

(1856—1939)

SIGMUND FREUD

INTRODUCERE ÎN PSIHANALIZĂ
PRELEGERI DE PSIHANALIZĂ
PSIHOPATOLOGIA VIEȚII COTIDIENE

Traducere, studiu introductiv și note:
Dr. LEONARD GAVRILIU

EDITURA
DIDACTICĂ
ȘI PEDAGOGICĂ
București, 1980

Control științific și confruntare: *prof. dr. GH. TĂNĂSESCU*

Traducerea a fost făcută după lucrările: **Zur Psychopathologie des Alltagslebens** (1904), **Über Pspchoanalyse** (1910) și **Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse** (1916—17) din **Gesammelte Schriften,** volumele: IV, VII, Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Leipzig, Wien, Zürich.

Îngrijirea ediției: **ANNA FREUD, OTTO RANK** și **J. A. STORFER**

Pentru uzul cadrelor didactice și al studenților — viitori profesori

Redactor: **Ștefan Westfried**
Tehnoredactor: **Victoria Ghimis**
Coperta colecției: **Eugen Stoian**

SUMAR

Studiu introductiv: *Sigmund Freud sau dreptul la adevăr* (Dr **Leonard Gavriliu**) 7

INTRODUCERE ÎN PSIHANALIZĂ

Partea întîi: ACTELE RATATE 61
I. Preambul 62
II. Actele ratate 70
III. Actele ratate (continuare) 80
IV. Actele ratate (sfîrșit) 94

Partea a doua: VISUL 109
V. Dificultăți și abordări preliminare 110
VI. Ipoteze și tehnica interpretării 122
VII. Conținutul manifest și ideile latente ale visului 132
VIII. Visele copiilor 141
IX. Cenzura visului 148
X. Simbolistica visului 157
XI. Elaborarea visului 172
XII. Analiza unor vise 182
XIII. Trăsături arhaice și infantilismul visului . . 192
XIV. Realizarea dorințelor 202
XV. Incertitudini și critici 212

Partea a treia: TEORIA GENERALĂ A NEVROZELOR . 221
XVI. Psihanaliză și psihiatrie 222
XVII. Sensul simptomelor 231
XVIII. Fixarea la trauma psihică. Inconștientul . . . 242
XIX. Rezistență și refulare 251
XX. Viața sexuală a omului 262
XXI. Dezvoltarea libidoului și structurile sexuale . . 274
XXII. Puncte de vedere cu privire la dezvoltare și regresiune. Etiologie 288
XXIII. Modalitățile de formare a simptomelor . . . 301
XXIV. Nervozitatea comună 314
XXV. Angoasa 324
XXVI. Teoria libidoului și „narcisismul" 337
XXVII. Transferul 350
XXVIII. Terapia psihanalitică 362

PRELEGERI DE PSIHANALIZĂ

Prelegerea întîi 375
Prelegerea a doua 383
Prelegerea a treia 389
Prelegerea a patra 397
Prelegerea a cincea 404

PSIHOPATOLOGIA VIEȚII COTIDIENE

I. Uitarea de nume proprii 411
II. Uitarea de cuvinte străine 416
III. Uitarea de nume și de grupuri de cuvinte . . 421
IV. Amintiri din copilărie și „amintiri-ecran" . . 439
V. Lapsusurile 445
VI. Erori de citire și de scris 480
VII. Uitarea de impresii și de proiecte 498
VIII. Confuzii și stîngăcii 517
IX. Actele simptomatice și accidentale 537
X. Erorile 554
XI. Actele ratate complexe 562
XII. Determinism. Credința în hazard și superstiție. Puncte de vedere 568

SIGMUND FREUD SAU DREPTUL LA ADEVĂR

„Imortalitatea înseamnă să fii iubit de cei mulți anonimi" (Freud)*)

Cercetătorul operei lui Freud este confruntat de la bun început cu abundente afirmații și interpretări eronate, uneori de-a dreptul fanteziste, conținute într-o bună parte din literatura imensă consacrată psihanalizei. Chiar și autori absolut onorabili în alte privințe oferă adesea, în acest domeniu, texte din cele mai regretabile. Ceea ce pe bună dreptate a primit denumirea de „prejudecăți freudiene" constituie și azi o realitate anevoie de invins, pînă și în țări în care scrierile părintelui psihanalizei se află demult la îndemîna publicului [1]. În această privință dificultățile sînt încă și mai mari la noi, unde foarte multă lume nu cunoaște psihanaliza decît din auzite, ori din cărțile de vulgarizare, de felul celor redactate de dr. C. Vlad, Mihail Moldovan, C. Iordănescu, Th. Loewenstein, sau de un T. Corozel, ca să nu mai vorbim de broșurile tipărite de unii detractori animați de interese obscure. Monografia elaborată de dr. I. Popescu-Sibiu (revizuită de la ediție la ediție, ultima purtînd titlul *Concepția psihanalitică. Expunere și critică*, H. Welther, Sibiu, 1947), încorporată mai tîrziu fragmentar într-o lucrare scrisă, de pe poziții ideologice superioare, în colaborare cu prof dr. docent Victor Săhleanu (*Introducere critică în psihanaliză*, Editura Dacia, 1972), ca și cîteva eseuri pe tema concepției despre sexualitate a lui Freud, semnate de dr. Iosif Westfried, reprezintă, credem, singurele contribuții notabile în direcția explorării obiective a freudismului. „*Psihanaliza* — scoria la un moment dat V. Săhleanu — *a abordat domenii delicate ale vieții umane (copilăria, sexualitatea, arta) în care imixtiunea lucidității investigative se izbește, prin tradiție, de multe prejudecăți*" [2]. Reputatul psiholog marxist G. Politzer observase și el: „*Depuis longtemps déjà, depuis les premières débuts de la psychanalyse, ses adversaires ont réclamé le droit de la juger sans la connaître*" [3].

Din acest punct de vedere, Freud se află, parcă, sub puterea unui blestem: acela de a fi la nesfîrșit răstălmăcit, denaturat, mutilat. O textură complicată de factori favorizează această injustiție. Iar opiniile de a doua sau a treia mînă, moștenite fără osteneală, ca și formulele critice concepute ca să șocheze imediat cititorul, fără preocupări serioase pentru adevăr, sînt de o persistență înfiorătoare.

*) Motto preluat de la Irving Stone, *The Passions of the Mind, a Novel of the Life and Work of Sigmund Freud*, Cassell, London, 1971.

[1]) Pierre Fougeyrollas, *La révolution freudienne*, Denoël-Gonthier, Paris, 1970, p. 8.

[2]) Victor Săhleanu, *Psihanaliza: pro și contra*, în „Lupta de clasă", Anul LI, 5, 1971, p. 76.

[3]) Georges Politzer, *Le mythe de l'antipsychanalyse*, în Ecrits, t. 2, Editions Sociales, Paris, 1969, pp. 39—40.

„*Psihanaliza freudiană* — observă J. P. Chaplin și T. S. Krawiec — *a ajuns să fie simplificată la culme în mintea marelui public. Întocmai cum întregul evoluționism al lui Darwin a fost redus la expresia magică „omul se trage din maimuță", pe care o auzim în vorbirea de toate zilele, tot așa poziția lui Freud în legătură cu baza sexuală a nevrozelor este supersimplificată prin fraza: „Din punct de vedere psihologic este dăunător să reprimi viața sexuală". Pe cînd, în realitate, Freud consideră necesară reprimarea sexualității, dacă în joc este supraviețuirea culturii și civilizației*" [4]).

Freud însuși ne relatează, în eseul *Contribuție la istoria mișcării psihanalitice*, un fapt deosebit de semnificativ în legătură cu modul în care procedează de obicei falsificatorii freudismului, indiferent de mobilurile care îi împing la acțiune: *„Într-o zi, un asistent de la clinica vieneză unde țineam un curs de un semestru, îmi ceru permisiunea de a audia lecțiile mele. Le-a ascultat cu multă atenție, în tăcere, iar după ultima expunere se oferi să mă însoțească cîțiva pași. În cursul plimbării, îmi mărturisi că scrisese, cu încuviințarea șefului său de catedră, o carte care combătea teoriile mele, adăugind că acum regreta că a făcut-o, din moment ce, datorită prelegerilor mele, își putuse face o idee mai exactă asupra acestor teorii. Dacă le-ar fi cunoscut mai dinainte tot așa de bine, n-ar fi scris cartea. Înainte de a se fi apucat de lucru, întrebase la clinică dacă n-ar face bine să citească „Interpretarea viselor"*[5]*), însă i se răspunsese că nu merită osteneala... Cu toate acestea, îmi spuse el, încheind, era prea tîrziu, nimic din cartea sa nu mai putea fi schimbat, deoarece era gata tipărită. Dealtfel, nici n-a socotit necesar să facă după aceea vreo declarație cu privire la schimbarea ce se produsese în spiritul său față de psihanaliză*" [6]).

Sarcina limpezirii lucrurilor nu este deloc ușoară, dată fiind, pe de o parte, complexitatea proprie teoriei freudiene, efortul ei proteic de a reflecta cu fidelitate dialectica derutantă a fenomenelor psihice, a omului concret integrat în relațiile sale multiple de natură biologică și socială, iar pe de altă parte tenacitatea demnă de o cauză mai bună cu care sîrguiesc la zidul de rezistență împotriva psihanalizei *freudiene* acei ideologi burghezi conștienți de faptul că materialismul, raționalismul, scientismul și ateismul lui Freud pun în pericol valorile apărate de o orinduire socială care își bazează existența pe relații de producție perimate, pe o morală duplicitară, și care încearcă să mistifice realitățile și să domine și pe cale afectivă masele încătușate prin mijloace economice și politice. Nu întîmplător regimul nazist a fost cel mai neîmpăcat adversar al psihanalizei, ordonînd în mai 1933 arderea pe rug a cărților lui Freud și prigoana împotriva adepților săi. Luînd cunoștință de aceste acte de barbarie, Freud, care calificase hitlerismul drept un fenomen „pur medieval și reacționar", nu s-a putut opri să nu comenteze ironic: *„Am făcut progrese, nu glumă: în Evul Mediu m-ar fi ars pe mine în carne și oase, pe cînd azi se mulțumesc să-mi ardă cărțile"* [7]). Dar ce ar fi spus el dacă ar mai fi trăit să vadă, nu peste mulți ani, cuptoarele morții de la Auschwitz sau Buchenwald? Butada sa amară nu prefigurase nici pe departe adevărata cruzime a fascismului.

[4]) J. P. Chaplin, T. S. Krawiec, *Systems and Theories of Psychology*, Holt, Rinehart & Winston, New York etc. 1968, p. 61.
[5]) *Die Traumdeutung*, lucrare capitală a lui Freud, apărută în anul 1900, în editura F. Deuticke, Leipzig, Wien.
[6]) S. Freud. *Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung*, în *Gesammelte Schriften*, IV. Band, p. 423.
[7]) Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, Anchor Books, Doubleday & Co., New York, 1963, p. 485.

Trebuința prezentării mai pe larg a lui Sigmund Freud decurge la noi, între altele, din faptul că pînă în momentul de față nu au existat traduceri în românește, așa încît opera sa nu este cunoscută — în afara acelor cercuri restrînse unde ea este citită în original sau în tălmăciri franceze, engleze, italiene etc. — decît prin intermediul unor prezentări inerent reductive, lacunare, dacă nu deformatoare, al unor comentarii adesea lipsite de acoperire în studierea integrală a freudismului. *„Condiții de psihologie socială și condiții politice au făcut ca multe din tezele psihanalizei să nu fie valorificate corespunzător sau să nu-și primească răspunsul critic cuvenit* — notează Victor Săhleanu. *Credem că această situație a întîrziat și întîrzie dezvoltarea unor sectoare importante din cercetările asupra omului"*[8]).

Problema valorificării aportului pozitiv al psihanalizei freudiene nu presupune deloc o rezolvare facilă, succesul ei fiind condiționat de respingerea în același timp a ceea ce este greșit și imposibil de elogiat în această operă vastă și inegală. Intuind dificultatea întreprinderii, acad. Vasile Pavelcu, observînd acum cîțiva ani că *nu este echitabil ca toate erorile comise de psihanaliză să fie atribuite fondatorului ei*, scria: *„Este greu să se separe partea de adevăr de partea de eroare într-o doctrină atît de complexă și atît de discutată cum este psihanaliza. Cu atît mai mult cu cît, chiar și greșind, un asemenea curent de gîndire — în măsura în care la bază se află seriozitate și intenții științifice, cum este, indiscutabil, cazul lui Freud — stimulează dezbateri, contrademonstrații și cercetări care contribuie, uneori într-o mare măsură, la depistarea problemelor și lărgirea orizontului. Din acest punct de vedere, freudismul a avut meritul de a fi propus spre cercetare noi domenii, ignorate pînă atunci, cum este motivația inconștientă, ce se manifestă atît în comportarea normală (uitare, lapsusuri, vise) cît și în cea morbidă, mai ales în nevroze"* [9]).

Iată suficiente argumente care legitimează interesul nostru major pentru Freud și *freudism* ca unul dintre principalele curente ale psihologiei contemporane, care nu numai că a deschis cu hotărîre drumul interpretării unitare, integrative și determinist-dinamice a fenomenelor psihice și a conduitei umane, ci a exercitat în același timp o largă influență asupra altor științe, precum și asupra literaturii și artei întregului secol XX [10]).

1. Curriculum vitae

Sigmund Freud s-a născut la 6 mai 1856, în orășelul Freiberg, aflat astăzi pe teritoriul Cehoslovaciei. Tatăl său, evreu de obîrșie galițiană, avînd drept ocupație principală negoțul de lînă, împlinea 40 de ani cînd s-a căsătorit cu Amalia Nathanson, mai tînără cu două decenii decît dînsul și, la această a doua căsătorie, el avea deja doi copii mari, dintre care unul, Emanuel, era căsătorit și avea chiar un fiu, John, în vîrstă de un an. Din această țesătură neobișnuită de relații de rudenie, a rezultat o situație paradoxală: tatăl lui Freud era bunic la nașterea celui de-al treilea băiat al său (Sigmund) care, astfel, venea pe lume în calitate de unchi al unui nepot mai în vîrstă cu un an decît dînsul. Biografii și exegeții

[8]) V. Săhleanu, *op. cit.*, p. 84.
[9]) Vasile Pavelcu, *Drama psihologiei. Eseu asupra constituirii psihologiei ca știință*, Editura didactică și pedagogică, București, 1972, p. 188.
[10]) Cf. *Dicționar de filozofie*, Editura politică, București, 1978, p. 567.

lui Freud n-au ostenit să tragă tot felul de concluzii „psihanalitice" de pe urma acestei situaţii. [1])

Comerţul practicat de Jacob Freud stagnînd la Freiberg, el se mută cu familia la Viena, unde Sigmund petrecu una din cele mai banale copilării. Se pasionă de mic pentru studiu, la nouă ani fu admis la liceu şi timp de şapte ani a fost cel dintîi din clasă, absolvind cu distincţia *summa cum laudae*. O dotare aparte dovedi pentru învăţarea limbilor străine şi, în afară de germană şi ebraică, îşi însuşi franceza, engleza şi spaniola, ca şi latina şi greaca. Medicina, după spusele sale, nu-i trezea un interes deosebit. Modelele sale de viaţă preferate erau Hannibal, Napoleon, Massena, Cromwell, iar dintre literaţi, Shakespeare şi Goethe, stăpînindu-l dorinţa de a înfăptui lucruri grandioase. La un moment dat s-a gîndit, chiar, să se dedice carierei militare, dar sorţii alegerii profesiunii au hotărît altfel. „*Eram — se confesează* F r e u d *— însufleţit mai ales de un fel de sete de cunoaştere, însă care se îndrepta mai sigur spre sfera relaţiilor umane mai mult decît spre obiectul propriu ştiinţelor naturale, sete de cunoaştere care, dealtfel, încă nu descoperise valoarea observaţiei ca mijloc principal de realizare. Cu toate acestea, doctrina pe atunci la modă a lui* D a r w i n *mă atrăgea irezistibil, făgăduind parcă să-mi ofere un sprijin puternic în înţelegerea universului, aşa încît îmi amintesc că ascultînd, cu prilejul unei conferinţe populare, puţin înainte de terminarea studiilor mele secundare, lectura frumosului eseu al lui* G o e t h e *„Ueber die Natur", acest fapt m-a decis să mă înscriu la Facultatea de medicină*" [2]).

În anii de studenţie (1873—1881) se familiarizează cu ştiinţe ca fizica, chimia, mineralogia, anatomia, fiziologia, botanica şi zoologia. În afară de acestea, frecventează seminarul de filozofie al lui F r a n z B r e n t a n o, precum şi un curs de logică al aceluiaşi. Îşi ia doctoratul în medicină în 1881. În 1885, ca „privat-docent" în neuropatologie, pleacă la Paris, la renumitul spital de boli nervoase Salpêtrière, în acel timp o Mecca a neurologilor de pretutindeni, unde oficia marele J e a n - M a r t i n C h a r c o t. Aici are posibilitatea să asiste la demonstraţiile maestrului care, prin sugestie hipnotică, producea la pacienţii săi paralizii, anestezii şi contracturi isterice, întru totul asemănătoare simptomelor întîlnite în cazurile de isterie spontană. De asemenea, se convinge că isteria nu este o boală feminină („hysteron" înseamnă în greceşte „uter"), iar la întoarcerea acasă va încerca să împărtăşească aceste descoperiri, senzaţionale pentru acea vreme, membrilor Societăţii Medicilor din Viena, dar fără succes. În 1886 se căsătoreşte cu Martha Bernays, care prin bunicul ei se înrudea cu H e i n r i c h H e i n e. Vor avea şase copii (trei fete), băieţilor Freud dîndu-le numele unor personalităţi venerate de dînsul (Jean-Martin după Charcot, Oliver după Cromwell şi Ernst după profesorul său de fiziologie de la Facultatea de medicină, o reală celebritate a epocii, Brücke)[3]).

Constatînd că tehnica sa hipnotică este deficitară în unele privinţe, în vara anului 1889 se duce la Nancy, spre a şi-o îmbunătăţi. Aici, însă, văzîndu-i la lucru pe L i é b a u l t şi pe B e r n h e i m, îşi pierde cu totul încrederea în metoda hipnotică, deşi pînă acum o apărase cu ardoarea care-i era caracteristică. Începînd de acum înainte, principalul său instrument de lucru va deveni sugestia extrahipnotică. De aici şi pînă la instituirea metodei „asociaţiei libere" nu era decît un pas. Sînt de notat, de asemenea, în paralel cu cele mai de sus, raporturile cu

[1]) Vezi M a r t h e R o b e r t, *La révolution psychanalitique*, Tome I, Payot, Paris, 1966, p. 38.

[2]) S. F r e u d, *Ma vie et la psychanalyse*, Gallimard, Paris, 1968, pp. 13—14.

[3]) E r n e s t J o n e s, *op. cit.*, p. 99.

dr. J o s e p h B r e u e r, care i-a comunicat lui Freud o serie de observaţii capitale făcute în legătură cu un caz de isterie şi cu vindecarea obţinută cu ajutorul aşa-numitei *metode catartice*. Vor publica, în colaborare, două cărţi : *Über den psychischen Mekanismus Hysterischer Phänomene* (1893) şi *Studien über Hysterie* (1895). Acelaşi B r e u e r i-a făcut cunoştinţă cu otorinolaringologul berlinez W i l h e l m F l i e s s, faţă de care Freud va cultiva o prietenie fabuloasă, cu influenţe accentuate asupra evoluţiei sale ştiinţifice. Corespondenţa dintre ei va da naştere, peste ani, la episoade romantice. Atît cu B r e u e r, cît şi cu F l i e s s, însă Freud va rupe apoi definitiv relaţiile amicale.

În continuare, viaţa sa se împleteşte indisociabil cu destinul psihanalizei. Dacă mai mult de zece ani, pînă în 1906, a fost singurul reprezentant al noii orientări psihoterapeutice (termenul de „psihanaliză" a apărut, pentru prima oară, într-un articol publicat într-un ziar francez, la 30 martie 1896) [4]), din acest an psihanaliza începe să aibă adepţi din ce în ce mai numeroşi, în diverse ţări. Vor lua naştere asociaţii şi societăţi de psihanaliză, internaţionale şi naţionale, mişcarea diversificîndu-se tot mai mult, în ciuda eforturilor lui Freud de a impune o anumită linie „ortodoxă". Au loc controverse pătimaşe şi se produc „disidenţe" de tot felul, între care acelea provocate de A l f r e d A d l e r, C a r l G u s t a v J u n g şi W. R e i c h sînt cele mai importante. În afară de aceste disensiuni din interiorul marii familii de psihanalişti, Freud va avea de înfruntat şi divergenţele cu şcoala lui P i e r r e J a n e t, pe care pentru prima oară îl întîlnise la lecţiile lui C h a r c o t. „*La ora la care scriu aceste rînduri* [5]) — va preciza el — *primesc din Franţa nenumărate articole şi tăieturi din ziare, care depun mărturie despre o luptă violentă împotriva acceptării psihanalizei şi care prezintă raporturile mele cu şcoala franceză în culorile cele mai false. Citesc, de exemplu, că am folosit şederea mea la Paris pentru a mă familiariza cu tezele fundamentale ale lui* P. J a n e t, *ca apoi să-mi iau tălpăşiţa cu prada făcută. De aceea, vreau să menţionez în mod cît se poate de lămurit că numele lui* J a n e t *nici n-a fost pomenit în timpul şederii mele la Salpêtrière*" [6]) Freud se va strădui mereu să demonstreze că, din punct de vedere istoric, psihanaliza este absolut independentă de descoperirile lui P i e r r e J a n e t, pe cînd acesta din urmă nu va înceta să-şi revendice prioritatea[7]). Competiţia aceasta ştiinţifică „*a avut un mare răsunet în perioada interbelică*", cum remarcă V i c t o r S ă h l e a n u [8]).

Dacă prima carte tipărită de Freud, *Zur Auffassung der Aphasien* (1891), ataca o temă de neurologie pură, reprezentînd o critică radicală a concepţiei lui W e r n i c k e şi L i c h t h e i m cu privire la aşa-numitul „*der aphasische Symptomenkomplex*", cea dintîi carte care îl lansează cu adevărat este *Die Traumdeutung* (Interpretarea viselor), 1900, deşi presa de specialitate abia dacă i-a menţionat apariţia. Vor urma apoi, pe rînd, *Psihopatologia vieţii cotidiene* (1904), *Trei eseuri*

[4]) E r n e s t J o n e s, *op. cit.*, p. 155.

[5]) Este vorba de autobiografia intitulată *Selbst Darstellung — Die Frage der Laienanalyse*, scrisă în septembrie 1925.

[6]) S. F r e u d, *Ma vie et la psychanalyse*, p. 18.

[7]) În R o b e r t S. W o o d w o r t h, M a r y R. S h e e n a n, *Contemporary Schools of Psychology*, Methuen & Co Ltd, London 1965, înregistrăm în legătură cu aceasta o opinie larg răspîndită : „*Janet's work, slightly antedating psychoanalysis, was begining to exert considerable influence on both psychology and psychiatry when it was overtaken by the more dramatic conceptions of Freud and rather thrown into the shade*" (p. 254).

[8]) V i c t o r S ă h l e a n u, *op. cit.*, p. 81.

asupra teoriei sexualității și *Cuvîntul de duh și raporturile sale cu inconștientul* (1905), *O amintire a lui Leonardo da Vinci* (1910), *Totem și Tabu* (1913), *Metapsihologia* (1915), *Introducere în psihanaliză* (1916/1917), *Dincolo de principiul plăcerii* (1919), *Psihologia maselor și analiza eului* (1921), *Eul și Sinele* (1922), *Inhibiție, simptom, angoasă* (1925), *Viitorul unei iluzii* (1927), *Noi prelegeri de psihanaliză* (1932), *Moise și monoteismul* (1938), ca să nu cităm decît lucrările sale de prim rang.

La 4 iunie 1938, Freud a fost silit să părăsească Viena, orașul în care trăise și lucrase timp de aproape opt decenii, orașul care acum se cutremura sub șenilele tancurilor naziste invadatoare și se înfiora de urletele „rinocerilor" dezlănțuiți. După o scurtă oprire la Paris, la cunoscuta psihanalistă Marie Bonaparte, cea care dimpreună cu Ernest Jones a jucat un rol decisiv în scoaterea părintelui psihanalizei din ghearele hitleriștilor, S. Freud s-a stabilit la Londra. Metropola britanică i-a făcut o primire triumfală. *„Abia instalat* — scrie admirativ Marthe Robert —, *el se și apucă de lucru, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat"* [9]).

Sigmund Freud s-a stins din viață după numai un an și cîteva luni de exil, în ziua de 23 septembrie 1939, răpus de recidiva unui cancer inoperabil. A murit lucid, cu atitudinea demnă a unui filozof imanentist, fără teamă și fără iluzii deșarte. A fost — cum bine s-a spus — *„modelul a ceea ce poate fi moartea unui om luminat și modern"* [10]). Incinerarea a avut loc peste trei zile, la 26 septembrie 1939.

2. Debut de cercetător de laborator

Comentatorii care cunosc numai unele lucrări disparate ale lui S. Freud, de cele mai multe ori scrieri ale sale de popularizare, ca *Der Traum* (1901), compendiu al masivului volum *Die Traumdeutung*, sau unele monografii de duzină, au acreditat imaginea unui Freud izolat de știința exactă și de cercetarea experimentală, care arată în schimb o înclinație aparte pentru fantazări mitologice și construcții speculative, pentru riscante extrapolări filozofice, antropologice, sociologice și altele de acest fel. Imaginea aceasta falsă mai persistă, deoarece, așa cum nota cu subtilitate, nu demult, un medic ieșean, *„ca și în cazul altor valori clasice, opera lui S. Freud nu mai este atît citită, cît mai ales comentată"* [1]).

Să vedem cum stau de fapt lucrurile în această privință.

În realitate, pînă în 1885, cînd avea vîrsta de 29 de ani și chiar pînă mult mai tîrziu, după cum vom avea prilejul să constatăm, Freud a fost un neurolog de formație clasică, unul dintre cei mai buni anatomopatologi ai creierului, de la Viena, reputat pentru siguranța diagnosticului și trecînd drept singurul specialist european de prestigiu în materie de paralizii infantile [2]). Încă din timpul studenției s-a dedicat unei munci asidue de laborator, efectuînd unele descoperiri apreciate de oamenii de știință ai epocii.

Ucenicia științifică și-a făcut-o în special în laboratorul Institutului de fiziologie din Viena, sub directa îndrumare a lui Ernst Brücke și a asistenților acestuia, Sigmund Exner și Ernst von Fleischl-Marxow. De la cel dintii, spirit de o mare generozitate, a învățat, între altele, că nimeni nu are dreptul să facă în știință observații superficiale. Propagator convins al ideilor lui Helmholtz, Brücke susținea că singure forțele fizice și chimice, excluzînd orice intervenție de ordin supranatural, pot explica fenomenele vieții, totalitatea reacțiilor organismelor și că, în acest caz, pentru investigarea lor rodnică se recomandă o metodă fizico-matematică [3]). Apropriindu-și solidele principii de cercetare ale profesorului său, Freud a întreprins unele studii originale de histologie nervoasă, soldate cu trei comunicări — două asupra rădăcinilor nervoase, și a treia asupra ganglionilor spinali la Petromyzon, o specie de pește primitiv, incluse într-un volum al Academiei de științe [4]). Va mai descoperi, de asemenea, conexiunea pedunculului inferior cu creierul mic. Aceste lucrări ale lui Freud, deși minore, au însemnat o biruință a observației microscopice precise și a interpretării genetice, fiind favorizate de ameliorarea tehnicii preparatelor histologice, prin utilizarea clorurii de aur în colorarea țesuturilor.

Concomitent, tînărul medicinist a frecventat aproximativ un an Institutul de chimie al lui Ludwig, interesîndu-se de analiza gazelor. După absolvirea facultății, a intrat, ca „Sekundarartzt", în clinica de psihiatrie a lui Theodor Meynert, cel mai mare anatomist al creierului, din acea vreme [5]). În această perioadă, Freud a elaborat lucrări științifice de o înaltă clasă (*„he produced some first-class original works"*, după expresia lui E. Jones), de felul acelei monografii, scrisă în colaborare cu Dr. O. Rie, despre paraliziile cerebrale hemilaterale la copii (*Klinische Studien Über die halbreitige Zerebrallahmung der Kinder, 1891*) și al monografiei consacrate diplegiilor cerebrale la copii (*Zur Kenntnis der zerebralen Diplegien des Kinderalter*, 1893). În domeniul tulburărilor de limbaj și ideație, a descris o „afazie asimbolică" (1891). *„În anii care urmează* — ne povestește el în autobiografie — *în timpul serviciului de intern la clinică, am publicat observații asupra diverselor cazuri de maladii organice ale sistemului nervos. Treptat m-am familiarizat cu acest domeniu și puteam localiza un focar în bulb cu o precizie la care anatomopatologul nu mai avea nimic de adăugat, eu fiind cel dintii din Viena care a trimis la disecție un caz cu diagnosticul de polinevrită acută. Faima diagnosticelor mele confirmate de autopsie îmi aduse o afluență de medici americani, cărora le țineam expuneri însoțite de prezentarea de bolnavi din sectorul meu"* [6]).

În 1884, Freud ratează în ultimul moment recunoașterea sa oficială ca descoperitor al anesteziei locale, atît de importantă în mica chirurgie. Preocupat de găsirea unor mijloace terapeutice noi, farmaceutice (chimioterapie), care să ducă la un reviriment în neurologie, și studiind în acest sens în mod experimental efectele fiziologice ale cocainei (alcaloid prea puțin cunoscut atunci), el a stabilit capacitatea anestezică a acestuia, în special în cazurile de infecții locale [7]). Din păcate, însă, fiind ocupat cu chestiuni personale (logodna cu Martha Barnays), a amînat efectuarea experimentelor decisive, mulțumindu-se cu publicarea unui articolaș într-o revistă. În acest timp, un prieten al său, Karl Koller, căruia Freud

[9]) Marthe Robert, *op. cit.*, vol. II, p. 261.

[10]) Michel de M'Uzan, *Freud et la mort*, în „L'Arc", 34, 1968, p. 55.

[1]) Dr. C. Romanescu, *Locul doctrinei lui Freud în societatea contemporană*, în „Symposion", 11, 5, 1969, p. 12.

[2]) Didier Anzieu, *L'Auto-analyse*, P.U.F., Paris, 1959, p. 7.

[3]) Vezi Marthe Robert, *op. cit.*, vol. I, p. 64.

[4]) *Über Spinalganglien und Rückenmark des Petromyzon*, Akademie der Wissenschaft, Wien, 1877.

[5]) Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, p. 46.

[6]) S. Freud, *Ma vie et la psychanalyse*, p. 17.

[7]) S. Freud, *Über Coca*, în „Zentralblatt für die gesammte Therapie", July, 1884.

îi vorbise de proprietățile cocainei, s-a grăbit să ia pe seama sa experimentarea, comunicînd imediat rezultatele la Congresul de oftalmologie de la Heidelberg. Cu toate acestea, Freud rămîne autorul moral și de netăgăduit al anesteziei locale.

În 1885, pe cînd se afla la Charcot, tînărul Freud mai era încă pasionat de munca de laborator. Avînd vii în minte cercetările sale de anatomie și de histologie nervoasă, el i-a cerut maestrului îngăduința să-și continue și aici lucrările care-l interesau, în laboratorul de fiziologie a sistemului nervos de care dispunea spitalul Salpêtrière. Charcot și Guignon chiar îi procurară, în acest scop, creieri de copil. Influențat însă puternic de cele văzute și auzite în clinică, Freud avu deodată revelația specificului fenomenelor psihice, a faptului că psihicul nu se reduce la procese neurofiziologice, după cum, în același timp, își descoperi și propria vocație psihologică, odată cu intuirea posibilității de a trata pe o altă cale pe cei suferinzi de boli nervoase. La 3 decembrie 1885, el își exprimă hotărîrea de a abandona definitiv laboratorul, reactivii, preparatele, microscopul etc. în favoarea unui proiect care multora li se va fi părut o aventură: *„Vreau — îi scria el logodnicei — să vindec pe toți pacienții suferinzi de boli nervoase incurabile“* [8]).

Încă multă vreme, Sigmund Freud va apăra ideea că nu se poate înțelege psihologia fără a pleca de la anatomia și fiziologia sistemului nervos și în special a creierului. În acest sens, el va anticipa noțiunea de sinapsă, precizată ulterior de către Sherrington, va aplica la viața psihică principiile de inerție și de constanță[9]) și va anticipa, de asemenea, noțiunea de inhibiție, pe care o va lega de funcțiile eului. Cu toate acestea, după 1885 el va distinge tot mai clar specificul fenomenelor psihice, înțelegînd că aprofundările anatomofiziologice sînt de mai puțin folos pentru psihologie decît studiul interrelațiilor umane concrete[10]).

Dedicîndu-se trup și suflet psihologiei și psihoterapiei, Freud a făcut-o cu toată rigoarea spiritului științific, concepînd de exemplu scheme structurale ale „aparatului psihic“, pe care le-a rectificat și remaniat continuu, așa cum și fizicienii au rectificat și își rectifică modelele referitoare la structura atomului, în raport cu faptele nou descoperite. Modificarea teoriei în raport cu progresul cunoașterii științifice era pentru Freud o problemă de principiu: *„Numai fideiștii care cer științei să le țină loc de catehismul la care au renunțat, vor privi cu ochi răi faptul că un savant își dezvoltă sau chiar își modifică ideile“* [11]).

Avea o încredere nelimitată în știință, visul său fiind constituirea unei *„psihologii exacte“* [12]), bazată pe măsurători cantitative, pe decelarea transformărilor energiei psihice.

Corp viu de cunoștințe, legat de practica cunoașterii și transformării omului, în primul rînd de practica medicală, dar și pedagogică, psihanaliza freudiană nu s-a osificat într-o „doctrină“ propriu-zisă, ci a parcurs stadii succesive de dezvoltare, urmărind o captare cît mai completă a adevărului, formulînd „ipoteze speculative“, provizorii ca orice ipoteză, însă pe care înțelegea să le confrunte fără încetare cu faptele realității. Aceasta nu înseamnă că toate ipotezele freudiene au ajuns să fie verificate și nici că ele au dobîndit confirmări definitive, după cum vom vedea.

[8]) Ernest Jones, *op. cit.*, p. 49.

[9]) S. Freud, *Jenseits des Lustprinzips*, în *Gesammelte Schriften*, VI. Band, Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Leipzig/Wien/Zürich, 1924, pp. 191—192.

[10]) Vezi Leonard Gavriliu, *Psihologie și psihoidlogie*, în „Lucrări științifice ale cadrelor didactice“, vol. II, Suceava, 1971, pp 89—96.

[11]) S. Freud, *Jenseits des Lustprinzips*, p. 257.

[12]) S. Freud, *op. cit.*, p. 243 (*„einer richtiger Psychologie“* în textul lui Freud).

3. Coordonatele științifice ale freudismului

Cei care îi reproșează lui Freud metaforele, recurgerea la mitologie sau „speculația“, pentru a trage de aici concluzia că am avea de-a face cu o doctrină neștiințifică, se lasă înșelați de aparențe. Cînd A. Cosmovici, de exemplu, spune că *„S. Freud a făurit un sistem *) aproape fără legătură (cel puțin aparent) cu datele anterioare obținute de psihologie, fiziologia creierului și sociologie“* [1]), iar pe o pagină mai încolo adaugă: *„In principiu, modul de a raționa al lui S Freud, în ciuda unor argumente cîte o dată ingenioase, sclipitoare chiar, este defectuos. El se bazează foarte mult pe analogie, inducția riguroasă (pornind de la numeroase fapte) și deducția științifică fiind rare* [2]), — pentru noi este evident că autorul nu a surprins esențialul. Personal am avut posibilitatea să demonstrăm că opera lui Freud reliefează o filiație științifică cu rădăcini multiple, el însuși recunoscîndu-și antecedențe ilustre în biologie, neurologie, anatomie patologică, fiziologie și psihologie, inclusiv psihologia socială (Goethe, Darwin, Weissmann, Brücke, Meynert, Flechsig, Helmholtz, Fechner, Breuer, Charcot, Bernheim, Havelock, Eldis, Erlich, Gustave Le Bon, Wundt etc.) și asimilînd toate ideile care i s-au părut compatibile cu psihanaliza, între care idei ale lui I. P. Pavlov (deși nu-l citează) [3]). Neurologia englezului H. Jackson, apreciată pozitiv, încă, de un H. Ey sau J. Rouart [4]), ca și cercetările psihiatrului elvețian E. Bleuler, au contribuit de asemenea la geneza și dezvoltarea psihanalizei. Pe de altă parte, se poate dovedi ușor că „ipoteza inconștientului“ (cum se exprimă, cu circumspecție științifică, Freud) este rezultatul unor raționamente inductive seculare și că, odată instituită, această „ipoteză“ funcționează ca premisă majoră în deducții care au în vedere etiologia nevrozelor, cît și motivația comportamentului normal al omului. Psihanaliza nu se limitează la constatări de fapte, ci în mod invariabil și necesar trece la interpretarea lor în lumina unui principiu general, interpretarea fiind, cum remarcă Daniel Lagache, *„actul psihanalitic prin excelență“* [5]), prin care se exprimă interdependența faptelor conform unei concepții deterministe în care, examinîndu-se *efectele* (=simptomele) se caută *cauzele*, după un model deductiv, care duce de la variabilele dependente la variabilele independente. *„Scopul nostru* — spune Freud — *este acela al*

*) „Dans la doctrine de Freud lui-même, *il n'y a aucune trace d'un système* (s.n.). On y trouve seulement des *lignes de faits* qui convergent dans la même direction“ (G. Politzer, *Le mythe de l'antipsychanalyse*, p. 25).

[1]) A. Cosmovici, *Despre personalitate și metodele prin care o cunoaștem*, în A. Cosmovici (Red.), *Metode pentru cunoașterea personalității*, Editura didactică și pedagogică, București, 1972, p. 22.

[2]) *Op. cit.*, p. 23.

[3]) L. Gavriliu, *Scientismul și ateismul lui Sigmund Freud*, comunicare ținută la Sesiunea jubiliară de comunicări științifice a Institutului pedagogic de 3 ani Bacău, 5—7 noiembrie 1971.

[4]) H. Ey, J. Rouart, *Essai d'application des principes de Jackson à une conception dynamique de la neuropsychiatrie*, în „l'Encéphale“, 1936; vezi și H. Ey, P. Bernard, Gh. Brisset, *Manuel de psychiatrie*, Masson et Cie Editeurs, Paris, 1974.

[5]) D. Lagache, *La psychanalyse*, P.U.F., Paris, 1969, p. 113.

științei în general : noi vrem să înțelegem fenomenele, să le legăm unele de altele și, în cele din urmă, să sporim pe cît posibil puterea noastră asupra lor" [6]. Cum a cunoaște științific este pentru Freud a cunoaște prin cauze („De ce?" este o întrebare-cheie a psihanalizei), și cum cauzele nu pot fi identificate în afara unor raționamente de deducere a antecedentelor și a acțiunii actuale a acestora, urmează că psihanaliza implică masiv deducția [7]. „Psihanaliza este în realitate — va sublinia Freud — o metodă de investigație, un instrument imparțial asemănător, să zicem, cu calculul infinitezimal" [8]. În *Die Zukunft einer Illusion*, Freud vorbește din nou despre condiția științei în termeni foarte apropiați de concepția materialist-dialectică despre adevărul relativ și adevărul absolut : *„Ne plîngem de incertitudinea științei, o acuzăm că promulgă astăzi o lege în care generația următoare recunoaște o eroare și o înlocuiește printr-o lege nouă care nu va dăinui mai mult. Dar aceste acuzații sînt injuste și în parte false. Transformarea opiniilor științifice înseamnă evoluție, progres, și nu distrugere. O lege pe care am privit-o mai întîi ca universal valabilă, ni se revelează ca nefiind decît un caz particular al unei legități mai cuprinzătoare, sau constatăm că domeniul ei de acțiune este limitat de o altă lege, descoperită mai tîrziu ; o aproximare în mare a adevărului este înlocuită de o alta, mai minuțios adaptată la realitate, aproximare care la rîndu-i își așteaptă perfecționarea. În diferitele domenii, noi încă n-am depășit faza de cercetare, fază în care cercetăm diverse ipoteze pe care, curînd, vom fi nevoiți să le abandonăm ca necorespunzătoare. Dar în unele, noi deja avem un nucleu de cunoștințe sigure și aproape imuabile"* [9]. Vom avea destule ocazii să ne convingem că Freud este adversarul sistemelor anchilozate și că mînuiește cu spiritul deschis logica științei.

Dată fiind atitudinea peiorativă adoptată de unii față de metaforă și analogie, pe care Freud nu le disprețuiește nicidecum, devine necesar să examinăm ce fel de instrumente sînt acestea în cercetarea științifică. Un cercetător american, Roy Dreistadt, într-un studiu publicat în *The Journal of Psychology*, dovedește că analogiile și metaforele sînt deosebit de eficiente în materie de descoperiri științifice. Dreistadt își susține teza prin numeroase exemple majore, extrase din domeniul astronomiei, fizicii, chimiei, biologiei, matematicii, psihologiei și ciberneticii (Arhimede, Newton, Rutherford, Maxwell, Darwin, Mendeleev, Kekule, Erlich, Poincaré, Einstein, W. McDougall, W. Köhler, E. C. Tolman, J. Piaget, S. Freud etc.). „Niels Bohr — citim în acest studiu revelator — *a declarat că ideea complementarității în fizică i-a venit într-o formă metaforică: că nu putem cunoaște pe cineva deopotrivă în lumina dragostei și în lumina justiției. Această metaforă se găsește în Biblie"* [10]. Mai departe citim : *„Maniera dublă de a utiliza analogiile obiective este de asemenea considerată utilă de către ciberneticieni și neurofiziologi în cercetările lor. Pe de o parte se presupune că „facultățile" reproduse în computere sînt analoage cu acelea ale creierului, pe de altă parte se presupune că creierul funcționează într-un mod analog computerului. Astfel, în timp ce inginerii au înzestrat computerele cu „memorie" (prin circuite reverberante închise), au construit calculatoare care joacă șah și care pot să învețe din greșelile făcute (prin feed-back negativ la circuitele lor) și încearcă să construiască chiar mașini care să gîndească în mod creator, neurofiziologii încearcă să explice memoria omului și a animalului în termenii circuitelor reverberante închise cu transformări chimice, învățarea adaptării la mediu prin conexiune inversă negativă și motivația ca restabilire a unei echilibrări stabile prin intermediul conexiunii inverse negative. Uneori se petrec conexiuni inverse într-o mașină cibernetică prin care ieșirile și intrările cresc și tulbură echilibrul stabil. Comportamentul nevrotic se presupune a fi analog cu conexiunea inversă pozitivă. Teoriile lui D. O. Hebb sînt puternic influențate de analogiile cu calculatoarele electronice"* [11]. Norbert Wiener, G Walter și W. S. Mc Culloch utilizează și ei, de asemenea, analogia cu televiziunea, spre a-și explica anumite procese cerebrale.

La numeroasele exemple de procedee analogice analizate de Roy Dreistadt, vom adăuga încă două, unul din genetică, altul din psihologie. J. Watson și F. Crick, pentru a face mai ușor de înțeles funcțiile acizilor nucleici în organism, imaginează următorul model analogic : ADN este arhitectul (proiectantul), adică deținătorul planurilor de construcție a organismului ; ARN mesager este șeful de șantier sau de echipă, cel care aduce planurile și sub supravegherea căruia se execută construcția ; ARN transportor reprezintă echipa de zidari care asamblează cărămizile (= aminoacizii), pentru a construi o anumită proteină, în conformitate cu planul adus de ARNm (șeful de șantier) de la ADN-arhitect [12].

La Pierre Janet abundă metodele analogice luate din fizică (mecanică, electricitate), sau din domeniul financiar (bănci, bugete, pușculițe) și economic (uzine care produc în deficit, falimente) etc. Voind să arate că forțele psihologice, ca și forțele fizice, pot să aibă două forme (latentă și de mobilizare actuală), psihologul francez apelează la analogia cu o instituție bancară plasată undeva *„dans l'esprit humain"* și unde au loc operații de depunere și de restituire, restituirile putînd lua forme forțate, violente, devastatoare [13]. Ce reprezintă apoi, în definitiv, descrierea faimoaselor conduite ale „panerului", „sforii", „scării", „sertarului" etc. decît tot atîtea analogii cu valoare euristică ?

Este cu totul hazardată insinuarea că raționamentele analogice ar fi o specie de inferențe inferioare, cînd știut este că acestea au adus științei beneficii de

---

6) S. Freud, *Introducere în psihanaliză*, vol. de față, p. 122.

7) Vorbind despre logica lui Aristotel, Petre Botezatu observă că pe Stagyrit îl interesau în mod deosebit premisele și raporturile termenilor, el întrebîndu-se dacă termenul mediu poate lega termenii extremi, de cele mai multe ori enunțînd doar termenii și ordinea atribuirii (A aparține lui C prin B), socotind suficient enunțul din momentul în care se arăta „cauza" (la el = universalul). Autorul deosebește *silogisme ale cauzei și silogisme ale faptului*. „Prin silogismul cauzei se derivă fapte noi din ipoteza propusă, iar prin silogismul faptului se verifică gradul de întemeiere al ipotezei pe acele fapte" (P. Botezatu, *Valoarea deducției*, Editura științifică, București, 1971, p. 29). Freud procedează, de predilecție, în acest mod, de unde mobilismul și elasticitatea teoriilor sale (în general, desigur).

8) S. Freud, *Die Zukunft einer Illusion*, în *Gesammelte Schriften*, XI. Band, 1928, p. 446.

9) Ibidem, pp. 465—466.

10) Roy Dreistadt, *An Analysis of the Use of Analogies and Metaphors in Science*, în „The Journal of Psychology", 68, 1, 1968, p. 100 ; vezi și R. Oppenheimer, *Analogy in Science*, în „American Psychologist", 11, 1956, pp. 127—135.

11) *Op. cit.*, p. 105.

12) Apud Marian Bejat, *Talent, inteligență, creativitate*, Editura științifică, București, 1971, pp. 40—41. Tot acest autor reproduce și comparația analogică a agregatelor ribozomale cu circulația într-o gară feroviară, precum și un model propus de Bogdan Stugren, referitor la același fenomen, model nu prea diferit de acela imaginat de Watson și Crick.

13) Pierre Janet, *La force et la faiblesse psychologiques*, Maloine, Paris, 1932, pp. 39 și 122.

2 — c. 239

importanța descoperirii principiului lui A r h i m e d e, a legii gravitației universale, a principiului de funcționare a organului auditiv, a structurii atomului (prin analogie cu sistemul solar), a codului genetic (descris ca un alfabet compus din patru litere), a structurii moleculei de ADN (comparată cu o dublă scară spiraliformă, fapt confirmat după aceea prin fotografierea în laborator a moleculei), a principiului de modelare a creierelor electronice etc. Utilizarea analogiei, a comparației euristice, a metaforei sugestive, este de natură să sensibilizeze întregul aparat logic, să-l pună în mișcare pe traiectorii fertile. Nu este, prin urmare, judicioasă o sentință de descalificare sau de minimalizare a unor astfel de raționamente care, la urma urmei, se integrează în fluxul total de raționamente de tipuri diferite, conștiente sau subconștiente, reprezentînd gîndirea reală, vie, nedesfigurată de analiza atomizantă a logicii sau logisticii, așa încît în realitate este greu de spus cît dintr-o descoperire, sau invenție, revine unui tip de raționament sau altuia. *„Analogia* — scrie R o b e r t O p p e n h e i m e r — *este o unealtă cu adevărat indispensabilă și inevitabilă pentru progresul științific"* [14]. O știință întemeiată numai pe silogismul deductiv este o imposibilitate, atît timp cît mintea omenească nu dispune de un sistem complet de axiome native. Fiecare gen de raționament este eficient în măsura în care, vădit sau nu, colaborează cu toate celelalte. Se pare că această regulă nu cunoaște excepții.

Nici învinuirea de „teorie speculativă", care se aduce freudismului, nu rezistă verificării. În general, Freud pornește de la fapte, formulează pe baza acestora ipoteze și încearcă apoi să le controleze valabilitatea prin observație clinică și prin practica terapeutică. Acest mod de a proceda nu este absent nici din a sa „metapsihologie", în care cei care nu citesc decît titlurile văd veleități de ordin metafizic, dar care nu este decît, cum spune D. L a g a c h e, o „psihanaliză generală" [15], de felul psihologiei generale sau teoretice, unde Freud nu se mulțumește cu descrierea fenomenelor psihice, ci le interpretează din punct de vedere *dinamic*, conflictual (într-o viziune dialectică a luptei contrariilor), din punct de vedere *economic*, ținînd seama de aspectul cantitativ al forțelor psihice (pulsiuni, contrapulsiuni) și din punct de vedere *topic*, adică *structural*, analizînd organizarea elementelor „aparatului psihic". Pînă și din astfel de lucrări pur teoretice, punctul de vedere al practicii nu lipsește: *„Dacă* — scrie Freud — *(...) se dovedește că putem fonda pe ipoteza inconștientului o practică încununată de succes, prin care să influențăm, potrivit cu un scop dat, cursul proceselor conștiente, noi vom avea, datorită acestui succes, o probă incontestabilă a validității ipotezei noastre"* [16]. Stilul său literar și numeroasele corelații și extrapolări pot da, unui spirit neavizat, impresia de aventură speculativă, pe cînd, din contra, Freud și-a exprimat adesea, cu sinceritate, rezerva față de gîndirea fantezistă, înstrăinată de materialul faptic și de practică.

4. O concepție materialistă și dinamică despre psihic

Psihanalizei i s-au aplicat adesea în bloc, fără argumentația de rigoare, calificativele de „idealistă", „mistică" și „iraționalistă". De asemenea, s-a atribuit *„întregii psihanalize cu toate variantele ei"* [1]) negarea determinismului fiziologic

[14]) R. O p p e n h e i m e r, *Analogy in Science*, în „American Psychologist", 11, 1956, p. 129.

[15]) D. L a g a c h e, *op. cit.*, p. 18.

[16]) S. F r e u d, *Metapsychologie*, în *Gesammelte Schriften*, V. Band, p. 481.

[1]) M. R a l e a, C. I. B o t e z, *Istoria psihologiei*, Editura Academiei, București, 1958, p. 527.

în procesele psihice. *„Eroarea fundamentală a acestei concepții* — citim în citatul tratat de istorie a psihologiei —, *care este ruperea psihicului de orice determinism fiziologic și încercarea de a explica procesele sufletești prin o cauzalitate pur psihică, a făcut să se vadă adevărata sa esență. Psihanaliza nu este nimic altceva decît cel mai pur idealism"* [2])

Este mai mult decît necesar ca acest verdict sever să fie controlat în temeiurile sale. În primul rînd, cum am mai arătat, între opera lui Freud și psihanaliză în general nu se poate pune în nici un caz semnul egalității. Diferiții psihanaliști se întemeiază pe concepții filozofice foarte diferite, nu de puține ori diametral opuse. C. G. J u n g, ca să luăm un exemplu din cele mai concludente, este într-adevăr idealist, mistic, iraționalist și, într-o măsură oarecare, promotor al unui determinism endopsihic. De pe poziția sa idealist-mistică, el va denunța în Freud un materialist și un raționalist, în termeni foarte categorici: *„Concepția care planează asupra interpretării psihologice a psihanalizei freudiene este binecunoscutul materialism raționalist de la sfîrșitul secolului al XIX-lea"*, — și continuă: *„Weltanschauung-ul psihanalizei este un materialism rațional, acela al unei științe naturale esențialmente practice"* [3]). Sub influența concepției sale mistice, același J u n g încearcă și o caterisire: *„Prea mulți oameni sînt mai aproape de psihologia freudiană decît de Evanghelie și pentru ei bolșevismul are mai mult sens decît virtutea burgheză"* [4]). Cu cîteva decenii mai înainte, dualistul francez J e a n B o d i n respingea și el teoria freudiană, cu o indignare drastică, considerînd-o drept *„o psihologie pierdută în mișcarea materialistă a secolului al XIX-lea"* [5]).

Judecînd drept, S. Freud își justifică pe deplin caracterizarea de materialist, pe care unii au voit-o infamantă [6]). El pornește în mod consecvent de la ideea (pe care, chiar dacă n-o explicitează întotdeauna, în schimb o subînțelege, că *„activitatea psihică este legată de funcția creierului mai mult decît a oricărui organ — acesta fiind un rezultat indiscutabil al cercetării"* [7]). Înainte de lenta și complicata sa inserție în contextul relațiilor sociale, care îi vor da adevărata sa determinare psihologică, adică aspectul uman propriu-zis, organismul omului vine pe lume prevăzut cu o serie de *„pulsiuni"* (= trebuințe) montate biologic, care-l excită din interior, cerîndu-și satisfacția într-un mod imperios și necondiționat. Pulsiunea îi apare lui Freud ca *„un concept-limită între psihic și somatic"*, a cărui sursă se află într-un proces somatic localizat într-un anumit organ sau parte a corpului, proces fie de natură strict chimică, fie putînd corespunde degajării altor forțe, de exemplu, mecanice. Se recunoaște în acest fel psihicului, deosebit de clar, legătura organică și indisolubilă cu fiziologicul, cu toate că Freud se va simți dator să specifice că *„dat fiind ceea ce-și propune cercetarea psihologică, o cunoaștere mai exactă a surselor pulsionale nu este riguros indispensabilă"* [8]). Aceasta

[2]) Ibidem, p. 531.

[3]) C. G. J u n g, *Problèmes de l'âme moderne*, Buchet/Chastel-Corrêa, 1960, pp. 106, 108; vezi și p. 397.

[4]) Ibidem, p. 183.

[5]) J. B o d i n, *Contre Freud. Critique de toute psychologie de l'inconscient*, Masson, Paris, 1926, p. II.

[6]) V. S ă h l e a n u, *Psihanaliza: pro și contra*, în „Lupta de clasă", 5, 1971, întreprinde o serioasă punere la punct în această privință.

[7]) S. F r e u d, *Metapsychologie*, p. 489.

[8]) S. F r e u d, *Triebe und Triebschicksale*, în *Gesammelte Schriften*, V. Band, p. 449.

este, bineînțeles, cu totul altceva decît negarea determinismului fiziologic, care i se reproșează în mod absolut gratuit. Cei care îi cunosc opera în profunzime, ca de exemplu R. Osborn, sînt de părere că „Pavlov și Freud *au mai multe puncte comune decît s-ar crede. Ambii sînt riguros moniști, care cred că comportamentul uman are o bază neurofiziologică. Dar pe cînd* Freud *insista asupra faptului că dezvoltarea psihologiei nu putea aștepta epuizarea descrierii neurofiziologice a comportamentului uman,* Pavlov *și discipolii săi erau de părere că o știință pozitivistă a comportamentului uman nu putea să existe fără aceasta*"[9]). În ce ne privește, am încercat să susținem punctul de vedere freudian, care este acela al unei „psihologii psihologice" și care coincide, *mutatis mutandis*, cu acela al lui Vasile Pavelcu[10]). Într-adevăr, pentru *cunoașterea psihologică* a omului normal (și chiar bolnav psihic, uneori) este oțios să se procedeze la disecții și analize histochimice, să zicem. Una este psihologia, alta neurologia sau psihochimia. „*Bulbul sau măduva prelungită constituie un obiect de studiu foarte serios și frumos* — va scrie Freud. *Îmi amintesc prea bine cît timp și cîtă osteneală m-au costat astfel de studii. Dar astăzi trebuie să mărturisesc că din punctul de vedere al înțelegerii psihologice a angoasei nimic nu-mi este mai indiferent decît cunoașterea traiectului nervos urmat de excitațiile care emană din bulb*"[11]). Cuvintele acestea au cu atît mai mare greutate cu cît aparțin unui om care a debutat ca anatomopatolog al creierului și ca autor de apreciate lucrări de neurologie și care, în perfectă cunoștință de cauză, înțelege să delimiteze perimetrul obiectului psihologiei, față de disciplinele cu care s-ar putea confunda. Psihanaliza — scrie el în ale sale *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse* — „*vrea să dea psihiatriei baza psihologică, care îi lipsește; ea speră să descopere terenul comun care va face inteligibilă întîlnirea unei tulburări somatice cu o tulburare psihică. Spre a-și atinge scopul, ea trebuie să se țină la distanță de orice presupoziție de ordin anatomic, chimic sau fiziologic, să nu se sprijine decît pe noțiunile pur psihologice, ceea ce, mă tem, va face ca ea să apară cam ciudată la prima privire*"[12]). Într-adevăr, atît de ciudată și de derutantă a apărut, încît acest demers, absolut legitim pentru psihologie ca psihologie, a fost luat drept o negare idealistă a determinismului fiziologic. Mai înainte de a fi pornit ofensiva polemică împotriva tuturor direcțiilor psihologice existente, cu intenția de a face loc propriei sale *psihologii concrete*, G. Politzer a înțeles în întregime legitimitatea efortului lui Freud, scriind: „*tocmai odată cu psihanaliza, pentru prima oară, tinde a se constitui o psihologie veritabilă. Înainte de psihanaliză, psihologia s-a situat mereu fie dincoace, fie mult dincolo de omul concret*"[13]).

Ca și Pierre Janet, cu care are numeroase tangențe și chiar coincidențe (ar fi de mirare, dealtfel, să nu fie așa, în cazul unor oameni de știință obiectivi, care studiază una și aceeași realitate!), Freud concepe activitatea psihică sub forma unui joc de energii și tensiuni de natură materială, capabile de acumulări, de dispersiuni și de transformări reciproce. „Freud — scrie în acest sens J. A. C. Brown — a fost un materialist care a utilizat terminologia psihologică — „mitologia" sa, cum singur a denumit-o — spre a descrie procese care, după părerea sa, într-o zi vor fi descrise în termeni fizico-chimici"[14]).

Un merit aparte își face Freud din faptul că a introdus, între altele, factorul cantitativ, mărimile de energie psihică, în lanțul cauzal pe care îl urmărește în definirea comportamentului nevrotic. „*Acesta este* — spune el — *un factor de care trebuie să ținem seama peste tot. Analiza pur calitativă a condițiilor etiologice nu este exhaustivă. Sau, spre a ne exprima altfel, o concepție pur* **dinamică** *a proceselor psihice care ne interesează este insuficientă: trebuie să le considerăm și din punct de vedere economic. Trebuie să arătăm că conflictul între două tendințe nu se declanșează decît în momentul în care se ating anumite intensități*"[15]). Spre a face înțeles fenomenul de mai sus, Pierre Janet se folosea de o analogie din domeniul fizicii. Dacă luăm, arată el, un curent de voltaj scăzut, becul electric nu se va aprinde, pe cînd dacă facem să treacă prin filament un curent de 100 de volți, se va aprinde[16]). Așa și la Freud, efectele sublimării instinctului sexual, de exemplu, depind de cantitatea de energie psihică (libido) deturnată de pe canalul ei de fluență obișnuit, ca și de eventualele suspendări sau blocări pe care le poate suferi, în fracțiuni mai mari sau mai mici, această energie.

Economia proceselor psihice se însoțește de o *dinamică* particulară, concepție care reliefează numeroase elemente de dialectică în gîndirea lui Freud[17]). „*Nu voim doar să descriem și să clasificăm fenomenele* — arată el —, *ci le concepem de asemenea ca fiind indici ai unui joc de forțe care are loc în suflet, ca manifestare a tendințelor avînd un scop definit și care lucrează fie în aceeași direcție, fie în direcții opuse. Încercăm astfel să ne formăm* **o concepție dinamică** *asupra fenomenelor psihice*"[18]). La aceasta se adaugă punctul de vedere *topic*, înlocuit mai tîrziu printr-un punct de vedere *structural propriu-zis*. Fără a căuta localizări stricte („localități anatomice" ale proceselor psihice, cum se exprimă el), respingînd ideea desemnării concrete a unor reședințe structurale pentru una sau alta dintre componentele „aparatului psihic", în felul lui Wilder Penfield care, încă nu demult, încerca să repereze „sediul conștiinței", Freud concepe o topică psihologică elastică, cu caracter ipotetic declarat, dedusă în special din fenomenologia psihicului patologic.

5. Structura „aparatului psihic"

Viziunea sistemică a lui Freud se exprimă în conceperea psihicului ca un întreg structurat, alcătuit din părți articulate după o formulă dinamică și genetică, dar păstrînd o relativă stabilitate și îndeplinind atît o funcție generală, dacă sistemul este considerat în totalitatea sa, cît și o gamă de funcții particulare, dacă se au în vedere subansamblele, subsistemele.

[9]) Reuben Osborn, *Marxisme et Psychanalyse*, Payot, Paris, 1969, p. 61.

[10]) Vasile Pavelcu, *Invitație la cunoașterea de sine*, Editura științifică, București, 1970, p. 8; vezi și Leonard Gavriliu, *Psihologic și psihoidlogie*, în „Lucrări științifice ale cadrelor didactice", Institutul pedagogic Suceava, vol. II, Suceava, 1971, pp. 89—96.

[11]) S. Freud, *Introducere în psihanaliză*, în vol. de față, pp. 324—325.

[12]) Ibidem, p. 67.

[13]) G. Politzer, *op. cit.*, p. 43.

[14]) J. A. C. Brown, *Freud and the Post-Freudians*, Penguin Books, Baltimore, Maryland, 1967. p. 11.

[15]) S. Freud, *Introducere în psihanaliză*, în vol. de față, p. 312.

[16]) Pierre Janet, *op. cit.*, p. 20.

[17]) „Wallon și Piaget — scrie P. Fougeyrollas — au fost mai puțin dialectici, în demersurile lor intelectuale, decît a fost, înaintea lor, Freud... În mod cu totul vizibil, caracterul conflictual al trăirilor, proprii nevroticului, l-au împins pe Freud spre concepte dialectice" (*La révolution freudienne*, Denoël-Gonthier, Paris, 1970, p. 298); vezi și Paul Ricoeur, *De l'interprétation, essai sur Freud*, Ed. du Seuil, Paris, 1965, capitolul „Dialectique".

[18]) S Freud, *Introducere în psihanaliză*, în vol. de față, p. 499.

În cadrul sistemului pot apărea, desigur, şi fenomene de dezechilibru, schimbări ale raporturilor de forţe, distorsiuni structurale şi implicit funcţionale şi, în acest caz, avem o întreagă gamă de manifestări patologice, formule noi şi neobişnuite de interacţiune, provocate de cauze diverse. Psihanaliza îşi propune ca, pe baza cunoaşterii parametrilor normali ai sistemului, precum şi a determinismului acestuia, să găsească mijloace prin care să acţioneze în sensul restabilirii echilibrului, sau să acţioneze preventiv pentru menţinerea şi întărirea lui (psihanaliza profilactică). De fapt, în orice caz psihanaliza are în vedere o restructurare a sistemului, în direcţia ridicării conştiinţei, a eului, la rolul de factor dominant (ameliorarea psihică a speciei umane).

Prezentarea analitică a unui sistem este ştiinţificeşte îndreptăţită, ca dealtfel şi prezentarea sa globală. Din punct de vedere abstract, arată C. Bălăceanu şi Edmond Nicolau, orice sistem poate fi descris prin blocuri funcţionale, care leagă între ele diferitele mărimi caracteristice. Unul şi acelaşi sistem real poate fi reprezentat prin mai multe grafe diferite, după criteriul de „elementaritate" adoptat (noi am spune după *nivelul structural)*. Un televizor, exemplifică autorii citaţi, poate fi descris printr-un singur bloc funcţional, la care semnalul de intrare este semnalul ce ajunge la antenă, iar semnalul de ieşire este compus din imaginea şi sunetul ce se produc. Dar se poate trece şi la o reprezentare pe subansamble, punîndu-se în evidenţă separat calea de sunet faţă de cea de imagine. La o detaliere şi mai fină, se pot pune în evidenţă etajele (amplificare de radiofrecvenţă, amestec, baleiaj etc.). În fine, se pot pune în evidenţă transistoarele. La fel se procedează şi în studiul omului, atît în ce priveşte organismul, cît şi psihicul. *„Psihanaliza* — scriu C. Bălăceanu şi Ed. Nicolau — *împărţea personalitatea în trei compartimente :* **id,** *cuprinzînd cerinţele biologice, fundamentale ;* **superego** — *compus din imperativele sociale obţinute mai ales din mediul familial ;* **ego,** *care avea funcţia de a optimiza comportarea, maximalizînd gratificaţia obţinută de la diverşi stimuli, în acelaşi timp minimalizînd sancţiunea socială"* [1]). Nu vedem nimic antiştiinţific în ideea de a se căuta şi a se descrie „componentele" structurale ale psihicului. Imputarea de „atomism psihologic", pe care încă i-o mai fac lui Freud unii cercetători [2]), trebuie deci privită cu rezervă. Să nu uităm că, pe de altă parte, psihologia Gestalt-ului şi-l revendică [3]) şi, bineînţeles, nu pentru „atomism".

Ambiţia lui Freud a fost *să deducă* structura „aparatului psihic" exclusiv din studierea clinică a comportamentului omului sănătos sau bolnav, deci cu mijloace proprii psihologiei, fără a se îngriji deocamdată de *izomorfism*, adică de corespondenţa dintre construcţiile sale idealizate [4] (care, tinzînd la eliminarea oricărei inexactităţi, treceau peste lacunele istoriceşte inerente ale histologiei, fiziologiei şi biochimiei, punîndu-le, de fapt, între paranteze) şi substratul material al acestor construcţii, edificînd un sistem explicativ, minuţios elaborat, în scopuri de diagnoză şi tratament curativ, sistem pe care el însă aştepta să-l vadă confirmat în viitor de datele ştiinţelor care studiau sistemul nervos, din toate punctele de vedere.

[1]) C. Bălăceanu, Ed. Nicolau, *Personalitatea umană — o interpretare cibernetică*, Ed. Junimea, Iaşi, 1972, p. 12; vezi şi pp. 14—15.

[2]) M. Golu, A Dicu, *Introducere în psihologie*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 45.

[3]) Giorgio Resta, *Problemi di integrazione tra teoria della forma e teoria psicoanalitica*, în „Rivista di Psicologia", LXI, fasc. IV, 1967.

[4]) Trebuie făcută distincţia necesară între termenul „idealizat" şi „idealist". Aici ne referim la semnificaţia dată de P. Botezatu, în a sa „antinomie a exactităţii", termenului *idealizat* (*op. cit.*, pp. 180—184).

Travaliul deductiv cerut de această construcţie a fost desigur enorm, analogia nefăcînd adesea decît să deschidă căi de acces spre înţelegerea ultracomplexului edificiu psihic aşa cum este acesta în realitate. Precum expresiv observă Raymond Ruyer, psihologul încearcă să-şi explice ce se petrece în interiorul individului. *„Clientul psihanalistului* — spune el — *într-un anumit sens vine la medic cu legăturile sale familiale şi cu situaţia sa socială, însă „introiectate", încarnate în „viscere psihologice", aproape tot atît de organice şi tot atît de tipice ca şi forma stomacului şi a intestinului"* [5]). Freud a efectuat, prin urmare, *disecţii psihologice*, a făcut într-un fel „anatomie psihologică", a descris „viscere psihologice", printr-o metodă originală, ipotetico-deductivă, intuitivă, inductivă şi analogică.

El a început, în *Die Traumdeutung* (1900) şi în alte lucrări anterioare anului 1920, prin a distinge în sfera psihicului două sisteme ierarhizate : inconştientul (sistemul *Ics)* şi conştiinţa (sistemul *Cs)*, acest din urmă sistem fiind suplimentat de un preconştient *(Pcs)*. Inconştientul era considerat acum realitatea esenţială a psihicului, chiar psihicul însuşi. *„Inconştientul este asemănător cu un cerc mare care ar include conştiinţa ca pe un cerc mai mic. Nu poate exista fapt de conştiinţă fără o preparaţie inconştientă, în timp ce inconştientul se poate lipsi de stadiul conştient, avînd totuşi o valoare psihică. Inconştientul este psihicul însuşi în realitatea sa esenţială. Natura sa intimă este la fel de necunoscută ca şi aceea a realităţii exterioare, iar conştiinţa se informează despre el într-un fel tot atît de incomplet, ca şi organele noastre de simţ despre lumea exterioară"* [6]). Conştiinţa, pe de altă parte, era privită ca un simplu organ de percepţie interioară, fără consistenţă şi lipsit de memorie. Conştiinţa — în *Die Traumdeutung* — *„nu este decît un organ de simţ care permite perceperea calităţilor psihice (...) Aparatul psihic, care este deschis asupra lumii exterioare prin organele de simţ ale sistemului său de percepţie, este el însuşi lume exterioară pentru organul de simţ al conştiinţei, care dealtfel îşi găseşte în acest raport justificarea sa teleologică"* [7]).

Conţinutul inconştientului, absolutizat în mod abisalist, consta dintr-un nucleu de „formaţiuni psihice moştenite", analoage cu instinctele animalelor, la care se adăugau produsele de refulare *(Verdrängung)*, adică reziduurile inutilizabile eliminate în cursul dezvoltării copilului [8]). Aceste elemente respinse de conştiinţă nu se împacă însă cu exilarea în inconştient şi încearcă în permanenţă, folosind stratageme şi subterfugii, să revină în arena conştiinţei, unde se poate realiza integral plăcerea, conform unui principiu după care s-ar conduce întreaga viaţă pulsională cu derivatele ei *(Lustprinzip)*, tinzînd spre o reducere a tensiunilor energetice. Încă mai demult, Ernest Jones vedea în acest principiu al plăcerii un analog al homeostaziei, despre care va vorbi Cannon. *„Mecanismele fundamentale de reglare a proceselor psihice* — scrie Jones — *sînt tendinţele de a căuta plăcerea prin descărcarea tensiunilor psihice şi evitarea în acest mod a durerii, pe calea prevenirii acumulării de energie psihică* [9]).

[5]) R. Ruyer, *L'inconscience, la fausse conscience et l'inconscient*, în „Journal de Psychologie normale et pathologique", 3, 1966, pp. 258—259.

[6]) S. Freud, *Die Traumdeutung*, în *Gesammelte Schriften*, II. Band, 1925, p. 529.

[7]) Ibidem, p. 532.

[8]) S. Freud, *Metapsychologie*, p. 510.

[9]) E. Jones, *Freud's Psychology*, în Papers on Psycho-Analysis, Baillière, Tindall and Cox, London, 1923, p. 22.

Conflictul intrapsihic dintre inconștient și conștiință impregnează întreaga viață a individului. „Principiului plăcerii", propulsat de inconștientul axat pe viața biologică, animală, i se opune „principiul realității", promovat de conștiința centrată pe viața social-morală a omului, generatoare de constringeri firești. Presiunile inconștientului asupra conștiinței duc la manifestări morbide, la dramatice tulburări de echilibru sau, cel puțin, la acte de comportament enigmatice, absurde sau ciudate, regizate de o motivație ascunsă, abisală. Evaluînd cu obiectivitate, s-o recunoaștem, ponderea alarmantă a motivației inconștiente, nu numai în comportamentul patologic, dar și în cel cotidian, psihanaliza freudiană își propune să răstoarne situația în favoarea supremației conștiinței, a rațiunii, a omului sociabil. *„Intreaga sarcină a tratamentului psihanalitic* — scrie nu o dată Freud — *ar putea fi rezumată în formula : transformarea oricărui inconștient patogenic în conștient"* [10]) Această sarcină a perfecționării psihologice și etice a omului este considerată dintr-o perspectivă socială largă (vezi *Das Unbehagen in der Kultur*, 1930).

Spre a ne face să înțelegem mai bine raportul dintre inconștient și conștiință, precum și finalitatea psihanalizei, Freud recurge la un adevărat mit, căruia i-am putea spune *mitul individului turbulent*. Să ne imaginăm, propune el, că într-o sală de conferințe pătrunde deodată un individ arțăgos, care vociferează, ride, răstoarnă scaunele, fără a-i păsa că-l deranjează pe conferențiar și pe auditori. Desigur că publicul, care vrea să asculte conferința, îl va scoate pe individul turbulent pe coridor, ușa va fi baricadată și se va institui chiar și o pază (așa-numita *cenzură*). Sala de conferințe simbolizează conștiința, coridorul unde este expulzat musafirul nepoftit reprezintă inconștientul, iar scandalagiul însuși reprezintă stările sufletești incomode, dorințele obscene, impulsurile imorale, pe care încercăm să le reprimăm (refulăm) aruncîndu-le în bezna de unde au apărut. Dar, adaugă Freud, este foarte puțin probabil ca individul turbulent să se astimpere. El poate să bată cu pumnii în ușă, poate fluiera, țipa etc. Publicul și conferențiarul sînt la fel de incomodați. Atunci cineva iese afară, stă de vorbă cu individul turbulent, îl convinge să se calmeze și să asculte și el conferința, și chiar îl reintroduce în sală, pe propria sa garanție. Astfel, susține Freud, s-au clarificat cauzele care provocau tulburarea și au fost anihilate. Prin analiză abisală (psihanaliză), au fost aduse în lumina conștiinței tocmai elementele perturbatoare care, prelucrate și transformate în sensul arătat, au fost reduse la tăcere, conștiința recăpătîndu-și cursul normal [11]). În acest mod se afirmă psihanaliza ca instrument, ca metodă de cunoaștere a cauzelor dezechilibrului și ca metodă de terapie psihică.

Începînd din anul 1920 (*Jenseits des Lustprinzips*, 1920 ; *Massenpsychologie und Ich-Analyse*, 1921 ; *Das Ich und das Es*, 1923 ; *Hemmung, Symptom und Angst*, 1926 etc.), Freud își revizuiește în multe privințe teoria pulsiunilor și teoria referitoare la structura „aparatului psihic" care — după cum va conchide el la un moment dat — *„s-a dezvoltat tocmai datorită efortului de explorare a lumii exterioare și care a trebuit, în consecință, să realizeze în structura sa un anumit grad de adaptare"* [12]). De data aceasta el va descrie trei instanțe psihice, antinomice în grade diferite (*sinele, eul, supraeul*), între care se instituie complexe raporturi dinamice, economice (investiții energetice, compensări, decompensări etc.) și impli-

[10]) S. Freud, *Introducere în psihanaliză*, în vol. de față, p. 248.
[11]) S. Freud, *Prelegeri de psihanaliză*, în vol. de față, pp. 386—387.
[12]) S. Freud, *Die Zukunft einer Illusion*, p. 466.

cit structurale. Abordarea în același timp genetică a problemei structurii psihicului, bine reliefată de Ruth L. Munroe [13]), dă procesului structurării un aspect dialectic. Putem urmări, direct pe un text dintr-o carte a lui Freud (rămasă neterminată), *Abriss der Psychoanalyse* (1938), tabloul genezei și constelația funcțiilor celor trei „organe" ale psihicului uman [14]): *„Psihanaliza face o supoziție, a cărei discutare este rezervată filozofiei, dar a cărei justificare rezidă în consecințele ei. Cunoaștem două categorii de elemente implicate în ceea ce numim Psyché (sau viața mintală) : în primul rînd organul ei material și scena acțiunii, creierul (sau sistemul nervos) și, în al doilea rînd, actele noastre de conștiință care ne sînt date imediat și nu pot fi lămurite mai departe prin nici un fel de descriere. Tot ceea ce se găsește între aceste două categorii de elemente ne este necunoscut și datele științei nu pot include nici o relație nemijlocită între aceste două puncte terminale ale cunoașterii noastre. Dacă aceasta exista, în cel mai bun caz ne-ar permite o exactă localizare a proceselor conștiinței, dar nu ne-ar ajuta în înțelegerea lor. // Cele două ipoteze ale noastre pornesc de la aceste puncte finale, sau inițiale, ale cunoștințelor noastre. Prima se referă la problema localizării. Presupunem că viața psihică reprezintă funcția unui aparat căruia îi atribuim caracteristicile unei realități extinse spațial și constituite din mai multe părți asemănătoare cu ale unui telescop, microscop, sau ceva similar. Fără a nega unele încercări anterioare în această direcție, elaborarea unei concepții ca aceea de față constituie o inovație științifică. // Am ajuns la cunoașterea acestui aparat psihic prin studierea dezvoltării și evoluției omului. Celei mai arhaice dintre aceste zone sau organ psihic i-am dat numele de* **sine.** *Acesta conține tot ce este ereditar, dat la naștere, ceea ce este constituțional, instinctele înainte de toate, care își au originea în organizarea somatică și își găsesc aici o primă expresie psihică (în acest* **sine***), în forme necunoscute nouă* [15]). *// Sub influența lumii reale exterioare, a mediului înconjurător, o porțiune a* **sinelui** *suferă o dezvoltare specială. Din ceea ce inițial constituia un strat cortical, prevăzut cu organe de receptare a stimulilor și cu dispozitive care acționează ca un ecran protector împotriva stimulilor, ia naștere o structură aparte care, de acum înainte, acționează ca un intermediar între* **sine** *și lumea exterioară. Acestei zone a spiritului nostru i-am dat denumirea de* **eu.** *// Iată principalele caracteristici ale* **eului.** *Ca urmare a conexiunii preexistente dintre simțuri și activitatea motrice (musculară), eul are sub comanda sa mișcările voluntare, cu rol în autoconservare. Relativ la realitatea din afară, eul își îndeplinește sarcina luînd cunoștință de stimuli, înmaga-*

[13]) R. L. Munroe, *Schools of Psyhoanalytic Thoughts*, Holt, Rinehart & Winston, New York etc. 1955, p. 83.

[14]) În psihologia sovietică, de exemplu, A. N. Leontiev vorbește despre scoarța cerebrală ca de „un organ capabil să formeze alte organe", un fel de *„organe funcționale"*, în așa fel încît orice funcție psihică reprezintă un rezultat al activității unor asemenea organe „de structură variată" și stabile. În fond aceste „organe funcționale" sînt *sisteme de reflexe condiționate*, dar mult mai complexe și mai elastice decît stereotipurile dinamice (*Biologicul și socialul în psihicul omului*, în „Analele Romîno-Sovietice", seria Ped. — Psihol., 2, 1961). R. Ruyer le-a spus *viscere psihologice.*

[15]) În 1923, Freud admitea că „ceea ce este refulat constituie pentru noi prototipul inconștientului", deducînd în acest mod noțiunea de inconștient din teoria refulării (*Das Ich und das Es*, în *Gesammelte Schriften*, VI. Band, p. 357)). În 1915 (*Triebe und Triebschicksale ; Das Unbewusste*) el fusese însă mai aproape de realitate spunînd că „materialul refulat nu acoperă întreg inconștientul" (*Metapsychologie*, p. 480). De fapt această din urmă concepție este cea care îl reprezintă cu adevărat, în cazul celeilalte fiind vorba, probabil, de o inadvertență.

zinînd în memorie experiență referitoare la aceștia, evitînd stimulii deosebit de puternici (prin fugă), prin interacțiunea cu stimulii moderați (adaptare) și, în final, învățînd să transforme în avantajul său lumea exterioară (prin activitate). Cît privește realitatea interioară, relația cu **sinele**, **eul** *își îndeplinește sarcina prin obținerea controlului asupra cerințelor instinctuale, prin decizii în legătură cu permisiunea de satisfacere a acestora, prin amînarea satisfacerii în condiții de timp și de mediu favorabile, sau prin suprimarea totală a excitației. În activitatea sa este condus de considerații legate de tensiunea stimulilor, de faptul dacă tensiunile le sînt intrinseci sau introduse din afară. Emergența acestor tensiuni este în general simțită ca* **neplăcere (Unlust)**, *iar scăderea lor ca* **plăcere (Lust)**. *Dar probabil că ceea ce este simțit ca plăcut sau neplăcut nu constituie măsura absolută a tensiunii, ci ceva referitor la ritmul schimbărilor acesteia.* **Eul** *tinde spre plăcere și caută să evite starea de neplăcere* [16]*. O creștere a neplăcerii, așteptată și prevăzută, este însoțită de o stare de anxietate,* **ca de un semnal**. *O astfel de creștere, fie că ea își are originea în afară sau în interior, are semnificația unui pericol. Din timp în timp* **eul** *se deconectează de lumea exterioară și de visele din cursul somnului, condiții în care au loc schimbări cuprinzătoare în structura sa. Din starea de somn se poate vedea că această reorganizare constă într-o distribuție particulară a energiei psihice. // Lunga perioadă a copilăriei, în decursul căreia ființele umane în devenire rămîn sub dependența părinților, lasă după ea, ca un precipitat, închegarea în perimetrul eului a unei structuri speciale, prin care se prelungește influența paternă și maternă. I-am dat numele de* **supraeu (Überich)**. *În măsura în care acest* **supraeu** *se diferențiază de* **eu** *sau i se opune, el constituie o a treia putere de care* **eul** *are de ținut seama. // Funcțiunea* **eului** *stă în satisfacerea simultană a cerințelor* **sinelui**, **supraeului** *și realității — cu alte cuvinte el trebuie să fie în stare să reconcilieze între ele cerințele acestora* [17]. *Raportul complet dintre* **eu** *și* **supraeu** *devine pe deplin inteligibil dacă ne referim la atitudinea copilului față de părinți, în primii ani de viață. Această influență parentală include desigur în acțiunea ei nu numai personalitatea părinților propriu-ziși, ci și pe aceea a întregii familii, a tradițiilor de rasă și naționale care se manifestă prin aceasta, tot așa de bine ca și cerințele mediului social cel mai apropiat pe care ei îl reprezintă. În același fel* **supraeul**, *în cursul dezvoltării individului, recepteazã contribuția și a celor din urmă succesori și substituți ai părinților, cum sînt educatorii școlari și modelele admirate din viața publică, idealurile sociale. Trebuie observat că, cu toată diferența lor esențială* **sinele** *și* **supraeul** *au ceva comun: și unul și celălalt reprezintă influențe ale trecutului —* **sinele** *influența eredității, iar* **supraeul**, *în esență, influențe venite din partea altor oameni —, în vreme ce* **eul** *este în principal determinat de propria experiență individuală"* [18]*)*.

[16]) După E. Jones și alții (vezi, de ex., P. Fougeyrollas, *La révolution freudienne*, p. 179), menționind că S. Freud consideră principiul plăcerii ca un caz particular al tendinței universale, prezentă în toată materia vie, de a-și menține stabilitatea față de perturbațiile provenite din interiorul sau exteriorul sistemului, M. Golu și A. Dicu observă și ei că „în termeni cibernetici, am putea spune că el (principiul plăcerii, n.n.) reprezintă un caz particular al reglării homeostazice" (*Introducere în psihologie*, p. 36).

[17]) Vezi și S. Freud, *New Introductory Lectures on Psycho-Analysis*, W. W. Norton, New York, 1933, p. 108.

[18]) S. Freud, *An Outline of Psychoanalysis*, Standard Edition, vol. XXIII, Hogarth Press & The Institute of Psychoanalysis, London, 1939, pp. 144—148.

Ținînd cont de textul de mai sus, ca și de multe altele, este greu să se mai pună în seama lui Freud o concepție biologizantă, cum fac criticii care nu-i cunosc decît segmentar opera, sau care pur și simplu pierd din vedere laturile și aspectele sociale pe care ea le cuprinde ca elemente esențiale. După cum s-a arătat, teoria supraeului a lui Freud reflectă rolul protector al societății în viața omului și în special rolul acesteia în reprimarea agresivității primitive [19]), cît și un rol formativ superior, în sensul a ceea ce noi numim integrare socială.

Încă din 1923 (*Das Ich und das Es*), Freud definește și un *eu ideal* care, spre deosebire de *eu* (omul așa cum este), reprezintă omul așa cum ar trebui să fie, modelat de o cenzură morală puternică. **„Eul ideal** — spune Freud — *satisface toate condițiile pe care trebuie să le satisfacă esența superioară a omului (...) Sentimentele sociale se bazează pe identificările cu ceilalți membri ai colectivității care au același* **eu ideal"** [20]). În 1932, Freud și-a reprezentat grafic sistemele dinamice ale personalității, așa cum le vedea el atunci, în felul schemei pe care o reproducem alăturat (vezi fig. 1) [21]). În această schemă simbolul *„pcpt — cs"* se referă la sistemul periferic P (= Percepție), cuprinzînd inițial *„preconștientul"* clădit pe *„reziduuri mnezice"* [22]). Comentînd această reprezentare grafică în cartea sa *Psyché, Soma, Germen*, Boris Rybak atrage atenția asupra faptului că *supraeul* se scufundă adînc în *sine*, cu care este constrîns să întrețină relații intime, în calitatea sa de *„moștenitor al complexului lui Oedip"*. Rybak crede că spațiul afectat *sinelui* este totuși prea mic, pentru ca el să corespundă proporțiilor date de psihanaliza freudiană diferitelor structuri ale „aparatului psihic". Este aici mai degrabă o proiectare a personalității ideale dominată de un eu rațional. Dealtfel, notează Boris Rybak pe aceeași pagină, uităm prea des o concluzie fundamentală a lui Freud, care spune: **„eul** *trebuie să expulzeze* **sinele**. *Aceasta este o sarcină care incumbă civilizației tot așa ca și secarea mlaștinilor Zuydersee"* [23]).

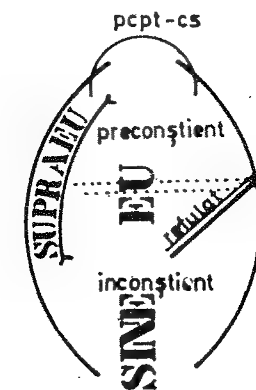

Fig. 1

I. Popescu-Sibiu dă o altă schemă grafică (vezi fig. 2).

Schița din figura 2 vrea să reprezinte, spune Popescu-Sibiu, faptul că prin evoluția socială filogenetică copilul se naște atît cu un *eu vegetativ* (instinctual), cît și cu un latent *eu social filogenetic* (stratul arhaic al conștiinței moral-sociale), care predispune copilul la socializare, îl face apt pentru „grefarea" *eului social ontogenetic* (conștiința morală). *Supraeul* ar reprezenta „tradiția" pe care se clădește eul social ontogenetic sau *eul ideal* (conștiința morală actuală, dobîndită) Antagonismul dintre *eul social* și *eul vegetativ* determină numeroase conflicte între individ și societate, prin a căror soluționare se cristalizează *eul rațional* (sau critic,

[19]) S. Abrams, N. Ross, *Fundamentals of Psychoanalytic Theory*, McGraw-Hill Book Co., New York, 1965, p. 32; despre persistența agresivității primitive la omul modern, vezi Marin Preda, *Imposibila întoarcere*, Cartea Românească, București, 1972.

[20]) S. Freud, *Das Ich und das Es*, în *Gesammelte Schriften*, VI. Band, p. 381.

[21]) S. Freud, *New Introductory Lectures on Psycho-Analysis*, p. 111.

[22]) S. Freud, *Das Ich und das Es*, p. 363.

[23]) Apud Boris Rybak, *Psyché, Soma, Germen*, Gallimard, Paris, 1968, p. 27.

care are în vedere integrarea socială a personalității umane[24]). Este aici o variantă grafică diagramatică, rezultată dintr-o interpretare personală a textelor freudiene, fără a le deforma.

Comprimat între tentațiile sinelui și oprelîștile nu întotdeauna justificate ale unui supraeu implacabil (diferit de la individ la individ și de la un mediu social la altul), eul suferă adesea deteriorări, reversibile sau nu. În orice caz, poziția sa este mai mult decît dificilă și, de aceea, subliniază Freud, anxietatea este modul său obișnuit de existență[25]). Pentru a se proteja, eul își structurează o serie de mecanisme de apărare *(Abwehrmechanismen)*, cum sînt *refularea*, *regresiunea*,

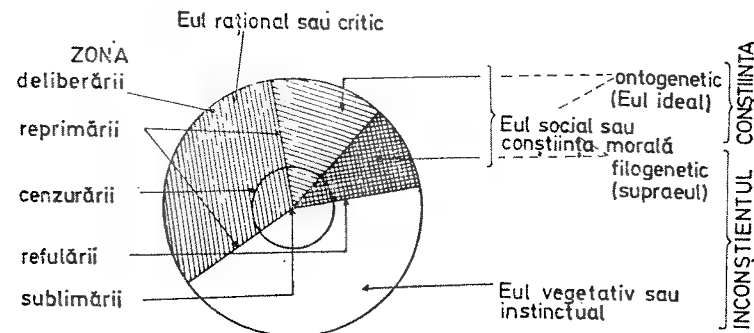

Fig. 2

formația reacțională, *izolarea*, *anularea retroactivă*, *proiecția*, *introiecția* și altele, despre care vom vorbi mai departe, a căror importanță în cunoaștere, ca și în formarea personalității, a fost la noi subliniată nu demult de către Vasile Pavelcu[26]).

S-a obiectat lui Freud ambiguitatea conceptului de *eu*. Mai curînd este vorba de dificultatea de a introduce claritățile amăgitoare ale logicii formale clasice, într-un domeniu suprasaturat de dialectica reală a fenomenelor, în care unitatea contrariilor și identitatea lor apar derutante. Privind tabloul general al dezvoltării și diferențierii psihicului, al genezei unor contrarii care ființează în unitate și nu mai puțin în contradicție și influență reciprocă, așa cum apar toate acestea în teoria lui Freud, nu se poate să nu observăm coincidența cu ceea ce Lenin numea *nucleul dialecticii*, anume *„dezvoltarea ca unitate a contrariilor (dedublare a unicului în contrarii ce se exclud reciproc și raporturile reciproce dintre acestea)"* [27]). Cu toate că nu afișează pretenții în acest sens, paginile scrise de Freud, de exemplu în eseul său *Das Ich und das Es*, rămîn o expresivă demonstrație de analiză dialectică, fără a fi nici pe departe singurele de acest fel în opera sa. Psihologia sa dinamică este, în definitiv, o *psihologie dialectică*, iar P. Fougeyrollas nu exagerează afirmînd *„caracterul integral dialectic al gîndirii lui Freud"* [28]).

[24]) Ion Popescu-Sibiu, *Concepția psihanalitică. Expunere și critică*, Editura H. Welther, Sibiu, 1947, pp. 72—73.
[25]) S. Freud, *New Introductory Lectures on Psycho-Analysis*, p. 103.
[26]) V. Pavelcu, *Invitație la cunoașterea de sine*, pp. 120—129.
[27]) V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, Editura de Stat pentru literatură politică, București, 1956, p. 322.
[28]) P. Fougeyrollas, *op. cit.*, p. 297.

6. Determinismul freudian

Cu formația sa științifică de laborator, Freud a fost preocupat încă de la început de înțelegerea și explicarea fenomenelor. *„Freud* — spune Edgar Pesch — *a fost întotdeauna animat de spiritul științific cel mai riguros; precizia observațiilor sale duse pînă la cele mai mărunte detalii, grija sa neabătută de a-și supune ipotezele verificărilor experimentale, sînt dovezile cele mai bune ale exigenței spiritului său critic"* [1]). Freud a descoperit în scurt timp că nu întotdeauna o concluzie intuitivă, bazată pe observație directă, este infailibilă, și atunci a recurs la deducție. Sub influența lui Hermann von Helmholtz[2]), care a fost unul din mentorii săi, credea că sarcina științei în general constă în reducerea fenomenelor naturale la forme simple, așa cum (după Helmholtz) problema fizicii era reducerea fenomenelor la forțe invariabile de atracție și repulsie, a căror intensitate depinde de distanță. Fizica perioadei de debut științific a lui Freud era dominată de metoda de gîndire deterministă, care era verificată mai ales în domeniul mecanicii unde, prin experiențe idealizate (condiții artificiale), se prezicea soarta unui sistem oarecare pe baza cunoașterii sale la un moment dat, precum și a cunoașterii legilor care-l guvernau. O adevărată frenezie a determinismului cuprinsese lumea științifică, încercîndu-se descrierea tuturor fenomenelor în lumina conceptelor acestuia. *„Orice fenomen din natură este guvernat de o lege! Cunoașterea stării sistemului și cunoașterea legilor ne vor permite să prezicem soarta sistemului în viitor. Cea mai mare minune este tocmai faptul (după cum atît de frumos se exprimase* Poincaré*) că minuni nu au loc în natură, că natura este guvernată nu de întîmplări, ci de legi"* [3]). Acest climat de idei l-a influențat puternic și pe Freud, fără însă a-l subjuga.

Comentatorii cu lacune în informație reduc determinismul freudian la determinismul mecanicist sau îl consideră un determinism intrapsihic, tot de factură mecanicistă. Astfel, după Arlow și Brenner, conceptul psihanalitic de determinism ar consta din afirmația că orice răspuns comportamental rezultă din, sau este în funcție de un stimul anterior[4]), adică pur și simplu formula behaviorismului lui J. B. Watson: (S—R) sau R = f (S), ceea ce constituie o simplificare excesivă, care nu corespunde întotdeauna nici măcar fenomenelor mecanicii clasice. Vom avea mai departe prilejul să vedem că un B. F. Skinner, deși pornit la o critică nemiloasă a psihanalizei, a găsit la Freud o formulă mult mai complicată a determinismului. Într-adevăr, Freud a făcut mult mai mult decît să aplice la individul uman niște legi universale[5]).

Demersul cel mai caracteristic al freudismului constă în extinderea determinismului la întreaga viață psihică, sub forma cauzalității absolute. Întemeiat pe analiza a nenumărate cazuri, patologice și normale, Freud afirmă, pentru prima

[1]) Edgar Pesch *Pour comprendre la pensée de Freud et la psychanalyse*, Bordas, 1946, p. 20.
[2]) H. von Helmholtz (1821—1894) este unul dintre primii fiziologi care încearcă să dovedească existența inconștientului, punînd în evidență o așa-zisă „inferență inconștientă" în percepția spațiului (Cf. Leo Postman. *Perception and Learning*, în S. Koch, Ed., *Psychology; A. Study of a Science*, vol. 5, McGraw-Hill, New York, 1959, p. 46).
[3]) L. Infeld, *Noile căi ale științei*, Editura științifică, București, 1960, p. 27.
[4]) J. A. Arlow, C. Brenner, *Psychoanalytic Concepts and the Structure of Theory*, International Universities Press, New York, 1964.
[5]) R. L. Munroe, *op. cit.*, p. 27.

oară în acest mod categoric, că în viața psihică nu există nimic arbitrar, nimic întîmplător și nedeterminat, totul, pînă la cele mai insignifiante gesturi, cuvinte, idei, emoții, avînd fie o cauză conștientă, fie de cele mai multe ori o cauză ascunsă în structurile adînci ale inconștientului, ca atunci cînd este vorba de uitări de nume, pierderi de obiecte, greșeli de pronunție, greșeli de scris, substituții de cuvinte, intervertiri de expresii *(Versprechen, Verlesen, Verschreiben, Missverstehen, Vergreifen* etc.), fenomene pe care el le clasifică în clasa manifestărilor de *psihopatologie cotidiană (Psychopathologie des Alltagslebens). „Anumite insuficiențe ale psihicului nostru...* — spune el — *și anumite acte în aparență neintenționate se dovedesc, dacă le supunem examenului psihanalitic, ca fiind perfect motivate și determinate de factori care scapă conștiinței"*[6]). În această primă fază a elaborării concepției sale deterministe el neagă, odată cu existența „liberului-arbitru"[7]) și existența hazardului în desfășurarea fenomenelor psihice: *„eu cred în hazardul exterior (real), dar nu cred în hazardul interior (psihic)"*[8]). Freud denumește această concepție a sa ***determinism psihologic absolut.***

Nu trebuie să se mai creadă, cum se întîmplă nu arareori, că pentru Freud întregul determinism psihic este opera forțelor oculte ale inconștientului. *„Mulți psihanaliști* — arată English & English — *folosesc termenul* **determinism psihic** *numai în legătură cu motivația inconștientă, dar se pare că acceptă ca posibilă și determinarea comportamentului de către motive conștiente, cu toate că este lipsită de interes"*[9]). În realitate, *nota bene*, comportamentul determinat de pulsiuni și instincte, de motive inconștiente, Freud îl consideră *patologic*, chiar și în cazul unor indivizi sănătoși mintal și psihanaliza, cum am văzut, preconizează un om al viitorului dominat de conștiință, de rațiune. *„Distincția între motivația conștientă și motivația inconștientă o dată stabilită* — spune el, *subliniind posibilitatea actelor voluntare raționale* —, *convingerea noastră este doar că motivația conștientă nu se extinde asupra tuturor deciziilor motrice. De minima non curat praetor. Dar ceea ce rămîne nemotivat pe de o parte, își află motivele la altă sursă, în inconștient, încît rezultă că determinismul psihic apare fără soluție de continuitate"*[10]).

Determinismul intrapsihic care se atribuie, pe de altă parte, concepției psihologice a lui Freud, este fie născocirea unor detractori, fie o iluzie de interpretare, cînd nu este pur și simplu preluarea necritică a născocirii sau a iluziei.

În primul rînd este necesar, și posibil, să clarificăm faptul că conceperea unui determinism intrapsihic nu reprezintă un fapt scandalos pentru știință, pasibil de incriminări dezonorante, cum încă se mai consideră. Pentru această clarificare să apelăm la serviciile unui filozof român contemporan, care se ocupă de mai mult de un deceniu de problema determinismului în știință, de pe pozițiile materialismului dialectic, și ale cărui cercetări sînt unanim apreciate. Acest filozof, I. Tudosescu, pornește de la premisa că definiția conceptului de cauzalitate nu se poate limita la cuprinderea relațiilor cauzale tranzitive. Cauza și efectul nu se găsesc numai în raporturi de *tranzitivitate*, ci și de *imanență*. Acțiunea nu trebuie concepută numai ca interacțiune cu altceva, ci în primul rînd ca *interacțiune cu sine. „Sinteza imanenței și tranzitivității în determinarea fenomenelor* — conchide I. Tudosescu — *poate oferi temeiul definirii cauzalității ca raport de necesitate genetică atît între sisteme, cît și în sistem. Cauza și efectul nu ne apar în acest cadru numai cu extremități ale unei relații genetice polare*, ci și ca *moduri corelate de manifestare* (activă și pasivă) *ale aceluiași sistem*. Dacă notăm cauza cu A și efectul cu B, definirea cauzalității va trebui să ia în considerație două cazuri posibile: a) relația cauzală de la A la B, cînd A și B aparțin unor nivele sau sisteme S_1 și S_2 diferite, ce se succed spațio-temporal potrivit schemei:

$$A \supset S_1 \longrightarrow B \supset S_2;$$

b) relația cauzală de la A la B, cînd A și B aparțin aceluiași sistem S_1 potrivit schemei:

$$(A \longrightarrow B) \supset S_1. //$$

Primul model semnifică o relație cauzală între două elemente aparținînd unor sisteme diferite, aflate în raporturi de *coordonare*, iar al doilea model semnifică o relație cauzală între două elemente sau secțiuni ale aceluiași sistem, elemente aflate în raporturi de *subordonare* față de sistem.// Menționăm că *primul* model (cel *tranzitiv*) al cauzalității se conservă ca un model de *cauzalitate univocă*; iar cel de *al doilea model* (cel *imanent*) se structurează ca un model de *cauzalitate biunivocă*. Aceasta pentru că termenii A și B sînt fiecare în parte și cauză și efect, activ și pasiv. De unde rezultă că modelul cauzalității *imanente* este configurat în fapt de schema:

$$(A \rightleftarrows B) \supset S_1. //$$

Întrucît *definiția cauzalității* implică ambele tipuri de cauzalitate *(tranzitivă și imanentă)*, înseamnă că va fi modelată cuprinzător de schema:

$$[A \supset S_1 \longrightarrow B \supset A_2] + [(A \rightleftarrows B) \supset S_1]\text{"}^{11)}.$$

I. Tudosescu mai arată că, pretutindeni și întotdeauna, la orice nivel de structurare a materiei, ambele tipuri de cauzalitate acționează corelativ, cu preponderența unuia sau a celuilalt, în funcție de gradul de complexitate structurală.

Așadar, determinismul *intrapsihic* (sau *imanent*, sau *endopsihic*, sau *intrasistemic!*) nu reprezintă o aberație din punct de vedere științific și filozofic. Fenomenul există ca atare *și încă preponderent la sisteme de felul omului*, iar psihologiei, îndeosebi, nu i s-ar putea interzice să se ocupe în mod special de acest tip de determinism (sau de cauzalitate). Numai că Freud nu s-a limitat, totuși, la această formă a determinismului. Visele, arată el, între altele, au nu doar cauze inconștiente, ci întotdeauna se poate pune în evidență și o cauză exterioară, un

[6]) S. Freud, *Psihopatologia vieții cotidiene*, în vol. de față pp. 409—594.

[7]) „Determinism — scriu Robert S. Woodworth și Mary R. Sheehan — is the belief or scientific postulate that all events in nature have their sufficient causes. As applied to the human organism determinism means that every act or thought or emotion has its sufficient causes, though these may be very complex and difficult o disentangle because of the complexity of the organism and of the environement. Freud believed heartly in determinism. He would not admit that any act „just happened" or that it was due to „free will"... Where there in no conscious motive there must be an unconscious one" *(Contemporary Schools of Psychology*, Methuen & Co Ltd, London, 1965, p. 274).

[8]) S. Freud, *op. cit.*, p. 276.

[9]) Horace B. English, Ava Champney English, *A. Comprehensive Dictionary of Psychological and Psychoanalytical Terms*, David McKay Co., New York, 1964, p. 417.

[10]) S. Freud, *Psihopatologia vieții cotidiene*, în vol. de față, p. 575.

[11]) I. Tudosescu, *Determinismul și știința*, Editura științifică, București, 1971, pp. 79—80.

eveniment diurn (excitație exterioară) care precede visul și-i furnizează explicația, fapt deosebit de ușor de stabilit mai ales la copii. Dar pe măsură ce „aparatul psihic“ se dezvoltă, avînd o organizare complexă, ca la individul adult, pot interveni și „excitații psihice“ (interioare), neînsoțite de un complement din afară [12]). În etiologia nevrozelor, de asemenea, se disting și factorii constituționali favorizanți, dar *rolul declanșator îl are invariabil un traumatism de origine externă*, cu rădăcinile în relațiile interumane. *Toate* cazurile morbide analizate de Freud pun în evidență atît *heteroraporturi cauzale*, cît și *autoraporturi cauzale*, realizînd un model de cauzalitate biunivocă, în sensul că uneori constituția ereditară are primul cuvînt, cauzînd conflicte cu mediul (traumatizante) care la rîndul lor amplifică dificultățile interioare, pe cînd alteori startul îl dă un eveniment nefericit din exterior care pune în dificultate un angrenaj psihic debil, alienabil. Bineînțeles că uneori centrul de greutate se va deplasa de la tranzitivitate la imanență, pe o rută complicată, pendinte de factori biologici, psihologici și sociali, așa cum se manifestă aceștia în individualitatea concretă a celui care trăiește conflictul cu mediul și implicit conflictul intrapsihic, care urmează inexorabil primului, putîndu-l depăși pe toate dimensiunile. *„Originea unui simptom* — spune Freud — *se reduce deci la stimuli din exterior, care au fost în mod necesar conștienți la un moment dat, dar care apoi au devenit inconștienți ca urmare a amneziei. Scopul simptomului, tendința sa, este însă, dimpotrivă, în toate cazurile, un proces endopsihic care la un moment dat a putut deveni conștient, dar care tot așa de bine poate rămîne scufundat în inconștient. Dar puțin interesează că amnezia a voalat originile, adică evenimentele pe care se întemeiază simptomul, cum este cazul isteriei; scopul, tendința simptomului, scop și tendință care încă de la început au putut fi inconștiente, — ele sînt acelea care determină dependența simptomului de inconștient, atît în nevroza obsesională, cît și în isterie“* [13]). Ni se oferă și o schemă didactică a ceea ce Freud denumește *„ecuația etiologică a nevrozelor“* [14]), elaborată cu mult mai înainte ca Kurt Lewin să-și fi făcut cunoscute „ecuațiile“ sale.

B. F. Skinner, care îl critică pe Freud pentru că nu este behaviorist sută la sută, face observația, demnă de luat în seamă, că Freud chiar și pentru capricii căuta determinanți externi, luîndu-și sarcina de a explica în sens determinist chiar și „comportamentul determinantului interior“ *(„the behavior of inner determiner“)*. *„El a făcut acest lucru* — scrie B. F. Skinner — *punînd în evidență cauze externe pînă atunci neobservate, ținînd de mediu sau de geneza individului... Aceasta l-a dus la reprezentarea fiecărui lanț cauzal, pe care l-a descoperit, ca o serie de trei evenimente. Un fapt de mediu, cel mai adesea legat de copilăria individului, care își are efectul său asupra aparatului mintal intern care, la rîndu-i, produce manifestarea de comportament sau simptomul. Faptul de mediu, starea sau procesul psihic, simptomul comportamental — acestea sînt cele trei verigi ale lanțului cauzal la Freud* [15]). Privind schema lui Freud, observăm că Skinner a simplificat, totuși, lucrurile: el a omis o a patra verigă, cea care reprezintă *evenimentul traumatic actual*, pierdut din vedere de majoritatea criticilor sau comentatorilor grăbiți.

[12]) S. Freud, *Introducere în psihanaliză*, în vol. de față, p. 143.

[13]) Ibidem, p. 250.

[14]) Ibidem, p. 303.

[15]) B. F. Skinner, *Critique of Psychoanalytic Concepts and Theories*, în „The Scientific Monthly“, 5, 1954, p. 302.

După cum vedem, ne aflăm în fața unui tablou complex al cauzalității la Freud, departe de formula behavioristă S→R, pe care i-o atribuiau Arlow și Brenner.

Ne vom face o idee încă și mai completă despre formula complexă a determinismului la Freud, luînd cunoștință de următorul text cu totul remarcabil, din mai multe puncte de vedere: *„Cît despre factorul extern, acesta constă în presiunea exercitată de educație, care se face purtătorul de cuvînt al cerințelor mediului civilizat și a cărei influență este după aceea înlocuită prin acțiunea directă chiar a acestui mediu. Civilizația n-a putut lua naștere și nu s-a putut dezvolta decît grație renunțării la satisfacerea anumitor trebuințe, și ea cere ca toți aceia care, în fluxul generațiilor, vor să profite de avantajele vieții civilizate, să renunțe la rîndu-le la satisfacerea anumitor instincte* [16]). *În cursul vieții individuale are loc o neîncetată transformare a presiunii exterioare în presiune interioară. Datorită influenței permanente a mediului civilizat, din ce în ce mai multe înclinații egoiste se transformă în înclinații sociale, ca urmare a cumulării elementelor Eros-ului. În sfîrșit, putem admite că orice presiune internă a cărei acțiune se manifestă în cursul evoluției umane n-a fost inițial, adică la începutul istoriei umane, decît o presiune externă. Oamenii care vin astăzi pe lume aduc cu ei o anumită predispoziție de a-și transforma înclinațiile egoiste în înclinații sociale, predispoziție care face parte din structura pe care au moștenit-o și care operează această transformare nu în virtutea unei predispoziții ereditare, ci sub presiunea factorilor exteriori. Astfel că fiecare individ suferă nu numai influența mediului său civilizat actual, ci și pe aceea a mediilor în care au trăit înaintașii săi“* [17]). Se desprinde din aceste rînduri o concepție deterministă mult diferită de mecanicism, cu certe elemente de interacțiune dialectică, intersistemică și intrasistemică, amintindu-ne de conceptul de *cauzalitate reciprocă* dezvoltat de Francis Halbwachs [18]). Totodată, și nu numai aici, ci în întreaga sa operă, Freud corelează cauzalitatea cu structura și structura cu interacțiunea (deși n-o face explicit), impunînd ideea de continuitate genetică, de conexiune a structurilor și a substructurilor în sens determinist-cauzal, pe un model care ni se sugerează a fi spiraloid. În plus, I. Tudosescu semnalează la Freud o corelație a conceptelor de structură și finalitate, scriind: *„Orientate pe acest făgaș, cercetările de analiză structurală ar putea, între altele, oferi prilejul întemeierii unei explicații cuprinzătoare, care să deschidă și o perspectivă asupra viitorului, perspectivă întrevăzută de altfel pe temeiurile finalității încă de Freud“* [19]). Remarcă elogioasă care, după părerea noastră, s-ar potrivi în primul rînd lui Alfred Adler și școlii sale de „psihologie individuală“, dar care nici adresată freudismului nu este deplasată.

[16]) Cînd, deci, imaginîndu-și un așa-zis „mod de existență nonrepresiv“, Herbert Marcuse predică „liberarea trebuințelor instinctuale și a satisfacțiilor rămase pînă acum tabu sau refulate“ *(Eros et Civilisation. Contribution à Freud*, Editions du Minuit, Paris, 1963, p. 10), el nu are dreptul să se erijeze în discipol al lui Freud sau în continuator al său. A sa „reinterpretare a concepției teoretice a lui Freud“ *(op. cit.*, pp. 16—17) nu este decît o vastă operă de denaturare vulgară, iar acela care pretinde a face o critică a revizionismului neo-freudian, nu-i el însuși mai puțin, și poate nici mai mult, decît un revizionist situat pe pozițiile omului preistoric al cavernelor.

[17]) S. Freud, *Considérations actuelles sur la guerre et sur la mort*, în *Essais de psychanalyse*, Payot, Paris, 1967, pp. 244—245.

[18]) Mario Bunge, F. Halbwachs, Th. S. Kuhn, J. Piaget, L. Rosenfeld, *Les théories de la causalité*, P.U.F., Paris, 1971, pp. 71—76.

[19]) I. Tudosescu, *op. cit.*, p. 189.

Un element esențial al concepției freudiene despre determinism este noțiunea de *supradeterminare*, reluată mai tîrziu de Louis Althusser, în studiile sale structuraliste. Freud însuși a preluat-o, cu siguranță, de la W. Wundt, despre al cărui *principiu al cauzelor complexe* se vorbește încă în *Zur Psychopathologie des Alltagslebens*[20]. Wundt insistă asupra faptului că, în anumite cazuri, se întîmplă mari dificultăți în stabilirea categoriei în care trebuie trecută o tulburare dată, încît mai conform cu adevărul ar fi să se atribuie această tulburare acțiunii simultane și combinate a mai multor cauze[21]. Schema freudiană menționată de noi este, de-altfel, construită pe principiul complexului cauzal. Nu este însă mai puțin adevărat că unii psihanaliști, din dorința de a descoperi „cauze ultime", derogă des de la acest principiu. Charles de Montet denunță o astfel de derogare la psihanalista elvețiană Raymonde de Saussure care, în *L'Encéphale* (8, 1924), analiza cazul unui tînăr obsedat, analiză efectuată prin prisma unei cauze unice de ordin preponderent endogen. Socotind naive astfel de explicații care ignoră „complexitatea vie" a fenomenelor, de Montet se ralia la *relativismul psihologic*, axat pe noțiunea de probabilitate. „*Esențialul este* — spune de Montet — *că ansamblul condițiilor care determină comportamentul nu poate fi redus nici la un singur mobil, nici la o pluralitate de mobiluri, nici în sfîrșit, la cutare tendință sau cutare instinct, luate izolat*. Comportamentul decurge în mod necesar din persistența în prezent a tuturor momentelor și a tuturor factorilor trecutului (cauzele organice și psihice constituind o unitate, o stare totală nedeductibilă); această interdependență se manifestă nu numai în interiorul individului, ci și în afara lui, deoarece individul exercită o influență, de exemplu, asupra mediului său social, provocînd aici prin comportamentul său reacții și răspunsuri particulare, pline de consecințe, în continuare, pentru propria sa conduită și concepție despre viață"[22]. După părerea noastră, Freud n-a ajuns niciodată la o astfel de concepție a *determinismului probabilist*, care implică o multitudine de variabile interconexate și intercurente, cu determinații statistice, întrucît el a fost mereu ca și fascinat de ideea, transmisă de Helmholtz, a reducerii fenomenelor naturale la forțe simple și la cauze ultime.

Cînd Norbert Wiener, deci, crede a găsi la Freud elemente de indeterminare și de probabilitate, probabil că are în vedere în primul rînd implicația componentei iraționale în conduita și gîndirea oamenilor, generatoare de acțiuni imprevizibile[23]. Desigur, în opera lui Freud există numeroase teze care ar putea servi drept bază unor opinii ca aceea exprimată de Norbert Wiener, mai ales dacă se iau în considerație și raționamentele probabiliste neexplicite, cuprinse în analiza cazurilor concrete. „*Ar fi o eroare — citim, de exemplu, în Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse — să se creadă că o știință nu se compune decît din teze riguros demonstrate și nu ar avea noimă să pretindem acest lucru. O astfel de exigență este apanajul acelor temperamente care aleargă după autoritate, căutînd să substituie catehismului religios un altul, fie el și științific. Catehismul științei nu cuprinde decît puține propoziții apodictice, majoritatea afirmațiilor sale prezentînd numai anumite grade de probabilitate*"[24]. În astfel de aserțiuni este, însă, vorba mai

[20]) Terminată de Freud în 1901 cartea este editată în 1904 (Kharger, Berlin).

[21]) W. Wundt, *Völkerpsychologie*, 1900, 1. Band, pp. 371 și urm., apud S. Freud, *Psihopatologia vieții cotidiene*, în vol. de față, p. 448.

[22]) Charles de Montet, *Le relativisme psychologique*, F. Alcan, Paris, 1926, p. 21.

[23]) Vezi N. Wiener, *Cybernétique et société*, Union Générale d'Éditions, Paris, 1962, pp. 10—11.

[24]) S. Freud, *Introducere în psihanaliză*, p. 87.

curînd de relativismul adevărurilor științifice, decît de o viziune probabilistă asupra desfășurării fenomenelor realității, de admiterea jocului dialectic dintre necesitate și întîmplare. În mare, Freud rămîne la ideea determinismului absolut.

7. Instinctul ca structură determinantă, dar și determinată

Afirmația lui William James că omul posedă o garnitură de instincte „mai numeroase... decît a tuturor celorlalte mamifere, inclusiv maimuța"[1]), a dus în cele din urmă, în jurul anului 1924, după cum ne raportează Howard H. Kendler, la întocmirea unei liste care inventaria nu mai puțin de 6000 de instincte umane. Un veritabil „monstru statistic". Această situație incredibilă a pus la ordinea zilei redefinirea instinctului, prin care James înțelesese o activitate care realizează scopuri neprevăzute dinainte, datorită unei coordonări de acte care nu este rezultatul educației, precizînd: „*Este ca o funcție care determină structura anatomică a animalului*"[2]). Pe baza acestei definiții erau înglobate în sfera instinctului rușinea, frica de întuneric, curiozitatea, jocul, instinctul matern și patern, dar și „instinctul" de proprietate, modestia, simțul igienic și multe altele. Definiția dată mai tîrziu de etologistul N. Tinbergen („mecanism nervos organizat ierarhic, sensibil la o anumită pregătire, declanșare și dirijare a impulsurilor de origine internă ca și externă, și care reacționează la aceste impusluri prin mișcări coordonate care contribuie la conservarea individului și a speciei"[3]), nu este nici ea în măsură să pună ordine în acest domeniu. De aceea Kendler propune patru criterii după care să se acorde calitatea de instinct unui act de comportament: 1) activitate complexă; 2) structură rigidă; 3) se manifestă înainte și în afară de orice învățare; 4) aparține întregii specii[4]).

Conceptul freudian de instinct (în expresie originală *der Trieb* = instinct, pornire, înclinație, impuls, imbold, forță vegetativă) este unul din cele mai controversate din întreaga psihanaliză[5]). Francezii îl traduc adesea prin „pulsion", englezii prin „drive" (energie, forță, imbold, stimulent), dar se fac și diferențieri abstruse, se propun modele reinterpretative, reformulări neurofiziologice și cauzaliste. Starea de confuzie era mărită de o declarație ambiguă a lui Freud însuși, în *Neue Folge der Vorlesungen zur Einfürung in die Psychoanalyse* (1933): „Teoria instinctelor este, ca să spunem așa, mitologia noastră. Instinctele sînt ființe mitice superbe în indeterminarea lor. În munca noastră nu le putem neglija nici o clipă, și totuși niciodată nu sîntem siguri că le vedem limpede"[6]).

Într-o etapă încă timpurie a dezvoltării teoriei psihanalitice (*Triebe und Triebschicksale*, 1915), bazîndu-se pe investigarea clinică a tulburărilor psihice ca sursă principală de cunoștințe, Freud definea instinctul ca pe un stimul venit din interio-

[1]) W. James, *Précis de psychologie*, Marcel Rivière Ed., Paris, 1932, p. 352.

[2]) Ibidem, p. 521.

[3]) N. Tinbergen, *The Study of Instinct*, Clarendon Press, Oxford, 1958, p. 112.

[4]) Howard H. Kendler, *Basic Psychology*, Appleton — Century — Crofts, New York, 1963, pp. 246—247.

[5]) I. G. Sarason, *Personality*, J. Wiley & Sons, New York, London, 1966, p. 33.

[6]) Apud Maurice Benassy, *Théorie de l'instinct*, în S. Nacht, Paris, op. cit., p. 36.

rul organismului, din fața căruia nu este posibilă retragerea, satisfacerea sa avînd un caracter imperios. „*Nu știm* — scria el, menținîndu-se în cadrele unei cercetări cu mijloace psihologice — *dacă acest proces este de natură strict chimică sau dacă poate să corespundă și unei liberări de alte forțe, de exemplu mecanice. Studierea forțelor pulsionale depășește terenul psihologiei; cu toate că faptul de a fi generat de o sursă somatică este elementul absolut determinant pentru instinct, el nu ni se face cunoscut în viața psihică decît prin scopurile sale*".[7]) În afară de *scop*, care constă într-o satisfacere a unei trebuințe și duce la suprimarea stării de tensiune, o altă caracteristică a instinctului este *obiectul său*, adică mijlocul prin care își atinge scopul. Deși Freud admite ca legitimă întrebuințarea termenilor „instinctul jocului", „instinctul de distrugere", „instinctul gregar" etc., el propune ca toate instinctele să fie grupate deocamdată în două categorii: *instinctele eului* (sau de autoconservare) și *instinctele sexuale*, motivînd această diviziune prin faptul că „biologia ne învață că sexualitatea nu poate fi așezată pe același plan cu celelalte funcțiuni ale individului, deoarece tendințele sale depășesc individul și au drept scop producerea de noi indivizi, adică conservarea speciei"[8]). Destinul instinctelor este triplu: *satisfacerea imediată* (descărcarea pulsională), *refularea* (însoțită de dezvoltarea unor formațiuni de substituție, de simptome morbide) și *sublimarea* (canalizarea într-o activitate derivată, investiția de energie fiind deturnată pentru creația artistică, științifică sau pentru alte activități de ordin social superior).

În *Jenseits des Lustprinzip* (1920), instinctul este văzut ca „*expresie a unei tendințe inerente oricărui organism viu și care îl împinge să reproducă, să restabilească o stare anterioară la care a fost obligat să renunțe, sub influența forțelor exterioare perturbatoare; expresia unui fel de elasticitate organică sau, dacă preferați, a unei inerții a vieții organice*"[9]). Pe baza unor exemple din viața animalelor (pești, păsări), Freud remarcă *determinismul istoric al instinctelor*. Instinctele „organice" nu sînt decît factori de conservare, istoricește dobîndiți, exercitîndu-se în condiții de mediu invariabile. Pînă aici nu este nimic de obiectat. Freud riscă însă o ipoteză speculativă, construită pe un sofism: „*Dacă admitem* — spune el — *ca pe un fapt experimental care nu comportă nici o excepție, că tot ceea ce este viu se întoarce la starea neorganică, moare din motive* **interne**, *atunci putem spune*: **scopul spre care tinde întreaga viață este moartea**; *și invers*: **ceea ce nu este viu este anterior a ceea ce este viu**"[10]). Eroarea lui Freud este aici, credem, aceea de a fi atribuit finalitate unui fenomen de degradare, de destructurare și decădere, pe cînd finalitatea este caracteristica sistemelor vii în ascensiune. Dacă *scopul vieții* este moartea, pentru simetrie logică ar fi trebuit să ni se arate și care este *scopul morții*[11]).

7) S. Freud, *Triebe und Triebschicksale*, în *Gesammelte Schriften*, V. Band, pp. 448—449.

8) Ibidem, pp. 450—451.

9) S. Freud, *Jenseits des Lustprinzips*, p. 226.

10) Ibidem, p. 228.

11) „O evoluție — spune J. Piaget — poate avea un caracter dirijat fără a fi cîtuși de puțin finalizată. Exemplu: evoluția entropiei în fizică. Creșterea progresivă a entropiei este un model de evoluție dirijată, în care nu se găsește nici o urmă de finalitate... Chiar în domeniul psihologic, și probabil și sociologic, unde problema se pune cu totul altfel decît în fizică, întrucît aici putem considera conștiința care își asumă scopuri, mă întreb dacă finalitatea nu este întotdeauna reductibilă la o direcție ea însăși impusă de echilibrarea crescîndă a unei structuri" (*Entretien sur les notions de „Genèse et de Structure"*, Mouton et Co, La Haye, Paris, 1965). Piaget neglijează și el direcția echilibrării, de unde confuzia, tendința respingerii finalității în genere.

După părerea noastră, problema nu poate fi soluționată în termenii finalității, fără a se cădea într-un cerc vicios. Văzînd de astă dată în instincte mai ales latura conservatoare și de echilibrare și mergînd pe această pistă „in extremis", era inevitabil ca Freud să ajungă la concluzia că „*întreaga viață instinctivă tinde să readucă ființa vie la moarte*"[12]). Instinctele sexuale, vitale, în schimb, fac o opoziție mereu înfrîntă acestei „finalități" absolute, care este moartea. „*Eliminarea substanței sexuale în cursul actului sexual corespunde, într-o anumită măsură, separării dintre soma și plasma germinativă. Tocmai de aceea starea care urmează satisfacției sexuale complete seamănă cu moartea și de aceea la animalele inferioare moartea urmează imediat procreației. Aceste ființe mor după ce au procreat, pentru că după eliminarea Eros-ului prin satisfacție, moartea își maschează libertatea de acțiune și nu mai întîlnește obstacole în realizarea planurilor sale*[13]). Sîntem mereu la punctul de pornire: ce planuri? — ne întrebăm, fără a găsi nici un răspuns valabil. „Scopul" vieții fiind moartea, „scopul" morții este tot moartea, o reciprocă fiind în acest caz încă și mai ilogică. Și totuși, cum vom vedea, absurdul are logica sa, după cum și logica are absurdul ei, din moment ce reflectă o realitate care conține absurd.

Teoria freudiană a dualismului instinctelor (*Lebenstrieb* și *Todestrieb*, *Eros* și *Thanatos*, *Libido* și *Agresiunea*) reprezintă la prima vedere o aventură pur speculativă în labirintul unei teorii biologico-filozofice obscure, aceea a plasmei germinative nemuritoare și a somei muritoare, concepută de A. Weismann, pe care Freud îl citează copios cu lucrări ca *Über die Dauer des Lebens* (1882) și *Über Leben und Tod* (1892) și pe care el a vrut să-l ducă la ultima sa expresie, ca într-un joc intelectual dezinteresat. La un moment dat, chiar, Freud încearcă parcă să se scuze pentru această copilărie: „*Aș putea fi întrebat dacă, și în ce măsură, ader eu însumi la aceste ipoteze. Voi răspunde: nu ader mai mult decît aș căuta să obțin pentru ele adeziunea, credința altora. Sau, mai exact: n-aș putea spune în ce măsură cred. Mi se pare că nu trebuie să facem să intervină aici factorul afectiv. Te poți abandona unui raționament, urmărindu-i derularea pînă la limita extremă, și aceasta pur și simplu din curiozitate științifică... Recunosc că cea de a treia etapă a teoriei instinctelor, în care mă angajez aici, nu poate pretinde la aceeași certitudine ca primele două*"[14]).

Ajunși aici, am putea în continuare să nu mai dăm nici o atenție unei teorii în care nici autorul ei nu are încredere și din care diferiți ideologi au bătut cu zel monedă falsă, imprimîndu-i însă efigia propriei lor concepții, de regulă de esență reacționară. Dar teoria lui Freud se referă la fapte pe care le constatăm zilnic și ea dezvoltă un cert nucleu dialectic. Ea nu depășește nici în profunzime și nici în inedit, nici în adevăr și nici în îndrăzneală, în fond, ceea ce Friedrich Engels a spus, cu cîteva decenii înaintea sa, pe tema vieții și a morții. „*Nici o fiziologie* — scrie Engels — *nu este considerată științifică dacă nu concepe moartea ca pe un moment esențial al vieții* (Hegel, Enz., I, 1952—1953), *dacă nu concepe că* **negația** *vieții este cuprinsă esențial în viața însăși, astfel că viața este înțeleasă totdeauna în raport cu rezultatul ei necesar pe care-l conține permanent în germene — moartea. Căci numai la aceasta se reduce concepția dialectică asupra vieții. Însă pentru cine a înțeles aceasta s-a isprăvit cu orice vorbărie despre ne-*

12) S. Freud, *Jenseits des Lustprinzips*, p. 229.

13) S. Freud, *Das Ich und das Es*, p. 392.

14) S. Freud, *Jenseits des Lustprinzips*, pp. 251—252. (Prima teorie a instinctelor, despre care vom discuta mai departe, se referă la lărgirea noțiunii de sexualitate; vezi și Maurice Benassy, *Théorie de l'instinct*, p. 8).

nemurirea sufletului. Moartea este sau descompunerea corpului organic, care nu lasă în urma lui nimic, în afara componentelor chimice care au format substanța lui, sau lasă în urma lui un principiu de viață, care este mai mult sau mai puțin identic cu sufletul și care supraviețuiește tuturor organismelor vii, nu numai omului. Așadar, aici este suficient să ne lămurim pur și simplu, cu ajutorul dialecticii, asupra naturii vieții și morții pentru a înlătura o superstiție străveche. A trăi înseamnă a muri" [15]). Citindu-l pe Engels, nu ne mai speriem de aserțiunile lui Freud care, desigur, în calitatea sa de materialist și ateu, a înțeles prea bine că s-a isprăvit cu orice vorbărie despre „nemurirea sufletului". Să mergem, însă, mai departe.

Socotind că inconștientul, ca structură în cea mai mare parte instinctuală, constituie principalul factor de determinare endogenă a comportamentului *(structură determinantă)* și postulind în același timp atrofierea programatică a vieții instinctive a individului, Freud admitea prin urmare posibilitatea acțiunii determinante a unui factor exterior care, evident, urma să fie mediat, dar care în cele din urmă trebuie să exercite o *presiune cauzală asupra cauzei*, imprimindu-i acesteia anumite efecte (cu repercusiunile lor cauzale ulterioare, cum este de așteptat).

Întrebarea este: se poate spera, practic vorbind, la un asemenea rezultat?

Cercetări experimentale riguroase răspund afirmativ. Încă William James stabilește două legi de variație a instinctelor: (a) o lege a inhibării instinctelor de către deprinderi, și (b) o lege a caducității, care prevede că un număr de instincte se dezvoltă pînă la o anumită vîrstă, pentru ca apoi să dispară. De unde consecințele: dacă instinctul a putut funcționa în perioada sa de energie maximă, el este dublat de o deprindere care îi supraviețuiește, prelungindu-i reacțiile; în timp ce dacă, lipsind împrejurările, nu și-a putut crea o deprindere complementară, animalul va putea mai tîrziu să întîlnească excitanți adecvați, dar fără a mai manifesta vreo reacție [16]). Aceasta înseamnă că comportamentul instinctual se află sub controlul factorilor de mediu. Fără solicitări adecvate din exterior *instinctul se stinge*, ca un reflex condiționat oarecare (ceea ce și a fost, fără îndoială, altădată, în istoria speciei respective, înainte de a se fi transformat în structură stereotipă ereditară).

J. Jaynes a imaginat un simplu și ingenios aparat, cu ajutorul căruia a demonstrat că pui de găină, din rasa New Hampshire Red, pornesc în urmărirea unui cub de mucava verde, care este pus în mișcare printr-un dispozitiv mecanic, dacă sînt expuși acestui stimul în primele 54 de ore de la ieșirea din găoace (vezi fig. 3). Zece zile mai tîrziu, ei încă mai urmăreau cubul, deși mai rar și nu atît de stăruitor. Puii expuși aceluiași cub mobil pentru prima oară la vîrsta de 11—12 zile nu-l mai urmăresc. Experimentul lui Jaynes demonstrează existența unei perioade critice în emergența instinctului și, de asemenea, faptul că comportamentul instinctiv stă în directă dependență de apariția în mediu a unor stimuli apropriați [17]). Între instinct și învățare are deci loc un proces interacțional înclinat, din punct de vedere evolutiv, în favoarea învățării. Analizînd experimentul de mai sus, alături de altele similare (cu ciori de Canada, pui de broască țestoasă marină etc.), Howard H. Kendler conchide că este zadarnică încercarea de a interpreta comportamentul ca fiind determinat exclusiv de factori ereditari sau de factori de mediu. *„A argumenta că comportamentul instinctual este exclusiv funcție de factorii ereditari ar fi tot atît de ridicol ca a atribui condiționarea exclusiv influențelor de mediu. Se știe că sistemul fiziologic al organismului, care este în mare măsură determinat genetic, joacă un rol important în dobîndirea răspunsurilor condiționate. A te întreba dacă fie factorii de mediu, fie cei ereditari determină caracterul comportamentului, este ca și cum te-ai întreba dacă lungimea singură, sau numai lățimea determină aria unui dreptunghi"* [18]).

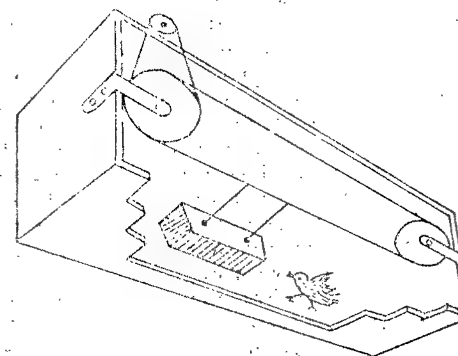

Fig. 3

Ca orice manifestare fenotipică, arată și J. Piaget, instinctul este inintelіgibil în afara interacțiunii indisolubile dintre mediu și programarea ereditară. *Nu există instincte pure*, iar tendința vieții, pe palierele ei superioare, este de a elimina instinctele cu „logica" lor prea puțin flexibilă. Inteligența va moșteni instinctul, reglarea programată va face loc autoprogramării creatoare. *„După sfărîmarea instinctului* — spune J. Piaget —, *începe o nouă evoluție cognitivă, care pornește chiar de la zero, pentru că montajele înnăscute ale instinctului au dispărut și pentru că oricît de ereditare ar fi, sistemul nervos cerebralizat și inteligența în calitate de capacitate de a învăța și de a inventa, activitatea care trebuie desfășurată este de acum înainte fenotipică"* [19]).

Atari concluzii ne certifică faptul că proiectul esențial al psihanalizei, care constă în *transcenderea inconștientului*, în „desecarea" instinctelor (ca a mlaștinilor Zuydersee, după comparația memorabilă a lui Freud), nu este o întreprindere utopică, ci o posibilitate confirmată de știință, realizabilă odată cu progresul societății și al civilizației. Expedițiile teoretice ale lui Freud, dincolo de granițele psihologiei, în antropologie, sociologie și etică, nu reprezintă doar o veleitate de om de știință dornic să se afirme și în domeniile limitrofe, ci își au baza de plecare în programul reprezentativ al psihanalizei: transformarea fondului instinctual al omului, a naturii sale animale, într-o natură cu adevărat umană. *„În general* — spune E. Jones, unul dintre cei mai credincioși discipoli ai lui Freud — *se prezice că dacă progresul fizicii va continua în ritmul actual, omenirea va ajunge curind în situația copiilor care se joacă cu pistoalele încărcate. În orice*

[15]) F. Engels, *Dialectica naturii*, Editura politică, București, 1966, pp. 269—270.
[16]) W. James, *op. cit.*, p. 531—535.
[17]) J. Jaynes, Imprinting: *The Interaction of Learned and Innate Behavior*, I. Development and Generalization, II The Critical Period, în „Journal of Comparative Physiological Psychology", 49, 1956, pp. 201—206; 50, 1957, pp. 6—10.

[18]) Howard H. Kendler, *op. cit.*, p. 250.
[19]) J. Piaget, *Biologie și cunoaștere*, Editura Dacia, Cluj, 1971, pp. 383—384.

caz, este sigur că puterea omului asupra lumii materiale, chiar atît de inegală cum este în momentul de față, a depășit cu mult controlul omului asupra lui însuși. Viitorul ne poate arăta că a dobîndi acest control, a face tot atît de disponibil inconștientul, cum este conștiința, va însemna în istoria omului o eră la fel de importantă cum a fost aceea a apariției conștiinței. Scopul psihanalizei este de a face posibil acest lucru"[20]). Acest scop a determinat pe psihanaliști să-și caute aliați printre celelalte științe. O epocă de încurajare fără precedent a cercetărilor interdisciplinare n-ar mai trebui să condamne cu ușurință tendința spre multilateralitate a lui Freud și a psihanalizei.

Jean Jacques Rousseau credea că omul este bun de la natură, societatea fiind aceea care îl corupe și-l degradează. Freud, dimpotrivă, este convins că omul se prezintă cu un fond natural deficitar (în raport cu *noul său rol existențial*, am spune) și că numai o societate echitabilă îl poate ridica pe o treaptă mai înaltă a scării umane. În concepția sa, calitatea de om nu se moștenește, ci se dobîndește. Aceasta nu reprezintă nicidecum o denigrare a speciei umane. *„Departe de noi* — spune Freud — *intenția de a nega tendințele nobile ale naturii umane... Dacă insistăm asupra a ceea ce este rău în om, este numai pentru că alții nu văd deloc acest aspect, ceea ce nu ameliorează cu nimic natura omenească, ci doar o face de neînțeles. Numai renunțînd la aprecierea morală unilaterală avem șansa de a găsi formula care să exprime exact raporturile existente între ceea ce este bun și ceea ce este rău în natura umană*"[21]). Această poziție este, după părerea noastră, superioară aceleia a lui Rousseau, mai ales dacă se are în vedere faptul că, așa cum observă R. Osborn, teoria freudiană nu poate decît să fie de acord cu teza materialismului istoric marxist, după care conștiința omului este determinată de existența sa socială[22]). Marxismul recunoaște, însă, în același timp, și rolul conștiinței (al psihicului uman integral, de fapt) în structurarea și transformarea existenței sociale, conform legii dialectice a conexiunii universale și a principiului interacțiunii[23]). Nu se poate merge mult și nici prea repede înainte, dacă se desconsideră una din laturile complexului interacțional, cea care pe măsură ce lucrurile evoluează, capătă preponderență în sistem, ca funcție naturală a materiei, nefiind vorba de nici o răsturnare idealistă de factori. Se pune, deci, în mod din ce în ce mai stringent, problema perfectării psihologice a omului în direcția conștientizării maximale.

Cînd Freud constată reprimarea (necesară) de către societate a unor instincte, sau îngrădirea lor, el nu le deplînge deloc, așa cum, înțelegînd superficial lucrurile, au făcut-o sau o mai fac și astăzi unii epigoni freudiști. *„Noi am arătat* — spune el — *că presiunea exterioară pe care educația și mediul le exercită asupra omului au drept efect să contribuie la orientarea vieții instinctive spre bine, favorizînd trecerea de la egoism la altruism*"[24]). În numele acestui ideal umanist, Freud critică vehement orînduirea burgheză, care cultivă ipocrizia, dezinteresîndu-se de fapt de radicala și reala transformare a omului în direcția desăvîrșirii umanității acestuia. *„Societățile noastre civilizate* — scria el în 1932 —, *care cer o conduită bună, fără a se sinchisi de tendințele care îi stau la bază, au obișnuit în acest fel un mare număr de oameni să supună, să se conformeze condițiilor lumii civilizate, fără ca natura lor să participe la această supunere*"[25]).

Celor care, pe de altă parte, idealizează societățile primitive, hedonica „stare de natură", Freud le răspunde prin arătarea dezavantajelor vieții sălbatice. Cu toate că civilizația are neajunsurile ei, este de preferat „stării de natură". Năzuințele iraționale de abolire a culturii, a civilizației, sînt expresia miopiei și ingratitudinii unor grupuri neînsemnate[26]). Naturismul idilic și reacționar nu poate găsi nici o bază teoretică în freudism, și nici anarhismul individualist, decît cu prețul unor mistificări grosiere, în maniera acelora făcute de suprarealiști și respinse cu hotărîre de Freud[27]). Cultul libertății individuale arbitrare nu are asentimentul lui. Dimpotrivă, el îi demonstrează iraționalitatea. *„Dezvoltarea civilizației* — citim în *Das Unbehagen in der Kultur*, 1930 — *îi impune (libertății individuale*, n.n.) *restricții și echitatea cere ca de aceste restricții să nu fie scutit nimeni*"[28]). În fața rațiunii și a experienței, crede el, nimic nu poate pînă la urmă rezista, așa încît, avînd încredere în rațiunea omului, în inteligența sa, putem fi optimiști[29]).

Apărînd idealul primatului inteligenței umane, contra revoltei oculte a instinctelor, Freud se pronunță în același timp pentru construirea unei societăți raționale, care să asigure o dreaptă repartizare a bunurilor și care să regleze în spirit justițiar raporturile sociale dintre oameni, anihilînd agresivitatea[30]), rapacitatea, rivalitatea otrăvită de dușmănie și ură etc. Deoarece, insistă el, *„pasiunile instinctive sînt mai puternice decît interesele raționale, civilizația trebuie să facă totul pentru a stăvili agresivitatea umană și pentru a-i reduce manifestările cu ajutorul reacțiilor psihice de ordin etic*"[31]). În vederea înfăptuirii unei ordini sociale ra-

[20]) E. Jones, *What is Psychoanalysis?*, International Universities Press, New York, 1948, pp. 107—108.

[21]) S. Freud, *Introducere în psihanaliză*, în vol. de față, p. 155.

[22]) R. Osborn, *op. cit.*, p. 112 .

[23]) „Darwin — scrie F. Engels — nici n-a bănuit ce satiră amară a scris la adresa oamenilor, și mai ales a compatrioților săi, atunci cînd a demonstrat că libera concurență, lupta pentru existență, preamărită de economiști ca cea mai mare cucerire a istoriei, este starea normală a *regnului animal*. Abia o organizare conștientă a producției sociale, în care bunurile sînt produse și repartizate planificat, poate ridica pe oameni din punct de vedere social deasupra restului lumii animale" (*Dialectica naturii*, p. 246). Organizarea *conștientă* este, deci, privită ca o premisă a ridicării deasupra animalității. Dealtfel, Engels a veștejit vulgarizarea tezelor materialismului istoric de către cei care pun întregul proces al progresului existenței umane pe seama faptelor economice. „Dezvoltarea politică, juridică, filozofică, religioasă, literară, artistică etc. se întemeiază pe dezvoltarea economică. Dar toate acestea — precizează el — acționează totodată și una asupra celeilalte, precum și asupra bazei economice" (K. Marx, F. Engels, *Despre artă*, I, Ed. politică, București, 1966, p. 95). Omul se autodetermină în raport cu realitatea, cum va arăta și S. L. Rubinstein, pornind de la Marx și Engels: „In virtutea faptului că omul posedînd conștiință — spune psihologul sovietic — poate să prevadă, să-și reprezinte anticipat urmările acțiunilor sale, el se autodetermină în interacțiunea cu realitatea dată lui în formă ideală, reflectată (în gînd, în reprezentare), înainte ca să i se înfățișeze în percepție, sub formă materială : *realitatea încă nerealizată determină acțiunile prin intermediul cărora ea se realizează*. Această inversiune a dependenței obișnuite este un fenomen central al conștiinței. Libertatea omului se leagă direct de acest fenomen" (*Existență și conștiință*, Editura științifică, București, 1960, p. 336).

[24]) S. Freud, *Essais de psychanalyse*, p. 246.

[25]) Ibidem, pp. 246—247.

[26]) S. Freud, *Die Zukunft einer Illusion*, p. 442 .

[27]) S. Freud, *Scrisoare către Stefan Zweig*, în Marthe Robert, *La révolution psychanalitique*, t. II, p. 262.

[28]) S. Freud, *Malaise dans la civilisation*, Éditions Denoël et Steele, Paris, 1934, p. 33.

[29]) S. Freud, *Die Zukunft einer Illusion*, p. 643.

[30]) *Revue internationale des sciences sociales*, UNESCO, v. XIII, 1, 1971, consacră întregul număr problemelor agresivității umane, subliniind exactitatea vederilor lui Freud.

[31]) S. Freud, *Malaise dans la civilisation*, p. 48.

ionale, a armonizării intereselor individului cu acelea ale colectivității și a biruinței forțelor vieții simbolizate de Eros, cu toate că accentul îl pune pe aspectele de ordin psihologic și etic, Freud nu exclude revoluția socială ca forță determinantă a transformării conștiinței, nu se declară împotriva revoluției. El dovedește o înțelegere clară a raporturilor antagoniste dintre exploatatori și exploatați și arată că este imposibil ca clasele oprimate să adopte morala opresorilor, din moment ce văd în ea un instrument de subjugare. *„Cînd o civilizație* — spune el — *n-a depășit stadiul în care satisfacerea unei părți a membrilor ei este condiționată de oprimarea altora, poate a majorității, cum este cazul oricărei civilizații actuale, se înțelege de la sine că în inima oprimaților crește o ură puternică împotriva civilizației care se sprijină pe truda lor, dar din ale cărei bunuri se împărtășesc atît de puțin. Nu ne putem aștepta să găsim la oprimați o interiorizare a interdicțiilor morale, deoarece ei mai curînd sînt înclinați să nu recunoască aceste interdicții, ei tind să aboleasca însăși această civilizație, să-i nege bazele pe care se sprijină (...) Inutil să mai spunem că o civilizație care lasă nemulțumit un număr atît de mare din membrii săi și îi duce la revoltă, nu are nici o perspectivă de a se menține, și nici nu o merită"* [32]). Apărător dintotdeauna al fericirii umane, Freud s-a apropiat mult de adevărata soluție a problemelor care-l preocupau pe plan social, preocupare foarte firească pentru un om de știință interesat de determinismul fenomenelor psihicului uman, cu neputință de izolat de fenomenele sociale. *„Etica bazată pe religie* — citim în *Das Unbehagen in der Kultur,* care reprezintă o veritabilă diatribă la adresa societății capitaliste — *agită promisiunea unei lumi de dincolo mai bune. Dar atîta timp cît virtutea nu va fi recompensată aici pe pămînt, sînt încredințat că etica va predica în deșert. De asemenea, mi se pare în afară de orice îndoială faptul că o schimbare reală a poziției oamenilor față de proprietate va fi în acest sens mai eficace decît orice comandament etic. Dar această concepție justă a socialiștilor ar fi umbrită și făcută fără valoare practică în cazul unei noi subaprecieri idealiste a naturii umane"* [33]). Freud ne atrage astfel atenția asupra faptului că nu este posibilă făurirea unui om nou, dacă se ignoră natura umană autentică, legile funcționării ei, mascate adesea de conveniențele sociale. Trebuie să se ia măsuri eficiente pentru transformarea, posibilă, a acestei naturi, mergîndu-se, sugerează Freud, pînă la dictatura democratică, rațională. Societatea este realmente transformabilă în măsura în care și omul este educabil și realmente educat [34]).

În termenii psihanalizei, și desigur în limitele ei, Freud pleda pentru un om demn de civilizație, dar și pentru o civilizație demnă de om, văzînd necesitatea unei organizații de conducători superiori, siguri și dezinteresați, care să lupte pînă la capăt pentru realizarea acestui plan grandios, politic, social și pedagogic [35]). Psihanaliza freudiană n-a emis niciodată pretenția de a se substitui în acest sens marxismului, ci ea își oferă serviciile sale speciale, care nu pot să contravină în nici un fel idealului de om și de fericire făurit de marii ideologi ai clasei muncitoare. Civilizația, pentru Freud, *„desemnează totalitatea acțiunilor și organizațiilor a căror instituire ne îndepărtează de starea animală a strămoșilor noștri și care urmăresc două scopuri: protecția omului contra naturii și reglementarea relațiilor interumane"* [36]).

Munca este, în concepția freudiană, mijloc de fericire, dacă este liberă și duce la înflorirea aptitudinilor individului. *„Simpla muncă profesională* — spune el — *așa cum este ea la îndemîna oricui, poate juca rolul atribuit în „Candide" cultivării noastre... Posibilitatea de a transforma componentele narcisice, agresive și chiar erotice ale energiei psihice în munca profesională și în relațiile sociale pe care ea le implică, îi dă muncii o valoare cu nimic mai prejos decît aceea de a-i fi individului indispensabilă pentru menținerea și justificarea existenței sale în societate. Dacă este liber aleasă, orice meserie devine izvor de bucurii deosebite"* [37]). În acest fel Freud, cu spiritul său realist, adversar al escatologiilor, ne dezvăluie întreaga dificultate a operei de transformare a naturii umane, dar și întreaga sa măreție. Metoda freudiană, observă cu pătrundere Igor Caruso, este ponderat optimistă cu privire la dezvoltarea conștiinței omului, dar în același timp este *„un avertisment împotriva oricărui optimism total,* care neagă contradicțiile prezente sau viitoare" [38]). Observație care atrage încă o dată atenția asupra greutăților pe care le are de înfruntat omul în direcția propriei sale perfecționări, a socializării instinctelor, a progresului în general.

8. De la inconștient la conștiință

Ca un soi de compensație pentru exagerările psihologiei stărilor de conștiință, care ignora total fenomenele psihice subliminale (John Stuart Mill, de exemplu, declara că inconștientul este neant, că nu există nici un fel de activitate psihică în afara conștiinței), la psihologii moderni a apărut tendința de supralicitare a inconștientului, de demonstrare a *„naturii inconștiente a întregii activități psihice în general"* [1]). Într-o vreme se ajunsese la proliferarea a tot felul de forme de inconștient, numărul lor ridicîndu-se, notează Mihai Ralea, pînă la 20 [2]). Freud, manifestînd prudență științifică, preferă să vorbească de *„ipoteza inconștientului"* și, pe lîngă refulare, indică drept izvor al acestuia amneziile [3]).

Pentru Freud, chiar și într-o perioadă mai timpurie a dezvoltării teoriei sale psihanalitice, structura psihicului nu este pur și simplu binară. În studiul *Das Unbewusste* (1915), el distinge, pe lîngă conștiință și inconștient, un *preconștient.*

[32]) S. Freud, *Die Zukunft einer Illusion,* p. 419.
[33]) S. Freud, *Malaise dans la civilisation,* p. 78.
[34]) S. Freud, *Die Zukunft einer Illusion,* pp. 415—416. Avînd în vedere anvergura gîndirii lui Freud, ideea sa clară în privința determinismului social-cultural al psihicului uman, pe care culturaliștii americani n-au făcut decît să o amplifice, Pierre Fougeyrollas arată că *„nu este exagerat să se spună că Freud a jucat un rol capital în procesul de socializare a psihologiei"* *(La révolution freudienne,* pp. 102—103).
[35]) S. Freud, Ibidem.

[36]) S. Freud, *Malaise dans la civilisation,* p. 27.
[37]) Ibidem, p. 18.
[38]) I. Caruso, *Psychanalyse et idéologie,* în „Bull. de Psychologie", XXIII, 4—5, 1969—1970, p. 219.
[1]) A. Hesnard, *op. cit.,* p. 61.
[2]) M. Ralea, *Problema inconștientului,* în vol. Scrieri din trecut, E.S.P.L.A., București, 1957, p. 26.
[3]) S. Freud, *Introducere în psihanaliză,* în vol. de față, p. 246. F. V. Bassin consideră inconștientul freudian drept un „factor care mediază ocult legătura dintre afectele primare de un tip obișnuit, ajunse la conștiință, și expresia ulterioară a acestor afecte, care s-ar traduce numai în forma simbolică a viselor, a semnelor clinice, a acțiunilor greșite etc.". Scoțînd în evidență realitatea indubitabilă a *conexiunilor ascunse de conștiință,* psihologul sovietic concede că problema ridicată de Freud este legitimă, defectuoasă fiind „metodologia" *(Contribuții la problema „inconștientului",* în „Probleme de filozofie" (1962), observație care, însă, după părerea noastră, comportă discuții).

Orice act psihic, admite Freud, trece prin două faze, între care se intercalează o „cenzură", un fel de post de grăniceri. În prima fază, actul psihic este inconştient şi aparţine sistemului *Ics*. În caz că cenzura îl respinge, trecerea la faza a doua este ratată (=refulare). Este însă posibilă, în cazul trecerii examenului şi „percheziţiei" cenzurii, intrarea în faza a doua şi deci dobîndirea dreptului de cetăţenie în sistemul *Cs*. Aceasta nu înseamnă că raportul acestui act psihic cu conştiinţa este univoc determinat, deoarece actul respectiv este numai *susceptibil de a deveni conştient*, dacă trece de cenzură şi, pe de altă parte, procesul poate fi reversibil, în funcţie de o multitudine de factori interni şi externi.

Ulterior Freud a descris, cum am văzut, un „aparat psihic" în care locul inconştientului este precizat în detaliu. Relaţia dintre diferitele instanţe psihice este complexă şi dinamică. Inconştientul operează uneori chiar în sfera conştiinţei (eului) sub forma faptelor psihice incomplet refulate sau derefulate. *„Astfel, un individ se compune pentru noi* — arată Freud — *dintr-un* sine *psihic, necunoscut şi inconştient, peste care se suprapune* eul *ca element de suprafaţă, emanat din sistemul P (= Percepţie) ca dintr-un nucleu"* [4]. Însuşi *eul* nu reprezintă, în această viziune, decît un fragment al *sinelui* (inconştientul primordial) care a suferit anumite modificări sub impactul lumii exterioare, prin intermediul organelor de simţ, iar *supraeul* nu este nici el decît parţial conştient, mînuind un cod de legi şi de norme adesea ininteligibile şi supunînd *eul* unor sancţiuni severe. *„Dat fiind modul de formare a* supraeului — scrie Freud —, *se înţelege că vechile conflicte care au avut loc între* eu *şi obiectele de concentraţie libidinală ale* sinelui *se prelungesc în conflicte desfăşurate între* eu *şi moştenitorul* sinelui, *adică* supraeul" [5]. Această situaţie dramatică a conştiinţei este definitorie pentru realitatea psihică, atîta timp cît se are în vedere *starea de fapt a omului comun*, care se lasă de obicei pradă instinctelor şi pornirilor iraţionale [6].

Dacă însă conştiinţa apare iniţial diminuată şi strîmtorată în teoria psihanalitică (reflectînd o situaţie admisă ca existînd în realitatea cotidiană a unei societăţi date), în practica psihanalitică i se acordă în schimb rolul viorii întîi, preconizîndu-se fără nici un echivoc supremaţia conştiinţei. *„Unde era* sinele, *trebuie să fie* eul. *Aceste cuvinte extraordinare ale lui Freud* — subliniază Igor Caruso — *mărturisesc o încredere nezdruncinată în om, cu* eul *său labil şi firav. Căci ele vor să spună : unde era* sinele, eu *trebuie să devin din ce în ce mai uman"* [7].

Psihanaliza nu numai că îl ajută pe om să descopere noi faţete şi relaţii ale existenţei (conştientizare), ci realizează, în condiţii favorabile, o veritabilă înnobilare a sa. Chiar şi inconştientul propriu-zis este susceptibil de integrare conştientă, în pofida poziţiilor deţinute iniţial *(the achieving of consciousness*, cum spune Ernest Jones). Impulsurile subcorticale, instinctele, tendinţele animalice, afectele catastrofice pot fi conştientizate, în scopul atenuării sau chiar anulării efectelor lor negative, nefaste. Paleostructurile funcţionale pot interacţiona în sens convergent cu neostructurile funcţionale, în conformitate cu legea dialectică a negării negaţiei. În acest fel, individul îşi revizuieşte specia, şi-o „reincorporează" prin filtrele conştiinţei sale umane. Acest proces dă rezultate, cum este şi de aşteptat, mai ales la adultul care a beneficiat de o educaţie corespunzătoare şi la care aceste „filtre" pot funcţiona. *„Ideea absolută* — spune Hegel — *poate

4) S. Freud, *Das Ich und das Es*, p. 367.

5) Ibidem, p. 383.

6) S. Freud, *New Introductory Lectures on Psycho-Analysis*, p. 282.

7) I. Caruso, *Psychanalyse et idéologie*, p. 217.

fi comparată cu un bătrîn care rosteşte aceleaşi adevăruri religioase ca şi un copil, dar pentru care ele exprimă sensul întregii sale vieţi. Copilul înţelege şi el conţinutul religios, dar pentru el acest conţinut are doar sensul a ceva în afara căruia se află încă întreaga viaţă şi întreaga lume". „Minunată comparaţie !"* exclamă Lenin, înscriind rîndurile lui Hegel în conspectul său la *Ştiinţa logicii* [8].

Comparaţia de mai sus poate fi utilă şi pentru noi, cu condiţia să ştim s-o utilizăm. În cazul nostru, în locul „adevărurilor religioase", trebuie să punem inconştientul cu conţinutul său (instincte, temperament etc.). Este evident că altfel funcţionează acestea la adult, pentru care el „exprimă sensul întregii sale vieţi" şi cu totul altfel la copilul pentru care „are doar sensul a ceva în afara căruia se află încă întreaga viaţă şi întreaga lume". *Psihanaliza, ca pedagogie specială, îşi propune tocmai să lichideze cu toate infantilismele şi, conştientizînd omul, să-l socializeze în acelaşi timp.*

Renunţînd tot mai mult la exagerarea rolului inconştientului, psihanaliza pune în lumină ponderea specifică pentru om a conştiinţei, deoarece tocmai apariţia conştiinţei reflexive constituie evenimentul fundamental şi ireductibil pentru calitatea de om. *„Singure conştiinţa şi cunoaşterea fac din om parte a naturii dotată cu viaţă psihică,* — scrie un cunoscut psihanalist —, *un om veritabil, permiţîndu-i să-şi creeze el însuşi o existenţă personală. De aceea sarcina oricărei fiinţe omeneşti care doreşte să fie mai mult decît un sclav încătuşat în căutarea condiţiilor celor mai elementare ale vieţii, este de a-şi lărgi şi aprofunda conştiinţa"* [9]. Această orientare, astăzi mai puternică în multe ţări de veche cultură psihologică („*La Psychologie est de plus en plus ouverte aux problèmes de la conscience*", constată Jean Piaget, într-un tratat influent [10]), a fost la noi anticipată, între alţii, cu argumente psihologice şi social-politice, de acad. Vasile Pavelcu, într-o perioadă cînd se părea că raţiunea a suferit o sincopă ireversibilă. *„În societatea de astăzi* — scria psihologul ieşean, sesizînd un fenomen profund dedesubtul aparenţelor epocii —, *se făuresc noile scopuri ale umanităţii, noile direcţii ale spiritului, o nouă tehnică politică... Acţiunea individului nu mai este lăsată la voia întîmplării, ci este supusă tot mai mult controlului. Educaţia inteligenţei face loc educaţiei caracterului şi a personalităţii. Statul îşi propune să modeleze pe cetăţean în sensul sinergiei colective... Valoarea economicului trebuie înţeleasă mai cu seamă ca mijloc de realizare a unei ridicări de nivel în conştiinţa celor mulţi. Acest adevăr răsare şi mai evident din importanţa care se atribuie din ce în ce mai mult educaţiei. Învăţămîntul capătă un rol cultural de prim rang. Contrar părerilor lui Gustave Le Bon după care educaţia ar fi un proces de automatizare, de trecere a fenomenelor din conştiinţă în inconştient, noi credem că educaţia este mai ales un fenomen de ridicare progresivă a omului pe treptele conştiinţei. Opera educativă este sterilă atîta timp cît şcoala nu este înţeleasă ca factor de conştientizare"* [11].

8) Apud V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, Editura de Stat pentru literatură politică, Bucureşti, 1956, p. 200.

9) E. Aeppli, *Psychologie du conscient et de l'inconscient*, Payot, Paris, 1953, p. 45.

10) P. Fraisse, J. Piaget, *Traité de psychologie expérimentale*, t. 1, P.U.F., Paris, 1967, p. 162.

11) V. Pavelcu, *Conştiinţă şi inconştient*, Bucureşti, 1942, pp. 107—108.

Fără a face din conștiință obiectul exclusiv al psihologiei, aceasta trebuie să intre din ce în ce mai mult în raza cercetării psihologice, pe toate dimensiunile. Pînă acum acest fenomen este tratat, destul de expeditiv, în capitolele introductive ale manualelor și tratatelor, mai ales dintr-un punct de vedere ideologic, pe cînd necesară este abordarea realmente psihologică, teoretică și aplicativă, a fenomenului, în care să nu se mai recadă în scindarea „metodologică", „gnoseologică", *relativă*[12]) materie-spirit, corp-psihic și, deci, nici la decretarea conștiinței drept problemă insolubilă („*comme une donnée de fait*", după expresia lui Henri Piéron)[13]), prin ridicarea la rangul de categorie filozofică indefinisabilă.

Menționăm în mod deosebit faptul, ignorat de multă lume, că S. Freud nu numai că a încuviințat, dar chiar a inițiat și încurajat orientarea psihanalizei către sondarea efectivă a fenomenului conștiinței[14]), atît în scopuri terapeutice, cît și pedagogice propriu-zise. N-a fost nicidecum nevoie să se facă opoziție lui Freud spre a se ajunge la psihanaliza „culturalistă" americană, care își concentrează investigațiile asupra *eului* și asupra conflictelor actuale ale individului integrat într-un anumit mediu, sau spre a se ajunge la acea tot mai influentă „psihologie a eului" *(Egopsychology)* cultivată de Heinz Hartmann și școala sa. În modul cel mai semnificativ cu putință, Karen Horney, promotoare a „culturalismului" nord-american, scrie: „*Avem de făcut un pas ferm dincolo de Freud, pas care nu este însă posibil decît pe baza descoperirilor revelatoare ale lui Freud*"[15]).

9. „Pansexualismul"

Teoria sexualității reprezintă capitolul cel mai îndrăzneț, dar și cel mai spinos al psihanalizei. Cercetările și elaborările teoretice ale lui Freud în acest domeniu, deși întemeiate pe date clinice de necontestat, au întîmpinat o opoziție continuă și multiformă, mergînd de la exprimarea unor naive perplexități sau de la îndreptățite problematizări de ordin științific, pînă la injurii, anatemă și boicot, tacit sau manifest. Fără îndoială că la aceasta au contribuit mentalitatea epocii, prejudecățile, puritanismul ipocrit al unei burghezii care își vedea puse în discuție moravurile și morala, și care nu era dispusă să stimuleze investigații serioase în această sferă a existenței private[1]).

Pus în fața unor obiecții și acuzații diverse, între care aceea de „pansexualism", Freud și-a apărat netulburat punctul de vedere, continuînd să vorbească și să trateze deschis problemele *sexualității umane*. „*Cei mai mulți dintre oamenii „cultivați"* („Gebildeten" în textul original) *au văzut în această terminologie o ofensă* — scrie Freud în cunoscuta sa lucrare *Psihologia maselor și analiza eului* — *și s-au răzbunat lansînd împotriva psihanalizei acuzația de „pansexualism". Oricine vede în sexualitate ceva rușinos și umilitor pentru natura umană este liber să se servească de termenii mai distinși* **eros** *și* **erotică**. *Eu însumi aș fi putut face la fel de la bun început, ceea ce m-ar fi scutit de o mulțime de obiecții. Dar nu am făcut-o, pentru că nu-mi place să fac concesii lașității. Niciodată nu se poate ști unde ajungi dacă apuci pe acest drum: începi prin a ceda asupra cuvintelor, iar uneori sfîrșești prin a renunța la fondul lucrurilor. Personal nu găsesc că este un merit să-ți fie rușine de sexualitate; cuvîntul grecesc „Eros", prin care se pretinde că se atenuează acest sentiment de rușine, nu este, de fapt, decît tălmăcirea cuvîntului nostru, „iubire" (Liebe); dar, la urma urmelor, acela care știe să aștepte, nu are de ce să facă concesii*"[2]).

Așa cum bine arată sociologul și antropologul Bronislaw Malinowski, unul dintre cei care au întreprins verificarea „pe teren" a realității unora dintre „complexele" descrise de Freud, „ceea ce un om de știință poate reproșa psihanalizei, nu este faptul de a fi tratat despre sexualitate cu franchețe, dîndu-i importanța pe care o merită", ci numai faptul de a nu fi tratat totdeauna într-o manieră corectă astfel de probleme[3]). Aspect peste care, desigur, nu se poate trece cu ușurință.

Susținînd determinismul sexual al nevrozelor și în bună măsură al comportamentului uman de toate zilele, Freud s-a găsit la un moment dat în fața unor dificultăți atît de ordin teoretic, cît și practic, retrospectivele psihanalitice ducînd întotdeauna la identificarea unor evenimente traumatice (traumatisme psihice, trăiri șocante) care se localizau în copilărie și se legitimau ca factori determinanți primari ai tulburărilor conduitei omului. Toată lumea privea însă copilăria ca pe o vîrstă a inocenței, a purității desăvîrșite, considerînd-o străină de orice coloratură sexuală. Or, în aceste condiții, determinismul sexual întîlnea o barieră care părea de netrecut și Freud a recurs la ceea ce singur denumește *„lărgirea noțiunii de sexualitate"*[4]).

El a pornit de la premisa (axiomatică) că perversiunile (adică tot ceea ce, chiar și în expresie lingvistică comună, se recunoaște a fi „aberații sexuale") țin de manifestările sexualității, indiferent dacă le considerăm normale sau patologice, fiind guvernate în mod vădit de ceea ce Freud a numit „principiul plăcerii". Asemenea manifestări sînt socotite o dispoziție generală, originară, o emanație naturală a instinctului sexual *(Sexualtriebe)*. „*Experiența cotidiană ne-a arătat* — scrie Freud — *că majoritatea acestor deviații, cel puțin cînd este vorba de cazurile mai puțin grave, rar lipsesc din viața sexuală a oamenilor normali, care le privesc ca pe simple particularități ale vieții lor intime*"[5]).

Se atrage în continuare atenția asupra a numeroase manifestări de acest gen la copil, dezvoltîndu-se o teorie a *autoerotismului* (după americanul Havelock Ellis, 1895)[6]) și a zonelor erogene, făcîndu-se distincție între *genital* și *sexual*

[12]) V. I. Lenin, Opere complete, vol. 18, Editura politică, București, 1953, p. 148.

[13]) H. Piéron, *Le cerveau et la Pensée*, F. Alcan, Paris, 1923, p. 321.

[14]) David Rapaport, *A Historical Survey of Psychoanalytic Ego Psychology*, în „Psychological Issues", I., 1, 1959, p. 6, și urm.

[15]) K. Horney, *The Neurotic Personality of Our Time*, Norton & Co., New York, 1964, p. 20.

[1]) Lucrurile nu s-au schimbat nici azi prea mult în unele țări occidentale. O anchetă sexologică executată cu obiectivitate de biologul Alfred Kinsey (University of Indiana, S.U.A.), pe baze taxonomice, i-a atras mari neplăceri, inclusiv amenințarea cu destituirea din învățămînt (vezi A. C. Kinsey, W. D. Pomeroy, C. E. Martin, *Le comportement sexuel de l'homme*, Rayonnement de la Pensée, Paris, 1948).

[2]) S. Freud, *Massenpsychologie und Ich-Analyse*, în *Gesammelte Schriften*, VI. Band, pp. 287—288.

[3]) B. Malinowski, *La sexualité et sa représsion dans les sociétés primitives*, Gallimard, Paris, 1966, p. 12.

[4]) S. Freud, *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, în *Gesammelte Schriften*, V. Band, p. 6.

[5]) Ibidem, p. 33.

[6]) „Înțeleg prin autoerotism — scrie H. Ellis — fenomenele de emoție sexuală spontană produse în absența oricărui stimul extern, fie direct, fie indirect. În sens larg, de care nu putem face complet abstracție aici, autoerotismul cuprinde acelea dintre modificările activității sexuale reprimate care acționează ca factori ai anumitor condiții morbide, precum și ai unor manifestări normale de artă și poezie, și care chiar colorează, mai mult sau mai puțin, întreaga viață" *(Études de psychologie sexuelle*, t. 1, Mercure de France, Paris, 1916, p. 227).

și trăgîndu-se concluzia că, din moment ce este un adevărat „pervers polimorf"[7]), copilul trăiește o viață sexuală *sui generis*, divizată în stadii caracteristice, în conformitate cu zona erogenă de predilecție (orală, anală, genitală). Actul suptului, de pildă, este echivalent cu actul sexual propriu-zis al adultului: *„Cînd vezi un copil sătul abandonînd sînul, recăzînd în brațele mamei sale* — scrie Freud —, *cu obrajii roșii, cu un zîmbet fericit pe față, adormind, nu se poate să nu-ți spui că această imagine rămîne modelul și expresia satisfacției sexuale pe care o va cunoaște mai tîrziu"* [8]).

În efortul de a scoate în relief „activitatea sexuală a copilului", Freud nu s-a limitat la descrierile de felul aceleia de mai sus, ci s-a referit și la erecțiile precoce, la „masturbațiile" sugarului, la exhibiționismul infantil etc., mobilizînd un întreg arsenal de date (desigur, selectate din unghiul său de vedere în sprijinul tezei sale din care nu lipsesc nici practicile ilicite ale unor doici lipsite de scrupule). *„Cunoscînd* — scrie el — *că satisfacția sexuală este cel mai bun remediu împotriva insomniei și că majoritatea cazurilor de insomnie nervoasă se datorează unei insatisfacții sexuale, se știe că bonele prea puțin conștiincioase îi liniștesc și îi adorm pe copiii care le sînt încredințați, mîngîindu-le organele genitale"* [9]).

Această imagine deconcertantă a sugarului, care încă de la pieptul mamei sale încearcă satisfacții „sexuale", a fost imediat abhorată, teoria sexualității infantile provocînd adevărate scandaluri publice. De aici au pornit, în esență, și marile divergențe din sînul mișcării psihanalitice, mergînd pînă la lupte de opinii fracționiste și disidențe oficilizate. Găsindu-se la un moment dat izolat, suspicionat chiar și de unii dintre discipolii cei mai apropiați, Freud a adoptat atitudini de profet neînțeles, punîndu-și totuși speranța într-o reabilitare postumă. *„Voi reuși probabil* — notează el cu amărăciune în *Zur Geschichte der psychoanalytischer Bewegung*, 1914 — *să mă mențin grație rezultatelor terapeutice ale metodei mele* [10]), *dar voi rămîne ignorat de știință tot restul vieții. La cîteva zeci de ani după moartea mea, altcineva va redescoperi în mod inevitabil aceleași lucruri, astăzi inactuale, va ști să le facă acceptate de toată lumea, și mă va ridica la demnitatea unui precursor nefericit. Așteptînd, voi încerca, după pilda lui Robinson, să mă instalez cît mai comod posibil în insula mea singuratică"* [11]). Dar această profeție nu s-a adeverit, încă, nici în laturile ei sumbre, nici în aceea privitoare la consacrarea de către posteritate a teoriei sexualității în ansamblul ei.

Supralicitarea determinismului sexual a viciat întrucîtva psihanaliza. Cele cinci cazuri psihice expuse de Freud în amănunt („Dora", „micul Hans", „omul cu șobolanii", „Președintele Schreber", „omul cu lupii" [12]) fac din etiologia sexuală piatra de încercare a „ortodoxiei" freudiene. În cazul „omului cu lupii", de exemplu, Freud

[7]) S. Freud, ibidem, p. 65. Spre deosebire de Freud, Havelock Ellis exclude însă din noțiunea de autoerotism sexualitatea pervertită și fetișismul erotic (*op. cit.*, p. 228).

[8]) S. Freud, ibidem, p. 56. „A considera actul sugerii laptelui ca un fenomen erotic — scrie C. I. Parhon —, ce aduce satisfacțiuni de natură sexuală, mi se pare cel puțin o largă exagerare". Dar, cu toate rezervele, C. I. Parhon consideră că „opera lui Freud nu rămîne mai puțin însemnată". (Prefață la I. Popescu-Sibiu, *Doctrina lui Freud (Psihanaliza)*, Sibiu, 1936, pp. XI—XII.)

[9]) S. Freud, ibidem, p. 55, nota 1 din subsolul paginii.

[10]) „După opinia noastră, singurele argumente veritabile sînt cazurile vindecate (fără ele psihanaliza nu s-ar fi putut impune deloc)", observă A. Cosmoviei, *op. cit.*, p. 24.

[11]) S. Freud, *Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung*, în *Gesammelte Schriften*, IV. Band, p. 427.

[12]) S. Freud, *Krankengeschichten*, în *Gesammelte Schriften*, VIII. Band.

găsește cauza îmbolnăvirii de nevroză a unui tînăr în vîrstă de 22 de ani, într-un vis de groază avut de pacient pe cînd era copil de 3—5 ani (cîțiva lupi cățărați într-un nuc, albi, cu cozi mari ca de vulpe, stînd nemișcați între crengi, priveau cu atenție la ceva, pe fereastra camerei unde dormea copilul), vis la rîndul său determinat de un „traumatism sexual" trăit de bolnav cu mult mai înainte, la vîrsta de 18 luni, cînd ar fi surprins un act sexual între părinți (aza-zisa „scenă primitivă", *Urszene)*. Simpla contemplare a acelui act incomprehensibil ar fi zguduit structurile conștiente ale psihicului infantil, determinînd apariția nevrozei, cu simptomatologia ei complicată și bizară. Interpretarea freudiană a visului, executată după o logică particulară, devine uluitoare: lupii visați aveau cozi lungi — ceea ce înseamnă exact invers, adică absența cozilor, deci castrare; privirea fixă și atentă a lupilor nu aparține în realitate fiarelor, ci copilului, în vreme ce nemișcarea lupilor înseamnă tocmai mișcare, mobilitate, adică acea mișcare tulburătoare la care a asistat copilul în dormitorul părinților [13]).

Freud nu se limitează însă la „lărgirea" noțiunii de sexualitate, în sensul extinderii acesteia pînă la sugar, ci invocă determinismul sexual și în legătură cu întreaga activitate umană, fie ea economică, științifică, politică sau artistică. Civilizația, cultura în general, sînt privite ca rezultat al „sublimării" instinctului sexual care, în loc de a-și cheltui energia de care dispune (libido) în felul în care-i este propriu, o canalizează în alte direcții, spre *procese secundare*, în urma unor constrîngeri exterioare, de ordin social, educativ, transformînd-o în acest fel și obținînd satisfacții substitutive în domenii care nu mai țin de fapt de „principiul plăcerii", ci de „principiul realității". *Această idee de sublimare* — va nota cu malițiozitate C. G. Jung — *nu este decît o performanță de alchimist care transformă vulgaritatea în noblețe* [14]). *In linii mari*, concepția lui Freud despre sexualitate a rămas aceeași, cum se poate vedea din *Abriss der Psychoanalyse* (1938), carte care constituie un veritabil testament teoretic al psihanalizei [15]).

Nu toate tezele determinismului sexual au rezistat examenului științei. Primele semne de întrebare adresate etiologiei exclusiv sexuale a nevrozelor au venit din partea unor noi fapte, reale și de necontestat, de felul nevrozelor traumatice contractate de soldați și ofițeri în război, pe front, sau de civilii care asistau la grozăviile măcelului. Cărți ca *Troubles mentaux de guerre* de Lépine, sau *Emotions et commotions de guerre* a lui Léri, ca și altele, au pus în mare dificultate interpretările pansexualiste. J. Dollard și Neal E. Miller analizează, din punct de vedere determinist, o serie de cazuri mai recente de nevroze de război, luate din lucrările lui R. R. Grinker și J. P. Spiegel *(War Neurosis*, Blakiston, New York, 1945; *Men Under Stress*, Blakiston, New York, 1945), în care nu intervine nici urmă de sexualitate. Mecanismul genezei nevrozei este *un mecanism de condiționare* de tip pavlovist și chiar *refularea este un reflex dobîndit*. Și pentru B. F. Skinner este foarte evidentă apropierea freudismului de pavlovism, în ce privește mecanismul de producere al nevrozelor și, în general, al comportamentului. *„Punînd accentul pe geneza comportamentului* — spune Skinner —, *Freud dă o mare extensiune proceselor învățării. Acestea nu sînt niciodată tratate operațional, în termenii transformării în comportament, ci mai curînd ca dobîndire de idei, sentimente și emoții, care ulterior se exprimă sau se manifestă prin comportament"* [16])

[13]) *Op. cit.*, p. 129 și urm.

[14]) C. G. Jung, *Problèmes de l'âme moderne*, p. 401.

[15]) Vezi S. Freud, *An Outline of Psychoanalysis*, pp. 107—108.

[16]) B. F. Skinner, *op. cit.*, p. 303.

4 — c. 239

Evidențiind un astfel de proces de învățare în geneza nevrozelor de război, Dollard și Miller nu găsesc nici o componentă sexuală în mecanismul pe care ei îl descompun și-l descriu în amănunt: *„În timpul luptei soldatul este impresionat de mulți stimuli exteriori. De asemenea, el produce stimuli interiori prin răspunsurile sale perceptive, prin aprecierea laturilor izbitoare a ceea ce se întîmplă și prin gîndurile legate de ceea ce face el însuși. Condițiile traumatice ale luptei determină o frică de nedescris față de toți acești stimuli. Frica se generalizează și la alți stimuli asemănători, fiind cu atît mai puternică, cu cît se generalizează mai mult. Mai tîrziu, cînd soldatul începe să se gîndească la cele întîmplate, amintirile sale sau, ca să fim mai exacți, gîndurile și imaginile pe care acestea i le suscită, sînt stimuli asemănători cu aceia pe care a trebuit să-i înfrunte în luptă. Tocmai de aceea aceste gînduri și imagini îi produc o frică nemaipomenită. Atîta timp cît soldatul își interzice să se mai gîndească la cele petrecute în luptă, stimulii care produc frica sînt îndepărtați și frica scade. Această scădere a intensității fricii întărește și mai mult reacția de interdicție a reamintirii. În cazurile ușoare aceasta duce la o dezobișnuință de a se mai gîndi sau de a vorbi despre luptă; în cazurile grave duce la completa incapacitate de a gîndi sau de a vorbi despre întîmplările trăite"* [17]. Procesul poate merge și mai departe; așa încît reacția de interdicție, la care ne-am referit, să devină anticipativă, bolnavul învățînd să evite nu numai gîndurile legate de faptele producătoare de frică, ci și asociațiile care ar putea să le sugereze.

În fața acestor noi fapte, Freud încearcă să facă o joncțiune cu sexualitatea, prin intermediul conceptului de narcisism [18]), teorie dezvoltată mai întîi în *Zur Einführung des Narzissmus* (1914), apoi în alte lucrări, și care susține investirea libidoului în iubirea de sine (libido *narcisic*). *„În nevrozele traumatice* — va spune Freud —, *mai ales în acelea provocate de ororile războiului, descoperim un mobil personal, egoist, utilitar, defensiv, mobil care dacă, singur, este incapabil să declanșeze boala, își are contribuția sa la aceasta, ca și la menținerea ei în perioada de stare. Acest mobil caută să protejeze* **eul** *împotriva pericolelor a căror amenințare a constituit cauza ocazională a bolii"* [19]). După cîteva pagini de considerații în legătură cu fenomenul prezumtiv al refugiului în boală și în care se analizează cazuri de altă natură, Freud conchide foarte semnificativ: *„Poate credeți că dacă am procedat așa, a fost pentru că, urmînd o ordine inversă, aș fi întîlnit mai multe dificultăți în stabilirea etiologiei sexuale a nevrozelor. Vă înșelați. În nevrozele de transfer trebuie, spre a ajunge la această concepție, să se înceapă printr-o bună dirijare a interpretării simptomelor. În formele obișnuite ale nevrozelor zise „momentane", rolul etiologic al vieții sexuale constituie un fapt brut, care se oferă de la sine observației"* [20]). Cu toate acestea, Freud nu reușește să iasă cu adevărat din impas și, cîteva aliniate mai încolo, capitulează: *„Nu mi-a mai scăpat atunci că etiologia stării morbide nu putea fi totdeauna redusă la viața sexuală"* [21]), scrie el, și imediat adaugă: *„Dacă cutare bolnav a fost direct afectat de o tulburare*

[17]) J. Dollard, N. E. Miller, *Personality and Psychotherapy*, McGraw-Hill Book Co, New York etc., 1950, p. 202.

[18]) Termen creat tot de Havelock Ellis, dar pe care Freud declară că l-a preluat de la P. Näcke (S. Freud, *Zur Einführung des Narzissmus*, în *Gesammelte Schriften*, IV. Band, p. 155).

[19]) S. Freud, *Introducere în psihanaliză*, volumul de față, pp. 316—317.

[20]) Ibidem, p. 319.

[21]) Ibidem.

sexuală, la altul această tulburare n-a survenit decît ca urmare a unor pierderi pecuniare importante sau a unei grave maladii organice (...) O persoană nu devine nevrotică decît cînd **eul** *său și-a pierdut aptitudinea de a-și reprima libidoul într-un fel sau altul. Cu cît* **eul** *este mai puternic, cu atît îi este mai ușor să se achite de această sarcină; orice slăbire a eului, oricare ar fi cauza, este urmată de același efect ca și creșterea cerințelor libidoului și deschide în consecință calea spre afecțiunea nevrotică"* [22]). Astfel, pe căi deturnate, se încearcă o revenire la determinismul sexual.

Că Freud n-a putut rămîne niciodată indiferent în fața faptelor reale, ne-o demonstrează convocarea de urgență, în toamna anului 1918, la Budapesta, la sfîrșitul primului război mondial, a unui congres psihanalitic consacrat în mod special dezbaterii problemei nevrozelor de război *(Kriegsneurosen)*. Congresul, considerat de Freud drept „un triumf personal" [23]), n-a făcut însă decît să valideze, în lumina concepției despre „narcisism", noțiunea de sexualitate în accepțiunea sa cea mai cuprinzătoare [24]), psihanaliștii neînțelegînd că viabilitatea freudismului este departe de a rezida în absolutizarea etiologiei sexualiste a nevrozelor, ori în generalizarea determinismului de natură sexuală a comportamentului uman.

După nevrozele de război invocate de clinicieni, antropologii și sociologii au fost aceia care, făcînd întinse cercetări privitoare la societățile primitive de pe mai multe continente (Margaret Mead, Ruth Benedict, B. Malinowski), au stabilit în acest fel că faimosul „complex al lui Oedip", conform căruia copiii ar simți o pretimpurie atracție sexuală pentru părintele de sex opus, tinzînd la excluderea rivalului (posibile fiind și unele intervertiri de tip perversional) [25]), este departe de a fi un fenomen universal. Într-adevăr, este absurd să se vorbească de o rivalitate fiu-tată, sau fiică-mamă, acolo unde paternitatea rămîne prin definiție o necunoscută. Freud însuși, dealtfel, a trecut pe lîngă supoziția (din păcate imediat... refulată"!) că la baza acestui fenomen ar putea sta inițiativa inconștientă a adulților care, din motive obscure (insatisfacții erotice, „antrenamente" sterile ale instinctului sexual incomplet consumat etc.), caută un fel de surogate erotice. *„Să adăugăm neîntîrziat* — scrie el — *că părinții înșiși exercită o influență decisivă în apariția la copii a* complexului lui Oedip, *cedind din partea-le atracției sexuale, ceea ce face ca, în familiile cu mai mulți copii, tatăl să prefere în mod vădit fetițele, în timp ce toată duioșia mamei se îndreaptă spre băieți"* [26]).

[22]) Ibidem, pp. 319—320.

[23]) Peter Büttner, *Freud und der erste Weltkrieg*; Eine Untersuchung über die Beziehung von medizinischer Theorie und gesellschaftlicher Praxis der Psychoanalyse, Ruprecht-Karl-Universität, Heidelberg, 1975, p. 97.

[24]) S. Freud, Einleitung zu *Zur Psychoanalyse der Kriegsneurosen*, Diskussion auf den V. Internationalen Kongress in Budapest, September 1918, în *Gesammelte Schriften*, XI, Band, pp. 252—255.

[25]) Iată un exemplu concret de manifestare a „complexului lui Oedip", pe care-l reproducem dintr-o carte de vulgarizare a Dr. C. Vlad. Este vorba de întoarcerea de la moși a unei familii (tata, mama, băiețelul), cu tramvaiul. Tatăl coborînd cu cîteva stații mai înainte, copilul conversează cu mama: „Ce bine ar fi să-l calce pe tata tlamvaiul! — Dar de ce măi, nu ți-i drag tata? îl întreabă mamă-sa surprinsă. — Ba mi-i dlag, da' dacă el moale eu dolm cu tine în pat. — De ce să dormi cu mine? — Așa, eu vleau să dolm cu tine! Alte explicații n-a mai putut da" *(În domeniul inconștientului*, p. 135). Insistînd mai ales asupra sexualității, vulgarizatorii freudismului au impus la noi o imagine unilaterală și desfigurată a operei lui Freud.

[26]) S. Freud, *Introducere în psihanaliză*, în vol. de față, p. 283.

Aşadar, manifestările exterioare ale instinctului la copii par să fie rezultatul imitaţiei celor mari, copiii însuşindu-şi un fel de... *„forme fără fond"* (ca în admirabila comparaţie a lui Hegel, pe care am văzut-o), şi asta mai ales la vîrsta antepreşcolară, cînd imitaţia reprezintă o forţă incalculabilă. Este vorba, în orice caz, de particularităţi restrînse, îndeosebi familiale, şi nu de o situaţie generată spontan în cadrul dezvoltării ontogenetice şi valabilă la scara umanităţii.

Studierea sexualităţii de către Freud a avut, cu toate acestea, incontestabile laturi pozitive. Cercetările sale au relevat, între altele, faptul că sexualitatea nu este un fenomen care apare subit la vîrsta pubertăţii, *ex nihilo*, ci este rezultatul unei maturizări treptate, al metamorfozei îndelungate şi complexe a unui element ereditar. Valabilă este, credem, şi deosebirea făcută între *sexualitate* şi *genitalitate*, prima noţiune fiind mult mai cuprinzătoare decît cea de-a doua „*Sexualitatea* — spune G. Politzer —, *ca orice „manifestare psihologică", angajează totalitatea fiinţei. Există desigur (?)* **utilizarea** *sistemului genital în vederea obţinerii plăcerii, dar de aici şi pînă la a spune că actul sexual nu comportă decît o atitudine unică, atitudine atît de deosebită de celelalte încît s-ar putea spune cu siguranţă unde începe şi unde se sfîrşeşte, este o prăpastie. Sexualitatea (...) comportă mii de atitudini care pot intra în textura tuturor celorlalte atitudini ale noastre: iată întregul sens al teoriei freudiene a sexualităţii*"[27]).

Studiile freudiene asupra sexualităţii au fundamentat, de asemenea, necesitatea unei pedagogii sexuale şi a educării timpurii şi calificate a copiilor sub acest raport. Karen Horney, scoţînd în evidenţă puternica influenţă exercitată de teoria „complexului lui Oedip" asupra educaţiei contemporane, subliniază ca pozitiv faptul că acesta i-a făcut pe părinţi conştienţi de pericolul reprezentat de un comportament necontrolat în faţa copiilor[28]).

10. Terapia psihanalitică

Referindu-se la termenul „psihanaliză", Freud defineşte trei accepţiuni şi destinaţii ale acesteia: 1) procedeu de cercetare a proceselor psihice, altfel anevoie de abordat; 2) metodă de tratament a tulburărilor nevrotice, bazată pe cunoaşterea în profunzime a structurii şi modului de funcţionare a „aparatului psihic"; 3) cale de fundamentare a intuiţiilor psihologilor, favorabilă dezvoltării unei discipline ştiinţifice comune pentru acest domeniu.

Admiţînd că terapia psihanalitică nu este — cum cu toată modestia recunoaşte părintele ei — un soi de panaceu, neputîndu-i-se pretinde să „facă minuni"[1]), este în afară de orice îndoială că psihoterapia pusă la punct de Freud şi discipolii săi dă rezultate din cele mai bune, îndeosebi în ceea ce priveşte isteria, nevrozele anxioase, obsesiile, inhibiţiile, fobiile, perversiunile sexuale, complicaţiile vieţii erotice („Schwierigkeiten des Liebeslebens", în termenii lui Freud) şi altele, aşa încît ea nu este ignorată de nici un manual sau tratat modern de psihopatologie sau psihiatrie.

Examinînd mai îndeaproape virtuţile „regulii fundamentale" a psihanalizei (obligaţia de a spune totul, de a se confesa integral, de a nu tăinui nimic, de

[27]) G. Politzer, *Le mythe de l'antipsychanalyse*, p. 36.

[28]) K. Horney, *New Ways in Psychoanalysis*, Norton & Co., New York, 1966, p. 85.

[1]) S. Freud, *„Psychoanalyse" und „Libidotheorie"*, în *Gesammelte Schriften*, XI. Band, 1928, p. 215.

a da friu liber vorbirii), Catherine B.-Clément subliniază că *„eficacitatea sa, surprinzătoare prin dispariţia simptomelor pe care ajunge să le vindece, este de netăgăduit în adaptările succesive pe care le obţine, scoţînd în relief eficienţa specifică intervenţiei limbajului, pe care anumite culturi anistorice o cunosc dintotdeauna"* [2]).

Desigur, nu este aici locul să expunem metodica curei psihanalitice, din moment ce, chiar în volumul de faţă, cititorul poate parcurge capitolul *Terapia psihanalitică*, în expunerea lui Freud însuşi. Dorim numai să consemnăm în treacăt faptul că, anunţînd decesul, nu de mult — la respectabila vîrstă de 92 de ani — a unuia dintre faimoşii pacienţi ai lui Freud, aşa-numitul „Om cu lupii", presa nu pierde ocazia de a evidenţia din nou eficienţa curativă a metodei terapeutice freudiene: „Fără psihanaliză — îi plăcea lui (adică lui Serghei Pankiev, alias „Omul cu lupii") să repete — nu aş fi putut suporta niciodată vicisitudinile vieţii"[3]). Fireşte, nu este de conceput elogiu mai convingător decît acela venit din partea beneficiarilor direcţi ai terapiei psihanalitice. Referindu-se la tratamentul psihanalitic, Paul Popescu-Neveanu remarcă pe drept cuvînt că „însăşi doctrina nu este străină de succesele metodei"[4]). Concluzie perfect rezonabilă, o teorie neputînd duce la aplicaţii practice valabile, încununate de rezultate pozitive, decît în cazul că reflectă legitatea reală a fenomenelor de care se ocupă.

11. Repere

Oricît de paradoxal ar părea faptul, „complexul lui Oedip" nu constituie, cum s-a afirmat, „cheia de boltă" a edificiului psihanalizei freudiene, sau, cum se exprimă Roger Mucchielli, *„la grande affaire de Freud"*[1]). Dovadă că îl putem înlătura, fără ca totuşi psihanaliza să se prăbuşească. De asemenea, factorul sexual nu constituie decît o latură a determinismului psihologic freudian Freud fiind cel care a introdus şi fundamentat noţiunea de *supradeterminare*, care ia în considerare şi alţi factori, între care un loc esenţial îl ocupă factorii sociali (relaţiile interumane, influenţa structurilor instituţionale etc.). În această situaţie, ne putem pune următoarea întrebare: ce dă viabilitate operei teoretice şi practice a lui Freud, dacă ea rezistă pînă şi în urma extirpării unor elemente socotite de unii ca fiind baza psihanalizei? Adevărul este că freudismul se impune în primul rînd nu prin „artefacte" de felul „complexului lui Oedip" (care are totuşi justificare de la caz la caz!) şi nici prin hazardate reconstituiri mitice ca acelea din *Totem und Tabu* (1913) etc., ci printr-o serie de descoperiri şi elaborări de cea mai mare însemnătate, între care procesul refulării (şi implicit al defulării) despre care Freud însuşi precizează că reprezintă elementul care susţine structura de rezistenţă a concepţiei sale: *„Die Verdrängungslehre ist nun der Grundpfeiler, auf dem das Gebäude der Psychoanalyse ruht"* (= „Teo-

[2]) Catherine B.-Clément, Pierre Bruno, Lucien Sève, *Pentru o critică marxistă a teoriei psihanalitice*, traducere de Leonard Gavriliu, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1975, p. 34.

[3]) Rolland Jaccard, *La mort de l'„Homme aux loups"*, în „Le Monde", 23 juin 1979, p. 18.

[4]) Paul Popescu-Neveanu, *Dicţionar de psihologie*, Editura Albatros, Bucureşti, 1978, p. 564.

[1]) R. Mucchielli, *La personnalité de l'enfant*, Éditions sociales, Paris, 1969, p. 80.

ria refulării este principalul stîlp pe care se sprijină edificiul psihanalizei")[2] Dacă ar fi, însă, să întocmim o listă care să puncteze importanța psihanalizei freudiene, ne-am opri la următoarele :

a) A deschis noi orizonturi de înțelegere a comportamentului normal și patologic al oamenilor, printr-o investigare adecvată a motivației inconștiente. *„Așa cum, la Marx* — scrie P. F o u g e y r o l l a s —, *suprastructura ideologică este raportată la infrastructura relațiilor de producție care constituie existența socială, așa și la Freud reprezentările conștiinței se raportează la pulsiunile inconștientului, care constituie dinamica psihicului"* [3]).

b) A contribuit masiv la dezvoltarea unei viziuni materialiste, dinamice și dialectice asupra vieții psihice, pe care a descris-o în complexa ei manifestare antinomică, încercînd să ne facă să simțim valoarea contradicțiilor propulsive

c) A insistat asupra necesității de a privi monistic psihicul, în relație indisolubilă cu baza structurală anatomo-fiziologică, văzînd în metabolism expresia ultimă a proceselor psihice, fără a le reduce însă la acesta. *„Edificiul teoretic al psihanalizei, pe care l-am creat* — precizează Freud — *nu este în realitate decît o suprastructură pe care noi trebuie s-o așezăm pe baza sa organică. Acest lucru, însă, nu ne stă încă în putință"* [4]).

d) A introdus, înaintea gestaltiștilor, o concepție structurală în psihologie, așa încît nu este de mirare că astăzi configuraționiștii încearcă o „integrare" a psihanalizei.

e) A corelat în mod dialectic conceptele de structură și determinism, de sistem și funcție, anticipînd chiar unele modele cibernetice în această privință. După Freud, arată E r n e s t J o n e s, *„psihicul este un complex sau sistem reflex, cu intrare la o extremă și descărcare (ieșire) la cealaltă: prima este, desigur, extremitatea senzorială, a doua cea motorie"* [5]).

f) A adus o contribuție de prim ordin la progresul psihologiei ca știință, prin postularea cauzalității riguroase a fenomenelor psihice și prin încercarea de a stabili determinismul multiplu al acestora, izgonind din acest domeniu concepția mistică a „liberului arbitru". *„No man* — subliniază I r w i n G. S a r a s o n — *exerted an impact equal to Freud's on the scientific study of the determinants of human behavior"* [6]).

g) A dat studiului proceselor și trăsăturilor psihicului o direcție concretă, atestată și de G. P o l i t z e r, psihanaliștii căutînd să afle nu numai ceea ce se petrece în interiorul individului ci, implicit, și ceea ce se petrece între indivizi și ducînd astfel la cercetarea personalității în întregime.

h) A socializat psihologia. *„Opoziția* — spune Freud în *Massenpsychologie und Ich-Analyse* (1921) — *dintre psihologia individuală și psihologia socială sau colectivă care, la prima vedere, poate să pară foarte profundă, pierde mult din logica sa de îndată ce o privim mai îndeaproape. Desigur, cea dintîi are drept obiect individul și cercetarea mijloacelor de care acesta se servește, ca și a căilor pe care le urmează spre a-și satisface dorințele și trebuințele, însă, în*

[2]) S. F r e u d, *Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung*, în *Gesammelte Schriften*, IV. Band, p. 421.

[3]) P. F o u g e y r o l l a s, *op. cit.*, p. 29.

[4]) S. F r e u d, *Introducere în psihanaliză*, în vol. de față, p. 321.

[5]) E. J o n e s, *Freud's Psychology*, în vol. cit., p. 21.

[6]) I. G. S a r a s o n, *Personality*, Wiley & Sons, New York, London, 1966, p. 51.

această cercetare ea nu reușește decît arareori, în cazuri cu totul excepționale, să facă abstracție de raporturile cane există între individ și semenii săi. Aceasta tocmai pentru că celălalt joacă întotdeauna în viața individului rolul unui model, al unui obiect, al unui asociat sau al unui adversar, așa încît psihologia individuală ni se prezintă încă de la început ca fiind în același timp, privită dintr-un anumit unghi, o psihologie socială, în sensul larg și pe deplin justificat al cuvîntului" [7]).

i) A înțeles că psihologia trebuie să-și păstreze statutul de știință autonomă, cu toate că personal a întreprins numeroase cercetări laterale, absorbind informații din toate științele învecinate, în spiritul a ceea ce numim astăzi cercetare interdisciplinară.

j) A stimulat, la colaboratorii săi, intinse cercetări de ordin antropologic și psihosociologic.

k) A promovat concepția genetică în psihologie, privind fenomenele psihice din punctul de vedere al genezei și evoluției. În acest sens l-a precedat pe J. P i a g e t, fapt recunoscut azi [8]).

l) Ne-a dat despre psihic imaginea unui domeniu natural de fenomene, posibil de cunoscut, de transformat și de stăpînit cu mijloacele științei.

m) A rafinat metoda clinică de cercetare ș ia folosit, într-un mod nou, metoda psihopatologică impusă de Ribot și de urmașii acestuia.

n) A determinat fecunda orientare psihosomatică în medicină.

o) *„Psihanaliza are meritul* — scrie acad. V a s i l e P a v e l c u — *de a fi inițiat un nou mod psihologic de investigație a pacientului în elaborarea diagnosticului. Limitîndu-se inițial la domeniul nevrozelor, psihanaliza și-a extins cîmpul de cercetare asupra întregii semiologii medicale... Noua lozincă, „nu există boli, ci bolnavi", dobîndește o nouă accepție,* **psihologică"** [9]).

p) „Doctrina lui Freud — și acesta este unul din cele mai mari merite ale sale —, scrie K u r t L e w i n — a contribuit din plin la ștergerea graniței dintre normal și patologic, dintre obișnuit și excepțional și, deci, a favorizat *omogenizarea* diferitelor domenii ale psihologiei. Desigur, procesul este departe de a fi terminat, dar el este întru totul comparabil cu acela din fizica modernă, care a asigurat unificarea fenomenelor cerești și terestre" [10]).

r) „Ne-a învățat să ne concentrăm atenția asupra psihologiei copilului și asupra biografiei individului" [11]).

s) A îndreptat atenția educatorilor asupra condițiilor familiale de formare și dezvoltare a personalității copilului, reliefînd importanța relațiilor părinți — copii, ca și a relațiilor dintre frați .

ș) În ciuda unor exagerări, a întreprins explorarea îndrăzneață și detaliată a sexualității umane „Teoriile sexualității ale lui Freud — scria d r. I o s i f W e s t f r i e d — au în special meritul de a descoperi caracteristicile sexuale ale multor activități psiho-fiziologice care păreau să nu aibă nimic comun cu viața

[7]) S. F r e u d, *Massenpsychologie und Ich-Analyse*, p. 261.

[8]) P e t e r J. W o l f f, *The Developmental Psychologies of Jean Piaget and Psychoanalysis*, International Universities Press, New York, 1960, p. 10.

[9]) V. P a v e l c u, *Soma și Psyché*, în „Cronica", VI, 17, 1971.

[10]) K u r t L e w i n, *Psychologie dynamique*, P.U.F., Paris, 1967, p. 45.

[11]) B. M a l i n o w s k i, *op. cit.*, p. 11.

sexuală... Sexualitatea în psihiatrie capătă o valoare dintre cele mai de seamă și aceasta constituie unul din meritele cele mai mari ale doctrinei freudiene"[12]).

ț) „Lucrările lui Freud asupra visului, alături de acelea ale lui Maury — scrie cercetătorul român Nicolae Vaschide — reprezintă ansamblul cel mai complet și mai bine sistematizat asupra psihologiei visului"[13]).

ţ) *„Freud a demonstrat că afectivitatea, mai mult decît inteligența, este factorul esențial al vieții noastre cotidiene"*[14]).

u) A tins cu consecvență spre depășirea omului instinctual, impulsiv, irațional, spre consolidarea conștiinței în luptă cu instinctele. *„Freud believed in the ultimate triumph of reason in the individual and in mankind"*, relevă cu pregnanță Frederik J. Jecker[15]). Din acest punct de vedere un Herbert Marcuse, cu toată critica sa valabilă la adresa societăților industriale avansate de tip capitalist[16]), se situează la antipodul lui Freud, producînd confuzie în masa publicului.

v) „A pregătit într-o măsură înțelegerea și valorificarea în psihologie a unor descoperiri ulterioare din domeniul fiziologiei"[17]).

x) A stimulat găsirea de noi metode de cunoaștere a personalității umane (Rorschach, T.A.T., Szondi etc., în general testele proiective). Faimosul *brainstorming* reprezintă aplicarea în domeniul creativității a „regulii fundamentale" a psihanalizei (asociații libere sustrase oricărei autocritici).

y) A demonstrat inconsistența superstiței, a credinței într-o lume supranaturală, contribuind la educarea în spiritul ateismului științific.

z) A dat un impuls fără precedent prozei de analiză, de discernămînt psihologic, iar unul dintre cei mai iluștri beneficiari ai psihanalizei în acest sens, Thomas Mann, considera necesară și posibilă contribuția freudismului la dezintoxicarea și pacificarea umanității[18]). În același timp, Freud s-a pronunțat cu judiciozitate împotriva liricii de elucubrație suprarealistă[19]).

S-ar putea cita, în continuare, alte și alte merite de primă importanță ale psihanalizei freudiene (de exemplu, faptul de a fi oferit noi criterii de apreciere criticii literare și de artă, de a fi militat pentru stăvilirea agresivității și violenței, pentru o viață civilizată și pașnică, încercînd să-i definească coordonatele psihologice etc.), dar și cele de mai sus justifică cu prisosință interesul permanent

[12]) Dr. Iosif Westfried, *Instinctul sexual*, cu un „Cuvînt introductiv" de Prof. S. Freud, Cartea Românească, București, 1928, p. 193. Același autor (căruia Freud îi mulțumește pentru invitația de a vizita România și pentru străduința sa de a face cunoscută psihanaliza în țara noastră), observă cu probitate că „în ceea ce privește rezultatele metodei psihanalitice în domeniul sexualității evident că multe din ele vor trebui să încerce o minuțioasă revizuire fără a știrbi nimic din meritul metodei freudiene" (Ibidem, pp. 193—194).

[13]) N. Vaschide, *Le Sommeil et les Rêves*, Flammarion, Paris, 1911, p. 175.

[14]) G. Heuyer, *Vingt leçons de psychologie médicale*, P.U.F., Paris, 1966, p. 168.

[15]) Benjamin Nelson (Ed.), *Freud and the 20-th Century*, Meridian Books, Inc., New York, 1957, p. 134.

[16]) N. Tertulian, *Herbert Marcuse, Freud și Marx*, în „România literară", Anul III, 1, 2, 3, 1970.

[17]) V. Pavelcu, *Drama psihologiei*, p. 188.

[18]) Thomas Mann, *Freud et l'avenir*, în „Noblesse de l'esprit", Paris, 1936.

[19]) Vezi și Leonard Gavriliu, *Sigmund Freud și mitul suprarealismului*, în „Amfiteatru", anul VIII, Nr. 11, 1973, pp. 18—19.

de care se bucură opera lui Freud în lumea contemporană. *„Opera lui Freud* — subliniază pe bună dreptate J. A. C. Brown — *nu reprezintă o teorie limitată, de tipul celor îndrăgite de experimentaliști, și de aceea nu poate fi comparată cu legile lui Boyle și Charles, ale lui Ohm sau ale lui Weber și Fechner, care calculează matematic raporturile dintre un mic număr de date în interiorul unui canal îngust de informație, pe cînd aceasta este o ipoteză ce acoperă un domeniu întins de fapte, cu o grijă mai puțin pronunțată pentru amănunte. În acest sens ea este de comparat cu ipotezele lui Newton care, pe baza cîtorva observații făcute asupra comportării căderii obiectelor pe pămînt, a făcut un salt imaginar în cosmos, dar, din fericire pentru Newton, nu s-a găsit nimeni atît de smintit să-i reproșeze că nu și-a verificat experimental ipotezele asupra nebuloaselor extragalactice. Propozițiile lui Newton și Freud nu sînt desigur în măsură să explice orice fenomen, deoarece au o formă ipotetică, însă Freud își mai așteaptă un Einstein al său"*[20]).

De fapt, problema „validării" psihanalizei pe cale experimentală, prin teste, probe de laborator, măsurători, statistici sau prin formalizări de tip logico-matematic, este luată azi tot mai în serios, fiind de citat în acest sens, lucrările R. Spitz, L. Kubie, Ernst Kris, J. H. Masserman, J. McHunt, Rob R. Sears, E. Hilgard, I. Sarason, M. Benassy sau Clark L. Hull, unii dintre aceștia negăsindu-se decît în relații tangențiale cu psihanaliza (propsihanaliști)[21]). Pe de altă parte, nu sînt absente nici pozițiile de respingere (H. J. Eysenck, Donald M. Kaplan, James V. McConnell, J. Wolpe, K. M. Colby etc.), unii propunîndu-și chiar să lichideze definitiv și irevocabil cu „problema inconștientului" și cu psihanaliza, de pe cunoscuta poziție paleobehavioristă care, încă acum mai bine de jumătate de secol, preconiza la fel eliminarea conștiinței din sfera de preocupări a psihologiei[22]). Atitudine extremistă, fără ecou serios, dar care trebuie tratată cu circumspecția de rigoare.

12. Considerații finale

Este hiperbolică afirmația lui C. A. Mace, care susține că tranziția de la psihologia prefreudiană la cea freudiană este de ordinul marilor mutații geologice (*„The transition from Pre-Freudian to Freudian psychology is as abrupt as any transition in the history of the subject"*)[1]). Ideea de „răsturnare copernicană", de „revoluție inedită", afirmația lui Kurt Tucholsky că fiecare volum din opera lui Freud a zguduit lumea[2]), toate acestea poate că conțin o anumită doză de exagerare, dar este indiscutabil faptul că părintele psihanalizei are partea sa de genialitate. În primul rînd, el a demonstrat în chip magistral că autoguvernarea conștientă a omului nu este un lucru simplu și de la sine înțeles, că omul, departe de a acționa în virtutea prerogativelor divine ale așa-zisului „liber arbitru", face parte dintr-o rețea complexă de relații determinate biologic și social (să nu uităm că pentru Freud orice psihologie este *integral socială*), ale căror legi structural-cauzale

[20]) J. A. C. Brown, *op. cit.*, p. 200.

[21]) Vezi Wilfrid Huber, Herman Piéron, Antoine Vergote, *La psychanalyse, science de l'homme*, Dessart, Bruxelles, 1970, p. 268 și urm.

[22]) T. R. Miles, *Eliminating the Unconscious: A Behaviorist View of Psychoanalysis*, Pergamon, Press, London, 1966.

[1]) C. A. Mace, *Editorial Foreword* în J. A. C. Brown, *Freud and the Post-Freudians*, Penguin Books, Baltimore, Maryland, 1967, p. VII.

[2]) Marthe Robert, *La révolution psychanalytique*, t. 1, P.U.F., Paris, 1966, în notița introductivă.

trebuie să le cunoască și să țină efectiv seama de ele, dacă vrea să fie cu adevărat liber. În al doilea rînd, a fixat practicii psihanalitice un scop elevat, demn de altitudinea rolului istoric al omului, dăruindu-se cu o rară tenacitate și pasiune umanistă realizării acestui scop, prin mijloacele de care dispunea în domeniul său de activitate. În felul acesta psihanaliza freudiană constituie nu numai o concepție științifică despre psihicul uman și psihoterapia corespunzătoare, ci și o fundamentare solidă pentru orice program realist de perfecționare psihologică și etică a omului, de consolidare a saltului omenirii de la pitecantrop la Homo sapiens, de la impulsul obscur și patimă, la autocontrol și obiectivitate, de la stările confuze și anxiogene, la claritate, echilibru și ponderație, de la individualismul feroce, agresiv, la empatie și altruism, la integrarea socială, de la instinct, inconștient, la rațiune, la conștiință, într-un cuvînt, favorizează în mod practic înălțarea de la abisal la apical. „*Metodă esențialmente pedagogică*", a caracterizat-o, pe drept cuvînt, psihologul francez marxist Georges Politzer[3]). Optînd pentru o exegeză obiectivă a operei lui Freud, într-un scurt eseu publicat recent în ziarul *L'Unità*, în care condamnă pe cei care în loc să înțeleagă răstălmăcesc, Mario Spinella va opina și el că psihanaliza freudiană constituie *un aport fundamental la edificarea unei noi raționalități*, oferindu-ne nu pur și simplu o metodologie a cunoașterii omului ca atare, ci și una de intervenție pentru transformarea sa[4]).

Analizînd rolul umanist al psihanalizei freudiene și subliniind importanța cardinală a cunoașterii adecvate a realităților psihologice de către cei care conduc marile procese de transformare socială, Reuben Osborn scrie: „*Ceea ce îl preocupă pe reformator, este de a face în așa fel încît oamenii să gîndească și să acționeze rațional, în sensul înțelegerii realităților vieții sociale. Sînt însă puține speranțe de a se conferi comportamentului lor un scop rațional, dacă se lasă fără răspuns întrebările fundamentale cu privire la sursa unei părți însemnate a iraționalității omenești. Dimpotrivă, dacă reformatorul social cunoaște motivația inconștientă a comportamentului uman, el este înarmat spre a da acestor forțe inconștiente o direcție obiectivă și rațională*"[5]). Identificăm în aceste rînduri tocmai „ideea-forță" dezvoltată de Freud în întreaga sa operă. Cultura, în concepția freudiană, reprezintă elementul prin care omul se ridică deasupra condiției animale, element care prezintă două aspecte esențiale: pe de o parte *luarea în stăpînire a forțelor naturii*, în vederea satisfacerii tot mai depline a trebuințelor umanității, pe de altă parte *luarea în stăpînire a naturii umane*, prin cunoașterea și dirijarea instinctelor pe căile admise de conviețuirea într-o societate civilizată, în vederea „*reglării raporturilor dintre oameni, în special în ceea ce privește repartiția bunurilor accesibile*"[6]). Civilizația, susține Freud, trebuie apărată împotriva individului[7]), înțelegînd prin aceasta o opoziție socialmente organizată împotriva individului incapabil să se ridice la orizontul rațiunii, al eticii superioare. Psihanaliza a generat astfel nu numai o psihoterapie, ci și o pedagogie, punînd într-un mod nou problema educării și reeducării omului, în concordanță cu civilizația concretă a epocii.

Dr. LEONARD GAVRILIU

3) G. Politzer, *Le mythe de l'antipsychanalyse*, p. 33.
4) Mario Spinella, *Freud più frainteso che capito*, în *L'Unità*, Anno LVI, N. 227, 2 ottobre 1979.
5) R. Osborn, *op. cit.*, p. 115.
6) S. Freud, *Die Zukunft einer Illusion*, p. 412.
7) Ibidem, p. 413.

INTRODUCERE ÎN PSIHANALIZĂ

Partea întîi

ACTELE RATATE

I

PREAMBUL

Nu ştiu cîţi dintre dumneavoastră cunosc psihanaliza din lectură sau din auzite. Dar însuşi rostul acestor prelegeri, menite să constituie o *Introducere în psihanaliză*, mă obligă să procedez ca şi cum nu aţi şti nimic în privinţa acestei teme şi aţi simţi nevoia de a fi iniţiaţi în elementele ei de bază.

Trebuie totuşi să presupun că aveţi cunoştinţă de faptul că psihanaliza este un procedeu de tratament medical al persoanelor care suferă de boli nervoase. Acestea fiind spuse, vă pot arăta cu ajutorul unui exemplu că în acest domeniu lucrurile nu se petrec ca în alte ramuri ale medicinii, ci într-o manieră cu totul deosebită. În general, cînd supunem un bolnav unei tehnici terapeutice, ne dăm toată silinţa să minimalizăm în ochii săi inconvenientele şi să-i dăm toate asigurările posibile în ceea ce priveşte succesul tratamentului. Cred că sîntem îndreptăţiţi s-o facem, pentru că procedînd astfel ne sporim în chip efectiv şansele de reuşită. Procedăm însă cu totul altfel atunci cînd supunem un nevrotic tratamentului psihanalitic. În acest caz îl punem la curent cu dificultăţile metodei, cu durata sa, cu eforturile şi sacrificiile pe care le cere ; cît despre rezultat, îi spunem că nu-i putem promite nimic sigur, că acesta va depinde de felul în care se va comporta bolnavul însuşi, de înţelegerea, de docilitatea, de răbdarea sa. Se înţelege de la sine că avem motive serioase, a căror importanţă o veţi sesiza poate mai tîrziu, care ne dictează această conduită neobişnuită.

Vă rog să nu mi-o luaţi în nume de rău dacă voi începe prin a vă trata pentru moment ca pe aceşti bolnavi nevrotici. Ca atare, nu vă sfătuiesc să mai veniţi să mă ascultaţi şi altădată. În această situaţie, vă voi înfăţişa toate neajunsurile care sînt în mod necesar legate de didactica psihanalizei şi toate dificultăţile care se opun formării unei opinii personale în această materie. Vă voi demonstra că întreaga orientare a culturii dumneavoastră anterioare şi toate deprinderile de gîndire au făcut din dumneavoastră în chip inevitabil adversari ai psihanalizei şi vă voi arăta ce anume aveţi de învins în dumneavoastră înşivă, spre a domina această ostilitate instinctivă. Fireşte, nu vă pot spune dinainte ceea ce veţi dobîndi prin prelegerile mele din punctul de vedere al înţelegerii psihanalizei, dar în mod sigur vă pot afirma că faptul de a fi asistat la aceste prelegeri nu vă va face capabili să întreprindeţi o cercetare sau să conduceţi un tratament psihanalitic. Dar dacă există cumva printre dumneavoastră cineva care, nemulţumindu-se cu o cunoaştere superficială a psihanalizei, ar dori să intre în contact

permanent cu ea, nu numai că l-aş sfătui să-şi schimbe intenţia, ci l-aş pune direct în gardă împotriva unei asemenea tentative. În situaţia actuală, acela care ar alege această carieră s-ar priva de orice posibilitate de succes universitar şi s-ar afla în calitate de practician în mijlocul unei societăţi care, neînţelegîndu-i aspiraţiile, îl va privi cu neîncredere şi ostilitate şi va fi gata să dezlănţuie împotriva lui toate spiritele rele care stau la pîndă în ea. Probabil vă veţi face o idee sumară asupra multitudinii acestor spirite rele fie şi numai gîndindu-vă la faptele pe care ni le oferă războiul.

Există totuşi persoane pentru care orice cunoştinţă nouă este atrăgătoare, în pofida inconvenientelor la care am făcut aluzie. Dacă unii dintre dumneavoastră aparţin acestei categorii şi, fără a se lăsa descurajaţi de avertismentele mele, vor reveni aici data viitoare, ei vor fi bineveniţi. Dumneavoastră toţi aveţi însă dreptul de a cunoaşte dificultăţile psihanalizei.

Cea dintîi dificultate este inerentă însăşi didacticii psihanalizei. În învăţămîntul medical este utilizat în mod obişnuit simţul văzului. Vedeţi preparatul anatomic, precipitatul care se formează în eprubetă ca rezultat al unei reacţii chimice, contracţia muşchiului ca efect al excitării nervilor acestuia. Mai tîrziu se prezintă simţurilor dumneavoastră bolnavul, cu simptomele afecţiunii sale, produsele procesului său morbid şi, în multe cazuri, vi se pune sub ochi, izolat, chiar microbul care a provocat boala. În chirurgie asistaţi la intervenţiile făcute pe bolnav şi chiar trebuie să încercaţi să le executaţi dumneavoastră înşivă. Pînă şi în psihiatrie [1]), prezentarea bolnavului, cu jocul schimbător al fizionomiei sale, cu felul său de a vorbi şi a se comporta, vă pune la dispoziţie o mulţime de date de observaţie care vă lasă o impresie profundă şi durabilă. Astfel, profesorul în învăţămîntul medical îndeplineşte rolul unui ghid şi al unui interpret care vă însoţeşte într-un muzeu, în timp ce vă puneţi în relaţie directă cu obiectele şi sînteţi încredinţaţi că veţi dobîndi, printr-o percepţie nemijlocită, convingerea despre existenţa unor fapte noi.

Din nefericire, lucrurile se petrec cu totul diferit în psihanaliză. Tratamentul psihanalitic nu comportă decît un schimb de cuvinte între pacient şi medic. Pacientul vorbeşte, povesteşte evenimente din viaţa sa anterioară şi impresii din prezent, se plînge, îşi confesează dorinţele şi pornirile sale afective. Medicul îl ascultă, se străduieşte să dirijeze cursul ideilor pacientului, îl îndeamnă să-şi amintească, îi orientează atenţia în anumite direcţii, îi dă explicaţii şi observă reacţiile de comprehensiune sau de respingere pe care le provoacă în acest fel la bolnav. Anturajul neinformat al pacienţilor noştri, care nu se lasă convins decît de ceea ce este vizibil şi palpabil, de preferinţă de acte ca acelea care se desfăşoară pe ecranul cinematografic, nu pierde niciodată ocazia de a-şi manifesta îndoiala cu privire la eficacitatea pe care o pot avea, ca mijloc de tratament, „simplele convorbiri" [2]). Această critică este

[1]) În ceea ce priveşte delimitarea pe care Freud o operează între psihanaliză şi psihiatrie, să se vadă capitolul introductiv din partea a treia a cărţii, consacrată teoriei psihanalitice a nevrozelor (Nota trad.)

[2]) În textul original : *wie man „durch blosse Reden etwas gegen die Krankheit ausrichten kann"*. (Nota trad.)

inconsecventă şi ilogică. Oare nu aceiaşi oameni ştiu sigur că bolnavii doar „îşi închipuie" că au cutare sau cutare simptome ? Iniţial cuvintele făceau parte din magie şi încă în zilele noastre cuvîntul şi-a păstrat mult din puterea sa magică de odinioară. Cu ajutorul cuvintelor un om îşi poate face semenul fericit sau îl poate împinge la disperare, cu ajutorul cuvîntului profesorul transmite ştiinţa sa elevilor, iar un orator pune stăpînire pe auditoriu şi îi determină judecăţile şi deciziile [3]). Cuvintele declanşează afecte şi constituie pentru oameni mijlocul general de influenţare reciprocă. Să nu căutăm deci să diminuăm valoarea pe care o poate prezenta utilizarea cuvintelor în psihoterapie şi să ne mulţumim să asistăm ca auditori la schimbul de cuvinte care are loc între psihanalist şi pacient.

Dar nici acest lucru nu ne stă în putinţă. Conversaţia care constituie tratamentul psihanalitic nu îngăduie auditori ; ea nu se pretează la demonstraţie. Fireşte, în cursul unei lecţii de psihiatrie poate fi prezentat studenţilor un neurastenic sau un isteric care să-şi exprime necazurile şi să-şi descrie simptomele. Dar aceasta va fi totul. Cît despre informaţiile de care are nevoie psihanalistul, bolnavul nu le va transmite decît dacă are pentru medic o înclinaţie afectivă deosebită ; de îndată ce va sesiza prezenţa fie şi a unui singur martor indiferent, bolnavul va tăcea [4]). Aceasta se datorează faptului că informaţiile privesc ceea ce este mai intim în viaţa bolnavului, ceea ce el, ca persoană socială autonomă, trebuie să ascundă faţă de ceilalţi, în sfîrşit, se referă la ceea ce el, ca persoană conştientă de unitatea sa, nu vrea să-şi mărturisească nici sieşi.

Deci nu puteţi asista, ca auditori, la un tratament psihanalitic. Despre aceasta puteţi fi doar informat şi, în sensul cel mai riguros al termenului, nu aveţi posibilitatea să cunoaşteţi psihanaliza decît din auzite. Faptul de a nu putea obţine decît informaţii, ca să zicem aşa, de a doua mînă, vă creează condiţii neobişnuite în ceea ce priveşte formarea unei opinii. Totul depinde, în mare măsură, de gradul de încredere pe care vi-l inspiră acela care vă informează despre psihanaliză.

Imaginaţi-vă pentru o clipă că asistaţi nu la o lecţie de psihiatrie, ci la o lecţie de istorie şi că vorbitorul vă povesteşte despre viaţa şi faptele de arme ale lui Alexandru cel Mare. Ce motive aţi avea să credeţi în veridicitatea expunerii sale ? La prima vedere situaţia pare încă şi mai defavorabilă decît în cazul psihanalizei, căci profesorul de istorie n-a luat parte nicidecum la expediţiile lui Alexandru, pe cînd psihana-

[3]) Acest adevăr este adesea subliniat şi de protagoniştii psiholingvisticii şi semioticii din zilele noastre. „Lucian din Samosata — scrie de pildă Adam Schaff — povesteşte că galii îl reprezentau pe Hercule — simbolul puterii — ca pe un bărbat bătrîn care trage după sine oameni ale căror urechi sînt legate cu lanţuri de aur de limba eroului. Oamenii aceştia, scrie Lucian, îl urmează cu plăcere şi cu bucurie pe cel ce i-a subjugat, deşi le-ar fi uşor să se elibereze. Această imagine poate fi explicată prin convingerea galilor că forţa fizică nu înseamnă nimic în comparaţie cu puterea cuvîntului" *(Introducere în semantică*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1966, p. 129). (Nota trad.)

[4]) Tehnica „pereţilor unitransparenţi", pusă la punct mai tîrziu, ar fi permis vizionarea şi — cu ajutorul metodelor de înregistrare fonică — audierea nestingherită a şedinţelor de cură psihanalitică (Nota trad.)

listul vă vorbeşte cel puţin de fapte în care el însuşi a îndeplinit un rol. Dar aici intervine o circumstanţă care îl face pe istoric demn de crezare. El poate, de exemplu, să vă trimită la scrierile vechilor istorici, contemporani cu evenimentele în cauză sau destul de apropiaţi de ele, adică la cărţile lui Plutarh, Diodor, Arrian etc. ; el vă poate pune sub ochi reproduceri de monede sau de statui ale regelui şi o fotografie a mozaicului pompeian care reprezintă bătălia de la Issos. La drept vorbind, toate documentele prezentate nu dovedesc decît că generaţiile trecute au crezut în existenţa lui Alexandru şi în realitatea faptelor sale de vitejie şi în acest considerent puteţi găsi un nou punct de plecare pentru critica dumneavoastră, care va conchide că nu tot ceea ce s-a spus despre Alexandru este demn de crezare sau poate fi stabilit cu certitudine în toate amănuntele ; totuşi eu refuz să admit că aţi putea părăsi sala de conferinţe îndoindu-vă de existenţa în realitate a lui Alexandru cel Mare. Decizia dumneavoastră va fi determinată de două considerente principale : primul, conferenţiarul nu are nici un motiv plauzibil de a vă face să admiteţi drept real ceea ce el însuşi nu consideră a fi real ; al doilea, toate cărţile de istorie de care dispunem înfăţişează evenimentele într-o manieră aproape identică. Dacă abordaţi apoi examenul izvoarelor mai vechi, veţi ţine seama de aceiaşi factori, anume mobilurile care i-au putut călăuzi pe autori şi concordanţa mărturiilor lor. În cazul lui Alexandru, rezultatul examenului va fi cu siguranţă liniştitor, dar va fi şi altminteri dacă este vorba de personalităţi ca Moise [5]) sau Nimrod. Cît despre îndoielile pe care le puteţi concepe în legătură cu gradul de încredere meritat de relatările unui psihanalist, veţi avea în continuare destule prilejuri de a le aprecia valoarea.

Acum aveţi dreptul să mă întrebaţi : dacă nu există un criteriu obiectiv în judecarea veridicităţii psihanalizei şi dacă nu avem nici o posibilitate de a face din aceasta obiect de demonstraţie, cum se poate preda psihanaliza şi cum ne putem convinge de adevărul afirmaţiilor sale ? Într-adevăr, această ucenicie nu este facilă şi puţini sînt cei care şi-au însuşit psihanaliza într-un mod sistematic, însă există fireşte o cale de acces la această ucenicie. Psihanaliza se învaţă mai întîi pe tine însuţi, prin studierea propriei personalităţi. Aceasta nu se reduce întru totul la ceea ce numim autoobservaţie, dar poate la nevoie să i se subordoneze. Există o întreagă categorie de fenomene psihice, foarte frecvente şi în general cunoscute, care, graţie cîtorva indicaţii referitoare la mecanismul lor, pot constitui obiecte de autoanaliză. Făcînd acest lucru, capeţi convingerea atît de căutată cu privire la realitatea proceselor descrise de psihanaliză şi la justeţea concepţiilor sale. Este cazul

[5]) S. Freud a fost preocupat toată viaţa de personalitatea fondatorului cultului mozaic, căruia în ultimii ani ai existenţei sale i-a consacrat un vast studiu *(Moise şi monoteismul)*, în care încearcă, printre altele, să-şi clarifice nu numai originile religiei evreilor, ci şi originile antisemitismului.

„Am fost uimit să constat — scrie el într-o scrisoare datată 14 dec. 1937 — că experienţa primordială a poporului, experienţa sa embrionară ca să spun aşa — influenţa Omului Moise şi Ieşirea din Egipt — a determinat întreaga sa evoluţie, pînă în zilele noastre, ca un veritabil traumatism al celei dintîi copilării în biografia unui individ nevrotic" (S. Freud, *Briefe 1873—1939*, S. Fischer Verlag, Frankfurt a. M., 1960, p. 431). (Nota trad.)

5 — c. 239

să spunem totuşi că, urmînd această cale, nu trebuie să ne aşteptăm la realizarea unor progrese nelimitate. Avansezi mult mai mult lăsîndu-te analizat de un psihanalist competent, încercînd pe propriul cu efectele psihanalizei şi profitînd de acest prilej spre a afla mecanismele procedurii în toate nuanţele sale. Se înţelege de la sine că acest excelent mijloc nu poate fi utilizat decît individual şi nu se aplică niciodată unui grup [6]).

Accesului dumneavoastră la psihanaliză i se mai opune şi o altă dificultate care însă nu mai este inerentă psihanalizei ca atare : tocmai dumneavoastră sînteţi responsabili de aceasta, din cauza studiilor dumneavoastră medicale anterioare. Pregătirea pe care aţi primit-o pînă în prezent a imprimat gîndirii dumneavoastră o anumită orientare care vă îndepărtează mult de psihanaliză. Aţi fost deprinşi să atribuiţi funcţiilor organismului şi tulburărilor acestora cauze anatomice, să le explicaţi plasîndu-vă din punctul de vedere al chimiei şi fizicii, să le concepeţi din punct de vedere biologic, pe cînd interesul dumneavoastră nu a fost orientat niciodată spre viaţa psihică prin care, cu toate acestea, culminează funcţionarea admirabilului şi complicatului nostru organism. Tocmai de aceea aţi rămas străini de modul de a gîndi psihologic şi de aceea v-aţi obişnuit să priviţi cu neîncredere acest mod de a gîndi, refuzîndu-i orice caracter ştiinţific şi abandonîndu-l profanilor, poeţilor, filozofilor naturii şi misticilor. Aceasta înseamnă sigur o limitare pentru activitatea dumneavoastră medicală, căci, aşa cum este regula în toate relaţiile umane, bolnavul începe întotdeauna prin a-şi prezenta faţeta sa psihică şi mă tem tare mult să nu fiţi obligaţi, spre paguba dumneavoastră, să le lăsaţi profanilor, vracilor şi misticilor, pe care-i dispreţuiţi atît, o bună parte din influenţa terapeutică pe care încercaţi s-o exercitaţi.

Eu nu nesocotesc motivele invocate spre a scuza această lacună din pregătirea dumneavoastră. Încă ne lipseşte acea ştiinţă filozofică auxiliară pe care s-o puteţi utiliza în atingerea scopurilor cerute de activitatea medicală. Nici filozofia speculativă, nici psihologia descriptivă, nici psihologia denumită experimentală şi care se alătură fiziologiei simţurilor nu sînt capabile, aşa cum sînt ele predate în şcoli, să vă furnizeze date utile cu privire la raportul dintre corp şi suflet şi să vă ofere mijlocul de a înţelege o tulburare psihică posibilă. Chiar în cadrul medicinii, psihiatria, este adevărat, se ocupă de descrierea tulburărilor psihice pe care le observă şi de reunirea lor în tablouri clinice morbide, dar, în momentele lor cele mai bune, psihiatrii se întreabă ei înşişi dacă prezentările lor pur descriptive merită numele de ştiinţă. Nu cunoaştem nici originea, nici mecanismul, nici legăturile reciproce ale simptomelor din care se compun aceste tablouri nosologice ; nici o modificare demonstrabilă a organului anatomic al sufletului nu le corespunde ; cît despre modificările invocate, acestea nu dau nici o explicaţie referitoare la simptome. Aceste tulburări psihice nu sînt accesibile unei acţiuni

[6]) Mai tîrziu, J. L. Moreno va pune totuşi la punct o psihoterapie de grup (vezi *Who shall survive ? Foundations of Sociometry, Group Psychotherapy and Sociodrama*, Third Edition, Beacon House Inc., New York, 1978. Ediţia întîi a apărut în 1934 (Nota trad.)

terapeutice decît în măsura în care ele constituie efecte secundare ale unei afecţiuni organice oarecare.

Aceasta este o lacună pe care psihanaliza se străduieşte s-o înlăture. Ea vrea să ofere psihiatriei baza psihologică care îi lipseşte, sperînd să descopere terenul comun care să facă înţeleasă întîlnirea dintre o tulburare somatică şi o tulburare psihică. Spre a ajunge aici, psihanaliza trebuie să se ţină la distanţă de orice presupoziţie de ordin anatomic, chimic sau fiziologic, să nu se sprijine decît pe noţiuni pur psihologice, ceea ce, mă tem, va fi tocmai motivul pentru care ea vă va apărea la început ciudată.

Mai este în sfîrşit, o dificultate, de care, dealtfel, nu vă voi face responsabil nici pe dumneavoastră, după cum nu voi acuza nici pregătirea dumneavoastră anterioară. Dintre premisele psihanalizei, două şochează pe toată lumea şi îi atrag o dezaprobare generală : una dintre ele se loveşte de o prejudecată intelectuală, cealaltă de o prejudecată estetico-morală. Să nu desconsiderăm prea mult aceste prejudecăţi, ele reprezintă elemente viguroase, rămăşiţe utile, chiar necesare, ale unor faze din dezvoltarea umanităţii. Ele s-au menţinut datorită forţei vieţii afective şi lupta împotriva lor este dificilă.

Potrivit celei dintîi dintre aceste premise neagreate ale psihanalizei, procesele psihice ar fi prin ele însele inconştiente, în ceea ce priveşte cele conştiente, acestea nu ar fi decît acte izolate, fracţiuni ale vieţii psihice totale. Amintiţi-vă, în legătură cu aceasta, că noi sîntem, dimpotrivă, obişnuiţi să identificăm psihicul cu conştientul, că socotim tocmai conştiinţa drept o caracteristică definitorie a psihicului şi că psihologia constă pentru noi în studiul conţinutului conştiinţei. Această identificare a psihismului cu conştiinţa ni se pare chiar atît de firească încît vedem o absurditate manifestă în cea mai mică obiecţie care i s-ar opune. Cu toate acestea, nu se poate ca psihanaliza să nu obiecteze împotriva echivalării psihicului cu conştientul. Definiţia pe care o dă ea psihicului arată că acesta se compune din procese care aparţin domeniilor sentimentului, gîndirii şi voinţei. Psihanaliza trebuie dealtminteri să afirme că există o gîndire inconştientă şi o voinţă inconştientă. Dar prin această definiţie şi prin această afirmaţie ea îşi îndepărtează de la început orice simpatie din partea adepţilor unei ştiinţe reci şi îşi atrage bănuiala de a nu fi decît o ştiinţă esoterică şi fantastică, şi care ar voi să opereze în tenebre şi să pescuiască în apă tulbure. Dar, fireşte, dumneavoastră încă nu puteţi pricepe cu ce drept consider eu ca prejudecată o propoziţie atît de abstractă ca aceea care afirmă că „psihicul este conştientul", după cum încă nu vă puteţi da seama de evoluţia concepţiei care a putut duce la negarea inconştientului (presupunînd că acesta există) şi de avantajele unei asemenea negaţii. A discuta despre legitimitatea echivalării psihicului cu conştientul sau a extinderii acestuia dincolo de limitele conştiinţei, poate să apară vană logomahie, dar vă pot asigura că admiterea proceselor psihice inconştiente inaugurează în lume şi în ştiinţă o orientare nouă şi decisivă.

Tot aşa de puţin puteţi bănui legătura intimă care există între această primă îndrăzneală a psihanalizei şi aceea pe care o voi menţiona mai departe. A doua propoziţie pe care psihanaliza o proclamă ca pe una din descoperirile sale, conţine în special afirmaţia că pulsiunile pe

care le putem califica doar drept sexuale, în sensul restrîns sau larg al termenului, îndeplinesc, în etiologia maladiilor nervoase și psihice, un rol extraordinar de important, care pînă în prezent nu a fost apreciat la valoarea sa. Mai mult decît atît : psihanaliza afirmă că unele și aceleași emoții sexuale participă, într-o măsură care este departe de a fi neglijabilă, la creațiile cele mai înalte ale spiritului uman în domeniile culturii, artei și activității sociale.

Conform experienței mele, aversiunea suscitată de acest rezultat al cercetării psihanalitice constituie sursa cea mai importantă a rezistențelor de care se lovește această cercetare. Vreți să știți cum ne explicăm noi faptul ? Sîntem de părere că cultura a fost creată sub presiunea necesităților vitale și în dauna satisfacerii instinctelor și că ea este, în mare parte, recreată în același fel, fiecare nou individ component al societății umane repetînd, în beneficiul ansamblului colectivității, sacrificarea propriilor instincte. Printre forțele instinctive refulate în acest mod, pulsiunile sexuale îndeplinesc un rol considerabil ; ele suferă o sublimare, adică sînt deturnate de la scopul lor sexual și orientate spre scopuri socialmente superioare și care nu mai au în ele nimic sexual. [7]) Dar ne referim aici la o structură instabilă ; instinctele sexuale sînt greu de înfrînat și fiecare individ care are a participa la o activitate culturală se expune pericolului de a-și vedea instinctele rezistînd acestei refulări. Societatea nu vede o mai gravă amenințare pentru cultura sa decît aceea pe care ar prezenta-o libertatea instinctelor sexuale și revenirea lor la scopurile primitive [8]). De asemenea, societatea nu ar admite să i se reamintească această parte obscură a fundamentului pe care se sprijină ; ea nu are nici un interes ca forța instinctelor sexuale să fie recunoscută și ca importanța vieții sexuale să fie revelată fiecăruia ; ea a adoptat mai degrabă o metodă de educație care constă în deturnarea atenției de la acest domeniu. Tocmai de aceea ea nu se împacă cu acest rezultat științific al psihanalizei de care ne ocupăm noi : ea l-ar veșteji bucuroasă ca fiind contrariu punctului de vedere estetic, condamnabil din punct de vedere moral, periculos în toate privințele. Dar nu cu reproșuri de acest gen se poate suprima un rezultat obiectiv al muncii științifice. Dacă vrea să se facă auzită, obiecția trebuie să se transpună pe plan intelectual. Or, natura umană este astfel construită încît sîntem înclinați să considerăm drept injust ceea ce nu ne este pe plac ; în acest caz este ușor de găsit argumente pentru justificări. Astfel, societatea transformă dezagreabilul în just și combate adevărurile psihanalizei cu argumente logice și faptice din domeniul afectivității, menținîndu-și obiecțiile, sub formă de prejudecăți împotriva tuturor tentativelor de respingere.

[7]) „*Sexualregungen*" în textul original (Nota trad.).

[8]) Freud însuși se raliază acestei atitudini sociale, spre deosebire de Herbert Marcuse în ale cărui mîini, în ciuda criticii valabile pe care o face „societății de consum", freudismul va degenera într-o doctrină a eliberării cvasianarhice a omului, revendicările de ordin sexual ocupînd primul plan. Gravele insuficiențe ale modelului de om proiectat de Marcuse ne dau dreptul — după cum remarcă P. Masset (a se vedea *La pensée de Herbert Marcuse*, E. Privat, Toulouse, 1969, p. 176) — să vorbim mai degrabă de subumanismul decît de umanismul acestui filozof (Nota trad.)

Se cuvine însă să observăm că în formularea fiecărei teze critice, noi nu am vrut să manifestăm nici o tendință. Singurul nostru scop a fost să expunem o stare de fapt pe care credem că am constatat-o ca urmare a unei munci perseverente. Credem că avem dreptul să respingem și de data aceasta intervenția unor considerente utilitare în munca științifică și aceasta chiar înainte de a examina dacă temerile în numele cărora ni se impun aceste considerente sînt sau nu justificate.

Acestea ar fi numai cîteva din dificultățile cu care vă veți confrunta în alternativa că vă veți ocupa de psihanaliză. Pentru început este prea mult. Dacă această perspectivă nu vă înspăimîntă, putem continua.

* * *

II

ACTELE RATATE

Vom începe nu cu supoziții, ci cu o cercetare avînd ca obiect anumite fenomene, extrem de frecvente, de cunoscute și de insuficient apreciate și care n-au nici o legătură cu starea morbidă, deoarece ele pot fi observate la orice om sănătos. Sînt fenomene pe care le desemnăm cu termenul generic de *acte ratate* și care se produc cînd o persoană pronunță sau scrie, dîndu-și seama sau nu, un alt cuvînt decît cel pe care vrea să-l rostească sau să-l aștearnă pe hîrtie *(lapsus)*; cînd citește, într-un text imprimat sau manuscris, un alt cuvînt decît cel realmente tipărit sau scris *(falsă lectură)*, sau cînd aude altceva decît ceea ce i se spune, fără ca această *falsă percepție auditivă* să țină de o tulburare organică a aparatului auditiv. O altă serie de fenomene de același gen are la bază *uitarea*, înțelegîndu-se însă că nu este vorba de o uitare de durată, ci momentană, ca de pildă în cazul în care cineva nu poate găsi un nume pe care îl știe și pe care îl recunoaște regulat, sau uită să pună în aplicare un *proiect* de care totuși își amintește mai tîrziu și care, în consecință, nu este uitat decît pe moment. Într-o a treia serie, tocmai condiția momentanului este aceea care lipsește, ca de exemplu atunci cînd cineva nu izbutește să găsească un obiect pe care l-a pus, cu toate acestea, undeva la îndemînă; în aceeași categorie intră cazurile de *pierderi*, întru totul analoage. Este vorba de amnezii care sînt tratate în mod diferit față de celelalte cazuri de uitare și care ne miră și ne contrariază, în loc de a le găsi comprehensibile. Se mai includ aici și anumite *erori*, în care caracterul de momentaneitate apare pregnant, ca atunci cînd credem cîtva timp în lucruri despre care știam mai înainte și despre care vom ști mai tîrziu că ele nu sînt așa cum ni le-am reprezentat. Tuturor acestora li s-ar putea adăuga o mulțime de fenomene asemănătoare, cunoscute sub diverse denumiri.

Toate acestea sînt incidente a căror înrudire intimă este pusă în evidență de faptul că termenii care le desemnează au prefixul comun „ver"[1]), incidente care, în totalitatea lor, au un caracter insignifiant, sînt în majoritatea lor de scurtă durată și fără mare importanță în viața oamenilor. Numai arareori unul dintre aceste fapte, de exemplu pierderea unor obiecte, capătă o anumită importanță practică. De aceea ele nu trezesc mare interes, nu dau loc decît la afecte superficiale etc.

[1]) De exemplu, *versprechen* (lapsus), *verlesen* (falsă lectură), *verhören* (falsă audiție), *verlagen* (imposibilitatea de a găsi un obiect pus de-o parte) etc. (Nota trad.).

În legătură cu aceste fenomene vă voi [illegible] și aud obiectînd cu o mină indispusă: „În necuprinsa lume exterioară, ca și în lumea mai restrînsă a vieții psihice există atîtea enigme grandioase, în domeniul tulburărilor psihice există atîtea fenomene uimitoare care cer și care merită o explicație, încît este adevărată neseriozitate să te ocupi de astfel de bagatele. Dacă ne-ați putea explica de ce cutare individ cu văzul și auzul integre ajunge să vadă ziua în amiaza mare lucruri inexistente, pentru ce cutare altul se crede deodată persecutat de cei care pînă atunci îi erau cei mai dragi sau urmărit de himere pe care un copil le-ar găsi absurde, am spune atunci că psihanaliza merită a fi luată în seamă. Dar dacă psihanaliza nu este în stare de altceva decît să cerceteze de ce un orator participant la un banchet a pronunțat într-o zi un cuvînt în loc de altul sau de ce stăpîna casei și-a rătăcit cheile, sau alte nimicuri de acest fel, atunci într-adevăr există alte probleme care ne solicită timpul și atenția".

La acestea voi răspunde: Răbdare! Critica dumneavoastră nu nimerește la țintă. Adevărat, psihanaliza nu se poate lăuda că nu s-a ocupat niciodată de bagatele. Dimpotrivă, materialul observațiilor sale este constituit în general de aceste fapte puțin remarcabile, pe care alte științe le înlătură considerîndu-le prea puțin semnificative, ca să spunem așa resturi ale lumii fenomenale. Dar nu cumva, în critica dumneavoastră, confundați importanța problemelor cu excentricitatea simptomelor? Oare nu există lucruri importante care, în anumite condiții și în anumite momente, nu se manifestă decît prin semne inconsistente? Mi-ar fi ușor să vă citez mai mult decît o singură situație de acest gen. Oare nu prin semne imperceptibile ghiciți, dumneavoastră tinerii, că ați cîștigat inima cutărei sau cutărei fete? Așteptați, spre a o ști, o declarație explicită sau ca tînăra să vi se arunce la piept cu înflăcărare? Nu vă mulțumiți, dimpotrivă, cu un gest imperceptibil, cu o strîngere de mînă abia prelungită? Și dacă, în calitate de criminalist, întreprindeți o anchetă legată de o omucidere, vă așteptați ca ucigașul să-și fi lăsat la locul faptei fotografia și adresa, sau vă mulțumiți, în mod necesar, spre a ajunge la descoperirea identității făptașului, cu indicii adesea foarte slabe și neînsemnate? Să nu disprețuim, așadar, semnele mărunte: ele ne pot pune pe urma unor lucruri foarte importante. Gîndesc ca și dumneavoastră, dealtfel, că tocmai marile probleme ale lumii și ale științei trebuie să ne solicite îndeosebi atenția. Adesea, însă, nu servește la nimic formularea simplului proiect de a te consacra cutărei sau cutărei mari probleme, pentru că nu știi întotdeauna încotro trebuie să-ți îndrepți pașii. În munca științifică este mai rațional să abordezi faptele pe care le ai în față, obiectele care se oferă de la sine investigației noastre. Dacă procedăm cu seriozitate, fără idei preconcepute, fără speranțe exagerate și dacă norocul ne surîde, se poate întîmpla ca, mulțumită conexiunilor care leagă tot și toate, părțile și întregul, această cercetare întreprinsă fără pretenție să deschidă calea de acces pentru studiul unor mari probleme.

Iată ce aveam să vă spun ca să vă țin treaz interesul, tratînd despre actele ratate, în aparență insignifiante, ale omului sănătos. Ne vom adresa acum unuia cu totul străin de psihanaliză și îl vom întreba cum își explică el producerea acestor fapte.

Este sigur că el va începe prin a vă răspunde : O, faptele acestea nu merită nici o explicaţie, sînt întîmplări mărunte. Ce înţelege el prin aceasta ? Va pretinde că există evenimente neglijabile, aflate în afara înlănţuirii fenomenale a lumii şi care ar fi putut, tot atît de bine, să nu se fi produs ? Rupînd însă determinismul universal, fie şi într-un singur punct, răsturnăm întreaga concepţie ştiinţifică asupra lumii. Va trebui să-i demonstrăm omului nostru că concepţia religioasă asupra lumii este mai consecventă cu ea însăşi cînd afirmă lămurit că o vrabie nu cade de pe acoperiş fără intervenţia expresă a voinţei divine. Presupun că amicul nostru, în loc de a trage concluzia care decurge din primul său răspuns, se va răzgîndi şi va spune că el găseşte întotdeauna explicaţia fenomenelor pe care le studiază. Ar fi vorba de mici devieri funcţionale, de imprecizíuni ale funcţiei psihice şi ale căror condiţii ar fi lesne de determinat. Un om care de obicei se exprimă corect, se poate ca în vorbire să comită greşeli : 1) atunci cînd este uşor indispus sau obosit ; 2) cînd este iritat ; 3) cînd este peste măsură de absorbit de alte lucruri. Aceste aserţiuni pot fi uşor confirmate. *Lapsusurile* se produc adesea îndeosebi atunci cînd eşti obosit, cînd suferi de dureri de cap sau în perioada de debut a unei migrene. În aceleaşi împrejurări se produce cu uşurinţă uitarea numelor proprii. Multe persoane recunosc apropierea iminentă a unei migrene exclusiv printr-o astfel de amnezie. La fel, în stare de iritare confundăm adesea atît cuvintele, cît şi lucrurile, ne „înşelăm", iar uitarea proiectelor, ca şi a multor alte acţiuni neintenţionale devine deosebit de frecventă cînd sîntem distraţi, adică atunci cînd atenţia ne este concentrată în cu totul altă direcţie. Un exemplu cunoscut privind asemenea distragere a atenţiei ne este oferit de acel profesor din „Fliegende Blätter"[2] care îşi uită umbrela şi ia o altă pălărie în loc de a sa, pentru că se gîndeşte la temele pe care le are de tratat în viitoarea sa carte. Cît despre proiecte concepute şi promisiuni făcute şi uitate, pentru că alte evenimente au survenit şi au orientat cu violenţă atenţia în altă parte, fiecare va găsi exemple în propria sa experienţă.

Toate acestea par de înţeles şi la adăpost de orice obiecţie. Faptele poate că nu sînt prea interesante, nu atît de interesante cît ne-am fi aşteptat. Să examinăm mai îndeaproape aceste explicaţii date actelor ratate. Condiţiile considerate determinante pentru ca ele să se producă nu sînt toate de aceeaşi natură. Indispoziţia şi tulburarea de circulaţie sanguină intervin în cazul perturbării unei funcţii normale, cu titlu de cauze fiziologice ; iritarea, oboseala, distracţia sînt factori de un ordin diferit : îi putem numi psihofiziologici. Aceşti din urmă factori se lasă uşor interpretaţi, atît prin oboseală, distracţie, poate şi prin excitaţie generală se produce o dispersare a atenţiei, ceea ce are ca efect faptul că activităţii respective nu i se mai acordă atenţie suficientă. Această activitate poate fi uşor tulburată sau se îndeplineşte cu o precizie nesatisfăcătoare. O indispoziţie, modificările circulatorii care survin în sistemul nervos central pot avea acelaşi efect, influenţînd în acelaşi fel factorul cel mai important, adică distribuţia atenţiei. În toate cazurile, deci, ar fi vorba de fenomene consecutive tulburărilor de atenţie, fie că aceste tulburări sînt produse de cauze organice, fie de cauze psihice.

[2]) Titlul unei publicaţii care cultiva umorul vulgar (Nota trad.)

Toate acestea nu au darul să ne stimuleze interesul pentru psihanaliză şi noi înşine am putea fi încă şi mai ispitiţi să renunţăm la tema noastră. Totuşi, examinînd într-o manieră mai riguroasă observaţiile făcute, remarcăm că, în ceea ce priveşte actele ratate nu toate concordă cu această teorie a atenţiei sau, cel puţin, nu se lasă deduse în mod firesc din aceasta. Vom constata, între altele, că acte ratate şi amnezii se produc de asemenea la persoane care, departe de a fi obosite, distrate sau iritate, sînt normale din toate punctele de vedere şi numai mai tîrziu, tocmai ca o urmare a actului ratat, se atribuie acestor persoane o iritare pe care ele refuză s-o admită. Este cam simplistă afirmaţia care pretinde că o concentrare a atenţiei asigură execuţia adecvată a unei activităţi, pe cînd diminuarea atenţiei ar avea un efect contrar. Există o mulţime de acţiuni pe care le executăm în chip automat sau cu atenţia scăzută, ceea ce nu dăunează cu nimic gradului lor de precizie. Individul care, plimbîndu-se, abia dacă ştie unde se duce, cu toate acestea nu rătăceşte drumul şi ajunge la destinaţie fără a bijbîi. Pianistul exersat lasă să-i cadă degetele, fără a reflecta, pe clapele potrivite. Fireşte că i se poate întîmpla să greşească, dar dacă actul automat ar fi de natură să sporească şansele de eroare, atunci tocmai virtuozul al cărui act, ca urmare a unui exerciţiu îndelungat, a devenit pur automat, ar trebui să fie şi cel mai expus greşelii. Dimpotrivă, însă, vedem că multe acţiuni reuşesc îndeosebi atunci cînd nu constituie obiectul unei atenţii speciale, iar greşeala se poate produce tocmai atunci cînd ţinem în mod deosebit să reuşim o execuţie perfectă, adică atunci cînd nu are loc o abatere a atenţiei. În acest caz putem spune că greşeala este efectul „emoţiei". Dar de ce emoţia nu ar mări mai curînd atenţia îndreptată spre o acţiune căreia i se acordă maximum de interes ? Cînd, într-un discurs important sau în cursul unor tratative, cineva comite un lapsus şi afirmă contrariul a ceea ce voia să spună, el comite o eroare care cu dificultate poate fi explicată prin teoria psihofiziologică sau prin teoria atenţiei.

Actele ratate însele sînt însoţite de o mulţime de mici fenomene secundare pe care nu le înţelegem şi pe care explicaţiile propuse pînă în prezent nu le-au făcut mai inteligibile. Cînd, de exemplu, am uitat pe moment un cuvînt, ne impacientăm, căutăm să ni-l reamintim şi nu avem odihnă pînă cînd nu-l regăsim. De ce omul, contrariat la culme, în ciuda dorinţei pe care şi-o manifestă, reuşeşte atît de rar să-şi îndrepte atenţia asupra cuvîntului care, cum însuşi ne-o spune, îi „stă pe limbă" şi pe care îl recunoaşte de îndată ce îl pronunţă cineva în faţa lui ? Există, apoi, cazuri în care actele ratate se multiplică, se înlănţuiesc între ele, se înlocuiesc reciproc. O dată uiţi de un rendez-vous ; data următoare eşti hotărît să nu-l mai uiţi, dar reiese că din greşeală ai notat o altă oră. În timp ce cauţi, prin tot felul de artificii, să-ţi reaminteşti un cuvînt uitat, îţi scapă din memorie un al doilea, care te-ar fi putut ajuta să ţi-l aminteşti pe primul ; şi pe cînd porneşti în căutarea acestui al doilea cuvînt, uiţi un al treilea, şi aşa mai departe. Acelaşi lucru, se ştie, se poate produce şi în cazul erorilor tipografice, pe care le putem considera acte ratate ale culegătorilor de litere. O eroare de acest gen s-a strecurat într-o zi într-o publicaţie social-democrată. În reportajul cu privire la o anumită solemnitate, se putea citi : „Am remarcat, printre cei prezenţi, pe Alteţa sa *Kornprinz-ul*" (în loc de *Kronprinz*, prinţul

moştenitor). A doua zi ziarul a încercat să dea o rectificare ; scuzîndu-se pentru eroarea sa, scria : „fireşte, am voit să spunem *Knorprinz-ul*“ (de asemenea în loc de *Kronprinz).* Vorbim, în aceste cazuri, de un geniu rău care trage sforile greşelilor de tipar, de spiriduşul din caseta tipografică, expresii care depăşesc semnificaţia unei simple teorii psihofiziologice a erorilor de tipar.

Probabil ştiţi, de asemenea, că se pot provoca lapsusuri de limbaj, aşa zicînd prin sugestie. Există, în legătură cu aceasta, o anecdotă : un actor novice este într-o zi distribuit, în piesa „Fecioara din Orleans“, în importantul rol care constă în a-i anunţa regelui că conetabilul îşi predă sabia *(Schwert).* Or, în timpul repetiţiei, unul dintre figuranţi s-a amuzat suflîndu-i actorului timid, în locul textului exact, următoarele : *Confortabilul* îşi predă calul *(Pferd)*[3]). Şi s-a întîmplat ca această glumă proastă să-şi atingă ţinta : nefericitul actor a debutat realmente, în cursul unei reprezentaţii, prin fraza astfel modificată, şi aceasta în ciuda avertizărilor pe care le-a primit în legătură cu aceasta sau poate tocmai din cauza acestor avertizări. Or, toate aceste mici particularităţi ale actelor ratate nu se explică în mod satisfăcător prin teoria atenţiei deturnate. Ceea ce nu vrea să spună că această teorie ar fi falsă. Ca să fie întru totul satisfăcătoare, ea are nevoie de completări. Pe de altă parte, adevărul este că numeroase acte ratate pot fi examinate şi dintr-un alt punct de vedere.

Să analizăm, dintre actele ratate, pe acelea care se pretează cel mai bine intenţiilor noastre : greşelile de limbaj *(lapsusurile).* Dealtfel, tot atît de bine am putea să alegem erorile de scris sau de citit. În legătură cu aceasta, trebuie să ţinem seama de faptul că singura întrebare pe care ne-am pus-o pînă în prezent a fost de a şti cînd şi în ce condiţii se comit lapsusuri, precum şi de faptul că nu am obţinut răspuns decît la această singură întrebare. Însă, de asemenea, putem lua în considerare *forma* pe care o ia lapsusul, ca şi efectul care rezultă. Aţi şi ghicit că atîta timp cît nu s-a elucidat această ultimă chestiune, atîta timp cît nu s-a explicat efectul produs de lapsus, din punct de vedere psihologic fenomenul rămîne un accident, chiar şi atunci cînd s-a găsit explicaţia sa fiziologică. Este evident că, atunci cînd săvîrşesc un lapsus, acesta poate îmbrăca nenumărate forme ; în locul cuvîntului potrivit, pot să pronunţ nenumărate cuvinte nepotrivite, să-i imprim cuvîntului adecvat o mie de deformări. Şi cînd, într-un caz particular, din toate lapsusurile posibile eu nu comit decît un anumit lapsus determinat, există pentru aceasta motive decisive, sau este vorba doar de un fapt accidental, arbitrar, de o chestiune care nu comportă nici un răspuns raţional ?

Doi autori, Meringer şi Mayer (primul, filolog, cel de-al doilea, psihiatru), au încercat în anul 1895 să abordeze din această perspectivă problema erorilor de limbaj. Ei au adunat exemple pe care la început le-au expus plasîndu-se într-un unghi de vedere pur descriptiv. Făcînd acest lucru, evident că ei nu au dat nici o explicaţie, dar au indicat drumul

[3]) În limba germană frazele cu pricina sînt : a) *„der Connétable sein Schwert zurückshickt“* şi b) *„der Komfortabel schickt sein Pferd zurück“*, în care confuzia se face, pe de o parte, între cuvintele Connétable şi *Komfortabel,* iar pe de altă parte între cuvintele *Schwert* şi *Pferd* (Nota trad.).

în stare să ducă la aceasta. Deformările pe care lapsusurile le imprimă discursului intenţional ei le distribuie în următoarele categorii : a) interversiuni ; b) impietări ale unui cuvînt sau părţi de cuvînt asupra cuvîntului precedent *(Vorklang) ;* c) influenţă a unui cuvînt asupra celor care îi urmează *(Nachklang) ;* d) contaminări ; e) substituţii. Vă voi cita exemple aparţinînd fiecăreia din aceste categorii. Avem *interversiune* cînd cineva spune *Milo din Venus* în loc de *Venus din Milo* (interversiune de ordin lexical). Avem *impietare* asupra cuvîntului precedent, cînd cineva spune : „Es war mir auf der *Schwest...* auf der Brust so *schwer*“ (Subiectul voia să spună : „aveam o greutate atît de mare pe piept“ ; în această frază, cuvîntul *schwer* [greu] a impietat în parte asupra cuvîntului precedent *Brust* [piept]. Avem prelungire sau repetiţie superfluă a unui cuvînt în fraze ca acest nefericit toast : „Ich fordere sie *auf,* auf das Wohl unseres Chefs *aufzustossen*“ („Vă invit să *rîgîiţi* pentru prosperitatea şefului nostru“, în loc de „să beţi — *anstossen* — pentru prosperitatea şefului nostru“). Aceste trei forme de lapsusuri nu sînt prea frecvente. Veţi găsi mult mai multe observaţii referitoare la lapsusurile care rezultă dintr-o *contracţie* sau dintr-o *asociaţie,* ca în cazul în care un domn abordează pe stradă pe o doamnă, spunîndu-i : „Wenn sie gestatten, Fräulein, möchte ich sie gerne *begleit-digen*“ („Dacă îmi permiteţi, domnişoară, v-aş însoţi bucuros“ — cel puţin asta voise tînărul să spună, dar el a comis un lapsus prin contracţie, combinînd cuvîntul *begleiten,* a însoţi, cu *beleidigen,* a ofensa, a fi lipsit de respect). Voi spune în treacăt că tînărul probabil nu s-a bucurat de prea mult succes pe lîngă tînăra fată. Voi cita, în sfîrşit, ca exemplu de *substituţie,* această frază împrumutată dintr-unul din studiile lui Meringer şi Mayer : „Pun preparatele în cutia poştală“ *(Briefkasten),* pe cînd voise să spună „în incubator“ *(Brütkasten).*

Încercarea de explicaţie pe care cei doi autori mai sus amintiţi au crezut că o pot deduce din colecţia lor de exemple îmi pare cu totul nesatisfăcătoare. Ei socot că sunetele şi silabele unui cuvînt au valori diferite şi că inervaţia[4]) unui element (sunet sau silabă) cu o valoare superioară poate exercita o influenţă perturbatoare asupra inervaţiei elementelor cu o valoare mai scăzută. Această explicaţie nu corespunde decît cazurilor, dealtfel puţin frecvente, din a doua şi a treia categorie ; în celelalte lapsusuri această predominare a anumitor sunete asupra altora, admiţînd că ea există, nu joacă nici un rol. Cu toate acestea, lapsusurile cele mai frecvente sînt acelea în care un cuvînt este înlocuit prin altul asemănător, iar această asemănare li se pare multora suficientă ca să explice fenomenul. Un profesor, bunăoară, afirmă în lecţia sa inaugurală : „Nu sînt dispus *(geneigt)* să apreciez cum se cuvine meritele predecesorului meu“, pe cînd el voise să spună : „Nu mă consider o autoritate destul de mare *(geeignet)* ca să apreciez etc.“ Sau un alt exemplu : „În ceea ce priveşte aparatul genital al femeii, în ciuda numeroaselor *tentaţii (Versuchungen)...* scuzaţi, în ciuda numeroaselor *tentative (Versuche)...*“.

Dar lapsusul cel mai frecvent şi cel mai frapant este acela care constă în a spune exact contrariul a ceea ce voiai să spui. Este evident că în

[4]) *„die Innervation“* în textul original. (Nota trad.)

acest caz relaţiile tonale şi efectele de similitudine nu joacă decît un rol minim ; ca o substituire a acestor factori se poate invoca faptul că există între contrarii o strînsă afinitate conceptuală şi că ele sînt extrem de apropiate în asociaţia psihologică. Avem exemple istorice de acest gen : un preşedinte al camerei deputaţilor din Austria a deschis într-o zi şedinţa cu cuvintele : „Domnilor, constat prezenţa unui număr de... membri şi, în consecinţă, declar şedinţa *închisă*".

Orice altă asociaţie facilă, susceptibilă, în anumite circumstanţe, de interpretări deplasate, poate produce acelaşi efect. Se povesteşte, de exemplu, că în cursul unui banchet dat cu prilejul căsătoriei unuia dintre copiii lui Helmholtz cu fiica marelui şi cunoscutului industriaş W. Siemens, ilustrul fiziolog Dubois-Reymond a pronunţat un discurs festiv şi şi-a terminat toastul, desigur strălucit, cu următoarele cuvinte : „Trăiască, deci, noua firmă Siemens & Halske". Spunînd acestea, fireşte că el se gîndea la vechea firmă, asocierea celor două cuvinte fiind familiară berlinezilor, cam aşa cum le este vienezilor asocierea numelor Riedel şi Bentel.

În acest fel, pe lîngă relaţiile tonale şi similitudinea cuvintelor, trebuie să admitem şi influenţa asociaţiilor de cuvinte. Dar nici aceasta nu ajunge. Există o întreagă serie de cazuri în care explicaţia unui lapsus observat nu reuşeşte decît dacă se ţine seama de propoziţia care a fost enunţată sau măcar gîndită anterior. Sînt şi acestea cazuri de acţiune la distanţă, de felul acelora citate de Meringer, dar de o amploare mai mare. Ajunşi aici, trebuie să vă mărturisesc că, luînd totul în considerare, mi se pare că în acest caz sîntem mai puţin decît oricînd în stare să înţelegem adevărata natură a erorilor de limbaj.

Cu toate acestea, nu cred că mă înşel spunînd că exemplele de lapsus citate în cursul cercetării precedente lasă o impresie proaspătă, care merită osteneala de a ne opri asupra ei. Am examinat mai întîi condiţiile în care se produce în general un lapsus, apoi influenţele pe care le determină categoria de deformare a cuvîntului ; dar încă nu am examinat efectul lapsusului în sine, independent de modul său de producere. Dacă ne hotărîm să o facem, trebuie în sfîrşit să avem curajul să afirmăm : în unele din exemplele citate, deformarea care constituie lapsusul are un sens. Ce înţelegem prin aceste cuvinte : are un sens ? Că efectul lapsusului are poate dreptul de a fi considerat un act psihic complet, cu scopul său propriu, o manifestare cu conţinutul şi semnificaţia sa intrinsecă. Pînă acum nu am vorbit decît despre acte ratate, dar ni se pare că actul ratat ar putea fi adesea o acţiune absolut corectă, care nu face decît să se substituie unei acţiuni aşteptate sau plănuite.

Acest sens propriu al actului ratat apare în anumite cazuri de o manieră impresionantă şi irecuzabilă. Dacă, încă de la primele cuvinte pronunţate, preşedintele declară că el închide şedinţa, în loc s-o declare deschisă, noi, care cunoaştem împrejurările în care s-a produs lapsusul, sîntem înclinaţi să căutăm un sens acestui act ratat. Preşedintele nu se aşteaptă la nimic bun de la şedinţă şi ar fi bucuros s-o poată suspenda. Putem să descoperim fără nici o dificultate sensul, să înţelegem semnificaţia lapsusului respectiv. Cînd o doamnă, lăsînd impresia că-i face complimente alteia, spune : „Sînt sigură că *tu* te-ai împopoţonat cu această pălărie încîntătoare", în loc de „*tu* ai cusut...", nici o teorie ştiinţifică din lume nu ne poate împiedica să nu descoperim în spatele acestei scăpări gîndul că pălăria cu pricina este opera unei amatoare. Sau cînd o doamnă cunoscută pentru caracterul ei energic spune : „Soţul meu a consultat un medic în legătură cu regimul pe care-l are de urmat ; medicul i-a spus că nu are nevoie de regim, că poate mînca şi bea tot *ce vreau eu*" — avem de-a face cu un lapsus, fără îndoială, dar care ne apare ca expresia irecuzabilă a unui program nestrămutat.

Dacă reuşim să stabilim faptul că lapsusurile care au un sens, departe de a fi o excepţie, dimpotrivă sînt foarte frecvente, acest sens, de care încă nu s-a vorbit în legătură cu actele ratate, va apărea pentru noi în mod necesar ca lucrul cel mai important şi vom avea dreptul să împingem pe ultimul plan toate celelalte puncte de vedere. Vom lăsa de-o parte în special toate momentele fiziologice şi psihofiziologice, limitîndu-ne la cercetări pur psihologice asupra sensului, asupra semnificaţiei actelor ratate, asupra intenţiilor pe care acestea le revelează. În consecinţă, vom examina fără întîrziere, din acest punct de vedere, un număr mai important de date de observaţie.

Totuşi, avînd de realizat acest proiect, vă invit să parcurgem împreună o altă cale. Multor poeţi li s-a întîmplat să se slujească de lapsus sau de alte acte ratate drept mijloc de reprezentare poetică. Prin el însuşi, faptul acesta este îndeajuns pentru a dovedi că poetul socoteşte actul ratat, de exemplu lapsusul, ca nefiind lipsit de sens, cu atît mai mult cu cît el îl produce în mod intenţionat. Nimeni nu va admite că poetul a greşit scriind şi că a lăsat să subziste greşeala sa, ca un lapsus în gura personajului. Prin lapsus poetul vrea să sublinieze ceva şi nu ne este greu să constatăm că el doreşte să ne avertizeze asupra persoanei respective care este distrată, obosită sau ameninţată de un acces de migrenă. Dar dacă poetul se slujeşte de lapsusul cu sens, fireşte că noi nu trebuie să-i exagerăm importanţa. Un lapsus poate fi în realitate totalmente lipsit de sens, poate să nu fie decît un accident psihic sau să nu aibă sens decît în chip excepţional, fără a-i putea refuza poetului dreptul de a-l spiritualiza prin înzestrarea cu un sens, spre a-l pune astfel în serviciul intenţiilor pe care le urmăreşte. Nu vă miraţi deci dacă vă spun că în legătură cu acest subiect vă puteţi instrui mai bine citindu-i pe poeţi decît studiind lucrările filologilor şi psihiatrilor.

Găsim un asemenea exemplu de lapsus în „Wallenstein" (Piccolomini, actul I, scena a V-a). În scena precedentă, Piccolomini a luat cu înflăcărare partea ducelui, glorificînd binefacerile păcii, binefaceri care i s-au dezvăluit în cursul călătoriei pe care a făcut-o insoţind-o pe fiica lui Wallenstein în tabăra de război. El îi lasă pe tatăl acesteia şi pe trimisul curţii în cea mai profundă consternare. Şi scena continuă.

QUESTENBERG. Vai nouă ! Unde am ajuns, prieteni ? Oare îl vom lăsa să plece cu mintea stăpînită de această himeră, fără a-l chema înapoi ca să-i deschidem numaidecît ochii ?

OCTAVIO (tulburat dintr-o profundă reflecţie). — Pe ai mei mi i-a deschis el acum şi ceea ce văd este departe de a mă bucura.

QUESTENBERG. La ce te referi, prietene ?

OCTAVIO. Fie blestemată această călătorie !

QUESTENBERG. De ce ? Ce s-a întîmplat ?

OCTAVIO. Vino ! Trebuie să merg neîntîrziat pe nenorocita urmă, pe care o văd cu ochii mei .. Vino ! (Vrea să-l ducă cu sine).

QUESTENBERG. Ce ai ? Unde vrei să mergi ?

OCTAVIO (grăbit). La ea !

QUESTENBERG. La...

OCTAVIO (revenindu-şi). La duce ! Să mergem etc.

Octavio voise să spună : „La el, la duce !". Dar el săvîrşeşte un lapsus şi prin cuvintele *la ea* ne revelează (cel puţin nouă) faptul că a ghicit sub ce influenţă exaltă tînărul războinic binefacerile păcii.

O. Rank a descoperit în opera lui Shakespeare un exemplu de acelaşi gen, încă şi mai frapant. Exemplul este extras din *Negustorul din Veneţia*, mai precis din celebra scenă în care fericitul îndrăgostit are de ales între trei lădiţe. Nu aş avea nimic mai bun de făcut decît să vă citesc scurtul pasaj în care Rank se referă la acest detaliu.

„În *Negustorul din Veneţia* de Shakespeare (actul III, scena a II-a) găsim un caz de lapsus foarte subtil motivat din punct de vedere poetic şi strălucit pus în valoare din punct de vedere tehnic ; ca şi exemplul descoperit de Freud în „Wallenstein", acesta dovedeşte că poeţii cunosc bine mecanismul şi sensul actului ratat şi presupun la auditor înţelegerea sensului său. Constrînsă de tatăl ei să-şi aleagă un soţ prin tragere la sorţi, Portia a reuşit, printr-o fericită întîmplare, să scape de toţi pretendenţii care-i erau dezagreabili. Găsind în sfîrşit în Bassanio o persoană pe plac, ea se teme ca nu cumva şi el să aleagă sorţul necîştigător. Ar dori, aşadar, să-i sugereze în modul cel mai delicat că şi-n acest caz el poate fi sigur de dragostea ei, dar legămîntul făcut o împiedică să-l încunoştinţeze de acest fapt. Pe cînd ea este prada acestei lupte interioare, poetul o face să-i spună pretendentului drag :

„Rămîi, te rog ; mai rămîi o zi sau două mai înainte de a te încredinţa hazardului, căci dacă alegerea dumitale va fi neizbutită, îţi voi pierde compania. Deci aşteaptă. Ceva îmi spune (însă nu dragostea) că nu doresc pierderea dumitale... Aş putea să te călăuzesc, în aşa fel încît să te fac să alegi ceea ce trebuie, dar aş deveni sperjură şi n-aş voi-o. Astfel s-ar putea să nu mă obţii şi atunci m-ai face să regret că n-am săvîrşit păcatul de a fi sperjură. Ah, ochii aceştia care m-au tulburat şi m-au împărţit în două : *una care îţi aparţine, cealaltă care este a dumitale... care este a mea,* voiam să zic. Dar chiar dacă ea îmi aparţine, ea este tot a dumitale, aşa că mă ai întreagă". [5])

„Acest lucru, în legătură cu care ea dorise să facă numai o uşoară aluzie, căci în fond ar fi trebuit să-l păstreze sub tăcere, şi anume că este *întreagă* a lui şi-l iubeşte chiar înainte de alegere, autorul ni-l dezvăluie cu o admirabilă fineţe psihologică cu ajutorul lapsusului şi ştie, prin acest artificiu, să atenueze intolerabila incertitudine a îndrăgostitului, precum şi pe aceea a spectatorilor, cu privire la rezultatul alegerii".

Să mai remarcăm cu cîtă fineţe împacă Portia cele două mărturisiri cuprinse în lapsusul ei, prin suprimarea contradicţiei care există intre ele, dînd curs liber făgăduinţei : „dar chiar dacă ea îmi aparţine, ea este tot a dumitale, aşa că mă ai întreagă".

[5]) Fragmentul selectat de O. Rank este extras dintr-o foarte bună versiune germană a piesei, datorată lui Schlegel şi Tieck (Nota trad.).

Un gînditor străin de medicină, printr-o observaţie întîmplătoare, a descoperit sensul unui act ratat, scutindu-ne astfel de osteneala de a căuta noi explicaţia. Îl cunoaşteţi cu toţii pe genialul satiric Lichtenberg (1742—1799), despre care Goethe spunea că fiecare din vorbele sale de duh conţinea o problemă. Tocmai unei vorbe de spirit îi datorăm adesea rezolvarea unei probleme. Lichtenberg notează undeva că, citindu-l pe Homer, el a sfîrşit prin a citi „Agamemnon" pretutindeni unde era scris cuvîntul „angenommen" (acceptat). În aceasta rezidă cu adevărat teoria lapsusului.

În viitoarea prelegere vom examina faptul dacă putem fi de acord cu poeţii în ceea ce priveşte concepţia despre actele ratate.

*
* *

III

ACTELE RATATE

(Continuare)

În ultima noastră prelegere am avansat ideea de a examina actul ratat nu în legătură cu acțiunea intențională pe care o tulbură, ci și pentru el însuși [1]). Ni s-a părut că în anumite cazuri actul ratat trăda un sens propriu și ne-am propus că dacă ar fi posibil să ne confirmăm această primă impresie pe o scară mai largă, atunci sensul propriu actelor ratate ar fi de natură să ne intereseze mai îndeaproape decît circumstanțele în care se produce actul.

Să ne punem încă o dată de acord asupra a ceea ce înțelegem noi cînd vorbim despre „sensul" unui act psihic. În ce ne privește, „sensul" nu este altceva decît finalitatea pe care o servește și locul pe care actul îl ocupă într-o procesualitate psihică. Am putea chiar ca, în majoritatea cercetărilor noastre, să înlocuim termenul „sens" prin termenii „finalitate" sau „tendință". Ei bine, această finalitate pe care noi credem a o discerne în actul ratat, să nu fie decît o aparență înșelătoare sau o exagerare poetică ?

Avînd în vedere exemplele de lapsus reproduse mai sus, să trecem în revistă un număr mai mult sau mai puțin important de observații în legătură cu acestea. Vom găsi în acest fel întregi categorii de cazuri în care sensul lapsusului reiese în mod evident. Este vorba, în primul rînd, de cazuri în care se spune contrariul a ceea ce cineva voia să spună. Președintele spune în cuvîntul său de deschidere : „Declar ședința *închisă*". Aici echivocul nu este posibil. Sensul și intenția trădate de discursul său este că el dorea să închidă ședința. Dealtfel o spune el însuși, am putea adăuga noi în privința aceasta și nu avem decît să-l credem pe cuvînt. Nu mă tulburați deocamdată cu obiecțiile dumneavoastră, spunîndu-mi bunăoară că lucrul nu este cu putință, de vreme ce știm că el voia nu să închidă ședința, ci s-o deschidă, și că el însuși, în care am recunoscut instanța supremă, ne confirmă faptul că voia s-o deschidă. Nu uitați că am convenit să nu considerăm la început actul ratat decît în sine ; cît despre raporturile sale cu intenția care-l tulbură, va fi vorba mai tîrziu. Dacă am proceda altfel, am comite o eroare de logică care ne-ar determina să escamotăm problema pe care o avem de tratat (*begging the question*, spun englezii).

În celelalte cazuri, în care nu s-a spus exact contrariul a ceea ce individul voise să facă, lapsusul izbutește la fel de bine să exprime un sens opus. *Nu sînt dispus (geneigt) să apreciez cum se cuvine meritele predecesorului meu.* Cuvîntul *geneigt* (dispus) nu este antonimul lui *geeignet* (autorizat) ; dar este vorba de o mărturisire publică, în flagrantă opoziție cu situația vorbitorului.

Și în alte cazuri, lapsusul adaugă pur și simplu un alt înțeles sensului intențional. Propoziția apare astfel ca un soi de concentrare, de abreviere, de condensare a mai multe propoziții. Acesta e cazul doamnei energice despre care am discutat în capitolul precedent. „El poate mînca și bea — spunea despre soțul ei — *ceea ce vreau eu*". Este ca și cum ar fi zis : „El poate mînca și bea ce vrea. Dar ce este după vrerea sa ? Eu sînt aceea care voiește în locul său". Lapsusurile lasă adesea impresia că sînt prescurtări de acest gen. Exemplu : un profesor de anatomie, după ce-și termină lecția asupra cavității nazale, își întreabă auditorii dacă au înțeles. Aceștia răspunzînd afirmativ, profesorul continuă : „Nu-mi vine a crede, pentru că oamenii care înțeleg structura anatomică a cavității nazale pot fi, chiar într-un oraș de un milion de locuitori, numărați *pe un deget...* pardon, pe degetele unei singure mîini". Fraza abreviată avea, în fapt, sensul ei : profesorul voia să spună că nu există decît un om care înțelege structura cavității nazale.

Alături de acest grup de cazuri, în care sensul actului ratat apare de la sine, există altele în care lapsusul nu reveleazä nimic semnificativ și care, prin urmare, sînt cu totul contrare față de tot ceea ce ne puteam aștepta. Cînd cineva stîlcește un nume propriu sau juxtapune șiruri de sunete insolite, ceea ce se întîmplă destul de frecvent, problema sensului actelor ratate nu implică în mod hotărît un răspuns negativ. Examinînd însă aceste exemple mai îndeaproape, găsim că deformările cuvintelor sau frazelor se explică cu ușurință, ba chiar că diferența dintre aceste cazuri mai obscure și cazurile mai limpezi citate anterior nu este atît de mare pe cît am avut impresia inițial.

Un domn căruia i se cer vești despre calul său bolnav, răspunde : „Ja, das *draut*... das dauert vielleicht noch einen Monat". El voia să zică : asta va dura *(das dauert)* poate încă o lună. Întrebat asupra sensului pe care îl dădea cuvîntului *draut* (pe care îl folosise în loc de *dauert*), el a răspuns că gîndindu-se că boala calului său era pentru dînsul un eveniment trist *(traurig)*, operase fără voie fuziunea cuvintelor *traurig* și *dauert*, ceea ce a produs lapsusul *draut* (Meringer și Mayer).

Altcineva, vorbind de anumite procedee care îl revoltau, a adăugat : „Dann aber sind Tatsachen zum *Vorschwein* gekommen..." Or, el voia să spună : „Dann aber sind Tatsachen zum *Vorschein* gekommen" („Au ieșit la iveală atunci fapte..."). Dar, cum în sinea sa el califica procedeele respective drept *porcării (Schweinereien)* a operat în mod involuntar asocierea cuvintelor *Vorschein (zum Vorschein kommen = a ieși la* iveală) și *Schweinereien*, de unde a rezultat lapsusul *Vorschwein* (Meringer și Mayer).

Reamintiți-vă cazul tînărului care se oferise să acompanieze o doamnă pe care n-o cunoștea, prin cuvîntul *begleitdigen*. Ne-am luat permisiunea de a descompune expresia în *begleiten* (a acompania) și *beleidigen* (a insulta, a ofensa) și am fost atît de siguri de această interpretare încît nici n-am mai socotit utilă căutarea confirmării. Vedeți după aceste exemple că pînă și aceste cazuri de lapsus, mai obscure, se lasă explicate prin ciocnirea, prin *interferența* a două intenții verbale. Singura deose-

[1]) *„sondern an und für sich"* (Nota trad.)

bire care există între diversele categorii de cazuri constă în faptul că în unele din ele, cum ar fi lapsusurile prin opoziție, o intenție este în întregime înlocuită de alta *(substituție)*, pe cînd în alte cazuri are loc o deformare sau o modificare a unei intenții de către alta, cu producerea de cuvinte hibride mai mult sau mai puțin încărcate de sens.

Credem a fi pătruns astfel misterul unui mare număr de lapsusuri. Persistînd în această viziune, vom fi capabili să înțelegem și alte grupe care încă par enigmatice. Astfel, în ceea ce privește deformarea numelor, nu putem admite că ar fi întotdeauna vorba de o concurență între două nume, în același timp asemănătoare și diferite. Chiar și în absența acestei concurențe, cea de-a doua intenție nu este greu de descoperit. Deformarea unui nume are adesea loc în afara oricărui lapsus. Prin deformare se încearcă transformarea unui nume în ceva ce sună urît sau în ceva care amintește un obiect vulgar. Este un gen de insultă foarte răspîndit, la care omul cultivat sfîrșește prin a renunța, dar adesea fără convingere. De multe ori el îi dă forma unei „vorbe de duh", de o calitate cu totul inferioară. Pare deci indicat să admitem că lapsusul rezultă adesea dintr-o intenție injurioasă care se manifestă prin deformarea numelui. Extinzînd concepția noastră, găsim că explicații analoage sînt valabile pentru unele cazuri de lapsus cu efect comic sau absurd: „Vă invit *să rîgîiți (aufstossen)* pentru prosperitatea șefului nostru" (în loc de: *să beți — anstossen)*. Aici o atmosferă solemnă este tulburată, contrar oricărei așteptări, de irupția unui cuvînt care trezește o reprezentare dezagreabilă; amintindu-ne de unele cuvinte și discursuri injurioase, sîntem autorizați să admitem că, în cazul de față, o anumită tendință caută să se manifeste, în contradicție flagrantă cu atitudinea aparent respectuoasă a vorbitorului. În fond, este ca și cum acesta ar fi voit să spună: nu credeți în ceea ce spun, nu vorbesc serios, îmi bat joc de moșulică etc. Fără îndoială că la fel se petrec lucrurile în cazul lapsusurilor în care cuvinte anodine se văd transformate în cuvinte inoportune și obscene, cum ar fi, de exemplu „apopo" pentru „apropo" (Meringer și Mayer) [2].

Se observă la mulți oameni tendința ca din plăcere să înlocuiască cuvinte decente cu expresii vulgare, de dragul „vorbei de duh". Și, într-adevăr, de fiecare dată cînd sesizăm o asemenea deformare, trebuie să știm dacă autorul ei a vrut doar să se arate spiritual sau a lăsat să-i scape un lapsus veritabil.

Am dezlegat astfel, relativ ușor, enigma actelor ratate! Acestea nu sînt accidente, ci acte psihice determinate, avînd semnificația lor și fiind produse de concursul sau, mai degrabă, de opoziția a două intenții diferite. Dar prevăd toate întrebările și toate dubiile pe care le-ați putea avea în legătură cu aceasta, întrebări și dubii care trebuie să-și primească răspunsurile și soluțiile înainte ca să avem dreptul de a ne bucura de acest prim rezultat obținut. Nu stă cîtuși de puțin în intenția mea să vă împing la decizii pripite. Să discutăm toate chestiunile în ordinea lor, cu calm, una după alta.

[2]) *„oder Eischeissweibchen für Eiweissscheibchen"*, continuă Freud cu un exemplu intraductibil. (Nota trad.)

Ce întrebări mi-ați putea pune? Dacă socot că explicația propusă este valabilă pentru toate cazurile sau numai pentru unele din ele? Dacă aceeași concepție se extinde asupra tuturor celorlalte varietăți de acte ratate: erori de lectură, de scris, uitare, neîndemînare, imposibilitatea de a găsi un obiect pus de-o parte etc.? Ce rol pot avea oboseala, starea de excitație, distracția, tulburările de atenție, avînd în vedere natura psihică a actelor ratate? Se constată, în plus, că din cele două tendințe concurente ale unui act ratat, una este întotdeauna evidentă, cealaltă nu. Ce este de făcut spre a o pune în evidență pe aceasta din urmă și, cînd se pare că am izbutit, cum dovedim că această tendință, departe de a fi doar verosimilă, este singura reală? Mai aveți și alte întrebări? Dacă nu, voi continua eu însumi să le pun. Vă voi reaminti că, la drept vorbind, actele ratate ca atare ne interesează prea puțin, că intenționăm doar ca din studierea lor să obținem rezultate aplicabile la psihanaliză. De aceea ne punem următoarea întrebare: care sînt acele intenții și tendințe susceptibile să tulbure în felul acesta alte intenții și tendințe și ce raporturi există între tendințele perturbate și tendințele perturbatoare? Astfel, după ce am găsit soluția problemei, reluăm munca noastră de la capăt.

Deci: este explicația noastră valabilă pentru toate cazurile de lapsus? Sînt foarte înclinat să cred acest lucru, deoarece regăsim această explicație ori de cîte ori examinăm un lapsus. Dar nimic nu dovedește că nu există lapsusuri produse și prin alte mecanisme. Din punct de vedere teoretic, această posibilitate ne interesează prea puțin, deoarece concluziile pe care înțelegem să le formulăm, privind introducerea în psihanaliză, rămîn ca atare, chiar dacă lapsusurile care se încadrează în concepția noastră n-ar constitui decît un număr extrem de mic, ceea ce desigur că nu este cazul. Cît despre întrebarea dacă trebuie să extindem și la alte genuri de acte ratate rezultatele pe care le-am obținut în legătură cu lapsusurile, voi da în mod anticipat un răspuns afirmativ. Veți vedea, dealtfel, că am dreptul s-o fac, atunci cînd vom fi abordat cercetarea exemplelor referitoare la erorile de scris, de neîndemînare etc. Vă propun totuși, din motive tehnice, să amînăm aceasta după ce vom fi aprofundat și mai mult problema lapsusurilor.

Și acum, dat fiind mecanismul psihic pe care l-am descris, să vedem ce rol revine factorilor pe care unii autori îi consideră de o importanță primordială: tulburări circulatorii, oboseală, excitație, distragere, tulburări de atenție. Această problemă merită o cercetare atentă. Remarcați că nu contestăm nicidecum acțiunea acestor factori. Și, dealtminteri, nu i se întîmplă des psihanalizei să conteste ceea ce au afirmat alții; în general, ea nu face decît să adauge lucruri noi și, în anumite cazuri, se dovedește că ceea ce a fost omis de către alții și adăugat de psihanaliză constituie tocmai esențialul. Influența stărilor fiziologice, rezultînd din indispoziții, tulburări circulatorii, stări de epuizare asupra producerii lapsusurilor trebuie recunoscută fără rezervă. Experiența dumneavoastră personală și cotidiană ajunge ca să vă facă evidentă această influență. Dar această explicație lămurește prea puțin! Și, înainte de toate, stările pe care le-am enumerat nu sînt condiții necesare ale actului ratat. Lapsusul se produce tot atît de bine în deplină stare de sănătate, în stare perfect normală. Acești factori somatici nu au valoare decît în măsura

în care facilitează și favorizează mecanismul psihic particular al lapsusului. Spre a ilustra acest raport, m-am servit într-o zi de o comparație pe care o voi relua astăzi, întrucît n-aș putea-o înlocui cu una mai bună. Să presupunem că, trecînd într-o noapte întunecoasă printr-un loc pustiu, aș fi atacat de un vagabond care mi-ar lua ceasul și punga și că, după ce am fost prădat astfel de răufăcător, căruia nu i-am putut vedea fața, m-aș duce să depun o plîngere la cel mai apropiat comisariat de poliție, spunînd : „singurătatea și întunericul mi-au furat lucrurile mele de preț" ; comisarul mi-ar putea răspunde : „mi se pare că nu aveți dreptate susținînd această explicație ultramecanicistă. Dacă sînteți de acord, ne vom reprezenta mai degrabă situația în felul următor : protejat de beznă, favorizat de locul singuratic, un hoț necunoscut v-a furat lucrurile de valoare. Ceea ce, după părerea mea, interesează cel mai mult în cazul dumneavoastră, este de a-l găsi pe hoț ; numai atunci vom avea întrucîtva șansa de a intra în posesia obiectelor pe care vi le-a furat".

Factori psihofiziologici cum sînt emoția, distragerea, tulburările de atenție, este evident că nu ne sînt de prea mare ajutor în explicarea actelor ratate. Sînt moduri de a vorbi, paravane îndărătul cărora nu ne putem interzice să privim. Mai bine ne-am putea întreba : care este, în cutare caz particular, cauza emoției, a devierii excepționale a atenției? Pe de altă parte, influențele tonale, similitudinile verbale, asociațiile obișnuite pe care le prezintă cuvintele au și ele, trebuie recunoscut, o anumită importanță. Toți acești factori facilitează lapsusul, îndrumîndu-l pe o cale posibil de urmat. Dar este deajuns să am în față un drum, pentru a fi de la sine înțeles că îl voi urma ? Mai trebuie un mobil interior pentru a mă decide, o forță care să mă împingă în acea direcție. Aceste raporturi tonale și aceste similitudini verbale nu fac deci, întocmai ca și stările corporale, decît să favorizeze lapsusul, fără a-i da propriu-zis o explicație. Așadar, gîndiți-vă că, în marea majoritate a cazurilor, discursul meu nu este cîtuși de puțin tulburat de faptul că termenii pe care îi întrebuințez cheamă prin asonanța lor alții, sau sînt intim legați de antonimele lor, ori că provoacă asociații uzuale. În cel mai rău caz am putea spune, împreună cu filozoful Wundt[3]), că lapsusul se produce atunci cînd, ca o consecință a epuizării fizice, tendința de asociație depășește toate celelalte intenții ale discursului. Explicația ar fi perfectă, dacă nu ar fi contrazisă de experiență care, în unele cazuri, dovedește absența factorilor corporali, iar în altele absența asociațiilor capabile să favorizeze lapsusurile.

Personal găsesc deosebit de interesantă întrebarea dumneavoastră referitoare la modul în care stabilim care sînt cele două tendințe interferente. Probabil că nu vă îndoiți de importantele consecințe ale răspunsului care va fi dat. În ceea ce privește una din tendințe, aceea tulburată, nici o îndoială nu este cu putință în legătură cu aceasta : persoana care

[3]) Citarea lui Wilhelm Wundt nu pare a fi întîmplătoare, în măsura în care „filozoful" abdică în favoarea psihologului experimentalist. Prețuirea pentru un alt promotor al psihologiei experimentale germane, Gustav Theodor Fechner, este deschis mărturisită de Freud în a sa *Selbstdarstellung — die Frage der Laienanalyse* (autobiografie apărută în *Die Medizin der Gegenwart in Selbstdarstellungen*, Leipzig, 1925), încît am putea vorbi de o filiație, din păcate mereu scăpată din vedere. (Nota trad.)

săvîrșește un act ratat o cunoaște și o revendică. Îndoieli și ezitări nu pot lua naștere decît în legătură cu cealaltă tendință, aceea perturbatoare. Or, după cum v-am și arătat, iar dumneavoastră cu siguranță că n-ați uitat, există o întreagă serie de cazuri în care și această din urmă tendință este manifestă. Ea ne este revelată de efectul lapsusului, cu singura condiție de a avea curajul să examinăm acest efect în sine însuși. Președintele spune contrariul a ceea ce trebuia să spună : este evident că el voia să deschidă ședința, dar nu este mai puțin evident că ar fi bucuros s-o poată închide. Faptul e atît de limpede încît orice altă interpretare devine inutilă. Dar în acele cazuri în care tendința perturbatoare nu face decît doar să deformeze tendința inițială, fără a se exprima, cum o putem noi desprinde din respectiva deformare ?

Într-o primă serie de cazuri o putem face foarte simplu și foarte sigur, în același mod în care stabilim tendința tulburată. În aceste cazuri o aflăm chiar din gura persoanei care vorbește și care, după ce a comis lapsusul, își revine și restabilește cuvîntul potrivit, ca în exemplul citat mai sus : „Das *draut*... nein, das *dauert* vielleicht noch einen Monat". La întrebarea : de ce ați început prin a folosi cuvîntul *draut ?* persoana răspunde că a vrut să spună : „E o întîmplare tristă" *(traurige)*, dar că, fără să vrea, a operat asocierea cuvintelor *dauert* și *traurig*, ceea ce a produs lapsusul *draut*. Și iată tendința perturbatoare revelată de însăși persoana în chestiune. Același lucru în cazul lapsusului *Vorschwein* (a se vedea mai sus, în capitolul II), persoana interogată răspunzînd că a vrut să spună *Schweinereien* (porcării), dar că s-a reținut și a ajuns la o formulare greșită. Și în acest caz determinarea tendinței perturbatoare reușește la fel de bine ca și aceea a tendinței perturbate. Am citat nu fără intenție aceste cazuri, a căror comunicare și analiză nu-mi aparțin nici mie, nici vreunuia dintre adepții mei. Nu-i mai puțin adevărat că în aceste două cazuri a fost necesară o anumită intervenție pentru a facilita soluția. A trebuit să întrebăm persoanele în cauză de ce au săvîrșit cutare sau cutare lapsus, ce au ele de spus în legătură cu aceasta. Fără intervenția amintită, aceste persoane ar fi trecut poate pe lîngă lapsus, fără a-și da osteneala să-l explice. Întrebate, ele l-au explicat cu ajutorul celei dintîi idei care le-a venit în minte. Este de remarcat că această mică intervenție și rezultatul ei constituie de-acum un demers psihanalitic, fiind prototipul investigației psihanalitice, pe care o vom institui în cele ce urmează.

Oare sînt eu prea suspicios, bănuind că exact în clipa în care psihanaliza își face apariția în fața dumneavoastră, se întărește și rezistența dumneavoastră față de ea ? Nu aveți oare dorința să-mi obiectați că informațiile furnizate de persoanele care au comis lapsusurile nu sînt întru totul edificatoare ? Aceste persoane, socotiți dumneavoastră, sînt în mod firesc înclinate să dea curs invitației care li se adresează de a explica lapsusul și spun primul lucru care le trece prin minte, dacă acesta le pare indicat să furnizeze explicația căutată. Toate acestea nu dovedesc, după părerea dumneavoastră, decît că lapsusul are realmente sensul care i se atribuie. Îl poate avea, dar de asemenea poate avea alt sens. În mintea persoanei interogate ar fi putut veni o altă idee, poate chiar mai potrivită de a servi drept explicație.

Găsesc cu adevărat uimitor puținul respect pe care, în fond, îl aveți pentru faptele psihice. Închipuiți-vă că cineva, întreprinzînd analiza chimică a unei anumite substanțe, a extras o cantitate determinată, de exemplu atîtea miligrame dintr-unul din elementele sale constitutive. Din această cantitate mică pot fi scoase concluzii determinate. Credeți că se va găsi un chimist care să conteste aceste concluzii, sub pretextul că substanța izolată ar fi putut avea altă greutate ? Oricine se înclină în fața faptului că tocmai greutatea găsită constituie greutatea reală și își întemeiază pe acest fapt, fără ezitare, concluziile ulterioare. Or, atunci cînd ne aflăm în prezența unui fapt psihic reprezentat de o idee determinată apărută în mintea unei persoane interogate, nu se mai aplică aceeași regulă și se susține că persoana respectivă ar fi putut avea o altă idee ! Aveți iluzia unei libertăți psihice și nu ați voi să renunțați la ea. Regret, dar nu împărtășesc opinia dumneavoastră privitoare la acest lucru.

Poate că veți ceda asupra acestei chestiuni, însă pentru a vă întări rezistența în legătură cu o alta. Veți spune în continuare : „Pricepem că tehnica specială a psihanalizei constă în a obține chiar din gura subiectului analizat soluția problemelor de care ea se ocupă. Or, să reluăm exemplul în care oratorul de la banchet invită adunarea să „rigîie" *(aufstossen)* în sănătatea șefului. Ne spuneți că în cazul acesta intenția perturbatoare este o intenție injurioasă care se opune intenției respectuoase. Dar aceasta nu este decît interpretarea dumneavoastră personală, bazată pe date de observație exterioare lapsusului. Întrebați persoana respectivă, niciodată ea nu va mărturisi o intenție injurioasă, ci mai degrabă o va nega din răsputeri. De ce să nu abandonați interpretarea dumneavoastră nedemonstrabilă, în fața acestui protest imposibil de combătut ?

Da, ați găsit de data aceasta un argument care rezistă. Îmi imaginez că sînt în pielea oratorului nostru, poate că el este asistentul șefului sărbătorit, dacă nu cumva privat-docent [4]). Îl văd sub înfățișarea unui tînăr al cărui viitor este plin de promisiuni. Îl voi întreba cu insistență dacă n-a încercat vreo rezervă în legătură cu exprimarea sentimentelor de respect față de șeful său. Dar iată-mă primit cum se cuvine. El se impacientează și se înfurie : „Vă rog să încetați cu întrebările dumneavoastră, că altfel mă supăr. Cu bănuielile dumneavoastră sînteți în stare să-mi periclitați întreaga carieră. Am zis pur și simplu *aufstossen* (a rîgîi), în loc de *anstossen* (a bea), pentru că în aceeași frază folosisem deja de două ori prefixul *auf*. Este ceea ce Meringer numește *Nachklang* (ecou) și nu aveți de căutat altă interpretare. M-ați înțeles ? Și cu asta basta !" Hm ! Reacția este foarte violentă, negarea este prea din cale afară de energică. Văd că nu se mai poate obține nimic de la tînăr, dar personal socot că el este cît se poate de interesat să nu se atribuie nici un sens actului său ratat. Poate veți gîndi că nu are dreptate să se arate atît de grosolan în privința unei cercetări pur teoretice,

[4]) Titlu științific și grad universitar, echivalent cu acela de lector, pe care însuși Freud l-a obținut temporar, în 1885, în domeniul neuropatologiei, după care a fost nevoit să părăsească învățămîntul superior, funcționînd cîtva timp într-un azil de psihiatrie de la periferia Vienei. (Nota trad.)

dar în definitiv, veți adăuga dumneavoastră, știe el mai bine ce a vrut sau ce n-a vrut să spună.

Oare ? Asta rămîne de văzut.

De data aceasta credeți că m-ați prins. Parcă vă aud ripostînd : iată care vă este tehnica ! Cînd o persoană care a comis un lapsus declară în legătură cu acest fapt ceva care vă convine, spuneți că ea este autoritatea supremă și decisivă : „O spune persoana însăși !" Dar dacă ceea ce declară persoana interogată nu vă convine, pretindeți numaidecît că explicația sa nu are nici o valoare, că nu mai este demnă de încredere.

Este exact, firește. Pot însă să vă prezint un caz analog, în care lucrurile se petrec de o manieră cu totul extraordinară. Cînd un deținut aflat în prevenție își mărturisește fapta, judecătorul crede în mărturia sa, dar atunci cînd o neagă, judecătorul nu-l crede. Dacă lucrurile ar sta altfel, existența justiției nu ar fi posibilă și, în ciuda eventualelor erori, sîntem obligați să acceptăm acest sistem.

Dar dumneavoastră sînteți cumva judecător, iar cel care a săvîrșit lapsusul apare cumva în fața dumneavoastră ca un deținut în stare de prevenție ?

Poate că nu ar trebui să respingem această comparație. Observați, însă, importantele deosebiri care ni se dezvăluie de îndată ce aprofundăm cîtuși de puțin problemele în aparență atît de anodine pe care le ridică actele ratate. Diferențe pe care, totuși, nu le-am putea suprima. Vă propun un compromis provizoriu, bazat tocmai pe această comparație între psihanaliză și procedura judiciară. Trebuie să fiți de acord cu mine că sensul unui act ratat nu admite nici cea mai mică îndoială atunci cînd este evidențiat de însăși persoana analizată. Voi fi, în schimb, de acord cu dumneavoastră asupra faptului că dovada clară a sensului presupus este imposibil de obținut atunci cînd cel analizat refuză orice lămurire sau cînd el nu este prezent spre a ne edifica. Sîntem în această situație obligați, ca și în cazul unei anchete judiciare, să ne mulțumim cu acele indicii care vor face decizia noastră mai mult sau mai puțin plauzibilă, în raport cu împrejurările. Din rațiuni practice, tribunalul trebuie să declare vinovat un deținut în stare de prevenție, chiar dacă nu posedă decît probe prezumtive. Pentru noi această necesitate nu există, dar nu trebuie să renunțăm la utilizarea unor asemenea indicii. Ar fi o eroare să se creadă că o știință nu e alcătuită decît din teze riguros demonstrate și nu ar avea noimă să pretindem acest lucru. O asemenea exigență ține de temperamentele care simt nevoia autorității, căutînd să înlocuiască catehismul religios prin altul, fie el cel științific. Catehismul științei nu cuprinde decît puține propoziții apodictice, majoritatea afirmațiilor sale prezentînd doar anumite grade de probabilitate. Este tocmai o caracteristică proprie spiritului științific faptul de a se mulțumi cu aproximări ale realității și de a putea continua activitatea constructivă, în ciuda lipsei de probe definitive.

În cazul în care, însă, nu deținem chiar de la cel analizat lămuriri asupra sensului actului ratat, unde vom găsi puncte de sprijin pentru interpretările noastre și indicii pentru demonstrația noastră ? Aceste puncte de sprijin și indicii provin din surse multiple. Ele ne sînt furnizate în primul rînd de comparația analogică cu fenomene care nu sînt

legate de actele ratate, ca, de exemplu, în cazul în care constatăm că deformarea unui nume, ca act ratat, are același sens injurios ca și acela pe care l-ar avea o deformare intenționată. Dar puncte de sprijin și indicii ne mai sînt furnizate și de contextul psihic [5]) în care se produce actul ratat, de cunoștințele pe care le avem în legătură cu caracterul persoanei care săvîrșește acest act, de impresiile pe care această persoană le-a putut avea înainte de act și împotriva cărora ea poate că reacționează prin acesta. În general, lucrurile se petrec în sensul că noi formulăm mai întîi o interpretare a actului ratat pornind de la principii generale. Ceea ce obținem în acest fel nu este decît o prezumție, un proiect ermeneutic căruia îi căutăm confirmarea în examenul contextului psihic. Uneori, spre a obține confirmarea presupunerii noastre, sîntem obligați să așteptăm anumite evenimente care ne sînt, ca să spunem așa, anunțate de actul ratat.

Nu-mi va fi ușor să aduc dovezi cu privire la anticipările pe care vi le fac atîta vreme cît voi rămîne cantonat în domeniul lapsusului, cu toate că și în această privință putem găsi cîteva exemple potrivite. Tînărul care, dorind să însoțească o doamnă, se oferă să o... *begleitdigen* (asociație a cuvintelor *begleiten* = a însoți, și *beleidigen* = a fi lipsit de respect) este cu siguranță un timid ; doamna al cărei soț poate mînca și bea *ce vrea ea* este fără îndoială una din acele femei energice (și personal o cunosc ca atare) care știu să comande în casa lor. Sau să mai luăm următorul exemplu : cu ocazia reuniunii generale a asociației „Concordia", un tînăr membru pronunță un violent discurs de opoziție, în cursul căruia el interpelează direcția asociației, adresîndu-se membrilor „comitetului de împrumut" *(Vorschuss)*, în loc de a spune membrii „consiliului de direcție" *(Vorstand)* sau ai „comitetului" *(Ausschuss)*. Deci el a format un cuvînt sui-generis *Vorschuss*, combinînd, fără a-și da seama, cuvintele *Vor-stand* și *AUS-schuss*. Se poate presupune că opoziția sa se confruntă cu o tendință perturbatoare avînd o posibilă legătură cu o chestiune de împrumut. Într-adevăr, am aflat că vorbitorul nostru avea mereu nevoie de bani și că tocmai făcuse o nouă cerere de împrumut. Putem deci să identificăm cauza intenției perturbatoare în ideea următoare : ai face bine să fii moderat în opoziția ta, căci te adresezi unor oameni care pot să-ți acorde sau să-ți refuze împrumutul pe care îl soliciți.

Voi putea să vă prezint o bogată selecție de astfel de probe-indiciu atunci cînd voi aborda vastul domeniu al celorlalte acte ratate.

Cînd cineva uită sau, în ciuda eforturilor sale, nu reține decît cu mare greutate un nume care îi este totuși familiar, sîntem în drept să presupunem că respectivul încearcă vreun resentiment cu privire la purtătorul acelui nume, ceea ce îl determină să nu se gîndească bucuros la el. Reflectați la destăinuirile care urmează, legate de contextul psihic în care s-a produs unul din aceste acte ratate.

„Domnul Y. nutrea o dragoste neîmpărtășită pentru o doamnă care a sfîrșit prin a se căsători cu domnul X. Cu toate că domnul Y. îl cunoaște pe domnul X. de multă vreme și are cu el chiar și relații de

[5]) *„psychische Situation"* în textul original. (Nota trad.)

afaceri, el îi uită mereu numele, în așa fel încît se vede silit să întrebe alte persoane ori de cîte ori trebuie să-i scrie" [6]).

Este evident că domnul Y. nu mai vrea să știe nimic despre fericitul său rival : „Nicht gedacht soll seiner werden !" („să-l ștergem din memoria noastră !") [7]).

Încă un exemplu : o doamnă cere medicului ei informații cu privire la o altă doamnă pe care ei doi o cunosc, numind-o însă cu numele ei de fată. Cît despre numele pe care aceasta îl poartă după căsătorie, l-a uitat cu desăvîrșire. Întrebată în legătură cu acest fapt, ea declară că este foarte nemulțumită de căsătoria prieteniei sale și că nu-l poate suferi pe soțul acesteia [8]).

Vom avea încă multe de spus cu privire la uitarea de nume. Ceea ce ne interesează îndeosebi în această privință este contextul psihic în care se produce această uitare.

Uitarea unor proiecte poate fi corelată, în general, cu acțiunea unui proces psihic contrar care se opune înfăptuirii lor. Este nu numai opinia psihanaliștilor, ci toată lumea este de aceeași părere. Este opinia la care fiecare aderă în viața de toate zilele, dar o neagă în teorie. Tutorele care se scuză în fața copilului său că a uitat să-i îndeplinească dorința, nu este deloc absolvit în ochii acestuia, care imediat gîndește : nu-i nici o iotă de adevăr în ceea ce spune tutorele meu, pur și simplu el nu vrea să-și țină promisiunea făcută. Tocmai de aceea uitarea este interzisă în anumite împrejurări ale vieții, iar diferența dintre concepția populară și concepția psihanalitică despre actele ratate este anulată. Închipuiți-vă pe stăpîna unei case care își întîmpină invitatul cu cuvintele : „Cum ! Așadar astăzi trebuia să veniți ? Am uitat cu desăvîrșire că v-am invitat pentru astăzi". Sau imaginați-vă cazul tînărului obligat să mărturisească fetei pe care o iubește că a uitat să vină la ultima întîlnire fixată : decît să facă asemenea mărturisire, el va născoci obstacolele cele mai neverosimile care, după ce l-au împiedicat să fie punctual la întîlnire, l-au pus și în imposibilitatea de a-i da de știre. În viața militară scuza de a fi uitat ceva nu este luată în considerare și nu ferește de pedeapsă : este un fapt pe care îl cunoaștem cu toții și pe care îl găsim pe deplin justificat, deoarece recunoaștem că în condițiile vieții militare anumite acte ratate au un sens și, în majoritatea cazurilor, știm care este acest sens. De ce să nu fim la fel de logici și să nu extindem aceeași optică și asupra celorlalte acte ratate, urmînd a ne referi la acestea deschis și fără restricții ? Firește că există un răspuns și în legătură cu aceasta.

Dacă sensul uitării de proiecte este neîndoielnic chiar și pentru profani, veți fi cu atît mai puțin surprinși să constatați că scriitorii utilizează acest act ratat în același scop. Aceia dintre dumneavoastră care au văzut sau au citit piesa *Cezar și Cleopatra* de B. Shaw își amintesc fără îndoială ultima scenă, în care Cezar, pe punctul de a pleca, este obsedat de ideea unui proiect pe care îl concepuse, dar de care nu-și mai putea aminti. Înțelegem în final că proiectul consta în a-și lua adio

[6]) După C. G. Jung.
[7]) Vers din Heinrich Heine.
[8]) După A. A. Brill.

de la Cleopatra. Prin acest mic artificiu scriitorul vrea să-i atribuie marelui Cezar o superioritate pe care el n-o avea și pe care nici nu pretindea s-o aibă. Din surse istorice puteți afla că Cezar a adus-o pe Cleopatra la Roma și că ea a rămas acolo cu micul ei Cezarin pînă la asasinarea împăratului, după care a fugit din oraș.

Cazurile de uitare de proiecte sînt în general atît de clare încît nu putem cîtuși de puțin să le utilizăm în vederea scopului pe care îl urmărim și care constă în a deduce din contextul psihic indiciile referitoare la semnificația actului ratat. În consecință, ne vom referi la un act prin excelență lipsit de claritate, echivoc: pierderea de obiecte și imposibilitatea de a găsi obiectele puse bine. Că intenția noastră ar putea să joace un anumit rol în pierderea de obiecte, accident pe care adesea îl resimțim în mod dureros, vi se va părea fapt neverosimil. Există, însă, numeroase date de observație în genul acelora care urmează: un tînăr pierde un creion la care ținea mult; or, în ajun el primise de la cumnatul său o scrisoare care se termina cu cuvintele: „Nu am dealtminteri nici timp, și nici dorința de a încuraja ușurătatea și lenevia ta" [9]). Creionul era tocmai un cadou provenit de la acest cumnat. Fără această coincidență, firește nu am putea să afirmăm că intenția de a se debarasa de obiect a jucat vreun rol în pierderea acestuia. Cazurile de acest gen sînt foarte frecvente. Se pierd obiecte atunci cînd te-ai certat cu cei care le-au dăruit și cînd nu mai vrei să te mai gîndești la aceștia. Se mai pierd obiecte și atunci cînd nu mai ții la ele și vrei să le înlocuiești cu altele, mai bune. Aceleiași atitudini cu privire la un obiect îi corespunde, firește, faptul de a le lăsa să cadă, de a le degrada, de a le sparge. Oare este o simplă întîmplare atunci cînd un școlar pierde, distruge, strică obiectele sale de uz curent, cum ar fi ghiozdanul sau ceasornicul său, chiar în ajunul zilei sale de aniversare?

Acela care s-a aflat adesea în situația penibilă de a nu regăsi un obiect pe care el însuși l-a pus undeva de-o parte, nu va recunoaște că o intenție oarecare i-a dictat acest accident. Cu toate acestea, nu sînt rare cazurile în care împrejurările care însoțesc o uitare de acest gen dezvăluie o tendință de a îndepărta în mod provizoriu sau pe o durată mai lungă obiectul cu pricina. Citez unul din acele cazuri care poate că este cel mai frumos din toate cele cunoscute sau publicate pînă astăzi:

Un bărbat încă tînăr îmi povestește: „Acum cîțiva ani, în menajul meu au intervenit neînțelegeri. Găseam că soția mea era prea rece și trăiam unul lîngă altul lipsiți de tandrețe, ceea ce dealtfel nu mă împiedica să-i recunosc calitățile sale excelente. Într-o zi, întorcîndu-se de la o plimbare, crezînd că mă interesează, ea mi-a adus o carte pe care o cumpărase. I-am mulțumit pentru „atenție" și i-am făgăduit să citesc cartea, pe care am pus-o de-o parte. Dar s-a întîmplat să uit imediat locul unde am pus-o. Au trecut luni de zile, timp în care, amintindu-mi în mai multe rînduri de cartea dispărută, am încercat s-o descopăr, fără a reuși. După vreo șase luni, mama, pe care o iubeam mult, și care locuia separat de noi, a căzut bolnavă, iar soția mea a dat fuga

9) După B. Dattner.

s-o îngrijească. Starea bolnavei a devenit gravă, prilej pentru soția mea de a-și dezvălui cele mai bune calități ale sale. Într-o seară, m-am întors acasă încîntat de soția mea și plin de recunoștință față de tot ceea ce făcuse. M-am apropiat de biroul meu, am deschis fără nici o intenție definită, dar cu o siguranță de somnambul, un anumit sertar și primul lucru care mi-a căzut sub ochi a fost cartea rătăcită, rămasă de negăsit vreme atît de îndelungată".

Odată ce a dispărut motivul, obiectul a încetat să mai fie de negăsit.

Aș putea multiplica la infinit exemplele de acest fel, dar nu o voi face. În lucrarea mea *Psihopatologia vieții cotidiene* (a cărei primă ediție, în limba germană, datează din 1901) veți găsi o cazuistică abundentă spre a vă servi în studiul actelor ratate [10]). Din toate aceste exemple se degajează una și aceeași concluzie: actele ratate au un sens și indică mijloacele de a desprinde acest sens în conformitate cu circumstanțele care însoțesc actul. Astăzi voi fi mai laconic, căci nu avem de gînd decît să extragem din studiul acestor fenomene elementele unei introduceri în psihanaliză. Drept urmare, nu vă voi vorbi decît de două grupe de observații. Observații referitoare la actele ratate cumulate și combinate și cu privire la confirmarea interpretărilor noastre prin evenimente petrecute ulterior.

Actele ratate cumulate și combinate reprezintă cu siguranță cea mai deplină ilustrare a speciei lor. Dacă ar fi fost vorba doar să arătăm că actele ratate pot avea sens, ne-am fi propus de la început să nu ne ocupăm decît de acestea, sensul lor fiind atît de evident încît se impune în același timp inteligenței celei mai obtuze și spiritului celui mai critic. Acumularea manifestărilor ne relevă o perseverență greu de atribuit hazardului, dar care se acordă pe deplin cu ipoteza unui plan. În fine, înlocuirea unor acte ratate prin altele ne arată că ceea ce este important și esențial în acestea nu trebuie căutat nici în forma, nici în mijloacele de care se servesc ele, ci în intenția pe care ele însele o servesc și care se poate realiza prin mijloacele cele mai variate. Vă voi cita un caz de uitare iterativă: E. Jones povestește că, din motive pe care le ignoră, lăsase odată pe biroul său, timp de cîteva zile, o scrisoare pe care o redactase. Într-o zi s-a decis s-o expedieze, dar i-a fost returnată de „dead letter office" (serviciul de scrisori neexpediate), pentru că uitase să scrie adresa. Reparînd această scăpare, a dus din nou scrisoarea la poștă, dar de data aceasta a pus-o netimbrată. Abia atunci a fost nevoit să-și mărturisească că, în fond, nu ținea cîtuși de puțin să expedieze scrisoarea cu pricina.

Într-un alt caz, întîlnim o combinație între însușirea din greșeală a unui obiect și imposibilitatea de a-l regăsi. O doamnă face o călătorie la Roma împreună cu cumnatul ei, pictor celebru. Oaspetele este sărbătorit în mod strălucit de germanii care locuiesc la Roma și primește, între alte cadouri, o medalie antică de aur. Doamna constată cu amărăciune că cumnatul ei nu apreciază la adevărata sa valoare această piesă excepțională. Sora sa venind la Roma s-o înlocuiască, doamna s-a întors acasă și, desfăcîndu-și bagajele, a constatat că luase cu sine, fără

10) De asemenea în colecțiile lui A. Maeder (în limba franceză), A. A. Brill (în l. engleză), E. Jones (l. engleză), J. Starke (l. olandeză) etc.

a-şi da seama, medalia. Ea şi-a informat numaidecît cumnatul în scris, anunţîndu-l că-i va trimite medalia la Roma chiar a doua zi. A doua zi, însă, medalia era atît de bine pusă de-o parte încît era de negăsit, deci imposibil de expediat. Numai atunci doamna a avut intuiţia a ceea ce semnifica „distracţia" sa, anume dorinţa de a păstra pentru sine valoroasa piesă [11]).

V-am şi citat mai sus un exemplu de combinare a unei amnezii cu o eroare: a fost vorba de cineva care, uitînd prima dată de o întîlnire şi ferm hotărît să n-o uite data următoare, s-a prezentat totuşi la a doua întîlnire la o altă oră decît cea fixată. Unul din prietenii mei, care se ocupă de ştiinţă şi totodată de literatură, mi-a povestit un caz întru totul analog din propria sa viaţă. „Am acceptat, acum cîţiva ani — îmi spunea el — o funcţie în comitetul unei anumite asociaţii literare, gîndindu-mă că asociaţia m-ar putea ajuta într-o zi să fie reprezentată una din dramele scrise de mine. În fiecare vineri asistam, dealtfel fără mare interes, la şedinţele comitetului. Cu cîteva luni în urmă am primit asigurarea că voi fi jucat la teatrul din F. şi, din acel moment, am uitat cu regularitate să mă duc la amintitele şedinţe. Dar după ce am citit ceea ce aţi scris despre astfel de lucruri, m-am ruşinat de procedeul meu şi mi-am spus cu reproş că n-ar fi frumos din parte-mi să absentez de la şedinţe din clipa în care nu mai aveam nevoie de ajutorul pe care contasem. Am luat deci hotărîrea ca vinerea următoare să nu mai lipsesc. M-am gîndit tot timpul la aceasta, pînă în ziua în care am ajuns în faţa uşii sălii de şedinţe. Şi nu mică mi-a fost mirarea găsind-o închisă, pentru că şedinţa avusese loc în ajun. Într-adevăr, mă înşelasem în ceea ce priveşte ziua: era deja sîmbătă!".

Ar fi extrem de ispititor de a adăuga şi alte fapte de observaţie de acelaşi gen, dar renunţ. Mai degrabă vă voi prezenta cîteva cazuri aparţinînd altei categorii, anume aceleia în care interpretarea noastră trebuie, spre a-şi găsi confirmarea, să aştepte evenimente ulterioare.

Se înţelege de la sine că trăsătura esenţială a acestor cazuri constă în faptul că contextul psihic actual ne este necunoscut sau este inaccesibil investigaţiei noastre. Interpretarea noastră are în acest caz doar valoarea unei simple prezumţii căreia nu-i acordăm prea mare importanţă. Mai tîrziu survine însă un fapt care arată că prima noastră interpretare era justificată. Am fost invitat într-o zi de o tînără familie şi, în cursul vizitei, proaspăta căsătorită mi-a povestit rîzînd că a doua zi după întoarcerea din călătoria de nuntă se dusese să-şi vadă o soră care nu e măritată, ca s-o ia, ca şi altădată, la cumpărături, soţul ei fiind ocupat cu afacerile sale. Deodată ea zări de cealaltă parte a străzii un domn şi, puţin surprinsă, îi spuse surorii sale: „Ia uite, domnul L.", fără a-şi fi dat seama că domnul nu era altul decît bărbatul cu care se căsătorise în urmă cu cîteva săptămîni. Povestirea mi-a lăsat o impresie penibilă, dar nu voiam să cred în concluzia care mi se părea că rezultă. Istorioara mi-a revenit în minte după scurgerea mai multor ani, cînd am aflat că, într-adevăr, căsătoria tinerilor mei a avut o încheiere dintre cele mai nefericite.

[11]) După R. Reitler.

A. Maeder relatează cazul unei doamne care, în ajunul căsătoriei, a uitat să meargă la proba rochiei sale de mireasă şi nu şi-a amintit, spre marea disperare a croitoresei, decît seara tîrziu. El vede o legătură între această amnezie şi divorţul petrecut puţin după cununie. Personal cunosc o doamnă, astăzi divorţată, căreia i se întîmpla adesea, cu multă vreme înainte de despărţire, să semneze cu numele ei de fată actele care se refereau la administrarea bunurilor sale. Cunosc şi cazuri privind alte femei care, în cursul călătoriei de nuntă, şi-au pierdut verigheta, accident căruia evenimentele ulterioare i-au conferit o semnificaţie fără echivoc. Se citează cazul unui vestit chimist german a cărui căsătorie n-a putut avea loc pentru că el uitase ora la care fusese fixată ceremonia şi, în loc să se ducă la biserică, se dusese la laborator. El a fost destul de chibzuit ca să se limiteze la această unică tentativă şi a murit la adînci bătrîneţe, celibatar.

Fără îndoială că sînteţi tentaţi să credeţi că, în toate aceste cazuri, actele ratate înlocuiesc acele *omina* [12]) sau premoniţiuni ale anticilor. Şi, într-adevăr, unele *omina* nu erau decît acte ratate, ca în cazul cînd cineva se împiedica sau cădea. Altele aveau totuşi caracteristicile unui eveniment obiectiv, nu pe acelea ale unui act subiectiv. Dar abia dacă vă imaginaţi cît de greu este să deosebiţi dacă un eveniment dat aparţine uneia sau alteia din aceste categorii. Adesea actul îşi pune masca unei întîmplări pasive.

Toţi aceia dintre dumneavoastră care au în spatele lor o experienţă suficient de bogată îşi vor spune poate că ar fi fost scutiţi de multe decepţii şi surprize dureroase dacă ar fi avut curajul şi hotărîrea de a interpreta actele ratate care se produc în relaţiile interumane drept semne premonitorii şi de a le utiliza ca indicii ale unor intenţii încă tainice. Cel mai adesea nu îndrăznim să facem acest lucru, din teama de a nu avea aerul unei întoarceri la superstiţie, peste capul ştiinţei. Dealtfel nu toate prevestirile se realizează şi, cunoscînd mai bine teoriile noastre, veţi înţelege că nici nu este necesar ca ele să se realizeze în totalitate.

* * *

[12]) În limba latină *Omen* (-inis). Cuvîntul circulă şi în limba germană, cu sensul originar de prevestire, *piază*, semn prevestitor. (Nota trad.)

IV

ACTELE RATATE

(sfîrşit)

Actele ratate au un sens : aceasta este concluzia care trebuie să admitem că se degajă din analiza efectuată pînă aici şi s-o punem la baza cercetărilor noastre ulterioare. Repetăm : noi nu pretindem (şi dat fiind scopul pe care îl urmărim, o asemenea afirmaţie nu este necesară) că orice act ratat ar fi semnificativ, cu toate că acest lucru îl socot probabil. Ne este deajuns să constatăm existenţa relativ frecventă a sensului în diferitele forme de acte ratate. Există dealtfel, în această privinţă, deosebiri de la o formă la alta. Lapsusurile, erorile de scris etc., pot avea o bază pur fiziologică, ceea ce mi se pare puţin probabil în diversele varietăţi de amnezie (uitarea de nume şi de proiecte, neputinţa de a regăsi obiectele prealabil puse de-o parte etc.), pe cînd există cazuri de pierderi în care probabil că nu intervine nici o intenţie, şi cred că pot adăuga că greşelile care se săvîrşesc în viaţă nu pot fi interpretate decît într-o anumită măsură în lumina concepţiei noastre. Reţineţi bine aceste limite, punctul nostru de plecare în cele ce urmează fiind că actele ratate sînt acte psihice care rezultă din interferenţa a două intenţii.

Acesta este primul rezultat al psihanalizei. Psihologia n-a bănuit nicicînd aceste interferenţe şi nici fenomenele care decurg. Noi am extins considerabil domeniul psihicului, anexînd psihologiei fenomene care anterior nu-i aparţineau.

Să ne oprim încă o clipă asupra afirmaţiei că actele ratate sînt „acte psihice". Prin această afirmaţie noi postulăm doar faptul că actele psihice au un sens, sau ea implică ceva în plus ? Nu cred ; aceste acte sînt destul de nedefinite şi greu de înţeles. Tot ceea ce poate fi observat în viaţa psihică va fi eventual desemnat sub numele de fenomen psihic. Va trebui numai să ştim dacă cutare manifestare psihică dată este efectul direct al influenţelor somatice, organice, fizice, în ce caz scapă ea cercetării psihologice sau dacă are ca antecedente imediate alte procese psihice dincolo de care începe undeva seria influenţelor organice. Tocmai la această ultimă eventualitate ne gîndim atunci cînd calificăm un fenomen drept proces psihic şi de aceea este mai raţional să dăm propoziţiei noastre următoarea formă : fenomenul este semnificativ, el are un sens, adică ne dezvăluie o intenţie, o tendinţă şi ocupă un anumit loc într-o serie de raporturi psihice.

Există multe alte fenomene care se apropie de actele ratate, dar cărora această denumire nu li se potriveşte. Noi le numim *acte accidentale* sau *simptomatice*. Ele au de asemenea caracteristicile unui act nemotivat, insignifiant, lipsit de importanţă şi mai ales superfluu. Dar ceea ce le deosebeşte de actele ratate propriu-zise este absenţa unei intenţii contrare şi perturbatoare venind să contrazică o intenţie primară. Ele se confundă, pe de altă parte, cu gesturile şi mişcările care servesc drept expresie emoţiilor. Fac parte din această categorie de acte ratate toate manipulările, în aparenţă fără scop, pe care le executăm, ca şi cum ne-am juca, cu veşmintele noastre, cu vreo parte a corpului nostru, cu obiecte care ne stau la îndemînă ; melodiile pe care le fredonăm aparţin aceleiaşi categorii de acte, caracterizate în general de faptul că le suspendăm, tot aşa cum le-am declanşat, fără motive aparente. Or, eu nu ezit să afirm că toate aceste fenomene sînt semnificative şi pot fi interpretate în acelaşi fel ca toate actele ratate, că ele constituie mici semne revelatoare ale altor procese psihice, mai importante, că sînt acte psihice în deplinul înţeles al cuvîntului. Nu intenţionez însă să mai întîrzii asupra acestei amplificări a domeniului fenomenelor psihice, ci prefer să reiau analiza actelor ratate, care pun în faţa noastră cu toată claritatea problemele importante ale psihanalizei.

Chestiunile cele mai interesante pe care le-am formulat cu privire la actele ratate şi cărora noi încă nu le-am dat o dezlegare, sînt următoarele : am arătat că actele ratate rezultă din interferenţa a două intenţii diferite, din care una poate fi calificată ca perturbată, iar cealaltă ca perturbatoare. Or, dacă intenţiile tulburate nu ridică nici o altă problemă în ceea ce priveşte intenţiile perturbatoare, ne interesează în primul rînd să stabilim care sînt acele intenţii capabile să le tulbure pe altele şi, în al doilea rînd, ce raporturi se stabilesc între intenţiile perturbate şi cele perturbatoare.

Permiteţi-mi să mă refer din nou la lapsus ca reprezentant al întregii specii şi să răspund mai întîi la cea de-a doua chestiune.

Poate exista între cele două intenţii un raport de conţinut, caz în care intenţia perturbatoare contrazice intenţia perturbată, o rectifică sau o completează. Sau, dimpotrivă, nu există nici un raport între conţinutul celor două tendinţe şi atunci cazul devine mai obscur şi mai interesant.

Cazurile pe care de-acum le cunoaştem, precum şi altele analoage, ne permit să înţelegem fără dificultate primul din aceste raporturi. Aproape în toate cazurile în care cineva spune contrariul a ceea ce vrea să spună, intenţia perturbatoare exprimă o opoziţie faţă de intenţia tulburată, iar actul ratat reprezintă conflictul între aceste două tendinţe inconciliabile. „Declar deschisă şedinţa, dar aş prefera s-o închid", acesta este sensul lapsusului comis de preşedinte. Un ziar politic, acuzat de corupţie, se apără într-un articol care trebuia să culmineze în cuvintele : „Cititorii noştri ne sînt martori că întotdeauna am apărat binele general în modul cel mai *dezinteresat*". Dar redactorul însărcinat să redacteze această apărare scrie „în modul cel mai *interesat*". După părerea mea expresia exprimă gîndul său intim : „Sînt obligat să scriu că e albă, dar eu ştiu sigur că e neagră". Un deputat care îşi propune să declare că trebuie spus împăratului adevărul *fără menajamente („rückhaltlos")*, percepe deodată o voce interioară care îl pune

în gardă împotriva îndrăznelii sale și îl face să comită un lapsus în care cuvintele „fără menajamente“ *(rückhaltlos)* sînt înlocuite prin cuvintele „îndoindu-ne spinarea“ *(rückgratlos)* [1].

În cazurile pe care le cunoașteți și care lasă impresia unor contrageri și abrevieri, este vorba de rectificări, adausuri și continuări prin care o a doua tendință își face apariția alături de prima. „S-au petrecut lucruri *(zum* VORSCHEIN *gekommen)*, aș spune pe bună dreptate că erau porcării (SCHWEINEREIEN)“. Rezultatul: *„zum* VORSCHWEIN *gekommen“*. Cei care înțeleg acest lucru pot fi numărați pe *degetele unei singure mîini*, dar, la drept vorbind, nu există decît *o singură* persoană care înțelege acest lucru, deci persoanele care îl înțeleg pot fi numărate pe *„un singur* deget“. Sau: „Soțul meu poate să mănînce și să bea *ce vrea el;* dar, o știți prea bine, nu suport ca el să aibă vrerea lui, deci, trebuie să mănînce și să bea *ce vreau eu“*. În toate aceste cazuri, precum vedem, lapsusul decurge din însuși conținutul intenției tulburate sau se atașează la aceasta.

Celălalt gen de raporturi între cele două intenții interferente pare bizar. Dacă nu există nici o legătură între conținuturile lor, de unde provine intenția perturbatoare și cum se face că ea își manifestă acțiunea sa tulburătoare în cutare punct precis? Observația, singura în stare să ne furnizeze un răspuns la această întrebare, ne permite să constatăm că tulburarea provine dintr-o suită de gînduri care preocupase persoana respectivă cu puțin înainte și care se manifesta în acest mod, indiferent dacă își găsește expresia sau nu în discurs. Este un veritabil ecou, care însă nu este întotdeauna și în mod necesar produs de cuvintele pronunțate. Mai există aici o legătură asociativă între elementul tulburat și elementul perturbator, dar această legătură, în loc să rezide în conținut, este pur artificială și formarea sa este rezultatul unor asociații forțate.

Iată un exemplu foarte simplu, pe care l-am observat eu însumi. Întîlnesc într-o zi în frumosul nostru ținut al Dolomitelor două doamne vieneze, costumate în turiste. Facem cîtva timp drumul împreună și vorbim despre plăcerile și inconvenientele vieții de turist. Una dintre doamne recunoaște că nici o zi nu este pentru turist lipsită de neplăceri. „Adevărat — spune ea — că nu este nicidecum agreabil cînd ai mers toată ziua în soare și ai bluza și cămașa pline de sudoare...“. La ultimele cuvinte ea are o mică șovăială, apoi reia: „Dar cînd te întorci apoi *nach Hose* [2]) (în loc de *nach Hause* = acasă) și poți, în sfîrșit, să te schimbi...“. Încă nu am analizat acest lapsus, dar nici nu cred că este necesar. În prima sa frază, doamna avusese intenția să facă o enumerare mai completă: bluză, cămașă, pantaloni *(Hose)*. Din rațiuni de bună cuviință, ea s-a abținut de a mai menționa această ultimă piesă vestimentară, dar în fraza care a urmat, absolut independentă prin conținutul ei de cea dintîi, cuvîntul *Hose*, care nu fusese pronunțat la momentul oportun, apare ca deformare a cuvîntului *Hause*.

Putem acum să abordăm principala problemă al cărei examen l-am amînat îndelung, anume: care sînt intențiile ce se manifestă de o ma-

[1]) Ședința Reichstag-ului german, din noiembrie 1908.

[2]) *„Hose“* înseamnă în l. germană *pantaloni* (Nota trad.)

nieră atît de ieșită din comun și vin să le tulbure pe celelalte? Evident, este vorba de intenții foarte diferite, dar cărora vrem să le desprindem caracteristicile comune. Dacă examinăm sub acest raport o serie de exemple, acestea se lasă lesne orînduite în trei grupe. Din prima grupă fac parte cazurile în care tendința perturbatoare este cunoscută de cel care vorbește și, în plus, i s-a dezvăluit acestuia înainte de lapsus. A doua grupă cuprinde cazurile în care persoana care vorbește, cu toate că recunoaște în tendința perturbatoare o tendință care îi aparține, nu știe că această tendință era activă în propria sa ființă înainte de lapsus. Ea acceptă deci interpretarea dată de noi lapsusului, dar nu poate să nu se arate într-o anumită măsură mirată. Exemple referitoare la această atitudine ne sînt poate mai ușor furnizate de alte acte ratate decît de lapsusuri. A treia grupă cuprinde cazuri în care persoana interesată respinge energic interpretarea care i se sugerează: nu se mulțumește numai cu negarea existenței intenției perturbatoare înainte de lapsus, dar ea afirmă că această intenție îi este absolut străină. Amintiți-vă de toastul tînărului asistent care propune să se „rîgîie“ în sănătatea șefului, ca și de răspunsul lipsit de amabilitate care mi-a fost dat, cînd am pus sub ochii autorului acelui toast intenția perturbatoare. Știți că încă nu am reușit să ne punem de acord cu privire la modul de a concepe aceste cazuri. În ceea ce mă privește, protestul asistentului, autorul toastului, nu mă stingherește nicidecum și nu mă împiedică să-mi mențin interpretarea, ceea ce poate că nu este cazul dumneavoastră: impresionați de negarea sa, fără îndoială că vă întrebați dacă nu am face mai bine să renunțăm la interpretarea cazurilor de acest gen și să le considerăm drept acte pur fiziologice, în sensul prepsihanalitic al cuvîntului. Pot să înțeleg ceea ce vă reține. Intepretarea mea implică faptul că persoana care vorbește poate manifesta intenții pe care ea însăși le ignoră, dar pe care eu sînt capabil să le pun în evidență cu ajutorul anumitor indicii. Iar dumneavoastră ezitați să acceptați această ipoteză atît de originală și de bogată în consecințe. Cu toate acestea, dacă ați voi să rămîneți consecvenți în concepția dumneavoastră cu privire la actele ratate, întemeiată pe o multitudine de fapte, nu ar trebui să ezitați în acceptarea acestei ultime ipoteze, oricît de deconcertantă vi s-ar părea. Dacă acest lucru nu vă este cu putință, nu ne rămîne decît să renunțăm la înțelegerea actelor ratate, dobîndită cu atîta dificultate.

Să ne oprim un moment asupra a ceea ce unește cele trei grupe pe care le-am stabilit, asupra a ceea ce este comun celor trei mecanisme ale lapsusului. Ne găsim, în privința aceasta, din fericire, în prezența unui fapt care este mai presus de orice contestație. În cazul primelor două grupe, tendința perturbatoare este recunoscută de însăși persoana care vorbește; ba mai mult, în prima grupă tendința perturbatoare se revelează chiar înaintea lapsusului. Dar, atît în prima grupă cît și în cea de-a doua, *tendința cu pricina este refulată. Cum persoana care vorbește s-a hotărît să nu o facă să apară în discurs, ea comite un lapsus, adică tendința refulată se manifestă în pofida persoanei respective, fie modificînd intenția mărturisită, fie confundîndu-se cu ea, fie, în sfîrșit, luîndu-i pur și simplu locul.* Așadar, acesta este mecanismul lapsusului.

Punctul meu de vedere îmi permite să explic prin același mecanism cazurile din a treia grupă. Voi admite numai că singura deosebire care există între cele trei grupe constă în gradul de refulare a intenției perturbatoare. În prima grupă, această intenție există și este sesizată de persoana care vorbește, înainte de manifestarea sa ; tocmai atunci se produce refularea pentru care intenția perturbatoare se răzbună prin lapsus. În a doua grupă refularea este mai accentuată și intenția nu este sesizată înainte de începutul discursului. Ceea ce este uimitor este faptul că această refulare, destul de profundă, nu împiedică intenția perturbatoare să participe la producerea lapsusului. Situația aceasta ne facilitează considerabil explicarea a ceea ce se petrece în a treia grupă. Voi merge chiar pînă la a admite că putem sesiza în actul ratat manifestarea unei tendințe refulate de multă vreme, ba chiar de foarte multă vreme, în așa fel încît persoana care vorbește nu-și mai dă cîtuși de puțin seama de ea și este foarte sinceră negîndu-i existența. Dar chiar lăsînd de-o parte problema referitoare la a treia grupă, nu se poate să nu aderați la concluzia care decurge din examinarea celorlalte cazuri, anume că *refularea intenției de a exprima ceva constituie condiția indispensabilă pentru apariția unui lapsus.*

Putem afirma acum că am realizat noi progrese în ceea ce privește înțelegerea actelor ratate. Știm nu numai că aceste acte sînt acte psihice care au un sens și sînt marcate de o intenție, că ele rezultă din confruntarea a două intenții diferite, ci și că una din aceste intenții trebuie să fi marcat, înainte de discurs, o anumită refulare, ca să se manifeste astfel prin perturbarea celeilalte. Intenția trebuie să fie ea însăși perturbată, înainte de a putea să devină perturbatoare. Se înțelege de la sine că prin aceasta noi încă nu vom dobîndi o explicație completă a fenomenelor pe care le numim acte ratate. Vedem apărînd de îndată alte semne de întrebare și, în general, presimțim că cu cît avansăm in studiul nostru, cu atît ocaziile de a pune noi întrebări vor fi mai numeroase. Putem să întrebăm, bunăoară, de ce lucrurile nu se petrec mult mai simplu. Cînd cineva are intenția să refuleze o anumită tendință în loc s-o lase să se exprime, ar trebui să ne găsim în prezența a unuia din următoarele două cazuri : ori refularea este obținută și atunci nimic nu trebuie să apară din tendința perturbatoare ; ori refularea nu este obținută și atunci tendința cu pricina trebuie să se exprime franc și complet. Actele ratate rezultă însă dintr-un compromis : ele arată că fiecare din cele două tendințe este pe jumătate ratată și pe jumătate izbutită, că intenția nu este nici complet suprimată, și — făcînd abstracție de unele cazuri izolate — nici cu totul intactă. Sîntem în drept să presupunem că producerea acestor efecte de interferență sau de compromis cere anumite condiții particulare, dar nu avem nici cea mai mică idee despre natura acestor condiții. Nu cred că un studiu mai aprofundat al actelor ratate ne-ar ajuta să descoperim aceste condiții necunoscute. Ca să ajungem la acest rezultat, ar trebui să explorăm mai degrabă, în prealabil, alte zone obscure ale vieții psihice ; numai analogiile pe care le vom găsi aici ne vor da curajul să formulăm ipotezele capabile să ne conducă la o explicare mai completă a actelor ratate. Dar mai e o chestiune : chiar și atunci cînd operezi cu indicii mărunte, cum facem noi aici, te expui la anumite pericole. Există o

maladie psihică, numită *paranoia combinatorie,* în care indiciile mărunte sînt utilizate într-un mod abuziv și nu aș putea susține că toate concluziile deduse astfel sînt exacte. Nu ne putem apăra împotriva acestor pericole decît conferind observațiilor noastre o bază cît mai largă cu putință, întemeiată pe repetarea acelorași constatări, din cele mai diferite domenii ale vieții psihice explorate de noi.

Vom abandona, prin urmare, la acest punct, analiza actelor ratate. Vreau numai să vă recomand un lucru : să rețineți în memorie, ca pe un model, modul în care am tratat aceste fenomene. Avînd în vedere acest mod, puteți evalua încă de pe acum care este scopul psihologiei noastre. Nu dorim doar să descriem și să clasificăm fenomenele, ci intenționăm să le și concepem ca pe niște indicii ale unui joc de forțe care se desfășoară în viața psihică, ca manifestări ale unor tendințe cu scop definit și care acționează fie în aceeași direcție, fie în direcții opuse. Încercăm să elaborăm o *concepție dinamică* cu privire la fenomenele psihice. Potrivit concepției noastre, fenomenele concret sesizate trebuie să facă loc tendințelor abia recunoscute ca valabile.

Nu vom avansa în studiul actelor ratate, înainte de a întreprinde în acest domeniu o incursiune, pe parcursul căreia vom regăsi fapte cunoscute și vom descoperi cîteva noutăți. Făcînd aceasta, vom ține cont de diviziunea în cele trei grupe a acestor fenomene, pe care am stabilit-o la începutul cercetării noastre : a) lapsusul, cu subdiviziunile sale în erori de scris, de lectură, falsă audiție ; b) uitarea, cu subdiviziunile sale corespunzătoare obiectului uitat (nume proprii), cuvinte străine, impresii) ; c) confuzia, pierderea, imposibilitatea de a regăsi un obiect pus de-o parte. Erorile nu ne interesează decît în măsura în care decurg din uitare, confuzie etc.

Am vorbit destul de mult despre lapsus, dar, cu toate acestea, mai avem ceva de adăugat. De lapsus se leagă mici fenomene afective care nu sînt lipsite de interes. Nimeni nu recunoaște bucuros că a comis un lapsus : adesea se întîmplă să nu înțelegi propriul tău lapsus, în timp ce întotdeauna îl înțelegi pe al altuia. De asemenea, lapsusul este, într-o anumită măsură, contaminant ; nu este ușor să vorbești despre lapsusuri, fără a comite tu însuți unul. Lapsusurile cele mai insignifiante, acelea care nu furnizează nici o informație deosebită cu privire la procesele psihice ascunse, au totuși o motivație care nu este greu de sesizat. Cînd, ca urmare a unei tulburări oarecare, survenită în clipa pronunțării unui cuvînt dat, cineva emite la repezeală o vocală lungă, el nu pregetă să alungească vocala scurtă care urmează imediat după aceea, săvîrșind astfel un nou lapsus destinat să-l compenseze pe primul. La fel se petrec lucrurile atunci cînd cineva pronunță într-un mod impropriu sau neglijent o vocală dublă ; el caută să se corecteze pronunțînd vocala dublă care urmează într-un fel menit să reamintească pronunțarea exactă a celei dintîi : s-ar spune că persoana respectivă ține să demonstreze auditoriului său că cunoaște limba maternă și nu se dezinteresează de pronunțarea corectă. Cea de-a doua deformare, pe care am putea s-o numim compensatoare, are ca scop tocmai să atragă atenția auditoriului asupra celei dintîi și de a-i dovedi că vorbitorul însuși a luat aminte la greșeala sa. Lapsusurile cele mai simple, cele mai frecvente și cele mai insigni-

fiante constă în contrageri și anticipări care se manifestă în părțile prea puțin clare ale discursului. Într-o frază ceva mai lungă, de exemplu, se comite lapsusul care constă în pronunțarea prin anticipație a ultimului cuvînt al comunicării. Aceasta dă impresia unei anumite nerăbdări de a termina fraza, atestă în general o anumită rezervă în comunicarea acestei fraze sau pur și simplu față de însuși actul de a vorbi. Ajungem în acest fel la cazurile limită în care deosebirile între concepția psihanalitică despre lapsus și concepția fiziologică obișnuită se șterg. Noi susținem că există în aceste cazuri o tendință care tulbură intenția care are a se exprima în discurs ; dar această tendință ne anunță doar existența sa și nu scopul pe care îl urmărește ea însăși. Tulburarea pe care ea o provoacă însoțește anumite raporturi sau afinități asociative și poate fi înțeleasă ca servind la deturnarea atenției de la ceea ce se intenționa să se spună. Dar nici această tulburare de atenție, nici aceste afinități asociative nu sînt suficiente spre a caracteriza însăși natura procesului. Luate la un loc, însă, ele ne dezvăluie destule fapte despre existența unei intenții perturbatoare, fără ca noi să ne putem forma o idee despre natura sa, potrivit cu efectele sale, așa cum este cu putință în cazurile mai accentuate.

Erorile de scris pe care le abordez acum seamănă atît de mult cu lapsusurile exprimării verbale încît ele nu ne pot furniza nici un punct de vedere inedit. Să încercăm totuși să spicuim cîte ceva din acest domeniu. Greșelile, contracțiile, trasarea anticipată a unor cuvinte care trebuiau să urmeze mai tîrziu, toate aceste accidente dovedesc în mod manifest că cineva nu prea dorește să scrie și că este nerăbdător să sfîrșească ; efecte mai pronunțate ale erorilor de scris lasă să se recunoască natura și intenția tendinței perturbatoare. În general știm, atunci cînd găsim o scăpare de condei într-o scrisoare, că persoana care a scris nu era tocmai în apele sale, dar nu totdeauna putem stabili ce i s-a întîmplat. Erorile de scris, ca și lapsusurile exprimării verbale, sînt rareori remarcate de autorii lor. Semnalăm interesantul fapt de observație care urmează : sînt oameni care au obiceiul de a citi, înainte de expediere, scrisorile pe care le-au scris. Alții nu au acest obicei, dar cînd o fac cîte o dată, din întîmplare, ei au totdeauna prilejul de a găsi și corecta o eroare izbitoare. Cum să ne explicăm acest fapt ? S-ar spune că acești oameni parcă ar ști totuși că, scriind, au săvîrșit un lapsus. Putem admite faptul ca real ?

De importanța practică a categoriei greșelilor de scris se leagă o interesantă problemă. Vă amintiți, desigur, cazul asasinului H. care, dîndu-se drept bacteriolog, își procura din institutele științifice culturi de microbi patogeni extrem de virulenți și utiliza aceste culturi spre a suprima prin această metodă ultramodernă persoane care erau pe urmele lui. Într-o zi individul a adresat directorului unuia dintre aceste institute o scrisoare în care se plîngea de ineficacitatea culturilor care îi fuseseră trimise, dar scriind a comis o eroare, în așa fel încît în locul cuvintelor „în testele mele executate pe șoareci și pe cobai“, se putea citi clar : „în testele mele executate pe oameni“. Dealtfel această eroare a frapat pe medicii institutului în cauză care, pe cît știu, n-au tras totuși nici o concluzie din aceasta. Dumneavoastră credeți că medicii n-ar fi fost bine inspirați dacă ar fi luat această eroare drept o mărturisire și ar

fi inițiat o anchetă care să curme la timp isprăvile acestui asasin ? Oare nu găsiți că în acest caz necunoașterea concepției noastre cu privire la actele ratate a fost cauza unei întîrzieri nespus de regretabile ? În ce mă privește, această eroare de scris cu siguranță că mi s-ar fi părut suspectă, dar în ce privește utilizarea ei cu caracter de mărturisire se ridică obstacole foarte serioase. Lucrul nu este atît de simplu pe cît pare. Lapsusul de grafie [3]) constituie un indiciu incontestabil, dar el singur nu este deajuns ca să justifice deschiderea unei anchete judiciare. Desigur acest lapsus de grafie atestă că individul respectiv este preocupat de ideea de a-și infecta semenii, dar nu ne permite să decidem dacă este vorba în acest caz de un proiect malefic bine definit sau de o fantezie fără nici o importanță practică. Este chiar posibil ca omul care a comis acest lapsus să găsească cele mai convingătoare argumente subiective ca să nege această fantezie și s-o respingă ca fiindu-i absolut străină. Veți înțelege mai bine posibilitățile legate de acest gen de lapsus, atunci cînd vom examina deosebirea care există între realitatea psihică și realitatea materială. Aceasta nu ne împiedică să vedem în acest caz un act ratat care a dobîndit ulterior o importanță nebănuită.

În erorile de lectură ne aflăm în prezența unui context psihic care diferă net de acela al lapsusurilor exprimării verbale și de grafie. Una din cele două tendințe concurente este aici înlocuită printr-o excitație senzorială, ceea ce poate că o face mai puțin rezistentă. Ceea ce citim nu mai constituie o emanație a vieții noastre psihice, ca în cazul celor ce ne propunem să scriem noi înșine. De aceea erorile de lectură constă, în cea mai mare parte a cazurilor, într-o substituție completă. Cuvîntul de citit este înlocuit printr-un altul, fără a exista în mod necesar un raport de conținut între text și efectul erorii, substituția făcîndu-se în general în virtutea unei simple asemănări între cele două cuvinte. Exemplul referitor la Lichtenberg : *Agamemnon* în loc de *angenommen*, este cel mai ilustrativ pentru această categorie. Dacă vrem să descoperim tendința perturbatoare, cauza erorii, trebuie să lăsăm în întregime la o parte textul citit greșit și să începem examenul analitic prin a pune aceste două întrebări : care este ideea ce vine în minte prima și care se apropie cel mai mult de această eroare, și în ce situație a fost ea comisă ? Uneori cunoașterea situației este suficientă pentru explicarea erorii. Exemplu : cineva, care încearcă o anumită trebuință naturală, rătăcește într-un oraș străin și zărește la înălțimea primului etaj al unei case o firmă mare cu inscripția *„CLOSEThaus“* (= W.C.). El are tot timpul să se mire că firma este plasată atît de sus, înainte de a observa că trebuia citit *„CORSEThaus“* (= Casă de corsete). În alte cazuri eroarea, tocmai pentru că este independentă de conținutul textului, cere o analiză aprofundată care nu reușește decît dacă ești exersat în tehnica psihanalitică și ai încredere în ea. Cel mai adesea, însă, este mult mai ușor să obții explicația unei erori de lectură. Ca în exemplul Lichtenberg (*Agamemnon* în loc de *angenommen*) cuvîntul substituit ne dezvăluie fără dificultate suita de idei care constituie sursa tulburării. Pe timp de război, de exemplu, se întîmplă să citim adesea

[3]) *Lapsus calami*, cu un termen latinesc încetățenit, substantivul *calamus* însemnînd între altele și pană sau toc de scris. (Nota trad.)

nume de orașe, de comandanți de armată și expresii militare, auzite din gura tuturor, ori de cîte ori ne aflăm în prezența unor cuvinte care au o oarecare asemănare cu aceste cuvinte și expresii. Ceea ce ne interesează și ne preocupă vine să ia locul a ceea ce este străin de preocupările noastre și încă nu ne interesează. Ecoul ideilor noastre tulbură percepțiile curente.

Erorile de lectură ne oferă de asemenea numeroase cazuri în care însuși textul citit trezește tendința perturbatoare, text care astfel se transformă cel mai adesea în contrariul său. Ne găsim în prezența unei lecturi indezirabile și, grație analizei, ne dăm seama că tocmai dorința intensă de a evita o anumită lectură este responsabilă de deformarea acesteia.

În erorile de lectură cele mai frecvente, pe care le-am menționat în primul rînd, cei doi factori cărora le-am atribuit un rol important în actele ratate nu îndeplinesc decît un rol cu totul secundar : ne referim la conflictul celor două tendințe și la refularea uneia din ele, refulare care se manifestă tocmai prin efectul actului ratat. Nu este vorba de faptul că erorile de lectură ar prezenta caractere aflate în dezacord cu acești factori, dar conflictul conținutului de idei, care duce la eroarea de lectură, este mult mai puternic decît refularea pe care acest conținut de idei a suferit-o anterior. Acești doi factori se reliefează foarte net în diversele modalități ale actului ratat provocat de amnezie.

Uitarea de proiecte este un fenomen a cărui interpretare nu prezintă nici o dificultate și, așa cum am văzut, nu este contestată nici chiar de profani. Tendința care perturbă proiectul constă întotdeauna într-o intenție contrară, într-o nonvrere[4]), despre care ne rămîne să aflăm pentru ce nu se exprimă în alt mod și într-o manieră mai puțin disimulată. Dar existența acestei voințe contrare este incontestabilă. Uneori izbutim să aflăm cîte ceva despre motivele care obligă la disimularea acestei contra-voințe : disimulîndu-se aceasta își atinge întotdeauna scopul, pe care și-l realizează în actul ratat, în timp ce ar fi sigură de respingere dacă s-ar prezenta ca o contradicție fățișă. Dacă, în intervalul de timp care separă conceperea proiectului de executarea sa, se produce însă o schimbare importantă în contextul psihic, schimbare incompatibilă cu înfăptuirea proiectului, uitarea acestuia nu mai poate fi considerată ca act ratat. Această uitare nu mai miră, căci ne dăm seama bine că executarea proiectului ar fi de prisos în noul context psihic. Uitarea unui proiect nu poate fi considerată act ratat decît în cazul în care nu avem de-a face cu o schimbare a acestui context.

Cazurile de uitare de proiecte sînt în general atît de uniforme și de evidente încît nu prezintă nici un interes pentru cercetarea noastră. Totuși sub două aspecte studiul acestui act ratat este susceptibil să ne învețe ceva nou. Am arătat că uitarea, deci nonexecuția proiectului, este dovada unei contra-voințe ostile acestuia. Faptul rămîne adevărat, dar, potrivit cercetărilor noastre, contra-voința poate fi directă sau indirectă. Spre a arăta ce înțelegem noi prin contra-voință indirectă, n-am putea să procedăm mai bine decît să cităm un exemplu sau două. Cînd tutorele uită să-și recomande pupilul unei terțe persoane, uitarea sa poate

[4]) *„ein Nichtwollen"* în textul original. (Nota trad.)

ține de faptul că neinteresîndu-se prea mult de pupilul său, nu prea dorește să facă recomandarea necesară. Cel puțin în acest fel va interpreta pupilul amnezia tutorelui. Dar situația poate fi mai complicată. Aversiunea față de realizarea planului său poate proveni la tutore din altă sursă și poate fi îndreptată în altă direcție. Pupilul poate să nu fie, bunăoară, întru nimic implicat în amnezie, care poate fi determinată de cauze legate de terța persoană. Vedeți, deci, cît de dificilă poate fi utilizarea practică a concepției noastre. În ciuda justeței interpretării sale, pupilul riscă să devină prea neîncrezător și nedrept față de tutorele său. Sau, atunci cînd cineva uită de o întîlnire pe care a acceptat-o și la care el însuși este hotărît să meargă, motivul cel mai verosimil al uitării ar trebui căutat cel mai adesea în puțina simpatie nutrită față de persoana cu care urmează să se întîlnească. În acest caz, însă, analiza ar putea să demonstreze că tendința perturbatoare se raportează nu la persoană, ci la locul unde trebuia să aibă loc întîlnirea și care era evitat din cauza unei amintiri penibile legată de acel loc. Alt exemplu : cînd uităm să expediem o scrisoare, tendința perturbatoare își poate trage foarte bine obîrșia din conținutul scrisorii ; dar se poate și ca acest conținut să fie cu totul anodin și ca amnezia să provină din faptul că el amintește în vreun fel de conținutul unei alte scrisori, scrisă mai demult și care a generat în mod direct tendința perturbatoare : putem afirma în acest caz că contra-voința s-a extins de la scrisoarea precedentă, unde era justificată, la scrisoarea actuală care nu o justifică nicidecum. Vedeți, așadar, că trebuie procedat cu precauție și prudență, chiar și în interpretările în aparență cele mai exacte ; ceea ce este echivalent din punct de vedere psihologic poate fi interpretat în multe feluri din punct de vedere practic.

Fenomene ca acelea despre care v-am relatat pot să vă pară extraordinare. V-ați putea întreba dacă nu cumva contra-voința „indirectă" imprimă procesului un caracter patologic. Vă pot însă asigura că acest proces este întru totul compatibil cu starea normală, cu starea de sănătate. Totuși, înțelegeți-mă bine. Nu sînt nicidecum înclinat să admit incertitudinea interpretărilor noastre analitice. Posibilitatea interpretărilor multiple ale uitării de proiecte subzistă numai atît timp cît noi nu am întreprins încă analiza cazului și atît timp cît interpretările noastre nu se bazează decît pe supoziții de ordin general. Ori de cîte ori ne angajăm în analizarea persoanei interesate, aflăm cu suficientă certitudine că este vorba de o contra-voință directă și care este sursa actului ratat.

Un alt aspect este următorul : constatînd că într-un mare număr de cazuri uitarea unui proiect se reduce la o contra-voință, ne simțim încurajați să extindem aceeași concluzie și la o altă serie de cazuri în care persoana analizată, nemulțumindu-se să nu confirme contra-voința reliefată de noi, pur și simplu o neagă. Gîndiți-vă la numeroasele cazuri în care se uită restituirea cărților împrumutate, achitarea facturilor sau plata datoriilor. Trebuie să avem curajul să-i spunem persoanei interesate că ea are intenția de a păstra cărțile, de a nu plăti datoriile, chiar atunci cînd această persoană va nega intenția pe care i-o atribuim, nefiind în stare să ne explicăm prin alte motive atitudinea sa. Îi vom spune că are această intenție și că nu își dă seama de ea, dar că, în ceea

ce ne privește, ne este deajuns că ea se dă în vileag prin efectul uitării. Celălalt ne va răspunde că tocmai de aceea el nu-și amintește. Vedeți, deci, că ajungem la o situație în care ne-am mai găsit odată. Voind să dăm întreaga dezvoltare logică interpretărilor noastre pe cît de variate, pe atît de justificate ale actelor ratate, sîntem fără doar și poate determinați să admitem că există la om tendințe capabile să acționeze fără știrea lui. Formulînd însă această propoziție, venim în contradicție cu toate concepțiile aflate în vigoare în viață și în psihologie.

Uitarea de nume proprii, de denumiri și de cuvinte străine se lasă la fel explicată printr-o intenție contrară care se leagă direct sau indirect de numele sau cuvîntul cu pricina. V-am citat deja numeroase exemple de repulsie directă cu privire la nume și cuvinte. Dar în acest gen de amnezii determinarea indirectă este cea mai frecventă și cel mai adesea nu poate fi stabilită decît în urma unei analize minuțioase. Astfel, ultimul război, în cursul căruia ne-am văzut obligați să renunțăm la atîtea dintre plăcerile noastre de altădată, a creat asociațiile cele mai bizare, care au avut drept efect slăbirea memoriei noastre în ceea ce privește numele proprii. Mi s-a întîmplat recent să nu pot reproduce numele inofensivului oraș morav *Bisenz* și analiza a dovedit că nu era nicidecum vorba de o atitudine ostilă din parte-mi față de acest oraș, ci că amnezia ținea mai degrabă de asemănarea care există între numele său și acela al palatului *Bisenzi* din Orvieto [5]), unde odinioară am petrecut multe zile plăcute. Ne găsim aici pentru prima oară în prezența unui principiu care, din punctul de vedere al motivației tendinței care favorizează uitarea de nume, ni se va dezvălui mai tîrziu ca îndeplinind un rol preponderent în determinarea de simptome nevrotice: este vorba, între altele, de refuzul memoriei de a evoca ceva asociat cu senzații penibile legate de unele amintiri a căror evocare ar fi de natură să reproducă aceste senzații. În această tendință de ocolire a neplăcerii pe care o pot pricinui amintirile sau alte acte psihice, în această fugă psihică din fața a tot ce este penibil trebuie să vedem ultima rațiune eficientă, nu numai a uitării de nume, ci și a multor altor acte ratate, cum sînt neglijențele, erorile etc.

Se pare însă că uitarea de nume este facilitată în mod special de factori psiho-fiziologici; o putem astfel observa chiar și în cazuri în care nu intervine nici un element legat de vreo senzație de neplăcere. Cînd vă aflați în prezența cuiva care are tendința să uite nume, cercetarea analitică vă va permite întotdeauna să constatați că, dacă anumite nume îi scapă, nu este pentru că îi displac sau îi evocă amintiri dezagreabile, ci pentru că la el se includ în alte lanțuri de asociații cu care ele se află în raporturi mai strînse. S-ar putea afirma că aceste nume sînt legate strîns de aceste lanțuri asociative și sînt respinse de alte asociații ce se pot forma după împrejurări. Amintiți-vă de artificiile mnemotehnicii și, nu fără oarecare uimire, veți constata că unele nume sînt omise ca urmare a însăși asociațiilor pe care le stabilim în mod intenționat pentru a evita fenomenul uitare. Avem un exemplu din cele mai tipice în numele proprii de persoane care, se înțelege de la sine, pentru oameni diferiți au prin forța lucrurilor o valoare psihică cu totul diferită. Luați, spre exemplu, prenumele Teodor. El nu semnifică nimic pentru unii dintre dumneavoastră, pentru alții, este prenumele tatălui, al unui frate, al unui prieten, sau chiar prenumele lor. Experiența analitică va dovedi că primii nu riscă să uite că o anumită persoană străină poartă acest nume, pe cînd ceilalți vor avea mereu tendința de a refuza altuia un nume care li se pare rezervat relațiilor lor personale. Deoarece la acest obstacol asociativ se adaugă acțiunea principiului neplăcerii și aceea a unui mecanism indirect, în acest caz vă veți putea face o idee adecvată despre gradul de complexitate al cauzelor uitării momentane a unui nume. Dar o analiză riguroasă este capabilă să descurce în întregime ițele acestui scul încîlcit.

Omiterea impresiilor și a evenimentelor trăite reliefează cu mai multă precizie și într-un mod mai exclusiv decît în cazul uitării de nume acțiunea tendinței care încearcă să îndepărteze din amintire tot ce este neplăcut. Această amnezie nu poate fi considerată act ratat decît în măsura în care, examinat în lumina experienței noastre de toate zilele, ea ne apare ca surprinzătoare și nejustificată, adică în cazul în care uitarea cuprinde, de exemplu, impresiile mai recente sau mai importante sau impresii a căror absență reprezintă o lacună într-un ansamblu despre care se păstrează o amintire perfectă. De ce și cum putem noi uita în general și, între altele, evenimente care, așa cum sînt acelea din primii ani de copilărie, cu siguranță că ne-au lăsat o impresie din cele mai profunde? Este aici o problemă de un ordin cu totul diferit, în soluționarea căreia putem foarte bine să atribuim un anumit rol apărării împotriva senzațiilor de suferință, atrăgînd în același timp atenția asupra faptului că acest factor este departe de a explica fenomenul în totalitatea sa. Este un fapt incontestabil că impresiile dezagreabile sînt uitate cu ușurință. Numeroși psihologi au sesizat acest fapt care a făcut asupra marelui Darwin o impresie atît de profundă încît el și-a impus ca „regulă de aur" să noteze cu deosebită grijă observațiile care păreau defavorabile teoriei sale și care, după cum el a avut ocazia s-o constate, nu voiau să se fixeze în memoria sa [6]).

Aceia care aud pentru prima oară vorbindu-se despre uitare ca mijloc de apărare contra amintirilor penibile, rareori pierd prilejul de a formula obiecția că, potrivit propriei lor experiențe, mai degrabă amintirile penibile se șterg cu greu, revenind pururea, orice am face ca să le înăbușim, torturîndu-vă fără încetare, cum este cazul, de pildă, cu amintirea unor ofense și umiliri. Faptul este exact, dar obiecția nu rezistă. Ne interesează să nu pierdem din vedere faptul că viața psihică este un cîmp de bătălie și o arenă unde se înfruntă tendințe opuse sau, ca să vorbim într-un limbaj mai puțin dinamic, că ea se compune din contradicții și din cupluri antinomice. Dovedind existența unei tendințe determinate, noi nu dovedim prin aceasta absența unei alte tendințe care acționează într-un sens contrar. Există loc și pentru una, și pentru cealaltă. Problema este numai să cunoaștem raporturile care

[5]) Oraș italian situat cam la jumătatea distanței dintre Roma și Florența. (Nota trad.)

[6]) Vezi Charles Darwin, *Amintiri despre dezvoltarea gîndirii și caracterului meu. Autobiografia*, trad. V. V. Dobrovici și D. Dorogn. Editura Academiei R.S.R., București, 1962, p. 144. (Nota trad.)

se stabilesc între termenii opuşi, acţiunile care emană atît de la una, cît şi de la cealaltă.

Pierderea şi imposibilitatea de a găsi obiectele puse la păstrare ne interesează în mod deosebit, din cauza multiplicităţii de interpretări de care sînt susceptibile aceste două acte ratate şi a diversităţii tendinţelor la care ele se supun. Ceea ce este comun tuturor acestor cazuri este voinţa de a pierde; ceea ce diferă de la un caz la altul este motivul şi scopul pierderii. Pierdem un obiect atunci cînd e uzat, cînd avem intenţia să-l înlocuim cu altul mai bun, cînd a încetat să ne mai placă, cînd îl deţinem de la o persoană cu care am încetat de a fi în bune relaţii sau cînd a fost achiziţionat în împrejurări la care nu mai vrem să ne gîndim. Faptul de a lăsa să cadă, să se deterioreze sau să se spargă un obiect poate servi aceloraşi scopuri. Experienţa vieţii sociale arată că copiii nedoriţi şi născuţi în afara căsătoriei sînt mult mai fragili decît copiii recunoscuţi ca legitimi. Acest rezultat nu este urmarea tehnicii grosiere a făcătoarelor de avorturi, ci se explică printr-o oarecare neglijenţă în îngrijirile date acestor copii. S-ar putea ca îngrijirea obiectelor să aibă aceeaşi explicaţie ca şi aceea a îngrijirii copiilor.

În alte cazuri se pierd obiecte care nu şi-au diminuat cu nimic valoarea, cu singura intenţie de a aduce un fel de sacrificiu sorţii şi de a fi astfel cruţaţi de o altă pierdere de care ne temem. Analiza arată că această manieră de a conjura soarta este destul de răspîndită la noi şi că din acest motiv pierderile noastre constituie adesea un sacrificiu voluntar. Pierderea mai poate fi expresia unei sfidări sau a unei autopedepse. Pe scurt, motivele mai îndepărtate ale tendinţei de a ne debarasa de un obiect prin pierdere sînt nenumărate.

Ca şi celelalte erori, confuzia este adesea utilizată în realizarea de dorinţe care ar trebui refuzate. Intenţia îşi pune atunci masca unei întîmplări fericite. Unul din prietenii mei, de exemplu, care ia trenul ca să facă, în împrejurimile oraşului, o vizită la care nu prea ţine, în staţia de legătură se înşeală asupra trenului şi îl ia pe acela care se întoarce în oraş. Sau se întîmplă că, dorind în cursul unei călătorii să faci, într-o staţie intermediară, o oprire incompatibilă cu anumite obligaţii, pierzi ca din întîmplare trenul de legătură, ceea ce în final îţi permite să-ţi oferi oprirea pe care o doreai. Vă mai pot cita cazul unuia dintre bolnavii mei căruia îi interzisesem s-o cheme pe amanta sa la telefon şi care, ori de cîte ori voia să-mi telefoneze, forma „din greşeală", „mintal", un număr eronat care era chiar acela al amantei sale. Iată, în sfîrşit, un fapt de observaţie referitor la o confuzie, pe care ni-l raportează un inginer, observaţie elegantă şi de o importanţă practică considerabilă prin aceea că ne face să vedem pe concret preliminariile cu privire la deteriorările aduse unui obiect:

„Eram ocupat de cîtăva vreme, împreună cu mai mulţi dintre colegii mei, în laboratorul de la Şcoala superioară, cu o serie de experienţe foarte complicate asupra elasticităţii, muncă la care ne angajasem benevol, dar care începuse să ne ia exagerat de mult timp. Într-o zi cînd mă duceam la laborator cu colegul meu F., acesta mi-a spus că era dezolat că trebuia să piardă atît timp în acea zi, dat fiind că avea mult de lucru acasă. N-am putut decît să-l aprob şi am adăugat glumind şi făcînd aluzie la un incident care avusese loc în săptămîna precedentă: „Să sperăm că maşina va rămîne astăzi în pană, ca şi data trecută, ceea ce ne va permite să oprim lucrul şi să plecăm devreme!". Cînd s-au distribuit sarcinile de muncă, colegul meu a primit însărcinarea să regleze supapa presei, adică să lase să pătrundă lent lichidul de presiune din rezervor în cilindrul presei hidraulice, deschizînd cu precauţie supapa; cel care conducea experienţa stătea în apropierea manometrului şi, în momentul în care este atinsă presiunea cerută, trebuia să strige cu voce tare „Stop!". Auzind acest apel, D. a apucat supapa şi a învîrtit-o cu toată puterea ... la stînga (toate supapele, fără excepţie, se închid prin rotaţie la dreapta!). Întreaga presiune a rezervorului a acţionat în presă, ceea ce a depăşit rezistenţa canalizării şi a avut ca efect ruperea unei suduri în ţevărie: accident lipsit de gravitate, dar care ne-a obligat să întrerupem lucrul şi să ne întoarcem acasă. Ceea ce este curios, este că prietenul meu F., căruia am avut prilejul nu mult după aceea să-i vorbesc despre acest accident, pretindea a nu-şi aminti de el, pe cînd, în ce mă priveşte, am păstrat o amintire certă a faptului".

Cazuri ca acesta sînt de natură să vă sugereze presupunerea că dacă mîinile personalului dumneavoastră se transformă atît de des în vrăjmaşele obiectelor pe care le aveţi în casă, acest fapt poate că nu se datorează unui inofensiv hazard. Vă mai puteţi de asemenea întreba dacă întotdeauna în mod întîmplător ne facem rău nouă înşine, punîndu-ne în pericol propria integritate. Presupunere şi semn de întrebare pe care analiza faptelor de observaţie, de care eventual veţi putea dispune, vă va permite să le verificaţi şi să le daţi o rezolvare.

Sînt departe de a fi epuizat tot ce poate fi spus pe tema actelor ratate. Rămîn încă multe aspecte de examinat şi de discutat. Aş fi însă foarte satisfăcut să ştiu că am reuşit, prin puţinul pe care vi l-am spus, să zdruncin vechile dumneavoastră idei asupra temei de care ne ocupăm şi de a vă fi făcut apţi de acceptarea unor idei noi. În rest, nu-mi fac nici un scrupul de a lăsa lucrurile în punctul unde le-am adus, fără a avansa în continuare. Principiile noastre nu-şi întemeiază întreaga demostraţie doar pe actele ratate şi nimic nu ne obligă să ne limităm cercetările, raportîndu-le numai la materialele furnizate de aceste acte. Marea valoare a actelor ratate constă pentru noi în frecvenţa lor, în faptul că fiecare le poate observa cu uşurinţă la el însuşi şi că producerea lor nu are drept condiţie necesară o stare morbidă oarecare. În încheiere, aş dori numai să vă reamintesc una din întrebările dumneavoastră, pe care pînă acum am lăsat-o fără răspuns: dat fiind că, potrivit numeroaselor fapte pe care le cunoaştem, oamenii sînt adesea atît de aproape de înţelegerea actelor ratate şi se comportă adesea ca şi cum le-ar sesiza sensul, cum se face că, în general, aceleaşi fenomene le apar de multe ori ca fiind accidentale, lipsite de sens şi de importanţă şi că se arată atît de refractari faţă de explicarea lor psihanalitică?

Aveţi dreptate: avem aici un fapt uimitor, care cere o explicaţie. Dar în loc de a vă da explicaţia gata elaborată, prefer ca, prin dezvoltări succesive, să vă fac capabili s-o găsiţi singuri, fără a mai fi nevoie să vă vin eu în sprijin.

Partea a doua

VISUL

V
DIFICULTĂȚI ȘI ABORDĂRI PRELIMINARE

S-a făcut într-o zi descoperirea că simptomele morbide ale unor nevrotici au un sens [1]). Aceasta a constituit punctul de plecare al tratamentului psihanalitic. În cursul acestui tratament s-a constatat că bolnavii invocau visele în chip de simptome. S-a presupus atunci că și visele trebuie să aibă un sens.

Totuși, în loc de a urma ordinea cronologică, noi ne vom începe expunerea invers. Ca pregătire pentru studiul nevrozelor, vom demonstra sensul viselor. Această răsturnare în ordinea expunerii se justifică nu numai prin faptul că studiul viselor reprezintă cea mai bună introducere pentru studiul nevrozelor, ci și prin aceea că visul însuși este un simptom nevrotic, prezentînd pentru noi avantajul inestimabil de a putea fi constatat la toți oamenii, inclusiv la cei sănătoși. Chiar în eventualitatea că toți oamenii ar fi sănătoși și s-ar limita doar să viseze, noi am putea, prin cercetarea viselor, să ajungem aproape la aceleași constatări ca acelea pe care le obținem prin analiza nevrozelor.

În acest fel visul devine un obiect de cercetare psihanalitică. Fenomen obișnuit, fenomen căruia i se dă puțină importanță, lipsit în aparență de orice valoare practică, ca și actele ratate cu care are în comun faptul că se produce la oameni sănătoși, visul se prezintă investigării noastre în condiții mai degrabă defavorabile. Actele ratate erau doar neglijate de către știință și li s-a acordat prea puțină atenție ; dar, la urma urmei, nimeni nu se rușina să se ocupe de ele, spunîndu-și că, în ciuda faptului că există și lucruri mai importante, era posibil ca actele ratate să ne ofere și ele date interesante. Dar a se consacra unor cercetări asupra viselor era considerat nu numai ca o ocupație fără valoare practică și superfluă, ci și ca o distracție penibilă : se vedea în aceasta o ocupație antiștiințifică și care denota la acela care i se consacra o înclinație spre misticism. Un medic să se dedice studierii viselor, cînd neuropatologia și psihiatria ne oferă atîtea fenomene infinit mai serioase : tumori, adesea de mărimea unui măr, care comprimă organul vieții psihice, hemoragii, inflamații cronice în cursul cărora se pot demonstra la microscop modificările țesuturilor ! Nu ! Visul este un subiect prea insignifiant și el nu merită onorurile unei investigații științifice !

[1]) Joseph Breuer, în anii 1880—1882. A se vedea în legătură cu aceasta conferințele ținute de mine în America, în anul 1909 : „Über Psychoanalyse“ și „Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung“.

Este vorba, în plus, de un obiect de studiu al cărui caracter este în opoziție cu toate exigențele științei exacte, de un obiect în legătură cu care cercetătorul nu are nici o certitudine. O idee delirantă, de exemplu, se prezintă cu contururi nete și bine delimitate. Eu sînt împăratul Chinei, proclamă sus și tare bolnavul. Dar visul ? Cel mai adesea el nici nu poate fi măcar povestit. Cînd cineva își expune visul, ce ne garantează exactitatea narațiunii sale, ce ne dovedește că el nu-și deformează visul în timp ce îl povestește, că nu adaugă detalii imaginare, dată fiind incertitudinea amintirii sale ? Fără a mai socoti că majoritatea viselor scapă memoriei noastre, că nu rămîn în amintirea noastră decît fragmente neînsemnate. Oare pe baza interpretării acestor materiale vrem să întemeiem o psihologie științifică sau o metodă de tratament pentru bolnavi ?

Excesul într-o judecată trebuie să ne trezească totdeauna neîncrederea. Este limpede că obiecțiile împotriva visului ca obiect de cercetare merg prea departe. Au visele, cum auzim spunîndu-se, o importanță minoră ? Noi am și avut de răspuns la o obiecție de același gen în legătură cu actele ratate. Am arătat atunci că lucruri de mare importanță se pot manifesta prin semne mărunte. În ceea ce privește caracterul vag al viselor, acesta constituie desigur un caracter ca oricare altul ; noi nu putem să prescriem lucrurilor caracteristicile pe care trebuie să le prezinte ele. Dealtfel există și vise clare și definite. Pe de altă parte, cercetarea psihiatrică abordează adesea obiecte care suferă de aceeași indeterminare, cum este cazul reprezentărilor obsedante de care se ocupă, totuși, psihiatri respectabili și eminenți. Îmi amintesc de ultimul caz prezentat în practica mea medicală. Bolnava a început prin a-mi declara : „Încerc un sentiment ca și cum aș fi făcut sau aș fi vrut să fac rău unei ființe vii ... Unui copil ? Nu, mai degrabă unui cîine. Am impresia că l-am aruncat de pe un pod sau că i-am făcut vreun alt rău“. Putem remedia prejudiciul care rezultă din incertitudinea amintirilor referitoare la vis, avansînd postulatul că nu trebuie să considerăm vis decît ceea ce povestește subiectul respectiv și că trebuie să facem abstracție de tot ceea ce el a putut uita sau deforma în amintirile sale. În sfîrșit, nu ne este permis să spunem că visul este în general un fenomen lipsit de importanță. Oricine știe din propria experiență că dispoziția psihică în care se trezește cineva în urma unui vis se poate menține pe parcursul întregii zile. Medicii cunosc cazuri în care o maladie psihică a debutat cu un vis, bolnavul păstrînd o idee delirantă generată de vis. Se relatează că personaje istorice au găsit în vise forța de a îndeplini unele acțiuni mărețe. Ne putem, deci, pune întrebarea : de unde vine disprețul cercurilor științifice față de vis ?

Personal văd în acest dispreț o reacție împotriva importanței exagerate care i-a fost atribuită odinioară. Se știe că reconstituirea trecutului nu este lucru ușor, dar putem admite fără șovăire că strămoșii noștri de acum trei mii de ani și mai de demult au visat tot așa cum visăm noi azi. Pe cît știm, toate popoarele vechi au acordat viselor o mare importanță și le-au considerat utilizabile din punct de vedere practic. Ele au extras din vise indicații cu privire la viitor, au căutat în ele prevestiri. La greci și la popoarele orientale, o campanie militară fără tălmăcitori de vise era considerată la fel de imposibilă ca în

zilele noastre o astfel de campanie fără mijloacele de recunoaștere furnizate de aviație. Cînd Alexandru cel Mare a întreprins expediția sa de cucerire, el avea în suita sa pe cei mai renumiți interpreți de vise. Orașul Tyr, care în acel timp era încă situat pe o insulă, opunea regelui o astfel de rezistență încît el era hotărît să ridice asediul, cînd, într-o noapte, a visat un satir executînd un dans triumfal. Împărtășind visul ghicitorului său, fu asigurat că trebuia să vadă în acesta prezicerea victoriei împotriva orașului. Drept urmare, el ordonă asaltul și orașul fu cucerit. Etruscii și romanii se slujeau de alte mijloace pentru ghicirea viitorului, dar interpretarea viselor a fost cultivată și s-a bucurat de o mare favoare în timpul întregii perioade elenistico-romane. Din literatura referitoare la acestea nu ne-a rămas decît lucrarea capitală a lui Artemidor din Daldis [2]), care ar data din epoca împăratului Adrian. Cum se explică faptul că arta de a interpreta visele a decăzut și visul însuși a căzut în dizgrație, nu v-aș putea-o spune. Nu putem vedea în această decadență și în acest discredit nici efectul progresului, deoarece sumbrul ev mediu a conservat cu fidelitate lucruri mult mai absurde decît vechea interpretare a viselor. Dar fapt este că interesul pentru vise a degenerat treptat în superstiție și și-a găsit ultimul refugiu la oameni inculți. Ultimul abuz al interpretării, care s-a menținut pînă în zilele noastre, constă în a afla cu ajutorul viselor numerele cîștigătoare la loterie. În schimb, știința exactă contemporană s-a ocupat în multe rînduri de vise, dar totdeauna cu intenția de a le aplica teoriile sale psihologice. Firește, medicii vedeau în vis nu un act psihic, ci o manifestare psihică a unor excitații somatice. Binz declară în 1876 că visul este un „proces somatic, totdeauna inutil, adesea chiar morbid și care este pentru sufletul universal și nemurire ceea ce un teren nisipos, acoperit de bălării și situat într-o depresiune este pentru aerul curat care îl domină din cer". Maury compară visul cu convulsiile dezordonate ale dansului Sf. Guy [3]), în opoziție cu mișcările coordonate ale omului normal, iar o veche comparație asimilează visele cu sunetele pe care „le produce un om nepriceput în muzică, făcînd să alerge pe clapele instrumentului cele zece degete ale sale".

A interpreta înseamnă a găsi un sens ascuns ; nici vorbă nu poate fi de aceasta pentru cei care depreciază într-atît valoarea visului. Citiți descrierea visului la Wundt, la Jodl și la alți filozofi moderni : toți se mulțumesc să enumere aspectele prin care visul se deosebește de gîndirea în stare de veghe, prin reducerea intenționalității să evidențieze descompunerea asociațiilor, suprimarea spiritului critic, eliminarea oricărei cunoașteri și toate celelalte semne care tind să dovedească scăzuta valoare care trebuie acordată viselor. Singura contribuție prețioasă la cunoașterea visului, pentru care sîntem datori științei exacte, se referă la influența pe care o exercită asupra conținutului viselor excitațiile corporale care se produc în timpul somnului. De la un autor norvegian

[2]) Scriitor grec din sec. al. II-lea e.n., originar din Efes, dar numit „din Daldis" după orașul natal al mamei sale, spre a-l deosebi de geograful Artemidor din Efes (sec. I. î.e.n.). *Oneirokritika* sa cuprinde, între altele, reguli de interpretare a viselor. Freud a cunoscut probabil versiunea germană tipărită la Stuttgart în 1881. (Nota trad.)

[3]) Maladie neurologică. (Nota trad.)

astăzi dispărut, J. Mourly-Vold, au rămas două mari volume de cercetări experimentale asupra somnului (traduse în limba germană în 1910 și 1912), cu referire aproape în exclusivitate la efectele produse de modificările de poziție a membrelor. Aceste cercetări sînt elogiate ca modele de cercetare exactă asupra somnului. Dar ce ar spune știința exactă aflînd că noi vrem să încercăm a descoperi *sensul* viselor ? Poate că s-a și pronunțat pe această temă, dar noi nu ne vom lăsa descurajați de judecata sa. Întrucît actele ratate pot să aibă un sens, nimic nu se opune ca același lucru să se petreacă și cu visele, iar în multe cazuri acestea au în mod efectiv un sens care a scăpat cercetării exacte. Să ne însușim deci prejudecata celor vechi și a poporului și să ne angajăm pe urmele tălmăcitorilor de vise de altădată.

Mai întîi trebuie, însă, să ne orientăm cu privire la tema noastră, să trecem în revistă domeniul visului. Ce este, așadar, un vis ? Este greu să răspundem printr-o definiție. În consecință nu vom încerca să dăm o definiție acolo unde este de ajuns să indicăm un subiect pe care toată lumea îl cunoaște. Ar trebui să reliefăm caracteristicile esențiale ale visului. De unde să le luăm ? Sînt atîtea deosebiri, și în toate direcțiile, în interiorul cadrului care delimitează domeniul nostru ! Esențiale vor fi acele caracteristici pe care le vom putea arăta ca fiind comune pentru toate visele.

Prima dintre caracteristicile comune tuturor viselor este faptul că se produc în timpul somnului. Este limpede că visele reprezintă o manifestare a vieții psihice în timpul somnului și că dacă aceasta oferă anumite similitudini cu viața psihică din starea de veghe, ea este de asemenea particularizată prin deosebiri considerabile. Această definire o găsim deja la Aristotel. Este posibil ca între vis și somn să existe raporturi încă și mai intime. Sîntem adesea treziți de un vis, adesea visăm cînd ne trezim în mod spontan sau cînd sîntem treziți din somn în chip violent. Astfel visul ne apare ca o stare intermediară între somn și starea de veghe. Iată-ne, prin urmare, conduși în domeniul somnului. Ce este somnul ?

Aceasta este o problemă fiziologică sau biologică în care multe lucruri sînt încă discutabile. Nu putem decide nimic cu privire la aceasta, dar socot că trebuie să încercăm să caracterizăm somnul din punct de vedere psihologic. Somnul este o stare în care individul care doarme nu conștientizează nimic despre lumea exterioară, stare în care interesul său se află cu totul detașat de această lume. Mă scufund în somn tocmai retrăgîndu-mă din lumea exterioară și luînd măsuri de precauție împotriva excitațiilor din afară. Adorm, de asemenea, atunci cînd sînt obosit de această lume și de stimulii ei. Adormind, îi spun lumii exterioare : lasă-mă în pace, fiindcă vreau să dorm. Dimpotrivă, copilul spune : încă nu vreau să dorm, vreau să mai stau treaz. Tendința biologică a somnului pare deci să constea în relaxare, iar caracteristica sa psihologică în stingerea interesului pentru lumea exterioară. În raport cu această lume în care am venit fără s-o fi dorit, ne aflăm într-o asemenea situație încît nu o putem suporta neîntrerupt. În consecință ne scufundăm din cînd în cînd în starea în care ne găseam înainte de a veni pe lume, în existența noastră intrauterină. Cel puțin ne creăm condiții cu totul analoage cu acelea din această existență : căldură, obscu-

ritate, absența excitațiilor. În plus, unii dintre noi se încovrigă și dau corpului lor, în timpul somnului, o atitudine asemănătoare cu aceea pe care o aveau în pîntecele mamei. S-ar zice că pînă și la vîrsta adultă nu aparținem lumii decît cu două treimi din existența noastră și că pentru o treime încă nu ne-am născut. Fiecare trezire din somn dimineața este pentru noi, în aceste condiții, ca o nouă naștere. Oare nu spunem despre starea în care ne găsim la trezire din somn : sîntem ca nou-născuți ? Spunînd aceasta, fără îndoială că ne facem o idee cît se poate de falsă despre senzația generală a noului-născut. Este mai curînd de presupus că acesta se simte foarte indispus. De asemenea, despre faptul de a ne naște spunem : a vedea lumina zilei.

Dacă somnul este ceea ce am arătat, visul, departe de a face obligatoriu parte din el, apare mai curînd ca un accesoriu rău venit. Noi credem că somnul fără vise este cel mai bun, singurul care-și merită numele ; că nici o activitate psihică nu ar trebui să aibă loc în timpul somnului. Dacă survine o activitate psihică, este tocmai pentru că nu am reușit să realizăm starea de repaus *foet*-al, să suprimăm pînă și ultimele resturi ale oricărei activități psihice. Visele nu ar fi altceva decît aceste resturi și ar părea că, într-adevăr, visul nu ar trebui să aibă nici o semnificație. Altfel se petreceau lucrurile cu actele ratate, care sînt activități ale stării de veghe. Dar atunci cînd dorm, după ce am reușit să reduc total activitatea mea psihică, neputînd să stăpînesc decît cîteva resturi ale acestei activități, nu este nicidecum necesar ca aceste resturi să aibă sens. Sensul acesta nici nu aș ști să-l utilizez, cea mai mare parte a vieții mele psihice fiind abolită. N-ar putea fi vorba, în adevăr, decît de reacții sub formă de contracții musculare, decît de fenomene psihice provocate nemijlocit de o excitație somatică. Visele n-ar fi în felul acesta decît resturi ale activității psihice din starea de veghe, resturi capabile doar să tulbure somnul ; iar noi nu am avea nimic mai bun de făcut decît să abandonăm acest subiect, ca neincluzîndu-se în psihanaliză. Dar, chiar dacă visul ar fi inutil, existența sa nu poate fi negată și noi putem încerca să dăm socoteală de această existență. Pentru ce viața psihică nu adoarme cu totul ? Fără îndoială pentru că ceva se opune odihnei sale. Asupra sa se exercită excitații, față de care trebuie să reacționeze. Visul ar reprezenta deci modul de reacție al psihicului, în timpul stării de somn, la excitațiile cu care se confruntă. Sesizăm aici o cale de acces spre înțelegerea visului. Putem cerceta care sînt, în diferitele vise, excitanții care tind să tulbure somnul și la care persoana care doarme reacționează prin vise. Am desprins în felul acesta prima caracteristică comună a tuturor viselor.

Există și o a doua caracteristică comună ? Cu siguranță, însă este mult mai greu s-o înțelegem și s-o descriem. Procesele psihologice ale somnului diferă cu totul de acelea ale stării de veghe. Trăim în somn multe evenimente în care credem, în timp ce nu este vorba, poate, decît de o excitație care ne tulbură. Percepem adesea imagini vizuale care pot fi uneori însoțite de sentimente, de idei, de impresii furnizate de alte simțuri decît de văz, dar totdeauna și pretutindeni domină imaginile. În consecință, dificultatea de a povesti un vis rezultă, în parte, din faptul că avem de transpus imaginile în cuvinte. V-aș putea desena visul meu, dar n-aș ști să vi-l povestesc, spune adesea persoana care visează. La

drept vorbind, nu este aici vorba de o activitate psihică redusă, cum ar fi aceea a unui debil mintal comparată cu aceea a omului de geniu : este vorba de ceva *calitativ* diferit, fără a putea spune în ce anume constă diferența. G. Th. Fechner formulează undeva supoziția că scena pe care se desfășoară visele (în suflet) este diferită de aceea a reprezentărilor stării de veghe. Este un lucru pe care nu-l înțelegem, și despre care nu știm ce trebuie să gîndim ; dar aceasta exprimă fidel acea impresie stranie pe care ne-o lasă cea mai mare parte a viselor. Comparația activității care se manifestă în vise cu efectele obținute de o mînă profană în muzică nu ne mai este aici de nici un ajutor, deoarece clavirul atins de această mînă scoate mereu aceleași sunete, care nu sînt în mod necesar melodioase, ori de cîte ori întîmplarea face ca mîna să se plimbe pe clape. Să avem mereu în minte cea de-a doua caracteristică comună a viselor, oricît de incomprehensibile ar fi ele.

Mai există și alte caracteristici comune ? Eu nu sesizez altele și, în general, nu văd decît deosebiri sub toate aspectele : atît în ceea ce privește durata aparentă și claritatea, rolul jucat de emoții, persistența etc. După opinia noastră, totul se petrece altfel decît ne-am aștepta dacă ar fi fost vorba doar de o apărare forțată, momentană, spasmodică împotriva unei excitații. În ceea ce privește întinderea lor, există vise foarte scurte care se compun dintr-o imagine sau din cîteva imagini dispersate și nu conțin decît o idee, decît un cuvînt ; altele au un conținut foarte bogat, care se desfășoară ca niște veritabile romane și par să dureze timp foarte îndelungat. Există vise tot atît de clare ca și evenimentele vieții reale, atît de clare încît, chiar treziți din somn, avem nevoie de cîtva timp spre a ne da seama că nu este vorba decît de un vis ; altele sînt deznădăjduitor de slabe, șterse, vagi. Și chiar într-unul și același vis, găsim uneori părți de o mare limpezime, alături de altele care sînt insesizabil de neclare. Sînt vise pline de sens sau cel puțin coerente, chiar bogate spiritual, de o frumusețe fantastică, pe cînd altele sînt cețoase, stupide, absurde, chiar extravagante. Unele vise ne lasă cu totul reci, în timp ce în altele sînt trezite toate afectele și încercăm durerea pînă la lacrimi, anxietatea care ne întrerupe somnul, uimirea, extazul etc. Majoritatea viselor sînt uitate cu repeziciune după ce ne-am trezit sau, dacă se mențin în timpul zilei, ele pălesc treptat și spre seară prezintă mari lacune ; dimpotrivă, unele vise, spre exemplu acelea ale copiilor, se conservă atît de bine încît uneori le regăsim în amintirile persoanei respective, 30 de ani mai tîrziu, ca o impresie cu totul recentă. Anumite vise, ca și individul uman, nu apar decît o singură dată ; altele se repetă de mai multe ori la aceeași persoană, fie neschimbate, fie cu ușoare variații. Pe scurt, această insignifiantă activitate psihică nocturnă dispune de un repertoriu colosal, fiind capabilă să recreeze tot ceea ce psihicul creează în timpul activității sale diurne, dar ea nu este niciodată identică cu aceasta.

S-ar putea încerca explicarea tuturor acestor varietăți ale visului, presupunînd că ele corespund diverselor stări intermediare dintre somn și veghe, diverselor faze ale somnului incomplet. Dacă ar fi însă așa, atunci, pe măsură ce visul dobîndește mai multă valoare, un conținut mai bogat și o claritate mai mare, ar trebui să ne dăm seama din ce în ce mai limpede că este vorba de un vis, căci în visele de acest gen

viața psihică se apropie cel mai mult de ceea ce este ea în starea de veghe. Și mai ales nu ar trebui să avem în acest caz, alături de fragmente de vis nete și rezonabile, altele lipsite de orice precizie, absurde și urmate de noi fragmente transparente. A admite explicația pe care am enunțat-o, ar fi să atribuim vieții psihice facultatea de a-și modifica profunzimea somnului cu o viteză și o ușurință care nu au corespondent în realitate. Deci putem spune că această explicație nu rezistă. Lucrurile nu sînt, în general, atît de simple.

Vom renunța, deocamdată, să căutăm „sensul" visului, spre a încerca, pornind de la caracteristicile comune tuturor viselor, să le înțelegem mai bine. Din raporturile care există între vise și starea de somn, am conchis că visul este o reacție la o excitație care tulbură somnul. Este, o știm, singurul aspect, de o importanță excepțională, în care psihologia experimentală ne-ar putea da concursul, furnizîndu-ne dovada că excitațiile suportate în timpul somnului transpar în vis. Cunoaștem multe cercetări referitoare la această problemă, inclusiv acelea ale lui Mourly-Vold, despre care am vorbit mai înainte, și fiecare din noi a avut prilejul să confirme această constatare prin observații personale. Voi cita cîteva experimente selectate dintre cele mai vechi. Pe unele dintre ele Maury le-a încercat pe sine însuși. În timpul somnului i s-a dat să miroasă apă de colonie, iar el a visat că se afla la Cairo, în prăvălia lui Jean-Marie Farina, cu care era legat printr-o mulțime de aventuri extravagante. Sau a fost ciupit ușor de ceafă și a visat îndată ceva cu un plasture și un medic care îl îngrijise în copilărie. Sau, în sfîrșit, i s-a picurat apă pe frunte : a visat că se află în Italia, transpira din belșug și bea vin alb de Orvieto.

Ceea ce frapează în aceste vise provocate experimental ne va apărea poate cu și mai multă claritate într-o altă serie de vise declanșate prin exerciții. Este vorba de trei vise comunicate de un observator ager, Hildebrandt, și care constituie, toate trei, reacții la zgomotul produs de un ceas deșteptător :

„Mă plimb într-o dimineață de primăvară, hoinăresc pe cîmp pînă într-un sat vecin, unde văd locuitorii în haine de sărbătoare îndreptîndu-se în număr mare spre biserică, cu cartea de rugăciuni în mînă. Este, într-adevăr, duminică și curînd trebuie să înceapă prima slujbă. Mă hotărăsc să asist, însă cum se face foarte cald, ca să mă odihnesc intru în cimitirul din preajma bisericii. Îndeletnicindu-mă cu citirea diverselor inscripții mortuare, aud clopotarul suind în clopotniță și zăresc sus de tot clopotul mic care trebuie să anunțe imediat începerea rugăciunii. El mai stă nemișcat cîteva clipe, apoi începe să se miște și deodată sunetele sale devin limpezi și pătrunzătoare, trezindu-mă. Țîrîia ceasul-deșteptător.

O a doua combinație. E o zi senină de iarnă. Străzile sînt acoperite de o pătură groasă de zăpadă. Trebuie să fac o plimbare cu sania, dar sînt obligat să aștept multă vreme pînă sînt anunțat că sania e în fața ușii. Înainte de a urca, fac pregătirile de rigoare : îmi pun șuba, instalez tava cu jăratic. În sfîrșit, iată-mă în sanie. Din nou așteptare, pînă ce hățurile dau cailor semnalul de plecare. Aceștia se pun în mișcare și zurgălăii încep să facă să răsune muzica lor ienicerească bine cunoscută, cu o violență care sfîșie brusc pînza de păianjen a visului. Și de data aceasta era vorba pur și simplu de zgomotul soneriei ceasului deșteptător.

Al treilea exemplu ! Văd o fată de la bucătărie îndreptîndu-se de-a lungul culoarului spre sufragerie, în mînă cu o stivă de cîteva duzini de farfurii. Vraful de porțelan pe care îl poartă ea mi se pare în pericol de a-și pierde echilibrul. „Ia seama, îi spun, întreaga ta încărcătură va cădea la pămînt". Primesc răspunsul obișnuit în asemenea împrejurări etc., ceea ce nu mă împiedică să urmăresc cu neliniște servitoarea. Iat-o, în adevăr, împiedicîndu-se chiar în pragul ușii, vasele fragile cad și se împrăștie pe parchet în mii de cioburi, cu un zornăit înspăimîntător. Curînd bag de seamă însă că este vorba de un zgomot persistent care nu este propriu-zis un zornăit, ci clopoțelul unei sonerii. La trezire constat că este zgomotul ceasului-deșteptător".

Aceste vise sînt foarte frumoase, pline de sens și, contrar majorității viselor, sînt deosebit de coerente. Nu le adresăm, în consecință, nici un reproș. Trăsătura lor comună constă în aceea că situația se rezolvă totdeauna printr-un zgomot care mai apoi este recunoscut ca fiind produs de soneria ceasului-deșteptător. Vedem, așadar, cum se produce un vis, dar aflăm totodată ceva in plus. Persoana care visează nu recunoaște soneria ceasului-deșteptător (dealtfel acesta nu figurează în vis), ci ea înlocuiește zgomotul acesta prin altul și de fiecare dată interpretează diferit excitația care întrerupe somnul. De ce ? La această întrebare nu avem nici un răspuns : s-ar spune că este vorba aici de ceva arbitrar. Dar, a înțelege visul ar fi tocmai să putem explica de ce persoana care visează alege tocmai cutare zgomot și nu altul, spre a interpreta excitația care provoacă deșteptarea. Se mai poate obiecta în legătură cu visele lui Maury faptul că dacă se vede excitația manifestîndu-se în vis, nu se constată precis de ce ea se manifestă sub cutare formă dată, care nu decurge nicidecum din natura excitației. În afară de aceasta, în visele lui Maury vedem adăugîndu-se efectului direct al excitației o mulțime de efecte secundare ca, de exemplu, aventurile extravagante din visul care are ca obiect odicolonul, aventuri imposibil de explicat prin aceasta.

Or, notați bine că tocmai în visele care provoacă deșteptarea apare cea mai mare șansă de a stabili influența excitațiilor întrerupătoare de somn. În majoritatea celorlalte cazuri, acest lucru va fi mult mai greu. Nu ne trezim întotdeauna ca urmare a unui vis și cînd ne amintim dimineața de visul din cursul nopții, cum să mai regăsim excitația care poate că a acționat în timpul somnului ? Am reușit o dată, firește datorită unor împrejurări speciale, să constat aposteriori o excitație sonoră de acest gen. M-am trezit într-o dimineață într-o stațiune de altitudine din Tirol cu convingerea că am visat că a murit Papa. Căutam să-mi explic acest vis, cînd soția mea m-a întrebat : „Ai auzit, în zori, ce grozav se trăgeau clopotele la toate bisericile și capelele ?" Nu, nu auzisem nimic, pentru că am un somn adînc, dar această comunicare mi-a permis să-mi înțeleg visul. Care este frecvența acestor excitații care îl determină pe cel adormit să viseze, fără ca el să obțină mai tîrziu nici cea mai măruntă informație în legătură cu aceasta ? Ea poate fi mare sau nu. Dat fiind că excitația nu mai poate fi dovedită, este imposibil

să ne mai facem în privința aceasta vreo idee. Dealtfel nici nu vom lungi discuția asupra valorii excitațiilor exterioare, din punctul de vedere al tulburării pe care acestea o exercită asupra somnului, știind că ele nu ne pot explica decît numai o mică fracțiune a visului și nu întreaga reacție constituită de vis.

Dar acesta nu este un motiv pentru abandonarea în întregime a acestei teorii, care dealtfel este susceptibilă de dezvoltare. În fond, puțin interesează cauza care tulbură somnul și incită psihicul la vise. Cînd această cauză nu rezidă într-o excitație senzorială venită din afară, poate interveni o excitație cenestezică, provenind de la organele interne. Această ultimă ipoteză pare foarte probabilă și răspunde concepției populare privind producerea viselor. Visele vin din stomac, auzim adesea spunîndu-se. Dar și în acest caz se poate întîmpla în mod nefericit ca o excitație cenestezică activă în timpul nopții să nu lase nici o urmă dimineața și să devină astfel nedemonstrabilă. Cu toate acestea, nu vrem să neglijăm bunele și multiplele experimente care pledează în favoarea legăturii dintre vise și excitațiile interne. Este în general un fapt incontestabil că starea organelor interne este capabilă să exercite o influență asupra viselor. Raporturile existente între conținutul unor vise, pe de o parte, și acumularea urinei în vezică sau excitarea organelor genitale, pe de altă parte, nu pot fi trecute cu vederea. De la aceste cazuri evidente se trece la altele în care acțiunea unei excitații interne asupra conținutului visului pare mai mult sau mai puțin verosimilă, conținutul incluzînd elemente ce pot fi considerate ca o elaborare, reprezentare și interpretare a unei excitații de acest gen.

Scherner, care s-a ocupat mult de vise (1861), a insistat îndeosebi asupra raportului de la cauză la efect care există între excitațiile care își au sursa în organele interne și vise, citînd cîteva exemple frumoase în sprijinul tezei sale. Cînd vede, de exemplu, „două șiruri de băieți frumoși, blonzi și cu tenul delicat înfruntîndu-se într-o poziție de luptă, precipitîndu-se unii contra altora, atacîndu-se reciproc, apoi separîndu-se ca să revină pe pozițiile lor inițiale și luînd de la capăt lupta“, prima interpretare care se prezintă este că șirurile de băieți sînt reprezentarea simbolică a celor două șiraguri de dinți, această interpretare fiind confirmată de faptul că persoana care a visat a fost nevoită, după această scenă, „să-și extragă din maxilar un dinte lung“. Nu mai puțin plauzibilă pare explicația care atribuie unei iritații intestinale un vis în care autorul vedea „culoare lungi, strîmte, sinuoase“, și putem admite împreună cu Scherner că visul tinde înainte de toate să reprezinte prin obiecte asemănătoare organul care generează excitația.

Trebuie deci să admitem că excitațiile interne sînt susceptibile să îndeplinească același rol cu excitațiile care provin din exterior. Din nefericire interpretarea lor este expusă acelorași obiecții, într-un mare număr de cazuri interpretarea printr-o excitație internă este incertă sau nedemonstrabilă ; numai unele vise permit să se bănuiască participarea excitațiilor care-și au punctul de plecare într-un organ intern ; în sfîrșit, întocmai ca excitația senzorială exterioară, excitația unui organ intern nu explică din vis decît ceea ce corespunde reacției directe a excitației și ne lasă în incertitudine în ceea ce privește proveniența celorlalte părți ale visului.

Să notăm totuși o particularitate a viselor pe care o reliefează studiul excitațiilor interne. Visul nu reproduce excitația ca atare : el o prelucrează, o indică printr-o aluzie, o pune într-o relație, o înlocuiește prin altceva. Această latură a travaliului care are loc în cursul visului trebuie să ne intereseze, deoarece tocmai ținînd seama de aceasta vom avea șansa să ne apropiem mai mult de ceea ce constituie esența visului. Cînd întreprindem ceva sub imboldul unei stimulări, singură această stimulare nu epuizează întotdeauna conținutul actului săvîrșit. *Macbeth* de Shakespeare este o piesă de circumstanță, scrisă cu prilejul suirii pe tron a unui rege care, cel dintîi, a reunit pe creștetul său coroanele a trei țări. Dar această împrejurare istorică epuizează oare conținutul piesei, explică ea grandoarea și enigmele sale ? Este posibil ca excitațiile exterioare și interne care acționează în timpul somnului asupra omului să nu servească decît la declanșarea visului, fără a ne revela nimic din esența sa.

Celălalt caracter comun tuturor viselor, singularitatea lor psihică, este pe de o parte foarte greu de înțeles, iar pe de altă parte nu oferă nici un punct de sprijin pentru cercetări ulterioare. Evenimentele din care se compune visul au cel mai adesea formă vizuală. Oare excitațiile dau vreo explicație acestui fapt ? În vis este vorba, în fond, de excitația pe care am resimțit-o ? Dar de ce este visul vizual, pe cînd excitația oculară nu declanșează vise decît în cazuri extrem de rare ? Sau atunci cînd visăm ceva în legătură cu o conversație sau un discurs, se poate dovedi că o conversație sau vreun alt zgomot similar ne-au ajuns la urechi în timpul somnului ? Îmi permit să resping categoric această ultimă ipoteză.

Deoarece caracterele comune tuturor viselor nu sînt de nici un ajutor pentru explicarea acestora, poate că vom reuși mai mult făcînd apel la deosebirile care le separă. Visele sînt adesea lipsite de sens, cețoase, absurde ; dar sînt și vise pline de sens, limpezi, rezonabile. Să ne oprim puțin și să vedem dacă nu cumva acestea din urmă nu ne permit să le explicăm pe celelalte. Vă voi împărtăși, în acest scop, cel mai recent vis rațional ce mi-a fost povestit și care aparține unui tînăr : „Plimbîndu-mă pe strada Kärntner, mă întîlnesc cu domnul X., cu care fac cîțiva pași împreună. Mă duc apoi la restaurant. Două doamne și un domn se așază la masa mea. La început sînt contrariat și nu vreau să-i privesc. În final ridic ochii și constat că sînt foarte eleganți“. Autorul visului remarcă în legătură cu aceasta că în seara precedentă el se aflase cu adevărat pe strada Kärntner, pe unde trece în mod obișnuit și că se întîlnise într-adevăr cu domnul X. Celălalt fragment al visului nu constituie o reminiscență directă, dar se aseamănă într-o anumită măsură cu un eveniment petrecut cu cîțiva ani mai înainte. Iată un alt vis de acest gen, al unei doamne. Soțul ei o întreabă : „N-ar trebui să acordăm pianul ?“ La care ea răspunde : „E inutil, pentru că tot va trebui să-l îmbrăcăm din nou în piele“. Visul reproduce o conversație pe care ea o avusese aproape aidoma cu soțul ei în ziua care a precedat visul. Ce învățăminte desprindem din aceste două vise sobre ? Că în anumite vise putem găsi reproducerea unor evenimente din starea de veghe sau a unor episoade legate de aceste evenimente. Ar fi un rezultat apreciabil să putem face asemenea afirmații despre toate visele. Dar nu acesta este cazul, iar această concluzie nu se aplică decît la foarte puține vise. În

majoritatea viselor nu întîlnim nici un fapt în legătură cu starea de veghe, iar în ceea ce priveşte factorii care determină visele absurde şi nebuneşti, ne aflăm deocamdată în ignoranţă. Ştim numai că ne găsim în faţa unei noi probleme. Dorim să ştim nu numai ce înseamnă visul, dar şi de ce şi în ce scop reproduce visul cutare eveniment cunoscut, întîmplat cu totul recent, atunci cînd, ca în cazurile pe care le-am citat, semnificaţia sa este clară.

Fără îndoială că sînteţi, ca şi mine, sătui să urmăriţi acest gen de cercetări. Credem că e zadarnic să ne interesăm numai de o singură problemă, aceasta nu ajunge, atîta timp cît nu ştim în ce direcţie trebuie căutată soluţia. Psihologia experimentală nu ne oferă decît cîteva date, de o valoare excepţională, este drept, asupra rolului excitaţiilor în declanşarea viselor. Din partea filozofiei nu ne putem aştepta decît la obiecţii dispreţuitoare privind insignifianţa din punct de vedere cognitiv a obiectului nostru de investigaţie. În fine, nu vrem să împrumutăm nimic de la ştiinţele oculte. Istoria şi înţelepciunea popoarelor demonstrează că visul are un sens şi prezintă importanţă, anticipînd viitorul, ceea ce este greu de admis şi imposibil de demonstrat. Astfel, primul nostru demers este total neputincios.

Împotriva oricărei aşteptări, ne vine un ajutor dintr-o direcţie pe care încă nu am luat-o în considerare. Limbajul[4]) care nu datorează nimic hazardului, ci constituie, ca să spunem aşa, un sediment al cunoştinţelor acumulate, limbajul, pe care nu trebuie totuşi să-l utilizăm fără precauţie, cunoaşte „visele în stare de veghe" : acestea sînt produse ale imaginaţiei, fenomene foarte generale care se observă atît la persoanele sănătoase, cît şi la bolnavi şi pe care oricine le poate cerceta pe sine însuşi. Ceea ce distinge în mod deosebit aceste producţii imaginare este faptul că au primit denumirea de „vise cu ochii deschişi" şi efectiv ele nu prezintă nici unul din cele două caracteristice comune viselor propriu-zise. Aşa cum o arată numele lor, aceste vise nu au nici o legătură cu starea de somn, iar în ce priveşte al doilea caracter comun, nu este vorba nici de percepţii, nici de halucinaţii, ci mai curînd de reprezentări : ştim că imaginăm, că nu vedem, ci gîndim. Aceste vise se observă la vîrsta care precede pubertatea, adesea începînd cu a doua copilărie, şi dispar la vîrsta adultă, dar ele persistă uneori pînă la adînci bătrîneţe. Conţinutul acestor produse ale imaginaţiei este dominat de o motivaţie foarte transparentă. Sînt scene şi evenimente în care egoismul, ambiţia, nevoia de putere sau dorinţele erotice ale persoanei care visează astfel îşi găsesc satisfacerea. La tineri domină visele de ambiţie ; la femei, care îşi canalizează întreaga ambiţie în succesele amoroase, primul loc este ocupat de visele erotice. Dar adesea sesizăm şi la bărbaţi trebuinţa erotică şi pe fundalul acesta toate succesele şi isprăvile erotice ale acestor visători nu au ca scop decît cucerirea admiraţiei şi favorurilor

[4]) Extrăgîndu-şi teoria din investigaţia lingvistică şi reducînd de regulă practica la simple jocuri intelectuale, de cenaclu psihanalitic, sclipitoare, dar sterile, francezul Jacques Lacan hipertrofiază una din laturile freudismului, eşuînd în caricatură, calambur sau delir subtire (Cf. Leonard Gavriliu, *Structură şi determinism în psihologia abisală*, teză de doctorat, capitolul „De la pansexualism la panglosie : Jacques Lacan", text xerografiat, Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi, 1972, pp. 223—242.

femeilor. Pe lîngă aceasta, visele în stare de veghe sînt foarte variate şi au o soartă variată. Unele din ele sînt abandonate după o scurtă perioadă de timp, pentru a fi înlocuite ; altele sînt menţinute, dezvoltate pînă la stadiul unor istorii complicate şi adaptate condiţiilor schimbătoare ale vieţii. Ele, ca să spunem aşa, ţin pasul cu timpul şi poartă „marca" ce atestă influenţa noii situaţii. Ele constituie materia primă a producţiei poetice, căci tocmai imprimîndu-le viselor în stare de veghe anumite transformări, anumite travestiri sau abrevieri autorul operelor de imaginaţie creează situaţii pe care le plasează în romane, nuvele sau piese de teatru. Dar întotdeauna visătorul în cauză, direct sau prin identificare manifestă cu altcineva, este eroul viselor sale în stare de veghe.

Acestea şi-au primit probabil numele datorită faptului că, în ceea ce priveşte raporturile lor cu realitatea, nu trebuie considerate ca fiind mai reale decît visele propriu-zise. Se mai poate ca această asemănare de nume să se întemeieze pe un caracter psihic pe care încă nu-l cunoaştem, pe care îl căutăm. E posibil, de asemenea, să nu fim îndreptăţiţi să dăm prea mare importanţă acestei asemănări de nume. Atîtea şi atîtea probleme, care nu vor putea fi elucidate decît mai tîrziu.

*

* *

VI
IPOTEZE ȘI TEHNICA INTERPRETĂRII

Așadar, pentru a putea progresa în cercetările noastre asupra visului, avem nevoie de o nouă cale, de o metodă nouă. Vă voi face în legătură cu aceasta o propunere cît se poate de simplă : să admitem, în tot ceea ce va urma, că visul este un fenomen nu somatic, ci psihic. Ce înseamnă acest lucru, cunoașteți ; ce ne autorizează, însă, să procedăm astfel ? Nimic, dar de asemenea nimic nu ne împiedică. Lucrurile se prezintă în felul următor : dacă visul este un fenomen somatic, nu ne interesează. El nu ne poate interesa decît dacă admitem că este un fenomen psihic. Deci ne apucăm de lucru pe baza postulatului că există realmente un asemenea fenomen, spre a vedea ce poate să rezulte din cercetarea noastră făcută în aceste condiții. După rezultatul pe care îl vom fi obținut, vom judeca dacă trebuie să ne menținem ipoteza și s-o adoptăm ca pe un rezultat. În fond, la ce năzuim, în ce scop întreprindem munca noastră ? Scopul nostru este acela al științei în genere : vrem să înțelegem fenomenele, să le raportăm unele la altele și, în ultimă instanță, să amplificăm pe cît posibil puterea noastră față de ele.

Ne continuăm deci activitatea admițînd că visul este un fenomen psihic. Dar, în lumina acestei ipoteze, visul ar fi o manifestare a celui care visează, o manifestare de la care nu avem ce învăța, pe care nu o înțelegem. Or, ce ați face dumneavoastră în fața unei manifestări din parte-mi, pe care nu ați înțelege-o ? Mi-ați pune întrebări, nu-i așa ? De ce nu am proceda în mod asemănător cu persoana care visează ? De ce să nu-l întrebăm ce semnifică visul său ?

Amintiți-vă că ne-am găsit într-o situație asemănătoare cînd am analizat unele acte ratate, un caz de lapsus. Cineva a spus : „Da sind Dinge zum *Vorschwein* gekommen". În legătură cu aceasta, noi îl întrebăm... nu, din fericire nu noi îl întrebăm, ci alte persoane, cu totul străine de psihanaliză, îl întreabă ce vrea să spună cu această frază neinteligibilă. El răspunde că avea intenția să spună : „Das waren *Schweinereien (erau porcării)*, dar că această intenție a fost refulată de alta, mai moderată : „Da sind Dinge zum *Vorschein* gekommen" *(s-au produs atunci lucruri)* ; numai că prima intenție, refulată, l-a determinat să înlocuiască în frază cuvîntul *Vorschein* prin cuvîntul *Vorschwein*, lipsit de sens, dar marcînd cu toate acestea aprecierea sa peiorativă în legătură cu „lucrurile care s-au produs". V-am explicat atunci că această analiză constituie prototipul întregii cercetări psihanalitice și acum înțelegeți de ce psihanaliza cultivă o tehnică ce constă, pe cît posibil, în dezlegarea enigmelor de către însuși subiectul analizat. Așa se face că, la rîndu-i, autorul visului trebuie să ne spună el însuși ce semnifică visul său.

În privința visului lucrurile nu sînt, cu toate acestea, chiar atît de simple. În actele ratate noi am avut de-a face mai întîi cu unele cazuri simple ; după acestea, ne-am găsit în fața altora în care subiectul interogat nu voia să ne furnizeze nici o informație și chiar respingea cu indignare răspunsul pe care i-l sugeram. În ceea ce privește visele, cazurile din prima categorie lipsesc cu totul : autorul visului susține întotdeauna că nu știe nimic. Interpretarea noastră el nu o poate respinge, pentru că nu avem nici una să-i propunem. Trebuie să renunțăm din nou la încercarea noastră ? Autorul visului neștiind nimic, noi înșine neavînd nici un element de informație și nici o terță persoană nefiind mai bine informată, nu ne rămîne nici o speranță de a afla ceva. Ei bine, dacă vreți, renunțați la încercare. Dar dacă țineți să n-o abandonați, urmați-mă. Vă voi spune, între altele, că este foarte posibil, chiar verosimil ca, după toate, autorul visului să știe ce semnifică visul său, *dar că, nedîndu-și seama că o știe, se crede în ignoranță.*

Îmi veți obiecta, în legătură cu aceasta, că introduc o nouă ipoteză, a doua de la începutul cercetărilor noastre asupra visului și că, făcînd aceasta, diminuez considerabil valoarea procedeului meu. Prima ipoteză: visul este un fenomen psihic. A doua ipoteză : se petrec în om fapte psihice pe care el le sesizează, dar, de care nu are cunoștință etc.[1]) Îmi veți replica că nu avem decît să ținem seama de neverosimilul acestor două ipoteze pentru a ne dezinteresa complet de concluziile care pot fi trase din ele.

Da, însă eu nu v-am invitat aici nici să vă revelez și nici să vă ascund orice ar fi. Am anunțat „lecții elementare servind de introducere în psihanaliză", ceea ce nu implica cîtuși de puțin din parte-mi să vă fac o expunere *ad usum Delphini*[2]), adică o expunere plată, disimulînd dificultățile, acoperind lacunele, aruncînd un voal peste îndoieli, toate acestea pentru a vă face să credeți pe deplin că ați învățat ceva nou. Tocmai pentru că sînteți începători, am dorit să vă prezint știința noastră așa cum este ea, cu inegalitățile și asperitățile sale, cu pretențiile și ezitările sale. Știu că lucrurile stau la fel în orice știință și că mai ales nu pot sta altfel într-o știință aflată la începuturile sale. Știu, de asemenea, că învățămîntul se străduiește cel mai adesea să disimuleze mai întîi în fața studenților aceste dificultăți și imperfecțiuni. Acest lucru nu este posibil în psihanaliză[3]). Deci am formulat două ipoteze, din care una

[1]) În textul original : *„Seelische Dinge im Menschen gibt, die er weiss, ohne zu wissen, dass er sie weiss, usw"*. (Nota trad.).

[2]) Denumirea dată edițiilor din clasicii antichității, destinate instruirii fiului lui Ludovic al XIV-lea. Din acestea erau epurate pasajele considerate obscure, vulgare sau imorale (Nota trad.).

[3]) Este locul să relevăm valoarea didactică a prelegerilor lui Freud. Aproape la tot pasul întîlnim eficiente procedee euristice, de stimulare a auditoriului la participare activă din punct de vedere mintal. Nu trebuie să fii numaidecît specialist ca să identifici în aceste expuneri elemente esențiale ale unor metode active ca problematizarea, învățarea prin descoperire etc., precum și un interes aparte pentru aplicabilitatea în practica terapeutică a ideilor avansate. *Mutatis mutandis*, prelegerile lui Freud pot constitui un obiect de studiu plin de învățăminte pentru didactica universitară, îndeosebi în ceea ce privește predarea disciplinelor umaniste. (Nota trad.)

o înglobează pe cealaltă, iar dacă procedeul vi se pare anevoios și nesigur, fiind obișnuiți cu certitudini de un nivel mai ridicat și cu deducții mai elegante, vă puteți dispensa de a mă urma mai departe. În acest caz cred că ați face bine să renunțați cu totul la problemele psihologice, pentru că în acest domeniu nu veți găsi căile precise și sigure pe care sînteți dispuși să le urmați. Este dealtfel inutil ca o știință care are ceva de oferit oamenilor să umble după auditori și partizani. În favoarea sa trebuie să vorbească rezultatele și ca atare trebuie să aștepte ca aceste rezultate să fie convingătoare prin ele însele.

Țin însă să-i avertizez pe aceia dintre dumneavoastră care înțeleg să persevereze împreună cu mine în încercarea de a evidenția că cele două ipoteze ale mele nu au o valoare egală. Cît privește prima, aceea potrivit căreia visul ar fi un fenomen psihic, ne propunem s-o verificăm prin rezultatele activității noastre ; în ceea ce privește a doua ipoteză, ea a fost deja demonstrată într-un alt domeniu și îmi iau doar libertatea de a o utiliza pentru soluționarea problemelor care ne interesează aici.

În ce domeniu s-a demonstrat că există o cunoaștere de care totuși nu ne dăm seama, așa cum admitem noi aici în legătură cu autorii de vise ? Sîntem aici în prezența unui fapt remarcabil, surprinzător, susceptibil de a modifica cu totul felul nostru de a concepe viața psihică și care nu are nevoie să rămînă ascuns. Este un fapt care, deși contrazicîndu-se în termeni — **contradictio in adjecto** — nu exprimă mai puțin realitatea. Or, acest fapt nu este nicidecum secret. Nu din vina sa este necunoscut și nu i se acordă suficientă atenție ; după cum nu este vina noastră dacă judecățile asupra tuturor acestor probleme psihologice sînt elaborate de persoane străine de faptele de observație și de experiențele hotărîtoare efectuate pe această temă.

Demonstrația la care ne referim a fost făcută în domeniul hipnotismului. Asistînd, în 1889, la deosebit de impresionantele demonstrații ale lui Liébault [4]) și Bernheim [5]), la Nancy, am fost martor la următoarea experiență. Un om în stare somnambulică era pus să încerce tot felul de halucinații : la trezire el părea să nu știe nimic din ceea ce se petrecuse în cursul somnului său hipnotic. La invitația directă a lui Bernheim de a relata ce i se întîmplase în timpul hipnozei, subiectul răspundea la început că nu-și amintește nimic. Dar Bernheim insista, asigura subiectul că știe, că își va aminti : subiectul devenea șovăitor, începea să-și adune ideile, își amintea mai întîi, ca prin vis, de prima senzație care îi fusese sugerată, apoi de o alta ; amintirile deveneau din ce în ce mai clare și mai complete, pînă a fi evocate fără nici o lacună. Ținînd seama de faptul că subiectul n-a comunicat între timp cu nimeni, sîntem autorizați să conchidem că, chiar și înainte de a fi împins de la spate, îndemnat să-și

[4]) Ambroisee—Auguste Liébault (1823—1904), medic francez. S-a ocupat îndeosebi de aplicațiile practice ale hipnotismului și sugestiei, fiind unul dintre promotorii școlii de la Nancy. (Nota trad.)

[5]) Hyppolyte Bernheim (1837—1919), medic francez, inițial profesor la universitatea din Strasbourg. Stabilindu-se la Nancy, s-a consacrat studiului hipnozei și sugestiei. Din principalele sale lucrări, cităm : *Leçons de clinique médicale* (1877), *De la suggestion dans l'état hypnotique et à l'état de veille* (1884), *Hypnotisme, suggéstion et psychothérapie* (1890), ediția din 1903 cuprinzînd noi considerații asupra isteriei. (Nota trad.)

amintească, el cunoștea evenimentele petrecute în timpul somnului hipnotic. Numai că acestea rămînîndu-i inaccesibile, el nu-și dădea seama că le cunoaște. Deci era vorba de un caz absolut analog aceluia pe care îl presupunem la persoanele care visează.

Sper că faptul pe care l-am constatat vă surprinde, fără îndoială, și că mă veți întreba : dar de ce nu ați recurs la aceeași demonstrație în legătură cu actele ratate, atunci cînd i-am atribuit subiectului care comisese lapsusul intenții verbale despre care el nu știe nimic și pe care le nega ? Din moment ce cineva crede că nu știe nimic despre evenimente pe care le poartă totuși în memorie, nu este deloc neverosimil că el să ignore multe altele dintre procesele sale psihice. Acest argument, veți adăuga, cu siguranță că ne-ar fi impresionat și ne-ar fi ajutat să înțelegem actele ratate. Desigur aș fi putut recurge atunci la acest argument, dacă nu aș fi dorit să-l păstrez într-o împrejurare care mi se părea mai nimerită pentru utilizarea lui. Actele ratate v-au oferit, în parte, explicația lor prin ele însele, iar în rest v-au determinat să admiteți, în numele unității fenomenelor, existența unor procese psihice ignorate. În ceea ce privește visul, sîntem obligați să căutăm explicații în altă parte și, în plus, contez pe faptul că în această privință veți admite mai ușor asimilarea sa cu hipnoza. Starea în care săvîrșim un act ratat trebuie să vi se pară normală, fără nici o similitudine cu starea hipnotică. Există, dimpotrivă, o asemănare foarte netă între starea hipnotică și starea de somn, condiție a visului. De fapt hipnoza este numită *somn artificial*. Îi spunem persoanei pe care o hipnotizăm : adormi ! Iar sugestiile pe care i le oferim pot fi comparate cu visele din timpul somnului natural. Situațiile psihice sînt, în cele două cazuri, cu adevărat analoage. În somnul natural încetăm să ne interesăm de tot ce este lume exterioară ; în somnul hipnotic ne dezinteresăm de întreaga lume exterioară, cu excepția persoanei care ne-a hipnotizat și cu care rămînem în relație. Dealtfel ceea ce numim *somnul doicii*, adică somnul în timpul căruia doica rămîne în legătură cu copilul și nu poate fi trezită decît de acesta, reprezintă un pandant normal al somnului hipnotic. Deci nu ne asumăm nici un risc extinzînd asupra somnului natural o particularitate proprie hipnozei. În felul acesta ipoteza potrivit căreia autorul visului ar avea cunoștința visului său, însă o cunoștință care pe moment îi este inaccesibilă, nu este cu totul lipsită de temei. Dealtfel să notăm că aici se deschide o a treia cale de studiere a visului : după excitațiile care întrerup somnul, după visele în stare de veghe, avem visele sugerate ale stării hipnotice.

Poate că acum ne putem reîntoarce la tema noastră cu o încredere sporită. Așadar, este foarte verosimil ca persoana care visează să aibă cunoștința visului ei, iar problema care se pune nu este decît s-o facem capabilă să regăsească această cunoștință și să ne-o comunice. Nu-i cerem să ne furnizeze imediat sensul visului, ci dorim doar să-i permitem să-i găsească originea, să meargă pînă la ansamblul de idei și de interese din care derivă acesta. În cazul actelor ratate (vă amintiți ?), în special în acela unde era vorba de lapsusul *Vorschwein*, întrebîndu-l pe autorul acestuia cum i s-a întîmplat să lase să-i scape acest cuvînt, prima idee care i-a venit în minte în legătură cu aceasta ne-a lămurit numaidecît. În ceea ce privește visul vom adopta o tehnică foarte simplă,

calchiată pe acest exemplu. Vom întreba persoana respectivă ce a determinat-o să viseze cutare sau cutare vis și vom considera primul ei răspuns ca fiind o explicație. Deci nu vom ține seama deloc de deosebirile care pot exista între cazurile în care autorul visului crede a ști și între acelea în care el crede că nu știe ceva despre visul său, tratîndu-le și pe celelalte ca făcînd parte din una și aceeași categorie.

Desigur că această tehnică este foarte simplă, dar mă tem foarte mult ca ea să nu provoace din partea dumneavoastră o puternică opoziție. Veți spune : „Iată o nouă ipoteză ! Este a treia și cea mai neverosimilă dintre toate ! Cum ? O întrebați pe persoana care a visat ce își amintește în legătură cu visul și socotiți ca explicație prima amintire care îi străbate memoria ? Dar nu este necesar ca ea să-și amintească ceva, după cum își poate aminti cîte-n lună și-n stele ! Nu vedem pe ce se bazează presupunerea dumneavoastră. Este dovada unei încrederi excesive într-o chestiune în care un dram de spirit critic ar fi mai indicat. În afară de aceasta, un vis nu se poate compara cu un lapsus unic, pentru că se compune din elemente multiple. În acest caz, la ce amintire trebuie el să se raporteze?".

Aveți dreptate în privința tuturor obiecțiilor dumneavoastră secundare. Un vis se deosebește într-adevăr de un lapsus prin multiplicitatea elementelor sale și tehnica trebuie să țină seama de această deosebire. Vă voi propune, în consecință, să descompunem visul în elementele sale și să examinăm fiecare element în parte : vom fi restabilit în acest fel analogia cu lapsusul. De asemenea, aveți dreptate afirmînd că, fie și chestionat asupra fiecărui element al visului său, subiectul ne poate răspunde că el nu-și amintește nimic. Sînt cazuri, și la acestea ne vom referi mai tîrziu, în care putem utiliza acest răspuns și, fapt curios, acestea sînt tocmai cazurile în legătură cu care noi înșine putem avea idei precise. În general, însă, atunci cînd autorul visului ne va declara că nu are nici o idee despre vis, noi îl vom contrazice, vom insista, îl vom asigura că trebuie să-și aducă aminte ceva și vom sfîrși prin a avea dreptate. El ne va oferi o idee oarecare despre vis, indiferent care. Ne va da cu cea mai mare ușurință anumite relații, pe care le putem numi istorice. Va spune : „Asta s-a întîmplat ieri" (ca în cele două vise „prozaice" pe care le-am citat mai sus) ; sau : „Asta îmi amintește un fapt întîmplat recent". Procedînd în acest mod, vom constata că raportarea viselor la impresiile care le-au precedat în ultimele zile este mult mai frecventă decît am crezut-o la început. În final, avînd întotdeauna visul ca punct de plecare, subiectul își va aminti de evenimente mai îndepărtate uneori chiar foarte îndepărtate.

Totuși, în ceea ce privește esențialul nu aveți dreptate. Vă înșelați crezînd că acționez în chip arbitrar cînd admit că prima amintire a autorului visului trebuie să-mi dezvăluie ceea ce caut sau să mă pună pe urmele a ceea ce caut ; nu aveți dreptate spunînd că această amintire poate fi una oarecare și fără nici o legătură cu ceea ce caut și că aceasta ar exprima un exces de încredere. Deja mi-am permis o dată să vă reproșez încrederea dumneavoastră profund înrădăcinată în libertatea și spontaneitatea psihologică, spunîndu-vă cu acel prilej că o asemenea încredere este total antiștiințifică și trebuie să se încline în fața imperativelor determinismului psihic. Vă rog să respectați ca pe un fapt real

ceea ce subiectul chestionat își aduce aminte — așa cum a fost reținut de el și nu altfel. Spunînd acest lucru, nu înțeleg să înlocuiesc o credință cu alta. Este posibil să dovedim că amintirea reprodusă de subiectul chestionat nu prezintă nimic arbitrar și nedeterminat și că nu este fără legătură cu ceea ce căutăm noi. Recent am aflat, dealtfel fără a acorda o importanță exagerată faptului, că și psihologia experimentală a furnizat dovezi de acest gen.

Dată fiind importanța temei, fac apel la întreaga dumneavoastră atenție. Cînd rog pe cineva să-mi spună ce-i trece prin minte în legătură cu un element determinat al visului, îi cer de fapt să se lase în voia asociației libere, cu păstrarea fermă a reprezentării inițiale. Acest lucru obligă la o orientare particulară a atenției, orientare diferită și chiar incompatibilă cu aceea care are loc în reflecție. Unii subiecți realizează o astfel de orientare a atenției cu ușurință ; alții fac, în legătură cu aceasta, dovada unei neîndemînări incredibile. Or, asociația liberă prezintă un nivel superior chiar și atunci cînd abandonez această reprezentare inițială și nu stabilesc decît genul și specia ideii, invitînd bunăoară subiectul să se gîndească liber la un nume propriu sau la un număr. O asemenea idee ar trebui să fie încă și mai arbitrară și imprevizibilă decît aceea utilizată în tehnica noastră. Cu toate acestea putem demonstra că ea este în fiecare caz riguros determinată de importante dispozitive interne care, în momentul în care ele acționează, ne sînt tot așa de puțin cunoscute ca și tendințele perturbatoare din cazul actelor ratate sau tendințele provocatoare de acte accidentale.

Eu și mulți alții după mine am efectuat numeroase experimente de acest fel în legătură cu nume și numere luate la întîmplare. După părerea mea, alții au repetat aceleași experimente, din care unele au fost publicate. Procedeul constă în trezirea unor asociații în lanț cu privire la numele rostit. Acestea nu mai sînt în acest caz cu totul libere, ci se raportează unele la altele ca ideile evocate în legătură cu elementele visului și aceasta pînă cînd se epuizează impulsul de formare a acestor asociații. Experimentul odată încheiat, ne aflăm în prezența explicației care ne dezvăluie motivele și importanța liberei evocări a unui nume și ne fac să înțelegem importanța pe care acest nume poate s-o aibă pentru subiectul de experiență. Experimentele dau invariabil aceleași rezultate, se referă la cazuri extrem de numeroase și necesită largi explicații de detaliu. Asociațiile generate de numerele liber evocate sînt poate cele mai probante : ele se desfășoară cu o asemenea rapiditate și tind spre un scop ascuns, cu o certitudine atît de incomprehensibilă, că sîntem cu adevărat descumpăniți cînd asistăm la succesiunea lor. Nu vă voi comunica decît un singur exemplu de analiză cu privire la un nume, exemplu excepțional de favorabil, deoarece poate fi expus cu puțin material ilustrativ.

Vorbind într-o zi de această chestiune cu unul dintre tinerii mei pacienți, am formulat ideea că, în ciuda tuturor aparențelor de arbitrar, fiecare nume liber evocat este determinat îndeaproape de relațiile cele mai apropiate, de particularitățile subiectului de experiență și de situația lui momentană. Cum el se îndoia, i-am propus să facem pe loc un experiment de acest gen. Știind că întreținea numeroase relații de orice fel cu femei și fete, credeam că invitîndu-l să se gîndească liber la un nume

de femeie, nu va fi pus în încurcătură decît de dificultatea alegerii. El conveni. Dar spre surprinderea mea și poate mai ales spre mirarea lui, în loc să mă copleșească cu o avalanșă de nume feminine, el rămase mut un timp și apoi mi-a spus că un singur nume îi vine în minte, excluzînd oricare altul: *Albine*. — E uimitor, i-am spus, dar ce se leagă în mintea dumitale de acest nume? Cîte femei din cele pe care le cunoașteți poartă numele acesta? Ei bine, el nu cunoștea nici o femeie care să se numească *Albine* și nu găsea în memoria sa nici un fapt care să se lege de acest nume. S-ar putea crede că analiza eșuase. În realitate, ea era numai terminată și, spre a-i explica rezultatul, nu mai era necesară nici o idee nouă. Tînărul meu era foarte blond și, în cursul tratamentului, îi spuneam adesea, în glumă, că este un albinos; în afară de aceasta, în perioada în care a avut loc experimentul ne ocupam de stabilirea trăsăturilor feminine care intrau în constituția sa. Deci el însuși era acea Albine, femeia care în clipa aceea îl interesa cel mai mult.

La fel, melodii care ne trec prin cap fără motiv aparent, la analiză se relevă ca fiind determinate de o anumită suită de idei și ca făcînd parte din această suită care are dreptul să ne preocupe, fără ca noi să ne dăm seama de această activitate. În acest caz este ușor de demonstrat că evocarea în aparență involuntară a acestei melodii se raportează fie la textul lor, fie la ideile de origine. Nu mă refer la adevărații muzicieni, în legătură cu care nu dețin nici o experiență și căror conținutul muzical al unei melodii le poate oferi un motiv suficient pentru evocarea acesteia. Cazurile din prima categorie sînt însă cu siguranță cele mai frecvente. Cunosc un tînăr care timp îndelungat a fost literalmente obsedat de melodia, încîntătoare dealtfel, a ariei lui Paris din „Frumoasa Elena", și aceasta pînă în ziua în care analiza i-a dezvăluit, în propriul său interes, lupta care se dădea în sufletul său între o „Ida" și o „Elena".

Dacă ideile care apar spontan, fără nici o constrîngere și fără nici un efort, sînt astfel determinate și fac parte dintr-un anumit ansamblu, sîntem atunci în drept să conchidem că idei care nu au decît o singură legătură, aceea care se atașează la o reprezentare inițială, pot să nu fie mai puțin determinate. Analiza ne arată, într-adevăr, că pe lîngă legătura cu reprezentarea inițială, ele se află și sub dependența anumitor structuri de interese și idei pasionale, *complexe* a căror intervenție rămîne necunoscută, adică inconștientă, în momentul în care ea se produce.

Ideile care prezintă acest mod de legătură au constituit obiectul unor cercetări experimentale foarte instructive și care au îndeplinit în istoria psihanalizei un rol considerabil. Școala lui W u n d t a propus experimentul denumit de asociație, în cursul căruia subiectul supus experienței este invitat să răspundă cît mai rapid cu putință printr-o *reacție* oarecare la un cuvînt care îi este adresat în calitate de *excitant*. Putem studia în acest fel intervalul de timp care se scurge între excitație și reacție, natura răspunsului dat ca reacție, erorile ce se pot produce cu prilejul repetării ulterioare a aceluiași experiment etc. Sub conducerea lui Bleuler și Jung, școala din Zürich a obținut explicația reacțiilor ce se produc în cursul experimentului de asociație, cerînd subiectului supus experienței să-și manifeste mai evident reacțiile, atunci cînd nu erau suficient de clare, cu ajutorul unor asociații suplimentare. S-a descoperit

cu acest prilej că aceste reacții puțin explicite, bizare, erau determinate în modul cel mai riguros de *complexele* subiectului supus experienței [6]. Datorită acestei constatări, B l e u l e r și J u n g au aruncat prima punte de trecere de la psihologia experimentală la psihanaliză.

Astfel edificați, îmi veți putea replica: „Recunoaștem acum că ideile evocate liber sînt determinate și nu arbitrare, cum crezusem noi. Recunoaștem și determinarea ideilor care apar în raport cu elementele viselor. Dar nu aceasta ne interesează. Dumneavoastră pretindeți că ideea care ia naștere în legătură cu un element al visului este determinată de fundalul psihic, necunoscut nouă, al acestui element. Or, lucrul acesta nu ni se pare demonstrat. Noi am prevăzut că ideea care ia naștere cu privire la un element al visului ni se va releva ca fiind determinată de unul dintre *complexele* autorului visului. Dar care este utilitatea acestei constatări? În loc de a ne ajuta să înțelegem visul, ca doar ne facilitează, ca și exprimentul de asociație, cunoașterea acestor așa-zise *complexe*. Iar acestea, ce au ele de-a face cu visul?".

Aveți dreptate, însă un lucru vă scapă, chiar motivul pentru care eu nu am luat experimentul de asociație ca punct de plecare al acestei expuneri. În acest experiment, într-adevăr noi sîntem aceia care alegem în chip arbitrar pe unul dintre factorii determinanți ai reacției: cuvîntul care servește drept excitant. Reacția apare în acest caz ca o verigă intermediară între cuvîntul-excitant și complexele pe care acest cuvînt le declanșează la subiectul supus experienței. În vis, cuvîntul-excitant este înlocuit prin ceva care provine din viața psihică a autorului visului, dintr-o sursă care îi este necunoscută, iar acest „ceva" ar putea fi el însuși „produsul" unui complex. În consecință, nu este exagerat să admitem că și ideile ulterioare care se leagă de elementele unui vis nu sînt determinate decît de complexul acestui element și pot, prin urmare, să ne conducă la descoperirea acestuia.

Permiteți-mi să vă dovedesc, cu ajutorul altui exemplu, că lucrurile se petrec într-adevăr așa cum anticipam noi să se petreacă în cazul care ne interesează. Uitarea de nume proprii implică operații care constituie o excelentă ilustrare a acelora care au loc în analiza unui vis, dar cu rezerva că în cazul uitării toate operațiile se reunesc în una și aceeași persoană, pe cînd în interpretarea unui vis ele se împart între două persoane. Cînd am uitat pe moment un nume, nu am mai puțin certitudinea că îl știu, certitudine pe care n-o putem dobîndi pentru autorul unui vis decît pe o cale indirectă, indicată de experimentul lui Bernheim. Dar numele omis și totuși cunoscut nu-mi este accesibil. Zadarnic

[6]) Introdus de C. G. J u n g, acest termen se definește ca o configurație stabilă de afecte și de idei generate de situații, evenimente sau relații umane cu caracter tensional și frustrant, exprimată printr-un anumit algoritm comportamental. Complexele se formează în copilărie, iar persistența lor la vîrstele ulterioare este alimentată de înclinația unor indivizi de a evita în continuare situațiile de tipul acelora care le-au generat. Multe complexe au la bază greșeli săvîrșite în educația practicată în familie sau în școală. Referindu-se la complexul de inferioritate descris de A. Adler, Paul Popescu-Neveanu notează: „Fiind în cele mai numeroase cazuri efectul unor deficiențe educative, apariția lor poate fi preîntîmpinată prin realizarea între adulți și copii a unor relații atente, de solicitudine și încredere reciprocă etc." (vezi *Dicționar de psihologie*, Editura Albatros, București, 1978, p. 123). (Nota trad.)

9 — c. 238

fac eforturi să mi-l reamintesc : experimentul nu întîrzie să-mi dovedească inutilitatea demersului. Pot totuşi de fiecare dată să evoc, în schimbul numelui omis unul sau mai multe nume înlocuitoare. Cînd unul dintre aceste nume înlocuitoare îmi apare spontan în minte, analogia situaţiei mele cu aceea care există în cazul analizei unui vis devine evidentă. Nici elementul visului nu este ceva autentic : el vine să înlocuiască ceva necunoscut mie, ceva ce trebuie să-mi fie revelat de analiza visului. Singura deosebire care există între cele două situaţii constă în aceea că în cazul uitării unui nume recunosc imediat şi fără ezitare că cutare nume evocat nu este decît un înlocuitor, pe cînd în ceea ce priveşte elementul visului nu dobîndim această convingere decît în urma unor lungi şi anevoioase cercetări. Dar şi în cazurile de uitări de nume, la fel, dispunem de un mijloc de a ajunge de la numele înlocuitor la cel veritabil, uitat şi scufundat în inconştient. Atunci cînd, concentrîndu-ne atenţia asupra numelor înlocuitoare, apar alte idei legate de ele, întotdeauna ajungem, după ocoluri mai lungi sau mai scurte, pînă la numele uitat şi constatăm că atît numele înlocuitoare apărute spontan, cît şi acelea provocate de noi se leagă strîns de numele uitat şi sînt determinate de acesta.

Iată, dealtfel, o analiză de acest fel : constat într-o zi că am uitat numele acelei mici ţări de pe Riviera, unde Monte-Carlo este oraşul cel mai cunoscut. E agasant, dar aşa stau lucrurile. Trec în revistă tot ceea ce ştiu despre această ţară, mă gîndesc la prinţul Albert, din casa Matignon-Grimaldi, la căsătoriile sale, la pasiunea sa pentru explorarea fundului mărilor, la încă alte multe lucruri legate de această ţară, dar în zadar. Renunţ deci la căutările mele şi las să ţîşnească nume de substituţie pentru numele uitat. Aceste nume se succed rapid : mai întîi *Monte-Carlo*, apoi *Piemont, Albania, Montevideo, Calico*. În această serie, cuvîntul *Albania* se impune cel dintîi atenţiei mele, dar el este de îndată înlocuit cu *Muntenegru*, din cauza contrastului între *alb* şi *negru*. Observ atunci că patru dintre aceste cuvinte de substituţie conţin silaba *mon* ; regăsesc numaidecît cuvîntul uitat şi strig : *Monaco !* Numele de substituţie au fost deci realmente derivate din numele uitat, primele patru reproducînd silaba sa iniţială, iar ultimul suita de silabe şi întreaga silabă terminală. [7]) Am putut să descopăr în acelaşi timp motivul care mă făcuse să uit pentru moment numele principatului *Monaco :* acţiunea inhibitoare fusese exercitată de cuvîntul *München*, care nu este decît versiunea germană a lui *Monaco*.

Exemplul pe care l-am citat este desigur frumos, dar prea simplu. În alte cazuri, ca să facem mai aparentă analogia cu ceea ce se întîmplă în interpretarea viselor, sîntem obligaţi să grupăm în jurul primelor nume de substituţie o serie mai lungă de alte nume. Am făcut şi experimente de acest gen. Un străin mă invită într-o zi să beau cu el vin italian. Ajunşi la local, el este incapabil să-şi amintească numele vinului pe care intenţiona să mi-l ofere, deoarece păstrase în legătură cu el cea mai bună impresie. În urma unei lungi serii de nume de substituţie apărute în locul numelui uitat, am crezut să pot conchide că uitarea

7) În textul original, cunoscuta provincie iugoslavă apare sub forma italienizantă *Montenegro*, incluzînd deci silaba cu efect euristic „*mon*". (Nota. trad.)

ra efectul unei inhibiţii exercitate de amintirea unei anumite Hedwiga. m împărtăşit această descoperire tovarăşului meu, care, nu numai că a onfirmat că băuse pentru prima dată acel vin în compania unei femei umite Hedwiga, dar, graţie acestei descoperiri, a reuşit să regăsească umele vinului cu pricina. În perioada despre care vă vorbesc el era ăsătorit şi fericit în căsnicia sa, iar relaţiile sale cu Hedwiga datau lintr-o epocă anterioară, de care nu-şi amintea bucuros.

Ceea ce este posibil cînd este vorba de o uitare de nume, trebuie să ie şi în cazul interpretării unui vis : trebuie în special să facem accesibile elementele ascunse şi ignorate, cu ajutorul asociaţiilor care se referă a substituţie luată ca punct de plecare. Potrivit exemplului cu privire a uitarea unui nume, trebuie să admitem că asociaţiile legate de elementul unui vis sînt determinate atît de acest element, cît şi de fundaul său inconştient. Dacă ipoteza noastră este exactă, tehnica noastră îşi va găsi în aceasta o anumită justificare.

* * *

VII

CONȚINUTUL MANIFEST ȘI IDEILE LATENTE ALE VISULUI

Studiul nostru privind actele ratate ne va fi util și în continuare. Grație eforturilor pe care le-am făcut în elaborarea acestui studiu, în contextul ipotezelor pe care le cunoașteți, am obținut două rezultate : o concepție asupra elementului visului și o tehnică de interpretare a viselor. În ceea ce privește elementul visului, știm că acesta este lipsit de autenticitate, că nu servește decît de substitut a ceva ignorat de autorul visului (așa cum se întîmplă cu tendințele actelor noastre ratate), a ceva ce este prezent la cel care visează, dar care îi rămîne inaccesibil. Sperăm să putem extinde această concepție la vis în totalitatea sa, adică privit ca un ansamblu de elemente. Tehnica noastră constă în aceea că, lăsînd cîmp liber asociației, înlesnim apariția altor structuri substitutive pentru aceste elemente și ne servim de aceste structuri ca să scoatem la suprafață conținutul inconștient al visului.

Vă propun acum să operăm o modificare a terminologiei noastre, cu singurul scop de a da demersurilor noastre ceva mai multă libertate. În loc de a spune : *ascuns, inaccesibil, neautentic,* de acum înainte vom folosi, în scopul preciziunii descrierii : inaccesibil conștiinței celui ce visează sau *inconștient.* Ca și în cazul unui cuvînt uitat sau al tendinței perturbatoare care provoacă un act ratat, nu este vorba decît de lucruri *momentan inconștiente.* Se înțelege de la sine că înseși elementele visului și reprezentările substitutive obținute prin asociație vor fi, prin contrast cu acest inconștient momentan, numite *conștiente.* Această terminologie nu mai implică nici o construcție teoretică. Utilizarea termenului *inconștient,* în sensul unei descrieri exacte și ușor de înțeles, este fără de cusur.

Dacă extindem optica noastră de la elementul separat la visul ca totalitate, găsim că acesta din urmă constituie o substituție deformată a unui eveniment inconștient și că interpretarea viselor are drept sarcină să descopere respectivul element inconștient. Din această constatare decurg trei principii cărora trebuie să ne conformăm în activitatea noastră de interpretare :

1) A ști ceea ce pare să spună cutare vis nu prezintă pentru noi nici un interes. Inteligibil sau absurd, limpede sau cețos, puțin interesează, deoarece el nu reprezintă în nici un fel inconștientul pe care îl căutăm (vom vedea, mai tîrziu, că această regulă comportă o limitare) ; 2) munca noastră trebuie să se mărginească la declanșarea reprezentărilor substitutive legate de fiecare element, fără a reflecta asupra lor, fără a căuta să știm dacă ele conțin ceva valabil, fără a ne preocupa să știm dacă și în

ce măsură acestea ne îndepărtează de elementul visului ; 3) vom aștepta pînă cînd inconștientul ascuns, căutat, se va decanta de la sine, cum s-a întîmplat în cazul cuvîntului *Monaco* din experimentul descris mai sus.

Înțelegem acum cît de puțin interesează să știm în ce măsură, mare sau mică, cu ce grad de fidelitate sau de incertitudine ne amintim un vis. Aceasta pentru că visul de care ne amintim nu constituie ceea ce la drept vorbind căutăm, el nefiind decît un substitut deformat care, cu ajutorul altor structuri substitutive pe care le facem să apară, trebuie să ne permită să ne apropiem de însăși esența visului, de a transforma inconștientul visului în conștient. Dacă amintirea noastră a fost deci infidelă, este pentru că ea a imprimat acestui substitut o nouă deformare care, la rîndu-i, poate să nu fie nemotivată.

Activitatea de interpretare poate fi făcută tot atît de bine asupra propriilor vise, precum și asupra acelora aparținînd altor persoane. Învățăm chiar mai mult din propriile vise, deoarece aici procesul de interpretare este mai demonstrativ. De îndată ce încercăm acest lucru, observăm că ne lovim de obstacole. Apar idei, dar nu le lăsăm pe toate să se afirme. Le supunem la probe și la o selecție. În legătură cu una din aceste idei spunem : nu, ea nu se acordă cu visul meu, nu i se potrivește ; în legătură cu alta : ea e prea absurdă ; în legătură cu o a treia : aceasta e prea insignifiantă. Putem observa că, datorită acestor obiecții, ideile sînt înăbușite și eliminate înainte de a fi avut timpul să devină clare. În acest fel, pe de o parte ne atașăm prea mult de reprezentarea inițială, de elementul visului, iar pe de altă parte tulburăm prin selecție rezultatul asociației, printr-o atitudine preconcepută cu privire la alegere. Cînd, în loc de a ne interpreta noi înșine visul, lăsăm aceasta pe seama altuia, un mobil intervine în favoarea acestei alegeri ilicite. Spunem uneori : nu, această idee este prea dezagreabilă, nu vreau sau nu pot s-o împărtășesc.

Evident, aceste obiecții amenință reușita activității noastre. Trebuie să luăm măsuri de apărare împotriva lor : cînd este vorba de propria persoană, o putem face luînd hotărîrea fermă de a nu le ceda ; în cazul interpretării visului de către o altă persoană, impunînd acesteia, ca regulă inviolabilă, să nu omită comunicarea nici unei idei, chiar și atunci cînd ar găsi ideea respectivă ca fiind prea lipsită de importanță, prea absurdă, fără legătură cu visul sau penibil de comunicat. Persoana căreia vrem să-i interpretăm visul va făgădui să respecte această regulă, dar nu va trebui să ne necăjim în privința modului necorespunzător în care își ține făgăduiala. Unii își vor spune atunci că, în ciuda tuturor asigurărilor autoritare, nu am putut convinge această persoană de legitimitatea asociației libere și vor socoti că trebuie început prin a-i cîștiga din punct de vedere teoretic adeziunea dîndu-i să citească cărți sau trimițînd-o să asiste la conferințe capabile să facă din ea un partizan al concepțiilor noastre privind asociația liberă. Făcînd acest lucru, am săvîrși de fapt o eroare și, ca să ne abținem, va fi deajuns să ne gîndim că deși noi sîntem siguri de propria noastră concepție, nu vedem mai puțin apărînd în noi, împotriva anumitor idei, aceleași obiecții critice, care nu sînt îndepărtate decît ulterior, ca să zicem așa, în a doua instanță.

În loc de a ne supăra pentru lipsa de docilitate a autorului visului, am putea să utilizăm aceste date de experiență spre a trage noi învăță-

minte, cu atît mai importante cu cît eram mai puțin pregătiți pentru ele. Înțelegem că munca de interpretare se face împotriva unei anumite *rezistențe* care se opune la aceasta și care își găsește expresia în obiecțiile critice de care vorbim. Această rezistență este independentă de convingerea teoretică a autorului visului. Ba chiar învățăm ceva în plus. Constatăm că aceste obiecții critice nu sînt niciodată justificate. Dimpotrivă, ideile a căror refulare se încearcă, se revelează a fi *totdeauna și fără excepție* cele mai importante și mai categorice pentru descoperirea inconștientului. O obiecție de acest gen constituie, ca să zicem așa, marca distinctivă a ideii pe care o însoțește.

Această rezistență este ceva cu totul nou, un fenomen pe care l-am descoperit datorită ipotezelor noastre, dar care nu erau nicidecum implicate în acestea. Acest nou factor introduce în calculele noastre un element de surpriză neplăcută.

Bănuim de pe acum că el nu este făcut să ne faciliteze munca, ci este de natură să paralizeze toate eforturile noastre în vederea soluționării problemei visului. Să ai de-a face cu un lucru atît de puțin important ca visul și să te izbești de dificultăți atît de mari ! Dar, pe de altă parte, aceste dificultăți sînt poate de natură să ne stimuleze și să ne facă să întrevedem că munca noastră merită eforturile pe care ni le cere. Ne lovim totdeauna de rezistență cînd vrem să pătrundem de la substitutul prin care se manifestă elementul visului pînă la inconștientul său ascuns. Sîntem deci îndreptățiți să gîndim că îndărătul substitutului se ascunde ceva important. Care este, așadar, utilitatea acestor dificultăți, dacă ele trebuie să contribuie la menținerea tainei acestui ceva ascuns ? Cînd un copil nu vrea să deschidă pumnul ca să ne arate ce ascunde în mîna sa, este tocmai pentru că el ascunde ceva ce nu ar trebui să ne ascundă.

Chiar în momentul în care introducem în expunerea noastră concepția dinamică a unei rezistențe, trebuie să vă avertizăm asupra faptului că este vorba aici de un factor variabil din punct de vedere cantitativ. Rezistența poate fi mare sau mică și trebuie să ne așteptăm să vedem aceste diferențe manifestîndu-se în cursul muncii noastre. Poate că putem atașa acestui fapt un alt fapt de experiență desprins de asemenea în cursul activității noastre de interpretare a viselor. Astfel, în anumite cazuri o singură idee sau un foarte mic număr de idei ajung ca să ne conducă de la elementul visului la substratul său inconștient, pe cînd în alte cazuri avem nevoie, spre a ajunge la acest rezultat, să solicităm lungi lanțuri de asociații și să învingem numeroase obiecții critice. Ne vom spune, și probabil cu îndreptățire, că aceste diferențe țin de intensitatea variabilă a rezistenței. Cînd rezistența este mai mică, distanța care separă substitutul de substratul inconștient este mai redusă ; o rezistență mai puternică se însoțește însă de deformări considerabile ale inconștientului, ceea ce nu poate decît să amplifice distanța care separă substitutul de substratul inconștient.

Poate că este timpul să verificăm tehnica noastră de interpretare a visului, spre a vedea dacă așteptările noastre se justifică. Da, însă ce vis să alegem pentru aceasta ? Nici nu bănuiți cît de greu îmi vine să fac această alegere și, pe deasupra, să vă fac să înțelegeți în ce constă aceste dificultăți. Fără îndoială că trebuie să existe vise care, în ansamblul lor, nu au suferit o deformare accentuată și cel mai bun lucru ar fi să începem cu ele. Dar care sînt visele cel mai puțin deformate ? Să fie acestea visele rezonabile, clare, din care v-am și citat două exemple ? Ne-am înșela foarte mult. Analiza ne dovedește că aceste vise au suferit o deformare nemaipomenit de mare. Dacă, totuși, renunțînd la orice condiție particulară, aș alege primul vis care îmi apare în minte probabil că ați fi decepționați. Este posibil să notăm sau să observăm, în legătură cu fiecare element al unui vis, un asemenea cuantum de idei încît munca noastră să ia o amploare imposibil de cuprins. Dacă transcriem visul și înregistrăm toate ideile care iau naștere în legătură cu el, acestea sînt susceptibile să depășească cu ușurință de cîteva ori lungimea visului propriu-zis. Pare deci absolut indicat să căutăm pentru analiză cîteva vise scurte, din care fiecare să poată cel puțin să ne spună sau să ne confirme ceva. Așa vom și proceda, în afară de cazul în care experiența ne va arăta unde putem găsi visele mai puțin deformate.

Ni se mai oferă și un alt mijloc, care să ne înlesnească munca. În loc să țintim la interpretarea de vise în întregul lor, ne vom limita să examinăm doar elemente izolate ale viselor, spre a vedea pe baza unor exemple astfel alese cum își găsesc ele explicația prin aplicarea tehnicii noastre.

a) O doamnă povestește că, fiind copil, a visat adesea *pe bunul Dumnezeu purtînd pe cap o bonetă de hîrtie, ascuțită.* Cum să înțelegem acest vis, fără ajutorul autoarei ? Nu pare el complet absurd ? El devine însă mai puțin absurd cînd o auzim pe doamnă povestindu-ne că, pe cînd era copil, i se punea adesea o bonetă de acest fel, pentru că stînd la masă ea avea obiceiul să tragă cu ochiul pe furiș la farfuriile fraților și surorilor ei, spre a se asigura că nu erau serviți mai bine decît ea. Boneta era deci destinată să-i slujească, ca să zicem așa, drept ochelari de cal. Iată o informație pur istorică, furnizată fără nici o dificultate. Interpretarea acestui element și, ca urmare, a visului în întregime, reușește fără dificultate, datorită unei noi dezvăluiri a autoarei visului. „Cum eu am auzit spunîndu-se că bunul Dumnezeu vede și știe tot, visul meu nu poate să însemne decît un lucru, anume că, precum bunul Dumnezeu, eu văd și știu totul, chiar și atunci cînd cineva încearcă să mă împiedice". Dar poate că acest exemplu este prea simplu.

b) O pacientă sceptică visează un vis cam lung, în cursul căruia anumite persoane îi vorbesc, în termeni extrem de elogioși, despre cartea mea asupra „Cuvîntului de duh" [1]. Este menționat apoi un *„canal", poate o altă carte unde se vorbește de un canal sau avînd vreo legătură oarecare cu un canal... ea nu mai știe... este ceva cu totul tulbure.*

Veți fi poate înclinați să credeți că elementul „canal" fiind atît de nedeterminat, va scăpa oricărei interpretări. Aveți dreptate în ceea ce privește dificultatea presupusă, dar aceasta nu provine din lipsa de claritate a elementului : dimpotrivă, lipsa de claritate a elementului și dificultatea interpretării sale provin din una și aceeași cauză. În mintea autoarei visului nu încolțește nici o idee în legătură cu canalul ; în ceea ce mă privește, firește că nici eu nu pot spune nimic în această privință.

[1]) Titlul original : *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten* (Cuvîntul de duh și raporturile sale cu inconștientul), prima ediție apărută în editura Franz Deuticke, Leipzig & Wien, 1905 (Nota trad.)

Ceva mai tîrziu, adică a doua zi, ei îi apare o idee care *poate* că era în legătură cu acest element al visului său. Este vorba de fapt de un calambur pe care îl auzise. Pe un vapor care făcea cursa Douvres — Calais, un scriitor cunoscut se întreține cu un englez care, în cursul conversației, citează fraza : *„Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas"* [2]. Scriitorul răspunde : „Da, Pas de Calais", voind să spună prin aceasta că el găsește Franța sublimă și Anglia ridicolă. Dar Pas de Calais este un *canal*, canalul Mînecii. Mă veți întreba dacă sesizez vreo legătură între această idee și vis. Sigur că da, întrucît ideea respectivă dă realmente soluția pentru acest enigmatic element al visului. Dacă vă îndoiți că această expresie de spirit a existat înainte de vis, ca substrat inconștient al elementului „canal", puteți admite că a fost născocit după aceea, pentru nevoile cauzei ? Această idee dovedește în special scepticismul autoarei visului, care la ea se disimulează îndărătul unei uimiri involuntare, de unde o rezistență care explică atît lentoarea cu care a apărut ideea, cît și caracterul nedeterminat al elementului visului. Luați în considerare aici raporturile care există între elementul visului și substratul său inconștient : primul este ca o mică fracțiune din cel de-al doilea, ca o aluzie la acesta din urmă ; tocmai prin izolarea sa de substratul inconștient elementul visului a devenit complet de neînțeles.

c) Un pacient are un vis destul de lung : *mai mulți membri ai familiei sale stau în jurul unei mese de o formă neobișnuită etc.* În legătură cu masa, el își amintește a fi văzut o mobilă cu totul asemănătoare, cu prilejul unei vizite pe care a făcut-o într-o familie. Apoi ideile sale irump: în acea familie, raporturile dintre tată și fiu nu erau prea cordiale ; el și adaugă imediat că raporturi analoage există între tatăl său și sine. Deci masa a fost evocată în vis pentru a reprezenta această situație paralelă.

Această persoană era familiarizată demult cu exigențele interpretării viselor. Altcineva ar fi găsit că este de mirare ca dintr-un detaliu atît de mărunt ca forma unei mese să faci un obiect de investigație. Și, într-adevăr, pentru noi nu există nici un element în vis care să fie accidental sau indiferent și tocmai de la elucidarea unor detalii atît de neînsemnate și de nemotivate așteptăm noi lămuririle care ne interesează. Ceea ce vă mai miră, poate, este că procesul care a avut loc în visul de care ne ocupăm a exprimat ideea : *la noi lucrurile se petrec ca și în acea familie*, prin alegerea mesei. Veți avea însă și explicația acestei particularități dacă vă voi spune că familia respectivă se numea *Tischler* [3]. Notați totuși, cît de indiscret ești constrîns să fii uneori, atunci cînd vrei să împărtășești anumite interpretări ale viselor. Trebuie să vedeți aici una din dificultățile de care, așa cum v-am spus, se lovește selectarea exemplelor. Mi-ar fi fost ușor să înlocuiesc acest exemplu cu un altul, dar probabil că nu aș fi evitat indiscreția pe care o comit în legătură cu acest vis decît cu prețul altei indiscreții, referitoare la alt vis.

Mi se pare indicat să introduc aici doi termeni, de care ne-am fi putut servi demult. Vom numi *conținutul manifest al visului* ceea ce reprezintă visul ca narațiune, și *idei latente ale visului* ceea ce este ascuns

[2]) În limba franceză în textul original („De la sublim la ridicol nu este decît un pas") (Nota trad.)

[3]) Nume derivat de la cuvîntul *Tisch* = masă (Nota trad.)

și la care vrem să ajungem prin analiza ideilor care apar în legătură cu visele. Să examinăm deci raporturile, așa cum se prezintă ele în cazurile citate, între conținutul manifest și ideile latente ale viselor. Dealtfel aceste raporturi pot fi foarte variate. În exemplele *a* și *b* conținutul manifest face parte, dar într-o foarte mică măsură, din ideile latente. O parte a marelui ansamblu psihic alcătuit din ideile inconștiente ale visului a pătruns în visul manifest, fie în calitate de fragment al acestuia, fie, în alte cazuri, ca o aluzie, ca expresie simbolică, ca o abreviere în stil telegrafic. Munca de interpretare are drept sarcină să întregească acest fragment sau această aluzie, fapt care ne-a reușit în mod deosebit în cazul *b*. Substituirea printr-un fragment sau printr-o aluzie constituie deci una din formele activității onirice. În afară de aceasta, în exemplul c se poate recunoaște circumstanța pe care o vom vedea reieșind cu mai multă claritate în exemplele următoare.

d) Cineva visează că trage *în spatele patului pe o doamnă cunoscută.* Prima idee care îi trece prin minte îi oferă sensul acestui element oniric : el își manifestă *preferința* față de *această doamnă* [4]).

e) Un altul visează că *fratele său este închis într-o ladă.* O primă idee înlocuiește *ladă* cu *dulap* (SCHRANK), iar ideea următoare dă numaidecît interpretarea visului : fratele său se *restrînge (SCHRÄNKT sih EIN)* [5]).

f) Cineva visează că *urcă pe un munte, de unde descoperă o panoramă extraordinară.* Nimic mai firesc și se pare că aceasta nu necesită nici o interpretare, că ar fi vorba doar de a ști la ce reminiscență se referă visul și ce motiv stă la baza evocării acestei reminiscențe. Eroare ! Se dovedește că acest vis are tot atîta nevoie de interpretare ca și altul, confuz și încețoșat. Nu ascensiunile pe care le-ar fi făcut îi vin în minte autorului visului, ci el se gîndește doar la unul dintre prietenii săi, editor al unei reviste care se ocupă de relațiile noastre cu regiunile cele mai îndepărtate ale globului. Ideea latentă a visului constă deci în acest caz în identificarea autorului visului cu „acela care privește spațiul înconjurător" *(Rundschauer)* [6]).

Găsim aici o modalitate nouă de relații între conținutul manifest și ideea latentă a visului. Primul este nu atît o deformare cît o reprezentare a celei de a doua, imaginea sa plastică și concretă avîndu-și sorgintea în lumea expresiei verbale. La drept vorbind, și de data aceasta se ajunge la o deformare, pentru că atunci cînd pronunțăm un cuvînt noi am pierdut demult amintirea imaginii concrete care l-a generat, în așa fel încît nu-l mai recunoaștem cînd el este înlocuit de această imagine. Dacă veți ține seama de faptul că visul manifest se compune în principal din imagini vizuale, mai rar din idei și din cuvinte, veți înțelege importanța deosebită pe care trebuie s-o acordăm acestei modalități de relație, în ceea ce privește mecanismul de formare a viselor. Vedeți, de asemenea, că prin aceasta devine posibilă crearea în visul manifest,

[4]) Joc de cuvinte : *hervorziehen* = a tîrî, *Vorzug* = preferință. Rădăcina *zug* este derivată din verbul *ziehen.* (Nota tra.)

[5]) *Sich einschränken* = a se închide într-un dulap. (Nota trad.)

[6]) *Rundschau* în l. germană, ceea ce înseamnă totodată *privire circulară.* (Nota rad.)

pentru o întreagă serie de gînduri abstracte, a unor imagini de substituție care folosesc intenției de tăinuire a acestora. Aceasta este tehnica ce conduce la dezlegarea enigmei imaginilor noastre. Dar de unde vine această aparență de joc spiritual pe care o găsim la reprezentările de acest gen ? Aceasta este o altă problemă, de care nu avem a ne ocupa aici.

Voi trece sub tăcere o a patra modalitate de relație între elementul latent și elementul manifest. Vă voi vorbi de aceasta atunci cînd ni se va dezvălui de la sine în tehnică. Dată fiind această omisiune, enumerarea mea nu va fi completă ; dar este suficientă pentru demonstrația noastră.

Aveți acum curajul să abordați interpretarea unui vis complet ? Să încercăm, spre a vedea dacă sîntem bine pregătiți pentru o astfel de sarcină. Se înțelege de la sine că visul pe care îl voi alege, fără a fi dintre cele mai obscure, va prezenta toate atributele, cît mai pronunțat posibile, proprii unui vis.

Așadar, o doamnă încă tînără, căsătorită de mai mulți ani, are visul următor : *se află cu soțul ei la teatru, o parte a stalurilor este complet goală. Soțul îi povestește că Eliza L. și logodnicul ei ar fi vrut să vină și ei la teatru, dar nu găsiseră decît locuri proaste (3 locuri costînd 1 florin și 50 de creițari), pe care nu le puteau accepta. Ea gîndește că n-a fost, dealtfel, cine știe ce nenorocire.*

Primul lucru pe care ni-l împărtășește autoarea visului ne arată că pretextul acestui vis se află deja în conținutul manifest. Soțul ei pur și simplu i-a povestit că Eliza L., o prietenă de aceeași vîrstă cu ea, se logodise. Visul constituie deci o reacție la această veste. Știm deja că în multe cazuri este ușor să găsim pretextul visului în evenimentele zilei care l-a precedat și că autorii viselor indică cu ușurință această filiație. Informații de același gen ne sînt furnizate de autoarea visului și pentru alte elemente ale conținutului manifest. De unde provine amănuntul privind absența spectatorilor într-o parte a stalurilor ? Este o aluzie la un eveniment real petrecut cu o săptămînă mai înainte. Propunîndu-și să asiste la o anumită reprezentație, ea cumpărase bilete *dinainte*, cu un avans în zile atît de exagerat încît s-a văzut obligată să plătească o taxă de vînzare anticipată. Cînd a sosit împreună cu soțul ei la teatru, a observat însă că se grăbise degeaba, *pentru că o parte a stalurilor era aproape goală*. Ar fi fost timp să fi cumpărat biletele chiar în ziua reprezentației. Dealtfel soțul ei n-a pierdut ocazia de a glumi pe tema acestei grabe. Dar de unde provine detaliul cu privire la suma de 1 florin și 50 de creițari ? Își are originea într-un ansamblu cu totul diferit, care nu are nimic comun cu precedentul, constituind și el o aluzie la o știre datînd din ziua care a precedat visul. Cumnata sa primind de la soțul ei drept cadou suma de 150 de florini, n-a găsit nimic mai bun de făcut (ce prostie !) decît să alerge la bijutier și să dea banii pe giuvaericale. Și care este originea detaliului privitor la cifra 3 (3 locuri) ? În legătură cu aceasta autoarea visului nu ne poate spune nimic, în afară de faptul că, spre a-l explica, recurge la informația că logodnica, Eliza L., este mai tînără cu 3 luni decît ea, care este măritată deja de zece ani. Și cum se explică absurditatea de a lua trei bilete pentru două persoane ? Autoarea visului nu ne-o spune și refuză, dealtfel, orice alt efort de memorie, orice altă lămurire.

Puținul pe care ni l-a spus ne este însă suficient ca să descoperim ideile latente ale visului ei. Ceea ce trebuie să atragă atenția, este faptul că în comunicările făcute în legătură cu visul, ne-a dat în mai multe rînduri detalii care stabilesc o conexiune între diferitele părți ale visului. Aceste detalii sînt toate de ordin *temporal*. Ea se gîndise la bilete *prea devreme*, le cumpărase *cu mult timp înainte* de spectacol, încît fusese obligată să le plătească mai scump ; cumnata sa de asemenea *se grăbise* să dea banii la bijutier, ca să cumpere giuvaericale, ca și cum i-ar fi fost teamă că pierde ocazia. Dacă noțiunilor atît de accentuate „prea devreme", „cu mult timp înainte", le adăugăm faptul care a servit de pretext visului, ca și informația că prietena, doar cu 3 luni *mai puțin vîrstnică* decît ea, este logodită cu un bărbat de ispravă, și critica reprobatoare la adresa cumnatei sale că era o prostie să se grăbească astfel, obținem următoarea structură de idei latente ale visului, din care conținutul manifest nu este decît un grosolan substitut deformat :

„A fost o prostie din parte-mi să mă grăbesc atît la măritiș. Văd din exemplul Elizei că n-aș fi pierdut nimic dacă aș fi așteptat" (Graba este reprezentată de atitudinea sa cu prilejul cumpărării biletelor și de aceea a cumnatei sale la cumpărarea giuvaericalelor. Căsătoria își are substitutul ei în faptul de a se fi dus cu soțul ei la teatru.) Aceasta ar fi ideea principală ; am putea continua, dar cu mai puțină certitudine, pentru că analiza nu s-ar mai putea sprijini pe indicațiile autoarei visului : „Pentru aceiași bani aș fi putut găsi unul de 100 de ori mai bun" (150 de florini alcătuind o sumă de 100 de ori mai mare decît 1 florin și 50 de creițari). Dacă înlocuim cuvîntul *bani* cu cuvîntul *zestre*, sensul ultimei fraze ar fi că tocmai cu zestrea sa cumpără un soț : giuvaericalele și biletele de teatru proaste ar fi în cazul acesta noțiuni de substituție pentru aceea de *soț*. Ar mai fi de dorit să știm dacă elementul „3 bilete" se raportează tot la un bărbat. Dar înțelegerea noastră nu ajunge atît de departe. Am stabilit doar că visul în chestiune exprimă *părerea proastă* a femeii la adresa soțului ei și regretul ei *de a se fi măritat atît de devreme*.

După părerea mea, rezultatul acestei prime interpretări a unui vis mai curînd ne surprinde și ne tulbură, decît ne satisface. Prea multe lucruri se oferă deodată atenției noastre, mai mult decît avem posibilitatea să cuprindem. Ne dăm chiar de pe acum seama că nu vom epuiza toate învățămintele care se degajă din această interpretare. Să ne grăbim să extragem ceea ce considerăm a fi date noi și sigure.

În primul rînd : este uimitor că elementul grabă este accentuat în ideile latente, pe cînd nu găsim nici o urmă din acesta în conținutul manifest. Fără analiză, niciodată n-am fi bănuit că acest element îndeplinește un rol oarecare. Pare deci posibil ca lucrul esențial, însăși ideea centrală a gîndurilor inconștiente să lipsească din conținuturile manifeste, ceea ce este de natură să imprime o modificare profundă impresiei pe care ne-o lasă visul în ansamblul său. În al doilea rînd : găsim în acest vis o asociere absurdă : 3 pentru 1 florin și 50 de creițari ; în ideile visului descoperim această propoziție : a fost o prostie (de a se mărita așa devreme). Putem nega în mod categoric că ideea *a fost*

o prostie ar fi reprezentată prin introducerea unui element absurd în conţinutul manifest ? În al treilea rînd : o privire comparativ sumară ne dezvăluie că raporturile între elementele manifeste şi elementele latente sînt departe de a fi simple ; în orice caz, nu întotdeauna se întîmplă ca un element manifest să înlocuiască un element latent. Trebuie mai curînd ca între cele două domenii să existe raporturi de ansamblu, un element manifest putînd să înlocuiască mai multe elemente latente, iar un element latent putînd fi înlocuit de mai multe elemente manifeste.

Asupra sensului visului şi asupra atitudinii persoanei care a avut acest vis cu privire la acesta vor fi de relevat, de asemenea, lucruri surprinzătoare. Ea aderă la interpretarea noastră, dar se arată uimită. Nu ştia că are atît de puţină stimă pentru soţul ei şi nu cunoaşte motivele pentru care trebuie să-l desconsidere într-o asemenea măsură. Sînt aici încă multe aspecte incomprehensibile. Sînt ferm convins că încă nu sîntem suficient de înarmaţi ca să întreprindem interpretarea viselor şi că avem nevoie de indicaţii şi de o pregătire suplimentară.

* * *

VIII
VISELE COPIILOR

Am impresia că am avansat prea rapid. Să ne întoarcem puţin la o chestiune despre care am mai discutat. Înainte de a întreprinde ultima încercare de depăşire, cu ajutorul tehnicii noastre, a dificultăţilor care decurg din deformarea viselor, am afirmat că cel mai bine ar fi să ocolim aceste dificultăţi, abordînd doar visele în care (presupunînd că acestea există) deformarea nu s-a produs sau este neînsemnată. Acest procedeu este dealtfel în contradicţie cu dezvoltarea cronologică a cunoştinţelor noastre, căci, în realitate, numai după o aplicare riguroasă a tehnicii de interpretare la visele deformate şi după o analiză completă a acestora, atenţia ne-a fost atrasă de existenţa viselor nedeformate.

Visele pe care le cercetăm apar la copii. Ele sînt scurte, clare, coerente, neechivoce, uşor inteligibile şi sînt totuşi, în chip incontestabil, vise. Deformarea viselor se observă şi la copii, chiar de timpuriu, şi se cunosc vise aparţinînd unor copii între 5—8 ani care prezintă deja toate caracterele viselor de la vîrste mai înaintate. Cu toate acestea, dacă ne limităm cercetările la vîrstele cuprinse între începuturile posibil de cunoscut ale activităţii psihice şi al patrulea sau al cincilea an de viaţă, găsim o serie de vise care prezintă un caracter pe care îl putem numi infantil şi din care putem regăsi eventual mostre şi la copiii mai în vîrstă. În anumite împrejurări, chiar şi la persoanele adulte putem observa vise de un tip absolut infantil.

Prin analiza acestor vise infantile putem foarte uşor şi cu multă certitudine să obţinem asupra naturii visului lămuriri care, după cum ne este permis să sperăm, se vor dovedi decisive şi universal valabile.

1) Spre a înţelege aceste vise, nu avem nevoie nici de analiză, nici de aplicarea unei tehnici speciale. Nu trebuie să chestionăm copilul care îşi povesteşte visul, dar trebuie să-l completăm printr-o relatare privind viaţa copilului. Există întotdeauna un eveniment care, petrecîndu-se în ziua care precedează visul, ni-l explică. Visul este reacţia din timpul somnului la acest eveniment din starea de veghe.

Să citām cîteva exemple care vor servi de bază pentru concluziile noastre ulterioare.

a) Un băieţel în vîrstă de 22 de luni este însărcinat să ofere cuiva, drept răsplată, un coşuleţ cu cireşe. El o face în mod vădit fără nici o tragere de inimă, în ciuda promisiunii că el însuşi va primi, ca recompensă, cîteva cireşe. A doua zi dimineaţa el povesteşte că a visat că *„He(r)mann (a) păpat toate cireşele“*.

b) O fetiță în vîrstă de 3 ani și 3 luni face prima sa călătorie pe mare. În momentul debarcării, ea nu vrea să părăsească vaporul și se pune pe un plîns amar. Durata călătoriei i se păruse prea scurtă. A doua zi dimineață ea povestește: „*Noaptea eu am fost cu vaporul pe mare*". Trebuie să întregim această povestire, spunînd că acel voiaj durase timp mai îndelungat decît susținea copilul.

c) Un băiețel de 5 ani și trei luni este dus într-o excursie la *Eschern-tal*, în apropiere de *Hallstatt*. El auzise vorbindu-se că *Hallstatt* se afla la poalele muntelui Dachstein, care îl interesa foarte mult. De la locuința sa din Aussee se vedea foarte bine muntele Dachstein și, cu ajutorul ocheanului, se putea distinge *Simonyhütte* [1]). Copilul se străduise adesea să o zărească, dar nu știm cu ce rezultat. Excursia începuse într-o dispoziție de veselie, curiozitatea fiind foarte mare. Ori de cîte ori se zărea un munte, copilul întreba: „E muntele Dachstein ?". Devenea tot mai taciturn pe măsură ce primea răspunsuri negative și sfîrși prin a nu mai scoate nici un cuvînt, refuzînd să ia parte la o mică ascensiune spre o cascadă. Au crezut cu toții că este obosit, dar a doua zi dimineața el povesti vesel: „Am visat *că astă noapte am fost la Simonyhütte*". Deci el luase parte la excursie în vederea acestei vizite. În ceea ce privește amănuntele, el se referi la unul despre care auzise vorbindu-se mai înainte, anume că pentru a se ajunge la cabană se urcă timp de șase ore o scară în trepte.

Aceste trei vise sînt suficiente pentru toate lămuririle pe care le-am putea dori.

2) După cum vedem, aceste vise ale copiilor nu sînt lipsite de sens: ele reprezintă *acte psihice inteligibile, complete*. Amintiți-vă de ceea ce v-am spus cu privire la judecata pe care și-o fac medicii cu privire la vise și în special de comparația cu degetele pe care muzicianul priceput le face să alerge pe claviatura pianului. Cu siguranță că nu vă va scăpa opoziția flagrantă care există între visele copiilor și această concepție. De asemenea, ar fi uimitor ca copilul să fie capabil să îndeplinească în timpul somnului acte psihice complete, pe cînd, în aceleași condiții, adultul s-ar mulțumi cu reacții convulsiforme. Avem, dealtfel, toate motivele să-i atribuim copilului un somn mai bun și mai profund.

3) Visele copiilor nesuferind nici o deformare, nu cer nici un efort de interpretare. Conținutul manifest și ideile latente se confundă și coincid în aceste vise. *Deformarea nu constituie deci un caracter natural al visului.* Sper că aceasta vă va ridica o piatră de pe inimă. Trebuie totuși să vă avertizez că, reflectînd mai îndeaproape asupra faptului, vom fi obligați să admitem chiar și în aceste vise o deformare infimă, o anumită diferență între conținutul manifest și ideile latente.

4) Visul infantil este o reacție la un eveniment al zilei care lasă în urma sa regret, o tristețe, o dorință nesatisfăcută. *Visul însceneează realizarea directă, nevoalată, a acestei dorințe.* Amintiți-vă acum ceea ce am spus în legătură cu rolul excitațiilor corporale exterioare și interioare, considerate ca perturbatoare ale somnului și producătoare de vise. Am făcut cunoștință în capitolele anterioare cu fapte absolut certe, dar numai un mic număr de vise pot fi explicate în acest mod. În

[1]) Cabana Simony (Nota trad.)

visele copiilor nimic nu ne indică acțiunea unor astfel de excitații somatice; asupra acestui aspect, nici o eroare nu este posibilă, visele fiind cu totul inteligibile și ușor de cuprins dintr-o singură privire. Aceasta nu constituie însă un motiv ca să abandonăm explicația etiologică a viselor prin excitație. Ne putem numai întreba cum am omis la început că somnul poate fi tulburat de excitații nu numai corporale, ci și psihice ? Știm totuși că somnul adultului este cel mai adesea tulburat prin excitații psihice, întrucît ele împiedică realizarea condiției psihice a adormirii, stingerea oricărui interes pentru lumea exterioară. Adultul nu adoarme deoarece ezită să-și întrerupă viața activă, activitatea sa legată de lucrurile care îl interesează. La copil, această excitație psihică, perturbatoare de somn, este dată de dorința nesatisfăcută, la care el reacționează prin vis.

5) Pornind de aici, vom ajunge pe drumul cel mai scurt la concluzii asupra funcției visului. În calitate de reacție la excitația psihică, visul trebuie să aibă drept funcție îndepărtarea acestei excitații, în așa fel ca somnul să poată continua. Prin ce mijloc dinamic se achită visul de această funcție ? Este un lucru pe care încă îl ignorăm; dar ceea ce putem afirma încă de pe acum este că, *departe de a fi un factor de tulburare a somnului*, așa cum i se reproșează, *visul este protector al somnului, pe care îl apără împotriva a ceea ce este susceptibil să-l tulbure.* Greșim crezînd că fără vise am fi dormit mai bine; în realitate, fără ajutorul visului nu am fi dormit deloc. Tocmai lui îi datorăm puținul somn de care ne bucurăm. El nu poate evita să ne prilejuiască anumite tulburări, așa cum paznicul de noapte este obligat să facă el însuși zgomot urmărindu-i pe acei care, prin scandalul lor nocturn, ne-ar fi trezit cu siguranță.

6) Dorința este excitantul visului; realizarea dorinței constituie conținutul visului: acesta este unul dintre caracteristicile fundamentale ale visului. O altă caracteristică, nu mai puțin constantă, constă în aceea că visul nu exprimă simplu un gînd, ci reprezintă o dorință realizată sub forma unei manifestări psihice halucinatorii. *Aș dori să călătoresc pe mare:* aceasta este dorința-excitant a visului. *Călătoresc pe mare:* acesta este conținutul visului. Deci pînă și în visele copiilor, atît de simple, persistă deosebirea între ideea latentă și conținutul manifest, o deformare a gîndirii latente a visului: *este transformarea gîndului în eveniment trăit în vis.* În interpretarea visului, trebuie înainte de toate, să facem drumul invers al acestei mici transformări. Dacă ar fi adevărat că apare aici una din caracteristicile cele mai generale ale visului, atunci fragmentul de vis citat mai sus: *îl văd pe fratele meu închis într-o ladă*, ar trebui să fie tradus nu prin: *fratele meu se restrînge*, ci prin: *aș dori ca fratele meu să se restrîngă, fratele meu trebuie să se restrîngă* [2]). Din cele două caracteristici generale ale visului, pe care le-am reliefat, cea de a doua are șansa cea mai mare de a fi acceptată fără opoziție. Numai ca urmare a unor cercetări aprofundate și cuprinzînd un material faptic abundent vom putea noi demonstra că excitantul visului trebuie să fie întotdeauna o dorință și nu o preocupare, un proiect sau un reproș; aceasta va lăsa

[2]) A se vedea visul analizat la p. 137. (Nota trad.)

însă intactă cealaltă caracteristică a visului, care constă în aceea că visul, în loc de a reproduce pur și simplu excitația, o suprimă, o îndepărtează, o epuizează printr-un fel caracteristic de trăire.

7) Avînd în vedere cele două caracteristici ale visului putem relua comparația între acesta și actul ratat. La acesta din urmă distingem o tendință perturbatoare și o tendință perturbată, iar în actul ratat ca atare vedem un compromis între aceste două tendințe. Aceeași schemă se aplică visului. În cazul visului tendința perturbată nu poate fi alta decît tendința de a dormi. Cît despre tendința perturbatoare, o înlocuim cu excitația psihică, așadar cu dorința care tinde stăruitor la satisfacerea sa : de fapt pînă în prezent nu cunoaștem altă excitație psihică susceptibilă să tulbure somnul. Deci și visul ar rezulta dintr-un compromis. În timp ce dormim, încercăm o dorință care se cere satisfăcută : satisfăcîndu-ne dorința, continuăm să dormim. Avem o satisfacere parțială și o suprimare parțială a ambelor componente.

8) Amintiți-vă speranța pe care ne-am exprimat-o mai sus, de a putea utiliza, ca o cale de acces spre înțelegerea problemei visului, faptul că anumite produse, foarte transparente, ale imaginației au primit numele de *vise în stare de veghe*. În realitate aceste vise în stare de veghe nu sînt altceva decît împliniri ale dorințelor ambițioase și erotice, binecunoscute nouă ; dar, deși viu reprezentate, aceste împliniri de dorințe sînt numai gînduri și nu iau niciodată forma de fenomene halucinatorii ale vieții psihice. Astfel, din cele două caracteristici principale ale visului, este menținut aici tocmai cel mai puțin sigur, pe cînd celălalt dispare, el depinzînd de starea de somn și nefiind realizabil în starea de veghe. Însuși limbajul curent pare a presupune faptul că principala caracteristică a viselor constă în satisfacerea unor dorințe. Să spunem, în treacăt, că dacă evenimentele trăite în vis nu sînt decît reprezentări transformate, posibile în condițiile stării de somn, deci „vise în stare de veghe nocturne", atunci înțelegem că desfășurarea visului are ca efect suprimarea excitației nocturne și satisfacerea dorinței, deoarece epica viselor în stare de veghe implică și ea satisfacerea de dorințe și se manifestă ca atare numai în scopul acestei satisfaceri.

Alte moduri de a vorbi exprimă același sens. Toată lumea cunoaște proverbul : „Porcul visează jir, gîsca visează grăunțe" [3] ; sau la întrebarea : „Ce visează găina ?", răspunsul : „Boabe de mei". Coborînd astfel încă și mai jos decît am făcut-o noi, adică de la copil la animal, proverbul descifrează și el în conținutul visului satisfacerea unei trebuințe. Sînt nenumărate expresiile care implică același sens : „frumos ca în vis", „nici n-am visat asemenea lucru", „nici cu gîndul n-am gîndit, nici cu visul n-am visat". Înregistrăm aici, din partea limbajului de toate zilele, o atitudine preconcepută evidentă. Există și vise care provoacă angoasa, vise cu conținut penibil sau indiferent, dar aceste vise nu au stimulat limbajul de toate zilele. Acest limbaj amintește și de vise „rele", dar visul și nimic mai mult nu este pentru el decît acela care procură dulcea împlinire a unei dorințe. Nu există proverb în care să fie vorba de porcul sau de gîsca ce visează la cuțitul casapului.

[3]) Există și zicala românească „vrabia mălai visează", cu un sens identic (Nota trad.)

Fără îndoială că ar fi fost de neînțeles ca autorii care s-au ocupat de vis să nu fi observat că principala sa funcție constă în împlinirea de dorințe. Dimpotrivă, ei au notat adesea această caracteristică, dar nimeni n-a avut vreodată ideea de a-i recunoaște importanța generală și de a face din ea punctul de plecare al explicării visului. Noi presupunem (asupra acestui lucru vom reveni mai departe) ce i-a putut împiedica.

Reflectați la toate aceste lămuriri prețioase pe care le-am putut obține, aproape fără osteneală, din examinarea viselor copiilor. Știm îndeosebi că funcția visului este de a ne proteja somnul, că el rezultă din conjugarea a două tendințe opuse, din care una, nevoia de somn, rămîne constantă, pe cînd cealaltă caută să satisfacă o excitație psihică ; avem, în plus, dovada că visul este un act psihic, semnificativ, și cunoaștem cele două caracteristici principale ale sale : satisfacerea dorințelor și caracterul de trăire psihică halucinatorie. Dobîndind toate aceste noțiuni, am fost de multe ori tentați să uităm că ne ocupăm de psihanaliză. În afara legăturii făcute cu actele ratate, demersul nostru nu conținea nici un element specific. Orice psiholog, chiar totalmente ignorant în ceea ce privește premisele psihanalizei, ar fi putut conferi această explicație viselor copiilor. Atunci de ce n-a făcut-o nici un psiholog ?

Dacă nu ar exista decît vise infantile, problema noastră ar fi soluționată, sarcina noastră dusă la bun sfîrșit, fără să mai fie nevoie să interogăm pe autorul visului, fără a face să intervină inconștientul, fără a recurge la asociația liberă. Noi am constatat, în mai multe rînduri, că acele caracteristici, cărora am început prin a le atribui o importanță generală, nu aparțin în realitate decît unei anumite categorii și unui anumit număr de vise. Deci este vorba de a ști dacă caracteristicile generale pe care ni le oferă visele copiiilor sînt mai stabile, dacă ele aparțin și viselor mai puțin transparente, al căror conținut manifest nu prezintă nici un raport cu persistența unei dorințe din timpul zilei. Potrivit concepției noastre, asemenea vise au suferit o deformare considerabilă, ceea ce nu ne permite să ne pronunțăm imediat asupra lor. De asemenea, prevedem că, pentru a explica această deformare, vom avea nevoie de tehnica psihanalitică, de care ne-am putut dispensa cu prilejul obținerii cunoștințelor noastre referitoare la visele copiilor.

Există totuși un grup de vise nedeformate care, ca și visele copiilor, par ca împliniri ale unor dorințe. Sînt acele vise care, pe tot parcursul vieții, sînt provocate de imperioase trebuințe organice : foame, sete, nevoi sexuale. Ele constituie, așadar, împliniri de dorințe efectuate ca reacție la excitații interne. Astfel, eu am notat la o fetiță de 19 luni, un vis compus dintr-un meniu, la care ea își adăugase numele *(Anna F., căpșune, zmeură, omletă, supă)* : acest vis este o reacție la dieta la care fusese ea supusă timp de o zi, din cauza unei indigestii atribuite căpșunelor și zmeurei. În același timp bunica acestei fetițe, a cărei vîrstă adăugată la vîrsta fetiței dă totalul de 70 de ani, a fost obligată, din pricina neliniștii determinate de rinichiul ei flotant, să postească o zi întreagă : în noaptea următoare ea a visat că a fost invitată la masă la niște prieteni care i-au oferit cele mai bune bucate. Observațiile care se referă la prizonierii lipsiți de hrană sau la persoane care,

în cursul călătoriilor şi expediţiilor, îndură aspre privaţiuni dovedesc că în aceste condiţii toate visele au ca obiect satisfacerea dorinţelor care nu pot fi satisfăcute în realitate. În cartea sa, *Antarctica* (vol. I, 1904, p. 336), Otto Nordenskjöld vorbeşte astfel despre echipajul cu care hibernase: „Visele noastre, care niciodată n-au fost mai vii şi mai numeroase ca atunci, erau foarte semnificative, prin aceea că ele indicau limpede direcţia ideilor noastre intime. Chiar şi acei dintre tovarăşii noştri care nu visau decît în mod excepţional în viaţa normală începuseră acum să ne povestească lungi istorii în fiecare dimineaţă, cu prilejul reuniunilor în care discutam experienţa dobîndită în lumea fanteziei. Toate aceste vise se raportau la lumea exterioară de care eram atît de departe, dar adesea şi la situaţia noastră actuală... A mînca şi a bea, acestea erau dealtfel pivoţii în jurul cărora gravitau cel mai adesea visele noastre. Unul dintre noi, care se specializase în a visa mari banchete, era încîntat cînd ne putea anunţa dimineaţa că luase un prînz compus din trei feluri de mîncare; un altul visa tutun, munţi de tutun, iar un al treilea vedea în visele sale corabia înaintînd cu toate pînzele în largul mării. Încă un vis merită menţionat: factorul aduce scrisorile şi explică de ce întîrziase atît de mult: se înşelase în distribuirea scrisorilor şi nu izbutise să le regăsească decît cu multă greutate. Fireşte, în somn ne ocupam de lucruri încă şi mai imposibile, dar în toate visele pe care le-am visat eu însumi sau pe care le-am auzit povestite de ceilalţi, sărăcia de imaginaţie era absolut uimitoare. Dacă toate aceste vise ar fi putut să fie consemnate, am avea documente de un mare interes psihologic. Vom înţelege însă lesne cît de binevenit era somnul pentru noi toţi, căci ne oferea ceea ce doream cu cea mai mare ardoare". Mai citez şi după Du Prel: „Mungo Park, căzut, în cursul unei călătorii prin Africa, într-o stare vecină cu inaniţia, visa tot timpul văile bogate în ape şi cîmpiile verzi din ţara sa natală. Tot aşa Trenck, chinuit de foame, se vedea într-o braserie din Magdeburg, în faţa unei mese încărcate cu un prînz copios. Iar George Back, care luase parte la prima expediţie a lui Franklin, visa cu regularitate mese copioase, pe cînd ca urmare a unor privaţiuni teribile el murea literalmente de foame".

Acela care, mîncînd seara bucate piperate, încearcă în timpul nopţii o senzaţie de sete, visează cu uşurinţă că bea. Fireşte, este imposibil să suprimi cu ajutorul visului o senzaţie de foame sau de sete mai mult sau mai puţin intensă; din aceste vise te trezeşti însetat şi eşti nevoit să-ţi potoleşti setea cu apă adevărată. Din punct de vedere practic, serviciul pe care ni-l aduc visele în aceste cazuri este insignifiant, dar nu este mai puţin evident că ele au drept scop menţinerea somnului, împotriva excitaţiei care împinge la trezire şi la acţiune. În cazul trebuinţelor de o intensitate scăzută, aceste vise exercită adesea o acţiune eficace.

La fel, sub influenţa excitaţiilor sexuale, visul procură satisfacţii care prezintă, însă, particularităţi demne de notat. Trebuinţa sexuală depinzînd într-o mai mică măsură de obiectul său decît foamea şi setea de ale lor, ea poate dobîndi o satisfacţie reală graţie emisiunii involuntare de lichid spermatic; iar ca urmare a anumitor dificultăţi, în relaţia cu obiectul, despre care va fi vorba mai tîrziu, se întîmplă foarte adesea

ca visul care însoţeşte satisfacerea reală să prezinte un conţinut vag sau deformat. Această particularitate a emisiunilor involuntare de spermă face ca acestea, după remarca lui Otto Rank, să fie extrem de potrivite pentru studiul deformării viselor. Toate visele adulţilor, care au drept obiect trebuinţe, includ în afara satisfacerii un element în plus, un element ce provine din surse de excitaţie psihică şi are nevoie, spre a fi înţeles, de interpretare.

Dealtfel, noi nu afirmăm că visele adulţilor, formate după modelul viselor infantile şi care implică satisfacerea dorinţelor, ar reprezenta doar reacţii la trebuinţe imperioase enumerate mai sus. Cunoaştem de asemenea vise ale adulţilor, scurte şi clare, care, luînd naştere sub influenţa anumitor situaţii dominante, provin din surse de excitaţie incontestabil psihice. Aşa sînt, de exemplu, visele de impacienţă: după ce ai făcut pregătirile în vederea unei călătorii, sau ai luat toate măsurile ca să asişti la un spectacol care te interesează în mod deosebit, sau la o conferinţă, sau ca să faci o vizită, noaptea visezi că scopul propus este atins, că eşti la teatru sau conversezi cu persoana pe care doreai s-o vezi. Aşa sînt şi visele numite pe bună dreptate „vise de lene": persoane cărora le place să-şi prelungească somnul, visează că s-au şi sculat, că îşi fac toaleta sau că se află chiar la ocupaţiile lor, pe cînd în realitate continuă să doarmă, mărturisind prin aceasta că le place să fie active mai mult în vis decît în realitate. Dorinţa de a dormi care, cum am văzut, ia parte în mod firesc la formarea viselor, se manifestă foarte clar în visele de acest gen, în care ea constituie chiar factorul esenţial. Trebuinţa de a dormi se situează pe drept cuvînt alături de celelalte mari trebuinţe organice.

Folosind reproducerea unui tablou al lui Schwind, expus la galeria Schack din München, vă voi arăta aici cu ce putere de intuiţie a redus pictorul originea unui vis la situaţia dominantă [4]). Este „Visul deţinutului" care, fireşte, nu poate avea alt conţinut decît evadarea. Ceea ce este excelent sesizat este că evadarea trebuie să aibă loc pe fereastră, pentru că pe acolo a pătruns raza de lumină care a pus capăt somnului captivului. Gnomii cocoţaţi unul pe altul reprezintă poziţiile succesive pe care ar trebui să le ia deţinutul spre a ajunge pînă la fereastră şi, dacă nu mă înşel şi nu atribui pictorului intenţii pe care nu le-a avut, mi se pare că gnomul din vîrful piramidei, acela care taie gratiile, făcînd astfel ceea ce prizonierul însuşi ar fi bucuros să poată face, seamănă în chip izbitor cu acesta din urmă.

În toate celelalte vise, cu excepţia viselor copiilor şi a acelora de tip infantil, deformarea, aşa cum am spus, constituie un obstacol în calea noastră. N-am putea afirma că şi acestea reprezintă împliniri de dorinţe, cum sîntem înclinaţi să credem; conţinutul lor manifest nu ne dezvăluie nimic în legătură cu excitaţia psihică ce le stă la origine şi ne este peste putinţă să dovedim că şi ele ţintesc la îndepărtarea sau la anularea acestei excitaţii. Aceste vise trebuie interpretate, adică tălmăcite, deformarea lor trebuie înlăturată şi conţinutul lor manifest înlocuit prin conţinutul lor latent: numai atunci vom putea să judecăm dacă datele valabile pentru visele infantile sînt valabile şi pentru toate celelalte vise, fără excepţie.

[4]) S. Bailage.

IX

CENZURA VISULUI

Studiul viselor copiilor ne-a dezvăluit geneza, esenţa şi funcţia visului. *Visul este un mijloc de suprimare a excitaţiilor (psihice) care tulbură somnul, această suprimare făcîndu-se cu ajutorul satisfacerii halucinatorii a unor trebuinţe.* În ceea ce priveşte visele adulţilor, nu am putut explica decît un singur grup, cuprinzînd îndeosebi pe acelea pe care le-am calificat drept vise de tip infantil. Cît despre celelalte, încă nu ştim nimic în privinţa lor; aş spune chiar că nici nu le înţelegem. Am obţinut un rezultat provizoriu, a cărui valoare nu trebuie s-o subestimăm: ori de cîte ori un vis este absolut inteligibil, el se dovedeşte ca fiind satisfacerea halucinatorie a unei dorinţe. Este vorba aici de o coincidenţă care nu poate fi nici accidentală, nici lipsită de importanţă.

Cînd ne aflăm în prezenţa unui vis de un alt gen, admitem, ca urmare a diverselor aprecieri şi prin analogie cu concepţia despre actele ratate, că el constituie un substitut deformat al unui conţinut care ne este necunoscut şi la care trebuie să-l raportăm. A analiza, a înţelege această *deformare operată de vis,* aceasta este deci sarcina noastră imediată.

Deformarea operată de vis este ceea ce îl face straniu sau incomprehensibil. Vrem să ştim mai multe lucruri în această privinţă: mai întîi care este originea sa, dinamismul său; apoi funcţia pe care o îndeplineşte şi, în sfîrşit, modul în care acţionează. Putem spune, în consecinţă, că deformarea operată de vis este produsul travaliului psihic care se desfăşoară în vis. Vom descrie acest travaliu şi îl vom raporta la forţele care acţionează asupra sa.

Şi acum ascultaţi visul ce urmează, consemnat de o doamnă din cercul nostru [1]) şi aparţinînd, după cum ne informează ea, unei doamne în vîrstă, foarte cultivată şi stimată. Acest vis nu a fost supus analizei. Referenta noastră pretinde că pentru persoanele care se ocupă de psihanaliză el nu are nevoie de nici o interpretare. Autoarea visului însăşi nu l-a interpretat, dar l-a judecat şi l-a condamnat ca şi cum ea ar fi fost capabilă să-l interpreteze. Iată, de exemplu, cum s-a pronunţat ea în această privinţă: „şi cînd te gîndeşti că acest vis atît de oribil şi de stupid a fost visat de o femeie de 50 de ani, care zi şi noapte nu are decît grija copilului său!".

Şi iată acum visul referitor la asistenţa amoroasă [2])... „Ea se duce la spitalul militar nr. 1 şi îi spune plantonului că doreşte să vorbească cu

[1]) D-na dr. von Hug-Hellmuth.

[2]) *„Liebesdiensten"* în textul original. (Nota trad.)

medicul şef (dă un nume necunoscut ei), căruia vrea să-i ofere serviciile sale pentru spital. Spunînd acestea, ea subliniază în aşa fel cuvîntul *servicii,* încît subofiţerul observă îndată că este vorba de *servicii într-ale amorului.* Văzînd că are de-a face cu o doamnă în vîrstă, după ce ezită puţin, o lasă să treacă. Dar în loc de a ajunge la medicul şef, ea nimereşte într-o încăpere largă şi întunecoasă, în care o mulţime de ofiţeri şi medici militari stau în jurul unei mese lungi. Ea se adresează cu oferta sa unui medic primar, care o înţelege de la primele cuvinte. Iată textul discursului ei, aşa cum l-a pronunţat în vis: „Eu, ca şi multe alte femei şi fete tinere din Viena, sîntem gata să... cu soldaţii, ofiţerii, fără deosebire...". La aceste cuvinte ea aude (tot în vis) un murmur. Dar expresia, cînd jenată, cînd maliţioasă, care apare pe feţele ofiţerilor, îi confirmă că toţi cei de faţă înţeleg prea bine ce vrea ea să spună. Doamna continuă: „Ştiu că hotărîrea noastră poate să pară bizară, noi însă o luăm cît se poate de în serios. Soldatul aflat pe front nu este întrebat dacă vrea sau nu să moară". Urmează o perioadă lungă de tăcere penibilă. Medicul primar o ia de mijloc şi îi spune: „Scumpă doamnă, să presupunem că am ajuns la aceasta..." (Murmure). Ea se desprinde din îmbrăţişarea lui, gîndindu-se că şi el e la fel cu toţi ceilalţi, şi răspunde: „Dumnezeule, eu sînt o femeie în etate şi s-ar putea ca niciodată să nu mă aflu în această situaţie. Pe de altă parte, o condiţie, totuşi, trebuie îndeplinită: va trebui să se ţină seama de vîrstă, nu va trebui ca o femeie în vîrstă şi un tinerel ... (murmure); ar fi oribil". Medicul primar: „Vă înţeleg perfect". Cîţiva ofiţeri, printre care se află unul care i-a făcut curte în tinereţe, izbucnesc în rîs şi doamna îşi exprimă dorinţa de a fi condusă la medicul şef, pe care îl cunoaşte, ca să pună lucrurile la punct. Dar, spre marea ei mirare, constată că nu cunoaşte numele acestui medic. Cu toate acestea, medicul primar îi arată politicos şi respectuos, o scară de fier, în spirală şi strîmtă, care duce direct la etajele superioare şi îi recomandă să urce la etajul doi. Pe cînd urcă, se aude un ofiţer spunînd: „E o hotărîre colosală, fie femeia tînără sau bătrînă. Toate respectele mele!". Cu conştiinţa de a-şi împlini o datorie, ea urcă o scară interminabilă.

Acelaşi vis s-a repetat de două ori în interval de cîteva săptămîni, cu unele modificări (după remarca doamnei) cu totul neînsemnate şi absurde.

Acest vis se desfăşoară ca o fantezie diurnă; el denotă o remarcabilă continuitate şi unele detalii de conţinut ar fi putut să fie clarificate, dacă s-ar fi arătat vreo grijă pentru asemenea lămuriri, ceea ce, după cum ştiţi, nu s-a întîmplat. Pentru noi cel mai important şi mai interesant fapt este că visul prezintă anumite lacune, nu în rememorare, ci în conţinut. În trei rînduri conţinutul este ca şi epuizat; discursul doamnei fiind de fiecare dată întrerupt printr-un murmur. Cum visul nu a fost supus nici unei analize, propriu-zis nu avem dreptul să ne pronunţăm cu privire la sensul său. Există totuşi aluzii, ca aceea implicată în cuvintele *servicii într-ale amorului,* care îndreptăţesc unele concluzii, dar în special fragmentele de discurs care preced murmurul au nevoie de completare, ceea ce nu se poate face decît într-un singur sens bine determinat. Procedînd la restituirile necesare, constatăm că, spre a-şi îndeplini o îndatorire cetăţenească, autoarea visului este gata

să-și pună propria persoană la dispoziția soldaților și ofițerilor, pentru satisfacerea trebuințelor lor erotice. Idee din cele mai scabroase, model de invenție îndrăzneț libidinoasă ; numai că această idee, această fantezie nu se exprimă în vis. Tocmai acolo unde contextul pare să implice confesiunea, aceasta este înlocuită în conținutul manifest printr-un murmur indistinct, ea apare șters sau este suprimată.

Desigur veți presupune că tocmai indecența acestor pasaje este cauza suprimării lor. Dar unde găsiți o asemănare cu acest fel de a proceda ? În zilele noastre, nu trebuie să priviți prea departe. Deschideți oricare ziar politic și veți găsi ici-colo textul întrerupt de spații albe [3]). Știți că acesta este rezultatul executării unui ordin al cenzurii. Pe spațiile albe trebuiau să figureze pasaje care, nefiind agreate de autoritățile superioare ale cenzurii, au trebuit să fie suprimate. Vă spuneți că este păcat, că pasajele suprimate puteau fi foarte bine cele mai interesante, „cele mai bune pasaje".

Uneori cenzura nu se exercită asupra unor pasaje încredințate tiparului. Autorul, prevăzînd că anumite pasaje se vor lovi de obstacolul cenzurii, le-a atenuat în prealabil, le-a modificat ușor, sau s-a mulțumit să atingă în treacăt sau să facă pur și simplu aluzie la ceea ce avea, ca să spunem așa, în vîrful peniței sale. Ziarul nu apare în acest caz cu spații albe, însă anumite perifraze și obscurități vă vor dezvălui cu ușurință eforturile pe care autorul le-a făcut ca să evite intervenția cenzurii oficiale.

Să reținem această analogie. Noi susținem că pasajele din discursul doamnei noastre, omise sau acoperite de murmur, au fost și ele victima unei cenzuri. Ne referim direct la o *cenzură a visului*, căreia trebuie să-i atribuim un anumit rol în deformarea operată de vise. Ori de cîte ori conținutul manifest prezintă lacune, trebuie incriminată intervenția cenzurii visului. Putem merge chiar mai departe, afirmînd că ori de cîte ori ne găsim în prezența unui element oniric foarte șters, nedeterminat și îndoielnic, pe cînd altele au lăsat amintiri clare și distincte, trebuie să admitem că acesta a suferit acțiunea cenzurii. Aceasta se manifestă rar, însă, într-un mod atît de fățiș, de naiv am putea spune, ca în visul de care ne ocupăm aici. Cel mai adesea această cenzură se exercită după cea de-a doua modalitate, impunîndu-și atenuări, aproximații, aluzii la gîndurile autentice.

Cenzura viselor se mai exercită și după o a treia modalitate, pentru care nu există analogie în domeniul cenzurii presei ; vă pot însă ilustra această modalitate cu un exemplu, acela al singurului vis pe care l-am analizat. Vă amintiți, desigur, de visul în care era vorba de „trei locuri de teatru proaste, pentru suma de 1 florin și 50 de creițari". În ideile latente ale acestui vis elementul „grăbit, prea devreme", ocupa primul plan : fusese o prostie să se mărite *atît de curînd*, fusese de asemenea o prostie să-și procure bilete de teatru cu atît de mult timp *înainte*, fusese ridicol din partea cumnatei să se *grăbească* astfel să-și cheltuiască banii pe giuvaericale. Din acest element central al ideilor visului nimic nu trecuse în conținutul manifest, în care totul gravita în jurul faptului de a merge la teatru și de a-și procura biletele. Prin această deplasare a centrului de greutate, prin această regrupare a elementelor conținutului, visul manifest devine atît de deosebit de visul latent încît este imposibil de a-l deduce pe unul din celălalt. Deplasarea centrului de greutate este unul din principalele mijloace prin care se efectuează deformarea viselor ; tocmai ea imprimă visului acel caracter bizar care îl face să apară pentru însuși autorul său ca nefiind propriul său produs.

Omisiune, modificare, regrupare de materiale : acestea sînt, deci, efectele cenzurii și mijloacele de deformare ale viselor. Cenzura este principala cauză sau una din principalele cauze ale deformării operate de vise, a cărei examinare ne preocupă acum. Cît despre modificare și regrupare, avem obiceiul de a le concepe și ca mijloace de „apărare".

După aceste remarci asupra efectelor cenzurii viselor, să ne ocupăm de dinamismul acesteia. Nu luați această expresie într-un sens prea antropomorfic și nu vă reprezentați cenzorul visului sub înfățișarea unui omuleț sever sau ca pe un duh ce ocupă un compartiment al creierului, de unde și-ar exercita funcțiile ; nici nu dați termenului dinamism un sens prea „localizator", gîndindu-vă la un centru cerebral de unde ar emana influența cenzurantă, pe care o leziune sau o extirpare a acestui centru ar putea s-o suprime. Nu trebuie să vedeți în acest cuvînt decît un termen comod spre a desemna o relație dinamică. El nu ne împiedică nicidecum să ne întrebăm prin ce tendințe și asupra căror tendințe se exercită această influență ; și nu vom fi surprinși să aflăm că s-a și întîmplat să fim supuși cenzurii viselor, poate fără a ne da seama despre aceasta.

Într-adevăr, așa s-au petrecut lucrurile. Vă amintiți de uimitoarea constatare pe care am făcut-o cînd am început să aplicăm tehnica asociației libere. Am sesizat atunci o *rezistență* opunîndu-se eforturilor noastre de a trece de la elementul visului la elementul inconștient al cărui substitut este. Această rezistență, arătam, poate varia în intensitate ; ea poate fi, de exemplu, cînd considerabilă, cînd cu totul insignifiantă. În acest ultim caz, efortul nostru de interpretare nu are de străbătut decît puține verigi intermediare ; cînd însă intensitatea este mare, pornind de la elementul dat, trebuie să urmărim un lung lanț de asociații care ne îndepărtează mult de elementul respectiv și, pe acest traseu, sîntem obligați să depășim toate dificultățile care ni se prezintă sub forma de obiecții critice împotriva ideilor care apar în legătură cu visul. Ceea ce se prezintă în munca noastră de interpretare sub aspectul unei rezistențe, trebuie integrat în travaliul ce se efectuează în vis, ca cenzură exercitată asupra visului. Rezistența la interpretarea visului nu este altceva decît obiectivarea cenzurii visului. Vedem astfel că cenzura nu-și limitează funcția la a determina deformarea care intervine în vis, ci se exercită într-un mod neîntrerupt, spre a conserva deformarea produsă. Dealtfel, tot așa cum varia în intensitate de la un element la altul rezistența de care ne loveam în interpretare, deformarea produsă de cenzură diferă și ea, în același vis, de la un element la altul. Dacă comparăm conținutul manifest și ideile latente, constatăm că anumite elemente latente au fost complet eliminate, că unele au suferit modificări mai mult sau mai puțin importante, că altele au trecut în conți-

[3]) Aluzie transparentă la controlul sever exercitat de cenzura imperială asupra presei, în timpul primului război mondial. (Nota trad.)

nutul manifest al visului fără a fi suferit nici o modificare, ba poate chiar mai bine reliefate.

Dorim însă să cercetăm prin intermediul căror tendințe și împotriva căror tendințe se exercită cenzura. La această întrebare, de o importanță fundamentală pentru înțelegerea visului, și poate chiar a vieții umane în general, obținem cu ușurință răspuns dacă parcurgem seria de vise care a putut fi supusă interpretării noastre. Tendințele prin care se exercită cenzura sînt acelea pe care autorul visului, în judecata sa din stare de veghe, le recunoaște ca fiind ale sale, simțindu-se de acord cu ele. Fiți siguri că atunci cînd refuzați a vă da încuviințarea față de o interpretare corectă a unuia din visele dumneavoastră, motivele care vă dictează refuzul sînt aceleași ca și acelea prin care acționează cenzura, care produc deformarea și care fac necesară interpretarea. Gîndiți-vă, numai, la visul doamnei în vîrstă de 50 de ani. Fără să-și fi interpretat visul, ea îl găsește oribil, dar ar fi fost și mai dezolată dacă d-na dr. V. Hug i-ar fi împărtășit cîtuși de puțin datele obținute din interpretarea care se impunea în acest caz. Oare nu trebuie să vedem tocmai un fel de condamnare a acelor detalii în faptul că părțile cele mai indecente ale visului sînt înlocuite de un murmur ?

Dar, tendințele împotriva cărora este dirijată cenzura viselor trebuie descrise, plasîndu-ne mai întîi din punctul de vedere al instanței înseși reprezentate de cenzură. În acest caz putem afirma că acestea sînt tendințe blamabile, indecente din punct de vedere etic, estetic și social, că sînt lucruri la care nu îndrăznim să gîndim sau la care nu gîndim decît cu oroare. Aceste dorințe cenzurate și care primesc în vis o expresie deformată sînt, înainte de toate, manifestări ale unui egoism fără margini și fără scrupule. Dealtfel nu există vis în care *eul* autorului visului să nu joace rolul principal, cu toate că el știe a se disimula foarte bine în conținutul manifest. Acest „sacro egoismo" al visului sigur că nu este lipsit de legătură cu tendința noastră din somn, care constă tocmai în detașarea de orice interes față de lumea exterioară.

Eul eliberat de orice piedică morală cedează tuturor cerințelor instinctului sexual, acelora condamnate demult de educația noastră estetică și acelora care contrazic toate regulile de restricție morală. Căutarea plăcerii, ceea ce numim noi *libido*[4]), își alege obiectele fără a întîlni nici o rezistență și își alege de preferință obiectele interzise ; își alege nu numai femeia altuia, ci și obiecte cărora acordul unanim al umanității le-a conferit un caracter sacru : bărbatul își îndreaptă alegerea sa asupra mamei și surorii, femeia asupra tatălui și fratelui (visul doamnei în vîrstă de 50 de ani era și el incestuos, *libidoul* ei fiind în mod incontestabil dirijat către fiul său). Pofte pe care le credem străine naturii umane se dovedesc destul de puternice ca să provoace vise. Ura

[4]) În concepția lui Freud, *libido* reprezintă forța cu care se manifestă instinctul sau impulsul sexual. Jung a încercat să „desexualizeze" libidoul, considerînd că acest termen desemnează o valoare energetică comunicabilă oricărui domeniu de activitate. În zilele noastre Jacques Lacan, care dă o interpretare intelectualistă psihanalizei freudiene, crede că poate vorbi despre libido ca despre o „energie psihică a dorinței". Accepțiile sexualizante au fost dezvoltate în special de școala britanică a Melaniei Klein și de unele orientări influențate de Th. Reik. (Nota trad.)

își croiește drum liber. Dorințele de răzbunare, a dori moartea persoanelor celor mai iubite, părinți, frați, surori, soți, copii sînt departe de a fi manifestări excepționale în vise. Aceste dorințe cenzurate par să urce dintr-un adevărat infern ; interpretările întreprinse în stare de veghe dovedesc că nici cenzura nu pare a fi destul de severă față de aceste dorințe.

Dar acest conținut nefast nu trebuie imputat visului însuși. Nu uitați că acest conținut îndeplinește o funcție inofensivă, chiar utilă, care constă în a apăra somnul împotriva tuturor cauzelor de tulburare. Acest conținut urît nu este inerent naturii însăși a visului, pentru că dumneavoastră știți că există vise în care putem recunoaște satisfacerea unor dorințe legitime și a unor trebuințe organice imperioase. Dealtfel aceste din urmă vise nu suferă nici o deformare ; ele nu au nevoie de aceasta, fiind în stare să-și îndeplinească funcția fără a aduce nici cea mai mică atingere tendințelor morale și estetice ale *eului*. Luați aminte, totodată, că deformarea se produce în vis în funcție directă de doi factori. Ea este cu atît mai pronunțată cu cît dorința care trebuie supusă cenzurii este mai blamabilă și cu cît sînt mai severe exigențele cenzurii la un moment dat. Tocmai de aceea o tînără sever educată și de o pudoare neîmblînzită va deforma, impunîndu-le o cenzură nemiloasă, ispitele trăite în vis, pe cînd aceleași ispite ne apar nouă medicilor ca inocente și îi vor apărea ca atare autoarei visului înseși, atunci cînd ea va fi cu zece ani mai bătrînă.

În rest, nu avem nici un motiv întemeiat ca să ne indignăm cu privire la rezultatul muncii noastre de interpretare. Părerea mea este că încă nu înțelegem cum se cuvine acest rezultat ; avem însă, înainte de toate, datoria de a-l apăra de anumite atacuri. Nu este dificil să găsim puncte slabe. Interpretările noastre au fost făcute sub rezerva unor ipoteze, anume că visul în general are un sens, că trebuie să acceptăm existența în somnul normal a unor procese psihice inconștiente analoage cu acelea care se manifestă în somnul hipnotic și că toate ideile care apar în legătură cu visele sînt determinate cauzal. Dacă, pornind de la aceste ipoteze, am fi ajuns, în interpretările noastre, la rezultate plauzibile, am fi avut dreptul să conchidem că ipotezele respective corespund realității faptelor. Dar cum stau lucrurile dacă rezultatele ni se prezintă așa cum le-am înfățișat ? Mulți vor fi tentați să spună : aceste rezultate fiind imposibile, absurde sau cel puțin neverosimile, în ipotezele de la care se pornește este ceva fals. Sau visul nu este un fenomen psihic, sau în stare normală nu există nimic inconștient, sau, în fine, tehnica dumneavoastră are pe undeva un important defect. Aceste concluzii nu sînt ele mai simple și mai satisfăcătoare decît toate grozăviile pe care le-ați descoperit, așa zicînd, pornind de la ipotezele dumneavoastră ?

Într-adevăr, ele sînt și mai simple, și mai satisfăcătoare, dar de aici nu urmează că ar fi mai exacte.

Să avem răbdare : problema nu este încă gata pentru o dezbatere concluzivă. Înainte de a o aborda, vom căuta să intensificăm critica îndreptată împotriva interpretărilor noastre. Că aceste rezultate sînt puțin îmbucurătoare și stimulatoare, iată ceea ce interesează relativ puțin. Există pentru aceasta, însă, un argument mai solid : acela că autorii

viselor, pe care noi îi punem la curent cu tendințele degajate din interpretarea viselor lor, le resping cu cea mai mare înverșunare, bizuindu-se pe argumente bune. „Cum ? zice unul, vreți să-mi demonstrați, după visul meu, că îmi pare rău de banii cheltuiți cu zestrea surorii mele și cu educarea fratelui meu ? Dar e cu neputință, pentru că eu nu muncesc decît pentru sora și fratele meu, nu am alt interes în viață decît îndeplinirea datoriei față de ei, așa cum am promis, în calitatea mea de prim născut, bietei noastre mame". Sau iată o femeie care ne spune : „Îndrăzniți să pretindeți că doresc moartea soțului meu ? Dar este o absurditate revoltătoare ! Nu numai atît, și poate că nu mă veți crede, dar căsnicia noastră este una din cele mai fericite, iar moartea sa m-ar lipsi dintr-o lovitură de tot ce am eu pe lume". Un altul replica : „Îmi atribuiți pofte senzuale cu privire la sora mea ? Dar e ridicol, ea nu mă interesează sub nici o formă, căci sîntem certați și de ani de zile n-am schimbat o vorbă". Treacă-meargă dacă acești autori de vise s-ar mulțumi să nu confirme sau să nege tendințele pe care noi li le atribuim : am putea susține în acest caz că este vorba de lucruri pe care ei le ignoră. Dar ceea ce devine în final uluitor pentru noi este faptul că ei pretind a nutri dorințe diametral opuse acelora atribuite de noi pe baza viselor lor și că ei sînt în stare să ne demonstreze predominanța acestor dorințe opuse în întreaga lor conduită de viață. Nu ar fi timpul să renunțăm odată pentru totdeauna la munca noastră de interpretare, ale cărei rezultate ne-au dus *ad absurdum* ?

Nu, încă nu. Ca și celelalte, acest argument, în ciuda forței sale în aparență mai mari, nu va rezista criticii noastre. Presupunînd că există în viața psihică tendințe inconștiente, ce dovadă putem aduce împotriva lor din faptul că există tendințe diametral opuse în viața conștientă ? Probabil că este loc în viața psihică pentru tendințe contrare, pentru antinomii care coexistă ; este posibil ca predominanța unei tendințe conștiente să fie condiția refulării în inconștient a aceleia care îi este contrară. Rămîne totuși obiecția potrivit căreia rezultatele interpretării viselor nu ar fi nici simple, nici încurajatoare. În ceea ce privește simplitatea, voi observa că nu aceasta vă va ajuta să rezolvați problemele referitoare la vise, fiecare din aceste probleme punîndu-ne de la început în fața unor circumstanțe complicate ; cît despre caracterul destul de neplăcut al rezultatelor noastre, vă voi spune că nu aveți dreptate să vă lăsați călăuziți de simpatie sau antipatie în judecățile dumneavoastră științifice. Rezultatele interpretării vi se par cumva neplăcute, chiar jenante și respingătoare ? Ce importanță are ? „Ça ne les empêche pas d'exister" [5]), l-am auzit pe maestrul Charcot spunînd într-o împrejurare asemănătoare, pe cînd asistam ca tînăr medic la demonstrațiile sale clinice. Trebuie să avem tăria de a ne înăbuși simpatiile și antipatiile, dacă vrem să cunoaștem adevărul gol-goluț. Dacă un fizician ar veni să vă demonstreze că viața organică va trebui să înceteze pe pămînt într-un scurt răstimp, ați cuteza oare să-i răspundeți : „Nu, nu-i posibil, perspectiva aceasta este prea descurajantă" ? Cred că mai curînd ați

[5]) În limba franceză în textul original (= „Asta nu le împiedică să existe") Freud a fost elevul lui Charcot, la Paris, în anii 1885—1886, păstrîndu-l neșters în memoria sa. (Nota trad.)

păstra tăcerea, pînă ce un alt fizician ar reuși să demonstreze că concluzia primului se bazează pe ipoteze false sau pe calcule eronate. Respingînd ceea ce nu vă este pe plac, vă conformați mai degrabă mecanismului formării viselor, în loc să vă propuneți să-l înțelegeți și să-l stăpîniți.

Poate că vă veți decide să faceți abstracție de caracterul dezgustător al dorințelor cenzurate de vise, dar aceasta pentru a susține argumentul potrivit căruia ar fi neverosimil ca răul să ocupe un loc atît de mare în constituția omului. Propria dumneavoastră experiență vă autorizează însă să vă sprijiniți pe acest argument ? Nu mă refer la părerea pe care o puteți avea fiecare despre sine ; dar șefii și colegii v-au copleșit oare cu bunăvoința lor, dușmanii v-au tratat cavalerește și ați constatat la oamenii care vă înconjoară atît de puțină invidie, ca să credeți că este de datoria dumneavoastră să protestați împotriva părții pe care noi o atribuim în natura umană egoismului malefic ? Așadar, n-ați luat aminte cît de necontrolat și de nesigur este omul cînd este vorba de problemele vieții sexuale ? Sau ignorați faptul că toate excesele și toate dezmățurile la care visăm noaptea sînt ziua transpuse în realitate (degenerînd adesea în crime) de oameni treji ? Ce altceva face psihanaliza decît să confirme vechea maximă a lui Platon că buni sînt cei care se mulțumesc să viseze ceea ce alții, cei răi, înfăptuiesc în realitate ?

Lăsînd acum la o parte individul, gîndiți-vă la marele război care devastează Europa, reflectați la întreaga violență, la ferocitatea și falsitatea pe care le-a abătut asupra lumii civilizate. Oare credeți că un pumn de ambițioși și de instigatori fără scrupule ar fi ajuns să dezlănțuie toate aceste duhuri rele, fără complicitatea a milioane de supuși ? În fața acestei situații, aveți oare curajul să mai combateți în favoarea nexistenței răului în structura psihică a omului ?

Îmi veți obiecta că fac asupra războiului un raționament unilateral, că războiul a dat la iveală ceea ce este în om mai frumos și mai nobil : eroismul, spiritul de sacrificiu, solidaritatea socială. Fără îndoială ; dar nu trebuie să vă faceți vinovați de nedreptatea comisă adesea la adresa psihanalizei, căreia i s-a reproșat că neagă un lucru pe singurul motiv că ea afirmă un alt lucru. Departe de noi intenția de a tăgădui tendințele nobile ale naturii umane și trebuie spus că noi nu am făcut nimic spre a le reduce valoarea. Dimpotrivă : eu vă vorbesc nu numai despre dorințele nefaste cenzurate în vis, ci și despre cenzura însăși care refulează aceste dorințe și le face de nerecunoscut. Dacă insistăm asupra a ceea ce este rău în om, este numai pentru că alții neagă acest aspect, ceea ce nu ameliorează cu nimic natura umană, ci o face de neînțeles. Tocmai renunțînd la aprecierea morală unilaterală avem șansa de a găsi formula care exprimă mai exact raporturile dintre ceea ce este bun și ceea ce este rău în natura umană.

Să rămînem deci pe această poziție. Chiar și atunci cînd vom găsi că rezultatele muncii noastre de interpretare a viselor sînt stranii, nu va trebui să le abandonăm. Ulterior poate că ne va fi posibil să ne apropiem de înțelegerea lor urmînd o altă cale. Pentru moment, să reținem : deformarea evenimentelor operată în vis este o consecință a cenzurii pe care tendințele mărturisite ale *eului* le exercită împotriva tendințelor și dorințelor indecente care se agită în noi noaptea, în timpul

somnului. De ce aceste dorinţe şi tendinţe apar noaptea şi de unde provin ele? Problema aceasta rămîne deschisă şi aşteaptă noi cercetări.

Ar fi însă injust din partea noastră să nu reliefăm fără întîrziere un alt rezultat al cercetărilor noastre. Dorinţele care, apărînd în vise, ne tulbură somnul, ne sînt necunoscute; nu le constatăm existenţa decît ca urmare a interpretării visului. Deci, în mod provizoriu, le putem califica drept inconştiente, în sensul curent al termenului. Trebuie însă să ne fie clar că ele sînt inconştiente mai mult decît în mod provizoriu. Aşa cum am văzut-o în multe cazuri, autorul visului le neagă, chiar şi după ce interpretarea visului le-a pus în evidenţă. Avem aici aceeaşi situaţie ca în cazul interpretării lapsusului „Aufstossen“ [6]), unde oratorul indignat susţinea că el nu-şi cunoaşte şi nu şi-a cunoscut niciodată un sentiment lipsit de respect faţă de şeful său. Noi am şi pus la îndoială valoarea acestei asigurări, admiţînd doar că oratorul putea să nu fie conştient de existenţa durabilă în sinea sa a unui astfel de sentiment. Aceeaşi situaţie se repetă de fiecare dată cînd interpretăm un vis cu puternice deformări, ceea ce nu poate decît să-i sporească importanţa pentru concepţia noastră. În consecinţă, sîntem cu totul dispuşi să admitem că în viaţa psihică există procese, tendinţe despre care nu ştim în general nimic, despre care nu ştim nimic de multă vreme, despre care poate că niciodată nu am ştiut nimic. De aceea inconştientul ni se înfăţişează nouă ca avînd un alt sens; factorul „actualitate“ sau „momentaneitate“ încetează de a fi una dintre caracteristicile sale fundamentale; inconştientul poate fi inconştient într-un mod *permanent* şi nu numai un fenomen momentan „latent“. Se înţelege de la sine că vom reveni mai tîrziu şi mai detaliat asupra noţiunii de mai sus.

* * *

[6]) A se vedea capitolul „Actele ratate“, pp. 61—107. (Nota trad.)

X

SIMBOLISTICA VISULUI

Am stabilit că deformarea care ne împiedică să înţelegem visul este efectul unei cenzuri care îşi exercită activitatea împotriva dorinţelor inacceptabile, inconştiente. Dar, fireşte, nu am susţinut că cenzura ar fi singurul factor care produce deformarea, iar studiul mai aprofundat al visului ne permite într-adevăr să constatăm că şi alţi factori participă, pe lîngă cenzură, la producerea acestui fenomen. Aceasta, spunem noi, este adevărat în aşa măsură încît, chiar dacă cenzura ar fi complet eliminată, înţelegerea visului de către noi nu ar fi cituşi de puţin înlesnită şi conţinutul manifest nu ar coincide nici în acest caz cu ideile latente ale visului.

Tocmai ţinînd seama de o lacună a tehnicii noastre, ajungem la descoperirea celorlalţi factori care contribuie la obscurizarea şi deformarea viselor. Am acceptat, împreună cu dumneavoastră, că la subiecţii analizaţi elementele particulare ale unui vis nu trezesc uneori nici o idee. Desigur, acest fapt este mai puţin frecvent decît o afirmă subiecţii; în multe cazuri facem ca ideile să apară cu preţul perseverenţei şi al insistenţei. Dar nu este mai puţin adevărat că în unele cazuri asociaţia nu reuşeşte sau, cînd o obţinem cu insistenţă, nu dă rezultatele aşteptate. Cînd faptul se petrece în cursul unui tratament psihanalitic, acesta dobîndeşte o importanţă deosebită, de care nu avem a ne ocupa aici. Dar el se produce şi în cazul interpretării viselor unor persoane normale sau în cazul interpretării propriilor noastre vise. În asemenea cazuri, cînd am ajuns la convingerea că orice insistenţă este inutilă, sfîrşim prin a descoperi că acest accident de nedorit se produce cu regularitate, în legătură cu anumite elemente determinate ale visului. Ne dăm atunci seama că nu este vorba de o insuficienţă accidentală a tehnicii, ci de un fapt guvernat de o nouă lege.

Faţă de acest fapt, încercăm tentaţia de a interpreta noi înşine aceste elemente „mute“ ale visului, de a-l tălmăci prin propriile noastre mijloace. Avem impresia că, obţinem un sens satisfăcător de fiecare dată cînd manifestăm încredere într-o astfel de interpretare, pe cînd visul rămîne lipsit de sens şi de coerenţă, atît timp cît nu ne hotărîm să întreprindem această operaţie. Pe măsură ce această cercetare se aplică unor cazuri din ce în ce mai numeroase, cu condiţia ca ele să fie asemănătoare, încercarea noastră, la început timidă, devine din ce în ce mai sigură.

Vă expun toate acestea într-un mod oarecum schematic, dar învăţămîntul admite expunerile de acest gen, în cazul în care lucrurile sînt numai simplificate şi nu deformate.

Procedînd cum am arătat, obținem, pentru o serie de elemente ale viselor, tălmăciri sigure, întru totul asemănătoare cu acelea date de cărțile noastre de vise populare pentru toate evenimentele ce apar în vise. Sper, în treacăt fie zis, că nu ați uitat că tehnica asociației nu ne ajută niciodată să obținem tălmăciri certe ale elementelor viselor.

Îmi veți obiecta că acest mod de interpretare vi se pare încă și mai nesigur și mai demn de critică decît acela care face apel la asocierea liberă a ideilor. Dar intervine aici un alt element. Cînd, în urma unor experiențe repetate, am reușit să reunim un număr destul de mare din aceste tălmăciri certe, observăm că este vorba de interpretări care ar fi putut fi obținute și dacă ne bazam exclusiv pe cunoștințele noastre și, că, spre a le înțelege, nu era nevoie să recurgem la amintirile autorului visului. Vom vedea în a doua parte a acestei expuneri cum se ajunge la cunoașterea semnificației lor.

Acestui raport constant existent între elementul unui vis și tălmăcirea sa îi dăm numele de raport *simbolic*, elementul însuși fiind un *simbol* al gîndirii inconștiente a visului. Fără îndoială că vă amintiți că, examinînd mai înainte raporturile care există între elementele visului și substraturile lor, am stabilit că elementul unui vis poate fi față de substratul acestuia ceea ce este partea față de întreg și că, de asemenea, poate fi o aluzie referitoare la acest substrat sau reprezentarea sa figurată. În afara acestor trei categorii de raporturi, am anunțat atunci și o a patra categorie, pe care nu am numit-o. Era tocmai raportul simbolic, acela pe care îl introducem în acest moment. Foarte interesante discuții privesc acest fenomen, de care ne vom ocupa înainte de a ne expune observațiile mai speciale cu privire la simbolistică. Simbolistica constituie poate capitolul cel mai interesant al teoriei viselor.

Vom spune înainte de toate că, în calitate de tălmăciri stabile, simbolurile realizează într-o oarecare măsură idealul vechii și popularei interpretări a viselor, ideal de care tehnica noastră s-a îndepărtat mult.

Ele ne permit, în anumite circumstanțe, să interpretăm un vis fără a mai chestiona pe autorul acestuia care, dealtfel, nu ar fi capabil să adauge nimic la simbol. Cînd cunoaștem simbolurile uzuale ale viselor, personalitatea autorului visului, condițiile în care el trăiește și trăirile care au precedat visul, adesea putem interpreta un vis fără nici o dificultate, îl putem tălmăci, ca să zicem așa, liber. Un asemenea tur de forță este măgulitor pentru interpret și îl impune față de autorul visului ; el constituie o relaxare binefăcătoare față de efortul penibil la care obligă interogarea autorului visului. Nu vă lăsați însă seduși de această facilitate. Sarcina noastră nu constă în a executa tururi de forță. Tehnica care se întemeiază pe cunoașterea simbolurilor nu o înlocuiește pe aceea care se întemeiază pe asociație și nu se poate măsura cu aceasta. Ea nu face decît s-o completeze pe aceasta din urmă, furnizîndu-i date utile. În ceea ce privește însă cunoașterea contextului psihic al autorului visului, trebuie să știți că visele pe care le aveți de interpretat nu aparțin întotdeauna unor persoane pe care le cunoașteți bine, că în general nu sînteți la curent cu evenimentele la zi care au putut provoca visul și că ideile și amintirile subiectului analizat sînt acelea care vă dau cunoașterea a ceea ce numim context psihic.

În plus, este cu totul ciudat, chiar dacă avem in vedere conexiunile de care va fi vorba mai încolo, că concepția simbolică a raporturilor dintre vis și inconștient s-a lovit de o rezistență din cele mai înverșunate. Chiar persoane chibzuite și informate, care au mers o bună bucată de drum împreună cu psihanaliza, au refuzat să o urmeze pe această cale. Iar această atitudine este cu atît mai ciudată cu cît simbolismul nu este o caracteristică proprie numai visului și descoperirea simbolului nu este opera psihanalizei care, pe de altă parte, a făcut alte descoperiri răsunătoare. Dacă vrem să plasăm cu orice preț descoperirea simbolisticii viselor în epoca modernă, trebuie să-l considerăm ca autor al acesteia pe filozoful K. A. Scherner (1861). Psihanaliza a confirmat descoperirile lui Scherner, aducîndu-le dealtfel modificări esențiale.

Desigur că acum doriți să aflați cîte ceva asupra naturii simbolurilor în vise, pe baza studierii unor exemple. Vă voi împărtăși cu dragă inimă ceea ce știu în legătură cu aceasta, prevenindu-vă totodată că acest fenomen încă nu ne este atît de clar pe cît am vrea să fie.

Esența raportului simbolic constă într-o comparație. Dar nu ajunge o comparație oarecare pentru ca acest raport să se stabilească. Presupunem că această comparație cere anumite condiții, fără a putea spune care sînt acestea. Nu tot ceea ce poate fi comparat cu un obiect sau un proces apare în vis ca simbol al acestui obiect sau proces. Pe de altă parte, visul, departe de a simboliza orice, nu alege în acest scop decît anumite elemente ale ideilor latente ale visului. Simbolistica este astfel limitată din toate direcțiile. Trebuie să convenim, de asemenea, că noțiunea de simbol nu este încă net delimitată, că ea se confundă adesea cu aceea de substituire, de reprezentare etc., că ea se apropie chiar și de noțiunea de aluzie. În unele simboluri, comparația care le servește de bază este evidentă. Există însă altele în legătură cu care sîntem obligați să ne întrebăm unde trebuie să căutăm factorul comun, acel *tertium comparationis* al presupusei comparații. O reflecție mai aprofundată ne va permite uneori să descoperim acel factor comun care, în alte cazuri, va rămîne realmente ascuns. În afară de aceasta, dacă simbolul este o comparație, ar fi ciudat ca asociația să nu ne facă să o descoperim, ca însuși autorul visului să n-o cunoască și să nu se slujească de ea, fără a ști nimic în legătură cu ea ; ba mai mult : autorul visului să nu se arate nicidecum dispus să recunoască respectiva comparație atunci cînd îi este înfățișată. Vedeți, așadar, că raportul simbolic este o comparație de un gen cu totul deosebit, a cărei rațiune ne scapă încă. Poate vom găsi mai tîrziu unele indicii privitoare la această necunoscută.

Obiectele care își găsesc în vise o reprezentare simbolică sînt puțin numeroase. Corpul uman în ansamblul său, părinții, copiii, frații, surorile, nașterea, moartea, goliciunea — și alte cîteva lucruri. *Casa* este aceea care constituie singura reprezentare tipică, normală a persoanei umane ca întreg. Acest fapt a fost recunoscut deja de către Scherner, care dorea să-i atribuie o importanță de prim ordin, pe nedrept după opinia noastră. Adesea ne vedem în vis alunecînd pe fațada caselor, încercînd în timpul acestor descinderi cînd plăcere, cînd angoasă. Casele cu pereții netezi reprezintă bărbați, acelea cu stucaturi și balcoane, de care ne putem agăța, reprezintă femei. Părinții au ca simboluri *împă-*

ratul și *împărăteasa, regele* și *regina* sau alte persoane respectabile : în acest fel visele în care figurează părinții se desfășoară într-o atmosferă de pietate. Mai puțin tandre sînt visele în care apar copii, frați sau surori, care au ca simboluri *mici animale, insecte*. Nașterea este aproape totdeauna reprezentată de o acțiune în care *apa* este principalul factor : visăm fie că ne aruncăm în apă sau că ieșim din apă, fie că scoatem pe cineva din apă sau că sîntem noi scoși, cu alte cuvinte că între acea persoană și autorul visului există o relație de paternitate/maternitate. Moartea iminentă este înlocuită în vis prin *plecare*, printr-o *călătorie cu trenul ;* moartea efectivă este reprezentată prin anumite prevestiri obscure, sinistre ; goliciunea prin *haine și uniforme*. Se vede aici cum se pierd pe nesimțite granițele dintre cele două genuri de reprezentări : simbolurile și aluziile.

Abandonînd această enumerare mai degrabă săracă, vom aborda un domeniu ale cărui obiecte și conținut sînt reprezentate de o simbolistică extrem de bogată și variată. Este domeniul vieții sexuale, al organelor genitale, al actelor sexuale, al relațiilor sexuale. Majoritatea simbolurilor din vise sînt simboluri sexuale. Dar aici ne aflăm în fața unei disproporții remarcabile. Pe cînd conținuturile simbolizate sînt puțin numeroase, simbolurile care le desemnează sînt extraordinar de numeroase, în așa fel că fiecare obiect poate fi exprimat prin simboluri multiple, avînd toate aproape aceeași valoare. În cursul interpretării încercăm însă o surpriză neplăcută. Contrar reprezentărilor din vise, care sînt foarte variate, interpretările simbolurilor sînt cum nu se poate mai monotone. Este un fapt care a displăcut tuturor acelora care au avut prilejul să-l constate. Dar ce putem face ?

Cum este pentru prima dată cînd, în aceste expuneri, vom aborda problemele vieții sexuale, va trebui să vă spun cum înțeleg să tratez această temă. Psihanaliza nu are nici un motiv să vorbească prin eufemisme sau să se mulțumească cu aluzii, ea nu încearcă nici un sentiment de jenă de a se ocupa de acest subiect important, ea găsește corect și convenabil să spună lucrurilor pe nume și consideră că acesta este cel mai bun mijloc de a se feri de reticențe tulburătoare. Faptul că avem de vorbit unui auditoriu compus din reprezentanții celor două sexe nu schimbă cu nimic lucrurile. Tot așa cum nu există știință *ad usum Delphini*, nu trebuie să existe una pentru folosința tinerelor fete naive, iar doamnele pe care le zăresc printre dumneavoastră au dorit desigur să arate că prin prezența lor aici ele doresc să fie tratate, sub raportul științei, în mod egal cu bărbații.

Deci visul dispune, pentru organele sexuale ale omului, de o mulțime de reprezentări pe care le putem numi simbolice și în care cel mai adesea este evident factorul comun al comparației. În ceea ce privește aparatul genital al bărbatului, în întregul său, prezintă importanță simbolică îndeosebi numărul sacru 3. Partea principală a aparatului genital masculin și cea mai vrednică de interes pentru ambele sexe, penisul, își găsește substitutele simbolice mai întîi în obiecte care îi sînt asemănătoare prin formă, adică : *bastoane, umbrele, stîlpi, arbori* etc., apoi în obiecte care, ca și penisul, pot pătrunde în interiorul unui corp, producînd răniri : *arme ascuțite* de toate felurile, cum ar fi *cuțite, pumnale, spade, săbii*, sau chiar *arme de foc*, cum ar fi *puști, pistoale* și,

în mod deosebit, arma care prin forma sa se pretează în mod special la această comparație, adică *revolverul*. În coșmarurile fetelor urmărirea de către un om înarmat cu un cuțit sau cu o armă de foc joacă un rol esențial. Asemenea obiecte se întîlnesc cel mai frecvent în simbolistica viselor și interpretarea lor nu prezintă nici o dificultate. Nu mai puțin inteligibilă este reprezentarea membrului masculin prin obiecte din care curge un lichid : *robinete, ibrice, izvoare țîșnitoare*, ca și prin alte obiecte susceptibile de alungiri, cum ar fi *lămpile cu suspensor, creioanele cu mină mobilă* etc. *Faptul că tocurile de scris, creioanele, pilele pentru unghii, ciocanele* și alte instrumente sînt incontestabil reprezentări simbolice ale organului sexual masculin depinde de o concepție simplă în legătură cu acest organ.

Însușirea deosebită pe care o are acesta de a învinge gravitația, însușire care formează o parte a fenomenului erecției, a creat reprezentarea simbolică cu ajutorul *baloanelor, avioanelor* și chiar *dirijabilelor Zeppelin*. Dar visul cunoaște și un alt mijloc, mult mai expresiv, de a simboliza erecția. El face din organul sexual însăși esența persoanei și o pune să zboare. Să nu vă mirați dacă vă spun că visele atît de frumoase pe care le cunoaștem cu toții și în care zborurile dețin un rol atît de important trebuie interpretate ca avînd la bază o excitație sexuală generală, fenomenul de erecție. Dintre psihanaliști, P. Federn este acela care a stabilit această interpretare cu ajutorul unor dovezi cu neputință de respins, dar chiar și un experimentator atît de imparțial și poate atît de ignorant într-ale psihanalizei ca Mourly-Vold a ajuns la aceleași concluzii, în urma experiențelor sale care constau în a da brațelor și picioarelor, în timpul somnului, poziții artificiale. Nu-mi obiectați la aceasta cu faptul că femeile pot și ele să viseze că zboară. Amintiți-vă mai curînd că visele noastre se vor realizarea unor dorințe și că dorința de a fi bărbat, conștientă sau inconștientă, este extrem de frecventă la femeie. Aceia dintre dumneavoastră care sînt mai mult sau mai puțin versați în anatomie nu vor găsi nimic uimitor în faptul că femeia este în stare să-și împlinească această dorință cu ajutorul acelorași senzații ca acelea încercate de bărbat. De fapt posedă în aparatul ei genital un mic membru asemănător penisului la bărbat, și acest membru minuscul, clitorisul, îndeplinește în copilărie și la vîrsta adultă care precede raporturile sexuale același rol ca și penisul bărbatului.

Printre simbolurile sexuale masculine mai puțin inteligibile, vom cita *reptilele* și *peștii*, dar mai ales faimosul simbol al *șarpelui*. De ce *pălăria și mantaua* au căpătat același înțeles ? Nu este ușor să ghicim acest lucru, dar semnificația lor simbolică este incontestabilă. Ne putem întreba, în sfîrșit, dacă substituirea organului sexual masculin printr-un alt membru, cum ar fi mîna sau piciorul, trebuie considerată, de asemenea, ca fiind simbolică. Cred că luînd în considerare ansamblul visului și ținînd seama de organele corespondente ale femeii, vom fi în majoritatea cazurilor obligați să admitem această semnificație.

Aparatul genital al femeii este reprezentat în mod simbolic prin toate obiectele a căror caracteristică constă în aceea că circumscriu o cavitate în care poate fi introdus ceva : *mine, gropi, peșteri, vase* și *sticle, cutii* de toate formele, *lăzi, cufere, buzunare* etc. *Vaporul* face și el parte din

această serie. Unele simboluri ca *dulapuri, cuptoare* și mai ales *camere* se raportează mai degrabă la uter decît la aparatul genital propriu-zis. Simbolul *cameră* se include aici în acela de *casă*, — *ușă* și *portal* devenind la rîndu-le simboluri care desemnează orificiul genital. Mai au semnificație simbolică anumite materiale, cum ar fi *lemnul* sau *hîrtia*, ca și obiectele făcute din aceste materiale, ca *masa* și *cartea*. Dintre animale, *melcii* și *scoicile* sînt incontestabil simboluri feminine. Să mai cităm, dintre organele corpului, *gura* ca simbol al orificiului vaginal și, dintre edificii, *biserica* și *capela*. După cum vedeți, nu toate aceste simboluri sînt de fel de inteligibile.

Trebuie considerați ca făcînd parte din aparatul genital sînii care, ca și celelalte emisfere, mai mari, ale corpului feminin, își află reprezentarea simbolică în *mere, piersici, fructe* în general. Pilozitatea zonelor genitale la cele două sexe este reprezentată în vis sub aspectul unei *păduri*, al unui *tufiș*. Topografia complicată a aparatului genital al femeii determină adesea reprezentarea acestuia sub forma unui *peisaj*, cu stînci, păduri, apă, pe cînd impozantul mecanism al aparatului genital al bărbatului este simbolizat sub forma tuturor felurilor de mașini complicate, greu de descris.

Un alt simbol interesant al aparatului genital al femeii este reprezentat de *lădița cu bijuterii ; giuvaer* și *comoară* sînt dezmierdările adresate, chiar și în vis, persoanei iubite ; *dulciurile* servesc adesea la simbolizarea plăcerii sexuale. Satisfacția sexuală obținută fără concursul unei persoane de sex opus este simbolizată prin tot felul de *execuții muzicale*, între altele prin *cîntatul la pian*. *Alunecarea, coborîrea bruscă, smulgerea unei ramuri* sînt reprezentări subtil simbolice ale onanismului. O reprezentare cu totul deosebită este *căderea unui dinte, extracția unei măsele:* simbolul acesta semnifică în mod cert castrarea, privită ca o pedeapsă pentru masturbare. Simbolurile destinate să reprezinte în mod special raporturile sexuale sînt mai puțin numeroase în vise decît s-ar crede, potrivit informațiilor de care dispunem. Putem cita, ca raportîndu-se la această categorie, activitățile ritmice, ca *dansul, echitația, ascensiunea*, ca și accidentele violente, ca de exemplu faptul de *a fi zdrobit de un automobil*. Să mai adăugăm anumite *activități manuale* și, firește, *amenințarea cu o armă*.

Utilizarea și tălmăcirea acestor simboluri sînt mai puțin simple decît poate că le credeți. Și una și alta comportă multe aspecte care contrazic așteptările noastre. În consecință, constatăm faptul incredibil că deosebirile sexuale sînt adesea abia schițate în reprezentările simbolice. Multe simboluri desemnează un organ genital în general — indiferent dacă este masculin sau feminin : acesta este cazul simbolurilor în care apare un copil *mic*, o *fetiță* sau un *băiețel*. Alteori, un simbol masculin desemnează o parte a aparatului genital feminin, și invers. Toate acestea rămîn de neînțeles atît timp cît nu sîntem la curent cu dezvoltarea reprezentărilor sexuale ale oamenilor. În anumite cazuri această ambiguitate a simbolurilor poate să nu fie decît aparentă; dealtfel simbolurile cele mai frapante, ca *buzunarul, arma, cutia*, sînt exceptate de utilizarea simbolică bisexuală.

Începînd nu cu ceea ce reprezintă simbolul, ci cu simbolul însuși, voi trece în revistă domeniile din care au fost împrumutate simbolurile sexuale, completînd această cercetare cu cîteva considerații referitoare în special la simbolurile al căror factor comun rămîne obscur. Un simbol obscur de acest gen este *pălăria*, poate orice acoperămînt de cap în general, cu semnificație în genere masculină, dar uneori și feminină. Tot așa *mantaua* servește la desemnarea unui bărbat, cu toate că adesea dintr-un alt punct de vedere decît cel sexual. Sînteți liberi să căutați rațiunea faptului. *Cravata*, care atîrnă pe piept și care nu este purtată de femei, este în chip manifest un simbol masculin. *Lenjeria albă, pînza* sînt în general simboluri feminine ; *hainele, uniformele* sînt, o știm deja, simboluri destinate să exprime goliciunea, formele corpului ; *pantoful, papucul* desemnează simbolic organele genitale ale femeii. Am și discutat despre aceste simboluri enigmatice, dar în mod sigur feminine, care sînt *masa, lemnul*. *Scara, treptele, rampa*, ca și actul de a urca pe o scară etc. sînt cu siguranță simboluri ale raporturilor sexuale. Meditînd mai îndeaproape la acestea, găsim ca factor comun ritmica ascensiunii, poate că și *crescendo-ul* excitației : jenă în respirație, pe măsură ce suim.

Am menționat deja *peisajul*, ca reprezentare a aparatului genital al femeii. *Muntele, stînca* sînt simboluri ale organului sexual masculin, grădina un simbol frecvent al organului sexual feminin. *Fructul* desemnează nu copilul, ci sînul. *Animalele sălbatice* servesc la reprezentarea în primul rînd a oamenilor pasionați, apoi a instinctelor rele, a patimilor. *Mugurii* și *florile* semnalează organele genitale ale femeii și în special virginitatea. Amintiți-vă în legătură cu aceasta că florile sînt cu adevărat organele genitale ale plantelor. Cunoaștem deja simbolul *cameră*. Reprezentarea dezvoltîndu-se, ferestrele, intrările și ieșirile din cameră dobîndesc semnificația de deschideri, de orificii ale corpului. *Cameră închisă, cameră deschisă* fac parte din aceeași simbolistică, iar *cheia* este incontestabil un simbol masculin.

Acestea sînt materialele care intră în compoziția simbolisticii viselor. Dealtfel ele sînt departe de a fi complete, expunerea noastră putînd fi extinsă atît în dimensiunile sale orizontale cît și în profunzime. Cred însă că enumerarea făcută este mai mult decît suficientă. Ba se poate ca, exasperați, să-mi spuneți : „Ascultîndu-vă, am zice că trăim într-un univers de simboluri sexuale. Toate obiectele ce ne înconjoară, orice veșmînt pe care-l punem pe noi, orice lucru pe care punem mîna nu ar fi deci, după opinia dumneavoastră, decît simboluri sexuale și nimic mai mult?" Sînt de acord că sînt pe lumea aceasta lucruri uimitoare, iar prima întrebare care se pune în mod firesc este următoarea : cum putem noi cunoaște semnificația simbolurilor onirice, pe cînd însuși autorul visului nu ne dă nici o lămurire în această privință sau nu ne dă decît informații absolut nesatisfăcătoare ?

Răspund : această cunoaștere provine din diverse izvoare, din basme și mituri, din farse și glume, din folclor, adică din studiul moravurilor, obiceiurilor, proverbelor și cîntecelor diferitelor popoare, din studiul limbajului poetic și al limbajului comun. Regăsim pretutindeni aceeași simbolistică, pe care adesea o înțelegem fără cea mai mică dificultate. Examinînd fiecare din aceste surse unele după altele, descoperim un asemenea paralelism cu simbolistica viselor încît interpretările noastre vor dobîndi un grad de certitudine sporit din acest examen.

Corpul uman, am spus, adesea este reprezentat, după părerea lui Scherner, prin simbolul casei ; or, din acest simbol fac parte de asemenea ferestrele, ușile, porțile, care simbolizează accesul în cavitățile corpului, fațadele, netede sau împodobite cu stucaturi și balcoane care pot servi drept puncte de sprijin. Această simbolistică se regăsește în limbajul nostru curent : în acest fel, pe un vechi amic îl salutăm spunîndu-i „casă bătrînă“ [1]), iar despre cîte unul zicem că nu totul este în ordine la „etajul său superior“.

Pare, la prima vedere, bizar ca părinții să fie reprezentați în vis sub înfățișarea unui cuplu regal sau imperial, ceea ce își găsește o paralelă în basme. Nu credeți că în multe basme care încep prin formula „A fost odată un împărat și o împărăteasă“, avem o substituire simbolică a formulei „A fost odată un tată și o mamă“? În familie copiii sînt adesea numiți, în glumă, *prinți*, primul născut primind titlul de *prinț moștenitor*. Împăratul însuși își spune *tată* al țării. Tot în glumă copiilor li se spune *viermi*, iar noi le spunem cu compasiune : *bieții viermișori* [2]).

Dar să revenim la simbolul *casă* și la derivatele sale. Cînd, în vis, folosim stucaturile ca puncte de sprijin, nu avem aici o reminiscență a reflecției bine cunoscute a oamenilor din popor la adresa unei femei cu sînii foarte dezvoltați : ai de ce să te apuci ? În aceeași împrejurare, oamenii din popor se mai exprimă și altfel, spunînd : „Iată o femeie care are o grămadă de lemne în fața casei“, ca și cum ar voi să confirme interpretarea noastră care vede în lemn un simbol feminin, un simbol al maternității.

În ceea ce privește lemnul, nu vom reuși să înțelegem rațiunea care a făcut din el un simbol al maternității, al feminității, dacă nu chemăm în ajutor lingvistica comparată. Cuvîntul german Holz (= lemn) ar avea aceeași rădăcină cu cuvîntul grecesc ὕλη, care înseamnă *materie*, materie brută. Dar adesea se întîmplă ca un cuvînt generic să sfîrșească prin a desemna un obiect particular. Or, există în Atlantic o insulă numită Madera, nume care i-a fost dat de portughezii care au descoperit-o, deoarece ea era pe atunci acoperită de păduri. În limba portugheză *Madeira* înseamnă tocmai *lemn*. Fără îndoială că recunoașteți în cuvîntul *madeira* cuvîntul latin *materia* ușor modificat și care, la rîndu-i, înseamnă *materie* în general. Or, cuvîntul *materia* este un derivat de la *mater*, mamă. Materia din care este făcut un lucru este ca un fel de mamă a acestuia. Deci tocmai această străveche concepție s-a perpetuat în folosirea simbolului *lemn* pentru *femeie, mamă*.

Nașterea este cu regularitate exprimată în vis printr-o relație cu apa : te scufunzi în apă sau ieși din apă, ceea ce vrea să spună că te naști sau ești născut. Or, nu uitați că acest simbol poate fi considerat ca punînd în evidență o dublă legătură cu adevărul transformismului : pe de o parte (și avem aici un fapt din epoci foarte îndepărtate) toate mamiferele terestre, inclusiv strămoșii omului, descind din animale acvatice ; pe de altă parte, fiecare mamifer, fiecare om își petrece prima

[1]) Traducerea literală pentru sintagma *„altes Haus“*, fără corespondent în limba română. Singură expresia „a ține casă“ (cu cineva) se apropie oarecum de semnificația la care se referă Freud, care mizează aici pe un idiotism *stricto sensu*, observație valabilă și pentru alte expresii întîlnite mai departe.

[2]) *„das arme Wurm“* în textul original. (Nota trad.)

fază a existenței sale în apă, adică în lichidul amniotic din uterul mamei și a se naște înseamnă pentru el a ieși din apă. Nu afirm că toți cei ce visează cunosc toate aceste lucruri, dar cred că nici nu au nevoie să le cunoască. Fără îndoială că autorul visului știe lucruri care i-au fost povestite în copilărie, dar chiar și despre aceste cunoștințe afirm că ele nu au contribuit cu nimic la formarea simbolului. Ni s-a spus odinioară că barza este aceea care aduce copiii. Dar unde trăiește ea ? Pe malul apelor, în bălți, deci tot în apă. Unul dintre pacienții mei, pe atunci copil de grădiniță, auzind această istorie, dispăruse o întreagă după-amiază de acasă. A fost găsit pe malul eleșteului castelului în care locuia, aplecat cu fața la apă și încercînd să zărească pe fund copilașii pe care urma să-i aducă barza.

În miturile privitoare la nașterea eroilor, supuse de O. Rank unei analize comparate (cel mai vechi este acela privind nașterea regelui Sargon, din Agados, în anul 2800 î.e.n.) [3]), scufundarea în apă și salvarea din apă joacă un rol predominant. Rank a stabilit că este vorba aici de reprezentările simbolice ale nașterii, analoage acelora care se manifestă în vis. Cînd visăm că ne-a salvat o persoană de la înec, facem din această persoană mama, sau pur și simplu o mamă ; în mit, o persoană care a salvat un copil din apă, mărturisește a fi chiar mama acestuia. Există o anecdotă bine cunoscută, în care un ovreiaș inteligent e întrebat : „Care a fost mama lui Moise ?“ El răspunde fără nici o ezitare : „Prințesa. — Ba nu, i se obiectează, prințesa doar l-a salvat de la înec. — Asta pretinde ea“, ripostează ovreiașul, dovedind astfel că a descoperit semnificația exactă a mitului.

Plecarea simbolizează în vis moartea. Dealtfel, atunci cînd un copil cere vești despre o persoană pe care n-a mai văzut-o de mult, există obiceiul de a i se răspunde, dacă este vorba de o persoană răposată, că ea a plecat într-o călătorie. Și în acest caz eu susțin că simbolul nu are nimic de-a face cu această explicație pentru uzul copiilor. Poetul se slujește de același simbol cînd ne vorbește de lumea de dincolo, ca de un tărîm neexplorat, de unde nici un *călător* (no traveller) nu se mai întoarce. Chiar și în conversațiile noastre zilnice ni se întîmplă adesea să vorbim despre ultima călătorie. Toți cunoscătorii vechilor rituri știu cît de importantă era reprezentarea unei călătorii în împărăția morții în religia Egiptului antic. Mai sînt apoi numeroasele exemplare din cartea morților care, ca un Baedecker, însoțea mumia în acest voiaj. De cînd locurile de îngropăciune au fost separate de locuințe, această ultimă călătorie a mortului a devenit o realitate.

Simbolistica sexuală nu este nici ea proprie doar visului. S-a întîmplat fiecăruia dintre dumneavoastră, fie și numai o singură dată în viață, să meargă cu impolitețea pînă acolo încît să trateze o femeie drept „ladă bătrînă“ [4]), fără a ști poate că s-a folosit astfel de un simbol sexual. În Noul Testament se spune : femeia este un *vas* fragil. Cărțile sfinte ale evreilor sînt, în stilul lor atît de apropiat de poezie, întesate de expresii împrumutate din simbolistica sexuală, expresii care nu au fost întotdeauna

[3]) Sargon I. întemeietorul imperiului mesopotamian, cu capitala la Agados. (Nota trad.)

[4]) *„alte Schachtel“* în textul original, fără corespondent cu putere de circulație în limba română. (Nota trad.)

înțelese exact și a căror interpretare, de exemplu în Cîntarea Cîntărilor, a făcut loc multor neînțelegeri. În literatura ebraică de mai tîrziu găsim foarte frecvent simbolul care reprezintă femeia ca pe o casă a cărei ușă corespunde orificiului genital. Tînărul soț se plînge, de exemplu, în cazul în care mireasa n-a fost virgină, că a găsit *ușa spartă*. De asemenea, în această literatură găsim și reprezentarea femeii prin simbolul *masă*. Femeia spune despre soțul, ei : i-am pus masa, *dar el o va răsturna*. Copiii estropiați se nasc din cauză că soțul *răstoarnă masa*. Am luat aceste informații dintr-o monografie a d. L. Levy, din Brünn, asupra *Simbolisticii sexuale în Biblie și Talmud*.

Etimologiștii sînt aceia care au făcut verosimilă presupunerea că vaporul este o reprezentare simbolică a femeii : substantivul *Schiff* (= vapor), care servea inițial pentru a desemna un *vas* de argilă, nu ar fi în realitate decît o modificare a cuvîntului *Schaff* (= strachină). Faptul că *cuptorul* este simbolul femeii și al uterului ne este confirmat de legenda grecească privitoare la Periandru din Corint și consoarta sa Melissa. Cînd, potrivit istoricului Herodot, tiranul, după ce și-a ucis din gelozie femeia iubită, a conjurat umbra acesteia să-i dea vești despre sine, moarta și-a dezvăluit prezența, amintindu-i lui Periandru că el *își băgase pîinea într-un cuptor rece*, expresie voalată, destinată să desemneze un act pe care nici o altă persoană nu-l putea cunoaște. În *Anthropophyteia*, publicată de F. S. Kraus și care constituie o mină de informații fără egal pentru tot ceea ce privește viața sexuală a popoarelor, citim că în unele regiuni ale Germaniei se spune despre o femeie care a născut : *i s-a surpat cuptorul*. Aprinderea focului, cu tot ceea ce ține de aceasta, este impregnată profund de simbolistica sexuală. Flacăra simbolizează totdeauna organul genital al bărbatului, iar vatra sînul femeii.

Dacă socotiți uimitor faptul că peisajele servesc atît de des în vise la reprezentarea simbolică a aparatului genital al femeii, instruiți-vă de la mitologi, care vă vor spune ce rol însemnat îndeplinește *țarina hrănitoare* în reprezentările și în cultele popoarelor vechi și în ce măsură concepția despre agricultură a fost determinată de acest simbol. Veți fi tentați să căutați în limbaj reprezentarea simbolică a femeii : nu se spune oare (în limba germană) *Frauenzimmer* (= camera femeii) în loc de Frau (= doamnă, femeie), înlocuindu-se astfel persoana umană prin spațiul locuibil care îi este destinat ? La fel, spunem „Sublima Poartă", desemnînd prin această expresie pe sultan și guvernul său ; cuvîntul *faraon*, care slujea să desemneze pe suveranii Egiptului antic însemna „marea curte" (în vechiul Orient curțile dispuse între porțile duble ale orașului erau locuri de adunare, ca piețele publice în lumea greco-romană). Socot totuși că această filiație este cam superficială. Mai curînd aș crede că doar în măsura în care desemnează spațiul în care se află adăpostit omul *camera* a devenit simbolul *femeii*. Simbolul *casă* ne este deja cunoscut sub acest raport ; mitologia și stilul poetic ne autorizează să admitem și alte reprezentări simbolice ale femeii : *cetatea, fortăreața, castelul, orașul*. Dubiile, în ceea ce privește această interpretare, nu sînt permise decît în cazul persoanelor care nu vorbesc limba germană și care, prin urmare,

sînt incapabile să ne înțeleagă [5]). Or, în cursul acestor ultimi ani, am avut ocazia să tratez un mare număr de pacienți străini și cred că-mi amintesc că în visele lor, în ciuda absenței oricărei asemănări între cele două cuvinte în limbile lor materne respective, *cameră* semnifica întotdeauna *femeie*. Mai avem și alte motive să admitem că raportul simbolic poate depăși limitele lingvistice, fapt deja recunoscut în trecut de cercetătorul viselor Schubert (1862). Trebuie totuși să spun că nici unul din pacienții mei nu ignora cu totul limba germană, în așa fel încît trebuie să las grija stabilirii acestei distincții pe seama unor psihanaliști care ar avea posibilitatea să colecteze în alte părți observații în legătură cu persoane care nu vorbesc decît o singură limbă.

În ceea ce privește reprezentările simbolice ale organului sexual al bărbatului, nu există nici una care să nu fie exprimată în limbajul curent sub o formă comică, vulgară sau, ca uneori la scriitorii antichității, sub o formă poetică. Printre aceste reprezentări figurează nu numai simbolurile care se manifestă în vise, ci și altele, ca de exemplu diverse unelte și îndeosebi plugul. În rest, reprezentarea simbolică a organului sexual masculin acoperă un domeniu foarte restrîns, foarte controversat și de care, din motive de economie, dorim să nu ne ocupăm. Nu vom face decît cîteva remarci cu privire la unul singur din aceste simboluri ieșite din comun : simbolul trinității (3). Să lăsăm la o parte chestiunea dacă cifra 3 își datorează caracterul sacru acestui raport simbolic. Ceea ce putem afirma însă sigur este că dacă obiecte alcătuite din trei părți (trifoiul, de exemplu) au dat forma lor anumitor arme și embleme, faptul se explică prin semnificația lor simbolică.

Crinul franțuzesc cu trei ramificații și emblemele *triskele* (trei picioare recurbate pornind dintr-o rădăcină comună), acele bizare embleme din două insule atît de depărtate una de alta, Sicilia și insula Man, nu sînt, de asemenea, după părerea mea, decît reproduceri simbolice, stilizate, ale aparatului genital al bărbatului. Reprezentările organului sexual masculin erau considerate în antichitate puternice mijloace de apărare (*Apotropaca*) împotriva influențelor nefaste și poate că trebuie să vedem o reminiscență a acestei credințe în faptul că și în zilele noastre toate amuletele purtătoare de noroc nu sînt altceva decît simboluri genitale sau sexuale. Examinați o colecție din aceste amulete ce se poartă la gît sub formă de colier : veți găsi un trifoi cu patru foi, un purcel, o ciupercă, o potcoavă, o scară, un hornar. Trifoiul cu patru foi înlocuiește trifoiul cu trei foi într-adevăr simbolic ; purcelul este un vechi simbol al fecundității ; ciuperca este un simbol incontestabil al penisului, existînd ciuperci care, cum este *Phallus impudicus*, își datorează numele asemănării lor frapante cu organul sexual al bărbatului ; potcoava reproduce contururile orificiului genital al femeii, iar hornarul cu scara face

[5]) Într-adevăr, multe dintre expresiile textului lui Freud, lipsite de corespondent funcțional în limba română, sună bizar urechii noastre. A se vedea mai sus, de exemplu, expresia ofensatoare „alte Schachtel" (= „ladă bătrînă"), adresată femeilor. Ca să sune natural, pe românește ar trebui să spunem „hoașcă bătrînă", cuvînt ce se trage din ucraineanul „haska" (= viperă), caz în care, însă, se distruge coincidența de simbol. Mai ales aventurarea în deșertul plin de miraje al interpretărilor etimologice ni se pare riscantă, în măsura în care Freud nu decăşeşte în astfel de demersuri pe Nietzsche. (Nota trad.)

parte din colecţie pentru că exercită una din acele profesii cu care omul din popor compară raporturile sexuale (vezi *Anthropophyteia)*. Ştim de-acum că scara face parte din simbolistica sexuală a viselor ; limba germană ne vine aici în ajutor, arătîndu-ne că cuvîntul „a urca" este utilizat într-un sens esenţialmente sexual. În germană se spune „a urca după femei" şi „un vechi urcător". În limba franceză, unde cuvîntul german *Stufe* se traduce prin cuvîntul *marche*, un bătrîn chefliu este numit „vieux marcheur". Faptul că la multe animale acuplarea se face prin încălecarea femelei de către mascul nu este, desigur, străin de această apropiere.

Smulgerea unei ramuri, ca reprezentare simbolică a onanismului, nu corespunde numai semnificaţiilor vulgare ale acestui act, ci are şi numeroase analogii mitologice. Dar ceea ce este cu totul deosebit, este reprezentarea onanismului, sau mai curînd a castrării considerate ca o pedeapsă pentru acest păcat, prin căderea sau scoaterea unui dinte : într-adevăr, antropologia ne oferă un pandant la această reprezentare, pandant pe care cred că puţini îl cunosc. Cred că nu mă înşel văzînd în circumciziunea practicată la atîtea popoare un echivalent sau un succedaneu al castrării. În plus, ştim că unele triburi primitive de pe continentul african practică circumciziunea ca rit al pubertăţii (spre a celebra intrarea tînărului în vîrsta virilităţii), pe cînd alte triburi, chiar vecine cu cele dintîi, înlocuiesc circumciziunea prin extracţia unui dinte.

Închei expunerea mea prin aceste exemple. Nu sînt decît exemple ; se ştiu multe în legătură cu cele arătate mai sus şi vă imaginaţi lesne cît de variată şi de interesantă ar fi o colecţie de acest gen făcută nu de diletanţi ca noi, ci de specialişti în antropologie, mitologie, lingvistică şi etnologie. Dar puţinul pe care l-am spus necesită anumite concluzii care, fără a pretinde că epuizează tema, sînt de natură să dea de gîndit.

Ne aflăm mai întîi în faţa faptului că autorul are la dispoziţia sa modul de expresie simbolic, pe care nu-l cunoaşte şi nici nu-l recunoaşte în stare de veghe. Este un fapt care nu vă miră mai puţin decît dacă aţi afla că femeia dumneavoastră de serviciu înţelege sanscrita, pe cînd dumneavoastră ştiţi absolut sigur că ea se trage dintr-un sat din Boemia şi n-a studiat niciodată această limbă. Nu este uşor să ne dăm seama de acest fapt cu ajutorul concepţiilor psihologice actuale. Putem doar să spunem că la acela care visează, cunoaşterea simbolisticii este inconştientă, că ea face parte din viaţa psihică inconştientă. Această explicaţie nu ne conduce însă prea departe. Pînă acum nu am avut nevoie să admitem decît tendinţe inconştiente, adică tendinţe pe care le ignorăm momentan sau pe o durată mai mult sau mai puţin lungă. De data aceasta, însă, este vorba de ceva mai mult : de cunoştinţe inconştiente, de raporturi inconştiente între anumite idei, de comparaţii inconştiente între diverse obiecte, comparaţii în urma cărora unul dintre obiecte se instalează permanent în locul celuilalt. Aceste comparaţii nu se fac de fiecare dată pentru nevoile cauzei, ci o dată pentru totdeauna, fiind oricînd disponibile. Dovada o avem în faptul că ele sînt identice la persoanele cele mai diferite, indiferent de deosebirile de limbă. [6])

[6]) Apare aici, în germen, concepţia „arhetipurilor", din care C. G. Jung va face pivotul aşa-zisului inconştient colectiv, ca fond de imagini străvechi constituind tezaurul nativ al umanităţii (Nota trad.)

De unde poate proveni cunoaşterea acestor raporturi simbolice ? Limbajul curent nu ne furnizează decît o parte infimă a acesteia. Numeroasele analogii pe care le pot oferi alte domenii sînt cel mai adesea ignorate de autorii viselor şi numai cu greu am reuşit noi înşine să grupăm cîteva.

În al doilea rînd, aceste raporturi simbolice nu aparţin propriu-zis autorului visului şi nu caracterizează doar travaliul care are loc în cursul viselor, prin care aceste raporturi ajung să se exprime. Ştim de-acum că miturile şi basmele, poporul în proverbele şi cîntecele sale, limbajul curent şi imaginaţia poetică utilizează aceeaşi simbolistică. Domeniul simbolicului este extrem de întins, iar simbolistica viselor nu este decît un mic sector al acestuia ; nimic nu este mai puţin indicat decît să ataci întreaga problemă pornind de la vis. Multe simboluri folosite în alt mod nu se manifestă în vis sau nu apar astfel decît rareori ; cît despre simbolurile din vise, multe dintre ele nu le regăsim în alte domenii, sau nu le regăsim, cum aţi văzut, decît ici-colo. Avem impresia că ne aflăm în prezenţa unui mod de expresie vechi, dar care a dispărut, cu excepţia cîtorva resturi diseminate în diferite domenii, unele aici, altele colo, o altă categorie păstrîndu-se încă sub forme uşor modificate, în mai multe domenii [7]). Îmi amintesc, în legătură cu aceasta, de plăsmuirea unui alienat interesant care imaginase existenţa unei „limbi fundamentale" în care toate aceste raporturi simbolice erau, după părerea sa, resturi ale acestei limbi.

În alt treilea rînd, trebuie să fiţi surprinşi că simbolistica în toate celelalte domenii nu este în mod necesar şi exclusiv sexuală, pe cînd în vise simbolurile servesc aproape în exclusivitate la exprimarea obiectelor şi raporturilor sexuale. Acest lucru nu este nici el uşor de explicat. Simboluri iniţial sexuale vor fi căpătat ulterior o altă utilizare, această schimbare de destinaţie antrenînd degradarea lor treptată, prin trecerea de la reprezentarea simbolică la altă formă de reprezentare. Este evident că nu putem răspunde acestor întrebări cît timp nu ne ocupăm decît de simbolistica viselor. Trebuie însă să reţinem principiul că există raporturi deosebit de strînse între simbolurile veritabile şi viaţa sexuală.

Beneficiem de curînd, cu privire la aceste raporturi, de o importantă contribuţie. Un lingvist, d. H. Sperber (din Upsala), ale cărui lucrări sînt independente de psihanaliză, a susţinut că trebuinţele sexuale au jucat un rol din cele mai importante în geneza şi dezvoltarea limbii. Primele sunete articulate au servit la comunicarea ideilor şi la chemarea partenerului sexual ; dezvoltarea ulterioară a rădăcinilor limbii a însoţit organizarea muncii în comunitatea umană primitivă. Munca era efectuată în comun, fiind acompaniată de cuvinte şi expresii ritmic repetate. Interesul sexual s-a transferat astfel în domeniul muncii. S-ar spune că omul primitiv nu s-a resemnat să muncească decît făcînd din aceasta echivalentul substitutul activităţii sexuale. În acest fel cuvîntul lansat în cursul muncii în comun avea două sensuri, unul care exprima actul sexual, celălalt munca activă, care fusese asimilată cu acest act. Puţin cîte puţin

[7]) A se vedea, în legătură cu aceasta, E. Fromm, *Le langage oublié*, Payot, Paris, 1953, lucrare în care, dealtfel, mai multe capitole sînt consacrate problemei ...turii visului şi „artei" de a-l interpreta. (Nota trad.)

cuvîntul s-a detașat de semnificația sa sexuală, spre a se fixa definitiv în domeniul muncii. Același lucru s-a petrecut și la generațiile ulterioare care, după ce au născocit un cuvînt nou cu semnificație sexuală, l-au aplicat unui gen nou de muncă. Se vor fi format astfel numeroase rădăcini, avînd toate o origine sexuală și sfîrșind prin a-și abandona semnificația sexuală. Dacă ipoteza pe care am schițat-o este exactă, ea ne deschide o posibilitate de a înțelege simbolistica viselor, de a înțelege de ce visul, care păstrează ceva din aceste vechi condiții de viață, prezintă atîtea simboluri legate de viața sexuală, de ce, în general, armele și uneltele slujesc de simboluri masculine, pe cînd țesăturile și obiectele casnice sînt simboluri feminine. Raportul simbolic ar fi supraviețuitorul vechii identități de cuvinte ; obiectele care au purtat altădată aceleași nume ca obiectele legate de sfera și viața sexuală ar apărea astăzi în vise în calitate de simboluri din această sferă și din această viață.

Toate aceste analogii evocate în legătură cu simbolistica viselor vă vor îngădui să vă faceți o idee despre psihanaliză ca disciplină de un interes general, ceea ce nu este cazul nici cu psihologia, nici cu psihiatria. Activitatea psihanalitică ne pune în legătură cu o mulțime de alte științe morale, cum sînt mitologia, lingvistica, etnologia, psihologia popoarelor, știința religiilor, ale căror cercetări sînt susceptibile să ne furnizeze datele cele mai prețioase. Nu vă veți mira, în consecință, că mișcarea psihanalitică a dus la crearea unui periodic consacrat exclusiv studierii acestor raporturi : mă refer la revista *Imago*, fondată în anul 1912 și condusă de Hans Sachs și Otto Rank. În toate raporturile sale cu celelalte științe, psihanaliza mai mult dă decît primește. Desigur, rezultatele adesea neobișnuite anunțate de psihanaliză devin mai ușor de acceptat în urma confirmării lor prin cercetări efectuate în alte domenii ; dar psihanaliza este aceea care furnizează metodele tehnice și stabilește punctele de vedere a căror aplicare trebuie să se arate fecundă în celelalte științe. Cercetarea psihanalitică descoperă în viața psihică a individului uman fapte care ne permit să rezolvăm sau să punem sub adevărata lor lumină multe enigme ale vieții colective a oamenilor.

Dar încă nu v-am spus în ce împrejurări putem obține viziunea cea mai profundă în legătură cu această prezumtivă „limbă fundamentală“, care este domeniul care a conservat resturile ei cele mai numeroase. Domeniul acesta este acela al nevrozelor ; materialele sale sînt constituite de simptome și alte manifestări ale bolnavilor nevrotici, simptome și manifestări pentru a căror explicare și tratament a fost creată psihanaliza.

Cel de-al patrulea punct de vedere al meu ne readuce, așadar, la punctul de plecare și ne orientează în direcția care ne este trasată. Am spus că chiar și dacă cenzura viselor nu ar exista, visul nu ne-ar fi mai inteligibil, pentru că și în acest caz am avea de rezolvat problema tălmăcirii limbajului simbolic al visului în cel al gîndirii noastre din starea de veghe. Simbolistica este deci un al doilea factor de deformare al viselor, independent de cenzură. Putem însă presupune că este confortabil pentru cenzură să se slujească de simbolistică, aceasta urmărind același scop : să facă visul bizar și de neînțeles.

Studiul ulterior al visului ne poate face să descoperim încă un factor de deformare. Dar nu vreau să părăsim problema simbolisticii visului fără a vă aminti încă o dată atitudinea enigmatică pe care persoane cultivate au crezut că trebuie s-o adopte în această privință : o atitudine de rezistență îndîrjită, în timp ce existența simbolisticii este demonstrată cu certitudine în mit, religie, artă și limbă. Să vedem rațiunea acestei atitudini în legăturile pe care le-am stabilit între simbolistica viselor și sexualitate ?

*

* *

XI

ELABORAREA VISULUI

Dacă ați reușit să vă faceți o idee despre mecanismul cenzurii și al reprezentării simbolice, veți fi în stare să înțelegeți cele mai multe vise, fără ca totuși să cunoașteți in profunzime mecanismul de deformare al viselor. Spre a înțelege visele, vă veți servi într-adevăr de două tehnici care se completează reciproc : veți stimula la autorul visului apariția de amintiri, pînă veți ajunge de la elementul substituit la substratul visului și, potrivit cunoștințelor dumneavoastră personale, veți înlocui simbolurile prin semnificația lor. În cursul acestor operații vă veți afla în fața unor incertitudini. Dar despre aceasta, mai tîrziu.

Putem relua acum o problemă pe care am încercat s-o abordăm anterior cu mijloace insuficiente. Am încercat, între altele, să stabilim raporturile care există între elementele viselor și substraturile lor și am găsit că aceste raporturi sînt patru la număr : raportul de la parte la întreg, analogia, sau aluzia, relația simbolică și reprezentarea verbală plastică. Vom întreprinde aceeași cercetare pe o scară mai vastă, comparînd conținutul manifest al visului în ansamblu cu visul latent așa cum ni-l dezvăluie interpretarea.

Sper că nu vi se va mai întîmpla să confundați visul manifest cu visul latent. Avînd mereu prezentă în minte această distincție, veți fi cîștigat, din punctul de vedere al înțelegerii viselor, mai mult decît majoritatea cititorilor lucrării mele *Interpretarea viselor* [1]. Permiteți-mi să vă amintesc că activitatea care transformă visul latent în vis manifest se numește *elaborarea visului*. Activitatea opusă, aceea care ne duce de la visul manifest la visul latent, se numește *activitate de interpretare*. Procesul de interpretare tinde să suprime activitatea de elaborare. Visele de tip infantil, în care am recunoscut fără dificultate realizări de dorințe, au fost și ele supuse unei anumite elaborări, îndeosebi în ce privește transformarea dorinței într-o realitate, cel mai adesea aceea a ideilor în imagini vizuale. În acest caz este nevoie nu de interpretare, ci de o simplă ochire îndărătul acestor două transformări. Ceea ce, în celelalte vise, se adaugă activității de elaborare, este ceea ce noi numim *deformarea visului*, iar aceasta nu poate fi suprimată decît prin activitatea noastră de interpretare.

Avînd prilejul să compar un mare număr de interpretări de vise, am posibilitatea să vă expun într-o manieră sintetică ceea ce activitatea de

[1] Se referă la lucrarea *Die Traumdeutung*, a cărei primă ediție a apărut în editura Deuticke din Viena, în anul 1900. Aceeași lucrare a fost publicată în limba franceză, mai tîrziu, sub titlul *La science des rêves*. (Nota trad.)

elaborare onirică face cu materialele ideilor latente ale viselor. Vă rog totuși să nu trageți concluzii pripite din cele ce vă voi spune. Vă voi prezenta doar o descriere care se cere urmărită cu o atenție concentrată.

Primul efect al procesului de elaborare a unui vis constă în *condensarea* acestuia din urmă. Vrem să spunem prin aceasta că conținutul visului manifest este mai redus decît acela al visului latent, că el reprezintă în consecință un fel de traducere abreviată a acestuia. Condensarea poate uneori lipsi, dar ea în general există și adesea este considerabilă. Nu se observă niciodată contrariul, adică niciodată nu se întîmplă ca visul manifest să fie mai întins decît visul latent și să aibă un conținut mai bogat. Condensarea se efectuează printr-unul din următoarele trei procedee : 1) unele elemente latente sînt pur și simplu eliminate ; 2) visul manifest nu conține decît fragmente din anumite ansambluri ale visului latent ; 3) elementele latente care au trăsături comune se regăsesc fuzionate în visul manifest.

Dacă vreți, puteți rezerva termenul „condensare" numai pentru acest din urmă procedeu. Efectele sale sînt deosebit de ușor de demonstrat. Rememorînd propriile dumneavoastră vise, veți identifica cu ușurință cazuri de condensare a mai multor persoane în una singură. O persoană alcătuită în acest fel are aspectul lui A, ținuta lui B, face ceva care amintește de C, dar, cu toate acestea, știm că este vorba de D. Prin această combinare, firește, se reliefează un caracter sau un atribut comun celor patru persoane. Se poate realiza, de asemenea, un compus din mai multe obiecte sau localități, cu condiția ca obiectele sau localitățile respective să posede una sau mai multe trăsături comune pe care visul latent să le evidențieze în mod deosebit. Este ca și cum s-ar forma o noțiune nouă și efemeră, avînd ca nucleu elementul comun. Din suprapunerea unităților condensate într-un tot compozit rezultă, în general, o imagine cu contururi vagi, analoagă cu aceea care se obține suprapunînd mai multe fotografii pe același clișeu.

Procesul de elaborare onirică este puternic angrenat în producerea acestor structuri compozite, fiind ușor de demonstrat că trăsăturile comune care constituie condiția formării lor sînt create în mod intenționat acolo unde acestea lipsesc, de exemplu prin alegerea expresiei verbale pentru o idee dată. Cunoaștem deja condensări și structuri compozite de acest gen ; le-am văzut îndeplinind un rol în special în unele lapsusuri. Amintiți-vă de tînărul care voia să *begleitdigen* (cuvînt compus din *begleiten* = a însoți, și *beleidigen* = a fi lipsit de respect) o doamnă. Există și cuvinte de spirit a căror tehnică se reduce la o condensare de acest gen. Făcînd însă abstracție de aceste cazuri, trebuie să subliniem că procedeul respectiv apare ca fiind cu totul neobișnuit și bizar. Alcătuirea de persoane compozite în vise are, e adevărat, corespondentul său în anumite creații ale imaginației noastre care adesea topește împreună elemente ce nu se găsesc reunite în realitate ; așa sînt centaurii sau animalele legendare ale vechii mitologii sau din tablourile lui Böcklin [2]. Imaginația „creatoare" este incapabilă, dealtfel, să inventeze ceva : ea se mulțumește să îmbine elementele separate unele cu altele. Dar procedeul

[2] *Arnold Böcklin* (1827—1901), pictor german, ale cărui tablouri reprezintă viziuni inspirate de mitologie *(Cîmpiile Elizee, Insula morților, Idilă marină, Asaltul piraților* etc.). (Nota trad.)

pus în aplicare de procesul de elaborare prezintă particularitatea că materialele de care dispune constă din idei, din care unele pot fi indecente și inacceptabile, dar care sînt modelate și exprimate corect. Procesul de elaborare onirică conferă acestor idei o altă formă și este incomprehensibil faptul că în această transcripție sau traducere ca într-o altă scriere sau limbă el se slujește de procedeul fuziunii sau al combinării. O traducere se străduiește în general să țină seama de particularitățile textului și să nu confunde similitudinile. Procesul de elaborare onirică, dimpotrivă, se străduiește să condenseze două idei diferite, căutînd, ca într-un calambur, un cuvînt cu mai multe sensuri în care să se poată întîlni cele două idei. Nu trebuie să ne grăbim să tragem concluzii pe marginea acestei particularități care, dealtfel, poate deveni deosebit de semnificativă pentru conceperea procesului de elaborare onirică.

Cu toate că condensarea obscurizează visul, nu avem totuși impresia că ea ar fi un efect al cenzurii. Am putea să-i atribuim mai degrabă cauze de ordin mecanic sau economic în procesul oniric ; totuși cenzura își are aici partea sa de contribuție.

Efectele condensării pot fi absolut extraordinare. Ea face posibilă reunirea într-un vis manifest a două serii de idei latente cu totul diferite, în așa fel că putem obține o interpretare aparent satisfăcătoare a unui vis, avînd prin aceasta și posibilitatea unei interpretări de ordin superior.

Condensarea mai are ca efect tulburarea, complicarea raporturilor între elementele visului latent și acelea ale visului manifest. În acest fel un element manifest poate să corespundă simultan mai multor elemente latente, după cum un element latent poate participa la mai multe elemente manifeste : este vorba, deci, de un fel de încrucișare. Constatăm, de asemenea, în cursul interpretării unui vis, că ideile care apar în legătură cu un element manifest nu trebuie utilizate treptat, în ordinea succesiunii lor. Adesea trebuie așteptat ca întregul vis să-și fi găsit interpretarea.

Travaliul de elaborare onirică operează deci o transcripție cu totul neobișnuită a ideilor viselor, o transcripție care nu este nici o traducere cuvînt cu cuvînt sau semn cu semn, nici o selecție călăuzită de o anumită regulă, ca atunci cînd nu reproducem decît consoanele unui cuvînt, omițînd vocalele, nici ceea ce s-ar putea numi o înlocuire prin reprezentare, situație în care reliefăm un element în dauna multor altora : ne aflăm în fața a ceva cu totul diferit și mult mai complicat.

Un al doilea efect al procesului de elaborare onirică constă din *deplasare*. Din fericire, despre aceasta avem unele cunoștințe prealabile ; știm, între altele, că acest fenomen este în întregime opera cenzurii viselor. Deplasarea se exprimă în două feluri : în primul rînd, un element latent este înlocuit nu printr-unul din propriile sale elemente constitutive, ci prin ceva mai îndepărtat, deci printr-o aluzie ; în al doilea rînd, accentul psihic este transferat de pe un element important pe un altul, mai puțin important, în așa fel că visul apare altfel centrat și straniu.

Înlocuirea printr-o aluzie există și în gîndirea noastră în stare de veghe, dar cu o anumită diferență. În gîndirea în stare de veghe aluzia trebuie să fie ușor inteligibilă și trebuie să avem între aluzie și gîndirea veritabilă un raport de conținut. Cuvîntul de spirit se servește adesea de o aluzie, fără a respecta condiția asociației între conținuturi ; el înlocuiește

această asociație de conținut prin una exterioară puțin uzitată, bazată pe o similitudine tonală, pe ambiguitatea de sensuri pe care o are un cuvînt etc. El respectă totuși în mod riguros condiția inteligibilității ; cuvîntul de spirit și-ar rata total efectul dacă nu am putea parcurge fără dificultate drumul de la aluzie la obiectul acesteia. Dar deplasarea prin aluzie care are loc în vis se sustrage acestor două limitări. Aici aluzia nu prezintă decît raporturi cu totul exterioare și foarte îndepărtate de elementul pe care îl înlocuiește ; în consecință ea este cifrată, și cînd vrem să ajungem la elementul vizat, interpretarea aluziei lasă impresia unui cuvînt de spirit ratat sau a unei explicații forțate, trase de păr. Cenzura viselor nu-și atinge scopul decît dacă izbutește să facă de negăsit drumul ce duce de la aluzie la substratul ei.

Deplasarea de accent constituie un mijloc mai neobișnuit de exprimare a gîndurilor. Ne servim adesea de acest mijloc în gîndirea din stare de veghe, spre a produce un efect comic. Ca să faceți o idee despre acest efect, vă voi aminti următoarea anecdotă : era într-un sat un potcovar care s-a făcut vinovat de o crimă gravă. Tribunalul a hotărît ca această crimă să fie ispășită ; dar cum potcovarul era singurul din acel sat și, prin urmare, indispensabil, și cum, în schimb, în același sat existau trei croitori, a fost spînzurat unul din aceștia în locul potcovarului.

Al treilea efect al procesului de elaborare onirică este, din punct de vedere psihologic, cel mai interesant. El constă dintr-o transformare a ideilor în imagini vizuale. Aceasta nu înseamnă că toate elementele constitutive ale ideilor onirice ar suferi această transformare ; multe idei își conservă forma proprie și apar ca atare sau în calitate de cunoștințe în visul manifest ; pe de altă parte, imaginile vizuale nu sînt singura formă pe care o îmbracă ideile în vis. Nu este însă mai puțin adevărat că imaginile vizuale joacă un rol esențial în formarea viselor. Această parte a procesului de prelucrare onirică este cea mai constantă ; noi o cunoaștem deja, așa cum dealtfel ne este cunoscută „reprezentarea verbală plastică" a elementelor izolate ale unui vis.

E evident că acest rezultat nu este ușor de obținut. Spre a vă face o idee de dificultățile pe care le prezintă, închipuiți-vă că ați preluat sarcina înlocuirii unui articol de fond politic printr-o serie de ilustrații, adică să treceți de la scrierea cu semne grafice la scrierea prin semne figurative. În ceea ce privește persoanele și obiectele concrete despre care este vorba în articolul propus, vă va fi ușor și poate chiar comod să le înlocuiți prin imagini, dar vă veți lovi de mari dificultăți de îndată ce veți aborda reprezentarea concretă a cuvintelor abstracte și a părților de vorbire care exprimă relațiile dintre idei : particule, conjuncții etc. Pentru cuvintele abstracte vă veți putea servi de tot felul de artificii. Veți căuta, de exemplu, să transcrieți textul articolului poate sub o altă formă verbală puțin utilizată, dar conținînd mai multe elemente concrete și susceptibile de reprezentare. Vă veți aminti în acest caz că majoritatea cuvintelor abstracte sînt cuvinte care au fost altădată concrete și veți căuta, pe cît vă va sta în putință, să găsiți sensul lor inițial concret. Veți fi bunăoară încîntați să puteți reprezenta „posesiunea" *(Besitzen)* unui lucru prin semnificația sa concretă care este aceea de a fi *așezat pe (daraufsitzen)* acest obiect. Procesul de elaborare nu procedează altfel. Unei reprezentări închegate în asemenea condiții nu trebuie să-i cerem o prea mare preci-

zie. Așadar, nu veți pretinde nu știu ce rigoare din partea travaliului de elaborare onirică dacă înlocuiește o noțiune atît de greu de exprimat cu ajutorul imaginilor concrete cum este adulterul [3]), printr-o fractură de braț *(Armbruch)* [4]). Cunoscînd aceste detalii, veți putea într-o oarecare măsură să corectați stîngăciile acestor pictograme în cazul în care li se cere acestora să înlocuiască scrierea obișnuită.

Aceste mijloace auxiliare lipsesc însă în cazul în care ni se cere să reprezentăm părțile discursului care exprimă relații între idei : *pentru că, din cauză că* etc. Aceste elemente ale textului nu vor putea fi, deci, transformate în imagini. Tot așa, procesul de elaborare a viselor reduce conținutul ideilor viselor la materia lor brută, făcută din obiecte și din acțiuni. Trebuie să fiți mulțumiți dacă veți avea posibilitatea să traduceți cu mai multă finețe a imaginilor relațiile care nu se pretează la reprezentări concrete. Tocmai în acest fel reușește procesul de elaborare onirică să exprime unele părți ale conținutului ideilor latente ale visului prin proprietățile formale ale visului manifest, prin gradul mai mult sau mai puțin ridicat de claritate sau de obscuritate pe care i-l imprimă, prin divizarea în mai multe fragmente etc. Numărul de vise parțiale în care se descompune un vis latent corespunde în general numărului de teme principale, de serii de idei din care se compune visul latent ; un vis scurt preliminar îndeplinește, în raport cu visul principal subsecvent, rolul unei introduceri sau al unei motivații ; o idee secundară care vine să se adauge ideilor principale este înlocuită în visul manifest printr-o schimbare de scenă in-

[3]) În limba germană *Ehebruch*, în traducere literală „ruptură de căsătorie" (Nota trad..)

[4]) Pe cînd corectam șpalturile acestor pagini, mi-a căzut întîmplător sub ochi un fapt divers pe care-l transcriu aici deoarece el aduce o confirmare neașteptată considerațiilor noastre : „PEDEAPSA LUI DUMNEZEU" (Fractură de braț ca expiere a unui adulter). Doamna Anna M., nevasta unui rezervist, depune împotriva doamnei Clementina K. o plîngere de adulter. Ea spune în plîngerea ei că femeia lui K. a întreținut cu M. relații condamnabile, pe cînd propriul ei bărbat se afla pe front, de unde el îi trimitea totuși 70 de coroane pe lună. Femeia lui K. primise și de la soțul reclamantei mulți bani, în timp ce reclamanta însăși și copilul ei suferă de foame și trăiesc în mizerie. Camarazii lui M. i-au raportat reclamantei că soțul ei a frecventat cu nevasta lui K. crișme unde stăteau pînă la ore tîrzii din noapte. Ba chiar o dată nevasta lui K. l-a întrebat pe soțul reclamantei, de față cu mai mulți infanteriști, dacă n-ar face mai bine să-și părăsească „baba", ca să trăiască cu ea. Proprietăreasa lui K. l-a văzut adesea pe soțul reclamantei în locuința ibovnicei sale, în ținută mai mult decît neglijentă. — În fața unui judecător din Leopoldstadt, nevasta lui K. a pretins ieri că nu-l cunoaște pe M. și a negat în consecință și pe bună dreptate toate relațiile intime cu acesta.

Martora Albertina M. a arătat însă că ea a surprins-o pe nevasta lui K. pe cale să-l îmbrățișeze pe bărbatul reclamantei.

Interogat în cursul unei ședințe anterioare, în calitate de martor, M. a negat la rîndul său orice relație cu nevasta lui K. Ieri, însă, judecătorul a primit o scrisoare prin care M. își retrage mărturia făcută anterior și recunoaște că a avut-o pe nevasta lui K. drept amantă pînă în luna iunie a anului trecut. Dacă a negat orice relație cu această femeie, cu prilejul interogatorului precedent, a făcut-o fiindcă ea îl căutase și-l rugase în genunchi s-o salveze, nemărturisind nimic. „Astăzi, scria martorul, mă simt obligat să-i arăt tribunalului tot adevărul, căci rupîndu-mi mîna stîngă, socot acest accident ca pe o pedeapsă dumnezeească pentru păcatul meu".

Judecătorul constatînd că în acțiunea penală datată de mai mult de un an, reclamanta și-a retras plîngerea, inculpata a beneficiat de o hotărîre de neurmărire.

:alată în decorul principal în care evoluează evenimentele visului nifest. Și așa mai departe. Forma însăși a viselor nu este lipsită de ɔortanță și cere, de asemenea, o interpretare. Multe vise care au loc în sul aceleiași nopți prezintă adesea aceeași importanță și dovedesc rtul de a stăpîni din ce în ce mai bine o excitație de o intensitate scîndă. Într-unul și același vis, un element deosebit de dificultos poate eprezentat de simboluri multiple, de „dublete".

Urmărind confruntarea între ideile latente ale viselor și visele ma-ste care le înlocuiesc, aflăm o mulțime de lucruri la care nu ne ɛptam ; în acest fel aflăm, bunăoară, că însăși absurditatea viselor are ınificația sa deosebită. Se poate afirma că asupra acestei chestiuni ziția dintre concepția medicală și concepția psihanalitică despre vis ıge culmea acuității. Potrivit celei dintîi, visul ar fi absurd pentru activitatea psihică al cărei efect este acesta și-a pierdut orice capa-te de a formula o judecată critică ; potrivit concepției noastre, dim-rivă, visul devine absurd de îndată ce este exprimată critica cuprinsă înseși ideile visului, de îndată ce s-a formulat judecata „e absurd". legătură cu aceasta aveți un bun exemplu în visul, pe care îl cunoaș-, referitor la intenția de a asista la o reprezentare teatrală (trei te costînd 1 florin și 50 de creițari). Judecata formulată cu acest ej este : a fost *o absurditate* să mă mărit atît de curind.

În cursul activității de interpretare aflăm, de asemenea, ceea ce ɜspunde îndoielilor și incertitudinilor atît de des exprimate de autorul ılui, anume dacă un element dat s-a manifestat realmente în vis, ă este exact elementul invocat sau presupus, și nu altul. În general, ic din ideile latente ale visului nu corespunde acestor îndoieli și ɜrtitudini ; ele sînt exclusiv efectul cenzurii și trebuie considerate ca d expresia unei tentative, parțial izbutite, de suprimare, de refulare.

Una din constatările cele mai uimitoare este aceea referitoare la ıul în care procesul de elaborare onirică prelucrează opozițiile care ıtă în cuprinsul visului latent. Știm deja că elementele analoage ale erialului latent sînt înlocuite în visul manifest prin condensări. Or, trariile sînt tratate în același fel ca și analogiile și sînt exprimate de ferință prin același element manifest. Astfel un element al visului ıifest, capabil să exprime contrariul său, este posibil să semnifice ıai acest contrariu, sau să exprime ambele sensuri simultan ; numai ă înțelesul general putem să decidem alegerea noastră în ceea ce ește interpretarea. Aceasta explică de ce nu apare în vis reprezen-a, univocă cel puțin, a lui „nu".

Acest mod ciudat de a opera, care caracterizează procesul de elabo-: onirică, își găsește o fericită analogie în dezvoltarea limbii. Mulți viști au constatat că în limbile cele mai vechi antonimele puternic-, clar-obscur, mare-mic sînt exprimate prin aceeași rădăcină („opo-. de sens în cuvintele primitive"). Astfel, în vechea limbă egipteană : însemna inițial *tare* și *slab*. Pentru a se evita neînțelegerile ce pot ılta din folosirea unor cuvinte atît de ambivalente, în limbajul vor-s-a recurs la o intonație și la gesturi care variază cu sensul dat cu-ului, iar în scriere cuvîntul era însoțit de un „determinativ", adică ɔ imagine care, însă, nu era destinată pronunțării. Se scria deci *Ken-*, însoțindu-se cuvîntul cu o imagine care reprezenta un om stînd

în picioare, după cum se scria *Ken*-slab, însoţindu-se cuvîntul cu o imagine care reprezenta un bărbat chircit. Numai mai tîrziu, în urma unor uşoare modificări imprimate cuvîntului primitiv, s-a obţinut o desemnare specială pentru fiecare din contrariile pe care le îngloba. S-a ajuns în acest fel la dedublarea lui *Ken* (puternic-slab) în *Ken* — puternic şi *Ken* — slab. Cîteva limbi mai tinere şi unele limbi moderne au conservat numeroase urme ale acestei opoziţii de sens primitive. Vă voi cita cîteva exemple, după K. Abel (1884).

Limba latină prezintă următoarele cuvinte întotdeauna ambivalente : *altus* (înalt, adînc) şi *sacer* (sfînt, blestemat).

Iată cîteva exemple de modificări ale aceleiaşi rădăcini :
clamare (a striga) ; *clam* (pe tăcute, pe furiş, într-ascuns) ;
siccus (uscat) ; *succus* (suc, sevă).

Şi în limba germană :

Stimme (voce) ; *stumm* (mut).

Compararea limbilor înrudite ne furnizează numeroase exemple de acelaşi gen :

Engleză : *lock* (închizător, a închide) ; germană : *Loch* (gaură), *Lücke* (lacună) ;

Engleză : *cleave* (a despica) ; germană : *kleben* (a lipi).

Cuvîntul englez *without*, al cărei sens literal este *cu-fără*, nu se mai foloseşte astăzi decît cu sensul *fără* ; că vocabula *with* a fost folosită spre a desemna nu numai o adăugire, ci şi o scădere, ne-o dovedesc cuvintele compuse *withdraw*, *withhold*[5]). La fel stau lucrurile cu cuvîntul german *wieder*[6]).

O altă particularitate a procesului de elaborare onirică îşi găseşte pandantul în dezvoltarea limbii. În vechea limbă egipteană, ca şi în alte limbi mai noi, adesea se întîmplă ca acelaşi cuvînt să prezinte, pentru acelaşi sens, sunete orînduite într-o ordine răsturnată. Iată cîteva exemple extrase din comparaţia între limbile engleză şi germană :

Topf (vas, oală) — *pot* ; *boat* (ambarcaţiune)) — *tub* ; *hurry* (a se grăbi) — *Ruhe* (odihnă) ; *Balken* (bîrnă) — *Kloben* (buştean), *club* ; *wait* (a aştepta) — *täuwen*.

Comparaţia între latină şi germană ne dă :
capere (a apuca) — *packen* ; *ren* (rinichi) — *Niere*.

Inversiunile de acest gen se produc în vis în mai multe feluri. Cunoaştem deja inversarea sensului, înlocuirea a ceva prin contrariul acestuia. În afară de aceasta, în vis se produc inversări de situaţii, de raporturi între două persoane, ca şi cum totul s-ar petrece într-o „lume răsturnată". În vis, tocmai iepurele îl fugăreşte adesea pe vînător. Succesiunea evenimentelor suferă de asemenea o inversiune, în aşa fel că seria antecedentă sau cauzală ia locul aceleia care trebuia să urmeze în

[5] *Withdraw* = a retrage, a lua înapoi ; *withhold* = a opri, a opri (de la). (Nota trad.)

[6]) Adverbul *wieder* marchează de obicei o iteraţie, apărînd în numeroase verbe şi substantive compuse, iar uneori are sens adversativ (în schimb, însă). (Nota trad.)

ıod firesc. Este ca la teatrul de bîlci, unde eroul cade mort ţeapăn, ıai înainte ca în culise să fi răsunat focul de armă care trebuia să-l :idă. Sînt apoi vise în care ordinea elementelor este total intervertită, ı aşa fel încît dacă cineva vrea să găsească sensul acestora, ele trebuie ıterpretate începînd cu finalul şi sfîrşind cu începutul. Vă amintiţi, ıră îndoială, studiile noastre asupra simbolisticii viselor, unde am arătat ı a se scufunda sau a cădea în apă înseamnă acelaşi lucru cu a ieşi .n apă, adică a moşi sau a naşte, şi că a te căţăra pe o scară sau a ıi nişte trepte au acelaşi sens cu a coborî, sau ambele sensuri deodată. emarcăm cu uşurinţă avantajele pe care le poate avea deformarea vilor de la această libertate de reprezentare.

Aceste particularităţi ale procesului de elaborare onirică trebuie con-lerate drept trăsături *arhaice*. Ele sînt de asemenea inerente vechilor steme de exprimare, vechilor limbi şi scrieri, şi care prezintă aceleaşi ficultăţi de care va fi vorba mai tîrziu, în legătură cu unele obser-.ţii critice.

Spre a încheia, să formulăm cîteva consideraţii suplimentare. În ocesul de elaborare este vorba, evident, de a transforma în imagini ncrete, de preferinţă de natură vizuală, ideile latente concepute verbal. ·, toate ideile noastre au ca punct de plecare imaginile concrete ; ma-ialul lor primar, fazele lor preliminare sînt constituite din impresii sen-riale sau, mai exact, din imagini-amintire privind aceste impresii. Nu-ıi ulterior cuvintele au fost ataşate acestor imagini şi constituite în ;i. Procesul de prelucrare onirică imprimă deci ideilor o tratare orien-ă *regresiv*, o evoluţie retrogradă şi, în cursul acestei regresiuni, tre-ie să dispară tot ceea ce dezvoltarea imaginilor-amintire şi transfor-ırea lor în idei au putut aduce ca achiziţii noi.

Acesta ar fi, aşadar, travaliul de elaborare a viselor. În prezenţa ɔceselor pe care ni le-a dezvăluit, interesul nostru pentru visul ma-'est a trecut, prin forţa lucrurilor, pe un plan secundar. Dar cum ul manifest este singurul lucru pe care noi îl cunoaştem nemijlocit, ʼoi mai consacra cîteva remarci.

Nimic mai firesc decît ca visul manifest să-şi piardă importanţa în ıii noştri. Puţin ne interesează dacă este închegat sau se lasă diso-t într-o suită de imagini izolate, fără legătură între ele. Chiar şi :nci cînd are o semnificaţie aparentă, ştim că aceasta îşi datorează ginea deformării operate de vis şi nu are vreun raport organic cu ıţinutul latent al visului, aşa cum nu există raport între faţada unei erici italiene şi structura şi planul acesteia. În anumite cazuri această ıdă a visului are şi ea o semnificaţie, datorită faptului că reproduce ă deformare sau abia deformat o parte constitutivă importantă a ilor latente ale visului. Acest fapt ne scapă totuşi, atît timp cît nu efectuat interpretarea visului, care ne permite să apreciem gradul deformare. O îndoială asemănătoare încercăm în cazul în care două nente ale visului se apropie în aşa fel încît par să se afle în strînsă ătură. Din aceasta putem trage concluzia foarte importantă că ele-ıtele corespunzătoare visului latent trebuie să fie şi ele la fel de ectate, dar în alte cazuri putem constata că elementele asociate în le latente apar disociate în visul manifest.

În general, trebuie să ne ferim de a încerca să explicăm o parte a visului manifest prin alta, ca și cum visul ar fi conceput ca un tot coerent și ar dispune de o reprezentare pragmatică. În majoritatea cazurilor, visul seamănă mai curînd cu un mozaic făcut din fragmente de diferite pietre cimentate între ele, în așa fel că figurile care rezultă nu corespund deloc contururilor originare ale acestor fragmente. Există, în realitate, o prelucrare secundară [7]) a viselor, care își asumă sarcina transformării într-un tot aproape coerent a datelor celor mai imediate ale visului, dar așezînd materialul într-o ordine adesea absolut incomprehensibilă și completînd-o acolo unde acest lucru pare necesar cu elemente intercalate.

Nu trebuie, pe de altă parte, să exagerăm importanța procesului de elaborare onirică, nici să-i acordăm o încredere fără rezerve. Activitatea sa se epuizează în efectele pe care le-am enumerat ; a condensa, a deplasa, a efectua o reprezentare plastică, a supune apoi totul unei elaborări secundare, aceasta este tot ce poate acest proces să realizeze și nimic în plus. Judecățile, aprecierile critice, uimirea, concluziile formulate în vise nu sînt niciodată efectele travaliului de elaborare, nu sînt decît rareori expresia unei reflecții asupra visului : cel mai adesea sînt fragmente de idei latente care trec în visul manifest, după ce au suferit anumite modificări și o oarecare adaptare reciprocă. Procesul de elaborare nu poate compune nici discursuri. În afară de cîteva rare excepții, discursurile auzite sau pronunțate în vise sînt ecouri sau juxtapuneri de discursuri auzite sau pronunțate în ziua care a precedat visul, aceste discursuri fiind introduse în ideile latente în calitate de materiale sau în calitate de excitanți ai visului. Calculele scapă, de asemenea competenței procesului de elaborare onirică ; acelea pe care le găsim în visul manifest sînt cel mai adesea juxtapuneri de numere, aparențe de calcul, total lipsite de sens sau simple copii de calcule existente în ideile latente ale visului. În aceste condiții, să nu ne mire faptul că vedem interesul manifestat pentru procesul de elaborare onirică orientîndu-se către ideile latente pe care visul manifest ni le descoperă într-o stare mai mult sau mai puțin deformată. Dar nu sîntem îndreptățiți să împingem această schimbare de orientare pînă la a nu vorbi, în considerațiile teoretice, decît de ideile latente ale visului, punîndu-le în locul visului propriu-zis și formulînd, la adresa acestuia din urmă, propoziții care nu se aplică decît celor dintîi. Este ciudat că s-a putut abuza de datele psihanalizei pentru a se face această confuzie. „Visul“ nu este altceva decît rezultatul procesului de elaborare onirică ; el este deci *forma* pe care acest proces o imprimă ideilor latente.

Travaliul de elaborare onirică este un proces de un ordin cu totul particular, căruia nu-i cunoaștem încă ceva analog în viața psihică. Aceste condensări, deplasări, transformări regresive de idei în imagini sînt noutăți a căror cunoaștere constituie principala recompensă a eforturilor psihanalitice. Pe de altă parte, prin analogie cu procesul de elaborare onirică, putem constata raporturi care leagă studiile psihanalitice de alte domenii, cum ar fi evoluția limbii și a gîndirii. Nu veți fi capabili să apreciați întreaga importanță a acestor noțiuni decît cînd veți ști că mecanismele care guvernează procesul de elaborare a visului sînt prototipuri pentru modalitățile de producere a simptomelor nevrotice.

Îmi dau seama, de asemenea, că încă nu putem îmbrățișa într-o singură privire ansamblul tuturor noilor achiziții de care psihologia poate beneficia de pe urma acestor cercetări. Vă atrag doar atenția asupra noilor dovezi pe care le-am obținut în favoarea existenței actelor psihice inconștiente — iar ideile latente ale viselor nu sînt altceva — și asupra drumului nebănuit de larg pe care interpretarea viselor îl deschide tuturor acelora care vor să dobîndească cunoașterea vieții psihice inconștiente.

Voi analiza acum, în fața dumneavoastră, cîteva mici exemple de vise spre a vă arăta în detaliu ceea ce pînă în momentul acesta nu v-am prezentat decît într-un mod sintetic, cu titlu de introducere pregătitoare.

* * *

[7]) „*sekundäre Bearbeitug*“ în textul original (Nota trad.)

XII

ANALIZA UNOR VISE

Să nu vă decepţioneze faptul că, în loc de a vă invita să asistaţi la interpretarea unui vis măreţ şi frumos, vă voi prezenta şi de data aceasta doar fragmente de interpretări. Vă gîndiţi, fără îndoială, că după atîta pregătire, aveţi dreptul să fiţi trataţi cu mai multă încredere şi că, dată fiind reuşita interpretare a atîtor mii de vise, am fi putut aduna demult o colecţie de excelente exemple de vise care să poată demonstra tot ceea ce am arătat cu privire la procesul de elaborare onirică şi la conţinutul viselor. Poate că aveţi dreptate, dar trebuie să vă previn că numeroase dificultăţi se opun realizării dorinţei dumneavoastră.

Mai înainte de toate ţin să vă spun că nu există persoane care să facă din interpretarea viselor ocupaţia lor principală. Cînd avem prilejul să interpretăm un vis ? Ne ocupăm uneori, fără nici o intenţie specială, de visele unui prieten, sau de ale noastre proprii, spre a ne antrena în tehnica psihanalitică ; cel mai adesea avem însă de-a face cu visele nevroticilor supuşi tratamentului psihanalitic. Aceste vise constituie materiale excelente, superioare din toate punctele de vedere viselor persoanelor sănătoase, dar tehnica tratamentului ne obligă să subordonăm interpretarea viselor intenţiilor terapeutice şi să abandonăm pe parcurs un mare număr de vise de îndată ce am reuşit să extragem din ele datele susceptibile de o utilizare terapeutică. Anumite vise, în special acelea care au loc în timpul curei, scapă pur şi simplu unei interpretări complete. Cum ele irump din ansamblul materialelor psihice, pe care încă îl ignorăm, nu le putem înţelege decît odată cu terminarea curei. Comunicarea acestor vise ar necesita să vi se dezvăluie toate necunoscutele unei nevroze ; acest lucru nu intră în intenţiile noastre, deoarece după părerea noastră studiul visului constituie o pregătire pentru acela al nevrozelor.

Aceasta fiind situaţia, poate că veţi renunţa cu dragă inimă la aceste vise, în schimbul explicării viselor oamenilor sănătoşi sau a propriilor dumneavoastră vise. Dar acest lucru nu este cîtuşi de puţin realizabil, dat fiind conţinutul acestor vise. Nu este cîtuşi de puţin posibil să te confesezi tu însuţi sau să smulgi confesiuni acelora care şi-au manifestat încrederea lor în tine, cu acea francheţe şi sinceritate pe care ar cere-o o interpretare completă a viselor care, după cum ştiţi, ţin de ceea ce este mai intim în personalitatea noastră. În afara acestei dificultăţi de procurare a materialelor, mai este un motiv care se opune comunicării viselor. După cum ştiţi, visul îi apare celui care visează drept ceva straniu : cu atît mai mult trebuie să-i apară astfel acelora care nu cunosc persoana respectivă. Literatura noastră nu duce lipsă de analize de calitate şi complete în acest sens ; eu însumi am publicat cîteva în legătură cu evoluţia unor bolnavi ; cel mai frumos exemplu de interpretare este poate acela publicat de Otto Rank. Este vorba de două vise ale unei fete, legate unul de altul. Expunerea lor nu ocupă decît două pagini de tipar, pe cînd analiza cuprinde 76 de pagini. Mi-ar trebui aproape un semestru ca să facem împreună o muncă de acest gen. Cînd abordăm interpretarea unui vis mai lung şi mai mult sau mai puţin deformat, avem nevoie de atîtea elucidări, trebuie să ţinem seama de atîtea idei şi amintiri care apar în mintea autorului visului, trebuie să ne angajăm în atîtea digresiuni încît o prezentare a unei munci de acest fel ne-ar lua foarte mult timp şi nu ne-ar da nici o satisfacţie. Vă rog deci să vă mulţumiţi cu ceea ce este mai lesne de obţinut, adică cu comunicarea unor mici fragmente de vise aparţinînd unor persoane nevrotice, din care putem studia cutare sau cutare element izolat. Cel mai uşor se pretează demonstraţiei simbolurile şi unele particularităţi ale reprezentării regresive a viselor. Vă voi arăta, în legătură cu fiecare din visele expuse mai jos, motivele pentru care mi se pare că ele merită a fi comunicate.

1. Iată un vis alcătuit din două succinte imagini : *Unchiul celui ce visează fumează o ţigară, cu toate că e într-o sîmbătă. — O femeie îl sărută şi îl mîngîie ca pe copilul ei.*

În legătură cu prima imagine, autorul visului (care este evreu) ne spune că unchiul său, om pios, nu a comis niciodată şi nu ar fi capabil să comită un asemenea păcat [1]). Cît despre femeia care figurează în a doua imagine, nu-i vine în minte decît mama sa. Desigur, există o legătură între aceste două imagini sau idei. Dar care ? Cum el exclude categoric realitatea actului unchiului său, sîntem tentaţi să stabilim între cele două imagini o relaţie de dependenţă temporală. „*În cazul în care* unchiul meu, cucernicia întruchipată, s-ar decide să pună ţigara în gură sîmbăta, este ca şi cum m-aş lăsa dezmierdat de mama". Aceasta înseamnă că mîngîierile schimbate cu mama constituie un lucru la fel de puţin permis ca şi faptul de a fuma sîmbăta pentru un evreu pios. Am afirmat anterior, iar dumneavoastră desigur că vă amintiţi, că în cursul procesului de elaborare toate relaţiile dintre ideile visului sînt suprimate, că înseşi aceste idei sînt reduse la stadiul de materiale brute şi că sarcina interpretării este să reconstituie aceste relaţii dispărute.

2. Ca urmare a publicării lucrărilor mele asupra visului, am devenit, într-o oarecare măsură, un consultant oficial în chestiunile legate de vise şi, de ani de zile, primesc aproape de peste tot scrisori în care mi se comunică vise sau mi se cere părerea asupra unor vise. Fireşte, sînt recunoscător tuturor acelora care îmi trimit suficiente materiale spre a face posibilă interpretarea sau îmi propun ei înşişi o interpretare. Din această categorie face parte următorul vis, care mi-a fost comunicat în anul 1910 de către un student în medicină din München. Îl citez spre a vă demonstra cît de greu este, în general, de înţeles un vis atîta timp cît autorul său nu ne-a dat toate lămuririle necesare. De

[1]) A fuma şi, în general, a aprinde focul sîmbăta este, la evrei potrivit prescripţiilor religioase, un păcat de neiertat. (Nota trad.)

asemenea, vă voi scuti de o gravă eroare, căci vă socot înclinaţi să considerați interpretarea viselor care subliniază importanţa simbolurilor ca o interpretare ideală şi să treceţi pe planul al doilea tehnica bazată pe asociaţiile care apar în legătură cu visele.

13 iulie 1910 : Spre dimineaţă am următorul vis : *Cobor pe bicicletă o stradă din Tübingen, cînd un baset negru se precipită îndărătul meu şi mă muşcă de călcîi. Ceva mai departe sar de pe bicicletă, mă aşez pe o treaptă şi încep să mă apăr împotriva animalului care latră cu turbare* (Nici muşcătura, nici scena care o urmează nu mă fac să trăiesc vreo senzaţie neplăcută). *În faţa mea stau aşezate două doamne în vîrstă, care mă privesc cu un aer batjocoritor. Atunci mă trezesc şi, lucru care mi s-a întîmplat de multe ori, chiar în momentul trecerii de la starea de somn la cea de veghe, visul îmi apare în toată limpezimea.*

Simbolurile ne-ar fi aici de puţin ajutor. Dar autorul visului ne aduce la cunoştinţă următoarele : „Eram, de cîtva timp, îndrăgostit de o fată pe care n-o cunoşteam decît din vedere, întîlnind-o adesea pe stradă, fără a fi avut vreodată ocazia să mă apropii de ea. Aş fi fost foarte fericit ca această ocazie să-mi fi fost dată de baset, căci îmi plac mult animalele şi cred că am surprins cu plăcere acelaşi sentiment şi la dînsa". El adaugă că adesea i s-a întîmplat să intervină, cu multă îndemînare şi spre marea uimire a spectatorilor, ca să despartă cîini încăieraţi. Mai aflăm că fata care îi plăcea era văzută totdeauna în tovărăşia acelui cîine de rasă. Numai că în visul manifest tînăra nu apare, fiind menţinut doar cîinele care o întovărăşea. Se poate ca doamnele care rîdeau de el să fi fost evocate în locul fetei. Lămuririle sale ulterioare nu sînt suficiente pentru clarificarea acestui aspect. Faptul că se vede în vis mergînd pe bicicletă constituie reproducerea directă a situaţiei de care îşi aminteşte : n-o întîlnea pe tînără şi cîinele ei decît cînd era pe bicicletă.

3. Cînd cineva pierde o rudă preţuită, are multă vreme vise ciudate, în care apar compromisurile cele mai uimitoare între certitudinea morţii şi nevoia de a-l reînvia pe cel decedat. Cîteodată dispărutul, cu toate că este mort, continuă să trăiască, căci nu ştie că este mort, pe cînd dacă ar şti acest lucru el ar muri numaidecît ; altădată el este pe jumătate mort şi pe jumătate viu şi fiecare din aceste stări se distinge prin semne particulare. Nu am fi îndreptăţiţi să tratăm aceste vise ca absurde, pentru că reînvierea nu este mai inadmisibilă în vis decît în basm, de pildă, unde ea constituie un eveniment obişnuit. În măsura în care am putut să analizez aceste vise, am găsit că ele se pretau unei explicaţii raţionale, dar că pioasa dorinţă de a-l readuce pe mort la viaţă este satisfăcută de mijloacele cele mai extraordinare. Vă voi cita un vis de acest gen, care pare bizar şi absurd şi a cărui analiză vă va dezvălui unele detalii pe care consideraţiile noastre teoretice au fost de natură să vă facă să le prevedeţi. Este visul unui om care şi-a pierdut de mai mulţi ani tatăl.

Tata a murit, dar el a fost dezgropat şi este prost dispus. El continuă să trăiască după dezgropare şi autorul visului face tot posibilul ca să nu observe aceasta. (Aici visul trece la alte lucruri, în aparenţă foarte îndepărtate.)

Tata a murit : o ştim. Dezgroparea sa nu corespunde realităţii, cum nu corespund realităţii nici detaliile ulterioare ale visului. Dar autorul visului relatează că atunci cînd s-a întors de la înmormîntarea tatălui său, a încercat o durere de dinţi. El voise să trateze dintele bolnav după prescripţia religiei mozaice : „Dacă un dinte te face să suferi, scoate-l", şi s-a dus la dentist. Dar acesta i-a spus : „Nu face să-ţi scoţi dintele ; trebuie să ai răbdare. Îţi voi pune în dinte ceva care va ucide nervul. Revino peste trei zile, ca să-ţi extrag leacul".

Tocmai această „extracţie", spune deodată autorul visului, corespunde dezgropării.

Are el dreptate ? Nu întru totul, deoarece nu dintele trebuie extras, ci partea sa devitalizată. Avem însă aici una din acele numeroase imprecíziuni care, potrivit experienţei noastre, se constată adesea în vise. Autorul visului a operat în acest caz o condensare, făcînd să fuzioneze la un loc tatăl mort şi dintele ucis şi totuşi păstrat. Nimic surprinzător, dacă în visul manifest a rezultat ceva absurd, pentru că nu tot ce ţine de dinte se poate aplica tatălui. Unde să găsim, în general, acea *tertium camparationis* care a făcut posibilă condensarea pe care o constatăm în visul manifest ?

Trebuie totuşi să avem aici un raport între tată şi dinte, deoarece autorul visului ne mărturiseşte că el ştie că atunci cînd visezi că îţi cade un dinte, aceasta înseamnă că vei pierde pe cineva din familie. Ştim că această interpretare populară este inexactă sau că nu este exactă decît într-un sens special, adică în calitate de butadă. În consecinţă, vom fi cu atît mai miraţi să regăsim această temă în spatele tuturor celorlalte fragmente ale conţinutului visului.

Fără a i-o fi cerut, omul nostru începe să ne povestească despre boala şi moartea tatălui său, ca şi despre atitudinea sa faţă de acesta. Boala tatălui a durat mult, tratamentul şi îngrijirile l-au costat pe fiu o mulţime de bani. Şi totuşi el, fiul, nu s-a plîns niciodată, n-a manifestat niciodată nici cea mai mică nerăbdare, n-a exprimat niciodată dorinţa de a vedea terminate toate acestea. El se laudă că a dovedit întotdeauna faţă de tatăl său un sentiment de pietate conformă cu preceptele religioase, că întotdeauna s-a conformat cu străşnicie legii mozaice. Nu vă frapează contradicţia care există în ideile care se raportează la vis ? El a identificat dintele cu tatăl. Faţă de dinte el voia să procedeze după legea mozaică, care porunceşte să-l smulgă de îndată ce acesta este o cauză de durere şi de nemulţumire. Faţă de tată voia de asemenea să procedeze după legea care, de această dată, spune să nu te plîngi de cheltuieli şi de necazuri, să suporţi cu răbdare încercarea şi să-ţi interzici orice intenţie de aversiune faţă de obiectul care constituie cauza durerii. Analogia între cele două situaţii ar fi fost însă mai deplină dacă fiul ar fi dovedit faţă de tată aceleaşi sentimente ca faţă de dinte, adică dacă ar fi dorit ca moartea să pună capăt existenţei inutile, dureroase şi costisitoare a acestuia.

Personal sînt convins că acestea au fost cu adevărat sentimentele omului nostru faţă de tatăl său în timpul grelei boli a acestuia şi că zgomotoasele sale proteste de pietate filială nu erau destinate decît să-i îndepărteze atenţia de aceste amintiri. În situaţii de acest gen dorim, în general, să vină moartea, dar această dorinţă îşi pune masca pietăţii :

moartea, se zice, ar fi o izbăvire pentru bolnavul care suferă. Observați totuși că aici noi depășim limita ideilor latente înseși. Prima intervenție a acestora n-a fost în mod sigur inconștientă decît puțin timp, adică pe durata formării visului ; dar sentimentele de ostilitate la adresa tatălui trebuie să fi existat în stare inconștientă încă de multă vreme, poate chiar din copilărie și numai în mod ocazional, în timpul bolii, ele s-au insinuat în conștiință, timid și deghizat. Cu încă și mai multă certitudine putem afirma același lucru cu privire la celelalte idei latente care au contribuit la constituirea conținutului visului. Nu descoperim în vis nici o urmă de sentimente ostile față de tată. Dar dacă căutăm rădăcina unei asemenea ostilități față de tată reîntorcîndu-ne în copilărie, ne amintim că ea rezidă în teama pe care ne-o inspiră tatăl care, foarte timpuriu, începe să înfrîneze manifestările sexuale ale copilului și continuă să-i opună obstacole, din motive sociale, chiar și la vîrsta adolescenței. Acest adevăr se aplică și atitudinii omului nostru față de tatăl său : dragostea sa era un amestec de respect și de teamă care izvorau din controlul pe care tatăl îl exercitase asupra activității sexuale a fiului.

Celelalte detalii ale visului manifest se explică prin complexul onanismului. *„Este prost dispus“* : aceasta poate fi foarte bine o aluzie la cuvintele dentistului că nu este îmbucurătoare perspectiva pierderii unui dintre din acel loc. Dar această propoziție poate că se raportează și la proasta dispoziție prin care copilul care a atins vîrsta pubertății își trădează sau se teme să nu-și trădeze preocupările sexuale exagerate. Nu fără o anumită ușurare pentru sine a transferat autorul visului, în conținutul visului manifest, proasta dispoziție pe seama tatălui său, în virtutea unei inversiuni operate de procesul de elaborare, pe care deja o cunoașteți. *„El este în viață“* : această idee corespunde tot atît de bine dorinței de reînviere, ca și asigurării dentistului că dintele va putea fi conservat. Dar fraza : „autorul visului *face tot posibilul ca (tatăl) să nu observe aceasta*“, este deosebit de rafinată, avînd drept scop să ne sugereze concluzia că el este mort. Singura concluzie semnificativă decurge totuși din „complexul onanismului“, fiind cu totul de înțeles faptul că tînărul face tot ce-i stă în putință spre a ascunde tatălui viața sa sexuală. Amintiți-vă, în legătură cu aceasta, că totdeauna am fost obligați să ne referim la onanism și la teama de pedeapsă pentru practicile pe care el le comportă, spre a interpreta visele care au ca obiect durerea de dinți.

Acum vedeți cum s-a putut forma acest vis incomprehensibil. În acest scop au fost puse în aplicare mai multe procedee : condensarea bizară și înșelătoare, deplasarea tuturor ideilor în afara sferei de gînduri latente, crearea de numeroase structuri substitutive pentru cele mai profunde și mai îndepărtate dintre aceste idei.

4. Am încercat în repetate rînduri să abordăm acele vise sobre și banale care nu conțin nimic absurd sau straniu, dar în privința cărora se pune întrebarea : de ce visăm lucruri atît de indiferente ? Vă voi cita, prin urmare, un nou exemplu de acest gen, trei vise legate unul de altul, visate de o tînără femeie în cursul aceleiași nopți.

a) *Ea traversează salonul din apartamentul său și se lovește cu capul de lustra care atîrnă de plafon. Rezultă o plagă sîngerîndă.*

Nici o reminiscență ; nici o amintire referitoare la vreun eveniment ealmente petrecut anterior. Lămuririle pe care ea ni le furnizează ne ndică cu totul altă direcție. „Știți în ce hal îmi cade părul. Copila nea, mi-a spus ieri mama, dacă merge tot așa, capul tău va fi mîine-oimiine gol ca o poponeață“. Capul apare aici drept reprezentare a ărții opuse a corpului. Semnificația simbolică a lustrei este evidentă : oate obiectele alungite sînt simboluri ale organului sexual masculin. Ar fi vorba, deci, de o sîngerare a părții inferioare a corpului, ca urnare a unei vătămări pricinuite de penis. Ar putea fi posibile încă nulte alte sensuri ; alte lămuriri date de autoarea visului ne arată că este vorba de credința ei potrivit căreia menstruația ar fi provocată le raporturile sexuale cu bărbatul, teorie sexuală care numără mulți adepți printre fetele care nu au atins încă vîrsta maturității.

b) *Ea dă în vis peste un șanț adînc care, știe, provine din scoaterea unui copac.* În legătură cu aceasta ea observă că copacul însuși *lipsește*. Crede a nu fi văzut copacul în vis, dar întreaga sa frază slujește exprimării unei alte idei care revelează semnificația simbolică a faptului. Acest vis se raportează în special la o altă concepție sexuală infantilă, potrivit căreia fetele ar avea la început aceleași organe sexuale ca băieții și că numai în urma castrării (smulgerea copacului) organele sexuale ale femeii ar lua forma cunoscută.

c) *Ea stă în fața sertarului biroului ei, al cărei conținut îi este atît de familiar încît își dă numaidecît seama de cel mai neînsemnat amestec al unei mîini străine.* Sertarul biroului este, ca orice sertar, cutie sau casetă, reprezentare simbolică a organului sexual al femeii. Știe că urmele raporturilor sexuale (și, după cum crede ea, ale pipăitului) sînt ușor de recunoscut și s-a temut multă vreme de această dovadă. După părerea mea, interesul suscitat de aceste trei vise constă îndeosebi în *cunoștințele* de care dă dovadă autoarea viselor : ea își amintește de perioada investigațiilor sale infantile asupra misterelor vieții sexuale, ca și de rezultatele la care ajunsese și de care era, pe atunci, foarte mîndră.

5. Încă puțin simbolism. Dar de data aceasta trebuie să expun, în prealabil, pe scurt, contextul psihic. Un domn, care și-a petrecut o noapte în intimitatea unei doamne, vorbește despre aceasta din urmă ca despre una din acele firi materne la care sentimentul dragostei se intemeiază exclusiv pe dorința de a procrea. Dar împrejurările în care a avut loc întîlnirea despre care este vorba erau de așa natură încît au trebuit luate măsuri de precauție împotriva eventualității unei sarcini și, după cum se știe, principala măsură constă în împiedicarea lichidului seminal de a pătrunde în organul genital al femeii. În dimineața care a urmat întîlnirii cu pricina, doamna povestește acest vis :

Un ofițer îmbrăcat cu o manta roșie o urmărește pe stradă. Ea începe să alerge, urcă scara casei sale ; el o urmărește întruna. Cu răsuflarea tăiată, ea ajunge la apartamentul ei, se strecoară înăuntru și încuie ușa cu cheia. Ofițerul rămîne afară și, privind pe fereastră, ea îl vede așezat pe o bancă, plîngînd.

Recunoașteți fără greutate în urmărirea de către ofițerul cu manta roșie și în urcarea precipitată a scării reprezentarea actului sexual. Faptul că autoarea visului se încuie spre a se pune la adăpost de urmăritor

este un exemplu referitor la acele inversiuni care se produc atît de frecvent în vise: de fapt este vorba de nerealizarea actului sexual de către bărbat. La fel, ea și-a deplasat amărăciunea, atribuind-o partenerului: pe acesta îl vede ea plîngînd în vis, ceea ce de asemenea constituie o aluzie la ejaculare.

Fără îndoială că ați auzit spunîndu-se că, potrivit psihanalizei, toate visele ar avea o semnificație sexuală. Acum sînteți în situația de a vă da seama cît de incorectă este această părere. Cunoașteți vise reprezentînd realizări ale unor dorințe, vise în care este vorba de satisfacerea unor trebuințe fundamentale, ca foamea, setea, nevoia de libertate; cunoașteți de asemenea vise pe care le-am numit vise ale comodității și nerăbdării, vise ale cupidității, vise egoiste. Dar trebuie să considerați ca pe un nou rezultat al cercetării psihanalitice faptul că visele extrem de deformate (dealtfel nu toate) servesc în special exprimării dorințelor sexuale.

6. Am un motiv deosebit să acumulez exemple de utilizare a simbolurilor în vise. Încă de la prima noastră întîlnire v-am subliniat cît este de dificil, în predarea psihanalizei, să facem dovada afirmațiilor noastre și să dobîndim astfel convingerea auditorilor. Ați avut în continuare multiple ocazii de a vă asigura că avem dreptate. Or, între diversele propoziții și afirmații ale psihanalizei există o legătură atît de strînsă încît convingerea dobîndită cu privire la un aspect se poate extinde la o parte mai mult sau mai puțin întinsă a întregului. Putem spune despre psihanaliză că este deajuns să-i întinzi un deget pentru ca ea să-ți ia toată mîna. Acela care a înțeles și a adoptat explicarea actelor ratate trebuie, spre a fi logic, să adopte tot restul. Or, simbolistica viselor ne oferă un alt aspect la fel de ușor accesibil. Vă voi expune visul, de-acum publicat, al unei femei simple, al cărei bărbat este agent de poliție și care cu siguranță că nu a auzit vorbindu-se despre simbolistica viselor și despre psihanaliză. Judecați dumneavoastră înșivă dacă interpretarea acestui vis cu ajutorul simbolurilor sexuale trebuie sau nu să fie considerată ca arbitrară și forțată.

„...Cineva s-a introdus atunci în locuință și, neliniștită, ea cheamă un agent de poliție. Acesta, însă, în înțelegere cu cei doi „pungași", intră într-o biserică unde urcă mai multe trepte. În spatele bisericii era un munte acoperit de o pădure deasă. Agentul de poliție avea o cascheta și purta grumăjer și manta. Avea barbă neagră. Cei doi vagabonzi, care îl însoțeau în liniște pe agent, purtau în jurul șoldurilor șorțuri în formă de sac. O cărare ducea de la biserică la munte, mărginită de-o parte și de alta de ierburi și tufișuri care deveneau tot mai dese, formînd o adevărată pădure în vîrful muntelui".

Recunoașteți cu ușurință simbolurile folosite. Organele genitale masculine sînt reprezentate de o trinitate de persoane, iar organele feminine de un peisaj, cu capelă, munte și pădure. Treptele apar ca simbol al actului sexual. Ceea ce este numit munte în vis, în anatomie poartă același nume: muntele lui Venus, osul pubian.

7. Încă un vis care trebuie interpretat cu ajutorul simbolurilor, vis remarcabil și convingător prin faptul că însuși autorul său a tălmăcit toate simbolurile, fără să posede nici cea mai neînsemnată cunoștință

eoretică cu privire la interpretarea viselor, circumstanță cu totul ex-:epțională, ale cărei elemente nu le cunoaștem cu exactitate.

„El se plimbă împreună cu tatăl său într-un loc care cu siguranță ste Praterul[2]), căci se vede rotonda și înaintea acesteia o mică ridi-ătură de care este atașat un balon captiv care pare destul de dezum-lat. Tatăl său îl întreabă la ce servesc toate acestea; întrebarea îl niră, dar nu dă cituși de puțin explicația care i se cere. Sosesc apoi ntr-o curte în care se întinde o mare placă de fier, albă. Tatăl ar vrea ă desprindă o bucată mare, dar privește în jurul său ca să vadă dacă :u-l observă cineva. El îi spune atunci că ar fi deajuns să anunțe paz-:icul: va putea în acest fel să ia cît va voi. Din curtea aceasta, o scară 'uce într-un șanț ai cărui pereți sînt capitonați ca de exemplu un foto-:u din piele. La capătul acestui șanț se află o lungă platformă, după are începe un alt șanț".

Autorul visului dă el însuși următoarea interpretare: „Rotonda re-rezintă organele genitale, iar balonul captiv nu este altceva decît peni-ul meu a cărui capacitate de erecție este diminuată de cîtăva vreme". :ă traducem mai exact toate acestea: rotonda este regiunea fesieră pe are copilul o socoate în general ca făcînd parte din aparatul genital; .ica ridicătură din fața acestei rotonde reprezintă testiculele. În vis, ată îl întreabă ce înseamnă toate acestea, cu alte cuvinte care este :opul și funcția organelor genitale. Fără riscul de a ne înșela, putem ă intervertim situațiile și să admitem că fiul este acela care întreabă. 'atăl nepunînd niciodată, în viața reală, asemenea întrebare, trebuie să onsiderăm această idee a visului ca pe o dorință sau să n-o acceptăm ecît în mod condiționat: „Dacă aș fi cerut tatălui meu lămuriri cu rivire la organele sexuale..." Vom găsi imediat în altă parte continua-ea și dezvoltarea acestei idei.

Curtea în care se află întinsă placa de fier albă nu trebuie conside-ată ca fiind esențialmente un simbol: ea face parte din localul în care i exercită tatăl negoțul. Din discreție, am înlocuit cu metalul alb arti-olul cu care face el comerț, fără a schimba nimic din conținutul visu-ii. Autorul visului, care își ajută tatăl în afaceri, a fost încă din rima zi șocat de incorectitudinea procedeelor prin care în general se ;știgă bani. De aceea trebuie să dăm ideii despre care am vorbit mai ıs următoarea dezvoltare: „Dacă i-aș fi cerut tatălui meu lămuriri, i m-ar fi înșelat, așa cum își înșeală clienții". Tatăl voia să desprindă bucată din placa de metal alb: putem vedea foarte bine în această ıtenție reprezentarea necinstei comerciale, însă autorul visului ne dă însuși o altă explicație: aceasta semnifică onanismul. Lucrul acesta știm de multă vreme, dar, în plus, această interpretare se acordă cu :ptul că secretul onanismului este exprimat prin contrariul său (fiul are îi spune tatălui că, dacă vrea să ia o bucată de metal alb, trebuie -o facă pe față, cerînd îngăduința paznicului). Așadar, să nu ne mire :ptul că îl vedem pe fiu atribuindu-i tatălui practici onaniste, așa cum a atribuit întrebarea din prima scenă a visului. Cît despre șanț, auto-

[2]) Vestit parc situat în partea estică a Vienei, în vecinătatea Dunării, des-:is pentru public din anul 1766, din ordinul împăratului Iosif al II-lea (Nota ed.)

rul visului îl interpretează evocînd căptușeala moale a pereților vaginali. Din parte-mi adaug că coborîrea, ca în alte cazuri urcarea, semnifică actul sexual.

Primul șanț, ne spunea autorul visului, era urmat de o lungă platformă la capătul căreia începea un alt șanț : aici este vorba de detalii biografice. După ce a avut cîtva timp raporturi sexuale normale frecvente, autorul visului se află actualmente în dificultate în ceea ce privește săvîrșirea actului sexual din cauza unor inhibiții și speră ca, grație tratamentului, să ajungă la vigoarea de altădată.

8. Cele două vise care urmează aparțin unui străin cu înclinații poligamice foarte pronunțate. Vi le citez spre a vă demonstra că în vis apare totdeauna *eul* autorului visului, chiar și atunci cînd acesta este disimulat în visul manifest. Valizele care figurează în aceste vise sînt simboluri feminine.

a) *El pleacă în voiaj, bagajele sale sînt aduse la gară cu trăsura. Acestea se compun dintr-un mare număr de valize, printre care se găsesc două mari valize negre, de soiul „valize cu mostre". El spune pe un ton de consolare : astea nu merg decît pînă la gară.*

Călătorește într-adevăr cu multe bagaje, dar în cursul tratamentului ne dezvăluie multe istorii cu femei. Cele două valize negre corespund cu două femei brunete, care joacă în prezent în viața sa un rol de primă importanță. Una dintre ele voia să-l urmeze la Viena ; dînd curs sfatului meu, i-a telefonat să nu întreprindă nimic în acest sens.

b) *O scenă la vamă : Unul din tovarășii lui de drum deschide valiza și, trăgînd nepăsător din țigară, zice că nu-i nimic înăuntru. Vameșul pare să-l creadă, dar reîncepe să scotocească și găsește ceva cu totul interzis. Călătorul spune atunci cu resemnare : nu-i nimic de făcut.* Călătorul este el însuși ; vameșul sînt eu. În general foarte sincer în mărturisirile sale, el voise să-mi ascundă relațiile pe care tocmai le înnodase cu o femeie, presupunînd pe bună dreptate că doamna aceea nu-mi era necunoscută. El a transferat asupra altei persoane penibila situație a cuiva care primește o dezmințire și pare, în acest fel, ca el însuși să nu figureze în vis.

9. Iată exemplul unui simbol pe care încă nu l-am menționat :

El își întîlnește sora în compania a două prietene, ele însele surori. El întinde mîna acestora, dar nu propriei sale surori.

Acest vis nu se referă la nici un eveniment cunoscut. Amintirile sale se raportează mai degrabă la o perioadă în care el a observat pentru prima dată, căutînd cauza acestui fapt, că pieptul se dezvoltă tîrziu la fete. Cele două surori reprezintă deci sînii, pe care el i-ar fi apucat bucuros, numai să nu fi fost sînii surorii sale.

10. Iată un exemplu de simbolistică a morții în vis :

El merge pe un pod de fier înalt și rigid, cu două persoane pe care le cunoaște, dar cărora la trezire le-a uitat numele. Deodată cele două persoane dispar și el vede un bărbat spectral care poartă o bonetă și un costum de pînză. Îl întreabă dacă nu e telegrafistul ... Nu. Dacă este vizitiul. Nu. Își continuă drumul, mai trăiește în vis o mare neliniște și, chiar treaz fiind, își prelungește visul, imaginîndu-și că podul de fier se prăbușește, aruncîndu-l în abis.

Persoanele despre care se spune că nu le cunoaștem sau că le-am tat numele sînt cel mai adesea persoane foarte apropiate. Autorul sului are un frate și o soră ; dacă le-ar fi dorit moartea, n-ar fi fost cît firesc să trăiască el însuși o neliniște de moarte. În ceea ce priște telegrafistul, el remarcă că aceștia sînt totdeauna transmițători vești rele. După uniformă, putea fi și un lampagiu, dar lampagiii de asemenea printre atribuții și stingerea felinarelor, așa cum geniul orții stinge flacăra vieții. Ideii vizitiului, el îi asociază poemul lui hland despre periplul regelui Carol și își amintește în legătură cu easta de o primejdioasă călătorie pe mare împreună cu doi camarazi, lătorie în cursul căreia el jucase rolul regelui din poem. În legătură podul de fier, își amintește de un grav accident petrecut în ultimul mp și de absurdul aforism : viața este un pod suspendat.

11. Alt exemplu de reprezentare simbolică a morții : *un domn nemoscut depune în onoarea sa o carte de vizită în chenar negru.*

12. Visul următor care are, dealtfel, printre antecedentele sale, o are nevrotică, vă va interesa sub multiple aspecte.

El călătorește cu trenul. Trenul se oprește în plin cîmp. El crede este vorba de un accident, că trebuie să facă ceva spre a se salva, averseazä toate compartimentele și îi omoară pe toți cei pe care-i înlnește : conductor, mecanic etc.

De acest vis se leagă relatarea unui fapt, făcută de un prieten. Pe cale ferată italiană era transportat un nebun într-un compartiment zervat, dar din nebăgare de seamă a fost lăsat să intre un călător același compartiment. Nebunul l-a ucis pe călător. Autorul visului identifică deci cu nebunul și își justifică actul prin obsesia, care îl inuie din cînd în cînd, că trebuie „să suprime pe toți martorii". Apoi ăsește o motivație mai bună, care formează punctul de plecare al visui. În ajun o văzuse la teatru pe fata cu care trebuia să se însoare, dar e care o părăsise, deoarece îl făcea gelos. Dată fiind intensitatea pe are o putea atinge la el gelozia, ar fi înnebunit de-a binelea dacă s-ar căsătorit cu fata. Aceasta înseamnă : el o socoate atît de puțin sigură, ıcît ar fi fost obligat să omoare pe toți cei ce i-ar fi ieșit în cale, ăci ar fi fost gelos pe toată lumea. Știm deja că faptul de a traversa serie de încăperi (aici compartimente) este simbolul căsătoriei.

În legătură cu oprirea trenului în plin cîmp și cu frica de accident, l ne spune că într-o zi în care călătorea într-adevăr pe calea ferată, renul se oprise subit între două stații. O tînără doamnă care se afla ngă el a emis părerea că probabil se va produce o ciocnire cu un alt ren și că în acest caz prima măsură de precauție care trebuie luată este ă ridici în sus picioarele. „Picioarele în sus" au jucat de asemenea n rol în numeroasele plimbări și excursii la țară pe care le făcuse cu ata în zilele fericite ale primei lor dragoste. O nouă dovadă că ar fi rebuit să fie nebun ca s-o ia acum de soție. Cu toate acestea, cunoașerea situației îmi permite să afirm că dorința de a săvîrși această nebuie nu era cîtuși de puțin absentă la el.

*
* *

XIII

TRĂSĂTURI ARHAICE ȘI INFANTILISMUL VISULUI

Să revenim la rezultatul nostru potrivit căruia, sub influența cenzurii, procesul de elaborare onirică comunică ideilor latente ale visului un alt mod de expresie. Ideile latente nu sînt decît ideile conștiente ale vieții noastre din starea de veghe, idei pe care noi le cunoaștem. Noul mod de expresie prezintă numeroase trăsături neinteligibile pentru noi. Am arătat că acesta datează din epoci de mult depășite ale dezvoltării noastre intelectuale, ținînd de limbajul figurat, de raporturile simbolice, poate de condițiile existente înainte de dezvoltarea limbajului nostru abstract. De aceea am calificat drept *arhaic* sau *regresiv* modul de expresie al procesului de elaborare onirică.

Veți putea conchide că studiul mai aprofundat al procesului de elaborare a visului ne va permite să colectăm date prețioase despre începuturile puțin cunoscute ale dezvoltării noastre intelectuale. Sper să fie așa, dar această cercetare nu a fost încă întreprinsă. Preistoria la care ne conduce procesul de elaborare onirică este dublă : mai întîi preistoria individuală, copilăria, apoi, în măsura în care individul reproduce pe scurt, în cursul copilăriei sale, întreaga dezvoltare a speciei umane, preistoria filogenetică. Că se va reuși într-o zi să se stabilească partea care, în procesele psihice latente, revine preistoriei individuale și elementele care, în această viață, provin din preistoria filogenetică, faptul nu-mi pare imposibil. Astfel, bunăoară, după părerea mea sîntem autorizați să socotim ca pe o moștenire filogenetică simbolizarea, pe care individul ca atare nu a învățat-o niciodată.

Dar acesta nu este singurul caracter arhaic al visului. Cunoașteți cu toții, din experiență, remarcabila amnezie a copilăriei. Mă refer la faptul că primii cinci, șase sau opt ani din viață nu lasă, ca evenimentele trăite ulterior, urme în memorie. Întîlnim mulți indivizi care cred că se pot lăuda cu o continuitate mnemonică ce se întinde pe toată durata vieții lor, de la primele sale începuturi, dar cazul contrar, acela al lacunelor în memorie, este mult mai frecvent. Cred că acest fapt nu a suscitat interesul pe care îl merită. La vîrsta de doi ani copilul știe deja să vorbească bine ; curînd după aceea el dovedește că știe să se orienteze în situații psihice complicate și își manifestă ideile și sentimentele prin cuvinte și fapte pe care i le reamintim mai tîrziu, dar pe care el însuși le-a uitat. Cu toate acestea, memoria copilului fiind mai puțin încărcată în primii ani decît în anii care urmează, spre exemplu la opt ani, ea ar trebui să fie mai eficace și mai suplă, deci mai aptă să rețină faptele și impresiile. Pe de altă parte, nici un fapt nu ne autorizează să considerăm funcția memoriei ca pe o funcție psihică elevată și dificilă : găsim, dimpotrivă, o bună memorie chiar la persoane al căror nivel intelectual este foarte scăzut.

Acestei particularități i se suprapune o a doua, anume faptul că vidul mnemonic care se întinde asupra primilor ani ai copilăriei nu este absolut : răsar unele amintiri bine conservate, amintiri care corespund cel mai adesea unor impresii plastice și cărora, dealtfel, nimic nu le justifică conservarea. Amintirile care se raportează la evenimente ulterioare suferă în memorie o selecție : ceea ce este important se păstrează, restul este îndepărtat. Nu la fel se petrec lucrurile cu amintirile conservate din cea mai fragedă copilărie. Ele nu corespund în mod necesar unor evenimente importante din această perioadă a vieții, nici măcar unor evenimente care ar fi putut să pară importante din punctul de vedere al copilului. Aceste amintiri sînt adesea atît de banale și de insignifiante încît ne întrebăm cu uimire de ce aceste detalii au scăpat uitării. Am încercat odinioară să soluționez cu ajutorul analizei enigma amneziei infantile și a resturilor de amintiri păstrate în ciuda acestei amnezii, ajungînd la concluzia că la copil singurele care au supraviețuit sînt amintirile importante. Numai că, datorită proceselor pe care deja le cunoașteți și care sînt condensarea și mai ales deplasarea, ceea ce este important este înlocuit în memorie prin elemente care par mai puțin importante. Am dat din această cauză amintirilor din copilărie numele de *amintiri-copertă* [1]; o analiză aprofundată permite să degajăm tot ceea ce a fost uitat.

În tratamentele psihanalitice ne găsim totdeauna în fața nevoii de a umple lacunele pe care le prezintă amintirile infantile și, în măsura în care tratamentul dă rezultate aproape satisfăcătoare, adică într-un foarte mare număr de cazuri, izbutim să evocăm conținutul anilor copilăriei acoperit de uitare. Impresiile reconstituite nu au fost în realitate niciodată uitate : ele au rămas doar inaccesibile, latente, refulate în zona inconștientului. Se întîmplă însă ca ele să izbucnească spontan din inconștient, aceasta producîndu-se adesea cu prilejul viselor. Se pare deci că viața onirică știe găsi calea de acces la aceste trăiri infantile latente. Găsim în legătură cu acestea exemple admirabile în literatură și eu însumi am putut aduce în sprijinul acestui fapt o contribuție personală. Am visat într-o noapte, între altele, o anumită persoană care îmi făcuse un serviciu și pe care o vedeam clar în fața ochilor. Era un om mic de stat, chiar grosolan, avînd capul adînc înfundat între umeri. Am conchis, după contextul visului, că acest om era medic. Din fericire am putut-o întreba pe mama, care încă trăia, care era înfățișarea exterioară a medicului din orașul meu natal pe care îl părăsisem la vîrsta de 3 ani și am aflat că acesta fusese într-adevăr chiar mic de statură, grobian, că avea capul înfundat între umeri ; am mai aflat în plus, de la mama, în ce împrejurare, uitată de mine, mă îngrijise. Acest acces la materialele uitate din primii ani de copilărie constituie, deci, o altă trăsătură arhaică a visului.

Aceeași explicație este valabilă și pentru o alta dintre enigmele de care ne-am izbit pînă în prezent. Vă amintiți de uimirea pe care ați

[1]) *„Deckerinnerungen"* în textul original (Nota trad.)

încercat-o cînd v-am adus dovada că visele sînt declanşate de dorinţe sexuale esenţialmente reprobabile şi de o licenţă adesea excesivă, în aşa fel încît au făcut necesară instituirea unei cenzuri onirice şi a unei deformări. Ori de cîte ori am interpretat un vis de acest gen, nu s-a întîmplat niciodată ca autorul visului să nu protesteze ; în cazul cel mai favorabil, adică chiar şi atunci cînd se înclină în faţa acestei interpretări, el se întreabă totdeauna de unde i-a putut veni o asemenea dorinţă pe care o simte incompatibilă cu caracterul său, contrară ansamblului tendinţelor şi sentimentelor sale. Nu este necesar să insistăm ca să dovedim originea acestor dorinţe. Aceste dorinţe reprobabile îşi au rădăcinile în trecut, adesea într-un trecut care nu este prea îndepărtat. Este posibil să dovedim că ele au fost odinioară cunoscute şi conştiente. Femeia al cărei vis înseamnă că ea doreşte moartea fiicei sale în vîrstă de 17 ani recunoaşte, datorită îndrumării noastre, că într-adevăr a avut această dorinţă într-o anumită perioadă. Copilul se născuse dintr-un mariaj nefericit, care se terminase prin ruptură. Pe cînd era încă însărcinată cu fiica sa, ca urmare a unei scene cu soţul a avut un acces de furie, în aşa fel încît pierzîndu-şi orice stăpînire de sine începuse să-şi lovească pîntecele cu pumnii, în nădejdea că va pricinui astfel moartea copilului pe care-l purta. Sînt mame care îşi iubesc astăzi copiii cu tandreţe, poate chiar cu o tandreţe exagerată şi care nu i-au conceput totuşi decît fără tragere de inimă şi le-au dorit adesea moartea înainte de a se naşte. Cîte dintre ele nu au dat dorinţei lor un început de realizare, din fericire inofensiv ! Şi astfel dorinţa enigmatică de a vedea murind o persoană iubită îşi are obîrşia chiar la începutul relaţiilor cu aceasta.

Tatăl, al cărui vis ne autorizează să admitem prin interpretare că doreşte moartea copilului său prim născut şi preferat, sfîrşeşte de asemenea prin a-şi aminti că această dorinţă nu i-a fost întotdeauna străină. Pe cînd copilul era încă la sînul mamei sale, tatăl, care nu era mulţumit de căsătoria sa, îşi spunea adesea că dacă micuţul, care nu însemna nimic pentru el, ar muri, el ar redeveni liber şi ar da o mai bună folosinţă libertăţii sale. Putem demonstra aceeaşi origine într-un mare număr de cazuri de ură ; este vorba în aceste cazuri de amintiri care se referă la fapte ce aparţin trecutului, odinioară conştiente şi jucînd un rol în viaţa psihică. Îmi veţi spune că din moment ce nu au existat modificări în atitudinea cu privire la o persoană, din moment ce această atitudine a fost mereu binevoitoare, dorinţele şi visele cu pricina nu ar trebui să existe. Sînt cu totul dispus să recunosc această concluzie, dar vă invit totodată să ţineţi seama nu de textul visului, ci de sensul care ni se dezvăluie ca urmare a interpretării. Se poate întîmpla ca visul manifest care are ca obiect moartea unei persoane iubite să-şi fi pus doar o mască înfricoşătoare, dar să semnifice în realitate cu totul altceva sau să nu se fi servit de persoana iubită decît în calitate de substitut înşelător pentru o altă persoană.

Dar aceeaşi situaţie ridică şi o altă problemă, mult mai serioasă. Şi chiar dacă am admite, îmi veţi spune, că această dorinţă de moarte a existat şi a fost confirmată de amintirea evocată, prin ce constituie aceasta o explicaţie ? Această dorinţă, de mult timp învinsă, nu mai poate să existe acum în inconştient decît în calitate de amintire indiferentă, lipsită de orice putere de stimulare. Într-adevăr, nimic nu probează această putere. Atunci de ce această dorinţă este evocată în vis ? Întrebare absolut justificată. Tentativa de a-i da un răspuns ne-ar duce departe şi ne-ar obliga să adoptăm o atitudine determinată cu privire la unul din aspectele cele mai importante ale teoriei viselor. Sînt silit să rămîn în cadrul expunerii mele şi să practic o abţinere momentană. Să ne mulţumim, aşadar, cu faptul de a fi demonstrat că această dorinţă înăbuşită joacă rolul de excitant al visului şi să ne continuăm cercetările în scopul de a ne da seama dacă şi celelalte dorinţe rău famate îşi au originea în trecutul individului.

Să ne ocupăm de dorinţele de suprimare a unor persoane pe care trebuie să le punem în legătură cel mai adesea cu egoismul nemărginit al autorului visului. Este uşor de arătat că această dorinţă este cel mai frecvent creatoare de vise. Ori de cîte ori cineva ne barează drumul în viaţă (şi cine nu ştie cît de frecvent apare acest caz în condiţiile atît de complicate ale vieţii noastre actuale), visul se arată gata să-l suprime, fie acesta tata, mama, un frate sau o soră, un soţ sau o soaţă etc. Această răutate a naturii umane ne-a uluit şi nu eram dispuşi, desigur, să admitem fără rezerve exactitatea acestui rezultat al interpretării viselor. Dar din moment ce trebuie să cercetăm originea acestor dorinţe în trecut, descoperim numaidecît perioada din trecutul individual în care acest egoism şi aceste dorinţe, cu privire chiar şi la persoanele cele mai apropiate, nu mai prezintă nimic deconcertant. În primii ani ai săi, voalaţi mai tîrziu de amnezie, — copilul este acela care face adesea dovadă în cel mai înalt grad de acest egoism şi care mereu va prezenta în acest sens semne sau mai degrabă rămăşiţe accentuate. Copilul se iubeşte în primul rînd pe sine însuşi ; el nu învaţă decît mai tîrziu să-i iubească pe ceilalţi, să sacrifice altora o parte din *eul* său. Chiar persoanele pe care copilul pare a le iubi de la început, el nu le iubeşte mai întîi decît pentru că are nevoie de ele, pentru că nu se poate lipsi de ele, deci din motive egoiste. Abia mai tîrziu dragostea se detaşează la copil de egoism. De fapt *egoismul este acela care îl învaţă să iubească.*

Este extrem de instructiv să facem, din acest unghi de vedere, o comparaţie între atitudinea copilului cu privire la fraţii şi surorile sale şi atitudinea faţă de părinţi. Copilul mic nu-şi iubeşte în mod necesar fraţii şi surorile şi, în general, acest sentiment de dragoste nu se manifestă. Este incontestabil faptul că pe ei îi consideră concurenţi şi se ştie că această atitudine se menţine neîntrerupt timp de ani şi ani, pînă la pubertate şi chiar şi după această vîrstă. Această atitudine este adesea înlocuită sau, mai curînd, dublată de o alta mai tandră, dar, ca regulă generală, atitudinea ostilă este cea iniţială. O observăm cel mai uşor la copiii între doi ani şi jumătate şi cinci ani, cînd vine pe lume un nou frate sau o nouă soră. Fie frate, fie soră, el are parte, cel mai adesea, de o primire prea puţin amicală. Proteste ca : *„Nu-mi trebuie, să-l ia barza înapoi"*, sînt absolut frecvente. În continuare, copilul profită de orice ocazie ca să descalifice intrusul, iar tentativele de a-i face rău, atentatele directe nu sînt rare în asemenea cazuri. Dacă diferenţa de vîrstă nu este prea evidentă, cînd activitatea sa psihică marchează o intensitate mai mare, copilul se află pus în faţa concurenţei ca fapt împlinit şi se acomodează în acest sens. Dacă diferenţa de vîrstă este

suficient de mare, noul venit poate trezi de la început unele simpatii : el apare în acest caz ca un obiect interesant, ca un soi de păpușă vie ; iar cînd diferența este de opt ani sau mai mult, putem vedea manifestîndu-se, mai ales la fetițe, o solicitudine cvasimaternă. Dar, ca să ne exprimăm franc, cînd descoperim, în spatele unui vis, dorința de a vedea murind un frate sau o soră, rareori este vorba de o năzuință enigmatică, sorgintea aflîndu-se în prima copilărie, adesea chiar într-o perioadă mai tardivă a vieții în comun.

Am găsi cu greu o cameră a copiilor [2]) fără conflicte violente între locatarii ei. Motivele acestor conflicte sînt : dorința fiecăruia de a monopoliza în beneficiul său propriu dragostea părinților, obiectele și spațiul disponibil. Sentimentele ostile sînt adresate atît celor mai în vîrstă cît și celor mai tineri dintre frați și surori. Dacă nu mă înșel, Bernard Shaw este acela care a spus : dacă există vreo ființă pe care o tînără englezoaică s-o urască mai mult decît pe mama sa, aceasta este cu siguranță sora sa cea mare. Este, în această remarcă, ceva care ne tulbură. Putem, în cel mai rău caz, să înțelegem existența urii și a rivalității între frați și surori. Dar cum se pot oare strecura sentimentele de ură în relațiile dintre fiică și mamă, dintre părinți și copii ?

Fără îndoială, copiii înșiși manifestă mai multă bunăvoință față de părinții lor decît față de frații și surorile lor. Dealtfel faptul este conform așteptării noastre : noi găsim că lipsa de dragoste între părinți și copii este un fenomen mult mai contrar naturii decît absența ei între frați și surori. În primul caz noi am considerat ca un lucru sfînt, ca să zicem așa, ceea ce am lăsat în stare profană în celălalt caz. Totuși și observațiile zilnice relevă că relațiile afective dintre părinți și copii rămîn adesea mult mai prejos de idealul fixat de societate, tăinuind o inimiciție care nu ar pregeta să se manifeste fără intervenția inhibitoare a pietății și a anumitor porniri afectuoase. Cauzele acestei stări de lucruri sînt în general cunoscute : este vorba, mai înainte de toate, de o forță care tinde să despartă pe membrii de familie aparținînd aceluiași sex, pe fiică de mamă, pe fiu de tată. Mama reprezintă pentru fiică o autoritate care îi limitează voința și are misiunea de a-i impune renunțarea la libertatea sexuală impusă de societate ; dealtfel, în unele cazuri este vorba de un fel de rivalitate între mamă și fiică, de o veritabilă concurență. Aceleași relații, chiar cu un plus de acuitate, le regăsim între tată și fiu. Pentru fiu, tatăl apare ca personificarea oricărei constrîngeri sociale, suportată cu neliniște ; tatăl se opune afirmării voinței fiului, îi barează accesul prematur la plăcerile sexuale și, în caz de comunitate a bunurilor, accesul la folosința acestora. Așteptarea morții tatălui se ridică, în cazul succesorului la tron, la o altitudine cu adevărat tragică. În schimb, relațiile dintre tați și fiice, dintre mame și fii par sincer amicale. Adesea tocmai în relațiile mamă—fiu și invers găsim noi exemplele cele mai clare de tandrețe statornică, lipsită de orice considerație egoistă.

Cu siguranță că vă întrebați de ce vă vorbesc de aceste lucruri care sînt totuși banale și în general cunoscute. O fac, deoarece există o puternică tendință de a nega importanța lor în viață și de a considera că

[2]) „*Kinderstube*" în textul original (Nota trad.)

idealul social este întotdeauna și în toate cazurile îndeplinit și urmărit. Este preferabil ca psihologul să fie acela care ne comunică adevărul, în loc de a încredința această grijă cinicului. Este bine, cu toate acestea, să spunem că negarea de care am vorbit nu se raportează decît la viața reală, lăsîndu-i-se artei epice și dramatice întreaga libertate de a se sluji de situațiile care rezultă din știrbirile aduse acestui ideal.

În consecință, nu trebuie să ne mirăm dacă, la multe persoane, visul dezvăluie dorința de suprimare a părinților, mai ales a părinților de același sex. Trebuie să admitem că această dorință există și în starea de veghe și uneori devine chiar conștientă, în cazul în care își pune masca unui alt mobil, ca în cazul descris în exemplul nr. 3, unde dorința de a-și vedea mort tatăl era mascată de mila trezită, chipurile, de suferințele inutile ale acestuia. Rareori ostilitatea domină singură situația : cel mai adesea ea se ascunde îndărătul unor porniri mai tandre, care o refulează, trebuind să aștepte, ca să spunem așa, să vină visul s-o izoleze ; ca o consecință a acestei izolări ; ostilitatea capătă în vis proporții exagerate, ca ulterior să se reducă din nou, după ce interpretarea a făcut-o să intre în ansamblul vieții *(H. Sachs)*. Această dorință din vis o regăsim chiar în cazurile în care viața nu-i oferă nici un punct de sprijin și în care omul în stare de veghe nu consimte niciodată s-o mărturisească. Aceasta se explică prin faptul că motivul cel mai profund și mai obișnuit al ostilității, îndeosebi între persoanele de același sex, s-a afirmat încă din prima copilărie.

Motivul acesta nu este altul decît rivalitatea afectivă, căreia se cuvine să-i subliniem lămurit caracterul sexual. Chiar de cînd el mai este copil, fiul începe să arate pentru mama sa o tandrețe cu totul aparte : el o consideră ca bunul său propriu, văzînd în tată un fel de rival care îi dispută posesiunea acestui bun ; tot așa cum pentru fetiță mama este o persoană care tulbură relațiile sale afectuoase cu tatăl, ocupînd un loc pe care ea, fiica, ar dori să-l țină pentru sine. Tocmai pe calea observației aflăm noi la ce vîrstă timpurie trebuie să localizăm această atitudine căreia îi dăm numele de *complexul lui Oedip*, deoarece legenda care are drept erou pe Oedip realizează, neimprimîndu-le decît o ușoară atenuare, cele două dorințe extreme care decurg din situația de fiu : dorința de a-și ucide tatăl și aceea de a se căsători cu mama.

Nu afirm că *compexul lui Oedip* epuizează tot ceea ce privește atitudinea reciprocă părinți—copii, această relație putînd fi mult mai complicată. Pe de altă parte, *complexul lui Oedip* însuși este mai mult sau mai puțin accentuat, putînd suferi chiar și unele modificări ; dar el rămîne un factor concret și extrem de important al vieții psihice a copilului, existînd mai degrabă riscul de a-i subestima valoarea decît de a-i exagera influența și efectele care decurg din aceasta. Dealtfel dacă copiii reacționează printr-o atitudine care corespunde *complexului lui Oedip*, faptul se petrece din cauza stimulării provenite de la părinții înșiși care, în preferințele lor, se lasă călăuziți adesea de diferența sexuală care face ca tatăl să-și prefere fiica și ca mama să-și prefere fiul, sau ca tatăl să reverse asupra fiicei și mama asupra fiului afecțiunea pe care nu o mai găsesc în căminul conjugal.

Nu s-ar putea spune că lumea s-a arătat recunoscătoare cercetării psihanalitice pentru descoperirea *complexului lui Oedip*. Dimpotrivă,

această descoperire a provocat rezistența cea mai îndîrjită a adulților, iar cei care au mai întîrziat să se alieze la respingerea acestui sentiment interzis și tabu, și-au răscumpărat zăbava dînd acestui „complex" interpretări care îl lipseau de orice valoare. Personal rămîn ferm convins că nu este aici nimic de negat, nimic de atenuat. Trebuie să ne familiarizăm cu acest fapt, pe care legenda greacă însăși îl recunoaște ca pe o fatalitate ineluctabilă. Este interesant, pe de altă parte, să constatăm că acest *complex al lui Oedip*, pe care unii ar voi să-l elimine din viață, este cedat poeziei, lăsat la libera sa dispoziție. Într-un studiu conștiincios, O. Rank a arătat că *complexul lui Oedip* a furnizat literaturii dramatice subiecte admirabile, pe care ea le-a tratat aducîndu-le tot felul de modificări, de atenuări, de travestiri, adică de deformări analoage acelora pe care le produce cenzura viselor. Trebuie deci să atribuim *complexul lui Oedip* chiar și autorilor de vise care au avut fericirea să evite mai tîrziu conflictele cu părinții lor, acest *complex* fiind strîns legat de un altul pe care îl numim *complexul de castrație* și care este o reacție la inhibările și limitările pe care tatăl le impune preocupărilor sexuale din copilărie ale fiului.

Ajungînd, prin cercetările precedente, la studiul vieții psihice infantile, ne putem aștepta să găsim o explicație analoagă în privința originii altui grup de dorințe interzise care se manifestă în vise: ne referim la tendințele sexuale excesive. Îndemnați în acest fel să studiem și viața sexuală a copilului, aflăm din surse multiple următoarele fapte: mai înainte de toate, se săvîrșește o mare greșeală negîndu-se viața sexuală la copil și admițîndu-se că sexualitatea nu apare decît în momentul pubertății, cînd organele genitale au atins deplina lor dezvoltare. Dimpotrivă, copilul are de la început o viață sexuală foarte bogată, care diferă din mai multe puncte de vedere de viața sexuală ulterioară, considerată ca normală. Ceea ce calificăm drept *pervers* în viața adultului se îndepărtează de starea normală prin următoarele particularități: ignorarea limitelor impuse speciei (a abisului care desparte omul de animal), a barierei constituite de sentimentul dezgustului, a barierei reprezentate de incest (adică de interdicția de a căuta satisfacerea nevoilor sexuale prin intermediul unor persoane de care ești legat prin legături de rudenie apropiată), orientarea homosexuală și, în sfîrșit, transferul rolului genital altor organe și părți ale corpului. Toate aceste bariere, departe de a exista de la început, se structurează încetul cu încetul în cursul dezvoltării și educației progresive a umanității. Copilul mic nu le cunoaște. El ignoră faptul că între om și animal există un abis de netrecut; mîndria cu care omul se diferențiază de animal nu se dobîndește decît mai tîrziu. El nu manifestă la început nici un dezgust față de excremente [3]: acest dezgust nu-l capătă decît treptat, sub influența educației. Departe de a bănui deosebirile între sexe, la început el crede în identitatea organelor sexuale; primele sale dorințe sexuale și prima sa curiozitate se îndreaptă asupra persoanelor care-i sînt cele mai apropiate: părinți, frați, surori, persoane însărcinate să-l îngrijească; în ultimă instanță se manifestă la el un fapt pe care-l regăsim mai tîrziu la apogeul relațiilor erotice, anume faptul că el localizează sursa plăcerii erotice nu numai în organele genitale; la el și alte părți ale corpului revendică aceeași sensibilitate, furnizează senzații de plăcere analoage și pot îndeplini astfel rolul organelor genitale. Deci copilul poate prezenta ceea ce noi am numi o „perversitate polimorfă" și dacă toate aceste tendințe nu se manifestă la el decît sub formă de urme, aceasta ține, pe de o parte, de intensitatea lor minimă în comparație cu ceea ce este ea la o vîrstă mai avansată și, pe de altă parte, de faptul că educația reprimă cu hotărîre, pe măsura manifestării lor, toate tendințele sexuale ale copilului. Această reprimare se transferă, ca să spunem așa, din practică în teorie, adulții străduindu-se să treacă cu vederea o parte a manifestărilor sexuale ale copilului și să dezbrace, printr-o anumită interpretare, cealaltă parte a acestor manifestări de natura lor sexuală: acest lucru fiind împlinit, nimic nu este mai ușor decît de a nega totul. Iar acești negativiști sînt adesea aceiași oameni care, în *nursery* [3]), acționează în mod sever împotriva dezlănțuirilor sexuale ale acestora; ceea ce nu-i împiedică, odată așezați la masa lor de lucru, să apere puritatea sexuală a copiilor. Ori de cîte ori copiii sînt lăsați de capul lor sau suferă influențe imorale, ajung să manifeste adesea foarte pronunțate acte de perversitate sexuală. Fără îndoială, persoanele adulte au dreptate să nu ia prea în serios aceste „copilării" și aceste „amuzamente", copilul neavînd a da socoteală de actele sale în fața tribunalului de moravuri; aceasta nu înseamnă mai puțin că faptele există, că ele au importanța lor, atît ca simptome ale unei constituții, cît și ca antecedente și factori de orientare ai evoluției ulterioare și că, în fine, ele ne lămuresc viața sexuală a copilului și, totodată, viața sexuală a omului în genere. Astfel, dacă îndărătul viselor noastre deformate regăsim toate aceste dorințe perverse, înseamnă doar că în acest domeniu și visul a efectuat o regresiune spre starea infantilă.

Dintre aceste dorințe interzise, o mențiune specială trebuie acordată dorințelor incestuoase, adică acelor dorințe sexuale îndreptate asupra părinților, asupra fraților și surorilor. Cunoașteți aversiunea pe care societatea o arată sau, cel puțin, o afișează față de incest și ce putere de constrîngere prezintă interdicțiile referitoare la acesta. S-au făcut eforturi extraordinare pentru a se explica această aversiune față de incest. Unii au văzut în interdicția incestului o reprezentare psihică a selecției naturale, consangvinitatea avînd ca efect degenerescența caracterelor rasiale, alții au pretins că viața în comun practicată din cea mai fragedă copilărie deturnează dorințele sexuale de la persoanele cu care ne aflăm în contact permanent. Dar și într-un caz și în celălalt, incestul s-ar elimina în mod automat, fără a fi nevoie să se recurgă la prohibiții aspre, care ar dovedi mai curînd existența unei înclinații puternice pentru incest. Cercetările psihanalitice au stabilit fără putință de tăgadă că iubirea incestuoasă este cea dintîi care se manifestă în mod constant și că numai mai tîrziu ea se lovește de o opoziție ale cărei origini nu pot fi găsite în psihologia individuală.

Să recapitulăm acum datele care, rezultînd din studiul aprofundat al psihologiei copilului, sînt de natură să ne înlesnească înțelegerea vi-

[3]) „*Keinen Ekel von dem Exkrementellen*" (Nota trad.)

[3]) *Nursery* în textul original, cuvînt englez care se traduce prin „grădiniță", „creșă", dar care la început însemna „camera copiilor" (Nota trad.)

sului. Nu numai că am stabilit că elementele din care se compun evenimentele uitate ale vieții infantile sînt accesibile visului, ci am constatat în plus că viața psihică a copiilor, cu toate particularitățile sale, cu egoismul, cu tendințele sale incestuoase etc., supraviețuiește în inconștient, spre a se dezvălui în vis, care ne trimite în fiecare noapte înapoi în viața infantilă. Aceasta constituie pentru noi o confirmare că *inconștientul vieții psihice nu este altceva decît faza infantilă a acestei vieți*. Impresia penibilă pe care ne-o lasă constatarea atîtor trăsături negative în natura umană începe să se atenueze. Aceste trăsături atît de excesiv de rele sînt pur și simplu primele elemente, elementele primitive, infantile ale vieții psihice, elemente care pot fi depistate la copilul în stare de activitate, dar care scapă din cauza dimensiunilor lor infime, fără a mai vorbi de faptul că în multe cazuri nu le luăm în serios, nivelul moral pe care îl cerem copilului nefiind prea ridicat. Regresînd pînă la această fază, visul pare a dezvălui ceea ce este mai rău în natura noastră. Aceasta nu este însă decît o aparență înșelătoare, care nu trebuie să producă temeri. Sîntem mult mai puțin răi decît am fi ispitiți s-o credem potrivit interpretării viselor noastre.

Întrucît tendințele care se manifestă în vise nu sînt decît reminiscențe infantile, decît o întoarcere la începuturile dezvoltării noastre morale, visul transformîndu-ne, ca să spunem așa, în copii din punct de vedere intelectual și afectiv, nu avem nici un motiv plauzibil să ne fie rușine de aceste vise. Dar cum rațiunea nu constituie decît un compartiment al vieții psihice care include multe alte elemente ce nu sînt cituși de puțin raționale, rezultă că noi încercăm totuși o jenă irațională față de visele noastre. Drept urmare le supunem cenzurii și trăim sentimente de stînjeneală și de contrarietate, cînd aceste dorințe prohibite pe care le conțin visele au reușit să pătrundă pînă la conștiință sub o formă suficient de nealterată spre a putea fi recunoscute ; în unele cazuri ne este rușine chiar și de visele noastre deformate, ca și cum le-am înțelege. Amintiți-vă, cel puțin, de judecata plină de dezamăgire pe care acea doamnă bătrînă și cumsecade o formulase cu privire la visul ei neinterpretat, referitor la „serviciile erotice". Așadar, problema nu poate fi considerată ca fiind rezolvată și este posibil ca în continuarea studiului nostru privitor la elementele negative care se manifestă în vise, să fim determinați să formulăm o altă judecată și o altă apreciere despre natura umană.

La capătul acestei cercetări, ne aflăm în prezența a două puncte de vedere care constituie totuși punctul de plecare al noilor enigme, al noilor îndoieli care ne încearcă. În primul rînd : regresiunea care caracterizează procesul de elaborare onirică este nu numai formală, ci și de conținut. Ea nu se mulțumește să dea ideilor noastre un mod de expresie primitiv, ci reactualizează totodată însușirile vieții noastre psihice primitive, vechea preponderență a *eului*, tendințele primitive ale vieții noastre sexuale, chiar și vechiul nostru bagaj intelectual, dacă vrem să socotim ca atare legăturile simbolice. În al doilea rînd : întreg acest infantilism străvechi, care odinioară a fost dominant și singur dominant, trebuie situat astăzi în inconștient, ceea ce modifică și lărgește concepția pe care o avem despre acesta. Nu este inconștient doar ceea ce este momentan latent ; inconștientul constituie un domeniu psihic deosebit, cu tendințe proprii, cu modul său de expresie special și cu mecanisme psihice care nu-și manifestă forța decît în acest domeniu. Ideile latente ale visului, însă, pe care ni le-a dezvăluit interpretarea viselor, nu fac parte din acest domeniu : am putea avea tot atît de bine aceleași idei în starea de veghe. Și totuși ele sînt inconștiente. Cum să soluționăm această contradicție ? Începem să bănuim că este de făcut aici o demarcație : ceva ce provine din viața noastră conștientă — să zicem „rămășițele evenimentelor zilei" — și care împrumută caracteristicile acestei vieți conștiente, se asociază cu ceva ce provine din domeniul inconștientului, tocmai din această asociație rezultînd visul. Procesul de elaborare onirică se efectuează din aceste două grupe de elemente. Influența exercitată de inconștient asupra rămășițelor evenimentelor zilei conține în sine condiția regresiunii. Aceasta este, în ceea ce privește natura visului, ideea cea mai adecvată pe care ne-am putut-o contura, în așteptarea explorării altor domenii psihice. Va veni însă timpul să aplicăm caracterului inconștient al ideilor latente ale visului o altă calificare, care să ne permită să o diferențiem de elementele inconștiente provenite din acel domeniu al vieții infantile.

Putem, firește, să punem și următoarea întrebare : ce impune activității psihice această regresiune care are loc în timpul somnului ? Pentru ce nu suprimă activitatea psihică excitațiile perturbatoare ale somnului fără să recurgă la această regresiune ? Și dacă, pentru a-și exersa cenzura, ea este obligată să travestească manifestările visului, dîndu-le o expresie arhaică, incomprehensibilă azi, la ce îi servește reînvierea tendințelor psihice, a dorințelor și trăsăturilor de caracter de mult depășite, cu alte cuvinte, adăugarea unei regresiuni de conținut la regresiunea formală ? Singurul răspuns satisfăcător ar fi că acesta este singurul mijloc de a se elabora un vis, că din punct de vedere dinamic este imposibil de conceput altfel suprimarea excitației care tulbură somnul. În starea actuală a cunoștințelor noastre, însă, nu avem încă dreptul să dăm un asemenea răspuns.

*
* *

XIV
REALIZAREA DORINȚELOR

Trebuie să mai amintim drumul pe care l-am parcurs ? Mai trebuie să vă reamintesc cum, în aplicarea tehnicii noastre de evidențiere a deformării viselor, am avut ideea de a o lăsa momentan de-o parte și de a cere viselor infantile date decisive cu privire la natura visului ? În sfîrșit, este oare necesar să vă reamintesc cum, odată intrați în posesia rezultatelor acestor cercetări, am abordat direct problema deformării viselor, învingîndu-i una după alta dificultățile ? Iată-ne acum obligați să vă arătăm că ceea ce am obținut urmînd prima cale nu corespunde întru totul cu rezultatele furnizate de cercetările făcute în cea de-a doua direcție. În consecință, sarcina noastră este să confruntăm în prezent aceste două grupe de rezultate și să le corelăm unele cu altele.

Din ambele părți am aflat că procesul de elaborare a viselor constă, în esență, dintr-o transformare de idei în trăiri halucinatorii. Această transformare constituie un fapt enigmatic ; aici este însă vorba de o problemă de psihologie generală de care noi nu ne vom ocupa. Visele infantile ne-au dovedit că procesul de elaborare onirică țintește să suprime, prin realizarea unei dorințe, o excitație care tulbură somnul. Nu am putut spune același lucru despre deformarea viselor, înainte de a fi înțeles să le interpretăm. Dar de la început noi ne așteptam să putem raporta visele deformate la același punct de vedere ca și visele infantile. Prima confirmare a acestei ipoteze preliminare ne-a fost dată de constatarea că, la drept vorbind, toate visele sînt vise de copii, operînd cu materiale infantile, cu tendințe și mecanisme psihice infantile. Deoarece considerăm acum ca fiind rezolvată problema deformării viselor, ne rămîne să cercetăm dacă concepția realizării dorințelor se aplică și viselor deformate.

Am supus interpretării o serie de vise, fără a ține seama de realizarea dorințelor. Sînt convins că adesea v-ați pus întrebarea : „Ce se întîmplă, așadar, cu realizarea dorințelor, despre care pretindeți că este scopul procesului de elaborare onirică ?". Această întrebare este semnificativă : ea a devenit, între altele, întrebarea criticilor noștri profani. După cum știți, oamenii manifestă o aversiune instinctivă pentru noutățile intelectuale. Această aversiune se manifestă, între altele, prin faptul că fiecare noutate este de îndată redusă la cele mai mici dimensiuni ale sale, condensată într-un clișeu. În ceea ce privește noua teorie a viselor, tocmai realizarea dorințelor reprezintă acest clișeu. Afirmîndu-se că visul este o realizare de dorințe, numaidecît se pune întrebarea : dar, în definitiv, cum stăm cu această realizare ? Și chiar în

momentul în care întrebarea respectivă este pusă, i se răspunde într-un sens negativ. Amintindu-și imediat de nenumărate experiențe personale în care neplăcerea care mergea pînă la cea mai profundă neliniște era legată de vis, criticii noștri declară că afirmația teoriei psihanalitice a viselor este absolut neveridică. Ne este însă ușor să răspundem că în visele deformate realizarea dorințelor poate să nu fie evidentă, că ea trebuie mai întîi căutată, astfel încît este imposibil s-o demonstrăm înainte de a fi interpretat visul. Știm, de asemenea, că dorințele din aceste vise deformate sînt dorințe interzise, refulate de către cenzură, dorințe a căror existență constituie tocmai cauza deformării visului, motivul intervenției cenzurii. Este însă greu să dovedim criticului profan adevărul că nu este cazul să cercetăm realizarea dorințelor înainte de a fi interpretat visul. El va uita aceasta totdeauna. Atitudinea sa negativă cu privire la realizarea dorințelor nu este, în fond, decît o consecință a cenzurii viselor : această atitudine se substituie la el dorințelor cenzurate din vise și este un efect al negării acestor dorințe.

Firește că va trebui să găsim explicații pentru atîtea vise cu conținut penibil și în special pentru vise angoasante, pentru coșmaruri. Sub acest aspect, ne aflăm pentru prima oară în fața problemei sentimentelor în vis, problemă care ar merita să fie studiată pentru ea însăși, ceea ce, din nefericire, nu putem face aici. Dacă visul este o realizare de dorințe, nu ar trebui să avem în vis senzații penibile : în această privință criticii profani par a avea dreptate. Dar sînt trei situații complexe la care aceștia nu au reflectat.

Prima : se poate întîmpla ca procesul de elaborare să nu fi reușit pe deplin să creeze o realizare a dorinței și un reziduu de afecte penibile să treacă din conținutul latent în visul manifest. În acest caz analiza ar trebui să dovedească că ideile latente sînt mult mai penibile decît acelea din care se compune visul manifest. Admitem în această situație că procesul de elaborare onirică nu și-a atins scopul, întocmai cum nu ne potolim setea atunci cînd visăm că bem. Poți să tot visezi băuturi, însă dacă ți-e într-adevăr sete, trebuie să te trezești ca să bei. Am cercetat, cu toate acestea, un vis veritabil, un vis care nu și-a pierdut nimic din caracterul său de vis prin faptul nerealizării dorinței. Trebuie să spunem : *Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.* Dacă dorința nu a fost satisfăcută, intenția nu rămîne mai puțin lăudabilă. Aceste cazuri de nereușită sînt departe de a fi rare. Contribuie la aceasta faptul că afectele fiind adesea extrem de rezistente, procesul de elaborare onirică nu reușește decît cu greu să le schimbe sensul. Astfel, în alternativa în care procesul de elaborare onirică a izbutit să transforme în realizare de dorință conținutul penibil al ideilor latente, se întîmplă ca sentimentul penibil care însoțește aceste idei să treacă ca atare în visul manifest. În visele manifeste de acest gen există deci dezacord între sentiment și conținut, iar criticii noștri sînt în drept să afirme că visul este atît de puțin realizarea unei dorințe încît chiar și un conținut inofensiv este aici întovărășit de un sentiment penibil. La această absurdă observație vom răspunde că tocmai în astfel de vise tendința de realizare a dorințelor se vădește cel mai clar, pentru că se află în stare de izolare. Eroarea provine din faptul că acei care nu sînt edificați asupra nevrozelor își imaginează că între conținut și sentiment

există o legătură indisolubilă, neînțelegînd că cel dintîi poate fi modificat fără ca aceasta să aducă vreo atingere exteriorizării sentimentului corespondent.

O altă situație complexă, mult mai importantă și mai profundă, de care profanul nu ține seama, este următoarea. Realizarea unei dorințe ar trebui să fie în mod indubitabil o sursă de plăcere. Dar pentru cine? Firește, pentru acela care trăiește dorința. Or, noi știm că atitudinea autorului visului față de dorințele sale este o atitudine cu totul deosebită. El le respinge, le cenzurează, pe scurt, nu vrea să audă de ele. Deci realizarea lor nu-i poate aduce plăcere, ci dimpotrivă. Iar experiența ne arată că acest contrariu, care își mai așteaptă încă explicația, se exprimă sub forma angoasei. În atitudinea cu privire la dorințele din visele sale, autorul de vise apare astfel ca sumarea a două persoane, însă sudate prin elemente comune intime. În loc de a mă lansa în noi dezvoltări pe această temă, vă voi aminti un basm cunoscut, în care găsim exact aceeași situație. O zînă benefică făgăduiește unei sărmane familii, bărbat și femeie, realizarea primelor trei dorințe. Fericiți, ei se străduiesc să-și definească aceste trei dorințe. Ispitită de mirosul de cîrnați care emană de la o căsuță din vecini, pe femeie pune stăpînire dorința de a avea o pereche de cîrnați. Aceștia își fac apariția, cît ai bate din palme: are astfel loc realizarea primei dorințe. Furios, bărbatul dorește să vadă atîrnînd de nasul femeii acești cîrnați. Zis și făcut, cîrnații nu mai pot fi desprinși de nasul femeii: este realizarea celei de-a doua dorințe, a bărbatului. Inutil să vă spun că pentru femeie faptul nu este deloc agreabil. Deznodămîntul îl cunoașteți. Cum, în definitiv, nici bărbatul nu depășește orizontul femeii, a treia dorință trebuia să fie desprinderea cîrnaților de nasul femeii. Ne vom sluji de acest basm, pe care l-am putea utiliza în multe alte împrejurări, ca să dovedim că realizarea dorinței unuia poate fi izvor de neplăceri pentru celălalt, atunci cînd între ei nu există un deplin acord.

Acum nu vă va fi greu să ajungeți la o mai bună înțelegere a coșmarurilor. Vom mai face încă o remarcă, după care ne vom hotărî în favoarea unei ipoteze în sprijinul căreia putem aduce multiple argumente. Remarca la care mă refer se raportează la faptul că coșmarurile au adesea un conținut lipsit de orice deformare, un conținut, ca să spunem așa, eliberat de cenzură. Coșmarul este adesea o realizare nevoalată a unei dorințe, dar a unei dorințe care, departe de a fi binevenită, este una refulată, respinsă. Angoasa care însoțește această realizare apare în locul cenzurii. Putem în acest caz afirma că visul infantil reprezintă realizarea fățișă a unei dorințe admise și promovate, iar visul deformat obișnuit reprezintă realizarea *deghizată* a unei dorințe refulate, pe cînd coșmarul nu poate fi definit decît ca o realizare fățișă a unei dorințe respinse. Angoasa este un indiciu că dorința respinsă s-a dovedit mai puternică decît cenzura, că ea s-a realizat sau este pe cale să se realizeze, în pofida cenzurii. Se înțelege că pentru noi, care ne plasăm din punctul de vedere al cenzurii, această realizare nu ne apare decît ca o sursă de senzații penibile și un prilej de a ne pune în gardă. Afectul de angoasă pe care îl încercăm astfel în vis este, dacă vreți, angoasa în fața forței acestor dorințe pe care, pînă la un moment dat, am reușit să le reprimăm.

Ceea ce este adevărat despre coșmarurile nedeformate trebuie să fie și despre acelea care au suferit o deformare parțială, ca și despre alte vise neplăcute ale căror senzații penibile se apropie probabil, mai mult sau mai puțin, de angoasă. Coșmarul este în general urmat de trezire; cel mai adesea somnul ne este întrerupt înainte ca dorința reprimată a visului să-și fi atins, împotriva cenzurii, deplina sa realizare. În aceste cazuri visul și-a ratat funcția, fără ca natura sa să fi fost modificată. Am comparat visul cu paznicul de noapte, acela care are sarcina de a ne proteja somnul împotriva factorilor de perturbare. Se întîmplă paznicului să-l trezească pe cel care doarme, atunci cînd el se simte prea slab ca să îndepărteze singur factorul perturbator sau pericolul. Ni se întîmplă totuși să ne continuăm somnul chiar și atunci cînd visul începe să devină suspect și să ne neliniștească. Ne spunem, în timp ce dormim: „Nu-i decît un vis“, și continuăm să dormim.

Cum se explică că dorința este destul de puternică încît să scape cenzurii? Aceasta poate să depindă tot atît de bine de dorință, cît și de cenzură. Din motive necunoscute, la un moment dat dorința poate dobîndi o intensitate excesivă; avem însă impresia că cel mai adesea cenzurii îi datorăm această schimbare în raporturile reciproce ale forțelor care interacționează. Știm de-acum că intensitatea cu care se manifestă cenzura variază de la un caz la altul, fiecare element fiind tratat cu o severitate de un grad de asemenea variabil. Putem acum să adăugăm că această variabilitate prezintă un caracter mult mai larg și că cenzura nu se aplică întotdeauna cu aceeași vigoare aceluiași element care trebuie reprimat. Dacă, într-un caz dat, i se întîmplă să se arate neputincioasă față de o dorință pe care caută s-o suprime, ea se servește de ultimul mijloc pe care-l are la îndemînă, în loc de deformare, făcînd să intervină somnul cu coșmar.

Remarcăm, în legătură cu aceasta, că nu știm de ce dorințele reprimate se manifestă tocmai în cursul nopții, spre a ne tulbura somnul. Nu putem soluționa această problemă decît ținînd seama de natura stării de somn. În timpul zilei, aceste dorințe sînt supuse unei riguroase cenzuri care le interzice, în general, orice manifestare exterioară. Dar în timpul nopții cenzura, ca multe alte funcții ale vieții psihice, este suprimată sau cel puțin considerabil diminuată, în favoarea singurei dorințe a visului. Tocmai acestei diminuări a cenzurii din timpul nopții își datorează dorințele interzise posibilitatea de a se manifesta. Există nevrotici suferind de insomnie care ne-au mărturisit că insomnia lor a fost la început voluntară. Frica de vise și frica de urmările acestei slăbiri a cenzurii îi împiedicau să adoarmă. Că această suprimare a cenzurii nu constituie o grosolană lipsă de prevedere, este ușor de văzut. Starea de somn paralizează întreaga noastră motilitate; intențiile noastre nepermise, chiar în cazul în care intră în acțiune, nu pot realiza nimic altceva decît visul care, practic, este inofensiv, iar această situație liniștitoare își găsește expresia în remarca cu totul rezonabilă a celui care doarme, observație care face parte din viața nocturnă, dar care nu aparține visului: „Nu-i decît un vis“. Fiind numai un vis, să-l lăsăm deci să-și facă mendrele și să ne continuăm somnul.

Dacă, în al treilea rînd, vă reamintiți analogia pe care am stabilit-o între autorul visului luptînd împotriva dorințelor sale și personajul fictiv

alcătuit din două individualități distincte, dar sudate între ele, veți constata lesne că există un alt motiv pentru ca realizarea unei dorințe să aibă un efect extrem de dezagreabil, asemănător unei pedepse. Să reluăm basmul nostru, al celor trei dorințe: cîrnații de pe farfurie constituie realizarea directă a dorinței primei persoane, adică a femeii; cîrnații lipiți de nas reprezintă realizarea dorinței celei de-a doua persoane, adică a soțului, dar constituie și pedeapsa aplicată femeii pentru dorința ei stupidă. În nevroze găsim motivația celei de-a treia dorințe de care ne vorbește basmul. Or, în viața psihică a omului, aceste tendințe autopunitive sînt numeroase; ele sînt foarte puternice și răspunzătoare de o bună parte a viselor penibile. Îmi veți spune acum că, toate acestea fiind admise, nu mai rămîne mare lucru din faimoasa concepție despre realizarea dorințelor. Examinînd însă lucrurile mai îndeaproape, veți constata că nu aveți dreptate. Dacă ne gîndim la diversitatea (despre care va fi vorba mai departe) a ceea ce ar putea să fie visul și, după unii autori, a ceea ce este el în realitate, atunci definiția noastră — *realizarea unei dorințe, a unei temeri, a unei pedepse* — este într-adevăr o definiție bine delimitată. La aceasta se mai adaugă faptul că teama, angoasa sînt cu totul opuse dorinței, că în asocierea lor contrariile sînt extrem de apropiate unul de altul și chiar, așa cum știm, se confundă în inconștient. Se înțelege de la sine că și pedeapsa este realizarea unei dorințe, a dorinței altei persoane, a aceleia care exercită cenzura.

La urma urmei, așadar, nu am făcut nici o concesie părerii dumneavoastră preconcepute cu privire la teoria realizării dorințelor. Am însă datoria, de la care nu înțeleg să mă sustrag, de a vă dovedi că orice vis deformat nu este altceva decît realizarea unei dorințe. Amintiți-vă de visul pe care deja l-am interpretat și în legătură cu care am aflat atîtea lucruri interesante: visul axat pe cele trei locuri de teatru proaste, costînd 1 florin și 50 de creițari. O doamnă, căreia soțul îi aduce într-o zi vestea că prietena sa Eliza, doar cu trei luni mai tînără decît ea, s-a logodit, visează că s-a dus împreună cu soțul ei la teatru. O parte a stalurilor este aproape goală. Soțul îi spune că Eliza și logodnicul ei ar fi vrut și ei să vină la teatru, dar că nu au putut-o face, negăsind decît trei locuri proaste, la prețul de 1 florin și 50 de creițari. Ea gîndește că n-a fost cine știe ce nenorocire. Am conchis că ideile visului se raportau la regretul ei de a se fi căsătorit prea devreme și la nemulțumirea pe care i-o pricinuia soțul. Trebuie să avem curiozitatea să cercetăm modul în care au fost elaborate și transformate în dorință împlinită aceste gînduri tulburi și unde găsim urmele lor, în conținutul manifest al visului. Or, noi știm că elementul „prea curînd", „de timpuriu", a fost eliminat din vis de către cenzură. Tocmai la aceasta fac aluzie stalurile goale. Misteriosul „trei la prețul de 1 florin și 50 de creițari" ne este acum mai pe înțeles, grație simbolisticii pe care între timp am învățat s-o descifrăm [1]). Cifra 3 semnifică realmente un bărbat și elementul manifest se lasă tălmăcit cu ușurință: să-ți cumperi, cu zestrea, un soț („Cu zestrea mea, aș fi putut să-mi cumpăr un soț de

[1]) Din lipsa materialelor pe care mi le-ar fi putut furniza analiza, nu menționez aici o altă interpretare posibilă a cifrei 3 la o femeie sterilă.

zece ori mai bun"). Căsătoria este în mod vădit înlocuită prin deplasarea la teatru. „Biletele au fost cumpărate prea devreme" este o deghizare a ideii: „M-am măritat prea devreme". Această substituire este însă, de fapt, realizarea dorinței. Persoana care a avut acest vis n-a fost niciodată mai nemulțumită de căsătoria ei precoce decît în ziua în care a aflat vestea logodnei prietenei sale. A fost o vreme în care ea era mîndră de a fi măritată, considerîndu-se superioară Elizei. Odată măritate, fetele naive sînt adesea mîndre să-și arate satisfacția în legătură cu faptul că lor totul le este îngăduit, că pot merge să vadă toate piesele de teatru, să asiste la toate spectacolele. Curiozitatea de a vedea totul, care se manifestă aici, cu siguranță că a fost la început o curiozitate sexuală, îndreptată spre viața sexuală, mai ales spre aceea a părinților, devenind mai tîrziu un motiv puternic, care o decide pe tînăra fată să se mărite devreme.

În acest fel faptul de a asista la spectacol devine un substitut în care întrevedem aluzia la faptul de a fi căsătorită. Regretînd acum mariajul ei precoce, ea revine la perioada în care acest mariaj a constituit pentru dînsa realizarea unei dorințe, pentru că trebuia să-i dea posibilitatea de a-și satisface gustul pentru spectacole și, călăuzită de această dorință de odinioară, ea înlocuiește faptul de a fi căsătorită prin acela de a merge la teatru.

Putem afirma că voind să demonstrăm existența realizării unei dorințe disimulate, nu am ales cel mai comod exemplu. Am fi procedat la fel în toate cazurile de vise deformate. Nu o pot face în fața dumneavoastră și mă voi mulțumi să vă asigur că cercetarea va fi întotdeauna încununată de succes. Țin totuși să mai zăbovesc puțin asupra acestui aspect al teoriei. Experiența mi-a dovedit că acest aspect este unul din cele mai expuse atacurilor și că de el se leagă cele mai multe contradicții și neînțelegeri. În afară de aceasta, veți putea avea impresia că mi-am retractat o parte din afirmațiile făcute, dacă voi spune că visul este o dorință realizată sau contrariul acesteia, adică o angoasă sau o pedeapsă realizată, iar dumneavoastră veți putea socoti că e momentul favorabil spre a-mi smulge și alte concesii. De asemenea, mi s-a adresat reproșul de a fi expus prea succint și, în consecință, într-o manieră prea puțin convingătoare, lucruri care mie însumi îmi par evidente.

Mulți din cei care m-au urmărit în interpretarea viselor și au acceptat rezultatele respective s-au oprit adesea la punctul unde sfîrșește demonstrația mea referitoare la faptul că visul este o dorință realizată, întrebînd: „Admițînd că visul are totdeauna un sens și că acest sens este dezvăluit prin tehnica psihanalitică, de ce trebuie el, împotriva oricărei evidențe, să fie turnat mereu în tiparul realizării unei dorințe? De ce nu ar avea gîndirea nocturnă sensuri tot atît de multiple și de variate ca gîndirea diurnă? Altfel spus, pentru ce visul nu ar corespunde o dată realizării unei dorințe, altă dată — cum conveniți chiar dumneavoastră — contrariului acesteia, adică realizării unei aprehensiuni, de ce să nu exprime el un proiect, un avertisment, o reflecție cu ale sale *pentru* și *contra*, sau chiar un reproș, o remușcare, o tentativă de pregătire pentru o acțiune iminentă etc.? Pentru ce să exprime

el întotdeauna și în exclusivitate o dorință sau, cel mult, contrariul acesteia ?".

Ați putea gîndi că o divergență cu privire la acest aspect este fără importanță din moment ce sîntem de acord în celelalte privințe, că este de ajuns că am descoperit sensul visului și mijlocul de a-l pune în evidență și că, la urma urmei, puțin interesează că am delimitat prea strict acest sens. Dar lucrurile nu stau așa. O neînțelegere cu privire la acest aspect este de natură să dăuneze tuturor cunoștințelor pe care le-am dobîndit despre vis și să le diminueze valoarea pe care ar putea ele s-o aibă pentru noi cînd se va pune problema înțelegerii nevrozelor. Îți este permis să fii „culant" în afacerile comerciale, dar cînd este vorba de probleme științifice, o asemenea atitudine nu este potrivită și ar putea fi chiar prejudiciabilă.

Așadar, pentru ce nu ar corespunde un vis la altceva decît realizarea unei dorințe ? Primul meu răspuns la această întrebare va fi, ca întotdeauna în cazuri asemănătoare : nu știu. Nu aș vedea nici un inconvenient ca lucrurile să stea astfel, dar în realitate nu aceasta este situația și acesta este singurul fapt care se opune acestei concepții mai largi și mai comode despre vis. Cel de-al doilea răspuns va fi acela că eu însumi nu sînt departe de a admite că visul corespunde unor forme de gîndire și unor operații intelectuale multiple. Am relatat odată un vis care s-a reprodus timp de trei nopți consecutive, fapt explicabil prin aceea că visul corespundea unui *proiect* și că, din moment ce acesta a fost executat, visul n-a mai avut nici un motiv să se mai repete. După aceea am publicat un vis care corespundea unei confesiuni. Cum aș putea deci să mă contrazic și să afirm că visul nu este decît o dorință realizată ?

O fac spre a înlătura o interpretare naivă, care ar putea să facă zadarnice toate eforturile pe care le-am făcut în legătură cu visul, o interpretare care confundă visul cu ideile latente ale visului și atribuie acestuia ceea ce le aparține numai lor. Este absolut exact că visul poate reprezenta tot ceea ce am enumerat mai sus și că poate fi substitutul unui proiect, al unui avertisment, al unei reflecții, al unor preparative, al unei încercări de a soluționa o problemă etc. Dar, privind lucrurile mai îndeaproape, nu se poate să nu vă dați seama că acest lucru nu este exact decît în ceea ce privește ideile latente ale visului, care s-au transformat spre a deveni vis. Prin interpretarea viselor, dumneavoastră luați cunoștință de faptul că gîndirea inconștientă a omului este preocupată de aceste proiecte, preparative, reflecții, pe care procesul de elaborare le transformă în vise. Dacă la un moment dat pierdeți din vedere procesul de elaborare și vă îndreptați întreaga atenție asupra ideației inconștiente a omului, atunci eliminați procesul respectiv și vă spuneți pe drept că visul corespunde unui proiect, unui avertisment etc. Acest caz se întîlnește frecvent în activitatea psihanalitică : căutăm să sfărîmăm forma pe care a îmbrăcat-o visul și, în locul ei, să introducem, în ansamblu, ideile latente care au generat visul.

Astfel, neținînd seama decît de ideile latente, aflăm în treacăt că toate aceste acte psihice atît de complicate, pe care le-am numit, se petrec în afara conștiinței : rezultat pe cît de magnific, tot pe atît de tulburător !

Revenind însă la multiplicitatea de sensuri pe care pot s-o aibă visele, nu aveți dreptul să vorbiți de aceasta decît în măsura în care știți în mod cert că vă slujiți de o expresie abreviată și că nu veți crede că trebuie să extindeți această multiplicitate la însăși natura visului. Cînd vorbiți de „vis", trebuie să vă gîndiți fie la visul manifest, adică la produsul travaliului de elaborare, fie, cel mult, la acest travaliu însuși, adică la procesul psihic care structurează visul manifest cu ajutorul ideilor latente ale visului. Orice altă întrebuințare dată acestui cuvînt nu poate crea decît confuzie și neînțelegeri. Dacă afirmațiile dumneavoastră se raportează, dincolo de vis, la ideile latente, spuneți-o direct, fără a escamota problema visului îndărătul modului de expresie vag de care vă serviți. Ideile latente constituie materia primă pe care procesul de elaborare o transformă în vis manifest. Pentru ce vreți să confundați materia primă cu munca ce îi dă o formă ? Prin ce vă distingeți în cazul acesta de aceia care nu cunosc decît produsul acestei munci, fără a-și putea explica de unde provine acest produs și cum este el realizat ?

Singurul element esențial al visului este constituit de procesul de elaborare care acționează asupra materialului reprezentat de idei. Nu avem dreptul să ignorăm acest lucru în teorie, cu toate că sîntem obligați să-l neglijăm în unele situații practice. Observația analitică ne arată totodată că procesul de elaborare onirică nu se mărginește să le dea acestor idei expresia arhaică sau regresivă pe care o cunoașteți : el adaugă acestora cu regularitate un plus ce nu face parte din ideile latente ale zilei, dar constituie, ca să spunem așa, forța motrice a formării visului. Această adițiune indispensabilă nu este altceva decît dorința, de asemenea inconștientă, iar conținutul visului suferă o transformare care are ca scop realizarea acestei dorințe. Una dintre caracteristici, realizarea dorinței, este o caracteristică constantă ; cealaltă poate varia ; ea poate fi tot o dorință, caz în care visul reprezintă o dorință latentă actuală, realizată cu ajutorul unei dorințe inconștiente.

Eu înțeleg foarte bine toate acestea, însă nu știu dacă am reușit să le fac la fel de inteligibile și pentru dumneavoastră. Aceasta din cauză că îmi vine greu să vă demonstrez asemenea lucruri. Demonstrația cere, pe de o parte, o analiză minuțioasă a unui mare număr de vise, iar pe de altă parte acest aspect extrem de spinos și de semnificativ al concepției noastre despre vis nu poate fi expus într-un mod convingător fără a se lega de cele ce vor urma. Credeți cu adevărat că, date fiind legăturile strînse care interconectează lucrurile, am putea aprofunda natura unuia fără a ne îngriji și de celelalte care au o natură analoagă ? Cum încă nu știm nimic despre fenomenele care se apropie cel mai mult de vis, adică despre simptomele nevrotice, trebuie să ne mulțumim deocamdată cu ceea ce am dobîndit. Vreau numai să elucidez împreună cu dumneavoastră un exemplu și să vă supun atenției un nou considerent.

Să mai reluăm încă o dată visul de care ne-am ocupat deja în mai multe rînduri, acela care are ca obiect trei locuri de teatru la prețul de 1 florin și 50 de creițari. Vă pot asigura că atunci cînd l-am ales prima dată ca exemplu, a fost fără nici o intenție. Cunoașteți ideile latente ale acestui vis : regretul de a se fi măritat prea devreme, re-

gretul încercat la vestea logodirii prietenei, sentimentul de desconsiderare față de soț, ideea că ea ar fi putut avea un soț mai bun dacă ar fi știut să aștepte. Cunoașteți de asemenea dorința care a făcut din toate aceste idei un vis : gustul pentru spectacol, dorința de a merge la teatru, probabil o derivație a vechii ei curiozități de a afla, în sfîrșit, ce se întîmplă cînd te măriți. Se știe că la copii această curiozitate este în general dirijată spre viața sexuală a părinților ; este deci o curiozitate infantilă și, în măsura în care ea persistă mai tîrziu, constituie o tendință ale cărei rădăcini se adîncesc în faza infantilă a vieții. Vestea aflată în timpul zilei nu oferea însă nici un pretext acestui gust pentru spectacole : ea era doar de natură să trezească regretul și remușcarea. Această dorință nu făcea parte inițial din ideile latente ale visului și noi am putut, fără a ține seama de ea, să plasăm în cadrul analizei rezultatul interpretării visului. Contrarietatea în sine nu putea nici ea să genereze visul. Ideea : „a fost o prostie din parte-mi să mă mărit atît de devreme", nu putea da naștere unui vis decît după ce a trezit vechea dorință de a vedea, în sfîrșit, cum stau lucrurile cînd te măriți. Dorința aceasta a constituit conținutul visului, substituind căsătoria printr-o participare la un spectacol de teatru și dîndu-i forma realizării unei dorințe anterioare : da, eu pot merge la teatru ca să văd ceea ce este interzis, pe cînd tu n-o poți face. Eu sînt măritată, pe cînd tu trebuie să mai aștepți. În felul acesta situația actuală s-a transformat în contrariul ei, un triumf din trecut luînd locul unei decepții recente. Amestec al satisfacerii gustului pentru spectacol și al satisfacției egoiste dată de înfrîngerea rivalei. Tocmai această satisfacție determină conținutul manifest al visului, adică faptul că ea se află la teatru, pe cînd prietena sa nu poate avea acces aici. Pe această stare de satisfacție se grefează, în calitate de modificări, fără legătură cu ea și incomprehensibile, acele părți ale conținutului visului îndărătul cărora se mai disimulează ideile latente. Interpretarea visului trebuie să facă abstracție de tot ceea ce servește la reprezentarea satisfacerii dorinței și să reconstituie, doar cu ajutorul aluziilor la care ne-am referit, penibilele idei latente ale visului.

Considerentul pe care îmi propun să-l supun atenției dumneavoastră este destinat să vă determine să meditați asupra ideilor latente, care acum apar în prim plan. Vă rog să nu omiteți următoarele : în primul rînd, că autorul visului nu este deloc conștient de aceste idei ; în al doilea rînd, că ele sînt perfect inteligibile și coerente, în așa fel încît pot fi concepute ca reacții cu totul naturale la evenimentul care a servit drept pretext visului ; în sfîrșit, în al treilea rînd, că ele pot avea aceeași valoare ca orice tendință psihică sau operație intelectuală. Voi denumi acum aceste idei „resturi diurne", dînd acestui termen un sens mai riguros decît precedentului. Puțin interesează, dealtfel, dacă autorul visului recunoaște sau nu aceste resturi. Acestea fiind spuse, stabilesc o distincție între resturile diurne și ideile latente și, în conformitate cu folosința pe care i-am dat-o mai înainte acestui din urmă termen, voi desemna prin ideile latente tot ceea ce aflăm cu ajutorul interpretării viselor, resturile diurne nefiind decît o parte a ideilor latente. În acest caz putem afirma că ceva ce aparține de asemenea și zonei inconștientului s-a adăugat la resturile diurne, că acest ceva este o dorință intensă, dar reprimată, și că numai această dorință a făcut posibilă formarea visului. Acțiunea exercitată de această dorință asupra resturilor diurne determină apariția altor idei latente care, însă, nu mai pot fi considerate raționale și explicabile prin referirea lor la viața din starea de veghe.

Spre a ilustra raporturile care există între resturile diurne și dorința inconștientă, m-am slujit de o comparație pe care nu pot decît s-o reproduc aici. Fiecare întreprindere are nevoie de un capitalist care s-o finanțeze și de un antreprenor care să aibă o idee și să se priceapă s-o pună în aplicare. Tocmai dorința inconștientă este aceea care, în formarea visului, îndeplinește în chip constant rolul capitalistului ; ea este aceea care furnizează energia psihică necesară elaborării visului. Antreprenorul este reprezentat aici de restul diurn care decide în privința utilizării acestor fonduri, a acestei energii. Or, în anumite cazuri, capitalistul însuși poate avea o idee și cunoștințele speciale cerute de realizarea acesteia, așa cum în alte cazuri chiar antreprenorul poate avea capitalurile necesare funcționării optime a întreprinderii. Comparația simplifică situația practică, făcînd totodată mai dificilă înțelegerea sa teoretică. În economia politică descompunem întotdeauna această persoană unică, spre a o examina separat sub aspectul capitalistului și sub acela al antreprenorului ; procedînd astfel, restabilim situația fundamentală care a servit drept punct de plecare pentru comparația noastră. Aceleași variații, ale căror modalități vă las libertatea să le urmăriți, se produc în cazul structurării viselor.

Deocamdată nu putem avansa, deoarece este sigur că, de multă vreme, vă chinuie o întrebare care, în sfîrșit, merită să fie luată în considerație. Resturile diurne, vă întrebați dumneavoastră, sînt ele cu adevărat inconștiente în același sens în care este dorința inconștientă, a cărei intervenție este necesară ca să le facă apte să declanșeze visul ? Fără îndoială, această întrebare este întemeiată. Punînd-o, faceți dovada unei optici juste, deoarece avem aici punctul nevralgic al întregii probleme. Ei bine, resturile diurne nu sînt inconștiente în același sens ca dorința inconștientă. Dorința face parte dintr-un alt inconștient, acela pe care noi l-am recunoscut ca fiind de origine infantilă și prevăzut cu mecanisme speciale. Dealtfel ar fi indicat să distingem aceste două varietăți de inconștient, dînd fiecăruia o denumire specială. Dar, pentru aceasta este necesar să ne familiarizăm cu fenomenologia nevrozelor. I s-a și reproșat teoriei noastre caracterul fantezist, pentru că admitem un singur inconștient ; ce se va spune cînd vom mărturisi că, spre a fi satisfăcuți, ne-ar trebui cel puțin două ?

Să ne oprim aici. Nu ați avut prilejul să ascultați decît lucruri incomplete : dar nu este oare liniștitor să ne gîndim că aceste cunoștințe sînt susceptibile de o dezvoltare care va fi într-o zi efectuată fie prin propriile noastre lucrări, fie prin lucrările celor care vor veni după noi ? Iar ceea ce am aflat deja, nu este destul de nou și de uluitor ?

*
* *

XV

INCERTITUDINI ȘI CRITICI

Nu vreau să părăsesc domeniul visului fără a mă ocupa de principalele îndoieli și de principalele incertitudini legate de noile concepții expuse în paginile precedente. Aceia dintre auditorii mei care m-au urmărit cu oarecare atenție, fără îndoială că au adunat ei înșiși unele materiale cu privire la această chestiune.

1. Se poate să fi avut impresia că, în pofida aplicării corecte a tehnicii noastre, rezultatele furnizate de munca noastră de interpretare a viselor sînt încărcate de atîtea incertitudini încît o reducere sigură a visului manifest la ideile latente devine imposibilă. În sprijinul opiniei dumneavoastră veți spune că mai înainte de toate nu se știe niciodată dacă cutare element dat al visului trebuie să fie înțeles în sensul propriu sau în sens simbolic, deoarece lucrurile folosite în calitate de simboluri nu încetează din acest motiv să fie ceea ce sînt. Și cum asupra acestui aspect nu dispunem de nici un criteriu de decizie obiectivă, interpretarea este lăsată cu totul la cheremul interpretului. Pe lîngă aceasta, ca urmare a juxtapunerii contrariilor efectuată de procesul de elaborare, nu știm niciodată sigur dacă cutare element dat al visului trebuie să fie înțeles în sens negativ sau în sens pozitiv, dacă trebuie considerat ca fiind el ca atare sau ca fiind contrariul său : un nou prilej pentru interpret de a acționa potrivit voinței sale. În al treilea rînd, avînd în vedere frecvența inversiunilor în vis, interpretului îi este îngăduit să considere ca inversiune oricare fragment al visului. În sfîrșit, veți invoca faptul de a fi auzit spunîndu-se că rar putem afirma cu certitudine ideea potrivit căreia interpretarea dată este singura cu putință : ne pîndește astfel riscul de a trece pe lîngă interpretarea cea mai verosimilă. Iar concluzia dumneavoastră va fi că, în aceste condiții, arbitrariul interpretului se poate exercita într-un spațiu excesiv de vast, a cărui întindere pare incompatibilă cu certitudinea obiectivă a rezultatelor. Sau mai puteți presupune că eroarea nu ține de vis, ci că insuficiențele interpretării noastre decurg din inexactitățile concepțiilor și ipotezelor noastre.

Aceste obiecții sînt fără cusur, dar nu cred că justifică concluziile dumneavoastră potrivit cărora interpretarea, așa cum o practicăm noi, ar fi expusă arbitrariului, în timp ce deficiențele pe care le prezintă rezultatele noastre ar pune sub semnul întrebării legitimitatea metodei pe care o utilizăm. Dacă, în loc de a vorbi de arbitrariul interpretului, ați susține că interpretarea depinde de priceperea, de experiența, de inteligența acestuia, nu aș putea fi decît de acord cu dumneavoastră.

Un asemenea factor personal nu poate fi eliminat, cel puțin în cazul unor vise a căror interpretare este mai dificilă. Că unul manevrează mai mult sau mai puțin bine decît altul o anumită tehnică, este un lucru imposibil de negat. Dealtfel lucrurile se petrec astfel în toate chestiunile de tehnică. Ceea ce apare ca arbitrar în interpretarea viselor se elimină prin faptul că, de regulă, legătura existentă între ideile visului, aceea dintre visul însuși și viața celui ce visează și, în sfîrșit, întregul context psihic în care se desfășoară visul, permit ca, din toate interpretările posibile, să nu fie aleasă decît una și să fie respinse toate celelalte, ca neavînd nici o tangență cu cazul respectiv. Raționamentul care, pornind de la imperfecțiunile interpretării, trage concluzia inexactității deducțiilor noastre, își găsește infirmarea într-o observație care subliniază, tocmai ca pe o proprietate necesară a visului însuși, indeterminarea acestuia și multiplicitatea de sensuri, care îi poate fi atribuită.

Am arătat anterior, iar dumneavoastră cu siguranță că vă amintiți, că procesul de elaborare onirică dă ideilor latente un mod de expresie primitiv, analog cu scrierea figurată. Or, toate sistemele de expresie primitive prezintă aceste indeterminări și sensuri duble, fără ca noi să avem dreptul să punem la îndoială orice posibilitate de utilizare a lor. Cunoașteți că fenomenul coincidenței contrariilor în procesul de elaborare onirică este analog cu ceea ce numim „opoziția de sens" a rădăcinilor cuvintelor în limbile cele mai vechi. Lingvistul R. Abel (1884), căruia îi datorăm semnalarea acestui punct de vedere, ne previne că trebuie să manifestăm îndoială față de ideea potrivit căreia comunicarea pe care o persoană o face alteia cu ajutorul unor cuvinte ambigue ar avea, prin acest fapt, un sens dublu. Tonul și gestul intervin ca să indice, în ansamblul discursului, într-o manieră indiscutabilă, pe acela dintre cele două sensuri pe care vorbitorul vrea să-l comunice partenerului. În scriere, unde gestul este absent, sensul este desemnat printr-un semn figurat, nedestinat pronunțării, de exemplu, imaginea unui om închircit sau a unuia vînjos, ca în cazul ieroglifei *Ken* cu dublu sens, care înseamnă „slab" sau „tare". Se evită în acest fel neînțelegerile, în ciuda multiplicității de sens a silabelor și semnelor.

Vechile sisteme de exprimare, de exemplu, scrierile în limbile cele mai vechi, prezintă numeroase indeterminări, pe care noi nu le-am tolera în limbile moderne. Astfel, în unele limbi semitice sînt desemnate numai consoanele cuvintelor. În ceea ce privește vocalele omise, este sarcina cititorului să le plaseze, după știința sa și potrivit cu ansamblul frazei. Scrierea ieroglifică procedînd, dacă nu identic, cel puțin într-o manieră foarte asemănătoare, face ca pronunțarea din egipteana veche să ne fie necunoscută. Scrierea sacră a egiptenilor cuprinde și alte indeterminări. Astfel, rămîne la bunul plac al celui care scrie orînduirea imaginilor de la dreapta la stînga sau de la stînga la dreapta. Ca să poți citi, trebuie să ții seama de regula după care citirea trebuie făcută urmărind sensul în care sînt îndreptate fețele figurilor omenești, ciocurile păsărilor etc. Dar cel care scria putea să orînduiască semnele figurate și pe verticală, iar cînd era vorba de inscripții pe obiecte mici, considerentele de estetică sau de simetrie puteau să-l determine să adopte o altă succesiune a semnelor. Faptul cel mai tulburător în scrierea ieroglifică este că ea ignoră separarea cuvintelor. Semnele se succed la egală distanță unele

de altele și nu se știe aproape niciodată dacă cutare semn face parte din cuvîntul care-l precedă sau constituie începutul unui cuvînt nou. Dimpotrivă, în scrierea cuneiformă persană cuvintele sînt despărțite printr-un semn oblic.

Limba și scrierea chineză, foarte vechi, sînt și astăzi folosite de 400 milioane de oameni. [1]) Să nu credeți că eu înțeleg ceva cu privire la acest fenomen. Pur și simplu m-am documentat, în speranța de a găsi analogii cu indeterminările viselor, iar așteptările mele n-au fost dezamăgite. Limba chineză este plină de aceste indeterminări, capabile să ne facă să ne cutremurăm. Se știe că ea se compune dintr-un mare număr de silabe care pot fi pronunțate fie izolat, fie combinate în cupluri. Unul din principalele dialecte posedă circa 400 astfel de silabe. Vocabularul acestui dialect dispunînd de aproximativ 4000 de cuvinte, rezultă că fiecare silabă are în medie zece înțelesuri, deci că unele au mai multe, iar altele mai puține. Cum ansamblul nu permite totdeauna să se stabilească pe acela din cele zece înțelesuri pe care persoana care pronunță o silabă dată vrea să-l evoce în mintea ascultătorului, s-a inventat o mulțime de mijloace destinate să prevină neînțelegerile. Dintre aceste mijloace trebuie să citâm asocierea a două silabe într-un cuvînt și pronunțarea aceleiași silabe în patru „tonuri" diferite. O circumstanță și mai interesantă pentru comparația noastră este faptul că această limbă, ca să spunem așa, nu are gramatică. Nu există nici un singur cuvînt monosilabic despre care să putem spune că este substantiv, adjectiv sau adverb și nici un cuvînt nu prezintă flexiunea destinată să desemneze genul, numărul, timpul, modul. În acest fel limba se compune numai din materiale brute, așa cum limba noastră abstractă se descompune prin procesul de elaborare onirică în materialele sale brute, eliminîndu-se exprimarea relațiilor. În limba chineză, în toate cazurile de indeterminare decizia depinde de inteligența auditoriului, care se lasă călăuzit de ansamblu. Am notat exemplul unui proverb chinez, a cărui traducere literală este :

Cine vede puțin se minunează mult [2]).

Acest proverb nu este greu de înțeles. El poate să însemne : cu cît cineva a văzut mai puține lucruri, cu atît este mai înclinat să se minuneze. Sau : sînt multe de admirat pentru acela care a văzut puține. Firește că nu poate fi vorba de decizie între aceste două traduceri care nu diferă decît din punct de vedere gramatical. Avem totuși garanția că, în ciuda acestor indeterminări, limba chineză constituie un excelent mijloc de exprimare de idei. Indeterminarea nu are deci ca o consecință necesară imprecizia sensului.

Trebuie totuși să recunoaștem că în ceea ce privește sistemul de expresie al visului, situația este mult mai puțin favorabilă decît în cazul limbilor și scrierilor vechi. Faptul se explică prin aceea că acestea din urmă sînt, la urma urmei, destinate să slujească drept mijloc de comunicare, așadar de a fi înțelese într-un fel sau altul. Or, tocmai acest caracter lipsește visului. Visul nu-și propune să transmită cuiva ceva și, departe de a fi un mijloc de comunicare, el este destinat să rămînă neînțeles. În consecință, nu trebuie nici să ne mire, nici să ne inducă în eroare faptul că un mare număr de polivalențe și de indeterminări ale visului scapă posibilităților noastre de decizie. Singurul rezultat sigur al comparației noastre este că indeterminările, pe care unii au voit să le folosească drept argument împotriva caracterului concludent al interpretărilor noastre privind visele, sînt în mod firesc inerente tuturor sistemelor de exprimare primitive.

Gradul de inteligibilitate reală a visului nu poate fi determinat decît prin exercițiu și experiență. După părerea mea, această determinare poate fi împinsă destul de departe, iar rezultatele obținute de analiști avînd o instruire bună nu pot decît să-mi întărească această părere. Publicul profan, chiar dacă are preocupări științifice, se complace să opună un scepticism disprețuitor dificultăților și incertitudinilor unei contribuții științifice. Cu totul injust, cred. Probabil că puțini dintre dumneavoastră ignoră faptul că o situație analoagă s-a produs cu prilejul descifrării inscripțiilor babiloniene. A fost o vreme cînd opinia publică a mers pînă acolo încît să taxeze drept „mistificatori" pe cei care au descifrat inscripțiile cuneiforme, considerînd toată această cercetare drept „șarlatanie". În 1857 însă, *Royal Asiatic Society* a întreprins o probă decisivă. I-a invitat pe patru dintre cei mai eminenți specialiști, *Rawlinson, Hincks, Fox Talbot* și *Oppert* ca să-i trimită, în plic sigilat, patru traduceri independente ale unei inscripții cuneiforme care tocmai fusese descoperită și, după ce a comparat cele patru texte, a putut anunța că ele erau suficient de asemănătoare ca să justifice încrederea în rezultatele obținute și certitudinea unor noi progrese. Zeflemelile profanilor cultivați au încetat atunci treptat și descifrarea documentelor cuneiforme a continuat cu rezultate tot mai sigure.

2. O altă serie de obiecții se leagă strîns de impresia de care nici dumneavoastră nu ați scăpat, anume că multe dintre soluțiile pe care sîntem obligați să le acceptăm ca urmare a interpretărilor noastre par forțate, artificiale, trase de păr, deci deplasate și adesea chiar comice. Obiecțiile de acest gen sînt atît de numeroase încît nu aș avea decît să stau în cumpănă cu privire la exemplele de ales : iau la întîmplare pe ultimul care mi-a fost adus la cunoștință. Așadar, ascultați : în Elveția un director de seminar [3]) a fost recent destituit din postul său pentru că s-a ocupat de psihanaliză. Firește, el a protestat împotriva acestei măsuri și un ziar din Berna a făcut publică judecata formulată pe seama sa de autoritățile școlare. Nu extrag din aceasta decît cîteva propoziții referitoare la psihanaliză : „În afară de aceasta, multe din exemplele din cartea citată a doctorului Pfister izbesc prin caracterul lor căutat și artificios... Este cu adevărat de mirare că un director de seminar acceptă fără spirit critic toate aceste afirmații și toate aceste probe iluzorii". Ni se cere să acceptăm aceste propoziții ca pe o decizie dată de un „judecător imparțial". Cred că mai degrabă această „imparțialitate" este „artificioasă". Să

[1]) Populația Chinei este astăzi mult mai mare, apropiindu-se de cifra de 1 miliard de oameni. (Nota trad.)

[2]) În textul lui Freud proverbul sună în felul următor : „*Wenig was sehen viel was wunderbar*". (Nota trad.)

[3]) Este vorba de pastorul Oscar Pfister din Zürich, care în anul 1921 a publicat cartea *La psychanalyse au service des éducateurs*, tipărită de editura Bircher din Berna. (Nota trad.)

examinăm mai îndeaproape aceste judecăți, în speranța că puțină reflecție și competență nu pot să facă rău, chiar și unui spirit imparțial.

Este cu adevărat amuzant să vezi graba și încrederea de sine cu care oamenii se pronunță asupra unei probleme spinoase a psihologiei inconștientului, neascultînd decît de prima lor impresie. Lor interpretările li se par căutate și forțate, le displac; deci ele sînt false, iar toată această muncă de interpretare nu are nici o valoare. Nici o clipă nu le trece prin minte ideea că ar putea exista o rațiune ca interpretările să aibă această aparență și că merită să-ți dai osteneala să cercetezi care este această rațiune.

Situația de care ne ocupăm caracterizează îndeosebi rezultatele deplasării care, după cum știți, constituie mijlocul cel mai puternic de care dispune cenzura viselor. Tocmai prin intermediul acestui mijloc cenzura onirică creează structuri substitutive pe care noi le-am desemnat ca aluzii. Acestea sînt însă aluzii greu de recunoscut ca atare, aluzii cărora este greu să le găsim substratul și care se leagă de acest substrat prin asociații exterioare foarte singularizate și adesea cu totul bizare. În toate aceste cazuri este însă vorba de lucruri destinate să rămînă ascunse, tocmai ceea ce vrea să obțină cenzura visului. Or, cînd un lucru a fost ascuns, nu trebuie să ne așteptăm să-l găsim în locul unde trebuia să se afle în mod normal. Comisiile de supraveghere a frontierelor, care funcționează astăzi, sînt în această privință mult mai viclene decît autoritățile școlare elvețiene (care l-au judecat pe Pfister). Ele nu se mulțumesc să scotocească prin portofele și buzunare după documente și schițe: ele presupun că spionii și contrabandiștii, spre a dejuca mai bine controlul, pot să ascundă aceste obiecte interzise în locurile în care ne așteptăm cel mai puțin să le găsim, cum ar fi bunăoară talpa dublă a încălțămintei. Dacă obiectele căutate sînt găsite aici, se poate spune că s-a depus multă osteneală pentru a le căuta, dar și că aceste căutări nu au fost în zadar.

Admițînd că între un element latent al visului și substitutul său manifest pot exista legături dintre cele mai neașteptate și singulare, cînd comice, cînd ingenioase în aparență, nu facem decît să ne conformăm numeroaselor experiențe furnizate de exemplele cărora, în general, nu le-am găsit noi înșine soluția. Rareori este cu putință să găsim prin noi înșine interpretări de acest gen; nici un om cu judecată nu ar fi capabil să descopere legătura care unește cutare element latent cu substitutul său manifest. Autorul visului este acela care fie că ne furnizează dintr-odată tălmăcirea, grație unei idei care îi vine direct în legătură cu visul (fapt posibil pentru dînsul, pentru că el este purtătorul acestei structuri substitutive), fie că ne furnizează suficiente materiale, grație cărora soluția, departe de a cere o sagacitate deosebită, se impune de la sine cu un fel de necesitate. Dacă autorul visului nu ne vine în ajutor prin unul sau altul din aceste două mijloace, elementul manifest dat ne rămîne pentru totdeauna incomprehensibil. Permiteți-mi să vă prezint, în legătură cu aceasta, încă un caz pe care am avut prilejul să-l observ recent. Una dintre pacientele mele, pe cînd se afla sub tratament, și-a pierdut tatăl. Orice pretext îi era binevenit spre a-l reînvia în vis. Într-unul din aceste vise, ale cărui condiții adiacente nu ne pot fi dealtfel de nici un folos, tatăl ei apare și îi spune: *„Este ora unsprezece și un sfert, unsprezece și jumătate, douăsprezece fără un sfert"*. Ea a putut să interpreteze această particularitate a visului, amintindu-și că tatălui ei îi plăcea să-și vadă copiii venind cu punctualitate la ora prînzului. Exista, desigur, un raport între această amintire și elementul visului, fără ca acest fapt să permită formularea vreunei concluzii oarecare cu privire la originea visului. Mersul tratamentului autoriza însă bănuiala că de geneza acestui vis nu era străină o anumită atitudine critică, dar refulată, față de tatăl iubit și venerat. Continuînd să-și înșire amintirile, în aparență din ce în ce mai depărtate de vis, autoarea visului povestește că a asistat în ajun la o conversație despre psihologie, în cursul căreia una dintre rudele ei i-a spus: „Omul primitiv supraviețuiește în noi toți". Acum credem a o înțelege. A fost pentru dînsa o excelentă ocazie de a-și reînvia din nou tatăl, transformîndu-l în visul ei într-un om-orologiu [4]) și făcîndu-l să anunțe sferturile de oră de la amiază.

Evident, este aici ceva care ne face să ne gîndim la un joc de cuvinte și adesea s-a întîmplat să se atribuie interpretului jocuri de cuvinte al căror autor era cel care a visat. Există și alte exemple în care nu este prea ușor să decidem dacă ne aflăm în fața unui joc de cuvinte sau a unui vis. Dar am cunoscut deja aceleași îndoieli cu privire la unele lapsusuri verbale. Un bărbat povestește că a visat că unchiul său i-a dat o sărutare pe cînd se aflau așezați împreună în *automobilul* acestuia. Dealtfel el n-a întîrziat să ne dea interpretarea acestui vis, care semnifică *autoerotism* (termen împrumutat din teoria libido-ului și însemnînd satisfacere erotică fără lipsa unui obiect din afara individului). Bărbatul acesta își va fi permis să glumească și ne va fi dat drept vis ceea ce nu era din parte-i decît un joc de cuvinte? Nu știi ce să crezi. După părerea mea, el a visat cu adevărat. Dar de unde vine această frapantă asemănare? Această întrebare m-a determinat altădată să fac o lungă digresiune, obligîndu-mă să supun unui studiu aprofundat însuși jocul de cuvinte. [5]) Am ajuns la concluzia că o serie de idei conștiente este abandonată momentan elaborării inconștiente, de unde ea reapare ulterior sub forma de joc de cuvinte. Sub influența inconștientului, aceste idei conștiente suferă acțiunea mecanismelor care domină aici, anume condensarea și deplasarea, adică a acelorași procese pe care le-am găsit acționînd în travaliul de elaborare onirică: este singurul fapt căruia trebuie să-i atribuim asemănarea (cînd ea există) între jocul de cuvinte și vis. Dar „visul-joc de cuvinte", fenomen neintențional, nu ne prilejuiește nimic din acea delectare pe care o încercăm cînd am reușit un „joc de cuvinte" pur și simplu. De ce? Acest lucru îl veți afla dacă veți avea ocazia să studiați în mod aprofundat jocul de cuvinte. „Visul-calambur" este lipsit de umor; departe de a ne produce rîsul, el ne lasă indiferenți.

În această privință ne apropiem de vechea interpretare antică a viselor care, pe lîngă multe materiale inutilizabile, ne-a furnizat o mulțime de

[4]) În limba germană om primitiv (sau om-original) se spune *der Urmensch*, iar om-olorogiu *der Uhrmensch*, pronunția fiind identică. (Nota trad.)

[5]) A se vedea, bunăoară, capitolul consacrat analizei raporturilor cuvîntului de spirit, ale umorului în general, cu visul și inconștientul, în lucrarea lui S. Freud *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten*, F. Deuticke, Leipzig u. Wien, 1905 (Nota trad.)

exemple excelente de interpretare, pe care noi înşine nu le-am putea depăşi. Nu vă voi cita decît un singur vis de acest gen şi o fac ţinînd seama de semnificaţia sa istorică. Acest vis, care aparţine lui Alexandru cel Mare, este povestit, cu unele deosebiri, de către Plutarh şi de către Artemidor din Daldis. Pe cînd regele asedia oraşul Tir, care se apăra cu dîrzenie (anul 322 î.e.n.), a apărut un satir dansînd. Ghicitorul Aristandru, care însoţea oastea, a interpretat acest vis, descompunînd cuvîntul „satyros" în σὰ τυρος (Tyrul este al tău), crezînd că astfel îi prezice regelui cucerirea oraşului. Ca rezultat al acestei interpretări, Alexandru se hotărî să continuie asediul şi sfîrşi prin a cuceri Tyrul. Interpretarea, care pare artificioasă, era incontestabil exactă.

3. Veţi fi, fără îndoială, foarte impresionaţi aflînd că împotriva concepţiei noastre despre vis au adus obiecţii chiar şi unele persoane care, în calitate de psihanalişti, s-au ocupat vreme îndelungată de interpretarea viselor. Ar fi fost de mirare ca o sursă atît de bogată de noi erori să fi rămas neutilizată şi astfel confuzia de noţiuni şi generalizările nejustificate la care s-au pretat unii în legătură cu aceasta au generat afirmaţii care, prin inexactitatea lor, se apropie mult de concepţia medicală a visului. Cunoaşteţi una din aceste afirmaţii, care pretinde că visul constă din încercarea de adaptare la prezent şi de soluţionare a sarcinilor viitoare, că el urmăreşte, în consecinţă, o „tendinţă prospectivă" *(A. Maeder).* Am arătat deja că această afirmaţie se bazează pe confuzia între vis şi ideile latente ale visului, că ea, prin urmare, nu ţine cont de procesul de elaborare onirică. În măsura în care ea îşi propune să caracterizeze viaţa psihică inconştientă din care fac parte ideile latente ale visului, această afirmaţie nu este nici nouă, nici completă, deoarece activitatea psihică inconştientă se ocupă, în afară de pregătirea viitorului, de multe alte lucruri. Pe o confuzie şi mai supărătoare se bazează afirmaţia că în spatele fiecărui vis găsim „clauza morţii". Nu ştiu exact ce poate să însemne această formulă, dar presupun că ea decurge din confuzia care se face între vis şi personalitatea integrală a autorului visului.

Ca exemplu de generalizare nejustificată operată pe baza cîtorva exemple autentice, voi cita afirmaţia potrivit căreia fiecare vis ar fi susceptibil de două interpretări : interpretarea zisă psihanalitică, aşa cum am expus-o noi, şi interpretarea zisă analogică, care face abstracţie de pulsiuni şi vizează reprezentarea funcţiilor psihice superioare *(H. Silberer).* Visuri de acest gen există, dar în zadar veţi încerca să extindeţi această concepţie, fie şi numai la majoritatea viselor. Iar după tot ce aţi audiat aici, veţi socoti cu totul nefondată afirmaţia că toate visele ar fi bisexuate şi că ar trebui interpretate în sensul unei înfruntări între tendinţe care ar putea fi numite masculine şi feminine (A. Adler). Fireşte că există unele vise izolate de acest gen, iar mai tîrziu veţi putea afla că ele prezintă aceeaşi structură ca anumite simptome de isterie. Menţionez toate aceste descoperiri de noi caractere generale ale viselor, spre a vă pune în gardă împotriva lor sau cel puţin spre a nu vă lăsa nici un dubiu cu privire la opinia mea faţă de ele.

4. S-a încercat compromiterea valorii obiective a cercetărilor asupra visului, invocîndu-se faptul că subiecţii supuşi tratamentului psihanalitic îşi ajustează visele în conformitate cu teoriile preferate de medicii lor, unii pretinzînd că au îndeosebi vise sexuale, alţii vise legate de voinţa

de putere, iar alţii vise de palingenezie[6] (W. Stekel). Această obiecţie pierde însă din valoare, la rîndu-i, dacă ne gîndim că oamenii au visat înainte de a fi fost inventat tratamentul psihanalitic în stare să-i ghideze şi să le dirijeze visele şi că subiecţii supuşi astăzi tratamentului aveau obişnuinţa să viseze înainte de a fi fost trataţi. Faptele pe care se întemeiază această obiecţie sînt cu totul de înţeles şi nu aduc nici un prejudiciu teoriei visului. Resturile diurne care declanşează visul provin din preocupările intense ale vieţii în stare de veghe. Dacă cuvintele şi sugestiile medicului au dobîndit pentru pacient o anumită importanţă, ele se intercalează în ansamblul resturilor diurne şi pot, întocmai ca şi celelalte interese afective ale zilei, încă nesatisfăcute, să furnizeze visului excitanţi psihici şi să acţioneze asemenea celor somatici care îl influenţează în timpul somnului pe cel ce doarme. Ca şi ceilalţi agenţi excitatori ai viselor, ideile provocate de medic pot să apară în visul manifest sau să fie descoperite în conţinutul latent al visului. Ştim că este posibil să provocăm în mod experimental vise sau, mai exact, să introducem în vis o parte din materialele acestuia. În aceste influenţe exercitate asupra pacienţilor, analistul îndeplineşte un rol identic cu acela al experimentatorului care, ca Mourly Vold, imprimă membrelor subiectului de experienţă anumite poziţii determinate.

Putem sugera autorului visului tema visului, dar e imposibil să acţionăm asupra secvenţelor visului. Mecanismul procesului de elaborare şi dorinţa inconştientă a visului scapă oricărei influenţe din afară. Examinînd excitaţiile somatice ale visului, am recunoscut că particularitatea şi autonomia vieţii onirice se dezvăluie în reacţia prin care visul răspunde excitaţiilor corporale şi psihice pe care le primeşte. În acest fel obiecţia de care ne ocupăm aici şi care ar dori să pună la îndoială obiectivitatea cercetărilor asupra visului este întemeiată la rîndu-i pe o confuzie care echivalează visul cu materialele visului.

Asta e tot ce doream să vă comunic în legătură cu problemele legate de vis. Fără îndoială că vă daţi seama că am omis o mulţime de lucruri şi aţi luat aminte că nu am putut să fiu complet din multe puncte de vedere. Dar aceste cusururi ale expunerii mele ţin de raporturile existente între fenomenele visului şi nevroze. Am studiat visul ca o introducere la studiul nevrozelor, procedeu mult mai corect decît dacă am fi făcut viceversa. Dar tot aşa cum visul ne pregăteşte să înţelegem nevrozele, la rîndul său el nu poate fi înţeles în toate detaliile decît dacă dobîndim o cunoaştere exactă a fenomenelor nevrotice.

Nu ştim care este părerea dumneavoastră, dar eu vă pot asigura că nu regret că v-am supus cu atîta insistenţă atenţiei problemele visului şi că am consacrat studiului acestor probleme o parte atît de importantă din timpul de care dispunem. Nu există un alt domeniu în care studiul să ne convingă mai repede de exactitatea tezelor psihanalizei. Trebuie multe luni şi chiar mulţi ani de muncă asiduă ca să dovedim că simptomele unui caz de maladie nevrotică posedă un sens, slujesc o intenţie şi se explică prin datele biografice ale persoanei suferinde. Dimpotrivă,

[6]) *Palingenezie*, pretinsă renaştere a sufletului după moarte, profesată de filozofia idealistă. În mod figurat, termenul semnifică o regenerare morală. (Nota trad.)

nu avem nevoie decît de efortul cîtorva ore spre a obține același rezultat față de un vis care la început ni se prezintă confuz și neinteligibil, dobîndind astfel o confirmare a tuturor ipotezelor psihanalizei cu privire la inconștientul proceselor psihice, la mecanismele la care se supun acestea și la tendințele ce se manifestă prin intermediul acestor procese. Iar dacă la perfecta analogie care există între formarea unui vis și aceea a unui simptom nevrotic, adăugăm rapiditatea transformării care face din autorul visului un om în stare de veghe și cu judecată, căpătăm certitudinea că și nevroza se bazează pe o alterare a raporturilor care există în mod normal între diferitele forțe ale vieții psihice.

*
* *

Partea a treia

TEORIA GENERALĂ A NEVROZELOR

XVI

PSIHANALIZĂ ȘI PSIHIATRIE

Mă bucur că pot relua împreună cu dumneavoastră firul discuțiilor noastre. V-am vorbit pînă acum despre concepția psihanalitică, despre actele ratate și despre vise; aș dori să vă familiarizez acum cu înțelegerea fenomenelor nevrotice care, așa cum veți vedea în continuare, au numeroase trăsături comune atît cu unele cît și cu celelalte. Vă previn însă că, în ceea ce privește aceste fenomene, nu vă mai pot sugera aceeași atitudine anterioară față de mine. Îmi impusesem atunci obligația de a nu face nici un pas fără a mă fi pus în prealabil de acord cu dumneavoastră, discutînd mult împreună și ținînd seama de obiecțiile făcute, mergînd pînă la a vedea în dumneavoastră și în „bunul simț" de care dispuneți instanța hotărîtoare. Astăzi, dintr-un motiv cît se poate de simplu, nu mai putem proceda la fel. Ca fenomene, actele ratate și visele nu vă erau cu totul necunoscute, se putea spune că în legătură cu ele aveați sau puteați să aveți aceeași experiență ca și mine. Domeniul fenomenelor nevrotice vă este însă străin; dacă nu sînteți medici, nu aveți aici altă cale de acces decît aceea pe care v-o pot oferi lămuririle mele, iar judecata cea mai bună în aparență este lipsită de valoare cînd acela care o formulează nu este familiarizat cu faptele supuse judecății.

Totuși, să nu vă închipuiți că îmi propun să vă țin niște conferințe dogmatice și nici că vă voi cere o adeziune necondiționată. Dacă ați crede acest lucru, ar rezulta o neînțelegere care mi-ar face cea mai mare nedreptate. Nu-mi stă în intenție să vă impun convingeri: îmi este deajuns să exercit o acțiune de stimulare și să zdruncin prejudecăți. Cînd, ca o urmare a unei ignoranțe totale, nu veți fi capabili de o judecată proprie, nu va trebui nici să fiți creduli, dar nici să respingeți. Nu veți avea decît să ascultați și să lăsați să acționeze asupra dumneavoastră ceea ce vi se spune. Nu este ușor să dobîndești convingeri, iar acelea la care se ajunge fără osteneală se dovedesc cel mai adesea fără valoare și lipsite de durabilitate. Are dreptul la convingeri numai acela care, ani și ani, a meditat asupra unora și acelorași fapte și a văzut cu ochii săi repetarea acestor lucruri noi și surprinzătoare despre care vă voi vorbi. La ce bun, în plan intelectual, acele convingeri facile, acele conversiuni care au loc cu iuțeala fulgerului, acele respingeri violente? Nu vă este limpede că „lovitura de trăsnet", îndrăgostirea instantanee fac parte dintr-un domeniu cu totul diferit, aparținînd îndeosebi domeniului afectiv? Noi nu le cerem pacienților noștri să fie convinși de eficiența psihanalizei sau să-și dea adeziunea la aceasta. Dacă ar face-o, ne-ar deveni suspecți. Atitudinea pe care o prețuim cel mai mult la ei este aceea a

unui scepticism binevoitor. Deci încercați să lăsați să se maturizeze în mintea dumneavoastră concepția psihanalitică, alături de concepția populară sau cea psihiatrică, pînă cînd se va ivi prilejul ca atît una cît și cealaltă să intre în relație reciprocă, să se măsoare între ele și, asociindu-se, să dea naștere în final unei concepții decisive.

Pe de altă parte, nu ați fi îndreptățiți să credeți că ceea ce vă expun drept concepție psihanalitică, ar fi un sistem speculativ. Avem mai curînd de-a face fie cu o experiență, fie cu o expresie directă a observației, fie cu rezultatul elaborării acesteia. Numai odată cu progresul științei vom putea judeca dacă această elaborare a fost suficientă și justificată și, fără a voi să mă laud, pot spune că — avînd îndărătul meu o viață destul de lungă și o carieră care se întinde pe aproximativ 25 de ani — mi-a trebuit o muncă intensă și aprofundată ca să acumulez faptele pe care se bazează concepția mea. Am avut adesea impresia că adversarii noștri nu voiau să țină seama deloc de această sursă a afirmațiilor noastre, ca și cum ar fi fost vorba de idei pur subiective cărora li s-ar putea opune, după bunul plac, altele. Nu izbutesc nicidecum să înțeleg această atitudine a adversarilor noștri. Ea ține poate de faptul că medicilor le repugnă să intre în relații prea strînse cu pacienții lor atinși de nevroze și că, nedînd suficientă atenție la ceea ce li se spune, le este cu neputință să tragă din aceste comunicări învățăminte prețioase și să efectueze asupra bolnavilor lor observații susceptibile a servi drept punct de plecare pentru deducții de ordin general. Vă făgăduiesc, cu acest prilej, că în cursul prelegerilor următoare mă voi lăsa antrenat cît mai puțin posibil în dispute polemice, îndeosebi cu cutare sau cutare autor în particular. Nu sînt convins de adevărul maximei care proclamă că contradicția este muma tuturor lucrurilor [1]). Această maximă îmi pare a fi un produs al sofisticii grecești și păcătuiește, ca și aceasta, prin a atribui o valoare exagerată dialecticii. În ceea ce mă privește, cred că ceea ce numim polemică științifică este o întreprindere cu totul sterilă, cu atît mai mult cu cît totdeauna are tendința de a îmbrăca un caracter strict personal. Mă puteam lăuda, pînă acum cîțiva ani, că nu am uzat de armele polemicii decît împotriva unui singur om de știință (Löwenfeld, din München). Rezultatul a fost că din adversari am devenit prieteni și că prietenia noastră este durabilă. Cum n-am fost însă sigur că voi ajunge mereu la același rezultat, m-am ferit să mai repet această experiență.

Ați putea crede că o asemenea repulsie față de orice discuție literară atestă fie o neputință în fața obiecțiilor, fie o încăpățînare excesivă sau, ca să mă servesc de o expresie luată din amabilul limbaj științific curent, o „rătăcire". La care vă voi răspunde că atunci cînd cineva, cu prețul unor grele eforturi, a dobîndit o convingere, are pînă la un anumit punct dreptul de a dori să și-o mențină în ciuda tuturor. Dealtfel țin să adaug că, în privința a numeroase aspecte importante, în cursul lucrărilor mele am operat schimbări, am modificat sau am înlocuit cu altele unele dintre opiniile mele și că nu m-am sfiit niciodată să fac din aceste revizuiri o

[1]) Aluzie la cunoscuta teză a lui Heraclit din Efes, că toate se nasc din luptă, la care Freud, prin viziunea sa dialectică, de fapt subscrie prin întreaga sa operă. (Nota trad.)

mărturisire publică. Care a fost rezultatul sincerității mele? Unii nu au luat deloc cunoștință de corectările introduse și mă mai critică și astăzi pentru afirmații cărora nu le mai dau același sens ca altădată. Alții îmi reproșează chiar aceste revizuiri și declară că nu mă pot lua în serios. S-ar spune că acela care își modifică din timp în timp ideile nu ar merita nici o încredere, pentru că ar lăsa să se presupună că și ultimele sale teze ar fi tot atît de eronate ca și cele precedente. Pe de altă parte, însă, acela care își menține ideile sale inițiale și nu se lasă abătut cu ușurință din drumul său, trece drept un îndărătnic și un rătăcit. Față de aceste două judecăți opuse ale criticii, nu este de adoptat decît o hotărîre : să rămîi ceea ce ești și să nu-ți urmezi decît propria judecată. Este tocmai atitudinea pentru care m-am decis și nimic nu mă va împiedica să-mi modific și să-mi corectez teoriile odată cu îmbogățirea experienței mele. Cît privește ideile mele fundamentale, încă nu am găsit nimic de schimbat aici și sper că va fi la fel și pe viitor.

Am deci a vă expune concepția psihanalitică asupra fenomenelor nevrotice. Nu-mi este greu să leg această expunere de aceea a fenomenelor despre care v-am vorbit, date fiind atît analogiile cît și contrastele ce există între unele și celelalte. Poposesc asupra unui act simptomatic pe care l-am constatat la multe persoane venite să mă consulte. Cu oamenii care vin să-ți înșire într-un sfert de oră toate mizeriile vieții lor mai mult sau mai puțin lungi, psihanalistul nu prea știe ce să facă. Cunoștințele sale profunde nu-i permit să se debaraseze de bolnav spunîndu-i că nu suferă de cine știe ce și recomandîndu-i o ușoară cură de hidroterapie. Unul din colegii noștri, întrebat cum se comportă față de pacienții care vin să-l consulte, a răspuns ridicînd din umeri : le pretind, ca pedeapsă, un onorariu de multe coroane. În consecință, nu vă veți mira dacă vă voi spune că clienții psihanalistului, chiar și ai celui mai ocupat, nu sînt în general prea numeroși. Am dublat și am capitonat ușa care separă cabinetul meu de sala de așteptate. Este vorba aici de o măsură de precauție al cărei sens nu este greu de sesizat. Or, mereu se întîmplă ca persoanele pe care le chem din sala de așteptare în cabinet să uite să închidă după ele cele două uși. De îndată ce observ aceasta, oricare ar fi situația socială a persoanei, nu preget să-i atrag atenția asupra faptului, pe un ton iritat, rugînd-o să-și repare neglijența. Veți spune că este o pedanterie dusă pînă la extrem. Deseori eu însumi mi-am reproșat această pretenție, căci adesea era vorba de persoane incapabile să atingă o clanță de ușă și fericite să lase pe seama altora această treabă. Dar, în majoritatea cazurilor, aveam dreptate, pentru că cei care se comportă astfel și lasă deschise îndărătul lor ușile care despart sala de așteptare a medicului de cabinetul său de consultații sînt oameni prost crescuți și nu merită o întîmpinare amicală. Cu toate acestea, nu vă pronunțați înainte de a cunoaște restul. Această neglijență a pacientului nu are loc decît atunci cînd el se află singur în sala de așteptate și, părăsind-o, nu lasă pe nimeni în urma lui. Dimpotrivă, pacientul are grijă să închidă ușile cînd rămîn după el alte persoane care au așteptat împreună cu el. În acest din urmă caz el înțelege prea bine că nu este în interesul său să permită altora să asculte conversația sa cu medicul.

Determinată în acest fel, neglijența pacientului nu este nici accidentală, nici lipsită de sens și chiar de importanță, pentru că, așa cum vom

vedea, ea ilustrează atitudinea sa față de medic. Pacientul aparține categoriei numeroase a acelora care au pretenția să fie văzuți de celebrități, medicale, care vor să fie uluiți, zguduiți. Poate că el a și telefonat, ca să știe la ce oră va fi primit mai ușor și își închipuie că va găsi în fața casei medicului o coadă de clienți tot atît de lungă ca în fața sucursalei unui mare magazin de coloniale. Or, iată-l intrînd într-o sală de așteptare goală și, pe deasupra, foarte modest mobilată. El este decepționat și, voind să se răzbune pe medic pentru respectul exagerat pe care intenționa să i-l arate, își exprimă starea sufletească neglijînd să închidă ușile care separă sala de așteptare de cabinetul de consultații. Făcînd aceasta, el pare să-i spună medicului : „La ce să mai închid ușa, dacă nimeni nu-i în sala de așteptare și dacă nimeni nu va mai intra aici, probabil, cît timp eu voi fi în cabinetul dumitale ?“ Se întîmplă chiar ca, în timpul consultației, să dea dovadă de o totală lipsă de considerație și de respect, dacă nu este pus la punct de la început.

Analiza acestui mărunt act simptomatic nu ne aduce nimic nou în afară de cele cunoscute de dumneavoastră, anume că nu avem de-a face cu un fapt accidental, că actul are mobilul său, un sens și o intenție, că face parte dintr-un ansamblu psihic definit, că este un mic indiciu al unei stări sufletești importante. Acest act simptomatic ne mai arată, în special, că procesul a cărui expresie este se desfășoară în afara conștiinței celui care îl săvîrșește, pentru că nici unul din pacienții care lasă ușile deschise nu va mărturisi că vrea prin aceasta să-și manifeste disprețul. Poate că unii vor recunoaște că au încercat un sentiment de dezamăgire intrînd în sala de așteptare, dar este sigur că legătura între această impresie și comportarea simptomatică care îi urmează scapă conștiinței.

Să comparăm acum acest mărunt act simptomatic cu o observație făcută în legătură cu o bolnavă. Faptul la care mă refer este încă proaspăt în memoria mea și se pretează unei descrieri rezumative. Dealtfel vă previn că în orice comunicare de acest fel unele extinderi, pline de amănunte, sînt inevitabile.

Un tînăr ofițer aflat în permisie mă roagă să-mi asum tratamentul soacrei sale care, deși trăiește în condiții cum nu se poate mai bune, înveninează atît existența sa, cît și alor săi, printr-o idee absurdă. Mă găsesc în prezența unei doamne în vîrstă de 53 de ani, cu o stare fizică bună, foarte amabilă și simplă în comportare. Ea îmi relatează fără reținere că trăiește fericită la țară, împreună cu soțul său, care conduce o mare uzină. Nu are decît vorbe de laudă pentru atențiile soțului față de ea. S-au căsătorit din dragoste în urmă cu 30 de ani și, din ziua cununiei, nici o neînțelegere, nici un motiv de gelozie n-a tulburat liniștea căminului. Cei doi copii și i-au căsătorit în bune condiții și soțul ei, voind să-și îndeplinească pînă la capăt îndatoririle de cap de familie, nu vrea să se retragă din afaceri. Un fapt incredibil, de neînțeles pentru dînsa, s-a petrecut cu un an în urmă : ea nu a șovăit să dea crezare unei scrisori anonime care îl acuza pe minunatul ei soț de relații amoroase cu o tînără. De cînd a primit acea scrisoare, fericirea ei s-a sfărîmat. O anchetă mai serioasă a dus la descoperirea că o cameristă, pe care ea o tolera poate cam prea mult în intimitatea sa, urmărea cu o ură feroce pe o altă tînără care, fiind de aceeași condiție socială cu dînsa, reușise mult

mai bine în viață : în loc de a ajunge servitoare, urmase o școală comercială care îi îngăduise să intre la uzină în calitate de funcționară. Mobilizarea reducînd personalul uzinei, tînăra sfîrșise prin a avea o situație foarte bună : ea domicilia chiar la uzină, nu frecventa decît „domni" și toată lumea îi spunea chiar „domnișoară". Invidioasă din cauza acestei superiorități, camerista era capabilă să spună orice răutăți împotriva vechii sale colege de școală. Într-o zi bolnava a discutat cu camerista despre un bătrîn domn care venise în vizită la stăpîna sa și care, despărțit de soția sa, avea o amantă. Bolnava noastră nu-și dă seama ce a împins-o ca, auzind acestea, să-i spună cameristei că nimic nu ar fi pentru ea mai îngrozitor decît să afle că bunul ei soț o înșeală. A doua zi a primit prin poștă scrisoarea anonimă în care îi era anunțată, cu o caligrafie deformată, fatala veste. Ea a bănuit numaidecît că acea scrisoare era opera răutăcioasei cameriste, pentru că tocmai tînăra pe care aceasta o ura era acuzată de a fi amanta soțului. Dar cu toate că pacienta a ghicit imediat intriga și avea destulă experiență pentru a-și da seama cît de puțin demne de încredere sînt asemenea denunțări lașe, scrisoarea nu a răscolit-o mai puțin. A avut o criză de nervi teribilă și trimise după soțul ei, căruia îi adresă, de îndată ce-l văzu, cele mai amare reproșuri. Soțul primi acuzația rîzînd și își făcu tot ce-i stătu în putință ca să-și liniștească consoarta. El chemă în ajutor pe medicul familiei și pe acela al uzinei. Atitudinea ulterioară a soților a fost cît se poate de naturală : camerista fu concediată, dar pretinsa amantă își păstră postul. Bolnava susține că din acea zi ea s-a calmat, nemaicrezînd în conținutul scrisorii anonime. Dar calmul ei nu a fost niciodată profund și durabil. Îi era deajuns să audă pronunțîndu-se numele tinerei funcționare sau s-o întîlnească pe stradă, ca să facă din nou o criză de suspiciune, de lacrimi și de reproșuri.

Aceasta este istoria bravei noastre doamne. Nu trebuie să ai o mare experiență psihiatrică spre a înțelege că, contrar altor bolnave de nervi, ea era mai degrabă înclinată să-și atenueze cazul sau, cum spunem noi, să-l disimuleze, și că niciodată n-a izbutit să-și înfrîngă credința în acuzația formulată în scrisoarea anonimă.

Ce atitudine poate adopta psihiatrul în fața unui asemenea caz ? Știm deja cum s-ar comporta în privința actului simptomatic al pacientului care nu închide ușile de la cabinetul de consultații, văzînd în acest act un accident lipsit de orice interes psihologic. El nu mai poate avea, însă, aceeași atitudine față de femeia care manifestă o gelozie morbidă. Actul simptomatic apare ca un fapt indiferent, dar simptomul ni se impune ca un fenomen important. Din punct de vedere subiectiv acest simptom este însoțit de o durere intensă ; din punct de vedere obiectiv, amenință fericirea unei familii. În consecință, prezintă un interes psihiatric incontestabil. Psihiatrul încearcă mai întîi să caracterizeze simptomul printr-una din însușirile sale esențiale. Nu se poate spune că ideea care o torturează pe această femeie este absurdă în sine, pentru că se întîmplă ca oameni căsătoriți, chiar în vîrstă, să aibă amante fete tinere. Altceva este aici absurd și de neconceput. În afară de afirmațiile cuprinse în scrisoarea anonimă, pacienta nu are nici un motiv să creadă că tandrul și credinciosul ei soț face parte din categoria bărbaților infideli. Ea mai știe că scrisoarea nu merită nici o crezare și îi cunoaște proveniența. Deci

ar trebui să-și spună că gelozia sa nu se justifică prin nimic ; de fapt ea și-o spune, dar fără a suferi mai puțin, ca și cum ar deține dovezi indubitabile cu privire la infidelitatea soțului. S-a convenit să se numească *obsesii* ideile de acest fel, adică ideile refractare argumentelor logice și raționamentelor bazate pe fapte. Doamna cumsecade suferă deci de *obsesia geloziei*. Într-adevăr, aceasta este caracteristica esențială a cazului nostru morbid.

Ca urmare a acestei prime constatări, interesul nostru crește și mai mult din punct de vedere psihiatric. Dacă o obsesie rezistă la dovezile realității, este pentru că nu-și are obîrșia în realitate. Așadar, de unde provine ? Conținutul obsesiilor variază la nesfîrșit ; de ce, în cazul nostru, obsesia are drept conținut tocmai gelozia ? În legătură cu aceasta noi l-am asculta cu dragă inimă pe psihiatru, dar acesta nu are nimic de spus. Din toate problemele, una singură îl interesează. El va cerceta antecedentele ereditare ale acestei femei și *poate* că ne va da următorul răspuns : obsesiile au loc la persoane care prezintă în antecedentele lor ereditare frecvente tulburări analoage sau alte tulburări psihice. Cu alte cuvinte, dacă la această femeie s-a dezvoltat o obsesie, este pentru că ea era predispusă ereditar la aceasta. Această lămurire este desigur interesantă, dar oare este tot ce vrem noi să știm ? Nu mai sînt și alte cauze care au determinat producerea cazului nostru morbid ? Constatăm că un delir de gelozie s-a dezvoltat de preferință la cineva : am avea aici de-a face cu un fapt indiferent, arbitrar sau inexplicabil ? Iar teza care proclamă atotputernicia eredității trebuie să fie înțeleasă și în sens negativ, cu alte cuvinte trebuie să admitem că din moment ce un individ este predispus să devină prada unui delir, puțin interesează evenimentele capabile să acționeze asupra lui ? Fără îndoială, sînteți dornici să știți de ce refuză psihiatria științifică să ne spună mai mult. La aceasta voi răspunde : cel care dă mai mult decît are este necinstit. Psihiatrul nu deține mijloacele de a avansa în interpretarea unui asemenea caz. El este obligat să se limiteze la formularea diagnosticului și, în ciuda bogatei sale experiențe, la un prognostic nesigur cu privire la evoluția ulterioară a bolii.

Ne putem aștepta la mai mult de la psihanaliză ? Cu siguranță, și sper că pot să vă dovedesc că pînă și într-un caz atît de greu accesibil ca acela de care ne ocupăm, ea este capabilă să pună în evidență fapte în stare să ni-l facă inteligibil. Binevoiți a vă aminti în primul rînd de acest amănunt, insignifiant în aparență, că la drept vorbind pacienta este aceea care a sugerat scrisoarea anonimă, punctul de plecare al obsesiei sale : între altele, nu i-a spus ea tinerei intrigante, în ajun, că cea mai mare nenorocire pentru dînsa ar fi să afle că soțul său are o amantă ? Spunînd aceasta i-a sugerat cameristei ideea de a trimite scrisoarea anonimă. Obsesia devine astfel, într-o anumită măsură, independentă de scrisoare ; ea trebuie să fi existat mai înainte la bolnavă, în stare de aprehensiune (sau de dorință ?). Adăugați la aceasta cele cîteva fapte mărunte pe care le-am putut stabili în urma a două ore de analiză. Bolnava se arăta foarte puțin dispusă să se supună cînd, după ce mi-a înfățișat istoria ei, am rugat-o să-mi împărtășească alte idei și amintiri în legătură cu aceasta. Pretindea că nu mai are nimic de spus și, la capătul celor două ore, a trebuit să încetez investigația, bolnava declarîndu-mi că se simte foarte bine și că este sigură că s-a descotorosit de ideea sa morbidă. Se

înțelege de la sine că declarația aceasta i-a fost dictată de rezistența și de teama de a mă vedea continuînd analiza. În cursul celor două ore, însă, ea a lăsat totuși să-i scape unele remarci care autorizează și chiar impun o anumită interpretare, proiectînd o lumină vie asupra genezei obsesiei sale. Ea însăși încerca un sentiment adînc de dragoste pentru un bărbat tînăr, pentru acel ginere la intervenția căruia ea devenise pacienta mea. Ea nu-și dădea seama de acest sentiment, de care aproape că nu era conștientă : date fiind relațiile de rudenie dintre ea și tînărul bărbat, afecțiunii sale erotice nu-i era greu să-și pună masca unei tandreți inofensive. Or, noi avem o experiență destul de bogată cu privire la asemenea situații, ca să putem pătrunde fără dificultate în viața psihică a acestei femei oneste și excelente mame, în vîrstă de 53 de ani. Afecțiunea pe care ea o încerca era prea monstruoasă și de neconceput, ca să fie conștientă ; ea persista însă în stare inconștientă și exercita în felul acesta o presiune psihică puternică. Simțind nevoia eliberării de această presiune, ajunse să-și ușureze suferința prin mecanismul deplasării, care adesea îndeplinește un rol important în geneza geloziei obsedante. Odată convinsă că dacă ea, femeie bătrînă, este îndrăgostită de un bărbat tînăr, pe cînd și soțul ei are drept amantă o tînără fată, ea se simte descătușată de remușcările pe care i le-ar fi putut pricinui propria infidelitate. Ideea fixă a infidelității soțului trebuia să acționeze ca un balsam calmant aplicat pe o plagă dureroasă.

Propria ei dragoste a devenit inconștientă, însă reflexul acesteia a devenit conștient și cu un caracter obsedant, delirant, reflex din care ea beneficia de un mare avantaj. Toate argumentele care puteau fi opuse ideii sale trebuiau să rămînă fără efect, pentru că ele erau îndreptate nu împotriva modelului, ci împotriva imaginii sale reflectate, care cumula întreaga energie a modelului ascuns în inconștient și rămas, astfel, inatacabil.

Să recapitulăm datele pe care le-am putut obține prin acest scurt însă dificil efort psihanalitic. Poate că ele ne vor permite să înțelegem acest caz morbid, firește presupunînd că am procedat corect, fapt pe care dumneavoastră nu-l puteți judeca aici. Prima remarcă : ideea delirantă nu mai este ceva absurd și de neînțeles ; ea are un sens, este bine motivată, face parte dintr-un eveniment afectiv intervenit în viața bolnavei. A doua remarcă : această idee fixă apare ca necesară și avînd caracterul de reacție la un proces psihic inconștient, pe care l-am putut sesiza cu ajutorul altor semne ; tocmai legăturii care o atașează de acest proces psihic inconștient își datorează ea caracterul obsedant, rezistența în fața tuturor argumentelor furnizate de logică. Această idee apare ca ceva dorit, ea reprezintă un soi de consolare. A treia remarcă : dacă bolnava a făcut în ajun tinerei intrigante confidența pe care o cunoașteți, este incontestabil că ea a fost determinată de sentimentul secret pe care-l avea pentru ginerele ei și care constituie un fel de fundal al bolii sale. În consecință, acest caz prezintă analogii importante cu actul simptomatic pe care l-am analizat mai sus, căci la amîndouă am reușit să desprindem sensul sau intenția manifestării psihice, ca și raporturile cu un element inconștient care face parte din context.

Este de la sine înțeles că nu am rezolvat toate problemele care decurg din cazul nostru. Acesta abundă în probleme care nu sînt încă susceptibile de rezolvare, pe cînd altele n-au putut fi soluționate din cauza circumstanțelor defavorabile legate de acest caz. De ce, de exemplu, această femeie, atît de fericită în căsnicie, se îndrăgostește de ginerele ei și de ce eliberarea de această stare, care ar fi putut să îmbrace o altă formă oarecare, se produce sub forma unei astfel de reflectări, a unei proiectări asupra soțului a propriei sale stări ? Să nu credeți că este vorba de întrebări inutile și malițioase. Ele comportă răspunsuri în vederea cărora dispunem deja de numeroase elemente. Bolnava noastră se află la vîrsta critică care favorizează o exaltare subită și indezirabilă a trebuinței sexuale : acest fapt **ar putea, în cel mai rău caz, să fie el** singur suficient ca să ne explice tot restul. Dar se mai poate ca bunul și credinciosul soț să nu mai fie, de cîțiva ani, în posesia unei potențe sexuale pe potriva nevoilor femeii, mai bine conservată. Știm din experiență că acești soți, a căror fidelitate nu are dealtfel nevoie de altă explicație, dovedesc față de consoartele lor o tandrețe deosebită și o mare indulgență cu privire la tulburările lor nervoase. În afară de aceasta, nu este deloc indiferent faptul că dragostea morbidă a acestei doamne s-a îndreptat tocmai către tînărul soț al fiicei sale. Un puternic atașament erotic față de fiică, atașament care în ultimă analiză poate fi redus la constituția sexuală a mamei, găsește adesea mijlocul de a se menține cu ajutorul unei asemenea transformări. Nu mai trebuie să vă amintesc, în legătură cu aceasta, că relațiile sexuale între soacră și ginere au fost totdeauna considerate ca deosebit de delicate și că au constituit la popoarele primitive motiv de *tabu*-uri și de interdicții severe [2]). Atît în sens pozitiv cît și în sens negativ, aceste relații depășesc adesea măsura admisă de cultura societății. Cum nu mi-a fost cu putință să efectuez analiza acestui caz mai mult de două ore, nu v-aș putea spune care din cei trei factori trebuie incriminat la bolnava de care ne ocupăm ; nevroza ei a putut fi cauzată de acțiunea unuia sau a doi dintre ei, ca și prin a tuturor la un loc.

Remarc acum că vă vorbesc despre lucruri pe care încă nu sînteți pregătiți să le înțelegeți. Am făcut-o spre a stabili o paralelă între psihiatrie și psihanaliză. Ei bine, ați observat pe undeva vreo contradicție între una și cealaltă ? Psihiatria nu aplică metodele tehnice ale psihanalizei, ea nu se îngrijește să raporteze vreun element oarecare la ideea fixă, ci se mulțumește să ne indice ereditatea drept factor etiologic general și îndepărtat, în loc să se dedice cercetării cauzelor mai specifice și mai apropiate [3]). Dar există oare aici o contradicție, o opoziție ? Nu vedeți că, departe de a se contrazice, psihiatria și psihanaliza se completează una pe alta, în timp ce factorul ereditar și evenimentul

[2]) Vezi *Totem und Tabu*, 1913.

[3]) Astăzi nu se mai poate vorbi de o asemenea „paralelă" psihiatrie-psihanaliză, psihiatria ținînd seama atît de cuceririle psihanalizei și ale medicinii psihosomatice, cît și de ale altor științe biologice și sociale. Ea se conturează astfel ca o disciplină cu orizont larg antropologic, care profesează o etiologie multifactorială și o terapeutică orientată social. Direcția psihosocială a psihiatrici contemporane este bine marcată. „Învățămîntul psihiatric — citim într-un tratat recent — trebuie să pregătească specialiști legați de colectivitatea umană, capabili să înțeleagă factorii psihogenetici, sociali și de ambianță necesari prevenirii bolilor și readaptării bolnavilor psihici" (*Psihiatrie*, sub redacție prof. dr. doc. V. Predescu, București, Editura medicală, 1976, p. 86). (Nota trad.)

psihic, departe de a se contrazice și a se exclude, conlucrează în modul cel mai eficace în vederea aceluiași rezultat ? Veți fi de acord cu mine că nu există nimic în natura activității psihiatrice care să poată servi de argument împotriva cercetării psihanalitice. Psihiatrul și nu psihiatria se opune psihanalizei. Aceasta din urmă este pentru psihiatrie aproape ceea ce este histologia pentru anatomie : una studiază formele exterioare ale organelor, cealaltă țesuturile și celulele din care sînt făcute aceste organe. O contradicție între aceste două categorii de studii, din care una continuă pe cealaltă, este de neconceput. Anatomia constituie astăzi baza medicinii științifice, dar a fost o vreme în care disecția cadavrelor umane, în vederea cunoașterii structurii intime a corpului, era interzisă, tot astfel cum în zilele noastre se consideră aproape condamnabil faptul de a te consacra psihanalizei, în scopul cunoașterii funcționării intime a vieții psihice. Totuși, totul ne face să credem că nu este departe timpul în care se va vedea că psihiatria realmente științifică presupune o bună cunoaștere a proceselor profunde, inconștiente ale vieții psihice.

Această psihanaliză atît de combătută are poate printre dumneavoastră cîțiva prieteni care o vor vedea cu bucurie afirmîndu-se și ca un procedeu terapeutic. Cunoașteți că mijloacele din arsenalul psihiatriei nu dispun de nici o putere față de ideile delirante. Cunoscînd mecanismul acestor simptome, va fi psihanaliza mai norocoasă din acest punct de vedere ? Nu, ea nu are mai mare eficiență în legătură cu aceste afecțiuni decît are oricare alt mijloc terapeutic. Cel puțin în momentul de față. Putem, datorită psihanalizei, să înțelegem ceea ce se petrece cu bolnavul, dar nu avem nici o posibilitate să-l facem și pe bolnav conștient de aceasta. V-am și arătat că, în cazul pe care l-am expus în această prelegere, nu am putut merge cu analiza mai departe de primele straturi. S-ar cădea să conchidem că analiza unor cazuri de acest gen trebuie abandonată, dată fiind sterilitatea acesteia ? Nu cred. Avem dreptul și chiar datoria de a continua cercetările, fără a ne preocupa de utilitatea lor imediată. În definitiv, nu se știe unde și cînd puțina știință pe care o vom dobîndi se va preface în putere terapeutică. Chiar dacă și în privința altor afecțiuni nervoase și psihice psihanaliza s-ar fi arătat la fel de neputincioasă ca în privința ideilor fixe, ea nu ar fi mai puțin justificată ca instrument de cercetare științifică de neînlocuit. Este adevărat că în acest caz nu am mai fi în măsură s-o exercităm : oamenii pe seama cărora vrem să ne instruim, oamenii vii, dotați cu voință proprie și care au motive personale de a ne ajuta, ne-ar refuza colaborarea lor. În consecință, nu voi încheia această expunere fără a vă spune că există largi categorii de tulburări nervoase în care o mai bună înțelegere se lasă ușor transformată în putere terapeutică și că, în anumite condiții, psihanaliza ne permite să obținem în aceste afecțiuni greu accesibile rezultate cu nimic mai prejos decît acelea obținute în oricare altă ramură a terapeuticii care ține de medicina internă.

* * *

XVII

SENSUL SIMPTOMELOR

V-am arătat în capitolul precedent că pe cînd psihiatria clinică se preocupă puțin de modul de manifestare și de conținutul fiecărui simptom, psihanaliza acordă atenție atît unuia cît și celuilalt, reușind să demonstreze că fiecare simptom are un sens și este strîns legat de viața psihică a bolnavului. J. Breuer este acela care, datorită studierii și reconstituirii cu succes a unui caz de isterie devenit după aceea celebru (1880—1882), a descoperit cel dintîi sensul simptomelor nevrotice. Este adevărat că P. Janet a făcut aceeași descoperire, independent de Breuer ; savantului francez îi aparține chiar și prioritatea publicării, deoarece Breuer nu și-a publicat observația sa decît zece ani mai tîrziu (1893—95), în perioada colaborării sale cu mine. Dealtfel ne interesează prea puțin să stabilim paternitatea descoperirii, o descoperire fiind întotdeauna opera mai multora ; nici una nu este făcută o singură dată, iar succesul nu este tot una cu meritul. America n-a primit numele lui Columb. Înainte de Breuer și Janet, marele psihiatru Leuret a emis părerea că s-ar putea găsi un sens chiar și în delirurile alienaților, dacă ele ar putea fi tălmăcite. Mărturisesc că multă vreme am fost dispus să-i atribui lui P. Janet un merit cu totul deosebit în explicarea simptomelor nevrotice, pe care el le concepea ca fiind expresii ale „ideilor inconștiente" care îi domină pe bolnavi. Dar mai tîrziu, făcînd dovada unei rezerve exagerate, Janet s-a exprimat ca și cum ar fi vrut să dea de înțeles că inconștientul nu era pentru dînsul decît un „fel de a vorbi" și că în concepția sa acest termen nu are o bază reală. Începînd de atunci nu mai înțeleg deducțiile lui Janet, însă cred că și-a făcut lui însuși mult rău, de prisos, în timp ce ar fi putut avea un merit mai mare.

Simptomele nevrotice au deci sensul lor, exact ca actele ratate și ca visele și, ca și acestea, ele sînt legate de viața persoanei care le manifestă. Aș dori să vă familiarizez cu această importantă manieră de a vedea, cu ajutorul cîtorva exemple. Că lucrurile se petrec în acest mod în toate cazurile, nu pot decît s-o afirm, fără a fi în stare s-o și dovedesc. Cei care cercetează ei înșiși faptele de experiență vor sfîrși prin a se convinge de adevărul afirmațiilor mele. Din anumite motive, însă, nu voi lua exemplele mele din domeniul isteriei, ci din acela al altei nevroze, cu totul remarcabile, în fond foarte apropiată de isterie, și despre care trebuie să vă spun cîteva cuvinte introductive. Această nevroză, numită nevroza obsesională, nu este atît de populară ca isteria, cunoscută de toată lumea. Ea este, dacă mă pot exprima astfel, mai

puțin inoportun zgomotoasă, manifestîndu-se mai degrabă ca o problemă particulară a bolnavului, renunțînd aproape complet la semnele somatice și concentrîndu-și toate simptomele în domeniul psihic. Nevroza obsesională și isteria sînt forme de nevroză care au fundamentat științific psihanaliza și tocmai în tratarea acestor maladii a repurtat terapeutica noastră cele mai frumoase succese. Nevroza obsesională, însă, căreia îi lipsește acea misterioasă trecere a psihicului în corporal, ne devine mult mai clară și mai familiară prin psihanaliză decît isteria și am putut constata că ea manifestă cu mai multă limpezime anumite caracteristici extreme ale afecțiunilor nevrotice.

Nevroza obsesională se manifestă prin aceea că bolnavii sînt preocupați de idei care nu-i interesează, trăiesc impulsuri care li se par absolut bizare și sînt îmboldiți la acțiuni a căror executare nu le procură nici o plăcere, dar de la care nu se pot sustrage. Ideile (reprezentările obsedante) pot fi lipsite în sine de sens sau numai indiferente pentru individ, ele sînt adesea cu totul absurde și declanșează în toate cazurile o activitate de gîndire încordată care epuizează bolnavul și la care el se angajează în silă. Împotriva voinței sale, bolnavul este obligat să mediteze și să facă tot felul de speculații, ca și cum ar fi vorba de problemele sale de viață cele mai importante. Impulsurile pe care le trăiește bolnavul pot să apară de asemenea copilărești și stupide, dar ele au mai totdeauna un conținut terifiant, bolnavul simțindu-se incitat să comită crime grave, în așa fel încît el nu le respinge doar ca fiindu-i străine, ci se ferește de ele îngrozit și se apără împotriva tentației prin tot felul de interdicții, de renunțări și de limitări ale libertății. Se cuvine să precizăm că aceste crime și acțiuni abominabile nu comportă niciodată un început de execuție: fuga și prudența sfîrșesc întotdeauna prin a învinge. Acțiunile săvîrșite realmente de către bolnav, actele zise obsedante, nu sînt decît acțiuni inofensive, neînsemnate, cel mai adesea repetiții, înfrumusețări ceremonioase ale actelor obișnuite din viața de toate zilele, cu specificarea că actele cele mai necesare, cum ar fi faptul de a se culca, de a se spăla, de a-și face toaleta, de a merge la plimbare devin probleme penibile, aproape de nerezolvat. Reprezentările, impulsurile și acțiunile morbide nu sînt amestecate în proporții egale în fiecare formă și caz de nevroză obsesională: cel mai adesea tabloul clinic este dominat de unul sau altul din acești factori care dă numele său maladiei, dar toate formele și cazurile au trăsături comune, destul de evidente.

Desigur, avem de-a face cu o boală bizară. Cred că nici fantezia cea mai extravagantă a unui psihiatru aflat în delir n-ar fi reușit vreodată să construiască ceva asemănător și dacă n-am avea zilnic ocazia să vedem cazuri de acest gen, nici n-am crede în existența lor. Să nu credeți însă că îi faceți vreun serviciu bolnavului sfătuindu-l să se distragă, să nu se lase în voia ideilor sale absurde și să facă în locul acestor copilării ceva rezonabil. El însuși ar dori să facă ceea ce îl povățuiți, el este perfect lucid, împărtășește opinia dumneavoastră în privința simptomelor obsedante și chiar v-o exprimă înainte de a o fi formulat dumneavoastră. Numai că este cu totul neputincios față de starea sa: ceea ce se impune ca acte în nevroza obsesională are ca suport o energie pentru care probabil că nu avem nici un termen de comparație în viața normală. Bolnavul nu

poate decît să deplaseze, să schimbe, să pună în locul unei idei absurde o alta, poate atenuată, să înlocuiască o măsură de precauție sau o interdicție cu o alta, să îndeplinească un ceremonial în locul altuia. El poate deplasa constrîngerea, dar nu s-o și suprime. Deplasarea simptomelor, datorită căreia acestea se îndepărtează adesea de forma lor primitivă, constituie una din principalele caracteristici ale bolii ; în plus, frapează faptul că contradicțiile (polaritățile) care caracterizează viața psihică sînt deosebit de pronunțate în acest caz. Alături de constrîngerea sau obsesia cu conținut negativ sau pozitiv, în domeniul intelectual capătă o importanță deosebită îndoiala, care se leagă în general chiar și de lucrurile cele mai sigure. Totul se termină cu o stare de tot mai accentuată nehotărîre, lipsă de energie și de limitare a libertății proprii. Cu toate acestea, bolnavul nostru a fost altădată un bărbat foarte energic, excesiv de perseverent, de o inteligență situată deasupra mediei. Cel mai adesea el are un nivel de dezvoltare morală foarte ridicat, se dovedește extrem de scrupulos, de o rară corectitudine. Nici nu bănuiți ce volum de muncă se cere spre a ajunge să te orientezi în acest ansamblu contradictoriu de trăsături de caracter și de simptome morbide. Prin urmare, nu ne vom strădui pentru moment decît să izbutim să înțelegem și să interpretăm unele din aceste simptome.

Sînteți poate dornici să știți, în vederea discuției care va urma, cum procedează psihiatria actuală în fața problemelor nevrozei obsesionale. Capitolul legat de această temă este destul de sărac. Psihiatria distribuie denumiri diverselor obsesii și nimic mai mult. Ea insistă, în schimb, asupra faptului că purtătorii acestor simptome sînt „degenerați". Afirmație puțin satisfăcătoare : ea constituie nu o explicație, ci o judecată de valoare, o condamnare. Fără îndoială, oamenii care ies din comun pot prezenta toate ciudățeniile posibile și noi înțelegem prea bine că persoanele la care se dezvoltă simptome ca acelea ale nevrozei obsesionale trebuie să fi primit de la natură o constituție diferită de a celorlalți oameni. Am întreba, însă, dacă sînt ei mai „degenerați" decît ceilalți bolnavi cu nervii zdruncinați, de exemplu istericii sau cei atinși de psihoze ? Evident, caracteristica invocată de psihiatrie este prea generală. Putem chiar să ne întrebăm dacă ea este justificată, din moment ce aflăm că oameni minunați, de o foarte înaltă valoare socială, pot să prezinte aceleași simptome. În general cunoaștem puține lucruri în privința oamenilor noștri mari : faptul se datorește atît propriei lor discreții, cît și lipsei de sinceritate a biografiilor lor. Se întîmplă totuși, ca vreun fanatic al adevărului, ca Emile Zola, să ne facă să aflăm de cîte habitudini obsedante au fost ei chinuiți [1]).

Pentru acești nevrotici de o condiție intelectuală și morală superioară, psihiatria a creat categoria „degeneraților superiori". Atîta tot. Psihanaliza, însă, ne-a arătat că este posibil să facem să dispară timp îndelungat aceste simptome obsedante singulare, cum izbutim să facem să dispară și alte suferințe, tot atît de bine ca și la oamenii nedegenerați. Eu însumi am reușit de repetate ori această performanță.

Vă voi înfățișa două exemple de analiză a unui simptom obsedant. Unul din aceste exemple este luat dintr-o cercetare mai veche, neputînd

[1]) E. Toulouse, *Émile Zola, Enquête médicopsychologique*, Paris, 1896.

să-l înlocuiesc cu unul mai nimerit ; celălalt este mai recent. Mă voi mulţumi cu aceste două exemple, deoarece cazurile de acest fel cer să fie expuse în întregime, fără neglijarea nici unui amănunt.

O doamnă în vîrstă de aproape 30 de ani, care suferea de fenomene de obsesie foarte grave şi pe care poate că aş fi izbutit s-o vindec dacă nu ar fi intervenit un accident care a zădărnicit întreaga mea muncă (poate că vă voi vorbi într-o zi despre aceasta), executa de mai multe ori pe zi, între multe altele, următoarea acţiune obsedantă, cu totul demnă de atenţie. Ea dădea fuga din camera sa într-o încăpere vecină, se aşeza într-un anumit loc în faţa mesei care ocupa mijlocul odăii, suna după cameristă, îi dădea un ordin oarecare sau pur şi simplu o concedia, după care zorea să se întoarcă la ea în cameră. Sigur, acest simptom morbid nu era grav, dar era de natură să excite curiozitatea. Explicaţia faptului a fost obţinută în modul cel mai cert şi de necontestat, fără nici o intervenţie din partea medicului. Nici nu văd cum aş fi putut, fie şi numai să bănuiesc sensul acestei acţiuni obsedante, să întrevăd cea mai mică posibilitate de interpretare a sa. Ori de cîte ori o întrebam pe bolnavă de ce face toate acestea şi dacă toate acestea au un sens, ea îmi răspundea : „Habar n-am". Dar într-o zi, după ce am reuşit să înfrîng la ea un serios scrupul de conştiinţă, ea însăşi a găsit deodată explicaţia şi mi-a relatat fapte legate de această acţiune obsedantă. „Cu zece ani în urmă se căsătorise cu un bărbat mult mai în vîrstă decît ea, care, în noaptea nunţii, s-a dovedit impotent. El îşi petrecuse noaptea alergînd din camera sa în aceea a soţiei sale, reînnoindu-şi mereu tentativa, dar fără nici un succes. Dimineaţa el spuse necăjit : Mi-e ruşine de camerista care va veni să facă patul". Şi spunînd aceasta, apucă o călimară de cerneală roşie, care din întîmplare se afla în cameră şi îi vărsă conţinutul pe cearşaf, dar nu chiar în locul unde ar fi trebuit să se găsească pata de sînge. N-am înţeles imediat ce legătură putea fi între această amintire şi acţiunea obsedantă a bolnavei ; trecerea repetată dintr-o încăpere în alta şi apariţia cameristei erau singurele fapte comune între acţiunea obsedantă şi evenimentul real. Atunci bolnava, ducîndu-mă în cea de-a doua încăpere şi aşezîndu-mă în faţa mesei, îmi arătă pe faţa de masă o pată mare roşie. Ea m-a lămurit că se aşeza la masă într-o asemenea poziţie încît camerista pe care o chema să nu poată zări pata. N-am mai avut după aceea nici o îndoială cu privire la legătura strînsă dintre scena din noaptea nunţii şi acţiunea obsedantă actuală. Cazul reclama, însă, multe alte investigaţii.

Înainte de toate este evident că bolnava se identifică cu soţul ei ; ea joacă rolul lui, imitîndu-i cursa dintr-o încăpere în alta. Dar pentru ca identificarea să fie completă, trebuie să admitem că ea înlocuieşte patul şi cearşaful, cu masa şi faţa de masă. Lucrul acesta poate să pară arbitrar, dar nu în zadar am studiat noi simbolistica viselor. În vis de asemenea vedem adesea o masă care trebuie interpretată ca închipuind un pat. Masa şi patul luate la un loc semnifică căsătoria. În consecinţă, una se substituie cu uşurinţă celeilalte.

Ar fi în felul acesta făcută dovada că acţiunea obsedantă are un sens ; ea pare a fi o reprezentare, o repetiţie a scenei semnificative pe care am descris-o mai sus. Dar nimic nu ne obligă să rămînem la această

aparenţă ; supunînd unui examen mai aprofundat raporturile dintre scenă şi acţiunea obsedantă, poate că vom obţine informaţii asupra unor fapte mai îndepărtate, asupra intenţionalităţii acţiunii. Nucleul acesteia constă în chip vizibil în chemarea adresată cameristei, a cărei privire este atrasă de pată, contrar observaţiei soţului : „Ar trebui să ne fie ruşine de cameristă". Jucînd rolul soţului, ea şi-l reprezintă deci ca nefiindu-i ruşine de cameristă, pata fiind la locul ei. Vedem deci că bolnava noastră nu s-a mulţumit să reproducă scena : ea a continuat-o şi a corectat-o, a făcut-o să fie reuşită. Dar, făcînd aceasta, ea corectează şi un alt accident penibil din faimoasa noapte, accident care făcuse necesară recurgerea la cerneala roşie : impotenţa soţului. Aşadar, acţiunea obsedantă înseamnă : „Nu, nu-i adevărat, lui nu avea de ce să-i fie ruşine, nu a fost impotent". Întocmai ca într-un vis, ea îşi reprezintă această dorinţă ca fiind realizată printr-o acţiune actuală, ea se supune tendinţei care constă în a-şi ridica soţul deasupra eşecului său de odinioară.

În sprijinul celor ce v-am spus v-aş putea cita tot ceea ce mai ştiu despre această femeie. Cu alte cuvinte, tot ceea ce mai ştim pe seama ei ne impune această interpretare a acţiunii sale obsedante care, în sine, apare de neînţeles. Femeia aceasta trăieşte de ani şi ani despărţită de soţul ei şi luptă împotriva intenţiei de a cere o desfacere legală a căsătoriei. Dar nici vorbă să se poată libera de soţul ei ; simţindu-se constrînsă de a-i rămîne fidelă, ea trăieşte retrasă, ca să nu cedeze ispitei, scuzîndu-şi soţul şi înnobilîndu-l în închipuirea ei. Mai mult decît atît, misterul cel mai profund al bolii sale constă în aceea că prin aceasta ea îşi protejează soţul împotriva unor aluzii răutăcioase, justifică despărţirea lor în spaţiu şi îi face posibilă o existenţă separată plăcută. Astfel, analiza unei anodine acţiuni obsedante ne duce direct la nucleul cel mai ascuns al cazului morbid şi ne dezvăluie în acelaşi timp o parte însemnată a misterului nevrozei obsesionale. Am zăbovit bucuros asupra acestui exemplu, deoarece el reuneşte condiţii la care, pe bună dreptate, nu ne vom mai putea aştepta în toate cazurile. Interpretarea simptomelor a fost găsită aici dintr-odată de către bolnavă, în afara oricărei dirijări sau intervenţii a analizei, iar aceasta în legătură cu un eveniment produs nu într-o perioadă îndepărtată a copilăriei, ci pe cînd bolnava se afla în plină maturitate, evenimentul păstrîndu-i-se intact în memorie. Toate obiecţiile pe care critica le adresează în general interpretărilor noastre de simptome, cad în faţa acestui singur caz. Bineînţeles că nu avem totdeauna şansa de a întîlni asemenea cazuri.

Încă două-trei cuvinte, înainte de a trece la cazul care urmează. Nu aţi fost izbiţi de faptul că această acţiune obsedantă prea puţin aparentă ne-a introdus în viaţa cea mai intimă a bolnavei ? Ce poate fi mai intim în viaţa unei femei decît povestea din noaptea nunţii ? Şi să fie un element accidental şi minor faptul că analiza noastră ne-a introdus în viaţa sexuală a bolnavei ? Fără îndoială, se poate ca în alegerea mea să fi avut noroc. Dar să nu tragem concluzii pripite şi să abordăm cel de-al doilea exemplu, de un gen cu totul diferit, eşantion al unei specii extrem de comune : un ceremonial însoţind culcarea.

Este vorba de o tînără de 19 ani, foarte înzestrată, copil unic la părinţi, cărora ea le este superioară prin educaţia primită şi prin vioiciu-

nea sa intelectuală. Copil, ea avusese un caracter sălbatic și orgolios, iar în cursul ultimilor ani, fără nici o cauză exterioară vădită, a devenit bolnăvicios de nervoasă. Se arată deosebit de furioasă împotriva mamei sale; e nemulțumită, deprimată, înclinată spre nehotărîre și îndoială și sfîrșește prin a mărturisi că nu e în stare să traverseze singură piețe sau străzi mai late. Este o stare morbidă complexă, care comportă cel puțin două diagnostice: acela de agorafobie și acela de nevroză obsesională. Nu ne vom opri îndelung asupra acestor chestiuni: singurul lucru care ne interesează în cazul acestei bolnave este ceremonialul ei de culcare, care reprezintă un motiv de suferință pentru părinții ei. Putem spune că, într-un anumit sens, orice om normal are ceremonialul său de culcare sau ține la realizarea anumitor condiții, a căror neîndeplinire îl împiedică să adoarmă; el și-a însoțit trecerea de la starea de veghe la cea de somn de anumite formalități, pe care le respectă cu sfințenie în fiecare seară. Dar toate condițiile pe care le creează omul sănătos pentru somnul său sînt raționale și, ca atare, se lasă ușor înțelese; cînd însă împrejurările exterioare îi impun o schimbare, el se adaptează la aceasta cu ușurință și fără pierdere de timp. Ceremonialul patologic este însă lipsit de suplețe, el caută să se impună cu prețul oricăror sacrificii, se pune la adăpostul unor motive în aparență raționale și, la un examen superficial, nu pare a se deosebi de ceremonialul normal decît printr-o chițibușerie exagerată. Dar, la o cercetare mai atentă, se constată că ceremonialul morbid pretinde condiții pe care nici o rațiune nu le justifică, precum și altele care sînt net neraționale. Bolnava noastră își justifică precauțiile pe care le ia pentru noapte prin aceea că are nevoie de liniște pentru a dormi; ea trebuie deci să elimine toate sursele de zgomot. În acest scop, în fiecare seară, înainte de culcare, ea ia următoarele două măsuri de precauție: oprește în primul rînd marea pendulă care se găsește în camera sa și scoate afară toate celelalte ceasornice, fără a excepta nici micul ceas-brățară din cutia de bijuterii; în al doilea rînd adună pe biroul ei toate glastrele de flori și vazele, în așa fel încît nici una din ele să nu poată cădea în timpul nopții și să se spargă, tulburîndu-i astfel somnul. Ea știe perfect că nevoia de odihnă nu justifică decît în aparență aceste măsuri; își dă prea bine seama că micul ei ceas-brățară, lăsat în cutie, nu i-ar tulbura somnul prin tic-tac-ul său, iar noi știm din experiență că tic-tac-ul regulat și monoton al unei pendule, departe de a tulbura somnul, nu face decît să-l favorizeze. În afară de aceasta, ea convine că teama privind glastrele și vazele nu se bazează pe nici un fapt verosimil. Celelalte componente ale ceremonialului nu au nimic de-a face cu nevoia de odihnă, ci dimpotrivă. Bolnava cere, de exemplu, ca ușa dintre camera sa și aceea a părinților să rămînă întredeschisă și, ca să obțină aceasta, imobilizează ușa deschisă cu ajutorul a diverse obiecte, precauție susceptibilă să genereze zgomote care, fără aceasta, ar putea fi evitate. Dar măsurile cele mai importante privesc patul însuși. Perna de la căpătîi nu are voie să se atingă de tăblia patului. Pernița pentru cap trebuie să fie așezată în formă de romb pe cea mare, iar bolnava își pune capul în direcția diametrului longitudinal al acestui romb. Pilota trebuie scuturată în prealabil, în așa fel încît la picioare să fie mai încărcată decît în partea dinspre cap; dar, de îndată ce treaba este făcută, bolnava nu întîrzie s-o desfacă, aplatizînd îngroșarea dinspre picioare.

Vă scutesc de alte detalii, adesea foarte minuțioase, ale acestui ceremonial; dealtfel ele nu ne-ar aduce nimic nou și ne-ar duce prea departe de scopul pe care ni-l propunem. Trebuie însă să știți că toate acestea nu se fac atît de simplu și de ușor pe cît s-ar putea crede. Bolnava luptă mereu cu teama că n-a făcut totul cu cea mai mare grijă: fiecare lucru trebuie controlat, repetat, îndoiala se manifestă cînd în legătură cu una, cînd în legătură cu alta dintre măsurile luate și toată această muncă durează o oră sau două, timp în care nici tînăra fată și nici părinții ei nu pot dormi.

Analiza acestor cazne n-a fost tot atît de ușoară ca aceea a acțiunii obsedante săvîrșite de bolnava precedentă. Am fost obligat s-o ghidez pe tînără și să-i propun proiecte de interpretare pe care ea le respingea întotdeauna printr-un *nu* categoric sau pe care nu le primea decît cu o îndoială disprețuitoare. Dar această primă reacție de negare a fost urmată de o perioadă în timpul căreia ea însăși era preocupată de posibilitățile care îi erau înfățișate, încercînd să emită idei legate de aceste posibilități, evocînd amintiri, reconstituind situații și sfîrșind prin a accepta toate interpretările date de noi, însă ca urmare a unei elaborări personale. Pe măsură ce acest proces se desfășura în mintea ei, ea devenea tot mai puțin meticuloasă în executarea acțiunilor ei obsedante și chiar mai înainte ca tratamentul să ia sfîrșit, întregul ceremonial era abandonat. Trebuie să știți, în plus, că munca analitică, așa cum o practicăm noi astăzi, nu are în vedere fiecare simptom particular pînă la definitiva elucidare. În fiecare clipă sîntem obligați să părăsim cutare temă dată, fiind siguri că vom fi aduși din nou la aceasta prin abordarea altor ansambluri de idei. În consecință, interpretarea simptomelor așa cum v-o expun acum constituie o sinteză a rezultatelor pentru a căror obținere au trebuit săptămîni și luni de zile de muncă, din cauza altor activități întreprinse între timp.

Pacienta noastră a început treptat să înțeleagă că nu suportă prezența pendulei în cameră, în timpul nopții, din cauză că aceasta reprezenta un simbol genital feminin. Pendula, în legătură cu care cunoaștem și alte interpretări simbolice, își asumă rolul de simbol genital feminin din cauza periodicității funcționării sale, care se manifestă la intervaluri egale. Adesea o femeie se poate lăuda spunînd că menstruațiile sale au loc cu o regularitate de ceasornic. Tic-tac-ul poate fi considerat ca o reprezentare simbolică a pulsațiilor clitorisului în cazul excitației sexuale. De fapt adesea ea era trezită din somn de această senzație penibilă și tocmai teama de erecție o făcea să îndepărteze din preajmă-i, pe timpul nopții, orice pendulă sau ceas în stare de funcționare. Glastrele și vazele pentru flori sînt și ele, ca toate recipientele, simboluri feminine. Ca urmare, teama de a le expune în timpul nopții căderii și spargerii nu este cu totul lipsită de sens. Cunoașteți cu toți obiceiul foarte răspîndit de a sparge, cu prilejul logodnei, un vas sau o farfurie. Fiecare din cei de față ia un ciob, ceea ce trebuie să considerăm, adoptînd punctul de vedere al unei orînduiri matrimoniale premonogamice, ca o renunțare la drepturile pe care fiecare putea sau credea că le poate avea asupra logodnicei. De această parte a ceremonialului se leagă, la

tînăra noastră, o amintire și mai multe idei. Copil fiind, ea căzuse pe cînd purta în brațe un vas de sticlă sau de lut, rănindu-se la un deget, care sîngera din belșug. Crescînd și luînd cunoștință de fapte cu privire la relațiile sexuale, ea era obsedată de teama anxioasă că s-ar putea să nu sîngereze în noaptea nunții, ceea ce ar putea da naștere în mintea soțului la îndoieli în privința virginității ei. Măsurile de precauție împotriva spargerii vaselor constituie deci un fel de protest împotriva oricărui complex legat de virginitate și de hemoragia consecutivă primelor raporturi sexuale, ca și un protest împotriva temerii opuse, aceea de a nu sîngera. Cît despre măsurile de precauție împotriva zgomotului, cărora ea le subordona pe cele dintîi, ele nu aveau nimic sau aproape nimic de-a face cu acestea.

Ea și-a revelat sensul principal al ceremonialului într-o zi în care a avut înțelegerea subită a motivului pentru care nu voia ca perna să atingă tăblia patului : perna, spunea ea, reprezenta totdeauna femeia, iar tăblia verticală bărbatul. Ea voia astfel, printr-un soi de acțiune magică, am putea spune, să despartă pe bărbat de femeie, adică să-i împiedice pe părinții săi să aibă raporturi sexuale. Cu mult timp înainte de a-și institui ceremonialul, ea căutase să atingă același scop de o manieră mai directă. Simulînd teama sau utilizînd o frică reală, ea obținuse ca ușa dintre dormitorul părinților și camera ei să rămînă deschisă în timpul nopții. Această măsură fusese menținută în ceremonialul ei actual. Ea își oferea astfel posibilitatea de a-și spiona părinții și, voind să profite de ocazie, își atrăsese o insomnie care a durat luni de zile la rînd. Nemulțumită de a-și tulbura doar cu atît părinții, ea venea din cînd în cînd să se instaleze în patul lor, între tată și mamă. Numai atunci „perna“ și „tăblia patului“ erau realmente separate. În sfîrșit, cînd a crescut și nu mai putea să se culce cu părinții fără să-i jeneze și fără a fi ea însăși jenată, se străduia să simuleze în continuare frica, spre a obține ca mama să-i cedeze locul lîngă tată, ea ducîndu-se să doarmă în patul fiicei. Această situație a constituit, bineînțeles, punctul de plecare al unor născociri, ale căror urme le găsim în ceremonialul ei.

Dacă perna este simbol feminin, actul care constă în scuturarea pilotei pînă cînd penele se îngrămădesc în partea inferioară, alcătuind o umflătură, are de asemenea un sens : aceasta înseamnă a o lăsa pe femeie însărcinată ; dar bolnava noastră nu întîrzia să împrăștie acea îngroșare, deoarece timp de ani și ani trăise cu teama ca din raporturile părinților săi să nu se nască un nou copil, care să rivalizeze cu ea. Pe de altă parte, dacă perna cea mare, simbol feminin, o reprezenta pe mamă, perna cea mică, pentru cap, nu putea s-o reprezinte decît pe fiică. De ce această din urmă pernă trebuia să constituie un romb și de ce capul bolnavei noastre trebuia așezat în sensul liniei mediane a rombului ? Pentru că rombul reprezintă forma aparatului genital al femeii cînd el este deschis. Deci ea însăși îndeplinea rolul masculului, capul simbolizînd organul sexual masculin (Cf. : „Decapitarea ca reprezentare simbolică a castrări“).

Indecente lucruri, vă veți spune, au putut încolți în mintea acestei fete virgine. Sînt de acord, dar nu uitați că toate acestea nu le-am scornit eu, ci doar le-am interpretat. Ceremonialul pe care vi l-am descris este și el un lucru cît se poate de bizar, iar între acest ceremonial și ideile

fanteziste pe care vi le dezvăluie interpretarea există o concordanță pe care nu trebuie s-o nesocotiți. Ceea ce mă interesează însă în mod deosebit, este să fi înțeles dumneavoastră că ceremonialul cu pricina este inspirat nu de o idee fantezistă izolată, ci de un întreg șir de idei care, toate, converg într-un anumit punct. Și desigur că ați observat că operațiile acestui ceremonial tălmăcesc dorințele sexuale cînd într-un sens pozitiv, în calitate de substitute, cînd într-un sens negativ, în calitate de mijloace de apărare.

Analiza acestui ceremonial ne-ar fi putut furniza și alte concluzii dacă am fi ținut seama cu preciziune de toate celelalte simptome prezentate de bolnavă. Dar acestea nu intră în scopul pe care ni l-am propus. Mulțumiți-vă să aflați că fata încerca o atracție erotică față de tatăl ei, a cărei sorginte se situa în anii copilăriei, și poate că ar trebui să vedem în acest fapt motivul atitudinii sale prea puțin prietenoase față de mamă. În felul acesta analiza simptomului ne-a introdus în viața sexuală a bolnavei și faptul acesta pare tot mai puțin surprinzător, pe măsură ce ajungem să cunoaștem mai bine sensul și scopul simptomelor nevrotice.

Folosind cele două exemple, v-am demonstrat că, întocmai ca actele ratate și visele, simptomele nevrotice au un sens și se leagă strîns de viața intimă a bolnavilor. Desigur, nu vă pot cere să aderați la afirmația mea cu privire la autenticitatea acestor două exemple. În ceea ce vă privește, însă, nu-mi puteți cere să vă aduc exemple cu nemiluita, pînă cînd vă veți declara convinși. Dat fiind modul amănunțit în care sînt obligat să tratez fiecare caz, mi-ar trebui un curs semestrial de cinci ore pe săptămînă ca să vă elucidez acest singur aspect al teoriei nevrozelor. Mă limitez deci la aceste două dovezi în favoarea afirmației mele și pentru rest apelați la comunicările existente în literatura pe această temă și îndeosebi la clasicele interpretări de simptome ale lui J. Breuer *(Isteria)*, la impresionantele explicații ale unor simptome foarte obscure, publicate de C. G. Jung în perioada în care acest autor nu era decît psihanalist și nu voia să fie profet ; în plus, vă mai recomand toate lucrările care, de atunci încoace, au umplut paginile revistelor. Tocmai de astfel de cercetări nu ducem lipsă. Analiza, interpretarea și tălmăcirea simptomelor nevrotice au acaparat atenția psihanaliștilor într-un asemenea grad încît i-a făcut să neglijeze celelalte probleme referitoare la nevroze.

Aceia dintre dumneavoastră care vor voi să-și impună această muncă de documentare, cu siguranță că vor fi impresionați de cantitatea și de soliditatea materialelor adunate pe această temă. Dar ei se vor izbi, de asemenea, de o dificultate. Știm că sensul unui simptom rezidă în raporturile pe care le prezintă cu viața intimă a bolnavilor. Cu cît un simptom este mai individualizat, cu atît trebuie să ne străduim mai mult să-i definim aceste raporturi. Sarcina care ne incumbă atunci cînd ne aflăm în prezența unei idei lipsite de sens și a unei acțiuni fără scop, constă în a regăsi acea situație din trecut în care ideea respectivă avea justificare și acțiunea era conformă unui scop. Acțiunea obsesională a bolnavei care alerga la masă și suna după cameristă reprezintă prototipul direct al acestui gen de simptome. Dar observăm de asemenea, și încă destul de frecvent, simptome care au un cu totul alt ca-

racter. Trebuie să le desemnăm ca simptome „tipice" ale bolii, ele fiind aproape aceleași în toate cazurile, deosebirile individuale dispărînd sau estompîndu-se într-atît încît este greu să legi aceste simptome de viața individuală a bolnavilor sau să le legi de situații trăite. Chiar ceremonialul celei de-a doua bolnave prezintă multe dintre aceste trăsături tipice ; dar el prezintă și destule trăsături individuale, care fac posibilă interpretarea, ca să zicem așa, *istorică* a acestui caz. Toți acești bolnavi obsedați au însă tendința de a repeta aceleași acțiuni, de a le ritma, de a le izola de celelalte. Cei mai mulți dintre ei au mania de a se spăla. Bolnavii atinși de agorafobie (topofobie, frica de spațiu), afecțiune care nu mai intră în cadrul nevrozei obsesionale, și pe care o desemnăm sub numele de isterie de angoasă, reproduc în tablourile lor nosologice, cu o monotonie adesea obositoare, aceleași trăsături : frica de spații închise, de mari piețe descoperite, de străzi și alei care se întind pînă la orizont. Ei se cred protejați cînd sînt însoțiți de o persoană cunoscută sau cînd sînt urmați de o trăsură. Dar pe acest fond uniform fiecare bolnav prezintă condiții individuale, capricii am putea spune, care adesea sînt diametral opuse de la un caz la altul. Cutăruia îi este frică de străzile înguste, cutăruia de cele largi ; unul nu poate circula pe stradă decît dacă este puțină lume, altul nu se simte în apele lui decît dacă strada e înțesată de mulțime. La fel isteria, în ciuda belșugului ei de trăsături individuale, prezintă foarte numeroase caractere generale și tipice, care par să facă dificilă retrospecția istorică. Să nu uităm totuși că tocmai după aceste simptome tipice ne călăuzim în stabilirea diagnosticului. Dacă, într-un caz dat de isterie, am reușit realmente să raportăm un simptom tipic la un eveniment personal sau la o serie de evenimente personale analoage, de exemplu o vomitare isterică la o serie de impresii de greață, sîntem cu totul dezorientați atunci cînd analiza ne dezvăluie într-un alt caz de vomitare acțiunea presupusă a unor evenimente personale de o natură cu totul diferită. Sîntem în acest caz înclinați să admitem că vomismentele istericilor țin de cauze pe care le ignorăm, datele istorice revelate de analiză nefiind, ca să spunem așa, decît pretexte care, atunci cînd se prezintă, sînt utilizate de această necesitate internă.

Ajungem astfel la concluzia descurajantă că dacă putem obține o explicație satisfăcătoare a sensului simptomelor nevrotice individuale în lumina faptelor și evenimentelor trăite de bolnav, arta noastră nu ne este deajuns ca să găsim sensul simptomelor tipice, mult mai frecvente. În afară de aceasta, sînt departe de a vă fi adus la cunoștință toate dificultățile de care ne lovim atunci cînd dorim să respectăm cu rigurozitate interpretarea istorică a simptomelor. Dealtfel mă voi abține de la această enumerare, nu pentru că aș dori să înfrumusețez lucrurile sau să le disimulez pe cele dezagreabile, ci pentru că nu doresc să vă descurajez sau să vă complic chiar de la începutul studiilor noastre comune. Este adevărat că nu am făcut decît primii pași pe calea înțelegerii a ceea ce înseamnă simptomele, dar trebuie să ținem seama deocamdată de rezultatele obținute și să nu înaintăm decît pas cu pas în direcția necunoscutului. Voi încerca deci să vă consolez, spunîndu-vă că este greu de admis existența unei deosebiri fundamentale între cele două categorii de simptome. Dacă simptomele individuale depind incontestabil de evenimentele trăite de bolnav, ne este îngăduit să admitem că simptomele tipice pot fi raportate la evenimente de asemenea tipice, adică comune tuturor oamenilor. Celelalte trăsături pe care le observăm cu regularitate în nevroze pot fi reacții generale pe care însăși natura alterărilor morbide le impune bolnavului, ca de pildă repetiția și îndoiala în nevroza obsesională. Pe scurt, nu avem nici un motiv de descurajare înainte de a cunoaște rezultatele pe care le-am putea obține ulterior.

În teoria viselor ne aflăm în fața unei dificultăți cu totul similare, pe care nu v-am putut-o înfățișa în precedentele noastre convorbiri dedicate visului. Conținutul manifest al viselor prezintă variații și diferențe individuale considerabile, iar noi am arătat pe larg ce putem extrage, datorită analizei, din acest conținut. Dar, alături de aceste vise, există altele pe care la fel le-am putea numi „tipice" și care se produc într-o manieră identică la toți oamenii. Acestea sînt visele cu conținut uniform, care opun interpretării aceleași dificultăți : vise în care te simți căzînd, zburînd, planînd, înotînd, în care înfrunți obstacole sau te vezi gol-pușcă, și alte vise angoasante pretîndu-se, după individ, la diverse interpretări, fără a găsi în același timp explicația monotoniei și aspectului lor tipic. Mai constatăm în aceste vise, ca și în nevrozele tipice, că fondul comun este animat de detalii individuale și variabile și este probabil că, lărgindu-ne concepția, vom reuși să le includem, fără a le violenta cîtuși de puțin, în cadrul pe care l-am conturat ca urmare a studierii celorlalte vise.

*
* *

XVIII

FIXAREA LA TRAUMA PSIHICĂ.[1] INCONȘTIENTUL

Am afirmat mai sus că, spre a ne continua munca, aș voi să iau ca bază de plecare nu îndoielile noastre, ci certitudinile pe care le-am cucerit. Din cele două analize pe care le-am efectuat în expunerea precedentă rezultă două consecințe extrem de interesante, despre care încă nu v-am vorbit.

Prima : amîndouă bolnavele ne lasă impresia de a se fi *fixat*, ca să spunem așa, de un anumit segment al trecutului lor, de a nu putea să se desprindă de acesta și a fi, prin urmare, înstrăinate de prezent și de viitor. Ele s-au înfundat în boala lor, așa cum exista odinioară obișnuința de a se retrage la mănăstire ca să evite un destin vitreg. La prima noastră bolnavă, mariajul nefericit cu acel bărbat a fost cauza întregii nenorociri. În simptomele ei se exprimă întregul proces pe care ea îl intentează soțului ; am învățat să distingem vocile care pledează pentru el, care îl scuză, îl reabilitează, îi deplîng pierderea. Cu toate că tînără și ispititoare, ea a recurs la toate prudențele reale și imaginare (magice) ca să-și păstreze fidelitatea. Ea nu se arată în lume, își neglijează înfățișarea exterioară, se ridică anevoie din fotoliul pe care stă, șovăie cînd este vorba să-și pună semnătura undeva, este incapabilă să facă daruri cuiva, sub pretextul că nimeni nu trebuie să aibă ceva de la dînsa.

La cea de-a doua bolnavă este vorba de un atașament erotic față de tatăl său, care, înfiripîndu-se în anii anteriori pubertății, exercită aceeași influență decisivă asupra vieții ei ulterioare. Din starea sa ea a tras concluzia că nu se poate căsători cît timp este bolnavă. Dar avem toate motivele să credem că tocmai spre a nu se căsători și spre a rămîne lîngă tată s-a îmbolnăvit.

Nu trebuie să trecem cu vederea faptul de a ști în ce mod, pe ce căi și de ce își asumă cineva o atitudine atît de stranie și atît de dezavantajoasă față de viață ; este totuși de presupus că această atitudine constituie o caracteristică generală a nevrozei și nu una proprie celor două bolnave ale noastre. Or, noi știm că avem de-a face cu o trăsătură comună tuturor nevrozelor și a cărei importanță practică este considerabilă. Cea dintîi bolnavă de isterie tratată de Breuer[2]) se fixase și ea de perioada în care își îngrijise tatăl grav bolnav. În ciuda vindecării, ea a renunțat după aceea, într-o anumită măsură, la viață ; cu toate că și-a redobîndit sănătatea și capacitatea de a-și îndeplini în mod normal toate funcțiile, ea s-a sustras destinului firesc al femeii. Supunînd analizei pe fiecare bolnavă în parte, vom putea constata că, prin simptomele morbide și consecințele ce decurg din acestea, fiecare din ele a cantonat într-o anumită perioadă din trecut. În majoritatea cazurilor bolnavul alege în acest scop o etapă foarte îndepărtată a vieții, din prima sa copilărie și, oricît de ridicol ar putea să apară faptul, chiar și perioada în care era sugar.

Nevrozele traumatice, atît de numeroase în anii războiului, prezintă sub acest raport o mare analogie cu nevrozele de care ne ocupăm noi. Firește că și înainte de război s-au văzut cazuri de același gen, ca urmare a unor catastrofe de cale ferată și a altor dezastre înfricoșătoare. În fond, nevrozele traumatice nu pot fi în întregime asimilate nevrozelor spontane pe care le supunem în general examenului și tratamentului analitic ; încă nu ne-a fost cu putință să le înțelegem după criteriile noastre și sper că într-o zi vă voi putea arăta motivul[3]). Dar asimilarea unora cu celelalte este completă într-o privință : ca și nevrozele spontane, nevrozele traumatice sînt fixate pe momentul accidentului traumatic. În visele lor, bolnavii reproduc cu regularitate situația traumatizantă, iar în cazurile însoțite de izbucniri isteriforme, accesibile analizei, se constată că fiecare izbucnire corespunde unei transpuneri complete în această situație. S-ar spune că bolnavii încă nu au terminat cu situația traumatizantă, că aceasta se mai prezintă pentru ei ca o problemă actuală, urgentă, iar noi luăm această concepție foarte în serios : ea ne deschide drumul spre o concepție așa-zis *economică* a proceselor psihice. Chiar și termenul „traumatic" nu are alt sens decît unul economic. Numim astfel un eveniment trăit care, într-un interval de timp scurt, determină în viața psihică o intensă creștere a excitației[4]) încît neutralizarea sau asimilarea sa pe căi normale devine o sarcină imposibil de rezolvat, ceea ce are ca efect tulburări durabile în utilizarea energiei.

Această analogie ne autorizează să desemnăm ca traumatice și evenimentele trăite la care par fixați bolnavii noștri. În acest fel obținem pentru afecțiunea nevrotică o condiție foarte simplă : nevroza ar putea fi asimilată cu o afecțiune traumatică și s-ar explica prin incapacitatea în care se află bolnavul de a reacționa normal la un eveniment psihic cu un caracter afectiv foarte pronunțat. Este de fapt tocmai ceea ce am enunțat cu Breuer, în prima formulă în care, în anii 1893—1895, am concentrat rezultatele observațiilor noastre inedite. Un caz ca acela al primei bolnave, tînăra femeie despărțită de soțul ei, se încadrează foarte bine în acest mod de a vedea. Ea n-a ajuns la cicatrizarea plăgii morale pricinuite de nefinalizarea căsătoriei și a rămas ca suspendată de acest traumatism. Dar cel de-al doilea caz al nostru, acela al fetei atașată erotic de tatăl său, demonstrează că formula noastră nu este sufi-

[1]) *„Die Fixierung an das Trauma"* în textul original. (Nota trad.)

[2]) Expunerea pe larg a cazului în *Studien über Hysterie* de J. Breuer și S. Freud, Leipzig, Wien, Deuticke, 1895, iar sub o formă rezumată în *Cinq leçons sur la psychanalyse*, Payot, Paris, 1966. (Nota trad.)

[3]) Atît primul război mondial, cît și cel de-al doilea, au dat cercetătorilor posibilitatea să stabilească o etiologie a nevrozelor diferită de aceea pe care o profesa Freud. A se vedea, în acest sens, studiul introductiv. (Nota trad.)

[4]) *„starken Reizzuwachs"* în textul original. (Nota trad.)

cient de cuprinzătoare. Pe de o parte, dragostea unei fetițe pentru tatăl ei este un fapt cu totul obișnuit și un sentiment atît de ușor de învins încît determinativul „traumatic" aplicat acestui caz riscă să-și piardă orice semnificație; pe de altă parte, rezultă din biografia bolnavei că această primă fixație erotică pare să aibă la început un caracter cu totul inofensiv, neexprimîndu-se decît mult mai tîrziu prin simptomele nevrozei obsesionale. Prevedem deci aici intervenția unor complicații, condițiile stării morbide trebuind să fie mult mai numeroase și variate decît am presupus; dar avem totodată convingerea că punctul de vedere traumatic nu trebuie abandonat ca fiind greșit: el va ocupa doar un alt loc în concepția noastră și va fi altfel subordonat.

Părăsim deci din nou calea pe care ne-am angajat. În primul rînd, ea nu ne ajută să avansăm și, apoi, avem încă multe de învățat înainte de a putea să stabilim traseul ei exact. În legătură cu fixația la o fază determinată a trecutului vom remarca, de asemenea, că acest fapt depășește limitele nevrozei. Fiecare nevroză comportă o fixație de acest gen, dar nu orice fixație duce în mod necesar la nevroză, nu se confundă cu nevroza, nu se instalează insidios în cursul nevrozei. Un exemplu izbitor de fixație afectivă la trecut ne este dat în melancolie care aduce cu sine chiar o detașare completă de prezent și de viitor. Dar, chiar și în mintea profanului, tristețea se distinge net de nevroză. Există în schimb nevroze care pot fi considerate ca o formă patologică a tristeții.

Se mai întîmplă ca în urma unei experiențe traumatizante care le-a zdruncinat însăși temelia vieții, oamenii să fie atît de abătuți încît să renunțe la orice interes pentru prezent și pentru viitor, toate facultățile sufletului lor fiind fixate de trecut. Dar acești nefericiți nu sînt totuși niște nevrotici. Așadar, caracterizînd nevroza nu vom exagera valoarea acestei trăsături, oricare ar fi importanța sa și regularitatea cu care se manifestă.

Iată-ne ajunși acum la al doilea rezultat al analizelor noastre, pentru care nu prevedem nici o limitare ulterioară. Am arătat, în privința primei noastre bolnave, cît de lipsită de sens părea acțiunea obsesională pe care o îndeplinea și ce amintiri intime din viața ei se legau de aceasta; am examinat apoi raporturile care pot exista între această acțiune și amintiri și am descoperit intenția subiacentă pornind de la natura amintirilor. Am lăsat însă cu totul la o parte un aspect care merită întreaga noastră atenție. Atît timp cît bolnava săvîrșea acțiunea obsesională, ea nu-și dădea seama că făcînd acest lucru se raporta la evenimentul cu pricina. Legătura existentă între acțiune și eveniment îi scăpa, ea spunea adevărul cînd afirma că nu cunoaște motivele care o fac să acționeze. Și iată că, datorită tratamentului, într-o zi a avut revelația acestei legături și a devenit în stare să ne-o împărtășească și nouă. Ea continua totuși să ignore cu ce intenție săvîrșea acțiunea obsesională: era vorba, în special, de a corija o întîmplare neplăcută din trecut și de a-și ridica la un nivel superior soțul pe care-l iubea. Numai după o lungă și anevoioasă străduință a izbutit ea, în fine, să înțeleagă și să se convingă că acel motiv putea fi foarte bine singura cauză determinantă a acțiunii sale obsesionale.

Tocmai din raportul cu scena care a urmat nefericita noapte a nunții și din mobilurile generate în sufletul bolnavei de afecțiunea ei deducem noi ceea ce am numit „sensul" acțiunii obsesionale. Dar în timp ce ea o executa, acest sens îi era necunoscut atît în ceea ce privește originea acțiunii, cît și scopul acesteia. Se desfășurau deci la bolnavă procese psihice al căror produs era actul obsesional. Ea percepea clar acest produs cu ajutorul structurii sale psihice normale, dar nici una din stările sale psihice, premise ale acestui proces, nu atingea nivelul cunoașterii conștiente. Ea se comporta exact ca acel individ hipnotizat căruia Bernheim îi ordonase ca, la cinci minute după ieșirea din starea de hipnoză, să deschidă o umbrelă în sala de demonstrație și care, odată trezit, a executat acest act fără a-i putea da vreo justificare. Tocmai situații de acest gen avem în vedere atunci cînd vorbim de fenomene *psihice inconștiente*. Am vrea să vedem pe cineva dînd socoteală într-o manieră mai corectă din punct de vedere științific despre această situație, iar dacă acest lucru va fi făcut, vom renunța cu dragă inimă la ipoteza proceselor psihice inconștiente. Pînă cînd faptul se va petrece, vom rămîne la ipoteza noastră și vom întîmpina cu o ridicare din umeri resemnată obiecția potrivit căreia inconștientul nu ar constitui nici o realitate în sensul științific al termenului, că nu ar fi decît „une façon de parler".[5]) Obiecție de neconceput în cazul care ne preocupă, deoarece acest inconștient căruia vrem să-i contestăm orice realitate produce efecte de o realitate atît de palpabilă și de sesizabilă cum este acțiunea obsesională.

În fond, situația este identică și în cazul celei de-a doua paciente. Ea și-a impus principiul că perna nu trebuie să atingă tăblia patului și ascultă de acest principiu, fără a-i cunoaște originea, fără a ști ce semnifică și nici căror motive își datorează forța. Că ea însăși îl consideră ca indiferent, sau că din contra se indignează sau se revoltă împotriva lui, că își propune, în fine, să nu-l mai respecte, toate acestea nu au nici o însemnătate din punctul de vedere al executării actului. Ea se simte înclinată să i se supună și zadarnic se întreabă de ce. Ei bine, în aceste simptome ale nevrozei obsesionale, în aceste reprezentări și impulsuri care apar nu se știe de unde, care se dovedesc atît de refractare la toate influențele vieții normale și care îi apar bolnavului însuși ca musafiri atotputernici descinzînd dintr-o lume stranie, ca forțe nepieritoare, care vin să se amestece în tumultul vieții muritorilor, cum să nu recunoaștem semnul unui domeniu psihic deosebit, izolat de tot restul, de toate celelalte activități și manifestări ale vieții interioare? Aceste simptome, reprezentări și impulsuri ne conduc negreșit la convingerea existenței inconștientului psihic și tocmai de aceea psihiatria clinică, care nu cunoaște decît o psihologie a conștientului, nu se poate descurca altfel decît declarînd că toate aceste manifestări nu sînt decît produse ale degenerescenței. Este de la sine înțeles că, luate în sine, reprezentările și impulsurile obsesionale nu sînt inconștiente, tot așa cum executarea actelor obsesionale nu scapă percepției conștiente. Aceste reprezentări și impulsuri nu ar fi devenit simptome dacă nu ar fi pătruns pînă la conștiință. Dar condițiile psihice cărora se

[5]) „un fel de a vorbi", în franceză în textul original (Nota trad.)

supun ele, potrivit analizei pe care am făcut-o, ca și structurile în care ne este permis să le integrăm potrivit cu interpretarea pe care le-am dat-o, sînt inconștiente, cel puțin pînă în momentul cînd le facem conștiente cu ajutorul analizei.

Dacă adăugați la aceasta faptul că datele pe care le-am constatat la cele două bolnave ale noastre se regăsesc în simptomele tuturor afecțiunilor nevrotice, că pretutindeni și întotdeauna sensul simptomelor este necunoscut bolnavului, că analiza ne arată fără excepție că simptomele sînt produse ale proceselor inconștiente care, cu toate acestea, în diverse condiții favorabile, pot fi făcute conștiente, atunci veți înțelege cu ușurință că psihanaliza nu se poate lipsi de ipoteza inconștientului și că noi ne-am obișnuit să manipulăm inconștientul ca pe o realitate palpabilă. Și poate că de asemenea veți înțelege cît de puțin competenți în această problemă sînt toți cei care nu cunosc inconștientul decît ca pe o noțiune abstractă, cei care n-au practicat niciodată analiza, n-au interpretat un vis, n-au căutat sensul și finalitatea simptomelor nevrotice. Așadar, pentru a ne pronunța încă o dată cu privire la scopul nostru, să reținem : singurul fapt că, datorită unei interpretări analitice, este posibil să atribuim un sens simptomelor nevrotice, constituie o dovadă de nedezmințit a existenței proceselor psihice inconștiente sau, dacă preferați, a necesității de a admite existența acestor procese.

Aceasta nu este însă totul. O altă descoperire a lui Breuer, pe care cu o socot și mai importantă decît pe prima și pe care el a făcut-o singur, ne dă încă și mai multe lămuriri cu privire la raporturile dintre inconștient și simptomele nevrotice. Nu numai sensul simptomelor este în genere inconștient, ci între această inconștiență și posibilitatea existenței simptomelor există o relație de manifestare interdependentă. Mă veți înțelege numaidecît. Împreună cu Breuer, afirm următoarele : ori de cîte ori ne aflăm în prezența unui simptom, trebuie să tragem concluzia că la bolnav există anumite procese inconștiente care conțin tocmai sensul acestui simptom. Dar trebuie totodată ca acest sens să fie inconștient pentru ca simptomul să se producă. Procesele conștiente nu generează simptome nevrotice ; pe de altă parte, de îndată ce procesele inconștiente devin conștiente, simptomele dispar. Recunoașteți în aceasta un acces la terapeutică, mijlocul de a face să dispară simptomele. De fapt prin acest mijloc a obținut Breuer vindecarea bolnavei sale isterice, cu alte cuvinte dispariția simptomelor acesteia ; el a găsit o tehnică ce i-a permis să aducă în conștiință procesele inconștiente care ascundeau sensul simptomelor și, făcînd aceasta, să obțină dispariția lor.

Această descoperire a lui Breuer nu a fost rezultatul unei speculații logice, ci al unei observații fericite, datorate colaborării cu bolnava. Nu căutați să înțelegeți această descoperire reducînd-o la un alt fapt, deja cunoscut, ci acceptați-o mai degrabă ca pe un fapt fundamental care ne permite să explicăm multe alte fapte. Vă voi cere, în consecință, permisiunea de a vi-l expune sub o altă formă.

Un simptom se constituie ca un substitut a ceva ce n-a reușit să se manifeste în chip conștient, în afară. Anumite procese psihice trebuie să se dezvolte în chip normal, în așa fel încît să ajungă la conștiință, pentru a nu da naștere unui simptom nevrotic. Deci acesta este produsul unui proces a cărui dezvoltare a fost întreruptă, tulburată de o cauză oarecare. Este aici un fel de permutație, iar terapeutica simptomelor nevrotice și-a îndeplinit sarcina atunci cînd a reușit să suprime acest raport.

Descoperirea lui Breuer constituie și astăzi baza tratamentului psihanalitic. Teza potrivit căreia simptomele dispar atunci cînd condițiile lor inconștiente au fost conștientizate a fost confirmată de toate cercetările ulterioare, în pofida complicațiilor celor mai bizare și mai neașteptate de care ne lovim în aplicarea sa practică. Terapeutica noastră acționează transformînd inconștientul în conștient și ea nu este eficientă decît în măsura în care este capabilă să opereze această transformare.

Permiteți-mi aici o scurtă digresiune, destinată să vă prevină împotriva aparentei facilități a demersului terapeutic. Avînd în vedere cele arătate pînă aici, nevroza ar fi consecința unui fel de ignoranță, de necunoaștere ale proceselor psihice de care ar trebui să avem cunoștință. Această afirmație ne amintește cu prisosință de teoria socratică, potrivit căreia însuși viciul ar fi un efect al ignoranței. Or, un medic stăpîn pe practica analizei nu va avea în general nici o greutate în descoperirea proceselor psihice de care cutare bolnav nu este conștient. Ca urmare, el ar trebui să poată să-și restabilească ușor bolnavul, eliberîndu-l de ignoranța sa, comunicîndu-i tot ceea ce el știe. Medicul ar trebui cel puțin să poată suprima în felul acesta o parte a sensului inconștient al simptomelor : cît despre raporturile care există între simptome și evenimentele trăite, medicul, care nu le cunoaște pe acestea din urmă, firește că nu le poate ghici și trebuie să aștepte ca bolnavul să și le rememoreze și să i le dezvăluie. Dar în legătură cu aceasta mai putem, în anumite cazuri, să obținem informații pe o cale ocolită, adresîndu-ne în special anturajului bolnavului, care, fiind la curent cu viața acestuia din urmă, va putea adesea recunoaște în evenimentele sale biografice pe acelea care prezintă un caracter traumatic și chiar să ne lămurească cu privire la evenimentele ignorate de bolnav, ele producîndu-se într-o perioadă foarte îndepărtată din viața sa. Combinînd cele două procedee, am putea spera să ajungem, în scurtă vreme și cu minimum de efort, la rezultatul dorit, care constă în aducerea în conștiința bolnavului a proceselor psihice inconștiente.

Asta ar fi cu adevărat perfect ! Am dobîndit în această privință experiențe pentru care nu eram pregătiți de la început. Așa cum, vorba lui Molière, „il y a fagots et fagots“ [6], tot astfel există știință și știință, există diverse feluri de cunoștințe care nu au toate aceeași valoare psihologică. Știința medicului nu este tot una cu aceea a bolnavului și nu poate să aibă aceleași rezultate. Dacă medicul îi comunică bolnavului datele pe care le-a obținut, el nu obține nici un succes. Sau, mai degrabă, succesul obținut constă nu în suprimarea simptomelor, ci în începerea desfășurării analizei, ale cărei prime manifestări sînt frecvent furnizate de contradicțiile exprimate de către bolnav. Bolnavul află atunci ceea ce anterior nu știa, adică sensul simptomului său, dar des-

[6] „există mănunchiuri de nuiele și mănunchiurii de nuiele“ ; în franceză în textul original. (Nota trad.)

pre acesta nu știe totuși mai mult decît înainte. Aflăm în felul acesta că există mai multe feluri de ne-știință. Sînt necesare cunoștințe psihologice profunde spre a sesiza deosebirile. Dar teza noastră că simptomele dispar de îndată ce sensul lor devine conștient nu rămîne mai puțin adevărată. Numai că această conștientizare trebuie să aibă ca temelie o schimbare interioară a bolnavului, schimbare ce nu poate fi provocată decît de un travaliu psihic desfășurat în vederea unui scop determinat. Ne aflăm aici în fața unor probleme a căror sinteză ne va apărea în curînd ca o dinamică a formării simptomelor.

Acum vă întreb: nu găsiți prea obscur și complicat ceea ce vă spun? Nu sînteți dezorientați văzîndu-mă de-atîtea ori că retrag ceea ce am afirmat, că îmi însoțesc tezele de tot felul de limitări, că mă angajez în cutare direcție, ca numaidecît s-o părăsesc? Aș regreta dacă ar fi așa. Dar nu doresc nicidecum să sacrific adevărul de dragul simplificărilor, nevăzînd nici un inconvenient pentru ceea ce știți în faptul că subiectul pe care îl tratăm prezintă laturi multiple și o complexitate extraordinară, iar în afară de aceasta cred că nu este rău să vă spun, în legătură cu fiecare aspect, mai multe lucruri decît ați putea folosi pe moment. Îmi dau seama perfect de faptul că fiecare auditor sau cititor orînduiește în idei subiectul ce i se expune, rezumă expunerea, o simplifică și extrage din ea ceea ce vrea să rețină. Este adevărat, într-o anumită măsură, că cu cît dai mai mult, are de unde să rămînă. Lăsați-mă să sper că, în ciuda tuturor accesoriilor cu care am crezut de cuviință s-o supraîncarc, ați reușit să vă faceți o idee clară despre esențialul expunerii mele, adică despre ceea ce v-am spus referitor la sensul simptomelor, la inconștient și la raporturile existente între acestea. Fără îndoială că ați înțeles, de asemenea, că eforturile noastre ulterioare se vor îndrepta în două direcții: pe de o parte, să aflăm cum se îmbolnăvesc oamenii, cum cad ei victimele unei nevroze care durează uneori toată viața, ceea ce este o problemă clinică: pe de altă parte, să cercetăm cum se dezvoltă simptomele, pornind de la condițiile determinante ale nevrozei, ceea ce rămîne o problemă de dinamică psihică. Dealtfel, trebuie să existe undeva un punct unde cele două probleme se întîlnesc.

Nu aș fi vrut să mergem mai departe astăzi, însă cum mai dispunem de un anumit timp [7]), profit de aceasta spre a vă atrage atenția asupra altei caracteristici a celor două analize ale noastre, caracteristică a cărei importanță n-o veți sesiza în întregime decît mai tîrziu: ne referim la lacunele memoriei, la amnezii. V-am spus că sarcina tratamentului psihanalitic poate fi rezumată în formula: transformarea oricărui inconștient patogenic în conștient. Or, poate că v-ar mira să aflați că formula de mai sus poate fi înlocuită prin alta: acoperirea tuturor lacunelor apărute în memoria bolnavilor, suprimarea amneziilor acestora. Ceea ce înseamnă același lucru. Amneziile nevroticilor ar deține, prin urmare, un loc important în producerea simptomelor lor. Totuși, reflectînd asupra cazului care a constituit obiectul primei noastre analize, veți găsi că acest rol atribuit amneziei nu se justifică. Bolnava, departe de a fi uitat scena de care se leagă acțiunea sa obsesională, îi păstrează o amintire extrem de vie și nu este vorba de nici un fel de uitare în producerea simptomului ei. Mai puțin clară, dar întru totul analoagă este situația în cazul celei de a doua bolnave, tînăra cu ceremonialul obsesional. Și ea își amintește limpede, cu toate că ezitînd și nu cu dragă inimă, de conduita ei de odinioară, cînd insista ca ușa de la dormitorul părinților să rămînă deschisă noaptea sau cînd stăruia ca mama să-i cedeze locul în patul conjugal. Singurul lucru care ne-ar putea părea uimitor este că prima bolnavă, care săvîrșise totuși actul obsesional de nenumărate ori, nu s-a gîndit niciodată cîtuși de puțin la raporturile acestuia cu evenimentul petrecut în noaptea nunții, precum și faptul că nu și-a amintit de întîmplare nici chiar atunci cînd a fost invitată, în cursul examinării psihanalitice, să caute motivele actului ei. Putem afirma același lucru și despre fata care, dealtfel, stabilea o relație între ceremonial și împrejurările care îl declanșau, pe de o parte, și situația identică din fiecare seară, pe de altă parte. În nici unul din aceste cazuri nu avem de-a face cu o amnezie propriu-zisă, cu o pierdere a amintirilor: este vorba numai de ruperea unei legături care ar fi trebuit să ducă la reproducerea, la reapariția întîmplării în memorie. Dar dacă această tulburare mnezică este suficientă ca să ne explice nevroza obsesională, nu la fel se petrec lucrurile în cazul isteriei. Această ultimă nevroză se caracterizează cel mai adesea prin amnezii de foarte mare anvergură. Analizînd fiecare simptom isteric, descoperim în general o întreagă suită de impresii din viața bolnavei, pe care aceasta susține răspicat că le-a uitat. Pe de o parte, această suită se întinde pînă în primii ani ai vieții, în așa fel încît amnezia isterică poate fi considerată ca o urmare directă a amneziei infantile, care voalează primele faze ale vieții psihice chiar și la subiecții normali. Pe de altă parte, aflăm cu uimire că și întîmplările cele mai recente din viața bolnavilor pot fi uitate și în special împrejurările care au favorizat declanșarea maladiei sau au agravat-o sînt atinse, dacă nu complet anihilate de amnezie. Cel mai adesea dispar detalii importante din ansamblul unei amintiri recente de acest gen sau ele sînt înlocuite prin amintiri false. Ba chiar se întîmplă, aproape întotdeauna, ca puțin timp înainte de sfîrșitul analizei să vedem apărînd amintiri ale unor evenimente recente, amintiri care multă vreme au fost refulate, producînd lacune considerabile în ansamblul mnemic respectiv.

Aceste tulburări de memorie sînt, după cum am arătat, caracteristice isteriei care prezintă, de asemenea, ca simptome, stări (crize isterice) care în general nu lasă nici o urmă în memorie. Cum lucrurile se petrec altfel în nevroza obsesională, aveți dreptul să conchideți că aceste amnezii constituie o caracteristică psihologică a alterării isterice și nu o trăsătură comună tuturor nevrozelor. Importanța acestei deosebiri este diminuată de următorul considerent. „Sensul" unui simptom poate fi conceput și examinat în două moduri: din punctul de vedere al originilor sale și din punctul de vedere al finalității sale, cu alte cuvinte, avînd în vedere pe de o parte impresiile și evenimentele care i-au dat naștere și, pe de altă parte, intenția pe care o servește. Așadar, originea unui simptom se reduce la impresiile provenite din exterior, care au fost în mod necesar conștiente la un moment dat, pentru a deveni

[7]) Stilul este acela de expunere cu orar fix, în fața unui auditoriu căruia Freud se adresează direct, potrivit cerințelor metodei socratice, cum am mai avut prilejul să subliniem (Nota trad.)

apoi inconştiente, ca urmare a uitării în care au căzut. Scopul simptomului, al tendinţei sale este, dimpotrivă, în toate cazurile, un proces endopsihic care la un moment dat a putut deveni conştient, dar care tot atît de bine poate rămîne scufundat în inconştient. Deci puţin interesează faptul că amnezia s-a exercitat asupra originilor, adică asupra evenimentelor pe care se bazează simptomul, ca în cazul isteriei ; scopul, tendinţa simptomului, scop şi tendinţă care au putut fi inconştiente încă de la început, acestea sînt cele care, susţinem noi, determină dependenţa simptomului de inconştient, iar aceasta atît în nevroza obsesională, cît şi în isterie.

Tocmai atribuind o atare importanţă inconştientului în viaţa psihică am stîrnit cele mai muşcătoare critici împotriva psihanalizei. Să nu vă mire faptul şi să nu credeţi că rezistenţa pe care o întîmpinăm ţine de dificultatea de a concepe inconştientul sau de caracterul inaccesibil al trăirilor care se raportează la acesta. În decursul secolelor, ştiinţa a adus egoismului naiv al umanităţii două puternice dezminţiri. Cea dintîi a avut loc atunci cînd s-a demonstrat că pămîntul, departe de a fi centrul universului, nu reprezintă decît o părticică neînsemnată a sistemului cosmic, a cărui măreţie abia dacă ne-o putem imagina. Această primă demonstraţie este legată de numele lui Copernic, cu toate că ştiinţa alexandrină enunţase deja ceva asemănător. Cea de-a doua dezminţire a fost adusă de cercetarea biologică, care a redus la zero pretenţiile omului la un loc privilegiat în ordinea creaţiei divine, stabilindu-i descendenţa din regnul animal şi dovedind neputinţa de a nega natura sa animală. Această ultimă revoluţie în ştiinţă s-a petrecut în zilele noastre, ca urmare a lucrărilor lui Charles Darwin, ale lui Wallace şi predecesorilor lor, lucrări care au provocat rezistenţa cea mai înverşunată din partea contemporanilor. O a treia dezminţire va fi adusă megalomaniei umane de către cercetarea psihologică contemporană, care îşi propune să demonstreze *eului* tocmai faptul că el nu este stăpîn în propria sa casă, fiind obligat să se mulţumească cu informaţii rare şi fragmentare în legătură cu ceea ce se petrece în viaţa psihică de dincolo de limitele conştiinţei. Psihanaliştii nu sînt nici primii şi nici singurii care au lansat acest apel la modestie şi reculegere, însă se pare că lor le-a revenit misiunea de a extinde cu cea mai mare ardoare acest mod de a vedea, aducînd în sprijinul său date de experienţă extrase din viaţa de toate zilele şi accesibile tuturor. De unde, acest val de proteste generale împotriva ştiinţei noastre, uitarea tuturor regulilor de politeţe academică, dezlănţuirea unei opoziţii care sfidează toate barierele unei logici imparţiale. Adăugaţi la toate acestea faptul că teoriile noastre ameninţă să tulbure tihna lumii şi într-altfel, cum veţi vedea mai departe.

*

* *

XIX
REZISTENŢĂ ŞI REFULARE

Spre a ne face o idee mai adecvată despre nevroze, avem nevoie de noi fapte de experienţă şi, dealtfel, deţinem două, extrem de remarcabile şi care au făcut multă vîlvă la vremea cînd au fost cunoscute.

Primul fapt : ori de cîte ori ne asumăm sarcina de a vindeca un bolnav, de a-l elibera de simptomele sale morbide, el ne opune o rezistenţă violentă, încăpăţînată, care se menţine pe durata întregului tratament. Faptul este cu atît mai bizar cu cît nu ne putem aştepta să i se dea crezare. Noi ne ferim să aducem vorba despre aceasta în anturajul bolnavului, deoarece s-ar putea ca unii să vadă în fenomenul de rezistenţă un pretext din parte-ne destinat să justifice durata sau insuccesul tratamentului nostru. Însuşi bolnavul manifestă toate aceste fenomene de rezistenţă fără a-şi da seama şi obţinem deja un mare succes făcîndu-l să-şi recunoască rezistenţa şi să ţină seama de aceasta. Aşadar, reflectaţi : bolnavul acesta care suferă atît de mult de pe urma simptomelor sale, care implică în suferinţa sa şi pe toţi cei care îl înconjoară, care îşi impune atîtea sacrificii de timp, de bani, atîta osteneală şi eforturi de sine ca să se elibereze de simptomele sale, cum aţi putea dumneavoastră să-l acuzaţi că îşi favorizează boala, opunînd rezistenţă aceluia chemat să-l însănătoşească ? Cît de neverosimilă trebuie să pară, lui şi alor săi, afirmaţia aceasta ! Cu toate acestea, nimic mai adevărat, iar dacă ni se vorbeşte de neverosimilitate, nu avem decît să răspundem că faptul afirmat de noi nu este lipsit de analogii, numeroşi fiind cei care, de exemplu, suferind de durere de dinţi, opun totuşi cea mai vie rezistenţă dentistului atunci cînd acesta vrea să aplice dintelui bolnav instrumentul izbăvitor.

Rezistenţa bolnavului se manifestă în forme foarte variate, rafinate, adesea greu de recunoscut. Se invocă neîncrederea în medic şi circumspecţia faţă de el. În terapeutica psihanalitică noi utilizăm aceeaşi tehnică aplicată şi în interpretarea viselor, cunoscută de dumneavoastră. Îl invităm pe bolnav să adopte o stare de autoobservaţie, fără nici o reticenţă, împărtăşindu-ne toate percepţiile sale interne actuale, în ordinea ivirii lor : sentimente, idei, amintiri. Îi prescriem în mod răspicat să nu cedeze nici unui motiv care i-ar putea dicta vreo selecţie sau excludere a unor percepţii, fie pentru că acestea i se par prea *dezagreabile* sau prea *indiscrete,* sau *prea puţin importante* sau prea absurde ca să se refere la ele. Îl sfătuim să nu facă altceva decît să se menţină mereu la suprafaţa conştiinţei, îndepărtînd orice spirit critic oricît de slab, îndreptat împotriva a ceea ce îi trece prin minte, asigurîndu-l că succesul şi îndeosebi durata tratamentului depind de fidelitatea cu care se va conforma acestei reguli fundamentale a analizei. Ştim de acum, din rezulta-

tele obținute prin această tehnică în interpretarea viselor, că tocmai ideile și amintirile care trezesc cele mai multe îndoieli și obiecții conțin în general materialele cele mai susceptibile să ne faciliteze descoperirea inconștientului.

Primul rezultat pe care îl obținem formulînd această regulă fundamentală a tehnicii noastre constă în declanșarea rezistenței bolnavului împotriva ei. Bolnavul încearcă, prin toate mijloacele posibile, să se sustragă comandamentelor acesteia. El pretinde fie că nu percepe nici o idee, nici un sentiment sau amintire, fie că percepe atîtea încît îi este imposibil să le sesizeze și să le priceapă. Constatăm în acest caz, cu o uimire deloc plăcută, că el cedează cutărei sau cutărei obiecții critice, trădîndu-se îndeosebi prin pauzele prelungite care îi segmentează discursul. Sfîrșește prin a recunoaște că știe lucruri pe care nu le poate spune, pe care îi este rușine să le mărturisească și, contrar promisiunii făcute, el ascultă de acest motiv. Sau ne mărturisește că a găsit ceva, dar că este în joc o terță persoană și, din această pricină, nu ne poate divulga nimic. Sau că ceea ce a găsit este mult prea neînsemnat, stupid sau absurd și că nu-i putem cere să dea curs unor asemenea idei. El continuă, multiplicîndu-și la infinit obiecțiile, și nu ne rămîne decît să-l facem să înțeleagă că a spune totul este a spune cu adevărat totul, fără rezerve.

Am găsi cu greu un bolnav care să nu încerce să-și păstreze pentru sine un compartiment psihic, ca să-l facă inaccesibil tratamentului. Unul dintre bolnavii mei, pe care îl consider ca pe unul din oamenii cei mai inteligenți pe care i-am întîlnit vreodată, mi-a ascuns în felul acesta săptămîni de-a rîndul o legătură amoroasă și cind i-am reproșat că a încălcat astfel regula sacră, el s-a apărat declarîndu-mi că credea că este vorba de o problemă a lui intimă. Este de la sine înțeles că tratamentul psihanalitic nu admite asemenea drept de azil. Să se decreteze de exemplu, într-un oraș ca Viena, că nici o arestare nu va fi operată în locuri ca Piața Mare sau catedrala Sf. Ștefan și să se încerce apoi prinderea unui răufăcător oarecare. Putem fi siguri că el nu se va afla nicăieri altundeva decît într-unul din cele două locuri de refugiu. Am crezut că pot acorda acest drept de excepție unui bolnav care îmi păruse capabil să-și țină făgăduielile și care, fiind legat prin secret profesional, nu putea comunica anumite lucruri despre terțe persoane. Dealtfel el a fost satisfăcut de rezultatul tratamentului ; eu, însă, am fost mult mai puțin satisfăcut și mi-am făgăduit să nu mai fac niciodată o asemenea încercare, în aceleași condiții.

Bolnavii de nevroză obsesională fac tot ce le stă în putință ca să împiedice aplicarea regulii tehnicii noastre, exagerîndu-și scrupulele și îndoielile. Istericii anxioși reușesc chiar, dacă li se prezintă ocazia, să reducă la absurd această regulă, nereferindu-se decît la idei, sentimente și amintiri atît de îndepărtate de ceea ce căutăm noi, încît analiza este îndreptată, ca să zicem așa, pe o pistă falsă. Nu stă însă în intenția mea să vă inițiez în toate detaliile acestor dificultăți de tehnică. Mă voi mărgini să vă spun că atunci cînd s-a reușit, în fine, cu prețul multor sforțări și cu perseverență, să se impună bolnavului oarecare supunere față de regula tehnică fundamentală, rezistența, înfrîntă într-o parte, se transferă numaidecît într-un alt domeniu. Într-adevăr, vedem apărind o rezistență intelectuală, care utilizează argumente, se cramponează de dificultățile și neverosimilitățile pe care gîndirea normală, dar prost informată, le descoperă în teoriile psihanalitice. Auzim atunci din gura acestui singur bolnav toate criticile și obiecțiile cu care ne asaltează un întreg cor de voci în literatura științifică, așa după cum, pe de altă parte, cei din afară nu ne spun nimic în plus față de cele auzite de-acum de noi de la bolnavii noștri. O adevărată furtună într-un pahar cu apă. Dar pacientul admite să i se vorbească ; el vrea să fie informat, instruit, combătut, să i se indice bibliografia care să-l ajute să înțeleagă lucrurile. El este absolut dispus să devină partizanul psihanalizei, dar cu condiția ca el, personal, să fie cruțat de analiză. Sesizăm în această curiozitate o rezistență, dorința de a ne îndepărta de la sarcina noastră specială. La bolnavii obsesionali constatăm o tactică specială a rezistenței. Bolnavul nu se opune să ne continuăm analiza care aruncă o lumină din ce în ce mai vie asupra tainelor cazului morbid de care ne ocupăm ; în final, însă, constatăm cu uimire că nu am realizat nici un progres practic, că nici o atenuare a simptomelor nu corespunde acestei elucidări. Putem descoperi, în acest caz, că rezistența s-a refugiat în îndoiala care face parte din nevroza obsesională și că tocmai de pe această poziție retrasă își îndreaptă ea ascuțișul împotriva noastră. Bolnavul își spune cam așa : „Toate acestea sînt extrem de frumoase și de interesante și desigur mi-ar plăcea să continue. Dacă e ceva adevărat în toate acestea, mă voi vindeca. Dar nu cred nimic din toate acestea și, atîta timp cît nu cred, boala mea va rămîne aceeași". Această situație poate dura multă vreme, pînă ce izbutim să atacăm rezistența în însăși vizuina ei. Abia atunci începe lupta decisivă.

Cele mai grave nu sînt rezistențele intelectuale ; acestea sint totdeauna înfrînte. Rămînînd însă în cadrul analizei, bolnavul se pricepe de asemenea să organizeze rezistențe a căror anihilare devine foarte dificilă. În loc de a-și etala amintirile autentice, el ne oferă atitudini și sentimente din viața sa care, prin intermediul „transferului". se lasă folosite drept mijloace de rezistență împotriva medicului și a tratamentului. Cînd este vorba de un bărbat, în general el extrage aceste materiale din raporturile cu tatăl său, al cărui loc este luat de către medic : el transformă în rezistență față de acțiunea acestuia aspirațiile sale cu privire la independența persoanei și libertății de opinie, amorul propriu care l-a îmboldit odinioară să-și egaleze sau chiar să-și depășească tatăl, aversiunea sa de a-și asuma în viață, o dată mai mult, povara recunoștinței. Ai uneori impresia că intenția de a-l pune în încurcătură pe medic, de a-l face să-și simtă neputința, de a triumfa asupra lui depășește cealaltă intenție, mai bună, de a-și vedea vindecată boala. Femeile se pricep de minune să folosească în vederea rezistenței un „transfer" în care intră, în privința medicului, multă tandrețe, un sentiment nuanțat de erotism. Cînd tendința aceasta a atins o anumită intensitate, bolnava nu mai este preocupată de boala sa, își uită toate obligațiile pe care și le-a asumat începînd tratamentul ; pe de altă parte gelozia, care nu lipsește niciodată, ca și decepția pricinuită bolnavei de răceala pe care i-o arată medicul în această privință, nu pot decît să contribuie la înrăutățirea relațiilor personale care trebuie să existe între ei, eliminînd astfel unul din cei mai puternici factori pulsionali ai analizei.

Rezistențele de acest fel nu trebuie condamnate fără rezervă. Luate ca atare, ele cuprind un material foarte bogat și important cu privire la viața bolnavului și se exprimă cu o asemenea convingere încît sînt susceptibile să furnizeze analizei un sprijin deosebit dacă, printr-o tehnică abilă, ne pricepem să le dăm o orientare potrivită. Este însă de notat faptul că acest material începe totdeauna prin a se pune în serviciul rezistenței și prin a nu lăsa să transpară decît fațada lui ostilă tratamentului. De asemenea, trebuie arătat că, spre a combate modificările pe care încercăm să le obținem prin tratament, bolnavul mobilizează în slujba rezistenței trăsături de caracter, atitudini ale *eului* său. Studiind aceste trăsături de caracter, ne dăm seama că au apărut sub influența condițiilor nevrozei și ca o reacție împotriva cerințelor acesteia ; le putem deci considera ca fiind trăsături latente, în sensul că ele niciodată nu ar fi apărut sau nu s-ar fi manifestat cu această intensitate în afara nevrozei. Să nu credem totuși că apariția acestor rezistențe ar fi de natură să aducă vreun prejudiciu eficienței tratamentului analitic. Pentru analist aceste rezistențe nu constituie un fapt imprevizibil. Știm că trebuie să se manifeste și sîntem nemulțumiți doar de faptul că nu am reușit să le provocăm cu suficientă claritate, în așa fel încît să facem înțeleasă de către bolnav natura lor. În sfîrșit, credem că suprimarea acestor rezistențe este sarcina esențială a analistului, acea parte a activității noastre care, dacă am reușit s-o ducem la capăt, este susceptibilă să ne dea certitudinea că am făcut un serviciu bolnavului.

Adăugați la aceasta faptul că bolnavul profită de cel mai mic prilej ca să-și diminueze efortul, fie că este vorba de un accident oarecare survenit în timpul tratamentului, de un eveniment exterior capabil să-i distragă atenția, de un semn de ostilitate la adresa nevrozei din partea unei persoane din anturajul său, de o boală organică întîmplătoare sau venită ca o complicație a nevrozei, fie că este vorba chiar de o ameliorare a stării sale, adăugați toate acestea, vă spun, și veți avea un tablou, nu zic complet, dar oricum aproximativ, al formelor și mijloacelor de rezistență în mijlocul cărora se desfășoară analiza. Dacă am tratat acest aspect într-un mod atît de detaliat, este pentru a vă arăta că tocmai experiența pe care am dobîndit-o referitor la rezistența opusă de bolnav față de suprimarea simptomelor sale este aceea care a servit drept bază concepției noastre dinamice asupra nevrozelor. Am început, împreună cu Breuer, prin a practica psihoterapia cu ajutorul hipnozei ; prima bolnavă a lui Breuer, dealtfel, n-a fost tratată decît în stare de sugestie hipnotică, iar eu n-am ezitat să urmez acest exemplu. Sînt de acord că în acest caz munca a fost mai ușoară, mai plăcută și de o mai mică durată. Rezultatele obținute erau însă capricioase și de scurtă durată, așa încît curînd am abandonat hipnoza. Numai cu acest prilej am înțeles că, atîta vreme cît m-am servit de hipnoză, m-am aflat în imposibilitatea de a înțelege dinamica acestor afecțiuni. Într-adevăr, datorită hipnozei, rezistența scăpa observației medicului. Reprimînd rezistența, hipnoza lăsa un anumit spațiu liber în care se putea exercita analiza, iar dincolo de acest spațiu rezistența era atît de bine disimulată încît devenea impenetrabilă, întocmai ca îndoiala în cazul nevrozei obsesionale. Am deci dreptul să afirm că psihanaliza propriu-zisă nu datează decît din momentul în care s-a renunțat la serviciile hipnozei.

Dar, cu toate că constatarea rezistenței a ajuns să aibă o atît de mare importanță, nu sîntem mai puțin obligați, ca o măsură de precauție, să facem loc îndoielii și să ne întrebăm dacă nu ne pripim admițînd rezistențe și dacă, făcînd aceasta, nu procedăm uneori cu o oarecare ușurință. Pot să existe cazuri de nevroză în care asociațiile să nu reușească din alte motive ; este posibil ca argumentele care ni se opun în legătură cu acest aspect să merite a fi luate în considerare și să nu avem dreptate respingînd critica intelectuală a pacienților noștri, prin aplicarea etichetei comode, de rezistență. Trebuie totuși să vă spun că numai cu multă osteneală am ajuns la această concluzie. Am avut prilejul să observăm pe fiecare dintre acești pacienți cu spirit critic atît în momentul apariției, cît și în cel al dispariției rezistenței. Intensitatea acesteia variază neîncetat în cursul tratamentului ; ea sporește întotdeauna cînd abordăm o temă nouă, atinge punctul cel mai înalt în perioada culminantă elaborării temei și scade cînd aceasta este epuizată. În afară de aceasta și exceptînd cazul unor stîngăcii tehnice grosolane, n-am putut provoca niciodată maximum de rezistență de care era capabil bolnavul. În felul acesta am putut constata că același bolnav își abandonează și își reia atitudinea critică de nenumărate ori în cursul analizei. Cînd sîntem pe punctul de a-i aduce la cunoștință o altă părticică, deosebit de penibilă, din materialele inconștiente, spiritul său critic se ascute la culme ; dacă mai înainte a reușit să înțeleagă și să accepte multe lucruri, acum toate aceste cîștiguri sînt dintr-odată pierdute ; în atitudinea sa de opoziție cu orice preț, el poate prezenta un tablou al imbecilității afective complete. Dacă putem însă să-l ajutăm să-și învingă această rezistență, el își regăsește ideile și-și recapătă facultatea de a înțelege. Spiritul său critic nu este, așadar, o funcție independentă și, ca atare, demnă de respect, ci un expedient în slujba atitudinilor sale afective, fiind orientat și călăuzit de rezistența sa. Dacă ceva nu-i convine, el este capabil să se apere cu multă ingeniozitate și cu mult spirit critic ; dacă, dimpotrivă, ceva îi convine, lucrul este acceptat cu o mare credulitate. Poate că noi toți facem la fel, dar la pacientul analizat această subordonare a intelectului față de viața afectivă nu apare atît de net decît pentru că noi îl respingem prin intermediul analizei pînă în ultimele sale refugii.

Cum ne explicăm faptul că bolnavul se apără cu atîta energie împotriva suprimării simptomelor și restabilirii cursului normal al vieții sale psihice ? Convingerea noastră este că forțele care se opun schimbării stării morbide trebuie să fie tot una cu acelea care, la un moment dat, au provocat această stare. Simptomele a trebuit să se formeze ca urmare a unui proces posibil de reconstituit datorită experienței pe care am dobîndit-o în legătură cu disocierea simptomelor. Mulțumită observației făcute de Breuer, știm că existența simptomului este condiționată de faptul că un proces psihic nu și-a atins finalitatea normală așa încît să fi putut deveni conștient. Simptomul se substituie la ceea ce n-a fost dus pînă la capăt. Știm în felul acesta unde să situăm acțiunea forței pe care o bănuim. A trebuit să se manifeste în acest caz o violentă opoziție împotriva pătrunderii procesului psihic pînă la conștiință ; astfel, procesul a rămas inconștient și în această situație a dispus de forța necesară formării simptomului. Aceeași opoziție se manifestă, în cursul tratamentului, împotriva eforturilor de transformare a inconștientului în con-

ştient. Tocmai acest fenomen îl percepem noi ca pe o rezistenţă. Vom da numele de *refulare* procesului patogen care se manifestă prin intermediul unei rezistenţe.

Este acum necesar să încercăm să ne reprezentăm într-un mod mai clar acest proces al refulării. Acesta constituie condiţia preliminară a formării unui simptom, dar şi un fapt în legătură cu care nu cunoaştem nimic asemănător. Să ne referim bunăoară la un impuls, acel proces psihic dotat cu tendinţa de a se transforma în act : ştim că acest impuls poate fi îndepărtat, respins, condamnat. Drept urmare, energia de care dispune îi este retrasă şi impulsul devine neputincios, însă poate persista ca o impresie remanentă. Toate deciziile al căror obiect este un impuls sînt luate sub controlul conştient al *eului*. Lucrurile ar trebui să se petreacă altfel, atunci cînd acelaşi impuls este refulat. Acesta şi-ar conserva energia, fără a lăsa însă în urma sa nici o amintire ; însuşi procesul refulării s-ar săvîrşi în afara conştiinţei *eului*. După cum vedem, comparaţia aceasta nu ne apropie nicidecum de înţelegerea naturii refulării.

Vă voi expune reprezentările teoretice care s-au arătat cele mai utile din acest punct de vedere, adică cele mai apte să lege noţiunea de refulare de o structură determinată. Dar, pentru ca această expunere să fie clară, trebuie mai înainte de toate să substituim sensului descriptiv al cuvîntului „inconştient" sensul său de sistem : cu alte cuvinte, trebuie să ne decidem să recunoaştem caracterul inconştient sau conştient al unui proces psihic ca nefiind decît o însuşire între altele a acestuia, însuşire care nu este în mod necesar univocă. Cînd un proces rămîne inconştient, separarea sa de conştiinţă constituie poate un indiciu al situaţiei în care se află şi nu situaţia însăşi care determină această stare. Ca să ne facem o idee exactă despre această situaţie, admitem că fiecare proces psihic, cu o excepţie de care vom vorbi imediat, se manifestă mai întîi într-o fază sau într-un stadiu inconştient, ca apoi să treacă într-o fază conştientă, cam la fel cum se întîmplă cu o imagine fotografică ce începe prin a fi negativă, nedevenind imagine definitivă decît după ce a trecut prin faza pozitivă. Or, tot aşa cum nu orice imagine negativă devine în mod necesar o imagine pozitivă, aşa nu orice proces psihic inconştient se transformă în mod necesar în proces conştient. Avem tot dreptul să afirmăm că fiecare proces face mai întîi parte din sistemul psihic al inconştientului şi că, în anumite împrejurări, poate să treacă în sistemul conştientului.

Reprezentarea cea mai simplă a acestui sistem este pentru noi şi cea mai comodă : este vorba de reprezentarea spaţială. Asemuim deci sistemul inconştientului cu o anticameră spaţioasă, în care pulsiunile psihice se comportă asemenea unor fiinţe vii. Această încăpere se află în vecinătatea alteia mai strîmte, un fel de salon în care stă conştiinţa. La intrarea în salon stă însă de strajă un gardian care cercetează fiecare tendinţă psihică, îi impune cenzura şi o împiedică să intre dacă nu-i este pe plac. Că gardianul respinge o anume tendinţă chiar din prag sau că o scoate afară după ce a pătruns în salon, deosebirea nu este prea mare şi rezultatul este cam acelaşi. Totul depinde de gradul său de vigilenţă şi de perspicacitate. Acceptarea acestei imagini are pentru noi avantajul că ne permite să perfecţionăm terminologia noastră. Tendinţele ce se găsesc în anticamera rezervată inconştientului scapă privirii conştiinţei care se află în încăperea vecină. Ele trebuie, deci, să rămînă în primul rînd inconştiente. Dacă, după ce au ajuns pînă la prag, ele sînt respinse de gardian, faptul se datorează incapacităţii lor de a deveni conştiente : în cazul acesta spunem că au fost *refulate*. Dar tendinţele cărora gardianul le-a permis să treacă pragul nu au devenit prin acest fapt în mod necesar conştiente ; ele pot însă deveni conştiente, dacă reuşesc să atragă asupra lor privirea conştiinţei. Acest al doilea spaţiu îl vom numi, pe bună dreptate, sistemul *preconştiinţei* [1]. Faptul că un proces devine conştient are deci un sens pur descriptiv. Esenţa refulării constă în aceea că o anumită tendinţă psihică este împiedicată de gardian să pătrundă din inconştient în preconştient. Tocmai acest gardian ne apare sub forma unei rezistenţe atunci cînd, prin tratamentul analitic, încercăm să punem capăt refulării.

Fără îndoială îmi veţi obiecta că aceste reprezentări, destul de simple şi în acelaşi timp cam fanteziste, nu-şi pot afla locul într-o expunere ştiinţifică. Aveţi dreptate şi în ceea ce mă priveşte şi stiu prea bine că ele sînt, pe deasupra, inexacte, şi, dacă nu mă înşel, în curînd le vom putea înlocui cu un substitut mai interesant. Nu ştiu dacă, corectate şi completate, ele vă vor părea mai puţin fantastice. Deocamdată, aflaţi că aceste reprezentări auxiliare, din care avem un exemplu în homunculul lui Ampère care înoată în curentul electric, nu sînt de dispreţuit, deoarece ele, în ciuda tuturor aparenţelor, ne facilitează înţelegerea datelor de observaţie. Vă pot asigura că ipoteza încă puţin elaborată a celor două încăperi, cu gardianul postat pe pragul dintre ele şi cu conştiinţa care joacă rolul de spectatoare în fundul celei de-a doua încăperi, oferă o idee foarte apropiată de starea de lucruri reală. În consecinţă, aş dori să înţelegeţi că termenii noştri : *inconştient, preconştient, conştient* aduc mult mai puţine prejudicii şi au o mai mare justificare decît mulţi alţii, propuşi sau uzitaţi, cum ar fi *sub*conştient, *para*conştient, *infra*conştient şi alţii asemănători.

O observaţie căreia i-aş acorda mult mai multă importanţă ar fi aceea pe care aţi face-o susţinînd că organizarea aparatului psihic, aşa cum o postulez aici pentru nevoile cauzei mele, care este aceea a explicării simptomelor nevrotice, trebuie, spre a fi valabilă, să aibă o importanţă generală şi să ne lămurească în egală măsură funcţionarea normală a psihicului. Nimic mai adevărat. Pentru moment nu-i pot da acestei obiecţii răspunsul pe care îl merită, însă interesul nostru pentru psihologia formării simptomelor nu poate decît să crească în proporţii considerabile dacă noi am putea într-adevăr spera să obţinem, datorită studiului acestor condiţii patologice, informaţii asupra devenirii psihice normale, încă atît de necunoscută nouă.

Expunerea pe care v-am făcut-o cu privire la cele două sisteme, la raporturile lor reciproce şi la legăturile pe care le are cu conştiinţa nu vă evocă nimic ? Reflectaţi bine şi veţi observa că gardianul care stă de strajă între inconştient şi preconştient nu este decît personificarea cenzurii care, cum am văzut, conferă visului manifest forma sa definitivă.

[1]) *„das System des Vorbewussten"*, în textul original. (Nota trad.)

Resturile diurne, în care am recunoscut excitanții visului, erau în concepția noastră materiale preconștiente care, suferind în timpul nopții influența dorințelor inconștiente și refulate, se asociază cu aceste dorințe și formează, în colaborare cu ele și grație energiei cu care sînt dotate, visul latent. Am mai arătat că, sub dominația sistemului inconștient, materialele preconștiente suferă o elaborare care constă într-o condensare și o deplasare pe care nu le sesizăm decît în chip excepțional în viața psihică normală, adică în sistemul preconștient. Iar noi am caracterizat fiecare din aceste două sisteme prin modul de lucru care are loc aici ; după raportul cu conștiința, ea însăși prelungire a preconștientului, am putea spune dacă cutare fenomen dat face parte din unul sau altul din cele două sisteme. Or visul, potrivit acestui fel de a vedea, nu prezintă nimic dintr-un fenomen patologic : el poate surveni la orice om sănătos, în condițiile care caracterizează starea de somn. Această ipoteză asupra structurii aparatului psihic, înglobînd în aceeași explicație formarea visului și a simptomelor nevrotice, are toate șansele să fie la fel de valabilă pentru viața psihică normală.

Iată, însă, cum trebuie înțeleasă refularea. Aceasta nu constituie decît o condiție prealabilă a formării simptomelor. După cum știm, simptomul este substituentul a ceva ce refularea împiedică să se exteriorizeze. Știind însă ce este refularea, sîntem încă departe de a înțelege acest proces de substituire. Pe de altă parte, constatarea refulării ridică următoarele întrebări : care sînt tendințele psihice care suferă refularea ? Care sînt acele forțe care impun refularea ? Care sînt mobilurile acesteia ? Pentru moment nu dispunem decît de un singur element ca să răspundem acestor întrebări. Examinînd rezistența, am aflat că ea este un produs al forțelor *eului,* derivînd din caracteristicile sale vizibile și latente. În consecință, tocmai aceste forțe și proprietăți au trebuit să determine refularea sau, cel puțin, să contribuie la producerea ei. Restul ne este deocamdată necunoscut.

Aici ne vine însă în ajutor cealaltă experiență despre care am vorbit mai sus. Analiza ne permite să definim într-un mod cu totul general intenția căreia îi servesc simptomele nevrotice. În acest sens, nimic nou pentru dumneavoastră. Nu v-am dovedit-o în legătură cu cele două cazuri de nevroză ? Da, dar ce înseamnă două cazuri ? Aveți dreptul să-mi cereți să vă dovedesc afirmația mea pe sute de cazuri, pe cazuri nenumărate. Regret că n-o pot face. Trebuie să apelați din nou la propria dumneavoastră experiență sau să invoc certitudinea care, în această privință, se sprijină pe afirmația unanimă a tuturor psihanaliștilor.

Desigur că vă amintiți că, în cele două cazuri discutate, în care am supus simptomele unui examen amănunțit, analiza ne-a făcut să pătrundem în viața sexuală intimă a bolnavilor. În afară de aceasta, în primul caz am recunoscut foarte clar intenția sau tendința simptomelor examinate ; este posibil ca în al doilea caz această intenție sau tendință să fi fost mascată de ceva despre care vom avea prilejul să vorbim mai departe. Or, toate celelalte cazuri pe care le-am supune analizei ne-ar dezvălui exact aceleași detalii ca acelea constatate în cele două cazuri la care ne referim. În toate cazurile analiza ne-ar face să pătrundem în evenimentele sexuale și ne-ar revela dorințele sexuale ale bolnavilor și de fiecare dată am avea de constatat că simptomele lor sînt în serviciul aceleiași intenții, care nu este alta decît satisfacerea dorințelor sexuale ; simptomele servesc satisfacerii sexuale a bolnavului, ele se substituie acestei satisfaceri atunci cînd bolnavul este lipsit de ea în viața normală.

Amintiți-vă de actul obsesional al primei noastre paciente. Femeia duce lipsa soțului pe care-l iubește profund și cu care nu-și poate împărți viața din cauza defectelor și slăbiciunilor lui. Ea trebuie să-i rămînă credincioasă, să nu caute să-l înlocuiască cu nimeni. Simptomul ei obsesional dă curs năzuinței sale, îl înalță pe bărbat în proprii ei ochi, neagă sau corectează minusurile acestuia, în primul rînd impotența. În fond acest simptom nu este, ca orice vis, decît îndeplinirea unei dorințe și, ceea ce visul nu este întotdeauna, satisfacerea unei dorințe erotice. În legătură cu cea de-a doua bolnavă a noastră, ați putut cel puțin să aflați că ceremonialul ei tinde să se opună relațiilor sexuale dintre părinți, spre a face imposibilă venirea pe lume a altui copil. Alți aflat de asemenea că prin acest ceremonial bolnava noastră tindea, în fond, să se substituie mamei sale. Ca și în primul caz, este deci vorba de suprimarea tulburărilor care se opun satisfacției sexuale și realizării dorințelor erotice. Cît privește complicația la care făceam aluzie, ne vom referi la ea imediat.

Spre a justifica restricțiile pe care le voi aduce în continuare generalizării tezelor enunțate, vă voi atrage atenția asupra faptului că tot ceea ce am afirmat în legătură cu refularea, formarea și semnificația simptomelor a fost dedus din analiza a trei forme de nevroză : *isteria anxioasă, isteria de conversiune* și *nevroza obsesională,* neaplicîndu-se în primul rînd decît la aceste trei forme. Aceste trei afecțiuni, pe care obișnuim să le reunim în aceeași categorie sub numele de „nevroză de transfer“, circumscriu deopotrivă domeniul în care se poate exercita activitatea de terapie psihanalitică. Celelalte nevroze au constituit obiectul unui studiu mai puțin aprofundat din partea psihanalizei. În ceea ce privește una din grupele acestora, motivul pentru care am lăsat-o de-o parte este imposibilitatea oricărei intervenții terapeutice. Nu uitați că psihanaliza este o știință încă tînără, că pentru a te califica în acest domeniu este nevoie de multă strădanie și de timp și că, pînă nu demult, ea nu avea decît un singur adept. Cu toate acestea, pretutindeni se manifestă un efort de pătrundere și de înțelegere a acestor afecțiuni diferite de nevrozele de transfer. Sper să am prilejul să vă arăt cum s-au dezvoltat ipotezele și rezultatele noastre ca urmare a aplicării lor la aceste materiale inedite, noile cercetări ducînd nu la respingerea primelor noastre cuceriri, ci la stabilirea unei concepții unitare superioare. [2]) Ținînd seama de faptul că cele arătate mai sus se aplică celor trei nevroze de transfer, îmi permit să reliefez valoarea simptomelor, împărtășindu-vă un nou amănunt. O examinare comparată a cauzelor de circumstanță ale acestor trei afecțiuni dă un rezultat care poate fi rezumat în următoarea formulă : respectivii bolnavi suferă de o *privațiune,* viața refuzindu-le satisfacerea dorințelor lor sexuale. După cum vedeți, între cele două rezultate acordul este perfect. Singura modalitate adecvată de

[2]) *„höheren Einheitlichkeiten“,* în textul original. (Nota trad.)

înțelegere a simptomelor constă în a le considera ca pe o satisfacere substitutivă, destinată s-o înlocuiască pe aceea refuzată de viața normală.

Desigur, se mai pot aduce numeroase obiecții afirmației că simptomele nevrotice sînt substitute de satisfacere a pulsiunilor sexuale. Mă voi ocupa astăzi de două din aceste obiecții. Dacă dumneavoastră înșivă ați supus examenului psihanalitic un anumit număr de bolnavi, poate că îmi veți spune pe un ton de reproș : într-o întreagă serie de cazuri teza dumneavoastră nu se verifică ; în aceste cazuri, simptomele par să aibă o destinație contrară, care constă în excluderea sau în suprimarea satisfacției sexuale. Nu voi contesta exactitatea interpretării dumneavoastră. În psihanaliză lucrurile se dovedesc adesea mult mai complicate decît s-ar crede. Dacă ar fi simple, poate că nu am avea nevoie de psihanaliză ca să le elucidăm. Anumite părți ale ceremonialului celei de-a doua bolnave lasă să se întrevadă, într-adevăr, acest caracter ascetic, ostil satisfacției sexuale de exemplu atunci cînd ea îndepărtează pendulele și ceasurile, act magic prin care crede că va fi ferită de excitații sexuale nocturne, sau atunci cînd vrea să împiedice căderea și spargerea vaselor, sperînd în felul acesta să-și păstreze virginitatea. În alte cazuri de ceremonial precedînd culcarea, pe care am avut ocazia să le analizez, acest caracter negativ era mult mai pronunțat ; în unele din ele, întregul ceremonial se compunea din măsuri de apărare împotriva amintirilor și tentațiilor sexuale. Cu toate acestea, psihanaliza ne-a dovedit de atîtea ori că opoziția nu este tot una cu contradicția. Am putea să ne extindem afirmația, relevînd că simptomele au drept scop fie procurarea unei satisfacții sexuale, fie eludarea acesteia ; caracterul pozitiv, în sensul satisfacerii, este predominant în isterie, iar caracterul negativ, ascetic, domină nevroza obsesională. Dacă simptomele pot servi tot atît de bine satisfacerii sexuale cît și contrariului acesteia, această dublă destinație sau această bipolaritate a simptomelor se explică foarte bine prin una din piesele mecanismului lor, despre care încă nu am avut prilejul să vorbim. Așa cum vom vedea, acestea sînt însă îndeosebi rezultatul unui compromis care rezultă din interferența a două tendințe opuse, exprimînd tot atît de bine ceea ce a fost refulat, ca și cauza refulării, care a contribuit la producerea lor. Substituirea se poate face mai mult în avantajul uneia dintre aceste tendințe decît în al celeilalte, rareori făcîndu-se în avantajul exclusiv al uneia singure. În isterie cele două intenții se exprimă cel mai adesea prin unul și același simptom ; în nevroza obsesională există o separare între cele două intenții : simptomul, care are două laturi, se compune din două acțiuni ce se îndeplinesc una după alta și se anulează reciproc.

Ne va fi mult mai ușor să risipim o altă îndoială. Trecînd în revistă un anumit număr de interpretări de simptome, veți fi probabil înclinați să spuneți că este oarecum un abuz să vrem să le explicăm pe toate prin satisfacerea substitutivă a dorințelor sexuale. Nu veți întîrzia să evidențiați faptul că aceste simptome nu oferă nici un element real pentru această satisfacere, că se limitează cel mai adesea să reînsuflețească o senzație sau să reprezinte o imagine fantezistă ce ține de un complex sexual. În plus, veți găsi că pretinsa satisfacție sexuală prezintă adesea un caracter pueril și dezonorant, apropiindu-se de masturbație sau amintind practicile indecente care se interzic copiilor și de care căutăm să-i dezobișnuim. Înainte de toate, veți fi surprinși să constatați că este considerată satisfacție sexuală ceea ce nu ar trebui descris decît ca o satisfacere a unor dorințe sălbatice sau oribile, dacă nu chiar dorințe contra naturii. Asupra acestor din urmă aspecte ne va fi imposibil să ne punem de acord atît timp cît nu vom fi supus unui examen aprofundat viața sexuală a omului și cît timp nu vom fi arătat ceea ce ne este permis să considerăm, fără risc de eroare, ca fiind *sexual*.

*
* *

XX

VIAȚA SEXUALĂ A OMULUI

S-ar putea crede că toată lumea este de acord asupra sensului care trebuie dat cuvîntului „sexual". Înainte de toate, sexual oare nu este ceva indecent, despre care nu trebuie vorbit ? Am auzit povestindu-se despre discipolii unui psihiatru vestit, care voind să-și convingă magistrul că simptomele istericilor au cel mai adesea un caracter sexual, l-au dus la patul unei bolnave de isterie ale cărei crize simulau în mod vădit actul nașterii. Văzînd aceasta, profesorul a spus disprețuitor : „Nașterea nu are nimic de-a face cu actul sexual". Fără îndoială, o naștere nu este întotdeauna și în mod necesar un act indecent.

Mă veți condamna, desigur, că glumesc pe seama unor lucruri atît de serioase. Dar ceea ce vă spun este departe de a fi o glumă. Conținutul *noțiunii* de „sexual" nu se lasă definit cu ușurință. S-ar putea spune că tot ceea ce se referă la deosebirile care separă sexele este sexual, dar aceasta ar fi o definiție pe cît de vagă pe atît de vastă. Ținînd seama în special de actul sexual însuși, veți putea spune că este sexual tot ceea ce se raportează la intenția de a-și procura o satisfacție prin intermediul corpului, îndeosebi prin organele genitale ale sexului opus, pe scurt, tot ceea ce se raportează la dorința de acuplare, de executare a actului sexual. Prin această definiție vă veți apropia de cei care identifică sexualul cu indecentul și veți avea dreptate afirmînd că nașterea nu are în ea nimic sexual. Făcînd însă din procreație nucleul sexualității, riscați să excludeți din definiția dumneavoastră o mulțime de acte care, așa cum sînt masturbarea sau chiar sărutul, fără a avea drept scop procreația, nu sînt mai puțin de natură sexuală. Știm că toate încercările de a defini un lucru se izbesc de dificultăți, prin urmare să nu sperăm că ar putea fi altfel în cazul de care ne ocupăm. Am putea bănui că în cursul dezvoltării noțiunii de „sexual", s-a produs un fapt care, după excelenta expresie a lui H. Silberer, a avut drept consecință o „eroare prin disimulare". Luînd totul în considerare, nu sîntem totuși lipsiți de orice orientare în ce privește ceea ce oamenii numesc „sexual".

O definiție care să țină seama în același timp de opoziția dintre sexe, de plăcerea sexuală, de funcția de procreație și de caracterul indecent al unei serii de acte și de obiecte care trebuie să rămînă ascunse, — o asemenea definiție, zicem noi, poate satisface toate nevoile practice ale vieții. Știința, însă, nu s-ar putea mulțumi cu aceasta. Datorită unor cercetării minuțioase, care au cerut din partea subiecților examinați o deosebită dezinteresare și o mare stăpînire de sine, am putut constata existența unor grupuri întregi de indivizi a căror „viață sexuală" diferă într-un mod izbitor de reprezentarea medie și curentă. Unii dintre acești „perverși" au radiat, ca să zicem așa, diferența sexuală din comportamentul lor. Numai indivizii de același sex cu ei sînt capabili să trezească dorințele lor sexuale ; sexul opus, uneori organele genitale ale sexului opus, nu prezintă în ochii lor nici un interes sexual și constituie, în cazuri extreme, un obiect de aversiune. Este de la sine înțeles că acești perverși au renunțat să contribuie cîtuși de puțin la procreație. Numim aceste persoane homosexuali sau invertiți. Aceștia sînt bărbați și femei care adesea, dacă nu totdeauna, au beneficiat de o instruire și o educație ireproșabile, de un nivel moral și intelectual foarte ridicat, fiind afectați doar de această singură și tristă anomalie. Prin intermediul reprezentanților lor în știință, ei se consideră o varietate umană deosebită, un al „treilea sex" care-și revendică aceleași drepturi ca și celelalte două. Poate că vom avea prilejul să întreprindem o cercetare critică a acestor revendicări. Firește, ei nu reprezintă nicidecum, așa cum ar dori să ne facă să credem, o „elită" a umanității ; găsim în rîndurile lor tot atîția indivizi lipsiți de valoare și inutili ca și în rîndurile acelora care au o sexualitate normală.

Acești perverși se comportă față de obiectul lor sexual aproape la fel ca și indivizii normali față de al lor. Dar găsim și o întreagă serie de anormali a căror activitate sexuală se îndepărtează din ce în ce mai mult de ceea ce un om rezonabil consideră normal. Prin diversitatea și ciudățenia lor, nu i-am putea compara decît cu monștrii diformi și grotești care, în tablourile lui P. Breughel, vin să-l ispitească pe Sf. Antoniu, sau cu zeii și cu credincioșii demult uitați pe care G. Flaubert îi pune să defileze într-un lung șir prin fața piosului său pocăit. Mulțimea lor împestrițată reclamă o clasificare fără de care sîntem în imposibilitatea de a ne orienta. Îi divizăm în două grupuri : cei care, ca homosexualii, se deosebesc de indivizii normali prin obiectul lor sexual, și cei care urmăresc, înainte de toate, un alt scop sexual decît indivizii normali. Din primul grup fac parte cei care au renunțat la acuplarea organelor genitale opuse și care, în actul lor sexual, înlocuiesc la partener organul sexual printr-o altă parte sau zonă a corpului. Puțin interesează că această parte sau zonă nu se prea pretează, dată fiind structura sa, la actul respectiv : indivizii din acest grup fac abstracție de acest considerent, ca și de obstacolul pe care îl poate reprezenta senzația de dezgust (ei înlocuiesc vaginul cu gura, cu anusul). Din același grup mai fac parte cei care își caută satisfacția cu ajutorul organelor sexuale, dar nu din punctul de vedere al funcțiilor sexuale ale acestora, ci din al altor funcții la care participă aceste organe, din rațiuni anatomice sau de vecinătate. La acești indivizi funcțiile de excreție, pe care educația se străduiește să le considere ca indecente, monopolizează întreg interesul lor sexual. Sînt apoi indivizi care au renunțat total la organele sexuale ca obiecte de satisfacție sexuală și au atribuit acest rol unor părți ale corpului cu totul diferite : sînii sau picioarele femeii, cosițele ei. Alții nici nu încearcă măcar să-și satisfacă dorința sexuală cu ajutorul unei părți oarecare a corpului, ci le este deajuns un obiect de toaletă : un pantof, o rufă. Aceștia sînt fetișiștii. Să cităm, în fine, categoria acelora care rîvnesc la obiectul sexual complet și normal, dar au față de el ce-

rințe determinate, bizare sau oribile, pînă la a voi să transforme purtătorul obiectului sexual dorit într-un corp neînsuflețit și nu sînt capabili să simtă plăcerea atît timp cît nu se supun impulsului lor criminal. Dar destul despre aceste orori !

Celălalt mare grup de perverși se compune din indivizi care atribuie ca scop al dorințelor lor sexuale ceea ce, la oamenii normali, nu constituie decît un act de pregătire sau de introducere. Ei inspectează, palpează și tatonează persoane de sex opus, încercînd să-i întrezărească părțile ascunse și intime ale corpului sau își dezgolesc propriile părți ascunse, în speranța secretă că vor fi recompensați prin reciprocitate. Vin la rînd sadicii enigmatici, care nu cunosc altă plăcere decît să pricinuiască obiectului lor dureri și suferințe, de la simpla umilire pînă la grave leziuni corporale ; ei își au pandantul în masochiști, a căror unică plăcere constă în a primi de la obiectul iubit toate umilințele și toate suferințele, într-o formă simbolică sau reală. La alții, multe dintre aceste tendințe anormale se asociază și se încrucișează, dar trebuie să adăugăm, spre a încheia, că fiecare din aceste două mari grupuri de care ne-am ocupat prezintă două mari subdiviziuni : una din acestea cuprinde indivizii care își caută satisfacția sexuală în realitate, în timp ce indivizii care alcătuiesc cealaltă subdiviziune se mulțumesc cu simpla reprezentare a acestei satisfacții și, în loc să-și procure un obiect real, își concentrează întregul interes asupra unui produs al imaginației.

Că aceste manii, ciudățenii și orori reprezintă activitatea sexuală a indivizilor respectivi este o chestiune care nu admite nici cea mai mică îndoială. Dealtfel tocmai în felul acesta își concep ei înșiși simpatiile și gusturile lor. Ei își dau seama uneori că este vorba de substituiri, dar din parte-ne trebuie să adăugăm că maniile, ciudățeniile și ororile îndeplinesc în viața lor exact același rol ca satisfacția sexuală normală în viața noastră ; că pentru a-și realiza satisfacția, ei fac aceleași sacrificii, adesea foarte mari, ca și noi, iar observînd îndeaproape toate aceste detalii ale vieții lor sexuale, putem descoperi aspectele prin care aceste anomalii se apropie de starea normală și cele prin care se îndepărtează. Veți constata că în aceste anomalii caracterul de indecență, inerent activității sexuale, este dus pînă la extrem, indecența devenind turpitudine.

Ce atitudine trebuie să adoptăm noi față de aceste modalități neobișnuite de satisfacere sexuală ? A declara că sîntem indignați, a ne manifesta aversiunea, a da asigurări că nu împărtășim aceste vicii — toate acestea nu înseamnă nimic și, dealtfel, nici nu ni se pretinde o asemenea atitudine. În cele din urmă este vorba de o categorie de fenomene care ne solicită atenția la fel ca oricare altă categorie. A ne refugia în spatele afirmației că faptele acestea sînt rare, niște simple curiozități, înseamnă a ne expune la o rapidă dezmințire. Dimpotrivă, fenomenele de care ne ocupăm sînt foarte frecvente, foarte răspîndite. Dar dacă ni s-ar spune că aceste devieri și perversiuni ale instinctului sexual nu trebuie să ne inducă în eroare în ceea ce privește modul nostru de a concepe viața sexuală în general, atunci răspunsul nostru ar fi prompt : cît timp nu vom fi înțeles aceste forme morbide ale sexualității, cît timp nu vom fi stabilit raporturile lor cu viața sexuală normală, ne va fi la fel de imposibil s-o înțelegem pe aceasta din urmă. Într-un cuvînt, ne aflăm în fața unei sarcini teoretice urgente, care constă în a elucida perversiunile la care ne-am referit și raporturile lor cu sexualitatea considerată normală.

În îndeplinirea acestei sarcini ne vom sprijini pe o remarcă și două noi fapte de experiență. Cea dintîi aparține lui Ivan Bloch care, concepției care consideră toate aceste perversiuni „semne de degenerescență", adaugă corectivul că aceste îndepărtări de la scopul sexual, aceste atitudini perverse cu privire la obiectul sexual au existat din toate timpurile, la toate popoarele, atît la cele mai primitive cît și la cele mai civilizate și că uneori ele s-au bucurat de toleranța și de recunoașterea generală. Cît privește cele două experiențe, ele au fost făcute în cadrul cercetărilor psihanalitice asupra nevroticilor și sînt de natură să orienteze în mod hotărîtor concepția noastră referitoare la perversiunile sexuale.

Simptomele nevrotice, am spus noi, sînt satisfacții erotice substitutive și, după cum v-am făcut să întrevedeți, confirmarea acestei teze prin analiza simptomelor s-ar izbi de numeroase dificultăți. Aceasta nu se justifică decît dacă, vorbind de „satisfacția sexuală", subînțelegem de asemenea trebuințele sexuale zise perverse, întrucît o atare interpretare a simptomelor ni se impune cu o frecvență uimitoare. Pretenția că homosexualii și inverții ar fi ființe excepționale dispare în fața constatării că nu există măcar un singur nevrozat la care să nu se poată dovedi existența unor tendințe sexuale anormale și că mare parte din simptomele nevrotice nu sînt decît expresia acestei inversiuni latente. Cei care se numesc ei înșiși homosexuali nu sînt decît inverții manifești și conștienți, numărul lor fiind mic pe lîngă acela al homosexualilor latenți. Sîntem constrînși să considerăm homosexualitatea o excrescență aproape regulată a vieții amoroase, iar importanța ei crește în ochii noștri pe măsură ce aprofundăm această viață erotică. Fără îndoială, deosebirile existente între homosexualitatea manifestă și viața sexuală normală nu sînt suprimate prin aceasta ; dacă valoarea teoretică a acestora se reduce în mod simțitor, în schimb valoarea lor practică rămîne intactă. Aflăm chiar că paranoia, pe care n-o putem trece în categoria nevrozelor de transfer, decurge în mod riguros din tentativa de apărare împotriva înclinațiilor homosexuale prea violente.Poate că vă mai amintiți că una din bolnavele noastre, în cursul actului său obsesional, își imita propriul soț de care trăia despărțită ; producerea unor astfel de simptome care simulează bărbatul este frecventă la femeile nevrotice. Cu toate că nu avem de-a face cu o homosexualitate propriu-zisă, aceste cazuri par a presupune multe legături cu o astfel de anomalie.

După cum probabil că știți, nevroza isterică își poate manifesta simptomele în toate sistemele de organe, tulburînd în felul acesta toate funcțiile. Analiza ne dezvăluie în aceste cazuri o manifestare a tuturor tendințelor zise perverse, care caută să substituie organelor genitale alte organe care, în acest caz, se comportă ca niște organe genitale de substituție. Tocmai datorită simptomatologiei isteriei am ajuns noi la concepția potrivit căreia toate organele din corp îndeplinesc, pe lîngă funcția lor normală, un rol sexual, erogen, care uneori devine dominant, în așa fel încît tulbură funcția lor normală. Nenumărate senzații și excitații care, în calitatea lor de simptome ale isteriei, se localizează în organe care în aparență nu au nici o legătură cu sexualitatea, ne dezvăluie astfel natura lor adevărată : ele constituie tot atîtea satisfaceri ale

dorinţelor sexuale perverse, în vederea cărora alte organe şi-au asumat rolul de organe sexuale. Avem astfel prilejul să constatăm frecvenţa cu care organele digestive şi de excreţie devin purtătoare de excitaţii sexuale. Este vorba de aceeaşi constatare făcută şi în legătură cu perversiunile, cu deosebirea că în cazul acestora din urmă faptul care ne preocupă poate fi constatat fără dificultate şi fără greş, pe cînd în cazul isteriei trebuie să începem prin a interpreta simptomele şi a strămuta în inconştient tendinţele sexuale perverse, în loc de a le atribui conştiinţei individului.

Din numeroasele configuraţii de simptome pe care ni le oferă nevroza obsesională, cele mai importante sînt acelea provocate de presiunea tendinţelor sexuale accentuat sadice, deci perverse în ceea ce priveşte scopul lor ; în conformitate cu structura unei nevroze obsesionale, aceste simptome servesc drept mijloc de apărare a acestor dorinţe sau mai degrabă sînt o expresie a luptei împotriva voinţei de satisfacere a acestora şi a voinţei de apărare. Satisfacerea însăşi, însă, în loc de a se produce luînd drumul cel mai scurt, se poate exprima în atitudinea bolnavilor pe căile cele mai ocolite, manifestîndu-se de preferinţă chiar împotriva persoanei bolnavului, căruia îi pricinuieşte tot felul de suferinţe. Alte forme ale acestei nevroze, pe care le-am putea numi scormonitoare, corespund unei sexualizări excesive a actelor care, în cazurile normale, nu sînt decît acte pregătitoare ale satisfacţiei sexuale : bolnavii vor să vadă, să pipăie, să scotocească. În aceasta constă explicaţia enormei importanţe pe care o au adesea la bolnavi teama de orice contact şi obsesia curăţeniei. Nici nu bănuim cît de numeroase sînt actele obsesionale care de fapt reprezintă o repetiţie sau o modificare mascată a masturbaţiei care, se ştie, ca act unic şi uniform, acompaniază cele mai diverse forme de deviere sexuală.

Mi-ar fi uşor să multiplic legăturile care ataşează perversiunea de nevroză, dar ceea ce v-am spus este suficient pentru scopul nostru. Trebuie să ne ferim însă de a exagera importanţa simptomatică, prezenţa şi intensitatea tendinţelor perverse la om. Aţi auzit spunîndu-se că se poate contracta o nevroză cînd cineva este lipsit de satisfacţia sexuală normală. Trebuinţa alege în acest caz căi de satisfacere anormale. Veţi vedea mai tîrziu cum se petrec lucrurile în acest caz. Veţi înţelege însă de pe acum că, devenite perverse ca urmare a acestei refulări „colaterale", tendinţele trebuie să apară cu mai multă violenţă decît în situaţia în care nici un obstacol real nu s-ar opune satisfacţiei sexuale normale. Constatăm dealtfel o influenţă analoagă în ceea ce priveşte perversiunile manifeste. Ele sînt provocate sau favorizate uneori de faptul că, drept urmare a unor circumstanţe pasagere sau a unor condiţii sociale durabile, satisfacţia sexuală normală se loveşte de dificultăţi insurmontabile. Se înţelege că în alte cazuri tendinţele perverse sînt independente de împrejurările sau de condiţiile favorizante şi constituie pentru indivizii respectivi forma obişnuită a vieţii lor sexuale.

Poate veţi încerca impresia că, departe de a fi elucidat raporturile care există între sexualitatea normală şi sexualitatea perversă, nu am făcut decît să le încîlcim. Totuşi, reflectaţi la următoarele : dacă este adevărat că, la persoanele lipsite de posibilitatea de a obţine o satisfacţie sexuală normală, apar tendinţe perverse care, fără aceasta, nu s-ar fi manifestat niciodată, trebuie să admitem că la aceste persoane există totuşi ceva care le predispune la aceste perversiuni ; sau, dacă vi se pare mai convenabil, aceste perversiuni există la ele în stare latentă. Admiţînd aceasta, ajungem la cel de-al doilea dintre faptele noi pe care vi le-am anunţat. Cercetarea psihanalitică s-a văzut obligată, între altele, să-şi îndrepte atenţia asupra vieţii sexuale a copilului, fiind determinată la aceasta de faptul că amintirile şi ideile ce apar la subiecţi în cursul analizei simptomelor lor, se leagă cu regularitate de primii ani de copilărie ai acestora. Toate concluziile pe care le-am formulat în legătură cu acest fapt au fost verificate punct cu punct prin observaţiile directe făcute asupra copiilor. Am constatat astfel că toate tendinţele perverse îşi au rădăcinile în copilărie, că copiii poartă în ei toate predispoziţiile la aceste tendinţe, pe care le manifestă într-o măsură compatibilă cu imaturitatea lor, pe scurt, că sexualitatea perversă nu este altceva decît sexualitatea infantilă amplificată şi disecată în tendinţele sale specifice [1]).

De data aceasta veţi privi perversiunile dintr-o cu totul altă perspectivă, fără a mai putea trece cu vederea raporturile lor cu viaţa sexuală a omului. Dar cu preţul cîtor surprize şi decepţii penibile ! Mai întîi veţi fi ispitiţi să negaţi totul : şi faptul că copiii au ceva care merită numele de viaţă sexuală, şi exactitatea observaţiilor noastre, şi dreptul meu de a găsi în atitudinea copiilor vreo afinitate cu ceea ce condamnăm la persoanele mai în vîrstă, cum ar fi o perversiune. Permiteţi-mi deci ca în primul rînd să vă explic motivele rezistenţei dumneavoastră, ca după aceea să vă expun ansamblul observaţiilor mele. A pretinde că copiii nu au viaţă sexuală — excitaţii sexuale, trebuinţe sexuale, un fel de satisfacţie sexuală — şi că această viaţă se trezeşte la ei brusc la vîrsta de 12—15 ani, este, abstracţie făcînd de toate datele de observaţie, a avansa o afirmaţie care, din punct de vedere biologic, este la fel de neverosimilă, chiar la fel de absurdă cu aceea după care copiii s-ar naşte fără organe genitale, acestea nefăcîndu-şi apariţia decît la vîrsta pubertăţii. Ceea ce erupe la copii, la această vîrstă, este funcţia de reproducere care, spre a-şi realiza scopurile, se serveşte de un aparat corporal şi psihic deja existent. Eroarea dumneavoastră este aceea de a confunda sexualitatea cu reproducerea şi prin această eroare baraţi accesul la înţelegerea sexualităţii, a perversiunilor şi nevrozelor. Aceasta este, totuşi, o eroare tendenţioasă. Lucru uimitor, ea îşi are obîrşia în faptul că dumneavoastră înşivă aţi fost copii şi, ca atare, aţi fost supuşi influenţei educaţiei. Din punct de vedere pedagogic, societatea consideră că una din sarcinile sale esenţiale este reprimarea instinctului sexual atunci cînd se manifestă ca trebuinţă de procreaţie, de a-l limita, de a-l supune unei voinţe individuale care să se încline în faţa constrîngerii sociale. Societatea este de asemenea interesată ca dezvoltarea completă a trebuinţei sexuale să fie întîrziată pînă cînd copilul atinge un anumit grad de maturitate socială, pentru că în momentul în care acest grad este atins educaţia nu mai are nici o priză asupra

[1]) A se vedea, în legătură cu aceasta, capitolul consacrat sexualităţii infantile în *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, în S. Freud, *Gesammelte Schriften*, vol. V, Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1924. (Nota trad.)

copilului. Dacă sexualitatea s-ar manifesta prea de timpuriu, ar rupe toate barierele și ar irosi toate rezultatele atît de anevoie dobîndite prin intermediul culturii. Dealtfel sarcina de a înfrîna trebuința sexuală nu este niciodată ușoară, făcîndu-se în acest sens cînd prea mult, cînd prea puțin. Baza pe care se sprijină societatea omenească este, în ultimă analiză, de natură economică: neavînd destule mijloace de subzistență spre a permite membrilor săi să trăiască fără a munci, societatea este obligată să limiteze numărul membrilor săi și să le deturneze energia de la activitatea sexuală spre muncă. Ne aflăm aici în prezența eternei nevoi vitale care, apărută odată cu omul, persistă și în zilele noastre.

Experiența le va fi dovedit educatorilor că sarcina de a mlădia voința sexuală a noii generații nu este realizabilă decît dacă, înainte de furtuna tumultuoasă a pubertății, copiii sînt determinați din primii ani să-și disciplineze viața sexuală, ceea ce nu este decît o pregătire pentru aceea a vîrstei de adult. În acest scop li se interzice copiilor toate activitățile sexuale infantile; ei sînt abătuți de la aceasta, în speranța utopică de a face ca viața lor să fie asexuală și, treptat, s-a ajuns să fie realmente considerată ca atare, credință la care știința și-a adus confirmarea. Spre a nu veni în contradicție cu credințele profesate și cu intențiile subsecvente, se neglijează activitatea sexuală a copilului, ceea ce este departe de a fi doar o atitudine facilă, iar în știință are loc pur și simplu o limitare, în sensul că această activitate este concepută în mod diferit. Copilul este considerat o ființă pură, inocentă, și oricine îl descrie altfel este acuzat de a săvîrși un sacrilegiu, de a se deda la un atentat nelegiuit împotriva sentimentelor celor mai tandre și mai sacre ale umanității.

Copiii sînt singurii care nu se lasă înșelați de aceste convenții; ei își pun în valoare cu toată naivitatea drepturile lor biologice și dovedesc în fiecare clipă că, pentru dînșii, calea spre puritate rămîne încă de parcurs. Este destul de ciudat faptul că aceia care neagă sexualitatea infantilă nu renunță la o educație în acest sens și condamnă cu cea mai mare severitate, ca fiind niște „deprinderi rele", manifestările a ceea ce ei neagă. Pe de altă parte, este extrem de interesant, din punct de vedere teoretic, faptul că primii cinci sau șase ani din viață, adică vîrsta la care prejudecata unei copilării asexuale se aplică cel mai puțin, este învăluită la majoritatea oamenilor de ceața amneziei, pe care numai cercetarea psihanalitică reușește s-o risipească, dar care anterior s-a și dovedit permeabilă pentru anumite structuri onirice.

Vă voi arăta acum ceea ce apare cu maximum de precizie, atunci cînd studiem viața sexuală a copilului. Pentru mai multă claritate, vă voi cere permisiunea să introduc în acest scop noțiunea de *libido*. Prin analogie cu *foamea* în general, libido desemnează forța cu care se manifestă instinctul sexual, așa cum foamea desemnează forța cu care se manifestă instinctul de absorbție a hranei. Celelalte noțiuni, cum sînt excitație și satisfacție sexuală, nu au nevoie de explicație. Veți vedea, și poate veți scoate de aici un argument împotriva mea, că activitățile sexuale ale sugarului oferă interpretării un spațiu nemărginit. Obținem aceste interpretări supunînd simptomele la o analiză regresivă.

Cele dintîi manifestări ale sexualității, care au loc la sugar, se leagă de alte funcții vitale. Așa cum știți, principalul interes al sugarului se referă la alimentație; cînd el adoarme sătul cu sînul mamei în gură, ne înfățișează o expresie de fericită satisfacție, pe care mai tîrziu o vom regăsi în urma satisfacției sexuale. Acest fapt nu este suficient ca să justifice o concluzie. Observăm însă că sugarul este totdeauna dispus să reînceapă ingestia alimentelor, nu pentru că ar avea nevoie, ci doar pentru acțiunea în sine. Spunem în acest caz că el suge; iar faptul că, făcînd aceasta, el adoarme din nou cu o expresie de beatitudine, ne demonstrează că suptul ca atare i-a procurat satisfacție. În general sfîrșește prin a nu putea să adoarmă fără să sugă. Primul care a afirmat natura sexuală a acestui act a fost un pediatru din Budapesta, dr. L i n d n e r. Persoanele care îngrijesc copii și care nu caută nicidecum să adopte o atitudine teoretică, par să formuleze asupra acestui act o judecată asemănătoare. Ele își dau perfect de bine seama că acesta nu servește la un moment dat decît ca un mijloc de a-și procura plăcere, văd în aceasta o „obișnuință proastă" și dacă copilul nu vrea să renunțe spontan la această obișnuință, încearcă să-l dezbare asociindu-i impresii dezagreabile. Aflăm în felul acesta că sugarul săvîrșește acte care nu-i servesc decît la procurarea plăcerii. Părerea noastră este că el a început prin a trăi plăcerea cu prilejul ingestiei hranei, dar că nu va întîrzia s-o izoleze de această condiție. Raportînd această senzație de plăcere la zona buco-labială, desemnăm zona respectivă cu numele de *zonă erogenă* și considerăm plăcerea procurată de actul suptului ca o plăcere *sexuală*. Desigur, vom avea încă de discutat asupra legitimității acestor desemnări.

Dacă sugarul ar fi în stare să ne împărtășească ceea ce simte el, cu siguranță că ne-ar declara că suptul la sînul mamei constituie actul cel mai important al vieții. Spunînd aceasta el n-ar greși cîtuși de puțin, deoarece prin acest singur act el își satisface două mari trebuințe ale vieții. Nu fără uimire aflăm, cu ajutorul psihanalizei, cît de mare este importanța psihică a acestui act, a cărui influență persistă apoi întreaga viață. Actul ce constă în sugerea sînului matern devine punctul de plecare al întregii activități sexuale, idealul niciodată atins al oricărei satisfacții sexuale ulterioare, ideal la care aspiră imaginația în momentele de mare trebuință și de privațiune. Astfel, sînul matern reprezintă primul obiect al instinctului sexual și este justificată strădiunța mea de a vă da o idee cît mai exactă despre importanța acestui prim obiect asupra întregii cercetări ulterioare privind obiectele sexuale, despre influența profundă pe care o exercită în toate transformările și substituțiile sale, pînă în domeniile cele mai îndepărtate ale vieții noastre psihice. Curînd, însă, copilul încetează de a mai suge sînul, înlocuindu-l printr-o parte a propriului său corp. El începe să-și sugă degetul mare, limba. Își procură astfel plăcerea, fără a avea nevoie pentru aceasta de un consimțămînt din afară, iar apelul la o a doua zonă a corpului întărește și mai mult excitația. Nu toate zonele erogene sînt la fel de eficiente; în consecință, se petrece un eveniment de seamă în viața copilului atunci cînd, explorîndu-și corpul, el descoperă părțile deosebit de excitabile ale organelor sale genitale, găsind în acest fel drumul care va sfîrși prin a-l duce de la supt la onanism.

Scoţînd în relief importanţa actului suptului, am degajat două caracteristici esenţiale ale sexualităţii infantile. Aceasta se leagă îndeosebi de satisfacerea marilor trebuinţe organice şi, în plus, se comportă într-un mod *autoerotic*, adică îşi află obiectele în propriul corp. Ceea ce a apărut cu cea mai mare claritate în legătură cu ingestia hranei, se confirmă în parte şi în legătură cu excreţia. Ajungem la concluzia că eliminarea urinei şi a conţinutului intestinal este pentru sugar o sursă de plăcere şi că el face de îndată eforturi să-şi organizeze în aşa fel aceste acţiuni încît să tragă din ele maximum de plăcere, datorită excitaţiilor corespondente zonelor erogene ale mucoaselor, Ajuns la acest punct, lumea exterioară îi apare, după remarca fină a lui Lou Andreas, ca un obstacol, ca o forţă ostilă căutării plăcerii, lăsînd să se întrevadă în viitor conflicte exterioare şi interioare. I se interzice să se descotorosească de excreţiile sale cînd şi cum vrea el, fiind silit să se conformeze indicaţiilor venite din partea altor persoane. Spre a se obţine din parte-i renunţarea la aceste surse de plăcere, i se inculcă convingerea că tot ceea ce se raportează la aceste funcţiuni este indecent şi trebuie ascuns. Copilul este obligat să renunţe la plăcere, în numele demnităţii sociale. La început el nu încearcă nici un dezgust în faţa excrementelor sale, pe care le socoate ca făcînd parte din corpul său ; se desparte de ele nu cu uşurinţă şi le foloseşte ca un prin „cadou" pentru persoanele pe care le apreciază în mod deosebit. Chiar şi după ce educaţia a reuşit să-l dezbare de aceste înclinaţii, el continuă să transpună asupra „cadoului" şi „banilor" valoarea pe care o acordase excrementelor. Pare în schimb deosebit de mîndru de isprăvile pe care le leagă de actul urinării.

Intuiesc că vă străduiţi să nu mă întrerupeţi şi să-mi replicaţi : „Destul cu aceste orori ! Să pretinzi că defecarea este o sursă de satisfacţie sexuală, deja utilizată de sugar ! Că excrementele sînt o substanţă preţioasă, iar anusul un fel de organ sexual. N-o vom crede în ruptul capului, dar înţelegem prea bine de ce pediatrii şi pedagogii nu vor să audă nimic de psihanaliză şi de rezultatele sale". Liniştiţi-vă. Pur şi simplu aţi uitat că, dacă v-am vorbit de faptele pe care le comportă viaţa sexuală infantilă, aceasta a fost în legătură cu faptele legate de perversiunile sexuale. Adică dumneavoastră nu ştiţi că la numeroşi adulţi, atît homosexuali cît şi heterosexuali, anusul înlocuieşte realmente vaginul în raporturile sexuale ? Şi de ce n-aţi şti că există indivizi pentru care defecarea rămîne, pentru toată viaţa, o sursă de voluptate pe care ei sînt departe de a o dispreţui ? Cît despre interesul suscitat de actul defecării şi plăcerea provocată de asistarea la acest act, atunci cînd este săvîrşit de un altul, ca să vă lămuriţi nu aveţi decît să vă adresaţi copiilor înşişi atunci cînd, fiind destul de mari, ei sînt în stare să vă vorbească de acest lucru. Se înţelege că nu va trebui să începeţi prin a-i intimida pe aceşti copii, pentru că dacă aţi face-o nu aţi obţine nimic de la dînşii. Cît despre celelalte lucruri în care nu vreţi să credeţi, vă recomand rezultatele analizei şi observării directe a copiilor şi afirm în faţa dumneavoastră că trebuie să fii răuvoitor ca să nu vezi lucrurile aşa cum se prezintă ele. Nu văd nici un inconvenient în faptul că găsiţi surprinzătoare afinitatea pe care o postulez eu între activitatea sexuală infantilă şi perversiunile sexuale. Cu toate acestea, este aici vorba de o relaţie cu totul firească, pentru că dacă copilul are o viaţă sexuală, aceasta nu poate fi decît de natură perversă, dat fiind faptul că, în afara cîtorva vagi indicii, lui îi lipseşte tot ceea ce face din sexualitate o funcţie de procreaţie. Ceea ce caracterizează, pe de altă parte, toate perversiunile, este faptul că lor le este străin scopul esenţial al sexualităţii, adică procreaţia. Într-adevăr, noi calificăm drept perversă orice activitate sexuală care, renunţînd la procreaţie, urmăreşte plăcerea ca pe un scop independent de acesta. Înţelegeţi în felul acesta că linia de demarcaţie şi de cotitură a dezvoltării vieţii sexuale trebuie căutate în subordonarea sa faţă de scopurile procreaţiei. Tot ceea ce se petrece înainte de această cotitură, tot ceea ce se sustrage procreaţiei, tot ceea ce serveşte doar ca izvor de plăcere primeşte denumirea prea puţin recomandabilă de „perversiune" şi este, ca atare, sortit dispreţului.

Daţi-mi voie, prin urmare, să-mi continui sumara expunere asupra sexualităţii infantile. Tot ceea ce am spus cu privire la cele două sisteme de organe ar putea fi completat ţinînd seama de celelalte. Viaţa sexuală a copilului cuprinde o serie de tendinţe parţiale care se exercită independent unele de altele şi care utilizează, în vederea plăcerii, fie însuşi corpul copilului, fie obiecte exterioare. Printre organele asupra cărora se exercită activitatea sexuală a copilului, organele sexuale nu întîrzie să ocupe primul loc ; există persoane care, de la onanismul inconştient al primei lor copilării şi pînă la onanismul forţat al pubertăţii nu au cunoscut niciodată altă sursă de plăcere decît propriile lor organe genitale, iar la unii această situaţie se prelungeşte chiar şi mult timp după pubertate. Dealtfel onanismul nu face parte dintre acele subiecte uşor de expediat, oferindu-ne materie pentru consideraţii multiple.

Împotriva dorinţei mele de a-mi scurta cît mai mult posibil expunerea, mă văd obligat să vă mai adaug cîteva cuvinte despre curiozitatea sexuală a copiilor. Ea este o caracteristică de bază a sexualităţii infantile şi prezintă o foarte mare importanţă din punctul de vedere al simptomatologiei nevrozelor. Curiozitatea sexuală a copilului începe a se manifesta devreme, uneori înaintea celui de-al treilea an. Ea nu are ca punct de plecare deosebirile care separă sexele, aceste deosebiri neexistînd pentru copii, care (mai ales băieţii) atribuie celor două sexe aceleaşi organe genitale, pe acelea ale sexului masculin. Cînd un băiat descoperă la sora sa sau la o tovarăşă de joacă existenţa vaginului, el începe prin a nega mărturia propriilor sale simţuri, neputîndu-şi închipui că o fiinţă omenească ar putea fi lipsită de un organ căruia el îi atribuie o atît de mare importanţă. Mai tîrziu el se înspăimîntă în faţa posibilităţii care i se revelează şi începe să-şi figureze acţiunea anumitor ameninţări care i-au fost adresate anterior din cauza excesivei atenţii pe care o acordase micului său membru. Cade astfel în stăpînirea a ceea ce numim noi „complexul de castraţie", a cărui formă influenţează asupra caracterului, dacă rămîne sănătos, asupra nevrozei sale, dacă se îmbolnăveşte, asupra fenomenelor de rezistenţă, dacă recurge la un tratament psihanalitic. În ce-o priveşte pe fetiţă, ştim că ea consideră drept un semn de inferioritate absenţa unui penis lung şi vizibil, că îl invidiază pe băiat că posedă un asemenea organ, că din

această invidie ia naştere la ea dorinţa de a fi bărbat şi că această dorinţă se implică mai tîrziu în nevroza provocată de eşecurile trăite în îndeplinirea misiunii sale de femeie. Dealtfel clitorisul îndeplineşte la orice fetiţă rolul de penis, fiind sediul unei excitabilităţi deosebite, organul care îi procură satisfacţia autoerotică. Transformarea fetei în femeie se caracterizează în special prin faptul că această sensibilitate se deplasează la timpul potrivit şi în întregime de la clitoris la orificiul vaginal. În cazurile de anestezie zisă sexuală a femeilor, clitorisul îşi păstrează intactă sensibilitatea sa.

Interesul sexual al copilului se îndreaptă în primul rînd asupra problemei originii copiilor, adică asupra problemei de fond a întrebării puse de sfinxul teban [2]) ; iar acest interes este cel mai adesea trezit de teama egoistă provocată de venirea pe lume a unui nou copil. Răspunsul la îndemîna părinţilor, că bebeluşii sînt aduşi de barză, este primit, mai des decît s-ar crede, cu neîncredere chiar şi de către copiii mici. Impresia de a fi păcălit de cei mari contribuie mult la izolarea copilului şi la dezvoltarea independenţei sale. Copilul nu este însă în stare să rezolve această problemă prin propriile sale mijloace. Constituţia sa sexuală încă insuficient dezvoltată limitează facultatea sa de cunoaştere. Se admite mai întîi că copiii vin pe lume ca urmare a înghiţirii odată cu alimentele a anumitor substanţe speciale şi ignoră faptul că numai femeile pot să facă copii. Copilul află lucrul acesta mai tîrziu şi izgoneşte în domeniul basmelor explicaţia după care venirea pe lume a copiilor depinde de consumarea unei anumite hrane. Crescînd, copilul îşi dă seama că tatăl îndeplineşte un anumit rol în apariţia copiilor, dar încă nu-şi poate defini acest rol. Dacă surprinde întîmplător un act sexual, vede în acesta o tentativă de violenţă, o încăierare brutală : falsa concepţie sadică a coitului. Cu toate acestea, nu stabileşte imediat o legătură între acest act şi naşterea de noi copii. Şi chiar dacă observă pete de sînge în pat sau pe lenjeria mamei, vede în aceasta doar o dovadă a violenţelor la care s-a dedat tatăl. Încă şi mai tîrziu începe a bănui că organul genital al bărbatului îndeplineşte un rol esenţial în apariţia copiilor, dar nici acum nu poate atribui acestui organ altă funcţie decît aceea de evacuare a urinei.

Toţi copiii cred la început că naşterea are loc prin anus. Numai atunci cînd se stinge interesul lor pentru acest organ, ei abandonează această credinţă şi o înlocuiesc prin aceea că copilul s-ar naşte prin buric, care s-ar deschide în acest scop. Ei mai situează acest loc în regiunea sternală, între sîni, unde şi-ar face apariţia noul născut. În felul acesta copilul, în explorările sale, se apropie de realitatea sexuală sau, rătăcit în ignoranţa sa, trece pe lîngă ea, pînă în clipa în care explicaţia pe care o primeşte, în anii ce preced pubertatea, explicaţie deprimantă, adesea incompletă şi acţionînd într-un chip traumatizant, îl eliberează de naivitatea sa iniţială.

[2]) În cea mai cunoscută legendă tebană privitoare la sfinx, întrebarea pusă de monstru lui Oedip este : „Ce animal merge dimineaţa în patru picioare, la amiază în două, iar seara în trei picioare? Dezlegînd „enigma", Oedip şi-a salvat viaţa, pe cînd sfinxul şi-a încheiat, potrivit prezicerii oracolului, existenţa. (Nota trad.)

Fără îndoială că aţi auzit spunîndu-se că, spre a-şi menţine tezele privitoare la cauzalitatea sexuală a nevrozelor şi semnificaţia sexuală a simptomelor, psihanaliza dă noţiunii de sexual o extindere exagerată. Acum sînteţi capabili să judecaţi dacă această extindere este într-adevăr nejustificată. Nu am extins noţiunea de sexualitate decît exact în măsura necesară pentru a putea include aici viaţa sexuală a perverşilor şi pe aceea a copiilor. Cu alte cuvinte, nu am făcut decît să-i restituim sfera care-i aparţine. Ceea ce se înţelege prin sexualitate în afara psihanalizei este o sexualitate cu totul restrînsă, o sexualitate pusă exclusiv în serviciul procreaţiei, pe scurt, ceea ce se numeşte viaţă sexuală normală.

*

* *

XXI

DEZVOLTAREA LIBIDOULUI ȘI STRUCTURILE SEXUALE

Am impresia că nu am izbutit să vă conving, așa cum aș fi dorit s-o fac, despre importanța perversiunilor pentru concepția noastră privind sexualitatea. Prin urmare, voi aduce completări, pe cît îmi va sta în putință, la cele ce v-am relatat în legătură cu această temă.

Nu trebuie să credeți că numai prin studierea perversiunilor am ajuns la modificarea noțiunii de sexualitate, care ne-a atras o atît de violentă opoziție. Studiul sexualității infantile a contribuit la aceasta într-o măsură încă și mai mare, iar rezultatele convergente furnizate de ambele domenii au fost pentru noi decisive. Dar manifestările sexualității infantile, oricît de evidente ar părea la copiii mai mari, la început par totuși a se pierde în vag și indeterminat. Cei care nu țin seama de dezvoltare și de relațiile analitice vor refuza acestor manifestări orice caracter sexual și le vor atribui mai degrabă un caracter nediferențiat. Nu uitați că încă nu sîntem în posesia unui criteriu unanim recunoscut care să ne permită afirmarea cu certitudine a naturii sexuale a unui fenomen ; nu cunoaștem în această privință decît funcția de reproducere, despre care am și arătat că ne oferă o definiție prea îngustă. Criteriile biologice, în genul periodicităților de 23 și de 28 de zile stabilite de W. Fliess[1]), sînt încă foarte discutabile ; particularitățile chimice ale proceselor sexuale, particularități pe care doar le presupunem, așteaptă să fie descoperite. Dimpotrivă, perversiunile sexuale ale adulților sînt un fapt palpabil și nu dau naștere la nici un echivoc. Așa cum ne-o dovedește denumirea lor general admisă, ele fac incontestabil parte din sexualitate. Indiferent că sînt considerate semne de degenerescență sau altcum, nimeni n-a avut curajul încă să le claseze în alt domeniu decît al fenomenelor vieții sexuale. Chiar dacă nu ar fi vorba decît de perversiuni și tot am fi pe deplin autorizați să afirmăm că sexualitatea și procreația nu coincid, dat fiind faptul că orice perversiune constituie o negare a scopurilor atribuite procreației.

Întrezăresc în legătură cu aceasta o paralelă care nu este lipsită de interes. Pe cînd cei mai mulți confundă „conștiința“ cu „psihicul“, noi am fost obligați să lărgim noțiunea de „psihic“, recunoscînd existența unui psihic care nu ține de conștiință. La fel stau lucrurile cu identitatea pe care unii o stabilesc între „sexual“ și „ceea ce se raportează la procreație“ sau, într-un cuvînt, „genital“, pe cînd noi nu putem decît să admitem existența unui „sexual“ care nu este „genital“, care nu are nimic de-a face cu procreația. Identitatea despre care ni se vorbește nu este decît formală și lipsită de rațiuni profunde.

[1]) Otorinolaringolog berlinez, socotit de Freud „un Kepler al biologiei“. Concepția sa cu privire la etiologia așa-numitei *nevroze nazale reflexe*, ca și „teoria perioadelor“, au exercitat o puternică influență asupra întemeietorului psihanalizei. (Nota trad.)

Dar dacă existența perversiunilor sexuale aduce în această privință un argument hotărîtor, cum se explică faptul că acest argument încă nu și-a făcut remarcată forța și că problema n-a fost rezolvată demult ? Nu v-aș putea spune, însă mi se pare că trebuie să vedem cauza în faptul că perversiunile sexuale sînt obiectul unei proscrieri deosebite, care se repercutează asupra teoriei și se opune studierii lor științifice. S-ar zice că oamenii văd în perversiuni ceva nu numai dezgustător, ci și monstruos și primejdios, de care se tem să nu fie duși în ispită și, în fond, sînt obligați să reprime în ei înșiși o invidie secretă față de cei care le practică în felul aceleia mărturisite de landgraful justițiar din celebra parodie *Tannhäuser :*

„La Venusberg, el și-a uitat onoarea și datoria !

— Vai ! nu nouă ni s-ar întîmpla asta !“

În realitate, perverșii sînt niște bieți damnați care ispășesc foarte aspru satisfacția pe care și-o procură cu atîta dificultate.

Ceea ce, în ciuda oricărei bizarerii a obiectului și scopului său, face din activitatea perversă un comportament incontestabil sexual, este faptul că actul satisfacției sexuale comportă cel mai adesea un orgasm complet și o emisiune de spermă, firește în cazul persoanelor adulte ; la copil orgasmul și emisiunea de spermă nu sînt totdeauna posibile, fiind înlocuite de fenomene cărora nu le putem atribui totdeauna cu certitudine un caracter sexual.

Spre a completa ceea ce am spus cu privire la importanța perversiunilor sexuale, doresc să mai adaug următoarele. În pofida oricărei discreditări și a abisului prin care se încearcă separarea lor de activitatea sexuală normală, nu sîntem mai puțin obligați să ne înclinăm în fața observației potrivit căreia și viața sexuală normală implică cutare sau cutare trăsătură de perversitate. Chiar și sărutul poate fi calificat drept act pervers, pentru că el constă din contopirea celor două zone bucale erogene, în locul celor două organe sexuale opuse. Cu toate acestea, nimeni nu-l respinge ca fiind pervers ; dimpotrivă, pe scenă el este tolerat ca o expresie voalată a actului sexual. Sărutul, între altele, atunci cînd este atît de intens încît se însoțește, cum se întîmplă nu rareori, de orgasm și de emisiune de spermă, se transformă cu ușurință și în întregime într-un act pervers. Este dealtfel ușor de constatat că a explora cu privirea și a palpa obiectul constituie pentru unii o condiție indispensabilă a plăcerii sexuale, în timp ce alții, cînd sînt la apogeul excitației sexuale, merg pînă la a-și ciupi și mușca partenerul, iar la îndrăgostiți în general excitația cea mai puternică nu este totdeauna provocată de organele genitale, ci de o altă regiune oarecare a corpului partenerului. Am putea multiplica la infinit asemenea constatări. Ar fi absurd să excludem din categoria normalilor și să considerăm perverse persoanele care prezintă aceste înclinații izolate. Recunoaștem mai de-

grabă, cu o claritate din ce în ce mai mare, că nota esențială a perversiunilor constă nu în aceea că ele eludează scopul sexual, că înlocuiesc organele genitale prin altele sau că prezintă o diversificare a obiectului, ci mai curînd în caracterul exclusiv și invariabil al acestor deviații, caracter care le face incompatibile cu actul sexual în calitatea sa de condiție a procreației. În măsura în care acțiunile acestea nu intervin în săvîrșirea actului sexual decît ca o pregătire sau ca o întărire, ar fi injust să le calificăm drept perversiuni. Se înțelege că prăpastia care desparte sexualitatea normală de sexualitatea perversă este în parte acoperită de acte de acest fel. Din aceste fapte rezultă în chip evident că sexualitatea normală este produsul a ceva ce a existat înaintea ei și că nu s-a putut forma decît după ce a eliminat ca inutilizabile unele din aceste elemente preexistente și a conservat altele, spre a le subordona unui nou scop, scopul procreației.

Înainte de a utiliza cunoștințele pe care le-am dobîndit referitor la perversiuni, pentru a întreprinde, în lumina lor, o nouă cercetare, mai aprofundată, a sexualității infantile, țin să vă atrag atenția asupra unei importante diferențe care există între acestea. Sexualitatea perversă este în general perfect centralizată, toate manifestările sale tinzînd spre același scop, care adesea este unic; una din tendințele sale parțiale devenind în general dominantă, ea se manifestă excluzîndu-le pe celelalte sau subordonîndu-le propriilor sale intenții. Din acest punct de vedere, între sexualitatea normală și sexualitatea perversă nu există altă deosebire decît aceea care corespunde deosebirii care există între tendințele lor parțiale dominante și, prin urmare, între scopurile lor sexuale. Se poate spune că atît în cadrul uneia cît și a celeilalte există o tiranie bine organizată, singura deosebire privind grupul care a reușit să acapareze puterea. Dimpotrivă, sexualitatea infantilă, considerată în ansamblul ei, nu prezintă nici centralizare, nici organizare, toate tendințele parțiale bucurîndu-se de aceleași drepturi, fiecare căutîndu-și plăcerea pe contul său propriu. Lipsa de centrare și existența acesteia se acordă în chip firesc cu faptul că cele două sexualități, cea perversă și cea normală, derivă din cea infantilă. Există dealtfel cazuri de sexualitate perversă care prezintă o asemănare mult mai mare cu sexualitatea infantilă, în sensul că numeroasele tendințe parțiale își urmăresc aici scopurile lor, fiecare în mod independent și fără a se coordona cu celelalte. Acestea ar fi cazuri de infantilism sexual mai degrabă decît perversiuni.

După aceste preliminarii, putem aborda discutarea unei teze care ni se va prezenta negreșit. Ni se va spune : „De ce vă încăpățînați să numiți sexualitate acele manifestări ale copilăriei pe care le considerați chiar dumneavoastră nedefinite și care nu devin sexuale decît mai tîrziu ? De ce, mulțumindu-vă doar cu o descriere fiziologică, nu ați spune pur și simplu că la sugar se observă activități care, așa cum sînt actul suptului sau acela al reținerii excrementelor, dovedesc numai că copilul caută plăcerea pe care o poate trăi prin intermediul anumitor organe ? Susținînd aceasta, ați evita lezarea sentimentelor auditorilor și cititorilor dumneavoastră prin atribuirea unei vieți sexuale copiilor abia treziți la viață“. Desigur, nu am nici o obiecție împotriva posibilității de a căuta plăcerea prin intermediul cutărui sau cutărui organ;

nu uit că plăcerea cea mai intensă, aceea pe care o dă acuplarea, nu este decît plăcerea care însoțește activitatea organelor sexuale. Dar mi-ați putea spune cum și de ce această plăcere locală, indiferentă la început, capătă acest caracter sexual incontestabil din fazele de dezvoltare ulterioare ? Sîntem noi mai bine și mai complet informați asupra „plăcerii locale a organelor“ decît asupra sexualității ? Îmi veți răspunde că caracterul sexual apare tocmai atunci cînd organele sexuale încep a-și îndeplini rolul, cînd sexualul și genitalul coincid și se confundă. Și ați respinge obiecția pe care aș putea-o extrage din existența perversiunilor, replicîndu-mi că finalitatea majorității perversiunilor constă în obținerea orgasmului genital, cu toate că printr-un alt mijloc decît acuplarea organelor genitale. Într-adevăr, vă veți ameliora simțitor poziția, prin faptul că veți elimina din caracteristica sexualității raporturile acestuia cu procreația, incompatibile cu perversiunile. Treceți în felul acesta procreația pe planul al doilea, spre a acorda primul loc, pur și simplu, activității genitale. Dar în cazul acesta divergențele care ne separă sînt mai puțin mari decît credeți : noi privim organele genitale, pur și simplu, ca și pe celelalte organe. Ce faceți însă cu numeroasele observații care relevă că organele genitale, ca sursă de plăcere, pot fi înlocuite de alte organe, ca în sărutul normal, ca în practicile perverse ale desfrînaților, ca în simptomatologia isteriei ? În această nevroză, îndeosebi, se întîmplă adesea că fenomenele de excitație, senzațiile și inervațiile, chiar fenomenele de erecție, sînt deplasate de la organele genitale asupra altor zone ale corpului, adesea îndepărtate de acestea (capul și fața, de exemplu). Convinși astfel că nu mai rămîne nimic de adăugat pentru a caracteriza ceea ce numiți dumneavoastră sexual, veți fi obligați să-mi urmați exemplul și să extindeți denumirea de „sexual“ la activitățile din prima copilărie în căutarea plăcerilor locale pe care le poate procura cutare sau cutare organ.

Veți vedea că am întrutotul dreptate, dacă veți ține seama și de următoarele două considerente. Așa cum știți, calificăm drept sexuale activitățile îndoielnice și nedefinite din prima copilărie, care au ca scop plăcerea, ajungînd la acest mod de a vedea lucrurile prin intermediul datelor de natură incontestabil sexuală pe care ni le-a furnizat analiza simptomelor. Dar dacă aceste materiale sînt de natură incontestabil sexuală, îmi veți spune, din aceasta nu rezultă că activitățile copiilor orientate spre căutarea plăcerii ar fi de asemenea sexuale. De acord. Totuși, luați un caz analog. Imaginați-vă că nu dispunem de nici un mijloc ca să observăm dezvoltarea a două plante dicotiledonate, cum ar fi mărul și fasolea, pornind de la semințele lor, dar că am putea în ambele cazuri să le urmărim dezvoltarea pe cale inversă, adică pornind de la individul vegetal complet format și sfîrșind cu embrionul inițial care nu are decît două cotiledoane. Acestea din urmă par lipsite de importanță și sînt identice. Trebuie oare să conchidem că avem de-a face cu o identitate reală și că diferența specifică dintre măr și fasole nu apare decît mai tîrziu, în cursul dezvoltării ? Nu este mai corect, din punct de vedere biologic, să admitem că această diferență există deja la embrioni, în pofida aparentei identități a cotiledoanelor ? Este ceea ce facem noi, denumind sexuală plăcerea procurată de activitățile sugarului. Cît despre faptul de a ști dacă toate plăcerile organice tre-

buie calificate drept sexuale sau dacă, pe lîngă plăcerea sexuală, există și o plăcere de o natură diferită, este o problemă pe care n-o pot discuta aici. Știu prea puține lucruri despre plăcerea organică și condițiile ei și nu-i de mirare că analiza noastră regresivă ajunge, în ultimă instanță, la factori încă imposibil de definit.

Încă o remarcă. Luînd totul în considerare, nu veți cîștiga mare lucru în favoarea afirmației dumneavoastră cu privire la puritatea sexuală a copilului, chiar dacă veți reuși să mă convingeți că există motive serioase spre a nu considera drept sexuale activitățile sugarului, deoarece, începînd cu al treilea an de vîrstă, viața sexuală a copilului nu mai poate fi tăgăduită. Începînd cu această vîrstă, organele sexuale devin capabile de erecție și adesea se observă o perioadă de masturbație infantilă, deci de satisfacție genitală. Manifestările psihice și sociale ale vieții sexuale nu lasă loc nici unui echivoc : alegerea obiectului, preferința afectivă acordată cutărei sau cutărei persoane, chiar o decizie în favoarea unui sex cu excluderea celuilalt, gelozie, acestea sînt faptele constatate de observatori imparțiali, în afara psihanalizei și înainte de apariția ei, și care pot fi verificate de toți cei care au bunăvoință de a vedea cum stau lucrurile. Îmi veți spune că niciodată nu ați pus la îndoială trezirea precoce a tandreței. dar că vă îndoiți doar de caracterul ei „sexual". Sigur, la virsta de 3 pînă la 8 ani copiii au învățat de-acum să disimuleze acest caracter. dar, observînd atent, veți descoperi numeroase indicii ale intențiilor „senzuale" ale acestei tandreți, iar ceea ce va scăpa în cursul oservațiilor voastre directe va reieși cu ușurință în urma unei anchete analitice. Scopurile sexuale ale acestei perioade de viață se leagă strîns de explorarea sexuală care îi preocupă pe copii în aceeași perioadă și în legătură cu care v-am citat cîteva exemple. Caracterul pervers al unora dintre aceste scopuri se explică în chip firesc prin imaturitatea constituțională a copilului, care încă n-a descoperit scopul căruia îi servește actul acuplării.

Aproximativ între 6—8 ani, dezvoltarea sexuală trece printr-o perioadă de stagnare sau de regresiune care, în cazurile cele mai favorabile din punct de vedere social, merită numele de perioadă de latență. Această latență poate să și lipsească ; în orice caz, ea nu atrage în mod fatal după sine o întrerupere completă a activității și intereselor sexuale. Cea mai mare parte a evenimentelor și tendințelor psihice, anterioare perioadei de latență, sînt în acest caz atinse de amnezia infantilă, cufundîndu-se în acea uitare de care am și vorbit și care ne ascunde și ne face străină prima noastră copilărie. Sarcina oricărei psihanalize constă în a reînvia amintirile legate de această perioadă uitată a vieții și nu ne putem împiedica să bănuim că motivul acestei uitări rezidă în începuturile vieții sexuale care coincid cu această perioadă, că uitarea este, în consecință, efectul refulării.

Începînd cu al treilea an de vîrstă, viața sexuală a copilului prezintă numeroase asemănări cu aceea a adultului, ea nu se deosebește de aceasta din urmă decît prin absența unei solide structurări dominată de organele genitale, prin caracterul ei incontestabil pervers și, firește, prin mult mai redusa intensitate a instinctului în ansamblul său. Dar fazele cele mai interesante, din punct de vedere teoretic, ale dezvoltării sexuale sau, să zicem, ale dezvoltării libidoului, sînt acelea care preced

această perioadă. Această dezvoltare are loc cu o rapiditate atît de mare încît observația directă n-ar fi reușit probabil niciodată să fixeze imaginile ei fugare. Numai mulțumită studiului psihanalitic al nevrozelor vom fi în stare să descoperim faze încă și mai îndepărtate ale dezvoltării libidoului. Fără îndoială, acestea nu sînt decît concepte, dar exercițiul practic al psihanalizei vă va dovedi că ele sînt necesare și utile. Și curînd veți înțelege de ce patologia este capabilă să descopere aici fapte neobservabile în mod necesar în condiții normale.

Putem acum să ne dăm seama de aspectul pe care îl îmbracă viața sexuală a copilului înainte de a se afirma primatul organelor genitale, primat ale cărui premise se pun în prima perioadă a copilăriei, care precede perioada de latență și care începe să se structureze temeinic odată cu pubertatea. Există, pe parcursul întregii acestei perioade, un fel de structurare mai labilă, pe care o numim *pregenitală*. Dar, în faza aceasta nu tendințele genitale parțiale, ci tendințele *sadice* și *anale* ocupă primul plan. Opoziția între *masculin* și *feminin* încă nu joacă nici un rol ; apare, în locul ei, opoziția între *activ* și *pasiv*, opoziție pe care o putem considera ca precursoare a polarității sexuale cu care, dealtfel, se va confunda mai tîrziu. Ceea ce, în activitățile din această fază, ne apare ca masculin, deoarece ne plasăm din punctul de vedere al fazei genitale, se relevă a fi expresia unei tendințe spre dominație care generează rapid în cruzime. Tendințele cu finalitate pasivă se leagă de zona erogenă a anusului, care. în această fază, îndeplinește un rol important. Dorința de a vedea și de a cunoaște se afirmă cu hotărîre ; factorul genital nu participă la viața sexuală decît în calitate de organ de excreție a urinei. Nu obiectele lipsesc tendințelor parțiale din această fază,. dar ele nu se reunesc în chip necesar în unul și același lucru. Structura sadico-anală constituie ultima fază preliminară, care o precedă pe cea în care se afirmă primatul organelor genitale. Un studiu ceva mai aprofundat ne arată cîte din elementele acestei faze preliminare intră în constituirea structurii sexualității definitive ulterioare și prin ce mijloace tendințele parțiale sînt determinate să se orînduiască în noua structură genitală. Dincolo de faza sadico-anală a dezvoltării libidoului, observăm un stadiu de organizare și mai primitiv, în care rolul principal este îndeplinit de zona erogenă bucală. Puteți constata că ceea ce caracterizează încă acest stadiu, este o activitate sexuală care se exprimă prin acțiunea suptului și veți admira profunzimea și spiritul de observație al vechilor egipteni, a căror artă îl reprezintă pe copil, între alții pe divinul Horus, ținîndu-și degetul în gură. D. Abraham [2]) ne arată cît de profunde sînt urmele acestei faze orale primitive, pe care le regăsim în întreaga viață sexuală ulterioară.

Tare mă tem că tot ceea ce v-am relatat cu privire la structurile sexuale v-a obosit, în loc să vă instruiască. E posibil să mă fi referit la prea multe detalii. Răbdare, însă ; veți avea prilejul să vă dați seama de importanța celor relatate, în urma aplicațiilor pe care le vom face ulterior. Pînă atunci, considerați ca pe un fapt stabilit că viața sexuală

[2]) Este vorba de psihanalistul Karl Abraham, pansexualist, critic acerb al „psihologiei analitice" a lui Jung, pe care îl acuza de intenția de a transforma psihanaliza într-o „ancilla Theologiae". (Nota trad.)

sau, cum ne exprimăm noi, funcţia libidoului, departe de a fi ceva definitivat, în afara dezvoltării, mereu identică cu sine, dimpotrivă traversează o serie de faze succesive între care nu există nici o asemănare, prezentînd prin urmare o dezvoltare multifazică, în felul aceleia care se întinde de la crisalidă şi pînă la fluture. Momentul hotărîtor al procesului de dezvoltare este reprezentat de subordonarea tuturor tendinţelor sexuale parţiale primatului organelor genitale, deci de subordonare a sexualităţii faţă de funcţia de procreaţie. Iniţial este vorba de o viaţă sexuală incoerentă, alcătuită dintr-un mare număr de tendinţe parţiale care îşi exercită activitatea independent unele de altele, în vederea unei plăceri locale procurate de organe. Această anarhie este temperată de predispoziţiile la structurări „pregenitale" care duc la faza sadico-anală, trecînd prin faza orală care este, poate, cea mai primitivă. Adăugaţi la acestea diversele procese, încă insuficient cunoscute, care asigură trecerea de la o fază de organizare la cea următoare şi superioară. Vom vedea numaidecît ce importanţă poate avea, din punctul de vedere al concepţiei despre nevroze, această lungă şi treptată dezvoltare a libidoului.

Astăzi vă voi înfăţişa încă un aspect al acestei dezvoltări, anume raporturile care există între tendinţele parţiale şi obiect. Sau, mai degrabă, vom arunca asupra acestei dezvoltări o privire rapidă, spre a ne opri mai mult asupra unuia din rezultatele sale destul de tîrzii. Aşadar, unele dintre elementele constitutive ale instinctului sexual au de la început un obiect pe care şi-l păstrează cu forţa ; aşa este cazul tendinţei de dominare (sadism), al dorinţei de a vedea şi de a cunoaşte. Altele, legate în chip mai evident de anumite zone erogene ale corpului, nu au un obiect decît la început, atît timp cît încă se mai sprijină pe funcţii nesexuale, renunţînd la acesta atunci cînd se detaşează de aceste funcţiuni. În acest fel, primul obiect al componentei bucale a instinctului sexual este reprezentat de sînul matern, care satisface trebuinţa de hrană a copilului. Elementul erotic, care îşi obţinea satisfacţia din sînul matern în timp ce copilul îşi potolea foamea, îşi cucereşte independenţa în actul suptului care îi permite să se desprindă de un obiect din afară şi să-l înlocuiască pe acesta printr-un organ sau o regiune aparţinînd chiar corpului copilului. Tendinţa bucală devine *auto-erotică,* aşa cum sînt de la început tendinţele anale şi celelalte tendinţe erogene. Dezvoltarea ulterioară urmăreşte, ca să ne exprimăm cît mai scurt posibil, două scopuri : 1) renunţarea la autoerotism, înlocuirea obiectului care face parte din însuşi corpul individului prin altul care îi este străin şi exterior ; 2) unificarea diferitelor obiecte ale diverselor tendinţe şi înlocuirea lor printr-un obiect unic. Acest rezultat nu poate fi complet decît dacă acest obiect unic e asemănător aceluia care ţinea de propriul corp. De asemenea, el nu poate fi obţinut decît cu condiţia ca un anumit număr de tendinţe să fie eliminate ca inutilizabile.

Procesele care duc la alegerea cutărui sau cutărui obiect sînt destul de complicate şi încă nu au fost descrise în mod satisfăcător. Ne va fi deajuns să subliniem faptul că, atunci cînd ciclul evolutiv al copilăriei, care precede perioada de latenţă, este într-o anumită măsură încheiat, obiectul ales este aproape identic cu acela al plăcerii bucale

din perioada precedentă. Acest obiect, dacă nu mai este sînul matern, este totuşi mama. Spunem deci despre ea că este primul obiect al *dragostei.* Vorbim despre dragoste îndeosebi atunci cînd componentele psihice ale instinctului sexual ocupă primul plan, pe cînd cerinţele instinctuale corporale sau „senzuale", care alcătuiesc baza acestui instinct, sînt refulate sau uitate pentru moment. În perioada în care mama devine obiect de dragoste, procesul psihic al refulării a şi început la copil, proces în urma căruia o parte din cunoaşterea scopurilor sale sexuale sînt sustrase conştiinţei. De această alegere, care face din mamă obiect al dragostei, se leagă tot ceea ce, sub numele de *complexul lui Oedip,* a dobîndit o atît de mare importanţă în explicaţia psihanalitică a nevrozelor şi a fost, poate, una din cauzele determinante ale rezistenţei care s-a manifestat împotriva psihanalizei.

Luaţi aminte la acest mărunt fapt divers petrecut în anii războiului. Unul dintre curajoşii partizani ai psihanalizei este mobilizat ca medic undeva în Polonia şi atrage asupra sa atenţia colegilor săi, prin rezultatele neaşteptate pe care le obţine în îngrijirea unui bolnav. Chestionat în legătură cu aceasta, el mărturiseşte că se serveşte de metodele psihanalizei şi se declară dispus să-şi iniţieze în acest sens colegii. În fiecare seară, membrii corpului medical, colegi şi superiori, se adună cu scopul de a se instrui în misterioasele teorii ale analizei. Totul decurge bine cîtva timp, pînă în ziua în care psihanalistul nostru le vorbeşte auditorilor săi despre *complexul lui Oedip* : unul dintre superiorii săi se ridică atunci şi spune că el nu crede nici o iotă, că este inadmisibil să li se înşire asemenea baliverne unor oameni cumsecade, taţi de familie, care luptă pentru patrie. Şi mai spune că el interzice de-acum încolo orice conferinţă despre psihanaliză. Asta a fost tot, iar analistul a fost silit să-şi ceară mutarea într-un alt sector. Cred, în ceea ce mă priveşte, că ar fi fost o mare nenorocire dacă, spre a învinge, germanii ar fi avut nevoie de o asemenea „organizare" a ştiinţei, şi sînt convins că ştiinţa germană nu ar suporta-o multă vreme.

Fără îndoială că sînteţi nerăbdători să aflaţi în ce constă acest teribil *complex al lui Oedip.* Fie şi numai numele său vă îngăduie s-o anticipaţi de acum. Cunoaşteţi cu toţii mitul grec al regelui Oedip sortit de destin să-şi ucidă tatăl şi să se căsătorească cu mama sa şi care face tot ce-i stă în putinţă să scape de prezicerea oracolului şi, nereuşind, se pedepseşte luîndu-şi vederea de îndată ce află că, fără a şti, săvîrşeşte cele două nelegiuiri ce-i fuseseră prezise. Presupun că mulţi dintre dumneavoastră au fost zguduiţi de o violentă emoţie la citirea tragediei în care Sofocle a tratat acest subiect. Opera poetului atic ne arată cum crima săvîrşită cu mult înainte de Oedip a fost dezvăluită puţin cîte puţin, în urma unei cercetări dozate în mod artistic şi inteţite neîncetat cu ajutorul a noi indicii : din acest punct de vedere expunerea sa prezintă o anumită asemănare cu demersurile făcute de psihanaliză. Se întîmplă în cursul dialogului ca Iocasta, mama-soţie, orbită de dragoste, să se opună continuării cercetării. Spre a-şi justifica opoziţia, ea invocă faptul că mulţi bărbaţi au visat că trăiesc cu mama lor, dar că visele nu merită nici o atenţie. Noi nu dispreţuim visele, mai ales visele tipice, pe care le au mulţi oameni, şi sîntem con-

vinși că visul amintit de Iocasta se leagă strîns de conținutul straniu și înfricoșător al mitului.

Este uimitor faptul că tragedia lui Sofocle nu provoacă la spectatori nici cea mai mică indignare, pe cînd inofensivele teorii ale bravului nostru medic militar au stîrnit o reprobare care era mult mai puțin justificată. Această tragedie este în fond o piesă imorală, deoarece suprimă responsabilitatea omului, atribuie puterilor divine ințierea crimei și ne dezvăluie neputința tendințelor morale ale omului de a rezista la impulsuri criminale. În mîinile unui poet ca Euripide, certat cu zeii, tragedia lui Oedip ar fi devenit cu ușurință un pretext de revoltă împotriva zeilor și a destinului. La credinciosul Sofocle, însă, nu putea fi vorba de revoltă ; el iese din încurcătură printr-o pioasă subtilitate, proclamînd că suprema moralitate cere supunerea față de voința zeilor chiar și atunci cînd ei te împing la crimă. Nu găsesc că această morală constituie unul din punctele forte ale tragediei, dar ea nu influențează cu nimic asupra efectului acesteia. Nu față de această morală reacționează spectatorul, ci față de sensul și conținutul misterios al mitului. El reacționează ca și cum ar regăsi în el, cu ajutorul autoanalizei, *complexul lui Oedip,* ca și cum ar identifica, în voința zeilor și în oracol, travestirile idealizate ale propriului său inconștient, ca și cum și-ar aminti cu groază că el însuși a trăit dorința de a-și îndepărta tatăl și de a se căsători cu mama sa. Vocea poetului pare să-i spună : „Te înverșunezi zadarnic împotriva responsabilității tale și zadarnic invoci ce ai făcut ca să reprimi aceste intenții criminale. Greșeala ta nu e mai mică, deoarece n-ai știut să înăbuși aceste intenții : ele rămîn intacte în inconștientul tău“. Este vorba aici de un adevăr psihologic. Chiar și atunci cînd, refulîndu-și în inconștient tendințele malefice, omul crede că poate afirma că nu este responsabil, el nu trăiește mai puțin intens această responsabilitate ca pe un sentiment de culpabilitate ale cărui motive le ignoră.

Este absolut sigur că trebuie să vedem în *complexul lui Oedip* una din principalele surse ale acelui sentiment de remușcare care îi chinuie atît de des pe nevrotici. Mai mult : într-un studiu asupra începuturilor religei și moralei umane pe care l-am publicat în 1913 sub titlul *Totem și tabu,* am emis ipoteza că tocmai *complexul lui Oedip* a sugerat omenirii în întregul ei, la punctul de pornire al istoriei sale, conștiința culpabilității, această sursă ultimă a religiei și moralității. În legătură cu aceasta v-aș putea spune multe, dar prefer să ocolesc acest subiect. E greu să te desprinzi de această temă cînd ai început să te ocupi de ea, iar eu mă grăbesc să mă reîntorc la psihologia individuală.

Așadar, ce ne dezvăluie despre *complexul lui Oedip* observarea directă a copilului în perioada alegerii obiectului, înainte de perioada de latență ? Se vede cît de colo că micuțul vrea să-și păstreze mama pentru el și numai pentru el, că prezența tatălui îl contrariază, că se bosumflă dacă acesta dă semne de tandrețe față de mamă, că nu-și ascunde satisfacția cînd tatăl absentează sau este plecat într-o călătorie. Se va spune că acestea sînt copilării în comparație cu isprăvile lui Oedip, dar faptele sînt fapte și ele reprezintă acele isprăvi în germene. Adesea sîntem derutați de faptul că același copil dă dovadă, alteori, de o mare tandrețe față de tată ; dar aceste atitudini sentimentale contradictorii

sau mai degrabă *ambivalente,* care la adult ar duce în mod fatal la conflict, se conciliază foarte bine și nelimitat la copil, așa cum ele coexistă ulterior timp îndelungat în inconștient. Poate că veți spune că atitudinea băiețelului se explică prin motive egoiste și nu autorizează nicidecum ipoteza unui complex erotic. Tocmai mama este cea care veghează asupra tuturor trebuințelor copilului care, dealtfel, are tot interesul ca nici o altă persoană să nu se ocupe de acestea. Este desigur adevărat, dar observăm imediat că în situația dată, ca în multe altele asemănătoare, interesul egoist nu reprezintă decît punctul de legătură al tendinței erotice. Cînd copilul manifestă față de mamă o curiozitate sexuală prea puțin disimulată, cînd insistă să doarmă noaptea alături de dînsa, cînd vrea, să asiste cu orice preț la toaleta ei și se folosește de mijloace de seducție care nu-i scapă mamei, care vorbește despre ele zîmbind, natura erotică a atașamentului față de mamă pare neîndoielnică. Nu trebuie uitat că mama arată aceeași grijă și față de fetiță, dar fără a provoca același efect, iar tatăl rivalizează adesea cu mama în atenții față de băiețel, fără a reuși totuși să dobîndească în ochii acestuia aceeași importanță ca mama. Pe scurt, nu există argument critic cu ajutorul căruia să putem scoate din cauză preferința sexuală. Din punctul de vedere al interesului egoist, nici n-ar fi inteligent din partea băiețelului să se atașeze de o singură persoană, adică de mamă, din moment ce el poate avea două persoane care să-i fie devotate : mama și tata.

Îmi veți atrage atenția că n-am înfățișat decît atitudinea băiețelului față de tată și mamă. În afara cîtorva deosebiri obligatorii, aceea a fetiței este întru totul identică. Calda afecțiune pentru tată, nevoia de a îndepărta pe mama, a cărei prezență este socotită jenantă, o cochetărie care deja face apel la mijloacele de care dispune femeia, toate aceste elemente alcătuiesc la fetiță un tablou plin de farmec, care ne face să uităm seriozitatea și gravele consecințe posibile ale acestei situații infantile. Să adăugăm numaidecît că și părinții înșiși exercită adesea o influență decisivă asupra trezirii la copiii lor a *complexului lui Oedip,* cedînd din parte-le atracției sexuale, ceea ce face ca, în familiile cu mai mulți copii, tatăl să o prefere in chip evident pe fetiță, în timp ce mama își îndreaptă toată afecțiunea asupra băiețelului. În pofida importanței sale, acest factor nu constituie totuși un argument împotriva naturii spontane a *complexului lui Oedip* la copil. Lărgindu-se, acest complex devine un „complex familial“ atunci cînd familia devine mai numeroasă prin nașterea altor copii. Primii veniți văd în aceasta o amenințare pentru pozițiile dobîndite : în consecință, frații și surorile care apar după ei sînt întîmpinați cu prea puțină amabilitate și cu dorința indiscutabilă de a-i vedea dispărînd. Aceste sentimente de ură sînt exprimate chiar verbal de copii, mult mai adesea decît acelea inspirate de „complexul parental“ [3]). Cînd dorința malefică a copilului se realizează și moartea îl ia fără întîrziere pe acela sau pe aceea considerați ca intruși, cu ajutorul unei analize ulterioare putem constata ce important eveniment a fost pentru copil acea moarte despre care se poate să nu fi păstrat, totuși, nici o amintire. Împins pe al

[3]) „*Elternkomplex*“ în textul original (Nota trad.)

doilea plan de nașterea unei surori sau a unui frate, aproape izolat de mamă la început, copilul uită cu greu acest abandon care generează în el sentimente care, atunci cînd se manifestă la adult, pot fi denumite amărăciune. Aceste sentimente pot constitui punctul de plecare al unei înstrăinări îndelungate față de mamă. Am mai arătat că cercetările asupra sexualității, cu toate consecințele lor, au în vedere tocmai această experiență a vieții infantile. Pe măsură ce frații și surorile cresc, atitudinea copilului față de ei suferă modificările cele mai semnificative. Băiatul poate îndrepta spre sora sa dragostea pe care o nutrise altădată față de mama a cărei infidelitate l-a jignit atît de profund ; încă din frageda copilărie constatăm luînd naștere între frații plini de atenții față de sora lor mai mică, acele situații de o ostilă rivalitate, care joacă un rol atît de important în viața ulterioară. Fetița își substituie fratele mai mare tatălui care nu-i mai mărturisește aceeași afecțiune ca mai înainte, sau substituie sora mai mică copilului pe care și l-a dorit în van de la tată.

Acestea sînt faptele și aș putea cita multe altele asemănătoare pe care ni le descoperă observarea directă a copiilor și interpretarea obiectivă a amintirilor evocate cu o deosebită claritate, fără a fi fost influențate în nici un fel de analiză. Din aceste fapte veți trage, între altele, concluzia că locul ocupat de un copil într-o familie cu mai mulți copii are o mare importanță în conformația vieții sale ulterioare și că de lucrul acesta ar trebui să se țină seama în orice biografie. Dar, fapt mult mai important, în prezența acestor explicații obținute fără prea mare osteneală, nu vă veți aminti fără să zîmbiți de toate acele eforturi făcute de știință pentru a înțelege prohibirea incestului. Oare nu ni s-a spus că viața în comun care datează din copilărie este de natură să deturneze atracția sexuală a copilului de la membrii de familie de sex opus, sau că tendința biologică de evitare a încrucișărilor consanguine își găsește complementul psihic în groaza înnăscută de incest ? Spunîndu-se acestea, se uită pur și simplu faptul că dacă tentația incestuoasă și-ar găsi cu adevărat în natură bariere sigure și de netrecut, nu ar fi fost nici o nevoie de prohibirea ei prin legi implacabile și prin moravuri. Tocmai contrariul este adevărat. Primul obiect asupra căruia se concentrează dorința sexuală a omului este de natură incestuoasă — mama sau sora — și numai datorită prohibițiilor deosebit de severe izbutim să înfrîngem această înclinație a copilului. La primitivii din zilele noastre, la popoarele sălbatice prohibirea incestului este încă și mai drastică decît la noi, iar Th. Reik a arătat, într-o lucrare strălucită, că riturile pubertății cultivate de sălbatici și care reprezintă o renaștere a individului, au drept scop ruperea legăturii incestuoase care îl atașează pe băiat de mamă și concilierea cu tatăl.

Mitologia ne arată că oamenii nu ezită să atribuie zeilor incestul de care ei înșiși se îngrozesc, iar istoria antică relevă că o căsătorie incestuoasă cu sora era (la vechii faraoni, la incașii din Peru) un comandament sacru. Era deci vorba de un privilegiu interzis muritorilor de rînd.

Una din crimele lui Oedip este incestul cu mama, cealaltă este uciderea tatălui. Să spunem în treacăt că aceste două mari crime erau încă condamnate de prima instituție religioasă și socială a oamenilor, totemismul[4]). Să trecem acum de la observarea directă a copilului la examenul analitic al adultului nevrozat. Cu ce contribuie acest examen la o analiză mai profundă a *complexului lui Oedip* ? Putem defini lesne această contribuție. Complexul ne apare exact așa cum ni-l înfățișează mitul, dovedindu-ne că fiecare nevrozat a fost el însuși un fel de Oedip sau, ceea ce este același lucru, s-a transformat într-un Hamlet care acționează împotriva acestui complex. Se înțelege că reprezentarea analitică a *complexului lui Oedip* nu este decît o amplificare și o îngroșare a eboșei infantile a acestuia. Ura față de tată, dorința de a-l vedea murind nu mai sînt marcate doar prin aluzii timide, tandrețea față de mamă are drept scop mărturisit posedarea în calitate de soție. Avem noi dreptul să atribuim tandrei copilării aceste sentimente crude și extreme, sau cumva analiza ne induce în eroare, ca urmare a intervenției unui nou factor ? Dealtfel nu este greu să descoperim acest nou factor. Ori de cîte ori un om vorbește de trecut, fie el și un istoric, trebuie să ținem seama de tot ce introduce, fără intenție, din prezent sau din intervalul de timp care separă trecutul de prezent, în datele despre perioada de care se ocupă el și al cărei tablou îl falsifică în acest fel. În cazul nevroticului, ne este chiar permis să ne întrebăm dacă această confuzie între trecut și prezent este cu totul involuntară ; vom vedea mai tîrziu care sînt motivele acestei confuzii și, în general, va trebui să dăm seama de acest joc de imaginație care se exercită asupra evenimentelor și faptelor dintr-un trecut îndepărtat. Vom găsi astfel fără prea mare greutate că ura față de tată este întărită de numeroase motive apărute în perioade și în împrejurări mai recente, că dorințele sexuale care-și aveau ca obiect mama îmbracă forme care trebuie să-i fi fost necunoscute și străine copilului. Dar ar fi zadarnic efortul de a voi să explicăm *complexul lui Oedip* în ansamblul său prin jocul imaginației retrospective care introduce în trecut elemente împrumutate prezentului. Nevroticul adult păstrează nucleul infantil cu unele din accesoriile sale, așa cum ne-o dezvăluie observarea directă a copilului.

Faptul clinic, care ni se oferă îndărătul formei *complexului lui Oedip* stabilită cu ajutorul analizei, prezintă o foarte mare importanță practică. Aflăm că în perioada pubertății, cînd instinctul sexual se afirmă cu toată puterea sa, vechile obiecte familiale și incestuoase sînt regăsite, atribuindu-li-se un caracter libidinal. Alegerea obiectului de către copil n-a fost decît un preludiu timid, însă hotărîtor, al orientării alegerii din perioada pubertății. În acest moment au loc procese afective foarte intense, orientate fie spre *complexul lui Oedip*, fie spre o reacție împotriva acestui complex, dar premisele acestor procese nefiind avuabile, în marea lor parte trebuie să se sustragă conștiinței. Începînd cu această perioadă, individul uman se află în fața unei mari sarcini care constă în detașarea de părinți ; numai după îndeplinirea acestei sarcini va putea el să înceteze de a mai fi copil, spre a deveni membru al colectivi-

[4]) A se vedea capitolele „Teama de incest" și „Tabu-ul și ambivalența sentimentelor", în S. Freud, *Totem und Tabu*, lucrare pe care am mai citat-o. (Nota trad.)

tății sociale. Sarcina fiului constă în a-și îndepărta de mamă dorințele sale libidinale, îndreptîndu-le asupra unui obiect real din afara familiei, ca și în reconcilierea cu tatăl, dacă i-a păstrat o anumită ostilitate, sau în emanciparea de tirania sa în cazul în care, ca o reacție împotriva revoltei sale infantile, a devenit sclavul său supus. Aceste sarcini se impun tuturor și fiecăruia și este de remarcat că îndeplinirea lor reușește rareori în chip ideal, adică cu o corectitudine psihologică și socială perfectă. Nevroticii eșuează total în fața acestor sarcini, fiul rămînînd toată viața încovoiat sub autoritatea tatălui și incapabil să-și raporteze libidoul la un obiect sexual străin. Poate că la fel este, *mutatis mutandis*, soarta fiicei. Tocmai în sensul acesta poate fi considerat *complexul lui Oedip* drept nucleul nevrozelor.

Desigur ghiciți că înlătur rapid un mare număr de detalii importante, atît practice cît și teoretice, legate de *complexul lui Oedip.* Nu voi mai insista asupra variantelor sale și asupra posibilei sale inversiuni. În ceea ce privește raporturile sale mai îndepărtate, vă voi spune doar că a reprezentat o sursă de abundentă producție poetică. Otto Rank, într-o carte meritorie, a arătat că dramaturgii din toate timpurile și-au extras materialele în principal din *complexul lui Oedip* și din complexul incestului, ca și din variantele lor mai mult sau mai puțin voalate. Să mai menționăm că cele două dorințe criminale care fac parte din acest complex au fost recunoscute, mult timp înaintea psihanalizei, ca fiind dorințe reprezentative pentru viața instinctivă neînfrînată. In dialogul vestitului enciclopedist Diderot intitulat *Nepotul lui Rameau,* din care însuși Goethe ne-a dat o versiune germană, veți găsi remarcabilul pasaj pe care îl reproduc mai jos : „Și le petit sauvage était abandonné à lui-même, qu-il conservât toute son imbécillité et qu-il réunit au peu de raison de l'enfant au berceau la violence des passions de l'homme de trente ans, il tordrait le cou à son père et coucherait avec sa mère“ [5]).

Este însă un detaliu pe care nu se cuvine să-l omit. Nu întîmplător ne-a făcut să ne gîndim la vis soția-mamă a lui Oedip. Vă mai amintiți o concluzie a analizei noastre consacrată viselor, anume că dorințele generatoare de vise sînt adesea de natură perversă, incestuoasă sau ne dezvăluie o nebănuită ostilitate cu privire la persoanele foarte apropiate și iubite ? N-am dat atunci explicația acestor tendințe vătămătoare. Acum explicația ni se impune fără a ne da osteneala s-o căutăm. Este vorba, nici mai mult nici mai puțin, de produse ale libidoului și de anumite deformări de obiect care, datînd din primii ani de copilărie și dispărînd de multă vreme din conștiință, își dezvăluie existența în timpul nopții, dovedindu-se într-o oarecare măsură susceptibile de a exercita o acțiune. Or, cum toți oamenii au astfel de vise perverse, incestuoase, crude, ele neconstituind prin urmare monopolul nevroticilor, sîntem îndreptățiți să conchidem că dezvoltarea oamenilor normali a avut loc de asemenea prin intermediul perversiunilor și deformărilor

[5]) În limba franceză în textul lui Freud : „Dacă micul sălbatic ar fi lăsat în voia sa, să-și păstreze întreaga imbecilitate, adăugînd minții puține a copilului din leagăn violența patimilor bărbatului la vîrsta de treizeci de ani, el ar strînge de gît pe tatăl său și s-ar culca cu maică-sa“. (Nota trad.)

obiectelor caracteristice *complexului lui Oedip,* că în aceasta trebuie să întrezărim modul de dezvoltare normal și că nevroticii nu prezintă decît în chip amplificat și îngroșat ceea ce analiza viselor ne revelează deopotrivă la oamenii sănătoși. Acesta este și unul din motivele pentru care am precedat studiul simptomelor nevrotice de studiul viselor.

* * *

XXII

PUNCTE DE VEDERE CU PRIVIRE LA DEZVOLTARE ȘI REGRESIUNE. ETIOLOGIE

Am arătat că funcția libidoului parcurge o lungă evoluție înainte de a atinge faza zisă normală în care ea se află în serviciul procreației. Aș dori să vă vorbesc astăzi despre rolul jucat de acest fapt în determinarea nevrozelor.

Cred că sînt în acord cu ceea ce ne învață patologia generală, admițînd că această dezvoltare comportă două pericole : acela al *stagnării* și acela al *regresiunii*. Aceasta înseamnă că dată fiind tendința de variație pe care o prezintă procesele biologice în general, se poate întîmpla ca toate fazele pregătitoare să nu fie corect parcurse și în întregime ; anumite părți ale funcției pot întîrzia multă vreme în una sau în alta din aceste prime faze, ansamblul dezvoltării prezentînd din această cauză un numit grad de stagnare.

Să cercetăm puțin, în alte domenii, analogii în legătură cu acest fapt. Cînd un întreg popor își părăsește vatra, spre a căuta una nouă, ceea ce se întîmpla adesea în epocile primitive ale istoriei omenirii, cu siguranță că acesta nu se strămută în totalitatea sa în noua țară. Abstracție făcînd de alte pierderi, adesea a trebuit să se întîmple ca mici grupuri sau asociații de emigranți, ajunse într-un loc, să se fixeze acolo, pe cînd grosul poporului își continuă drumul. Să apelăm la o comparație mai la îndemînă : știți că la mamiferele superioare glandele germinale masculine care, la origine, sînt situate în profunzimea cavității abdominale suferă, la un moment dat al vieții intrauterine, o deplasare care le aduce aproape imediat sub pielea părții terminale a bazinului. Ca urmare a acestei migrațiuni, găsim un mare număr de indivizi la care unul din aceste organe a rămas în cavitatea abdominală sau s-a localizat definitiv în canalul zis inghinal, pe care ambii testiculi trebuie în mod normal să-l depășească. sau unul din aceste canale rămîne deschis, pe cînd în cazurile normale amîndouă trebuie să devină impermeabile după trecerea prin ele a testiculelor. Pe cînd mai eram tînăr student și-mi executam prima lucrare științifică sub conducerea lui von Brücke, a trebuit să mă ocup de originea rădăcinilor nervoase posterioare ale măduvei unui pește de o formă încă foarte arhaică. Am stabilit că fibrele nervoase ale acestor rădăcini ieșeau din celulele mari situate in cornul posterior al substanței cenușii, fapt neîntîlnit la alte vertebrate. Dar n-am întîrziat să descopăr de asemenea faptul că aceste celule nervoase se găsesc în afara substanței cenușii și ocupă întregul traiect care se întinde pînă la așa-numitul ganglion spinal al rădăcinii posterioare ; am conchis de aici că celulele acestei îngrămădiri ganglionare au emigrat din măduva spinării spre a se plasa de-a lungul traiectului radicular al nervilor. Faptul este confirmat de istoria dezvoltării ; dar la micul pește cercetat de mine traiectul migrării a fost marcat de celulele rămase pe drum. La un examen amănunțit, veți găsi ușor punctele slabe ale acestor comparații. În consecință, vă voi spune fără ocol că în ceea ce privește fiecare tendință sexuală este, după părerea mea, posibil ca anumite elemente ale sale să fi întîrziat în faze de dezvoltare anterioare, în timp ce altele și-au atins scopul final. Veți recunoaște, bineînțeles, că noi concepem fiecare din aceste tendințe ca pe un curent care înaintează fără întrerupere de la începutul vieții și ne folosim de un procedeu în bună măsură artificial cînd îl descompunem în mai multe pusee succesive. Aveți dreptate gîndind că aceste reprezentări au nevoie de clarificare, dar aceasta este o operație care ne-ar îndepărta de scop. Mă mărginesc acum să vă previn că numesc *fixație* (a tendinței, bineînțeles) [1] faptul că o tendință parțială s-a oprit într-o fază timpurie de evoluție.

Al doilea pericol al acestei dezvoltări în stadii constă în aceea că elementele mai avansate pot, printr-o mișcare retrogradă, să se întoarcă la rîndul lor la una din aceste faze anterioare : numim aceasta *regresiune*. Regresiunea are loc atunci cînd, în forma sa mai avansată de dezvoltare, o tendință se izbește în exercitarea funcției sale, adică în satisfacerea sa, de mari obstacole exterioare. Totul ne determină să credem că fixația și regresiunea nu sînt independente una de alta. Cu cît fixația va fi mai puternică în cursul dezvoltării, cu atît îi va fi mai ușor funcției să scape de dificultățile exterioare prin regresiune pînă la elementele rămase în stadiul de fixație și cu atît mai puțin funcția deja constituită va fi în stare să reziste obstacolelor exterioare pe care le va întîlni în calea sa. Cînd un popor migrator a lăsat de-a lungul drumului său importante detașamente, fracțiunile din avangardă vor avea, în caz de înfrîngere sau de ciocniri cu un inamic prea puternic, o tendință marcată de a se retrage pe pozițiile ocupate de aceste detașamente. Avangărzile vor avea însă cu atît mai multe șanse de a fi înfrînte, cu cît elementele rămase în spate vor fi mai numeroase.

Spre a înțelege nevrozele, este necesar să nu pierdem din vedere acest raport între fixație și regresiune. Dobîndim în acest fel un punct de sprijin sigur pentru abordarea problemei determinismului, a etiologiei nevrozelor.

Să ne mai ocupăm puțin de regresiune. Din cîte ați aflat în legătură cu dezvoltarea funcției libidoului, trebuie să vă așteptați la două tipuri de regresiune : reîntoarcerea la primele obiecte marcate de libido, care sînt, cum știm, de natură incestuoasă ; reîntoarcerea întregii structuri sexuale la stadii anterioare. Ambele genuri de regresiune le întîlnim în nevrozele de transfer, în mecanismul cărora ele îndeplinesc un rol important. Tocmai reîntoarcerea la primele obiecte ale libidoului se observă la nevrotici cu o regularitate obositoare. Ar fi multe de adăugat cu privire la regresiunile libidoului, dacă am ține seama de un alt grup de nevroze, îndeosebi de acelea zise narcisice. Dar nu stă în in-

[1] *„des Triebes"* în textul original, cu înțelesul multiplu de instinct, impuls, imbold, inclinație. (Nota trad.)

19 — c. 239

tenția noastră să ne ocupăm aici de ele. Aceste afecțiuni ne pun în prezența și a altor modalități de dezvoltare, pe care încă nu le-am menționat și, de asemenea, pun în evidență noi forme de regresiune. Cred totuși că trebuie acum să vă previn împotriva unei confuzii posibile între *regresiune* și *refulare* și să vă ajut să vă faceți o idee clară asupra raporturilor care există între aceste două procese. Refularea este, dacă vă mai amintiți exact, procesul datorită căruia un act susceptibil de a deveni conștient, adică de a face parte din preconștiință, devine inconștient. Putem de asemenea califica drept fenomen de refulare situația în care actul psihic inconștient nu este nici măcar admis în sistemul preconștient vecin, cenzura stopîndu-l și făcîndu-l să ia calea întoarsă. Nu există nici un raport între noțiunea de refulare și aceea de sexualitate ; asupra acestui fapt vă atrag atenția într-un mod cu totul deosebit. Refularea este un proces pur psihologic pe care îl caracterizăm încă și mai bine dîndu-i calificativul de *topic*. Prin acest termen dorim să stabilim că noțiunea de refulare este o noțiune spațială, legată de ipoteza noastră privind compartimentele psihice sau, dacă vrem să renunțăm la această reprezentare auxiliară grosieră, putem spune că refularea decurge din faptul că aparatul psihic se compune din mai multe sisteme distincte.

Din comparația pe care am făcut-o reiese că am folosit pînă aici cuvîntul „regresiune" nu cu semnificația sa general admisă, ci într-un sens cu totul special. Dacă îi dați sensul său general, acela de reîntoarcere de la o fază de dezvoltare superioară la una inferioară, refularea poate fi și ea concepută ca o regresiune, ca o revenire la o fază anterioară și mai profundă a dezvoltării unei activități psihice. Numai că, atunci cînd vorbim de refulare, nu avem în vedere această direcție retrogradă, pentru că vedem de asemenea o refulare, în sensul dinamic al cuvîntului, chiar și în cazul în care un act psihic este menținut pe trepte inferioare ale inconștientului. Refularea este o noțiune topică și dinamică ; regresiunea este o noțiune pur descriptivă. Prin regresiune, așa cum am descris-o pînă aici, punînd-o în legătură cu fixația, înțelegem numai întoarcerea libidoului la stadii anterioare ale dezvoltării sale, adică este un fenomen ce diferă total de refulare și este absolut independent de aceasta. Tot așa, nu putem afirma că regresiunea libidoului ar fi un proces pur psihologic și nu știm ce localizare ar trebui să-i dăm în cadrul aparatului psihic. Chiar atunci cînd ea exercită asupra vieții psihice o influență foarte profundă, nu este mai puțin adevărat că dominant este factorul organic.

Aceste puncte de vedere vă vor fi părînd desigur aride. Clinica ne va oferi aplicații care ni le vor face mai concrete. După cum știți, isteria și nevroza obsesională sînt principalele reprezentante ale grupei nevrozelor de transfer. În isterie există în mod vădit o regresiune a libidoului la primele obiecte sexuale, de natură incestuoasă, și putem spune că aceasta există în toate cazurile, chiar și atunci cînd nu observăm nici cea mai mică tendință de regresiune spre o fază anterioară a structurii sexuale. Refularea, în schimb, joacă rolul principal în mecanismul isteriei. Dacă îmi îngăduiți să completez printr-o construcție conceptuală toate cunoștințele certe pe care le-am dobîndit pînă acum despre isterie, aș descrie situația în felul următor : unificarea tendințelor parțiale ale libidoului sub imperiul activității organelor genitale este realizată în isterie, însă rezultatele care decurg de aici se izbesc de rezistența sistemului preconștient legat de conștiință. Organizarea activității genitale este strîns legată de inconștient, însă nu este admisă de preconștient, rezultînd de aici un tablou care prezintă anumite asemănări cu stadiul anterior primatului organelor genitale, ceea ce în realitate este cu totul altceva. Din cele două regresiuni ale libidoului, aceea care duce către o fază anterioară celei a structurii sexuale este mult mai remarcabilă. Cum această din urmă regresiune lipsește în cazul isteriei și cum în întreaga noastră concepție despre nevroze încă se mai resimte influența studierii isteriei, care a precedat-o în timp, importanța regresiunii libidoului nu ne-a apărut decît mult mai tîrziu decît aceea a refulării. Vă previn că punctele noastre de vedere vor suferi noi extensiuni și modificări cînd vom avea de ținut seama, pe lîngă isterie și nevroza obsesională, de nevrozele narcisice.

În nevroza obsesională, dimpotrivă, regresiunea libidoului spre faza preliminară a structurii sadico-anale constituie faptul cel mai frapanat și care își pune amprenta pe toate manifestările simptomatice. Impulsul erotic se prezintă în acest caz sub masca impulsului sadic. Reprezentarea obsedantă *te-aș omorî*, dacă este descotorosită de excrescențele accidentale, indispensabile, înseamnă în fond *aș vrea să mă bucur de dragostea ta*. Imaginați-vă și o regresiune simultană cu privire la obiect, adică o regresiune în care impulsurile respective să nu se aplice decît persoanelor celor mai apropiate și mai iubite și vă veți face o idee de groaza pe care o pot stîrni la bolnav aceste reprezentări obsedante care apar în conștiința sa ca fiindu-i cu totul străine. Însă și refularea joacă în aceste nevroze un rol important, greu de definit într-o introducere succintă ca aceea de față. Regresiunea libidoului, atunci cînd nu este însoțită de refulare, ar putea duce la perversiune, dar nu ar provoca niciodată o nevroză. Vedeți astfel că refularea este procesul cel mai specific al nevrozei, acela care o caracterizează cel mai bine. Voi mai avea, poate, prilejul să vă expun cunoștințele noastre cu privire la mecanismul perversiunilor și atunci veți înțelege că aici totul se petrece infinit mai simplu decît ne închipuim.

Sper să nu mi-o luați în nume de rău că m-am angajat la aceste dezbateri asupra fixației și regresiunii libidoului dacă vă anunț că vi le-am prezentat ca pe o introducere la cercetarea etiologiei nevrozelor. În privința aceasta nu v-am împărtășit decît un singur fapt, anume că oamenii devin nevrotici cînd sînt lipsiți de posibilitatea de a-și satisface libidoul, deci din cauza „privațiunii", ca să folosesc un termen de care m-am mai folosit, simptomele înlocuind la ei satisfacția care le este refuzată. Firește, nu trebuie să tragem de aici concluzia că orice privare de satisfacția libidinală îl nevrozează pe acela care îi este victimă ; teza mea semnifică doar faptul că factorul *privațiune* există în toate cazurile de nevroză cercetate. Ea nu este deci reversibilă. Și, fără îndoială, vă veți da de asemenea seama că această teză ne revelează nu întregul secret al etiologiei nevrozelor, ci numai una din condițiile sale importante și esențiale.

Încă nu știm dacă, în discutarea ulterioară a acestei teze, trebuie să insistăm îndeosebi asupra naturii privațiunii sau asupra particularităților aceluia care suferă de pe urma ei. Aceasta din cauză că privațiunea este rareori completă și absolută ; spre a deveni patogenică, ea trebuie să

intereseze singura satisfacție pe care o caută persoana, singura de care ea este capabilă. În general, există numeroase mijloace care permit să se suporte, fără starea de boală, privațiunea de satisfacția libidinală. Sînt bărbați capabili să îndure fără pagubă această privațiune ; ei nu sînt fericiți, suferă de o anumită melancolie, dar nu cad bolnavi. Trebuie apoi să ținem seama de faptul că tendințele sexuale sînt, dacă mă pot exprima astfel, extraordinar de *plastice*. Ele își pot lua locul una alteia, își pot asuma intensități diferite, iar cînd realitatea refuză satisfacerea uneia, se poate găsi compensare în satisfacerea celeilalte. Ele reprezintă un fel de rețea de vase comunicante, în pofida subordonării lor față de primatul genital : două caracteristici greu de conciliat. În afară de aceasta, tendințele parțiale ale sexualității, ca și instinctul sexual care rezultă din sinteza lor, prezintă o mare facilitate în a-și varia obiectul, de a-și schimba fiecare un obiect cu altul mai accesibil, însușire care opune o puternică rezistență acțiunii patogene a unei privațiuni. Printre acești factori care opun o acțiune ca să zicem așa profilactică acțiunii nocive a privațiunilor, este unul care a dobîndit o importanță socială deosebită. El constă în faptul că tendința sexuală, renunțînd la plăcerea parțială sau la aceea pe care o procură actul procreației, a înlocuit-o printr-un alt scop care are cu cel dintîi raporturi genetice, dar care a încetat să mai fie sexual, devenind social. Denumim acest proces „sublimare" și făcînd aceasta ne alăturăm opiniei generale care acordă o valoare mai mare scopurilor sociale decît celor sexuale care, în fond, sînt scopuri egoiste. Dealtfel, sublimarea nu este decît un caz special al atașării tendințelor sexuale la altele, nesexuale. Vom mai vorbi despre aceasta cu alt prilej.

Sigur că sînteți tentați să credeți că, datorită tuturor acestor mijloace care permit suportarea privațiunii, aceasta își pierde întreaga importanță. Faptele nu se prezintă astfel, privațiunea păstrîndu-și întreaga sa forță patogenă. Mijloacele care i se opun sînt în general insuficiente. Gradul de insatisfacție al libidoului, pe care omul mediu îl poate suporta, este limitat. Plasticitatea și mobilitatea libidoului sînt departe de a fi la toți oamenii desăvîrșite, iar sublimarea nu poate suprima decît o parte a libidoului, fără a mai vorbi de faptul că destui indivizi nu posedă decît într-o mică măsură facultatea de sublimare. Principala restricție se exercită asupra mobilității libidoului, ceea ce are ca efect dependența satisfacției individului de un foarte mic număr de obiecte accesibile și de scopuri realizabile. Amintiți-vă numai că o dezvoltare incompletă a libidoului comportă fixații numeroase și variate ale libidoului la faze anterioare ale structurii și la obiecte anterioare, faze și obiecte care cel mai adesea nu mai sînt capabile să procure o satisfacție reală. Veți recunoaște astfel că fixația libidoului constituie, după privațiune, cel mai puternic factor etiologic al nevrozelor. Putem exprima acest fapt printr-o abreviere schematică, afirmînd că fixația libidoului constituie, în etiologia nevrozelor, factorul predispozant, intern, iar privațiunea factorul accidental, exterior. Consider că este momentul pentru a vă sfătui să nu vă situați pe o poziție partizană într-o discuție cu totul de prisos. În lumea științifică există obiceiul cramponării de o parte din adevăr, al proclamării acestei părți ca fiind întregul adevăr, pentru ca apoi să se conteste, în numele său, tot restul care nu rămîne totuși mai puțin adevărat. Tocmai cu ajutorul

acestui procedeu s-au desprins din mișcarea psihanalitică multe curente, unele din ele nerecunoscînd decît tendințele egoiste și negînd tendințele sociale, altele neținînd cont decît de influența exercitată de sarcinile impuse de viața reală și neglijînd-o complet pe aceea exercitată de trecutul individual etc. În felul acesta am putea să opunem una alteia fixația și privațiunea, dînd naștere la o controversă și întrebînd : sînt nevrozele maladii exogene sau endogene, sînt ele consecința necesară a unei constituții sau produsul unor anumite acțiuni nocive (traumatice) ? Sau, și mai concret, sînt ele provocate de fixația libidoului (și de alte particularități ale constituției sexuale), ori de presiunea exercitată de privațiune ? Punînd totul în cumpănă, această dilemă nu-mi pare mai puțin deplasată decît o alta pe care v-aș putea-o înfățișa : oare copilul se naște pentru că a fost procreat de tată sau pentru că a fost conceput de mamă ? Ambele condiții sînt la fel de indispensabile, îmi veți spune pe bună dreptate. Cam așa stau lucrurile și în ceea ce privește etiologia nevrozelor. Din punct de vedere etiologic, afecțiunile nevrotice pot fi rînduite într-o serie în care cei doi factori, constituția sexuală și influențele exterioare sau, dacă preferați, fixația libidoului și privațiunea, sînt reprezentate în așa fel încît partea unuia dintre acești factori crește pe măsură ce a celuilalt scade. La unul din capetele acestei serii se găsesc cazurile extreme despre care veți putea afirma cu certitudine : dată fiind dezvoltarea anormală a libidoului lor, acești oameni s-ar îmbolnăvi oricare ar fi evenimentele exterioare ale vieții lor și chiar dacă aceasta ar fi lipsită de accidente. La celălalt capăt se găsesc cazurile despre care, dimpotrivă, puteți spune că bolnavii ar fi scăpat sigur de nevroză dacă nu s-ar fi aflat în cutare sau cutare situație. În cazurile intermediare ne aflăm în prezența unor combinații, în așa fel încît unei părți din ce în ce mai mari a constituției sexuale predispozante îi corespunde o parte din ce în ce mai mică influențelor nocive suferite în cursul vieții, și invers. În aceste cazuri, constituția sexuală n-ar fi produs nevroza fără intervenția înrîuririlor nocive, iar aceste înrîuriri nu ar fi fost urmate de un efect traumatic dacă condițiile libidoului ar fi fost altele. În această serie pot, la nevoie, să recunosc o oarecare predominanță a rolului factorilor predispozanți, dar concesia mea depinde de limitele pe care le veți atribui nervozității. [2]

Vă propun să dăm acestor serii de fenomene denumirea de *serii complementare*, prevenindu-vă că vom avea prilejul să stabilim și alte serii asemănătoare.

Tenacitatea cu care libidoul aderă la anumite direcții și la anumite obiecte, *viscozitatea* libidoului, ca să zicem așa, ne apare ca un factor independent, variind de la un individ la altul și ale cărui cauze ne sînt total necunoscute. Dacă nu ne este permis să subestimăm rolul său în etiologia nevrozelor, nu trebuie nici să exagerăm intimitatea raporturilor sale cu această etiologie. Observăm o atare „viscozitate" a libidoului, a cărei cauză ne este de asemenea necunoscută, în numeroase împrejurări, la omul normal și, în calitate de factor determinant, la persoanele care, într-un anumit sens, alcătuiesc o categorie opusă aceleia a nervoșilor : la perverși. Se știa chiar și înainte de psihanaliză (Binet) că adesea este posi-

[2] *„die Grenzen der Nervosität, abstecken wollen"* în textul original. (Nota trad.)

bil să descoperim în anamneza perversilor o impresie foarte veche determinată de o orientare anormală a instinctului sau de o alegere anormală a obiectului și de care libidoul perversului rămîne atașat toată viața. Adesea ne este cu neputință să spunem ce face ca această impresie să devină capabilă de a exercita asupra libidoului o atracție atît de puternică. Vă voi prezenta un caz pe care l-am observat eu însumi. Un bărbat, pe care organele genitale și toate celelalte farmece ale femeii îl lasă astăzi indiferent și care trăiește totuși o excitație sexuală irezistibilă la vederea unui picior de o anumită formă, dealtfel nu dezgolit, își amintește de o întîmplare prin care a trecut pe cînd avea șase ani și care a jucat un rol hotărîtor în fixația libidoului său. Stătea așezat pe un taburet lîngă guvernanta sa, care trebuia să-i dea o lecție de engleză. Guvernanta, o fată bătrînă, uscată, urîtă, cu niște ochi albaștri apoși și cu nasul cîrn, avea nu știu ce la un picior pe care, din această cauză, îl încălțase într-un papuc de catifea și-l ținea întins pe o perniță. Coapsele îi erau totuși acoperite în modul cel mai decent. Tocmai piciorul slab, tendinos, ca acela al guvernantei, a devenit, după o timidă încercare de activitate sexuală normală, unicul său obiect sexual, iar omul nostru era atras în mod irezistibil de un asemenea picior, mai ales dacă acestuia i se adăugau și alte trăsături care-i aminteau de guvernanta engleză. Această fixație a libidoului a făcut din el nu un nevrotic, ci un pervers, ceea ce noi numim un fetișist adorator de picioare. După cum vedeți, cu toate că fixația excesivă și, în plus, precoce a libidoului constituie un factor etiologic indispensabil nevrozei, acțiunea sa se întinde mult dincolo de cadrul nevrozelor. Fixația constituie, astfel, o condiție mai puțin decisivă decît privațiunea despre care am vorbit mai sus.

Așadar, problema determinării nevrozelor pare să se complice. De fapt, cercetarea psihanalitică ne dezvăluie un nou factor care nu figurează în seria noastră etiologică și care apare cu cea mai mare evidență la persoanele pe deplin sănătoase atinse pe neașteptate de o afecțiune nevrotică. Găsim cu regularitate la aceste persoane indiciile unei opoziții de dorințe sau, cum obișnuim să ne exprimăm, ale unui *conflict* psihic. O parte a personalității manifestă anumite dorințe, o altă parte se opune acestora și le respinge. Fără un conflict de acest gen, nu există nevroză. Dealtfel nu este aici nimic ciudat. Cunoașteți că viața noastră psihică este în mod constant frămîntată de conflicte cărora ne străduim să le găsim soluția. Pentru ca un asemenea conflict să devină patogen avem deci nevoie de condiții speciale. În consecință, trebuie să ne întrebăm care sînt aceste condiții, între ce forțe psihice se desfășoară aceste conflicte patogene, care sînt raporturile care există între conflict și ceilalți factori determinanți.

Sper să pot da acestor întrebări răspunsuri mulțumitoare, deși scurte și schematice. Conflictul este provocat de privațiune, libidoul căruia îi este refuzată satisfacția normală fiind obligat să caute alte obiecte și căi. Condiția acestuia este dezaprobarea celorlalte căi și obiecte de către o anumită fracțiune a personalității: rezultă un *veto* care face imposibil noul mod de satisfacere. Începînd din acest moment formarea simptomelor urmează o cale pe care o vom parcurge mai tîrziu. Tendințele libidinale respinse caută în acest caz să se manifeste pe căi ocolite, însă nu fără a se strădui să-și justifice cerințele cu ajutorul unor deformări și

atenuări. Aceste căi ocolite sînt acelea ale formării simptomelor, care reprezintă o satisfacție nouă sau de substituție, devenită necesară ca urmare a privațiunii.

Importanța conflictului psihic mai poate fi reliefată dacă adăugăm: „Pentru ca o privațiune *exterioară* să devină patogenă, trebuie să i se adauge o privațiune *interioară*". Se înțelege că privațiunea exterioară și cea interioară se raportează la obiecte diferite și urmează căi diferite. Privațiunea exterioară exclude cutare posibilitate de satisfacție, privațiunea interioară ar vrea să excludă altă posibilitate și tocmai în legătură cu aceasta se declanșează conflictul. Prefer acest procedeu de expunere, avînd în vedere conținutul său implicit. El implică îndeosebi probabilitatea că în epocile de început ale dezvoltării umane reținerile interioare au fost determinate de obstacole exterioare reale.

Care sînt însă forțele din care emană opoziția împotriva tendinței libidinale, care este cealaltă latură a conflictului patogen? Acestea sînt, ca să ne exprimăm într-un mod foarte general, tendințele nesexuale. Noi le desemnăm cu numele generic de „tendințe ale *eului*"; psihanaliza nevrozelor de transfer nu ne oferă nici un mijloc utilizabil spre a urmări descompunerea lor ulterioară, nu reușim să le cunoaștem într-o oarecare măsură decît prin rezistențele opuse analizei. Conflictul patogen este un conflict între tendințele *eului* și tendințele sexuale. Avem impresia, în unele cazuri, că este vorba de un conflict între diferite tendințe pur sexuale; această aparență nu infirmă cu nimic teza noastră, pentru că din cele două tendințe în conflict, una este întotdeauna cea care caută, ca să zicem așa, să satisfacă *eul*, pe cînd cealaltă ia o poziție de apărare pretinzînd că conservă *eul*. Revenim, deci, la conflictul dintre *eu* și sexualitate.

Ori de cîte ori psihanaliza înfățișa cutare sau cutare eveniment psihic ca pe un produs al tendințelor sexuale, i se obiecta cu iritare că omul nu este alcătuit numai din sexualitate, că există în viața psihică alte tendințe și interese decît tendințele și interesele de natură sexuală, că nu trebuie să derivăm „totul" din sexualitate etc. Ei bine, nu cunosc nimic mai reconfortant decît faptul de a fi o dată de acord cu adversarii. Psihanaliza n-a uitat nicidecum că există tendințe nesexuale, ea și-a înălțat edificiul pe principiul separării nete și tranșante a tendințelor sexuale și a tendințelor care se raportează la *eu* și afirmă, fără a aștepta obiecții, că nevrozele sînt produse nu ale sexualității, ci ale conflictului dintre *eu* și sexualitate. Ea nu are nici un motiv plauzibil să conteste existența sau importanța tendințelor *eului* atunci cînd încearcă să degajeze și să definească rolul tendințelor sexuale în starea de boală și în viață. Dacă psihanaliza a fost determinată să se ocupe în primul rînd de tendințele sexuale, aceasta s-a datorat faptului că nevrozele de transfer au reliefat aceste tendințe în mod deosebit și i-au oferit în felul acesta pentru studiu un domeniu neglijat de alții.

Tot așa, nu este corect să se pretindă că psihanaliza nu se interesează de aspectul nesexual al personalității. Tocmai separația între *eu* și sexualitate a dovedit cu o claritate fără seamăn că tendințele *eului* au și ele o dezvoltare semnificativă, care nu este nici cu totul independentă de libido, nici cu totul lipsită de reacție împotriva acestuia. Respectul adevărului ne obligă însă să spunem că noi cunoaștem dezvoltarea *eului*

într-o mult mai mică măsură decît pe aceea a libidoului, cauza fiind că numai ca urmare a studierii nevrozelor narcisice putem spera să pătrundem în structura eului. Cunoaştem totuşi o încercare foarte interesantă în legătură cu această problemă. Este vorba de S. F e r e n c z i , care a încercat să stabilească în mod teoretic fazele de dezvoltare a *eului*, aşa că avem cel puţin două puncte de sprijin solide în judecarea acestei dezvoltări. Nu este adevărat că interesele libidinale ale unei persoane ar fi dintru început şi în chip necesar în opoziţie cu interesele sale de autoconservare ; mai degrabă putem spune că *eul* caută, în fiecare etapă a dezvoltării, să se armonizeze cu structura sexuală, să şi-o adapteze. Succesiunea diferitelor faze de dezvoltare a libidoului are loc într-adevăr conform unui program prestabilit ; totuşi nu este îndoielnic că această succesiune poate fi influenţată de către *eu*, că trebuie să existe un anumit paralelism, o anumită concordanţă între fazele de dezvoltare ale *eului* şi acelea ale libidoului şi că din tulburarea acestei concordanţe poate lua naştere un factor patogen. Un aspect care ne interesează în mod deosebit este să ştim cum se comportă *eul* în cazurile în care libidoul a permis o fixaţie într-o fază dată a dezvoltării sale. *Eul* se poate acomoda cu această fixaţie, caz în care devine, într-o măsură corespunzătoare acesteia, pervers sau, ceea ce înseamnă acelaşi lucru, infantil. Dar el poate de asemenea să se opună acestei fixaţii a libidoului, caz în care *eul* suferă o *refulare* acolo unde libidoul a suferit o *fixaţie*.

Urmînd această cale, găsim că al treilea factor al etiologiei nevrozelor, *tendinţa spre conflicte*, depinde atît de dezvoltarea *eului* cît şi de aceea a libidoului. Ne-am completat astfel ideile referitoare la determinismul nevrozelor. În primul rînd, cunoaştem condiţia cea mai generală, reprezentată de privaţiune, după care urmează fixaţia libidoului care o împinge în anumite direcţii, iar în al treilea rînd intervine tendinţa la conflict care decurge din dezvoltarea *eului* deviat de aceste tendinţe ale libidoului. Aşadar, situaţia nu este nici atît de complicată şi nici atît de greu de sesizat pe cît vă va fi părut probabil în timp ce îmi dezvoltam ideile. Nu-i mai puţin adevărat că asupra acestei probleme nu s-a spus totul. La cele ce v-am arătat, am mai avea de adăugat ceva nou, după cum am putea să supunem unei analize mai profunde lucrurile deja cunoscute.

Spre a vă demonstra influenţa pe care o exercită dezvoltarea *eului* asupra genezei conflictului si prin urmare asupra determinării nevrozelor, vă voi cita un exemplu care, deşi imaginar, nu are nimic neverosimil. Acest exemplu mi-a fost inspirat de titlul unui vodevil al lui Nestroy : *„La parter şi la primul etaj"*. La parter locuieşte îngrijitorul casei, iar la primul etaj proprietarul, un om înstărit şi stimat. Şi unul şi celălalt au copii şi bănuim că fetiţa proprietarului dispune de posibilitatea ca, în afara cazurilor în care este supravegheată, să se joace cu fetiţa îngrijitorului. Se poate întîmpla ca în aceste împrejurări jocurile copiilor să capete un caracter indecent, adică sexual, ei să se joace de pildă „de-a tata şi mama", să încerce să-şi vadă fiecare părţile intime ale corpului şi să-şi irite organele genitale. Fetiţa proprietarului care, în ciuda celor cinci sau şase ani ai ei, a putut avea ocazia să facă unele observări cu privire la sexualitatea adulţilor, poate juca în această împrejurare rolul de seducătoare. Chiar şi atunci cînd nu durează prea mult, aceste „jocuri" sînt de ajuns ca să activeze la cei doi copii anumite tendinţe sexuale care, după încetarea jocului, se manifestă timp de cîţiva ani prin masturbaţie. Iată ceea ce vom găsi comun la cei doi copii ; rezultatul final însă, va diferi de la unul la altul. Fetiţa portarului va practica masturbaţia aproximativ pînă la apariţia menstruaţiei, ca să renunţe apoi fără dificultate, îşi va lua cîţiva ani mai tîrziu un amant, poate că va face un copil, va îmbrăţişa cutare sau cutare carieră, poate că va ajunge artistă la modă şi va sfîrşi prin a intra în aristocraţie. Poate că va avea o soartă mai puţin strălucită, însă îşi va trăi restul vieţii fără a se resimţi de pe urma exerciţiului precoce al sexualităţii, scutită de nevroză. Altfel se vor petrece lucrurile cu fetiţa proprietarului. Curînd, fiind încă copil, ea va trăi sentimentul de a fi făcut ceva rău, va renunţa imediat, dar ca urmare a unei teribile lupte interioare, la satisfacţia masturbatoare, dar nu fără a păstra o amintire şi o impresie deprimantă. Cînd, la adolescenţă, se va afla în situaţia de a afla cîte ceva despre raporturile sexuale, ea le va evita cu o aversiune inexplicabilă şi va prefera să le ignore. Este posibil ca ea să sufere atunci din nou presiunea puternică a tendinţei spre masturbare, fără a avea curajul să se plîngă în legătură cu aceasta. Cînd va fi atins vîrsta la care fetele încep să viseze la măritiş, ea va cădea pradă nevrozei şi drept urmare va trăi o profundă decepţie faţă de căsătorie, viaţa înfăţişîndu-i-se în culorile cele mai sumbre. Dacă reuşim să descompunem această nevroză cu ajutorul analizei, vom constata că această fată bine crescută, inteligentă, idealistă şi-a refulat în întregime tendinţele sexuale, însă acestea, fără ca ea să fie conştientă de fenomen, se raportează în permanenţă la mizerabilele jocuri la care s-a dedat cu prietena sa din copilărie.

Deosebirea dintre aceste două destine, în pofida identităţii evenimentelor iniţiale, ţine de faptul că *eul* uneia din protagonistele noastre a avut o dezvoltare pe care cealaltă nu a cunoscut-o. Fiicei îngrijitorului activitatea sexuală i s-a înfăţişat mai tîrziu sub un aspect la fel de natural şi lipsit de reticenţe ca în copilărie, pe cînd fiica proprietarului a suferit influenţa educaţiei şi a exigenţelor sale. Date fiind sugestiile pe care le-a primit de la educatori, ea şi-a făcut din puritatea şi castitatea femeii un ideal incompatibil cu activitatea sexuală, iar formaţia intelectuală i-a slăbit interesul pentru rolul pe care era chemată să-l joace în calitatea ei de femeie. Tocmai ca o consecinţă a acestei dezvoltări morale şi intelectuale mai înalte decît cea de care s-a bucurat prietena sa a ajuns în conflict cu imperativele sexualităţii.

Aş dori să mai insist astăzi asupra unui alt aspect referitor la dezvoltarea *eului*, tocmai ţinînd seama de perspectivele pe care ni le deschide şi de faptul că concluziile pe care le vom trage de aici vor fi de natură să justifice separarea tranşantă, dar care nu sare în ochi, pe care noi o postulăm între tendinţele *eului* şi tendinţele sexuale. Spre a formula o judecată asupra acestor două căi de dezvoltare, trebuie să pornim de la o premisă de care nu s-a ţinut cont îndeajuns pînă astăzi. Cele două căi de dezvoltare, a libidoului şi a *eului*, nu sînt în fond decît legate testamentare, repetări prescurtate ale dezvoltării pe care omenirea întreagă a parcurs-o de la origini şi care se întinde pe o mare durată de timp. În ceea ce priveşte dezvoltarea libidoului, i se recunoaşte cu dragă inimă această origine *filogenetică*. Amintiţi-vă numai că la unele

animale aparatul genital prezintă legături strînse cu gura, că la altele este inseparabil de aparatul excretor, iar la o altă categorie se leagă de organele locomotorii, despre toate acestea veți găsi o interesantă expunere în valoroasă carte a lui W. Bölsche. Observăm la animale, ca să spunem așa, toate felurile de perversiune și de structură sexuală în stare nativă. Or, la om punctul de vedere filogenetic este în parte mascat de faptul că particularitățile care sînt în fond moștenite, nu sînt mai puțin dobîndite din nou în cursul dezvoltării individuale, probabil din cauză că împrejurările care au impus odinioară achiziția unei particularități date persistă și continuă să-și exercite acțiunea asupra tuturor indivizilor care se succed. Aș putea afirma că aceste condiții, din productive cum au fost altădată, au devenit doar declanșatoare. În afară de aceasta, este incontestabil că mersul dezvoltării predeterminate poate fi tulburat și modificat la fiecare individ prin influențe exterioare recente. În ceea ce privește forța care a dictat umanității această dezvoltare și a cărei acțiune continuă să se exercite în aceeași direcție, o cunoaștem : este tot privațiunea impusă de realitate sau, ca s-o numim pe numele său adevărat, *necesitatea* care decurge din viață, Αναγδη. Nevroticii sînt cei la care în perioada copilăriei această rigoare a provocat efecte dezastruoase, dar oricare ar fi educația primită, sîntem expuși la riscuri. Proclamînd că necesitatea vitală constituie motorul dezvoltării, nu micșorăm dealtfel cu nimic importanța „tendințelor evolutive interne", atunci cînd existența acestora se face simțită.

Or, se cuvine să notăm că tendințele sexuale și instinctul de conservare nu se comportă în același fel față de necesitatea reală. Instinctele care au ca finalitate conservarea și tot ceea ce ține de ea sînt mai accesibile educației ; ele izbutesc repede să se încline în fața necesității și să-și conformeze dezvoltarea în raport de cerințele realității. Faptul este de înțeles, dat fiind că altfel ele nu-și pot procura obiectele de care au nevoie și fără de care individul riscă să piară. Tendințele sexuale, care la început nu au nevoie de obiect și ignoră această trebuință, sînt mai greu de educat. Ducînd o existență ca să spunem așa parazitară, asociată cu aceea a altor organe, capabile să-și găsească o satisfacție autoerotică, fără ca măcar să depășească corpul individului, ele scapă influenței educative a necesității reale și, la majoritatea oamenilor păstrează toată viața, din anumite puncte de vedere, un caracter arbitrar, capricios, refractar, „enigmatic". Adăugați la aceasta faptul că un tînăr încetează de a mai fi educabil din momentul în care trebuințele sale sexuale ating intensitatea maximă. Educatorii o știu și procedează în consecință ; dar poate se vor lăsa convinși de rezultatele psihanalizei ca să recunoască faptul că educația primită în prima copilărie lasă cele mai adînci amprente. Omul este integral format deja de la vîrsta de patru sau cinci ani și mai tîrziu se mulțumește să manifeste ceea ce i s-a dat pînă la această vîrstă. [3]

[3]) Afirmația lui Freud, potrivit căreia educația primită în copilărie lasă cele mai adînci amprente, este exactă. Atît trăsăturile de caracter (pozitive și negative), cît și deprinderile, obișnuințele, atitudinile etc. formate la această vîrstă se remarcă printr-o mare stabilitate, uneori putîndu-se manifesta din nou și după ce, prin eforturi pedagogice deosebite sau prin forța experienței de viață, ele au fost înlocuite prin altele mai conforme cu cerințele integrării sociale. Este însă exagerată

Pentru a sublinia întreaga semnificație a deosebirii pe care am stabilit-o între aceste două grupuri de instincte, sîntem nevoiți să facem o lungă digresiune și să introducem una din acele considerații cărora li se potrivește calificativul de *economice*. Făcînd aceasta, vom aborda unul din domeniile cele mai importante, dar, din nefericire, și dintre cele mai obscure ale psihanalizei. Ne punem întrebarea dacă o intenție fundamentală oarecare este inerentă activității aparatului nostru psihic și acestei întrebări îi răspundem printr-o primă aproximare, spunînd că după toate aparențele ansamblul activității noastre psihice are drept scop să ne procure plăcerea și de a ne face să evităm neplăcerea, fiind reglată în mod automat de *principiul plăcerii.* [4]) Or, am da totul ca să cunoaștem condițiile plăcerii și ale neplăcerii, însă tocmai elementele acestei cunoașteri ne lipsesc. Singurul lucru pe care îl putem afirma este că plăcerea se află în legătură cu diminuarea, atenuarea sau stingerea masei excitațiilor acumulate în aparatul psihic, pe cînd suferința merge mînă-n mînă cu creșterea, cu exacerbarea acestora.

Examinarea celei mai intense plăceri accesibile omului, plăcerea trăită în cursul săvîrșirii actului sexual, nu lasă nici un dubiu asupra acestui aspect. Cum în aceste acte însoțite de plăcere este vorba de cheltuirea de mari cantități de excitație sau de energie psihică, dăm considerentelor legate de acestea numele de *economice*. Notăm că sarcina care incumbă aparatului psihic și acțiunea pe care el o exercită pot fi descrise altfel și într-un mod mai general decît insistînd asupra dobîndirii plăcerii. Putem spune că aparatul psihic servește la dominarea și suprimarea excitațiilor și incitațiilor de origine externă sau internă. În ceea ce privește tendințele sexuale, este evident că de la începutul și pînă la sfîrșitul dezvoltării lor ele reprezintă un mijloc de dobîndire a plăcerii, îndeplinindu-și această funcție fără a o slăbi. Același este, la început, obiectivul tendințelor *eului*. Dar, sub presiunea marii educatoare care este necesitatea, tendințele *eului* nu întîrzie să modifice principiul plăcerii. Sarcina de a în-

afirmația sa că, după vîrsta de 4—5 ani, omul nu ar face decît să „manifeste ceea ce i s-a dat pînă la această vîrstă". În realitate, personalitatea umană este transformabilă în mod nelimitat, iar stadiile de dezvoltare care succed copilăriei au ponderea lor în procesul niciodată încheiat al formării și educării omului. Din acest punct de vedere, pedagogul american J. R. Kidd scrie cu deplină îndreptățire : *„Oamenii nu se hrănesc la maturitate cu momentul copilăriei și al tinereții și nu navighează pur și simplu de-a lungul coastei către bătrînețe. Există tot atît de multe probleme noi de rezolvat și situații noi de stăpînit în timpul anilor maturității, pe cîte există în timpul perioadelor de viață anterioare. Maturitatea are punctele sale de tranziție și crizele sale. Ea este o perioadă de dezvoltare aproape la fel de completă ca sens cum sînt perioadele de dezvoltare ale copilăriei și adolescenței" (How Adults Learn*, Association Press, New York, 1973). (Nota trad.)

[4] Principiul freudian „al plăcerii", care călăuzește din inconștient ființa umană în toate demersurile sale, reflectă tendința inerentă oricărui impuls sau „dorințe" de a-și urmări propria-i satisfacție, indiferent de alte considerente. În dialectica existenței i se opune *„principiul realității"* care, cum arată Freud, ne obligă să amînăm obținerea satisfacției. *„să nu profităm de anumite posibilități ce ni se oferă și chiar să suportăm, datorită lungului ocol pe care consimțim să-l facem spre a ajunge la plăcere, o momentană neplăcere" (Jenseits des Lustprinzips,* în *Gesammelte Schriften,* VI., Leipzig, Wien, Zürich, Internatinaler Psychoanalitischer Verlag, 1925). În fond, „principiul realității" introduce în structura psihică și în comportamentul omului regulile de etică socială, acceptate uneori cu destulă dificultate. (Nota trad.)

depărta suferința i se impune cu aceeași urgență ca și aceea de a-și asigura plăcerea, *eul* învață că este indispensabil să renunțe la satisfacția imediată, să amîne dobîndirea plăcerii, de a suporta unele suferințe și de a renunța în general la anumite surse de plăcere. *Eul* astfel educat devine „rezonabil", nu se mai lasă dominat de principiul plăcerii, ci se supune *principiului realității* care, în fond, are și el drept scop plăcerea, dar o plăcere care, amînată și atenuată, are avantajul de a oferi certitudinea pe care ne-o dă contactul cu realitatea și conformarea la exigențele sale.

Trecerea de la principiul plăcerii la principiul realității constituie unul din progresele cele mai importante în dezvoltarea *eului*. Știm deja că tendințele sexuale nu depășesc decît tîrziu și oarecum forțate și constrînse această fază a dezvoltării *eului*, iar mai departe vom vedea ce consecințe pot decurge pentru om din aceste legături mai slabe dintre sexualitatea sa și realitatea exterioară. Dacă *eul* omului se dezvoltă și își are istoria sa, ca și libidoul, nu veți fi surprinși să aflați că poate exista de asemenea o „regresiune a *eului*" și poate că veți fi curioși să cunoașteți rolul pe care îl poate juca în maladiile nervoase această întoarcere a *eului* la faze anterioare ale dezvoltării.

*

* *

XXIII

MODALITĂȚILE DE FORMARE A SIMPTOMELOR

Pentru profan, esența bolii ar constitui-o simptomele, iar însănătoșirea ar consta în înlăturarea acestora. Medicul, dimpotrivă, se străduiește să facă distincția între simptome și maladie și pretinde că dispariția simptomelor este departe de a însemna vindecarea. Ceea ce rămîne din boală după dispariția simptomelor este tocmai capacitatea de a genera noi simptome. În consecință, vom adopta în mod provizoriu punctul de vedere al profanului și vom admite că analiza simptomelor echivalează cu înțelegerea bolii.

Simptomele, iar noi nu vorbim aici, firește, decît de simptome psihice (sau psihogene) și de maladii psihice, sînt, pentru viața privită în ansamblul ei, acte vătămătoare sau cel puțin inutile, acte îndeplinite cu aversiune, care sînt însoțite de un sentiment penibil sau de suferință. Principala lor vătămare constă în efortul psihic cerut de execuția lor și în acela de care este nevoie pentru a le combate. În cazul în care avem un proces de formare exagerată de simptome, acest efort dublu poate antrena după sine o asemenea sărăcire a energiei psihice disponibile încît persoana interesată devine incapabilă de a mai face față sarcinilor importante ale vieții. Cum acest efect constituie mai ales o expresie a cantității de energie cheltuite, veți înțelege fără greutate că „a fi bolnav" este o noțiune esențialmente practică. Totuși, dacă vă situați dintr-un unghi de vedere teoretic și faceți abstracție de aceste cantități, veți putea spune, fără teama de a fi dezmințiți, că noi toți sîntem bolnavi, adică nevrotici, dat fiind că condițiile care guvernează formarea simptomelor există și la omul normal.

În ceea ce privește simptomele nevrotice, știm de-acum că ele sînt efectul unui conflict care se declanșează în subiect ca urmare a unui mod nou de satisfacere a libidoului. Cele două forțe care s-au separat se reunesc în simptome, reconciliindu-se, ca să zicem așa, printr-un compromis care nu este altceva decît formarea simptomelor. Aceasta și explică puterea de rezistență a simptomului : el este susținut de ambele părți. Știm de asemenea că unul din acești doi adversari în conflict este reprezentat de libidoul nesatisfăcut, îndepărtat de la realizare și obligat să-și caute noi modalități de satisfacție. Dacă realitatea se arată nemiloasă, chiar și în cazul în care libidoul este dispus să adopte un alt obiect în locul aceluia care îi este refuzat, acesta va fi în final silit să se angajeze pe calea regresiunii și să încerce să-și afle satisfacția fie în una din structurile deja depășite, fie într-unul din obiectele abandonate anterior.

Ceea ce atrage libidoul pe calea regresiunii sînt fixaţiile pe care le-a lăsat în aceste stadii timpurii ale dezvoltării sale.

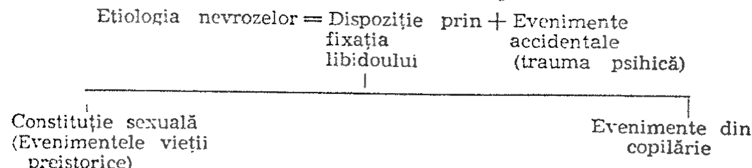
Calea regresiunii se separă net de aceea a nevrozei. Cînd aceste regresiuni nu trezesc nici o opoziţie a *eului*, procesul se produce fără nevroză şi libidoul obţine o satisfacţie reală, chiar dacă nu totdeauna normală. Dar atunci cînd *eul* — care controlează nu numai conştiinţa, ci şi căile de acces ale inervaţiei motrice şi, drept urmare, posibilitatea realizării tendinţelor psihice —, cînd eul, spuneam, nu acceptă aceste regresiuni, ne aflăm în faţa unui conflict. Libidoul găseşte, ca să zicem aşa, calea blocată şi e silit să încerce să scape într-o direcţie în care îşi poate cheltui rezerva sa de energie potrivit cerinţelor principiului plăcerii. El trebuie să se separe de *eu*. Operaţia aceasta îi este înlesnită de fixaţiile pe care le-a format de-a lungul dezvoltării sale şi împotriva cărora *eul* s-a apărat de fiecare dată cu ajutorul refulărilor. Ocupînd în mersul său regresiv aceste poziţii refulate, libidoul se sustrage *eului* şi legilor sale şi renunţă în acelaşi timp la orice educaţie pe care a primit-o sub influenţa sa. Libidoul s-a lăsat călăuzit doar atîta timp cît putea năzui într-o satisfacţie, dar, sub dubla presiune a privaţiunii exterioare şi interioare, s-a revoltat împotriva subordonării şi cugetă cu regret la fericirea din trecut. Acesta este caracterul său, în fond invariabil. Reprezentările în care libidoul va investi de acum înainte energia sa fac parte din sistemul inconştientului şi se supun proceselor care au loc în acest sistem, în primul rînd procesele condensării şi deplasării. Ne găsim aici în prezenţa aceleiaşi situaţii ca aceea care caracterizează formarea viselor. Ştim că visul propriu-zis, care s-a format în inconştient în calitate de realizare a unei dorinţe imaginare inconştiente, se loveşte de o anumită activitate (pre)conştientă. Aceasta impune visului inconştient cenzura sa, în urma căreia survine un compromis caracterizat de formarea unui vis manifest. La fel se petrec lucrurile cu libidoul, al cărui obiect, expulzat în inconştient, trebuie să ţină seama de forţa *eului* preconştient. Opoziţia făcută acestui obiect de către *eu* constituie pentru libido un fel de „contraatac" îndreptat împotriva noii sale poziţii şi îl obligă să aleagă un mod de expresie care poate fi împărtăşit şi de către *eu*. În felul acesta ia naştere simptomul, care este un produs considerabil deformat de satisfacerea inconştientă a unei dorinţe libidinale, un produs echivoc, ales cu abilitate şi avînd două semnificaţii diametral opuse. În ceea ce priveşte acest din urmă aspect, între vis şi simptom există o deosebire, în sensul că în cazul celui dintîi intenţia preconştientă vizează numai protejarea somnului, neadmiţînd în conştiinţă nimic susceptibil să-l tulbure ; ea nu opune dorinţei inconştiente un *veto* tranşant, nu-i strigă „Nu !". Dimpotrivă, în cazul visului intenţia preconştientă trebuie să fie mai tolerantă, situaţia omului care doarme fiind mai puţin ameninţată, pentru că starea de somn reprezintă o barieră care suprimă orice comunicaţie cu realitatea.

După cum vedeţi, dacă libidoul poate să se sustragă condiţiilor create de conflict, el o datorează existenţei fixaţiilor. Prin întoarcerea la fixaţii, libidoul suprimă efectul refulărilor şi obţine o derivaţie sau o satisfacţie, cu condiţia de a respecta clauzele compromisului. Prin ocolurile sale în spaţiul inconştientului şi al fixaţiilor, el reuşeşte finalmente să-şi procure o satisfacţie reală, cu toate că extrem de limitată şi abia de recunoscut.

Voi face două remarci cu privire la acest rezultat final : în primul rînd vă atrag atenţia asupra legăturilor strînse care există aici între libido şi inconştient, pe de o parte, între conştiinţă şi realitate, pe de alta, cu toate că la început aceste două cupluri nu erau legate între ele prin nici un fir ; în al doilea rînd, ţin să vă previn, rugîndu-vă să nu uitaţi că tot ce vă voi spune în continuare se referă în chip exclusiv la formarea simptomelor în nevroza isterică.

Unde găseşte libidoul fixaţiile de care are nevoie spre a-şi croi drum pe terenul refulărilor ? În activităţile şi evenimentele sexualităţii infantile, în tendinţele parţiale şi în obiectele abandonate şi neglijate ale copilăriei. Libidoul revine la toate acestea. Importanţa copilăriei este dublă : pe de o parte, copilul manifestă pentru prima dată instincte şi tendinţe pe care le aduce în lume în calitate de dispoziţii native şi, pe de altă parte, suferă influenţe exterioare, trăieşte evenimente accidentale care trezesc la activitate alte instincte ale sale. Cred că avem un drept de necontestat să adoptăm această diviziune. Manifestarea dispoziţiilor înnăscute nu ridică nici o obiecţie critică, însă experienţa analitică ne obligă să admitem că evenimente pur accidentale petrecute în copilărie sînt capabile să lase în urma lor puncte de sprijin pentru fixaţiile libidoului. Dealtfel nu văd aici nici o dificultate teoretică. Dispoziţiile constituţionale sînt în mod incontestabil vestigii pe care ni le-au lăsat trăirile strămoşilor îndepărtaţi ; avem de-a face aici cu caracteristici care ele însele au fost dobîndite într-o zi, pentru că fără achiziţii nu ar exista ereditate. Este oare admisibil ca facultatea de a dobîndi noi caractere susceptibile de a fi transmise ereditar să fie refuzată tocmai generaţiei pe care o avem în vedere ? Valoarea evenimentelor vieţii infantile nu trebuie să fie, cum se face adesea, diminuată în favoarea evenimentelor vieţii ancestrale şi ale maturităţii individului luat în cercetare ; faptele care umplu copilăria merită, dimpotrivă, o consideraţie cu totul aparte. Ele antrenează consecinţe cu atît mai grave cu cît au loc într-o perioadă în care dezvoltarea este încă neterminată, circumstanţă care favorizează tocmai acţiunea lor traumatică. Lucrările lui Roux şi ale altora asupra mecanicii dezvoltării ne-au dovedit că cea mai mică leziune, o înţepătură de ac, de exemplu, aplicată embrionului în timpul diviziunii celulare, poate duce la tulburări foarte grave ale dezvoltării. Aceeaşi leziune cauzată larvei sau animalului maturizat poate fi suportată fără nici un efect dăunător.

Fixaţia libidoului adultului, pe care am introdus-o în ecuaţia etiologică a nevrozelor cu titlu de reprezentant al factorului constituţional, se lasă acum descompusă în alţi doi factori : dispoziţia ereditară şi dispoziţia dobîndită în prima copilărie. Ştiu că o schemă este totdeauna bine primită de cei care doresc să înveţe. Să rezumăm, deci, raporturile dintre diverşii factori, în schema de mai jos :

Constituția sexuală ereditară prezintă o mare varietate de dispoziții, după cum dispoziția interesează în mod deosebit cutare sau cutare tendință parțială, luată aparte sau în combinație cu altele. În asociere cu evenimentele din copilărie constituția formează o nouă „serie complementară", întru totul analoagă aceleia a cărei existență am constatat-o ca rezultat al asocierii dispoziției cu evenimentele accidentale ale vieții adultului. Atît într-o parte cît și în cealaltă regăsim aceleași cazuri extreme și aceleași relații de substituție. În legătură cu aceasta ne putem întreba dacă cea mai remarcabilă dintre regresiunile libidoului, adică regresiunea sa la vreuna din fazele anterioare ale structurii sexuale, nu este determinată în mod preponderent de condițiile constituționale ereditare. Am face însă bine să amînăm răspunsul la această întrebare pînă cînd vom dispune de o serie mai importantă de forme ale afecțiunilor nevrotice.

Să stăruim acum asupra acelui rezultat al cercetării analitice care ne dovedește că libidoul nevroticilor este legat de viața lor sexuală infantilă. Din cauza aceasta evenimentele de acest fel par să capete o importanță vitală pentru om și să joace un rol considerabil în declanșarea bolilor nervoase. Această importanță și acest rol sînt incontestabil foarte însemnate, atît timp cît nu se ține seama decît de munca terapeutică. Dar dacă se face abstracție de această activitate, observăm ușor că riscăm să fim victima unei neînțelegeri, făcîndu-ne despre viață o concepție unilaterală, întemeiată prea exclusiv pe situația nevrotică. Importanța evenimentelor infantile este diminuată de faptul că libidoul, în mișcarea sa regresivă, nu se mai fixează aici decît după ce a fost izgonit din pozițiile sale cele mai avansate. Concluzia care pare a se impune în aceste condiții este că evenimentele infantile la care ne referim nu au avut, în perioada în care s-au petrecut, nici o importanță și că ele nu au devenit importante decît ulterior, în chip retrospectiv. Amintiți-vă că am adoptat o atitudine similară cînd am discutat despre *complexul lui Oedip*.

Nu ne va fi greu să adoptăm o poziție în cazul special de care ne ocupăm. Remarca potrivit căreia transformarea libidinală și, în consecință, rolul patogen al evenimentelor din copilărie sînt în mare măsură întărite de regresiunea libidoului, este desigur justificată, însă ne-ar putea induce în eroare dacă am accepta-o fără rezerve. Deci trebuie să ținem seama și de alte considerente. În primul rînd, observația arată în mod indiscutabil că evenimentele din copilărie au importanța lor proprie, care dealtfel apare chiar din anii copilăriei. Există nevroze infantile în care regresiunea în timp nu joacă decît un rol neînsemnat sau nici nu se produce, afecțiunea izbucnind ca urmare imediată a unui eveniment traumatic. Întreprindem studiul nevrozelor infantile pentru a preveni o serie de neînțelegeri primejdioase cu privire la nevrozele adulților, așa cum studiul viselor infantile ne-a pus pe calea înțelegerii viselor adulților. Dealtfel nevrozele infantile sînt foarte frecvente, mult mai frecvente decît s-ar crede. Ele trec adesea neobservate, sînt considerate ca semne de răutate sau de proastă educație, sînt adesea reprimate de autoritățile care guvernează dezvoltarea copilului, însă sînt lesne de recunoscut printr-un examen retrospectiv. Ele se manifestă cel mai adesea sub forma unei *isterii anxioase* [1]). Veți afla cu un alt prilej ce înseamnă aceasta. Cînd o nevroză se declară într-una din fazele ulterioare ale vieții, analiza ne dezvăluie cu regularitate faptul că ea nu este decît urmarea directă a unei nevroze infantile care, la vremea ei, nu s-a manifestat decît voalat, în germen. Sînt însă cazuri, cum am spus, în care această nervozitate infantilă continuă neîntrerupt, devenind o maladie care se suprapune pe toată durata vieții. Am avut prilejul să examinăm chiar pe copil, în stare actualizată, cîteva cazuri de nevroză infantilă; cel mai adesea, însă, a trebuit să ne mulțumim să deducem existența unei nevroze infantile dintr-o nevroză a vîrstei adulte, ceea ce ne-a obligat la unele rectificări și precauții.

În al doilea rînd, sîntem nevoiți să recunoaștem că această regresiune regulată a libidoului către perioada infantilă ar avea de ce să surprindă dacă n-ar exista în această perioadă ceva ce exercită asupra libidoului o atracție deosebită. Fixația, căreia îi admitem existența în anumite puncte ale traiectului parcurs de dezvoltare, ar fi fără conținut dacă n-o concepem ca pe cristalizarea unei anumite cantități de energie libidinală. Trebuie în sfîrșit să vă amintesc că, în ceea ce privește intensitatea și rolul patogen, există între evenimentele din copilărie și acelea din viața ulterioară același raport de complementaritate pe care l-am constatat și în seriile de evenimente studiate anterior. Sînt cazuri în care singurul factor etiologic este constituit de evenimentele sexuale ale copilăriei, de origine sigur traumatică și ale căror efecte nu cer, spre a se manifesta, alte condiții decît acelea oferite de constituția sexuală medie și de imaturitate. Există, în schimb, cazuri în care etiologia nevrozei trebuie căutată exclusiv în conflictele ulterioare și în care rolul impresiilor din copilărie, dezvăluit de analiză, apare ca un efect al regresiunii. Avem în felul acesta extremele „opririi dezvoltării" și ale „regresiunii", iar între aceste două extreme toate gradele combinării între acești doi factori.

Toate aceste fapte prezintă un anumit interes pentru pedagogie, care își propune să prevină nevrozele, instituind de timpuriu un control asupra vieții sexuale a copilului. Atîta timp cît ne concentrăm întreaga atenție asupra evenimentelor sexuale ale copilăriei, putem crede că am făcut totul spre a preveni maladiile nervoase dacă ne-am preocupat de întîrzierea dezvoltării sexuale și ne-am îngrijit să-l scutim pe copil de experiențe de ordin sexual. Dar știm de-acum că condițiile determinante ale nevrozelor sînt mult mai complicate și nu suferă influența unui singur factor. Supravegherea riguroasă a copilului nu are nici o valoare, ea neputînd exercita vreun efect împotriva factorului constituțional; în afară de aceasta, supravegherea este mai greu de exercitat decît o cred educatorii și comportă două noi pericole care sînt departe de a fi neglijabile: pe de o parte, ea trece dincolo de scop, favorizînd o refulare sexuală exagerată, susceptibilă de consecințe dăunătoare; pe de altă parte, lansează copilul în viață fără nici un mijloc de apărare contra afluxului de tendințe sexuale determinat de pubertate. Avantajele profilaxiei sexuale a copilăriei sînt deci mai mult decît îndoielnice și ne putem întreba dacă nu este nimerit să căutăm într-o altă atitudine față de actualitate un punct de sprijin mai bun pentru profilaxia nevrozelor.

[1]) *Angsthysterie* în textul original. (Nota trad.)

Dar să revenim la simptome. Ele creează un substitut pentru satisfacția de care este lipsit bolnavul, făcînd ca libidoul să regreseze în faze anterioare, ceea ce comportă întoarcerea la obiecte sau la structura care au caracterizat aceste faze. Știm că nevroticul este legat de un moment determinat al trecutului său ; este vorba de o perioadă în care libidoul său nu era privat de satisfacție, de o perioadă în care el era fericit. El scormonește în trecut pînă cînd găsește o asemenea perioadă, fie și mergînd pentru aceasta pînă la cea mai fragedă copilărie, așa cum și-o amintește sau și-o imaginează pe baza unor indicii ulterioare. Simptomul reproduce într-un fel sau altul această satisfacție a primei copilării, satisfacție deformată de cenzura generată de conflict, însoțită în general de o senzație de suferință și asociată unor factori care fac parte din predispoziția morbidă. Satisfacția izvorîtă din simptom este de natură bizară. Facem abstracție de faptul că persoana respectivă trăiește această satisfacție ca pe o suferință, plîngîndu-se de ea : această transformare este efectul unui conflict psihic sub presiunea căruia simptomul a trebuit să se formeze. Ceea ce a reprezentat altădată pentru individ o satisfacție, ii provoacă acum rezistență și aversiune. Cunoaștem un exemplu prea puțin spectaculos, însă foarte instructiv cu privire la această transformare de senzații. Același copil care altădată înghițea lacom laptele din sînul matern, cîțiva ani mai tîrziu manifestă o puternică aversiune pentru lapte, aversiune pe care educația n-o poate învinge ușor. Adesea această aversiune se agravează și se transformă în dezgust atunci cînd laptele sau băutura în care s-a amestecat lapte sînt acoperite de o pojghiță de caimac. Ne este permis să bănuim că această pojghiță trezește amintirea sînului mamei, dorit odinioară cu atîta ardoare. Trebuie să adăugăm, dealtfel, că între timp a avut loc înțărcarea, cu acțiunea sa traumatică.

Există însă și un alt motiv pentru care simptomele ne par ciudate și, ca mijloace de satisfacție libidinală, incomprehensibile. Ele nu ne amintesc decît ceva de la care așteptăm în general și în mod normal o satisfacție. Cel mai adesea ele fac abstracție de obiect și în felul acesta renunță la orice legătură cu realitatea. Putem afirma că avem aici o consecință a renunțării la principiul realității și a întoarcerii la principiul plăcerii. Dar mai este vorba și de o întoarcere la un soi de autoerotism extins, acela care i-a procurat tendinței sexuale primele sale satisfacții. Simptomele înlocuiesc o modificare a lumii exterioare printr-o modificare corporală, deci o acțiune exterioară printr-o acțiune interioară, un act printr-o adaptare, ceea ce, din punct de vedere filogenetic, corespunde și unei regresiuni cu totul semnificative. Nu vom înțelege pe deplin toate acestea decît cu ajutorul unui fapt pe care ni-l vor dezvălui mai tîrziu cercetările noastre analitice asupra formării simptomelor. Să ne amintim, apoi, că la formarea simptomelor cooperează aceleași procese ale inconștientului pe care le-am văzut manifestîndu-se în cazul formării viselor, adică condensarea și deplasarea. Ca și visul, simptomul reprezintă un proces ca fiind realizat, o satisfacție în manieră infantilă, dar printr-o condensare dusă la extrem, această satisfacție poate fi cuprinsă într-o singură senzație sau inervație, iar printr-o deplasare extremă ea poate fi limitată la un singur și infim detaliu din întreg complexul libidinal. Nu-i de mirare dacă și noi încercăm o oarecare dificultate în a recunoaște în simptom satisfacția libidinală bănuită și mereu confirmată.

V-am prevenit că veți afla ceva nou. Într-adevăr, este vorba de un lucru nu pur și simplu nou, ci și uimitor și tulburător. Cunoașteți faptul că prin analiză, care are ca punct de plecare simptomele, ajungem la identificarea unor evenimente din copilărie la care s-a fixat libidoul și din care sînt alcătuite simptomele. Or, uimitor este faptul că scenele din copilărie nu sînt întotdeauna adevărate. Da, cel mai adesea ele nu sînt adevărate, iar în unele cazuri ele sînt chiar cu totul contrare adevărului istoric. Mai mult decît orice alt argument, această descoperire este de natură să discrediteze fie analiza care a dus la asemenea rezultat, fie bolnavul pe spusele căruia se bazează întregul edificiu al analizei și înțelegere a nevrozelor. Această descoperire este, pe deasupra, extrem de tulburătoare. Dacă evenimentele din copilărie degajate de analiză ar fi întotdeauna reale, am avea sentimentul că ne mișcăm pe un teren solid ; dacă ele ar fi întotdeauna false, dacă ni s-ar dezvălui în toate cazurile drept niște născociri ale fanteziei bolnavilor, nu ne-ar rămîne decît să părăsim acest teren nesigur spre a ne retrage pe un altul. Nu ne aflăm însă în fața nici uneia din aceste două alternative : evenimentele infantile, reconstituite sau evocate de analiză, sînt fie incontestabil false, fie nu mai puțin incontestabil reale, iar în majoritatea cazurilor sînt un amestec de adevăr și fals. Deci simptomele reprezintă fie evenimente care au avut loc în realitate și cărora trebuie să le recunoaștem o influență asupra fixației libidoului, fie fantezii ale bolnavilor, cărora nu le putem recunoaște nici un rol etiologic. Această situație este de natură să ne pună într-o foarte mare încurcătură. Vă voi reaminti totuși că unele amintiri din copilărie pe care oamenii le păstrează în conștiința lor, în afară și independent de orice analiză, pot fi de asemenea false sau cel puțin să prezinte un amestec de adevăr și fals. Or, în aceste cazuri, proba inexactității rareori este greu de făcut, ceea ce ne consolează cel puțin la gîndul că încurcătura de care vorbeam este un fapt care ține nu de analiză, ci de bolnav.

Este suficient să reflectăm puțin, ca să înțelegem ce ne tulbură în această situație : este disprețul față de realitate, faptul de a nu ține deloc seama de deosebirea dintre realitate și imaginație. Sîntem tentați să ne supărăm pe bolnav, pentru că ne plictisește cu istoriile lui imaginare. Realitatea ne pare despărțită de imaginație printr-un abis de netrecut, noi apreciind-o cu totul altfel. Dealtfel tot acesta este și punctul de vedere al bolnavului, cînd el gîndește în mod normal. Cînd ne înfățișează materiale care, disimulate de simptome, revelează situații modelate după evenimentele vieții infantile și al căror nucleu este format de o dorință care încearcă să se realizeze, începem întotdeauna prin a ne întreba dacă este vorba de lucruri reale sau imaginare. Mai tîrziu apar anumite semne care ne permit să rezolvăm această problemă într-un sens sau altul, iar noi ne grăbim să punem bolnavul la curent cu soluția noastră. Dar această inițiere a bolnavului nu este lipsită de dificultăți. Dacă îi spunem de la început că este pe cale să ne povestească întîmplări închipuite, cu care să-și mascheze istoria adevărată a copilăriei, așa cum popoarele substituie legende istoriei lor din trecut, uitate, constatăm că interesul său pentru continuarea povestirii scade subit, rezultat care

este departe de ceea ce doream noi. El însuși se dorește a fi adeptul experienței reale și se declară plin de dispreț față de născociri. Dacă, însă, spre a ne duce munca la bun sfîrșit, îi păstrăm bolnavului convingerea că tot ceea ce ne povestește reprezintă evenimente reale din copilăria sa, riscăm ca mai tîrziu să ni se reproșeze eroarea și să-și rîdă de pretinsa noastră credulitate. El întîmpină greutăți în a ne înțelege dacă punem pe același plan realitatea și fantezia și nu ne interesează să știm dacă întîmplările din copilăria sa, așa cum ni le povestește el, și pe care noi vrem să le elucidăm, sînt adevărate sau false. Este totuși evident că aceasta este singura atitudine recomandabilă în privința acestor produse psihice. Pentru că, într-un anumit sens, aceste produse sînt reale : este un fapt acela că tocmai bolnavul este autorul întîmplărilor imaginare ; iar în ceea ce privește nevroza, acest fapt nu este mai puțin important decît dacă bolnavul ar fi trăit cu adevărat evenimentele despre care ne vorbește. Fanteziile reprezintă o realitate *psihică*, opusă realității *materiale*, iar noi ne pătrundem puțin cîte puțin de adevărul că *în lumea nevrozelor tocmai realitatea psihică joacă rolul dominant*.

Printre evenimentele care figurează în toate sau aproape în toate istoriile din copilărie ale nevroticilor sînt cîteva care merită să fie în mod special subliniate, dată fiind marea lor importanță. Acestea sînt : observațiile privitoare la raporturile sexuale ale părinților, ademenirea de către o persoană adultă, amenințarea cu castrarea. Ar fi o greșeală să credem că este aici vorba de invenții fără nici o bază reală. Dimpotrivă, este cu putință să se stabilească în mod indiscutabil autenticitatea acestor fapte stînd de vorbă cu rudele mai vîrstnice ale bolnavilor. Nu arareori aflăm, din exemplu, că cutare băiețel care a început să se joace indecent cu organul său genital și care încă nu știe că acesta este un amuzament interzis, este amenințat de părinți sau de cei care-l îngrijesc, cu amputarea penisului sau a mîinii care a păcătuit. Întrebați, părinții nu ezită să recunoască faptul, deoarece ei cred că au procedat bine intimidîndu-l pe copil ; unii bolnavi păstrează o amintire corectă și conștientă în legătură cu această amenințare, mai ales dacă aceasta a avut loc într-o perioadă cînd erau destul de măricei. Dacă amenințarea este proferată de către mamă sau o altă persoană de sex feminin, ea pune pe seama tatălui sau a medicului cerința executării pedepsei. In celebrul „Stuwwelpeter“ al pediatrului frankfurtez Hoffmann, care își datorează farmecul, între altele, profundei înțelegeri a complexelor sexuale ale copilăriei, castrarea este înlocuită prin amputarea degetului mare, cu care copilul este amenințat pentru obiceiul său de a-l suge. Este totuși neverosimil ca copiii să fie atît de des amenințați cu castrarea cum s-ar putea crede de pe urma analizei nevroticilor. Avem tot dreptul să presupunem că copilul își închipuie această amenințare, pornind mai întîi de la anumite aluzii, apoi pentru că știe că satisfacția autoerotică este interzisă și, în sfîrșit, sub impresia pe care i-o lasă descoperirea organului genital feminin. De asemenea, nu este neverosimil ca, fie și în familiile mai înstărite, copilul, despre care se crede că este incapabil să înțeleagă și să-și amintească, să fi fost martorul unor raporturi sexuale între părinți sau alte persoane adulte și, înțelegînd mai tîrziu ce a văzut, să fi reacționat la acele impresii. Dar cînd el descrie raporturile sexuale, la care a putut fi martor, cu detalii prea minuțioase ca să fi putut fi observate, sau cînd le descrie, cum este cazul cel mai frecvent, ca raporturi *more ferarum* [2]), este în afară de orice îndoială că această fantezie se leagă de observațiile făcute asupra actelor de acuplare la animale (cîini) și că motivația se explică prin starea de insatisfacție pe care copilul, care n-a avut decît o impresie vizuală, o trăiește în perioada pubertății. Dar cazul extrem al acestei categorii este acela în care copilul pretinde că a observat actele intime ale părinților, pe cînd el încă nu se născuse și se afla în corpul mamei. Fantezia referitoare la ademenire prezintă un interes aparte, întrucît cel mai adesea este vorba nu de un fapt imaginar, ci de amintirea unui eveniment real. Dar, deși frecvent, evenimentul este mai puțin real decît s-ar putea crede avînd în vedere rezultatele analizelor. Ademenirea de către copii mai în vîrstă sau de aceeași vîrstă este mai frecventă decît ademenirea de către adulți, iar cînd în relatările fetițelor apare tatăl (ceea ce este aproape o regulă) ca seducător, caracterul imaginar al acuzației este în afară de orice dubiu, așa cum nu încape nici o îndoială în privința motivului care a determinat-o. Tocmai prin născocirea ademenirii, pe cînd nimic asemănător n-a avut loc, își justifică în general copilul perioada autoerotică a activității sale sexuale. Situîndu-și cu închipuirea obiectul dorinței sale sexuale în această perioadă îndepărtată a copilăriei, el își contracarează rușinea de a se fi dedat masturbației. Să nu credeți, totuși, că abuzul sexual comis asupra copiilor de rudele de sex masculin cele mai apropiate sînt un fapt care aparține în întregime domeniului fanteziei. Cei mai mulți analiști vor fi tratat cazuri în care acest abuz a existat cu adevărat și a putut fi stabilit de o manieră indiscutabilă ; numai că acest abuz a avut loc într-o perioadă mai tîrzie decît aceea în care îl situează copilul.

Se crede că toate aceste evenimente ale copilăriei constituie elementul necesar, indispensabil al nevrozei. Dacă aceste evenimente corespund realității, cu atît mai bine ; dacă realitatea le recuză, ele sînt plăsmuite după cutare sau cutare indicii și completate de imaginație. Rezultatul este același și încă nu ne-a fost dat să constatăm vreo deosebire în privința efectelor, fie că întîmplările din copilărie sînt un produs al fanteziei, fie că ele sînt reale. Avem și aici unul din acele raporturi complementare despre care a fost vorba atît de adesea, dar de această dată raportul este cel mai bizar din cîte cunoaștem. De unde vine nevoia acestor născociri și de unde ia copilul materialele necesare ? Nu putem avea nici o îndoială în ceea ce privește mobilurile, dar rămîne de explicat pentru ce se reproduc mereu aceleași invenții, cu același conținut. Știu că răspunsul care-mi stă la îndemînă în această privință o să vi se pară prea îndrăzneț. Mă gîndesc, bunăoară, că aceste *fantezii primitive* [3]), acesta fiind numele care li se potrivește, ca dealtfel și altor cîteva, constituie un patrimoniu filogenetic. Prin aceste fantezii individul se scufundă din nou în viața primitivă atunci cînd propria sa viață a devenit prea rudimentară. După părerea mea este posibil ca tot ceea ce ni se relatează în cursul analizei în mod fantezist, anume ademenirea copiilor, excitația sexuală la vederea raporturilor sexuale ale părin-

[2]) În latinește în textul original. (Nota trad.)

[3]) „*Urphantasien*“ în textul original. (Nota trad.)

ților, amenințarea cu castrarea sau, de preferință, castrarea, — este posibil ca toate aceste născociri să fi fost altădată, în fazele primitive ale familiei umane, realități și ca, dînd frîu liber imaginației sale, copilul doar să acopere, cu ajutorul adevărului preistoric, lacunele adevărului individual[4]). Adesea am avut impresia că psihologia nevrozelor este capabilă să ne lămurească, mai mult și mai bine decît celelalte izvoare, asupra fazelor primitive ale dezvoltării omului.

Problemele pe care le-am tratat ne obligă să examinăm mai îndeaproape problema originii și a rolului acestor activități spirituale numită „fantezie". Aceasta, o știți, se bucură de multă considerație, fără a se avea o idee precisă despre locul pe care îl ocupă în viața psihică. Iată ce vă pot spune pe această temă. Sub influența necesității exterioare, omul este obligat puțin cîte puțin să facă o apreciere exactă a realității, ceea ce îl învață să-și conformeze conduita la ceea ce am numit noi „principiul realității" și să renunțe, în mod provizoriu sau definitiv, la diversele obiecte și scopuri ale tendinței sale hedoniste, inclusiv tendința sexuală. Această renunțare la plăcere a fost totdeauna anevoioasă pentru om și nu se realizează fără o anumită compensație. În consecință el și-a rezervat o activitate psihică datorită căreia toate sursele de plăcere și toate mijloacele de a dobîndi plăcerea, la care el a renunțat, continuă să existe sub o formă care le pune la adăpost de cerințele realității și de ceea ce numim noi proba realității. Orice tendință îmbracă numaidecît forma care o reprezintă ca fiind satisfăcută și nu ne îndoim că complăcîndu-se în satisfacerea imaginară a dorințelor, omul trăiește o satisfacție care, dealtfel, nu este cu nimic tulburată de conștiința irealității acesteia. În activitatea fanteziei sale omul continuă deci să se bucure, în raport cu constrîngerea exterioară, de acea libertate la care a fost obligat să renunțe demult în viața sa reală. El a reușit turul de forță care îi permite să fie alternativ un animal care trăiește plăcerea[5]) și o ființă rațională. Slaba satisfacție pe care o poate smulge realității nu intră în socoteala sa. „Este cu neputință să te lipsești de construcții auxiliare", spune undeva Th. Fontane. Crearea tărîmului psihic al fanteziei își are echivalentul în instituirea de „rezervații naturale" acolo unde nevoile agriculturii, ale comunicațiilor, ale industriei amenință să transforme, pînă la a-l face de nerecunoscut, aspectul inițial al pămîntului. „Rezervația naturală" perpetuează acea stare primitivă pe care sîntem siliți, adesea cu regret, s-o sacrificăm pretutindeni necesității. În aceste rezervații, totul trebuie să crească și să se dezvolte fără constrîngere, totul, chiar și ceea ce este inutil și dăunător. Tărîmul psihic al fanteziei constituie o rezervație de acest fel, sustrasă principiului realității.

Produsele cele mai cunoscute ale fanteziei sînt „reveriile", despre care am și discutat, satisfacerea imaginară a unor dorințe ambițioase, grandioase, erotice, satisfacere cu atît mai completă și mai exuberantă cu cît realitatea impune modestia și răbdarea. Recunoaștem cu o claritate izbitoare, în aceste vise în stare de veghe, esența însăși a fericirii imaginare care constă în a face dobîndirea plăcerii independentă de asentimentul realității. Știm că aceste reverii alcătuiesc nucleul și prototipul viselor nocturne. În fond, un vis nocturn nu este altceva decît visul în stare de veghe făcut mai suplu grație libertății nocturne a tendințelor, deformat de aspectul din timpul somnului al activității psihice. Sîntem deja familiarizați cu ideea că reveria nu este în mod necesar conștientă, că există reverii inconștiente. Aceste reverii inconștiente pot fi, prin urmare, atît sursa viselor nocturne, cît și a simptomelor nevrotice.

Iată, așadar, ceva de natură să vă facă să înțelegeți rolul fanteziei în formarea simptomelor. V-am arătat că în cazul privațiunii libidoul, regresînd, reocupă poziții pe care le-a depășit, nu fără a fi lăsat totuși aici o parte din el însuși. Fără a voi să reduc această afirmație, fără a voi s-o corectez cituși de puțin, țin totuși să introduc o verigă intermediară. Cum găsește libidoul calea care îl conduce la aceste puncte de fixație ? Ei bine, obiectele și direcțiile abandonate de către libido nu sînt abandonate într-un mod complet și absolut. Aceste obiecte și direcții, ca și derivatele lor, persistă încă cu o anumită intensitate în reprezentările fanteziei. Prin urmare, îi este de ajuns libidoului să se raporteze la aceste reprezentări ca să regăsească drumul care trebuie să-l conducă la toate aceste fixații refulate. Aceste reprezentări imaginare s-au bucurat de o oarecare toleranță, nu a avut loc un conflict între ele și *eu*, oricît de puternică a putut fi opoziția lor față de acesta, dar aceasta numai cîtă vreme a fost respectată o anumită condiție, condiție de natură cantitativă și care nu poate fi tulburată decît de refluxul libidoului spre obiectele imaginare. Ca urmare a acestui reflux, cantitatea de energie inerentă acestor obiecte ale fanteziei crește pînă ce ele devin exigente și își cer dreptul la realizare. Rezultă astfel un conflict inevitabil între ele și *eu*. Indiferent de faptul că au fost altădată conștiente sau preconștiente, în prezent ele suferă o refulare din partea *eului* și sînt sortite captării de către inconștient. De la fanteziile inconștiente acum libidoul urcă pînă la originile lor în inconștient, pînă la propriile sale puncte de fixație.

Regresiunea libidoului spre obiecte imaginare, sau fantezii, constituie o etapă intermediară pe drumul care duce la formarea simptomelor. Această etapă merită, dealtfel, o denumire specială. C. G. Jung a propus în acest scop denumirea de *introversiune*, cu care dealtfel el a desemnat într-un mod foarte nepotrivit și altceva[6]). În ceea ce ne privește, desemnăm prin *introversiune* îndepărtarea libidoului de posibilitățile de satisfacție reală și deplasarea sa către fanteziile considerate inofensive. Un introvertit, fără a fi încă nevrotic, se află într-o situație instabilă ; la prima deplasare de forțe el va prezenta simptome nevrotice în cazul că nu găsește altă ieșire pentru libidoul său refulat. În schimb, caracterul ireal al satisfacției nevrotice și ștergerea diferenței între fantezie și realitate se manifestă începînd cu faza introversiunii.

Ați remarcat fără îndoială că, în ultimele mele explicații, am introdus în lanțul etiologic un factor nou : cantitatea, mărimea energiilor luate

[4]) *„die lucken der individuelle Wahrheit"* în textul original. (Nota trad.)
[5]) *„Lusttier"* în textul original. (Nota trad.)

[6]) Aluzie la tipologia lui Jung, pentru care „introvertitul" se caracterizează prin retragerea în sine, reverie, egoism, fugă de acțiune, prudență, izolare etc. Tipul opus este „extravertitul". (Nota trad.)

în considerație. Este un factor de care trebuie să ținem seama în toate împrejurările. Analiza pur calitativă a condițiilor etiologice nu este exhaustivă. Sau, ca să ne exprimăm altfel, o concepție pur *dinamică* a proceselor psihice care ne interesează este insuficientă : este necesar să le privim și din punct de vedere *economic*. Trebuie să recunoaștem că conflictul între două tendințe nu izbucnește decît din momentul în care sînt atinse anumite intensități, chiar dacă condițiile care decurg din conținutul acestor tendințe se manifestă de multă vreme. La fel, importanța patogenică a factorilor constituționali depinde de predominanța cantitativă a uneia sau alteia din tendințele parțiale în raport cu dispoziția constituțională. Putem chiar să afirmăm că toate predispozițiile umane sînt calitativ identice și nu diferă între ele decît prin proporțiile lor cantitative. Nu mai puțin decisiv este factorul cantitativ din punctul de vedere al rezistenței la noile afecțiuni nevrotice. Totul depinde *de cantitatea* de libido neutilizat de care o persoană poate dispune în stare de suspensie și de *fracțiunea mai mult sau mai puțin mare* a acestui libido pe care ea este în stare s-o deturneze de la calea sexuală spre a o orienta către sublimare. Scopul final al activității psihice care, din punct de vedere calitativ, poate fi descris ca o tendință de a dobîndi plăcerea și a evita durerea, apare, dacă îl privim din punct de vedere economic, ca un efort de stăpînire a masei (mărimii) excitațiilor care își au sediul în aparatul psihic și de barare a durerii care poate să rezulte din stagnarea lor.

Iată tot ceea ce mi-am propus să vă comunic cu privire la formarea simptomelor în nevroze. Țin însă să mai repet încă o dată, în modul cel mai explicit, că tot ce am spus nu se referă decît la formarea simptomelor în isterie. Deja în nevroza obsesională situația este diferită, faptele fundamentale rămînînd, dealtfel, aceleași. Rezistențele la impulsurile care decurg din tendințe, rezistențe despre care de asemenea am vorbit în legătură cu isteria, ocupă în nevroza obsesională primul plan și domină tabloul clinic în calitate de structuri zise „reacționale". Găsim aceleași deosebiri, ca și altele și mai profunde, în celelalte nevroze care încă mai așteaptă ca cercetările în privința mecanismelor lor de formare să fie terminate.

Înainte de a încheia această prelegere, aș mai dori să vă atrag atenția asupra unei laturi dintre cele mai interesante ale vieții imaginative. Există, anume, un drum de întoarcere care duce de la fantezie la realitate : este arta. Artistul este în același timp un introvertit care frizează nevroza. Animat de impulsuri și de tendințe extrem de puternice, el ar voi să cucerească onoruri, putere, bogăție, glorie, dragostea femeilor. Dar îi lipsesc mijloacele. De aceea, ca orice om nesatisfăcut, el își întoarce fața de la realitate și își concentrează întregul interes, inclusiv libidoul, asupra dorințelor plăsmuite de viața imaginativă, ceea ce îl poate duce ușor la nevroză. Sînt necesare multe circumstanțe favorabile pentru ca evoluția sa să nu ajungă la acest rezultat ; se știe cît de numeroși sînt artiștii care suferă de o stagnare parțială a activității lor ca urmare a nevrozelor. E posibil ca constituția lor să comporte o mare dispoziție pentru sublimare și o oarecare slăbiciune în efectuarea refulărilor susceptibile să tranșeze conflictul. Și iată cum artistul regăsește drumul realității. Nu-i nevoie să vă spun că nu este singurul care

trăiește o viață imaginativă. Domeniul intermediar al reveriei se bucură de favoarea generală a oamenilor și toți cei care sînt frustrați caută aici compensație și consolare. Dar profanii nu se pot bucura decît de o plăcere limitată de pe urma fanteziei. Caracterul implacabil al refulărilor lor îi obligă să se mulțumească cu rare vise în stare de veghe, de care trebuie însă să devină conștienți. Artistul adevărat poate însă mai mult. Mai întîi el poate da reveriilor sale o astfel de formă încît ele își pierd orice caracter personal susceptibil să-i îndepărteze pe străini, transformîndu-le într-o sursă de plăcere pentru ceilalți. Artistul se pricepe de asemenea să le înfrumusețeze în așa fel că le disimulează complet originea suspectă. El posedă, in plus, puterea misterioasă de a modela materialele date pînă făurește imaginea fidelă a reprezentării existente în reveria sa și de a atașa acestei reprezentări a fanteziei sale inconștiente un cuantum de plăcere suficientă pentru a masca sau suprima, în mod provizoriu cel puțin, refulările. Cînd a izbutit să realizeze toate acestea, le dă altora mijlocul de a extrage din nou mulțumire și consolare din sursele de plăcere, devenite inaccesibile, ale propriului lor inconștient ; își atrage astfel recunoașterea și admirația lor și in final cucerește *prin* fantezia sa ceea ce mai înainte n-a existat decît în fantezie : onorurile, puterea și dragostea femeilor.

*

* *

XXIV
NERVOZITATEA COMUNĂ

După ce, la ultimele noastre întîlniri, am dus la bun sfîrşit o sarcină destul de grea, abandonez pentru moment subiectul şi mă adresez dumneavoastră.

Ştiu că sînteţi nemulţumiţi. V-aţi făcut o altă idee despre ceea ce trebuia să fie o *Introducere în psihanaliză*. V-aţi aşteptat la exemple extrase din viaţă şi nu la expunerea unei teorii. Îmi spuneţi că povestindu-vă parabola intitulată *La parter şi la primul etaj*, aţi sesizat cîte ceva din etiologia nevrozelor, dar că regretaţi că v-am relatat istorioare imaginare în loc de a vă fi citat observaţii făcute pe viu. Sau, cînd v-am vorbit la început despre cele două simptome, care nu sînt nişte invenţii, făcîndu-vă să asistaţi la dispariţia lor şi punîndu-vă sub ochi raporturile lor cu viaţa bolnavului, aţi întrevăzut „sensul" simptomelor şi aţi sperat să mă vedeţi cultivînd în continuare această modalitate de a proceda. Şi iată că eu prezint în faţa dumneavoastră lungi teorii mereu incomplete, la care aveam totdeauna ceva de adăugat, operînd cu noţiuni pe care nu vi le-am împărtăşit în prealabil, trecînd de la expunerea descriptivă la concepţia dinamică şi de la aceasta la concepţia pe care am numit-o „economică". Sînteţi îndrituiţi să mă întrebaţi dacă, printre cuvintele pe care le-am întrebuinţat, nu erau unele cu aceeaşi semnificaţie şi care erau folosite alternativ doar din motive de eufonie. N-am întreprins nimic spre a vă lămuri în această privinţă ; în loc de aceasta, am făcut să apară în faţa dumneavoastră puncte de vedere cuprinzătoare, ca acelea ale principiului plăcerii, principiului realităţii şi patrimoniului creditar filogenetic ; şi, în loc de a vă fi introdus în ceva, am făcut să treacă prin faţa ochilor dumneavoastră un domeniu care, pe măsură ce era evocat, se îndepărta tot mai mult.

De ce n-am început introducerea în teoria nevrozelor prin expunerea a ceea ce ştiţi dumneavoastră înşivă în legătură cu nevrozele, a ceea ce de multă vreme vă trezeşte interesul ? De ce nu am început prin a vă vorbi despre natura deosebită a nervoşilor, despre reacţiile lor incomprehensibile în raport cu ceilalţi oameni şi în raport cu influenţele exterioare, despre iritabilitatea lor, lipsa lor de prevedere şi de adaptare ? De ce nu v-am călăuzit puţin cîte puţin de la înţelegerea formelor simple, pe care le observăm în viaţa de toate zilele, la înţelegerea problemelor legate de manifestările extreme şi enigmatice ale nervozităţii ?

Nu contest faptul că doleanţele dumneavoastră sînt întemeiate. Nu-mi fac iluzii asupra calităţii artistice a expunerii mele, pînă într-atît încît să atribui un farmec deosebit fiecăruia din defectele sale. Sînt de acord că ar fi fost mai profitabil pentru dumneavoastră dacă aş fi procedat altfel decît am făcut-o ; dealtfel am şi avut o asemenea intenţie. Dar nu totdeauna este uşor să-ţi realizezi intenţiile, chiar şi pe cele mai rezonabile. Există în însuşi subiectul pe care îl tratăm ceva ce ne porunceşte şi ne îndepărtează de la intenţiile iniţiale. Chiar şi un lucru atît de neînsemnat ca dispunerea unui material foarte cunoscut nu depinde întotdeauna şi în întregime de voinţa autorului : ea se împlineşte singură şi numai după ce faptul s-a manifestat ne putem întreba de ce materialele s-au dispus într-o ordine şi nu în alta.

Se poate ca titlul *Introducere în psihanaliză* să nu se potrivească acestei părţi care tratează despre nevroze. Introducerea în psihanaliză este reprezentată de studiul actelor ratate şi viselor, pe cînd teoria nevrozelor este psihanaliză în toată accepţiunea cuvîntului. Nu cred că, într-un timp atît de scurt şi într-o formă atît de condensată, am reuşit să vă dau suficiente cunoştinţe de teorie a nevrozelor. Am ţinut să vă înfăţişez înainte de toate o idee de ansamblu în legătură cu sensul şi importanţa simptomelor, cu condiţiile exterioare şi interioare, precum şi cu mecanismul formării simptomelor. Cel puţin aceasta am încercat să fac şi în aceasta constă esenţialul pe care ni-l poate oferi psihanaliza astăzi. Erau multe precizări de făcut cu privire la libido şi dezvoltarea sa, după cum mai erau lucruri de spus cu privire la dezvoltarea *eului*. Cît priveşte premisele tehnicii noastre şi importantele noţiuni de inconştient şi de refulare (de rezistenţă), aţi fost pregătiţi încă din partea introductivă. Veţi vedea într-o viitoare lecţie pe ce bază îşi va relua munca psihanalitică evoluţia ei organică. Nu v-am ascuns, în preambul, faptul că toate deducţiile noastre au fost construite pe baza unui singur grup de afecţiuni nervoase : nevrozele zise „de transfer". Tot astfel, analizînd mecanismul formării simptomelor, nu am avut în vedere decît nevroza isterică. Chiar dacă presupunem că nu aţi dobîndit nici o cunoştinţă temeinică, că nu aţi reţinut toate detaliile, sper că aţi dobîndit cel puţin o idee generală despre mijloacele cu care operează psihanaliza, despre problemele pe care le abordează şi rezultatele obţinute.

Presupun deci că aţi prefera să încep expunerea nevrozelor prin descrierea atitudinii nevroticilor, a modului în care suferă ei de nevroză, apărîndu-se împotriva ei sau acomodîndu-i-se. Desigur că este aici un subiect interesant şi instructiv, nu prea dificil de tratat, dar cu care este oarecum primejdios să începem. Luînd ca punct de plecare nevrozele comune, obişnuite, riscăm îndeosebi să nu descoperim necunoscutul, să nu sesizăm marea importanţă a libidoului şi să ne lăsăm influenţaţi în aprecierea faptelor de felul în care se prezintă ele *eului* nevroticilor. Or, se înţelege de la sine că *eul* este departe de a fi un judecător sigur şi imparţial. *Eul* avînd puterea de a putea nega inconştientul şi de a-l refula, cum am putea noi aştepta de la el o judecată echitabilă cu privire la inconştient ? Printre obiectele refulate, figurează în primul rînd cerinţele dezaprobate ale sexualităţii, ceea ce înseamnă că nu vom izbuti niciodată să ne facem o idee despre întinderea şi importanţa lor după modul în care le concepe *eul*. Începînd din momentul în care vedem apărînd concepţia despre refulare, sîntem

preveniți că nu trebuie să luăm ca judecător pe unul din cei doi adversari aflați în conflict, mai ales nu pe acela victorios. Știm de acum înainte că tot ceea ce ne-ar putea dezvălui *eul* ar fi de natură să ne inducă în eroare. I-am putea acorda credit *eului* dacă ar fi activ în toate manifestările sale, dacă am ști că el însuși a voit și a produs simptomele. Dar într-un mare număr din manifestările sale *eul* rămîne pasiv și tocmai această pasivitate încearcă el să ne-o ascundă sau să ne-o prezinte sub un aspect care nu-i aparține. Dealtfel, *eul* nu îndrăznește întotdeauna să se supună acestei încercări și este obligat să recunoască faptul că în simptomele nevrozei obsesionale el simte ridicîndu-i-se împotrivă forțe străine, de care nu se poate apăra decît cu greutate.

Acei care, nelăsîndu-se descurajați de aceste avertismente, iau falsele indicații ale eului drept monedă bună, vor avea cu siguranță șansa să scape de toate obstacolele care se opun interpretării psihanalitice a inconștientului, sexualității și pasivității eului. Aceștia vor putea afirma, așa cum face Alfred Adler, că pricina nevrozei o constituie „caracterul nervos", în loc de a-i fi efectul, și vor fi de asemenea incapabili să explice fie și cel mai neînsemnat detaliu al formării nevrozelor sau visul cel mai insignifiant.

Mă veți întreba: „Nu este deci posibil să se țină seama de partea care revine *eului* în nervozitate și în formarea simptomelor, fără a neglija într-o manieră prea flagrantă factorii descoperiți de *psihanaliză?*" Întrebare la care răspund: „Faptul va fi cu siguranță posibil într-o zi, dar, dată fiind orientarea psihanalizei, nu prin aceasta trebuie să înceapă ea". Putem prezice momentul cînd această sarcină se va impune psihanalizei. Există nevroze în care participarea *eului* se manifestă într-un mod mult mai intens decît în acelea pe care le-am studiat pînă în prezent: numim aceste nevroze „narcisice". Examenul analitic al acestor afecțiuni ne va permite să determinăm cu certitudine și imparțialitate participarea *eului* la afecțiunile nevrotice.

Există însă o atitudine a *eului* cu privire la nevroza sa care este atît de frapantă încît ar fi putut fi luată în considerație încă de la început. Această atitudine pare a nu lipsi în nici unul din cazuri, dar reiese cu o evidență deosebită într-o afecțiune pe care noi încă n-o cunoaștem: în *nevroza traumatică*. Trebuie să știți că, în determinarea și mecanismul tuturor formelor de nevroză posibile, acționează mereu aceiași factori, cu deosebirea că rolul principal în formarea simptomelor revine, după natura afecțiunii, cînd unuia, cînd altuia dintre ei. S-ar zice că avem de-a face cu o trupă de teatru: fiecare actor, deși are rolul său preferat — erou, confident, intrigant etc. — joacă totuși și alte roluri decît cel obișnuit. Nicăieri reveriile, care se transformă în simptome, nu apar cu mai multă claritate ca în isterie; în schimb, rezistențele sau structurile reacționale domină tabloul nevrozei obsesionale; iar, pe de altă parte, ceea ce am numit noi *elaborare secundară*, referindu-ne la vis, ocupă în paranoia primul loc, în calitate de delir etc.

În acest fel, în nevrozele traumatice, îndeosebi în acelea provocate de ororile războiului, descoperim un mobil personal, egoist, utilitarist, defensiv, mobil care, dacă este incapabil să provoace el singur maladia, contribuie la declanșarea acesteia și la menținerea ei atunci cînd s-a structurat. Acest motiv caută să protejeze *eul* împotriva pericolelor a căror amenințare a constituit cauza ocazională a bolii și va face vindecarea imposibilă atîta vreme cît bolnavul nu va avea garanția că aceleași pericole nu se vor mai ivi sau atît timp cît nu va fi fost compensat față de riscurile la care a fost expus.

În toate celelalte cazuri analoage, însă, *eul* este la fel de implicat în geneza și persistența nevrozelor. Am și arătat că *eul* contribuie, într-o anumită măsură, la manifestarea simptomului, acesta avînd o latură prin care oferă satisfacție tendinței *eului* care caută să opereze refularea. În afară de aceasta, soluționarea conflictului prin formarea unui simptom este rezolvarea cea mai comodă și care se încadrează cel mai bine în principiul plăcerii; într-adevăr, este incontestabil că în felul acesta *eul* este scutit de un efort interior dur și penibil. Sînt cazuri în care medicul însuși este obligat să convină că nevroza constituie soluția cea mai inofensivă și, din punct de vedere social, cea mai avantajoasă a unui conflict. Să nu vă mirați dacă vi se spune că medicul însuși uneori apără boala pe care o combate. Lui nu-i convine să-și reducă în toate împrejurările rolul la acela al unui fanatic al sănătății, știind că în lume există și alte mizerii decît mizeria nevrozelor, că există și alte suferințe, poate încă și mai reale și îndărătnice, că necesitatea îl poate sili pe un om să-și sacrifice sănătatea, sacrificiul unuia singur putînd preveni o imensă nenorocire de care ar suferi mulți alții. Așadar, dacă s-a putut afirma că nevroticul, spre a se sustrage unui conflict, *s-a refugiat în boala sa,* trebuie să recunoaștem că în anumite cazuri această fugă este justificată, iar medicul, care și-a dat seama de situație, trebuie atunci să se retragă, în liniște și cu toate menajamentele posibile.

Să facem însă abstracție de aceste cazuri de excepție. În cazurile obișnuite, refugiul în nevroză oferă *eului* un anumit avantaj de ordin intern, din punctul de vedere al bolii, la care în anumite situații se adaugă un avantaj exterior evident, dar a cărui valoare reală poate varia de la un caz la altul. Să luăm cel mai frecvent exemplu de acest gen. O femeie, tratată cu brutalitate și exploatată nemilos de soțul ei, își găsește sistematic refugiul în nevroză atunci cînd este ajutată de predispoziție, cînd este prea fricoasă sau prea onestă ca să întrețină legături secrete cu un alt bărbat, cînd nu este destul de tare ca să înfrunte toate convențiile exterioare și să se despartă de soț, cînd nu are intenția să se menajeze și să-și caute un soț mai bun și cînd, mai presus de toate acestea, instinctul său sexual o împinge, orice-ar fi, spre acest bărbat brutal. Boala îi este o armă în lupta împotriva acestui bărbat a cărui putere o zdrobește, o armă de care se poate servi pentru apărarea sa și de care poate abuza pentru a se răzbuna. Ei îi este permis să se plîngă de boală, dar nu și de căsătorie. Găsind în medic un aliat, ea își obligă soțul care, în împrejurările normale, nu avea pentru dînsa nici o considerație, s-o menajeze, să facă pentru ea cheltuieli, să-i permită să lipsească de acasă și să scape astfel pentru cîteva ore de opresiunea la care o supune soțul. În cazul în care avantajul exterior sau accidental pe care boala îl oferă astfel *eului* este considerabil și nu poate fi înlocuit prin nici un alt avantaj mai real, tratamentul nevrozei riscă foarte mult să rămînă ineficient.

Îmi veți obiecta că ceea ce vă relatez despre avantajele oferite de boală este mai degrabă un argument în favoarea concepției pe care am respins-o, potrivit căreia tocmai *eul* ar fi acela care dorește și creează nevroza. Liniștiți-vă totuși: faptele pe care vi le-am expus înseamnă poate pur și simplu că *eul* se complace în nevroză, că, neputînd-o împiedica, el o folosește cît mai bine posibil, dacă aceasta se pretează uneori la asemenea folosință. În măsura în care nevroza prezintă avantaje, *eul* se acomodează foarte bine cu ea, însă nevroza nu prezintă întotdeauna avantaje. În general se constată că, lăsîndu-se să lunece în nevroză, *eul* a făcut o proastă afacere. El a plătit prea scump atenuarea conflictului, iar senzațiile de suferință, inerente simptomelor, dacă ele sînt poate echivalente cu chinurile conflictului, pe care le înlocuiesc, nu determină mai puțin, după toate probabilitățile, o agravare a stării de neplăcere. *Eul* ar dori să se debaraseze de ceea ce au în ele penibil simptomele, fără a renunța la avantajele bolii, însă îi este cu neputință să obțină acest rezultat. Se constată cu acest prilej, fapt care trebuie reținut, că *eul* este departe de a fi atît de activ pe cît se crede.

Cînd, în calitate de medici, veți avea de îngrijit nevrotici, nu veți întîrzia să constatați că cei care se plîng și se lamentează cel mai mult în legătură cu boala lor nu sînt și cei care se lasă bucuros ajutați, opunînd tratamentului cea mai mică rezistență. Dimpotrivă. Veți înțelege însă lesne că tot ceea ce contribuie la sporirea avantajelor procurate de starea morbidă, va întări în același timp rezistența prin refulare și va agrava dificultățile terapeutice. Avantajului oferit de starea morbidă și care apare, ca să zicem așa, odată cu simptomul, trebuie să-i adăugăm un altul, care se manifestă mai tîrziu. Cînd o structură psihică de felul bolii durează de mai mult timp, ea sfîrșește prin a se comporta ca o entitate independentă; ea pune în evidență un soi de instinct de conservare, se instituie un *modus vivendi* între aceasta și celelalte compartimente ale vieții psihice, chiar acelea care, în fond, îi sînt ostile, și rareori ea găsește prilejul de a se face din nou utilă, dobîndind în felul acesta un fel de *funcție secundară* făcută pentru a-i prelungi și consolida existența. Să luăm, în loc de un caz din patologie, un exemplu împrumutat din viața de toate zilele. Un brav muncitor care-și cîștigă existența prin truda sa, devine infirm ca urmare a unui accident profesional. Incapabil să mai lucreze, i se acordă o mică indemnizație și, în afară de aceasta, învață să-și utilizeze infirmitatea spre a cerși. Existența sa actuală, extrem de înrăutățită, are la bază faptul care i-a zdrobit existența anterioară. Vindecîndu-i infirmitatea, îi veți lua în primul rînd mijloacele de subzistență, întrucît rămîne de văzut dacă ei mai este capabil să-și reia vechea muncă. Ceea ce, în nevroză, corespunde acestei utilizări secundare a bolii, poate fi considerat ca un avantaj secundar care se adaugă celui dintîi.

Trebuie să vă spun în general că, fără a subestima importanța practică a avantajului oferit de starea morbidă, din punct de vedere teoretic nu trebuie să ne lăsăm influențați de acest fapt. Făcînd abstracție de excepțiile arătate mai sus, acest avantaj ne face să ne gîndim la exemplele de „inteligență a animalelor", ilustrate de Oberländer în *Fliegende Blätter*. Un arab străbate, pe cămilă, o potecă strîmtă tăiată într-un munte prăpăstios. La o cotitură a potecii se găsește pe neașteptate în fața unui leu gata să sară asupră-i. Nici o portiță de scăpare: de o parte muntele aproape vertical, de alta abisul; imposibil să faci calea întoarsă și s-o rupi la fugă; arabul se vede pierdut. Nu aceasta este însă părerea cămilei. Ea face cu călăreț cu tot un salt în prăpastie ... iar leul rămîne cu buzele umflate. Ajutorul dat bolnavului de nevroză aduce cu acest salt în prăpastie. Se mai poate întîmpla ca rezolvarea conflictului prin formarea simptomelor să nu constituie decît un proces automat, omul dovedindu-se în acest fel incapabil de a răspunde exigențelor vieții și renunțînd să utilizeze forțele sale superioare. Dacă s-ar dispune de posibilitatea unei alegeri, ar trebui să se prefere o înfrîngere eroică, în urma unei lupte corp la corp cu destinul.

Trebuie totuși să vă arăt și alte motive pentru care nu am început expunerea teoriei nevrozelor cu înfățișarea nervozității comune. Poate că veți crede că dacă am procedat așa, a fost pentru că, în cazul în care aș fi adoptat o ordine inversă, aș fi întîmpinat mai multe dificultăți în stabilirea etiologiei sexuale a nevrozelor. Vă înșelați. Spre a ajunge la această concepție, în nevrozele de transfer trebuie să se înceapă printr-o reușită interpretare a simptomelor. În formele obișnuite ale nevrozelor zise *momentane* [1]), rolul etiologic al vieții sexuale constituie un fapt brut, care se oferă de la sine observației. M-am lovit de acest fapt acum douăzeci de ani și mai bine, cînd într-o zi m-am întrebat de ce ne încăpățînăm să nu ținem deloc seama, în cursul examinării nevroticilor, de activitatea lor sexuală. Am sacrificat atunci acestor cercetări simpatia de care mă bucuram în fața bolnavilor, dar nu mi-au trebuit multe eforturi ca să ajung la constatarea că viața sexuală normală nu comportă nevroză (nevroză momentană, vreau să spun). Desigur, teza aceasta neglijează într-o oarecare măsură diferențele individuale dintre oameni și suferă de asemenea de acea incertitudine inseparabilă de cuvîntul „normal", dar, din punctul de vedere al orientării în mare, ea își păstrează încă întreaga sa valoare. Am putut astfel stabili raporturi specifice între anumite forme de nervozitate și anumite tulburări sexuale particulare și sînt convins că dacă aș dispune de aceleași materiale, de aceiași bolnavi, aș face și astăzi observații identice. Adesea mi-a fost dat să constat că un om, care se mulțumea cu o anumită satisfacție incompletă, de exemplu onanismul, era atins de o formă determinată de nevroză actuală, care ceda prompt locul altei forme atunci cînd subiectul adopta un alt regim sexual, dar la fel de puțin recomandabil. Am avut în acest fel posibilitatea să ghicesc o schimbare în modul de satisfacție sexuală, pornind de la schimbarea stării bolnavului. Am luat obiceiul de a nu renunța la presupunerile și bănuielile mele cît timp n-am reușit să înving nesinceritatea bolnavului și să-i smulg mărturisiri. Este adevărat că în cazul acesta bolnavii preferă să se adreseze altor medici, care pun mai puțină stăruință în a se informa asupra vieții lor sexuale.

Nu mi-a scăpat atunci din vedere faptul că etiologia stării morbide nu putea fi întotdeauna redusă la viața sexuală. Dacă cutare bolnav a fost afectat direct de o tulburare sexuală, la cutare altul această tulburare n-a survenit decît în urma unor pierderi pecuniare impor-

[1]) *„der sogenannten Aktualneurosen"* în textul original. (Nota trad.)

tante sau a unei grave maladii organice. Explicația acestei varietăți nu ne-a apărut decît mai tîrziu, cînd am început să întrevedem raporturile reciproce, pînă atunci doar bănuite, dintre *eu* și libido, iar explicația noastră devenea din ce în ce mai satisfăcătoare pe măsură ce dovezile privind aceste raporturi se înmulțeau. O persoană nu devine nevrotică decît cînd *eul* său și-a pierdut aptitudinea de a-și reprima libidoul într-un fel sau altul. Cu cît *eul* este mai puternic, cu atît îi este mai ușor să se achite de această sarcină; orice slăbire a eului, indiferent de cauză, este urmată de același efect, care constă în exagerarea cerințelor libidoului, deschizînd în consecință calea spre afecțiunea nevrotică. Există și raporturi mai intime între *eu* și libido; cum, însă, aceste raporturi nu ne interesează aici, ne vom ocupa de ele mai tîrziu. Ceea ce rămîne pentru noi esențial și instructiv este faptul că, în toate cazurile, oricare ar fi modul de producere a bolii, simptomele nevrozei sînt date de către libido, ceea ce presupune o enormă cheltuială de energie din partea sa.

Trebuie acum să vă atrag atenția asupra deosebirii fundamentale care există între nevrozele actuale și psihonevroze, de al căror prim grup, nevrozele de transfer, ne-am ocupat în suficientă măsură pînă acum. În ambele cazuri simptomele decurg din libido; în ambele cazuri ele implică o cheltuială anormală de energie libidinală, reprezentînd satisfacții de substituție. Dar simptomele nevrozelor momentane, cefalalgia, senzația de durere sau de iritare a unui organ, slăbirea sau oprirea unei funcții, nu au nici un „sens", nici o semnificație psihică. Aceste simptome sînt corporale, nu numai în manifestările lor (acesta este, de asemenea, cazul simptomelor isterice, de exemplu), ci și în privința proceselor care le produc și care se desfășoară fără cea mai mică participare a vreunuia din acele mecanisme psihice complicate pe care le cunoaștem. Cum pot ele, în aceste condiții, să corespundă manifestărilor libidoului care, după cum am văzut, este o forță psihică? Răspunsul la această întrebare este cît se poate de simplu. Permiteți-mi să evoc una din primele obiecții adresate psihanalizei. Se spunea că psihanaliza își irosește timpul voind să elaboreze o teorie pur psihologică a fenomenelor nevrotice, ceea ce este un demers steril, teoriile psihologice fiind incapabile să explice o maladie. Aducîndu-se însă acest argument, se uita faptul că funcția sexuală nu este nici pur psihică, nici pur somatică. Ea își exercită influența în mod simultan asupra vieții psihice și asupra vieții corporale. Dacă am recunoscut în simptomele psihonevrozelor manifestările psihice ale tulburărilor sexuale, nu ne va surprinde să găsim în nevrozele momentane efectele lor somatice directe.

Clinica medicală ne dă o indicație prețioasă, la care dealtfel aderă mulți autori, cu privire la modul de a concepe nevrozele momentane. Acestea manifestă, îndeosebi în detaliile simptomatologiei lor, ca și prin puterea lor de a acționa asupra tuturor sistemelor de organe și asupra tuturor funcțiilor, o analogie incontestabilă cu stările morbide ocazionate de acțiunea cronică a substanțelor toxice exterioare sau de suprimarea bruscă a acestei acțiuni, adică cu intoxicațiile și abstinențele. Înrudirea între aceste două grupe de afecțiuni devine încă și mai intimă prin intermediul stărilor morbide pe care le atribuim, ca în cazul maladiei lui Basedow, acțiunii substanțelor toxice care, în loc de a fi introduse în corp din afară, s-au format în organismul însuși. Aceste analogii ne impun, după părerea mea, concluzia că nevrozele momentane rezultă din tulburările metabolismului substanțelor sexuale, fie că se produc mai multe toxine decît poate suporta persoana, fie că anumite condiții interne sau chiar psihice tulbură utilizarea adecvată a acestor substanțe. Înțelepciunea populară a propovăduit întotdeauna astfel de idei asupra naturii trebuinței sexuale, spunînd că dragostea este o „beție" pricinuită de anumite băuturi sau extracte, cărora ea le atribuie dealtfel o origine exogenă. La urma urmelor, termenul „metabolism sexual" sau „chimismul sexualității" este pentru noi o formă fără conținut; nu știm nimic pe această temă și nici nu putem spune că ar exista două substanțe, din care una ar fi „masculină" și cealaltă „feminină", sau dacă trebuie să ne mulțumim admițînd o singură toxină sexuală care să fie, în cazul acesta, cauza tuturor excitațiilor libidoului. Edificiul teoretic al psihanalizei, pe care l-am creat, nu este în realitate decît o suprastructură pe care trebuie s-o așezăm pe baza sa organică. Dar acest lucru încă nu-l putem face.

Ceea ce caracterizează psihanaliza, ca știință, este mai puțin materia asupra căreia lucrează, cît tehnica de care se servește. O putem, fără a-i violenta natura, aplica tot atît de bine la istoria civilizației, la știința religiilor și la mitologie, cît și la teoria nevrozelor. Singurul ei scop și singura contribuție constă în descoperirea inconștientului în viața psihică. Problemele care se leagă de nevrozele momentane, ale căror simptome rezultă probabil din leziuni toxice directe, nu se pretează cîtuși de puțin la cercetarea psihanalitică: aceasta neputînd da nici o lămurire cu privire la ele, trebuie să se adreseze, în acest scop, investigației medico-biologice. Dacă v-am promis o „Introducere în teoria nevrozelor", ar fi trebuit să încep prin formele cele mai simple ale nevrozelor momentane, spre a ajunge la afecțiunile psihice mai complexe, consecutive tulburărilor libidoului: incontestabil, aceasta ar fi fost ordinea cea mai firească. În legătură cu cele dintîi ar fi trebuit să vă prezint tot ceea ce știm din diverse surse sau tot ce credem a ști și, odată ajunși la psihonevroze, ar fi trebuit să vă vorbesc de psihanaliză ca de mijlocul tehnic auxiliar cel mai important din toate de care dispunem pentru clarificarea acestor stări. Dar intenția mea este să vă dau o „Introducere în psihanaliză", ceea ce v-am și prevenit; mă preocupă mai mult să vă conturez o idee clară despre psihanaliză decît să vă fac să dobîndiți unele cunoștințe cu privire la nevroze, iar aceasta mă scutește să pun pe primul plan nevrozele momentane, subiect cu totul steril din punctul de vedere al psihanalizei. Cred că alegerea pe care am făcut-o este în avantajul dumneavoastră, psihanaliza meritînd interes din partea oricărei persoane cultivate, date fiind premisele sale profunde și multiplicitatea raporturilor. Cît despre teoria nevrozelor, ea este un capitol al medicinii, asemănător cu multe altele.

Și totuși, sînteți îndreptățiți să vă așteptați să acordăm un anumit interes nevrozelor momentane. Dealtfel sîntem obligați s-o facem, fie și luînd în considerare doar raporturile clinice strînse pe care le prezintă ele față de psihonevroze. Vă voi spune, în consecință, că deosebim trei forme pure de nevroze momentane: *neurastenia, nevroza anxioasă* și *ipohondria*. Această diviziune n-a fost scutită de obiecții. Denumirile

21 — c. 239

sînt curente, dar lucrurile pe care le desemnează sînt nedeterminate și incerte. Mai sînt apoi și medicii care se opun oricărei clasificări în lumea haotică a fenomenelor nevrotice, oricărei stabiliri de unități clinice, de individualități morbide și care nu recunosc nici măcar clasificarea în nevroze momentane și psihonevroze. După părerea mea, acești medici exagerează și nu sînt pe drumul care duce la progres. Uneori aceste forme de nevroză se prezintă pure, însă cel mai adesea le găsim combinate între ele și cu o afecțiune psihonevrotică. Această din urmă împrejurare nu ne autorizează însă să renunțăm la clasificarea lor. Gîndiți-vă numai la deosebirea pe care mineralogia o stabilește între minerale și roci. Mineralele sînt descrise ca indivizi, fără îndoială din cauză că adesea ele se prezintă sub formă de cristale, net circumscrise și separate de mediul lor înconjurător. Rocile se compun din îngrămădiri de minerale a căror asociere, departe de a fi accidentală, este fără nici o îndoială determinată de condițiile formării lor. În ceea ce privește teoria nevrozelor, știm încă prea puține lucruri referitor la punctul de plecare al dezvoltării ca să edificăm pe această temă o teorie asemănătoare cu aceea a rocilor. Dar sîntem neîndoielnic pe terenul adevărului începînd să izolăm din masă entitățile clinice pe care le cunoaștem și care pot fi comparate cu mineralele.

Există, între simptomele nevrozelor momentane și cele ale psihonevrozelor o relație interesantă, care oferă o contribuție importantă la cunoașterea formării simptomelor în cazul celor din urmă ; simptomul nevrozei momentane constituie adesea nucleul și faza preliminară a simptomului psihonevrotic. Observăm în mod deosebit această relație între neurastenie și nevroza de transfer numită isterie de conversiune, între nevroza anxioasă și isteria anxioasă, dar și între ipohondrie și formele la care ne vom referi mai departe desemnîndu-le cu numele de parafrenie (demență precoce și paranoia). Să luăm ca exemplu cefalalgia sau durerile lombare isterice. Analiza ne arată că, prin condensare și deplasare, aceste dureri devin o satisfacție substitutivă pentru o întreagă serie de reverii și de amintiri libidinale. A fost însă o vreme cînd aceste dureri erau reale, în care ele erau simptomul direct al unei intoxicații sexuale, expresia corporală a unei excitații libidinale. Nu pretindem că toate simptomele isterice cuprind un nucleu de acest gen ; nu-i mai puțin adevărat că acest caz este deosebit de frecvent și că isteria utilizează de preferință, pentru formarea simptomelor sale, toate influențele, normale și patologice, pe care excitația libidinală le exercită asupra corpului. Ele joacă în acest caz rolul firelor de nisip care au determinat acoperirea cu straturi de sidef a cochiliei care adăpostește animalul. Semnele pasagere ale excitației sexuale, acelea care înlocuiesc actul sexual, sînt de asemenea utilizate de psihonevroză, ca materialele cele mai comode și mai potrivite pentru structurarea simptomelor.

Un alt proces, de același fel, prezintă un interes deosebit din punctul de vedere al diagnosticului și tratamentului. La persoanele care, deși predispuse la nevroză, nu suferă de nici o nevroză declarată, se întîmplă adesea ca o alterare corporală morbidă, inflamație sau leziune, să declanșeze elaborarea simptomelor, în așa fel încît simptomul furnizat de realitate să devină imediat reprezentantul tuturor reveriilor inconștiente care așteaptă prima ocazie ca să se manifeste. În cazurile de acest fel medicul va institui cînd un tratament, cînd altul, căutînd fie să suprime baza organică, fără a se îngriji de zgomotosul edificiu nevrotic pe care ea îl suportă, fie să combată nevroza care a apărut ocazional, fără a da atenție cauzei organice care i-a servit de pretext. Eficiența unuia sau altuia din aceste procedee va putea fi evaluată după efectele obținute, dar este greu să se stabilească reguli generale pentru aceste cazuri mixte.

*
* *

XXV

ANGOASA [1]

Ceea ce v-am arătat în capitolul precedent, cu privire la nervozitatea comună, este de natură să vă apară ca o expunere cu totul incompletă și insuficientă. Sînt sigur de aceasta și cred că v-a surprins cel mai mult faptul că nu ați auzit nici un cuvînt despre angoasă care, cu toate acestea, este un simptom de care se plînge majoritatea nevroticilor, vorbind despre ea ca despre suferința lor cea mai îngrozitoare, care, într-adevăr, poate să se manifeste la ei cu o intensitate absolut neobișnuită, împingîndu-i la actele cele mai necugetate. Departe de a voi să eludez această problemă, dimpotrivă, intenționez să o pun în mod răspicat și să o tratez în amănunt în fața dumneavoastră.

Desigur, nu-i nevoie să vă spun ce este angoasa; fiecare dintre dumneavoastră a trăit, fie și o singură dată în viață, această senzație sau, mai exact, această stare afectivă. Mi se pare, totuși, că niciodată nu s-a pus cu destulă seriozitate întrebarea de ce tocmai nevroticii sînt cei care suferă de angoasă mai frecvent și mai intens decît ceilalți oameni. Situația va fi considerată, poate, ca fiind în firea lucrurilor: oare nu se folosesc în chip nediferențiat, precum și unul în locul altuia, cuvintele „nervos" și „anxios", ca și cum ar avea același înțeles? Acest mod de a proceda nu are însă îndreptățire, deoarece există oameni anxioși care dealtminteri nu sînt nevrotici, după cum există nevrotici care prezintă multe simptome, în afară de tendința spre angoasă.

Oricum ar fi, este cert că problema angoasei constituie un punct spre care converg problemele cele mai diverse și mai importante, o enigmă a cărei dezlegare ar trebui să proiecteze fascicule de lumină asupra întregii noastre vieți psihice. Nu afirm că vă voi oferi cheia întregii probleme, dar este de prevăzut că psihanaliza va aborda această problemă, ca pe atîtea altele, prin mijloace diferite de acelea de care se servește medicina tradițională. Aceasta din urmă își concentrează atenția în special asupra determinismului anatomic al angoasei. Ea declară că avem de-a face cu o iritație a bulbului, iar bolnavul află că suferă de o nevroză a vagului. Bulbul, sau măduva prelungită, este o

[1] Angoasa — arată P. Popescu-Neveanu în recentul său *Dicționar de psihologie*, Editura Albatros, București, 1978 — reprezintă o stare de neliniște caracterizată printr-o așteptare înfricoșată și opresivă față de o iminentă suferință sau nenorocire, implicînd tensiuni emoționale excesiv de oscilante și asociindu-se cu impresii difuze ale unui pericol de neevitat, care fie că este anonim, necunoscut, fie că este cunoscut dar produce perturbări emoționale, irațional exagerate. (Nota trad.)

temă foarte serioasă și frumoasă. După cum îmi amintesc prea bine, studierea ei mi-a luat odinioară mult timp și osteneală. Dar trebuie să mărturisesc acum că, din punctul de vedere al înțelegerii psihologice a angoasei, nimic nu-mi poate fi mai indiferent decît cunoașterea traiectului nervos urmat de excitațiile care emană din bulb.

Mai întîi de toate, putem vorbi îndelung despre angoasă fără a aminti nimic de nervozitate în general. Mă veți înțelege fără vreo altă explicație, dacă desemnez această teamă cu numele de angoasă *reală* (manifestată în fața unei primejdii reale), spre deosebire de angoasa *nevrotică*. Or, angoasa reală ne apare ca fiind un fenomen foarte rațional și comprehensibil. Vom spune că este o reacție la perceperea unui pericol exterior, adică a unei vătămări așteptate, prevăzute, că este asociată cu reflexul de fugă și că, în consecință, trebuie s-o considerăm ca pe o manifestare a instinctului de conservare. Față de care obiecte și în ce condiții se produce teama? Firește, aceasta depinde în mare măsură de gradul nostru de cunoaștere a realității și de sentimentul propriei noastre puteri în fața lumii exterioare. Găsim că sînt naturale frica inspirată sălbaticului de vederea unui tun și neliniștea pe care el o trăiește cînd are loc o eclipsă de soare, pe cînd omul civilizat, care știe să mînuiască tunul și să prezică eclipsa nu încearcă nici o neliniște în fața acestora. Uneori, tocmai faptul de a ști prea multe este cauza angoasei, pentru că în acest caz pericolul este prevăzut din vreme. Astfel, sălbaticul va fi cuprins de frică zărind în pădure o urmă care-l va lăsa indiferent pe un străin, pentru că acea urmă îi dezvăluie existența prin apropiere a unei fiare, la fel cum marinarul experimentat va privi cu spaimă la norișorul apărut pe cer, norișor care nu înseamnă nimic pentru călător, pe cînd lui îi vestește apropierea unui ciclon.

Privind mai îndeaproape fenomenul, sîntem obligați să spunem că afirmația potrivit căreia angoasa reală ar fi rațională și adaptată unui scop se cere revizuită. Singura atitudine rațională față de amenințarea unui pericol ar consta în compararea propriilor forțe cu gravitatea amenințării și luarea în consecință a deciziei fie de a fugi, fie de a se apăra sau eventual de a ataca, ceea ce reprezintă mijlocul cel mai eficace de a scăpa de pericol. Dar în aceste condiții nu este loc pentru angoasă; tot ceea ce se întîmplă se va întîmpla tot atît de bine, și poate chiar și mai bine, dacă nu ar interveni angoasa. Vedeți astfel că, în cazul în care spaima devine prea intensă, ea constituie un obstacol care paralizează acțiunea și chiar fuga. De cele mai multe ori, reacția la pericol este un amestec în care se include sentimentul de teamă și acțiunea de apărare. Animalul speriat încearcă frica și fuge, dar singură fuga corespunde scopului și nu frica.

Există deci tentația de a afirma că angoasa nu este niciodată rațională. Dar poate că ne vom face o idee mai exactă despre angoasă, analizînd mai îndeaproape situația pe care ea o creează. Constatăm, mai întîi de toate, că subiectul este pregătit față de pericol, ceea ce se manifestă printr-o exaltare a atenției senzoriale și a tensiunii motrice. Această stare de așteptare și de pregătire este incontestabil o stare favorabilă, fără de care subiectul ar fi expus unor urmări grave. Din această stare decurg, pe de o parte, acțiunea motrice, fuga mai întîi și, pe o treaptă superioară, apărarea activă, iar pe de altă parte, ceea ce

trăim ca pe o stare de nelinişte. Cu cît dezvoltarea angoasei este mai restrînsă, cu cît aceasta apare doar ca un început, ca un semnal, cu atît mai mult procesul care constă în transformarea stării de pregătire anxioasă în acțiune se săvîrşeşte mai rapid şi mai netulburat. În felul acesta, în ceea ce numim noi angoasă, starea de pregătire îmi apare ca elementul util, în timp ce dezvoltarea angoasei mi se pare contrară acestui scop.

Lăsăm de-o parte chestiunea dacă limbajul curent desemnează prin cuvintele *angoasă, frică, groază* acelaşi lucru sau lucruri deosebite. Mi se pare că angoasa se raportează la stare şi face abstracție de obiect, pe cînd în cazul fricii atenția este precis concentrată asupra unui obiect. Cuvîntul *groază*, în schimb, mi se pare a avea o semnificație cu totul specială, desemnînd îndeosebi un pericol în legătură cu care nu am fost pregătiți printr-o stare prealabilă de angoasă. Putem spune că omul se apără împotriva groazei prin angoasă.

Oricum ar fi, nu vă scapă faptul că cuvîntul *angoasă* este folosit în sensuri multiple, ceea ce îi dă un caracter vag şi nedeterminat. Prin angoasă înțelegem cel mai adesea starea subiectivă provocată de percepere a „dezvoltării sentimentului de teamă" şi numim această stare subiectivă „stare afectivă". Ce este, din punct de vedere dinamic, o stare afectivă ? Ceva foarte complex. O stare afectivă cuprinde mai întîi anumite influxuri nervoase sau descărcări motorii, apoi anumite fenomene senzoriale. Acestea din urmă sînt de două feluri : percepții ale acțiunilor motrice săvîrşite de individ şi senzații directe de plăcere şi de neplăcere, care imprimă stării afective ceea ce numim tonul fundamental. Nu cred însă că prin această enumerare s-a epuizat tot ceea ce poate fi spus asupra naturii stării afective. În unele stări afective se pot depăşi aceste elemente, recunoscîndu-se că nucleul în jurul căruia se cristalizează întregul ansamblu este constituit de repetiția unui anumit eveniment important şi semnificativ, trăit de subiect. Acest eveniment poate să nu fie decît o impresie foarte îndepărtată, cu un caracter foarte general, impresie care să facă parte din preistoria nu a individului, ci a speciei. Spre a mă face mai bine înțeles, vă voi spune că starea afectivă prezintă aceeaşi structură ca şi criza isterică, că este, ca şi aceasta, constituită de o reminiscență sedimentată. Criza isterică poate fi deci comparată cu o stare afectivă individuală nou formată, iar starea afectivă normală poate fi considerată ca expresia unei isterii generice, devenită ereditară.

Să nu credeți că cele ce v-am prezentat aici pe tema stărilor afective constituie un patrimoniu recunoscut de psihologia omului normal. Este vorba, dimpotrivă, de concepții apărute pe solul psihanalizei şi care nu se simt acasă decît aici. Ceea ce spune despre stările afective psihologia, teoria lui James-Lange de exemplu, este pentru noi, psihanaliştii, de neînțeles şi imposibil de discutat. Dar nici să nu ne socotim noi înşine prea siguri de ceea ce ştim cu privire la stările afective ; nu socotiți ceea ce vă voi spune pe această temă decît o primă încercare de orientare în acest domeniu obscur. Să mergem, aşadar, mai departe. În ceea ce priveşte starea afectivă caracterizată drept angoasă, credem a şti care este acea impresie îndepărtată pe care ea o reproduce. Afirmăm că aceasta nu poate fi decît *naşterea*, adică actul în care se află reunite

toate senzațiile de chin, toate tendințele de descărcare şi toate stările corporale al căror ansamblu a devenit prototipul efectului produs de un pericol grav, pe care de-atunci încoace l-am trăit de nenumărate ori sub formă de angoasă. Tocmai creşterea considerabilă a excitației ca urmare a întreruperii circulației sîngelui prin ombilic (respirația internă) a fost în momentul naşterii cauza stării de angoasă : aşadar, cea dintîi angoasă a fost de natură toxică. Cuvîntul *angoasă* (de la latinescul *angustiae*, strîmtorare) reliefează tocmai senzația de cazna, de îngustare a traheii care s-a produs atunci ca efect al situației reale, fenomen care astăzi are loc cu regularitate în starea afectivă. Găsim de asemenea ca fiind semnificativ faptul că prima stare de angoasă este provocată de separarea care se face între mamă şi copil. Fireşte că, potrivit concepției noastre, predispoziția pentru repetarea acestei prime stări de angoasă a fost, de-a lungul unui incalculabil număr de generații, în aşa măsură încorporată organismului încît nici un individ nu poate scăpa acestei stări afective, chiar atunci cînd el, ca legendarul Macduff, cel „smuls din măruntaiele mamei"[2]), a venit pe lume altfel decît printr-o naştere naturală. Nu cunoaştem care a putut fi prototipul stării de angoasă al animalelor nemamifere. Tocmai de aceea ignorăm şi ansamblul de senzații care corespunde la acestea ca echivalent al angoasei noastre.

Poate că sînteți curioşi să aflați cum am putut ajunge la ideea că prototipul stării afective caracterizată de angoasă este constituit de actul naşterii. Ideea este cît se poate mai puțin speculativă ; am ajuns la ea inspirîndu-mă mai degrabă din gîndirea naivă a poporului. Într-o zi — e mult de atunci — pe cînd mai mulți tineri medici de spital eram adunați la restaurant, în jurul unei mese, asistentul clinicii de obstetrică ne-a relatat un fapt amuzant petrecut la examenul de absolvire a cursului pentru moaşe. O candidată, întrebată ce înseamnă prezența meconiului[3]) în lichidul amniotic în timpul naşterii, a răspuns fără ezitare că „copilului îi este frică". Acest răspuns i-a făcut pe examinatori să rîdă şi candidata a fost respinsă. În ceea ce mă priveşte, am fost, în forul meu interior, de partea acesteia şi am început a întrezări că sărmana femeie din popor a intuit în mod just o relație importantă.

Trecînd acum la angoasa nevroticilor, să vedem care sînt noile manifestări şi noile raporturi prezentate de aceasta. Sînt multe de spus în această privință. Identificăm, în primul rînd, o stare de angoasă generală, o angoasă ca să zicem aşa flotantă, gata să se ataşeze de conținutul primei reprezentări susceptibile să-i ofere un pretext, influențînd judecata, alegînd aşteptările, pîndind orice prilej pentru justificare. Numim această stare „angoasa de aşteptare"[4]) sau „aşteptarea anxioasă". Persoanele torturate de această angoasă prevăd întotdeauna cele mai îngrozitoare eventualități, văd în fiece întîmplare prevestirea unei nenorociri, înclină mereu spre pesimism, ori de cîte ori este vorba de un fapt sau eveniment incert. Tendința spre această aşteptare a nenorocirii este o trăsătură de caracter proprie multor persoane care, în

[2]) *„aus seiner Mutter Leib geschnitten wurde"*, scrie Freud. (Nota trad.)

[3]) Materie fecală expulzată de noul-născut în momentul venirii pe lume. (Nota trad.)

[4]) *„Erwartungsangst"* în textul original. (Nota trad.)

afară de aceasta, nu par a fi nicidecum bolnave ; li se reproşează înfăţişarea sumbră, pesimismul ; însă angoasa de aşteptare există în mod obişnuit şi are un caracter net pronunţat într-o afecţiune nervoasă căreia i-am dat numele de *nevroza anxioasă*, pe care personal o clasific printre nevrozele momentane.

O altă formă de angoasă prezintă, contrar celor descrise mai sus, legături mai degrabă psihice, fiind asociată anumitor obiecte sau situaţii. Este angoasa care caracterizează atît de numeroasele şi adesea atît de bizarele „fobii". Eminentul psiholog american Stanley Hall şi-a dat primul osteneala să ne prezinte pe scurt o întreagă serie din aceste fobii, cu sonore denumiri greceşti. Aceasta seamănă cu enumerarea celor zece plăgi ale Egiptului, cu deosebirea că fobiile sînt mult mai numeroase. Să vedeţi ce poate să devină obiect sau conţinut al unei fobii : întunericul, aerul liber, spaţiile deschise, pisicile, păianjenii, omizile, şerpii, şoarecii, furtuna, vîrfurile ascuţite, sîngele, spaţiile închise, mulţimea, singurătatea, trecerea pe poduri, călătoria pe mare sau cu trenul etc. etc. Prima încercare de a ne orienta în acest haos lasă să se întrevadă posibilitatea de a distinge trei grupe. Unele din aceste obiecte sau situaţii de temut au ceva sinistru, chiar pentru noi cei normali, cărora ne evocă o primejdie ; de aceea aceste fobii nu ni se par incomprehensibile, cu toate că găsim că sînt de o intensitate exagerată. Astfel cei mai mulţi dintre noi trăiesc un sentiment de repulsie la vederea unui şarpe. Putem chiar să afirmăm că teama de şerpi este o fobie răspîndită în întreaga omenire, iar Charles Darwin a descris într-un mod impresionant teama care l-a cuprins la vederea unui şarpe care se îndrepta spre dînsul, deşi era protejat de un gros perete de sticlă. Într-o a doua grupă includem cazurile în care se reliefează legătura cu un pericol, dar un pericol pe care obişnuim să-l neglijăm şi pe care nu-l includem în calculele noastre. Ştim că o călătorie cu trenul comportă un risc de accident în plus faţă de situaţia în care am rămîne acasă, adică pericolul unei coliziuni ; ştim de asemenea că un vapor se poate scufunda şi că astfel putem muri înecaţi şi totuşi călătorim cu trenul şi cu vaporul fără teamă, fără a ne gîndi la aceste pericole. De asemenea, este sigur că am cădea în apă dacă podul s-ar prăbuşi în clipa în care trecem pe el, dar lucrul acesta se întîmplă atît de rar încît nu ţinem deloc seama de acest prezumtiv pericol. Singurătatea, la rîndu-i, prezintă anumite pericole şi în anumite împrejurări o evităm ; de aici nu urmează că nu am putea în nici un chip şi în nici o împrejurare să suportăm un moment de singurătate. Această afirmaţie se raportează în aceeaşi măsură la mulţime, la spaţiile închise, furtună etc. Ceea ce ne apare ca fiind straniu în aceste fobii ale nevroticilor este mai puţin conţinutul lor, cît intensitatea. Angoasa provocată de fobii este pur şi simplu fără drept de apel. Iar uneori avem impresia că nevroticii nu încearcă teamă în faţa aceloraşi obiecte şi situaţii care, în anumite condiţii, ne pot pricinui şi nouă temeri şi cărora ei le dau aceleaşi nume.

Mai este şi o a treia categorie de fobii, dar este vorba de fobii care scapă înţelegerii noastre. Cînd vedem un om în toată firea, voinic, cuprins de teamă la traversarea unei străzi sau a unei pieţe din oraşul său natal, unde cunoaşte toate ungherele, sau o femeie, după toate aparenţele sănătoasă, năpădită de o spaimă nebună dacă pisica se alintă la picioarele ei sau dacă un şoarece s-a strecurat în vreun colţ, cum am putea stabili o legătură între teama unuia şi a celuilalt, pe de o parte, şi pericolul care, evident, nu există decît pentru omul care are fobia respectivă, pe de altă parte ? În ceea ce priveşte fobiile care au drept obiecte animalele, evident că nu poate fi vorba de o exacerbare a unei antipatii umane generale, întrucît avem proba contrariului în faptul că mulţi oameni nu pot trece pe lîngă o pisică fără s-o cheme şi s-o mîngîie. Şoarecele atît de temut pentru femei şi-a împrumutat numele unei expresii de mare tandreţe : cutare tînără, care este încîntată ori de cîte ori logodnicul îi spune „şoricelul meu", scoate un ţipăt de groază cînd zăreşte micuţul şi graţiosul animal care poartă acest nume. În ceea ce priveşte bărbaţii cărora le este teamă de străzi şi de pieţe, nu găsim altă cale de a explica starea lor decît spunînd că se comportă ca nişte copii. Educaţia îi inculcă în mod direct copilului ideea că trebuie să evite ca fiind periculoase situaţiile de acest gen, iar insul nostru agorafob încetează într-adevăr să mai încerce teama dacă traversează piaţa în compania cuiva.

Cele două forme de angoasă pe care le-am descris, angoasa de aşteptare, liberă de orice legătură, şi angoasa asociată cu fobiile, sînt independente una faţă de cealaltă. Nu putem spune că una reprezintă o fază mai avansată faţă de cealaltă, ele neexistînd simultan decît în mod excepţional şi accidental. Starea de angoasă generală cea mai pronunţată nu se manifestă în mod inevitabil în fobii ; persoanele a căror viaţă este otrăvită de agorafobie, pot fi total lipsite de angoasa de aşteptare, izvor de pesimism. Este lucru dovedit că unele fobii, cum ar fi fobia privind spaţiul, fobia privind calea ferată etc. nu se dobîndesc decît la vîrsta adultă, pe cînd altele, ca fobia de întuneric, de furtună, de animale, par să fi existat din primii ani de viaţă. Primele au întreaga semnificaţie a unor maladii grave ; cele din urmă apar ca nişte bizarerii, ca nişte toane. Cînd cineva prezintă o fobie din această din urmă categorie, sîntem îndreptăţiţi să bănuim că mai are şi altele de acelaşi fel. Trebuie să adaug că trecem toate aceste fobii în cadrul *isteriei de angoasă*, adică le socotim ca pe o afecţiune foarte apropiată de isteria de conversiune [5]).

Cea de-a treia formă de angoasă nevrotică ne pune în faţa unei enigme care constă în aceea că pierdem în întregime din vedere raporturile care există între angoasă şi pericolul care ameninţă. În isterie, de exemplu, această angoasă însoţeşte alte simptome isterice, sau se poate produce în orice alte condiţii de excitaţie, în aşa fel încît, aşteptîndu-ne la o manifestare afectivă, sîntem cu totul uimiţi observînd teama, manifestarea la care noi ne aşteptam cel mai puţin. În sfîrşit, angoasa se mai poate produce fără nici o legătură cu vreun fel de condiţii, într-un mod tot atît de neînţeles, atît pentru noi cît şi pentru bolnav, ca un acces spontan şi liber, fără a putea fi vorba de vreun pericol sau de vreun pretext a cărui exagerare să fi avut ca efect acest acces. Constatăm, în cursul acestor accese spontane, că ansamblul căruia îi dăm numele de stare de angoasă este susceptibil de disociere. Ansam-

[5]) Nevroză în care simptomele cele mai evidente sînt manifestări cu caracter somatic-funcţional. (Nota trad.)

blul accesului poate fi înlocuit printr-un simptom unic, de o mare intensitate, cum ar fi tremurul, ameţeala, palpitaţiile, senzaţia de sugrumare, sentimentul general după care recunoaştem angoasa lipsind sau fiind abia marcat. Şi totuşi aceste stări pe care le descriem sub numele de „echivalente ale angoasei“ trebuie să fie în toate privinţele, clinic şi etiologic, asimilate angoasei.

Se pun aici două întrebări. Există vreo legătură între angoasa nevrotică, în care pericolul nu joacă nici un rol sau nu joacă decît un rol minim, şi angoasa reală, care este întotdeauna şi esenţialmente o reacţie la un pericol? Cum să înţelegem această angoasă nevrotică? Pentru că am dori să păstrăm principiul potrivit căruia, de fiecare dată cînd manifestăm angoasă, trebuie să existe ceva care a provocat-o.

Observaţia clinică ne furnizează un număr de elemente care pot să faciliteze înţelegerea angoasei nevrotice. Să discutăm împreună semnificaţia acestora.

a) Nu este greu de stabilit că angoasa de aşteptare sau starea de angoasă generală depinde într-o foarte mare măsură de anumite procese ale vieţii sexuale sau, mai precis, de anumite aplicaţii ale libidoului. Cazul cel mai simplu şi mai instructiv de felul acesta ne este oferit de persoanele care se expun la excitaţii de frustrare, adică la care excitaţiile sexuale violente nu găsesc o derivaţie suficientă, neconducînd spre un final satisfăcător. Aşa este, de exemplu, cazul bărbaţilor în perioada logodnei şi al femeilor ai căror bărbaţi nu au o capacitate sexuală normală, sau scurtează, sau, din precauţie, fac să eşueze actul sexual. In aceste circumstanţe, excitaţia libidinală dispare, spre a ceda locul angoasei, fie sub forma angoasei de aşteptare, fie sub forma unui acces sau a unui echivalent al accesului. Întreruperea actului sexual ca măsură de precauţie, cînd devine regim sexual obişnuit, constituie pentru bărbaţi şi mai ales pentru femei o cauză atît de frecventă de nevroză de angoasă, încît practica medicală ne obligă, ori de cîte ori ne aflăm în faţa unor cazuri de acest gen, să ne gîndim înainte de toate la această etiologie. Procedînd în consecinţă, vom avea adesea prilejul să constatăm că nevroza de angoasă dispare de îndată ce subiectul renunţă la restricţia sexuală.

Pe cît cunosc, raportul dintre restricţia sexuală şi stările de angoasă este recunoscut chiar şi de medicii străini de psihanaliză. Presupun însă că se va încerca o intervertire a raportului, admiţîndu-se între altele că este vorba de persoane care practică restricţia sexuală pentru că erau predispuse la angoasă. Acest mod de a privi lucrurile este dezminţit categoric de atitudinea femeii a cărei activitate sexuală este esenţialmente de natură pasivă, lăsînd, cu alte cuvinte, iniţiativa de partea bărbatului. Cu cît o femeie are mai mult temperament, cu cît ea este mai înclinată spre raporturi sexuale, cu atît ea este mai capabilă să fie satisfăcută de acestea şi cu atît mai mult va reacţiona ea la neputinţa bărbatului şi la *coitus interruptus* prin fenomenene de angoasă; în schimb aceste fenomene vor fi abia perceptibile la o femeie atinsă de anestezie sexuală sau puţin dornică de dragoste.

Abstinenţa sexuală, atît de călduros preconizată în zilele noastre de către medici, fireşte că nu favorizează producerea stărilor de angoasă decît în cazurile în care libidoul, care nu găseşte derivaţie satisfăcătoare, prezintă un anumit grad de intensitate şi n-a fost în mare parte suprimat

de procesul sublimării. Producerea stării morbide depinde întotdeauna de factori cantitativi. Dar chiar şi atunci cînd nu mai avem în vedere boala, ci numai caracterul persoanei, recunoaştem uşor că restricţia sexuală intră în practica unor persoane cu un caracter indecis, înclinate spre îndoială şi angoasă, pe cînd caracterul intreprid, curajos, este cel mai adesea incompatibil cu restricţia sexuală. Oricare ar fi modificările şi complicaţiile pe care numeroasele influenţe ale vieţii civilizate le-ar putea imprima acestor raporturi între caracterul omului şi viaţa lui sexuală, între ele există o relaţie dintre cele mai strînse.

Sînt departe de a vă fi împărtăşit toate observaţiile care confirmă această relaţie genetică intre libido şi angoasă. Ar mai fi de discutat, în legătură cu aceasta, despre rolul pe care îl au, în producerea maladiilor caracterizate de angoasă, anumite perioade ale vieţii, care, cum ar fi pubertatea sau menopauza, favorizează în mod incontestabil exaltarea libidoului. În anumite cazuri de excitaţie, putem să mai observăm direct o combinare a libidoului cu angoasa şi substituirea în final a celui dintîi prin angoasă. Din astfel de fapte se degajă o concluzie dublă: avem în special impresia că este vorba de o acumulare a libidoului al cărui curs normal este împiedicat şi că procesele la care asistăm sînt toate de o natură exclusiv somatică. La o primă privire nu vedem cum ar putea angoasa să ia naştere din libido; constatăm doar că libidoul este absent şi că locul său a fost luat de angoasă.

b) O altă indicaţie ne este oferită de analiza psihonevrozelor, în special de aceea a isteriei. Ştim deja că în această afecţiune angoasa apare adesea întovărăşind simptomele, dar observăm şi o angoasă independentă de simptome, care se manifestă fie prin crize, fie ca o stare permanentă. Bolnavii nu ne pot spune de ce le este teamă, ei legîndu-şi starea, ca urmare a unei elaborări secundare uşor de recunoscut, de fobiile cele mai curente: de moarte, de nebunie, de un atac de apoplexie. Dacă analizăm situaţia care a generat fie angoasa, fie simptomele însoţite de angoasă, în general este posibil să descoperim fluxul psihic normal care nu şi-a atins scopul şi a fost înlocuit cu fenomenul de angoasă. Sau, ca să ne exprimăm altfel, reluăm procesul inconştient ca şi cum acesta n-ar fi fost refulat şi ca şi cum şi-ar fi continuat dezvoltarea fără obstacole, pînă cînd a ajuns la conştiinţă. Acest proces ar fi însoţit de o anumită stare afectivă şi sîntem surprinşi constatînd că această stare afectivă care însoţeşte evoluţia normală a procesului este în toate cazurile refulată şi înlocuită de angoasă, oricare ar fi calitatea sa proprie. Astfel, cînd ne aflăm în prezenţa unei stări de angoasă isterică, sîntem îndreptăţiţi să presupunem că complementul său inconştient este constituit fie de un sentiment de aceeaşi natură — angoasă, ruşine, jenă —, fie de o excitaţie libidinală pozitivă, fie, în sfîrşit, de un sentiment ostil şi agresiv, cum ar fi furia sau mînia. Angoasa constituie deci moneda curentă pentru care se schimbă sau pot fi schimbate toate excitaţiile afective atunci cînd conţinutul lor a fost eliminat din reprezentare şi a suferit o refulare.

c) O a treia experienţă ne este oferită de bolnavii cu acte obsedante, bolnavi care par într-o bună măsură a fi scutiţi de angoasă. Dacă încercăm să-i împiedicăm pe aceşti bolnavi să execute actele lor obsedante, spălarea rituală, ceremonial etc., sau dacă ei înşişi îndrăznesc să renunţe

la vreuna din obsesiile lor, încearcă o angoasă teribilă, care îi obligă să cedeze obsesiei. În cazul acesta înțelegem că angoasa nu este decît disimulată în spatele actului obsedant, acesta nefiind săvîrșit decît ca un mijloc de a se sustrage angoasei. În acest fel în nevroza obsesională angoasa nu se manifestă în afară, fiind înlocuită de simptome ; dacă avem însă în vedere isteria, regăsim aici aceeași situație, ca rezultat al refulării : fie o angoasă pură, fie o angoasă însoțind simptomele, fie, în sfîrșit, un ansamblu de simptome mai complet, fără angoasă. Se pare deci că ne este permis să afirmăm, pe un plan abstract, că simptomele nu se formează decît pentru a împiedica dezvoltarea angoasei care, altfel, ar apărea în mod inevitabil. Această concepție situează angoasa chiar în centrul interesului arătat de noi problemelor legate de nevroze.

Observațiile noastre referitoare la nevroza anxioasă ne-au dus la concluzia că devierea libidoului de la aplicarea sa normală, deviere care generează angoasă, constituie rezultatul unor procese pur somatice. Analiza isteriei și a nevrozelor obsesionale ne-a permis să completăm această concluzie, dovedindu-ne că devierea libidoului și angoasa pot rezulta de asemenea și ca urmare a refuzului unei intervenții din partea factorilor psihici. Este tot ceea ce cunoaștem despre modul de producere a angoasei nevrotice ; dacă lucrurile par destul de vagi, nu văd pentru moment nici un drum în stare să ne ducă mai departe.

Încă și mai dificilă pare rezolvarea altei probleme pe care ne-am propus s-o soluționăm, aceea a identificării legăturilor existente între angoasa nevrotică, care rezultă dintr-o direcționare anormală a libidoului, și angoasa reală ce corespunde reacției la un pericol oarecare. S-ar putea crede că este vorba de lucruri absolut deosebite și totuși nu dispunem de nici un mijloc care să ne permită să distingem una de cealaltă, în sensibilitatea noastră, angoasa reală de angoasa nevrotică.

Legătura căutată apare însă de îndată ce luăm în considerare opoziția pe care am relevat-o adesea, între eu și libido. Așa cum știm, angoasa apare ca reacție a eului la un pericol și constituie semnalul care anunță și precede fuga ; nimic nu ne împiedică să admitem, prin analogie, că în angoasa nevrotică eul caută de asemenea să se sustragă cerințelor libidoului, că se comportă în privința acestui pericol interior întocmai ca în fața unui pericol exterior. Această viziune ne-ar autoriza să tragem concluzia că, ori de cîte ori își face apariția angoasa, există o cauză pentru aceasta. Iar analogia poate fi împinsă mai departe. Tot așa cum tentativa de a fugi din fața unui pericol exterior sfîrșește cu oprirea și luarea măsurilor de apărare necesare, dezvoltarea angoasei este întreruptă de formarea simptomelor, cărora ea sfîrșește prin a le ceda locul.

Dificultatea de a înțelege aceste raporturi reciproce între angoasă și simptome o găsim acum în altă parte. Angoasa, care înseamnă evadarea eului din fața libidoului, este totuși generată de către libido. Deși nu sare în ochi, faptul este real ; în consecință, să nu uităm că libidoul unei persoane face parte din aceasta și nu i se poate opune ca un lucru provenit din exterior. Ceea ce rămîne în continuare obscur pentru noi este dinamica topică a dezvoltării angoasei, problema de a ști ce energii psihice se cheltuiesc în aceste împrejurări și din ce sisteme psihice provin ele. Nu vă pot promite că voi răspunde la aceste întrebări, dar nu vom neglija urmărirea celorlalte două piste de investigație și, făcînd

aceasta, vom cere din nou observației directe și cercetării analitice o confirmare a deducțiilor noastre. Ne vom ocupa, așadar, de apariția angoasei la copil și de proveniența angoasei nevrotice, asociată cu fobiile.

Starea de angoasă este foarte frecventă la copil și adesea este foarte greu de spus dacă este vorba de angoasă nevrotică sau reală. Valoarea distincției pe care am putea, eventual, s-o stabilim, ar fi infirmată de însăși atitudinea copilului. Într-adevăr, pe de o parte nu este nicidecum surprinzător faptul că copilul încearcă teamă în prezența unor persoane necunoscute, a unor situații și obiecte nemaiîntîlnite și ne explicăm cu ușurință această reacție prin neputința și ignoranța sa. Atribuim deci copilului o înclinație marcată spre angoasa reală și am găsi cu totul firesc să ni se spună că copilul a venit pe lume cu această stare de angoasă, în calitate de predispoziție ereditară. În consecință, copilul nu ar face decît să reproducă atitudinea omului primitiv și a sălbaticului din zilele noastre care, date fiind ignoranța și lipsa lor de mijloace de apărare, încearcă teama în fața a tot ceea ce este nou, în fața lucrurilor care astăzi nouă ne sînt familiare și nu ne mai inspiră nici cea mai mică teamă. Și ar fi întru totul conform cu așteptările noastre ca fobiile copilului să fie și ele, cel puțin în parte, aceleași cu cele pe care le atribuim acestor faze primare din dezvoltarea umană.

Nu trebuie să ne scape, pe de altă parte, faptul că nu toți copiii sînt la fel de fricoși și că acei dintre dînșii care manifestă o teamă deosebită în fața a tot felul de obiecte și de situații sînt tocmai viitorii nevrotici. Dispoziția nevrotică se traduce așadar, în acest fel, printr-o înclinație accentuată spre angoasa reală, starea de angoasă apare ca stare primară și ajungem la concluzia potrivit căreia copilul, iar mai tîrziu adultul, încearcă teama în fața intensității crescute a libidoului lor, tocmai pentru că ei încearcă teamă față de tot și toate. Această concepție echivalează cu negarea faptului că angoasa ia naștere din libido și, cercetînd toate condițiile angoasei reale, s-ar ajunge în mod logic la concepția potrivit căreia tocmai conștiința propriei slăbiciuni și neputințe, a neînsemnatei valori personale, după terminologia lui A. Adler, ar fi cauza fundamentală a nevrozei, în cazul în care această conștiință, departe de a sfîrși odată cu copilăria, persistă pînă la vîrsta matură.

Acest raționament pare atît de simplu și de seducător încît merită să ne rețină atenția. Cu toate acestea, el nu ar face decît să deplaseze enigma nervozității. Persistența sentimentului de inferioritate și, în consecință, a condiției angoasei și simptomelor apare în această concepție ca un lucru atît de sigur încît mai curînd starea numită de noi sănătate, în cazul că, din întîmplare, se realizează, ar avea nevoie de explicație. Ce ne dezvăluie, însă, observarea atentă a stării de anxietate la copii ? Copilul mic încearcă teamă mai întîi în prezența persoanelor necunoscute, situațiile nejucînd în privința aceasta un rol decît prin persoanele pe care le implică. Cît despre obiecte, în calitatea lor de generatoare de angoasă, ele nu se situează decît pe ultimul loc. Dar copilul nu se teme de persoanele străine decît din cauza intențiilor rele pe care le atribuie acestora și pentru că el compară slăbiciunea sa cu puterea lor, în care vede un pericol pentru existența, securitatea și cruțarea de durere. Totuși, acest copil suspicios, trăind cu frica unei amenințări de agresiune răspîndită în întreg universul, reprezintă o construcție teoretică puțin

fericită. Este mai nimerit să spunem că copilul se înfricoşează la vederea unei feţe străine, el fiind obişnuit să vadă acea persoană familiară şi iubită care este mama. El încearcă o decepţie şi o tristeţe care se transformă în angoasă, fiind vorba, aşadar, de un libido devenit inutilizabil şi care, neputînd fi ţinut în acest caz în suspensie, îşi află derivaţia în angoasă. Desigur, nu în mod întîmplător în această situaţie caracteristică a angoasei infantile are loc reproducerea, acea condiţie a primei stări de angoasă care însoţeşte actul naşterii, anume separarea de mamă.

Primele fobii de situaţie pe care le observăm la copil sînt acelea legate de întuneric şi de singurătate; cea dintîi persistă adesea toată viaţa, amîndouă avînd în comun absenţa persoanei iubite, a celei care îl îngrijeşte pe copil, adică mama. Un copil, înspăimîntat de a se găsi în beznă, se adresează mătuşii sale, care se află într-o încăpere alăturată: „Tanti, vorbeşte, mi-e frică. — Şi la ce ţi-ar servi, că doar nu mă vezi ?" La care copilul răspunde: „Cînd vorbeşte cineva se face mai lumină". Amărăciunea trăită în întuneric se transformă astfel în teama faţă de întuneric. Nu este deci inexact să afirmăm că angoasa nevrotică este un fenomen secundar şi un caz special al angoasei reale: în afară de aceasta, la copilul mic vedem manifestîndu-se ca angoasă ceva care are în comun cu angoasa nevrotică o trăsătură esenţială: provenienţa dintr-un libido neutilizat. Cît priveşte angoasa reală ca atare, copilul se pare că n-o posedă decît într-o mică măsură. În toate situaţiile care pot deveni mai tîrziu condiţii de fobii, faptul de a se afla pe o înălţime, pe pasarele înguste deasupra apei, în tren sau pe vapor, copilul nu manifestă nici o teamă şi o manifestă cu atît mai puţin cu cît este mai ignorant. Ar fi fost de dorit să fi moştenit un număr mai mare de instincte care să tindă la conservarea vieţii; sarcina supraveghetorilor obligaţi să-l împiedice să se expună la pericole succesive ar fi mult uşurată. În realitate, însă, copilul începe prin a-şi supraestima forţele şi se comportă fără a trăi angoasa, pentru că ignoră primejdia. El aleargă neştiutor pe malul apei, se caţără pe marginea ferestrei, se joacă cu obiectele ascuţite şi cu focul, într-un cuvînt, face tot ceea ce poate fi vătămător şi dă bătaie de cap celor din anturajul său. Numai cu ajutorul educaţiei se ajunge la declanşarea angoasei reale a copilului, întrucît nu i se poate permite cu adevărat să se instruiască prin experienţă personală.

Dacă există copii care au suferit influenţa acestei educaţii prin teamă într-o asemenea măsură încît să sfîrşească prin a identifica ei înşişi pericolele de care nu li s-a vorbit şi împotriva cărora n-au fost puşi în gardă, aceasta ţine de faptul că constituţia lor comportă o trebuinţă libidinală mai pronunţată, sau de faptul că au contractat de timpuriu obişnuinţe rele în ceea ce priveşte satisfacţia libidinală. Nu-i de mirare că mulţi din aceşti copii devin mai tîrziu nevrotici, pentru că, după cum ştim, ceea ce facilitează cel mai mult apariţia unei nevroze este incapacitatea de a suporta un timp mai mult sau mai puţin îndelungat o refulare ceva mai importantă a libidoului. Notaţi bine faptul că ţinem seama aici de factorul constituţional, a cărui importanţă, dealtfel, n-am contestat-o niciodată. Ne ridicăm doar împotriva concepţiei care neglijează toţi ceilalţi factori în favoarea exclusivă a factorului constituţional şi-i acordă acestuia primul loc, chiar şi în cazul în care, potrivit datelor observaţiei şi analizei, el nu are nimic de-a face cu aceasta sau nu îndeplineşte decît un rol secundar.

Permiteţi-mi deci să rezum în felul următor rezultatele pe care ni le-au furnizat observaţiile asupra stării de angoasă la copii: angoasa infantilă, care nu are aproape nimic comun cu angoasa reală, se apropie, dimpotrivă, mult de angoasa nevrotică a adulţilor; ea apare, ca şi aceasta, dintr-un libido neutilizat şi, neavînd un obiect asupra căruia să-şi poată concentra afecţiunea, îl înlocuieşte printr-un obiect exterior sau printr-o situaţie.

Iar acum, desigur, nu veţi fi dezamăgiţi dacă afirm că psihanaliza nu mai are nimic de adăugat cu privire la *fobii*. Într-adevăr, în cazul acestora lucrurile se petrec întocmai ca în cazul angoasei infantile: un libido neutilizat suferă neîncetat o transformare într-o aparentă angoasă reală şi, datorită acestui fapt, cel mai insignifiant pericol exterior devine un substitut pentru cerinţele libidoului. Această concordanţă între fobii şi angoasa infantilă nu trebuie să ne surprindă nicidecum, deoarece fobiile infantile sînt nu numai prototipul fobiilor de mai tîrziu pe care noi le încadrăm în „isteria de angoasă", ci şi condiţia nemijlocită prealabilă şi preludiul acesteia. Orice fobie isterică se reduce la o angoasă infantilă şi o continuă, chiar şi atunci cînd are un alt conţinut şi ca atare primeşte o altă denumire. Cele două afecţiuni nu diferă între ele decît din punctul de vedere al mecanismului. Pentru ca libidoul să se transforme la adult în angoasă, nu este suficient ca acesta, în calitate de dorinţă arzătoare, să rămînă pe moment neutilizat. Aceasta se explică prin faptul că adultul a învăţat demult să-şi ţină în rezervă libidoul sau să-l folosească altfel. Dar cînd libidoul face parte dintr-o activitate psihică care a suferit refularea, situaţia este identică cu a copilului care încă nu ştie să facă deosebirea între conştient şi inconştient, iar această regresiune spre fobia infantilă oferă libidoului un mijloc comod de a se transforma în angoasă. Vă amintiţi că am discutat îndeajuns despre refulare, dar am avut în vedere întotdeauna genul de reprezentare care trebuia să sufere refularea şi aceasta, fireşte, pentru motivul că acesta se lasă mai uşor constatat şi descris. Cît despre evoluţia stării afective asociată cu reprezentarea refulată, am tergiversat mereu răspunsul şi numai acum aflăm că sensul acestei stări afective este în primul rînd acela de a fi transformată în angoasă, oricare ar fi putut fi situaţia sa în condiţii normale. Această transformare a stării afective constituie partea cea mai importantă a procesului refulării. Nu este prea uşor să vorbim despre ea, dat fiind faptul că nu putem afirma existenţa stărilor afective inconştiente în acelaşi mod în care afirmăm existenţa reprezentărilor inconştiente. Fie ea conştientă sau inconştientă, o reprezentare rămîne totdeauna aceeaşi, cu o singură deosebire totuşi, iar noi putem foarte bine să reliefăm ce corespunde unei reprezentări inconştiente. Dar o stare afectivă este un proces de descărcare şi trebuie interpretată cu totul altfel decît reprezentarea. Fără să fi analizat şi elucidat în profunzime premisele noastre în legătură cu procesele psihice, ne găsim în imposibilitatea de a spune ce corespunde în inconştient stării afective. Dealtfel nici nu ne putem asuma aici această sarcină. Vrem însă să rămînem cu impresia pe care am dobîndit-o, anume că dezvoltarea angoasei este în strînsă dependenţă de sistemul inconştientului.

Am spus că transformarea în angoasă sau, mai exact, descărcarea sub formă de angoasă, constituie prima destinație rezervată libidoului supus refulării. Trebuie să adaug că aceasta nu este nici singura sa destinație, și nici destinația sa definitivă. În cursul nevrozei se desfășoară procese care tind să împiedice această dezvoltare a angoasei și care reușesc să facă acest lucru în diferite moduri. În fobii, de exemplu, distingem net două faze ale procesului nevrotic. Prima este aceea a refulării libidoului și a transformării sale în angoasă, care este legată de un pericol exterior. În cea de-a doua fază se stabilesc toate precauțiunile și asigurările destinate să împiedice contactul cu pericolul, care este tratat ca un fapt exterior. Refularea corespunde unei tentative de fugă a eului din fața libidoului, trăită ca un pericol. Fobia poate fi considerată ca o baricadare împotriva pericolului exterior care înlocuiește acum redutabilul libido. Slăbiciunea sistemului de apărare utilizat în fobii rezidă, firește, în faptul că fortăreața, inatacabilă din afară, nu este inatacabilă și din interior. Proiectarea în exterior a pericolului reprezentat de libido nu poate reuși niciodată în chip desăvîrșit. Tocmai de aceea în celelalte nevroze există alte sisteme de apărare împotriva dezvoltării posibile a angoasei. Este vorba aici de un capitol extrem de interesant al psihologiei nevrozelor ; din nefericire nu-l putem aborda aici, pentru că aceasta ne-ar conduce prea departe, cu atît mai mult cu cît, ca să-l înțelegem, ar trebui să posedăm cunoștințe speciale foarte aprofundate. Nu am de adăugat decît puține cuvinte la cele arătate mai sus. V-am vorbit deja despre „contra-armamentul“ la care a recurs eul în cazul unei refulări și pe care el este obligat să-l întrețină în permanență, spre a face să persiste refularea. Acest arsenal servește la realizarea diferitelor mijloace de apărare împotriva dezvoltării angoasei care urmează refulării.

Dar să revenim la fobii. Cred că v-am dovedit cît de insuficient este să ne limităm la explicarea conținutului acestora, să ne interesăm doar de problema de a ști pentru ce cutare sau cutare alt lucru, cutare sau cutare situație devine obiect al fobiei. Conținutul unei fobii este pentru aceasta ceea ce fațada vizibilă a unui vis manifest este pentru visul propriu-zis. Făcînd restricțiile de rigoare, putem fi de acord că printre conținuturile fobiilor sînt unele care, cum a demonstrat Stanley Hall, sînt proprii să devină obiecte de angoasă în virtutea unei transmisiuni filogenetice. Această ipoteză își află confirmarea în faptul că multe dintre aceste obiecte de angoasă nu au cu pericolul decît raporturi pur simbolice.

În felul acesta ne-am putut da seama de locul cu adevărat central pe care îl ocupă problema angoasei în psihologia nevrozelor. De asemenea, cunoaștem legăturile strînse care există între dezvoltarea angoasei, vicisitudinile libidoului și sistemul inconștientului. Concepția noastră are totuși o lacună, care provine din aceea că nu știm la ce să raportăm acest fapt, totuși dificil de contestat, și anume că angoasa reală trebuie considerată ca o manifestare a instinctelor de conservare ale eului.

*
* *

XXVI

TEORIA LIBIDOULUI ȘI „NARCISISMUL“

De repetate ori, ba chiar și foarte recent de tot, a trebuit să facem distincție între tendințele eului și tendințele sexuale. Refularea ne-a dovedit, în primul rînd, că între unele și celelalte tendințe se poate ivi o opoziție, în urma căreia tendințele sexuale să fie înfrînte în mod formal și obligate să-și găsească satisfacția prin ocolișuri regresive. De neînfrînt în fond, ele își află în însăși această invincibilitate o compensație pentru bătălia pierdută. Am văzut apoi că cele două grupe de tendințe se comportă în chip diferit față de această mare educatoare numită necesitate, în așa fel încît ele urmează căi de dezvoltare diferite și întrețin raporturi diferite cu principiul realității. În sfîrșit, am putut constata că tendințele sexuale se leagă mai strîns decît tendințele eului de starea afectivă a angoasei, rezultat care apare ca incomplet asupra unui singur aspect important. Vom cita, în consecință, în sprijinul acestui rezultat faptul demn de notat că nesatisfacerea foamei și setei, aceste două instincte de conservare absolut elementare, nu este niciodată urmată de transformarea acestor instincte în angoasă, pe cînd știm că transformarea în angoasă a libidoului nesatisfăcut este unul din fenomenele cele mai cunoscute și mai frecvent observate.

Dreptul nostru de a face deosebirea între tendințele eului și tendințele sexuale este, deci, incontestabil. Acest drept se întemeiază pe însăși existența instinctului sexual ca activitate specifică a individului. Ne putem doar întreba ce importanță și ce profunzime atribuim noi acestei diferențieri. Dar nu vom putea răspunde la această întrebare decît atunci cînd vom stabili deosebirile de comportament care există între tendințele sexuale, în manifestările lor corporale și psihice, și celelalte tendințe pe care le opunem acestora, și dacă ne vom da seama de importanța consecințelor care decurg din aceste deosebiri. Firește, nu avem nici un temei să afirmăm existența unei deosebiri de natură, dealtfel greu de conceput, între aceste două grupe de tendințe. Și una și cealaltă desemnează surse de energie ale individului, iar chestiunea de a ști dacă nu cumva aceste două grupe formează una singură sau dacă există între ele o diferență esențială și, dacă nu formează în fond decît unul și același lucru, în ce moment s-au separat, — această problemă, după părerea noastră, poate și trebuie să fie discutată nu pornind de la noțiuni abstracte, ci pe baza faptelor furnizate de biologie. Asupra acestei chestiuni cunoștințele noastre sînt încă insuficiente, dar chiar dacă am dispune de destule date, tot nu ne-am ocupa de această problemă, pentru că ea nu interesează cercetările analitice.

22 — c. 239

Evident, nu cîştigăm nimic insistînd, împreună cu Jung, asupra unităţii primordiale a tuturor instinctelor şi dînd numele de „libido" energiei care se manifestă în fiecare dintre ele. Cum este imposibil, oricare ar fi artificiul la care am recurge, să eliminăm din viaţa psihică funcţia sexuală, ne-am vedea obligaţi să vorbim de un libido sexual şi de un libido asexual. Pe bună dreptate denumirea de libido rămîne rezervată în mod exclusiv tendinţelor vieţii sexuale şi numai în acest sens am utilizat-o întotdeauna.

Cred, aşadar, că faptul de a şti pînă unde se cuvine să menţinem demarcaţia între tendinţele sexuale şi tendinţele care decurg din instinctul de conservare este fără importanţă pentru psihanaliză. Dealtfel aceasta nu are nici o competenţă să rezolve problema. Cu toate acestea, biologia ne oferă unele indicii care ne permit să presupunem că această separare are o semnificaţie profundă. Sexualitatea este, într-adevăr, singura funcţie a organismului viu care depăşeşte individul şi asigură legătura sa cu specia. Este uşor să ne dăm seama că exercitarea acestei funcţii, departe de a fi întotdeauna la fel de utilă individului ca exercitarea celorlalte funcţii ale sale, îi creează, cu preţul unei plăceri excesiv de intense, pericole care îi ameninţă viaţa şi chiar, destul de des, i-o suprimă. În afară de aceasta probabil că prin intermediul unor procese metabolice specifice, distincte de toate celelalte, o parte din viaţa individuală poate fi transmisă urmaşilor, în calitate de predispoziţii. În sfîrşit, fiinţa individuală, care se consideră ea însăşi ca fiind esenţială şi nu vede în sexualitate decît un mijloc de plăcere printre atîtea altele, nu reprezintă, din punct de vedere biologic, decît un episod într-o serie de generaţii, decît o excrescenţă caducă a unei protoplasme virtual nemuritoare, decît un fel de posesor temporar al unui fideicomis destinat să-i supravieţuiască.

Totuşi, explicaţia psihanalitică a nevrozelor nu se poate sprijini pe consideraţii de o asemenea anvergură. Cercetarea separată a tendinţelor sexuale şi a tendinţelor eului ne-a oferit mijlocul de a înţelege nevrozele de transfer, pe care le-am putut reduce la conflictul dintre tendinţele sexuale şi tendinţele care decurg din instinctul de conservare sau, ca să ne exprimăm în termeni biologici, deşi mai imprecişi, la conflictul dintre eul ca entitate individuală şi independentă şi eul considerat ca membru al unei serii de generaţii. Există toate motivele să credem că această dedublare nu există decît la om ; în consecinţă, dintre toate animalele, el este acela care are privilegiul de a reprezenta un teren favorabil nevrozelor. Dezvoltarea excesivă a libidoului său, bogăţia şi varietatea vieţii sale psihice, care sînt urmarea acestui fapt, par să fi creat condiţiile pentru conflictul de care vorbim. Şi este evident că aceste condiţii sînt şi acelea ale marilor progrese realizate de om, progrese care i-au permis să lase departe în urma sa ceea ce avusese comun cu celelalte animale, în aşa fel încît predispoziţia sa la nevroză nu constituie decît reversul atributelor sale pur umane. Dar să lăsăm de-o parte aceste speculaţii care nu pot decît să ne îndepărteze de sarcina noastră imediată.

În munca noastră ne-am lăsat pînă acum călăuziţi de postulatul posibilităţii de a face o distincţie între tendinţele eului şi tendinţele sexuale, pornind de la manifestările acestora. În ceea ce priveşte nevrozele de transfer, am putut face fără dificultate această distincţie. Am numit „libido" cheltuielile de energie pe care eul le afectează obiectelor tendinţelor sale sexuale, şi „interes" orice alte cheltuieli de energie care îşi au sursa în instinctele de conservare : urmărind toate aceste fixaţii ale libidoului, transformările şi soarta lor finală, am putut dobîndi o primă noţiune cu privire la mecanismul care guvernează forţele psihice. Din acest punct de vedere, nevrozele de transfer ne-au furnizat materialul cel mai potrivit. Dar eul însuşi, diferitele domenii din care se compune acesta, structura şi modul lor de funcţionare, toate acestea ne rămîneau încă ascunse şi puteam doar să presupunem că analiza altor tulburări nevrotice ar fi adus oarecare lumină asupra acestor lucruri.

Am început demult să extindem concepţia psihanalitică la alte afecţiuni. Astfel, începînd din anul 1908, K. Abraham, ca urmare a unui schimb de idei cu mine, a emis teza că principalul caracter al *demenţei precoce* (trecută printre nevroze) constă în faptul că *fixaţia libidoului la obiecte lipseşte în această afecţiune (Deosebirile psihosexuale dintre isterie şi demenţa precoce)*. Dar ce se întîmplă cu libidoul demenţilor din momentul în care el se deturnează de la obiecte ? La această întrebare Abraham n-a ezitat să răspundă că libidoul se dirijează spre eu şi că *tocmai această dirijare reflexivă, acest salt al libidoului către EU constituie sursa deliruuli de grandoare* în demenţa precoce. Deilrul de grandoare poate fi dealtfel comparat cu exagerarea valorii sexuale a obiectului observat în viaţa erotică. În acest fel, pentru prima oară o trăsătură a unei afecţiuni psihotice ne este relevată prin confruntarea cu viaţa erotică normală.

Afirm fără nici un ocol că primele concepţii ale lui Abraham s-au menţinut în sfera psihanalizei şi au devenit baza atitudinii noastre referitoare la psihoze. În acest fel ne-am familiarizat puţin cîte puţin cu ideea că libidoul pe care îl găsim fixat la obiecte, libidoul care este expresia tendinţei de a obţine satisfacţie prin intermediul acestor obiecte, poate de asemenea să se deturneze de la acestea şi să le înlocuiască cu eul. S-au depus în acest caz eforturi de a se conferi acestei reprezentări o formă din ce în ce mai desăvîrşită, stabilindu-se legături logice între elementele sale constitutive. Cuvîntul *narcisism*, pe care îl folosim spre a desemna această deplasare a libidoului, este împrumutat de la o perversiune descrisă de P. Näcke, situaţie în care individul adult manifestă pentru propriul său corp tandreţea care în general se manifestă faţă de un obiect sexual exterior.

S-a considerat atunci că, din moment ce libidoul este capabil să se fixeze la propriul corp şi la propria persoană a subiectului, în loc de a se ataşa de un obiect, atunci cu siguranţă că nu avem de-a face cu un fenomen de ordinul excepţiilor şi lipsit de însemnătate, că mai degrabă este posibil ca narcisismul să constituie starea generală şi primitivă din care numai ulterior s-a desprins iubirea de obiecte, fără ca apariţia acesteia să fi dus la dispariţia narcisismului. Potrivit celor ştiute despre dezvoltarea libidoului obiectiv, să ne amintim că multe tendinţe sexuale încearcă la început o satisfacţie pe care noi o numim *autoerotică*, adică o satisfacţie care are drept sursă însuşi corpul subiectului şi că tocmai aptitudinea pentru autoerotism este aceea care explică întîrzierea sexualităţii în ceea ce priveşte adaptarea la principiul realităţii, inculcat de educaţie. În consecinţă, autoerotismul a constituit activitatea sexuală din faza narcisică a fixaţiei libidoului.

Pe scurt, ne-am făcut despre raporturile dintre libidoul eului și libidoul obiectiv o reprezentare pe care aș putea să v-o înfățișez în chip concret cu ajutorul unei comparații luate din zoologie. Cunoașteți acele ființe vii elementare, alcătuite dintr-un bulgăraș de substanță protoplasmatică abia diferențiată. Aceste ființe emit prelungiri numite pseudopode, în care ele își trimit substanța vitală. Dar, de asemenea, ele își pot retrage prelungirile, prefăcîndu-se din nou în corpuscul protoplasmatic. Or, noi asimilăm emiterea prelungirilor cu emanația libidoului inspre obiecte, masa sa principală putînd să rămînă în eu, iar noi admitem că în împrejurări normale libidoul eului se transformă cu ușurință în libido obiectiv, acesta putîndu-se dealtfel reîntoarce la eu.

Cu ajutorul acestor reprezentări sîntem în stare să explicăm sau, ca să ne exprimăm mai modest, să descriem în limbajul teoriei libidoului un mare număr de stări psihice care trebuie considerate ca făcînd parte din viața normală: atitudinea psihică în dragoste, în cursul bolilor organice, în timpul somnului. În ceea ce privește starea de somn, am admis că aceasta este condiționată de izolarea față de lumea exterioară și de subordonarea la dorința de a dormi. Arătam că toate activitățile psihice nocturne care se manifestă în vis se află în serviciul acestei dorințe și sînt determinate și dominate de mobiluri egoiste. Situîndu-ne de data aceasta din punctul de vedere al teoriei libidoului, deducem că somnul este o stare în care toate energiile, atît libidinale cît și egoiste, atașate la obiecte, se retrag din acestea și revin la eu. Nu sesizați că această concepție aruncă o lumină nouă asupra fenomenului relaxării legat de somn și asupra naturii oboselii? Tabloul fericitei izolări din perioada vieții intrauterine, pe care omul care doarme îl evocă în fiecare noapte în fața ochilor noștri, este în acest mod completat din punct de vedere psihic. La omul care doarme avem reprodusă starea de distribuție primitivă a libidoului, îndeosebi narcisismul absolut, stare în care libidoul și interesul ținînd de eu sînt unite și inseparabile în eul care-și este suficient sieși.

Este cazul să facem două remarci. Mai întîi, cum vom deosebi, din punct de vedere teoretic, narcisismul de egoism? După părerea mea, primul este complementul libidinal al celui de-al doilea. Cînd se vorbește de egoism, se are în vedere doar ceea ce este inutil pentru individ, pe cînd atunci cînd se vorbește de narcisism se ține seama de satisfacția sa libidinală. Din punct de vedere practic, distincția între narcisism și egoism poate fi dusă destul de departe. Cineva poate fi egoist în cel mai înalt grad, fără a înceta să canalizeze mari cantități de energie libidinală către anumite obiecte, în măsura în care satisfacția libidinală dată de aceste obiecte corespunde trebuințelor eului. Egoismul va veghea în acest caz ca urmărirea acestor obiecte să nu dăuneze eului. Cineva poate fi egoist și să prezinte în același timp un grad foarte pronunțat de narcisism, adică să se poată lipsi cu ușurință de obiecte sexuale, fie din punctul de vedere al satisfacției sexuale directe, fie în ceea ce privește acele tendințe derivate din trebuința sexuală pe care obișnuim să le opunem, în calitate de „iubire", „senzualității pure". În toate aceste împrejurări, egoismul apare ca un element de necontestat, ca un element constant, în vreme ce narcisismul, dimpotrivă, este elementul variabil. Contrariul egoismului, *altruismul*, departe de a coincide cu subordonarea

obiectelor față de libido, se distinge prin absența urmăririi satisfacțiilor sexuale. Numai în starea de iubire absolută coincide altruismul cu concentrarea libidoului asupra obiectului. Obiectul sexual atrage în general asupra sa o parte a narcisismului, de unde rezultă ceea ce putem numi „exagerarea valorii sexuale a obiectului". Dacă la aceasta se mai adaugă și transfuzia altruistă a egoismului la obiectul sexual, acesta devine atotputernic: se poate afirma că în cazul acesta el a absorbit eul.

Sper că va reprezenta o destindere pentru dumneavoastră să ascultați, după expunerea seacă și aridă a descoperirilor științei, o descriere poetică a opoziției de natură economică dintre narcisism și starea de iubire. Citez din *Westöstlicher Divan* al lui Goethe:

SULEIKA

Volk und Knecht und Überwinder
Sie gestehn zu jeder Zeit:
Höchstes Ghück der Erdenkinder
Sei nur die Persönlichkeit.

Jedes Leben sei zu führen,
Wenn man sich nicht selbst vermisst;
Alle könne man verlieren,
Wenn man blieb, was man ist.

HATEM

Kann wohl sein! So wird gemeinet,
Doch ich bin auf andrer Spur;
Alles Erdenglück vereinet
Find'ich in Suleika nur.

Wie sie sich an mich verschwendet,
Bin ich mir ein wertes Ich;
Hätte sie sich weggewendet,
Augenblicks verlör ich mich.

Nun, mit Hatem wär's zu Ende;
Doch shon hab' ich umgelost;
Ich verkörpre mich behende
In den Holden, den sie kost.[1])

Cea de-a doua remarcă a mea va aduce o completare la teoria visului. Nu ne putem explica producerea visului dacă nu admitem, în subsidiar, că inconștientul refulat devine într-un grad oarecare independent de eu, în așa fel încît rămîne inflexibil în fața dorinței care apare în somn, și își păstrează legăturile sale, chiar și în cazul în care

[1]) *Suleika:* Popoare și sclavi și învingători / Sînt mereu de acord: / Fericirea supremă a copiilor pămîntului / Este doar personalitatea. // Orice fel de viață poate fi trăită / Cît timp cineva nu-și este sieși necunoscut; / Nimic nu este pierdut / Dacă cineva rămîne el însuși.
Hatem: O fi! Așa crede lumea / Dar eu am o altă părere; / Toată fericirea de pe pămînt / O găsesc întruchipată doar în Suleika. // Doar în măsura în care ea mă prețuiește / Mă prețuiesc și eu; / Dacă ea m-ar părăsi /, Eu însumi m-aș părăsi. // S-ar termina cu Hatem; / Știu însă ce aș face; / M-aș contopi mai degrabă cu fericitul / Căruia ea i-ar da sărutul. (Nota trad.)

toate celelalte energii care depind de eu sînt acaparate în beneficiul somnului, în măsura în care ele sînt legate de obiecte. Numai în felul acesta reușim să înțelegem cum poate inconștientul să profite de suprimarea sau de slăbirea nocturnă a cenzurii și să pună stăpînire pe resturile diurne spre a genera, cu materialele oferite de acestea, o dorință onirică interzisă. Pe de altă parte este posibil ca resturile diurne să-și tragă, cel puțin în parte, puterea lor de rezistență din libidoul acaparat de somn, datorită faptului că ele se află dinainte în legătură cu inconștientul refulat. Avem aici un important caracter dinamic pe care trebuie să-l introducem aposteriori în concepția noastră referitoare la formarea viselor.

O afecțiune organică, o iritație dureroasă, o inflamație a unui organ creează o stare care are drept consecință clară o detașare a libidoului de obiectele sale. Libidoul retras din obiecte se reintegrează în eu, spre a se lega strîns de partea bolnavă a corpului. Am putea chiar îndrăzni să afirmăm că, în aceste condiții, detașarea libidoului de obiectele sale este încă și mai frapantă decît detașarea de care dă dovadă interesul egoist în raport cu lumea exterioară. Aceasta pare să ne deschidă calea spre înțelegerea ipohondriei, în care de asemenea un organ preocupă eul, fără ca acesta să fi fost perceput ca bolnav. Rezist însă ispitei de a merge mai departe pe această cale sau de a analiza celelalte situații pe care ipoteza revenirii libidoului obiectiv la eu ni le-ar face inteligibile sau concrete. Procedez așa, deoarece mă grăbesc să răspund la două obiecții care, știu, s-au conturat în mintea dumneavoastră. Ați dori să știți, în primul rînd, de ce referindu-ne la somn, la boală și la alte situații asemănătoare, fac distincție între libido și interes, între tendințele sexuale și tendințele eului, pe cînd datele de observație pot fi în general interpretate admițînd existența unei singure energii care, liberă în deplasările sale, se atașează cînd la obiect, cînd la eu, se pune cînd în serviciul unei tendințe, cînd în al alteia. În al doilea rînd, fără îndoială că vă miră faptul că mă vedeți tratînd ca pe o sursă de stare patologică detașarea libidoului de obiect, pe cînd aceste transformări ale libidoului obiectiv în libidoul eului, iar în mod mai general în energie a eului, fac parte din procesele normale ale dinamicii psihice, care se reproduc zi și noapte.

Răspunsul meu va fi următorul. Prima dumneavoastră obiecție sună plauzibil. Cercetarea stării de somn, de boală, a stării de iubire nu ne-ar fi dus probabil niciodată, ca atare, la distincția între un libido al eului și un libido obiectiv, între libido și interes. Pierdeți însă din vedere cercetările care ne-au servit ca punct de plecare și în lumina cărora privim noi acum situațiile psihice la care ne referim. Tocmai asistînd la conflictul din care iau naștere nevrozele de transfer am izbutit noi să facem deosebirea între libido și interes, prin urmare între instinctele sexuale și instinctele de conservare. La această distincție nu mai putem renunța. Posibilitatea transformării libidoului obiectelor în libido al eului, deci necesitatea de a conta pe un libido al eului ne-a apărut ca singura explicație verosimilă a enigmei nevrozelor zise narcisice, cum ar fi, de exemplu, demența precoce, ca și a asemănărilor și deosebirilor existente între acestea, pe de o parte, isterie și obsesie, pe de altă parte. Aplicăm acum în cazul bolii, somnului și stării de iubire tot ceea ce ni s-a confirmat întru totul în alte situații. Sîntem obligați să continuăm aceste aplicații, spre a vedea unde vom ajunge. Singura teză, care nu decurge direct din experiența noastră analitică, este aceea că libidoul rămîne libido, că el se aplică obiectelor sau propriului eu al subiectului și că el nu se transformă niciodată în interes egoist ; despre acesta din urmă se pot spune multe lucruri. Această teză echivalează însă cu distincția, de-acum supusă de noi unei aprecieri critice, între tendințele sexuale și tendințele eului, distincție pe care, din motive euristice, sîntem deciși s-o menținem, pînă la o posibilă infirmare.

Este justificată și cea de-a doua obiecție a dumneavoastră, dar ea s-a angajat pe o pistă falsă. Fără îndoială, revenirea la eu a libidoului detașat de obiecte nu este direct patogenă ; oare nu vedem acest fenomen producîndu-se de fiecare dată înaintea somnului și urmînd un drum invers după deșteptare ? Animalul protoplasmic își retrage prelungirile, spre a emite altele noi, cu prima ocazie. Dar este cu totul altceva atunci cînd un proces determinat, extrem de energic, forțează libidoul să se detașeze de obiecte. Libidoul devenit narcisic nu mai poate regăsi drumul care duce la obiecte și tocmai această scădere a mobilității libidoului este patogenă. S-ar spune că dincolo de un anumit grad, acumularea libidoului nu mai poate fi suportată. Ne este permis să presupunem că dacă libidoul se detașează de obiecte, este pentru că eul vede în aceasta un mijloc de a evita efectele morbide pe care le-ar produce un libido acumulat în chip excesiv pe teritoriul său. Dacă am intenționa să ne ocupăm mai îndeaproape de demența precoce, v-aș demonstra că procesul în urma căruia libidoul, odată detașat de obiecte, găsește calea barată atunci cînd vrea să revină aici, se apropie de procesul refulării și trebuie considerat ca pandantul său. Ați avea mai cu seamă senzația că pășiți pe un pămînt cunoscut dacă aș afirma că condițiile acestui proces sînt aproape identice, după cîte știm pînă acum, cu acelea ale refulării. Conflictul pare să fie același și se desfășoară între aceleași forțe. Dacă rezultatul este diferit de acela pe care îl observăm în isterie, de exemplu, faptul nu poate ține decît de o diferență de dispoziție. La bolnavii de care ne ocupăm aici, partea slabă a dezvoltării libidoului care, dacă vă amintiți, face posibilă formarea simptomelor, se află aiurea, corespunzînd probabil fazei narcisismului primitiv, la care se întoarce demența precoce în faza sa finală. Este absolut remarcabil faptul că sîntem obligați să admitem, pentru libidoul din toate nevrozele narcisice, puncte de fixație corespunzătoare fazelor de dezvoltare mult mai precoce decît în isterie sau nevroza obsesională. Dar dumneavoastră știți de-acum că noțiunile pe care le-am dobîndit ca urmare a studierii nevrozelor de transfer permit de asemenea o orientare în nevrozele narcisice, mult mai dificile din punct de vedere practic. Trăsăturile comune sînt foarte numeroase și, în fond, este vorba de una și aceeași fenomenologie. Drept urmare, vă veți da ușor seama de dificultățile, dacă nu de imposibilitățile de care trebuie să se lovească cei care întreprind explicația acestor afecțiuni de domeniul psihiatriei, dacă nu dispun în acest demers de cunoașterea psihanalitică a nevrozelor de transfer.

Tabloul simptomatic, dealtfel foarte variabil, al demenței precoce nu se compune numai din simptome care decurg din detașarea libidoului

de obiecte şi de acumularea sa în eu, în calitate de libido narcisic. Un loc însemnat revine mai curînd altor fenomene legate de eforturile libidoului de a se întoarce la obiecte, deci corespunzătoare unei tentative de restaurare sau de vindecare. Aceste ultime simptome sînt chiar cele mai frapante, cele mai zgomotoase. Ele prezintă o asemănare incontestabilă cu acelea din isterie, mai rar cu acelea din nevroza obsesională, şi totuşi diferă şi de unele, şi de altele sub toate aspectele. Se pare că în eforturile sale de a se întoarce la obiecte, adică la reprezentările obiectelor, libidoul reuşeşte cu adevărat, în demenţa precoce, să se agaţe de ele, dar ceea ce surprinde el din obiecte nu sînt decît umbrele acestora, vreau să spun reprezentările verbale care le corespund. Nu pot spune aici mai multe cu privire la acest lucru, dar socot că acest comportament al libidoului în năzuinţa sa de a reveni la obiect ne-a permis să ne dăm seama de adevărata deosebire care există între o reprezentare conştientă şi o reprezentare inconştientă.

V-am introdus în acest fel în domeniul în care munca analitică este chemată să realizeze viitoarele sale progrese. De cînd sîntem familiarizaţi cu utilizarea noţiunii de „libido al eului", nevrozele narcisice ne-au devenit accesibile ; sarcina care ne revine constă în a găsi o explicaţie dinamică a acestor afecţiuni şi, în acelaşi timp, de a ne completa cunoaşterea vieţii psihice printr-o aprofundare a cunoştinţelor despre eu. Psihologia eului, pe care încercăm s-o edificăm, trebuie să se întemeieze nu pe datele introspecţiei, ci, ca în cazul libidoului, pe analiza tulburărilor şi disocierilor eului. Este posibil ca, atunci cînd vom fi terminat lucrul nostru, valoarea cunoştinţelor pe care ni le va fi furnizat studiul nevrozelor de transfer şi a acelora referitoare la soarta libidoului să apară diminuate în ochii noştri. Dar această cercetare este încă foarte puţin avansată. Nevrozele narcisice abia dacă se pretează la tehnica de care ne-am servit în cazul nevrozelor de transfer, iar motivul vi-l voi arăta numaidecît. De fiecare dată cînd facem un pas înainte în studierea acestora, vedem ridicîndu-se în faţa noastră un fel de zid care ne obligă să ne oprim cîtva timp. În nevrozele de transfer, vă amintiţi, ne-am izbit de asemenea de unele puncte de rezistenţă, însă am putut să doborîm obstacolele unul după altul. În nevrozele narcisice, rezistenţa este insurmontabilă ; putem cel mult, de curiozitate, să aruncăm o privire peste zid, spre a desluşi ce se petrece de partea cealaltă. Deci metodele noastre tehnice obişnuite trebuie înlocuite cu altele şi încă nu ştim dacă vom izbuti să operăm această substituţie. Desigur, chiar şi în ceea ce priveşte aceşti bolnavi, materialele nu ne lipsesc. Ei îşi manifestă starea în multe feluri, cu toate că nu întotdeauna sub forma răspunsurilor la întrebările noastre şi deocamdată sîntem obligaţi să ne mărginim la interpretarea manifestărilor lor, slujindu-ne de noţiunile pe care le-am dobîndit datorită studierii simptomelor nevrozelor de transfer. Analogia este destul de marcată ca să ne garanteze la început un rezultat pozitiv, fără a putea spune totuşi dacă această tehnică este capabilă să ne ducă foarte departe.

Mai apar şi alte dificultăţi care se opun mersului nostru înainte. Afecţiunile narcisice şi psihozele care se leagă de acestea nu-şi vor dezvălui secretul decît unor observatori formaţi la şcoala analitică a nevrozelor de transfer. Or, psihiatrii noştri ignoră psihanaliza, iar noi

psihanaliştii nu avem de-a face decît cu puţine cazuri psihiatrice. Avem nevoie de o generaţie de psihiatri care să fi trecut prin şcoala psihanalizei în calitate de ştiinţă pregătitoare. Vedem făcîndu-se astăzi eforturi în acest sens în America, unde eminenţi psihiatri îşi iniţiază elevii în teoriile psihanalitice şi unde directori de aziluri de alienaţi, particulare şi publice, se străduiesc să-şi trateze bolnavii în spiritul acestor teorii. Am reuşit totuşi şi noi să aruncăm o privire peste zidul narcisic şi, în cele ce urmează, vă voi relata despre puţinul pe care l-am zărit.

Forma morbidă a paranoiei, a alienării sistematice cronice ocupă, în încercările de clasificare ale psihiatriei moderne, un loc incert. Şi totuşi, înrudirea sa cu demenţa precoce constituie un fapt incontestabil. Mi-am permis mai demult să contopesc paranoia şi demenţa precoce sub denumirea comună de *parafrenie*. Pornindu-se de la conţinutul lor, formele de paranoia sînt descrise ca delir de grandoare, mania persecuţiei, erotomanie, delirul geloziei etc. Să nu ne aşteptăm la încercări de explicaţie din partea psihiatriei. Aş menţiona în această privinţă, cu titlu de exemplu (adevărat că este vorba de un exemplu care se referă la o perioadă îndepărtată şi care şi-a pierdut mult din valoare), încercarea de a deduce un simptom din altul, atribuindu-i bolnavului un raţionament intelectualist : bolnavul care, în virtutea unei dispoziţii primare, se crede persecutat, ar trage din această persecuţie concluzia că este un personaj important, ceea ce ar da naştere delirului său de grandoare. În viziunea concepţiei noastre analitice, delirul de grandoare este consecinţa imediată a extensiunii eului datorită întregii cantităţi de energie libidinală retrasă de la obiecte ; avem de-a face cu un narcisism secundar, care apare ca urmare a redeşteptării narcisismului primitiv, acela din prima copilărie. Dar o observaţie pe care am făcut-o în cazurile de manie a persecuţiei m-au obligat să urmez o anumită cale. Am remarcat, în primul rînd, că în marea majoritate a cazurilor persecutorul aparţine aceluiaşi sex ca persecutatul. Acest fapt s-ar putea explica într-un fel oarecare, dar în cîteva cazuri bine studiate s-a putut constata că tocmai persoana de acelaşi sex cea mai iubită înainte de boală se transformă în persecutoare pe parcursul bolii. Situaţia se putea dezvolta prin înlocuirea, după unele afinităţi cunoscute, a persoanei iubite cu alta, de exemplu a tatălui prin preceptor, prin stareţ. Din aceste fapte de experienţă, al căror număr creştea, am tras concluzia că *paranoia persecutoria* este o formă morbidă în care individul se apără împotriva unei tendinţe homosexuale devenită prea puternică. Transformarea dragostei în ură, transformare care, se ştie, poate deveni o gravă ameninţare pentru viaţa obiectului simultan iubit şi detestat, corespunde în aceste cazuri transformării tendinţelor libidinale în angoasă, această din urmă transformare fiind o consecinţă firească a procesului de refulare. Iată, bunăoară, ultima dintre observaţiile mele referitoare la această temă. Un tînăr medic a fost obligat să-şi părăsească oraşul natal, pentru că a adresat ameninţări cu moartea fiului unui profesor al universităţii din acea localitate, care, pînă atunci, fusese cel mai bun prieten al său. El atribuia acestui vechi prieten intenţii diabolice şi o putere demonică, îl acuza de toate nenorocirile care, în ultimii ani, îi lovise familia, de toate neşansele sale familiale şi sociale. Dar nemulţumit de acestea, i-a făcut pe maleficul său amic şi pe tatăl acestuia răspunzători

de război și că i-ar fi chemat pe ruși în țară. Pacientul nostru susținea că și-a riscat de mii de ori viața și era convins că moartea răufăcătorului ar pune capăt tuturor acestor nenorociri. Și totuși, vechea sa dragoste pentru acest răufăcător este încă atît de puternică încît mîna sa a fost ca paralizată în ziua în care a avut prilejul să-și doboare dușmanul cu un foc de revolver. În cursul scurtelor întrevederi pe care le-am avut cu bolnavul, am aflat că relațiile de prietenie dintre cei doi datau din primii lor ani de colegiu. Cel puțin o dată aceste relații au depășit limitele prieteniei ; o noapte petrecută împreună a dus la un raport sexual complet. Pacientul nostru n-a dovedit niciodată față de femei sentimente în conformitate cu vîrsta și cu farmecul personalității sale. Fusese logodit cu o fată frumoasă și distinsă, însă aceasta, constatînd că logodnicul ei nu avea pentru ea nici o tandrețe, a rupt logodna. Mulți ani mai tîrziu, boala sa s-a declanșat chiar în momentul în care reușise pentru prima dată să satisfacă complet o femeie. Pe cînd aceasta îl îmbrățișa cu recunoștință, transportată, el a simțit subit o durere bizară, s-ar fi zis că o lovitură de secure i-a despicat capul. El a explicitat mai tîrziu această senzație, spunînd că n-o putea compara decît cu senzația care s-ar încerca atunci cînd cuiva i-ar fi crăpat craniul, dezgolindu-i-se creierul, așa cum se face în autopsii sau în trepanațiile de mare anvergură ; cum, însă, prietenul său se specializase în anatomia patologică, a descoperit treptat că tocmai acesta i-ar fi putut trimite femeia ca să-l pună la încercare. Din acel moment el a deschis ochii și a înțeles că toate celelalte persecuții la care fusese expus erau opera vechiului său amic.

Cum se petrec însă lucrurile în cazurile în care persecutorul nu aparține aceluiași sex ca persecutatul, caz care pare a merge împotriva explicației noastre care invocă apărarea contra unui libido homosexual ? Am avut recent prilejul să examinez un caz de acest gen și să trag din contradicția aparentă o confirmare a concepției mele. Fata, care se credea persecutată de bărbatul căruia îi acordase două tandre întîlniri, începuse în realitate prin a-și dirija mania împotriva unei femei, pe care o putem considera ca substituindu-se, în ideile sale, mamei acestei fete. Numai după cea de-a doua întîlnire a izbutit să-și detașeze mania de acea femeie spre a o raporta la bărbat. Condiția sexului identic este deci inițial respectată în acest caz, ca și în primul de care v-am vorbit. În plîngerea pe care a formulat-o față de avocatul și medicul ei, bolnava nu menționase această fază preliminară a nebuniei sale, ceea ce îi putuse da o aparență de dezmințire a concepției noastre despre paranoia.

Inițial, în ceea ce privește alegerea obiectului, homosexualitatea prezintă mai multe puncte de contact cu narcisismul decît heterosexualitatea. În consecință, atunci cînd se pune problema îndepărtării unei tendințe homosexuale prea violente, reîntoarcerea la narcisism este facilitată în mod deosebit. Nu am avut pînă acum prilejul să discutăm mai îndelung despre fundamentele vieții erotice, așa cum o concep eu, iar în momentul de față îmi este cu neputință să umplu această lacună. Tot ceea ce vă pot spune este că alegerea obiectului, progresul în dezvoltarea libidoului după faza narcisică se poate efectua în două modalități diferite : după *tipul narcisic*, eul subiectului fiind înlocuit de un alt eu care să se asemene în cel mai înalt grad, și după *tipul extensiv*, reprezentînd persoane devenite indispensabile, deoarece ele procură sau asigură satisfacția altor nevoi vitale, fiind de asemenea alese ca obiecte ale libidoului. O afinitate puternică a libidoului pentru alegerea obiectului potrivit tipului narcisic trebuie considerată, după părerea noastră, ca făcînd parte din predispoziția la homosexualitate manifestă.

V-am vorbit, în una din precedentele prelegeri, de un caz de delir de gelozie la o femeie. Acum, cînd expunerea mea se apropie de sfîrșit, veți fi curioși desigur să știți cum îmi explic din punct de vedere psihanalitic o manie. Regret că, în legătură cu aceasta, nu pot să fiu la înălțimea așteptărilor. Inaccesibilitatea maniei la demersul argumentării logice și al experiențelor reale se explică, întocmai ca și inaccesibilitatea obsesiei la aceleași influențe, prin raporturile sale cu inconștientul care este reprezentat și reprimat de mania sau ideea obsesională. Cele două afecțiuni nu diferă între ele decît din punct de vedere topic și dinamic.

Ca și în paranoia, am constatat în melancolie, în legătură cu care s-au descris dealtfel forme clinice foarte diverse, o fisură care ne permite să-i sesizăm structura internă. Am constatat că reproșurile nemiloase cu care melancolicii se copleșesc pe ei înșiși se aplică în realitate unei alte persoane, obiectului sexual pe care l-au pierdut sau care, din propria-i vină, a scăzut în ochii lor. Am putut constata că dacă melancolicul și-a retras de la obiect libidoul, acest obiect este readus în sfera eului, ca și cum ar fi proiectat asupra acestuia, ca urmare a unui proces căruia îi putem acorda denumirea de *identificare narcisică*. Nu vă pot oferi aici decît o imagine în sensul figurat al cuvîntului și nu o descriere topico-dinamică în toată regula. Eul este tratat în cazul acesta ca un obiect abandonat și suportă toate agresiunile și manifestările de răzbunare pe care le atribuie obiectului. Tendința la sinucidere care se observă la melancolic se explică și ea cu mai mare ușurință în lumina acestei concepții, bolnavul înverșunîndu-se să se suprime deodată și pe el însuși, și obiectul iubit și în același timp detestat. În melancolie, ca și în celelalte afecțiuni narcisice, se manifestă într-un mod extrem de pronunțat o trăsătură a vieții afective căreia îi dăm în general, de la Bleuler încoace, denumirea de *ambivalență*. Aceasta înseamnă existența, la una și aceeași persoană, a unor sentimente opuse, de prietenie și de ostilitate, în privința unei alte persoane. Din nefericire n-am avut prilejul, în cursul acestor discuții, să vă vorbesc mai pe larg despre această ambivalență a sentimentelor.

Pe lîngă identificarea narcisică, există o identificare isterică, pe care o cunoaștem demult. Aș dori să pot să vă demonstrez deosebirile care există între una și alta, cu ajutorul cîtorva exemple bine alese. În ceea ce privește formele periodice și ciclice ale melancoliei, vă pot relata un lucru care sigur vă va interesa. Este posibil, între altele, ca, în condiții favorabile (iar eu am experimentat de două ori acest fapt), datorită tratamentului analitic aplicat în intervalurile din afara crizei, să fie împiedicată revenirea stării melancolice, fie că are aceeași tonalitate afectivă, fie o tonalitate opusă. Constatăm atunci că, în melancolie și în manie, avem de-a face cu soluționarea unui conflict de un gen aparte, conflict ale cărui elemente sînt exact aceleași cu cele ale altor

nevroze. Vă veți da cu ușurință seama de multitudinea de date pe care psihanaliza este chemată să le adune din acest domeniu.

V-am mai arătat că, datorită psihanalizei, putem să dobîndim cunoștințe referitoare la alcătuirea eului, la elementele care intră în structura sa. Am și început să întrevedem această compoziție, aceste elemente. Din analiza cazurilor de manie a observației am considerat că putem trage concluzia că în eu există realmente o instanță care observă, critică și compară fără încetare, opunîndu-se în felul acesta celeilalte părți a eului. Tocmai de aceea cred că bolnavul ne dezvăluie un adevăr, de care în general nu se ține seama pe cît o merită, cînd el se plînge că fiecare pas al său este pîndit și observat, fiecare din gîndurile sale, descoperit și criticat. Singura sa eroare este că situează în afară, ca fiindu-i exterioară, această forță atît de incomodantă. El simte în sine puterea unei instanțe care cîntărește eul său actual și fiecare din manifestările sale după tiparul unui *eu ideal*, pe care și l-a creat singur în cursul dezvoltării. Crerd chiar că această creație a fost efectuată în intenția de a restabili acea mulțumire de sine care este inerentă narcisismului primar infantil și care, de atunci încoace, a resimțit atîtea tulburări și umilințe. Această instanță cu funcția de supraveghere noi o cunoaștem : este cenzura eului, este conștiința, aceeași care în timpul nopții exercită cenzura viselor, aceea de la care pornesc refulările dorințelor inadmisibile. Dezagregîndu-se sub influența maniei observației, ea ne dezvăluie propriile-i origini : influențele exercitate de părinți, de educatori, de ambianța socială ; identificarea cu unele persoane de care am fost influențați cel mai mult.

Acestea ar fi cîteva din rezultatele obținute datorită aplicării psihanalizei la afecțiunile narcisice. Recunosc că nu sînt numeroase și că adesea sînt lipsite de acea precizie care nu se obține decît ca urmare a familiarizării cu un domeniu inedit de investigație. Datorăm aceste rezultate utilizării noțiunii de libido al eului sau libido narcisic, care ne-a permis să extindem la nevrozele narcisice datele pe care ni le-a furnizat studiul nevrozelor de transfer. Iar acum, fără îndoială că vă puneți întrebarea dacă nu ar fi posibil să ajungem la un rezultat care ar consta în a subordona teoriei libidoului toate aceste tulburări din domeniul afecțiunilor narcisice și psihozelor, dacă nu cumva, la urma urmei, responsabil de boală ar fi factorul libidinal al vieții psihice, fără a putea invoca o alterare a funcției instinctelor de conservare. Or, răspunsul la această întrebare nu-mi pare urgent și, mai ales, nu este încă destul de copt ca să ne putem hazarda la formularea sa. Să lăsăm ca munca științifică să progreseze și să așteptăm cu răbdare. Nu m-aș mira să aflu într-o zi că puterea patogenă constituie în mod efectiv un privilegiu al tendințelor libidinale și că teoria libidoului biruie pe toată linia, de la nevrozele momentane cele mai simple și pînă la alienația psihotică cea mai gravă a individului. Oare nu știm că ceea ce caracterizează libidoul este refuzul său de a se supune realității universului, lui *ananke* ?[2]) Mi se pare însă cu totul verosimil că tendințele eului, antrenate de impulsurile patogene ale libidoului, resimt și ele tulburări funcționale. Și dacă într-o bună zi voi afla că în psihozele grave înseși tendințele eului pot să prezinte tulburări primare, nu aș vedea nicidecum în acest fapt o îndepărtare de la direcția generală a cercetărilor noastre. Dar aceasta este o problemă de viitor, cel puțin pentru dumneavoastră. Permiteți-mi acum să revin o clipă la angoasă, spre a risipi o ultimă nedumerire pe care am lăsat-o cînd am tratat despre ea. Am arătat că, date fiind raporturile binecunoscute care există între angoasă și libido, nu mi se părea admisibil, iar lucrul este totuși incontestabil, ca angoasa reală să fie, în prezența unui pericol, manifestarea instinctelor de conservare. Oare nu s-ar putea ca starea afectivă caracterizată de angoasă să-și extragă elementele nu din instinctele egoiste ale eului, ci din libidoul eului ? Aceasta pentru că angoasa este în fond irațională, iar iraționalitatea sa devine frapantă îndeosebi cînd are o intensitate mai ridicată. Ea tulbură în acest caz acțiunea, aceea de fugă sau aceea de apărare, singura rațională și capabilă să asigure conservarea. În felul acesta, atribuind partea afectivă a angoasei reale libidoului eului și acțiunea care se manifestă în aceste împrejurări instinctului de conservare al eului, îndepărtăm toate dificultățile teoretice. Dealtfel sper să nu luați în serios afirmația că cineva fuge pentru că îi este frică. Nu ; cuiva îi este frică și fuge din unul și același motiv, care este dat de perceperea pericolului. Oameni care au trecut prin mari pericole mărturisesc că nu au simțit nici urmă de teamă, ci pur și simplu au acționat, îndreptîndu-și de pildă arma spre fiara fioroasă. Iată, în mod cert, o reacție cum nu se poate mai rațională.

*
* *

[2]) Cuvînt de origine greacă, frecvent în literatura posthomerică, cu înțelesul de fatalitate, soartă, destin.

XXVII
TRANSFERUL

Cum ne apropiem de sfîrşitul convorbirilor noastre, sînt sigur că simţiţi trezindu-se în dumneavoastră o speranţă, care nu ar trebui însă să devină o sursă de decepţie. Vă spuneţi că dacă v-am călăuzit de-a lungul şi de-a latul domeniului de cercetare psihanalitic, desigur că n-am făcut aceasta fără a vă spune în sfîrşit un cuvînt referitor la terapeutica pe care, totuşi, se bazează posibilitatea de a practica psihanaliza. Într-adevăr, este cu neputinţă să ocolesc acest subiect, întrucît ar însemna să nu vă aduc la cunoştinţă un nou fapt, fără de care înţelegerea bolilor pe care le-am examinat ar rămîne cu totul incompletă.

Ştiu că nu aşteptaţi de la mine o iniţiere în tehnică, aşa încît să puteţi practica psihanaliza în scop terapeutic. Vreţi doar să ştiţi care este în general modul de a acţiona al psihoterapiei analitice şi care sînt, cu aproximaţie, efectele sale. Aveţi dreptul incontestabil să ştiţi acest lucru şi, cu toate acestea, nu vă voi spune nimic în acest sens, preferînd să vă las să găsiţi prin propriile dumneavoastră mijloace acest mod de acţiune şi aceste efecte.

Deci reflectaţi! Cunoaşteţi acum toate condiţiile esenţiale ale bolii, toţi factorii care intervin în cazul bolnavului. S-ar părea că nu mai rămîne loc pentru o acţiune terapeutică. Iată mai întîi predispoziţia ereditară : nu vom vorbi despre aceasta prea des, pentru că alţii insistă asupra acestui fapt într-un mod foarte stăruitor, iar noi nu avem de adăugat nimic nou la ceea ce spun ei. Să nu credeţi totuşi că subestimez importanţa sa ; tocmai în calitate de terapeuţi sîntem capabili să ne dăm seama de forţa acesteia. Dealtfel noi nu putem să schimbăm nimic în această privinţă ; în consecinţă, predispoziţia ereditară rămîne un dat, o forţă care impune limita eforturilor noastre. Urmează apoi influenţa evenimentelor din prima copilărie, cărora obişnuim să le acordăm primul loc în analiză ; ele aparţin trecutului şi nu putem să ne comportăm faţă de acestea ca şi cum ele n-ar fi existat. În sfîrşit, sîntem în posesia a tot ceea ce am reunit sub denumirea generică de „renunţare reală", toate acele nenorociri ale vieţii care impun renunţarea la dragoste, care generează mizeria, neînţelegerile familiale, căsătoriile nepotrivite, fără a mai vorbi de condiţiile sociale defavorabile şi de rigoarea exigenţelor morale sub a căror presiune ne aflăm. Fără îndoială, avem aici tot atîtea căi deschise pentru intervenţia terapeutică eficientă, dar în felul aceleia care, după legenda vieneză, ar fi exercitat-o împăratul Iosif : intervenţia binefăcătoare a unui atotputernic, a cărui voinţă face ca toată lumea să se plece şi să dispară toate greutăţile.

Dar ce sîntem noi ca să introducem o atare binefacere în arsenalul nostru terapeutic ? Noi înşine nişte sărmani oameni, socialmente neputincioşi, obligaţi să ne cîştigăm subzistenţa prin exerciţiul profesiei pe care o avem, nu putem să acordăm îngrijiri gratuite bolnavilor puţin avuţi, pe cînd alţi medici, utilizînd alte metode de tratament, au posibilitatea să le acorde această favoare. Aceasta se întîmplă din cauză că terapeutica noastră este una de durată, ale cărei efecte se produc extrem de lent. Se poate ca trecînd în revistă factorii pe care i-am enumerat, atenţia să vă fie atrasă îndeosebi de unii dintre aceştia şi să-i socotiţi susceptibili de a servi drept punct de aplicare a influenţei noastre terapeutice. Dacă constrîngerea morală impusă de societate este responsabilă de privaţiunea de care suferă bolnavul, tratamentul, veţi socoti dumneavoastră, va putea să-l încurajeze sau să-l incite direct să se ridice deasupra acestei constrîngeri, să-şi procure satisfacţia şi sănătatea refuzînd de a se conforma unui ideal căruia societatea îi acordă o mare valoare, dar din care ne inspirăm atît de rar. Aceasta s-ar reduce la afirmaţia că ne putem însănătoşi trăind din plin viaţa sexuală. Iar dacă tratamentul analitic ar implica o încurajare de acest gen, ar merita cu siguranţă reproşul de a merge împotriva moralei generale, căci el ar sustrage colectivităţii ceea ce ar acorda individului.

Iată-vă, însă, rău informaţi ! Povaţa de a trăi pînă la capăt viaţa sexuală nu are nimic de-a face cu terapeutica psihanalitică, fie şi numai pentru faptul că la bolnav există, aşa cum v-am spus-o eu însumi, un conflict tenace între tendinţa libidinală şi refularea sexuală, între latura sa senzuală şi latura ascetică. Nu se pune problema de a rezolva conflictul, cît de a ajuta pe unul din adversari să-l biruie pe celălalt. La nevrotic constatăm că asceza iese învingătoare, rezultatul fiind compensarea tendinţei sexuale cu ajutorul simptomelor. Dacă, dimpotrivă, noi înlesnim victoria laturii senzuale a individului, atunci latura ascetică va fi aceea care, refulată în acest fel, va căuta să se despăgubească prin simptome. Nici una din cele două soluţii nu este capabilă să pună capăt conflictului interior ; va exista întotdeauna o latură nesatisfăcută. Rare sînt cazurile în care conflictul să fie atît de slab încît intervenţia medicului să fie suficientă pentru o decizie şi, la drept vorbind, aceste cazuri nu cer un tratament analitic. Persoanele asupra cărora medicul ar putea să exercite o influenţă de acest gen ar obţine cu uşurinţă acelaşi rezultat fără intervenţia medicului. Ştiţi foarte bine că atunci cînd un tînăr abstinent se hotărăşte să aibă raporturi sexuale nelegitime şi cînd o femeie nesatisfăcută încearcă să-şi ofere compensaţii cu ajutorul altui bărbat, în general ei nu au aşteptat, spre a face lucrul acesta, o autorizaţie din partea medicului sau chiar a psihanalistului.

În această problemă nu se dă atenţie unui aspect esenţial, adică faptului că conflictul patogen al nevroticilor nu este comparabil cu o bătălie normală pe care tendinţele psihice o desfăşoară pe acelaşi teren psihologic. La nevrotici lupta se duce între forţe dintre care unele au atins nivelul preconştientului şi conştientului, pe cînd altele n-au depăşit limita inconştientului. De aceea conflictul nu poate ajunge la soluţie. Adversarii nu se mai află faţă în faţă, ca ursul alb şi balena din anecdota pe care o cunoaşteţi cu toţii. O adevărată soluţie a conflictului nu poate avea loc decît atunci cînd cei doi adversari se află pe acelaşi

teren. Iar eu cred că singura sarcină a terapeuticii constă în a face posibilă această întîlnire.

Vă mai pot asigura că de asemenea sînteți prost informați dacă credeți că a da sfaturi și a ghida în situațiile de viață reprezintă elemente ale tratamentului psihanalitic. Dimpotrivă, respingem pe cît posibil acest rol de mentor și nu dorim decît să-l vedem pe bolnav luînd el însuși deciziile care îl privesc. De aceea noi îi cerem să amîne pînă la sfîrșitul tratamentului orice hotărîre importantă pentru existență privind alegerea unei cariere, o afacere comercială, contractarea unei căsătorii sau divorțul. Recunoașteți că la nimic din toate acestea nu v-ați gîndit. Numai în cazul unor persoane foarte tinere, lipsite de apărare și de voință, departe de a impune această restricție, asociem rolului medicului pe acela de educator. Dar în acest caz, conștienți de responsabilitatea noastră, acționăm cu toată precauția de rigoare.

Dar pornind de la pasiunea pe care o pun spre a mă apăra împotriva reproșului de a voi, prin tratamentul psihanalitic, să-l determin pe nevrotic să-și trăiască din plin propria sa viață, ați greși dacă ați conchide că influența noastră se exercită în beneficiul moralei sociale. Această intenție nu ne este mai puțin străină decît prima. Este adevărat că sîntem nu reformatori, ci observatori, totuși nu ne putem împiedica să examinăm lucrurile cu spirit critic: în consecință, ne-a fost imposibil să luăm apărarea moralei sexuale convenționale, să aprobăm modul în care societatea încearcă să rezolve în practică problema vieții sexuale. Îi putem spune deschis societății că ceea ce numește ea morală cere mai multe sacrificii decît o merită și că procedeele sale sînt lipsite atît de sinceritate, cît și de înțelepciune. Nu ne sfiim să ne formulăm criticile în mod direct pacienților, obișnuindu-i să judece fără prejudecăți faptele sexuale, ca și celelalte fapte, iar atunci cînd la terminarea tratamentului, ei devin independenți și decid în deplină libertate în favoarea unei soluții intermediare situată între viața sexuală fără restricții și asceza absolută, conștiința noastră nu are nimic a-și reproșa. Ne spunem că acela care a știut, după ce a luptat contra lui însuși, să se ridice pînă la adevăr, se află la adăpost de orice pericol de imoralitate și își poate îngădui edificarea unei scări de valori morale întrucîtva diferită de aceea promovată de societate. Să ne ferim, dealtfel, de a supraestima rolul abstinenței în producerea nevrozelor. Numai într-un foarte mic număr de cazuri se poate pune capăt situației patogene, care decurge din privațiune și din acumularea libidoului, prin raporturi sexuale obținute fără efort.

Deci nu veți înțelege acțiunea terapeutică a psihanalizei dacă veți afirma că ea permite să fie trăită pînă la capăt viața sexuală. Căutați o altă explicație. Risipind nedumeririle dumneavoastră privitoare la acest aspect, am făcut o remarcă care poate că v-a îndreptat pe drumul cel bun. Utilitatea psihanalizei, veți cugeta, constă neîndoielnic în înlocuirea inconștientului cu conștientul, în transpunerea inconștientului în conștient. Aceasta este realitatea. Ridicînd inconștientul la nivelul conștiinței, suprimăm refulările, îndepărtăm condițiile care guvernează formarea simptomelor, transformăm conflictul patogen într-un conflict normal care, într-un fel sau altul, va sfîrși prin a fi rezolvat. Noi nu determinăm la bolnav decît această singură modificare psihică și, în măsura în care o facem, obținem vindecarea. În cazurile în care nu putem suprima o refulare sau un alt proces psihic de același gen, terapeutica noastră își pierde autoritatea.

Putem exprima scopul eforturilor noastre cu ajutorul a numeroase formule: putem spune, între altele, că încercăm să conștientizăm inconștientul, sau să suprimăm refulările, sau să acoperim lacunele amnezice; toate formulele se reduc la unul și același lucru. Dar poate că această mărturisire vă va decepționa. Vă veți fi făcut despre vindecarea unui nevrotic o altă idee, vă veți fi închipuit că după ce s-a supus efortului penibil al unei psihanalize, el devine un alt om; iată-mă însă susținînd că vindecarea constă în faptul că nevroticul are un grad mai ridicat de conștient și ceva mai puțin inconștient decît anterior. Or, dumneavoastră probabil că subestimați importanța unei schimbări interioare de acest gen. Nevroticul însănătoșit a devenit într-adevăr un alt om, dar în fond, fapt de la sine înțeles, a rămas același, adică a devenit ceea ce ar fi putut fi, independent de tratament, în condiții care să-i fi fost favorabile. Iar acesta este mare lucru. Dacă, știind acestea, auziți vorbindu-se de ceea ce trebuie făcut, de toate strădaniile consacrate obținerii acestei modificări, neînsemnate în aparență în viața psihică a bolnavului, nu vă veți mai îndoi de importanța acestei diferențe de nivel psihic pe care reușim s-o realizăm.

Fac o mică digresiune ca să vă întreb dacă știți ce se numește o terapie cauzală. Numim astfel o metodă de tratament care, în loc de a ataca manifestările exterioare ale unei maladii, caută să-i suprime cauzele. Or, terapeutica psihanalitică este ea una cauzală, sau nu? Răspunsul la această întrebare nu este simplu, dar poate că ne oferă prilejul de a ne da seama de inoportunitatea întrebării însăși. În măsura în care terapeutica analitică nu are ca scop imediat suprimarea simptomelor, ea se comportă ca o terapeutică de tip cauzal. Privită însă dintr-un alt punct de vedere, ea apare ca nefiind cauzală. Noi am urmărit demult înlănțuirea cauzelor, în legătură cu refulările, cu predispozițiile instinctive, cu intensitățile lor relative în constituția individului și deviațiile pe care le prezintă acestea în raport cu dezvoltarea lor normală. Presupuneți acum că am fi capabili să intervenim prin procedee chimice în această structură, să sporim sau să diminuăm cantitatea de libido ce se manifestă la un moment dat, să întărim un instinct, pe seama altuia; am avea în acest caz o terapeutică cauzală în adevăratul înțeles al cuvîntului, o terapeutică în folosul căreia analiza noastră a întreprins o muncă de recunoaștere preliminară, indispensabilă. Or, dumneavoastră știți, nu ne putem gîndi actualmente să exercităm o influență de acest fel asupra proceselor libidoului; tratamentul nostru psihic atacă o altă verigă a lanțului, verigă care, dacă nu face parte din rădăcinile fenomenelor vizibile pentru noi, nu este mai puțin îndepărtată de simptome și ne-a fost făcută accesibilă ca urmare a unor împrejurări extrem de favorabile.

Așadar, ce avem de făcut ca să înlocuim la bolnavii noștri inconștientul prin conștient? Am crezut la un moment dat că lucrul este foarte simplu, că este suficient să descoperim inconștientul și să-l punem, ca să spunem așa, sub ochii bolnavului. Astăzi, însă, este limpede că greșeam. Ceea ce știm noi despre inconștient nu coincide nicidecum cu ceea ce

ştie bolnavul; cînd îi împărtăşim ceea ce ştim, el *nu-şi înlocuieşte* inconştientul cu cunoaşterea dobîndită în acest fel, ci o situează pe aceasta *lîngă* inconştient care, în consecinţă, rămîne aproape nemodificat. Trebuie mai degrabă să ne formăm despre acest inconştient o reprezentare *topică*, să-l căutăm în amintirile bolnavului, chiar acolo unde s-a putut forma ca urmare a unei refulări. Refularea este aceea care trebuie suprimată, pentru ca substituirea inconştientului prin conştient să se opereze de la sine. Dar cum să suprimăm refularea? Aici începe cea de-a doua etapă a muncii noastre. În primul rînd identificarea refulării, în al doilea rînd suprimarea rezistenţei care menţine această refulare.

Cum suprimăm rezistenţa? În acelaşi mod: descoperind-o şi punînd-o sub privirea bolnavului. Pentru că rezistenţa provine şi ea dintr-o refulare, fie chiar din aceea pe care încercăm s-o rezolvăm, fie dintr-o refulare care a survenit anterior. Ea se produce printr-o contramanevră iniţiată în vederea refulării tendinţei indecente. Deci procedăm acum aşa cum am dorit s-o facem la început: interpretăm, descoperim şi împărtăşim bolnavului ceea ce obţinem; de data aceasta, însă, o facem la locul potrivit. Contramanevra sau rezistenţa face parte nu din inconştient, ci din eul care este colaboratorul nostru, iar aceasta chiar şi în cazul în care rezistenţa nu este conştientă. Ne dăm seama că ne întîlnim aici cu sensul dublu al cuvîntului „inconştient“: inconştientul ca fenomen, inconştientul ca sistem. Lucrul acesta pare foarte dificil, şi obscur, dar nu este, în fond, acelaşi lucru? Sîntem pregătiţi demult pentru această concluzie. Ne aşteptăm ca rezistenţa să dispară, ca acea contra-manevră să fie abandonată, de îndată ce interpretarea noastră va fi pus sub ochii eului atît pe una cît şi pe cealaltă. Cu ce forţe operăm noi în cazurile de genul acesta? Contăm de la început pe dorinţa bolnavului de a-şi recăpăta sănătatea, dorinţă care l-a decis să colaboreze cu noi; contăm apoi pe inteligenţa sa, căreia îi acordăm sprijinul reprezentat de intervenţia noastră. Este cert că inteligenţa va putea recunoaşte mai uşor rezistenţa, găsind o traducere corespunzătoare a ceea ce a fost refulat, dacă îi vom oferi reprezentarea fenomenelor pe care le are de recunoscut şi de dezvăluit. Dacă vă voi spune: „Priviţi la cer, veţi vedea acolo un aerostat“, îl veţi găsi pe acesta mult mai uşor decît dacă v-aş spune pur şi simplu să ridicaţi ochii la cer, fără a vă preciza ce anume veţi vedea acolo. La fel, studentul care priveşte pentru prima dată într-un microscop nu observă nimic dacă profesorul său nu-i spune ce trebuie să urmărească.

Avem, apoi faptele. Într-un mare număr de afecţiuni nervoase, în isterii, nevrozele de angoasă, nevrozele obsesionale, premisele noastre se dovedesc corecte. Prin cercetarea refulării, prin descoperirea rezistenţei, prin punerea în relief a ceea ce este refulat, reuşim realmente să rezolvăm problema, să învingem rezistenţele, să suprimăm refularea, să transformăm inconştientul în conştient. Apare în acest caz impresia clară că în legătură cu fiecare rezistenţă pe care o avem de înfrînt, o luptă violentă se dă în sufletul bolnavului, o luptă psihică firească, pe acelaşi teren psihologic, între mobiluri contrare, între forţe care tind să menţină contra-manevra şi altele care îndeamnă să se renunţe la ea. Primele mobiluri sînt mobiluri vechi, acelea care au provocat refularea; iar printre ultimele se găsesc unele recent apărute şi care par să rezolve conflictul în sensul dorit de noi. Am izbutit astfel să reanimăm vechiul conflict care a dus la refulare, să supunem unei revizuiri procesul care părea terminat. Datele noi pe care le aducem în favoarea acestei revizuiri constau în rememorarea de către bolnav a faptului că decizia sa anterioară dusese la îmbolnăvire, în promisiunea că o altă decizie va deschide calea vindecării şi îi demonstrăm că din momentul în care optase pentru prima soluţie întreg ansamblul de condiţii s-a schimbat fundamental. În perioada în care s-a structurat boala, eul era plăpînd, infantil şi poate că avea motivele sale să proscrie cerinţele libidoului ca pe o sursă de pericole. Astăzi el este mai puternic, mai experimentat şi, pe lîngă acestea, are în medic un colaborator fidel şi devotat. În felul acesta avem dreptul să ne aşteptăm ca, reanimat, conflictul să-şi găsească o soluţie mai fericită decît la vremea cînd se încheiase prin refulare şi, cum am spus, succesul pe care îl obţinem în isterie, în nevrozele de angoasă şi nevrozele obsesionale justifică, în principiu, speranţa noastră.

Există totuşi maladii în care, condiţiile fiind aceleaşi, procedeele noastre terapeutice nu sînt încununate de succes. Apare, cu toate acestea, şi aici un conflict iniţial între eu şi libido, conflict care a sfîrşit de asemenea cu o refulare, oricare ar fi, dealtfel, caracteristica topică; în aceste maladii, ca şi în celelalte, putem descoperi în viaţa bolnavilor punctele precise în care s-au produs refulările; aplicăm acestor maladii aceleaşi mecanisme, facem bolnavilor aceleaşi promisiuni, le venim în ajutor în acelaşi mod, adică ghidîndu-i prin „reprezentări aducătoare de speranţă“, iar intervalul de timp care s-a scurs între momentul în care s-au produs refulările şi momentul actual este cu totul în favoarea unui deznodămînt satisfăcător al conflictului. Cu toate acestea, nu reuşim să îndepărtăm nici o rezistenţă şi nici să suprimăm vreo refulare. Aceşti bolnavi, paranoici, melancolici, cu demenţă precoce, rămîn refractari tratamentului psihanalitic. Care este pricina? Nu poate fi un deficit de inteligenţă; fără îndoială, presupunem la bolnavii noştri un anumit nivel intelectual, însă acest nivel există cu siguranţă la paranoici, atît de pricepuţi în a realiza combinaţii ingenioase. Nu mai putem incrimina nici absenţa unui factor pulsional oarecare. Spre deosebire de paranoici, melancolicii au cunoştinţă de faptul că sînt bolnavi şi că suferă grav, dar aceasta nu-i face mai accesibili tratamentului psihanalitic. Sîntem aici în prezenţa unui fapt pe care nu-l înţelegem, astfel că sîntem tentaţi să ne întrebăm dacă am înţeles bine toate condiţiile succesului obţinut în celelalte boli nervoase.

Dacă ne limităm la istericii noştri şi la bolnavii atinşi de nevroza de angoasă, nu va întîrzia să ni se prezinte un alt fapt, pentru care nu eram nicidecum pregătiţi. Observăm între altele, în scurtă vreme, că bolnavii se comportă faţă de noi într-un fel cu totul bizar. Pe cînd noi credeam că am trecut în revistă toţi factorii de care trebuie să se ţină seama în cursul tratamentului şi a fi făcut tot atît de clară şi de evidentă ca o formulă matematică situaţia noastră în raport cu pacientul, iată că constatăm că în calcul s-a strecurat un element de care nu am ţinut cont. Acest element neaşteptat fiind susceptibil de a se înfăţişa

sub forme multiple, voi începe prin a vă descrie aspectele cele mai frecvente şi mai uşor de înţeles.

Constatăm între altele că bolnavul, care nu trebuie să caute altceva decît o ieşire din conflictele sale dureroase, manifestă un interes aparte pentru persoana medicului său. Tot ceea ce ţine de acesta pare să aibă mai mare importanţă decît propriile sale interese şi îi deviază atenţia de la boala sa. În consecinţă, raporturile care se stabilesc între medic şi bolnav sînt, pentru cîtva timp, foarte agreabile; bolnavul se arată deosebit de prevenitor, se străduieşte să-şi mărturisească recunoştinţa ori de cîte ori o poate face şi ne dezvăluie gingăşii şi trăsături de caracter pe care poate că nu i le-am fi bănuit. El sfîrşeşte prin a inspira o opinie favorabilă medicului şi acesta binecuvîntează întîmplarea care i-a dat prilejul să vină în ajutorul unei personalităţi cu totul remarcabile. Dacă medicul are ocazia să stea de vorbă cu cei din anturajul bolnavului, are plăcerea să afle că simpatia pe care el o nutreşte pentru acesta din urmă este reciprocă. Acasă la el, pacientul nu oboseşte să-l elogieze pe medic, căruia îi descoperă mereu noi calităţi. „Nu visează decît la dumneavoastră, are în dumneavoastră o încredere oarbă, tot ce-i spuneţi este pentru el literă de evanghelie", vă relatează persoanele din preajma sa. Din cînd în cînd auziţi o voce care, întrecîndu-le pe celelalte, declară: „Devine plictisitor, pentru că nu vorbeşte decît de dumneavoastră, nu are pe buze decît numele dumneavoastră".

Presupun că medicul va fi destul de modest ca să nu vadă în toate aceste laude decît o expresie a satisfacţiei date bolnavului de speranţele pe care i le inspiră şi efectul lărgirii orizontului său de cunoaştere ca urmare a surprinzătoarelor perspective de descătuşare pe care i le deschide tratamentul. În aceste condiţii analiza face progrese remarcabile; bolnavul înţelege indicaţiile care i se dau, aprofundează problemele pe care i le ridică tratamentul, amintirile şi ideile îl asaltează, siguranţa şi justeţea interpretărilor sale îl uimesc pe medic, care constată cu satisfacţie promptitudinea cu care bolnavul acceptă noutăţile psihologice care întîmpină în general, din partea unor oameni sănătoşi, opoziţia cea mai violentă. Atitudinii pozitive a bolnavului în cursul muncii analitice îi corespunde o ameliorare obiectivă, constatată de toată lumea, a stării sale morbide.

Dar vremea frumoasă nu poate dura la infinit. Vine o zi în care vremea se strică. Pe parcursul tratamentului apar dificultăţi, bolnavul pretinde că nu-i mai vine nici o idee în minte. Avem impresia clară că analiza nu-l mai interesează, că se sustrage cu inima uşoară de la recomandarea ce i-a fost făcută de a relata tot ce-i trece prin cap, fără a se lăsa tulburat de nici o consideraţie critică. El se comportă ca şi cum nu s-ar afla sub tratament, ca şi cum n-ar fi încheiat un pact cu medicul; este evident că îl preocupă un lucru pe care doreşte să-l ţină secret. Este o situaţie care periclitează tratamentul. Ne aflăm, incontestabil, în faţa unei rezistenţe obstinate. Aşadar, ce se întîmplă?

Cînd găsim din nou mijlocul de a clarifica situaţia constatăm că pricina este chiar profunda şi intensa afecţiune pe care pacientul o încearcă faţă de medic şi pe care nu o justifică nici atitudinea acestuia, nici raporturile stabilite între ei în cursul tratamentului. Forma sub

care se manifestă această tandreţe şi scopurile urmărite depind în chip firesc de raporturile personale existente între cei doi. Dacă pacienta este o tînără, iar medicul este şi el tînăr, bolnava va încerca pentru acesta un sentiment de dragoste normal şi vom găsi firesc faptul ca o fată să se îndrăgostească de un bărbat cu care rămîne timp îndelungat între patru ochi, căruia îi poate povesti o mulţime de lucruri intime şi care i se impune prin superioritatea conferită de atitudinea sa de salvator; iar noi vom uita acum că din partea unei tinere nevrozate ar trebui mai degrabă să ne aşteptăm la o tulburare a facultăţii libidinale. Cu cît relaţiile personale care există între pacient şi medic se îndepărtează de acest caz ipotetic, cu atît vom fi mai miraţi să regăsim de fiecare dată aceeaşi atitudine afectivă. Este de înţeles şi cazul în care avem de-a face cu o femeie tînără care, nefericită în căsnicia ei, dovedeşte o pasiune puternică pentru medicul ei, celibatar, declarîndu-se gata să obţină divorţul spre a se căsători cu el, sau care, atunci cînd se opun obstacole de ordin social, nu ar şovăi să-i devină amantă. Asemenea lucruri se petrec fără intervenţia psihanalizei. Dar în cazurile de care ne ocupăm, auzim din gura femeilor şi fetelor expresii care relevă o atitudine determinată faţă de problema terapeutică: ele pretind a fi ştiut dintotdeauna că nu s-ar putea însănătoşi decît prin dragoste şi că au avut certitudinea, încă de la începutul tratamentului, că relaţia cu medicul care le tratează le-ar da, în sfîrşit, ceea ce viaţa le-a refuzat întotdeauna. Numai susţinute de această speranţă ar fi depus ele atîtea străduinţe în cursul tratamentului şi ar fi depăşit toate dificultăţile confesiunii. Iar din parte-ne vom adăuga: numai susţinute de această speranţă au înţeles ele atît de uşor lucruri care, în general, se însuşesc cu dificultate. O asemenea mărturisire ne produce stupefacţie şi ne răstoarnă toate calculele. Este oare cu putinţă să nu fi ţinut noi seama de un element foarte important?

Într-adevăr, cu cît experienţa noastră se amplifică, cu atît mai puţin ne putem opune acestei corectări atît de umilitoare pentru pretenţiile noastre ştiinţifice. La început am fi putut crede că analiza s-a izbit de o tulburare provocată de un eveniment accidental, care nu are nimic de-a face cu tratamentul propriu-zis. Cînd însă constatăm acest cald ataşament al bolnavului pentru medic reproducîndu-se cu regularitate în fiecare caz nou, cînd îl vedem manifestîndu-se chiar şi în condiţiile cele mai defavorabile şi în cazurile în care nepotrivirea dintre bolnav şi medic frizează grotescul, din partea unei femei deja în vîrstă faţă de un medic cu barba colilie, adică în cazurile în care, după cugetul nostru, nu mai poate fi vorba de atracţie sau de putere de seducţie, atunci sîntem obligaţi să părăsim ideea unei întîmplări perturbatoare şi să recunoaştem că avem de-a face cu un fenomen care prezintă raporturi din cele mai strînse cu însăşi natura stării morbide.

Acest fapt nou, pe care îl recunoaştem ca atare fără tragere de inimă, nu este altceva decît ceea ce numim *transfer*. Ar fi deci vorba de un transfer de afecte asupra persoanei medicului, pentru că nu credem că situaţia creată de tratament ar putea să justifice geneza acestor sentimente. Bănuim mai degrabă că toată această predispoziţie afectivă are o altă origine, că ea există la bolnav în stare latentă şi a fost transferată asupra persoanei medicului cu prilejul tratamentului psihanalitic.

Transferul se poate manifesta fie ca o cerinţă erotică tumultoasă, fie în forme mai temperate ; în prezenţa unui medic în vîrstă, o pacientă tînără poate dori nu să devină amanta sa, ci să fie tratată de el ca o fiică preferată, sau tendinţa sa libidinală se poate modifica şi poate deveni aspiraţie la o prietenie indestructibilă, ideală, fără nimic senzual în ea. Unele femei ştiu să sublimeze transferul şi să-l modeleze pînă face din el ceva viabil ; la alte femei el se manifestă într-o formă brută, primitivă, cel mai adesea imposibilă. În fond, însă, este vorba mereu de acelaşi fenomen, cu aceeaşi origine.

Înainte de a se pune întrebarea unde se cuvine să situăm acest fapt nou, îngăduiţi-mi să-i completez descrierea. Cum se petrec lucrurile în cazul că pacienţii sînt de sex masculin ? S-ar putea crede că acestea scapă supărătoarei intervenţii a deosebirii de sex şi a atracţiei sexuale. Ei bine, situaţia este aceeaşi ca în cazul femeilor. Ei prezintă acelaşi ataşament faţă de medic, îşi fac aceeaşi părere exagerată despre calităţile sale, participă la fel de însufleţit la tot ceea ce ţine de el şi sînt geloşi, ca şi femeile, pe toţi cei care îi sînt apropiaţi în viaţa lor de toate zilele. Formele sublime ale transferului de la bărbat la bărbat sînt cu atît mai frecvente şi pretenţiile sexuale directe cu atît mai rare cu cît homosexualitatea manifestă joacă la individul respectiv un rol mai puţin important în raport cu utilizarea altor factori constitutivi ai instinctului. La pacienţii de sex bărbătesc, medicii observă mai adesea decît la femei o formă de transfer care, la prima vedere, pare a fi în contradicţie cu tot ce am arătat pînă acum : transferul ostil sau *negativ.*

Să notăm mai întîi că transferul se manifestă la pacient de la începutul tratamentului şi reprezintă cîtva timp resortul cel mai solid al muncii analitice. Faptul nu este sesizat şi nu avem de ce să ne preocupăm de el atît timp cît acţiunea sa se efectuează în beneficiul analizei urmărite în comun. Dar de îndată ce el se transformă în rezistenţă, ne captează întreaga atenţie şi constatăm că raporturile sale cu tratamentul se pot schimba în două puncte diferite şi opuse : în primul rînd, atitudinea de tandreţe devine atît de puternică, semnele originii sale sexuale devin atît de nete încît trebuie să declanşeze împotriva ei o rezistenţă internă ; în al doilea rînd, putem avea de-a face cu transformarea sentimentelor de iubire în sentimente ostile. În general, sentimentele ostile apar într-adevăr mai tîrziu decît sentimentele de iubire, îndărătul cărora ele se ascund ; existenţa simultană a unora şi a altora reflectă din plin acea ambivalenţă a sentimentelor care apare în majoritatea relaţiilor noastre cu ceilalţi oameni. Ca şi sentimentele de iubire, sentimentele ostile sînt un semn de ataşament afectiv, aşa cum sfidarea şi obedienţa exprimă sentimentul de dependenţă, deşi cu ajutorul unor semne contrare. Este incontestabil că sentimentele ostile faţă de medic merită de asemenea numele de „transfer", deoarece situaţia creată de tratament nu oferă nici un pretext suficient pentru formarea lor ; de aici necesitatea de a admite un transfer negativ, care ne dovedeşte că nu ne-am înşelat în raţionamentele noastre cu privire la transferul pozitiv sau de sentimente de dragoste.

De unde provine transferul ? Care sînt greutăţile pe care ni le face ? Cum putem depăşi aceste greutăţi ? Ce beneficiu putem dobîndi, în final, de pe urma transferului ? Întrebări care nu pot fi examinate în

detaliu decît în condiţiile unui învăţămînt tehnic al analizei şi pe care mă voi mulţumi să le ating doar în treacăt, astăzi. Se înţelege că nu vom ceda cerinţelor bolnavului care decurg din transfer ; ar fi însă absurd să le respingem inamical sau cu mînie. Vom depăşi transferul dacă îi vom dovedi bolnavului că sentimentele sale, în loc de a fi produse de situaţia actuală sau de a se aplica persoanei medicului, nu fac decît să reproducă o situaţie în care el s-a aflat altădată. Îl silim astfel să se ridice de la această reproducere la amintire. Cînd obţinem acest rezultat, transferul, tandru sau ostil, care părea să constituie o gravă ameninţare cu privire la succesul tratamentului, pune în mîinile noastre cheia cu ajutorul căreia putem deschide compartimentele cele mai ferecate ale vieţii psihice. Aş dori totuşi să vă spun cîteva cuvinte spre a risipi posibila dumneavoastră uimire în privinţa acestui fenomen surprinzător. Într-adevăr, să nu uităm că boala pe care o analizăm nu constituie un fenomen definitiv conturat, rigid, ci este totdeauna în curs de creştere şi dezvoltare, întocmai ca o fiinţă vie. Începutul tratamentului nu pune capăt acestei dezvoltări, ci, atunci cînd tratamentul a reuşit să pună stăpînire pe bolnav, constatăm că toate neoformaţiile bolii nu se mai raportează decît la un singur aspect, anume relaţiile dintre pacient şi medic. În felul acesta transferul poate fi comparat cu stratul intermediar dintre trunchiul şi coaja copacului, strat care poate constitui punctul de plecare pentru formarea de noi ţesuturi şi pentru creşterea în grosime a arborelui. Cînd transferul a dobîndit o asemenea importanţă, munca de analiză care are ca obiect anamneza bolnavului suferă o încetinire considerabilă. Putem afirma în acest caz că nu mai avem de-a face cu boala anterioară a pacientului, ci cu o nevroză nouă şi transformată, care o înlocuieşte pe cea dintîi. Acest nou strat care se suprapune vechii afecţiuni, a fost urmărit de la început, am asistat la geneza şi dezvoltarea sa şi ne orientăm cu atît mai uşor în fenomen cu cît noi înşine sîntem în centrul acestuia. Toate simptomele bolnavului şi-au pierdut semnificaţia primitivă şi au căpătat un nou sens, în legătură cu transferul. Sau mai degrabă nu rămîn decît acele simptome care au putut suferi o asemenea transformare. A depăşi această nouă nevroză artificială, înseamnă a suprima boala pentru care s-a început tratamentul. Aceste două rezultate merg mînă-n mînă, iar cînd le obţinem, sarcina noastră terapeutică este îndeplinită. Omul care a devenit normal în raporturile sale cu medicul, descătuşîndu-se de acţiunea tendinţelor refulate, va rămîne la fel şi în viaţa sa obişnuită, atunci cînd medicul va fi eliminat.

În isterie, în nevrozele de angoasă şi în cele obsesionale transferul prezintă o importanţă extraordinară, centrală chiar din punctul de vedere al tratamentului şi tocmai de aceea au fost denumite, pe bună dreptate, „nevroze de transfer". Acela care, practicînd munca analitică, a avut prilejul să-şi facă o idee precisă despre natura transferului, nu va avea nici o îndoială cu privire la provenienţa tendinţelor refulate care se exprimă prin simptomele acestor nevroze şi nu va avea nevoie de altă dovadă, mai convingătoare, în legătură cu natura lor libidinală. Putem afirma că convingerea noastră, potrivit căreia importanţa simptomelor ţine de calitatea lor de satisfacţie libidinală substitutivă, n-a primit nici o confirmare definitivă decît în urma constatării fenomenului de transfer.

Sînt acum destule motive să ne optimizăm concepția dinamică expusă anterior, referitoare la procesele vindecării, după cum avem destule motive s-o armonizăm cu această nouă viziune. Cînd bolnavul este pe punctul de a declanșa lupta firească împotriva rezistențelor care i-au fost descoperite de analiza noastră, el are nevoie de un impuls puternic, care să facă să încline balanța în sensul dorit de noi, adică în direcția însănătoșirii. Fără aceasta, el ar putea să decidă în favoarea repetării deznodămîntului anterior și să aplice iarăși refularea asupra elementelor aduse în conștiință. Ceea ce hotărăște rezultatul acestei lupte nu este perspicacitatea intelectuală a bolnavului — care nu este nici destul de puternică și nici destul de liberă pentru aceasta —, ci doar atitudinea sa față de medic. Dacă transferul este pozitiv, el își investește medicul cu o mare autoritate, transformă comunicările și concepțiile acestuia în articole de lege. Fără acest transfer, sau cînd transferul este negativ, bolnavul nu ar da nici cea mai mică atenție afirmațiilor medicului. Încrederea în medic reproduce cu acest prilej însăși istoria genezei sale : ea este rodul iubirii și la început nu avea nevoie de argumente. Numai mai tîrziu ea dă acestora suficientă importanță ca să le supună unui examen critic, în cazul în care sînt formulate de persoane dragi. Argumentele care nu au drept corolar faptul de a emana de la persoane iubite nu vor exercita nici cea mai mică influență în viața majorității oamenilor. În consecință, omul nu este în general accesibil prin latura sa intelectuală decît în măsura în care este capabil de investiții libidinale în obiecte, iar noi avem toate motivele să credem, și lucrul este într-adevăr de temut, că de gradul narcisismului său depinde gradul de influență pe care poate s-o exercite asupra-i tehnica analitică, fie ea desăvîrșită.

Facultatea de a-și concentra energia libidinală asupra persoanelor trebuie recunoscută ca un atribut al oricărui om normal. Tendința de transfer pe care am constatat-o în nevrozele citate mai sus nu constituie decît o exacerbare a acestei facultăți generale. Ar fi totuși bizar ca o trăsătură de caracter atît de răspîndită și de importantă să nu fi fost niciodată observată și apreciată la valoarea sa. De fapt nici n-a scăpat unor observatori perspicace. Astfel, Bernheim a dat dovadă de o perspicacitate deosebită întemeindu-și teoria fenomenelor hipnotice pe teza potrivit căreia toți oamenii sînt, într-o anumită măsură, „sugestibili". „Sugestibilitatea" de care ne vorbește el nu este altceva decît tendința la transfer, concepută într-un mod îngust, adică cu excluderea transferului negativ. Bernheim n-a putut totuși să spună niciodată ce este la drept vorbind sugestia și cum se produce ea. Aceasta era pentru el un fapt fundamental ale cărui origini nu aveau nevoie de explicație. El n-a văzut legătura de dependență care există în „sugestibilitate" pe de o parte și sexualitate, activitatea libidoului, pe de altă parte. Iar noi trebuie să remarcăm că dacă am abandonat hipnoza din tehnica noastră, în schimb am redescoperit sugestia sub forma transferului.

Dar să mă opresc aici și să vă dau cuvîntul. Observ că spiritelor dumneavoastră li se impune o obiecție atît de puternică încît v-ar face incapabili să-mi urmăriți în continuare expunerea, dacă nu i-aș da libertatea să se exprime. „Sfîrșiți deci prin a recunoaște — îmi spuneți — că lucrați cu ajutorul sugestiei, întocmai ca partizanii hipnozei. Noi ne îndoiam demult. La ce vă servește atunci evocarea amintirilor din trecut, descoperirea inconștientului, interpretarea și retraducerea deformațiilor, toată această cheltuială enormă de osteneală, de timp și de bani, dacă sugestia este singurul factor eficace ? De ce nu folosiți sugestia în mod direct contra simptomelor, după exemplul hipnotizatorilor onești ? Apoi, dacă spre a vă scuza ați voit să parcurgeți un drum atît de lung și ocolit, invocînd numeroase și importante descoperiri psihologice pe care le-ați fi făcut și pe care sugestia directă nu reușește să le pună în evidență, cine ne garantează certitudinea acestor descoperiri ? Nu sînt și ele, cumva, un efect al sugestiei, în special al sugestiei neintenționate ? Nu cumva îi impuneți bolnavului, chiar cu ajutorul metodei dumneavoastră, ceea ce voiți și ceea ce vi se pare just ?".

Obiecția formulată este extrem de interesantă și obligă la un răspuns. Acest răspuns, însă, nu voi putea să vi-l dau acum, din lipsă de timp. Mă voi limita să termin prin ceea ce am început. V-am făgăduit, între altele, să vă fac să înțelegeți, cu ajutorul unui fapt de transfer, de ce eforturile noastre terapeutice eșuează în cazul nevrozelor narcisice.

Voi face acest lucru în puține cuvinte și veți vedea că soluția enigmei este din cele mai simple și se armonizează cu întreg restul. Observația ne arată că bolnavii atinși de nevroză narcisică nu posedă facultatea transferului sau nu au decît resturi neînsemnate din aceasta. Ei îl resping pe medic nu cu ostilitate, ci cu indiferență. De aceea nu sînt permeabili la influența sa ; tot ceea ce le spune medicul îi lasă reci, nu-i impresionează în nici un fel ; în consecință, acest mecanism al vindecării, atît de eficace pentru ceilalți și care constă în reanimarea conflictului patogen și în depășirea rezistenței opuse de către refulare, nu se fixează la ei. Ei rămîn ceea ce sînt. Ei au făcut deja din proprie inițiativă tentative de redresare a situației, însă aceste tentative nu au dus decît la efecte patologice. Nu putem face nimic în această direcție.

Bazîndu-ne pe datele clinice pe care ni le-au furnizat acești bolnavi, am afirmat că la ei libidoul a trebuit să se detașeze de obiecte și să se transforme în libido al eului. Am crezut că vom putea, cu ajutorul acestei caracteristici, să diferențiem această nevroză de primul grup al nevrozelor (isterie, nevroză de angoasă și nevroză obsesională). Or, modul în care se comportă aceasta în condițiile încercărilor terapeutice confirmă concepția noastră. Neprezentînd fenomenul de transfer, respectivii bolnavi scapă eforturilor noastre și nu pot fi vindecați prin mijloacele de care dispunem.

*
* *

XXVIII
TERAPIA PSIHANALITICĂ

Cunoașteți tema expunerii noastre de azi. M-ați întrebat de ce nu ne slujim, în psihoterapia analitică, de sugestia directă, din moment ce recunoaștem că influența noastră se sprijină esențialmente pe transfer, adică pe sugestie și, ținînd seama de acest rol predominant atribuit sugestiei, ați emis îndoieli cu privire la obiectivitatea descoperirilor noastre psihologice. V-am făgăduit un răspuns în detaliu.

Sugestia directă este o sugestie dirijată împotriva simptomelor, este lupta între autoritatea dumneavoastră și rațiunile stării morbide. Recurgînd la sugestie, dumneavoastră nu vă preocupați de aceste rațiuni, ci doar îi cereți bolnavului să înceteze de a și le exprima prin simptome. Puțin interesează în acest caz că scufundați sau nu bolnavul în hipnoză. Cu perspicacitatea sa caracteristică, Bernheim remarcase dealtfel că sugestia constituie faptul esențial în hipnotism, hipnoza însăși fiind un efect al sugestiei, o stare sugerată, iar el a practicat de preferință sugestia în stare de veghe, susceptibilă să dea aceleași rezultate ca sugestia în condiții de hipnoză.

Or, în această problemă, ce vă interesează cel mai mult, datele experienței sau considerațiile teoretice ? Să începem cu cele dintîi. Am fost elevul lui Bernheim, al cărui curs l-am urmat la Nancy în anul 1899 și a cărui carte asupra sugestiei [1]) am tradus-o în limba germană. În acei ani am aplicat tratamentul hipnotic, asociat mai întîi cu sugestia de apărare și apoi cu explorarea pacientului după metoda lui Breuer [2]). Am deci suficientă experiență ca să vorbesc despre efectele tratamentului hipnotic sau sugestiv. Dacă, potrivit unui vechi dicton medical, o terapeutică ideală este aceea care acționează rapid, cu certitudine și nu este dezagreabilă pentru bolnav, metoda lui Bernheim îndeplinea cel puțin două din aceste condiții. Ea putea fi aplicată rapid, mult mai rapid decît metoda analitică, fără a-i cere bolnavului nici cea mai mică osteneală, fără a-i pricinui nici un necaz. Pentru medic era plictisitor pe parcurs să recurgă în toate cazurile la aceleași procedee, la același ceremonial, spre a pune capăt existenței simptomelor celor mai variate, fără a-și putea da seama de semnificația și de importanța lor. Era o muncă de salahor, fără nici un atribut științific, amintind mai curînd de magie, de exorcism, de prestidigitație, cu toate acestea munca era făcută, pentru că era în

[1]) Se referă la lucrarea *Hypnotism, suggestion et psychothérapie* (1890), pe care a tradus-o în limba germană cu titlul *Neue Studien über Hypnotismus, Suggestion und Psychoterapie* (1892). (Nota trad.)

[2]) A se vedea amănunte în acest sens în : S. Freud, *Prelegeri de psihanaliză*, în vol. de față, p. 377 și urm. (Nota trad.)

joc interesul bolnavului. Dar a treia condiție lipsea acestei metode, care nu era sigură sub nici un raport .Aplicabilă la unii, ea nu putea fi aplicată altora, ea se arăta foarte eficace pentru unii, puțin eficace pentru alții, fără a se fi știut de ce. Dar ceea ce era și mai supărător decît această incertitudine capricioasă a procedeului, era instabilitatea efectelor sale. După cîtva timp se înregistra recidiva bolii sau înlocuirea acesteia cu alta. Se putea recurge din nou la hipnoză, dar autorități competente preveniseră împotriva recursului frecvent la hipnoză : se risca să se abolească independența bolnavului și crearea unei obișnuințe, ca în cazul unui narcotic. Dar chiar în acele cazuri, e adevărat rare, în care, după oarecare eforturi, se reușea să se obțină un succes complet și durabil, nu se cunoșteau condițiile acestui rezultat favorabil. Am văzut reproducîndu-se odată ca atare o stare foarte gravă, pe care reușisem s-o suprim complet cu ajutorul unui scurt tratament hipnotic ; această recidivă survenind în perioada în care bolnava începuse să mă urască, am reușit să obțin o nouă vindecare și mai completă, atunci cînd ea a revenit la sentimente mai bune față de mine ; dar o a treia recidivă s-a declarat în momentul în care pacienta mi-a devenit iarăși ostilă. O alta dintre bolnavele mele, pe care de mai multe ori am reușit s-o eliberez prin hipnoză de crizele ei de nervi, s-a aruncat deodată de gîtul meu pe cînd mă pregăteam să-i dau îngrijiri în cursul unei crize deosebit de violente. Fapte de acest gen ne obligă, fie că o vrem, fie că nu, să ne punem întrebări referitoare la natura și originea autorității sugestive.

Acestea sînt faptele. Ele ne dovedesc că renunțînd la sugestia directă, nu ne lipsim de ceva indispensabil. Permiteți-mi acum să formulez pe tema aceasta cîteva considerații. Aplicarea hipnoterapiei nu impune bolnavului și medicului decît un efort neînsemnat. Această terapeutică se acordă în mod ideal cu aprecierea nevrozelor așa cum se mai face ea în majoritatea cercurilor medicale. Medicul îi spune nevroticului : „Nu vă lipsește nimic, ceea ce vă supără nu este decît de natură nervoasă și prin cîteva cuvinte vă pot suprima numaidecît tulburările". Concepția noastră refuză însă să admită că s-ar putea ca printr-un mic efort să se miște din loc o stîncă, atacînd-o direct și fără ajutorul unui instrument special. În măsura în care condițiile sînt comparabile, experiența ne arată că acest artificiu nu reușește mai mult în nevroze decît în mecanică. Știu cu toate acestea că acest argument nu este inatacabil, că există și „deconectări" *(es gibt aucsh „Auslösungen")*.

Cunoștințele pe care le-am dobîndit grație psihanalizei ne permit să descriem aproximativ în felul următor deosebirile existente între sugestia hipnotică și sugestia psihanalitică. Terapeutica hipnotică încearcă să acopere și să mascheze ceva în viața psihică, pe cînd terapeutica psihanalitică, dimpotrivă, încearcă să dezvăluie acest element și să-l îndepărteze. Cea dintîi acționează ca un procedeu cosmetic, cealaltă ca un procedeu chirurgical. Prima utilizează sugestia pentru a interzice simptomele, consolidează refulările, dar lasă neschimbate toate procesele care au dus la formarea simptomelor. Dimpotrivă, terapia psihanalitică, atunci cînd se află în prezența conflictelor care au generat simptomele, caută să meargă pînă la rădăcină și se slujește de sugestie ca să modifice în sensul dorit de ea deznodămîntul acestor conflicte. Terapia hipnotică lasă pacientul inactiv și neschimbat, prin urmare fără mai mare rezistență în

fața unei noi cauze de tulburări morbide. Tratamentul analitic impune medicului și bolnavului eforturi penibile tinzînd să depășească rezistențele interioare. Cînd aceste rezistențe sînt învinse, viața psihică a pacientului este transformată în chip durabil, ridicată la un grad de dezvoltare superior și dispune de protecție împotriva oricărei noi tentative patogene. Tocmai lupta împotriva rezistențelor constituie sarcina esențială a tratamentului analitic, iar această sarcină îi incumbă bolnavului, căruia medicul îi vine în ajutor prin sugestie, acționînd în sensul *educării* acestuia. În acest fel, s-a afirmat pe bună dreptate că tratamentul psihanalitic ar fi o artă a *posteducației* [3]).

Sper că am reușit să vă fac să înțelegeți prin ce se deosebește modul nostru de aplicare a sugestiei în scop terapeutic de singurul mod posibil în terapeutica hipnotică. Datorită reducerii sugestiei la transfer, puteți înțelege și cauzele inconstanței pe care am constatat-o în tratamentul hipnotic, pe cînd tratamentul analitic poate fi calculat pînă la consecințele sale ultime. În aplicarea hipnozei, acțiunea noastră depinde de gradul capacității de transfer prezentate de bolnav, fără ca noi să putem exercita vreo influență asupra acestei capacități. Transferul la individul supus hipnozei poate fi negativ sau, cum se întîmplă adesea, ambivalent ; subiectul poate, prin unele atitudini particulare, să se înarmeze contra transferului, fenomen despre care nu știm nimic. În cazul psihanalizei, operăm asupra transferului însuși, îndepărtăm tot ceea ce i se opune, avem la îndemînă instrumentul cu care voim să acționăm. Ne creem astfel posibilitatea de a profita din plin de puterea sugestiei, care devine docilă în mîinile noastre ; nu mai avem de-a face cu un pacient care își sugerează de unul singur ceea ce îi este pe plac : noi sîntem cei care îi dirijăm sugestia în măsura în care, în general, el este accesibil acțiunii pe care o întreprindem.

Dar, veți spune dumneavoastră, puțin interesează că am numit forța motrice a analizei noastre „transfer" sau „sugestie", deoarece nu este mai puțin adevărat că influența exercitată asupra bolnavului face îndoielnică valoarea obiectivă a constatărilor noastre. Ceea ce este util pentru terapeutică este dăunător cercetării științifice. Aceasta este obiecția adresată cel mai adesea psihanalizei și trebuie să convenim că, deși falsă, cu toate acestea ea nu poate fi respinsă ca absurdă. Dar dacă obiecția ar fi justificată, nu ar rămîne din psihanaliză decît un tratament prin sugestie de un fel deosebit de eficace, iar toate tezele sale referitoare la influențele vitale, la dinamica psihică, la inconștient nu ar mai avea în ele nimic serios. Într-adevăr, așa gîndesc adversarii noștri, care pretind că mai ales tezele noastre privitoare la importanța vieții sexuale, la viața însăși, nu ar fi decît produsul imaginației noastre corupte și că tot ceea ce relatează bolnavii pe această temă, s-ar datora sugestiilor noastre. Este mai ușor să respingem aceste obiecții prin apelul la experiență decît prin considerații teoretice. Acela care a practicat el însuși psihanaliza s-a putut încredința de repetate ori că este imposibil să sugestionezi un bolnav în privința aceasta. Firește, nu este greu să faci dintr-un bolnav partizanul unei anumite teorii, să-l faci să împărtășească o anumită

[3]) „Man hat darum auch mit Recht gesagt, die psychoanalytische Behandlung sei eine Art von *Nacherziehung*", scrie textual S. Freud. (Nota trad.)

eroare a medicului. El se comportă în cazul acesta ca orice alt individ, ca un discipol ; numai că, în aceste împrejurări, s-a influențat nu asupra bolii sale, ci asupra inteligenței. Soluția conflictelor sale și suprimarea rezistențelor nu reușește decît în cazul în care i s-au oferit reprezentări aducătoare de speranță care, la bolnav, coincid cu realitatea. Ceea ce, în supozițiile medicului, nu corespunde acestei realități este eliminat în chip spontan în cursul analizei, trebuie retras și înlocuit prin supoziții mai exacte. Se încearcă printr-o tehnică apropiată și plină de acuratețe să se împiedice sugestia pentru producerea unor efecte vremelnice ; dar chiar atunci cînd se obțin asemenea efecte, răul nu este prea mare, deoarece primul rezultat nu este niciodată definitiv. Analiza nu este terminată atîta timp cît nu sînt clarificate toate obscuritățile, cît timp nu sînt umplute toate lacunele memoriei, cît timp nu sînt date la iveală toate circumstanțele refulărilor. În succesele obținute prea rapid trebuie să vedem mai curînd obstacole decît condiții favorabile muncii analitice, iar suprimînd, disociind transferul pe care ele se bazează, distrugem aceste succese. Tocmai această din urmă trăsătură este, în fond, aceea care diferențiază tratamentul pur sugestiv și permite să se opună rezultatele obținute prin analiză, succeselor datorate simplei sugestii. În orice alt tratament bazat pe sugestie, transferul este menajat cu grijă, lăsat intact ; tratamentul analitic, dimpotrivă, are ca obiect transferul însuși, pe care încearcă să-l demaște și să-l descompună, oricare ar fi forma pe care o îmbracă. La sfîrșitul unui tratament analitic, transferul însuși trebuie destrămat și, dacă obținem un succes durabil, acest succes se întemeiază nu pur și simplu pe sugestie, ci pe rezultatele obținute datorită sugestiei: suprimarea rezistențelor interioare, modificările interne ale bolnavului.

Pe măsură ce sugestiile se succed în cursul tratamentului, avem de luptat fără încetare împotriva rezistențelor care se pot transforma în transferuri negative (ostile). Dealtfel nu vom întîrzia să invocăm confirmarea faptului că multe rezultate ale analizei, pe care sîntem tentați să le considerăm drept produse ale sugestiei, provin dintr-o sursă a cărei autenticitate nu poate fi pusă la îndoială. Chezașii noștri nu sînt alții decît demenții și paranoicii care, firește, sînt în afara bănuielii de a fi suferit sau de a putea suferi o influență sugestivă. Ceea ce ne relatează acești bolnavi cu privire la tălmăcirea simbolurilor și fanteziilor lor coincide cu rezultatele furnizate de cercetările noastre asupra inconștientului în nevrozele de transfer și coroborează în consecință cu exactitatea obiectivă a interpretărilor noastre atît de des puse la îndoială. Cred că nu riscați să vă înșelați acordînd toată încrederea, în această privință, psihanalizei.

Să completăm acum expunerea asupra mecanismului vindecării, exprimînd-o în formulele teoriei libidoului. Nevroticul este incapabil să se bucure și să acționeze : incapabil să se bucure, deoarece libidoul său nu este dirijat asupra nici unui obiect real ; incapabil să acționeze, deoarece este obligat să cheltuiască o mare cantitate de energie ca să-și mențină libidoul în stare de refulare și să se înarmeze împotriva asalturilor sale. Nevroticul nu se va putea însănătoși decît atunci cînd conflictul între eul său și libido se va încheia și eul va dobîndi din nou superioritatea în raport cu libidoul. Sarcina terapeutică constă deci în descătușarea libi-

doului din legăturile sale actuale, sustrase eului și în repunerea sa în serviciul acestuia din urmă. Așadar, unde se află libidoul nevroticului ? Este ușor să răspundem : este legat de simptome care, pentru moment, îi procură singura satisfacție substitutivă posibilă. Trebuie deci să punem stăpînire pe simptome, să le dizolvăm, într-un cuvînt, să facem tocmai ceea ce ne cere bolnavul. Iar ca să dizolvăm simptomele, trebuie să mergem la originile lor, să resuscităm conflictul care le-a generat și să-l orientăm spre o soluție, punînd în mișcare factori care, în perioada apariției simptomelor, nu se aflau la dispoziția bolnavului. Această revizuire a proceselor care au dus la refulare nu poate fi operată decît în parte, mergînd pe urmele pe care le-a lăsat. Partea decisivă a demersului constă, pornind de la atitudinea față de medic, de la „transfer", în crearea unor noi ediții ale vechilor conflicte, în așa fel încît bolnavul să se comporte așa cum s-a comportat la vremea lor, dar punînd de data aceasta în mișcare toate forțele psihice disponibile, spre a ajunge la o soluție diferită. Transferul devine astfel cîmpul de bătălie pe care trebuie să se ciocnească toate forțele aflate în conflict.

Întregul libido și întreaga rezistență la libido se află concentrate în atitudinea față de medic ; iar în aceste împrejurări are loc în mod inevitabil o separare între simptome și libido, primele apărînd despuiate de acesta din urmă. În locul maladiei propriu-zise, apare transferul provocat în mod artificial sau, dacă preferați, boala transferului ; în locul obiectelor pe cît de variate, pe atît de ireale ale libidoului, nu avem decît un singur obiect, la fel de fantastic : persoana medicului. Dar sugestia la care a recurs medicul aduce lupta care se dă în jurul acestui obiect la faza psihică cea mai înaltă, în așa fel că nu ne mai aflăm decît în prezența unui conflict psihic normal. Opunîndu-ne unei noi refulări, punem capăt separării între eu și libido și restabilim unitatea psihică a persoanei. În sfîrșit, cînd libidoul se detașează de acest obiect pasager reprezentat de persoana medicului, el nu se mai poate reîntoarce la obiectele sale anterioare, ci rămîne la dispoziția eului. Forțele care a trebuit să fie combătute în cursul acestei munci terapeutice sînt : pe de o parte, antipatia eului față de anumite orientări ale libidoului, antipatie care se manifestă în tendința la refulare ; pe de altă parte, forța de adeziune, viscozitatea libidoului, ca să zicem așa, care nu abandonează cu dragă inimă obiectele pe care s-a fixat.

Așadar, munca terapeutică se lasă descompusă în două faze : în prima, întregul libido se detașează de simptome spre a se fixa și a se concentra în transferuri ; în a doua, lupta se dă în jurul acestui nou obiect, de care sfîrșim prin a libera libidoul. Acest rezultat favorabil nu se obține decît dacă reușim, în cursul acestui nou conflict, să împiedicăm o nouă refulare, grație căreia libidoul s-ar refugia în inconștient și ar scăpa din nou eului. Se ajunge aici cu ajutorul modificării eului, care are loc sub influența sugestiei medicale. Datorită muncii de interpretare care transformă inconștientul în conștient, eul se amplifică în dauna inconștientului ; sub influența povețelor pe care le primește, el devine mai conciliant față de libido și dispus să-i acorde oarecare satisfacție, iar temerile încercate de bolnav cu privire la cerințele libidoului se atenuează, dată fiind posibilitatea ca ei să se elibereze prin sublimare de o parte din acesta. Cu cît evoluția și succesiunea proceselor din cursul tratamentului se apropie mai mult de această descriere ideală, cu atît succesul tratamentului psihanalitic va fi mai asigurat. Ceea ce poate limita acest succes este, pe de o parte, insuficienta mobilitate a libidoului care nu se lasă detașat cu ușurință de obiectele pe care s-a fixat, iar pe de altă parte rigiditatea narcisismului, care nu admite transferul de la un obiect la altul decît într-o anumită limită. Dar faptul care poate că vă va face să înțelegeți și mai bine dinamica procesului curativ este că noi interceptăm întregul libido ce s-a sustras dominării eului, atrăgînd asupra noastră, cu ajutorul transferului, o bună parte din acesta.

Este bine să știți că localizările libidoului care survin în cursul tratamentului și ca urmare a acestuia, nu autorizează nici o concluzie directă cu privire la localizarea sa în cursul stării morbide. Să presupunem că am constatat, în timpul tratamentului, un transfer al libidoului asupra tatălui și că am reușit să-l desprindem în mod fericit de acest obiect, spre a-l atrage asupra persoanei medicului : nu am avea dreptul să conchidem din acest fapt că bolnavul a suferit realmente de o fixație inconștientă a libidoului la persoana tatălui. Transferul asupra persoanei tatălui constituie cîmpul de bătălie unde noi sfîrșim prin a pune stăpînire pe libido ; acesta nu s-a stabilit aici de la început, originile sale fiind aiurea. Cîmpul de bătălie unde noi operăm nu constituie în mod necesar una din pozițiile importante ale inamicului. Apărarea capitalei inamice nu este întotdeauna și în mod necesar organizată chiar în fața porților acesteia. Numai după suprimarea ultimului transfer putem să reconstituim pe plan mintal localizarea libidoului pe parcursul maladiei.

Situîndu-ne din punctul de vedere al teoriei libidoului, am putea adăuga cîteva cuvinte cu privire la vise. Visele nevroticilor, ca și actele lor ratate sau amintirile lor spontane, ne ajută să pătrundem sensul simptomelor și să descoperim localizarea libidoului. Ele ne revelează, sub forma îndeplinirii dorințelor, tocmai dorințele care au fost refulate și obiectele la care s-a atașat libidoul sustras eului. De aceea interpretarea viselor joacă în psihanaliză un rol important, iar în multe cazuri și multă vreme a constituit chiar principalul ei instrument de lucru. Știm că starea de somn ca atare are ca efect o anumită slăbire a refulărilor. Ca urmare a acestei scăderi a presiunii care apasă asupra ei, dorința refulată poate îmbrăca în vis o expresie mai netă decît acea oferită de simptom în cursul stării de veghe. În acest fel, studierea visului ne dă cel mai comod acces la cunoașterea inconștientului refulat, din care face parte libidoul sustras dominației eului.

Visele nevroticilor nu diferă totuși sub nici un aspect esențial de acelea ale subiecților normali ; și nu numai că nu diferă, dar este chiar imposibil să le distingi pe unele de altele. Ar fi absurd să conferim viselor nevroticilor o explicație care să nu fie valabilă și pentru visele oamenilor sănătoși. Trebuie să spunem, prin urmare, că deosebirea care există între nevroză și starea de sănătate nu interesează în ambele cazuri, decît omul în stare de veghe, această deosebire dispărînd în visele nocturne. Sîntem obligați să aplicăm și să extindem la omul normal multe date care pot fi deduse din raporturile dintre vise și simptomele nevroticilor. Trebuie să recunoaștem că omul sănătos are și el, în viața sa psihică, elemente care fac posibilă formarea viselor și a simptomelor, încît trebuie să tragem concluzia că și la el survin refulări, că și el face un anumit

efort spre a le menține, că sistemul său inconștient conține dorințe reprimate, pline încă de energie, și că *o parte din libidoul său este sustrasă dominației eului*. Omul sănătos este deci un nevrotic potențial, dar visul pare că este singurul simptom de care este el capabil. Totuși, nu ne aflăm decît în fața unei aparențe, pentru că supunînd viața psihică în stare de veghe a omului normal unui examen mai pătrunzător, descoperim că existența sa așa-zis normală cuprinde o mulțime de simptome, insignifiante, e adevărat, și de mică importanță practică.

Deosebirea între starea de sănătate psihică [4]) și nevroză nu este deci decît o deosebire interesînd viața practică și depinde de gradul de satisfacție și de activitatea de care mai este capabilă persoana. Ea se reduce probabil la proporțiile relative care există între cantitățile de energie rămase libere și acelea imobilizate prin refulare. Este vorba, așadar, de o deosebire de ordin cantitativ și nu calitativ. Nu-i nevoie să vă reamintesc că această concepție oferă o bază teoretică pentru convingerea pe care am exprimat-o, anume că nevrozele sînt în principiu curabile, cu toate că se întemeiază pe predispoziții constitutive.

Iată ce concluzie putem noi trage cu privire la caracteristica sănătății, pornind de la identitatea existentă între visele oamenilor sănătoși și ale nevroticilor. Dar în ceea ce privește visul însuși, rezultă din această identitate o altă consecință, anume că nu trebuie să izolăm visul de raporturile pe care le are cu simptomele nevrotice, că nu trebuie să credem că am tălmăcit natura visului declarînd că acesta nu este altceva decît o formă de expresie arhaică a anumitor idei și gînduri, că, în sfîrșit, trebuie să admitem că visul ne dezvăluie localizări și fixații ale libidoului realmente existente.

Am ajuns la capătul expunerii mele. Poate că sînteți decepționați constatînd că nu am făcut decît considerații teoretice în capitolul consacrat tratamentului psihanalitic, că nu v-am spus nimic referitor la condițiile în care se abordează tratamentul, nici despre rezultatele la care țintește. M-am limitat la teorie, pentru că nu intenționam deloc să vă ofer un ghid practic de exercitare a psihanalizei și am motive speciale să nu vă vorbesc despre procedee și rezultatele acestora. V-am comunicat, încă de la primele noastre întîlniri, că, în condiții favorabile, obținem succese terapeutice cu nimic mai prejos de cele mai importante rezultate obținute în domeniul medicinii interne și pot adăuga că succesele datorate psihanalizei nu pot fi obținute prin nici un alt procedeu de tratament. Dacă v-aș spune mai mult, aș putea să dau naștere la bănuiala că doresc să acopăr printr-o reclamă zgomotoasă corul devenit atît de gălăgios al denigratorilor noștri. Unii dintre colegii de breaslă i-au amenințat pe psihanaliști, pînă și în cursul unor reuniuni profesionale publice, că vor deschide ochii oamenilor în ceea ce privește sterilitatea metodelor noastre de tratament, publicînd lista insucceselor și chiar rezultatele dezastruoase de care s-ar fi făcut vinovată psihanaliza. Făcînd însă abstracție de caracterul odios al unei asemenea măsuri, care nu ar fi decît o denunțare plină de ură, publicarea cu care sîntem amenințați nu ar îndreptăți nici o judecată concludentă cu privire la eficiența terapeutică a analizei. Terapeutica analitică, o știți, este de-

[4]) *„nervöser Gesundheit"* în textul original. (Nota trad.)

creație recentă ; a trebuit mult timp pînă cînd să-i stabilim tehnica și acest lucru nu s-a putut face decît din mers, ca răspuns la datele experienței inedite. Ca urmare a dificultăților pe care le prezintă învățămîntul acestei discipline, medicul debutant în psihanaliză este, mai mult decît oricare alt specialist, lăsat să se perfecționeze în arta sa după propriile sale puteri, în așa fel încît rezultatele pe care le poate obține în cursul primilor ani de activitate nu demonstrează nimic, nici pentru, nici contra eficienței tratamentului analitic.

Multe încercări de tratament au eșuat la începuturile psihanalizei, deoarece au fost făcute pe cazuri cărora aceste procedee nu li se potrivesc și pe care astăzi le excludem din rîndul indicațiilor sale. Dar numai datorită acestor încercări ne-am putut preciza indicațiile. Nu puteam ști dinainte că paranoia și demența precoce, în formele lor pronunțate, sînt inaccesibile psihanalizei și, dealtfel, aveam dreptul să încercăm această metodă in cazuri de afecțiuni foarte variate. Este totuși legitimă afirmația că majoritatea insucceselor din acești primi ani se datorește mai puțin inexperienței medicului sau alegerii inadecvate a obiectului, cît împrejurărilor exterioare, defavorabile. Nu am discutat pînă aici decît despre rezistențele interioare : acestea, fiindu-ne comunicate de către bolnav, au un caracter necesar și sînt surmontabile. Dar există și rezistențe exterioare : acestea, decurgînd din mediul în care trăiește bolnavul, create de anturajul său, nu prezintă nici un interes teoretic, dar au o foarte mare importanță practică. Tratamentul psihanalitic poate fi comparat cu o intervenție chirurgicală și, ca și aceasta, nu poate fi întreprinsă decît în condițiile în care sorții insuccesului sînt reduși la minimum. Cunoașteți precauțiile pe care și le ia chirurgul : încăpere adecvată, bine luminată, asistenți experimentați, îndepărtarea rudelor bolnavului etc. Cîte operații s-ar termina cu bine dacă ar trebui să fie făcute în prezența tuturor membrilor familiei care i-ar înconjura pe medic și pe bolnav, scoțînd țipete la fiecare trăsătură de bisturiu ? În tratamentul psihanalitic prezența rudelor este pur și simplu un pericol, și încă un pericol pe care nu știm să-l parăm. Sîntem înarmați împotriva rezistențelor interioare care vin din partea bolnavului și pe care le știm necesare ; dar cum să ne apărăm împotriva rezistențelor exterioare ? În ceea ce privește familia pacientului, este imposibil s-o facem să înțeleagă rațiunea măsurilor luate și s-o determinăm deci să se țină de-o parte ; în altă ordine de idei, nu trebuie să recurgem niciodată la un pact cu ea, pentru că în acest caz riscăm să pierdem încrederea bolnavului care pretinde, și dealtfel pe bună dreptate, ca omul căruia el i se încredințează să fie mereu și în toate împrejurările de partea sa. Acela care știe ce neînțelegeri sfîșie adesea o familie, nu se va mira constatînd, în practica psihanalizei, că cei din apropierea bolnavului sînt adesea mai interesați să-l vadă rămînînd în situația în care se află, decît însănătoșit. În cazurile, frecvente dealtfel, în care nevroza este legată de conflictele din sînul familiei, cel sănătos nu ezită cînd este vorba să aleagă între propriul său interes și restabilirea bolnavului. Nu trebuie deci să ne surprindă că un soț nu acceptă cu dragă inimă un tratament care comportă, cum el bănuiește pe drept, dezvăluirea păcatelor sale. Noi, psihanaliștii, nu ne mirăm și ne declinăm orice reproș atunci cînd

tratamentul nostru este fără succes sau trebuie întrerupt, deoarece rezistența soțului o întărește pe aceea a femeii. Aceasta înseamnă că am întreprins ceva care, în condițiile date, este irealizabil.

Nu voi cita, din atîtea altele, decît un singur caz în care considerațiile pur medicale mi-au impus un rol de victimă redusă la tăcere. Acum cîțiva ani, mi-am asumat tratarea psihanalitică a unei tinere care suferea de cîtva timp de o angoasă, din pricina căreia nu putea nici să iasă în stradă, nici să rămînă singură acasă. Încetul cu încetul bolnava mi-a mărturisit, în sfîrșit, că imaginația ei a fost lovită de constatarea unor relații amoroase între mama sa și un amic de-al casei, om bogat. Dar ea a fost destul de stîngace, sau de rafinată, ca s-o facă pe mama ei să înțeleagă ce se petrece în ședințele de psihanaliză : bolnava își schimbă, între altele, atitudinea în privința mamei și n-a mai vrut, ca să se apere împotriva fricii de singurătate, să aibă altă societate în afară de aceea a mamei, opunîndu-se oricărei plecări de acasă a acesteia. Mama, care mai de mult fusese atinsă de nevroză, fusese îngrijită cu succes într-un sanatoriu hidroterapeutic. Să adăugăm că tocmai în acest sanatoriu făcuse ea cunoștință cu domnul cu care a avut, după aceea, relații foarte satisfăcătoare din toate punctele de vedere. Frapată de violentele pretenții ale fiicei sale, mama a înțeles *subit* ce semnificație avea angoasa acesteia. Adică a înțeles că fiica sa s-a lăsat atinsă de boală pentru a-și face prizonieră mama și a o priva în acest fel de posibilitatea de a-și vedea amantul ori de cîte ori ar fi dorit-o. Ea a hotărît deodată să pună capăt tratamentului. Fata a fost internată într-un ospiciu de boli nervoase unde, ani în șir, a fost prezentată drept o „sărmană victimă a psihanalizei". Cu această ocazie mi s-a reproșat, cu vîrf și îndesat, nefericitul deznodămînt al tratamentului ! Am păstrat tăcerea, pentru că mă simțeam legat de datoria discreției profesionale. Numai mult timp după aceea am aflat, prin intermediul unui coleg care vizitează acel ospiciu și care a avut prilejul s-o vadă pe tînăra agorafobă, că raporturile dintre mamă și bogatul amic al familiei sînt de notorietate publică și probabil favorizate de soț și respectiv tată. Așa-zisului „secret", așadar, i-a fost sacrificat tratamentul.

În anii care au precedat războiul, în condițiile în care marele aflux de străini m-au făcut independent față de favoarea sau defavoarea orașului meu natal, mi-am impus regula de a nu mai întreprinde niciodată tratamentul unui bolnav care nu dispune de *sui juris* în relațiile esențiale ale vieții, fiind independent față de ceilalți. Este o regulă pe care nu și-o poate impune și respecta orice psihanalist. Cum însă eu vă previn împotriva celor apropiați bolnavului, s-ar putea să fiți tentați a crede că pacienții indicați pentru psihanaliză trebuie să fie separați de familia lor și că tratamentul nostru nu ar fi aplicabil doar pensionarilor din ospiciile de boli nervoase. Nicidecum. Este mult mai avantajos pentru bolnavi, atunci cînd ei nu se află într-o stare gravă de epuizare, să se găsească în timpul tratamentului exact în condițiile în care au de rezolvat problemele care li se pun. În cazul acesta este suficient ca rudele să nu vină să neutralizeze prin atitudinea lor acest avantaj și, în general, să nu manifeste nici o ostilitate cu privire la eforturile medicului. Dar cît de greu de obținut sînt aceste lucruri ! Firește, nu veți întîrzia să vă dați seama în ce măsură succesul sau insuccesul tratamentului depinde de mediul social și de nivelul cultural al familiei.

Oare nu găsiți că toate acestea nu ne prea dau o idee înaltă despre eficiența psihanalizei ca metodă terapeutică, chiar dacă majoritatea insucceselor noastre nu depind decît de factori exteriori ? Prietenii psihanalizei m-au consiliat să opun o statistică a succeselor colecției de insuccese care ni se reproșează. N-am acceptat. Am argumentat, în sprijinul refuzului meu, că o statistică este lipsită de valoare atunci cînd elementele pe care le juxtapune nu sînt destul de comparabile, iar cazurile de afecțiuni nevrotice supuse tratamentului psihanalitic diferă, într-adevăr, din diverse puncte de vedere. În afară de aceasta, intervalul de timp de care am fi putut ține seama este prea scurt ca să putem afirma că avem de-a face cu vindecări durabile, iar în multe cazuri nu ne-am putea hazarda să afirmăm nimic în acest sens. Aceste din urmă cazuri sînt acelea ale persoanelor care își tăinuiesc boala, ca și tratamentul, și a căror vindecare trebuie să fie deasemenea ținută în secret. Dar ceea ce m-a determinat, mai presus de orice alt considerent, să nu țin cont de acest sfat, este experiența pe care o am în legătură cu maniera irațională în care se comportă oamenii în chestiunile referitoare la terapeutică și în legătură cu slabele posibilități de a-i convinge cu argumente logice, fie ele extrase din viață și din observație. O noutate terapeutică este acceptată sau cu entuziasm zgomotos, cum a fost cazul primei injecții cu tuberculină efectuată de Koch, sau cu o neîncredere dezolantă, cum a fost cazul vaccinului cu adevărat binefăcător al lui Jenner [5]), care și astăzi mai are adversari de neîmpăcat. Psihanaliza sa izbea de o prejudecată vădită. Dacă ne refeream la vindecarea unui caz dificil, ni se răspundea : aceasta nu dovedește nimic, pentru că la ora aceasta pacientul dumneavoastră ar fi fost sănătos chiar și fără tratamentul oferit. Iar cînd o bolnavă, care parcursese patru cicluri maniaco-depresive și, în timpul unei pauze consecutive melancoliei, a fost supusă unui tratament psihanalitic, ca apoi, după trei săptămîni, să înceapă o nouă perioadă de manie, atunci toți membrii familiei, aprobați de o înaltă somitate medicală chemată pentru consultație, și-au exprimat convingerea că această nouă criză nu putea fi decît consecința tratamentului încercat. Nimic de făcut împotriva prejudecăților. Trebuie de așteptat, lăsînd timpul să le nimicească. Vine și ziua în care aceiași oameni gîndesc altfel, de la o zi la alta, în legătură cu aceleași lucruri. Dar de ce n-au gîndit și ieri cum gîndesc astăzi ? Atît pentru noi, cît și pentru ei, este un mister impenetrabil.

Se poate totuși ca prejudecata împotriva terapeuticii analitice să fie pe cale de a regresa, o dovadă în acest sens constituind-o difuziunea continuă a teoriilor psihanalitice și creșterea, în unele țări, a numărului de medici care practică psihanaliza. Pe cînd eram tînăr medic, am constatat că cercurile medicale întîmpinau tratamentul prin sugestie hipnotică cu același val de indignare cu care „rezonabilii" de astăzi întîmpină psihanaliza. Dar, în calitate de agent terapeutic, hipnotismul

[5]) Edward Jenner (1749—1823), medic englez care a demonstrat că inocularea la om a vaccinei vitelor produce imunitate față de variolă. Metoda sa de vaccinare preventivă a permis combaterea epidemiilor de „vărsat negru", adevărat flagel în Europa secolului al XVIII-lea. (Nota trad.)

nu şi-a ţinut promisiunea făcută la început. Noi, psihanaliştii, trebuie să ne socotim moştenitorii săi legitimi şi nu uităm încurajările şi toate explicaţiile teoretice pentru care îi sîntem îndatoraţi. Prejudecăţile care se reproşează psihanalizei se reduc, în fond, la acele fenomene pasagere produse de exagerarea conflictelor în cazul unor analize executate cu stîngăcie sau întrerupte brusc. Acum, cînd ştiţi cum ne comportăm noi faţă de bolnavi, puteţi judeca dacă eforturile noastre sînt de natură să le cauzeze prejudicii ireparabile. Desigur, analiza se pretează la tot felul de abuzuri, iar transferul constituie un mijloc deosebit de primejdios în mîinile unui medic neconştiincios. Dar cine cunoaşte un mijloc sau un procedeu terapeutic care să fie la adăpost de acest abuz ? Ca să fie instrument de însănătoşire, un bisturiu trebuie să taie.

Am incheiat şi, fără a dori să fac uz de un artificiu oratoric, vă voi spune că, regretînd, recunosc toate lacunele lecţiilor pe care le-aţi audiat. Regret mai ales faptul de a vă fi făgăduit adesea să revin asupra cutărei teme pe care am atins-o în treacăt şi de a nu-mi fi ţinut făgăduiala, din cauza orientării luate de expunerea mea. M-am încumetat să vă iniţiez într-o materie aflată încă în plină dezvoltare, încă foarte incompletă, şi, voind s-o rezum, însăşi expunerea mea a devenit lacunară. De repetate ori am adunat toate materialele în vederea unei concluzii pe care m-am abţinut s-o formulez eu însumi. Dar nu am ambiţia să fac din dumneavoastră specialişti ; am dorit doar să vă clarific anumite lucruri şi să vă stimulez.

*

* *

PRELEGERI DE PSIHANALIZĂ

PRELEGEREA ÎNTÎI [1]

Nu mie îmi revine meritul — dacă există vreunul — de a fi adus pe lume psihanaliza [2]. N-am participat la primele ei începuturi. Eram încă student, absorbit de pregătirea ultimelor mele examene, cînd un medic din Viena, dr. Joseph Breuer [3], a aplicat pentru prima dată acest procedeu în tratamentul unei fete isterice (prin anii 1880—1882). Deci se cuvine să ne ocupăm în primul rînd de istoria acestei bolnave și de aceea a tratamentului ei. Aceste date se găsesc în detaliu în *Studii asupra isteriei* [4]. Dar, înainte de aceasta, încă o observație. Am aflat, nu fără satisfacție, că majoritatea ascultătorilor mei nu sînt medici. Să nu vă temeți că este necesară o formație medicală spre a-mi urmări expunerea. Vom străbate o parte de drum în tovărășia medicilor, însă nu vom întîrzia sa ne despărțim de ei, spre a urma pe dr. Breuer pe o cale cu totul originală.

Bolnava doctorului Breuer era o fată în vîrstă de douăzeci și unu de ani, foarte inteligentă, care în cursul celor doi ani de boală a manifestat

[1] În septembrie 1909, S. Freud a ținut o serie de cinci expuneri despre psihanaliză în fața unui auditoriu american, la Clark University, Worcester, statul Massachusetts, cu prilejul sărbătoririi a două decenii de existență a acestei instituții de învățămînt. Expunerile au fost publicate mai întîi în *American Journal of Psychology*, iar în 1910, cu titlul *Über Psychoanalyse*, într-un volumaș editat de Franz Deuticke Verlag, Leipzig, Wien. Sînt precedate de o dedicație pentru psihologul și pedagogul american G. Stanley Hall, strălucit discipol al lui Wilhelm Wundt, întemeietorul psihologiei experimentale. Prima prelegere se deschide cu cîteva cuvinte adresate de Freud publicului din „Lumea Nouă". (Nota trad.)

[2] Într-o notă adăugată de S. Freud în 1923, se face o trimitere la lucrarea *Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung*, apărută inițial în *Jahrbuch der Psychoanalyse*, Bd. VI, inclusă apoi în același volum de opere complete în care se găsește și *Über Psychoanalyse (Gesammelte Schriften*, vierter Band, Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Leipzig, Wien, Zürich, 1924; volumul al XII-lea care cuprinde, între altele, *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, scriere capitală pentru înțelegerea „ultimului cuvînt" al psihanalizei freudiene, a apărut în anul 1934). (Nota trad.)

[3] Dr. Josef Breuer, născ. 1842; membru corespondent al Academiei de Științe, cunoscut pentru lucrările sale asupra respirației și fiziologiei aparatului vestibular (simțul echilibrului).

[4] *Studien über Hysterie*, Wien, 1895. 4. Aufl., 1922 (cuprinse în vol. I al operelor complete). Fragmente din capitolele scrise de mine vor apărea în traducere engleză, la New York, sub semnătura dr. A. A. Brill (*Selected papers on Hysteria and other Psychoneurosis by S. Freud*, Nr. 4 al „Nervous and Mental Disease Monograph Series", New York, Third enlarged edition 1920).

o serie de tulburări fizice și mintale, mai mult sau mai puțin grave. Ea prezenta o paralizie a celor două extremități din dreapta, însoțite de anestezie [5]; din cînd în cînd aceeași afecțiune cuprindea și membrele din partea stîngă; în afară de aceasta, o tulburare a mișcărilor oculare și perturbări multiple ale capacității vizuale; dificultate de menținere a poziției capului; tuse nervoasă accentuată, dezgust pentru orice fel de aliment și, timp de mai multe săptămîni, neputința de a bea, în ciuda setei mistuitoare. Mai prezenta și o alterare a funcțiilor limbajului, neputînd nici vorbi și nici înțelege limba sa maternă. În sfîrșit, era predispusă la stări de „absență", stări de confuzie, delir, alterare a întregii personalități. Toate acestea sînt tulburări cărora va trebui să le acordăm toată atenția.

Pare firesc să presupuneți, chiar fără să fiți medici, că simptome ca acelea pe care le-am enumerat ne dezvăluie o afecțiune gravă, probabil a creierului, afecțiune care oferă prea puține speranțe pentru o însănătoșire și care, fără îndoială, vor duce rapid la moarte. Totuși medicii vor susține că, într-o mulțime de cazuri aparent la fel de grave, putem formula un pronostic mai favorabil. Cînd simptome de acest gen se întîlnesc la o femeie tînără, ale cărei organe interne esențiale (inimă, rinichi), sînt întru totul normale, însă care a suferit violente traume afective, și cînd aceste simptome se desfășoară într-un fel capricios și neașteptat, medicii sînt liniștiți. Într-adevăr, ei recunosc că în acest caz este vorba nu de o vătămare organică a creierului, ci de acea stare bizară și misterioasă căreia încă medicii greci îi dădeau numele de *isterie*, stare capabilă să simuleze un întreg ansamblu de tulburări grave, dar care nu pune viața în pericol și care lasă speranța unei vindecări complete. Nu totdeauna este ușor să se deosebească o astfel de isterie de o afecțiune organică gravă. Însă pe noi nu ne interesează aici cum se stabilește diagnosticul diferențial. Să notăm, pur și simplu, că acest caz al tinerei fete a lui B r e u e r este dintre acelea pe care nici un medic priceput nu va ezita să-l diagnosticheze ca isterie. Trebuie să precizăm aici că simptomele bolii au apărut în vreme ce fata acorda îngrijiri tatălui ei venerat (în cursul unei boli care avea să-i aducă moartea) și că propria ei boală a silit-o să renunțe la aceste îngrijiri.

Informațiile precedente epuizează tot ceea ce ne-ar putea relata medicii cu privire la cazul care ne interesează. A venit momentul să-i părăsim, deoarece nu trebuie să ne închipuim că s-a făcut mare lucru în direcția vindecării, dacă s-a substituit diagnosticul de isterie aceluia de afecțiune organică cerebrală. Arta medicală este cel mai adesea la fel de neputincioasă, atît într-un caz, cît și în celălalt. În alternativa în care este vorba de isterie, medicul nu are nimic altceva mai bun de făcut decît să lase bunei naturi grija de a asigura restabilirea, pe care el se socoate în drept s-o pronosticheze [6].

[5]) *„mit Unempfindlichkeit"* (= cu pierderea sensibilității) în textul original. (Nota trad.)

[6]) Știu că această afirmație nu mai este exactă astăzi, dar ea era în perioada anterioară anului 1880, pe care o avem în vedere. Dacă de atunci lucrurile s-au schimbat, cercetările cărora le schițez aici istoria au contribuit în bună măsură la această schimbare.

Dacă diagnosticul de isterie îl interesează prea puțin pe bolnav, în schimb îl interesează îndeaproape pe medic. Atitudinea acestuia este cu totul alta față de isteric decît față de un bolnav suferind din punct de vedere organic. El nu acordă celui dintîi același interes ca celui din urmă, deoarece suferința sa este mai puțin gravă, în ciuda aparențelor. Să nu uităm că medicul, în timpul studiilor sale, a învățat de exemplu în cazurile de apoplexie sau de tumori să-și reprezinte mai mult sau mai puțin exact cauzele simptomelor organice. Dimpotrivă, în prezența ciudățeniilor isteriei, știința sa, cunoștințele sale anatomice, fiziologice și patologice îl lasă suspendat în aer. El nu poate înțelege isteria, este incompetent în fața ei. Ceea ce nu poate să-ți placă nicidecum, dacă ai o idee înaltă despre valoarea propriei tale științe. Istericii pierd, așadar, simpatia medicului, care îi consideră ca pe niște ființe care încalcă legile științei medicale, privindu-i ca pe niște eretici în comparație cu dreptcredincioșii. El îi crede capabili de toate relele posibile, îi acuză de exagerare și de simulare intențională și îi pedepsește retrăgîndu-le interesul său.

D r. B r e u e r, însă, nu s-a comportat în felul acesta cu pacienta sa. Cu toate că la început era incapabil să-și aline bolnava, nu i-a refuzat nici bunăvoința, nici interesul său. Neîndoios că sarcina i-a fost ușurată de remarcabilele calități spirituale și de caracterul fetei. Simpatia cu care el a început s-o observe i-a îngăduit să-i fie de ajutor în scurtă vreme.

S-a observat că în stările sale de absență, de alterare psihică însoțită de confuzie, bolnava avea obiceiul să murmure cîteva cuvinte care păreau să se refere la preocupări intime. Medicul le-a notat și, aducînd bolnava în stare de hipnoză, i le-a repetat, cuvînt cu cuvînt, sperînd ca astfel să declanșeze gîndurile care o frămîntau. Bolnava căzu în cursă și prinse a înșira întîmplările și a reproduce fenomenele psihice a căror existență o trădaseră cuvintele disparate murmurate în stările ei de absență. Erau fantezii [7]) de o adîncă tristețe, adesea chiar de o anumită frumusețe poetică — noi le-am denumit *reverii* —, avînd ca punct de plecare situația unei tinere fete care stătea la căpătîiul tatălui ei bolnav. După ce rostea o serie de astfel de fantezii, ea se arăta eliberată și readusă la o viață psihică normală. Ameliorarea, care dura mai multe ore, dispărea în ziua următoare, spre a face loc unei noi stări de absență care era suprimată, în același fel, de reproducerea verbală a unor noi fantezii. Era neîndoielnic faptul că transformarea psihică manifestată în timpul stărilor de absență era o consecință a excitației produse de aceste fantasme de o intensă tonalitate afectivă. Însăși bolnava, care — fapt bizar — în acel stadiu al bolii sale nu vorbea și nu înțelegea decît limba engleză, dădu acestui gen nou de tratament denumirea de *talking cure* [8]) sau, în glumă, îi mai spunea și *chimney sweeping* [9]).

[7]) Fantezie = activitate psihică productivă, avînd drept conținut imagini, scene, întîmplări — trăite de bolnavi ca realitate. (Nota trad.)

[8]) Cură verbală. (Nota trad.)

[9]) Curățirea coșului die către hornar. (Nota trad.)

S-a observat curînd, ca din întîmplare, că o asemenea „curățire" a sufletului însemna mai mult decît îndepărtarea pasageră a tulburării psihice care renăștea fără încetare. De asemenea, simptomele dispăreau atunci cînd, în starea de hipnoză, bolnava își amintea, cuprinsă de vădită emoție, în ce împrejurare s-au manifestat pentru prima oară aceste simptome. „Era o vară caniculară și bolnava suferea mult de sete ; în sfîrșit, fără a putea arăta motivul, deodată îi fusese cu neputință să mai bea. Ea putea apuca paharul cu apă mult dorit, însă de îndată ce îl atingea cu buzele, îl respingea ca o hidrofobă. Evident, în timpul acelor cîteva secunde ea se găsea în stare de absență. Nu se hrănea decît cu fructe, spre a-și astîmpăra setea care o chinuia. Aceasta dura de vreo șase săptămîni, cînd, într-o zi, fiind hipnotizată, ea se plînse de guvernanta engleză, pe care n-o putea suferi. Povesti apoi, cu toate semnele unui mare dezgust, că a intrat în camera guvernantei, iar cățelușul acesteia, un animal oribil, se adăpase dintr-un pahar. Din politețe, ea nu făcuse nici un fel de observație. Terminîndu-și povestirea, manifestă un acces de furie, pe care pînă atunci și-o reținuse. Apoi ceru să bea, bău multă apă fără reținere și se trezi din hipnoză cu pasharul la gură. Tulburarea a dispărut astfel pentru totdeauna" [10]).

Să poposim puțin asupra acestei experiențe. Nimeni încă nu făcuse să dispară în acest mod un simptom de isterie și nu pătrunsese atît de adînc în înțelegerea cauzelor sale. Ce descoperire plină de consecințe, dacă majoritatea unor asemenea simptome ar putea fi suprimate astfel ! Breuer nu cruță nici un efort spre a proba faptul și studie sistematic patogeneza altor simptome morbide încă și mai grave. Constată că, în aproape fiecare caz, simptomele erau, ca să zicem așa, reziduuri ale unor trăiri intens emotive pe care, din acest motiv, noi le-am denumit mai tîrziu *traumatisme psihice*. Caracterul lor particular se explică prin legătura cu scena traumatizantă care le provocase. După expresia consacrată, simptomele erau *determinate* de scenele în raport cu care ele reprezentau reziduurile mnezice, așa încît nu mai era necesar să se vadă în ele efecte arbitrare și enigmatice ale nevrozei. Totuși, contrar celor ce ne-am fi așteptat, simptomul nu rezulta întotdeauna dintr-un singur eveniment, ci, de cele mai multe ori, din traumatisme multiple, adesea analoage și repetate. În consecință, trebuia să reproducem în mod cronologic tot acest lanț de amintiri patogene, însă într-o ordine inversată, cea din urmă la început, și prima la sfîrșit. Era cu neputință să se ajungă la primul traumatism, adesea cel mai profund, dacă se trecea peste verigile intermediare.

Desigur, doriți și alte exemple de simptome isterice, în afara aceluia generat de dezgustul de a vedea un cîine bînd dintr-un pahar. Însă, pentru a rămîne credincios programului meu, mă voi mărgini la foarte puține exemple. Breuer relata că tulburările vizuale ale bolnavei sale se raportau la următoarele împrejurări : „Bolnava, cu ochii în lacrimi, era așezată lîngă patul tatălui său, cînd acesta o întrebă deodată cît e ceasul. Lacrimile o împiedicau să vadă limpede ; cu un efort, ea aduse ceasul foarte aproape de ochi și cadranul i se păru nespus de mare (macropsie și strabism convergent) ; apoi ea se sili să-și rețină lacrimile, pentru ca bolnavul să nu i le observe" [11]). Să subliniem că toate aceste impresii patogene datau din perioada în care ea se ocupa de tatăl bolnav. „Într-o noapte ea se trezi, extrem de neliniștită, deoarece bolnavul avea febră mare, și ea era în culmea încordării, căci se aștepta sosirea unui chirurg de la Viena, pentru o operație. Mama sa nu era acasă. Anna se afla așezată la căpătîiul bolnavului, cu brațul drept sprijinit de spătarul scaunului. Căzu într-o stare de visare cu ochii deschiși și văzu că un șarpe negru ieșea din perete și se apropia de bolnav ca să-l muște. (Este foarte probabil că în pajiștea dindărătul casei se găseau realmente șerpi care deja o înspăimîntaseră pe bolnavă și îi furnizaseră teme de halucinație). Voi să alunge lighioana, dar era ca paralizată ; brațul drept, atîrnat de spătarul scaunului, „adormise", adică se afla într-o stare de anestezie și de pareză și, de îndată ce ea și-l privi, degetele se transformară în șerpișori cu capete de mort (unghiile). Desigur că a făcut sforțări să alunge șarpele cu mîna dreaptă paralizată, și astfel anestezia și paralizia s-au asociat la halucinația cu șarpele. Cînd acesta dispăru, ea voi, plină de teamă, să spună o rugăciune, dar nu putu rosti nici o vorbă, în nici o limbă, pînă cînd, în cele din urmă ea nu putu vorbi decît reamintindu-și o poezie pentru copii în *englezește*, și de atunci se putu gîndi și ruga în această limbă" [12]). Amintirea acestei scene, sub hipnoză, duse la dispariția anchilozei paralitice a brațului drept, existentă de la începutul bolii, și totodată puse capăt tratamentului.

Cînd, mulți ani mai tîrziu, am început să aplic propriilor mei bolnavi metoda de cercetare și de tratament a lui Breuer, experiențele mele au fost în acord cu ale sale.

O doamnă în vîrstă de aproximativ 40 de ani avea un tic, un straniu plescăit de limbă, care se producea în stările de agitație fără vreo cauză evidentă. Ticul își avea originea în două întîmplări diferite, care aveau comun faptul că, printr-un soi de contradicție, ea recursese la acest plescăit într-un moment în care dorea cu ardoare tocmai să nu tulbure liniștea : o dată, pentru a nu-și trezi copilul bolanv, care, în sfîrșit adormise, iar altă dată, cu prilejul unei plimbări cu trăsura, făcută împreună cu ambii copii, spre a nu speria caii îngroziți de o furtună [13]). Dau acest exemplu dintre multe altele ce pot fi găsite în *Studiile asupra isteriei* [14]).

Putem, în linii generale, să rezumăm cele expuse mai înainte în următoarea formulă : *istericii suferă din cauza reminiscențelor.* Simptomele lor sînt, la drept vorbind, reziduuri și simboluri comemorative ale unor evenimente psihice (traumatice). O comparație cu simboluri comemorative din alte domenii ne va permite să aprofundăm înțelegerea acestei simbolistici. Monumentele cu care împodobim marile noastre orașe sînt simboluri comemorative de același gen. Astfel, vizitînd Londra, în fața uneia din cele mai mari gări a orașului, veți găsi o coloană go-

[10]) *Studien über Hysterie*, ed. a 4-a, p. 26.

[11]) *Studien über Hysterie*, ed. a 4-a, p. 31.

[12]) *Op. cit.*, p. 30.

[13]) Op. cit., 4. Aufl., p. 43 și p. 46.

[14]) O versiune în limba engleză a acestei cărți, îmbogățită cu unele studii ultericare asupra isteriei, a apărut la New York, sub îngrijirea dr. A. Brill.

tică bogat decorată: *Charing Cross*. În secolul al XIII-lea, unul dintre bătrînii regi plantageneți, care conducea la catedrala Westminster corpul prea iubitei sale regine Eleonora, a ridicat cruci gotice la locul fiecărei staționări unde sicriul fusese depus la pămînt, iar *Charing Cross* este cel din urmă, monument care trebuia să perpetueze amintirea acestui cortegiu funebru [15]). Într-o altă parte a orașului, nu departe de London Bridge, veți observa o coloană modernă, foarte înaltă, care se cheamă *The Monument*. Ea trebuie să evoce amintirea marelui incendiu care a izbucnit acolo în apropiere, în anul 1666, distrugînd o mare parte din oraș. Aceste monumente sînt și ele „simboluri comemorative", ca și simptomele isterice și comparația pare îndreptățită pînă aici. Ce ați spune însă de un locuitor al Londrei care, astăzi încă, s-ar opri cuprins de mîhnire în fața monumentului care amintește de convoiul funerar al reginei Eleonora, în loc de a se ocupa de afacerile sale actuale cu graba pe care o cer condițiile moderne ale muncii, sau de a se bucura de actuala tînără și fermecătoare regină care îi cucerește astăzi inima? Sau ce ați spune de un altul care ar începe să plîngă în fața „Monumentului" care evocă dezastrul orașului străbunilor săi, în vreme ce acest oraș a renăscut demult din propria-i cenușă și strălucește astăzi mai mîndru ca oricînd? Istericii și ceilalți nevrotici se comportă ca acești doi londonezi din neverosimilul nostru exemplu. Nu numai că ei își amintesc de întîmplări dureroase demult consumate, ci sînt încă emoțional legați de acestea; ei nu se pot descătușa de trecut și, din princina acestuia, neglijează realitatea și prezentul. Această fixație a vieții mintale la traumatismele patogene este unul din caracterele cele mai importante și, practic, din cele mai semnificative ale nevrozei.

Gîndindu-vă la bolnava lui Breuer, îmi veți aduce o obiecție care, desigur, este plauzibilă. Toate traumatismele acestei fete datau din perioada în care ea își îngrijea tatăl bolnav și simptomele ei nu sînt decît semnele amintirii care au persistat despre boala și moartea tatălui ei. Faptul de a păstra atît de vie memoria dispărutului, și aceasta la puțin timp după moartea lui, nu are, veți spune, nimic patologic; dimpotrivă, este un proces afectiv cu totul normal. Vă aprob bucuros: la bolnava lui Breuer, gîndurile fixate de traumatismele psihice nu au nimic extraordinar. În alte cazuri, însă, ca de pildă în cazul ticului pe care l-am tratat eu și ale cărui cauze se situau la cincisprezece și la zece ani în trecut, se vede limpede că această aplecare spre ce a fost odinioară are un caracter net patologic. Probabil că și bolnava lui Breuer ar fi arătat această subordonare, dacă nu s-ar fi supus tratamentului *catartic* [16]) la puțină vreme după apariția simptomelor.

Nu am vorbit pînă aici de simptome isterice decît referindu-ne la legăturile lor cu biografia bolnavilor. Avem însă de luat în seamă alți doi factori observați de Breuer și care ne vor face să sesizăm procesul îmbolnăvirii și al dispariției bolii. Să subliniem mai întîi faptul că bolnava lui Breuer, în toate situațiile patogene, trebuia să-și reprime o puternică emoție, în loc să se descarce pe căile afective obișnuite, prin cuvinte și acțiuni. Cu prilejul măruntului incident referitor la cîinele guvernantei sale, ea și-a reprimat orice expresie a unui mare dezgust; în timp ce veghea la căpătîiul tatălui, veșnica ei preocupare era să nu lase bolnavul să observe nimic din angoasa și din dureroasa ei stare sufletească. Cînd, mai tîrziu, reproduse aceleași scene în fața medicului ei, emoția refulată altădată reînvie cu o violență fără precedent, ca și cum ea ar fi menținut-o intactă în tot acest interval de timp. Într-adevăr, simptomul care supraviețuise acelor scene prezenta o creștere în intensitate pe măsură ce medicul se străduia tot mai mult să-i descopere cauza, spre a dispare de îndată ce aceasta a fost complet dezvăluită. Pe de altă parte, s-a putut constata că evocarea scenei în prezența medicului rămînea fără efect dacă, dintr-un motiv oarecare, aceasta avea loc fără a fi însoțită de emoție, de „*afecte*". În mod vizibil, tocmai de soarta acestor afecte, de mobilitatea lor depindeau atît boala, cît și restabilirea sănătății. Se poate astfel admite că pacientul s-a îmbolnăvit din cauza emoției declanșate de o situație patogenă, emoție care nu s-a putut exprima în mod normal și care, astfel, a rămas „blocată". Aceste afecte blocate au o soartă dublă. Uneori ele persistă ca atare și își fac simțită presiunea asupra întregii vieți psihice, pentru care reprezintă o sursă permanentă de iritare. Alteori ele se transformă în procese anormale somatice de *excitație* sau de *inhibiție*, care nu reprezintă altceva decît simptomele nevrozei. Este ceea ce am numit noi „*conversiunea isterică*" [17]). În viața normală, o anumită cantitate din energia noastră afectivă este întrebuințată pentru excitația corporală, producînd manifestările expresive ale emoțiilor, cunoscute de noi toți. Isteria de conversiune nu este altceva decît o expresie a unor emoții exagerate, traduse prin mijloace insolite. Dacă apa unui rîu se scurge pe două canaluri, unul din ele se va revărsa de îndată ce pe celălalt curentul de apă va întîmpina un obstacol.

După cum vedeți, sîntem pe punctul de a ajunge la o teorie pur psihologică a isteriei, teorie în care noi acordăm primul loc procesului afectiv. O a doua observație a lui Breuer ne obligă să acordăm, în caracterizarea proceselor morbide, o mare importanță stărilor de conștiință. Bolnava lui Breuer prezenta, alături de starea sa normală, stări sufletești multiple, stări de absență, de confuzie, schimbări de caracter. În starea normală ea nu știa nimic despre aceste scene patogene și de raporturile lor cu simptomele; ea le uitase sau nu le punea în relație cu maladia ei. Cînd era hipnotizată, trebuia să se facă mari eforturi pentru a-i reactualiza în memorie aceste scene, iar travaliul de reamintire suprima simptomele. Ne-am găsi în mare încurcătură în privința interpretării acestei constatări, dacă rezultatele și experimentarea hipnozei nu ne-ar fi indicat drumul de urmat. Studiul fenomenelor hipnotice ne-a obișnuit cu concepția stranie că, în unul și același individ, pot exista mai multe grupări de fenomene psihice, destul de independente pentru ca

[15]) Sau mai degrabă restaurarea ulterioară a acestui monument. După cum mi-a comunicat dr. E. Jones, denumirea *Charing Cross* își are originea în expresia franceză Chère reine (= scumpă regină).

[16]) *Kathartische Behandlung* = terapie catartică, metodă de psihoterapie care permite bolnavului descărcarea afectelor patogene. (Nota trad.)

[17]) *Konversionshysterie* = isteria de conversiune, formă de isterie care constă în transpunerea unui conflict psihic în simptome somatice. (Nota trad.)

unele să nu „știe nimic“ de celelalte. Cazuri de acest fel, numite de „dublă conștiință“ [18]), ocazional se pot prezenta în mod spontan observației. Dacă, într-o atare dedublare a personalității, conștiința rămîne constant legată de una dintre aceste stări, atunci aceasta este numită stare psihică *conștientă*, numindu-se *inconștientă* cea care rămîne separată de aceasta. Fenomenul cunoscut sub numele de sugestie posthipnotică, în care un ordin dat în cursul hipnozei este adus la îndeplinire mai tîrziu, în starea normală și cu orice preț, ne oferă o imagine excelentă despre influența pe care starea conștientă o poate suferi din partea inconștientului, și tocmai avînd în vedere acest model putem noi înțelege fenomenele constatate în isterie. Breuer s-a hotărît să admită că simptomele isterice ar fi provocate în cursul stărilor sufletești speciale, pe care el le denumea *hipnoide* [19]). Excitațiile care se produc în stări hipnoide de acest fel devin ușor patogene, deoarece în această situație nu găsesc condițiile necesare realizării lor normale. Ia naștere atunci acest produs neobișnuit care este simptomul și care pătrunde în viața psihică normală întocmai ca un corp străin, cu atît mai mult cu cît subiectul nu are știință de cauza răului său. Acolo unde este un simptom, este și amnezie, un gol, o lacună în memorie și, dacă reușim să umplem această lacună, suprimăm prin aceasta simptomul însuși.

Mă tem că această parte a expunerii mele nu vă este prea clară. Fiți însă îngăduitori. Este vorba de puncte noi de vedere și dificile, pe care este cu neputință poate să le prezentăm mai pe înțeles, cel puțin pentru moment. Dealtfel ipoteza breueriană a *stărilor hipnoide* s-a arătat a fi incomodă și superfluă, și psihanaliza de azi a abandonat-o. Veți afla mai tîrziu tot ceea ce s-a mai descoperit în spatele stărilor hipnoide ale lui Breuer. Aveți fără îndoială, și pe bună dreptate, impresia că cercetările lui Breuer nu puteau oferi decît o teroie incompletă și o explicație deficitară a faptelor observate, dar teoriile perfecte nu cad din cer și ați avea tot dreptul să-l suspectați pe omul care, încă de la începutul observațiilor sale, v-ar prezenta o teorie fără cusur, cu totul desăvîrșită. O astfel de teorie n-ar fi decît produsul speculației, și nu rodul unei explorări obiective a realității.

*
* *

[18]) *„double conscience“* în textul freudian. Expresia încetățenită este aceea de „dublă personalitate“. În realitate s-a demonstrat existența, la unul și același individ, în cazuri patologice, a unor multiple personalități, pe cînd unii consideră că este vorba de un „artefact“ psihologic. (Nota trad.)

[19]) *Hypnoider Zustand* = stare hipnotică, stare psihică în care conținuturile conștiinței nu intră decît puțin sau deloc în relații asociative cu restul vieții mintale. (Nota trad.)

PRELEGEREA A DOUA

Cam în vremea în care B r e u e r practica a sa „talking cure“, maestrul C h a r c o t își continua, la clinica Salpêtrière, din Paris, cercetările asupra isteriei, care trebuia să conducă la o nouă concepție asupra acestei nevroze. Rezultatul la care a ajuns el nu era pe atunci cunoscută la Viena. Cînd însă, un deceniu mai tîrziu, B r e u e r și cu mine am publicat comunicarea noastră preliminară asupra mecanismului psihic al fenomenelor isterice, inspirată din efectele tratamentului catarctic al primei bolnave a lui Breuer, noi ne găseam din plin sub influența cercetărilor lui C h a r c o t. Am considerat atunci dificultățile psihice [1]) ale bolnavilor noștri drept echivalente ale traumatismelor psihice cărora C h a r c o t le stabilise rolul în determinismul paraliziilor isterice. Ipoteza stărilor hipnoide a lui B r e u e r nu este decît un ecou al experiențelor profesorului francez referitoare la producerea, sub hipnoză, a unor paralizii întru totul asemănătoare cu paraliziile traumatice.

Ilustrul clinician, căruia i-am fost elev în anii 1885—86, era prea puțin înclinat spre concepțiile psihologice. Cel care a încercat să analizeze îndeaproape procesele psihice ale isteriei a fost discipolul său P i e r r e J a n e t, iar noi urmăm exemplul său [2]), făcînd din dedublarea psihică și din disocierea personalității pivotul concepției noastre. Teoria lui J a n e t se sprijină pe doctrinele admise în Franța în legătură cu rolul eredității și al degenerescenței în privința originii bolilor. După acest autor, isteria este o formă de alterare degenerativă a sistemului nervos, care se manifestă printr-o slăbiciune congenitală a sintezei psihice. Iată ce înțelege el prin aceasta : istericii ar fi dintru început incapabili de a menține unitatea vieții sufletești în diversitatea ei, de unde ar rezulta tendința de disociere mintală. Dacă îmi permiteți o comparație banală, însă clară, istericul lui J a n e t ne sugerează imaginea unei femei plăpînde care iese pentru a-și face cumpărăturile și se întoarce acasă încărcată de o mulțime de cutii și pachete. Dar cele două mîini și zece degete nu-i ajung pentru a cuprinde cum trebuie tot acest morman, și iată că un pachet cade la pămînt. Ea se apleacă să-l ridice, însă cade altul. Și așa în continuare.

[1]) *„die pathogenen Erlebnisse“* în textul original. (Nota trad.)

[2]) Această recunoaștere lipsită de echivoc, care dealtfel nu este unica, ar fi trebuit să tranșeze odată pentru totdeauna disputa surdă dintre P i e r r e J a n e t și F r e u d. Psihologul francez a continuat însă pînă la moarte, stăruind într-o mare eroare, să-l trateze pe F r e u d ca pe un imitator lipsit de recunoștință. (Nota trad.)

Există, totuşi, fapte care nu se încadrează prea bine în această teorie acceptată a slăbiciunii mintale a istericilor, deoarece, la isterici, în afară de unele capacităţi care diminuează, pot fi observate altele care cresc, ca şi cum ar fi vorba de o compensare. De exemplu, în acea perioadă în care bolnava lui B r e u e r îşi uitase limba maternă, ca şi pe toate celelalte, cu excepţia englezei, ea ajunsese să stăpînească această limbă atît de bine încît putea, dacă i se punea în mîini o carte în limba germană, să facă pe loc o traducere a ei în limba engleză, curgătoare şi fără cusur[3]).

Cînd, ulterior, am luat pe cont propriu continuarea cercetărilor începute de B r e u e r, curînd mi-am format o părere diferită asupra originii disocierii isterice (dedublarea conştiinţei). O astfel de divergenţă decisivă trebuia să se producă în mod necesar, întrucît eu n-am pornit, ca Janet, de la experimente de laborator, ci de la preocupări şi strădanii terapeutice.

Ceea ce mă interesa înainte de toate, erau cerinţele practicii. Tratamentul catarctic, aplicat de B r e u e r, cerea ca înainte de toate bolnavul să fie cufundat într-o hipnoză profundă, deoarece numai în starea hipnotică ajungea la cunoaşterea acelor raporturi patogene care îi scăpau în starea normală. Or, eu nu agream hipnoza, care este un procedeu capricios şi are în ea ceva mistic. Cînd însă am constatat că, în ciuda tuturor eforturilor mele, nu puteam aduce în stare de hipnoză decît un mic număr dintre bolnavii mei, m-am hotărît să abandonez acest procedeu şi să aplic în mod independent tratamentul catarctic. Cum nu puteam transpune după bunul meu plac stările psihice ale celor mai mulţi dintre pacienţii mei, am făcut încercarea de a acţiona lăsîndu-i pe bolnavi în starea lor normală. Părea, la prima vedere, o întreprindere nesăbuită şi fără şansă de reuşită. Era vorba să afli de la bolnav ceva ce nimeni nu ştia şi cu atît mai puţin el. Cum să fi sperat la un asemenea lucru? Mi-am amintit atunci de o experienţă bizară şi instructivă pe care am văzut-o la B e r n h e i m, la Nancy; B e r n h e i m ne arătase că persoanele pe care le adusese în starea de somnambulism hipnotic şi pe care le determinase să săvîrşească în această stare diverse acte, nu pierduseră decît în mod aparent amintirea a ceea ce ei văzuseră şi trăiseră sub hipnoză şi că era cu putinţă să le trezim în ei aceste amintiri în timp ce persoanele respective reveniseră la starea normală. Dacă, odată trezite din somnambulism, le întrebi ce s-a petrecut, aceste persoane pretind la început că nu ştiu nimic, însă dacă nu cedezi, dacă le iei din scurt, dacă le asiguri că îşi pot aminti, atunci amintirile dispărute reapar negreşit.

Procedez în acelaşi mod cu bolnavii mei. Dacă pretindeau la un moment dat că nu ştiu nimic, eu susţineam că ei ştiu şi-i asiguram că nu aveau decît să vorbească şi că amintirea ce le va veni în minte exact în clipa în care le voi pune mîna pe frunte, va fi cea căutată. În felul acesta am izbutit, fără a utiliza hipnoza, să aflu de la bolnavi tot ce trebuia spre a stabili legătura între scenele patogene uitate şi simptomele care reprezentau reziduurile acestora. Dar acesta era un procedeu trudnic şi extenuant prin durata sa, neputîndu-se impune ca tehnică definitivă.

[3]) Este aici una din acele ciudăţenii ale afaziilor, de care specialiştii nu se mai arată surprinşi. (Nota trad.)

Totuşi, n-am părăsit-o fără a fi acumulat observaţii şi fără să fi tras concluzii decisive. Mi-am confirmat astfel faptul că amintirile uitate nu dispar, că ele aparţin bolnavilor şi sînt gata să se actualizeze, asociate cu ceea ce ei ştiu încă. Există însă o forţă care le împiedică să devină conştiente. Existenţa acestei forţe poate fi considerată ca sigură, deoarece încercăm senzaţia efortului atunci cînd, în contradicţie cu ea, căutăm să aducem în conştiinţa bolnavilor amintirile inconştiente. Această forţă, care menţine starea morbidă, o simţim ca pe o ***rezistenţă* opusă de bolnav.**

Tocmai pe această idee de rezistenţă mi-am întemeiat eu concepţia proceselor psihice în cazul isteriei. Suprimarea acestei rezistenţe s-a arătat a fi indispensabilă pentru restabilirea bolnavului. În funcţie de mecanismul însănătoşirii ne putem face o idee foarte exactă despre modul în care s-a instalat boala. Aceleaşi forţe care acum se opun reintegrării în conştiinţă a elementului uitat, cu siguranţă că, în momentul traumatismului, au provocat uitarea, expulzînd din conştient incidentele patogene. Am denumit *refulare* acest proces presupus de mine şi l-am considerat o probă a existenţei de netăgăduit a *rezistenţei*.

Ne mai putem însă pune întrebări în legătură cu natura acestor forţe şi cu condiţiile refulării, în care noi recunoaştem astăzi mecanismul patogen al isteriei. O cercetare comparativă a situaţiilor patogene, prin prisma învăţămintelor trase din tratamentul catarctic ne permite să răspundem acestor întrebări. În toate cazurile observate se constată că bolnavul a resimţit o dorinţă imperioasă, care a intrat într-o acută opoziţie cu alte aspiraţii ale individului şi care este incompatibilă cu exigenţele etice şi estetice ale persoanei. Urmează un scurt conflict şi, ca deznodămînt al acestei lupte interioare, dorinţa incompatibilă devine obiectul refulării, este izgonită în afara conştiinţei şi uitată. Deoarece reprezentarea acestei dorinţe este inconciliabilă cu „eul" bolnavului, refularea se produce sub acţiunea unor forţe legate de cerinţe morale, sau de altă natură, din partea individului. Acceptarea dorinţei inconciliabile sau prelungirea conflictului ar fi provocat o alterare gravă; refularea evită această alterare şi astfel ea apare ca un mijloc de protecţie a personalităţii.

Mă voi limita la expunerea unui singur caz, în care condiţiile şi utilitatea refulării sînt destul de clar dezvăluite. Cu toate acestea, avînd în vedere scopul pe care mi-l propun chiar şi acest caz trebuie să-l rezum, lăsînd de-o parte ipoteze importante. O tînără fată şi-a pierdut recent tatăl iubit cu duioşie, după ce a participat la îngrijirea lui — situaţie analoagă cu aceea a bolnavei lui B r e u e r. Sora sa mai mare măritîndu-se, ea fu cuprinsă de o simpatie deosebită pentru cumnatul ei, simţămînt pe care ea şi-l manifesta sub masca unei simple afecţiuni între rude. Curînd, însă, sora căzu bolnavă şi muri, pe cînd tînăra noastră fată şi mama ei lipseau de acasă. Ele fură rechemate în grabă, fără a fi în întregime informate cu privire la durerosul eveniment. Cînd tînăra noastră fată ajunse la căpătîiul surorii moarte, în ea încolţi, pentru o clipă, o idee ce s-ar putea exprima cam aşa: *acum el este liber şi mă poate lua în căsătorie.* Este sigur că această idee, care trăda în conştiinţa tinerei fete dragostea puternică pe care o nutrea, inconştient, pentru cumnatul ei, a revoltat-o şi a fost numaidecît refulată. Ea se îmbolnăvi la rîndu-i, prezentînd îngrijorătoare

simptome isterice și, cînd a început tratamentul, se dovedi că uitase cu totul scena din fața catafalcului surorii sale, ca și sentimentul de ură și egoismul care puseseră stăpînire pe dînsa. Ea și le reaminti în cursul tratamentului și reproduse acest incident patogen însoțindu-l de semnele celei mai violente emoții și astfel și-a recăpătat sănătatea.

Voi ilustra procesul refulării și relația sa necesară cu rezistența, printr-o comparație grosieră, inspirată de situația în care ne găsim noi în momentul de față. Presupuneți că în sala de conferințe, în rîndul auditoriului meu calm și atent, se găsește totuși un individ care mă deranjează prin rîsetele sale impertinente, prin pălăvrăgeala sa, sau prin faptul că bate din picioare. Voi declara că în acest fel nu mai pot continua conferința. Acestea fiind zise, cîțiva bărbați viguroși se vor ridica și, după o scurtă luptă, vor da scandalagiul pe ușă afară. El va fi în felul acesta „refulat" și eu îmi voi putea continua prelegerea. Dar, pentru ca tulburarea să nu se mai repete, în cazul că expulzatul ar mai încerca să reintre în sală, persoanele care mi-au venit în ajutor vor baricada ușa cu scaunele lor, alcătuind astfel un fel de „rezistență", după refularea care a avut loc. Dacă, acum, transpunem pe plan psihic evenimentele din exemplul nostru, dacă spunem că sala de conferințe este „conștientul", iar vestibulul „inconștientul", ne făurim o destul de bună imagine a procesului refulării.

Tocmai prin aceasta diferă concepția noastră de aceea a lui Janet. Pentru noi, disocierea psihică nu rezultă dintr-o inaptitudine înnăscută pentru sinteză a aparatului psihic. Noi o explicăm în mod dinamic prin conflictul a două forțe psihice, vedem în ea rezultatul unei revolte active a două structuri psihice, conștientul și inconștientul, una contra celeilalte. Această concepție nouă ridică multe probleme noi. Astfel, conflictele psihice sînt desigur foarte frecvente, dar „eul" caută să se apere contra amintirilor penibile, fără a mai provoca însă tot atîtea disocieri psihice. Așadar, sîntem siliți să admitem că și alte condiții sînt necesare spre a se determina o disociere în cazul declanșării unui conflict. Consimt cu toată sinceritatea că ipoteza refulării nu constituie ultimul cuvînt, ci doar începutul unei teorii psihologice. Cum însă nu putem progresa decît pas cu pas, prin urmare trebuie să ni se dea timp să ne aprofundăm cunoștințele și să ne desăvîrșim concepția.

Să ne păzim, de asemenea, de a încerca interpretarea cazului tinerei paciente a lui Breuer cu ajutorul teoriei refulării. Cazul acestei bolnave nu se pretează la aceasta, deoarece datele au fost obținute prin intermediul hipnozei. Numai înlăturînd hipnoza putem constata rezistențele și refulările și ne putem forma o reprezentare exactă despre fenomenul patogen real. În hipnoză rezistența nu se distinge clar. Ea face accesibil un anumit domeniu psihic. Cu toate acestea, hipnoza accentuează rezistența la granițele acestui domeniu, ridicînd un adevărat zid de fortăreață care face ca restul să devină inabordabil.

Rezultatul cel mai prețios la care ne-a condus observația lui Breuer este descoperirea legăturii dintre simptome cu evenimentele patogene sau traumatismele psihice, iar acum obligația noastră este să interpretăm toate acestea, din punctul de vedere al teoriei refulării. La prima privire, într-adevăr, nu vedem cum am putea ajunge de la refulare la formarea simptomelor. Dar, în loc de a mă lansa într-o deducție teoretică compli-

cată, voi relua aici comparația noastră de mai sus privind refularea. Este mai mult ca sigur că îndepărtarea scandalagiului care tulbura conferința și postarea de santinele în fața ușii, nu au rezolvat problema. Se poate foarte bine întîmpla ca expulzatul, înrăit acum și extrem de brutal, să provoace încă dezordine. E adevărat că el nu mai este în sală, că ne-a scutit de prezența sa, de rîsul său zeflemitor, de comentariile sale făcute cu voce tare. Însă, în alte privințe, refularea a rămas ineficace, căci, iată, expulzatul face afară un vacarm insuportabil, strigă, bate cu pumnii în ușă și tulbură astfel conferința mult mai mult decît prin conduita lui necuviincioasă de mai înainte. În aceste condiții, ar fi bine ca respectatul președinte al adunării [4]) să-și asume rolul de mediator și de pacificator. El va discuta cu personajul recalcitrant, apoi se va adresa auditorilor și le va propune să-l lase să intre, luînd asupra sa garantarea unei conduite mai rezonabile. Cu autoritatea sa, președintele va decide suprimarea refulării, iar liniștea și pacea vor fi reintronate. Iată o imagine destul de fidelă a sarcinii care îi revine medicului în tratamentul psihanalitic al nevrozelor.

Să ne exprimăm acum în termeni direcți : examenul altor bolnavi isterici și al altor nevrotici ne-a dat convingerea că aceștia n-au reușit să-și refuleze ideea de care se leagă dorința lor insuportabilă. Ce-i drept, ei au izgonit-o din conștiința, din memoria lor, și în aparență s-au cruțat de o mulțime de suferințe, *însă dorința refulată continuă să subziste în inconștient,* ea pîndește o ocazie de a se manifesta și curînd reapare la lumină, dar deghizată în așa fel încît este de nerecunoscut ; cu alte cuvinte, ideea refulată este înlocuită în conștiință de o alta care-i servește drept *substitut,* drept *ersatz,* și la care vin să se atașeze toate impresiile de indispoziție pe care le credeam îndepărtate prin refulare. Acest substitut al ideii refulate — *simptomul* — este protejat contra noilor atacuri din partea „eului" și, în loc de un scurt conflict, intervine acum o suferință permanentă. Alături de semnele de desfigurare, simptomul oferă, într-un fel sau altul, un rest de asemănare cu ideea refulată care îi stă la origine. Procedeul formațiilor substitutive [5]) se trădează în cursul tratamentului psihanalitic al bolnavului, și pentru vindecare este necesar ca simptomul să fie redus prin aceleași mijloace la ideea refulată. Dacă ajungem să reintegrăm în activitatea psihică conștientă ceea ce este refulat — ceea ce presupune depășirea unor rezistențe considerabile —, atunci conflictul psihic generat de această reintegrare, și pe care bolnavul voia să-l evite, poate găsi, sub îndrumarea medicului, o soluție mai bună decît aceea a refulării. Au loc multe asemenea reglări eficiente, care duc conflictul și nevroza la un final fericit. Uneori, bolnavul convine că n-a avut dreptate să-și refuleze dorința patogenă și el o acceptă în întregime sau în parte ; alteori, dorința însăși este dirijată spre un scop mai elevat și, din acest motiv, mai puțin expus la critică (ceea ce se numește *sublimare),* sau se recunoaște că era drept să se respingă dorința, dar se înlocuiește mecanismul automatic, deci deficitar, al refulării, printr-o judecată de condamnare morală făcută cu ajutorul celor mai înalte instanțe spirituale ale omului ; se obține o stăpînire de sine conștientă.

[4]) *„unser verehrter Präsident Dr. Stanley Hall"* în textul lui Freud. (Nota trad.)
[5]) *Ersatzbildung* = formație substitutivă, proces psihic prin care un conținut inconștient este înlocuit de un altul după anumite reguli de asociere. (Nota trad.)

Îmi cer scuze de a nu fi descris într-o manieră mai clară și mai inteligibil principalele puncte de vedere ale metodei de tratament numite astăzi *psihanaliză*. Dificultățile nu țin numai de noutatea subiectului. Care este natura insuportabilelor dorințe, care, în ciuda refulării, pot încă să se facă auzite din străfundul inconștientului, în ce condiții subiective sau constitutive eșuează refularea, formîndu-se un substitut sau un simptom, toate acestea le vom examina în continuare.

*
* *

PRELEGEREA A TREIA

Nu totdeauna este ușor să exprimi adevărul, mai ales cînd trebuie să fii și concis. De aceea mă văd azi obligat să corectez o eroare săvîrșită în prelegerea anterioară. V-am relatat că atunci cînd, renunțînd la hipnoză, căutăm să reînviem amintirile pretins uitate pe care subiectul le poate avea despre originea bolii sale, cerîndu-i să ne spună tot ceea ce îi trece prin minte, prima idee care apare se raportează — după cum mi-a dovedit-o experiența — la acele amintiri. Aceasta nu este însă întotdeauna adevărat. Nu am prezentat lucrurile atît de simplu, decît spre a fi concis. În realitate, și numai la început, o simplă insistență, o presiune din partea mea era de ajuns spre a face să apară evenimentul uitat. Dacă se stăruia în acest procedeu, desigur că ideile apăreau în continuare, însă era foarte îndoielnică corespondența lor reală cu evenimentul căutat : ele păreau să nu aibă nici o legătură cu acesta și, dealtfel, chiar bolnavii le respingeau ca fiind nepotrivite. Stăruința nu mai era de nici un sprijin și puteam regreta încă o dată că am renunțat la hipnoză.

Pus în încurcătură, m-am cramponat de un principiu a cărui legitimitate științifică a fost demonstrată mai tîrziu de către prietenul meu C. G. Jung și elevii săi din Zürich. Trebuie să arăt că uneori este foarte folositor să ai principii. Personal mi-am făcut o părere excelentă despre rigoarea determinismului proceselor psihice. Nu-mi puteam imagina că o idee care țîșnește spontan în conștiința unui bolnav, mai ales o idee declanșată de concentrarea atenției acestuia putea fi cu totul arbitrară și fără raport cu reprezentarea uitată, pe care voiam s-o regăsim. Că nu era identică cu aceasta, faptul se explică satisfăcător prin situația psihologică pe care o implica. La bolnavul aflat sub tratament acționau două forțe, una contra celeilalte : mai întîi efortul său voluntar de a aduce în conștiință lucrurile uitate, însă aflate în stare de latență în inconștientul său, iar pe de altă parte rezistența pe care v-am descris-o și care se opune trecerii în conștiință a elementelor refulate sau a derivatelor lor [1]). Dacă această rezistență este nulă sau foarte slabă, faptul uitat devine conștient fără a se desfigura ; eram deci autorizați să admitem că deformarea elementului căutat este cu atît mai mare cu cît opoziția față de conștientizare [2]) era și ea mai mare. Deci ideea care se prezenta în mintea bolnavului, în locul aceleia căutate, lua ea însăși naștere ca un simptom. Era un substitut, nou, artificial și efemer al elementului refulat

[1]) *„oder seiner Abkömmlinge"* în textul original. (Nota trad.)
[2]) *„das Bewusstwerden"* în textul original. (Nota trad.)

şi care îi semăna cu atît mai puţin cu cît deformarea sa, sub influenţa rezistenţei, era mai mare. Totuşi, trebuia să existe aici o anumită asemănare cu elementul căutat, dată fiind natura sa de simptom şi, dacă rezistenţa nu era prea puternică, trebuia să fie cu putinţă să ghicim, cu ajutorul ideilor spontane, necunoscutul care se eschiva. Ideea care apare în mintea bolnavului este, în raport cu elementul refulat, ca o aluzie, ca o exprimare a acestuia într-o vorbire *indirectă*.

Cunoaştem în viaţa psihică normală situaţii analoage, care duc la rezultate asemănătoare. Este cazul *cuvîntului de spirit* [3]. Problemele tehnicii psihanalitice m-au obligat să mă ocup, în acest fel, de elaborarea vorbei de duh. Să vă dau un singur asemenea exemplu, dealtfel în limba engleză.

Se povesteşte [4] că doi comercianţi prea puţin scrupuloşi, reuşind să pună mîna pe o mare avere prin speculaţii neoneste, făceau eforturi de a fi admişi în societatea bună. Considerară deci foarte nimerit ca, între altele, să-şi comande nişte portrete la un pictor foarte cunoscut, plătindu-l scump. Cei doi speculanţi organizară o mare serată spre a-şi putea face admirate costisitoarele tablouri şi ei înşişi călăuziră pe un critic de artă influent în faţa acelui perete din salon, unde portretele erau aşezate unul lîngă altul. Criticul privi îndelung la cele două portrete, apoi clătină din cap ca şi cum ar fi lipsit ceva, şi se mărgini să întrebe, arătînd spaţiul liber dintre cele două tablouri : *„And where is the Savior ?“* [5] S-a rîs mult la această glumă bună, a cărei semnificaţie vrem s-o analizăm. Evident, criticul a voit să spună : „Sînteţi doi tîlhari, ca aceia între care a fost răstignit Isus Cristos“. El, totuşi, n-a spus-o. A spus altceva ce, la prima vedere, pare cu totul ciudat, de neînţeles, fără legătură cu situaţia respectivă. Nu întîrziem, însă, să desluşim în această exclamaţie a criticului de artă o *aluzie,* expresia dispreţului său. Ea ţine locul unei injurii, are aceeaşi valoare, aceeaşi semnificaţie : îi este substitutul.

Desigur, nu putem împinge prea departe paralela noastră între cazul vorbei de duh şi al asociaţiilor furnizate de către pacienţii noştri, dar în toate acestea, trebuie să subliniem identitatea care se constată între motivaţia profundă a unui cuvînt de spirit şi aceea care face să ţîşnească o idee fantezistă în conştiinţa bolnavilor în cursul dialogului psihanalitic. De ce, oare, criticul nostru nu şi-a exprimat deschis gîndul faţă de cei doi netrebnici ? Pentru că, alături de dorinţa sa de a le-o spune verde în faţă, acţionau asupra sa şi puternice motive contrarii. Nu este lipsit de primejdie să insulţi pe nişte oameni al căror invitat eşti şi care au la dispoziţia lor servitori numeroşi şi cu pumnii tari. Am arătat mai înainte modul în care scandalagiii şi cei care sfidează convenienţele, sînt grabnic „refulaţi“. Tocmai de aceea criticul nostru de artă se fereşte de a fi explicit şi îşi deghizează sub forma unei simple aluzii [6] injuria care-i stătea pe buze. Acelaşi fenomen se întîmplă, la bolnavii noştri, cu acele idei-

[3] *Der Witz* în original, = spirit, duh, vorbă de duh. (Nota trad.)

[4] *Der Witz und seine Beziehung zum Umbewussten,* Wien, 1905, 3. Aufl., 1921, p. 60 (lucrare cuprinsă în vol. al IX-lea Gesammelte Schriften).

[5] „Mîntuitorul unde este ?“ ; în limba engleză în original. (Nota trad.)

[6] *„Anspielung mit Auslassung“* în textul freudian. (Nota trad.)

substitut care apar în locul amintirilor uitate şi pentru care ele nu reprezintă decît o deghizare.

Se cuvine să urmăm exemplul şcolii din Zürich (B l e u l e r, J u n g etc.) şi să numim *complex* întregul grup de elemente reprezentate, legate împreună şi încărcate de *afect*. Dacă, pentru a cerceta un complex refulat, pornim de la amintirile pe care bolnavul le mai are încă, putem reuşi, cu condiţia ca el să ne furnizeze un număr suficient de asociaţii libere. Lăsăm pe bolnav să vorbească cum îi place, conform ipotezei noastre după care nimic nu-i poate veni în minte care să nu fie în raport în mod indirect cu complexul cercetat. Poate că această metodă de descoperire a elementelor refulate vi se pare anevoioasă, cu toate acestea vă pot asigura că este singura practicabilă.

Adesea se întîmplă că această tehnică pare să eşueze : bolnavul se opreşte des, ezită şi pretinde că nu mai are ce să comunice, că absolut nimic nu-i mai trece prin minte. Dacă într-adevăr situaţia ar fi aceasta, atunci procedeul nostru ar fi impracticabil. Însă o observaţie minuţioasă ne dovedeşte că o asemenea stagnare a asociaţiilor libere de fapt nu are loc. Ele par suspendate numai pentru că bolnavul reţine sau suprimă ideea care i-a apărut în minte, sub influenţa rezistenţelor ce îmbracă forma unor judecăţi critice. Se evită această dificultate avertizîndu-se în prealabil bolnavul şi cerîndu-i să nu ţină seama de această critică. Trebuie ca el să renunţe complet la orice ezitare de acest gen şi să spună tot ce-i trece prin minte, chiar dacă socoate că faptul este inexact, în afară de problemă, stupid chiar, şi mai ales dacă simte că îi este neplăcut să se oprească la o asemenea idee. Dacă se supune acestor reguli, ne va procura material care ne va pune pe urmele complexului refulat.

Aceste idei spontane pe care bolnavul le respinge ca insignifiante, dacă el cade sub influenţa rezistenţei în loc să cedeze medicului, reprezintă într-un fel, pentru psihanalist, minereul din care el va extrage metalul preţios prin simple artificii de interpretare. Dacă vrem să dobîndim o idee provizorie despre complexele refulate de un bolnav, fără a ne preocupa nici de ordinea, nici de raporturile lor, ne vom servi de experimentul asociaţiilor imaginat de Jung [7] şi de elevii săi. Acest procedeu aduce psihanalistului tot atîtea servicii, cît analiza calitativă, chimistului. Ne putem lipsi de el în tratamentul nevrozelor, dar el este indispensabil pentru demonstrarea obiectivă a complexelor şi pentru studiul psihozelor, care a fost întreprins cu atîta succes de şcoala din Zürich.

Examenul ideilor spontane care se prezintă bolnavului, dacă el este supus principalelor reguli ale psihanalizei, nu este singurul mijloc tehnic care permite sondarea inconştientului. Alte două procedee conduc la acelaşi scop : interpretarea viselor şi aceea a erorilor şi lapsusurilor.

Mărturisesc că m-am întrebat dacă, în loc de a vă da în linii mari o vedere de ansamblu asupra psihanalizei, n-aş fi făcut mai bine să vă fi expus în detaliu *interpretarea viselor.* [8] M-a oprit de la aceasta un motiv pur personal şi în aparenţă secundar. Mi s-a părut deplasat să mă prezint

[7] C. G. J u n g, *Diagnostische Assoziationsstudien,* vol. I, 1906.

[8] *Die Traumdeutung,* 1900 (7. Aufl. 1922, lucrare cuprinsă în vol. II—III ale operelor complete).

ca un „tălmaci de vise", mai înainte ca dumneavoastră să știți ceva despre importanța pe care o poate avea această artă considerată derizorie și desuetă. Interpretarea viselor este, în realitate, magistrala investigării inconștientului, baza cea mai sigură a cercetărilor noastre, și tocmai studiul viselor, mai mult ca oricare altul, vă va convinge de valoarea psihanalizei și vă va forma pentru practicarea ei. Cînd sînt întrebat cum se poate ajunge psihanalist, răspund : prin studierea propriilor vise. Adversarii noștri n-au acordat niciodată interpretării viselor atenția pe care o merită, sau au încercat s-o condamne prin argumentele cele mai superficiale. Or, dacă se ajunge la rezolvarea problemei visului, celelalte aspecte pe care le ridică psihanaliza nu mai prezintă nici o dificultate.

Se cuvine să notăm că producția noastră onirică nocturnă — visele — seamănă îndeaproape cu născocirile care apar în cazul maladiilor psihice, pe de o parte, iar pe de altă parte este compatibilă cu deplina sănătate și cu reveriile din starea de veghe. Nu este deloc paradoxală afirmația că acela care se mărginește să se mire de iluziile senzoriale, de ideile bizare și de modificările de caracter „normale" pe care ni le oferă visul, în loc să caute să le înțeleagă, nu are nici cea mai mică șansă de a pătrunde semnificația producțiilor anormale ale stărilor psihice morbide. Acestei categorii de profani pare să-i aparțină astăzi aproape toți psihiatrii.

Urmați-mă acum într-o rapidă incursiune în problematica visului.

De obicei, cînd ne găsim în stare de veghe, tratăm visul cu un dispreț egal cu acela pe care bolnavul îl are față de ideile spontane pe care psihanaliza i le stîrnește. Noi le sortim unei uitări rapide și complete, ca și cum am voi să ne descotorosim cît mai repede de această grămadă de incoerențe. Disprețul nostru vine de la caracterul straniu pe care-l îmbracă nu numai visele absurde și stupide, ci și acelea care nu sînt de acest tip. Sila noastră de a ne interesa de visele proprii se explică prin tendințele impudice și imorale care se manifestă fățiș în unele dintre ele. Antichitatea, se știe, n-a împărtășit acest dispreț, și încă azi oamenii simpli manifestă interes față de vise, cărora le cer, ca și cei vechi, revelarea viitorului.

Mă grăbesc să vă asigur că nu voi face apel la credințe mistice spre a umple lacunele cunoștințelor noastre actuale în domeniul visului ; dealtfel, eu n-am constatat niciodată fapte care să-mi confirme natura profetică a vreunui vis. Aceasta nu înseamnă că studiul visului nu ne va rezerva numeroase surprize.

În primul rînd, nu toate visele sînt pentru cel care visează stranii, incomprehensibile și confuze. Dacă vă dați osteneala să examinați visele copiilor mici, începînd de la vîrsta de un an și jumătate, le veți găsi foarte simple și ușor de explicat. Copilul mic visează totdeauna cu privire la realizarea dorințelor trezite în el în ajun și rămase nesatisfăcute. Nici o artă a ghicitului nu este trebuitoare spre a găsi această soluție simplă, ci este de ajuns să cunoști doar evenimentele interioare din ziua precedentă ale copilului.[9]) Am avea o rezolvare mulțumitoare a enigmei dacă s-ar demonstra că visele adulților nu sînt, ca și acelea ale copiilor, decît îndeplinirea dorințelor din ajun. Or, tocmai aceasta și este realitatea ; dificultățile pe care le suscită acest punct de vedere dispar una cîte una în fața unei analize minuțioase.

[9]) *„den Erlebnissen des Kindes am Vortag (Traumtag)"* în textul original. (Nota trad.)

Iată prima și cea mai importantă dintre aceste obiecții : visele adulților au cel mai adesea un conținut incomprehensibil și nu seamănă cîtuși de puțin cu realizarea unei dorințe. Dar, replicăm noi, aceasta este din cauză că ele au înregistrat o desfigurare, o deghizare. Originea lor psihică este foarte diferită de expresia lor ultimă. Așadar, trebuie să distingem două lucruri : pe de o parte, visul așa cum ne apare el nouă, cum îl evocăm dimineața, atît de vag încît adesea anevoie îl putem povesti, tălmăci în cuvinte. Este ceea ce noi vom numi *conținutul manifest al visului.* Pe de altă parte, avem ansamblul *ideilor onirice latente,* [10]) despre care presupunem că prezidează visul din străfundul inconștientului. Acest proces de desfigurare este identic cu acela care conduce la nașterea simptomelor isterice. Formarea viselor rezultă deci din același contrast de forțe psihice semnalat la formarea simptomelor. Conținutul manifest al viselor este substitutul alterat al ideilor onirice latente și această denaturare este opera forțelor unui „eu" care se apără, este rezultat al rezistențelor care interzic în mod absolut dorințelor inconștiente să intre în conștiința în stare de veghe. În starea de relaxare a somnului, însă, aceste forțe au încă destulă putere spre a impune cel puțin impulsurilor o mască deformatoare. Cel care visează nu poate descifra sensul viselor sale, după cum nici istericul nu poate pătrunde raporturile și semnificația simptomelor sale.

Spre a ne convinge de existența ideilor latente ale visului și de adevărul raportului lor cu conținutul manifest, trebuie să facem analiza viselor, a cărei tehnică este aceeași cu tehnica psihanalitică, despre care am și discutat. Ea consistă în a face mai întîi completamente abstracție de aparentele corelații de elemente [11]) oferite de conținutul manifest al visului și în strădinuța de a descoperi ideile latente, stabilind ce idei spontane declanșează fiecare componentă a visului luată în parte, prin asociația liberă practicată conform regulii de lucru psihanalitice. Aceste asociații provocate ne vor călăuzi în descoperirea ideilor latente, așa cum am văzut că asociațiile declanșate de diversele simptome ne-au condus la amintirile inhibate și la complexele bolnavului. Aceste idei onirice latente, care constituie sensul profund și real al visului, odată puse în evidență, arată cît este de legitim să se reducă visele adultului la tipul de vise ale copilului. Într-adevăr, este acum suficient să substituim „conținutului manifest", oricît de abracadabrant, sensul profund, autentic, pentru ca totul să se clarifice : constatăm că diversele detalii ale visului corelează cu impresiile din ziua precedentă, iar ansamblul apare ca o realizare a unei dorințe nesatisfăcute. Conținutul manifest al visului, pe care îl cunoașteți din amintirile prezente la trezirea din somn, poate deci să fie considerat ca realizarea *deghizată* a impulsurilor *refulate.*

Să ne proiectăm acum privirea asupra modului în care ideile inconștiente ale visului se transfigurează în „conținut manifest". Voi numi „travaliu oniric" ansamblul acestui proces. El merită să capteze întregul nostru interes teoretic, deoarece vom putea studia în legătură cu aceasta,

[10]) *„latenten Traumgedanken"* în textul original. (Nota trad.)

[11]) *„scheinbaren Zusammenhang der Elemente"* în textul original. (Nota trad.)

ca în nici o altă împrejurare, ce procese psihice neprevăzute se pot desfăşura în inconştient sau, mai exact, *între* cele două sisteme psihice distincte : conştientul şi inconştientul. Printre aceste procese recent descoperite trebuie să notăm două : *condensarea* şi *deplasarea*. Travaliul oniric este un caz particular de acţiune succesivă a unor structuri psihice deosebite, cu alte cuvinte ia naştere dintr-o disociere psihică. În fazele sale esenţiale, acest travaliu este identic cu travaliul de prelucrare care transformă complexele refulate în simptome, în cazul în care refularea eşuează.

Vă veţi arăta surprinşi descoperind în analiza viselor, îndeosebi in acelea ale dumneavoastră, importanţa pe care o dobîndesc în dezvoltarea omului impresiile din primii ani ai copilăriei. Tocmai prin vis continuă copilul să trăiască în omul adult, cu particularităţile şi dorinţele sale, chiar cu acelea care în viaţa de mai tîrziu au devenit inutile. Adultul provine doar din copilul ale cărui facultăţi sînt cu totul diferite de aptitudinile omului matur normal. Dar cu preţul cîtor avataruri, al cîtor refulări şi sublimări, el care este beneficiarul —, de asemenea, în parte, şi victima — unei educaţii şi al unei culturi atît de anevoie dobîndite !

Ţin să vă mai atrag atenţia asupra faptului că am mai constatat, din analiza viselor, că inconştientul se serveşte, mai ales pentru reprezentarea complexelor sexuale, de un anumit simbolism, care uneori variază de la o persoană la alta, dar care prezintă şi trăsături generale şi se reduce la anumite tipuri de simboluri, aşa cum le regăsim în mituri şi în basme. Dealtfel, nu-i imposibil ca studiul visului să ne permită să înţelegem, la rîndu-le, creaţiile imaginaţiei populare.

De asemenea, este necesar să vă avertizez să nu vă lăsaţi derutaţi de obiecţia că existenţa viselor anxioase contrazice concepţia noastră cu privire la vise ca realizări ale dorinţelor. În afară de faptul că visele anxioase au nevoie de interpretare înainte de a putea fi judecate, trebuie spus că anxietatea în general nu ţine numai de conţinutul visului, aşa cum ne închipuim neştiind ce este anxietatea nevroticilor. Angoasa este o reacţie de respingere pe care „eul" o opune dorinţelor refulate care au prins putere şi de aceea prezenţa ei în vis este cu totul explicabilă, din moment ce visul se află în slujba îndeplinirii acestor dorinţe refulate.

După cum vedeţi, studierea visului s-ar justifica chiar şi prin lămuririle pe care le aduce asupra unor fenomene care altfel ar fi greu de înţeles. Tocmai la această legătură logică am ajuns noi datorită tratamentului psihanalitic al nevrozelor. După cele relatate pînă aici, este uşor de constatat că interpretarea viselor, atunci cînd nu devine prea anevoioasă datorită rezistenţelor bolnavului, duce la descoperirea dorinţelor ascunse şi refulate, ca şi a complexelor întreţinute de acestea. Pot, deci, să mă refer la a treia grupă de fenomene psihice a căror cercetare beneficiază de tehnica psihanalitică.

Este vorba de toată această puzderie de acte ale vieţii de toate zilele, pe care le întîlnim în mod egal la indivizii normali ca şi la nevrotici şi care se caracterizează prin faptul că nu-şi ating scopul : am putea să le grupăm sub numele de *acte ratate*. De obicei nu li se dă nici o importanţă. Ne referim la fenomenul uitării inexplicabile (de exemplu uitarea momentană a numelor proprii), *lapsus linguae, lapsus calami,* erorile de lectură, stîngăciile, pierderea sau spargerea unor obiecte etc., toate acele

lucruri cărora nu li se atribuie în mod obişnuit nici o cauză psihologică şi sînt considerate ca manifestări ale hazardului, urmări ale distracţiei, neatenţiei etc. La acestea se mai adaugă actele şi gesturile pe care oamenii le săvîrşesc fără să observe şi, pe bună dreptate, fără să le acorde vreo însemnătate psihologică, cum ar fi jocul maşinal cu obiectele, fredonarea unor melodii, frîngerea degetelor,[12] palparea propriilor vestminte[13] şi altele asemănătoare. Aceste fapte mărunte, *actele ratate,* ca şi *actele simptomatice* şi *actele întîmplătoare,* nu sînt chiar atît de lipsite de însemnătate cum se admite în virtutea unui fel de acord tacit. Ele sînt încărcate de sens şi, ţinînd seama de situaţie, sînt lesne de interpretat. Astfel se descoperă că şi ele exprimă pulsiuni şi intenţii pe care vrem să le ascundem faţă de propria noastră conştiinţă sau că îşi au izvorul direct în dorinţele şi complexele refulate, asemănătoare cu cele ale simptomelor şi viselor. Putem, aşadar, să le considerăm ca simptome, examenul lor atent permiţîndu-ne o mai bună cunoaştere a vieţii noastre psihice. Prin ele omul adesea îşi trădează secretele cele mai intime. Dacă sînt obişnuite şi frecvente, chiar şi la oamenii sănătoşi care au reuşit să-şi refuleze tendinţele lor inconştiente, aceasta se datoreşte aparentei lor insignifianţe şi inconsistenţe. Valoarea lor teoretică, însă, este mare, pentru că ne dovedesc existenţa refulării şi a formaţiunilor substitutive, chiar şi la persoanele sănătoase.

Aţi luat aminte de acum că psihanalistul se distinge prin încrederea sa în determinismul vieţii psihice. În ochii săi aceasta nu are nimic neglijabil, arbitrar sau fortuit. El îşi imaginează o cauză specifică acolo unde, de obicei, nimeni nu se gîndeşte s-o presupună. Mai mult, adesea el face apel la mai multe cauze, la o *motivaţie multiplă,* pentru a explica un fenomen psihic, pe cînd pretinsa noastră trebuinţă înnăscută de explicaţie cauzală se declară satisfăcută cu punerea în evidenţă a unei singure cauze.

Reuniţi acum toate modalităţile de a descoperi ceea ce este ascuns, uitat, refulat în viaţa psihică : studiul ideilor spontane care iau naştere în spiritul bonlavului prin asociaţia liberă, acela al viselor, al stîngăciilor, al actelor ratate, al actelor simptomatice de tot felul, la care adăugaţi şi alte fenomene care se produc în timpul tratamentului psihanalitic şi asupra cărora vă voi face mai tîrziu cîteva observaţii, atunci cînd voi vorbi despre „transfer", şi veţi conchide împreună cu mine că tehnica noastră este de acum destul de eficace pentru a readuce în conştiinţă elementele psihice patogene şi a înlătura răul provocat de formarea simptomelor-substitute. Ne felicităm, de asemenea, pentru faptul că eforturile noastre terapeutice au drept urmare îmbogăţirea cunoştinţelor teoretice asupra vieţii psihice, a oamenilor normali sau bolnavi, este în mod sigur rezultatul acestei activităţi atractive şi avantajoase.

Nu-mi dau seama de faptul dacă aţi avut impresia că tehnica, al cărui arsenal l-am descris, este deosebit de dificilă. În ce mă priveşte, cred că ea este absolut adecvată obiectului ei. Totuşi, această tehnică nu este facilă, ea trebuie învăţată, ca şi metoda histologică sau chirurgicală. Poate vă veţi arăta surprinşi aflînd că noi ne-am întîlnit cu această evaluare la

[12] *„das Hantieren am eigenen Körper"* în textul original. (Nota trad.)
[13] *Zur Psychopathologie des Alltagslebens,* 1905 ; 10. Aufl. 1924.

o mulţime de persoane din Europa care nu ştiu nimic despre psihanaliză, care nu o practică şi care împing ironia pînă acolo încît cer să le dovedim exactitatea rezultatelor noastre. Desigur că există printre aceşti adversari oameni care altfel nu sînt străini de gîndirea ştiinţifică şi care, de exemplu, nu ar respinge concluziile unor cercetări la microscop pe motiv că acestea n-ar putea fi confirmate la examenul cu ochiul liber al respectivului preparat anatomic sau, în orice caz, nu s-ar pronunţa mai înainte de a fi cercetat ei înşişi fenomenul cu ajutorul microscopului. Psihanaliza însă, e adevărat, se găseşte într-o situaţie specială, care face ca obţinerea unei aprobări să fie mai anevoioasă. În fapt, psishanalistul vrea să legitimeze la nivelul conştiinţei tot ceea ce a fost refulat. Ori, fiecare dintre noi a refulat multe lucruri, pe care poate cu mult chin le înăbuşim în inconştientul nostru. Deci psihanaliza provoacă, la aceia care aud vorbindu-se despre ea, aceeaşi rezistenţă pe care o provoacă la bolnavi. Fără îndoială că de aici vine opoziţia atît de vie, atît de instinctivă pe care disciplina noastră are darul de a o stimula. Dealtfel, această rezistenţă îşi pune masca opoziţiei intelectuale şi generează argumente analoage acelora pe care noi le spulberăm la bolnavii noştri cu ajutorul regulii psihanalitice fundamentale.[14]) Exact ca la aceştia, putem constata la adversarii noştri că raţionamentul lor se lasă de regulă influenţat de considerente afective, de unde şi tendinţa lor la severitate. Vanitatea conştiinţei, care respinge cu atîta dispreţ visul, de exemplu, este unul din obstacolele cele mai serioase în înţelegerea complexelor inconştiente. De aceea este greu să-i convingi pe oameni de realitatea inconştientului şi să le impui o noutate care contrazice noţiunile cu care s-a acomodat conştiinţa lor.

*
* *

[14]) *„der psychoanalytischen Grundregel"*, care cere exprimarea, fără nici o reţinere şi împotriva oricărui spirit critic, a tot ceea ce-i trece prin minte cuiva, ca în cazul *brainstorming*-ului, tehnică de creativitate foarte eficientă, iniţiată şi pusă la punct de psihologul american A l e x F. O s b o r n. (Nota trad.)

PRELEGEREA A PATRA

Să vedem acum ce învăţăminte se desprind de pe urma procedeelor teshnice descrise mai sus, cu privire la complexele patogene şi la dorinţele refulate ale nevroticilor.

Prima descoperire la care ne conduce psihanaliza este că, de regulă, simptomele morbide sînt legate de viaţa erotică a bolnavului. Ele ne arată că impulsurile patogene sînt componente instinctuale de natură erotică şi ne obligă să luăm în considerare marea însemnătate a tulburărilor senzualităţii [1]) în procesul îmbolnăvirii, la ambele sexe.

Sînt convins că nu se acceptă cu plăcere această opinie. Chiar savanţii care se interesează de lucrările mele psihologice înclină să creadă că eu exagerez contribuţia etiologică a factorului sexual [2]) şi sînt întrebat de ce alte excitaţii psihice nu ar provoca, de asemenea, fenomene de refulare şi de substituţie. Le pot răspunde : nu neg nimic din punct de vedere doctrinal şi nu mă opun nici unui alt fapt, dacă experienţa îl confirmă. Experienţa dovedeşte însă că tendinţele de origine nesexuală nu au acelaşi rol, că ele pot cîteodată să întărească acţiunea factorilor sexuali, fără a-i putea înlocui însă vreodată. Nu afirm aici un postulat teoretic. Cînd, in 1895, am publicat împreună cu d r. J. B r e u e r lucrarea noastră *„Studii asupra isteriei,* încă nu susţineam această opinie ! A trebuit s-o dobîndim în urma unor numeroase şi concludente experienţe. Unii dintre prietenii şi partizanii mei cei mai fideli [3]) au început prin a se arăta cu totul neîncrezători în această privinţă, pînă cînd propriile lor strădanii analitice i-au convins.

Comportamentul bolnavilor nu permite cîtuşi de puţin, e adevărat, să se demonstreze justeţea descoperirii mele. În loc să ne ajute să înţelegem viaţa lor sexuală, dimpotrivă, ei caută s-o ascundă prin toate mijloacele. În general, oamenii nu sînt sinceri în acest domeniu, nu se arată cu adevărata lor înfăţişare, ei îmbracă o manta groasă de minciuni, pentru a o acoperi, ca şi cum în lumea sexualităţii ar fi vreme urîtă. De fapt au dreptate, pentru că soarele şi vîntul nu sînt cîtuşi de puţin favorabile activităţii sexuale în societatea contemporană. Într-adevăr, nimeni dintre noi nu-şi poate dezvălui în toată libertatea viaţa sa erotică, faţă de semenii săi. Dar atunci cînd pacienţii încep să se obişnuiască cu trata-

[1]) *„die Störungen der Erotik"* în textul lui Freud. (Nota trad.)
[2]) *„der sexuellen Momente"* în textul original. (Nota trad.)
[3]) *„die die Reise nach Worcester mit mir gemacht haben"* în textul original. (Nota trad.).

mentul psihanalitic, cînd se simt în largul lor, ei leapădă mantaua mincinoasă, și numai atunci ei își pot face o părere asupra problemei care ne preocupă. Din nefericire, medicii nu sînt mai favorizați decît ceilalți muritori în privința manierei de a aborda problematica sexualității și mulți dintre ei adoptă atitudinea, alcătuită deopotrivă din pudicitate ipocrită și din lubricitate, care este cea mai răspîndită printre oamenii așa-ziși „cultivați", în chestiunile de acest fel.

Să continuăm expunerea rezultatelor noastre.

Într-o altă serie de cazuri, cercetarea psihanalitică reduce simptomele nu la evenimente sexuale, ci la evenimente traumatice banale. Această distincție, însă, pierde orice importanță, dintr-un motiv diferit. Travaliul analitic necesar pentru explicarea și suprimarea unei boli nu se oprește niciodată la evenimentele perioadei în care ea s-a declarat, ci urcă totdeauna pînă la pubertate și pînă la prima copilărie a bolnavului. Aici se întîlnesc evenimentele și impresiile care au determinat maladia ulterioară. Numai descoperind aceste evenimente ale copilăriei se poate explica sensibilitatea la traumatismele de mai tîrziu și numai readucînd în conștiință aceste amintiri în general uitate putem noi să suprimăm simptomele. Ajungem în această privință la aceleași rezultate ca în studierea viselor, adică admitem cà teoria impulsurilor inevitabile și refulate ale copilăriei și-au canalizat energia spre formarea de simptome, fără de care reacția la traumatismele ulterioare ar fi luat un curs normal. Aceste puternice dorințe pulsionale ale copilului[4]) eu le consider, în general, ca fiind de natură sexuală.

Întrezăresc uimirea dumneavoastră, dealtfel firească. Deci există — vă întrebați — o *sexualitate infantilă ?* Copilăria nu este mai degrabă acea perioadă a vieții din care lipsește cu desăvîrșire un instinct de acest gen ? La această întrebare, vă voi răspunde : nu, instinctul sexual nu pătrunde în copii în epoca pubertății, așa cum, după evanghelie, diavolul pătrunde în scroafe. Copilul prezintă de la vîrsta cea mai fragedă manifestările acestui instinct. El aduce cu sine aceste tendințe în momentul sosirii pe lume și tocmai din acești primi germeni iese, în cursul unei evoluții pline de vicisitudini și parcurgînd etape numeroase, sexualitatea propriu-zisă normală a adultului. Nu este deloc greu s-o constatăm. Ceea ce îmi pare mai puțin ușor, este să nu o observăm ! Trebuie, mai bine zis, o anumită dibăcie spre a fi orb din acest punct de vedere.

Întîmplarea mi-a adus sub ochi un studiu al unui psiholog american, dr. Sanford Bell[5]), care sprijină afirmațiile mele. Lucrarea sa a apărut în *American Journal of Psychology*, în 1902. Are drept titlu *A preliminary study of the emotion of love between the sexes* și ajunge la aceleași concluzii la care am ajuns eu însumi în lucrarea „Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie", apărută trei ani mai tîrziu. Autorul spune : *The emotion of sex-love... does not make its appearance for the first time at the period*

[4]) „*Wunschregungen der Kindheit*" în textul original. (Nota trad.)

[5]) Textul freudian include și următoarea frază de circumstanță : „Autorul este membru al consiliului profesoral al Universității Clark, al aceluiași institut în al cărui spațiu ne găsim noi acum" ; a se vedea nota 1 la prelegerea întîi, în volumul de față. (Nota trad.)

of adolescence as has been thought.[6]) El a lucrat, așa cum am spune noi europenii, „în stil american" și a colectat aproape 2500 de observații pozitive în cursul unei perioade de 15 ani, 800 fiind făcute chiar de el însuși. În legătură cu semnele prin care se manifestă aceste tendințe, el arată : *The unprejudiced mind in observing these manifestations in hundreds of couples of children cannot escape referring them to sex origin. The most exacting mind is satisfied when to these obsevations are added the confessions of those who have as children experienced the emotion to a marked degree of intensity, and whose memories of childhood are relatively distinct*[7]). Aceia dintre dumneavoastră care nu cred în sexualitatea infantilă vor fi foarte mirați aflînd că, printre acești copii îndrăgostiți precoce, un mare număr sînt în vîrstă de numai 3, 4 sau 5 ani.

Eu însumi am reușit, cu puțin timp în urmă, datorită analizei unui băiețel de cinci ani, care suferea de angoasă (analiza a făcut-o chiar tatăl copilului, respectînd regulile)[8]), să obțin o imagine destul de completă a manifestărilor somatice și a expresiilor psihice ale vieții erotice a copilului, în unul din primele sale stadii. Iar după cîte îmi amintesc, prietenul meu, dr. C. G. Jung,[9]) a tratat cazul unei fetițe și mai mici care, cu același prilej ca și pacientul meu — nașterea unei surioare — trăda aproape aceleași tendințe senzuale și aceleași dorințe și complexe. Nu mă îndoiesc că vă veți obișnui cu această idee, ciudată la prima vedere, a sexualității infantile. Vă citez exemplul psihiatrului E. Bleuler din Zürich care, acum cîțiva ani, declara în mod public că el „nu înțelege în ruptul capului teoriile mele sexuale" și care, după aceea, ca urmare a propriilor sale observații, a confirmat în toată deplinătatea sa existența sexualității infantile[10]).

Dacă majoritatea oamenilor, din rîndul medicilor, cît și din alte categorii, nu vor să audă nimic despre sexualitatea copiilor, faptul este ușor de explicat. Sub presiunea educației, ei au refulat amintirile referitoare la propria lor activitate sexuală infantilă și nu mai vor să dezgroape aceste lucruri. Ei vor ajunge la o altă convingere atunci cînd vor începe să-și exploreze, să-și interpreteze și să-și revizuiască, cu ajutorul autoanalizei, amintirile din copilărie.

Încetați, deci, de a vă îndoi și mai degrabă să privim împreună cum se manifestă aceste fenomene din primii ani de viață[11]). Instinctul sexual

[6]) În limba engleză în textul lui Freud: „Emoția sexual-erotică nu apare pentru prima dată în cursul adolescenței, cum s-a crezut" (Nota trad.)

[7]) În limba engleză în textul lui Freud: „Observînd fără nici o prejudecată aceste manifestări la o sută de copii de sex masculin și la o sută de copii de sex feminin, nu se poate evita reducerea respectivelor manifestări la o origine sexuală. S-ar putea satisface spiritul cel mai riguros raportînd aceste observații la confesiunile indivizilor care au cunoscut în copilăria lor acest gen de emoții cu o anumită intensitate și ale căror amintiri sînt relativ precise" (Nota trad.)

[8]) *Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben* (Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen, Bd. I. 1. Hälfte, 1909 (lucrare inclusă în vol. al VIII-lea al *Gesammelte Schriften)*

[9]) „*Ihnen in diesem Saale vor wenigen Stunden*" în textul original (Nota trad.)

[10]) Bleuler, *Sexuelle Abnormitäten der Kinder*, Jahrbuch der Schweizerischen Gesellschaft für Schulgesundheitspflege, IX, 1908.

[11]) *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, Wien, 1905 ; 5. Aufl. 1922. Lucrare cuprinsă în vol. al V-lea al *Gesammelte Schriften.*

al copilului este foarte complicat, putîndu-se aici distinge numeroase elemente, izvorîte din surse variate. În primul rînd, el este încă independent de funcţia reproducerii, în serviciul căreia se va pune abia mai tîrziu. El serveşte doar la procurarea a tot felul de senzaţii plăcute, pe care noi le desemnăm cu numele de plăcere sexuală în baza anumitor analogii. Principala sursă de plăcere sexuală infantilă este excitarea anumitor părţi ale corpului, deosebit de sensibile, altele decît organele sexuale: gura, anusul, uretra, precum şi epiderma şi alte suprafeţe sensibile. Această primă fază a vieţii sexuale infantile, în care individul capătă satisfacţie prin mijlocirea propriului său corp, neavînd nevoie de vreun intermediar, noi o numim, după expresia creată de H a v e l o c k E l l i s, faza *autoerotismului*, iar acele părţi proprii procurării plăcerii sexuale le numim *zone erogene*.[12]) Suptul[13]) la copiii mici este un bun exemplu de satisfacţie autoerotică procurată de o zonă erogenă. Primul observator ştiinţific al acestui fenomen, pediatrul Lindner din Budapesta, a şi interpretat pe drept cuvînt aceste fenomene ca reprezentînd o satisfacţie sexuală şi descrie în mod temeinic trecerea de la acest act elementar la alte forme superioare ale activităţii sexuale[14]). O altă satisfacţie sexuală a acestei perioade de început este excitarea artificială a organelor genitale, care păstrează pentru restul vieţii o mare importanţă şi pe care anumiţi indivizi nu o depăşesc niciodată complet. Alături de aceste activităţi autoerotice şi de altele de acelaşi gen, se manifestă foarte curînd la copil acele componente instinctive ale plăcerii sexuale sau, cum o numim noi de preferinţă, ale *libidoului*, care cer intervenţia unei alte persoane, ca obiect. Aceste înclinaţii se prezintă în grupe de cîte două, polarizate în elemente active şi pasive, dintre care amintim pe cele principale: plăcerea de a face să sufere (sadism) cu opusul său pasiv (masochism); plăcerea de a privi şi aceea de a exhiba (din care se va desprinde mai tîrziu exhibiţia artistică şi dramatică). Celelalte activităţi sexuale ale copilului aparţin de acum stadiului *alegerii obiectului*, alegere în care o persoană străină devine esenţialul. În primele perioade de viaţă alegerea acestei persoane străine, depinde de instinctul de conservare. Diferenţa între sexe nu joacă rol decisiv în copilărie. Fără teama de a greşi, se poate atribui fiecărui copil o uşoară predispoziţie către homosexualitate[15]).

Această viaţă sexuală a copilului, dezlînată, complexă, disociată, în care instinctul tinde să-şi procure în mod independent plăceri, această viaţă se condensează şi se organizează în două direcţii principale, în aşa fel încît de cele mai multe ori, la sfîrşitul pubertăţii, caracterul sexual definitiv al individului este de cele mai multe ori format. Pe de o parte, tendinţele se supun supremaţiei „zonei genitale", proces prin care toată viaţa sexuală intră în serviciul reproducerii, iar satisfacţia primelor tendinţe nu mai are importanţă decît întrucît pregăteşte şi favorizează actul sexual veritabil. Pe de altă parte, alegerea obiectului erotic înlătură

[12]) A se vedea capitolul „L'auto-érotisme", în H a v e l o c k E l l i s, *Études de psychologie sexuelle*, Mercure de France, Paris, 1916, pp 227—383 (Nota trad.)

[13]) *„Das Ludeln oder Wonnesaugen"* în textul original (Nota trad.)

[14]) Jahrbuch für Kinderheilkunde, 1879.

[15]) *„ein Stück homosexueller Begabung"* în textul original (Nota trad.)

autoerotismul, în aşa fel încît, în viaţa erotică, toate componentele instinctului sexual tind să-şi găsească satisfacţia lîngă persoana iubită. Însă nu toate componentele instinctive primitive sînt autorizate să ia parte la această stabilire definitivă a vieţii sexuale. Înainte de epoca pubertăţii, sub influenţa educaţiei, se produc refulări foarte energice ale anumitor înclinaţii. Puteri psihice cum sînt ruşinea, dezgustul, morala, se instituie în paznici care ţin sub obroc ceea ce a fost refulat. Iar cînd, la pubertate, năvăleşte marele flux al trebuinţelor sexuale, acestea găsesc în aceste rezistenţe diguri care le obligă să urmeze căile aşa-zise normale şi le împiedică să reanimeze tendinţele care au căzut victimă refulării. Se numără printre acestea plăcerile coprofile ale copilăriei, adică acelea în legătură cu excrementele, apoi ataşamentul faţă de persoane care au fost foarte devreme alese ca obiect de iubire.

Există în patologia generală un principiu care ne aminteşte că orice proces conţine germenii unei predispoziţii patologice, în măsura în care poate fi inhibat, întîrziat sau împiedicat în desfăşurarea sa. Faptul este analog cu dezvoltarea atît de complicată a funcţiei sexuale. Nu toţi oamenii o suportă fără dificultăţi. Această dezvoltare are ca rezultat anomalii sau predispoziţii spre o ulterioară îmbolnăvire caracterizată de involuţie (regresiune). Se poate întîmpla ca instinctele parţiale să nu se supună toate dominaţiei „zonelor genitale". Un impuls rămas independent formează ceea ce se numeşte o *perversiune* şi scopului sexual normal îi substituie propria sa finalitate. Cum am şi semnalat-o, se întîmplă foarte adesea ca autoerotismul să nu fie complet depăşit, ceea ce se demonstrează prin tulburările cele mai diverse ce pot fi văzute apărînd în cursul vieţii. Echivalenţa primitivă a celor două sexe ca obiecte sexuale poate să persiste, de unde va rezulta în viaţa omului adult o înclinare spre homosexualitate, care, dacă se prezintă ocazia, poate merge pînă la homosexualitatea exclusivă. Această serie de tulburări corespunde unei staţionări în dezvoltarea funcţiilor sexuale. Ea cuprinde *perversiunile* şi *infantilismul*, în general destul de frecvent, al vieţii sexuale.

Predispoziţia la nevroze decurge, într-un fel, din tulburări de dezvoltare a vieţii sexuale. Nevrozele sînt faţă de perversiuni ceea ce negativul este faţă de pozitiv. În ele se regăsesc, ca puncte de sprijin ale complexelor şi ca făuritori de simptome, aceleaşi componente instinctive, ca şi în cazul perversiunilor, însă, aici, ele acţionează din adîncul inconştientului. Au suferit deci o refulare, dar au putut să se afirme in inconştient. Psihanaliza atestă că exteriorizarea prea puternică a acestor instincte, în epoci foarte îndepărtate, a produs un fel de *fixare parţială* care acum reprezintă un punct slab în structura funcţiei sexuale. Dacă realizarea normală a funcţiei la vîrsta adultă întîlneşte obstacole, tocmai în aceste puncte unde au avut loc fixaţiile infantile se va rupe barajul refulării realizate prin diversele circumstanţe ale educaţiei şi dezvoltării.

Poate mi se va aduce acum obiecţia că toate acestea nu sînt sexualitate. Utilizez cuvîntul într-un sens mult mai larg decît ar cere-o uzul. De acord. Problema este însă de a şti dacă nu cumva uzul comun îi dă un sens mult prea îngust, limitîndu-l la domeniul reproducerii Sîntem puşi în imposibilitatea de a înţelege perversiunile, ca şi relaţia existentă între perversiune, nevroză şi viaţa sexuală normală. Nu putem ajunge

la cunoașterea semnificației începuturilor, atît de lesne observabile, ale vieții erotice, somatice și psihice a copiilor. Dar, oricare ar fi sensul comun, psihanalistul ia cuvîntul sexualitate într-o accepție totală, la care a fost călăuzit de identificarea sexualității infantile.

Să revenim încă o dată asupra evoluției sexuale a copilului. Trebuie să suplinim multe omisiuni, datorate faptului că ne-am îndreptat atenția asupra manifestărilor somatice mai curînd decît asupra manifestărilor psihice ale vieții sexuale. Alegerea primitivă a obiectului la copil (alegere care depinde de sărăcia mijloacelor sale) reclamă în continuare interesul nostru. Copilul se îndreaptă mai întîi spre persoanele care se ocupă direct de el și care curînd dispar îndărătul părinților. Raporturile copilului cu părinții, cum o dovedesc observația nemijlocită a copilului și studiul analitic al adultului, nu sînt niciodată lipsite de elemente sexuale. Copilul îi ia pe cei doi părinți, și mai ales pe unul dintre ei, ca obiect al dorințelor sale erotice. De obicei, el ascultă de o inițiativă a părinților înșiși, a căror afecțiune are un caracter net sexual, însă cu finalitate inhibată. Tatăl o preferă în general pe fiică, mama pe fiu. Copilul reacționează în felul următor : fiul dorește să ia locul tatălui, fiica pe acela al mamei. Sentimentul care ia naștere din aceste raporturi între părinți și copii și din cele care derivă între frați și surori nu sînt doar pozitive, adică drăgăstoase, ci de asemenea și negative, adică de ostilitate. Complexul astfel format este condamnat la o refulare grabnică. Însă, din adîncul inconștientului, complexul încă mai exercită o acțiune importantă și durabilă. Putem presupune că el constituie, dimpreună cu ramificațiile sale, *complexul central* [16]) al fiecărei nevroze și ne așteptăm să-l găsim la fel de activ și în alte domenii ale vieții psihice. *Mitul regelui Oedip* care își omoară tatăl și se căsătorește cu mama sa este o manifestare abia modificată a atracției infantile [17]) împotriva căreia se ridică mai tîrziu, pentru a o respinge, *bariera incestului*. În tragedia *Hamlet* a lui Shakespeare se regăsește aceeași idee a unui complex incestuos, însă mai bine voalată.

În epoca în care copilul este dominat de acest complex central încă nerefulat, o parte importantă a activității sale intelectuale se pune în serviciul intereselor sale sexuale. El începe să cerceteze de unde provin copiii și, cu ajutorul indiciilor care îi sînt date, ghicește realitatea mai mult decît și-o închipuie adulții. De obicei amenințarea concretă pe care o reprezintă venirea unui nou copil, în care el nu vede mai întîi decît un concurent cu care își va disputa bunurile materiale, este aceea care îi ațîță curiozitatea. Sub influența instinctelor parțiale care acționează în el însuși, copilul prinde să clădească un anumit număr de *teorii sexuale infantile*. Va atribui celor două sexe aceleași organe. Copiii, gîndește el, sînt concepuți în timp ce oamenii mănîncă și ei vin prin extremitatea intestinului. Raportul dintre sexe este conceput ca un act de ostilitate, un fel de dominație violentă. Dar propria sa constituție, încă nematură și mai ales ignoranța cu privire la organele feminine, îl silesc pe micul cercetător să abandoneze această muncă lipsită

[16]) „*Kernkomplex*" în textul original. (Nota trad.)

[17]) „*des infantilen Wunsches*" în textul original. (Nota trad.)

de succes. Totuși, această cercetare infantilă, ca și diferitele teorii sexuale puerile cărora le dă naștere, influențează într-o manieră decisivă formarea caracterului copilului și conținutul nevrozelor sale ulterioare.

Este inevitabil și cu totul normal ca copilul să facă din părinții săi obiectul primelor sale alegeri erotice. Totuși, nu trebuie ca libidoul său să rămînă fixat la aceste prime obiecte. Acesta trebuie să se mulțumească să-i ia mai tîrziu drept modele și, în perioada alegerii definitive, să treacă de la părinți la persoane străine. *Detașarea* copilului de părinți este o sarcină inevitabilă atunci cînd aptitudinea socială a tînărului [18]) este pusă în primejdie. În perioada în care refularea își operează selecția printre instinctele parțiale ale sexualității și, mai tîrziu, cînd trebuie să se producă detașarea de influența părinților (influență care a constituit principala osteneală a acestei refulări), educatorul are îndatoriri serioase, care actualmente nu sînt totdeauna îndeplinite în mod inteligent.

Aceste considerații asupra vieții sexuale și a dezvoltării psihosexuale nu ne-au îndepărtat, cum ar putea să pară, nici de psihanaliză, nici de misiunea de a trata tulburările nevrotice. Cu totul dimpotrivă, s-ar putea defini tratamentul psihanalitic drept o educație progresivă, în scopul depășirii reziduurilor copilăriei în fiecare dintre noi.

*
* *

[18]) „*die soziale Tüchtigkeit des junges Individuums*" în textul original. (Nota trad.)

PRELEGEREA A CINCEA

Descoperirea sexualității infantile și reducerea simptomelor nevrotice la componente erotice ne-au condus la cîteva formulări neașteptate asupra esenței și tendințelor nevrozelor. Constatăm că oamenii se îmbolnăvesc atunci cînd, în urma obstacolelor exterioare sau a unei insuficiențe interioare privind adaptarea, satisfacerea trebuințelor lor erotice le este refuzată în *realitate*. Constatăm cu acest prilej că ei *se refugiază în boală*, spre a putea, grație acesteia, să obțină plăcerile pe care viața li le refuză. Noi am constatat că simptomele morbide sînt o parte din activitatea sexuală a individului, sau chiar întreaga sa viață sexuală și că îndepărtarea de realitate constituie tendința capitală, dar și riscul capital al bolii. Adăugăm că rezistența bolnavilor noștri la însănătoșire nu depinde de o cauză simplă, ci de un ansamblu de motive. Nu numai „eul" bolnavului refuză în mod energic să abandoneze refulările care îl ajută să se sustragă predispozițiilor sale originare, ci chiar pulsiunile sexuale nu țin să renunțe la satisfacția pe care le-o procură substitutul elaborat de boală, atît timp cît nu știu dacă realitatea le va oferi ceva mai bun.

Fuga de realitatea nesatisfăcătoare nu are niciodată loc fără să producă și o oarecare bună dispoziție imediată, chiar atunci cînd sfîrșește cu această stare biologică nocivă pe care noi o numim boală, deoarece ea aduce prejudicii condițiilor generale ale existenței. Ea se realizează pe calea evoluției regresive (regresiune), reactualizînd faze perimate ale vieții sexuale, dintre acelea care la timpul lor i-au adus individului anumite satisfacții. Regresiunea are două aspecte : pe de o parte un aspect *cronologic*, caz în care ea transportă individul în trecut, reînviind perioade anterioare ale libidoului și trebuințe erotice, iar pe de altă parte un aspect *formal*, suscitînd expresii psihice proprii acestor perioade primitive. Aceste două moduri ale regresiunii, însă, se reduc la o formulă unică : întoarcerea la copilărie și reinstaurarea unei etape infantile a vieții sexuale.

Cu cît aprofundăm mai mult patogeneza nevrozelor, cu atît mai mult observăm relațiile care le unesc cu alte fenomene ale vieții psihice a omului, chiar cu acelea cărora noi le acordăm cea mai înaltă valoare. Totodată, constatăm cît de puțin sînt satisfăcuți oamenii de marile exigențe ale culturii noastre. Sub presiunea refulărilor interioare, întreținem înăuntrul nostru o întreagă viață fantezistă care, înfăptuindu-ne dorințele, compensează insuficiențele existenței adevărate. În aceste

fantezii intră foarte mult din baza constituțională a personalității. Omul energic și care reușește este acela care ajunge să transforme în realități fanteziile dorinței. Cînd această *realizare* dă faliment din cauza obstacolelor întîlnite în lumea exterioară și a slăbiciunii individului, acesta întoarce spatele realității și se retrage în universul mai fericit al imaginației sale. În caz de boală, el transformă conținutul acestuia în simptome. În anumite condiții favorabile, el poate găsi și un alt mijloc de realizare a fanteziilor sale, în loc de a se îndepărta definitiv de realitate, prin regresiune, în lumea copilăriei : am în vedere faptul că, dacă posedă acel *dar artistic*, psihologicește atît de misterios, el poate, în loc de simptome, să-și transforme visele în creații artistice. Astfel scapă destinului nevrozei și, prin acest subterfugiu, restabilește raportul cu realitatea [1]). Cînd, pe lîngă răzvrătirea împotriva lumii reale, această neprețuită aptitudine lipsește sau se arată insuficientă, libidoul, urmînd calea de proveniență a fanteziilor, duce în mod inevitabil, prin regresiune, la reapariția dorințelor infantile și deci la nevroză. În epoca noastră, nevroza înlocuiește mănăstirea, unde aveau obiceiul să se retragă toate persoanele decepționate de viață sau prea slabe pentru a o suporta.

Aș voi să subliniez aici principalul rezultat la care am ajuns mulțumită examenului psihanalitic al nevrozelor, anume că nevrozele nu au nici un conținut psihic propriu, care să nu se întîlnească și la persoanele sănătoase sau, cum a spus-o C. G. Jung, că nevroticii suferă de aceleași complexe împotriva cărora noi, oamenii sănătoși, luptăm. Depinde de cantitatea mijloacelor, de relația forțelor care se află în conflict, ca lupta să sfîrșească cu o stare de sănătate, cu nevroza sau cu realizări neobișnuite.

Trebuie să mai menționez și faptul cel mai important care confirmă ipoteza noastră, a forțelor instinctive și sexuale ale nevrozei. De fiecare dată cînd tratăm din punct de vedere psihanalitic un nevrotic, acesta pune în evidență uimitorul fenomen numit de noi *transfer*. Aceasta înseamnă că el revarsă asupra medicului o copleșitoare afecțiune, adesea amestecată cu ostilitate, manifestări care nu-și au sursa sau rațiunea de a fi în nici o experiență reală. Modul de apariție și particularitățile lor arată că ele derivă din vechile dorințe ale bolnavului, devenite inconștiente. Acest fragment de viață afectivă pe care el nu și-l mai poate reaminti, bolnavul îl retrăiește în relațiile sale cu medicul și numai după astfel de retrăire prin „transfer" el se convinge de existența, precum și de forța pulsiunilor sale sexuale inconștiente. Simptomele care, ca să împrumutăm o comparație de la chimie, sînt precipitatele vechilor experiențe de dragoste (în sensul cel mai larg al cuvîntului), nu se pot dizolva și transforma în alte procese psihice decît la temperatura mai ridicată a „transferului". În această reacție medicul joacă, după excelenta expresie a lui S. Ferenczi, [2]) rolul unui *ferment catalitic* care atrage temporar spre dînsul afectele abia eliberate.

[1]) A se vedea O. Rank, *Der Künstler*, Wien, 1907. 2. Aufl. 1918.

[2]) S. Ferenczi, *Introjektion und Übertragung*, Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen, I, Band, 2. Hälfte, 1909.

Studierea „transferului“ ne poate da, de asemenea, cheia sugestiei hipnotice, de care ne-am servit la început ca de un mijloc tehnic de explorare a inconştientului bolnavilor noştri. Hipnoza ne-a fost atunci un ajutor terapeutic, dar şi un obstacol în calea cunoaşterii ştiinţifice a fenomenelor, prin faptul că ea curăţa de rezistenţe psihice o anumită regiune, pentru a îngrămădi aceste rezistenţe la graniţele aceleiaşi regiuni, într-un meterez inexpugnabil.

Nu trebuie să credem, dealtfel, că fenomenul „transferului“, despre care din nefericire nu pot spune aici mare lucru, ar fi creat prin influenţa psihanalitică. „Transferul“ se instalează în mod spontan în toate relaţiile umane, tot atît de bine ca şi în raportul dintre medic şi bolnav. El transmite peste tot influenţa terapeutică şi acţionează cu atît mai eficace cu cît bănuim mai puţin existenţa sa.[3] Deci psihanaliza nu îl creează, ci numai îl conştientizează şi îl ia în stăpînire în scopul orientării bolnavului spre finalul dorit.

Nu pot însă abandona problema „transferului“ fără a sublinia că acest fenomen contribuie mai mult decît oricare altul la convingerea nu numai a bolnavilor, dar şi a medicilor, asupra valorii psihanalizei. Ştiu că nici unul din partizanii mei nu a admis exactitatea afirmaţiilor mele asupra patologiei nevrozelor, decît graţie experienţelor transferului şi sînt încredinţat că nimeni nu poate căpăta vreo certitudine în acest sens atîta vreme cît n-a efectuat nici o psihanaliză şi nici n-a examinat el însuşi efectele transferului.

Cred că există două obiecţii principale de ordin intelectual care se pot opune recunoaşterii teoriilor psihanalitice.[4] În primul rînd, lipsa obişnuinţei de a lua în considerare determinarea într-un mod riguros a vieţii psihice, iar în al doilea rînd ignorarea acelor trăsături prin care procesele psihice inconştiente se diferenţiază de procesele conştiente familiare nouă. Opoziţiile cele mai răspîndite, atît din partea bolnavilor, cît şi din partea persoanelor sănătoase, se reduc la cea de a doua categorie. Există temerea de a nu dăuna prin practicarea psihanalizei, temerea de a nu chema în conştiinţa bolnavului pulsiuni sexuale refulate, ca şi cum faptul ar aduce cu sine riscul unei victorii a acestor impulsuri asupra celor mai înalte aspiraţii morale. Se observă că bolnavul are în sufletul său răni deschise, dar există teama de a ne atinge de ele, de frică să nu le agravăm suferinţa.

Să facem o analogie. Desigur, se manifestă mai multă şovăială în atingerea plăgilor, dacă nu ştii decît să agravezi durerea. Chirurgul, însă, nu stă pe gînduri să atace boala în chiar focarul ei, cînd el este sigur că intervenţia sa va aduce vindecarea. Nimeni nu se gîndeşte să-i reproşeze chirurgului suferinţele cauzate de dificultăţile examenului medical sau de operaţie, din moment ce aceste indispoziţii momentane ale bolnavului mijlocesc în cele din urmă restabilirea sănătăţii. Trebuie să fie la fel în cazul psihanalizei, cu atît mai mult cu cît reacţiile neplăcute pe care ea le provoacă pe moment sînt incomparabil mai mici decît acelea care însoţesc o intervenţie chirurgicală. Dealtfel, aceste neplăceri sînt insignifiante în comparaţie cu torturile bolii.

[3] „*ihr Vorhandenstein*“ în textul original. (Nota trad.)

[4] „*der psychoanalytischen Gedankengänge*“ în textul original. (Nota trad.)

Cît despre instinctele refulate, pe care psihanaliza le eliberează, să ne temem oare că, reapărînd pe scenă, ele vor vătăma trăsăturile morale şi sociale dobîndite prin educaţie ? Nicidecum, deoarece observaţiile noastre au arătat în mod sigur că forţa psihică şi fizică a unui impuls este mai mare atunci cînd el zace în inconştient, decît atunci cînd se impune conştiinţei. Vom înţelege acest lucru, dacă ne vom gîndi că o dorinţă inconştientă ne sustrage oricărei influenţe, aspiraţiile opuse neavînd priză asupra ei. Dimpotrivă, o dorinţă conştientizată poate fi stăpînită prin inhibiţie, cu ajutorul tuturor celorlalte fenomene conştiente care i se opun. Cercetînd rezultatele unei refulări defectuoase, tratamentul psihanalitic răspunde valorilor celor mai înalte ale vieţii intelectuale şi morale.

Să cercetăm acum care este destinul dorinţelor inconştiente eliberate cu ajutorul psihanalizei. Prin ce mijloace le putem face inofensive ? Aceste mijloace sînt multiple.

Adesea se întîmplă ca aceste dorinţe să fie pur şi simplu suprimate prin reflecţie, în cursul tratamentului. În acest caz, refularea este înlocuită printr-un fel de judecată de *condamnare*. Această condamnare este cu atît mai posibilă cu cît ea are drept obiect efecte ale unei perioade infantile de dezvoltare a „eului“. Individul de odinioară, slab atunci şi incomplet dezvoltat, incapabil să lupte cu succes împotriva unei înclinaţii imposibil de satisfăcut, nu putuse decît s-o refuleze. Astăzi, în plină maturitate, el este capabil s-o domine.

Al doilea mijloc prin care psihanaliza deschide o cale de rezolvare a tendinţelor inconştiente pe care le descoperă, constă în aducerea lor la funcţia normală care le era proprie, în caz că dezvoltarea individului nu a fost perturbată. Într-adevăr, finalitatea ideală a dezvoltării nu este nicidecum extirparea impulsurilor infantile. Nevroza, prin refulările sale, l-a privat de numeroase surse de energie psihică, care ar fi fost de o deosebită valoare pentru formarea caracterului său şi pentru desfăşurarea activităţii sale vitale.

Cunoaştem, apoi, încă un proces extrem de util al dezvoltării, aşa numita *sublimare*, prin care impulsurile infantile îşi pot manifesta întreaga lor energie şi pot substitui înclinaţiei irealizabile a individului un ţel superior situat uneori în afara sexualităţii. Tendinţele care compun instinctul sexual se caracterizează tocmai prin această aptitudine a sublimării : finalităţii lor sexuale i se substituie un obiectiv mai înalt şi de o mai mare valoare socială. Cele mai nobile cuceriri ale spiritului uman se datoresc îmbogăţirii psihice care rezultă din acest proces de sublimare.

Să nu omitem nici cea de-a treia încheiere posibilă a tratamentului psihanalitic : este legitim ca un anumit număr dintre tendinţele libidinale refulate să fie satisfăcute în mod direct şi ca această satisfacere să fie obţinută prin mijloace obişnuite. Exigenţele noastre sociale şi culturale fac viaţa foarte dificilă pentru majoritatea indivizilor, favorizînd fuga de realitate şi provocînd nevroze, fără să aibă de cîştigat vreun beneficiu de pe urma acestui exces de refulare sexuală. Să nu neglijăm cu

totul ceea ce este animalic în ființa noastră. Idealul nostru de civilizație nu ne cere să renunțăm la satisfacția individului.[5]) Fără îndoială, este ispititor să transfigurăm elementele sexualității cu ajutorul unei sublimări mereu mai extinse, pentru marele bine al societății. Dar, așa cum într-o mașină nu putem transforma în lucru mecanic utilizabil totalitatea căldurii cheltuite, tot astfel nu se poate să transformăm în întregime energia provenită de la instinctul sexual. Aceasta este o imposibilitate. Lipsind instinctul sexual de hrana sa naturală, provocăm urmări supărătoare.

Amintiți-vă de istoria calului din Schilda. Locuitorii acestui orășel aveau un cal admirat pentru puterea lui. Din păcate, întreținerea animalului costa foarte scump. S-a hotărît, deci, spre a-l obișnui să se lipsească de nutreț, să i se micșoreze în fiecare zi cu un bob porția de ovăz. Așa s-a și făcut. Cînd, însă, s-a ajuns la suprimarea ultimului bob, calul murise. Locuitorii din Schilda n-au înțeles niciodată de ce.

Cît despre mine, înclin să cred că a murit de foame și că nici un animal nu este în stare de muncă, dacă nu i se dă rația de ovăz.

*
* *

[5]) O critică ascuțită, din acest punct de vedere, a societății burgheze în ansamblul ei (la care și Freud, de fapt, se referă) și în special a „societății industrializate avansate" face Herbert Marcuse, atît în *Eros și civilizație*, cît și în alte scrieri ale sale. Dezvoltînd unele aserțiuni mai degrabă circumstanțiale ale lui Freud, Marcuse formulează însă „revendicări" și „soluții" cu care niciodată nu s-ar fi putut declara de acord părintele psihanalizei. (Nota trad.)

PSIHOPATOLOGIA VIEȚII COTIDIENE

Nun ist die Luft von solchem Spuk so voll,
Dass niemand weiss, wie er ihn meiden soll.

(Faust, II. Teil, V. Akt)*

* Acum văzduhul de atari năluci
E-așa de plin, că nu știi încotro s-apuci.

(J. W. GOETHE, Faust, partea a doua, actul V, traducere de LUCIAN BLAGA) (Nota trad.).

I

UITAREA DE NUME PROPRII

În 1898 am publicat, în *Monatsschrift für Psychiatrie und Neurologie*, un scurt articol, intitulat „Despre mecanismul psihic al tendinței de uitare", al cărui conținut îl voi rezuma aici, el servindu-mi ca punct de plecare în considerațiile care vor urma. În articolul amintit, pe baza unui fapt frapant trăit de mine însumi, am procedat la analiza psihologică a cazului atît de frecvent de uitare momentană a numelor proprii. Am ajuns la concluzia că acest accident atît de comun și fără mare importanță practică și care constă în refuzul de a funcționa al unei funcțiuni psihice — reproducerea mnezică —, admite o explicație care depășește cu mult importanța acordată în general fenomenului care ne preocupă.

Dacă un psiholog ar trebui să explice faptul că adesea ne găsim în imposibilitatea de a ne aminti nume binecunoscute, cred că acesta s-ar mărgini să spună că numele proprii pur și simplu se uită mai ușor decît alte elemente din fondurile memoriei. El ar putea invoca motive mai mult sau mai puțin plauzibile care, după părerea sa, explică această proprietate a numelor proprii, fără a bănui că acest proces ar putea să se supună altor condiționări, de un ordin mai general.

Ceea ce m-a determinat să mă ocup mai îndeaproape de fenomenul uitării pasagere a numelor proprii, a fost observarea anumitor detalii care uneori lipsesc, dar care alteori se manifestă cu suficientă pregnanță. Acestea sînt cazurile în care este vorba nu numai de *uitare*, ci de *false amintiri*. Acela care încearcă să-și amintească un nume care îi scapă, regăsește în conștiința sa alte nume, *nume de substituție*, pe care de îndată le recunoaște ca fiind incorecte, însă care nu încetează de a i se prezenta cu îndărătnicie. S-ar zice că procesul care trebuie să ducă la reproducerea numelui căutat a suferit o *deplasare*, s-a angajat pe o cale greșită, la capătul căreia se află numele de substituție, numele incorect. Pretind că această deplasare nu este efectul unui joc psihic arbitrar, ci se efectuează după mecanisme prestabilite și ca atare previzibile.. Cu alte cuvinte, eu pretind că între numele de substituție și numele căutat există un raport identificabil, după cum sper că, izbutind să definesc acest raport, voi reuși să elucidez procesul uitării numelor proprii [1]).

În exemplul asupra căruia s-a îndreptat analiza mea în 1898, numele pe care mă chinuiam zadarnic să mi-l reamintesc era acela al

[1]) „der Hergang des Namenvergessens" în textul freudian. (Nota trad.).

meşterului căruia domnul din *Orvieto* îi datorează magnificele fresce care zugrăvesc „Judecata de apoi". În locul numelui căutat — *Signorelli* —, alte două nume de pictori — *Botticelli* şi *Boltraffio* —, se impuseseră atenţiei mele, însă imediat şi fără ezitare le-am recunoscut ca nefiind ceea ce căutam. Cînd cineva, apoi, în faţa mea a pronunţat numele corect, l-am recunoscut de îndată. Examinarea influenţelor şi căilor de asociaţie care au dus la reproducerea numelor *Botticelli* şi *Boltraffio,* în locul aceluia de *Signorelli,* m-a condus la următoarele rezultate :

a) Motivul uitării numelui de *Signorelli* nu trebuie căutat nici în vreo particularitate oarecare a acestui nume, nici în vreun caracter psihologic al ansamblului în care acesta s-a inserat. Numele uitat îmi era la fel de familiar ca acela al lui Botticelli şi mult mai familiar decît acela al lui Boltraffio, care nu-mi era cunoscut decît prin amănuntul apartenenţei sale la şcoala milaneză. Cît despre condiţiile în care se produsese uitarea, acestea mi-au părut insignifiante şi incapabile de a furniza vreo explicaţie : făceam, în tovărăşia unui străin, o călătorie în trăsură, de la Ragusa, în Dalmaţia, la o staţiune din Herţegovina ; în cursul voiajului, conversaţia s-a fixat la un moment dat asupra Italiei şi l-am întrebat pe tovarăşul meu de drum dacă a fost la Orvieto şi dacă a văzut celebrele fresce ale lui ...

b) Uitarea numelui este explicabilă, dacă iau în consideraţie subiectul care a precedat în mod nemijlocit conversaţia noastră despre Italia şi în acest caz apare ca un *efect al perturbării provocate de tema precedentă asupra subiectului nou.* Cu puţin timp înainte de a-mi fi întrebat tovarăşul de călătorie dacă a fost la Orvieto, noi discutasem despre moravurile turcilor din Bosnia şi Herţegovina. Îi împărtăşisem interlocutorului meu cele aflate de la un confrate care profesa în partea locului, anume că aceşti turci au o deplină încredere în medic, dar şi o deplină încredere în destin, resemnîndu-se. Dacă eşti obligat să le anunţi faptul că starea cutărui sau cutărui bolnav apropiat lor este disperată, ei răspund : „Domnule *(Herr),* ce să-i faci ? Ştiu că de ţi-ar sta în puteri să tămăduieşti bolnavul, l-ai tămădui". Avem aici două nume Bosnia *(Bosnien)* şi Herţegovina *(Herzegowina)* şi un cuvînt : Domn *(Herr)*[2], care toate trei se lasă intercalate într-un lanţ de asociaţii între *Signorelli — Botticelli* şi *Boltraffio.*

c) Admit că dacă suita de idei legată de moravurile turcilor din Bosnia etc. a putut tulbura o idee apărută imediat după aceea, faptul s-a petrecut deoarece atenţia mea a părăsit-o înainte de epuizarea ei. Subliniez îndeosebi faptul că avusesem intenţia să povestesc o altă anecdotă care stăruia în memoria mea alături de prima. Aceşti turci bosniaci arată un interes excepţional plăcerilor sexuale şi, cînd sînt atinşi de tulburări sexuale, îi cuprinde o disperare care contrastează izbitor cu resemnarea lor în faţa morţii. Unul dintre pacienţii confratelui meu, într-o bună zi i-a spus : „Ştii bine, domnule *(Herr),* că atunci cînd *asta* nu mai merge, viaţa nu mai are nici un preţ". Totuşi eu mă abţinusem să vorbesc despre acest lucru, preferînd să nu abordez acest subiect scabros într-o conversaţie cu un străin. Ba chiar am făcut mai mult : m-am străduit să-mi distrag atenţia de la cursul unor idei care în mintea mea s-ar fi putut raporta la tema : „Moarte şi sexualitate". Mă găseam în acea clipă sub impresia unui eveniment despre care am luat cunoştinţă cu cîteva săptămîni mai devreme, în intervalul unui scurt sejur la *Trafoi :* un bolnav, care mi-a dat multă bătaie de cap, s-a sinucis din cauza unei tulburări sexuale incurabile. Îmi dau perfect de bine seama că acest trist eveniment şi toate amănuntele legate de persoana sa nu existau în mintea mea sub formă de amintire conştientă, în timpul călătoriei în Herţegovina. Însă afinitatea între *Trafoi* şi *Boltraffio* mă obligă să admit că, în ciuda distragerii intenţionale a atenţiei mele, suferam influenţa acestei reminiscenţe.

d) Îmi este imposibil să mai văd în uitarea numelui Signorelli un fapt întîmplător. Sînt obligat să văd în acest fapt efectul unor *mobiluri psihice.* Tocmai din raţiuni de ordin psihic mi-am întrerupt discuţia (despre moravurile turcilor etc.) şi din raţiuni de aceeaşi natură am împiedicat pătrunderea în conştiinţa mea a ideilor adiacente, care ar fi adus povestirea mea pînă la ştirea aflată la Trafoi. Voiam, prin urmare, să uit ceva. Am *refulat* ceva. Ce-i drept, voiam să uit altceva decît numele meşterului de la Orvieto, însă, între acest „altceva" şi numele cu pricina s-a stabilit o legătură de asociaţie, în aşa fel încît actul meu de voinţă şi-a greşit ţinta, şi, *involuntar,* am uitat acest nume, pe cînd intenţionam să uit „altceva". Dorinţa de a nu-mi aminti privea un conţinut ; neputinţa de a nu-mi aminti s-a manifestat cu privire la alt conţinut. Evident, cazul ar fi cu mult mai simplu, dacă dorinţa de a nu-ţi aminti şi deficienţa de memorie s-ar referi la acelaşi conţinut. Numele de substituţie, pe de altă parte, nu-mi mai apar atît de nejustificate ca înainte de explicaţie. Ele mă previn (printr-un fel de compromis) atît în legătură cu ceea ce am uitat, cît şi în legătură cu ceea ce voiam să-mi amintesc, arătîndu-mi că intenţia mea de a uita ceva nici n-a reuşit şi nici n-a eşuat în întregime.

e) Genul de asociaţii care s-a stabilit între numele căutat şi subiectul refulat (privitor la moarte şi sexualitate, în care figurează numele Bosnia, Herţegovina, Trafoi) este cu totul bizar. Schema articolului din 1898 încearcă să dea o reprezentare concretă acestei asociaţii (fig. 4).

Numele de Signorelli a fost divizat în două. Ultimele două silabe se regăsesc ca atare în unul din numele de substituţie *(elli),* iar primele două, ca urmare a traducerii lui *Signor* prin domn *(Herr),* au contractat raporturi numeroase şi variate cu numele legate de ideea refulată, ceea ce le-a făcut inutilizabile pentru reproducere. Substituţia numelui Signorelli s-a efectuat oarecum prin intermediul unei deplasări de-a lungul combinaţiei de nume „Herţegovina-Bosnia", fără a ţine seama deloc de sensul şi delimitarea acustică a silabelor. Deci numele par să fi fost tratate în acest proces în felul cuvintelor unei propoziţii pe care vrem s-o transformăm în rebus. La conştiinţă n-a ajuns nici o informaţie despre procesul prin care numele Signorelli a fost înlocuit prin alte nume. *La prima vedere,* între subiectul de conversaţie în care figura numele Signorelli şi subiectul refulat care îl precedase în mod nemijlocit, nu se întrevede nici un alt raport, în afară de acela determinat de

[2]) Cuvintele dintre paranteze reprezintă expresiile folosite în originalul în limba germană. (Nota trad.)

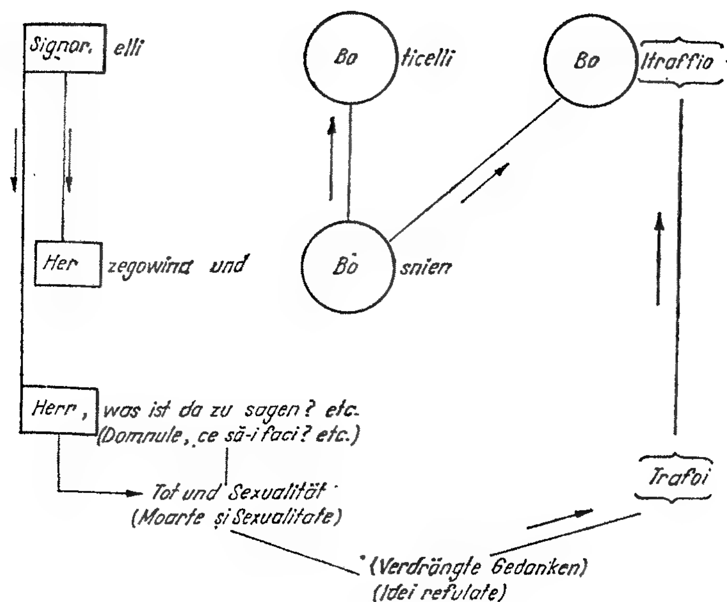

Fig. 4

similitudinea de silabe (mai precis, de succesiuni de litere), atît într-un nume, cît și în celălalt.

Poate că nu este inutil să notăm că nu există nici o contradicție între explicația propusă de noi și teza psihologilor care văd, în anumite relații și dispoziții, condițiile reproducerii mnezice și ale uitării. Noi ne mărginim să afirmăm că factorii recunoscuți de multă vreme ca jucînd rolul de cauze determinante în uitarea unui nume se complică, în anumite cazuri, cu intervenția unui *motiv* suplimentar, și în același timp noi explicăm mecanismul falsei reminescențe. În cazul nostru, acești factori au trebuit să intervină cu necesitate, spre a permite elementului refulat să capteze prin asociație numele căutat și să-l antreneze cu el în procesul refulării. În legătură cu alt nume, care prezintă condiții de reproducere mai favorabile, acest fapt poate că nu s-ar fi produs. Deși este normal ca un element refulat să încerce mereu și în toate cazurile, într-un fel sau altul să se manifeste în afară, el nu izbutește însă s-o facă decît în prezența unor condiții particulare propice. În anumite cazuri, refularea se efectuează fără tulburări funcționale sau, așa cum o putem spune pe drept cuvînt, fără simptome.

În rezumat, condițiile necesare spre a se produce uitarea unui nume însoțită de falsa recunoaștere sînt următoarele : 1) o anumită tendință de uitare a acestui nume ; 2) un proces de refulare care să aibă loc cu puțin mai înainte ; 3) posibilitatea stabilirii unei asociații *exterioare* între numele respectiv și elementul refulat. Probabil că nu este locul

să exagerăm valoarea acestei din urmă condiții, deoarece, dată fiind ușurința cu care se fac asociațiile, ea va fi îndeplinită în majoritatea cazurilor. O altă chestiune, mult mai importantă, este aceea de a ști dacă o asociație exterioară de acest gen constituie într-adevăr o condiție suficientă pentru ca elementul refulat să împiedice reproducerea numelui căutat și dacă nu cumva pentru aceasta este necesară o legătură mai intimă între cele două subiecte. La prima vedere ești ispitit să negi această ultimă necesitate și să consideri ca fiind suficientă întîlnirea cu totul pasageră a celor două elemente cu totul disparate. La un examen mai serios, însă, și în cazuri tot mai numeroase, se constată că cele două elemente (elementul refulat și cel nou), legate printr-o asociație exterioară, prezintă de asemenea raporturi intime, adică se apropie prin conținuturile lor, așa cum și era într-adevăr în cazul *Signorelli*.

Valoarea concluziei furnizate de analiza exemplului *Signorelli* variază, în funcție de modul în care considerăm acest caz ca fiind tipic sau, dimpotrivă, un accident izolat. Personal cred că se poate afirma că uitarea numelor însoțită de falsă reminiscență are loc cel mai adesea în modul descris de noi. Aproape totdeauna cînd am putut observa acest fenomen la mine însumi, am fost în situația de a-i da aceeași explicație ca în cazul *Signorelli*, adică de a-l vedea determinat de refulare. Dealtfel aș putea cita și alt argument în sprijinul vederilor mele privitoare la caracterul tipic al cazului *Signorelli*. Cred, de exemplu, că nimic nu ne îndreptățește să stabilim o linie de demarcație între cazurile de uitare de nume însoțită de falsă reminiscență și acelea în care ni se prezintă nume de substituție incorecte. În anumite cazuri, aceste nume de substituție se prezintă în mod spontan, în alte cazuri le putem face să apară printr-un efort de atenție și, odată apărute, ele prezintă, față de elementul refulat și numele căutat, aceleași raporturi ca în cazul unei apariții spontane. Pentru ca numele de substituție să devină conștient, trebuie mai întîi un efort de atenție și apoi o anumită condiție legată de materialul psihic. Această ultimă condiție trebuie, după părerea mea, să fie căutată în ușurința mai mare sau mai mică cu care se stabilește asociația exterioară, necesară, între cele două elemente. În acest fel un mare număr de cazuri de uitare de nume *fără* falsă reminiscență se atașează la cazurile cu formarea de nume de substituție, adică la cazurile în care intervine mecanismul demonstrat în exemplul Signorelli. Nu voi merge pînă acolo încît să afirm că toate cazurile de uitare de nume pot fi trecute în această categorie. Există cu siguranță uitări de nume unde lucrurile se petrec mult mai simplu. Fără a risca depășirea granițelor prudenței, putem conchide în felul următor : *pe lîngă simpla uitare a unui nume propriu, există cazuri în care uitarea este determinată de o refulare.*

*
* *

II

UITAREA DE CUVINTE STRĂINE

Vocabularul uzual al limbii noastre materne pare a fi, în limitele funcționării normale a facultăților noastre, asigurat împotriva uitării. Se știe că alta este situația cuvintelor aparținînd unor limbi străine. In acest caz înclinația spre uitare interesează întreaga sferă a discursului, un prim grad de perturbație funcțională întîlnindu-se în iregularitatea cu care noi manipulăm o limbă străină, potrivit cu starea noastră generală și cu gradul nostru de oboseală. În anumite cazuri, uitarea cuvintelor străine se supune mecanismului de acum descris în legătură cu cazul *Signorelli*. Voi cita, în sprijinul acestei afirmații, o unică analiză încărcată de detalii prețioase, referitoare la uitarea unui cuvînt nonsubstantiv, făcînd parte dintr-un text latinesc. Îmi iau permisiunea de a relata acest mărunt accident cît mai în amănunt și mai concret cu putință.

Vara trecută, tot în cursul unei călătorii de vacanță, m-am reîntîlnit cu un tînăr de formație universitară, care (după cîte am observat imediat) era la curent cu unele dintre lucrările mele de psihologie. Conversația noastră a atins, nu mai știu în ce mod, problema situației noastre sociale, iar el, fire ambițioasă, s-a lansat în lamentații asupra stării de inferioritate la care era condamnată generația lui, privată de posibilitatea de a-și dezvolta talentele și de a-și satisface trebuințele. Și-a încheiat pătimașa diatribă prin acel celebru vers al lui Vergiliu, în care nenorocita Didona remite posterității grija de a-i răzbuna insulta pe care i-a adus-o Enea : *Exoriare...*, voia el să spună, însă neputînd reconstitui citatul, a căutat să disimuleze evidenta lacună a memoriei sale prin intervertirea ordinii cuvintelor : *Exoriar(e) ex nostris ossibus ultor !* Contrariat, el îmi spuse în cele din urmă :

— Vă rog să nu luați această expresie batjocoritoare într-un fel care să vă facă să vă bucurați de încurcătura în care mă aflu. Mai degrabă ajutați-mă. Acestui vers îi lipsește ceva. Vreți să mă ajutați să-l reconstitui ?

— Cu plăcere, i-am răspuns, și am citat versul complet :

Exoriar(e) *aliquis* nostris ex ossibus ultor ! [1])

— Ce stupid, să uiți asemenea cuvînt ! Dealtminteri, după părerea dumneavoastră, nimic nu se uită fără motiv. Aș fi foarte curios să știu cum am putut să uit acest pronume nehotărît *aliquis*.

[1]) Traducerea versului din *Eneida* : „Fie ca din osemintele noastre să răsară un răzbunător". În concepția lui Vergiliu viitorul răzbunător al cartaginezilor învinși de romani este Hannibal (Nota trad.)

Am acceptat cu amabilitate provocarea, în speranța de a-mi îmbogăți colecția cu încă un exemplu. Deci am spus :

— Să vedem. Însă vă rog să-mi împărtășiți în mod *sincer* și *necritic* tot ceea ce vă trece prin minte cînd, fără nici o intenție definitivă, vă îndreptați atenția asupra cuvîntului uitat [2]).

— Prea bine ! Poftim, îmi vine ideea ridiculă de a descompune cuvîntul în *a* și *liquis*.

— Ce-o fi însemnînd acest lucru ?

— Habar n-am.

— Ce alte idei vă mai trec prin cap ?

— *Relicve. Lichidare. Lichid. Fluid.* Vă spune ceva ?

— Absolut nimic. Continuați.

— Mă gîndesc, spuse el cu un surîs sarcastic, la *Simon* din *Trent*, ale cărui moaște le-am văzut, acum doi ani, într-o biserică din Trent. Mă gîndesc la acuzațiile de omoruri rituale care, chiar în prezent, se aduc din nou evreilor și, de asemenea, mă gîndesc la lucrarea lui Kleinpaul care vede în aceste pretinse victime ale evreilor încarnări, mai bine zis noi ediții legendare ale Mîntuitotrului.

— Această ultimă idee nu este deloc fără legătură cu subiectul care ne preocupa înainte de a fi rostit citatul latinesc.

— Întocmai. Mă gîndesc apoi la un articol pe care l-am citit recent într-un ziar italian. Cred că titlul acestuia era : „Părerea Sfîntului Augustin despre femei". Ce concluzie trageți din toate astea ?

— Vom vedea.

— Acum îmi apare o idee care, cu siguranță, nu are nici o legătură cu subiectul nostru.

— Abțineți-vă, vă rog, de la orice atitudine critică.

— Mi-ați mai spus-o. Îmi amintesc de un bătrîn semeț, pe care l-am întîlnit în ultima săptămînă, în călătoria mea. Un adevărat *original*. Semăna cu o pasăre mare de pradă. Îl cheamă, dacă vreți să știți, *Benedict*.

— O adevărată galerie de sfinți și de părinți ai bisericii : sfîntul Simon, sfîntul Augustin, sfîntul Benedict. Un alt părinte al bisericii se numea, cred, *Origene (Origenes)*. Dealtfel, trei dintre aceste nume sînt prenume ca *Paul* din *Kleinpaul*.

— Iar acum mă gîndesc la *sfîntul Ianuarie* și la minunea sîngelui său. Dar toate acestea se succed mecanic.

— Lăsați aceste observații. Sfîntul Ianuarie și sfîntul Augustin ne fac, amîndoi, să ne gîndim la calendar. Vreți să-mi amintiți minunea sîngelui ?

— Bucuros. Într-o biserică din Neapole se păstrează într-o fiolă sîngele sfîntului Ianuarie, care, grație unui miracol, se *lichefiază* în fiecare an, într-o anumită zi de sărbătoare. Oamenii din popor țin mult la această minune și se arată tare nemulțumiți cînd ea întîrzie, cum s-a întîmplat odată, pe vremea ocupației franceze. Generalul comandant — nu era oare Garibaldi ? — l-a luat atunci pe paroh de-o parte și, arătîn-

[2]) Acesta este tocmai mijlocul general de a aduce în conștiință elementele de reprezentare care se disimulează. Cf. lucrarea mea *Traumdeutung*, p. 69 (ed. a 7-a, p. 71).

du-i cu un gest plin de tilc soldații înșiruiți afară, i-a spus că *speră* ca săvîrșirea minunii să nu întîrzie. Într-adevăr, ea se săvîrși.

— Apoi ? Continuați. De ce ezitați ?

— Acum mă gîndesc la altceva... Dar e un lucru prea personal, spre a vi-l mărturisi... Dealtfel nici nu văd vreo legătură între acest lucru și ceea ce ne interesează și, ca atare, nici necesitatea de a vi-l povesti...

— Nu vă preocupați de legături. Desigur, nu vă pot sili să-mi povestiți lucruri care vi se par dezagreabile, însă atunci nu-mi mai cereți să vă explic cum ați ajuns să uitați cuvîntul *aliquis*.

— Chiar așa ? Ei bine, gîndul mi-a zburat pe neașteptate la o doamnă de la care aș putea primi foarte ușor o știre la fel de neplăcută, atît pentru dînsa, cît și pentru mine.

— Știrea că a rămas însărcinată ?

— Cum de ați ghicit-o ?

— Foarte ușor. Mi-ați oferit suficiente date. Amintiți-vă de toți *sfinții din calendar* despre care mi-ați vorbit, de povestea cu *lichefierea sîngelui care are loc într-o anumită zi*, despre *emoția care pune stăpînire pe oameni cînd lichefierea nu are loc, despre amenințarea abia deghizată că dacă minunea nu se săvîrșește, se va întîmpla așa și pe dincolo...* V-ați servit de minunea sfîntului Ianuarie într-o manieră remarcabil alegorică, ca de o reprezentare imagistică a ceea ce vă preocupă în legătură cu ciclul menstrual al doamnei în chestiune.

— Și am făcut-o fără să-mi dau seama. Credeți, într-adevăr, că dacă am fost incapabil să reproduc cuvîntul *aliquis*, aceasta s-a întîmplat din cauza acestei neliniștite așteptări ?

— Mi se pare în afară de orice dubiu. Amintiți-vă numai de faptul cum ați descompus cuvîntul în *a* și *liquis*, și de asociațiile : *relicve, lichidare, lichid*. Ce să mai spunem de sfîntul Simon, sacrificat pe cînd era copil, și la care v-ați gîndit după ce ați vorbit de relicve ?

— Mai bine renunțați. Sper că dacă, într-adevăr, voi fi avut aceste idei, nu le veți lua în serios. Vă voi mărturisi, în schimb, că doamna despre care este vorba e italiancă și că în compania ei am văzut Neapole. Oare să nu fie vorba în toate acestea de niște coincidențe fortuite ?

— E treaba dumneavoastră să judecați dacă toate aceste coincidențe se lasă explicate doar prin hazard. Eu țin însă să vă spun că ori de cîte ori veți voi să analizați cazuri de acest gen, vă veți găsi negreșit condus spre „hazarduri" la fel de singulare și de remarcabile [3]).

Am destule motive să acord o mare valoare acestei scurte analize pentru care îi sînt îndatorat tovarășului meu de călătorie amintit. În primul rînd, în acest caz am avut posibilitatea să sondez o sursă care în genere mi se refuză. Într-adevăr, cel mai adesea sînt constrîns să

[3]) Această scurtă analiză a stîrnit mult ecou în literatură, provocînd vii discuții. Pornind de la această analiză, E. Bleuler a încercat să stabilească temeiul matematic al interpretării psihanalitice și a ajuns la concluzia că ea are o mai mare valoare de probabilitate decît mii de „cunoștințe" necontestate ale medicinii — și că situația mai deosebită a acestei analize este determinată de faptul că nu sîntem obișnuiți să calculăm probabilități psihologice *(Das autistisch-undisziplinierte Denken in der Medizin und seine Überwindung*, Berlin, 1919).

împrumut faptelor mele de autoobservație exemplele de tulburări funcționale de ordin psihic, care survin în viața de toate zilele și pe care încerc să le adun aici. Cît despre materialul mult mai abundent oferit de bolnavii mei nevrotici, caut să-l evit, spre a preîntîmpina obiecția că fenomenele pe care le descriu nu constituie decît efecte și manifestări ale nevrozei. Sînt de aceea fericit ori de cîte ori mă aflu în prezența unei persoane de o sănătate psihică perfectă, care consimte să se supună unei analize de acest gen. Apoi, această analiză îmi pare mai importantă și din alt unghi de vedere, ca reprezentînd un caz de uitare a unui cuvînt *fără* o amintire de substituție, ceea ce confirmă propoziția pe care am formulat-o mai sus, anume că absența sau prezența amintirilor de substituție incorecte nu determină diferențe esențiale între diversele categorii de cazuri [4]).

Principalul interes al exemplului *aliquis*, rezidă într-o altă deosebire care-l diferențiază de cazul *Signorelli*. În acesta din urmă, într-adevăr, reproducerea numelui este tulburată de reacția unei suite de idei începută și întreruptă cîtva timp mai înainte, dar al cărei conținut nu prezenta nici un raport aparent cu subiectul de conversație care urma și în care figura numele Signorelli. Între subiectul refulat și acela în care figura numele uitat, exista pur și simplu un raport de continuitate în timp ; acest raport a fost însă suficient ca să lege unul de altul cele două subiecte, printr-o asociație exterioară [5]). În exemplul *aliquis*, dimpotrivă, nu este nici urmă de un subiect independent și refulat care, ocupînd cu

[4]) O observație mai fină permite să se reducă opoziția care pare să existe între cazurile *Signorelli* și *aliquis*, cu privire la amintirile de substituție. În cazul din urmă uitarea pare de asemenea însoțită de formarea unor cuvinte de substituție. Cînd, ulterior, l-am întrebat pe interlocutorul meu dacă, în cursul eforturilor sale de a-și aminti cuvîntul uitat, nu i-a venit în minte un cuvînt de substituție, acesta m-a informat că a fost tentat să introducă invers silaba *ab : nostris AB ossibus* (în loc de : *nostris Ex ossibus)* și că cuvîntul *exoriare* i s-a impus într-un mod cu totul net și inflexibil. Sceptic, el adaugă că, fără îndoială, lucrurile s-au petrecut astfel pentru că era vorba de cuvîntul inițial al versului. La rugămintea mea de a căuta totuși asociațiile care s-au ivit în mintea sa pentru *exoriare*, el mi-a oferit cuvîntul *exorcism*. Socot, prin urmare, drept absolut posibil faptul ca accentul pe care îl punea în reproducere pe cuvîntul *exoriare* să nu fi fost, la drept vorbind, decît expresia unei substituții legată ea însăși de numele sfinților. Este vorba, totuși, de subtilități cărora nu se cuvine să le dăm prea mare însemnătate. Dar nimic nu ne împiedică să admitem că producerea unei amintiri de substituție, de orice fel, constituie un semn constant, poate caracteristic de revelator, al unei uitări motivate prin refulare. Această formație substitutivă ar avea loc chiar în cazul în care numele de substituție incorecte ar lipsi : ea s-ar manifesta atunci prin accentuarea unui element care se atașează imediat la elementul uitat. Așa se explică faptul că, de exemplu în cazul *Signorelli*, amintirea vizuală a ciclului frescelor și aceea a portretului său figurînd într-un colț al acestor tablouri, îmi erau de o claritate deosebită, cum n-o ating niciodată amintirile mele vizuale, și aceasta în vreme ce eram incapabil să-mi amintesc numele pictorului. Într-un alt caz, de asemenea expus în articolul meu din 1898, uitasem cu desăvîrșire numele străzii unde locuia, într-un anumit oraș, o persoană căreia trebuia să-i fac o vizită ce-mi era dezagreabilă, pe cînd reținusem perfect numărul casei ; adică exact contrariul a ceea ce mi se întîmplă în mod normal, memoria cifrelor și numerelor fiindu-mi foarte deficitară.

[5]) În ceea ce privește lipsa unei legături între cele două suite de idei în cazul *Signorelli*, n-aș putea s-o afirm cu certitudine, deoarece urmînd cît mai departe posibil analiza ideii refulate dincolo de subiectul privitor la moarte și sexualitate, ne găsim în preznța unei idei care se apropie de subiectul frescelor din Orvieto.

puţin timp înainte gîndirea conştientă, să fi acţionat mai apoi ca element perturbator. În acest caz, tulburarea reproducerii provine de la subiectul însuşi, ca urmare a unei contradicţii inconştiente care se ridică împotriva ideei-dorinţă exprimată în versul citat. Iată care ar fi geneza uitării cuvîntului *aliquis :* interlocutorul meu se plîngea că generaţia actuală a poporului său nu se bucură de toate drepturile la care năzuieşte şi prezice, întocmai ca Didona, că o nouă generaţie va veni să-i răzbune pe oprimaţii de astăzi. Făcînd aceste afirmaţii, el se adresa mintal posterităţii, însă în aceeaşi clipă se naşte o idee în contradicţie cu dorinţa sa : „Oare tu doreşti chiar atît de mult să ai o posteritate a ta ? Nu-i adevărat. Ce mai încurcătură, dacă tu ai primi în clipa următoare, de la o persoană pe care o cunoşti, ştirea care să-ţi anunţe speranţa unei posterităţi ! Nu, n-ai nevoie de posteritate, oricît de mare ar fi setea ta de răzbunare". Această contradicţie se manifestă, exact ca în exemplul Signorelli, printr-o asociaţie exterioară între unul din elementele de reprezentare ale interlocutorului meu şi unul din elementele dorinţei contrariate ; însă de această dată asociaţia se efectuează într-un mod extrem de violent şi urmînd căi care par artificiale. O altă analogie esenţială cu cazul *Signorelli* constă în faptul că contradicţia vine din straturile refulate şi este provocată de idei care n-ar putea decît să distragă atenţia.

Iată ce aveam să comunicăm în legătură cu deosebirile şi asemănările interne dintre cele două cazuri de uitare de cuvinte. Am constatat existenţa unui al doilea mecanism al uitării, constînd în perturbarea unei idei printr-o contradicţie interioară venită din straturile refulate. Acest mecanism, care nouă ni se pare lesne de înţeles, vom avea de multe ori ocazia să-l reîntîlnim în cursul cercetărilor noastre.

*

* *

III

UITAREA DE NUME ŞI DE GRUPURI DE CUVINTE

Experienţa pe care am dobîndit-o cu privire la mecanismul uitării unui cuvînt care face parte dintr-o frază într-o limbă străină ne autorizează să ne întrebăm dacă uitarea frazelor în limba maternă admite aceeaşi explicaţie. În general nu se manifestă nici o uimire în faţa neputinţei în care ne găsim uneori de a reproduce fidel şi fără lacune o formulă sau o poezie pe care, nu demult, am memorizat-o. Cum însă uitarea nu interesează în egală măsură întregul ansamblu a ceea ce s-a memorat, ci numai anumite elemente, poate că nu este lipsit de interes să supunem unui examen analitic cîteva exemple dintre aceste reproduceri incorecte.

Unul dintre tinerii mei colegi care, cu prilejul unei convorbiri pe care am avut-o împreună, şi-a exprimat părerea că uitarea poeziilor în limba maternă ar putea să aibă aceleaşi cauze ca şi uitarea cuvintelor dintr-o frază într-o limbă străină, ni s-a oferit ca subiect de experienţă, spre a contribui la elucidarea acestui fenomen. Întrebîndu-l care poezie ar putea să intereseze experimentul nostru, el mi-a citat *Logodnica din Corint,* de Goethe, poem care îi plăcea mult şi din care credea că ştie pe dinafară cel puţin cîteva strofe. Dar iată că el dovedeşte, încă de la primul vers, o nesiguranţă frapantă : „Cum trebuie spus : *întorcîndu-se de la Corint la Atena,* sau : *întorcîndu-se de la Atena la Corint ?"*. Eu însumi am avut un moment de şovăială, dar am sfîrşit prin a observa rîzînd că titlul poemului : „Logodnica din Corint" nu lasă nici o îndoială cu privire la direcţia urmată de tînărul bărbat. Reproducerea primei strofe s-a făcut destul de bine sau, cel puţin, fără deformări şocante. După primul vers al strofei a doua, tînărul meu coleg se opri puţin, dar îşi reluă de îndată recitarea, în felul următor :

Aber wird er auch willkommen scheinen,
Jetzt, wo jeder Tag was Neues bringt ?
Denn er ist noch Heide mit den Seinen
Und sie sind Christen und — getauft. [1])

Îl ascultam puţin surprins, de mai multă vreme, dar abia după ce a pronunţat ultimul vers am recunoscut amîndoi că în această strofă s-a strecurat o deformare. Nereuşind să facem îndreptarea, am căutat în

[1]) Dar fi-va el binevenit / Acum cînd fiecare zi aduce noutăţi ? / Căci el şi-ai lui sînt încă păgîni, / În timp ce dînşii sînt creştini şi botezaţi. (Nota trad.)

bibliotecă volumul de poezi al lui Goethe și mare ne-a fost mirarea să constatăm că al doilea vers al acestei strofe fusese înlocuit printr-o frază care, de la un capăt la celălalt, era creația recitatorului. Iată versul corect :

Aber wird er auch willkommen scheinen,

Wenn er teuer nicht die Gunst erkauft ? [2]

Dealtfel, cuvîntul *erkauft* (din cel de-al doilea vers autentic) rimează cu *getauft* (din versul al patrulea), și mi s-a părut ciudat că constelația acestor cuvinte : *păgîn, creștin* și *botezați* nu i-au înlesnit reproducerea textului.

— Ați putea să-mi explicați, îi cerui colegului meu, cum de ați ajuns să uitați atît de bine acest vers dintr-o poezie care, după cum pretindeți, vă este atît de familiară ? Și aveți vreo idee despre sursa de unde provine fraza pe care ați substituit-o versului uitat ?

El era, desigur, capabil să dea explicația cerută, însă era vădit faptul că nu prea era dispus s-o facă.

— Fraza : *acum cînd fiecare zi aduce noutăți,* nu mi-e necunoscută ; cred că am întrebuințat-o nu demult, vorbind despre clientela mea a cărei extindere reprezintă pentru mine, credeți-mă, un motiv de mare satisfacție. Dar de ce oi fi pus eu această frază în strofa recitată ? Fără îndoială că trebuie să fie o cauză. Este evident că fraza : *dacă nu plătește scump această favoare,* nu-mi era pe plac. Aceasta se leagă de o cerere în căsătorie care mi-a fost refuzată prima oară, însă pe care mi-am propus s-o reînnoiesc, dat fiind că situația mea materială s-a îmbunătățit. Nu vă pot spune mai mult, dar e sigur că nu-mi place să mă gîndesc că, dacă de data aceasta cererea mea va fi primită, faptul se va datora unui simplu calcul, după cum tot din calcul a fost respinsă prima dată.

Explicația mi s-a părut suficientă și, în cel mai rău caz, m-aș fi putut abține să mai cer alte amănunte. Însă am insistat :

— Dar cum se face că ați ajuns să introduceți persoana dumneavoastră și chestiunile ei private în textul *Logodnicii din Corint ?* Să fie și în cazul dumneavoastră o diferență de religie ca între logodnicii din poemul lui Goethe ?

(Keimt ein Glaube neu,
wird oft Lieb'und Treu
wie ein böses Unkraut ausgerauft) [3]

Nu ghicisem prea bine, însă am putut constata în ce măsură o întrebare bine orientată este în stare să clarifice un om asupra lucrurilor de care nu este conștient. Așa se face că interlocutorul meu m-a

[2]) Dar fi-va el binevenit / *dacă nu plătește scump această favoare ?* (Nota trad.).

[3]) Încolțește o credință nouă/smulgînd adesea iubire și fidelitate/ca pe o iarbă rea (Nota trad.).

privit cu o expresie de suferință și de nemulțumire și, ca pentru sine însuși, a recitat cu voce scăzută un alt pasaj din poem :

Sieh sie an genau !
Morgen ist sie grau [4]).

și adaugă : — Ea este puțin mai în vîrstă decît mine.

Nevoind să-l mai mîhnesc, am întrerupt interogatoriul. Mă edificasem îndeajuns. Remarcabil în acest caz este faptul că, în efortul meu de a ajunge la cauza unei lacune de memorie aparent anodine, m-am găsit în prezența unor circumstanțe profunde, intime, asociate la interlocutorul meu cu sentimente penibile.

Iată acum un alt caz de uitare a unei fraze dintr-o poezie cunoscută. Acest caz a fost publicat de d. C. G. Jung [5] și îl reproduc textual.

Un domn vrea să recite cunoscuta poezie (a lui Heinrich Heine) : „Un pin se-naltă singuratic" etc. La fraza care începe cu cuvintele : „îi este somn", el se oprește neputincios, uitînd cu totul cuvintele „cu o altă învelitoare". O asemenea scăpare dintr-un vers atît de cunoscut mi s-a părut surprinzătoare și l-am rugat pe subiect să reproducă în mod liber tot ceea ce îi trece prin cap în legătură cu cuvintele „cu o altă învelitoare". A rezultat următoarea serie :

„În legătură cu învelitoarea albă, mă gîndesc la un linţoliu — la o pînză cu care se acoperă mortul (pauză) — iar acum mă gîndesc la un prieten drag — fratele lui tocmai a murit subit pare-se de un atac de apoplexie — dealtfel, *și el,* era tare trupeș — prietenul meu are *aceeași* constituție și m-am gîndit că ar putea muri în *același fel* — pesemne că nu prea face mișcare — cînd am aflat știrea morții, m-a cuprins deodată teama, mi-e frică să nu mor de un accident asemănător, căci toți din familie avem tendința de a lua proporții și bunicul meu a murit, *și el,* de un atac ; găsesc că sînt prea gras și zilele acestea am început o cură de slăbire".

„Domnul, notează Jung, s-a identificat în acest fel, fără a-și da seama, cu molidul acoperit cu un linţoliu alb".

Exemplul care urmează și pe care-l datorez prietenului meu S. Ferenczi, din Budapesta, se raportează, spre deosebire de precedentele, nu la fraze extrase din opera poeților, ci la propriul discurs al subiectului. Acest exemplu ne pune în fața unuia dintre acele cazuri, nu prea frecvente, în care uitarea se pune în serviciul prudenței noastre, ori de cîte ori ne aflăm în fața riscului de a ceda unei dorințe impulsive. Actul ratat dobîndește atunci valoarea unei funcții utile. Odată treziți la realitate, noi aprobăm această mișcare interioară care, în timp ce ne

[4]) Colegul meu a modificat întrucîtva acest frumos pasaj al poemului, atît în ceea ce privește textul, cît și aplicația sa. Tînăra fată-fantomă spune logodnicului ei :

Meine Kette hab'ich dir gegeben ;
Deine Locke nehm'ich mit mir fort.
Sieh sei an genau !
Morgen bist du grau !
Und nur braun erscheinst du wieder dort.

* Privește-o bine/Mîine va fi întunecată. (Nota trad.)

[5]) C. -G. Jung, *Ueber die Psychologie der Dementia praecox,* 1907, p. 64.

aflam sub imperiul dorinței, nu se putea manifesta decît printr-un lapsus, printr-o uitare, o neputință psihică.

„La o reuniune, cineva pronunță fraza : *„Tout comprendre c'est tout pardonner“* [6]. În legătură cu aceasta, am observat că prima parte a frazei este suficientă ; a voi să „ierți“ este a adopta o atitudine de aroganță, deoarece iertarea este o prerogativă a lui Dumnezeu și a clericilor. Unul dintre cei de față găsi observația mea foarte corectă. Simțindu-mă încurajat și voind, desigur, să justific buna opinie pe care și-o făcuse indulgentul meu preopinent, am declarat că recent am emis o idee încă și mai interesantă. Am voit să expun acea idee, dar nu izbuteam să mi-o amintesc. M-am retras imediat și am început să aștern pe hîrtie asociațiile libere care-mi răsăreau în minte. Acestea erau : mai întîi numele unui prieten care asistase la nașterea ideii amintite și numele străzii unde mă găseam atunci ; apoi mi-am amintit de numele unui alt prieten, *Max,* căruia obișnuiam să-i spunem *Maxi.* Aceasta îmi sugerează cuvîntul *maximă* și, în legătură cu aceasta, îmi amintesc că este vorba, ca și acum, de modificarea unei maxime cunoscute. Dar, fapt ciudat, această amintire face să apară în mintea mea nu o maximă, ci cele ce urmează : *„Dumnezeu l-a creat pe om după chipul său“* și varianta acestei fraze : *„Omul l-a creat pe Dumnezeu după chipul său“.* Ca o consecință, regăsesc în memorie ceea ce căutam : prietenul meu îmi spusese atunci, în strada Andrassy : „Nimic din ce este omenesc nu mi-e străin“, la care eu îi răspunsesem făcînd aluzie la experiența psihanalitică : „Ar trebui să mergi mai departe și să mărturisești că nimic din ce este animalic nu ți-e străin“. După ce, în fine, eram în posesia faptului căutat, mi-am dat seama că nu puteam cîtuși de puțin să-l împărtășesc societății în mijlocul căreia mă aflam. Tînăra soție a prietenului căruia eu îi reamintisem natura animală a inconștientului nostru, se afla de față și știam prea bine că ea nu era nicidecum pregătită să asculte lucruri atît de puțin măgulitoare. Uitarea mă cruțase de o serie de neplăceri din partea-i și de o discuție interminabilă. Fără îndoială, acesta a fost motivul acelei „amnezii temporare“. Interesant este faptul că ideea de substituție s-a exprimat într-o propoziție în care Dumnezeu era coborît la nivelul unei născociri omenești, în timp ce propoziția căutată de mine insista asupra originii animale a omului. Așadar, *capitis diminutio* [7] în ambele cazuri. Evident, totul nu este decît urmarea înlănțuirii ideilor despre „a înțelege și a ierta“, provocate de conversație. Să se remarce că dacă am reușit să găsesc repede fraza căutată, aceasta s-a întîmplat desigur datorită faptului că m-am retras din societatea care exercita un fel de cenzură, izolîndu-mă într-o încăpere goală.

De atunci încoace am analizat numeroase alte cazuri de uitare sau de reproducere defectuoasă a unor înlănțuiri de cuvinte și am avut prilejul să constat că mecanismul uitării, așa cum se degajă el din exemplele *aliquis* și *Logodnica din Corint,* se aplică aproape la toate cazurile. Nu

[6] „A înțelege totul este a ierta totul“ ; în limba franceză în textul original. (Nota trad.).

[7] Formulă specifică dreptului roman, prin care se declara moartea civilă a unei persoane, privarea acesteia de drepturi cetățenești, ca atare diminuarea influenței sale în societate. (Nota trad.)

totdeauna este confortabilă comunicarea acestor analize, deoarece adesea te vezi obligat, cum am văzut, să atingi chestiuni intime și uneori penibile pentru subiectul de experiență. De aceea mă voi abține să multiplic exemplele. Ceea ce au comun toate aceste cazuri, în ciuda diferențelor existente între conținuturile lor, este raportarea cuvintelor uitate sau *deformate,* în virtutea unei asociații oarecare, la o idee inconștientă, a cărei acțiune vizibilă se manifestă tocmai prin uitare.

Revin deci la uitarea numelor, în legătură cu care noi n-am epuizat nici cazuistica și nici motivele. Cum, periodic, am putut să observ la mine însumi acest fel de acte ratate, exemplele personale nu-mi lipsesc. Ușoarele accese de migrenă, de care sufăr și-n ziua de azi, mi se anunță cu cîteva ore înainte prin uitarea de nume, iar în toiul accesului, deși rămîn încă în stare să-mi continui lucrul, adesea pierd total capacitatea de a-mi aminti numele proprii. S-ar putea, așadar, invoca cazuri ca al meu, spre a opune o obiecție de principiu eforturilor noastre analitice. Din observații de acest gen nu rezultă, oare, că factorul cauzal al tendinței spre uitare, și îndeosebi al uitării numelor proprii, rezidă în tulburări de circulație și în tulburări funcționale generale ale creierului și nu am face bine să renunțăm la orice încercare de explicare psihologică a unor atare fenomene ? Nu cred. Aceasta ar însemna să confundăm mecanismul unui proces, uniform în toate cazurile, cu circumstanțele, variabile și întotdeauna necesare, susceptibile să-l favorizeze. Însă, în loc de a mă angaja într-o discuție, mai degrabă să încerc să resping obiecția cu ajutorul unei comparații.

Să presupunem că am fost atît de imprudent încît, la o oră înaintată din noapte, să mă aventurez într-un cartier pustiu al orașului, unde sînt atacat de răufăcători care-mi fură ceasul și punga. Mă duc la postul de poliție cel mai apropiat și concep următoarea declarație : în timp ce mă găseam în strada cutare, singurătatea și întunericul mi-au furat ceasul și punga. Chiar dacă astfel n-aș spune nimic inexact, n-aș risca mai puțin să fiu luat drept un om scrîntit la cap. Pentru a descrie situația reală, trebuie să spun că, favorizați de pustiul din jur și protejați de beznă, răufăcători necunoscuți mi-au furat obiectele mele de preț. Or, situația așa cum se prezintă ea în cazul uitării, este exact aceeași : favorizate de starea mea de oboseală, de tulburări de circulație, o forță necunoscută îmi răpește facultatea de a dispune de numele proprii întipărite în memoria mea, aceasta fiind aceeași forță care, în alte cazuri, în ciuda unei stări de sănătate perfectă, poate produce aceleași tulburări de memorie.

Cînd analizez cazurile de uitare de nume observate la mine însumi, constat aproape invariabil că numele uitat privește o persoană care mă afectează direct, în stare să-mi provoace sentimente violente, adesea penibile. Conformîndu-mă uzajului comod și cu adevărat recomandabil introdus de școala elvețiană (B l e u l e r, J u n g, R i k l i n), pot exprima cele de mai sus în felul următor : numele uitat stîrnește în mine un „complex personal“. Raportul care se stabilește între nume și persoana mea este un raport neașteptat, cel mai adesea determinat de o asociație superficială *(ambiguitate* a cuvîntului, consonanță unică) ; îl putem califica, în general, ca fiind un raport marginal. Spre a înțelege corect natura sa, voi cita cîteva exemple foarte simple :

1) Unul din pacienţii mei mă roagă să-i indic o staţiune termală pe Riviera. Cunosc o staţiune de acest fel în imediată apropiere de Genua, îmi amintesc pînă şi numele colegului german care profesează aici, însă nu sînt în stare să dau numele staţiunii pe care o cunosc atît de bine. Nu-mi rămîne decît să-l rog pe pacient să aştepte cîteva clipe, ca să merg să cer lămuriri unei persoane din familie — Cum se numeşte acea localitate de lîngă Genua, unde dr. N. are o mică staţiune în care tu şi doamna X aţi fost multă vreme la tratament ? — Tocmai tu să-i uiţi numele ? E *Nervi*.

Asta e : acest *Nervi* sună ca *Nerven* (nervi), iar nervii constituie obiectul ocupaţiilor şi preocupărilor mele de zi cu zi.

2) Un alt pacient al meu vorbeşte despre un loc de vilegiatură din zone învecinate şi afirmă că există acolo, pe lîngă alte două hanuri cunoscute, un al treilea care pentru el se leagă de o anumită amintire şi al cărui nume mi-l va spune îndată. Eu contest existenţa acestui al treilea han şi invoc, în sprijinul spuselor mele, faptul că am petrecut în acel loc şapte veri la rînd şi că, prin urmare, îl cunosc mai bine decît interlocutorul meu.

Iritat de contradicţie, acesta sfîrşeşte prin a-şi aminti numele. Hanul se numeşte *Der Hochwatner* [8]. Sînt silit să cedez şi să recunosc că am locuit şapte veri la rînd în preajma acestui han căruia cu puţin mai înainte îi negasem existenţa. Dar de ce am uitat locul şi numele ? Cred că pentru că acest nume semăna mult cu acela al unuia din confraţii mei de specialitate de la Viena şi ca atare, se raportează la un complex „profesional" al meu.

3) Altădată, fiind pe punctul de a cumpăra un bilet de la gara *Reichenhall*, nu am putut să-mi amintesc numele marii gări din apropiere, cu toate că am trecut de multe ori prin ea. Am fost obligat s-o caut pe hartă. Se cheamă *Rosenheim*. Înţeleg îndată în virtutea cărei asociaţii acest nume mi-a scăpat. Cu o oră mai înainte îi făcusem o vizită surorii mele, într-o localitate turistică pe lîngă Reichenhall ; sora mea se numeşte *Roza*, iar locul unde locuia ea era pentru mine un *Rosenheim* (locul de şedere al Rozei). Astfel, acest caz de uitare a fost determinat de un „complex familial" [9]).

4) Aş putea să dovedesc această acţiune cu adevărat distructivă a „complexului familial" folosindu-mă de o întreagă serie de exemple.

Într-o zi s-a prezentat la consultaţie un tînăr. Este fratele mai mic al uneia dintre pacientele mele, pe care l-am văzut de nenumărate ori şi căruia am obiceiul să mă adresez cu prenumele său. Cînd, după aceea, am vrut să relatez vizita sa, am fost absolut incapabil, cu toate artificiile la care am recurs, să-mi amintesc acel prenume care, o ştiam prea bine, nu era deloc neobişnuit. Am ieşit atunci pe stradă şi m-am apucat să citesc firmele. De îndată ce numele său mi-a căzut sub ochi, l-am recunoscut. Analiza mi-a arătat că stabilisem, între tînărul vizitator şi propriul meu frate, o comparaţie care implica un proces de refulare :

[8]) În româneşte observatorul înalt, belvedere de mare altitudine (Nota trad.)

[9]) S. F r e u d omite aici să precizeze faptul, esenţial, că se afla după o dispută neplăcută cu sora sa (Nota trad.)

într-o situaţie analoagă, fratele meu s-ar fi comportat la fel, sau mai bine ? Asociaţia exterioară între ideea ce se raporta la propria mea familie şi aceea care se raporta la acea familie străină mi-a fost favorizată de faptul pur întîmplător că cele două mame purtau acelaşi prenume : Amalia. Abia mai tîrziu am înţeles taina numelor de substituţie, Daniel şi Franz, care mi-au venit în minte într-o împrejurare aparent nesemnificativă. Aceste două nume, ca şi Amalia dealtfel, sînt nume de personaje din *Hoţii*, de care se leagă o glumă nesărată a bulevardistului vienez *Daniel Spitzer*.

5) Într-o bună zi am fost în imposibilitatea de a-mi aminti numele unuia dintre pacienţii mei care face parte dintre cunoscuţii mei din tinereţe. Analiza mă determină să fac un larg ocol, pînă să ajung la numele căutat. Bolnavul se temea să nu orbească. Aceasta mi-a amintit de un tînăr care a orbit în urma unei răniri cu o armă de foc. Această amintire, la rîndu-i, îmi aduse imaginea unui alt tînăr care s-a sinucis trăgîndu-şi un glonte de revolver şi care purta acelaşi nume cu primul meu pacient, fără a fi însă rude. Numele însă nu mi l-am putut reaminti decît după ce mi-am dat seama că, în mod inconştient, raportasem asupra unei persoane din propria-mi familie aşteptarea angoasantă a nenorocirii care îi lovise pe cei doi tineri de care am vorbit mai sus.

Gîndirea mea este astfel traversată de un curent constant de „raporturi personale", de care în general nu am nici o cunoştinţă, însă care se manifestă prin uitarea de nume. Este ca şi cum ceva m-ar împinge să raportez la propria mea persoană tot ceea ce aud spunîndu-se şi povestindu-se cu privire la terţe persoane, ca şi cum orice referire la acestea ar trezi complexele mele personale. Sînt sigur că nu este vorba de o particularitate individuală. În aceasta văd mai curînd o indicaţie despre felul în care trebuie noi să înţelegem ce este „altul", adică ceea ce nu este noi-înşine. Am, în plus, motive să cred că şi la alţi indivizi lucrurile se petrec exact ca şi la mine.

Cel mai bun exemplu în această privinţă este acela ce mi-a fost povestit de un anume d. *Lederer*. În cursul voiajului de nuntă, acesta a întîlnit un domn pe care de-abia îl cunoştea şi pe care trebuia să-l prezinte tinerei sale soţii. Dar cum uitase numele acelui domn, prima dată a ieşit din încurcătură printr-un murmur nedesluşit. După aceea întîlnindu-l pe domn a doua oară (la Veneţia întîlnirile între călători sînt inevitabile), îl luă de-o parte şi-l rugă să-l scoată din încurcătură, spunîndu-şi numele pe care, din nefericire, i-l uitase. Răspunsul aceluia demonstrează că el era un bun psiholog : „Înţeleg prea bine de ce nu mi-aţi reţinut numele. Port acelaşi nume cu dumneavoastră : *Lederer !*" Nu putem evita un oarecare sentiment de neplăcere ori de cîte ori regăsim propriul nostru nume purtat de un străin. De curînd am trăit foarte clar un astfel de sentiment, văzînd că mi se prezintă la consultaţie un domn care-mi spusese că se numeşte *S. Freud*. (Iau totodată act de asigurarea unuia dintre criticii mei, care afirmă că el se comportă în asemenea împrejurări într-o manieră opusă mie.)

6) Regăsim efectul „raportului personal" în următorul caz, comunicat de J u n g [10]) :

[10]) *Dementia praecox*, p. 52.

„Un domn X iubea nebunește pe o doamnă care n-a întîrziat să se căsătorească cu un domn Y. Or, cu toate că Y îl cunoaște de multă vreme pe X și chiar se află cu dînsul în relații de afaceri, el îi uită mereu numele, în așa fel încît atunci cînd vrea să-i scrie lui X, este obligat să întrebe de numele său terțe persoane".

În acest caz, totuși, motivele uitării sînt mult mai transparente decît în precedentele, guvernate de legea „raportului personal". Aici uitarea apare ca o consecință directă a antipatiei pe care Y o arată nefericitului său rival. El nu vrea să știe nimic de dînsul: „Nicht gedacht soll seiner werden!" [11]).

7) Motivul uitării unui nume poate avea un caracter mai subtil, rezidînd într-o ură așa-zicînd „sublimată", cu privire al purtătorul numelui respectiv. Astfel, o domnișoară J. K., din Budapesta, scrie:

„Mi-am elaborat o mică teorie. Am observat că îndeosebi oamenii dotați pentru pictură nu pricep nimic din muzică, și viceversa. Nu de mult mă întrețineam pe această temă cu cineva, spunîndu-i: „Pînă în prezent cercetarea mea s-a verificat întotdeauna, cu excepția unui caz". Cînd, însă, am vrut să citez numele acelei singure persoane care făcea excepție de la regula mea, mi-a fost cu neputință să mi-l amintesc, cu toate că purtătorul numelui era unul din bunii mei prieteni. Cîteva zile mai tîrziu, auzind pronunțîndu-se din întîmplare acel nume, l-am recunoscut imediat ca fiind acela al distrugătorului teoriei mele. Ciuda pe care, nedîndu-mi seama, i-o nutream, se manifestase prin uitarea numelui său totuși atît de familiar".

8) În cazul ce urmează, comunicat de F e r e n c z i și a cărui analiză este instructivă mai ales prin explicarea substituțiilor (ca Botticelli — Boltraffio, în locul lui Signorelli), „raportul personal" a provocat uitarea unui nume pe o cale puțin diferită.

„O doamnă care auzise cîte ceva de psihanaliză, nu-și poate aminti numele psihiatrului *Jung*. În locul acestui nume se prezintă substituțiile următoare: *Kl.* (un nume) — *Wilde* — *Nietzsche* — *Hauptmann*. În ceea ce privește numele Kl., o face să se gîndească îndată la doamna Kl., o persoană afectată, împopoțonată, care pare *mai tînără* decît este. Ea *nu îmbătrînește*. Ca noțiune integratoare pentru *Wilde* și *Nietzsche*, ea dă: *„maladie mintală"*. Apoi spune pe un ton de zeflemea: *„Voi freudienii* cercetați cauzele bolilor mintale, pînă cînd voi înșivă deveniți *bolnavi mintali"*. Apoi: „Nu-i suport pe *Wilde* și *Nietzsche*, nu-i înțeleg. Am auzit că erau homosexuali, și unul și celălalt. Wilde avea slăbiciune pentru *tineri"* (cu toate că în ultima frază ea a pronunțat numele corect [12]), ce-i drept doar în ungurește, continuă să nu și-l amintească. În legătură cu *Hauptmann*, ea se gîndește la *Halbe* [13]), apoi la *Jugend* [14]) și numai după ce i-am atras atenția asupra cuvîntului *Jugend* ea a observat că *Jung* este numele căutat. Dealminteri, doamna aceasta pierzîn-

[11]) „Să nu gîndim nimic de dînsul" (Vers al lui Heine). (Nota trad.)

[12]) *Jung* înseamnă în limba germană „tînăr" (Nota trad.)

[13]) Ca și *G. Hauptmann* (1862—1946), *Max Halbe* (1865—1944) este un dramaturg german. (Nota trad.).

[14]) Titlul unei drame a lui Marx Halbe, pe românește „Tinerețe" (1893). (Nota trad.).

du-și soțul la vîrsta de 39 de ani și renunțînd la orice speranță de a se mai mărita, avea toate motivele să ocolească orice amintire în legătură cu vîrsta. Remarcabilă în cazul acesta este asociația pur internă (asociația de conținut) între numele de substituție și numele căutat, precum și absența asociațiilor tonale". [15]).

9) Iată un alt exemplu de uitare de nume, motivat cu finețe și a cărui elucidare a reușit-o chiar cel interesat:

„Deoarece îmi alesesem filozofia ca materie de studiu suplimentară, examinatorul meu mă chestionă asupra doctrinei lui Epicur, cerîndu-mi numele filozofilor care, în secolele ce au urmat, s-au ocupat de această doctrină. Am dat cu îndrăzneală numele lui Pierre Gassendi, despre care tocmai auzisem vorbindu-se, la cafenea, ca despre un discipol al lui Epicur. La întrebarea mirată a examinatorului: „De unde știi?", am răspuns pe dată că acest filozof mă preocupă de multă vreme. Aceasta mi-a adus calificativul *magna cum laude* (acordat cu autentice elogii), dar din nenorocire și o tendință invincibilă de a uita numele lui Gassendi. Cred că dacă astăzi, în pofida strădaniilor mele, nu ajung să rețin acest nume, faptul se datorează conștiinței mele încărcate. Ar fi fost poate mai bine să nu fi știut de el".

Spre a înțelege puterea aversiunii subiectului nostru față de evocarea perioadei examenului său, trebuie știut că el acorda o mare importanță titlului său de doctor, în așa fel încît evocarea respectivă nu făcea decît să scadă în ochii săi această importanță.

10) Adaug încă un exemplu de uitare de nume al unui oraș, exemplu mai puțin simplu decît cele anterioare, dar pe care toți cei familiarizați cu astfel de cercetări îl vor găsi extrem de verosimil și de instructiv. Este vorba de un nume de oraș italian care rezista reproducerii mnezice din cauza marii sale similitudini fonetice cu un prenume feminin de care se legau numeroase sentimente pe care, dealtfel, comunicarea nici nu le enumeră în întregime. S. F e r e n c z i, din Budapesta, care a observat acest caz la sine însuși, l-a tratat pe drept în maniera analizei unui vis sau a unei idei nevrotice.

„Mă aflam azi într-o familie de prieteni, unde s-a vorbit, între altele, despre orașele Italiei septentrionale. Cineva a remarcat, în legătură cu aceasta, că în aceste orașe încă se mai regăsește influența austriacă. Se citează multe asemenea orașe. Vreau și eu să numesc unul, dar numele lui nu-mi vine în minte, cu toate că știu că am petrecut acolo două zile nespus de plăcute, ceea ce nu consună deloc cu teoria uitării formulată de Freud. În locul numelui căutat, îmi trec prin minte următoarele nume și cuvinte: *Capua, — Brescia, — Leul din Brescia*. Leul acesta îl văd de parcă s-ar găsi în fața ochilor mei, sub forma unei *statui de marmură*, dar sesizez numaidecît că seamănă mai puțin cu monumentul libertății din Brescia (pe care nu l-am văzut decît în reproducere), decît cu leul de marmură pe care l-am văzut la *Lucerna*, pe *mormîntul gărzilor elvețiene căzute la Tuilleries* și a cărui reproducere în miniatură se găsește pe biblioteca mea. În sfîrșit găsesc și numele căutat: *Verona*. Înțeleg apoi imediat cui îi revine vina acestei amnezii. Vinovata nu este alta decît bătrîna servantă a familiei unde mă aflam în ospeție. Ea se numea

[15]) *„Klangassoziationen"* *în textul original*. (Nota trad.)

Veronica, în ungurește *Verona,* și îmi era foarte antipatică din pricina fizionomiei ei cu totul respingătoare, a *vocii răgușite și țipătoare* și a aerului ei de insuportabilă familiaritate (la care ea se socotea îndreptățită prin mulții ei ani de stagiu în acea casă). Modul *tiranic* în care tratase ea pe copiii din acea casă îl consideram de asemenea intolerabil. Știam ce înseamnă numele de substituție. Pentru *Capua* am găsit cu rapiditate asociația *caput mortuum* : într-adevăr, adesea comparasem capul Veronicăi cu un craniu *de cadavru.* Cuvîntul maghiar *kapczi* (cupiditate) a contribuit cu siguranță, ca și căile de asociație mai directe care leagă unul de altul *Capua* și *Verona,* în calitate de unități geografice și de cuvinte italienești avînd același ritm tonal. Aceeași situație în legătură cu *Brescia,* însă aici găsim asociații de idei efectuate pe căi laterale complicate. La un moment dat antipatia mea era atît de puternică încît o găseam pe Veronica pur și simplu desgustătoare și, în cîteva rînduri, m-am întrebat cu uimire cum se poate ca o asemenea creatură să aibă o viață erotică și să fie iubită. Numai la ideea de a o săruta, îmi spuneam, simți *„senzația de greață* [16]). Cu toate acestea era sigur că există un raport între reprezentarea Veronicăi și reprezentarea *căderii* gărzii elvețiene. Numele de *Brescia* adesea este asociat, în Ungaria cel puțin, nu cu locul, ci cu numele unui *animal sălbatic.* Numele cel mai urît în această țară, ca dealtfel și în Italia de nord, este acela al generalului *Haynau,* supranumit îndeobște *hiena din Brescia.* Astfel, un flux de idei a pornit de la detestatul general Haynau, trecînd prin Brescia, Verona, în timp ce un alt flux a antrenat ideea de *animal cu vocea răgușită, scormonitor de cadavre* (hienă) — idee care ulterior a trezit reprezentarea unui *monument funerar* — de craniu de cadavru și de organ vocal dezagreabil, ca în cazul Veronicăi, atît de detestată în forul meu inconștient, acea Veronica care, mai demult, exercitase în casă o tiranie insuportabilă, ca aceea a generalului austriac după înnăbușirea luptelor pentru libertate în Ungaria și Italia. De *Lucerna* se leagă ideea verii pe care Veronica a petrecut-o cu stăpînii ei la Lacul Patru-Cantoane, în apropierea acestui oraș ; de *garda elvețiană* se leagă amintirea tiraniei pe care servanta a exercitat-o nu numai asupra copiilor, ci chiar și asupra membrilor adulți ai familiei, în calitatea sa uzurpată de *„damă de companie"* (= Garde-Dame). Țin să atrag atenția asupra faptului că, în conștiința mea, această antipatie pentru Veronica ține de lucruri de mult consumate. Între timp această femeie s-a schimbat mult în avantajul ei, atît ca exterior cît și ca maniere și, în rarele ocazii cînd o mai întîlnesc, o întîmpin cu o atitudine sincer amicală. Dar, cum se întîmplă totdeauna, inconștientul meu își conservă cu obstinație vechile impresii, fiind conservator și înclinat spre ranchiună. *Tuilleriile* implică o aluzie la o altă persoană, doamnă franceză în vîrstă care, în multe ocazii, a fost o adevărată „damă de companie" pentru doamnele din casă și pe care toți, de la mic la mare, o respectă și chiar se tem de ea puțin. Eu însumi, fiindu-i o perioadă *„elev"* la lecțiile de conversație franceză, îmi amintesc că, în timpul sejurului meu în Boemia de nord, la un cumnat al gazdei mele de astăzi, am rîs mult auzindu-i pe țăranii din partea locului că îi numesc pe elevii (*Eleven* în germană) academiei forestiere locale „lei" *(Löwen).* Este cu putință ca această

[16]) „einem *Brechreiz* hervorrufen" în textul original. (Nota trad.)

amuzantă amintire să fi contribuit la deplasarea ideilor mele de la hienă spre leu".

11) Exemplul care urmează [17]) arată și el cum un complex personal care ne domină la un moment dat poate să provoace, după un interval de timp destul de lung, uitarea unui nume.

Doi bărbați, unul mai vîrstnic, celălalt mai tînăr, care călătoriseră împreună prin Sicilia cu șase luni mai înainte, schimbă între ei amintiri și impresii despre frumoasele zile petrecute acolo. — Cum s-o fi chemînd acel loc unde ne-am petrecut noaptea, înainte de a porni spre Selinunt ? întreabă cel tînăr. N-o fi *Calatafimi ?* — Nu, răspunde vîrstnicul, cu siguranță nu, dar și eu am uitat numele, deși îmi amintesc o mulțime de amănunte despre șederea noastră acolo. E de ajuns să văd că cineva uită un nume pe care-l cunoșteam, ca să mă contaminez și eu și să-l uit la rîndu-mi. Ce-ar fi să-l căutăm ? Singurul nume care îmi vine în minte este *Caltanisetta,* însă sigur că nu-i acesta. — Nu, spuse cel tînăr, numele începe cu un *w* sau conține, cel puțin, un *w.* — Și totuși litera *w* nu există la italieni, spune celălalt — Mă gîndesc la un *v,* însă am spus *w* din obișnuință, sub influența limbii materne. Cel vîrstnic protestează contra lui *v* : — Cred, spune el, că am uitat o groază de nume siciliene. Dacă am face o experiență ? Cum se numește, de exemplu, acel loc ridicat căruia în antichitate i se zicea *Enna ?* A, da, îmi amintesc : *Castrogiovanni.* O clipă după aceea, cel tînăr regăsește numele uitat și strigă : — *Castelvetrano !* și e mulțumit că îi poate dovedi interlocutorului că a avut dreptate să spună că numele conține un *v.* Cel vîrstnic mai ezită încă, însă după ce s-a hotărit să convină că numele regăsit de cel tînăr este exact, dorește să înțeleagă rațiunea pentru care îi scăpase. — Evident, meditează el, este pentru că a doua jumătate a numelui *vetrano,* seamănă cu *veteran.* Îmi dau perfect de bine seama că nu-mi place să mă gîndesc la *îmbătrînire,* iar dacă cineva atacă acest subiect, reacționez într-un chip ciudat. Astfel, recent, l-am pus cu asprime la punct pe un prieten pe care îl stimez mult, spunîndu-i că a „depășit de mult vîrsta juneței", deoarece, exprimîndu-se la adresa mea în termeni foarte măgulitotri, el adăugase că nu mai sînt un om tînăr. Că rezistența mea s-a îndreptat împotriva celei de-a doua părți a numelui *Castelvetrano,* reiese și din faptul că prima silabă a acestui nume se regăsește în *Caltanisetta.* — Și cu acest nume ce este ? întrebă tînărul — Suna pentru mine ca un cuvînt de mîngîiere al unei femei tinere, mărturisește vîrstnicul. După cîteva momente adăugă : Actualul nume *Enna* era de asemenea pentru mine un nume de substituție. Observ acum că acest nume de *Castrogiovanni,* obținut *pe cale rațională,* ne conduce gîndul la tinerețe (giovane), așa cum numele de *Castelvetrano* evocă ideea de *bătrînețe (veteran).* Cel mai vîrstnic crede că a explicat astfel uitarea. Cît despre cauzele care au provocat uitarea la cel tînăr, ele nu au fost cercetate.

Mecanismul uitării numelor este la fel de interesant ca și motivele acesteia. Într-un mare număr de cazuri se uită un nume nu pentru că acesta se află în contact cu motive care se opun evocării sale, ci pentru că se apropie, prin consonanță sau compoziție, de un alt cuvînt împotriva

[17]) *Zentralblatt für Psychoanalyse,* I, 9, 1911.

căruia se dirijează rezistența. Se înțelege de la sine că această multiplicitate de condiții este deosebit de favorabilă producerii fenomenului. Să dăm exemple :

12) Dr. Ed. Hitschmann (Zwei Fälle von Namen vergessen", *Internat. Zeitschr. f. Psychoanalyse*, I, 1913) : „d. N. vrea să recomande cuiva librăria *Gilhofer & Ranschburg*, însă, cu toate că aceasta îi este binecunoscută, nu-și amintește, cu toate eforturile sale, decît numele Ranschburg. Ușor nemulțumit, se întoarce acasă. Întîmplarea îl chinuie în așa măsură încît se decide să-și trezească fratele, care dormea, spre a-l întreba de numele asociatului lui Ranschburg. Acesta îi dă fără nici o dificultate numele. Numele „Gilhofer" evocă automat în mintea lui N. pe acela de „Gallhof", un loc unde recent a făcut, în tovărășia unei fete încîntătoare, o plimbare despre care păstrează cea mai frumoasă amintire. Fata îi făcuse cadou un obiect cu inscripția : „În amintirea frumoaselor ore petrecute la Gallhof". Cu cîteva zile înaintea uitării numelui „Gilhofer", N., închizînd brusc sertarul în care păstra acel obiect, l-a deteriorat destul de serios ; era, desigur, un accident mărunt, însă N., fiind familiarizat cu semnificația actelor simptomatice, trăia sub apăsarea unui sentiment de culpabilitate. După acest accident el încerca o stare de spirit ambivalentă cu privire la această fată pe care, desigur, o iubea, dar ale cărei presiuni în vederea mariajului se loveau la dînsul de o oarecare rezistență".

13) Dr. Hanns Sachs : „Într-o convorbire avînd ca obiect Genua și împrejurimile sale imediate, un tînăr vrea să numească de asemenea și localitatea *Pegli*, dar nu-i regăsește numele decît anevoie. În timp ce se întoarce acasă, se gîndește la uitarea acestui nume ce-i era atît de familiar și iată că-i răsare în minte cuvîntul *Peli*, care are exact aceeași pronunție. Știe că Peli este numele unei insule din Oceanul Austral, ai cărei locuitori au păstrat cîteva obiceiuri remarcabile. A citit descrierea acestor obiceiuri într-o lucrare de etnologie și îi venise ideea de a utiliza datele în vederea elaborării unei ipoteze originale. De asemenea, își amintește că Peli mai este și locul acțiunii unui roman pe care-l citise cu interes și plăcere : *Cea mai fericită epocă din viața lui Van Zanten*, de *Laurids Bruun*. Ideile care-l preocupă neîntrerupt aproape pe tot parcursul acelei zile se leagă de o scrisoare pe care a primit-o în dimineața zilei respective, de la o doamnă pentru care avea multă afecțiune. Scrisoarea îi dădea de înțeles că va trebui să renunțe la o întîlnire asupra căreia conveniseră. După ce a petrecut ziua într-o stare de adîncă mîhnire, seara ieși cu intenția fermă de a uita această nemulțumire și de a se bucura pe cît posibil de cîteva ore petrecute într-o societate pe care o prețuia mult. Este sigur că cuvîntul *Pegli*, prin similitudinea sa tonală cu cuvîntul *Peli*, era de natură să-i tulbure grav proiectul, căci acest din urmă cuvînt nu prezenta pentru dînsul un interes pur etnologic, ci de asemenea evoca, dimpreună cu „epoca cea mai fericită" din viața sa (prin analogie cu romanul pomenit mai sus), toate temerile și grijile pe care și le făcuse în cursul zilei. Caracteristica acestei interpretări este că, deși simplă, n-a putut fi obținută decît după ce a doua scrisoare a venit să transforme tristețea într-o luminoasă certitudine a unei întîlniri foarte apropiate".

Dacă ne amintim, în legătură cu acest exemplu, de cazul oarecum înrudit al numelui Nervi, constatăm că dublul sens al unui cuvînt poate fi înlocuit de asemănarea fonetică a două cuvinte.

14) Cînd, în 1915 a izbucnit războiul cu Italia, am observat că din mintea mea dispăruse un mare număr de nume de localități italiene, cu toate că le cunoșteam foarte bine. Ca atîția alți germani, aveam obiceiul să petrec o parte din vacanță pe solul italian, așa că pentru mine era sigur că această uitare masivă de nume nu era decît expresia unei ostilități lesne de înțeles la adresa Italiei, ostilitate care, la toți germanii, înlocuise prietenia de odinioară. Alături de această uitare directă de nume, am observat și una indirectă, însă pe care am putut-o reduce la aceeași cauză. Aveam în particular și tendința de a uita nume non-italiene, dar analiza mi-a relevat faptul că acestea din urmă aveau întotdeuna o asemănare fonetică, mai mult sau mai puțin marcată, cu numele italiene. Astfel, într-o zi încercam să-mi amintesc numele orașului morav *Bisenz*. Cînd, în cele din urmă, după multe eforturi, am izbutit, am înțeles că uitarea mea trebuia trecută în contul palatului *Bisenzi* de la Orvieto. În acest palat se găsește Hotelul „Belle Arti", unde mă duceam ori de cîte ori veneam la Orvieto. Amintirile mult prea agreabile pe care le aveam din acele sejururi suferiseră în mod firesc, sub influența schimbării ce survenise în atitudinea mea.

Acum poate că nu ar fi lipsit de interes să examinăm, cu ajutorul cîtorva exemple, intențiile pe care uitarea de nume este susceptibilă să le satisfacă.

15) A. J. Storfer (*Namenvergessen zur Sicherung eines Vorsatzvergessens, Internationale Zeitschr. f. Psychoanalyse*, II, 1914) :

„O doamnă din Basel află într-o dimineață că prietena ei din copilărie, Selma X., din Berlin, făcîndu-și călătoria de nuntă, a sosit la Basel, unde nu poate rămîne decît o zi. Doamna dă îndată fuga la hotel, cele două prietene hotărăsc să se reîntîlnească după-amiază și să nu se despartă pînă la plecarea prietenei berlineze. După-amiază, doamna din Basel uită de întîlnire. Determinismul acestei amnezii nu-mi este cunoscut, însă situația pe care o cunoaștem (întîlnirea cu *o amică din copilărie, proaspăt căsătorită)* face posibile mai multe constelații tipice, susceptibile să se opună unei noi întîlniri. O particularitate interesantă a acestui caz constă în actul ratat săvîrșit ulterior, cu intenția inconștientă de a consolida prima uitare. Chiar la ora la care ea trebuia s-o întîlnească pe prietena de la Berlin, doamna din Basel se află în vizită la alți amici. La un moment dat veni vorba de căsătoria foarte recentă a cîntăreței Operei din Viena, *Kurz*. Doamna din Basel vorbi despre această căsătorie în spirit critic (!), însă cînd voi să pronunțe numele cîntăreței, nu a putut, spre marea sa decepție, să-și amintească prenumele acesteia (se știe că, în general, numele monosilabice se pronunță însoțite de prenume). Doamna din Basel era cu atît mai contrariată de această slăbiciune de memorie cu cît ea adesea o ascultase pe cîntăreața Kurz, iar numele ei complet (adică precedat de prenume), îi era cu totul familiar. Dar, înainte ca cineva să fi avut timpul să-i reamintească acest prenume, conversația își îndreptase subiectul pe alt făgaș. În seara aceleiași zile, doamna noastră se găsește într-o societate în parte identică cu aceea de după-amiază. Ca din întîmplare, în discuție

a venit din nou vorba despre cîntăreața vieneză, pe care doamna noastră o numește fără dificultate: „*Selma* Kurz". Dar abia pronunță numele, că strigă: „Ei drăcie, am uitat cu desăvîrșire că trebuia să mă întîlnesc după-amiază cu prietena mea Selma". Ea își privește ceasul și constată că prietena sa trebuie să fi plecat".

Încă nu avem suficiente temeiuri să ne pronunțăm asupra acestui frumos exemplu, interesant în multe privințe. Următorul este mult mai simplu: este vorba de uitarea nu a unui nume, ci a unui cuvînt străin, pentru un motiv legat de o situație dată. Vom observa însă chiar de pe acum că ne aflăm în prezența aceluiași proces, fie că este vorba de uitarea de nume proprii, de prenume, de cuvinte străine sau de înlănțuiri de cuvinte.

În cazul pe care îl vom cita, un tînăr, pentru a-și crea un pretext de săvîrșire a unui act pe care-l intenționa, uită echivalentul englez al cuvîntului *aur,* cînd știut este că acest metal se desemnează prin același cuvînt *(Gold),* atît în engleză, cît și în germană.

16) Dr. Hanns Sachs: „Într-o pensiune de familie, un tînăr face cunoștință cu o englezoaică care îi place. Întreținîndu-se cu ea în prima seară, în limba sa maternă (adică în engleză), pe care el o stăpînește destul de bine, și voind să pronunțe în engleză cuvîntul *aur,* el nu este în stare, în ciuda tuturor sforțărilor, să găsească vocabula necesară. În locul cuvîntului exact, el găsește cuvîntul francez *or,* cuvîntul latinesc *aurum,* cuvîntul grecesc *chrysos,* care i se impun atît de obsedant încît numai cu greutate le îndepărtează, știind foarte bine că nu au nimic comun cu cuvîntul căutat. Finalmente el nu găsește alt mijloc de a se face înțeles decît să atingă inelul pe care doamna îl poartă pe unul din degete, aflînd, jenat, că cuvîntul englez pe care-l caută de atîta timp este întru totul identic cu cuvîntul german care desemnează același obiect: *gold.* Semnificația acelei atingeri provocate de uitare trebuie căutată nu numai în dorința pe care o încearcă îndrăgostitii de a simți contactul direct cu persoana iubită, ci de asemenea de faptul că aceasta ne informează asupra eventualelor intenții matrimoniale ale tînărului nostru. Inconștientul doamnei, mai cu seamă dacă manifestă o înclinație de simpatie la adresa partenerului, poate să fi ghicit intențiile sale erotice ascunse sub masca inofensivă a uitării. Maniera în care ea va fi acceptat și își va fi explicat atingerea, poate procura celor doi parteneri un mijloc inconștient, însă foarte semnificativ, de a prevedea rezultatul flirtului început".

17) Reproduc, după J. Stärcke, încă o interesantă observație de uitare și reamintire a unui nume, caracterizată de faptul că uitarea numelui este complicată cu deformarea frazei unui poem, ca în exemplul relativ la „Logodnica din Corint" (această observație este luată din ediția olandeză a lucrării autorului amintit, cu titlul *De invloed van ons onbewuste in ons dagelijksche leven,* Amsterdam, 1916, publicată în germană în *Internat. Zeitschr. für Psychoanalyse,* IV, 1916).

„Un bătrîn jurist și lingvist, Z., povestește în public că în cursul studiilor sale universitare a cunoscut un student care era extraordinar de prost și asupra neghiobiei căruia circulau multe anecdote. Totuși el nu-și poate aminti numele acelui student. Mai întîi pretinde că numele său începe cu litera *W.*, ca apoi să retragă această supoziție. Își amintește doar că acest student prostănac a devenit mai tîrziu negustor de vinuri *(Weinhändler).* El istorisește apoi o anecdotă despre prostia aceluiași student, mirîndu-se într-una că nu-i poate spune pe nume. Sfîrșește în felul următor: — Era așa dobitoc, încît nu pot pricepe cum am izbutit, ce-i drept cu prețul a nenumărate repetări, să-i bag în dovleac puțină latină. După o clipă își amintește că numele căutat se termină cu ... *man.* Atunci l-am întrebat dacă vreun alt nume cu aceeași terminație nu-i vine în minte. El răspunde: „*Erdmann*". — Cine e acesta ? Tot un student de pe vremea mea. Fiica sa, însă, observă că există și un profesor pe care-l cheamă Erdmann. Răscolindu-și amintirile, Z. găsește că acest profesor n-a consimțit de curînd să publice decît sub formă prescurtată, în revista pe care o conduce, una din lucrările lui Z., ale cărui idei nu le împărtășea în întregime și că Z. a fost afectat de acest fapt. (Ulterior am aflat că Z. ambiționase odinioară să devină profesor în aceeași specialitate predată astăzi de profesorul Erdmann, deci este posibil ca și sub acest raport numele Erdmann să atingă o coardă sensibilă.) Și iată că pe neașteptate el își amintește numele studentului neghiob: *Lindemann!* Cum el își amintise ceva mai înainte că numele se termină cu ... *man,* înseamnă că cuvîntul *Linde* a suferit o refulare mai lungă. Rugat să spună ceea ce îi trece prin cap în legătură cu *Linde,* el răspunde la început: „Nimic". La insistența mea și avînd în vedere că i-am spus că este imposibil să nu gîndească nimic în legătură cu acest cuvînt, el îmi spune, ridicîndu-și ochii și înscriind cu mîna un gest în gol: „Ei bine, un tei [18]) este un copac frumos". Este tot ceea ce el spune. Toată lumea tace, fiecare își continuă lectura sau vreo altă ocupație, cînd, după cîteva momente, îl auzim pe Z. recitînd pe un ton visător:

Steht er mit festen
Gefügigen Knochen
Auf der *Erde,*
So reicht er nicht auf,
Nur mit der Linde
Oder der *Rebe*
Sich zu vergleichen [19]).

Am scos un strigăt de triumf: — În fine, am pus mîna pe Erdmann al dumneavoastră, zic. Acest om care „se ține la pămînt", deci acest *om al pămîntului (Erdemann* sau *Erdmann),* nu poate reuși să se compare cu *teiul (Linde),* deci cu *Lindeman* sau cu *vița de vie (Rebe),* deci cu negustorul de vinuri *(Weinhändler).* Cu alte cuvinte: acest *Lindeman,* studentul neghiob, ajuns mai tîrziu negustor de vinuri, era în tr-adevăr un dobitoc, dar *Erdmann* este un dobitoc încă și mai mare, fără putință de comparație cu Lindeman. Aceste discursuri disprețuitoare sau batjocoritoare, ținute în inconștient, sînt foarte frecvente; astfel am crezut că pot afirma că principala cauză a uitării numelui era identificată. Am întrebat atunci din ce poezie erau luate versurile citate.

18) *Linde* = tei (Nota trad.)

19) El stă cu solidele / Mlădiile picioare / Pe pămînt / Și nu ajunge / Să se compare / Nici cu teiul / Sau vița de vie / (Nota trad.)

Z. răspunse că ele făceau parte dintr-un poem de Goethe care, spunea el, începe astfel :

Edel sei der Mensch,
Hilfreich und gut ! [20])

şi adaugă şi versurile ce urmează :

Und hebt er sich aufwärts,
So spielen mit ihm die Winde [21]).

A doua zi am căutat acest poem al lui Goethe şi am putut constata că problema era mult mai interesantă (dar şi mai complicată) decît s-ar fi părut la prima vedere.

a) Primele două versuri citate (vezi mai sus) erau în realitate aşa :

Steht er mit festen
Markigen [22]) Knochen.

„Picioare *mlădii*" era o combinaţie puţin cam ciudată ; însă am trecut cu vederea acest lucru.

b) Iată versurile ce urmează în această strofă :

Auf der *wohlbegründeten*
Dauernden Erde,
Reicht er nicht auf,
Nur mit der *Eiche*
Oder der Rebe
Sich zu vergleichen [23]).

Nicăieri în poezie, deci, nu este vorba de *tei (Linde)*. Inlocuirea stejarului *(Eiche)* cu teiul *(Linde)* nu s-a efectuat (în inconştientul său) decît spre a face cu putinţă jocul de cuvinte : Pămînt-Tei-Viţă-de-vie *(Erde — Linde — Rebe)*.

c) Poemul se intitulează „Limitele Umanităţii" şi conţine o comparaţie între atotputernicia zeilor şi slăbiciunea oamenilor. Dar poemul care începe cu versurile : „Edel sei der Mensch, / Hilfreich und gut !" este diferit de acela din care Z. a extras strofa sa şi care se găseşte cîteva pagini mai încolo, purtînd titlul „Divinul" şi conţinînd de asemenea meditaţii asupra zeilor şi oamenilor. Cum această problemă n-a fost aprofundată, pot cel mult să presupun că idei asupra vieţii şi morţii, asupra aceea ce este efemer şi etern, asupra precarităţii propriei vieţi a lui Z. şi asupra morţii apropiate vor fi jucat de asemenea un rol în determinarea uitării care s-a produs în acest caz.

În unele din aceste exemple a trebuit să se recurgă la toate subtilităţile tehnicii psihanalitice pentru a se explica uitarea unui nume. Pe doritorii de amănunte asupra acestei tehnici îi trimit la o comunicare a d. E. Jones (din Londra), tradusă din engleză în germană [24]).

[20]) Omul să fie nobil, / Caritabil şi bun ! (Nota trad.)

[21]) Şi cînd el se ridică / Vînturile se joacă cu dînsul (Nota trad.)

[22]) *Markig* = măduvos, vînjos (Nota trad.)

[23]) Pe solidul / Durabilul pămînt, / El nu ajunge / Să se compare / Nici cu stejarul, / Nici cu viţa de vie (Nota trad.)

[24]) *Analyse eines Falles von Namenvergessen*, Zentralblatt für Psychoanalyse, II, 1911.

18) F e r e n c z i a observat că uitarea de nume se poate produce, de asemenea, ca simptom isteric. În acest caz ni se descoperă un mecanism foarte deosebit de acela care guvernează actele ratate. Comunicarea de mai jos va face să se înţeleagă această diferenţă :

„Am în prezent la tratament o bolnavă care, deşi dotată cu o bună memorie, nu-şi poate aminti numele proprii, chiar şi pe cele mai uzuale şi mai familiare. Analiza a arătat că acest simptom îi servea să-şi pună în evidenţă ignoranţa. Această insistenţă asupra ignoranţei ei era o formă de reproş adresat părinţilor care nu voiseră să-i dea o instruire superioară. Obsesia curăţeniei casnice (psihoză de femeie de serviciu) provine în parte din această sursă. Ea are aerul de a le spune în acest fel părinţilor : „Nu aţi făcut din mine decît o servitoare".

Aş putea să multiplic exemplele de uitare de nume şi să adîncesc problema, însă prefer să nu epuizez în legătură cu această singură chestiune majoritatea punctelor de vedere pe care le vom lua în consideraţie în continuare, în raport cu alte probleme. Să-mi fie totuşi îngăduit să rezum în cîteva rînduri rezultatele analizelor citate :

Mecanismul uitării de nume (sau, mai precis, al uitării pasagere de nume) constă în obstacolul opus reproducerii voluntare a unui nume, obstacol reprezentat de o înlănţuire de idei străine de acest nume şi inconştiente. Între numele blocat şi complexul perturbator putem avea fie un raport preexistent, fie un raport ce se stabileşte, pe căi aparent artificiale, în favoarea asociaţiilor superficiale (exterioare).

Cele mai eficace dintre complexele perturbatoare sînt acelea care implică raporturi personale, familiale, profesionale.

Un nume care, datorită sensurilor sale multiple, aparţine mai multor ansambluri de idei (complexe), adesea nu poate intra decît cu greutate în raport cu un ansamblu de idei dat, deoarece este împiedicat de faptul că participă la un alt complex, mai puternic.

Printre cauzele acestor tulburări, se impune în primul rînd dorinţa de a evita un sentiment neplăcut, penibil, pe care o amintire dată îl poate provoca.

În general se pot distinge două varietăţi principale de uitare de nume : un nume este uitat fie pentru că el însuşi aminteşte de un lucru neplăcut, fie pentru că se leagă de un alt nume susceptibil de a trezi un sentiment negativ. Aşadar, reproducerea de nume este tulburată fie din cauze care ţin de ele însele, fie din cauza asociaţiilor lor mai mult sau mai puţin îndepărtate.

O privire asupra acestor propoziţii generale ne permite să înţelegem de ce uitarea pasageră de nume constituie unul din actele noastre ratate cele mai frecvente.

19) Sîntem încă departe de a fi notat toate particularităţile fenomenului studiat. Aş voi să atrag atenţia asupra faptului că uitarea de nume este contagioasă în cel mai înalt grad. Într-o conversaţie între două persoane, este suficient ca una să pretindă de a fi uitat cutare nume, ca acelaşi nume să-i scape şi celeilalte. Numai că persoana la care uitarea este un fenomen indus, regăseşte mai uşor numele uitat. Această uitare „colectivă", care este unul din fenomenele prin care se manifestă psihologia mulţimii, încă n-a constituit obiectul cercetărilor psihanalitice. D. Th. Reik a putut da o bună explicaţie acestui

fenomen remarcabil, în legătură cu un singur caz deosebit de interesant [25]):

„Într-o mică societate de universitari, în care se găseau şi doi studenţi în filozofie, se făcea aluzie la numeroasele întrebări care se pun istoriei civilizaţiei şi ştiinţei religiilor, cu privire la originea creştinismului. O tînără femeie, care luase parte la discuţie, îşi aminti că a găsit, într-un roman englezesc pe care-l citise nu demult, un interesant tablou al curentelor religioase care frămîntau epoca. Ea adaugă că întreaga viaţă a lui Cristos, de la naştere pînă la moarte, este descrisă în acest roman al cărui titlu nu şi-l poate aminti (cu toate că păstra o imagine vizuală foarte clară a copertei cărţii şi a aspectului tipografic al titlului). Cei trei domni prezenţi declarară şi ei că le este cunoscut acest roman, însă, fapt ciudat, întocmai ca şi tînăra femeie ei fură incapabili să-şi amintească titlul..."

Numai tînăra femeie consimţi să se supună analizei, în vederea găsirii explicaţiei uitării sale. Să notăm mai întîi că titlul cărţii era *Ben-Hur* (de Lewis Wallace). Amintirile de substituţie au fost : *Ecce homo — homo sum — quo vadis ?* Tînăra înţelege ea însăşi că a uitat titlul, deoarece acesta conţine o expresie pe care „nici eu şi nici altă tînără nu ar întrebuinţa-o, mai ales în prezenţa unor tineri [26]). Analiza, extrem de interesantă, a permis să se aprofundeze această explicaţie. Raportul odată stabilit, traducerea cuvîntului *ahomo* (om) prezintă dealtminteri o semnificaţie dubioasă. *Reik* conchide : tînăra femeie tratează cuvîntul uitat ca şi cum, dacă ea ar pronunţa titlul suspect, ar dezvălui în faţa tinerilor bărbaţi dorinţe pe care le consideră necuviincioase cu privire la persoana sa şi pe care le respinge ca penibile. Pe scurt : fără a-şi da seama, ea socoate enunţarea titlului *Ben-Hur* ca echivalent la o invitaţie sexuală, iar uitarea acestuia corespunde unei apărări contra tentaţiei inconştiente de acest fel. Sîntem îndreptăţiţi să credem că procese inconştiente analoage au determinat uitarea în cazul tinerilor. Inconştientul lor a sesizat adevărata semnificaţie a uitării tinerei femei ... a interpretat-o aşa-zicînd ... În cazul tinerilor, uitarea exprimă respectul pentru această atitudine discretă a tinerei femei ... S-ar zice că prin subita sa lacună de memorie, aceasta le-a semnalat ceva ce inconştientul lor a înţeles numaidecît.

Mai întîlnim o modalitate de uitare de nume în care serii întregi de nume se sustrag memoriei. Dacă, pentru a regăsi numele uitat, ne agăţăm de altele, cu care acesta se află în strînsă conexiune, şi pe care vrem să le folosim ca punct de reper, la rîndu-le acestea ne scapă. Astfel, uitarea se propagă de la un nume la altul ca şi cum ar tinde să dovedească existenţa unui obstacol greu de înlăturat.

* * *

[25]) *Über kollektives Vergessen,* Internat. Zeitschr. f. *Psychanalyse,* VI, 1920. (De acelaşi autor, *Der eigene und der fremde Gott,* 1923).

[26]) Cuvîntul *Hur,* inclus în titlul romanului *(Ben-Hur),* este asociat în mod inconştient cu cuvîntul *Hure,* care în l. germană înseamnă „prostituată". (Nota trad.)

IV

AMINTIRI DIN COPILĂRIE ŞI AMINTIRI-ECRAN

Într-un alt articol (publicat în 1899, în *Monatsschrift für Psychiatrie und Neurologie),* am avut posibilitatea să demonstrez natura tendenţioasă a amintirilor noastre, acolo unde ne aşteptăm mai puţin. Am pornit de la faptul bizar că primele amintiri din copilărie ale unei persoane se raportează cel mai adesea la fapte indiferente şi secundare, pe cînd în memoria adulţilor nu rămîne nici o urmă (vorbesc într-o manieră generală, nu absolută) din impresiile tari, afective, din această perioadă. Ştiind că memoria operează o selecţie din impresiile care i se oferă, sîntem obligaţi să presupunem că această selecţie se efectuează în copilărie după alte criterii decît în perioada maturităţii intelectuale. Un examen mai aprofundat, însă, arată că această supoziţie este inutilă. Amintirile din copilărie indiferente îşi datorează existenţa unui proces de deplasare ; ele constituie reproducerea substitutivă a altor impresii, într-adevăr importante, cărora analiza psihică le revelează existenţa, dar a căror reproducere directă se izbeşte de o rezistenţă. Cum acestea nu-şi datorează conservarea propriului lor conţinut, ci unui raport de asociaţie existent între acest conţinut şi un altul, refulat, ele îşi justifică numele de „amintiri-ecran" [1]) sub care le-am denumit.

În articolul amintit n-am făcut decît să ating în treacăt, departe de a o epuiza, întreaga multiplicitate şi varietate a raporturilor şi semnificaţiilor prezentate de aceste amintiri-ecran. Folosindu-mă de un exemplu minuţios analizat, am reliefat în acel articol o particularitate a relaţiilor *temporale* între amintirile-ecran şi conţinutul pe care ele îl acoperă. În cazul despre care era vorba, amintirea-ecran ţinea de unul din primii ani de copilărie, pe cînd cea pe care o reprezenta în memorie, rămasă aproape inconştientă, se lega de o perioadă posterioară din viaţa subiectului. Am denumit acest fel de deplasare o deplasare *retrogradă.* Poate că adesea se întîlneşte şi în cazul opus, în care o impresie indiferentă dintr-o perioadă posterioară se instalează în memorie în calitate de „amintire-ecran", numai pentru că ea se ataşează la un eveniment anterior a cărui reproducere este împiedicată de anumite rezistenţe. Acestea ar fi amintirile-ecran *anticipatoare,* sau care au suferit o deplasare înainte. Faptul esenţial care interesează memoria se află, din punctul de vedere cronologic, situat *îndărătul* amintirii-ecran. Este posibil şi un al treilea caz, în care amintirea-ecran se ataşează impresiei pe care o acoperă,

[1]) *„Deckererinnerungen"* în textul original, (Nota trad.)

nu numai prin conținutul ei, ci de asemenea și pentru faptul că îi este contiguuă în timp : aceasta ar fi amintirea-ecran *simultană*.

În ce proporție sînt incluse amintirile noastre în categoria amintirilor-ecran ? Ce rol joacă acestea din urmă în diversele procese intelectuale de natură nevrotică ? Sînt tot atîtea probleme pe care nu le-am putut aprofunda în articolul citat mai sus și în legătură cu care nu voi mai reveni aici. Tot ceea ce îmi propun să fac acum, este să arăt similitudinea care există între uitarea de nume însoțită de false amintiri și formarea de amintiri-ecran.

La prima vedere, deosebirile dintre aceste două fenomene par mai evidente decît analogiile. La primul dintre ele este vorba de nume proprii, La al doilea de amintiri complete, de evenimente trăite în realitate sau pe plan mintal ; la primul este vorba de o stagnare manifestă a funcției mnemice, la al doilea de o funcționare a memoriei care ne izbește prin bizarerie ; în uitarea de nume este vorba de o tulburare momentană (căci numele uitat a putut fi reprodus exact de sute de ori mai înainte și poate fi regăsit chiar a doua zi), în amintirea-ecran este vorba de ceva ce păstrăm durabil, fără remisiune, deoarece amintirile din copilărie indiferente par a nu ne părăsi o bună parte din viață. Enigma pare a avea o explicație diferită în cele două cazuri. Ceea ce trezește curiozitatea noastră științifică în primul caz, este uitarea, pe cînd în al doilea este conservarea. Dar, în urma unui examen mai aprofundat, se constată că, în ciuda diferențelor existente între cele două fenomene din punctul de vedere al materialelor psihice și al duratei, ele prezintă analogii care anulează întreaga importanță a deosebirilor. Și într-un caz și în celălalt este vorba de defecte ale memoriei, care reproduc nu amintirea exactă, ci ceva care o înlocuiește. În uitarea de nume memoria funcționează, însă furnizează nume de substituție. În cazul amintirilor-ecran este vorba de o uitare a altor impresii, mai importante. În amîndouă cazurile, o impresie intelectuală [2]) ne avertizează despre intervenția unei tulburări a cărei formă variază de la un caz la altul. În uitarea de nume *știm* că numele de substituție sînt *false ;* cît despre amintirile-ecran, ne întrebăm cu mirare de unde provin ele. Cum analiza psihologică ne poate arăta că formarea de substituenți se efectuează în ambele cazuri în același mod, cu ajutorul unei deplasări care are la bază o asociație superficială, deosebirile care există între cele două fenomene cu privire la natura materialului, durata și centrul în jurul căruia ele evoluează, sînt cu atît mai mult de natură să ne facă să sperăm că vom descoperi un principiu important și aplicabil atît în cazul uitării de nume, cît și în cazul amintirilor-ecran. Acest principiu general ar fi următorul : stagnarea funcționării sau funcționarea defectuoasă a facultății de reproducere mnemică ne dezvăluie, mai des decît am bănui-o, intervenția unui factor care acționează părtinitor, manifestarea unei *tendințe* care favorizează cutare amintire sau încearcă să se opună la cutare alta.

Problema amintirilor din copilărie mi se pare atît de importantă și de interesantă, încît aș dori să-i consacru alte cîteva remarci care depășesc punctele de vedere admise pînă în prezent.

2) „intellectuelle Empfindung" în textul original. (Nota trad.)

De la ce vîrstă provin amintirile noastre din copilărie ? Există, după cîte știu, cîteva cercetări asupra acestei probleme, mai ales acelea ale lui V. și C. Henri [3]) și ale lui Potwin [4]), de unde reiese existența în această privință a unor mari deosebiri individuale, unii subiecți fixîndu-și prima amintire la vîrsta de șase luni, în timp ce alții nu-și amintesc nici un eveniment din viața lor anterioară celui de al șaselea și chiar celui de-al optulea an de viață. Dar de ce depind aceste diferențe și care este semnificația lor ? Evident, nu este suficient să reunim printr-o vastă anchetă materialele privitoare la această problemă ; aceste materiale trebuie pe deasupra elaborate, de fiecare dată cu participarea și concursul persoanei interesate.

După părerea mea, pe nedrept se admite ca un fapt natural fenomenul amneziei infantile, absența de amintiri raportate la primii ani de viață. Mai degrabă ar trebui să se vadă în acest fapt o enigmă singulară. Se uită faptul că pînă și un copil de patru ani este capabil de un travaliu intelectual foarte intens și de o viață afectivă foarte complicată, încît mai curînd ar trebui să ne mirăm de constatarea că toate aceste procese psihice au lăsat atît de puține urme în memorie, atunci cînd avem toate motivele să admitem că toate aceste fapte uitate din viața copilului au exercitat o influență determinată asupra dezvoltării ulterioare a persoanei. Cum se explică atunci faptul că, în pofida acestei influențe incontestabile și incomparabile, ele au fost uitate ? Sîntem forțați să admitem că amintirea (concepută ca o reproducere conștientă) este supusă unor condiții cu totul speciale care pînă în prezent au scăpat cercetărilor noastre. Este posibil ca uitarea infantilă să ne ofere stăpînirea mijlocului de a înțelege amneziile care, după cunoștințele noastre cele mai recente, stau la baza formării tuturor simptomelor nevrotice.

Dintre amintirile din copilărie care s-au păstrat, unele ni se par perfect comprehensibile, altele bizare și inexplicabile. Nu este greu să se rectifice unele dintre erorile relative la fiecare dintre aceste două categorii. Cînd supunem examenului analitic amintirile păstrate de un om, constatăm cu ușurință că nu avem nici o garanție despre exactitatea lor. Anumite amintiri sînt incontestabil deformate, incomplete sau au suferit o deplasare în timp și în spațiu. Afirmația unor persoane examinate, după care prima lor amintire se plasează, de exemplu, în cel de al doilea an de viață al lor, nu merită desigur încredere. Se descoperă rapid motivele care au determinat deformarea și deplasarea faptelor care constituie obiectul amintirilor, iar aceste motive arată în același timp că nu este vorba de simple erori din partea unei memorii infidele. În cursul vieții ulterioare, forțe puternice au influențat și modelat facultatea de evocare a amintirilor din copilărie, și probabil că tocmai aceste forțe, în general, fac atît de dificilă înțelegerea anilor noștri din copilărie.

Amintirile adulților se referă, după cum se știe, la materiale diverse. Unii își amintesc imagini vizuale : amintirile lor au un caracter vizual. Alții abia sînt în stare să reproducă contururile cele mai elementare văzute de ei : după o terminologie a lui Charcot, pe acești subiecți îi

3) Enquête sur les premiers souvenirs de l'enfance, *L'Année psychologique*, III, 1897.

4) *Study of early memories*, „Psychol. Review", 1901.

numim „auditivi" și „motori" și îi opunem „vizualilor". În vise toate diferențele dispar, deoarece în general se visează sub forma imaginilor vizuale. În ceea ce privește amintirile din copilărie se observă, ca să zicem așa, aceeași regresiune ca în cazul viselor: aceste amintiri iau un caracter plastic vizual, chiar la persoanele ale căror amintiri ulterioare sînt lipsite de orice element vizual. Acesta este modul în care amintirile vizuale se apropie de tipul de amintiri infantile. În ceea ce mă privește, toate amintirile mele din copilărie au un caracter exclusv vizual; acestea reprezintă scene elaborate sub o formă plastică, pe care nu le pot compara decît cu tablourile unei piese de teatru. În aceste scene, adevărate sau false, care datează din copilărie, vedem de regulă figurînd propria noastră persoană de copil, cu trăsăturile și vestimentația sa. Această circumstanță este uimitoare, deoarece adulții de tip vizual nu mai văd propria lor persoană în amintirile lor privitoare la evenimentele ulterioare ale vieții [5]). Este de asemenea contrariu întregii noastre experiențe să admitem că, în evenimentele în care el este autor sau martor, atenția copilului se îndreaptă asupra lui însuși, în loc de a se concentra asupra impresiilor venite din exterior. Toate acestea ne obligă să admitem că tot ceea ce întîlnim în așa-zisele amintiri din prima copilărie, nu sînt vestigii ale unor evenimente reale, ci o elaborare ulterioară a acestor vestigii, care a trebuit să se efectueze sub influența diferitelor forțe psihice intervenite după aceea. În acest fel „amintirile din copilărie" dobîndesc, în genere, semnificația de „amintiri-ecran" și în același timp evidențiază o remarcabilă analogie cu amintirile din copilăria popoarelor, așa cum figurează ele în mituri și legende.

Toți cei care au avut prilejul să practice psihanaliza pe un anumit număr de subiecți au adunat desigur un mare număr de exemple de „amintiri-ecran" de toate soiurile. Dar comunicarea acestor exemple este făcută extraordinar de dificilă prin natura însăși a raporturilor care, după cum am arătat, există între amintirile din copilărie și viața ulterioară; pentru a descoperi într-o amintire din copilărie o „amintire-ecran", ar trebui de cele mai multe ori să desfășurăm în fața ochilor experimentatorului întreaga viață a persoanei examinate. Nu reușim decît rareori să expunem o amintire din copilărie izolată, detașînd-o de ansamblu. Iată un exemplu foarte interesant:

Un tînăr în vîrstă de 24 de ani păstrează din al cincilea an de viață următoarea amintire: În grădina unei case de țară, el este așezat pe un scăunaș lîngă mătușa sa care îl învață alfabetul. Distincția între *m* și *n* îi dă mare bătaie de cap și o roagă pe mătușă să-i spună cum se poate distinge unul față de celălalt. Mătușa îi atrage atenția asupra faptului că litera *m* are un picior în plus față de litera *n*. Nu există nici un motiv să se conteste autenticitatea acestei amintiri din copilărie; dar semnificația acestei amintiri nu s-a dezvăluit decît mai tîrziu, cînd s-a constatat că era posibil să fie interpretată ca o reprezentare (substitutivă) simbolică a unei alte curiozități a copilului. Căci, așa cum atunci voia să cunoască diferența între *m* și *n*, mai tîrziu a căutat să afle diferența ce există între băiat și fată și dorea să fie instruit în această materie de mătușa respectivă. El termină prin a descoperi că diferența între băiat și fată este aceeași ca între *m* și *n*, adică băiatul are ceva în plus în comparație cu fata, și tocmai în perioada în care el a dobîndit această cunoștință s-a trezit într-însul amintirea lecției de alfabetizare.

Iată un alt exemplu, care se raportează la copilăria tîrzie [6]). Este vorba de un bărbat în vîrstă de 40 de ani și care a avut o mulțime de decepții în viața sa amoroasă. Era primul născut, într-o casă cu nouă copii. Împlinise 15 ani la nașterea celei mai mici dintre surori, însă afirmă că nu a observat deloc că mama sa era însărcinată. Văzînd că nu-l cred, apelă la amintirile sale și sfîrși prin a-și aduce aminte că, la vîrsta de 11 sau 12 ani, a văzut-o într-o zi pe mama sa scoțîndu-și grăbită fusta în fața unei oglinzi. Fără a mai fi de această dată solicitat, el completă această amintire, spunînd că în acea zi mama sa tocmai se întorsese acasă cînd a simțit pe neașteptate dureri. Ori, desfacerea (*Aufbinden*) fustei nu apare în acest caz decît ca o „amintire-ecran" pentru naștere (*Entbindung*). Este vorba aici de un fel de „punte verbală" a cărei apariție o vom regăsi și în alte cazuri.

Vreau să mai arăt, printr-un exemplu, semnificația pe care o poate dobîndi, ca o consecință a reflecțiilor analitice, o amintire din copilărie care părea să nu aibă nici un sens. Cînd, la vîrsta de 43 de ani, au început să mă intereseze vestigiile amintirilor din propria mea copilărie, mi-am amintit o scenă care încă demult (și chiar, cred, dintotdeauna) îmi apărea din cînd în cînd în conștiință și pe care am toate motivele s-o situez înainte de sfîrșitul celui de-al treilea an din viața mea. Mă vedeam țipînd și plîngînd dinaintea unui cufăr căruia un frate al meu vitreg, cu douăzeci de ani mai mare ca mine, îi ținea capacul ridicat, cînd mama mea, zveltă și frumoasă, intră prin surprindere în încăpere, ca și cum s-ar fi întors chiar atunci din oraș. Astfel îmi zugrăveam eu această scenă, despre care aveam o reprezentare vizuală și căreia nu-i puteam atribui nici un tîlc. Voia fratele meu să deschidă sau să închidă cufărul (într-o primă deslușire a scenei era vorba de un „dulap") ? De ce plîngeam eu în această situație ? Ce legătură există între toate acestea și sosirea mamei ? Tot atîtea întrebări cărora nu știam ce răspuns să le dau. Eram înclinat să-mi explic scena presupunînd că este vorba de amintirea vreunei pozne a fratelui meu, întreruptă de sosirea mamei. Nu este rară acordarea unei semnificații eronate unor scene din copilărie întipărite în memorie: ne amintim bine o situație, dar această situație este haotică și nu știm cărui element să-i atribuim preponderență din punct de vedere psihologic. Analiza m-a condus la o concepție cu totul neașteptată asupra acestui tablou. Observînd absența mamei, mi-am închipuit că ea era închisă în cufăr (sau în dulap) și i-am cerut fratelui meu să ridice capacul. Cînd el a consimțit și m-am asigurat că mama nu era în cufăr, am început să țip. Acesta este incidentul reținut de memoria mea, care a fost urmat de apariția imediată a mamei și de potolirea neliniștii și mîhnirii mele. Cum, însă, îi va fi venit copilului ideea să-și caute mama în cufăr ? Vise datînd din aceeași perioadă evocă vag în memoria mea imaginea unei bone despre care am păstrat și alte amintiri: bunăoară ea avea obiceiul să mă facă să-i dau în mod conștiincios

[5]) Cred că pot afirma acest lucru în urma anumitor observații pe care le dețin.

[6]) „aus späteren Kindheitsjahren" în textul freudian. (Nota trad.)

mărunțișul pe care-l primeam în dar, amănunt care, la rîndu-i, putea sluji de „amintire-ecran" pentru fapte ulterioare. În acest fel, m-am hotărît, spre a-mi facilita de data aceasta munca de interpretare, s-o chestionez pe bătrîna-mi mamă cu privire la acea bonă. Ea îmi spuse multe lucruri, între altele că acea femeie șireată și necinstită, în timp ce mama mea era țintuită la pat de lehuziile ei, săvîrșise numeroase furturi în casă și că, pe baza denunțului făcut de fratele meu, a fost deferită tribunalului. Această informație m-a făcut, ca printr-o revelație, să înțeleg scena copilărească descrisă mai sus. Dispariția bruscă a bonei nu-mi fusese cu totul indiferentă și chiar îl întrebasem pe fratele meu ce s-a întîmplat cu dînsa, deoarece probabil observasem că el jucase un anumit rol în dispariția ei. Fratele meu îmi răspunsese însă evaziv (și, după cum îi era obiceiul, în glumă) că ea era „închisă în cufăr". Acest răspuns eu l-am interpretat copilărește, însă n-am mai pus nici o întrebare, întrucît nu mai era nimic de aflat. Cînd, cîtva timp după aceea, mama mea lipsea, m-am înfuriat și, convins că fratele meu procedase cu dînsa la fel cum procedase cu bona, i-am cerut să deschidă cufărul. De asemenea, acum înțeleg de ce, în traducerea vizuală a scenei, mama apărea încă și mai zveltă: ea îmi apărea ca în urma unei adevărate învieri. Am cu doi ani și jumătate mai mult decît sora mea care s-a născut pe vremea aceea și, cînd am împlinit trei ani, fratele meu vitreg a părăsit căminul părintesc [7].

*
* *

[7]) Cine manifestă interes pentru viața psihică a copilului la această vîrstă, va înțelege lesne caracterul extrem de limitat al pretențiilor acestuia față de fratele mai mare. Copilul care n-a împlinit încă trei ani pricepe că surioara recent venită pe lume a crescut în pîntecele mamei. Dar el nu încuviințează deloc această sporire a familiei și, bănuitor, se îngrijește ca burta mamei să nu mai adăpostească alți copii. Dulapul sau cufărul sînt simboluri ale pîntecelui matern. În această situație, copilul pretinde să privească în interiorul lor și pentru aceasta se adresează fratelui mai mare care, după cum reiese din alte date de observație, este înlocuitorul tatălui ca rival al celor mici. În afara unor suspiciuni întemeiate, cum ar fi închiderea în cufăr a bonei dispărute, el îndreaptă împotriva fratelui mai mare și alte bănuieli, anume că, într-un fel sau altul, ar fi ascuns în abdomenul mamei copilul de curînd ivit în casă. Deziluzia încercată în cazul în care cufărul este găsit gol constituie o motivație plauzibilă pentru emiterea unor pretenții copilărești. Fapt explicabil, dat fiind că aspirațiile profunde au o destinație falsă. Din contra, este absolut de înțeles marea satisfacție a copilului în fața mamei care revine acasă cu o siluetă zveltă.

V
LAPSUSURILE

Dacă materialul uzual al vorbirii și conversațiilor noastre în limba maternă pare scutit de uitare, în schimb utilizarea lui este cu atît mai frecvent pasibilă de o altă tulburare, cunoscută sub numele de *lapsus*. Lapsusurile observate la omul normal apar ca un fel de fază preliminară a „parafaziilor" care se produc în condiții patologice.

Mă găsesc, în ceea ce privește studiul acestei probleme, într-o situație excepțională, dat fiind că mă pot sprijini pe o lucrare pe care M e r i n g e r și C. M a y e r (ale căror puncte de vedere, totuși, se îndepărtează mult de al meu) au publicat-o în 1895, asupra *Lapsusurilor și erorilor de citire*. Unul din acești autori, căruia îi aparține rolul principal în compunerea lucrării, este în primul rînd lingvist și a fost călăuzit de considerente lingvistice în examinarea regulilor la care se supun lapsusurile. El spera să poată conchide, din aceste reguli, asupra existenței unui „anumit mecanism psihic care leagă și asociază unele de altele, într-o manieră cu totul particulară, sunetele unui cuvînt, ale unei propoziții și chiar cuvintele însele" (p. 10).

Autorii încep prin a clasifica exemplele de „lapsusuri" pe care le-au adunat, conform unor criterii pur descriptive: *intervertiri* (de exemplu: *Milo din Venus* în loc de *Venus din Milo); anticipări* și *impietări ale unui cuvînt sau părți de cuvînt asupra cuvîntului care le precede* (Vorklang) (exemplu: es war mir auf der *Schwest*... auf der Brust so *schwer;* subiectul voia să spună: „Aveam o greutate atît de mare pe piept", dar în această frază cuvîntul *schwer* — greu — a încălcat în parte cuvîntul precedent *Brust* — piept); *postpoziții, prelungiri de prisos ale unui cuvînt* (Nachklang) (exemplu: ich fordere Sie *auf, auf* das Wohl unseres Chefs AUF*zustossen;* vă invit *să rîgîiți întru prosperitatea șefului nostru,* în loc de: să beți — *stossen* — pentru prosperitatea șefului nostru); *contaminări* (exemplu: Er setzt sich auf den *Hinterkopf* — El se așază pe ceafă; această frază este rezultatul fuzionării, prin contaminare, a următoarelor două fraze: Er setzt sich einen Kopf auf (El ridică capul) și: Er stellt sich auf die *Hinterbeine* (El se ridică pe labele dindărăt); *substituții* (exemplu: ich gebe die Präparate in den *Briefkasten* (Pun preparatele în cutia de scrisori), în loc de: in den *Brütkasten* (în incubator). Acestor categorii, autorii le mai adaugă și altele, mai puțin importante (și, pentru noi, mai puțin semnificative). În clasificarea lor, ei nu țin nici o socoteală de faptul dacă deformarea, deplasarea, fuziunea etc. acționează asupra sunetelor unui cuvînt, asupra silabelor sale sau asupra cuvintelor dintr-o frază.

Spre a exemplifica varietățile lapsusurilor pe care le-a observat, M e r i n g e r postulează că diversele sunete ale limbajului posedă o valoare psihică diferită. În momentul în care noi articulăm [1]) primul sunet al unui cuvînt, primul cuvînt al unei fraze, procesul de excitație se dirijează spre sunetele care urmează, spre cuvintele care urmează, și aceste articulări simultane, concomitente, încălcîndu-se una pe alta, imprimă unele altora modificări și deformări. Excitația unui sunet care are o intensitate psihică mai mare depășește procesul de articulare mai puțin important sau persistă după consumarea acestui proces și astfel îl tulbură, fie prin anticipare, fie retroactiv. Deci este vorba să identificăm sunetele cele mai importante dintr-un cuvînt. Meringer spune că „dacă vrem să știm care sunet dintr-un cuvînt posedă intensitatea maximă, nu avem decît să ne observăm pe noi-înșine în timp ce căutăm un cuvînt uitat, de exemplu un nume. Primul sunet pe care-l regăsim este întotdeauna acela care, înainte de uitare, avea intensitatea cea mai mare (p. 160)... Sunetele cele mai importante sînt, deci, sunetul inițial al silabei radicale, începutul cuvîntului și vocala sau vocalele pe care se pune accentul“ (p. 162).

În legătură cu aceasta trebuie să aduc o obiecție. Fie că sunetul inițial al numelui constituie sau nu unul din elementele sale esențiale, nu este exact să se pretindă că în caz de uitare el va fi cel dintîi care va răsări în conștiință ; deci regula enunțată de Meringer este lipsită de valoare. Observîndu-ne în timp ce căutăm un nume uitat, adesea credem că putem afirma că acest nume începe cu o anumită literă. Această afirmație, însă, se dovedește inexactă în jumătate din cazuri. Ba chiar pretind că, cel mai adesea, anunță un sunet inițial fals. În exemplul nostru cu *Signorelli* nu se găseau, în numele de substituție, nici sunetul inițial, nici silabele esențiale ; singure cele două silabe mai puțin esențiale, *elli*, se aflau reproduse în numele de substituție *Botticelli*. Spre a dovedi cît de puțin respectă numele de substituție sunetul inițial al numelui uitat, vom cita exemplul următor : într-o zi, nu-mi puteam aminti numele țărișoarei în care se găsește arhicunoscutul *Monte-Carlo*. Numele de substituție care mi s-au prezentat erau : *Piemont, Montevideo, Colico, Albania*, sînt înlocuite imediat de *Montenegro și atunci observ că* silaba *Mont* există în toate numele de substituție, cu excepția ultimului. Îmi vine ușor să regăsesc, pornind de la numele prințului Albert [2]), numele țării uitate : *Monaco*. Cît despre numele *Colico*, acesta imită destul de îndeaproape succesiunea silabelor și ritmul numelui uitat.

Dacă se admite că un mecanism analog aceluia al uitării de nume poate să guverneze și fenomenele de lapsus, explicarea acestora din urmă devine facilă. Tulburarea vorbirii manifestată printr-un lapsus poate fi prilejuită, în primul rînd, de acțiunea, anticipată sau retroactivă, a unei părți a discursului sau printr-o altă idee conținută în frază sau în ansamblul de propoziții pe care vrem să-l enunțăm : de această categorie țin toate exemplele citate mai sus și împrumutate de la Meringer și Mayer ; în al doilea rînd, însă, tulburarea se poate produce într-o

[1]) *„innervieren“*, în textul original (Nota trad.)

[2]) Honoré Charles Grimaldi, prinț de Monaco sub numele de Albert I, oceanograf de recunoscută valoare (1848—1922). (Nota trad.)

manieră analoagă aceleia în care s-a produs uitarea, de exemplu, în cazul *Signorelli ;* sau, cu alte cuvinte, tulburarea poate fi consecutivă unor influențe exterioare cuvîntului, frazei, ansamblului discursului, putînd fi ocazionat de elemente pe care nu avem deloc intenția să le enunțăm și a căror acțiune se manifestă în conștiință prin perturbarea menționată. Ceea ce este comun acestor două categorii, este simultaneitatea excitației celor două elemente. Ele diferă, însă, unul de altul, după cum elementul perturbator se găsește în interiorul sau exteriorul cuvîntului, al frazei sau al discursului pe care îl pronunțăm. Diferențierea nu pare suficientă și se pare că nu este locul să se țină cont de ea cu scopul de a face anumite deducții din simptomatologia lapsusurilor. Este totuși evident că singure cazurile din prima categorie ne autorizează să tragem concluzia existenței unui mecanism care, conexînd între ele sunete și cuvinte, face posibilă acțiunea perturbatoare a unora asupra celorlalte ; aceasta este, ca să zicem așa, concluzia care se degajă din studiul pur lingvistic al lapsusurilor. Dar în cazurile în care tulburarea este ocazionată de un element exterior frazei sau discursului pe punctul de a fi pronunțat, este vorba înainte de toate de a căuta acest element și problema care se pune atunci este de a ști dacă mecanismul unei astfel de tulburări ne poate, de asemenea, dezvălui eventualele legi ale formării limbajului.

Ar fi nedrept să spunem că M e r i n g e r și M a y e r n-au văzut posibilitatea tulburărilor vorbirii ca urmare a „influențelor psihice complexe“, prin elemente exteriore cuvîntului, propoziției sau discursului a căror pronunțare se intenționează. Ei nu puteau să nu vadă că teoria care atribuie sunetelor o valoare psihică inegală nu se aplică, la drept vorbind, decît pentru explicarea tulburărilor tonale, ca și a anticipărilor și acțiunilor retroactive. Dar acolo unde perturbările cuvintelor nu se reduc la tulburări tonale (cum este, de exemplu, cazul de substituiri și contaminări de cuvinte), au căutat și ei, de asemenea, fără idei preconcepute, cauza lapsusului *în afara* relației intenționale, ilustrînd această situație prin frumoase exemple. Citez :

(P. 62). „Ru. face referire în intimitatea sa la procedee pe care le califică drept „porcării“ *(Schweinereien)*. El caută însă să se exprime sub o formă atenuată și începe așa : „Dann sind aber Tatsachen zum *Vorschwein* gekommen“. Pe cînd el voise să spună : „Dann sind aber Tatsachen zum *Vorschein* gekommen“ (Dar atunci au ieșit la iveală faptele...). Mayer și cu mine eram de față și Ru. confirmă că pronunțînd această ultimă frază s-a gîndit la cuvîntul „porcării“. Asemănarea care există între cuvintele „Vorschein“ și „Schweinereien“ explică îndeajuns acțiunea unuia asupra celuilalt și deformarea pe care a suferit-o cel dintîi“.

(P. 73). „Ca și în cazul contaminărilor, ba, probabil, într-o și mai mare măsură, imaginile verbale „flotante“ sau „nomade“ joacă în substituții un rol important. Cu toate că sînt situate sub pragul conștiinței, ele sînt suficient de aproape de acesta spre a putea acționa eficient ; pătrunzînd într-o frază datorită asemănării lor cu un element oarecare al acesteia, ele determină o deviație sau se interferează cu o succesiune de cuvinte. Imaginile verbale „flotante“ sau „nomade“ reprezintă adesea,

cum am spus-o, resturile încă fierbinți ale discursului recent terminat (acțiune retroactivă)".

(P. 97). „O deviație în vorbire ca urmare a unei similitudini este făcută cu putință de existența, sub pragul conștiinței, a unui cuvînt analog, *care nu era destinat pronunțării.* Așa se întîmplă în substituții. Sper că o verificare ulterioară nu va putea decît să confirme regulile pe care le-am formulat. Dar pentru aceasta este necesar ca, atunci cînd cineva vorbește, *să avem bine precizat ceea ce gîndește el vorbind* [3]). Iată, în legătură cu aceasta, un caz instructiv. Directorul Li., vorbind despre o femeie și voind să spună că i-ar fi frică de dînsa („sie würde mir Furcht einlagen), întrebuințează în locul cuvîntului *einjagen* pe acela de einlagen, care are cu totul alt înțeles. Această substituire a literei *l* în locul literei *j* îmi părea inexplicabilă. Mi-am permis să-i atrag atenția d. Li. asupra acestei erori, și el mi-a răspuns îndată: „Greșeala mea provine de acolo că, vorbind, eu gîndeam: nu voi fi în stare etc..." (...ich wäre nicht in der Lage...).

„Alt caz. Îl întreb pe R.v.S. care este starea calului său bolnav. El răspunde: „Ja, das *draut...* dauert vielleicht noch einen Monat" (Asta poate va mai dura încă o lună). Cuvîntul „draut" cu *r*, mi se pare inexplicabil, litera *r* din cuvîntul corect *dauert* nefiind în stare să producă un astfel de efect. Atrag atenția lui R.v.S. asupra acestui fapt, și el îmi explică de îndată că, pe cînd vorbea, gîndea: „Das is eine *traurige* Geschichte" (E o poveste tristă). Se gîndise, deci, la două răspunsuri care au fuzionat într-unul singur prin intermediul a două cuvinte *(draut* provenind din aglutinarea cuvintelor *dauert* și *traurig)".*

Prin teoria imaginilor verbale „nomade", situate sub pragul conștiinței și nedestinate să fie formulate în cuvinte și prin sublinierea necesității de a se căuta tot ceea ce gîndește subiectul atunci cînd vorbește, concepția lui Meringer și Mayer se apropie în mod surprinzător, după cum este lesne de văzut, de concepția noastră psihanalitică. Și noi cercetăm materialele inconștiente, și chiar în același fel, cu singura deosebire că noi facem un ocol mai mare, neajungînd la descoperirea elementului perturbator decît după traversarea unui lanț de asociații complexe, pornind de la ideile care îi apar subiectului în minte atunci cînd îl interogăm.

Mă opresc un moment asupra unei alte particularități interesante, pe care dealtfel o probează și exemplele lui Meringer. După acest autor, ceea ce permite unui cuvînt, pe care nu avem intenția să-l pronunțăm, să se impună conștiinței printr-o deformare, o formație mixtă, o formație de compromis (contaminarea), este asemănarea cu un cuvînt din faza pe care sîntem pe punctul de a-l articula: *lagen — jagen; dauert — traurig; Vorschein — Schwein.*

Or, în cartea mea *Interpretarea viselor* [4]), am arătat tocmai partea care revine travaliului de *condensare* în formarea a ceea ce numim conținutul manifest al viselor, plecînd de la ideile latente ale acestora. O asemănare, între lucrurile sau reprezentările verbale între două elemente

[3]) Sublinierea mea.

[4]) *Die Traumdeutung*, Leipzig und Wien, 1900, 7. Aufl. 1922 (Notă trad.).

ale materialului inconștient, alcătuiește pretextul pentru formarea unei a treia reprezentări, mixtă sau de compromis, care înlocuiește în conținutul visului cele două elemente din care se compune și care, ca urmare a acestei origini, adesea se prezintă lipsită de proprietăți contradictorii. Apariția de substituții și de contaminări în lapsusuri ar constitui, ca să zicem așa, începutul acestui travaliu de condensare care joacă un rol atît de important în elaborarea viselor.

Într-un articol destinat marelui public *(Neue Freie Presse,* 23 august 1900), „Cum se comite un lapsus", *Meringer* reliefează semnificația practică pe care o posedă în anumite cazuri substituțiile de cuvinte, mai cu seamă acelea în care un cuvînt este înlocuit de un altul cu sens opus. „Ne mai amintim încă felul în care președintele Camerei deputaților austrieci *a deschis,* într-o zi, ședința: „Domnilor, a spus el, constat prezența atîtor deputați și declar, prin urmare, ședința *închisă".* Ilaritatea generală pe care a provocat-o această declarație făcu ca el să-și observe imediat eroarea și s-o corecteze. Explicația cea mai plauzibilă a acestui caz ar fi următoarea: în forul său interior, președintele *dorea* să poată închide în definitiv această ședință de la care el nu aștepta nimic bun; astfel ideea corespunzătoare acestei dorințe, așa cum se întîmplă adesea, și-a găsit o expresie cel puțin parțială în declarația sa, făcîndu-l să spună „închisă" în loc de „deschisă", adică exact contrariul a ceea ce îi stătea în intenție. Numeroase observații mi-au arătat că această înlocuire a unui cuvînt prin contrariul său este un fenomen foarte frecvent. Strîns asociate în conștiința noastră verbală, situate în regiuni foarte învecinate, cuvintele opuse se evocă reciproc cu o mare ușurință".

Nu este tot atît de ușor să se arate în toate cazurile (cum o face Meringer în cazul președintelui), că lapsusul care consistă dintr-o înlocuire a unui cuvînt prin antonimul său, rezultă dintr-o opoziție interioară față de sensul frazei pe care voim sau trebuie s-o pronunțăm. Noi am găsit un mecanism analog, analizînd exemplul *aliquis,* unde opoziția interioară se manifestă prin uitarea unui nume și nu prin înlocuirea acestuia prin antonimul său. Cu toate acestea vom observa, spre a explica această diferență, că nu există un cuvînt cu care *aliquis* să prezinte același raport de opoziție ca acela care există între „a deschide" și „a închide", iar noi vom adăuga că cuvîntul „a deschide" este atît de comun încît uitarea sa constituie, fără îndoială, un fapt excepțional.

Dacă ultimele exemple ale lui Meringer și Mayer relevă că tulburările de limbaj, cunoscute sub numele de lapsusuri, pot fi provocate fie prin sunetele sau cuvintele (care acționează pe calea anticipării sau retroactiv) din chiar fraza pe care voim s-o articulăm, fie prin cuvinte care nu fac parte din această frază, exterioare ei *și a căror capacitate stimulatorie nu se dezvăluie decît prin formarea lapsusurilor,* noi ne propunem să vedem acum dacă există între aceste două categorii de lapsusuri o demarcație netă și tranșantă și, în caz afirmativ, care sînt semnele care ne permit să spunem, într-un caz dat, dacă el face parte din una sau alta din aceste categorii. În lucrarea sa asupra *Psihologiei popoarelor* [5]), Wundt, încercînd să degajeze legile dezvoltării limbajului, se ocupă și de lapsusuri, în legătură cu care el formulează cîteva consi-

[5]) *Völkerpsychologie,* I. Band, 1 Teil, pp. 371 și urm., 1900.

derații de care se cuvine să ținem seama. După Wundt, ceea ce apare cu regularitate în lapsusuri și în fenomenele similare, sînt anumite influențe psihice. „Ne găsim în primul rînd în prezența unei condiții pozitive, care constă în producerea liberă și spontană de asociații tonale și verbale provocate de către sunetele enunțate. Pe lîngă această condiție pozitivă, există o condiție negativă, care constă în suprimarea sau slăbirea controlului voinței și atenției, acționînd ea însăși ca o funcțiune volitivă. Acest joc de asociații se poate manifesta în mai multe moduri, un sunet poate fi enunțat prin anticipație sau să reproducă sunetele care l-au precedat ; un sunet pe care-l pronunțăm în mod obișnuit se poate intercala între alte sunete ; sau, în sfîrșit, cuvinte cu totul străine frazei, dar prezentînd raporturi de asociație cu sunetele pe care vrem să le articulăm, pot exercita o acțiune perturbatoare asupra acestora din urmă. Oricare ar fi, însă, modalitatea care intervine, singura deosebire constatată privește direcția și, în orice caz, amplitudinea asociațiilor care se produc, dar nicidecum caracterul lor general. În anumite cazuri, dovedim chiar o mare dificultate în determinarea categoriei în care trebuie să așezăm o tulburare dată și ne întrebăm dacă nu ar fi mai conform cu adevărul să atribuim această tulburare acțiunii simultane și combinate a mai multor cauze, *după principiul cauzelor complexe*" [6]) (pp. 380 și 381).

Aceste observații ale lui Wundt mi se par cu totul justificate și instructive. Ar fi însă cazul, după părerea mea, să se insiste mai mult decît a făcut-o Wundt asupra faptului că factorul pozitiv, care favorizează lapsusul, adică libera derulare a asociațiilor, și factorul negativ, adică relaxarea acțiunii inhibitorii a atenției, acționează aproape întotdeauna simultan, în așa fel încît acești doi factori reprezintă două condiții, la fel de indispensabile, ale unuia și aceluiași proces. Tocmai în urma slăbirii acțiunii inhibitive a atenției, sau spre a ne exprima mai exact, *datorită* acestei slăbiri, are loc libera desfășurare a asociațiilor.

Printre exemplele de lapsusuri colecționate de mine însumi, nu găsesc nici unul în care tulburarea de limbaj să se lase redusă exclusiv la ceea ce Wundt denumește „acțiune prin contactul de sunete verbale". Aproape întotdeauna eu găsesc, în afară de acțiunea prin contact, o acțiune perturbatoare care își are izvorul *în afara* discursului pe care vrem să-l pronunțăm, iar acest element perturbator este constituit fie de o singură idee, rămasă inconștientă, dar care se manifestă prin lapsus și care cel mai adesea nu poate fi adusă în conștiință decît în urma unei analize aprofundate, fie de un mobil psihic mai general care se opune întregului ansamblu al discursului.

1) Amuzat de vulgara grimasă pe care o face fiica mea mușcînd un măr, vreau să-i citez versurile de mai jos :

Der *Affe gar* possierlich ist,
Zumal wenn er vom *Apfel* frisst [7])

Eu însă, încep așa : *Der Apfe...* Aceasta apare ca o contaminare între *Affe* și *Apfel* (formația de compromis), sau o putem considera și ca o anticipație a cuvîntului *Apfel,* care trebuie să urmeze după aceea. Dar situația exactă ar fi mai curînd următoarea : deja începusem, pentru prima oară, acest citat, fără a comite lapsusul. N-am comis lapsusul decît reluînd citatul, obligat la aceasta fiind de fiica mea, căreia mă adresam și care, ocupată cu altceva, nu mă auzise. Repetarea, ca și nerăbdarea pe care o aveam de a termina acest citat, trebuie desigur trecute printre cauzele lapsusului meu, care se prezintă ca un lapsus prin condensare.

2) Fiica mea îmi spune : „Vreau să-i scriu doamnei Schresinger". Or, doamna respectivă se numește Schlesinger. Acest lapsus ține cu siguranță de tendința pe care o avem de a facilita pe cît posibil articularea, iar în acest caz particular litera *l* din numele Schlesinger trebuie să fi fost greu de pronunțat după literele r din cuvintele precedente (schReibe deR fRau). Dar trebuie să precizez că fiica mea a comis acest lapsus la cîteva clipe după ce eu am pronunțat „Apfe" în loc de „Affe". Or, lapsusurile sînt contagioase în cel mai înalt grad, ca dealtfel și uitările de nume, în legătură cu care Meringer și Mayer au notat această particularitate. Nu aș putea da nici o explicație acestei contagiuni psihice.

3) „Mă închid ca un briceag", voia să-mi spună o bolnavă, la începutul unei ședințe de tratament. Numai că, în loc de *Taschenmesser* (= briceag), ea pronunță *Tassenmescher* (vocabulă fără sens), intervertind astfel ordinea sunetelor, ceea ce, la drept vorbind, se poate explica prin dificultățile de articulare pe care le prezintă cuvîntul [8]). Atrăgîndu-i atenția asupra greșelii comise, ea spune : „Este pentru că și dumneavoastră ați spus mai adineauri *Ernscht*". Într-adevăr, o întîmpinasem cu cuvintele : „Astăzi o vom lua în *serios*" (= Ernst), deoarece trebuia să fie ultima ședință înainte de vacanță. Voind să glumesc, pronunțasem *Ernscht* în loc de *Ernst.* În cursul ședinței bolnava comite noi lapsusuri și, în cele din urmă, am observat că ea nu se mai mărginește să mă imite, ci are motivele ei să întîrzie în inconștient, nu atrasă de *cuvîntul,* ci de *numele* „Ernst" (Ernest). [9])

4) „Am un guturai atît de grozav, că nu pot respira pe nas", voia să spună aceeași bolnavă. Dar în loc de a spune corect : „durch die *Nase atmen*" (a respira pe nas), ea comite lapsus : „durch die *Ase natmen*". Ea găsește imediat explicația acestui lapsus : „Iau zilnic tramvaiul din *Hasenauerstrasse,* iar azi dimineață, așteptînd vehiculul,

[6]) Sublinierea mea.

[7]) Maimuța este tare caraghioasă, / Mai ales cînd mușcă dintr-un măr. (Nota trad.)

[8]) În felul *„Wiener Weiber Wäscherinnen waschen weisse Wäsche"* (= spălătoresele vieneze spală rufe albe) — *„Fischflosse"* (aripioară de pește) și altor asemenea fraze sau cuvinte compuse care pun la încercare capacitatea de articulare corectă (Paranteză introdusă de S. Freud). Există și în limba română expresii de același gen, cum este de pildă *„capra crapă piatra-n patru"* și altele care, pentru disciplinarea pronunției, îndeplinesc adesea rolul pietricelelor pe care și le punea sub limbă Demostene, pe malul mării, în vederea exercițiilor sale logopedice. (Nota trad.)

[9]) Cum m-am putut convinge mai tîrziu, ea se găsea în mod special sub influența unor idei inconștiente despre graviditate și măsurile de prevenire a acestei eventualități. Prin cuvintele : „Mă închid ca un briceag", pe care le spusese în mod conștient, ca pe o plîngere, ea voia să descrie postura copilului în uter. Cuvîntul „Ernst", folosit de mine, i-a amintit numele lui S. Ernest, de la o cunoscută casă de comerț de pe Kärtnerstrasse, care vinde prezervative anticoncepționale.

am gîndit că, dacă aş fi franţuzoaică, aş pronunţa *Asenauerstrasse* (fără *h*), deoarece francezii nu-l pronunţă niciodată pe *h* la început de cuvînt". Îmi vorbeşte de toţi francezii pe care i-a cunoscut şi, după multe ocolişuri, îşi aminteşte că la vîrsta de 14 ani jucase rolul Picardei din piesa „Kurmärker und Picarde", cu care prilej vorbise o germană stricată. Toată această serie de amintiri a fost declanşată de găzduirea cu totul ocazională, în casă, a unui parizian. Intervertirea sunetelor apare, prin urmare, ca un efect al perturbării produse de o idee inconştientă care face parte dintr-o structură absolut străină. [10])

5) Întru totul analog este mecanismul lapsusului la o altă pacientă, care voind să reproducă o foarte îndepărtată amintire din copilărie, se găseşte deodată lovită de amnezie. Îi este cu neputinţă să-şi amintească ce parte a corpului i-a fost pîngărită de atingerea unei mîini neruşinate şi senzuale. După cîtva timp, fiind în vizită la o prietenă, ele vorbesc despre vilegiatură. La o întrebare privind poziţia topografică a casei lui M., ea răspunde : pe *coapsa* muntelui *(Berglende)*, în loc de : pe *versantul* muntelui *(Berglehne)*.

6) O altă pacientă a mea, pe care la terminarea şedinţei, o întreb cum o mai duce unchiul ei, răspunde : „Nu ştiu, pentru că acum nu-l mai văd decît *in flagranti*". A doua zi îmi spuse : „Mi-e cu adevărat ruşine de a vă fi dat ieri un răspuns atît de stupid. Cu siguranţă că trebuie să mă luaţi drept o persoană lipsită de orice cultură, care confundă în mod obişnuit expresiile străine. Am voit să spun *en passant*" (= în treacăt). Nu ştiam încă din ce motive întrebuinţase ea expresia *in flagranti*, în loc de *en passant*. Dar, în cursul aceleiaşi şedinţe, continuarea conversaţiei începute în ajun i-a trezit amintirea unui eveniment în care era vorba îndeosebi de cineva care fusese prins *in flagranti* (în flagrant delict). Deci lapsusul de care se făcuse ea vinovată fusese produs de acţiunea anticipată a acestei amintiri care se afla în stare inconştientă.

7 Analizez o altă bolnavă. La un moment dat sînt obligat să-i spun că datele analizei îmi permit să presupun că, în perioada de care ne ocupam, ei trebuie să-i fi fost ruşine de familia sa şi că trebuie să-i fi reproşat tatălui lucruri despre care încă nu aveam cunoştinţă. Ea spune că nu-şi aminteşte nimic despre aceasta şi că socoteşte nejustificate bănuielile mele. Totodată ea introduce neîntîrziat în conversaţie chestiuni de familie : „ Trebuie să le dăm dreptate, nu sînt mulţi oameni ca dînşii, toţi sînt zgîrciţi (textual : sie haben alle *Geiz*),... vreau să zic : toţi sînt oameni de duh" (textual : si haben alle *Geist*). Prin urmare, acesta era reproşul pe care ea îl refulase. Adesea se întîmplă că ideea exprimată în lapsus este tocmai aceea pe care voim s-o refulăm (vezi cazul lui Meringer : „zum *Vorschwein gekommen*"). Singura deosebire între cazul citat de mine şi acela al lui Meringer este că în acesta din urmă subiectul vrea să refuleze ceva de care este conştient, în timp ce bolnava mea nu are nici o cunoştinţă despre ceea ce a refulat, cu alte cuvinte ea ignoră atît faptul refulării, cît şi faptul refulat.

8) Lapsusul ce urmează poate fi şi el explicat printr-o refulare intenţională. Într-o zi am întîlnit în Dolomiţi două doamne costumate în turiste. Aveam de făcut o bucată de drum împreună şi vorbeam despre plăcerile şi mizeriile vieţii de turist. Una din doamne recunoştea că o zi de turism nu este lipsită de inconveniente. „Adevărat, zice ea, nu-i deloc plăcut cînd ai de mers o zi întreagă în soare şi bluza şi cămaşa îţi sînt ude de transpiraţie..." La ultimele cuvinte ea ezită puţin, apoi reia: „Dar cînd te întorci apoi în *pantaloni* (textual : *nach Hose*, în loc de *nach Hause* = acasă) şi în sfîrşit te poţi schimba..." Cred că nu trebuie recurs la o lungă analiză pentru a găsi explicaţia acestui lapsus. În prima sa frază, doamna avusese în mod vădit intenţia de a face o enumerare completă : bluză, cămaşă, pantaloni. Din motive de convenienţă, ea s-a abţinut de la menţionarea acestei din urmă piese vestimentare, însă în fraza următoare, cu totul independentă de conţinutul primei, cuvîntul *Hose* (pantaloni), care n-a fost pronunţat la timpul său, apare acum în calitate de deformare a cuvîntului *Hause*.

9) „Dacă vreţi să cumpăraţi covoare, duceţi-vă la Kaufmann, pe Matthäusgasse. Cred că pot să vă recomand", îmi spune o doamnă. Eu repet : „Deci la *Matthäus*... pardon, la *Kaufmann*". S-ar părea că pur şi simplu din distracţie am inversat cele două nume. Într-adevăr, vorbele doamnei mi-au distras atenţia, îndreptînd-o spre lucruri mai importante decît covoarele. Pe Matthäusgasse se afla casa în care locuia soţia mea, pe vremea cînd eram logodiţi. Intrarea casei se afla într-o stradă căreia văd că i-am uitat numele, încît sînt silit să fac un ocol spre a mi-l reaminti. Numele *Matthäus*, care mi-a reţinut luarea aminte, constituie deci pentru minte un nume de substituţie pentru numele căutat. El se pretează mai bine pentru acest rol decît numele *Kaufmann*, deoarece desemnează numai o persoană, pe cînd *Kaufmann* este, pe lîngă nume de persoană, şi substantiv comun (negustor). Strada care mă interesează poartă, de asemenea, un nume de persoană : *Radetzky*.

10) Cazul următor ar putea fi citat mai departe, unde voi discuta despre „erori", însă îl relatez aici pentru că raporturile de sunete, care au determinat înlocuirea cuvintelor, sînt deosebit de clare. O pacientă îmi istoriseşte visul ei : un copil a hotărît să se sinucidă, lăsîndu-se să fie muşcat de un şarpe. El îşi aduce la îndeplinire planul şi ea îl vede zvîrcolindu-se, pradă convulsiunilor etc. Acum caută printre evenimentele zilei pe acela care ar putea avea vreo legătură cu acest vis. Îşi aminteşte a fi asistat cu o seară mai înainte la o conferinţă populară asupra primului ajutor dat în cazul muşcăturii de şarpe. Dacă, spunea conferenţiarul, un adult şi un copil au fost muşcaţi în acelaşi timp, în primul rînd trebuie îngrijită plaga copilului. Ea îşi aminteşte şi sfaturile date de conferenţiar cu privire la tratament. Totul depinde, spunea el, de specia căreia aparţine şarpele. Aici o întrerup pe bolnavă :

— N-a spus că în părţile noastre sînt forate puţine specii veninioase, şi n-a arătat care sînt cele mai de temut ?

—Da, a vorbit de şarpele cu clopoţei *(Klapperschlange)*. Văzîndu-mă că rîd, îşi dă seama că a spus ceva greşit. Dar, în loc de a se corecta, retractează cele spuse. „E adevărat că şarpele acesta nu există la noi în ţară. El a vorbit de viperă. Mă întreb ce m-o fi făcut să vorbesc de şarpele cu clopoţei". Cred că pricina a fost intervenţia ideilor disimulate îndărătul visului. Sinuciderea prin muşcătură de şarpe nu poate fi decît o aluzie la cazul frumoasei Cleopatra (în germană *Kleopatra*). Marea asemănare tonală între cele două cuvinte „KLAPPER*schlange*" şi

[10]) „fremden Zusammenhang". (Nota trad.)

Kleopatra, reprezentarea în cele două cuvinte şi în aceeaşi ordine a sunetelor *Kl...p...r* şi accentuarea vocalei *a* în ambele cuvinte, sînt tot atîtea particularităţi care sar în ochi. Aceste trăsături comune între KLAPPER*schlange* şi *Kleopatra* produc la bolnava noastră o îngustare momentană a judecăţii logice, care o face să povestească ca pe un lucru cu totul normal şi natural faptul că conferenţiarul a vorbit publicului vienez despre tratamentul în cazul muşcăturii şarpelui cu clopoţei. Cu toate acestea, ea ştie tot atît de bine ca mine că acest şarpe nu face parte din fauna ţării noastre. Nu-i vom reproşa de a fi surghiunit, cu aceeaşi uşurinţă, şarpele cu clopoţei în Egipt, deoarece cu toţii sîntem înclinaţi să confundăm, să băgăm în acelaşi sac tot ce este extraeuropean, exotic, şi chiar eu am chibzuit o clipă înainte de a-i aminti bolnavei că şarpele cu clopoţei nu putea trăi decît în Lumea Nouă.

Continuarea analizei n-a făcut decît să confirme rezultatele de acum expuse. În ajun, pacienta se oprise pentru prima oară în faţa grupului statuar al lui Strasser, care îl reprezintă pe Antoniu şi care se află chiar lîngă locuinţa ei. Acesta a fost cel de al doilea pretext al visului (primul fiind conferinţele despre muşcăturile de şarpe). Într-o fază ulterioară a visului, ea se vede legănînd în braţe un copil, iar amintirea acestei scene o face să se gîndească la Gretchen. Printre alte idei care îi vin în minte figurează reminescenţe referitoare la *„Arria* şi *Messalina“*. Evocarea în vis a atîtor nume împrumutate din nişte piese de teatru ne permit să presupunem că pacienta a trebuit să nutrească în trecut dorinţa secretă de a se consacra scenei. Începutul visului : „Un copil a hotărît să se sinucidă, lăsîndu-se muşcat de un şarpe“, nu înseamnă în realitate decît că, fiind copil, ea ambiţionase să ajungă într-o zi o mare actriţă. Din numele „Messalina“, în sfîrşit, se detaşează o serie de idei care conduc la conţinutul esenţial al visului. Anumite evenimente survenite în ultimul timp au făcut-o să se teamă ca nu cumva singurul ei frate să se căsătorească cu o nonariană, deci o *mésalliance* [11]*)*.

11) Prezentăm acum un exemplu anodin, în care mobilurile [12]) lapsusului n-au putut fi îndeajus de clarificate. Îl citez, cu toate acestea, datorită evidenţei mecanismului care a prezidat producerea acestui lapsus.

Un german care călătorea în Italia avea nevoie de o curea cu care să strîngă valiza sa cam hîrbuită. El consultă dicţionarul şi găsi că traducerea italiană a cuvîntului „curea“ este *coreggia*. „Voi reţine uşor acest cuvînt, îşi zice el, gîndindu-mă la pictor“ (C o r r e g g i o). El intră într-o prăvălie şi ceru o... *ribera*.

Desigur, el n-a reuşit să înlocuiască în memoria sa cuvîntul german cu traducerea în italiană, însă eforturile sale n-au fost cu totul zadarnice. El ştia că trebuie să se gîndească la numele unui pictor italian, spre a-şi aminti cuvîntul de care avea nevoie, însă, în loc de a reţine numele lui Correggio care seamănă cel mai mult cu cuvîntul *coreggia*, el a evocat numele lui *Ribera*, care se apropia de cuvîntul german *Riemen* (curea). Se înţelege de la sine că aş fi putut tot atît de bine să citez acest fapt ca exemplu de simplă uitare a unui nume propriu.

Reunind exemple de lapsusuri pentru prima ediţie a acestei cărţi, eu supuneam analizei toate cazurile, chiar şi pe acelea mai puţin semnificative pe care aveam ocazia să le observ. Dar, de atunci încoace, multe altele s-au impus amuzantei munci care constă în colectarea şi analiza lapsusurilor, ceea ce mă face să dispun astăzi de un material mult mai abundent.

[11]) În limba franceză în original. (Nota trad.)
[12]) „Motiven“ în original. (Nota trad.)

12) Un tînăr îi spune surorii sale : „Am rupt orice legătură cu familia D. Nici nu-i mai salut“. Sora răspunde : „Frumoasă *legătură*“. Ea voise să spună : frumoasă relaţie — SIPP*schaft*, dar în lapsusul ei pronunţă LIPP*schaft*, în loc de Liebschaft = legătură. Vorbind de legătură (în mod involuntar), ea a exprimat o aluzie la flirtul pe care fratele ei îl iniţiase mai înainte cu o fată din familia D., ca şi la zvonurile compromiţătoare care curgeau de cîtva timp la adresa acesteia, atribuindu-i-se o *legătură*.

13) Un tînăr adresează aceste cuvinte unei femei pe care o întîlneşte pe stradă : „Wenn Sie gestatten, mein Fräulein, möchte ich Sie geme *begleitdigen*“. El voia să spună : „Dacă îmi permiteţi, domnişoară, v-aş însoţi bucuros“. El a comis, însă, un lapsus prin contracţie, combinînd cuvîntul *begleiten* (a însoţi), cu cuvîntul *beleidigen* (a ofensa, a fi lipsit de respect). Evident, dorinţa lui era aceea de a o însoţi, însă îi era teamă ca oferta sa să n-o jignească. Faptul că aceste două tendinţe opuse şi-au găsit expresia într-un singur cuvînt, anume în lapsusul citat, dovedeşte că adevăratele intenţii ale tînărului nu erau cu totul curate şi că lui-însuşi i se păreau a fi ofensatoare pentru femeie. Dar pe cînd încearcă să-şi ascundă modul în care el-însuşi îşi judecă oferta, inconştientul său îi joacă festa, trădîndu-i adevăratul plan, ceea ce îi aduce din partea femeii următorul răspuns : „Drept cine mă luaţi, ca să mă ofensaţi în halul acesta ?“ (comunicat de O. R a n k).

14) Extrag cîteva exemple dintr-un articol publicat de W. S t e k e l în *Berliner Tageblatt* din 4 ianuarie 1904, sub titlul : „Mărturii inconştiente“.

„Exemplul care urmează descoperă un cotlon dezagreabil din zona ideilor mele inconştiente. Trebuie să spun numaidecît că în calitate de medic eu nu am în vedere niciodată interese pecuniare ci, în mod cu totul firesc, interesul bolnavului. Mă găsesc la o bolnavă căreia îi dau îngrijiri spre a o ajuta să se pună pe picioare, în urma unei boli foarte grave de care abia se vindecă. Am petrecut lîngă ea zile şi nopţi extrem de chinuitoare. Sînt fericit că o găsesc mai bine şi îi descriu bucuriile sejurului pe care ea îl va face la Abbazia, adăugînd : „Dacă, cum nădăjduiesc, *nu* veţi părăsi curînd patul“. Spunînd acestea, eu am exprimat în mod vădit dorinţa inconştientă de a o putea îngriji mai multă vreme pe această bolnavă, dorinţă care este complet străină conştiinţei mele din stare de veghe şi care, dacă s-ar prezenta aici, ar fi reprimată cu indignare“.

15) Alt exemplu (W. S t e k e l) : „Soţia mea voia să angajeze o franţuzoaică pentru după-amiaza şi, după ce s-a pus de acord cu ea în ce priveşte condiţiile, vrea să-i reţină, certificatele. Franţuzoaica o roagă să i le restituie, pretextînd : *Je cherche encore pour les apres-midi, pardon, pour les avant-midis* [13]). Evident, ea avea intenţia să se adreseze în altă parte, sperînd să obţină condiţii mai bune ; ceea ce, dealtfel, a şi făcut“.

[13]) În limba franceză în original. (Nota trad.)

16) (Dr. Stekel): „Trebuie să-i fac unei doamne o mustrare severă, şi soţul ei, la rugămintea căruia fac aceasta, stă şi trage cu urechea îndărătul uşii. La sfîrşitul predicii mele, care făcuse o impresie evidentă, spun : „Sărut mîna, stimate domn !". Aceasta m-a dat în vileag că cuvintele fuseseră adresate domnului, că de dragul lui vorbisem eu".

17) Dr. Stekel povesteşte că avea la un moment dat în tratament doi pacienţi din Triest, pe care întotdeauna îi saluta pe unul cu numele celuilalt. „Bună ziua, domnul Peloni", îi spunea el lui Ascoli ; „Bună ziua, domnule Ascoli", i se adresează lui Peloni. La început n-a atribuit această confuzie unui motiv profund, nevăzînd în ea decît efectul anumitor asemănări între cei doi domni. I-a fost însă uşor să se convingă că această confuzie de nume exprima un soi de lăudăroşenie, el voind să arate fiecăruia din pacienţii săi italieni că nu este singurul care a făcut drumul de la Triest la Viena, spre a primi îngrijirile lui, ale doctorului Stekel.

18) În cursul unei furtunoase adunări generale, dr. Stekel propune : „Să abordăm acum cel de al patrulea punct al ordinei de zi". Cel puţin asta voia să spună, însă, antrenat de atmosfera combativă a reuniunii, în locul cuvîntului „să abordăm" *(schreiten)* el întrebuinţează cuvîntul „să combatem" *(streiten).*

19) Un profesor spune în lecţia sa inaugurală : „Nu sînt *dispus să* apreciez meritele eminentului meu predecesor". El voia să spună : „Nu mă socot ca avînd destulă autoritate...", *geeignet,* în loc de *geneigt.*

20) Dr. Stekel îi spune unei doamne pe care o crede atinsă de boala lui Basedow : „Sînteţi cu o *guşă (Kropf)* mai înaltă decît sora dumneavoastră". El voia să spună : „Sînteţi cu un *cap (Kopf)* mai înaltă decît sora dumneavoastră".

21) Tot dr. Stekel povesteşte : cineva vorbeşte de prietenia dintre doi indivizi şi vrea să dea la iveală că unul dintre ei este evreu. Aşadar spune : „Ei trăiau laolaltă precum *Castor* şi *Pollak*" (în loc de *Pollux ; Pollak* este un patronimic evreiesc destul de răspîndit). N-a fost un joc de cuvinte din partea autorului acestei fraze ; el nu observă lapsusul său decît cînd acesta fu relevat de auditoriul său.

22) Cîteodată lapsusul ţine locul unei lungi explicaţii. O tînără femeie, foarte energică şi autoritară, îmi vorbeşte de soţul ei bolnav, care a consultat un medic în legătură cu regimul ce trebuie respectat. Şi ea adaugă : „Medicul i-a spus că nu trebuie să urmeze un regim special, că poate mînca şi bea ce *vreau*" (în loc de ce *vrea).*

Următoarele două exemple, pe care le împrumut de la Dr. Th. Reik *(Internat. Zeitschr. f. Psychoanal.,* III, 1915), se referă la situaţii în care lapsusurile se produc uşor, deoarece în astfel de situaţii lucrurile reprimate depăşesc pe cele ce pot fi spuse.

23) Un domn exprimă condoleanţe unei tinere femei care tocmai şi-a pierdut soţul, voind să adauge : „Consolarea dumneavoastră va fi să vă puteţi *consacra* în întregime copiilor". Dar pronunţînd fraza, el înlocuise în mod inconştient cuvîntul „consacra *(widmen)* cu cuvîntul *widwen,* prin analogie cu cuvîntul *Witwe* (văduvă). În acest fel el şi-a trădat ideea reprimată, care se referea la o consolare de alt gen : o văduvă *(Witwe)* tînără şi frumoasă nu va întîrzia să cunoască plăcerile sexuale din nou.

24) Acelaşi domn se întreţine cu aceeaşi doamnă la o serată dată de nişte amici comuni, vorbind despre preparativele ce se fac la Berlin în vederea sărbătoririi Paştelui. El întreabă : „Aţi văzut expoziţia casei Wertheim ? E foarte bine *decoltată".* El admirase încă de la începutul seratei decolteul frumoasei femei, însă nu îndrăznise să-şi exprime admiraţia. Şi iată că ideea refulată a răzbătut, totuşi, făcîndu-l să spună, în legătură cu o expoziţie de mărfuri, că era *decoltată,* pe cînd el pur şi simplu o găsea foarte *decorativă.* Este de la sine înţeles că cuvîntul *expoziţie* capătă, în cazul acestui lapsus, un dublu sens.

25) Aceeaşi situaţie se exprimă într-o observaţie căreia, dr. Hanns Sach încearcă să-i dea o explicaţie cît mai completă posibil.

„Vorbindu-mi de un domn care face parte dintre cunoştinţele noastre comune, o doamnă îmi povesteşte că ultima oară cînd l-a văzut, era la fel de elegant ca întotdeauna, însă că ea remarcase mai ales superbii lui pantofi *(HALBschuhe)* maron. — Unde l-aţi văzut ? am întrebat-o. — Suna la uşa mea şi l-am văzut prin jaluzelele lăsate. Dar nici nu i-am deschis, nici alt semn de viaţă n-am dat, pentru că nu voiam să ştie că abia mă întorsesem în oraş. Ascultînd-o, mi-am spus că ea îmi ascunde ceva (probabil că nu era nici singură, nici într-o toaletă potrivită pentru primirea de vizite), şi am întrebat-o puţin ironic : — Deci prin jaluzelele lăsate i-aţi putut admira *papucii (HAUSschuhe)...* pardon, pantofii (HALB*schuhe*) ? În cuvîntul HAUS*schuhe* se exprimă ideea refulată referitoare la rochia de interior (HAUS*kleid*) pe care, după bănuiala mea, ea trebuie s-o fi purtat în momentul în care domnul în chestiune suna la uşă. Şi am mai spus HAUS*schuhe,* în loc de HALB*schuhe,* deoarece cuvîntul *Halb* (jumătate) trebuia să figureze în răspunsul pe care intenţionam să-l dau, dar pe care l-am reprimat : — Nu-mi spuneţi decît adevărul *pe jumătate,* că eraţi numai *pe jumătate* îmbrăcată. În afară de aceasta, lapsusul a fost favorizat de faptul că, puţin mai înainte, vorbisem despre viaţa conjugală a acelui domn, de „fericirea sa domestică" *(häusliches* — de la *Haus),* ceea ce, dealtfel, a centrat discuţia pe persoana sa. În fine, trebuie să recunosc că dacă l-am lăsat pe acest bărbat elegant să staţioneze pe stradă în *papuci* (HAUS*schuhe*), a fost şi niţică gelozie la mijloc, căci eu-însumi port *pantofi* (HALB*schuhe*) maron care, deşi cumpăraţi recent, sînt departe de a fi „superbi".

Războaiele generează o mulţime de lapsusuri, a căror înţelegere nu prezintă, altminteri, nici o dificultate.

26) „La ce armă face feciorul dumneavoastră", întreabă cineva pe o doamnă. Aceasta vrea să răspundă : „În bateria 42 mortiere" *(Mörser),* însă ea comite un lapsus şi spune *asasini (Mörder),* în loc de *mortiere (Mörser).*

27) Locotenentul Henrik Haiman scrie de pe front[14]) : „Sînt smuls de la lectura unei cărţi captivante, pentru a-l înlocui cîteva clipe pe telefonistul-cercetaş. La proba de transmisie făcută de staţia de tir, răspund : „Control exact. Repaus". Reglementar ar fi trebuit să răs-

[14]) *Internat. Zeitschr. f. Psychoanal.,* IV, 1916/17.

pund : „Control exact. Terminat". Greşeala mea se explică prin nemulţumirea de a fi fost deranjat de la lectura mea".

28) Un sergent-major recomandă oamenilor săi să dea familiilor lor adresele exacte, pentru ca să nu se piardă coletele. Dar în loc să spună „colete" (GEPÄCK*stücke*), el spune GESPECK*stücke*, de la cuvîntul *Speck* = slănină.

29) Iată un exemplu de lapsus deosebit de frumos şi de semnificativ, date fiind împrejurările destul de triste în care s-a produs şi care îl explică. Îl datorez amabilei comunicări făcută de Dr. L. Czeszer, care a făcut observaţia şi l-a supus unei analize aprofundate în cursul şederii sale în Elveţia neutră, în timpul războiului. Transcriu această observaţie, făcînd cîteva abrevieri neesenţiale.

„Îmi permit să vă comunic un lapsus comis de domnul profesor M. N. în cursul uneia din conferinţele sale asupra psihologiei sentimentelor, pe care a ţinut-o la O. în perioada ultimului semestru, în vară. Mai întîi trebuie să vă spun că aceste conferinţe au loc în *aula* Universităţii, în faţa unui numeros public alcătuit din prizonierii de război francezi, internaţi în acest oraş, şi din studenţi, în majoritatea lor originari din Elveţia romandă şi foarte favorabili Antantei. Ca şi în Franţa, cuvîntul *boche* este folosit la O. pentru a-i desemna în general şi exclusiv pe germani. La manifestările oficiale, însă, la conferinţe etc., funcţionarii superiori, profesorii şi alte persoane responsabile se străduiesc, din motive de neutralitate, să evite cuvîntul fatal. Or, profesorul N. tocmai vorbea de importanţa practică a afectelor şi îşi propunea să citeze un exemplu destinat să arate modul în care un sentiment poate fi folosit în aşa fel încît să facă plăcută o muncă fizică lipsită prin ea însăşi de orice interes, sporindu-i astfel intensitatea. El povesti prin urmare, fireşte în limba franceză, istoria unui institutor german (istorie pe care ziarele locale o reproduseseră după un ziar german) care îi punea pe elevii săi să lucreze într-o grădină şi care, pentru a le stimula zelul şi ardoarea în muncă, îi povăţuia să-şi închipuie că fiecare bulgăre de pămînt pe care-l fărîmiţau reprezenta o căpăţînă de francez. În alocuţiunea sa, N. se abţinea, fireşte, de a se servi de cuvîntul *boche* ori de cîte ori trebuia să-i pomenească pe *germani*. Ajuns însă la punctul culminant al parabolei sale, el reproduse astfel vorbele institutorului : *Imaginez vous, qu'en chaque moche vous écrasez le crâne d-un Français* [15]). Aşadar, *moche*, în loc de *motte*. Nu se vede oare limpede cît de mult s-a supravegheat acest savant corect spre a nu ceda în faţa obişnuinţei şi poate şi a tentaţiei de a lansa de la o catedră universitară cuvîntul injurios, a cărui întrebuinţare fusese interzisă chiar şi printr-un decret federal ? Şi chiar în clipa în care, pentru ultima oară, el ocolise primejdia, pronunţînd absolut corect cuvintele *„instituteur allemand"*, tocmai în momentul în care, scoţînd un suspin de uşurare, ajungea la sfîrşitul acestui examen al său — tocmai atunci vocabula penibil refulată s-a agăţat, cu ajutorul unei asemănări de ton, de cuvîntul *motte*, şi nenorocirea s-a produs ! Teama de a comite o gafă politică, poate şi dezamăgirea de a nu putea pronunţa cuvîntul uzual, aşteptat de toată lumea, ca şi nemulţumirea republicanului şi democratului convins, faţă de orice constrîngere care se opune liberei exprimări a opiniilor, s-au conjugat, deci, spre a tulbura intenţia iniţială, care fusese de a reproduce exemplul în limitele corectitudinii. Autorul are conştiinţa acestei pulsiuni perturbatoare şi ne este permis să presupunem că el se gîndise la ea imediat înainte de lapsus. Profesorul N. n-a observat lapsusul său, cel puţin nu l-a corectat, tocmai fiindcă acesta se produce cel mai adesea în chip automat. În schimb auditorii, în majoritatea lor francezi, au întîmpinat lapsusul cu o adevărată satisfacţie, ca pe un joc de cuvinte premeditat. Cît despre mine, am urmărit cu o adîncă emoţie acest proces, în aparenţă inofensiv. Căci dacă, pentru motive lesne de înţeles, aş fi fost obligat să mă abţin de la orice studiu psihanalitic, încă aş fi văzut în acest lapsus o probă izbitoare despre exactitatea teoriei dumneavoastră cu privire la determinismul actelor ratate şi profundele analogii între lapsus şi cuvîntul de spirit".

30) Tot apăsătoarelor şi dureroaselor impresii de război se datorează originea lapsusului următor, pe care mi-l împărtăşeşte un ofiţer american întors la vatră, locotenentul T. :

„Pe cînd eram prizonier de război în Italia, am fost cazaţi, vreo două sute de ofiţeri, într-o vilă foarte modestă. În timpul şederii noastre în acea vilă, unul dintre camarazii noştri muri de gripă. Fireşte, această întîmplare a produs asupra noastră o impresie profundă, deoarece condiţiile în care ne găseam, absenţa oricărei asistenţe medicale, lipsurile şi rezistenţa noastră scăzută făceau propagarea bolii mai mult decît probabilă. După ce am pus cadavrul în sicriu, l-am aşezat într-un ungher al pivniţei acelei case. Seara, pe cînd făceam, împreună cu unul din prietenii mei, un rond în jurul casei, ne-a venit ideea să revedem cadavrul. Cum eu mergeam înainte, m-am găsit, încă de la intrarea în pivniţă, în faţa unei privelişti care m-a zguduit, căci nu mă aşteptam ca sicriul să fie atît de aproape de intrare şi să văd la o distanţă atît de mică faţa mortului pe care tremurul flăcărilor lumînărilor noastre parcă o înviaseră. Ne-am continuat rondul sub impresia acestei vedenii. Într-un loc de unde privirile noastre zăreau parcul scăldat în lumina lunii, o pajişte luminată ca ziua în amiaza mare şi, mai încolo, mici nori vaporoşi, reprezentarea pe care mi-a sugerat-o această întreagă atmosferă s-a concretizat în imaginea unui cor de iele care dansau la liziera unei păduri de chiparoşi, în marginea pajiştei. În după-amiaza zilei următoare am condus pe sărmanul camarad la locul său de veci. Traseul care despărţea închisoarea noastră de cimitirul din mica localitate vecină a fost pentru noi un dureros şi umilitor calvar. Adolescenţi gălăgioşi, o populaţie ironică şi batjocoritoare, scandalagii grosolani profitară de prilej spre a-şi manifesta cu privire la noi sentimentele în care se amestecau curiozitatea şi ura. Conştiinţa neputinţei mele în faţa acestei umilinţe, pe care în alte împrejurări n-aş fi răbdat-o, oroarea în faţa acestei grosolănii exprimată cu atîta cinism, m-au copleşit de amărăciune şi m-au aruncat într-o stare de deprimare care dură pînă seara. La aceeaşi oră ca şi în ajun, cu acelaşi tovarăş, am pornit din nou pe drumul prunduit care făcea înconjurul vilei noastre.

[15]) „Închipuiţi-vă că în fiecare *moche* striviţi căpăţîna unui francez" (în limba franceză în textul lui Freud). Cuvîntul *moche*, care în franceză înseamnă „urît", „dezagreabil", a rezultat de fapt din interferenţa cuvintelor *boche* (= neamţ) şi *motte* (= bulgăre, muşuroi). (Nota trad.)

Trecînd pe dinaintea zăbrelelor pivniţei unde noi depuseserăm în ajun cadavrul camaradului nostru, mi-am adus aminte de impresia pe care o resimţisem la vederea obrazului său luminat de flacăra luminărilor. Iar în locul de unde am zărit din nou parcul întins sub clarul de lună, m-am oprit şi i-am spus tovarăşului meu : „Aici ne-am putea aşeza pe *iarbă* şi să *cîntăm* o serenadă". Însă pronunţînd această frază comisesem două lapsusuri : *Grab* (mormînt), în loc de *Gras* (iarbă) şi *sinken* (a coborî), în loc de *singen* (a cînta). Fraza mea, avea, deci, sensul următor : „Aici ne-am putea aşeza pe *mormînt* şi să *coborîm* o serenadă". Numai după ce am comis cel de al doilea lapsus, am înţeles eu ce spusesem. Cît despre primul, l-am corectat fără a sesiza sensul greşelii mele. Am chibzuit o clipă şi, reunind cele două lapsusuri, am recompus fraza : „a coborî în mormînt" *(ins Grab sinken)*. Şi iată că o serie de imagini încep să-mi defileze cu o iuţeală vertiginoasă prin faţa ochilor : ielele dansînd şi planînd în clarul de lună ; camaradul stînd în coşciug ; el, viu ; diverse scene de la înmormîntare ; senzaţiile de dezgust şi de mîhnire pe care le-am trăit ; amintirea anumitor convorbiri legate de posibilitatea izbucnirii unei epidemii ; îngrijorarea manifestată de anumiţi ofiţeri. Mai tîrziu, mi-am amintit că în ziua aceea era aniversarea morţii tatălui meu, fapt care m-a mirat tare, dat fiind că am o foarte slabă memorie a datelor. După ce am reflectat, totul mi se păru clar. Aceleaşi condiţii exterioare în cele două seri consecutive, aceeaşi luminaţie, acelaşi loc şi acelaşi tovarăş. Mi-aduc aminte de sentimentul de nelinişte pe care l-am trăit cînd se vorbea de o eventuală extindere a gripei şi de asemenea, de acel comandament interior care îmi interzicea să cedez în faţa fricii. Juxtapoziţia cuvintelor „wir *könnten* ins Grab sinken" (am putea *coborî* în mormînt), mi-a dezvăluit, de asemenea, semnificaţia sa, şi în acelaşi timp am fost sigur că numai după ce mi-am corectat primul lapsus (*Grab* — mormînt, în *Gras* — iarbă), corectare căreia la început nu i-am dat nici o însemnătate, l-am comis pe al doilea (spunînd *sinken*, în loc de *singen*), spre a permite complexului refulat să se exprime. Adaug că aveam pe vremea aceea visuri îngrozitoare, în care o rudă foarte apropiată îmi apăruse, în mai multe rînduri, ca fiind grav bolnavă, şi chiar moartă într-un rînd. Cu puţin înainte de a fi fost făcut prizonier, aflasem că gripa făcuse ravagii în ţara locuită de acea rudă — căreia, dealtfel, eu îi adusesem la cunoştinţă temerile mele foarte acute. La mai multe luni după întîmplările pe care le povestesc, am primit ştirea că ea succombase din cauza epidemiei, cu cincisprezece zile înaintea evenimentelor relatate de mine".

31) Lapsusul prezentat în continuare ilustrează într-un mod frapant unul dintre acele dureroase conflicte atît de frecvente în cariera medicului. Un om, după toate aparenţele bolnav incurabil, dar a cărui boală nu era diagnosticată cu certitudine, vine la Viena să-şi caute sănătatea şi roagă pe unul din prietenii săi din copilărie, devenit medic celebru, să se ocupe de cazul său — ceea ce prietenul primi în cele din urmă, cu toate că fără tragere de inimă. El îl sfătui pe bolnav să se interneze într-o casă de sănătate, recomandîndu-i sanatoriul „Hera". — Dar această casă de sănătate are o destinaţie specială (maternitate), obiectă bolnavul. — A, nu, răspunde cu vivacitate medicul, în această casă poate *muri* (UM*bringen*)... vreau să zic poate *intra* (UNTER*bringen*) orice bolnav. Apoi el încercă să atenueze efectul lapsusului său. — Acuma să nu crezi că am în privinţa ta intenţii duşmănoase. Un sfert de oră după aceea, el îi spuse infirmierei care-l conducea spre ieşire : — Nu găsesc nimic şi nu cred că are boala presupusă. Dar dacă o are, după părerea mea nu rămîne decît să i se administreze o doză importantă de morfină, şi cu asta basta. Or, în realitate, prietenul său îi pusese în vedere să-i scurteze suferinţele cu un medicament oarecare, de îndată ce va fi dobîndit certitudinea că situaţia era fără ieşire. Aşadar, medicul în realitate se angajase (cu o anumită condiţie) să aducă moartea prietenului său.

32) Nu pot rezista tentaţiei de a cita un exemplu de lapsus deosebit de instructiv, cu toate că, după relatarea celui care mi l-a descris, are o vechime de vreo 20 de ani. O doamnă declară într-o zi, la o reuniune (iar tonul declaraţiei sale dezvăluie la dînsa o anumită stare de excitaţie şi influenţa anumitor tendinţe ascunse) : — Da, pentru a place bărbaţilor, o femeie trebuie să fie frumoasă ; cazul bărbatului este mai simplu : lui îi ajunge să aibă *cinci membre* normale ! Acest exemplu ne dezvăluie mecanismul ascuns, intim al unui lapsus prin *condensare* sau prin *contaminare*. Pare, la prima vedere, că această expresie rezultă din fuziunea a două propoziţii :

(a) lui îi ajunge să aibă patru *membre normale*
lui îi ajunge să aibă *cinci simţuri* intacte

Tot astfel, se poate admite că elementul *normal* este comun celor două intenţii verbale, care ar fi următoarele :

(b) lui îi ajunge să aibă membrele *normale*
şi de a le menţine *normale* pe toate *cinci* [16]).

Nimic nu ne împiedică să admitem că aceste două fraze au contribuit la introducerea, în propoziţia rostită de doamnă, mai întîi a unui număr în general, apoi a numărului misterios *cinci*, în locul aceluia, mai simplu şi mai firesc în aparenţă, de patru. Această fuziune nu s-ar fi produs dacă numărul *cinci* nu ar fi avut, în fraza care i-a scăpat ca lapsus, semnificaţia sa proprie, aceea a unui adevăr cinic, pe care o femeie nu-l poate rosti decît într-o formă deghizată. Atragem, în fine, atenţia asupra faptului că, aşa cum a fost rostită, această frază constituie tot atît de bine o excelentă vorbă de duh, ca şi un lapsus amuzant. Totul depinde de intenţia, conştientă sau inconştientă, cu care această femeie a pronunţat fraza. Or, comportamentul ei excludea orice intenţie conştientă şi, deci, nu era vorba de o vorbă de duh !

33) Asemănarea între un lapsus şi un joc de cuvinte poate merge foarte departe, ca în cazul comunicat de O. Rank, în care persoana care a comis lapsusul sfîrşeşte prin a rîde ca de un adevărat calambur (*Internat. Zeitschr. f. Psychoanal.*, I, 1913) :

„Un bărbat căsătorit de curînd şi căruia soţia, foarte grijulie să-şi conserve prospeţimea şi aparenţele de fată tînără, îi refuza raporturile sexuale prea frecvente, îmi povesteşte următoarea întîmplare, care i-a distrat mult, atît pe el cît şi pe soţia lui : în dimineaţa de după o noapte

[16]) Textul în l. germană :
(a) wenn er seine *vier geraden Glieder* hat
wenn er seine *fünf Sinne* beisammen hat.
(b) wenn er nur seine *geraden* Glieder hat
alle *fünf gerade* sein lassen. (Nota trad.)

în care el abrogase regimul de abstinență impus de soția sa, el se bărbierește în dormitorul lor comun, servindu-se, cum o făcuse de multe ori pînă atunci, de puful de pudră de pe noptiera soției care încă ședea în pat. Aceasta, foarte atentă cu tenul ei, îi interzisese adesea să folosească puful ei de pudră, deci i-a spus contrariată : „Iar *mă* pudrezi cu puful *tău*". Văzînd că soțul ei izbucnește în rîs, observă că a comis un lapsus (ea voise să spună : „Iar *te* pudrezi cu puful *meu*") și se puse pe rîs la rîndu-i (în jargonul vienez *pudern* — a pudra — semnifică *actul sexual ;* cît despre *puf de pudră,* semnificația sa simbolică legată de falus, este, în acest caz, în afară de orice îndoială)".

34) Intenția unei vorbe de duh poate fi relevată și în felul următor (A. J. Storfer) :

Doamnei B., care suferea de o boală de evidentă origine psihică, i s-a recomandat în repetate rînduri să-l consulte pe psihanalistul X. Ea obiecta că un asemenea tratament nu este cîtuși de puțin indicat, medicul orientînd totul în mod fals spre problema sexuală. În sfîrșit, într-o zi, ea fu gata să urmeze sfatul și întrebă : „Bun, atunci, pe cînd *îmi este prescris* acest Dr. X. ?".

Afinitatea existentă între lapsus și jocul de cuvinte se manifestă și în faptul că lapsusul nu este în general altceva decît o abreviere.

35) O fată, absolvind studiile secundare, s-a înscris, cum era la modă, la facultatea de medicină. După cîteva semestre ea a renunțat la medicină și s-a apucat de chimie. După cîțiva ani ea afirma despre această schimbare : „Disecția, în general, nu mă înspăimînta, însă într-o zi în care a trebuit să smulg unghiile de la degetele unui cadavru, m-am dezgustat de întreaga *chimie*".

36) Adaug însă un caz de lapsus, a cărui interpretare nu prezintă nici o dificultate. „Un profesor de anatomie încearcă să facă o descriere cît mai clar posibil a cavității nazale care, se știe, constituie un capitol foarte dificil al anatomiei craniului. Întrebînd dacă toți auditorii au înțeles corect explicațiile sale, el a primit drept răspuns un *da* unanim. La acest da profesorul, cunoscut a fi un personaj extrem de infatuat, a răspuns : „Nu prea îmi vine să cred, deoarece persoanele care își fac o idee corectă despre structura cavității nazale, chiar într-un oraș ca Viena, pot fi numărate pe *un deget...* pardon, voiam să zic pe degetele unei mîini".

37) Același anatomist spune altă dată : „În ceea ce privește organele genitale ale femeii, în ciuda numeroaselor *tentații* (Versuchungen)..., pardon, în ciuda numeroaselor *cercetări* (Versuche)...".

38) Datorez doctorului Alf. Robitsek, din Viena, aceste două exemple de lapsus, pe care el le-a găsit la un vechi autor francez (Brantôme, 1527—1614 : ***Vies des dames galantes. Discours second.)*** Transcriu aceste două cazuri în textul lor original :

„Si ay-je cogneu une très belle et honneste dame de par le monde, qui, devisant avec un honneste gentilhomme de la cour des affaires de la guerre durant ces civiles, elle luy dit : „J'ay ouy dire que le roy a faiet rompre tous les c... de ce pays-là". Elle voulait dire les ponts. *Pensez que, venant de coucher d'avec son mary, ou songeant à son amant, elle avoit encor ce nom frais en la bouche ; et le gentilhomme s'en eschauffer en amours d'elle pour ce mot".*

„Une autre dame que j'ay cogneue, entretenant une autre grand dame plus qu'elle, et luy louant et exaltant ses beautez, elle luy dit après : „Non, madame, ce que je vous en dis : ce n'est point pour vous adultérer ; *voulant dire adulater, comme elle le rhabilla ainsi : pensez qu'elle sageoit à adultérer".*[17]).

39) Firește, există și exemple moderne de formare a unor expresii cu dublu sens : Doamna F. povestește în legătură cu prima sa oră de clasă, o lecție de limbă : „Este cu totul interesant, profesorul fiind un tînăr simpatic, englez. Imediat la prima oră el mi-a dat de înțeles prin *bluză* (= *durch die Bluse)* (ea se corectă : prin *flori* = *durch die Blume)* că el mai bucuros ar putea să-mi dea lecții între patru ochi" (Storfer).

În procedeul psihoterapeutic pe care îl utilizez, pentru a slăbi și suprima simptomele nevrotice, adesea sînt constrîns să caut în părerile și ideile, în aparență accidentale, exprimate de bolnav, un conținut care, deși încearcă să se disimuleze, nu se trădează totuși mai puțin, fără știrea pacientului și sub formele cele mai diverse. Lapsusul ne aduce adesea, din acest punct de vedere, serviciile cele mai prețioase, după cum m-am putut convinge prin exemple instructive și, în multe privințe, foarte bizare. Cutare bolnav vorbește, de exemplu, de mătușa sa, pe care el o numește fără nici o ezitare și fără a-și observa lapsusul, „mama mea" ; cutare femeie vorbește de soțul ei, numindu-l „frate". În mintea acestor bolnavi, mătușa și mama, soțul și fratele sînt astfel „identificați", legați printr-o asociație grație căreia ei se evocă reciproc, ceea ce înseamnă că bolnavul îi consideră reprezentanți ai aceluiași tip. Sau : un tînăr de 20 de ani mi se prezintă la consultație, declarîndu-mi : „Sînt *tatăl* lui N. N., pe care l-ați îngrijit dvs... Pardon, vreau să spun că sînt fratele său ; el e mai mare cu patru ani decît mine". Înțeleg că prin acest lapsus el vrea să spună că, întocmai ca fratele său, el este bolnav din vina tatălui și că, întocmai ca și fratele său, el a venit să-și caute de sănătate, însă că cel mai urgent este cazul tatălui său.

Alteori, o combinație de cuvinte necunoscută, o expresie în aparență forțată, ajung spre a revela acțiunea unei idei refulate asupra vorbirii bolnavului, dictate de mobiluri cu totul diferite. Astfel că în tulburările vorbirii, serioase sau nu, însă care pot fi trecute în categoria „lapsusurilor", apare influența nu a contactului exercitat de sunetele verbale, unele asupra altora, ci a unor idei exterioare intenției care dictează discursul, descoperirea acestor idei fiind suficientă pentru a explica greșelile săvîrșite. Desigur că nu contest acțiunea modificatoare pe care sunetele o pot avea unele asupra celorlalte, dar legile care guvernează

[17]) Traducem cu aproximație aceste texte „de epocă" : „Așa cunoscui o prea belă și onorabilă damă mondenă, care, stînd de taclale cu-n onorabil gentilom al curții despre chestii de război și civile, i-a zis : „Am auzit afirmîndu-se că regele a rupt toate c... din acea țară". Ea voise să zică podurile. Gîndiți-vă numai că, tocmai culcîndu-se cu soțul sau umblîndu-i mintea la amant, ea avea încă proaspăt pe buze acel cuvînt ; iar gentilomul se aprindea de amor pentru dînsa din pricina acelei vorbe". — „O altă damă ce am cunoscut, conversînd cu altă damă mai de vază ca ea și lăudîndu-i și ridicîndu-i în slăvi farmecele, i-a spus după toate astea : „Nu, doamnă, v-o declar sincer, nu-i deloc ca să vă *adulterez"* ; voind să spună **adulez,** după cum s-a corijat ; se vede că se gîndea la *falsitatea* spuselor sale". (În limba franceză *adultérer* = a falsifica, a altera). (Nota trad.)

această acțiune nu-mi par îndeajuns de eficiente spre a tulbura, prin ele însele, enunțarea corectă a discursului. În cazurile pe care am putut să le studiez și să le analizez în adîncime, aceste legi nu exprimă decît un mecanism preexistent de care se servește un mobil psihic exterior discursului, dar care nicidecum nu se alătură raporturilor existente între acest mobil și discursul pronunțat. *Într-un mare număr de substituții, lapsusul face abstracție totală de aceste legi ale relațiilor tonale.* Asupra acestui punct sînt în întregime de acord cu W u n d t, care de asemenea consideră condițiile lapsusului ca fiind foarte complexe și depășind cu mult simplele efecte de contact exercitate de sunete unele asupra altora.

Dar cu toate că socot certe aceste „influențe psihice mai îndepărtate", spre a mă servi de expresia lui Wundt, nu văd nici un inconvenient în a admite că condițiile lapsusului, așa cum au fost ele formulate de către Meringer și Mayer, se găsesc ușor realizate cînd se vorbește repede și cînd atenția este mai mult sau mai puțin distrasă. În unele dintre exemplele citate de acești autori, condițiile par totuși să fi fost mai complicate. Reiau exemplul pe care l-am mai dat :

Es war mir auf der *Schwest...*
Brust so schwer [18]).

Recunosc prea bine că în această frază silaba *schwe* a luat locul silabei *Bru.* Dar, oare, numai de asta este vorba ? Nu este cîtuși de puțin nevoie să se insiste asupra faptului că alte motive și alte relații au putut determina această substituție. Atrag atenția îndeosebi asupra asociației *Schwester* — *Bruder* (soră — frate) sau, în plus, asupra asociației *Brust der Schwester* (pieptul surorii), care ne călăuzesc spre alte sfere, de idei. Tocmai acest element auxiliar care lucrează în culise conferă inofensivei silabe *schwe* puterea de a se manifesta în calitate de lapsus.

În ceea ce privește alte lapsusuri, se poate admite că la obîrșia lor se află o similitudine tonală cu cuvinte și sensuri obscene. Deformarea și desfigurarea intențională a cuvintelor și frazelor, pe care oamenii rău crescuți o îndrăgesc atît de mult, nu vizează în fond decît utilizarea unui pretext anodin în scopul de a evoca lucruri interzise, iar acest joc este atît de răspîndit încît nu ar fi de mirare ca deformările respective să sfîrșească prin a se produce fără știrea subiecților și în afară de intenția lor [19]). — „Ich fordere Sie auf, auf das Wohl unseres Chefs *auf*zustossen"

18) „Aveam o greutate atît de mare pe piept". *Schwest* reprezintă lapsusul, silaba *Schwe* substituindu-se silabei *Bru.* Această „neoformație" lingvistică, este, astfel, parazitară (Nota trad.)

19) La una dintre bolnavele mele mania lapsusului, ca simptom, căpătase proporții atît de mari încît ajunsese la delectarea infantilă de a spune *a urina* pentru *a ruina.* Referindu-se la trucurile lapsusurilor în ce privește utilizarea liberă a cuvintelor și expresiilor licențioase, K a r l A b r a h a m stabilește o legătură între observațiile făcute în domeniul actelor ratate și „tendința de supracompensare" (Intern. Zeitschr. f. Psychoanalyse, VIII, 1922). O pacientă a sa căpătase obișnuința să pronunțe *Angora* în loc de *Angina*, pentru că lupta cu tentația de a rosti „vagin" în loc de „angină". Astfel de lapsusuri survin și datorită faptului că se instalează o tendință de prevenire a deformărilor, iar K. Abraham remarcă pe bună dreptate o analogie între asemenea incidente și simptomele caracteristice nevrozei obsesionale.

(Vă invit să rîgîiți întru prosperitatea șefului nostru), în loc de : „auf das Wohl unseres Chefs *an*stossen" (să bem pentru prosperitatea șefului nostru). Nu este exagerat să vedem în acest lapsus o parodie involuntară, reflectare a unei parodii intenționale. Dacă aș fi șeful la adresa căruia oratorul a pronunțat această frază cu lapsusul ei, aș recunoaște că romanii procedau înțelept permițînd soldaților împăratului triumfător să-și exprime în cîntece satirice nemulțumirea pe care o puteau avea cu privire la persoana sa. Meringer povestește că într-o zi s-a adresat unei persoane care, în calitatea sa de cel mai în vîrstă membru al societății, purta titlul onorific, și totuși familiar, de „Senexl" sau „altes Senexl" [20]), spunîndu-i : „Prost [21]), senex altesl !". El se îngrozi observînd lapsusul său (p. 50). Vom înțelege emoția sa, dacă ne gîndim cît de mult seamănă cuvîntul „Altesl" cu injuria „alter Esel" [22]). Lipsa de respect față de cei mai în vîrstă (în cazul copiilor, față de tată) atrage pedepse grave.

Sper că cititorii nu vor considera ca fiind lipsite de orice valoare distincțiile stabilite de mine cu privire la interpretarea lapsusurilor, cu toate că aceste distincții nu sînt susceptibile de o demonstrație riguroasă, și că ei vor ține socoteală de exemplele pe care le-am adunat și le-am analizat. Dacă continui să cred că lapsusurile, chiar și cele mai simple în aparență, într-o zi vor putea fi reduse la tulburări care își au sursa într-o idee pe jumătate refulată, exterioară frazei sau discursului pe care le pronunțăm, sînt încurajat în această direcție de o remarcă interesantă făcută de Meringer însuși. Este ciudat, spune acest autor, că nimeni nu vrea să recunoască a fi comis un lapsus. Există oameni rezonabili și onești, care se simt ofensați dacă li se atrage atenția că s-au făcut vinovați de o greșeală de acest gen. Nu cred că acest fapt ar putea fi generalizat în măsura în care o face M e r i n g e r, care folosește cuvîntul „nimeni". Dar semnele de emoție pe care cineva le denotă cînd i se dovedește că a comis un lapsus și care sînt foarte înrudite cu rușinea, aceste semne sînt pline de semnificație. Ele sînt de aceeași natură ca și nemulțumirea pe care o trăim cînd nu putem găsi un nume uitat, ca uimirea pe care ne-o pricinuiește o amintire aparent insignifiantă ; în toate aceste cazuri tulburarea se datorează în mod verosimil intervenției unui motiv inconștient.

Deformarea numelor exprimă disprețul, cînd ea este intențională, și ar trebui să i se atribuie aceeași semnificație într-o întreagă serie de cazuri în care ea apare ca un lapsus accidental. Persoana care, după M a y e r, spune prima oară „Freuder" pentru F r e u d, deoarece cu cîteva clipe mai înainte pronunțase numele lui „Breuer" (p. 38) și care altădată vorbea de metoda „Freuer-Breud", în loc de „Freud-Breuer" (p. 28), era un coleg pe care metoda mea nu-l încînta. Voi cita mai

20) „Senexl", de la cuv. lat. *senex* = bătrîn ; alt, alte, altes = bătrîn ; „altes Senexl" = bătrîn venerabil ; locuțiune împrumutată din argoul studenților germani din acel timp. (Nota trad.)

21) „Prost" sau „Prosit" = Noroc ! Vivat ! Să-ți fie de bine ! (Nota trad.)

22) „alter Esel" = măgar bătrîn. (Nota trad.)

departe, în legătură cu erorile de scriere, un alt caz de deformare de nume, pasibil de aceeași explicație [23]).

În acest caz intervine, în calitate de factor perturbator, un element de critică, pe care o putem lăsa însă de-o parte, deoarece nu corespunde intenției celui care vorbește, în chiar momentul în care el vorbește.

În schimb, substituția unui nume prin altul, atribuirea pentru sine a unui nume străin, identificarea prin intermediul lapsusului, înseamnă cu siguranță uzurparea unui lucru demn de onoare, fapt despre care, dintr-un motiv sau altul, cel vinovat nu are cunoștință în momentul respectiv. S. F e r e n c z i povestește un fapt de acest gen, încă de pe timpul cînd era școlar :

„Pe cînd eram elev în clasa întîi a liceului, a trebuit să recit (pentru prima oară în viața mea) în fața publicului (adică în fața întregii clase) o poezie. M-am pregătit foarte bine și am fost cu totul mirat să-i aud pe colegii mei izbucnind în rîs încă de la primele cuvinte pe care le-am rostit. Profesorul se grăbi să-mi arate pricina acestei primiri ciudate : reprodusesem foarte corect titlul poeziei „Din depărtare", dar în loc de a da numele exact al autorului, îl dădusem pe al meu [25]), pe cînd numele autorului era *Sandor Petöfi*. Similitudinea prenumelor (și pe mine mă cheamă Sandor) a favorizat, desigur, confuzia, însă cauza adevărată rezida cu siguranță în faptul că pe atunci eu mă identificam, în gîndurile mele tainice, cu celebrul autor al acestui poem. Chiar și în mod conștient, eu nutream pentru dînsul o dragoste și o stimă care mergeau pînă la adorație. Firește, acest nenorocit complex bazat pe ambiția mea este răspunzător de actul meu ratat".

Un alt caz de identificare prin adoptarea numelui altei persoane mi-a fost povestit de un tînăr medic care, timid și respectuos, s-a prezentat celebrului V i r c h o w astfel : „Doctorul Virchow". Surprins, profesorul s-a întors și a întrebat : „Ia te uită, te numești și dumneata Virchow ?" Nu știu cum și-a explicat lapsusul acest tînăr ambițios, dacă va fi ieșit din încurcătură spunînd că în prezența acestui mare nume el s-a simțit atît de mic încît și l-a uitat pe al său, sau dacă va fi avut curajul să mărturisească că spera ca într-o zi să devină la fel de vestit ca Virchow și dacă îl va fi rugat pe d. Consilier Intim să nu-l trateze cu prea mult dispreț : fapt este că unul dintre aceste motive (și poate amîndouă la un loc) a provocat greșeala pe care tînărul a săvîrșit-o, prezentîndu-se.

Din motive personale, sînt obligat să nu fiu prea categoric în interpretarea cazului următor. În cursul Congresului Internațional ținut la Amsterdam în 1907, concepția despre isterie formulată de mine a constituit obiectul unor vii discuții. Unul dintre adversarii mei cei mai înverșunați s-a lăsat în așa măsură antrenat de fervoarea atacurilor încît, substituindu-mi-se, în mai multe rînduri a vorbit în numele meu. El spunea bunăoară : „Se știe că Breuer și cu mine am arătat...", pe cînd el voia să spună „Breuer și Freud". Nu este nici o similitudine între numele adversarului meu și acela al meu. Acest exemplu, printre multe altele de acest gen, de lapsus prin substituție de nume, arată că lapsusul nu are nevoie de facilitarea oferită de asemănarea tonală și că el se poate produce datorită unor raporturi ascunse, de natură pur psihică.

În alte cazuri, cu mult mai semnificative, tocmai spiritul autocritic, opoziția intimă împotriva a ceea ce ne propunem să spunem determină înlocuirea enunțului voit prin contrariul său. Se constată atunci cu uimire că enunțul unei afirmații, al unei asigurări, al unui protest, intră în contradicție cu intenția reală și că lapsusul dă la iveală o profundă lipsă de sinceritate [26]). Lapsusul devine aici un mijloc de expresie mimică. Dealtfel, el servește adesea la exprimarea a ceea ce nu voiam să spunem, la trădarea de sine. Acesta este, de exemplu, cazul acelui bărbat care, disprețuind raporturile sexuale zise „normale", a spus, in cursul unei conversații în care era vorba de o fată cunoscută pentru cochetăria ei : „Dacă ar fi cu mine, aș dezvăța-o repede să *coeteze*". Nu este greu de văzut că cuvîntul *koëttieren* (cuvînt inexistent), întrebuințat în locul cuvîntului *kokettieren* (a cocheta), nu este decît reflexul deformat al cuvîntului *koitieren* (de la coit) care, din străfundul inconștientului, a determinat acest lapsus. Iată și alt caz : „Aveam un unchi care nu voia

[23]) Putem nota, de asemenea, că cel mai adesea aristocrații deformează numele medicilor pe care îi consultă, de unde se poate conchide că au pentru aceștia prea puțină stimă, în ciuda curtoaziei cu care, de ochii lumii, obișnuiesc să-i trateze. Citez aici cîteva excelente observații asupra uitării de nume, pe care le iau de la profesorul E. Jones (atunci la Toronto), care a tratat în engleză subiectul care ne interesează aici (Psychopathology of Everyday Life", *American Journ. of Psychology* Oct. 1911) : „Puțini oameni își pot reprima o expresie de nemulțumire din momentul în care iau aminte că cineva a uitat numele lor, mai ales cînd puteau spera sau se puteau aștepta ca persoana în chestiune să-l rețină. Fără a reflecta, ei își spun numaidecît că această persoană n-ar fi comis, desigur, această uitare, dacă purtătorul numelui i-ar fi lăsat o impresie mai mult sau mai puțin puternică, numele fiind considerat ca un element esențial al personalității. Pe de altă parte, nu este nimic mai măgulitor decît să te auzi strigat pe nume de o personalitate din partea căreia nu te-ai fi așteptat la așa ceva. Napoleon, care trecea drept maestru în arta de a trata oamenii, în timpul nefericitei campanii din 1814 a făcut dovada unei uluitoare memorii a numelor. Găsindu-se în orașul Graonne, el își aminti a-l fi cunoscut, cu 20 de ani în urmă, pe primarul orașului, De Bussy, intr-un anumit regiment. Urmarea a fost că De Bussy, beat de încîntare, a intrat în serviciul său cu un devotament fără margini. De asemenea, nu există un mijloc mai sigur de a înjosi un om decît să te prefaci că i-ai uitat numele ; arătăm astfel că acest om ne este indiferent în așa grad încît nu merită nici măcar osteneala să-i reținem numele. Acest fapt joacă, dealtfel, un anumit rol în literatură. Astfel, în *Fum* de Turgheniev, citim : „Găsiți Badenul întotdeauna amuzant, domnule... Litvinov ?" Ratmirov avea obiceiul să pronunțe numele de Litvinov cu o oarecare șovăială, ca și cum ar fi avut dificultăți de memorie. Prin aceasta, ca și prin felul semeț în care își scotea pălăria cînd îl întîlnea pe Litvinov, el voia să-l rănească pe acesta în orgoliul său. Într-un pasaj dintr-un alt roman, *Părinți și copii*, același autor scrie : „Guvernatorul îl pofti pe Kisarov [24]) și pe Bazarov la bal și repetă această invitație cîteva clipe mai tîrziu, cu aerul de a-i considera frați și numindu-i și pe unul și pe celălalt Kisarov". Aici uitarea invitației anterioare, confuzia de nume și imposibilitatea de a-i distinge unul de altul pe cei doi tineri constituie o acumulare de vexații. Deformarea unui nume are aceeași semnificație ca și uitarea, ea constituind primul pas spre aceasta din urmă.

[24]) Eroare de tipar în textul german, eroul din romanul lui Turgheniev numindu-se de fapt Arkadi Nikolaevici *Kirsanov*. (Nota trad.)

[25]) Sandor Ferenczi. (Nota trad.)

[26]) Tocmai punîndu-i în gură un lapsus de acest gen, B. Anzengruber veștejește în „G'wissenswurm" pe moștenitorul ipocrit, care nu așteaptă decît moartea celui pe care trebuie să-l moștenească.

să-l vedem cu lunile. Aflăm că s-a mutat în alt apartament și profităm de această ocazie spre a-i face, în sfîrșit, o vizită. El pare mulțumit că ne vede și, cînd ne luăm rămas bun de la dînsul, ne spune cu afecțiune : „Sper ca de acum încolo să vă văd mai *rar* decît înainte".

Printr-o coincidență favorabilă, materialul limbajului poate, în diferite ocazii, să determine lapsusuri care să ne zguduie ca niște revelații neașteptate sau să producă efecte comice ca niște vorbe de duh excelente.

Așa este, de exemplu, cazul observat și comunicat de Dr. R e i t l e r :

„Pălăria dumneavoastră cea nouă este încîntătoare, spune o doamnă alteia, cu un ton admirativ ; chiar dumneavoastră ați ornat-o atît de pretențios ?" (aufgepatzt în loc de aufgeputzt, garnisit). Elogiile pe care doamna voia să le adreseze prietenei sale trebuiră să rămînă aici, deoarece critica pe care ea a formulat-o în forul ei interior, găsind *garnitura* pălăriei (*Hutauf*PUTZ) pretențioasă (eine PATZ*erei*), s-a manifestat din plin în neplăcutul lapsus, pentru ca cele cîteva fraze de admirație convențională să mai pară sincere".

Mai puțin severă, dar de asemenea evidentă intenția critică din exemplul ce urmează :

„O doamnă este în vizită la o prietenă, care în cele din urmă o obosește cu pălăvrăgeala ei fără capăt și insuportabilă. Ea reușește să întrerupă conversația și să-și ia rămas bun, cînd amica ei, care o însoțise în antecameră, o oprește din nou și reîncepe s-o năucească cu un val de vorbe, pe care cealaltă este nevoită să le asculte, cu mîna pe clanța ușii. În sfîrșit ea izbutește s-o întrerupă cu această întrebare : „Ești acasă în *antecameră (Vorzimmer)* ?". Surprinderea prietenei îi atrage atenția asupra lapsusului. Obosită de lunga staționare în anticameră, ea voia să termine cu trăncăneala, întrebînd : „Ești acasă *dimineața (Vormittag)* ?", și trădîndu-și astfel nerăbdarea pe care i-o provoca această nouă zăbavă".

Exemplul următor, comunicat de Dr. M a x G r a f , atestă lipsa de sînge-rece și stăpînire de sine :

„În cursul unei adunări generale a asociației de ziariști *Concordia*, un tînăr societar strîmtorat pronunță un violent discurs de opoziție, lăsînd să-i scape, în mînia sa, următoarele cuvinte : „Domnilor membri ai *avansurilor* (VORSCHUSS*mitglieder)*" [27]). El voia să spună : Domnilor membri ai biroului (VOR*standsmitglieder)* sau ai comitetului *(Aus*-SCHUSS*mitglieder)* ; și unii și alții aveau, într-adevăr, dreptul de a acorda avansuri, iar tînărul orator tocmai le adresase o cerere de împrumut".

Am văzut în exemplul *Vorschwein*, că lapsusul se produce ușor cînd ne silim să reprimăm cuvinte injurioase. El constituie atunci un soi de derivație. Iată un exemplu :

Un fotograf ce se jurase ca, în relațiile sale cu amploaiații stîngaci, să evite termenii împrumutați din zoologie, spune unui ucenic care, voind să golească un vas mare, plin, varsă pe jos jumătate din conținutul său : „Ar fi trebuit, *omule*, să începi prin a scoate cu un vas mai întîi ceva din acest lichid". Numai că, în loc de a folosi cuvîntul corect : *schöpsen* (a transvaza), i-a scăpat cuvîntul *schäfsen* (de la *Schaf* — oaie). Și nu mult după aceea spuse uneia dintre salariatele sale care, din nebăgare de seamă, deteriorase o duzină de plăci destul de scumpe : „S-ar

[27]) *Vorschuss* = avans (în bani), împrumut. (Nota trad.)

zice că ai *coarnele* fripte *(Horn verbrannt)*". El voia să spună : „mîinile fripte" *(Hand verbrannt)*.

În exemplul următor apare un excelent caz de mărturisire involuntară prin lapsus. Anumite circumstanțe legate de acest caz justifică reproducerea sa completă după comunicarea publicată de A. A. B r i l l în *Zentralbl. f. Psychoanalyse* (anul II, 1) [28]).

„Mă plimb într-o seară cu Dr. Frink, discutînd despre treburile Societății Psihanalitice din New York. Îl întîlnim pe un coleg, dr. R., pe care nu l-am văzut de ani de zile și a cărui viață privată îmi este complet necunoscută. Și unul și altul sîntem bucuroși de întîlnire și, la propunerea sa, mergem într-o cafenea unde petrecem două ceasuri într-o conversație animată. R. părea să fie la curent cu viața mea, căci, după introducerea de rigoare, mă întreabă despre copilul meu și adaugă că adesea are știri despre mine din partea unui prieten comun, și că se interesează de activitatea mea încă de cînd a fost pus la curent în legătură cu lucrările mele, prin presa medicală. Cînd îl întreb dacă este căsătorit, el răspunde negativ și adaugă : „De ce ai vrea ca un bărbat ca mine să se însoare ?". În momentul în care părăsim cafeneaua, el mi se adresează brusc : „Aș dori să știu ce ai face într-un caz ca acesta : cunosc o infirmieră care este implicată, în calitate de complice, într-un proces de divorț. Femeia a intentat proces soțului ei, a denunțat complicitatea infirmierei, și *el* a obținut divorțul" [29]). Aici eu îl întrerup : „Vrei să spui că *ea* a obținut divorțul". El replică îndată : „Firește, *ea* a obținut divorțul", și apoi îmi povestește că procesul și scandalul provocat de acesta au zguduit-o atît de puternic pe infirmieră încît ea a început să bea, nervii ei sînt complet zdruncinați etc., iar dînsul îmi cere un sfat în legătură cu felul în care ar putea-o trata. De îndată ce am observat eroarea sa, l-am rugat să mi-o explice, dar am primit răspunsurile obișnuite, pline de surprindere : n-avem cu toții dreptul de a greși ? În definitiv nu-i decît un accident și e de prisos să-i cauți semnificația etc. Ripostez spunîndu-i că fiecare lapsus are cauzele și rațiunile sale și că aș fi tentat să cred că el însuși este eroul istoriei pe care mi-o povestise, dacă nu mi-ar fi spus mai înainte că nu este căsătorit ; căci lapsusul s-ar explica prin dorința de a vedea procesul terminat în avantajul său și nu în favoarea soției, spre a nu avea să-i plătească pensie alimentară și a se putea recăsători la New York. El înlătură cu obstinație bănuielile mele, dar în același timp manifestă o reacție afectivă exagerată, dă semne de excitație evidentă și sfîrșește prin a izbucni în rîs. Cînd îl invit să-mi spună adevărul, în interesul explicației științifice, primesc răspunsul următor : „Dacă nu vrei să auzi din gura mea o minciună, trebuie să crezi în celibatul meu și să te convingi că explicația ta psihanalitică este total falsă". Apoi el adaugă că oameni ca mine, care se leagă de amănuntele cele mai neînsemnate, sînt pur și simplu primejdioși. După care își amintește de o întîlnire și își ia rămas bun de la noi. Cu toate acestea noi, Dr. Frink și cu mine, eram convinși de exactitatea explicației mele.

[28]) Atribuit, din eroare, lui E. Jones.

[29]) „După legile noastre (americane), divorțul nu se pronunță decît dacă se dovedește că una din părți a adus prejudicii căsătoriei, iar sentința este dată în favoarea victimei".

M-am hotărît, însă, să obțin proba și contraproba, luînd informații de aiurea. Cîteva zile mai tîrziu, m-am dus în vizită la un vecin, un vechi amic al Dr-lui R., care mi-a confirmat punct cu punct explicația. Procesul avusese loc cu cîteva săptămîni mai înainte, infirmiera fiind citată ca complice. Dr. R. este acum convins de exactitatea mecanismelor freudiene".

Mărturisirea involuntară se vede, fără îndoială, și în cazul următor comunicat de O. Rank :

„Un tată, care nu este cîtuși de puțin patriot și care ar dori să-și crească copiii fără a le cultiva sentimentul patriotic, pe care el îl socoate superfluu, își reprobă fiii care luaseră parte la o manifestație patriotică ; cum aceștia invocă exemplul unchiului lor, tatăl țipă : „Unchiul vostru este ultimul om pe care ar trebui să-l imitați, el e un *idiot*". Văzînd uimirea copiilor săi, pe care tonul acesta îi surprinde, tatăl observă că a comis un lapsus și spune, scuzîndu-se : „Firește, am vrut să zic *patriot*".

J. Stärcke raportează un caz de lapsus în care autorul (o doamnă recunoaște ea însăși o mărturisire involuntară : Stärcke își completează relatarea cu o remarcă excelentă, cu toate că aceasta depășește limitele unei simple interpretări (op. cit.).

„O dentistă îi promite surorii sale s-o examineze într-o zi, spre a vedea dacă fețele laterale ale celor doi molari mari sînt *în contact* (adică dacă nu există între ei un interval unde s-ar putea depune resturi alimentare). Cum, însă, dentista își tot amînă promisiunea, sora sa spune glumind : „Ea își tratează acum o colegă, cît despre soră-sa, mereu o face să aștepte". În sfîrșit, dentista se hotărăște să efectueze examenul promis, găsește într-adevăr o mică scobitură la unul dintre molari și spune : „Nu credeam că dintele e așa de stricat, credeam numai că *nu plătește*... (kein *Kontant* hättest), vreau să spun că *nu face contact* (kein *Kontakt* hättest). „Vezi bine — i-a replicat rîzînd sora sa — că numai din avariție m-ai făcut să aștept mai mult decît clientele tale plătitoare !?".

[„Îmi permit, desigur, nu să adaug cele cîteva fantezii ale mele la acelea ale lor și nici să trag vreo concluzie de aici, ci să aduc la înțelegerea acestor erori de vorbire fluxul ideilor mele, anume că aceste două tinere femei agreabile și spirituale sînt necăsătorite și prea puțin frecventate de bărbați, încît mă întreb : ar avea ele o mai strînsă legătură *(Kontakt)* cu tinerii, dacă ar avea mai mulți bani gheață ? *(Kontant)*]. [30])

Iată un alt lapsus căruia i se poate atribui semnificația unei mărturisiri involuntare. Relatez cazul după Th. Reik (op. cit.) :

„O tînără fată trebuia să se logodească cu un tînăr pe care nu-l simpatiza. Spre a produce o apropiere între tineri, părinții organizează o întrevedere pe seama eventualilor logodnici. Tînăra fată are destul tact și stăpînire de sine ca să nu-i arate pretendentului, care se poartă foarte galant cu ea, sentimentele prea puțin favorabile pe care acesta i le inspiră. Totuși, mamei sale care o întreabă cum îl găsește pe tînăr, ea îi răspunde politicos : „Este cu totul *dezagreabil*" (= *liebens*WIDRIG, în loc de *liebens*WÜRDIG = amabil, drăguț, serviabil).

[30]) „kontant", „Kontanten" = bani peșin, bani gheață. (Nota trad.)

Nu mai puțin interesant este un alt lapsus, pe care O. Rank îl descrie (în *Internat. Zeitschrift für Psychoanalyse*, I, 1914) ca pe un **„lapsus spiritual"**.

„Este vorba de o femeie măritată căreia îi plăcea să asculte anecdote și care nu disprețuia aventurile extraconjugale, cînd ele erau recompensate prin cadouri. Într-o zi, un tînăr care îi făcea curte îi povesti, nu fără intenție, următoarea întîmplare : „Un negustor solicită favorurile nevestei asociatului și prietenului său, care cam făcea pe mironosița ; în cele din urmă ea făgăduiește să-i cedeze, în schimbul sumei de o mie de florini. Soțul trebuind să plece chiar în acel moment, asociatul luă cu împrumut de la dînsul o mie de florini, promițînd să-i restituie a doua zi soției aceluia. Se înțelege de la sine că dîndu-i femeii suma în chestiune, el o face să creadă că reprezintă cadoul promis, fără a-i spune de unde provin acei bani. Cînd soțul, la întoarcere, îi cere mia de florini dată de asociatul său, ea se crede descoperită, și povestea se termină pentru ea nu numai cu o daună materială, ci și cu onoarea terfelită". Cînd tînărul, în cursul povestirii, a ajuns la pasajul unde seducătorul spune asociatului său : „Voi rambursa mîine banii soției tale", auditoarea sa îl întrerupe cu aceste cuvinte semnificative : „Ia spune, nu cumva mi-ai mai *rambursat-o* [31])..., pardon, vreau să zic *povestit-o ?*". Ea a exprimat astfel, mai bine decît ar fi spus-o de-a dreptul, faptul că era dispusă să tranșeze în aceleași condiții".

V. Tausk publică un frumos caz de mărturisire involuntară, cu urmări inofensive, sub titlul *Credința părinților :*

„Cum logodnica mea era creștină, povestește A., și nu voia să se convertească la iudaism, am fost obligat să trec eu la creștinism, spre a mă putea căsători. Schimbarea confesiunii nu s-a săvîrșit fără rezistență interioară, însă scopul mi se părea că justifică această convertire, cu atît mai mult cu cît nu aveam nici o convingere religioasă, nefiind atașat de iudaism decît prin legături exterioare. Cu toată convertirea mea, însă, n-am renegat niciodată iudaismul, așa că printre cunoștințele mele puțini știu că m-am creștinat. Din căsătoria mea au rezultat doi băieți, amîndoi botezați după obiceiul creștin. Cînd băieții mei au atins o anumită vîrstă, i-am pus la curent în legătură cu originea lor evreească, așa încît, suferind influențele antisemite din școală, ei să nu găsească motive absurde de a se întoarce împotriva tatălui lor. Acum cîțiva ani, mi-am petrecut concediul împreună cu fiii mei, elevi de școală primară pe atunci, la D., într-o familie de institutori. Într-o zi, soția institutorului (și unul și altul, dealtfel, aveau o atitudine amicală față de noi), care nu se îndoia de originea noastră semită, a dat drumul unor invective destul de violente la adresa evreilor. Ar fi trebuit să parez cu curaj provocarea, spre a le da fiilor mei un exemplu de „sinceritate de opinie", dar m-am retras în fața explicațiilor neplăcute care trebuiau, desigur, să însoțească mărturisirea mea. M-a mai reținut și teamerea de a trebui să părăsesc convenabila gazdă pe care o găsisem și de a rata concediul, și așa destul de scurt, de care dispuneam, în cazul în care gazdele noastre, aflînd că sîntem evrei, ar fi adoptat împotriva noastră o atitudine dușmănoasă. Temîndu-mă, totuși, ca băieții mei, care nu aveau aceleași motive ca mine de

[31]) *Zahlen* = a plăti, a achita ; *erzählen* = a povesti, a istorisi. (Nota trad.)

a se reține, să nu cumva să se trădeze din naivitate, dacă ar fi continuat să asiste la conversație, am luat hotărîrea să-i îndepărtez, trimițîndu-i în grădină. „Duceți-vă în grădină, evreilor", le-am spus, pentru ca îndată să mă corectez : *„Jungen"* (confuzie intre cuvintele *Juden* = evrei, și *Jungen* = tineri). În acest fel, a trebuit să comit un lapsus spre a-mi exprima „sinceritatea de opinie". Fără îndoială, gazdele mele n-au desprins din acest lapsus nici o concluzie, nevăzîndu-i semnificația. Cît despre mine, am învățat că credința părinților nu se reneagă nepedepsit" *(Internat. Zeitschr. f. Psychoanalyse,* IV, 1916).

Iată un caz mai puțin anodin, pe care nu l-aș comunica, dacă nu ar fi fost consemnat de magistratură, chiar în timpul audienței, pentru această colecție :

Un rezervist acuzat de furt prin efracție, răspunde la o întrebare privind situația sa militară : „Fac parte din cercul teritorial, de vreme ce încă n-am fost liberat". Cel puțin asta ar fi vrut el să spună ; dar, în loc de a folosi cuvîntul corect DIENST*stellung,* a comis un lapsus, spunînd DIEBST*stellung (cuvîntul Dieb* înseamnă *hoț).*

Lapsusul devine destul de amuzant atunci cînd bolnavul se servește de el pentru a confirma, în cursul unei controverse, ceea ce medicul caută să stabilească cu ajutorul examenului psihanalitic. Aveam de interpretat visul unuia dintre pacienții mei, vis în care se prezentase numele *Jauner.* Pacientul cunoștea o persoană care purta acest nume, dar îi era cu neputință să stabilească motivul pentru care acea persoană se amestecase în visul său. Am riscat presupunerea că faptul s-ar datora asemănării numelui *Jauner* cu cuvîntul injurios *Gauner* (= escroc). Pacientul neagă energic, mînios, însă în același timp el comise un lapsus în care litera *g* era de asemenea înlocuită cu litera *j* : el mi-a spus anume că presupunerea mea era prea „riscată", dar a substituit cuvîntul *gewagt* cu cuvîntul inexistent : *jewagt.* Mi-a fost deajuns să-i atrag atenția asupra acestui lapsus, pentru a obține confirmarea interpretării mele.

Cînd, într-o discuție serioasă, unul dintre adversari săvîșește un lapsus de acest gen, care îl obligă să spună contrariul a ceea ce voise să spună, faptul îl pune în stare de inferioritate față de un altul, care rareori nu profită de ameliorarea poziției sale. În asemenea cazuri este evident că, în general, oamenii acordă lapsusurilor și celorlalte acte ratate aceeași semnificație pe care le-o acordăm noi în lucrarea de față, chiar dacă în teorie ei nu sînt partizanii felului nostru de a vedea lucrurile și nu sînt dispuși, în ceea ce-i privește personal, să renunțe la avantajele pe care eventual le trag din indiferența cu care sînt tratate actele ratate. Ilaritatea și batjocura pe care aceste erori de limbaj le provoacă în momentele decisive stau mărturie împotriva opiniei generale după care aceste erori ar fi pur și simplu *lapsus linguae,* fără nici o însemnătate psihologică. Și iată că un personaj de importanța cancelarului von Bülow, voind să salveze o situație și să-și apere împăratul (noiembrie 1907), comite în discursul său un lapsus care putea da apă la moară adversarilor săi :

„În ceea ce privește prezentul, noul curs inaugurat de Wilhelm al II-lea, nu pot decît să repet ceea ce am spus și acum un an, anume că ar fi *inexact și injust să se vorbească de un cerc de consilieri responsabili care îl inspiră pe împăratul nostru* (vii exclamații : *iresponsabili !)...* voiam să spun de consilieri *iresponsabili.* Scuzați acest *lapsus linguae"* (Ilaritate).

Datorită acumulării negațiilor, fraza principelui von Bülow a putut trece neobservată pentru o parte din public ; în afară de aceasta, simpatia de care se bucura oratorul și dificultatea sarcinii sale, de care toată lumea își dădea seama, au făcut ca nimeni să nu se gîndească a exploata împotriva lui acest lapsus. Cu totul altfel s-au petrecut lucrurile cu un alt lapsus, comis cu un an mai tîrziu, în aceeași incintă a Rechstag-ului, de către un deputat care, voind să spună că împăratului trebuie să-i fie adus la cunoștință adevărul „fără menajamente" *(rückhatlos),* a trădat în realitate adevăratul sentiment pe care îl nutrea :

„Lattmann (deputat național-german) : În problema adresei, noi trebuie să ne plasăm în cadrul ordinei de zi a lucrărilor noastre. Reichstag-ul are dreptul de a face să parvină împăratului o adresă de acest fel. Noi credem că unitatea de aspirații și de idei a poporului german cere ca și noi să fim de acord asupra adevărurilor pe care voim să le aducem la cunoștința împăratului și, dacă trebuie s-o facem ținînd seama de sentimentele noastre monarhice, de asemenea noi avem dreptul de a le face cu *spinarea îndoită (rückgratlos)* (Ilaritate zgomotoasă minute în șir). Domnilor, voiam să spun nu „cu spinarea îndoită" *(rückgratlos),* ci „fără menajamente" *(rückhatlos),* și noi sperăm că, în momentele grele pe care le traversăm, Împăratul va binevoi să ia în considerație această manifestare francă a poporului său".

În numărul său din 12 noiembrie 1908, ziarul *Vorwärts* n-a pregetat să dezvăluie semnificația psihologică a acestui lapsus :

„Cu spinarea îndoită înaintea tronului imperial. Niciodată un deputat n-a caracterizat atît de bine, luîndu-l gura pe dinainte, propria sa atitudine și atitudinea majorității parlamentare față de monarh, cum a făcut-o antisemitul Lattmann care, în a doua zi de interpelare, a declarat într-un acces de patos solemn că el și amicii săi ar voi să spună Kaiserului adevărul, *cu spinarea îndoită (rückgratlos).* Zgomotoasa ilaritate pe care au provocat-o cuvintele sale a înăbușit continuarea discursului acestui nenorocit care începu a se bîlbîi, scuzîndu-se și asigurînd că voise să spună „fără menajamente" *(rückhaltlos).*

Spicuiesc încă un exemplu, în care lapsusul capătă caracterul unei profeții sinistre :

În primăvara anului 1923 a făcut mare senzație în lumea finanțelor faptul că foarte tînărul bancher X., din „noul Reich", orașul W., cu adevărat unul din cei mai noi și în orice caz cel mai bogat, după o scurtă luptă, a intrat în posesia majorității acțiunilor Băncii..., ceea ce a avut drept consecință că, în cadrul unei adunări generale de pomină, vechi conducători ai instituției, oameni de finanțe maeștri ai loviturilor, nu au fost realeși, pe cînd tînărul X. a devenit președintele băncii. În cuvîntul de adio pe care dr. Y, membru al consiliului de administrație, l-a rostit la adresa vechiului președinte care nu fusese reales, mai mulți auditori au fost izbiți de un penibil lapsus săvîrșit de repetate ori de către vorbitor. El se referea necontenit la *decedatul (dahinscheidenden)* președinte (în loc de *dem ausscheidenden* = scos din funcție). S-a întîmplat apoi

ca, la cîteva zile după această adunare generală la care nu fusese reales, vechiul președinte să moară. El era, însă, în vîrstă de peste 80 de ani! (S t o r f e r).

Găsim în *Wallenstein* (Piccolomini, actul I, scena a 5-a) un frumos exemplu care subliniază mai puțin mărturisirea celui care vorbește, cît lămurește auditoriul din afara scenei. Exemplul ne dovedește că poetul care se slujește de acest mijloc cunoștea bine mecanismul și semnificația lapsusului. În scena precedentă, Max Piccolomini se situase pătimaș de partea ducelui, elogiind binefacerile păcii, a căror revelație o avusese în cursul călătoriei pe care o făcuse însoțind-o în tabără pe fiica lui Wallenstein. Tatăl său și trimisul curții își arată profunda consternare. Scena continuă astfel:

QUESTENBERG: Nenorociții de noi! Unde am ajuns, prieteni? Il vom lăsa să plece orbit de această himeră, fără să-l chemăm și să-i deschidem de îndată ochii?

OCTAVIO (trezit dintr-o meditație adîncă): Ai mei sînt deschiși, iar ceea ce văd este departe de a mă bucura.

QUESTENBERG: Ce vrei să spui, prietene?

OCTAVIO: Afurisită fie această călătorie!

QUESTENBERG: De ce? Ce este?

OCTAVIO: Haide! Trebuie să-mi urmez neapărat nefericita cale pe care o văd în față-mi... Vino! (Vrea să-l apuce de mînă).

QUESTENBERG: Ce ai? Unde vrei să te duci?

OCTAVIO (nerăbdător): La ea!

QUESTENBERG: La...

OCTAVIO (corectîndu-se): La duce! Haidem! etc.

Acest mărunt lapsus: „la ea", în loc de „la el", ne dezvăluie că tatăl a ghicit motivul atitudinii adoptate de fiul său, în vreme ce curteanul se plînge de a „nu înțelege nimic din toate aceste enigme".

O t t o R a n k a găsit în *Neguțătorul din Veneția* de Shakespeare un alt exemplu de utilizare poetică a lapsusului. Citez comunicarea lui Rank după *Zentralbl. f. Psychoanalyse,* I, 3:

„Se găsește în *Neguțătorul din Veneția,* de Shakespeare (actul III, scena a 2-a), un caz de lapsus motivat cu foarte multă finețe din punct de vedere poetic și de o deosebită valoare din punct de vedere tehnic. Ca și exemplul relevat de Freud, din *Wallenstein,* acesta dovedește că poeții cunosc bine mecanismul și sensul acestui act ratat și presupun la auditoriu înțelegerea sa. Constrînsă de tatăl său să-și aleagă prin tragere la sorți un soț, Portia a reușit pînă la un moment dat să scape, printr-o fericită întîmplare, de toți acei pretendenți care nu-i erau pe plac. Găsind, în sfîrșit, în Bassanio pe acela care-i plăcea, ei îi era teamă ca nu cumva sorții să-i fie chiar acum vitregi. Ea ar fi voit să-i spună că și în aceste condiții el putea fi sigur de dragostea ei, dar jurămîntul făcut o împiedica de la aceasta. Pe cînd ea se zbătea în ghearele acestui conflict interior, poetul o face să adreseze aceste cuvinte pretendentului care-i este drag:

„Rămîneți, vă rog; mai rămîneți o zi-două, înainte de a vă încredința în mîinile hazardului, căci dacă alegerea vă va fi nefericită, n-am să mai pot să vă stau în preajmă. Deci zăboviți. Ceva îmi spune (nu-i dragostea, nu) că voi fi necăjită pierzîndu-vă... Aș putea să vă călăuzesc, așa încît să vă ajut să alegeți bine, dar atunci aș fi sperjură, și n-aș voi-o. Dar astfel ați putea să nu mă dobîndiți, și atunci m-ați face să regret că n-am păcătuit, devenind sperjură. Oh, acești ochi care m-au tulburat și m-au împărțit în două jumătăți: *una care vă aparține, alta care este a dumneavoastră... care este a mea,* voiam să zic. Dacă, însă, îmi aparține, ea de asemenea vă aparține, așa încît mă stăpîniți întreagă". Faptul în legătură cu care ea ar fi vrut să facă doar o ușoară aluzie, pentru că, în fond, ar fi trebuit să-l țină ascuns, anume că, chiar înainte de a o alege, ea îi aparținea *în întregime,* că îl iubea, autorul îl relevă cu o admirabilă finețe psihologică în lapsus, calmînd prin acest artificiu intolerabila incertitudine a iubitului, ca și neliniștea spectatorilor cu privre la rezultatul alegerii".

Dat fiind interesul pe care îl prezintă adeziunea marilor poeți la felul nostru de a vedea problema lapsusurilor, cred că este nimerit să citez, după E. J o n e s [33], un al treilea exemplu de acest gen:

„Într-un articol recent publicat, Otto Rank atrage atenția asupra unui frumos exemplu în care Shakespeare face pe unul din personajele sale, Portia, să comită un lapsus prin care ea dezvăluie gîndurile ei tainice, unui auditoriu atent. Îmi propun să raportez un exemplu analog, împrumutat din una din capodoperele romancierului englez *George Meredith,* cu titlul *The Egoist.* Iată, rezumată pe scurt, acțiunea romanului: Sir Willoughby Patterne, un aristocrat foarte admirat de egalii săi, devine logodnicul unei Miss Konstantia Durham. Ea descoperă la dînsul un egoism extraordinar, pe care reușise să-l disimuleze în fața lumii și, pentru a scăpa de acest mariaj, fuge cu un căpitan numit Oxford. Cîțiva ani mai tîrziu, același aristocrat se logodește cu Miss Clara Middleton. Cea mai mare parte a cărții este consacrată descrierii detaliate a conflictului ce ia naștere în sufletul domnișoarei Clara Middleton, de îndată ce ea descoperă în caracterul logodnicului ei aceeași trăsătură dominantă. Împrejurări exterioare și sentimentul onoarei o leagă de cuvîntul dat, pe cînd logodnicul îi inspiră un dispreț din ce în ce mai profund. Ea face unele confidențe lui Vernon Whitford (cu care, dealtfel, se va căsători), văr și secretar al logodnicului ei. Acesta însă, din loialitate față de Patterne, ca și din alte motive, se menține în rezervă. Într-un monolog care reflectă amărăciunile ei, Clara se exprimă astfel: „O, dacă un suflet nobil m-ar putea vedea așa cum sînt și nu ar pregeta să-mi vină într-ajutor, să mă scoată din această temniță plină de spini și mărăcini! Sînt neputincioasă să-mi croiesc singură drumul. Sînt o lașă. Cred că un simplu semn din deget [34]) ar fi de-ajuns să mă schimbe. M-aș putea adăposti lîngă un camarad bun, cu carnea însîngerată, urmărită de dispreț și de strigăte de reprobare... Konstantia a în-

[33]) *Ein Beispiel von litterarischer Verwertung des Versprechens,* în „Zentralbl. f. Psychoanal., I, 10. (Nota trad.)

[34]) Notă asupra traducerii: Am vrut inițial să traduc expresia originală *beckoning of a finger* (= a face semn cu degetul) prin expresia germană mai generală „leiser Wink" (= a face semn), pînă cînd mi-a devenit limpede faptul că ocolind cuvîntul „finger" răpesc textului un element de finețe psihologică.

tîlnit un soldat. Poate că ea s-a rugat, iar rugăciunea ei a fost îndeplinită. N-a făcut bine, dar, ah, cît o iubesc pentru ceea ce a făcut! Numele lui era Harry Oxford... N-a ezitat, şi-a scuturat lanţurile, s-a dus cu altul. Ce vei fi gîndind tu de mine, fată curajoasă? Eu, vezi, nu am un Harry *Whitford*, sînt sigură". Subita revelaţie că pronunţase numele lui *Whitford*, în locul aceluia de *Oxford*, a constituit pentru ea o teribilă lovitură, care făcu să-i năvălească sîngele în obraji. Este evident că terminaţia *ford*, comună pentru cele două nume, a facilitat confuzia, furnizînd pentru mulţi o explicaţie suficientă a lapsusului. Scriitorul, însă, ne face să vedem motivul real, adînc. Acelaşi lapsus se repetă şi în alt pasaj. El este urmat de acea perplexitate spontană, de acea schimbare bruscă a subiectului pe care ne-au făcut-o cunoscută psihanaliza şi lucrările lui Jung asupra asociaţiilor şi care nu se produc decît în urma intervenţiei unui complex semiconştient. Vorbind despre Whitford, Patterne spune pe un ton protector: „Falsă alertă! Bunul Vernon este cu totul incapabil de a face ceva extraordinar". Clara răspunde: „Dar dacă Oxford... Whitford... ia uite la lebedele tale care traversează lacul. Cît de frumoase sînt cînd sînt furioase! Ce voiam să te întreb? A, da: nu crezi că este descurajant pentru un bărbat să se vadă obiectul unei admiraţii universale exagerate?" Faptul a constituit pentru Willoughby o revelaţie neaşteptată, şi el se ridică plin de morgă. Mai este apoi un pasaj în care Clara trădează printr-un lapsus secreta ei dorinţă de intimitate cu Vermon Whitford. Vorbind cu un tînăr, ea spune: „Spune-i astă seară lui *Vernon...*, spune-i astă seară domnului Whitford... etc." [35]).

Modul de a privi lapsusurile, pe care îl preconizăm aici, rezistă tuturor probelor şi îşi găseşte confirmarea pînă şi în cazurile cele mai insignifiante. Am avut numeroase ocazii de a arăta că erorile de exprimare, chiar şi cele mai naturale în aparenţă, au un sens şi se pretează la aceeaşi explicaţie ca şi cazurile cele mai frapante. O bolnavă care, contrar avizului meu, vrea să întreprindă din proprie iniţiativă o scurtă excursie la Budapesta, şi încearcă să se justifice faţă de mine spunându-mi că nu pleacă decît pentru trei *zile*, comite un lapsus şi spune: *„trei săptămîni"*. Ea îmi certifică astfel că, în ciuda obiecţiilor mele, ea doreşte să rămînă trei săptămîni, şi nu trei zile, într-o societate care, după părerea mea, nu-i este convenabilă. — Eu însumi vreau să mă scuz că într-o seară nu m-am dus să-mi caut soţia la teatru. Spun: „Eram în faţa teatrului la orele zece şi zece". Sînt corectat: „Voiai să spui la orele zece fără zece". Desigur, aşa voisem să spun, căci dacă aş fi venit la orele zece şi zece, nu aş fi avut nici o scuză. Mi se spusese clar că reprezentaţia lua sfîrşit *înainte* de ora zece. Cînd am ajuns în faţa teatrului, luminile din vestibul erau stinse şi nu mai era acolo nimeni. Reprezentaţia se terminase mai devreme şi soţia mea plecase fără să mă aştepte. Privindu-mi ceasul, am văzut că era zece fără cinci. Mi-am propus să prezint lucrurile sub un aspect mai favorabil mie, spunînd că era zece fără zece. Lapsusul a neutralizat însă intenţia mea şi mi-a demascat mărunta minciună, făcîndu-mă să înfăţişez o greşeală mai gravă decît aceea de care eram vinovat în realitate.

[35]) În *Richard I*, de Shakespeare (II, 2), în *Don Carlos*, de Schiller (II, 8, lapsusul lui Eboli), găsim alte exemple de lapsusuri pe care înşişi autorii le consideră semnificative, avînd cel mai adesea sensul unei mărturisiri involuntare. Dealtfel, ar fi foarte uşor de amplificat această listă.

De la aceste tulburări de vorbire trecem la altele, care nu mai pot fi descrise ca simple lapsusuri, deoarece, aşa ca bolboroseala şi bîlbîiala, ele nu se referă la cutare cuvînt izolat, ci la ritmul şi la modul de pronunţare a întregului discurs. Dar, în cazurile din această a doua categorie, ca şi în cele din prima, tulburarea de vorbire ne dezvăluie un conflict interior. Nu cred că cineva ar putea comite un lapsus în cursul unei audienţe la împărat, într-o declaraţie de dragoste serioasă sau atunci cînd îşi apără în faţa curţii cu juri onoarea şi numele, pe scurt, în toate acele cazuri în care, cum pe bună dreptate se spune, eşti ochi şi urechi la ceea ce faci. Trebuie (cum, dealtfel, stă în obiceiul nostru) să apelăm, pînă şi în aprecierea stilului de care se serveşte un autor la principiul de explicaţie care ne este indispensabil, dacă vrem să ajungem la cauzele unui lapsus izolat. Stilul clar şi franc arată că autorul este de acord cu el însuşi, însă de cîte ori întîlnim un mod de expresie dificil, sinuos, ceţos, putem afirma, fără riscul de a ne înşela, că ne aflăm în prezenţa unor idei întortochiate, lipsite de limpezime, expuse fără încredere, cu reticenţe şi ascunzişuri [36]).

Încă de la apariţia acestei cărţi, prieteni şi colegi din străinătate au început să acorde atenţie lapsusurilor pe care le puteau observa în ţările lor. Aşa cum era de aşteptat, ei au descoperit în legile lapsusului similitudini în toate limbile, astfel că au putut recurge cu succes la interpretările de care uzez eu însumi în propriile mele exemple. Nu voi cita aici decît un exemplu dintr-o mie:

D r. A. A. B r i l l (din New York) povesteşte: „A friend described to me a nervous patient and wished to know whether I could benefit him. I remarked, I believe that in time I could remove all his symptoms by psychoanalysis because it is a *durable* case wishing to say *„curable"* ! [37]) *(A contribution to the Psychopathology of Everyday Life*, în *Psychotherapy*, vol. III, 1, 1909).

Spre a conchide, voi adăuga aici, pentru cititorii care nu se sperie de efort şi care sînt oarecum familiarizaţi cu psihanaliza, un exemplu care arată pînă la ce profunzimi sufleteşti ne poate conduce analiza unui lapsus.

D r. L. J é k e l s: „În ziua de 11 decembrie, o doamnă din anturajul nostru mă abordează, în limba poloneză, pe un ton cam provocator şi insolent: *„De ce am spus eu astăzi că am douăsprezece degete?"*. La invitaţia mea, doamna descrie scena în cursul căreia ea a făcut această afirmaţie. Ea tocmai se pregătea să iasă în oraş, pentru o vizită, împreună cu fiica, o dementă precoce în stare de remisiune, că-

[36]) Ce que l'on conçoit bien s'énonce clairement / Et les mots pour le dire arrivent aisément (Boileau, *Art poétique)*. (În ediţia originală aceste versuri, reproduse în subsolul paginii, formează un catren, iar în loc de *„s'énonce"*, apare, din eroare tipografică, „s'annonce". (Nota trad.)

[37]) „Un prieten mi-a descris cazul unui bolnav de nervi, dorind să ştie dacă pot să-i fiu de folos. Am declarat că sînt încredinţat că aş putea, cu timpul, să înlătur toate simptomele sale cu ajutorul psihanalizei, deoarece este un caz *durabil, dorind să spun curabil!"*. (Nota trad.)

reia i-a ordonat să-şi schimbe bluza, ceea ce fata făcu într-o încăpere vecină. Cînd fata reveni, îşi găsi mama curăţindu-şi unghiile. A avut loc următorul dialog :

Fiica : Vezi, eu sînt gata, iar tu încă nu.

Mama : Asta pentru că tu n-ai decît *o* bluză, pe cînd eu am *douăsprezece* unghii.

Fiica : Cum aşa ?

Mama (impacientată) : Foarte bine, pentru că am *douăsprezece degete.*

Unui coleg care asistă la această istorisire şi care o întreabă ce idee îi trezeşte numărul *doisprezece,* ea răspunde prompt şi hotărît : *„Numărul doisprezece nu are pentru mine nici o semnificaţie".* Totuşi, cuvîntul *degete* îi trezeşte, după o uşoară ezitare, această asociaţie : „În familia soţului meu sînt indivizi cu cîte şase degete la picioare. De fiecare dată cînd se năştea un copil, ne şi grăbeam să vedem dacă nu cumva avea şase degete la picioare". Din motive exterioare, analiza n-a fost dusă mai departe în seara aceea. A doua zi dimineaţa, în 12 decembrie, doamna reveni să mă vadă şi, vădit emoţionată, îmi spuse : „Închipuiţi-vă ce mi s-a întîmplat : astăzi este aniversarea unchiului soţului meu. De această dată am uitat, aşa încît am fost obligată să-i trimit o telegramă". Îmi amintesc, şi-i amintesc şi doamnei, cu cîtă siguranţă răspunsese în ajun colegului meu că „doisprezece" nu are pentru dînsa nici o semnificaţie, atunci cînd întrebarea era de aşa natură încît ar fi trebuit să-i amintească de ziua aniversării unchiului. Ea mărturiseşte atunci că acel unchi al soţului ei ar putea fi moştenit, că ea a contat totdeauna pe această moştenire şi că mai cu seamă în situaţia actuală se gîndeşte la aceasta, fiind foarte strîmtorată din punct de vedere financiar. Aşa se explică faptul că s-a gîndit imediat la unchiul acesta şi la moartea lui atunci cînd, cu cîteva zile în urmă, o amică i-a prezis, dîndu-i în cărţi, că în curînd va avea bani mulţi. I se prezentase neîntîrziat ideea că unchiul era singurul de la care, ea şi copiii ei, ar putea primi bani, amintindu-şi instantaneu că nevasta unchiului promisese, dealtfel, să le lase ceva copiilor ei. Cum ea murise, fără a fi lăsat testament, era posibil să fi lăsat în această privinţă instrucţiuni soţului. Dorinţa ei de a-şi vedea unchiul murind trebuie să fi fost puternică, deoarece îi spusese prietenei care-i ghicea în cărţi : „Eşti în stare să-i împingi pe oameni la omor". Timp de patru sau cinci zile cîte s-au scurs între prezicere şi aniversarea unchiului, ea a căutat, în ziarele din oraşul unde locuia acesta, ştiri despre decesul lui. Nu-i de mirare că, faţă de această dorinţă puternică de a-l vedea mort, data aniversării unchiului a suferit în cugetul ei o refulare atît de puternică, încît doamna nu numai că a uitat să facă un gest pe care-l făcea cu regularitate, de ani de zile, dar nici nu şi-a amintit de el cu prilejul întrebării puse de colegul meu. *Doisprezecele* refulat a ieşit la suprafaţă cu ajutorul lapsusului „douăsprezece degete" şi astfel *a contribuit* la determinarea actului ratat. Spun *a contribuit,* deoarece bizara asociaţie evocată de cuvîntul „deget" ne face să bănuim şi alte motive, care ne explică de ce cifra *doisprezece* a alterat fraza atît de inofensivă în care trebuia să fie vorba de zece degete. Iată care era asociaţia ; în familia soţului meu sînt inşi cu cîte şase degete la picioare. Şase degete constituie o anumită anomalie. Un copil care are şase degete este deci *un* copil anormal, şi de două ori şase (douăsprezece) degete fac *doi* copii anormali. Aceasta era drama acestei femei. Căsătorită de tînără, cu un om excentric, anormal, care se sinucisese la cîţiva ani după căsătorie, a avut de la acesta doi copii, pe care mai mulţi medici i-au considerat ca avînd o ereditate încărcată. Fiica cea mai mare se întorsese acasă, după un grav acces catatonic, iar puţin după aceea, fiica cea mică, la vîrsta pubertăţii, a făcut o nevroză gravă. Faptul că starea anormală a copiilor se asociază cu dorinţa de a-l vedea pe unchi murind, topindu-se în acest element mai adînc refulat şi avînd o valenţă psihică mai mare, ne permite să întrezărim în *dorinţa de a-i vedea murind pe aceşti copii anormali* o altă cauză determinantă a lapsusului. Importanţa dominantă a cifrei *doisprezece* în legătură cu dorinţa de moarte reiese încă şi din faptul că, în mintea femeii, aniversarea unchiului s-a asociat strîns cu ideea de moarte. Soţul ei se omorîse într-o zi de 13, deci a doua zi după aniversarea aceluiaşi unchi, a cărui nevastă i-a spus celei devenite pe neaşteptate văduvă : „Şi cînd te gîndeşti că numai ieri, venind să-l felicite, el era atît de cordial şi de amabil, pe cînd astăzi !..." Apoi adăugase că doamna avea multe motive reale de a dori moartea copiilor care nu-i aduceau nici o bucurie, ci erau pentru dînsa izvor de necazuri şi de abţineri, deoarece prezenţa lor îi impunea o văduvie obligatorie şi renunţarea la orice legătură erotică. Cu ocazia vizitei pe care o pregătea, ea îşi dădea toată osteneala de a evita orice pretext care să întărite proasta dispoziţie a fiicei sale. Este ştiut cîtă răbdare şi devotament cere un bolnav de demenţă precoce şi cîte gesturi de revoltă trebuie să-ţi reprimi, dacă vrei să-ţi îndeplineşti fără greş sarcina. Sensul lapsusului de care ne ocupăm ar fi, deci, următorul : „Să moră unchiul, să moară copiii anormali (scurt, să dispară întreaga familie de anormali), numai eu să le moştenesc banii". Acest act ratat prezintă, după părerea mea, anumite caractere care nu se găsesc totdeauna în structura unui lapsus, anume :

a) Existenţa a doi determinanţi, condensaţi într-un singur element.

b) Existenţa acestor doi determinanţi se reflectă în dedublarea lapsusului (douăsprezece unghii, douăsprezece degete).

c) Una din semnificaţiile cifrei doisprezece, anume ideea de douăsprezece degete, care exprimă starea anormală a copiilor, corespunde unei reprezentări indirecte ; anomalia psihică este reprezentată aici printr-o anomalie fizică, superiorul prin inferior" [38].

* * *

[68]) *Internat. Zeitschr. f. Psychoanalyse,* I, 1913.

VI

ERORI DE CITIRE ȘI DE SCRIS

Există, între lapsusuri, pe de o parte, și erorile de citit și de scris, pe de altă parte, o astfel de afinitate, încît punctele de vedere adoptate și observațiile formulate cu privire la cele dintîi se aplică întru totul și la cele din urmă. În consecință, mă voi mărgini să mă refer la cîteva exemple legate de astfel de erori, analizîndu-le cu grijă, fără a îmbrățișa întregul ansamblu de fenomene.

A. ERORI DE CITIRE

1) Frunzăresc la cafenea un număr din *Leipziger Illustrierte*, pe care-l țin în poziție oblică în fața mea, și citesc dedesuptul unei imagini, care acoperea întreaga pagină, următoarele cuvinte: „O nuntă *în Odiseia* (IN DER ODYSSEE)". Surprins, intrigat, îmi apropii revista și mă corectez: „O nuntă pe *Marea Baltică* (AN DER OSTSEE)". Cum am putut comite o eroare atît de absurdă? Îmi vine numaidecît în minte o carte a lui Ruth, *„Cercetări experimentale asupra fantomelor muzicale etc."* [1]), care m-a preocupat mult în ultima vreme, întrucît afectează problemele psihologice de care mă ocup. Autorul anunță publicarea unei cărți cu titlul: *Analiza și legile fundamentale ale fenomenelor onirice*. Nu-i de mirare că, publicînd de curînd o *Interpretare a viselor* [2]), aștept cu cea mai mare nerăbdare apariția cărții anunțate de Ruth. La tabla de materii a lucrării sale asupra „fantomelor muzicale", găsesc un paragraf referitor la demonstrarea detaliată a faptului că miturile și legendele Greciei antice își au obîrșia în vedeniile somnului, în fantomele muzicale, în fenomene care țin de vise și de deliruri. Consult de îndată textul, spre a mă asigura dacă autorul reduce de asemenea la un singur vis nudist scena în care *Ulysse* apare în fața lui Nausicaa. Un prieten mi-a atras atenția asupra frumosului pasaj din *Heinrich cel Verde*, în care G. Keller descrie acest episod din Odiseea ca pe o obiectivare a viselor navigatorului care rătăcește departe de patrie, iar eu, din parte-mi, am adăugat la această interpretare relația care, după părerea mea, există între această scenă și visul care conține o exhibiție nudistă (ed. a 5-a, p. 170). La Ruth n-am găsit nimic dintr-o

[1]) Darmstadt, 1898, bei H. L. Schlapp.

[2]) *Die Traumdeutung*, apărută la 4 noiembrie 1899, după Marthe Robert, *La révolution psychanalytique*, Payot, 1966, t. 1, p. 8. (Nota trad.)

asemenea explicație. Este evident că aceste chestiuni mă preocupau în mod deosebit în cazul citat.

2) Cum de mi s-a întîmplat să citesc într-o zi, într-un ziar: *„In butoi* (IM FASS) prin Europa". în loc de *„Pe jos* (ZU FUSS) prin Europa"? Prima idee care mi-a apărut în minte, în legătură cu această eroare, a fost următoarea: este vorba, fără îndoială, de butoiul lui Diogene. Foarte de curînd am citit într-o Istorie a artei ceva despre arta din epoca lui Alexandru. Era cu totul firesc să mă gîndesc la faimoasa frază a lui Alexandru: „Dacă n-aș fi Alexandru, aș fi voit să fiu Diogene". În același timp m-am gîndit vag la un anume *Hermann Zeitung*, care călătorise închis într-un cufăr. N-am putut împinge mai departe asociația și n-am putut găsi în istoria artei pagina în care figura observația cu privire la arta de pe timpul lui Alexandru. Am încetat de a mă gîndi la această enigmă, cînd, cîteva luni mai tîrziu, ea se impuse din nou atenției mele, de data aceasta dimpreună cu soluția. Mi-am amintit de un articol de ziar care vorbea de *mijloacele de transport* (= Beförderungen) [3]) ciudate pe care și le alegeau oamenii spre a merge la expoziția universală de la Paris și unde, după cîte îmi amintesc, se povestea în glumă despre un domn care intenționa să meargă la Paris într-un butoi rostogolit de un camarad sau amic complezent. Se înțelege de la sine că astfel de oameni nu caută decît să se facă remarcați prin excentricitățile lor. *Hermann Zeitung* este, într-adevăr, numele aceluia care cel dintîi a dat exemplul unui mod atît de extraordinar de a voiaja. Mi-am amintit apoi că am avut odinioară un pacient căruia ziarele îi inspirau o angoasă morbidă, ca reacție împotriva *ambiției* morbide pe care o avea, de a-și vedea numele imprimat și celebrat în ziare. Alexandru Macedon a fost, desigur, omul cel mai ambițios care a existat vreodată. El se plîngea de a nu găsi un Homer capabil să-i cînte faptele eroice. Dar cum puteam să nu-mi amintesc că un alt Alexandru îmi era mult mai aproape, deoarece fratele meu mai mic se numește Alexandru! Și deodată numele fratelui meu mi-a evocat ideea șocantă care i se asocia și pe care mă sileam s-o reprim, dimpreună cu amintirea împrejurării care-i dăduse naștere. Fratele meu este expert în materie de tarife și de *transporturi* și la un moment dat trebuia chiar să fie promovat profesor într-o școală de comerț. Și eu am fost propus, de mulți ani, pentru o promovare asemănătoare în învățămînt universitar, fără a o putea obține. Mama și-a exprimat nemulțumirea față de eventualitatea de a-l vedea pe cel mai mic dintre fiii ei ajuns profesor înaintea celui mai mare. Aceasta era situația pe timpul cînd nu puteam găsi dezlegarea pentru eroarea mea de lectură. De atunci încoace, șansele fratelui meu de a fi profesor au scăzut, ele fiind chiar mai puțin probabile decît ale mele. Și iată că am avut subita revelație a sensului erorii mele: a fost ca și cum diminuarea șanselor fratelui meu a îndepărtat obstacolul care mă împiedica să văd sensul. Mă comportasem ca și cum aș fi citit în ziar despre numirea fratelui meu, și mi-aș fi zis: „E ciudat că poți figura în ziare (adică

[3]) De reținut că cuvîntul german *Beförderung* înseamnă: expediție, transport, protecție, avansare, înaintare în grad, toate aceste sensuri jucînd rolul lor în analiza făcută de Freud (Nota trad.).

să fii numit profesor) pentru asemenea fleacuri (adică pentru o specialitate ca aceea a fratelui meu)". Am regăsit atunci fără greutate pasajul referitor la arta greacă din epoca lui Alexandru şi am constatat, spre marea mea mirare, că în cercetările mele anterioare citisem de repetate ori şi pagina cu pricina, însă omisesem de fiecare dată pasajul, ca sub influenţa unei halucinaţii negative. Dealtminteri, pasajul nu conţinea nici un element care să-mi fi facilitat explicaţia şi care să fi meritat să fie uitat. Cred că faptul de a nu fi putut regăsi acest pasaj (pe care, totuşi, de repetate ori l-am avut sub ochi) trebuie să fie considerat ca un simptom destinat pur şi simplu să mă rătăcească, să orienteze asociaţia mea de idei într-o direcţie unde un obstacol trebuia să se opună investigaţiilor mele, pe scurt, să mă ducă la o idee privitoare la Alexandru Macedon, spre a-mi îndepărta cu atît mai sigur atenţia de la fratele meu, care şi el se numea Alexandru. În realitate, acest fapt s-a şi întîmplat, mi-am cheltuit toată energia în căutarea faimosului pasaj din Istoria artei.

Dublul sens al cuvîntului *Berförderung* [4]) constituie în acest caz puntea de asociaţie, ca să zicem aşa, între două complexe : complexul secundar, suscitat de nota din ziar, şi complexul mai interesant, dar şocant şi neplăcut, care a inspirat eroarea mea de lectură. Din acest exemplu se vede că nu este totdeauna uşor să explici accidentele acestui gen de erori. Uneori eşti obligat să amîni găsirea soluţiei pentru momente mai favorabile. Dar cu cît este mai dificilă soluţia, cu atît mai mult trebuie să ne aşteptăm la faptul potrivit căruia gîndirea noastră conştientă consideră că ideea perturbatoare descoperită este bizară şi în opoziţie cu conţinutul şi orientarea sa normală.

3) Am primit într-o zi, din împrejurimile Vienei, o scrisoare care-mi aducea o veste foarte tristă. Mi-am chemat îndată soţia şi i-am comunicat că *sărmana* Wilhelm M. este foarte grav *bolnavă* şi că medicii nu mai *speră s-o* salveze. Trebuie însă să se fi strecurat o notă falsă în vorbele prin care-mi exprimam regretul, deoarece soţia mea deveni neîncrezătoare, mă rugă să-i arăt scrisoarea şi-mi spuse că e convinsă că mă înşel, căci nimeni nu numeşte o femeie cu prenumele soţului ei, faptul fiind şi mai puţin probabil în cazul de faţă, autorul scrisorii cunoscînd bine prenumele soţiei lui Wilhelm M. Eu continui însă răspicat să afirm că este vorba de *sărmana* Wilhelm M. şi încerc să resping obiecţiile soţiei mele, amintindu-i că multe femei pun pe cărţile de vizită prenumele soţului lor. Sînt totuşi obligat să reiau lectura scrisorii şi, într-adevăr, constat că este vorba de *„sărmanul* G.M.", ba chiar, lucru care-mi scăpase complet, *„sărmanul* Dr. G.M." Omisiunea mea constituie deci o tentativă, ca să zic aşa forţată, de a deplasa de la soţ asupra soţiei trista veste pe care o primisem. Titlul de doctor (dr.), intercalat între articol şi adjectiv, pe de o parte, şi nume, pe de alta, era singur suficient ca să arate că nu poate fi vorba de o femeie. De aceea îmi şi scăpase la lectură. Cauza erorii mele nu trebuie totuşi căutată în faptul că femeia mi-ar fi fost mai puţin simpatică decît soţul ei ; soarta sărmanului G.M. trezise pur şi simplu în mine preocupări referitoare la o altă persoană, care-mi era foarte apropiată şi care suferea de o boală în anumite privinţe analoagă cu aceea a lui G.M.

4) O eroare de lectură care mă irită şi în acelaşi timp mă face să rîd, este aceea pe care adesea o comit plimbîndu-mă în timpul vacanţelor pe străzile unui oraş unde mă aflu în trecere. Pe toate firmele întîlnite citesc cuvîntul *antichităţi.* Această iluzie trădează pasiunea aventurieră a colecţionarului.

5) În interesanta sa carte *Affektivität, Suggestibilität, Paranoia* (1906, p. 121), Bleuler povesteşte : „Într-o zi, în cursul unei lecturi, trăiesc un fel de sentiment intelectual că văd numele meu tipărit cu două rînduri mai jos. Spre marea mea mirare, odată ajuns la rîndul în chestiune, nu găsesc decît cuvîntul *Blutkörperchen* (globule sangvine). Din miile de erori de citire în cîmpul vizual, central sau periferic, analizate de mine, aceasta mi se pare cea mai grosolană. Altădată, cînd credeam că-mi văd numele, cuvîntul care servea de pretext erorii prezenta o asemănare care, pînă la un anumit punct, putea să justifice această eroare. În majoritatea cazurilor, trebuia ca toate literele numelui să se afle în apropierea cîmpului meu vizual, pentru ca eroarea să se producă. În cazurile de care vorbesc, însă, falsa relaţie şi eroarea se explică prin faptul că tocmai citeam finalul unei observaţii care avea în vedere un fel de stil greoi care domnea în anumite lucrări ştiinţifice şi de care eu însumi mă simţeam vinovat într-o măsură oarecare.

6) H. Sachs : „În faţa a ceea ce-i mişcă pe alţii, el păstrează o rigidă impasibilitate" *(Steifleinenheit).* Acest din urmă cuvînt mă intrigă şi, privind mai îndeaproape, observ că cuvîntul tipărit nu era *Steifleinenheit,* ci *Stilfeinheit* (fineţe, sentimentul stilului). Acest pasaj făcea parte dintr-un panegiric exagerat de entuziast, pe care un autor pe care-l stimam mult îl consacra unui istoric antipatic mie, deoarece poseda într-o măsură foarte pronunţată trăsăturile specifice ale „profesorului german".

7) Dr. Marcell Eibenschütz raportează un caz de eroare de lectură în cursul unei cercetări filologice *(Zentralblatt für Psychoanalyse,* I, 5/6) : „Mă ocup de ediţia critică a „Cărţii martirilor", culegere de legende din Germania de Sus şi de Mijloc, care trebuie să apară în colecţia „Texte germane din Evul mediu", publicată de Academia de Ştiinţe a Prusiei. Lucrarea, încă netipărită, era foarte puţin cunoscută ; nu exista cu privire la ea decît un studiu al lui J. Haupt, *Über das mittelhochdeutsche Buch der Märtirer,* publicat în *Wiener Sitzungsberichte,* 1867, Tom. 70, pp. 101 şi urm. Scriindu-şi studiul, Haupt avusese sub ochi nu manuscrisul, ci o copie (sec. XIX) a manuscrisului C *(Klosterneuburg),* copie care se păstrează la Biblioteca Regală. Această copie se termină cu următoarea inscripţie : *„Anno Domini MDCCC in vigilia exaltacionis sancte crucis ceptus est iste liber et in vigilia pasce anni subsequentis finitus cum adiutorio omnipotentis per me Hartmanum de Krasna tunc temporis ecclesie niwenburgensis custodem".* Cu toate că Haupt reproduce exact această adresă în memoriul său, datată în 1850 în cifre romane, el spune de repetate ori că, după dînsul, această frază latinească face parte din manuscrisul C şi îi atribuie, ca şi acestuia, datarea 1350. Comunicarea lui Haupt a fost pentru mine

[4]) 1. mijloc de transport, de locomoţie ; 2. avansare, promovare. (Nota trad.)

motiv de perplexitate. Tînăr debutant în această austeră știință, la început m-am aflat cu totul sub influența lui Haupt și, ca și el, am citit în adresa, clar și net imprimată, pe care o aveam sub ochi, data de 1350, în loc de 1850. Avînd însă ocazia să consult manuscrisul principal, am constatat că nu există nici o urmă de o astfel de inscripție și, de asemenea, m-am asigurat că în tot cursul secolului al XIV-lea nu a existat nici un călugăr cu numele Hartmann la Klosterneuburg. Cînd vălul a căzut definitiv de pe ochii mei, am înțeles imediat întreaga situație, iar cercetările ulterioare n-au făcut decît să confirme supoziția mea : faimoasa inscripție nu se găsește decît pe copia utilizată de Haupt și aparține copistului, adică monahului Hartmann Zeibig, născut la Krasna, în Moravia, dascăl de capelă la biserica Augustinilor, la Klosterneuburg. În calitate de vistiernic al consiliului canonic, el a copiat manuscrisul C și, după terminarea acestei lucrări, urmînd vechiul obicei, a adăugat fraza în care își face cunoscut numele. Stilul medieval și vechea ortografie a inscripției au contribuit, desigur, la accentuarea *dorinței* lui Haupt de a se arăta cît mai informat posibil și, în consecință, de a *data manuscrisul C :* în acest fel, el citea mereu 1350 în loc de 1850 (motivul actului ratat)".

8) În *Witzigen und Satirischen Einfällen* ale lui L i c h t e n b e r g se găsește o observație care rezumă aproape întreaga teorie a erorilor de lectură : după ce s-a pasionat de Homer, arată el, a început să citească *Agamemnon* ori de cîte ori întîlnea cuvîntul *angenommen* (acceptat).

Într-adevăr, în majoritatea cazurilor tocmai năzuințele secrete ale cititorului sînt acelea care deformează textul, în care acesta introduce ceea ce îl interesează și-l preocupă. Pentru ca eroarea de lectură să se producă, este suficient ca între cuvîntul din text și cuvîntul cu care este înlocuit să existe o asemănare pe care cititorul s-o poată transforma în sensul dorit. Citirea rapidă, mai ales cînd ochii acuză tulburări de acomodare necorectate, facilitează posibilitatea iluziei, fără a constitui însă o condiție necesară.

9) Cred că războiul, care a adus tuturor anumite preocupări stereotipe și obsedante, a favorizat într-o măsură deosebită erorile de lectură. Am avut ocazia să mă asigur de acest fapt în nenumărate rînduri, dar din nefericire, dintre toate observațiile pe care le-am făcut, n-am reținut decît puține. Într-o zi, deschid unul din ziarele de după-amiază sau de seara și, imprimată cu caractere de-o șchioapă, dau peste manșeta următoare : *Pacea de la Görz.* În realitate, manșeta anunța : *Inamicul în fața Görz-ului (Die FEINDE vor Görz,* nu *der FRIEDE von Görz).* Celui care avea doi fii combatanți pe front, îi era permis să comită o eroare de acest gen. Un altul citește într-o frază cuvintele „veche cartelă de pîine" (*alte* BROTKARTE), dar ia aminte numaidecît că s-a înșelat și că în realitate nu era vorba decît de un „vechi brocart" (*alter* BROKATE). Se cuvine să adăugăm că el avea obiceiul să-și cedeze cartelele sale de pîine unei doamne în casa căreia era totdeauna primit cu amiciție. Un inginer, care nu se socotea destul de bine echipat pentru a rezista umidității unui tunel ale cărui lucrări le conducea, a citit într-o zi, spre marea lui mirare, un anunț de ziar privitor la obiectele de „piele de proastă calitate" (SCHUND*leder*). Negustorii, însă, sînt rar atît de onești ; ceea ce se oferea spre vînzare erau niște obiecte din „piele de focă" (SEEHUND*leder*).

Profesiunea și situația actuală a cititorului determină natura erorii sale. Un filolog care, ca urmare a ultimei sale lucrări, se află în polemică cu colegii săi, citește : „Strategie lingvistică" (SPRACH*strategie*), în loc de „strategia șahului" (SCHACH*strategie*). Un bărbat care se plimbă într-un oraș străin, chiar la ora cînd intestinele sale suferă stimularea unei cure pe care o face, citește pe marea firmă suspendată la primul etaj al unui mare magazin : KLOSET*haus* ; satisfacției însă i se adaugă un sentiment de surpriză de a vedea stabilimentul salvator instalat în condiții atît de neobișnuite. Curînd satisfacția sa dispare, căci bagă de seamă că veritabila inscripție de pe firmă este : KORSET*haus*.

10) Într-o a doua grupă de cazuri, textul însuși joacă un rol mult mai important în producerea de erori. Acesta conține ceva care trezește repulsia cititorului, o comunicare sau o sugestie penibilă, așa încît — prin eroare — suferă o corectare, fie în sensul respingerii, fie în acela al realizării unei dorințe. Se poate admite cu siguranță că, în acest caz, textul a început prin a fi acceptat și judecat corect, înainte de a suferi corectarea, chiar și atunci cînd o primă lectură n-a pus în mișcare conștiința. Exemplul 3), citat mai sus, este de acest fel. Comunic acum un altul, de mare actualitate, după D r. M. E i t i n g o n (care, pe acea vreme era medic la Spitalul Militar din Iglo ; Internat. Zeitschr. f. Psychoanal., II, 1915) :

„Locotenentul X, îngrijit în spitalul nostru pentru o nevroză consecutivă unui traumatism de război, îmi citește într-o zi versul final din ultima strofă a unei poezii de W a l t e r H e y m a n n[5]), căzut prematur. Foarte mișcat, iată ce îmi recită el :

> Wo aber steht's geschrieben, frag'ich, dass von allen
> Ich übrig bleiben soll, ein andrer für mich fallen ?
> Wer immer von euch fällt, der stirbt gewiss für mich ;
> Und ich soll übrig bleiben ? *warum denn nicht ?* [6])

Văzînd că sînt surprins, el recitește, puțin tulburat, însă corect de data aceasta :

> Und ich soll übrig bleiben ? *warum denn ich ?* [7])

Cazul X mi-a dat prilejul să fac o analiză mai aprofundată a materialelor psihice oferite de aceste „nevroze datorate traumatismelor de război". În ciuda condițiilor atît de puțin favorabile pe care un spital militar le oferă acestor cercetări, medicii fiind puțini și munca peste puteri, am putut totuși să străpung dincolo de cauza atît de incriminată constituită de explozia de grenade. Locotenentul X prezenta grave simptome de șoc nervos, ceea ce conferă tuturor cazurilor pronunțate de

[5]) W. Heymann : *Kriegsgedichte und Feldpostbriefe*, p. 11 ; „Den Ausziehenden"

[6]) Dar unde-i scris, te-ntreb, ca din toți / Eu să trebuiască să rămîn singur, și altul să cadă pentru mine ? / Toți cei care cad dintre voi, desigur mor pentru mine ; / Și eu singur să rămîn ? *De ce nu ?* (Nota trad.)

[7]) Și eu singur să rămîn ? *De ce eu ?* (Nota trad.)

nevroză de război o trăsătură comună, frapantă la prima vedere: angoasă, tendința de a izbucni în plîns din motivele cele mai neînsemnate, accese de furie, cu manifestări convulsive, manifestări motrice infantile, tendința de vomă (la cea mai mică excitație sau emoție). Psihogeneza acestui din urmă simptom, care constituia pentru bolnavii noștri un mijloc inconștient de a obține un concediu de boală suplimentar, era vizibilă pentru toată lumea. Apariția comandantului spitalului, care din timp în timp venea să inspecteze bolnavii în convalescență, remarca unui amic întîlnit în stradă: „ai o mină superbă, sigur că te-ai însănătoșit", erau deajuns să provoace un acces brusc de vomă. „Gesund... wieder einrücken... *warum denn ich?* [8]).

11) Iată alte cîteva erori de lectură, legate de război, pe care Dr. Hanns Sachs (Viena) le-a publicat în *Internat. Zeitschr. f. Psychoanalyse*, IV, 1916/17:

„Un domn pe care îl cunosc bine mi-a declarat de multe ori că, în ziua în care va fi mobilizat, nu va face uz de diplomele care atestă specialitatea sa și care îi dau dreptul la o slujbă în spatele frontului, ci va cere încorporarea printre combatanți, spre a fi trimis pe front. Puțin timp înaintea primirii ordinului de chemare, el îmi spuse într-o zi, pe un ton sec și fără vreo altă explicație, că a făcut tot ce se cerea pentru a-și declara specialitatea și că, drept urmare, va fi detașat la o întreprindere industrială. A doua zi ne întîlnirăm într-o instituție oficială. Tocmai voiam să scriu ceva, stînd în picioare în fața unui pupitru. El intră, privi o clipă peste umărul meu și zise: „Iată, e scris negru pe alb: *Druckbogen*" (formulare imprimate), iar eu am citit: „*Drückeberger*" (= chiulangiu)".

12) „Fiind într-un tramvai, mă gîndesc la o mulțime de prieteni din copilărie care, cu toate că erau considerați slabi și plăpînzi, astăzi sînt capabili să suporte eforturile cele mai dure, în fața cărora eu aș sucomba, dacă m-aș găsi în locul lor. Pe cînd mă gîndesc la aceste lucruri prea puțin îmbucurătoare, citesc în treacăt, numai pe jumătate atent, cuvîntul *Eisen*KONSTITUTION (= constituție de fier) înscris cu litere groase pe firma unei case de comerț. După o clipă îmi spun că acest cuvînt nu se potrivește deloc pentru o firmă comercială și, întorcîndu-mă rapid, mai pot zări firma și constat că cuvîntul pe care-l poartă este: *Eisen*KONSTRUCTION (= construcții în fier") (op. cit.).

13) „Ziarele de seară au publicat o depeșă Reuter (recunoscută inexactă) care anunța alegerea lui Hughes la președinția Statelor Unite. Această știre era urmată de o scurtă biografie a președintelui nou ales, biografie în care eu citesc că Hughes și-a făcut studiile la Universitatea din *Bonn*. Mi s-a părut ciudat că în cursul dezbaterilor care, săptămîni de zile, au continuat prin ziare înainte de alegeri, nimeni n-a menționat acest fapt. Recitind biografia, constat însă că este vorba de *Brown* University. Era o eroare destul de grosieră, care se explică nu numai prin atenția insuficientă cu care am parcurs ziarul, ci și prin faptul că, din motive atît politice cît și personale, simpatia noului președinte pentru Puterile Centrale mi se părea cît se poate de dezirabilă" (op. cit.).

[8]) Sănătos... să mă întorc pe front... *De ce eu?*. (Nota trad.)

B. ERORI DE SCRIERE

1) Pe o foaie de hîrtie, pe care notez zilnic fapte de un interes pur practic, găsesc, spre marea mea surpriză, printre datele cerute ale lunii septembrie, data eronată: „Joi, 20 octombrie". Nu-mi este greu să explic această anticipație, care nu este decît expresia unei dorințe. Intrat de cîteva zile în concediu, mă simțeam complet restabilit și cu totul dispus să-mi reiau munca profesională. Însă numărul bolnavilor era mic. La întoarcere, am găsit o scrisoare prin care o pacientă îmi anunța vizita sa pentru *20 octombrie*. Înscriind această dată printre acelea ale lunii septembrie, fără îndoială că am gîndit: „Doamna X ar fi trebuit să fie de-acum aici; ce păcat ca vizita ei să întîrzie cu o lună!" Data am anticipat-o gîndind în felul acesta. Ideea perturbatoare nu avea nimic șocant în acest caz și mi-am putut explica lapsusul imediat ce l-am identificat. Un lapsus cu totul asemănător și determinat de aceleași motive s-a strecurat în agenda mea din toamna anului următor. E. Jones a studiat multe erori de acest gen, privitoare la date, stabilind întotdeauna cu ușurință motivația lor.

2) Primesc corecturile unui articol destinat pentru *Jahresbericht für Neurologie und Psychiatrie* și, firește, trebuie să revăd cu toată grija numele de autori, printre care sînt multe nume străine, deosebit de greu de descifrat și de cules. Într-adevăr, sînt destule corecturi de făcut, dar, lucru uimitor, unul dintre nume a fost corectat de zețarul însuși, ireproșabil, în contradicție cu manuscrisul. Anume, el a cules *Burckhard*, în locul numelui *Buckrhard* care figura în manuscris. Articolul meu conținea un elogiu meritat la adresa unui mamoș, Burckhard, pentru o lucrare a acestuia asupra influenței nașterii în producerea paraliziilor infantile. Dealtfel asta era tot ce știam despre acest autor. Burckhard, însă, era și numele unui scriitor vienez, a cărui critică neinteligentă a cărții mele *Die Traumdeutung* m-a nemulțumit mult. Este ca și cum, scriind numele de Burckhard mamoșul, aș fi voit să-mi dirijez nemulțumirea mea împotriva lui Burckhard scriitorul, deoarece deformarea de nume semnifică foarte adesea disprețul, cum am remarcat și în legătură cu lapsusul [9]).

3) Această afirmație își găsește confirmarea într-o frumoasă observație făcută de A. J. Storfer asupra lui însuși, unde autorul ne dezvăluie, cu lăudabilă sinceritate, motivele care l-au împins să reproducă inexact și să scrie incorect numele unui presupus concurent (*Internat. Zeitschr. f. Psychoanalyse*, II, 1914).

„În decembrie 1910, am zărit în vitrina unei librării zuricheze cartea proaspăt apărută a Dr. Eduard Hitschmann, asupra teoriei freudiene a nevrozelor. Tocmai în acea vreme lucram la o conferință pe care trebuia s-o țin într-o societate academică, asupra fundamentelor psihologiei freudiene. În introducere, pe care o și terminasem, insistam asupra raporturilor istorice existente între psihologia freudiană și cercetă-

[9]) Amintiți-vă pasajul următor din *Iulius Cezar* de Shakespeare (III, 3):
Cinna — Adevărat, numele meu este Cinna.
Cetățenii — Sfîșiați-l în bucăți. E un conspirator.
Cinna — Eu sînt Cinna poetul, nu Cinna conspiratorul.
Cetățenii — Puțin interesează, numele lui este Cinna. Smulgeți-i numele din inimă și dați-i drumul.

rile experimentale, asupra dificultăţilor care, dat fiind acest fapt, se opun unei expuneri sintetice a bazelor acestei teorii şi asupra faptului că nici o expunere sintetică de acest gen nu există încă. Văzînd în vitrină cartea lui E. Hitschmann (care era atunci pentru mine un autor necunoscut), nu m-am gîndit la început s-o cumpăr. Cînd, cîteva zile mai tîrziu, m-am hotărît s-o fac, cartea nu mai era în vitrină. Cerîndu-i librarului cartea respectivă, i-am dat ca nume de autor: Dr. Eduard Hartmann". Librarul m-a corectat: „Vreţi să spuneţi *Hitschmann*", şi mi-a adus cartea. Motivul inconştient al erorii mele era evident. Pînă la un anumit punct eu îmi făceam un merit din a fi conceput o expunere sintetică a teoriilor psihanalitice, iar cartea lui Hitschmann, care mi se părea de natură să micşoreze meritul meu, îmi inspira gelozie şi contrarietate. Deformarea numelui este o expresie a ostilităţii ascunse, mi-am spus eu, în lumina *Psihopatologiei vieţii cotidiene*. Această explicaţie îmi era suficientă, pentru moment. Cîteva săptămîni mai tîrziu, revin asupra acestui act ratat. Cu acest prilej, mă întreb de ce am transformat Eduard Hitschmann în Eduard *Hartmann*. Era oare din cauza simplei asemănări cu numele celebrului filosof? Prima asociaţie a constat în amintirea unei judecăţi pe care am auzit-o formulată de profesorul *Hugo V. Metzl*, un partizan entuziast al lui Schopenhauer: „Eduard v. Hartmann nu este decît un Schopenhauer desfigurat, răstălmăcit". Tendinţa afectivă care a determinat la mine substituirea cu numele lui Hartman a numelui uitat al lui Hitschmann a fost, deci, următoarea: „O, acest Hitschmann şi expunerea sa sintetică nu valorează prea mult; el este în raport cu Freud ceea ce Hartmann este în raport cu Schopenhauer". Am notat acest caz de uitare determinată, ca şi ideea de substituire, care mi-a sugerat în locul numelui adevărat un nume care nu avea cu acesta nici un raport aparent. Şase luni mai tîrziu, avînd ocazia să revăd foaia pe care consemnasem cazul, am constatat că scrisesem pretutindeni *Hintschmann* în loc de Hitschmann".

4) Iată un caz de *lapsus calami* mult mai interesant, care ar putea fi tot atît de bine clasat printre „confuzii". Am intenţia de a scoate de la Casa de economii poştală o sumă de 300 de coroane, pentru a o trimite unei rude căreia i s-a prescris un tratament termal. Văd că contul meu se ridică la 4380 coroane şi îmi propun să-l reduc la suma rotundă de 4000 de coroane, care nu va trebui să mai fie ştirbită prea curînd. După ce stabilesc cecul şi indic cifrele care trebuie să reprezinte suma corespunzătoare, observ deodată că eu cer nu 380 de coroane, ci 438, şi eroarea mea mă sperie. Cu toate acestea îmi dau seama că nu are de ce să mă sperie faptul de a retrage 438 de coroane, în loc de 380, căci asta nu mă va sărăci. Îmi mai trebuiesc însă multe minute pînă să descopăr influenţa inconştientă care a tulburat prima mea intenţie. Încep prin a bate o cale greşită: scad 380 din 438, dar diferenţa nu-mi spune nimic. 438, însă, reprezintă 10% din depozitul meu total, care este de 4380 coroane! Or, *librarii* acordă 10% reducere. Îmi amintesc că am adunat, cu cîteva zile mai înainte, o serie de lucrări de medicină care nu mă mai interesau, spre a le oferi librarului în schimbul preţului total de 300 coroane. El găsi că preţul este prea ridicat şi promise să-şi spună cuvîntul în scurtă vreme. Dacă el îmi acceptă propunerea, voi recupera suma pe care o voi cheltui pentru bolnav. E evident că această cheltuială mă frămîntă. Emoţia pe care am trăit-o observîndu-mi eroarea, se lasă mai puţin explicată prin teama de sărăcire, de ruinare prin atari cheltuieli. Atît regretul de a fi făcut cheltuiala, cît şi teama de sărăcire, legată de aceasta, sînt străine de conştiinţa mea. N-am încercat nici un sentiment de regret făgăduind suma arătată, iar motivele ce mi s-ar putea cita pentru a dovedi adevărul îmi păreau ridicole. Nu m-aş crede capabil de astfel de sentimente, dacă practica psihanalizei cu bolnavii nu m-ar fi familiarizat cu refulările, cu represiunile psihice şi dacă nu aş fi avut, cu cîteva zile mai înainte, un vis susceptibil de aceeaşi explicaţie [10]).

5) Citez, după W. Stekel, cazul următor, căruia îi garantez şi eu autenticitatea: „Un exemplu pur şi simplu incredibil de eroare de citire şi scriere s-a produs în redacţia unui hebdomador foarte răspîndit. Direcţia acestui periodic a fost acuzată public de „venalitate". Trebuia, deci, să se scrie un articol de protest şi de apărare. Asta s-a şi făcut, cu multă înfierbîntare şi patimă. Redactorul-şef şi, fireşte, autorul au recitit de mai multe ori articolul în manuscris, apoi corecturile, şi toată lumea s-a arătat mulţumită. Şi iată că deodată vine corectorul şi atrage atenţia asupra unei mici erori care scăpase tuturora. Se spunea, printre altele: „cititorii noştri vor recunoaşte că noi totdeauna am apărat binele general în modul cel mai *interesat*". Se înţelege de la sine că autorul voise să scrie „în modul cel mai *dezinteresat*", însă adevăratele sale gînduri ieşiseră la lumină cu o forţă elementară printre rîndurile pătimaşului text".

6) Doamna Kata Levy, cititoare a ziarului *Pester Lloyd*, a descoperit o mărturisire involuntară de acelaşi gen într-o informaţie telegrafică pe care acest ziar a primit-o de la Viena la 11 octombrie 1918: „Dată fiind încrederea absolută care, pe tot parcursul războiului, a domnit între noi şi aliatul nostru german, pare incontestabil că cele două Puteri vor lua, oricare ar fi evenimentele, o decizie de comun acord. Este inutil să insistăm asupra faptului că, în faza actuală, există de asemenea între diplomaţiile aliate o înţelegere activă şi „*plină de lacune* (= *lückenhaft*, în loc de *lückenlos* = fără lacune)". Numai la cîteva săptămîni după aceasta, ne puteam exprima liber, fără a recurge la *lapsus calami* (sau la lapsusul tipografic), în legătură cu această „încredere absolută".

7) Un american, venit în Europa în urma unei neînţelegeri cu soţia sa, îi scrie acesteia din urmă spre a-şi exprima dorinţa de reconciliere şi a o invita la o întîlnire, la o dată determinată. „Ar fi bine dacă ai putea, ca şi mine, să traversezi oceanul pe *Mauritania*". Totuşi, el a renunţat să expedieze pagina pe care figura această frază. A preferat s-o recopieze, deoarece nu voia ca soţia sa să constate că scrisese mai întîi *Lusitania*, cuvînt pe care apoi l-a şters, înlocuindu-l cu *Mauritania*. Acest *lapsus calami* este atît de evident încît nu are nevoie de explicaţie, însă această întîmplare favorabilă ne permite să adăugăm unele amănunte: soţia sa făcuse prima ei călătorie în Europa înainte de război, după moartea surorii sale unice şi, dacă nu mă înşel, *Mauritania* este

[10]) Este vorba de visul care mi-a servit drept exemplu într-o mică monografie „Despre vis", apărută în Nr. VIII din *Grenzfragen des Nerven und Seelenlebens*, publicată de Löwenfeld şi Kurella, 1901. Lucrarea este inclusă în vol. al III-lea al operelor complete.

singurul pachebot care supraviețuiește din seria căreia îi aparținea *Lusitania*, torpilat în timpul războiului.

8) După ce a examinat un copil, medicul prescrie o rețetă în care trebuie să figureze *alcoolul*. În timp ce scrie, mama îl copleșește cu întrebări stupide și inutile. Medicul face eforturi spre a nu-și trăda proasta dispoziție, însă scriind, comite un lapsus : scrie cuvîntul *achol* [11]) în locul cuvîntului alcool.

9) Adaug încă un caz analog, consemnat de E. Jones, care îl deține de la A. A. Brill. Acesta din urmă, deși abstinent, se lăsă într-o zi antrenat de un prieten să bea puțin vin. A doua zi dimineața se trezește cu o durere de cap care îl face să regrete slăbiciunea din ajun. Avînd de scris denumirea unei bolnave ce se numea *Ethel*, el scrie *Ethyl* [12]). Dealtfel trebuie adăugat că această doamnă avea obiceiul de a bea mai mult decît s-ar fi cuvenit.

Cum erorile comise de un medic în formularea rețetelor au o însemnătate care depășește cu mult importanța practică a actelor ratate curente, profit de prilej pentru a raporta în mod amănunțit singura analiză publicată pînă astăzi, a unui *lapsus calami* de acest fel *(Internation. Zeitschr. f. Psychoanalyse*, I, 1913).

10) *Un caz de lapsus repetat în redactarea rețetelor* (comunicat de Dr. Hitschmann).

„Un coleg mi-a povestit că i s-a întîmplat de mai multe ori, în cursul anului, să se înșele asupra dozei în prescrierea unui anumit medicament și că de fiecare dată era vorba de bolnavi de sex feminin, de o vîrstă înaintată. De două ori el a prescris o doză de zece ori mai mare și, amintindu-și apoi de aceasta și temîndu-se de urmări, atît pentru bolnavă cît și pentru sine, a fost obligat să meargă acasă la ea spre a-și retrage rețeta. Această acțiune simptomatică neobișnuită merită să fie analizată îndeaproape, ceea ce vom și face, dînd detalii pentru fiecare caz în parte.

Cazul 1 : Unei sărmane femei înaintată în vîrstă, cu diaree spasmodică, medicul îi prescrie supozitoare de belladonă conținînd o doză de zece ori mai puternică de medicament activ. Părăsește policlinica și, după o oră, pe cînd era acasă și tocmai se pregătea să dejuneze și să-și citească ziarul, își dă seama pe neașteptate de eroarea săvîrșită ; neliniștit la culme, se repede mai întîi la policlinică, spre a lua adresa bolnavei, apoi aleargă la domiciliul acesteia, aflat la destulă depărtare. O găsește pe bătrînă, care însă nu avusese timp să-și procure medicamentele prescrise, face pe rețetă rectificarea necesară și se întoarce acasă calmat. Își găsește, nu fără motiv, scuze, deoarece în timp ce scria rețeta, șeful policlinicii, care este un palavragiu, îi stătea în spate, ținîndu-l de vorbă, ceea ce nu putea decît să-l tulbure, să-i distragă atenția.

Cazul 2 : Medicul este obligat să întrerupă rapid consultația pe care o dădea unei paciente drăguțe, cochete și atrăgătoare, spre a merge să vadă în oraș pe o altă pacientă, mai în vîrstă. Constrîns de lipsa de timp, din cauza unei întîlniri de dragoste cu o tînără, ia un automobil. Examinînd bolnava, constată existența unor simptome care cer administrarea de belladonă. El prescrie acest medicament cu aceeași eroare ca și în primul caz, adică ordonînd o doză de zece ori mai mare. Bolnava îi mai înșiră cîteva detalii în legătură cu boala ei, dar medicul se arată grăbit, asigurînd-o că nu are temeiuri de îngrijorare, și pleacă la timp, așa încît nu întîrzie la întîlnire. După aproximativ douăsprezece ore, medicul se trezește din somn și-și amintește îngrozit de eroarea comisă. Însărcinează pe cineva să se ducă la bolnavă și să-i aducă de acolo rețeta, în cazul în care n-a fost încă executată. În loc de rețetă, i se aduce medicamentul gata preparat. Cu o stoică resemnare, pornește în căutarea farmacistului, care îl liniștește, spunîndu-i că, firește (poate, de asemenea, din greșeală ?) a corectat lapsusul medicului și a pus doza normală.

Cazul 3 : Medicul vrea să-i prescrie bătrînei lui mătuși, sora mamei sale, o mixtură de tinctură de belladonă și de tinctură de opium în doze inofensive. Rețeta este imediat dusă farmacistului. După puțină vreme, medicul își amintește că în locul tincturii prescrisese extracte din aceste medicamente. Dealtfel, el primește un telefon de la farmacist, care îi pune întrebări în legătură cu acest lucru. Se scuză, pretinzînd că rețeta i-a fost smulsă din mînă, înainte de a fi avut timpul s-o termine și s-o revadă.

Ceea ce este comun în cele trei cazuri, este că : eroarea a vizat de fiecare dată același medicament, de fiecare dată a fost vorba de bolnavi de sex feminin, de vîrstă înaintată, iar doza prescrisă a fost totdeauna prea *ridicată*. O analiză rapidă a permis să se constate că raporturile dintre medic și mama sa au trebuit să exercite o acțiune hotărîtoare în producerea repetată a acestei erori. El își amintește, de exemplu, că într-o zi (foarte probabil că *înainte* de actul simptomatic de care ne ocupăm) i-a prescris bătrînei sale mame același medicament, nu în doză de 0,02 cg., cum avea obiceiul, ci în doză de 0,03 cg., spre a obține, gîndea el, un rezultat mai radical. Această doză îi provocase mamei sale (o femeie foarte susceptibilă) o congestie a feței și o uscăciune supărătoare a gîtlejului. Ea i se plînse și îi spuse glumind că rețetele prescrise de un fiu-medic pot fi uneori periculoase pentru părinții acestuia. În alte ocazii, dealtfel, mama, ea însăși fiică de medic, a refuzat medicamentul propus de fiul ei, vorbind (adevărat că totdeauna pe un ton de glumă) de posibile otrăviri.

După cîte a putut distinge Hitschmann, în legătură cu relațiile mamă-fiu, acesta i s-a părut afectuos în mod instinctiv și natural, dar fără a avea o prea înaltă opinie despre calitățile intelectuale ale mamei sale și fără a arăta pentru dînsa un respect deosebit. Trăind sub același acoperiș cu ea și cu un frate cu un an mai tînăr decît dînsul, el vede, de ani de zile, în această viață dusă în comun o piedică pentru viața sa erotică, iar noi știm, grație psihanalizei, că situațiile de acest fel devin adesea o cauză de constrîngere interioară. Medicul a acceptat analiza fără nici cea mai mică obiecție și s-a declarat satisfăcut de explicația noastră. El a adăugat rîzînd că cuvîntul *belladona* putea să însemne și „femeie frumoasă“ și să fie, în cazul său, expresia unei aventuri

[11]) *Achol* ar însemna *fără bilă*, deci calm, opus *colericului*. *Chole* înseamnă în grecește *bilă*. (Nota trad.)

[12]) Alcool etilic.

amoroase. Anterior avusese el însuşi ocazia să folosească acest medicament (*Internat. Zeitschr. f. Psychanalyse*, I, 1913).

Sper că, în alte cazuri, erorile de aceeaşi gravitate nu au avut niciodată urmări mai serioase decît acelea de care ne ocupăm noi.

11) Iată un *lapsus calami* cu totul inofensiv, a cărui comunicare o datorăm lui S. Ferenczi. Îl putem interpreta ca fiind efectul unei condensări, provocată ea însăşi de nerăbdare (a se vedea la p. 70 lapsusul *Apfe*), şi putem stărui în această manieră de a vedea lucrurile pînă în momentul în care o analiză mai aprofundată ne va fi revelat intervenţia unui factor preturbator mai puternic: „Aici se aplică *anectoda*" [13]), scriu eu într-un caiet de adnotări. Fireşte, voiam să scriu *anecdotă*, gîndindu-mă în special la anecdota în care se spune despre ţiganul care, fiind condamnat la moarte, obţinuse favoarea de a-şi alege copacul de care trebuia să fie spînzurat (cu toate străduinţele lui, însă, n-a găsit nici un arbore care să-i fie pe plac).

12) În alte cazuri, dimpotrivă, un *lapsus calami* dintre cele mai insignifiante în aparenţă, poate să aibă o semnificaţie foarte gravă. Un anonim povesteşte: „Termin o scrisoare cu cuvintele: „salutul cel mai cordial doamnei dumneavoastră şi fiului *său* [14]). Însă chiar în clipa în care vreau să pun scrisoarea în plic, îmi observ greşeala şi mă grăbesc s-o corectez. Întorcîndu-mă de la o ultimă vizită făcută familiei, o doamnă care mă însoţea mi-a atras atenţia că fiul semăna în mod izbitor cu un amic de-al casei şi că sigur trebuia să fie copilul aceluia".

13) O doamnă trimite surorii ei cîteva cuvinte prin care îşi exprimă cele mai bune urări cu prilejul instalării acesteia într-o nouă şi frumoasă locuinţă. O prietenă, aflată în vizită la ea, în timp ce scria scrisoarea, îi atrage atenţia că a pus pe plic o adresă greşită, nu adresa domiciliului pe care sora sa tocmai îl părăsise, ci pe aceea a unui apartament în care ea locuise mai demult, pe timpul în care se căsătorise. „Ai dreptate, recunoscu doamna; oare cum de voi fi făcut greşeala asta?" Prietena: „E posibil ca, — geloasă pe marele şi frumosul apartament pe care-l ocupă acum sora ta, pe cînd tu aici te crezi strîmtorată —, s-o retrimiţi în primul ei apartament, unde ea nu locuia mai bine decît tu astăzi". „Asta e, sînt geloasă pe apartamentul ei de acum", mărturiseşte deschis cealaltă, şi imediat adaugă: „Ce păcat că sîntem atît de meschini în astfel de lucruri!".

14) E. Jones comunică următorul exemplu de *lapsus calami*, oferit lui de A. A. Brill: un pacient îi adresează acestuia din urmă o scrisoare în care se străduieşte să-şi explice nervozitatea prin grijile şi preocupările pe care i le pricinuiesc afacerile sale, în conjunctura unei crize a bumbacului. În acea scrisoare figura fraza următoare: „my trouble is all due to that damned frigid *wave*; there is'nt even any seed" [15]). Prin *wave* el voia să spună, fireşte, *val*, curentul afacerilor; în realitate, însă,

[13]) „*Niezu passt die Anek*TODE", propoziţie unde *Tode* duce imediat la cuvîntul *der Tod* = moarte, deces (Nota trad.)

[14]) Scrisese „*ihren* Sohn" (fiul *său*), în loc de „*Ihren* Sohn" (fiul *vostru*), eroarea constînd doar în inlocuirea majusculei *I* prin minuscula *i*. (Nota trad.)

[15]) „Întreaga mea tulburare se datorează acestui belstemat *val rece*; nu a răsărit nici măcar o sămînţă" (Nota trad.)

el n-a scris *wave*, ci *wife* (= femeie). În forul său interior el purta pică soţiei sale, din cauza frigidităţii şi sterilităţii acesteia şi nu era departe de a recunoaşte că abstinenţa care i se impunea juca un rol însemnat în apariţia tulburărilor sale.

15) Dr. R. Wagner raportează (în *Zentralbl. f. Psychoanal.*, I, 12) acest caz personal:

„Recitind un vechi caiet de note luate la cursuri, constat că viteza cu care a trebuit să scriu spre a-l putea urmări pe profesor m-a făcut să comit un *lapsus calami*: voind să scriu EP*ithel* (epiteliu), scrisesem ED*ithel*. Plasînd accentul pe prima silabă a acestui din urmă cuvînt, se obţine diminutivul numelui unei fete. Analiza retrospectivă este destul de simplă. Pe vremea comiterii lapsusului nu existau între purtătoarea acestui nume şi mine decît relaţii cu totul superficiale. N-am devenit intim cu dînsa decît mult mai tîrziu. Aşadar, lapsusul meu apare ca o frumoasă mărturisire a unei înclinaţii inconştiente, într-o vreme cînd nici prin cap nu mi-ar fi trecut posibilitatea unor relaţii apropiate între Edith şi mine. Forma diminutivului ales caracterizează în acelaşi timp sentimentele ce însoţeau tendinţa mea inconştientă".

16) În lucrarea sa „Contribuţii pe tema erorilor de scriere şi de citire" (*Zentralbl. f. Psychoanalyse*, II, 5), doamna doctor von Hug-Hellmuth scrie:

„Un medic prescrie unei bolnave „apă de *Levitico*", în loc de a scrie: „apă de *Levico*". Acest lapsus, care a furnizat farmacistului un pretext pentru remarci nepoliticoase, se poate explica cu uşurinţă dacă consimţim să căutăm motivele posibile în inconştient şi să nu refuzăm de la început acestor motive verosimilitatea, chiar dacă ele ar apărea ca exprimînd opinia subiectivă a unei persoane străine faţă de acest medic. Acesta, cu toate că reproşa bolnavilor săi, în termeni destul de aspri, alimentaţia lor prea puţin raţională, adică cu toată obişnuinţa sa de a-i mustra şi a-i aduce la ordine (*Leviten lesen*), avea o clientelă numeroasă, în aşa fel încît sala de aşteptare era plină de lume în orele sale de consultaţie, el fiind obligat să-i zorească pe bolnavi să se îmbrace îndată ce termina examinarea. „*Vite, vite*", trebuie să le fi spus el în franţuzeşte. După cîte-mi amintesc, soţia sa era de origine franceză, ceea ce justifică într-o anumită măsură presupunerea mea, cam îndrăzneaţă, că, în dorinţa de a-i vedea pe bolnavi succedîndu-se cît mai rapid posibil, el se putea servi de acest cuvînt francez. Este, dealtfel, obiceiul multor persoane de a-şi exprima dorinţele de acest fel cu ajutorul unor cuvinte străine: astfel, în cursul plimbărilor pe care le făcea cu noi, cînd eram copii, tatăl meu adesea ne adresa comenzi ca *Avanti gioventù* sau *Marchez au pas*, iar atunci cînd, fetiţă fiind, mă tratam pentru nişte dureri de gît, medicul, un bătrîn, încerca să astîmpere mişcările mele prea bruşte cu un liniştitor *Piano, piano!* Aşa că mi se pare cu totul verosimil să admit aceeaşi obişnuinţă la medicul despre care vorbim. În acest fel îşi găseşte explicaţia prescripţia sa (lapsusul său) [16]) „apă de Levitico", în loc de „apă de Levico".

Acelaşi autor dă şi alte exemple de greşeli de scriere culese dintre amintirile din tinereţe.

[16]) *Verschreiben* înseamnă şi „a prescrie" şi „a comite un lapsus calami". (Nota trad.)

17) Iată un *lapsus calami* care ar putea fi luat drept un joc de cuvinte de un gust îndoielnic, însă care a fost comis fără nici o intenţie umoristică. Mi-a fost comunicat de d. J. G., ale cărui cercetări în acest domeniu le-am mai menţionat.

„Spitalizat într-un sanatoriu (pentru o afecţiune pulmonară), aflu spre marele meu regret că una dintre rudele mele apropiate a fost atinsă de aceeaşi boală care m-a silit pe mine să intru în acest sanatoriu. Îi scriu, deci, rudei mele, pentru a o determina să consulte un specialist, pe un profesor cunoscut, al cărui tratament îl urmez eu însumi. Adaug că sînt convins de competenţa medicală a acestui profesor, dar că nu acelaşi lucru pot spune despre amabilitatea sa, pentru că, nu demult, mi-a refuzat un certificat care avea pentru mine mare importanţă. În răspunsul la scrisoare, ruda mea îmi atrase atenţia că am săvîrşit o greşeală. Găsind numaidecît cauza erorii, incidentul m-a amuzat foarte mult. Într-adevăr, în scrisoarea mea se găsea următorul pasaj : „dealtfel te sfătuiesc să mergi fără întîrziere să-l insulţi pe profesorul X". Se înţelege de la sine că voiam să scriu „CONsulţi". Specific că sînt destul de familiarizat atît cu latina, cît şi cu franceza, pentru a nu se putea pune eroarea pe seama ignoranţei mele".

18) Omisiunile pe care le comitem în scris sînt, fireşte, pasibile de aceleaşi explicaţii ca şi lapsusurile. În *Zentralbl. f. Psychoanalyse*, I, 12, B. D a t t n e r, doctor în drept, comunică un exemplu remarcabil de „act ratat istoric". Într-unul din articolele legii asupra obligaţiilor financiare ale celor două state, articole care au fost adoptate în cursul compromisului din 1867 dintre Austria şi Ungaria, cuvîntul *efectiv* a fost omis în traducerea maghiară şi, după Dattner, această omisiune s-ar datora tendinţei inconştiente a redactorilor maghiari ai legii de a acorda Austriei minimum din avantajele posibile.

Avem, de asemenea, toate motivele să admitem că atît de frecventele cazuri de repetare a aceloraşi cuvinte, care se produc atunci cînd scriem sau copiem, adică aşa-zisele cazuri de *perseveraţie,* nu sînt nici ele lipsite de semnificaţie. Cînd cineva repetă un cuvînt scris, prin aceasta el arată că-i este greu să se despartă de acest cuvînt, că în fraza unde figurează acest cuvînt el ar fi putut să spună mai multe, însă că a omis s-o facă, şi aşa mai departe. La copişti, „perseveraţia" pare să înlocuiască expresia: „eu de asemenea". Am avut ocazia să citesc lungi expertize medico-legale care prezentau „perseveraţii" în pasajele cele mai caracteristice. De fiecare dată eram tentat să explic aceste „perseveraţii" prin contrarietatea pe care trebuie s-o fi încercat copistul din cauza rolului impersonal care-i era impus : ai fi zis că de fiecare dată el ar fi voit să adauge acest comentariu : „este exact cazul meu", sau : „exact ca la noi".

19) Nimic nu ne împiedică să extindem explicaţia noastră şi să considerăm erorile tipografice drept *lapsus calami* ale zeţarilor, la fel de solid motivate ca şi erorile de scris propriu-zise. Nu mi-am dat osteneala să stabilesc o listă sistematică a acestor acte ratate, dar sînt sigur că dacă o astfel de listă ar exista, ea ar fi amuzantă şi instructivă. În lucrarea sa, menţionată de mai multe ori aici, J o n e s a consacrat un paragraf special pentru *Misprints* (erori tipografice). Şi deformările textelor telegrafice pot fi socotite, în anumite cazuri, drept lapsusuri comise de telegrafist.

În timpul vacanţei primesc o telegramă de la editorul meu, al cărei text îmi este incomprehensibil. Se spune aici : „*Vor*RÄTE *erhalten, Ein*-LADUNG X. *dringend*" [17]). Cheia enigmei mi-a fost dată de numele X. Acesta era autorul pentru a cărui carte eu trebuia să scriu o introducere (*Ein*LEITUNG, şi nu *Ein*LADUNG). Apoi a trebuit să-mi amintesc că în urmă cu cîteva zile îi expediasem aceluiaşi editor o prefaţă (*Vor*REDE, şi nu *Vor*RÄTE) pentru o altă carte, prefaţă în legătură cu care mi se atesta primirea. Iată, aşadar, care trebuia să fie textul exact al telegramei: „Vorrede erhalten, Einteitung X. dringend". Ne este îngăduit să presupunem că transformarea textului i-a fost dictată telegrafistului de complexul „foamei" (ideea de provizii = *Vorräte*, iar el a stabilit între cele două jumătăţi ale frazei o corelaţie mai strînsă decît cea care exista în textul autentic. În afară de aceasta, apare aici un frumos exemplu de *elaborare secundară,* aşa cum există în majoritatea viselor [18]).

H. S i l b e r e r tratează despre posibilitatea unor „greşeli de tipar tendenţioase" (*Intern. Zeitschrift für Psychoanalyse*, VIII, 1922).

Au mai semnalat şi alţi autori erori de tipar cărora este greu să le contești caracterul tendenţios. Semnalez articolul lui S t o r f e r *Der politische Drukfehlerteufel,* apărut în *Zentralbl. f. Psychoanalyse*, II, 1914, ca şi notiţa apărută în aceeaşi revistă (III, 1915) şi pe care o transcriu aici:

20) „O greşeală de tipar cu caracter politic se găseşte în numărul din **25 aprilie a.c. al ziarului *März*. O corespondenţă din Argyrokastron, face** cunoscute opiniile lui Zographos, conducătorul epiroţilor răsculaţi din Albania (sau, dacă vreţi, şeful guvernului independent al Epirului). Zographos ar fi spus, între altele : „Credeţi-mă, prinţul este mai interesat decît oricine în autonomia Epirului, căci numai pe un Epir autonom ar putea el să se *prăbuşească* (= stürzen)". Că acceptarea *sprijinului* (= *Stütze)* pe care i-l ofereau epiroţii nu ar fi putut decît să precipite căderea sa (= *Sturz),* este un fapt pe care prinţul Albaniei îl ştia, fără a fi nevoie de avertismentul acestei erori tipografice".

21) Eu însumi am citit recent în ziarele vieneze un articol al cărui titlu, „Bucovina sub dominaţia românească", era cu totul prematur, deoarece în acea vreme România nu se afla încă în război cu noi. Dat fiind conţinutul articolului, acesta trebuia să aibă ca titlu „Bucovina sub dominaţia ţaristă", dar cenzorul a găsit, fără îndoială, titlul imprimat atît de firesc încît l-a lăsat să treacă fără nici o obiecţie.

Este greu să nu te gîndeşti la o eroare de tipar „politică" în cazul în care, într-o circulară imprimată de renumita tipografie *Karl Prochaska,* (altădată „a Curţii"), în *Teschen,* se întîlneşte următoarea greşeală :

„P. T. Ca urmare a hotărîrii luate de Antantă cu privire la stabilirea graniţei pe rîul Olsa, nu numai Silezia, ci şi Teschen va fi divizată în două, din care o parte *prea mult* (în loc de *revine)* Poloniei, alta Cehoslovaciei".

Într-un chip amuzant a ripostat T h. F o n t a n e împotriva unei greşeli de tipar pline de înţeles. El s-a adresat după cum urmează editorului Julius Springer, într-o scrisoare datată 29 martie 1860 :

[17]) „Provizii primite, invitaţie X, urgentă". (Nota trad.)

[18]) Cf. *Traumdeutung*, 7 Aufl., 1922, capitolul asupra traumatismelor de muncă.

„Mult stimate domn ! Se pare că nu aţi dat curs micii mele dorinţe. Aruncînd o privire pe şpalturile pe care le anexez [19]), veţi vedea la ce mă refer. Mi s-a trimis numai un rînd de şpalturi, deşi am nevoie de două, cu cerneala indicată de mine. De asemenea, revederea primelor şpalturi de către un revizor — mai ales în ceea ce priveşte cuvintele şi propoziţiile englezeşti — nu s-a executat. Ţineam foarte mult la aceasta. La pagina 27, de exemplu, în şpalturile actuale, într-o scenă care are loc între John Knox şi regină, se spune : „la care Maria *putoarea* strigă" (aasrief) [20]). În faţa unor astfel de interese explozive, eşti bucuros să ai linişte, greşeala să fie efectiv lichidată. Acest nefericit „aas" în loc de „aus" este cît se poate de supărător, încît nu-i nici o îndoială că ea (regina) nu va rămîne calmă în această privinţă. Cu obişnuitul respect, Al dv. preasupus Th. Fontane".

W u n d t dă o explicaţie foarte interesantă a faptului, lesne de verificat, că noi comitem mai uşor *lapsus calami* decît *lapsus linguae* (op. cit., p. 374) : „În timpul discursului normal, funcţia inhibatoare a voinţei tinde în mod constant să menţină acordul între succesiunea reprezentărilor şi mişcările articulaţiei. Cînd mişcarea de exprimare care urmează reprezentărilor este încetinită din cauze mecanice, cum este cazul atunci cînd scriem..., anticipările, în general de felul acelora de care am vorbit se produc cu uşurinţă".

Observarea condiţiilor în care se produc erorile de citire face să apară o îndoială pe care n-o pot trece sub tăcere, întrucît ea poate deveni, după părerea mea, punctul de plecare al unor cercetări fecunde. Fiecare ştie cît de frecvent se întîmplă ca, în citirea cu voce tare, atenţia cititorului să abandoneze textul, spre a urma propriile sale idei. Rezultă din această deviere a atenţiei faptul că cititorul adesea este incapabil să ne comunice ce a citit atunci cînd îl întrerupem şi-l chestionăm asupra subiectului. El a citit, deci, într-un mod automat, deşi corect. Nu cred că aceste condiţii sînt de natură să multiplice erorile de lectură. Într-adevăr, ştim sau credem că ştim că o întreagă serie de funcţiuni se îndeplinesc automat, adică aproape în afara atenţiei conştiente, şi totuşi cu cea mai mare precizie. S-ar părea, deci, ca starea de atenţie în erorile de lectură, în *lapsus linguae* sau în *lapsus calami*, să fie alta decît cea admisă de W u n d t (devierea sau diminuarea atenţiei). Exemplele analizate de noi nu ne autorizează să admitem o diminuare cantitativă a atenţiei ; noi am constatat (ceea ce nu este acelaşi lucru) o tulburare a atenţiei produsă prin intervenţia unei idei străine, exterioare.

*

Între *lapsus calami* şi *uitare* se situează cazul în care cineva uită să-şi pună semnătura. Un cec nesemnat echivalează cu un cec uitat.

[19]) Este vorba de tipărirea, la editura Julius Springer, a cărţii intitulate *Jenseits des Tweed. Bilder und Briefe aus Schottland.*

[20]) În limba germană *das Aas* = 1. hoit ; 2. golan, putoare, pe cînd „*ausrief*", cuvîntul care a fost deformat din neatenţia culegătorului din tipografie, înseamnă „a exclamat" (*rufen* = a striga, a chema ; *ausrufen* = a striga, a exclama, a proclama, a publica, a face cunoscut). (Nota trad.)

Pentru a dovedi semnificaţia unei astfel de uitări, voi cita următorul pasaj dintr-un roman, ce mi-a fost semnalat de către D r. H. S a c k s :

„Se găseşte în romanul lui J o h n G a l s w o r t h y *The Island Pharises* un exemplu instructiv şi foarte net al certitudinii cu care scriitorii ştiu să utilizeze într-un sens psihanalitic mecanismul actelor simptomatice şi al actelor ratate. Tema ce constituie nucleul romanului, este lupta ce se dă în sufletul unui om aparţinînd clasei mijlocii înstărite, între profundul său sentiment de solidaritate socială şi convenţiile clasei sale. În capitolul al XXVI-lea, autorul descrie efectul produs asupra eroului său de o scrisoare de la un tînăr vagabond pe care, antrenat de concepţia sa de viaţă, odinioară l-a ajutat. Scrisoarea nu conţine nici o cerere directă de bani, ci descrie o situaţie excesiv de mizerabilă, ceea ce nu lasă loc cîtuşi de puţin pentru o altă concluzie. Destinatarul începe prin a-şi spune că este o prostie să cheltuieşti bani spre a veni în ajutorul unui incorigibil, în loc de a susţine instituţiile de binefacere. „A da cuiva o mînă de ajutor, a-i da o parte din tine însuţi, a-i face un gest amical, şi aceasta fără nici o pretenţie, din simplul motiv că cineva este în nevoie : ce absurditate sentimentală ! Trebuie să ştii să te opreşti la un moment dat şi să trasezi o limită care nu va trebui depăşită !" În timp ce făcea în şoaptă aceste reflecţii, îşi simţea lealitatea revoltîndu-i-se contra concluziei sale : „Mincinosule, vrei pur şi simplu să-ţi păzeşti banii, asta e !" El scrise numaidecît o scrisoare amicală, terminînd cu cuvintele : „Ai aici un cec. Al tău devotat Richard Shelton". Chiar înainte de a completa cecul, un fluture care dădea tîrcoale lumînării îi distrase atenţia ; el îşi propuse să-l prindă şi să-i dea drumul afară. În timp ce era ocupat cu aceasta, uită să mai pună cecul în plic şi-l expedie ca atare".

Acest gen de uitare este motivat, însă, de o manieră mai precisă decît prin tendinţa de a evita o cheltuială, tendinţă pe care Shelton pare să fi reuşit s-o refuleze. Retras la ţară la viitorii săi socri, Shelton se simte izolat în societatea logodnicei sale, a familiei acesteia şi a invitaţilor ei. Prin actul său ratat Shelton arată că ar fi fericit să-şi revadă protejatul care, prin trecutul şi concepţia sa de viaţă, se găseşte în completă opoziţie cu mediul aristocratic, ai cărui membri se supun cu toţii unor convenţii uniforme, şi unde se află în momentul de faţă Shelton. Şi iată că, realmente, protejatul lipsit de mijloace financiare ajunge peste cîteva zile să-şi explice absenţa din plic a cecului anunţat".

*
* *

VII

UITAREA DE IMPRESII ŞI DE PROIECTE

Aceluia care ar fi ispitit să supraestimeze starea cunoştinţelor noastre actuale cu privire la viaţa psihică, nu avem decît să-i amintim ignoranţa în care ne găsim referitor la funcţiunea memoriei, pentru a-i da o lecţie de modestie. Încă nici o teorie psihologică n-a reuşit să dea o explicaţie generală fenomenului fundamental al amintirii şi al uitării. Pînă şi analiza completă a ceea ce s-a observat în mod efectiv nu este decît la începuturi. Poate că uitarea a devenit mai enigmatică decît actul amintirii, de cînd studiul visului şi al fenomenelor patologice ne-a dovedit că pînă şi lucrurile pe care noi le credem demult uitate, pot să reapară subit în conştiinţa noastră.

Sîntem, totuşi, în posesia cîtorva certitudini, adevărat că puţine la număr, care însă, sperăm, nu vor întîrzia să fie universal recunoscute. Noi considerăm că uitarea este un proces spontan şi că putem atribui o anumită durată desfăşurării sale. Subliniem faptul că, în uitare, se produce o anumită selecţie între diversele impresii care se prezintă, ca şi între detaliile fiecărei impresii şi ale fiecărui eveniment trăit. Cunoaştem cîteva dintre condiţiile necesare pentru a se menţine în memorie şi pentru a putea fi evocat ceea ce, în absenţa acestor condiţii, ar fi uitat. Dar, în nenumăratele ocazii ale vieţii de toate zilele, putem constata pînă la ce punct cunoştinţele noastre sînt incomplete sau puţin satisfăcătoare. Este suficient să ascultăm relatările a două persoane care au receptat aceleaşi impresii exterioare (au făcut, de exemplu, o călătorie împreună), la cîtva timp după aceasta. Ceea ce s-a fixat în memoria unuia, adesea este uitat de celălalt, ca şi cum niciodată n-ar fi existat, şi aceasta fără a se putea susţine că impresia respectivă a avut un plus de semnificaţie pentru unul în comparaţie cu celălalt. Este evident că scapă conştiinţei noastre un mare număr de factori care prezidează selecţia faptelor de reţinut.

Doritor de a aduce o mică contribuţie la cunoaşterea condiţiilor uitării, mi-am format obişnuinţa de a supune unei analize psihologice toate cazurile personale de uitare. În general mă ocup de un anumit grup dintre aceste cazuri, în special de acelea în care uitarea îmi cauzează o surpriză, deoarece faptul uitat mi se părea că trebuia reţinut. Trebuie să adaug că nu am deloc tendinţa de a uita cu uşurinţă ceea ce aparţine experienţei mele personale (nu ceea ce am învăţat !) şi că în tinereţe am trecut printr-o scurtă perioadă în care memoria mea a funcţionat într-un mod extraordinar. Elev de şcoală, era pentru mine un joc să repet pe de rost o pagină întreagă citită şi, cu puţin timp înainte de a deveni student,

eram în stare să recit aproape cuvînt cu cuvînt o conferinţă populară cu caracter ştiinţific pe care tocmai o audiasem. În atmosfera de tensiune impusă de pregătirea ultimelor mele examene la medicină, a trebuit să fac încă uz de ceea ce-mi rămăsese din această facultate, deoarece la unele materii le-am dat examinatorilor răspunsuri aşa zicînd automate conforme cu textul din manual, pe care nu-l parcursesem decît o dată, şi încă în grabă.

De atunci memoria mea continuă să slăbească, însă m-am putut asigura, şi sînt convins încă, că recurgînd la un mic artificiu pot reţine mai multe lucruri decît aş fi crezut că o pot face. Astfel, cînd un bolnav mi se prezintă la consultaţie şi-mi declară că l-am mai văzut, atunci cînd eu nu-mi amintesc nici faptul, nici data, încerc să mă descurc gîndindu-mă la un anumit număr de ani, pe care îi socotesc începînd din momentul respectiv. Şi ori de cîte ori o mărturie scrisă sau date sigure, furnizate de către pacient, mi-au permis să controlez data pe care am crezut că am ghicit-o, m-am putut asigura că eroarea mea depăşea rar durata de şase luni în raport cu un interval de mai mult de zece ani [1]. La fel se petrec lucrurile cînd întîlnesc pe cineva pe care nu-l cunosc decît din vedere şi pe care, din politeţe, îl întreb ce-i mai fac copiii. Dacă acesta vorbeşte de progresele pe care le fac copiii, încerc să ghicesc vîrsta copilului, confrunt rezultatul obţinut cu lămuririle date de tată, şi trebuie să spun că rar mă înşel cu mai mult de o lună, iar cînd este vorba de copii mai în vîrstă, cu mai mult de trei luni, cu toate că mi-e imposibil să precizez ce puncte de reper mi-au servit în apreciere. Am sfîrşit prin a deveni atît de îndrăzneţ, încît fac estimarea din ce în ce mai spontan, fără pericolul de a-l jigni pe tată trădîndu-i ignoranţa mea cu privire la progenitura sa. Îmi lărgesc astfel memoria mea conştientă, făcînd apel la memoria mea inconştientă care, dealtfel, este mai bogat mobilată.

Aşadar, voi raporta exemple de uitare *frapante*, pe care le-am constatat la mine. Fac distincţie între uitarea de impresii şi evenimente trăite (adică de lucruri pe care le ştiu sau le-am ştiut) şi uitarea de proiecte (adică omiteri). Pot arăta de pe acum rezultatul invariabil pe care l-am obţinut într-o întreagă serie de observaţii, în special am constatat că *în toate cazurile uitarea era motivată de un sentiment de neplăcere.*

A. UITAREA DE IMPRESII ŞI DE CUNOŞTINŢE

1) În cursul verii soţia mi-a pricinuit o mare nemulţumire. Pretextul, neînsemnat în el însuşi, a fost următorul : într-o pensiune, la masă, stătea în faţa noastră un domn din Viena pe care îl cunoşteam şi care avea motive să-şi amintească de mine. Cît despre mine, eu aveam motive să nu mai reînnoiesc cunoştinţa cu dînsul. Soţia mea, care nu auzise decît numele omului din faţa ei, dădea semne că urmăreşte cu atenţie exagerată conversaţia pe care acesta o întreţinea cu vecinii de masă şi, din cînd în cînd, îmi punea întrebări în legătură cu această conversaţie. Mi-am pierdut răbdarea şi am sfîrşit prin a mă supăra. După trecerea cîtorva

[1] În general se întîmplă ca desfăşurarea conversaţiei să dea la iveală amănunte legate de prima vizită.

săptămîni, m-am plîns unei rude de această atitudine a soţiei. Mi-a fost însă imposibil să-mi reamintesc fie şi un singur cuvînt din conversaţia acelui domn. Cum în general sînt ranchiunos şi nu uit nici un detaliu dintr-un incident care m-a putut contraria, sînt obligat să admit că, în cazul de mai sus, numai din consideraţie pentru persoana soţiei mele m-am trezit atins deodată de amnezie. Un incident analog mi s-a întîmplat nu demult. Voind să-mi persiflez soţia faţă de cineva, pe seama unei expresii pe care ea o întrebuinţase cu cîteva ore mai înainte, n-am putut să-mi realizez intenţia, deoarece, fapt uimitor, uitasem completamente expresia cu pricina. Este lesne de înţeles că această uitare face parte din aceeaşi categorie ca şi tulburările de judecată care survin ori de cîte ori trebuie să ne pronunţăm în legătură cu părinţii noştri.

2) Mă însărcinasem să-i procur, unei doamne de curînd sosită la Viena, o mică casetă de fier pentru păstrarea documentelor şi banilor. Cînd i-am oferit serviciile mele, aveam în faţa ochilor imaginea vizuală extrem de netă a unei vitrine din centrul oraşului, unde trebuie să fi văzut o casetă de acest fel. Este adevărat că nu-mi puteam reaminti numele străzii, însă eram sigur că voi regăsi magazinul în cursul unei plimbări prin oraş, deoarece ştiam bine că trecusem prin faţa sa de nenumărate ori. Dar, spre necazul meu, mi-a fost cu neputinţă să regăsesc vitrina cu casete, cu toate căutările mele în toate direcţiile. Nu-mi rămînea, gîndeam, decît să consult o carte de adrese, să extrag din ea numele fabricanţilor de casete şi apoi să dau iarăşi o raită prin oraş pentru a identifica vitrina căutată. N-am avut, totuşi, nevoie de atîtea complicaţii : printre adresele care figurau în anuar, am găsit una care imediat mi s-a arătat a fi tocmai aceea pe care o uitasem. Este adevărat că trecusem prin faţa vitrinei de nenumărate ori, mai ales de fiecare dată cînd mă duceam în vizită la familia M. care de ani de zile locuieşte chiar în clădirea unde se află magazinul. De cînd o ruptură definitivă a urmat vechii mele intimităţi cu această familie, mi-am făcut obiceiul, în mod inconştient, de a evita cartierul şi casa. În cursul plimbării mele prin oraş, atunci cînd căutam vitrina cu casete, am bătut toate străzile învecinate, ocolind-o numai pe aceasta, ca şi cum circulaţia pe ea ar fi fost interzisă. Sentimentul de neplăcere care, în acest caz, motiva imposibilitatea de a mă orienta, este uşor de conceput, însă mecanismul uitării nu mai este atît de simplu ca acela din cazul precedent. Fireşte, antipatia mea se dirija nu împotriva fabricantului de casete, ci împotriva unei alte persoane despre care nu mai voiam să ştiu nimic, iar de la aceasta s-a deplasat în aşa fel încît la o primă ocazie s-a transformat în uitare. Tot astfel în cazul Burckhard, mînia îndreptată împotriva unei persoane s-a manifestat prin deformarea numelui alteia. Aici identitatea de nume a reuşit să stabilească o legătură între cele două ansambluri de idei substanţial diferite. În cazul de faţă, această legătură este rezultatul contiguităţii în spaţiu, al strînsei vecinătăţi. În acest caz, dealtminteri, legătura este şi mai solidă, căci printre motivele care au dus la ruptura mea cu familia care locuieşte în această casă, banii au jucat un rol important.

3) Biroul B. & R. mă roagă să fac o vizită medicală unuia dintre salariaţii săi. Îndreptîndu-mă spre locuinţa acestuia, eram preocupat de ideea că fusesem de mai multe ori în clădirea unde se află B. & R. Îmi amintesc vag de a fi şi văzut firma acestui birou cu un etaj mai jos decît

etajul în care, în aceeaşi clădire, trebuia să văd un bolnav. Dar nu-mi pot aminti nici de casă, nici de bolnavul pe care trebuia să-l văd atunci. Cu toate că este vorba de un lucru indiferent şi fără nici o semnificaţie, acesta nu încetează să mă preocupe şi, în fine, recurgînd la artificiul meu obişnuit şi adunîndu-mi toate ideile care-mi vin în minte cu privire la acest caz, îmi amintesc că un etaj mai sus de localul firmei B. & R. se află pensiunea *Fischer*, unde adesea am fost chemat în calitate de medic. Recunosc acum casa care adăposteşte firma şi pensiunea. Ceea ce mai rămîne însă o enigmă, este motivul care a determinat uitarea mea. Nimic neplăcut nu se asociază cu amintirea firmei, sau a pensiunii, sau a bolnavilor pe care-i aveam de îngrijit. Dealtfel nici nu poate fi vorba de ceva nespus de penibil, căci dacă ar fi aşa, n-aş fi reuşit să surmontez uitarea printr-un ocol, fără ajutorul unor mijloace exterioare. Îmi mai amintesc că, în vreme ce mă îndreptam spre noul meu bolnav, pe stradă m-a salutat un domn pe care numai anevoie l-am recunoscut. Cu cîteva luni în urmă, l-am văzut pe acest om într-o stare aparent gravă şi i-am pus diagnosticul de paralizie progresivă. Mai tîrziu, însă, am aflat că starea sa s-a ameliorat considerabil, ceea ce dovedea că diagnosticul meu era inexact. Oare nu era vorba de una din acele remisiuni ce se constată şi în demenţa paralitică, presupunere care ar păstra intact diagnosticul meu ? Tocmai această întîlnire m-a făcut să uit numele colocatarilor biroului B. & R. şi tot ea mi-a orientat interesul spre soluţionarea problemei care consta în regăsirea numelui uitat. Dată fiind însă slaba conexiune internă care exista între aceste două cazuri (omul care, împotriva aşteptărilor mele, se însănătoşise, era şi el salariat într-o instituţie care-mi trimitea din cînd în cînd bolnavi), tocmai identitatea de nume asigura legătura lor asociativă. Medicul care mă chemase să examinez paraliticul cu pricina se numea *Fischer*, adică avea acelaşi nume cu numele (uitat) al pensiunii instalate în aceeaşi clădire cu biroul B. & R.

4) A nu izbuti să găseşti imediat un lucru, înseamnă pur şi simplu a fi uitat unde l-ai pus şi, ca majoritatea celor care au de-a face cu cărţi şi manuscrise, ştiu să mă orientez foarte bine pe masa mea de lucru şi să găsesc fără dificultate, din primul moment, cartea sau hîrtia care-mi trebuie. Ceea ce poate părea altcuiva dezordine, cu timpul a luat pentru mine forma unei ordini. Cum se face, însă, că de curînd n-am putut regăsi un catalog pe care-l primisem ? Cu toate acestea, aveam intenţia să comand una dintre cărţile care figurau acolo. Titlul cărţii era „Despre limbaj", iar autorul ei este unul dintre acei al căror stil vioi şi spiritual îmi place, pe care-l apreciez pentru ideile sale în materie de psihologie şi pentru cunoştinţele sale de istorie a civilizaţiei. Înclin să cred că tocmai aici rezidă una din cauzele pentru care nu pot regăsi catalogul. Aveam obiceiul de a împrumuta prietenilor şi cunoscuţilor mei cărţile acestui autor, iar acum cîteva zile cineva mi-a spus, restituindu-mi una din aceste cărţi împrumutate : „Stilul seamănă întru totul cu al tău, ca dealtfel şi maniera de a gîndi". Cel ce-mi spunea acestea ştia bine ce coardă sensibilă atinge. Cu mulţi ani în urmă, cînd eram tînăr şi aveam nevoie de sprijin, unul dintre colegii mei mai în vîrstă, căruia i-l elogiam pe un autor, medic binecunoscut, mi-a răspuns aproape în aceiaşi termeni : „El are întru totul stilul şi maniera ta". Încurajat de această remarcă, i-am scris autorului în chestiune că aş fi fericit să leg cu dînsul relaţii

strînse, însă răspunsul primit era cam rece. Este posibil ca în spatele acestei amintiri să se ascundă şi altele, la fel de descurajante. Oricum ar fi, mi-a fost imposibil să găsesc catalogul, iar această imposibilitate a luat în ochii mei valoarea unei preziceri, deoarece am hotărît să nu mai comand cartea, dispariţia catalogului nefiind un obstacol insurmontabil, care să mă împiedice să fac această comandă, cu atît mai puţin insurmontabil cu cît păstram în memorie atît titlul cărţii, cît şi numele autorului [1]).

5) Un alt caz de genul acesta merită toată atenţia noastră, din cauza condiţiilor în care obiectul a fost găsit. Un bărbat încă tînăr îmi povesteşte : „Acum cîţiva ani aveam neînţelegeri în căsnicie. Găseam că soţia mea este prea rece şi trăiam, unul lîngă altul, fără tandreţe, ceea ce însă nu mă oprea să nu recunosc excelentele ei calităţi. Revenind într-o zi de la o plimbare, ea îmi aduse o carte pe care o cumpărase, crezînd că mă interesează. I-am mulţumit pentru această „atenţie" şi i-am promis să citesc cartea, pe care am pus-o de-o parte. S-a întîmplat însă că am uitat locul în care am pus-o. Trecură luni întregi, timp în care, amintindu-mi de cîteva ori de cartea ce se făcuse nevăzută, am încercat s-o descopăr, fără a reuşi. Cu vreo şase luni mai tîrziu, iubita mea mamă căzu bolnavă şi soţia mea se duse numaidecît s-o îngrijească. Starea bolnavei agravîndu-se, soţia mea avu prilejul să-şi dezvăluie cele mai bune trăsături ale ei. Într-o zi mă întorsei acasă încîntat de soţia mea şi plin de recunoştinţă faţă de ea, pentru tot ce făcuse. Mă apropiai de biroul meu, deschisei un sertar fără nici o intenţie precisă, dar cu un fel de siguranţă somnambulică, şi primul obiect care-mi căzu sub ochi fu cartea rătăcită, rămasă atîta vreme de negăsit".

J. Stärcke (op. cit.) raportează un alt caz care se apropie de acesta din urmă prin remarcabila siguranţă cu care obiectul a fost găsit, de îndată ce motivul uitării a dispărut.

6) „O fată a stricat, tăind-o, o bucată de stofă din care voia să facă un guler. Fu obligată să cheme o croitoreasă, spre a încerca o reparaţie. Sosind croitoreasa, tînăra fată deschide sertarul în care pusese stofa, dar stofa nicăieri. Zadarnic răscoleşte ea totul. Furioasă, se întreabă cum de-a putut să dispară atît de neaşteptat stofa ei, şi dacă nu cumva este de negăsit numai pentru că *nu vrea ea* s-o găsească. În momentul în care şi-a redobîndit calmul îşi dă seama că-i fusese ruşine să-i arate croitoresei incapacitatea de a face un lucru atît de simplu cum este un guler. Găsind această explicaţie, se ridică, se apropie de un alt dulap şi scoase fără nici o şovăială faimosul guler rău croit".

7) Exemplul ce urmează corespunde unei categorii pe care astăzi o cunosc toţi psihanaliştii. Înainte de a expune cazul, ţin să precizez că persoana căreia i s-a întîmplat a găsit ea însăşi explicaţia :

„Un pacient, al cărui tratament psihanalitic trebuia să sufere o întrerupere, într-un moment în care se afla într-o fază de rezistenţă şi de proastă dispoziţie generală, dezbrăcîndu-se într-o seară, pune legătura de chei într-un loc unde, credea el, avea obiceiul s-o pună. Îndată îşi aminteşte că a doua zi, după o ultimă şedinţă de analiză, trebuie să plece.

[1]) Aş propune aceeaşi explicaţie pentru un mare număr din acele fapte accidentale cărora Th. Vischer le-a dat numele de „maliţii ale lucrurilor".

Drept urmare, vrea să pregătească unele hîrtii şi banii necesari achitării onorariului cuvenit medicului. Cum însă şi banii şi hîrtiile sînt încuiate în sertarul biroului său, are nevoie de chei, şi atunci observă că acestea au... dispărut. Începe să le caute şi, din ce în ce mai enervat, face ocolul micului său apartament, scotocind prin toate colţurile, însă fără rezultat. Înţelegînd că imposibilitatea de a-şi regăsi cheile este un act simptomatic, deci intenţional, îşi trezeşte servitorul, în speranţa că o persoană imparţială, dezinteresată, va avea mai mulţi sorţi de izbîndă. După încă un ceas de investigaţie, renunţă, socotind că cheile sînt pierdute. A doua zi comandă chei noi, care îi fură confecţionate de urgenţă. Doi domni care-l însoţiseră în ajun acasă, în trăsură, cred a-şi aminti că au auzit ceva căzînd la pămînt, cînd au coborît din trăsură. În acest fel el fu convins că cheile i-au căzut din buzunar. Seara, servitorul, vesel, îi prezentă cheile. Le găsise între o carte groasă şi o broşură (lucrarea unuia dintre elevii mei), pe care bolnavul meu voia să le ia cu dînsul, spre a le citi în timpul concediului. Ele erau atît de bine ascunse încît nimeni n-ar fi bănuit existenţa lor acolo. Dealtfel, i-a fost cu neputinţă pacientului meu să le mai aşeze în vechiul mod, aşa încît să rămînă absolut invizibile. Îndemînarea inconştientă cu care motivele inconştiente, însă puternice, ne fac să rătăcim un obiect, se aseamănă întru totul cu „siguranţa somnambulică". În cazul de faţă, era vorba de nemulţumirea pe care pacientul trebuie s-o fi resimţit faţă de întreruperea forţată a tratamentului, ca şi faţă de trebuinţa de a plăti onorarii ridicate, în ciuda proastei stări a sănătăţii sale".

8) Pentru a-i face plăcere soţiei, povesteşte A. A. Brill, un bărbat consimte să meargă la o reuniune mondenă care, în fond, îi era cu totul indiferentă. Începe prin a-şi scoate din dulap costumul de ceremonie, însă se răzgîndeşte, hotărînd ca mai întîi să se bărbierească. Odată rasul terminat, se duce iarăşi la dulap, îl găseşte încuiat şi începe să caute cheia. Căutările rămînînd fără rezultat, şi dată fiind imposibilitatea de a găsi un lăcătuş, căci era duminică, soţ şi soţie sînt obligaţi să rămînă acasă şi să trimită o scrisoare prin care îşi cereau scuze pentru absenţă. Cînd dulapul fu deschis a doua zi dimineaţă de către un lăcătuş, cheia fu găsită înăuntru. Distrat, soţul o lăsase să cadă în dulap, închizîndu-l (dulapul se închidea automat). El îmi spuse că o făcuse fără a-şi da seama, fără nici o intenţie, însă noi ştim bine că nu-i ardea deloc să meargă la această reuniune. Avea, deci, un bun motiv de a pierde cheia.

E. Jones a observat la el însuşi că, după ce se sătura de fumat, simţindu-se indispus, i se întîmpla să nu-şi mai găsească pipa. Aceasta se afla atunci în cele mai incredibile locuri, unde Jones nu avea obiceiul s-o pună.

9) Doamna Dora Müller comunică acest caz inofensiv, a cărui motivaţie a fost, dealtfel, recunoscută de persoana interesată (*Internat. Zeitschr. f. Psychoanal.*, III, 1915) :

„Ieri seară, deschid pacheţelul cu turtă dulce şi încep să muşc dintr-o bucată ; mîncînd, mă gîndesc că d-ra F. (dama de companie a mamei mele) va veni într-o clipă să-mi ureze noapte bună şi că voi fi obligată să-i dau şi ei o bucată ; perspectiva nu-mi surîde deloc, sînt însă hotărîtă să-i dau. Văzînd-o intrînd pe d-ra F., întind mîna spre masa unde credeam că pusesem pacheţelul, însă observ că nu se mai

află acolo. Încep să-l caut și-l găsesc în cele din urmă închis în dulapul meu, unde-l pusesem fără a-mi da seama". Analiza acestui caz este superfluă, deoarece d-ra Erna A. îi surprinsese singură semnificația. Dorința reprimată de a păstra numai pentru dînsa dulciurile se manifestase printr-un act cvasi-automat, apoi a suferit o nouă reprimare ca urmare a actului conștient consecutiv.

10) H. Sachs ne povestește cum s-a sustras într-o zi obligației de a lucra, grație unui act de acest fel.

„Duminica trecută, imediat după-amiază, stăteam la îndoială dacă să mă apuc de lucru sau să merg la plimbare și apoi să fac o vizită pe care o plănuisem. După ce-am chibzuit, m-am hotărît să mă apuc de lucru. După o oră, observ că rezerva mea de hîrtie s-a epuizat. Știam bine că trebuie ca într-un sertar să fie ceva hîrtie cumpărată mai demult, dar n-am găsit-o nicăieri în biroul meu și nicăieri altundeva unde s-ar fi putut găsi, în cărți, broșuri, printre scrisori etc. M-am văzut, așadar, obligat să-mi întrerup munca și, în lipsă de ceva mai bun, să ies. Revenind seara acasă, m-am așezat pe o canapea și m-am scufundat în gînduri, cu ochii fixați pe biblioteca din fața mea. Am zărit atunci o cutie și mi-am amintit că nu i-am mai verificat conținutul de cîtăva vreme. M-am apropiat și am deschis-o. Chiar deasupra am găsit o mapă din piele, iar într-însa hîrtie albă. Numai după ce am scos hîrtia, ca s-o aranjez într-un sertar al biroului, mi-am dat seama că este tocmai hîrtia pe care o căutasem zadarnic în cursul după-amiezii. Trebuie să adaug că, fiind foarte econom, îmi chivernisesc bine hîrtia, folosind și cel mai mic petic. Obiceiul acesta m-a ajutat să-mi corectez uitarea, de îndată ce mobilul acesteia a dispărut".

Examinînd cu atenție cazul în care este vorba de imposibilitatea de a găsi un obiect pe care l-am orînduit, sîntem obligați să admitem că această imposibilitate nu poate avea altă cauză decît o intenție inconștientă.

11) În vara anului 1901 i-am declarat următoarele unui amic cu care aveam atunci o dispută aprinsă cu privire la probleme științifice: „aceste probleme referitoare la nevroze nu pot fi rezolvate decît dacă admitem fără rezerve ipoteza bisexualității originare a individului". Amicul mi-a răspuns: „E chiar ce ți-am spus eu la Br., acum doi ani, în cursul unei plimbări, într-o seară. Dar pe vremea aceea nici nu voiai să auzi de asta". Este dureros să te vezi despuiat în acest fel de ceea ce consideri drept aportul tău original. Nu-mi putui aminti nici de această conversație veche de doi ani, nici de opinia amicului meu. Unul dintre noi trebuie că se înșela și, după principiul *cui prodest?* acela trebuie să fi fost eu. Într-adevăr, în cursul săptămînii care a urmat, mi-am amintit că totul se petrecuse exact cum spunea prietenul meu, și chiar îmi amintesc răspunsul meu de atunci: „N-am ajuns încă aici și nu vreau să discut chestiunea". De atunci încoace am devenit mai tolerant cînd găsesc în literatura medicală exprimată vreo idee legată de numele meu, însă fără ca acesta să fie menționat de autor.

Reproșuri adresate soției; prietenie devenită contrariul acesteia; eroare de diagnostic; eliminare prin concurență; însușirea ideilor altora: nu datorită hazardului, într-o mulțime de exemple de uitare, colectate fără nici o alegere, sîntem obligați să mergem pînă la mobiluri și lucruri penibile, dacă voim să le găsim explicația. Cred că toți cei care ar dori să caute motivele cutărui sau cutărui fapt uitat, sînt nevoiți să se oprească în cele din urmă la explicații de acest fel, adică la fel de neplăcute. Tendința de a uita ceea ce este penibil și dezagreabil mi se pare generală, cu toate că facultatea uitării este mai mult sau mai puțin dezvoltată de la un individ la altul. Multe dintre *negațiile* de care ne izbim în practica noastră medicală nu constituie, probabil, decît o simplă *uitare* [2]. Concepția noastră asupra uitării de acest fel ne permite să reducem diferența între cele două atitudini la condiții pur psihologice și de a vedea în cele două moduri de reacție expresia unuia și aceluiași motiv. Din toate numeroasele exemple de negare a unor amintiri neplăcute, pe care am avut ocazia să le observ în anturajul bolnavilor, este unul de care-mi amintesc în mod deosebit. O mamă îmi dă lămuriri asupra copilăriei fiului ei, adolescent acum, atins de o boală de nervi, și cu acest prilej îmi spune că el, frații și surorile lui, pînă la o vîrstă relativ avansată au prezentat incontinență nocturnă, ceea ce nu este lipsit de importanță într-o maladie nervoasă. Cîteva săptămîni mai tîrziu, cînd ea a venit să afle cum merge tratamentul, i-am atras atenția asupra semnelor de predispoziție morbidă ce se manifestă la tînăr și, în legătură cu aceasta, am invocat incontinența nocturnă de care dînsa îmi vorbise mai înainte. Spre marea mea uimire,

[2] Dacă întrebăm pe cineva dacă nu cumva a suferit de vreo infecție luetică cu 10 sau 15 ani mai înainte, în general nu ținem seama de faptul că, din punct de vedere psihic, această boală este considerată cu totul altfel decît, de exemplu, o criză de reumatism acut. În anamnezele furnizate de părinți asupra fetelor suferinde de nevroză, este dificil să distingi cu certitudine ceea ce ține de uitare de ceea ce ține de lipsa de sinceritate, deoarece părinții refulează în mod sistematic tot ceea ce ar putea să constituie un eventual obstacol în calea căsătoriei fiicei lor.

Un bărbat care tocmai și-a pierdut soția iubită, în urma unei afecțiuni pulmonare, îmi comunică următorul caz de false lămuriri date medicului, fără a-și putea explica altfel decît prin uitare minciuna spusă acestuia: „Pleurezia soției mele neînregistrînd nici o ameliorare după mai multe săptămîni, a fost chemat pentru consultație Dr. P. Cercetînd antecedentele, el puse întrebările obișnuite, între altele voind să știe dacă au mai fost și alte cazuri de afecțiune pulmonară în familia soției mele. Ea răspunse negativ, și nici eu nu-mi aminteam de nimic asemănător. În momentul în care Dr. P. se pregătea de plecare, conversația atinse ca din întîmplare tema excursiilor și, cu acest prilej, soția mea spuse: „Chiar pentru a merge la Langersdorf, *unde este înmormîntat fratele meu, săracul*, drumul este prea lung". Acest frate murise de vreo cincisprezece ani, din cauza unor multiple leziuni tuberculoase. Soția mea ținuse mult la dînsul și-mi vorbise adesea de el. Îmi mai amintesc, chiar, că din ziua în care fusese stabilit diagnosticul de pleurezie, soția mea era foarte îngîndurată și spunea cu tristețe: *„Și fratele meu a murit de o boală de plămîni"*. Or, amintirea acestei boli a fratelui ei era atît de refulată în sufletul ei, încît chiar și după ce-și spusese părerea în legătură cu o excursie la L., ea nu și-a putut corecta lămuririle date cu puțin înainte asupra antecedentelor maladive ale familiei. Eu însumi am suferit această amnezie în clipa în care ea vorbea de Langersdorf. În lucrarea pe care am menționat-o în repetate rînduri, E. Jones povestește un caz absolut analog. Un medic, a cărui soție suferea de o boală abdominală cu diagnosticul neclar, a făcut următoarea observație cu intenția de a-și liniști consoarta: „Este bine că în familia ta nu există în antecedente nici un caz de tuberculoză". Doamna a răspuns foarte surprinsă: „Ai uitat că mama a murit de tuberculoză și că sora mea nu se va vindeca de această boală pînă cînd nu se va încredința unor medici?".

ea neagă faptul, atît în privința bolnavului meu, cît și în a celorlalți copii ai ei. M-a întrebat de unde știu și a trebuit să-i spun că ea însăși m-a pus la curent cu acest amănunt, lucru pe care-l uitase cu desăvîrșire [3].

Chiar la persoanele sănătoase, ferite de orice nevroză, se constată existența unei rezistențe care se opune evocării de impresii penibile, ca și reprezentării unor idei penibile [4]. Acest fapt, însă, nu apare în întreaga sa semnificație decît atunci cînd examinăm psihologia persoanelor nevrozate. Sîntem obligați să recunoaștem în acest elementar instinct de apărare împotriva reprezentărilor capabile să trezească senzații neplăcute, în acest instinct care nu poate fi comparat decît cu reflexul care provoacă evadarea în excitații dureroase, unul din mecanismele de bază ale simptomelor isterice. Să nu se opună presupunerii făcute de noi cu privire la existența acestui instinct de apărare, faptul că adesea sîntem în imposibilitatea de a ne debarasa de amintirile penibile care ne obsedează, de a alunga sentimentele penibile de felul remușcării, regretului etc. Nu pretindem că acest instinct de apărare este capabil să se afirme în toate cazurile și că nu ar putea, în jocul forțelor psihice, să se lovească de factori care, în raport cu alte scopuri, încearcă să realizeze contrariul și îl realizează împotriva instinctului respectiv. *Principiul structural al aparatului psihic trebuie să fie recunoscut ca constînd din suprapunerea, din stratificarea mai multor instanțe diferite,* și este foarte posibil ca instinctul de apărare să facă parte dintr-o instanță inferioară și să fie împiedicat în acțiunea sa de către instanțele superioare. Ceea ce dovedește, totuși, existența și puterea instinctului

[3]) Pe cînd scriam aceste pagini, mi s-a întîmplat să observ la mine însumi un caz de uitare aroape incredibil: consultînd la 1 ianuarie registrul meu de conturi, în scopul încasării onorariilor, am dat de numele M...l înscris pe o pagină din luna iunie, fără a-mi putea aminti de cineva căruia acest nume să-i aparțină. Uimirea mea crescu cînd, continuînd să răsfoiesc registrul, am constatat că pe acest bolnav l-am tratat într-un sanatoriu, unde l-am văzut zilnic, timp de săptămîni. Or, un medic nu uită după abia șase luni pe un bolnav tratat în asemenea condiții. Era un paralitic, un caz lipsit de interes? mă întrebam. Citind nota privitoare la onorariile primite, aflu toate detaliile care voiau să se sustragă conștiinței mele. M...l era o fetiță de 14 ani, cazul cel mai remarcabil din toate cele cunoscute de mine în acești din urmă ani și care mi-a lăsat o impresie de neșters, sfîrșitul ei pricinuindu-mi momente extrem de penibile. Copilul suferea de o isterie evidentă și, sub influența tratamentului, a marcat o ameliorare rapidă și considerabilă. După această ameliorare, părinții mi-au retras copilul care se plîngea mereu de dureri abdominale, fapt ce a jucat rolul principal în tabloul simptomatic al isteriei sale. După două luni fetița murea de un sarcom al ganglionilor abdominali. Isteria, la care copilul era incontestabil predispusă, fusese provocată de tumoarea ganglionară și, pe cînd eu eram mai ales preocupat de fenomenele zgomotoase, însă anodine, ale isteriei, nu am dat nici o atenție bolii insidioase, însă incurabile, care trebuia s-o doboare.

[4]) A. Pick a citat recent („Zur Psychologie des Vergessens bei Geistes — und Nervenkranken", *Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik,* editată de H. Gros) o întreagă serie de autori care admit influența factorilor afectivi asupra memoriei și recunosc mai mult sau mai puțin ceea ce datorează uitarea tendinței de a ne apăra contra a ceea ce este penibil. Însă nimeni n-a descris acest fenomen și rațiunile sale psihologice de o manieră atît de completă și de frapantă ca Nietzsche într-unul din aforismele sale *(Dincolo de bine și de rău,* II): „Eu am făcut aceasta", spune „memoria" mea. „E imposibil s-o fi făcut eu", spune orgoliul meu și rămîne neînduplecat. Finalmente, memoria cedează.

de apărare, sînt procesele care, ca acelea descrise în exemplele noastre, pot fi reduse la acesta. Constatăm că multe lucruri sînt uitate pentru ele însele, însă în cazul în care acest lucru nu este astfel, instinctul, de apărare își deplasează scopul și cufundă în uitare alt lucru, mai puțin important, însă care, dintr-un motiv sau altul, se leagă de cel principal printr-o asociație oarecare.

Acest fel de a vedea, după care amintirile sucombă cu ușurință mai ales în uitarea motivată, ar merita să fie extins și în alte domenii în care încă nu se ține suficient seama de aceasta, fără a mai vorbi de cazurile în care nu este deloc luat în considerație. Astfel, după părerea mea, nu se dă încă importanța meritată utilizării mărturiilor în justiție [5]), atribuindu-se mărturiilor făcute sub prestarea de jurămînt o acțiune prea purificatoare asupra jocului forțelor psihice ale martorului. Toată lumea admite că, în ceea ce privește tradițiile și istoria legendară a unui popor, trebuie ținut seama, spre a le înțelege bine, de un motiv similar, adică de dorința de a face să dispară din amintirea poporului tot ceea ce rănește sau șochează sentimentul său național. Un studiu mai aprofundat poate că ne va permite într-o zi să stabilim o analogie între felul în care se formează tradițiile populare și felul în care se formează amintirile din copilărie ale individului. Marele Darwin, care a înțeles foarte bine că uitarea nu constituie cel mai adesea decît o reacție împotriva sentimentului penibil sau dezagreabil legat de anumite amintiri, și-a bazat această concepție pe ceea ce el a denumit „regula de aur" a probității științifice [6]).

Ca și uitarea de nume, uitarea de impresii se poate însoți de false amintiri care, în cazul în care subiectul le consideră ca expresie a adevărului, sînt desemnate sub numele de iluzii de memorie. Aceste iluzii de memorie, de natură patologică — în paranoia joacă rolul unui element constitutiv al delirului — au dat naștere la o literatură în care nu găsesc nici o aluzie la o motivație oarecare. Cum această problemă reiese și din psihologia nevrozelor, nu mă voi ocupa de ea aici. Voi cita, în schimb, un exemplu personal, singular, de iluzie de memorie. Recunoaștem aici, foarte net, și motivația prin materialele inconștiente refulate, și maniera în care ea se leagă de aceste materiale.

[5]) Cf. Hans Gross, *Kriminalpsychologie,* 1898.

[6] Ernest Jones semnalează următorul pasaj din autobiografia lui Darwin, unde se reflectă admirabil și probitatea sa științifică, și perspicacitatea sa psihologică: *„I had, during many years, followed a golden rule, namely, that whenever a published fact, a new observation or thought came across me, which was opposed to my general results, to make a memorandum of it whithout fail at once; for I had found by experience that such facts and thoughts were far more apt to escape from memory than favourable ones"* (= „Mulți ani mă condusesem după o regulă de aur, și anume că de cîte ori îmi venea în minte un fapt publicat, o observație sau un gînd nou care se împotrivea rezultatelor mele generale, mi le notam imediat și fără greș, deoarece experiența mă învățase că asemenea fapte și gînduri se uitau mult mai ușor decît cele favorabile" — vezi Charles Darwin, *Amintiri despre dezvoltarea gîndirii și caracterului meu. Autobiografia,* tradusă din limba engleză de Viorica V. Dobrovici, iar din limba rusă de conf. V. Dorogan, traduceri colaționate de profesorii V. Dobrovici și V. Mîrza și stilizate de Otilia Cazimir, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1962, p. 144). Citat în limba engleză în nota lui Freud. (Nota trad.)

Pe cînd scriam ultimele capitole ale cărţii mele *Die Traumdeutung*, mă aflam în vilegiatură, fără a avea la dispoziţie nici biblioteci, nici cărţi de referinţă, aşa încît eram obligat, sub rezerva corectărilor ulterioare, să scriu din memorie multe citate şi referinţe. Scriind capitolul asupra „viselor în stare de veghe", mi-am amintit de excelenta figură a acelui sărman contabil, personaj din *Nababul*, căruia Alphonse Daudet îi atribuie trăsături care pot foarte bine să aibă un caracter autobiografic. Credeam că-mi pot aminti foarte bine de unul din visele pe care acest om (care, după cîte-mi aminteam, trebuia să se numească Jocelyn) şi le făurea în cursul plimbărilor sale pe străzile Parisului, şi începui să-l reproduc din memorie. Or, cum Jocelyn se aruncă în faţa unui cal care galopa, pentru a-l opri, portiera trăsurii se deschide, un înalt personaj coboară din cupeu, îi strînge mîna domnului Jocelyn şi îi spune: „Eşti salvatorul meu, îţi datorez viaţa. Ce pot face pentru dumneata ?".

Mă gîndeam că cele cîteva inexactităţi pe care le puteam comite reproducînd acest vis vor fi uşor de corectat atunci cînd mă voi întoarce acasă şi voi avea cartea în mînă. Cînd însă, întors din vacanţă, m-am apucat să răsfoiesc *Nababul*, pentru a confrunta textul cu manuscrisul meu, am încercat un sentiment de ruşine şi de surprindere negăsind nimic care să semene cu reveria pe care o atribuisem domnului Jocelyn, constatînd chiar că sărmanul contabil se numea nu Jocelyn, ci *Joyeuse*. Această a doua eroare mi-a furnizat numaidecît cheia pentru explicaţia celei dintîi, adică a iluziei de memorie. *Joyeux* (a cărui formă feminină este *Joyeuse)* este traducerea franceză a propriului meu nume *(Freud)*. De unde provenea, însă, reveria pe care în mod eronat o atribuisem lui Daudet? Ea trebuie să fi fost produsul meu personal, un vis cu ochii deschişi pe care l-am trăit eu însumi şi care nu mi-a devenit conştient sau care, dacă vreodată voi fi avut cunoştinţă de el a fost după aceea complet uitat. E posibil să fi avut acel vis chiar la Paris, în cursul uneia dintre numeroasele mele plimbări solitare şi triste, atunci cînd aveam atît de mare nevoie de ajutor şi de protecţie, înainte ca maestrul Charcot să mă fi introdus în cercul său. Am avut adesea ocazia să-l întîlnesc pe autorul *Nababului* în casa lui Charcot. Singurul lucru care mă contraria în această situaţie, era faptul că nimic nu-mi repugnă mai mult decît condiţia de protejat. Ceea ce se vede la noi în ţară îţi taie orice poftă de a mai căuta protecţie, iar caracterul meu nu se acomoda, dealtfel, deloc cu atitudinea pe care o comportă obligaţiile de protejat. Eforturile mele au tins dintotdeauna către libertate şi independenţă, voind să fiu un om care nu datorează nimic nimănui. Şi tocmai eu să mă fi făcut vinovat de un asemenea vis (care nici măcar nu s-a realizat vreodată). Cazul acesta furnizează şi un excelent exemplu de felul în care raporturile noastre cu propriul eu (raporturi reprimate în stare normală, dar manifestîndu-se victorios în paranoia) ne tulbură şi înceţoşează privirea noastră obiectivă asupra lucrurilor [7].

[7] O explicaţie aproape exhaustivă a semnificaţiei abisale a fanteziilor, cu conţinutul şi particularităţile lor, a dat la iveală Abraham într-o lucrare intitulată *Vaterretung und Vatermord in den neurotischen Phantasiegebilden*, în „Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse", VIII, 1922.

Un alt caz de iluzie de memorie, care şi el se lasă explicat într-un fel satisfăcător, se apropie de acea „fausse reconnaissance" [8]) de care ne vom ocupa mai tîrziu. Iată-l :

Îi spun unuia dintre bolnavii mei, om ambiţios şi foarte dotat, că un tînăr student s-a afirmat ca discipol al meu [9]) printr-o interesantă lucrare intitulată : *Artistul. Eseu cu privire la o psihologie sexuală.* Cînd, cincisprezece luni mai tîrziu, această lucrare a apărut în librării, bolnavul meu îmi spuse că îşi aminteşte să fi citit undeva (poate într-un catalog) anunţată această lucrare, chiar înainte de a-i fi vorbit eu de ea (poate cu o lună, sau cu şase luni mai înainte). Chiar atunci el se gîndea la notiţa aceea, constatînd că autorul modificase titlul lucrării care se intitulează *Contribuţii la o psihologie sexuală*, în loc de *Eseu cu privire la o psihologie sexuală.* Cerînd lămuriri chiar autorului şi comparînd toate datele, am fost nevoit să conchid că bolnavul meu voia să-şi amintească un lucru imposibil. Nici o notiţă care să anunţe această lucrare nu apăruse înainte de tipărirea ei ; în orice caz, nicăieri n-a fost vorba de ea, cu cincisprezece luni mai înainte. Eram pe cale să renunţ la interpretarea acestei iluzii de memorie, cînd bolnavul vine să-mi împărtăşească o altă iluzie de acelaşi gen. El crezuse că a văzut, nu demult, în vitrina unei librării, o lucrare despre *Agorafobie* pe care voia s-o cumpere, însă pe care n-a găsit-o înscrisă în nici un catalog. Am putut atunci să-i explic de ce căutările lui au trebuit să rămînă zadarnice. Lucrarea despre agorafobie se născuse în imaginaţia lui, cu titlu de proiect inconştient, el însuşi trebuia s-o scrie. Ambiţia sa de a rivaliza cu tînărul de care-i vorbisem şi de a scrie o lucrare ştiinţifică care să-l introducă în cercul elevilor mei, l-a dus atît la prima, cît şi la cea de a doua iluzie de memorie. El şi-a amintit atunci că notiţa care-l indusese în eroare se raporta la o lucrare intitulată : „Geneza, legea reproducerii". Cît despre modificarea titlului de care vorbise el, eu însumi i-am sugerat ideea, căci mi-am amintit că am comis o inexactitate în intitularea lucrării discipolului meu : spusesem *Eseu*, în loc de *Contribuţie.*

B. UITĂRI DE PROIECTE

Nici un alt grup de fenomene nu se pretează mai bine decît uitarea de proiecte la demonstrarea tezei că slăbiciunea atenţiei nu ajunge să explice prin ea însăşi un act ratat. Un proiect este un îndemn la acţiune care de-acum are consimţămîntul subiectului, însă a cărui executare este fixată la o dată determinată. Or, în intervalul care desparte conceperea proiectului de executarea sa, poate surveni o astfel de modificare în motivaţie încît proiectul să nu mai fie executat, fără ca din această cauză să fie uitat : el este pur şi simplu schimbat sau suprimat. În ceea ce priveşte uitarea de proiecte, care se produce zilnic şi în toate situaţiile posibile, departe de a o explica printr-o schimbare în echilibrul motivelor, o lăsăm pur şi simplu neexplicată sau ne mulţu-

[8]) În limba franceză în textul lui Freud. (Nota trad.)
[9]) Referire la Otto Rank, de care mai tîrziu Freud se va detaşa. (Nota trad.)

mim să spunem că la termenul de execuţie a lipsit atenţia cerută de acţiune, aceeaşi atenţie care fusese o condiţie indispensabilă în concepera proiectului şi care, dacă ar fi survenit la timp, ar fi fost suficientă ca să asigure realizarea sa. Observarea atitudinii noastre normale cu privire la proiectele proprii arată gradul de arbitrar al acestei tentative de explicaţie. Dacă dimineaţa concep un proiect pe care-l am de înfăptuit seara, se poate întîmpla ca anumite împrejurări să mă facă să meditez asupra lui de mai multe ori în cursul zilei, fără a fi absolut necesar ca proiectul să rămînă toată ziua în cîmpul conştiinţei mele. Cînd momentul realizării se apropie, acesta îmi apare deodată în minte şi mă determină să fac pregătirile pe care le necesită acţiunea proiectată. Dacă, plecînd de acasă, iau o scrisoare pe care îmi propun s-o pun la cutia poştală, nu am nicidecum nevoie, fiind un individ normal şi nu nevrozat, să ţin scrisoarea în mînă tot lungul drumului şi să caut tot timpul la dreapta şi la stînga o cutie poştală, spre a executa proiectul meu, la prima ocazie : pun scrisoarea în buzunar, îmi văd liniştit de drum, lăsîndu-mi ideile să se succeadă liber, contînd pe faptul că prima cutie pe care o voi zări îmi va atrage atenţia şi mă va determina să vîr mîna în buzunar şi să scot scrisoarea. Atitudinea normală cu privire la un proiect gata conceput se apropie cu totul de aceea întîlnită la persoanele cărora li se sugerează sub hipnoză o „idee posthipnotică pe termen lung“ [1]). Fenomenul este descris, în general, în felul următor : proiectul sugerat somnolează la persoana respectivă pînă ce se apropie momentul execuţiei. Apoi se trezeşte şi o împinge la acţiune.

În două situaţii de viaţă profanul însuşi îşi dă seama că uitarea proiectelor nu este deloc un fenomen elementar ireductibil, ci autorizează concluzia privind existenţa unor motive ascunse. Mă refer la dragoste şi la serviciul militar. Un îndrăgostit care se prezintă la o întîlnire cu oarecare întîrziere, în zadar se va scuza faţă de partenera sa, spunînd că, din nefericire, a uitat de această întîlnire. Ea nu va ezita să-i răspundă : „Acum un an, tu n-ai fi uitat. Asta e, nu mă mai iubeşti“. Şi dacă, recurgînd la explicaţia psihologică menţionată mai sus, el va căuta să-şi scuze uitarea prin presing-ul unor afaceri urgente, femeia, devenind la fel de pătrunzătoare în psihanaliză ca un medic specialist, îi va răspunde : „Este ciudat că niciodată pînă acum nu ai fost tulburat de afacerile tale“. Desigur, femeia nu va exclude orice posibilitate de uitare, numai că ea va gîndi, nu fără motiv, că uitarea neintenţională este un indice aproape tot atît de sigur al unei anumite rele voinţe ca şi un pretext conştient.

Tot astfel, în viaţa militară nu se admite nici o diferenţă între o neglijenţă prin uitare şi o neglijenţă intenţională. Soldatul *nu trebuie* să uite nimic din ceea ce îi cere serviciul militar. Dacă, totuşi, el se face vinovat de vreo uitare, în vreme ce ştia prea bine ce se pretinde de la el, este pentru că are motive care se opun acelor care trebuie să-l incite la îndeplinirea datoriei militare. Soldatul cu stagiu de un an, care ar voi să se scuze la raport, spunînd că a *uitat* să-şi lustruiască nasturii, să fie sigur că va fi pedepsit. Pedeapsă pe care o putem considera neînsemnată, dacă ne gîndim la aceea pe care ar fi riscat-o mărturisindu-şi lui însuşi şi mărturisind superiorilor lui că îi repugnă toate aceste mărunţişuri ale serviciului militar. Tocmai pentru a fi scutit de această pedeapsă mai severă, pentru raţiuni aşa-zicînd economice, el se serveşte de uitare ca de o scuză, în afară de cazul cînd uitarea poate fi reală, producîndu-se ca o modalitate de compromis.

Femeile, ca şi autorităţile militare, pretind ca tot ceea ce le priveşte să fie sustras uitării şi astfel susţin opinia că uitarea nu este permisă decît în chestiunile fără importanţă, în timp ce în lucrurile importante ea este o dovadă că vrem să tratăm aceste lucruri ca lipsite de importanţă., adică le refuzăm orice valoare [2]). Este sigur că punctul de vedere al aprecierii psihologice nu poate fi cu totul îndepărtat în această materie. Nimeni nu uită să îndeplinească acţiuni care îi par importante, altfel s-ar expune să fie bănuit de o tulburare psihică. Cercetările noastre nu pot avea loc decît în legătură cu proiectele mai mult sau mai puţin secundare. După părerea noastră, nu există proiecte cu totul indiferente, căci dacă astfel de proiecte ar exista, nu vedem de ce ar fi ele concepute.

Ca şi în cazul tulburărilor funcţionale descrise pînă aici, am adunat şi am încercat să explic cazurile de neglijenţă prin uitare pe care le-am observat la mine însumi şi am constatat în mod invariabil că uitarea se datora întotdeauna intervenţiei unor motive necunoscute şi nedezvăluite sau, dacă mă pot exprima astfel, intervenţiei unei *contra-voinţe*. Într-o serie de aceste cazuri m-am găsit într-o situaţie care aminteşte de condiţiile serviciului militar, suferind o constrîngere împotriva căreia n-am încetat niciodată să mă revolt, revolta mea manifestîndu-se prin uitare. La aceasta trebuie să adaug că uit foarte uşor să-i complimentez pe oameni cu ocazia aniversărilor, jubileelor, căsătoriilor sau avansărilor. Cu cît mă înverşunez mai mult s-o fac, cu atît mai mult nu-mi reuşeşte. Voi sfîrşi prin a mă hotărî să renunţ la aceasta şi să ascult în mod conştient şi voluntar de motivele care mi-o interzic. Unui amic care, cu ocazia unui anumit eveniment, m-a însărcinat să expediez la o dată fixă o telegramă de felicitare (ceea ce, credea el, îmi va fi cu atît mai uşor cu cît eu însumi trebuia să telegrafiez cu ocazia aceluiaşi eveniment), i-am prezis că sigur voi uita să expediez atît o telegramă, cît şi pe cealaltă. N-am fost deloc mirat văzînd că profeţia mea s-a realizat. Ca urmare a experienţelor dureroase de care am avut parte în viaţă, am devenit incapabil de a-mi manifesta interesul în cazurile în care această manifestare trebuie în mod necesar să îmbrace o formă exagerată, incomparabilă cu sentimentul lipsit de vlagă pe care-l încerc eu în asemenea ocazii. De cînd mi-am dat seama că adesea am luat la alţii o simpatie prefăcută drept simpatie adevărată, m-am revoltat contra manifestărilor convenţionale ale unei simpatii de comandă, manifestări cărora, dealtfel, nu le văd utilitatea socială. Numai decesele se

[1]) Cf. Bernheim, *Neue Studien über Hypnotismus, Suggestion und Psychotherapie*, 1892.

[2]) În drama lui B. Shaw *Cezar şi Cleopatra*, Cezar, aflat pe punctul de a părăsi Egiptul, este o vreme chinuit de ideea de a fi avut intenţia să facă ceva, însă nu-şi poate aminti ce anume. Aflăm în cele din urmă că voise să-şi ia rămas bun de la Cleopatra ! Acest amănunt este destinat să arate, dealtfel în opoziţie cu adevărul istoric, că Cezar nu prea era subjugat de mica prinţesă egipteană (După E. Jones, op. cit., p. 488).

bucură de favoare în fața severității mele și, ori de cîte ori mi-am propus să transmit condoleanțe cu prilejul vreunui deces, nu mi s-a întîmplat să n-o fi făcut. Ori de cîte ori manifestările afective nu au caracterul unei obligații sociale, ele se exprimă liber, fără a fi împiedicate sau înăbușite de uitare.

Locotenentul T. raportează un caz de uitare de acest fel, petrecut în timpul captivității sale. Este vorba, de asemenea, de un proiect care, reprimat la început, n-a reușit mai puțin să-și facă drum, dînd în acest fel naștere la o situație extrem de penibilă.

„Comandantul unui lagăr de ofițeri prizonieri este ofensat de unul dintre camarazii săi. Pentru a evita urmările supărătoare, el vrea să aplice singurul mijloc de care dispunea, îndepărtîndu-l pe acesta din urmă prin transferul în alt lagăr. Cedînd insistențelor mai multor prieteni, el decide totuși, fără tragere de inimă, să nu recurgă la această măsură și să se supună unei proceduri de onoare, cu toate inconvenientele rezultate din aceasta. În aceeași dimineață, comandantul respectiv trebuia, sub controlul unui gardian, să facă apelul tuturor ofițerilor prizonieri. Cunoscîndu-și de multă vreme camarazii, el nu se înșelase niciodată făcînd apelul. De data aceasta, însă, el omise numele ofensatorului său, în așa fel încît acesta trebui să rămînă pe loc după plecarea celorlalți, pînă ce comandatul își dădu seama de eroare. Totuși, numele omis era scris foarte distinct în mijlocul foii. Acest incident a fost interpretat de cel în cauză ca un afront premeditat, pe cînd celălalt n-a văzut în aceasta decît o întîmplare nenorocită care autoriza bănuiala eronată a celui dintîi. După ce a citit „Psihopatologia“ lui F r e u d, comandantul și-a putut face o idee exactă despre ceea ce i s-a întîmplat“.

Cazul în care uităm să îndeplinim acțiuni pe care am promis să le îndeplinim în beneficiul altora se mai explică și prin conflictul între o datorie convențională și o judecată interioară nemărturisită. Binefăcătorul este atunci, în general, singurul care vede în uitarea pe care o invocă o scuză suficientă, pe cînd solicitatorul desigur gîndește, nu fără motiv : „Nu avea nici un interes să facă ceea ce mi-a făgăduit, altfel n-ar fi uitat“. Există oameni pe care în general îi considerăm ca avînd uitarea facilă și pe care îi scuzăm în același fel în care îi scuzăm pe miopii care nu ne salută pe stradă [3]). Aceste persoane uită toate micile promisiuni pe care le-au făcut, nu se achită de nici un comision cu care s-au însărcinat, se arată puțin sigure în lucrurile mărunte și pretind că nu trebuie să fie învinuite pentru aceste mici neatenții care s-ar explica nu prin caracterul lor, ci printr-o anumită particularitate organică [4]). Nu fac parte din această categorie de oameni și nu am avut prilejul să analizez actele unor persoane supuse unor amnezii de acest gen, încît nu pot să afirm nimic cu certitudine în privința motivelor care le regizează. Dar cred că pot spune prin analogie că este vorba de un grad foarte pronunțat de dispreț față de altul, dispreț mărturisit și inconștient, desigur, și care utilizează factorul constituțional pentru a se exprima și manifesta [5]).

În alte cazuri, motivele de uitare sînt mai puțin ușor de ghicit și provoacă, atunci cînd sînt descoperite, o mai mare surpriză. Astfel, am remarcat că dintr-un anumit număr de bolnavi pe care îi aveam de vizitat, singurele vizite pe care le uitam erau acelea pe care trebuia să le fac unor bolnavi cu gratuități sau unor confrați bolnavi. Pentru a evita asemenea uitări de care mă rușinam, am luat obiceiul de a nota de dimineața toate vizitele pe care le aveam de făcut în cursul zilei. Nu știu dacă și alți medici au recurs la același mijloc pentru a ajunge la același rezultat. Această experiență, însă, ne furnizează o indicație cu privire la motivele care-l împing pe neurastenic să-și noteze pe faimosul „capăt de hîrtie“ tot ceea ce își propune să-i spună medicului. S-ar zice că el nu are încredere în puterea și fidelitatea memoriei sale. Desigur, acest lucru este exact, însă cel mai adesea lucrurile se petrec astfel : după ce a expus îndelungat tulburările pe care le resimte și a pus toate întrebările legate de acestea, bolnavul face o mică pauză, după care scoate din buzunar petecul său de hîrtie și spune, scuzîndu-se : „Am notat pe hîrtiuța asta anumite lucruri fără de care nu mi-aș fi amintit nimic“. În cele mai multe cazuri, nimic în plus nu se găsește pe hîrtie în afara celor transmise. Deci el repetă toate amănuntele și-și răspunde singur : „Asta, am și spus-o“. Căpețelul de hîrtie nu-i servește, fără îndoială, decît să pună în lumină unul din simptomele sale, anume frecvența cu care proiectele sale sînt tulburate de motive străine.

Mă voi referi acum la un defect de care suferă și majoritatea persoanelor sănătoase pe care le cunosc. Mi se întîmplă foarte ușor, poate mai puțin ușor decît atunci cînd eram tînăr, să uit să restitui cărțile împrumutate sau să amîn anumite plăți, neamintindu-mi de ele. Nu demult, am ieșit din tutungeria de unde-mi cumpăram zilnic țigările, uitînd să plătesc. A fost o neglijență cu totul inofensivă, dat fiind că proprietarul tutungeriei mă cunoaște și era sigur că a doua zi voi plăti. Însă întîrzierea, tentativa de a face datorii, cu siguranță că nu erau străine de considerentele bugetare care mă preocupaseră în ajun. Chiar

[3]) Femeile, care au o intuiție mai profundă a proceselor psihice inconștiente, sînt în general înclinate să se considere ca ofensate cînd nu sînt recunoscute pe stradă, cu alte cuvinte cînd nu sînt salutate. Ele nu se gîndesc niciodată în primul rînd că vinovatul poate să nu fie decît miop sau că nu le-a observat pentru că era scufundat în gîndurile sale. Ele își spun că le-ar fi zărit cu siguranță, dacă le-ar fi purtat mai multă stimă.

[4]) S. F e r e n c z i spune că era odinioară foarte „distrat“ și că îi uimea pe toți cei care-l cunoșteau prin frecvența și ciudățenia actelor sale ratate. Dar această „distracție“ a dispărut aproape complet de cînd s-a consacrat tratamentului psihanalitic al bolnavilor, ceea ce l-a obligat să dea atenție și analizei propriului său eu. El crede că lichidăm cu actele ratate atunci cînd ne simțim împovărați de o mai mare responsabilitate. De asemenea, el consideră pe drept „distracția“ ca pe o stare întreținută de complexele inconștiente și care poate fi vindecată prin psihanaliză. Într-o zi, totuși, el crezu că-și poate reproșa o eroare tehnică pe care a săvîrșit-o în cursul psihanalizei unui bolnav. În acea zi, el s-a aflat deodată expus la toate „distracțiile“ de altădată. Făcu mai mulți pași greșiți pe stradă (reprezentare simbolică a stîngăciilor comise în tratament), uită acasă portofelul, voi să-și plătească bieltul de tramvai cu un creițar mai puțin, părăsi casa cu hainele rău încheiate etc.

[5]) E. J o n e s spune în privința aceasta : „Rezistența are adesea un caracter general. Astfel un om de afaceri uită să expedieze scrisori pe care i le-a încredințat — spre ușoara sa supărare — soția, după cum el poate „uita“ să facă cumpărăturile pe care i le-a ordonat“. (în l. engleză în original, fără trad. germană subsecventă). (Nota trad.)

la oamenii considerați absolut onești, descoperim ușor urmele unei atitudini duble cu privire la bani și proprietate. Cupiditatea primitivă a sugarului care caută să pună mîna pe toate obiectele (pentru a le duce la gură), în general nu dispare decît incomplet sub influența culturii și a educației [6].

Poate găsiți că, citînd exemplele de acest fel, am sfîrșit prin a cădea în banalitate. Scopul meu însă, a fost tocmai acela de a atrage atenția asupra unor lucruri pe care toată lumea le cunoaște și le înțelege în același fel, altfel spus, să reunesc fapte de toate zilele și să le supun unui examen științific. Nu văd de ce s-ar refuza acestui soi de înțelepciune, care reprezintă cristalizarea experiențelor vieții cotidiene, un loc printre cuceririle științei. Ceea ce constituie caracterul esențial al muncii științifice nu este natura forțelor studiate, ci rigoarea metodei care duce la constatarea acestor fapte și realizarea unei sinteze cît mai largi posibile.

În ceea ce privește proiectele de oarecare importanță, am constatat că, în general, ele sînt uitate atunci cînd sînt contracarate de motive obscure. În proiectele de mai mică importanță uitarea poate surveni și printr-un alt mecanism, proiectul suferind contralovitura rezistenței interioare care se opune unui alt ansamblu psihic oarecare, în virtutea unei simple asociații *exterioare* între acest ansamblu și proiectul în chestiune. Iată un exemplu : îmi place sugativa bună și îmi propun, profitînd de un drum pe care îl am de făcut în oraș, după-amiază, să-mi cumpăr. Timp de patru zile la rînd, însă, uit acest proiect al meu și sfîrșesc prin a mă întreba care poate fi cauza acestei uitări. O găsesc, amintindu-mi că am obiceiul de a scrie *Löschpapier*, însă de a spune *Fliesspapier* [7]. „Fliess", însă, este numele unuia din prietenii mei de la

[6]) Pentru a nu abandona acest subiect, mă îndepărtez de subdiviziunea adoptată și adaug la cele spuse că, în ceea ce privește problema banilor, memoria oamenilor manifestă o parțialitate particulară. După cîte am observat la mine însumi, adesea credem că am și efectuat plățile pe care le datorăm, iar iluziile de acest fel sînt deosebit de tenace. În cazurile în care, ca la jocul de cărți, nu este vorba de interese considerabile, ci de pofta de cîștig care are ocazia să se manifeste liber, chiar oamenii cei mai onești comit cu ușurință greșeli de calcul, suferă defecțiuni de memorie și, fără a-și da seama, se fac vinovați de mici trișări. Nu în aceasta constă acțiunea psihologicește reconfortabilă a jocului. Aforismul după care adevăratul caracter al omului se manifestă în joc este exact, cu condiția să se recunoască că este vorba de caracterul refulat. Dacă este adevărat că sînt încă *garsoni* de cafenea sau de restaurant capabili să comită erori de calcul *involuntare*, aceste erori comportă în mod evident aceeași explicație. La comercianți se poate adesea observa o anumită ezitare în efectuarea plăților : nu trebuie să se vadă în aceasta o probă de reavoință, expresie a dorinței de a se îmbogăți pe nedrept, ci numai expresia psihologică a unei rezistențe pe care o manifestăm în momentul în care ne despărțim de banii noștri. Brill observă cu perspicacitate în legătură cu aceasta : „We are more apt to mislay letters containing bills than checks" („Sîntem mai înclinați să rătăcim scrisori care conțin facturi decît scrisori conținînd cecuri"). Dacă femeile se dovedesc foarte puțin dispuse să-și plătească medicul, acest fapt ține de mobiluri foarte intime și încă prea puțin elucidate. În general, ele își uită portmoneul, ceea ce le pune în imposibilitatea de a plăti onorariul curent ; apoi ele uită, de asemenea, să expedieze onorariile, odată ajunse acasă, încît se poate spune că, la urma urmei, le-ai primit „pentru ochii lor frumoși". S-ar spune că te remunerează cu surîsul lor.

[7]) Ambele cuvinte înseamnă în l. germană „hîrtie sugativă". (Nota trad.)

Berlin, de numele căruia s-au asociat în mintea mea, în ultimele zile, idei și preocupări penibile. Nu pot să mă descotorosesc de aceste idei și preocupări, însă instinctul de apărare se manifestă deplasîndu-le, profitînd de asemănarea fonetică, asupra proiectului indiferent, care este astfel și mai puțin rezistent.

O opoziție directă și o motivație mai îndepărtată s-au manifestat simultan în următorul caz de întîrziere : am scris, pentru colecția *Grenzfragen des Nerven und Seelenlebens*, o scurtă monografie care reprezenta rezumatul cărții mele *Die Traumdeutung*. Bergmann, din Wiesbaden, îmi trimite corecturile, rugîndu-mă să le rezolv rapid, deoarece el vrea ca apariția fascicului să aibă loc înainte de Crăciun. Corectez șpalturile în aceeași seară și le depun pe biroul meu, pentru a le expedia a doua zi dimineața. A doua zi uit cu totul de proiectul meu și nu-mi amintesc decît după-amiaza, zărind pachetul pe masă. Dar și în acea zi încă, apoi și-n dimineața următoare, uit să trimit corecturile. Abia în după-amiaza celei de a doua zile mă trezesc brusc, iau corecturile și ies grăbit spre a pune pachetul în prima cutie poștală. Pe drum, mă întreb mirat care ar putea fi cauza întîrzierii mele. Este evident că nu țin să expediez corecturile, însă nu înțeleg *pentru ce*. În cursul aceleiași plimbări, intru la editorul meu din Viena, care a publicat cartea mea despre vise și, ca împins de o inspirație subită, îi spun : „Știți că am scris o nouă variantă a *Visului ?* — A, s-avem iertare ! — Liniștiți-vă, este vorba de o scurtă monografie pentru colecția Löwenfeld-Kurella". Nu s-a liniștit, temîndu-se de prejudicierea vînzării cărții. Încerc să-i dovedesc contrariul și la urmă îl întreb : „Dacă v-aș fi cerut autorizația, înainte de a scrie această monografie, mi-ați fi refuzat-o ? — Nu, desigur !". În ceea ce mă privește, cred că eram cu totul în drepturile mele și n-am făcut decît să mă conformez uzajului. Cu toate acestea, mi se pare că aceeași temere ca aceea manifestată de editor a fost cauza tergiversării trimiterii corecturilor. Această apreхensiune se leagă de o împrejurare anterioară, îndeosebi de obiecțiile ce mi s-au adus de către un alt editor cînd, obligat de a scrie pentru „Manualul" lui Nothnagel capitolul despre paralizia cerebrală infantilă, am reprodus în această lucrare cîteva pagini dintr-un memoriu asupra aceleiași chestiuni, apărut la editorul cărții mele *Die Traumdeutung*. În acest din urmă caz reproșul nu era mai justificat, deoarece prevenisem în mod cinstit pe editorul memoriului în legătură cu intenția mea de a lua de acolo cîteva pagini pentru lucrarea mea destinată „Manualului" lui Nothnagel.

Făcînd o retrospectivă a amintirilor mele, evoc o întîmplare și mai veche cînd, cu ocazia traducerii unei cărți franceze, am lezat într-adevăr anumite drepturi de proprietate literară. Adăugasem textului tradus niște note, fără să fi cerut autorizația autorului, și am avut ocazia, cîțiva ani mai tîrziu, să mă asigur că acesta nu era deloc mulțumit de lipsa mea de condescendență.

Există un proverb care dovedește că bunul simț popular sesizează corect faptul că nu este nimic întîmplător în uitarea de proiecte : „Ceea ce ai uitat o dată, vei uita și altă dată".

Fără îndoială, nu se poate să nu recunoaştem că tot ceea ce s-ar putea afirma despre uitare şi actele ratate este socotit, de către majoritatea oamenilor, ca fiind cunoscut şi ca de la sine înţeles. Dar, de ce oare este necesar să prezentăm conştiinţei lor ceea ce ei cunosc atît de bine? De cîte ori n-am auzit spunîndu-se: „Nu-mi daţi acest comision, îl voi uita cu siguranţă". În această predicţie nu era, desigur, nimic mistic. Cel care vorbea astfel simţea în el, vag, intenţia de a nu se achita de comision şi doar şovăia s-o mărturisească.

Uitarea de proiecte are o bună ilustrare în ceea ce s-ar putea numi „conceperea falselor proiecte". I-am promis unui tînăr autor să scriu o recenzie asupra unei mici lucrări pe care o scrisese. Rezistenţe interioare, de care nu-mi dădeam seama, m-au făcut să amîn acest proiect pînă ce, întîlnindu-l într-o zi pe autor şi cedînd insistenţelor sale, am sfîrşit prin a-i promite să-i îndeplinesc dorinţa chiar în seara acelei zile. Eram pe deplin hotărît să-mi ţin promisiunea, însă uitasem că în aceeaşi seară trebuia să redactez de urgenţă un raport de expertiză medicală. Dîndu-mi în cele din urmă seama că concepusem un fals proiect, am renunţat la lupta împotriva rezistenţelor mele şi i-am făcut cunoscut autorului că-mi retrag promisiunea.

*
* *

VIII
CONFUZII ŞI STÎNGĂCII [1]

Din lucrarea menţionată, a lui Meringer şi Mayer, mai citez pasajul care urmează:

„Lapsusurile vorbirii nu sînt fenomene izolate. Ele corespund greşelilor la care sînt supuse şi celelalte activităţi ale oamenilor şi care sînt cunoscute sub denumirea absurdă de *rătăciri*" (p. 98).

Aşadar nu sînt primul care a atribuit un sens şi o intenţie micilor tulburări funcţionale ale vieţii cotidiene [2]).

Dacă greşelile pe care le săvîrşim cînd ne servim de limbaj, care este o funcţiune motorie, admit o atare concepţie, nici un fapt nu se opune ca noi să extindem această concepţie la greşelile de care ne facem vinovaţi atunci cînd executăm alte funcţiuni motorii. Împart aceste din urmă erori în două grupe: prima cuprinde cazurile în care actul ratat pare a constitui elementul esenţial. Acestea sînt, ca să zicem aşa, cazurile de non-conformitate ale actului cu intenţia, deci cazurile de stîngăcie motorie. În grupa a doua includem cazurile în care întreaga acţiune pare absurdă, părînd a nu răspunde nici unui scop: *acţiuni simptomatice şi accidentale.* Dealtfel, linia de demarcaţie între aceste două grupe nu este netă şi, în cursul expunerii noastre, vom avea prilejul să ne convingem că diviziunile pe care le adoptăm nu au decît o valoare descriptivă şi sînt în contradicţie cu unitatea internă a fenomenelor care ne interesează.

Nu cîştigăm nimic, din punctul de vedere al înţelegerii psihologice a „stîngăciei", concepînd-o ca pe o ataxie, şi în special ca pe o „ataxie corticală". Să încercăm, mai degrabă, să raportăm fiecare din cazurile de care ne vom ocupa la condiţiile în care acesta se produce. Voi avea din nou ocazia să utilizez în acest scop observaţii făcute asupra propriei persoane şi care, ţin să precizez chiar aici, nu sînt prea numeroase.

a) Mai demult, pe cînd făceam mai des decît astăzi vizite la domiciliu, mi se întîmpla frecvent ca, odată ajuns în faţa uşii la care trebuia să sun sau să bat, să scot din buzunar cheia care-mi servea la deschiderea uşii casei mele, ca apoi s-o pun imediat la loc, ruşinat. Observîndu-mă mai atent, am conchis că acest act ratat care consta în a scoate cheia mea în faţa uşii domiciliului altuia, semnifica un omagiu adus casei pe care o vizitam. Era ca şi cum aş fi voit să spun: „Aici

[1] Titlul capitolului în original este *Das Vergreifen.* (Nota trad.)

[2]) O publicaţie a lui Meringer mi-a dovedit că nu am avut dreptate să-i atribui acestui autor acest fel de a vedea lucrurile.

sînt ca la mine acasă“, deoarece confuzia nu se producea decît în fața caselor în care bolnavii mă considerau binevenit (se înțelege de la sine că niciodată n-am comis confuzia inversă, adică să sun la ușa propriei mele locuințe).

Actul meu ratat era, deci, reprezentarea simbolică a unei idei care nu era făcută să fie luată în serios de conștiința mea, deoarece, în realitate, neurologul știe foarte bine că bolnavul nu-i este atașat decît atît timp cît așteaptă de la dînsul un avantaj și că simpatia caldă pe care însuși medicul o arată bolnavului constituie cel mai adesea un mijloc psihic care face parte din tratament în general.

Numeroase observații făcute de alte persoane asupra lor însele arată că eroarea în care cheile joacă un rol important nu-mi este specifică doar mie.

În lucrarea *Contributions à la psychopathologie de la vie quotidienne* (Arch. de Psychol., VI, 1906), A. Maeder descrie experiențe aproape identice cu ale mele: „Il est arrivé à chacun de sortir son trousseau, en arrivant à la porte d'un ami particulièrement cher, de se surprende, pour ainsi dire, en train d'ouvrir avec sa clef comme chez soi. C'est un retard, puisqu'il faut sonner malgré tout, mais c'est une preuve qu'on se sent — ou qu'on voudrait se sentir — comme chez soi, auprès de cet ami“ [3]).

E. Jones (op. cit., p. 509): "The use of Keys is a fertile source of occurrences of this kind of which two examples may be given. If I am disturbed in the midst of some engrossing work at home by having go to the hospital to carry out some routine work, I am very apt to find myself trying to open the door of my laboratory there with the key of my desk at home, although the two keys are quite unlike each other. The mistake unconsciously demonstrates where I would rather be at the moment. — Some years ago I was acting in a subordonate position at a certain institution, the front door of which was kept locked, so that it was necessary to ring for admission. On several occasion I found myself making serious attempts to open the door with my house key. Each one of the permanent visiting staff, of which I aspired to be a member, was provided with a key to avoided the trouble of having to wait at the door. My mistakes thus expressed my desire to be on a similar footing, and to be quite "at home" there" [4]).

Dr. Hanns Sachs povestește de asemenea: „Port totdeauna asupra mea două chei, din care cu una deschid ușa biroului meu, iar cu

[3]) În limba franceză în original. „I s-a întîmplat fiecăruia dintre noi ca, sosind la ușa unui prieten foarte drag, să-și scoată trusa de chei și să se surprindă, ca să spunem așa, pe cale de a folosi propria-i cheie, ca la el acasă. Este o zăbavă, fiindcă. oricum, trebuie să se facă uz de sonerie, dar este o dovadă că respectivul se simte — sau ar dori să se simtă — ca acasă la sine în casa acelui prieten“. (Nota trad.)

[4]) În limba engleză în original. „Utilizarea cheilor constituie o sursă bogată de asemenea fenomene, din care pot fi date două exemple. Dacă sînt întrerupt dintr-o activitate pasionantă desfășurată acasă și sînt nevoit să merg la spital pentru o muncă de rutină, sînt predispus să încerc a descuia ușa laboratorului cu cheia de la biroul de acasă, deși cele două chei sînt absolut diferite. Eroarea săvîrșită în mod inconștient demonstrează unde aș fi dorit să mă aflu în acel moment. În urmă cu cîțiva ani lucram pe un post de subaltern într-o anumită

alta ușa locuinței mele. Ele nu sînt ușor de confundat, dat fiind că cheia de la biroul meu este pe puțin de trei ori mai mare decît aceea de la locuință. În afară de aceasta, pe prima o port totdeauna în buzunarul de la pantaloni, iar pe cealaltă în buzunarul vestonului. Cu toate acestea, adesea mi s-a întîmplat să constat, cînd mă aflam în fața vreuneia din cele două uși, că-mi pregătisem, pe cînd urcam scările, o cheie în locul celeilalte. M-am hotărît să fac o observație statistică: cum în fiecare zi mă găseam în fața celor două uși într-o dispoziție psihică aproape identică, am tras concluzia că confuzia între cele două chei, dacă era determinată de mobiluri psihice, ar fi trebuit și ea să fie supusă unei anumite regularități. Continuîndu-mi observațiile, am constatat că în mod regulat voiam să deschid ușa biroului cu cheia locuinței mele, pe cînd acțiunea inversă nu s-a produs decît o dată, într-o zi în care, întorcîndu-mă acasă obosit, știam că mă așteaptă un musafir; făcui atunci încercarea de a deschide ușa de la locuință cu cheia biroului, prea mare pentru broasca respectivă“.

b) De șase ani am obiceiul de a suna de două ori pe zi, la ore fixe, la ușa unei case. În timpul acestor șase ani, mi s-a întîmplat ca în două rînduri (la scurt interval) să urc cu un etaj mai sus. Odată eram absorbit de un vis ambițios, în care mă vedeam „urcînd la nesfîrșit“, încît n-am auzit, atunci cînd am pus piciorul pe primele trepte ale etajului al treilea, deschizîndu-se ușa apartamentului de la al doilea, unde eram așteptat. A doua oară, de asemenea mi s-a întîmplat să depășesc nivelul pentru că eram „scufundat“ în ideile mele. Cînd, observîndu-mi greșeala, am făcut cale întoarsă și am încercat să-mi definesc visul care mă absorbise, am constatat că fusesem mînios contra unui critic (imaginar) al lucrărilor mele care-mi reproșa că merg „prea departe“, că „vreau să zbor prea sus“.

c) Pe masa mea de lucru se află așezate, de ani de zile, în același loc și în aceeași ordine, un ciocan pentru reflexe și un diapazon. Într-o zi, îndată după terminarea consultațiilor, trebuia să iau un tren local. Foarte zorit să plec, spre a nu pierde trenul, strecor în buzunarul pardesiului diapazonul, în locul ciocanului pe care voisem să-l iau. Greutatea diferită a obiectului m-a adus la realitate și mi-am observat greșeala. Acela care nu are obișnuința de a medita asupra micilor incidente de acest fel, va spune fără îndoială că graba cu care-mi făceam preparativele de plecare explică și scuză eroarea. În ceea ce mă privește, am văzut în această confuzie între diapazon și ciocan o problemă, pe care m-am străduit s-o rezolv. Pripeala mea era o rațiune cu totul suficientă în evitarea erorii și, deci, a unei pierderi de timp.

Așadar, cine a fost acela care a pus mîna ultima oară pe diapazon? Este prima întrebare pe care mi-o pun. Acesta a fost, acum cîteva zile, un copil *idiot*, căruia îi examinam atenția la impresiile senzoriale și care a fost atît de captivat de diapazon încît numai cu greutate i l-am smuls

instituție a cărei ușă principală era ținută mereu încuiată, încît trebuia să sun ca să pot intra. De mai multe ori m-am surprins făcînd serioase încercări de a descuia ușa cu cheia de la casa mea. Fiecare membru din personalul permanent, situație la care și eu aspiram, avea cheia sa, spre a se evita sfiiala așteptării la ușă. Erorile mele exprimau, astfel, dorința de a dobîndi un statut similar și de a fi acolo „acasă“ cu adevărat“. (Nota trad.)

din mîini. Ar urma că sînt și eu un idiot? Asta s-ar părea, căci prima idee care-mi vine în cap în legătură cu cuvîntul „ciocan" [5]) este *Chamer* („măgar" în limba ebraică).

Dar ce-o fi însemnînd această injurie? Să examinăm puțin situația. Mă grăbesc să consult un bolnav care locuiește în periferia vestică a orașului și care, după cite mi s-a comunicat printr-o scrisoare, a căzut acum cîteva luni de pe balcon și de atunci nu mai poate merge. Medicul care mă cheamă pentru consultație îmi scrie că ezită, în ceea ce privește diagnosticul, între o leziune medulară și o nevroză traumatică (isterie). Deci sînt invitat să tranșez chestiunea. Este momentul să ne amintim că trebuie să fim foarte circumspecți în cazurile de diagnostic dificil. Pe deasupra nu lipsesc medicii care pun cu prea mare ușurință diagnosticul de isterie acolo unde este vorba de lucruri mult mai serioase. Injuria, însă, nu este întotdeauna justificată! Întîmplarea face ca mica stație de cale ferată unde trebuia să cobor să fie aceeași cu aceea în care am coborît cu cîțiva ani în urmă, cînd aveam de vizitat un om care, în urma unei emoții, prezenta anumite tulburări ambulatorii. Pusesem diagnosticul de isterie și supusesem bolnavul unui tratament psihic. N-am întîrziat însă să-mi dau seama că, dacă diagnosticul meu nu era cu totul inexact, el nici nu era cu totul exact. Un mare număr de simptome ale acestui bolnav erau de natură isterică și n-au întîrziat să dispară sub influența tratamentului. Dar îndărătul acestor simptome s-au relevat altele, refractare la tratamentul meu și care nu puteau fi atribuite decît unei scleroze multiple. Cei care au examinat bolnavul după mine n-au întîmpinat nici o dificultate în recunoașterea afecțiunii organice. Și eu aș fi procedat ca medicii care m-au succedat. Nu-i însă mai puțin adevărat că existau din parte-mi toate aparențele unei grave erori. Se înțelege de la sine că promisiunea de vindecare, pe care am crezut că o pot face bolnavului, n-a putut fi adeverită. Confuzia care m-a făcut să strecor în buzunar diapazonul în locul ciocanului, putea deci să fie tălmăcită în felul următor: „Imbecil, măgar ce ești, ia aminte de data aceasta și nu mai pune diagnosticul de isterie acolo unde este vorba de o boală incurabilă, cum ți s-a întîmplat acum cîțiva ani, în aceeași localitate, cu acel om sărman!". Din fericire pentru mica mea analiză, dar din nefericire pentru dispoziția mea sufletească, același om, atins de o gravă paralizie spastică, venise să-l consult cu cîteva zile înainte de a-l fi văzut pe copilul idiot, precum și a doua zi după acesta.

După cum vedem, de data aceasta prin confuzie s-a exprimat vocea autocriticii. Dealtfel confuzia se pretează în mod deosebit în acest sens. Stîngăcia actuală o reprezintă pe alta, săvîrșită mai înainte.

d) Se înțelege de la sine că neîndemînarea poate fi utilă la o mulțime de alte intenții obscure. Iată un prim exemplu: mi se întîmplă rar să sparg vreun lucru. Nu că aș fi nemaiîntîlnit de îndemînatic, însă dată fiind integritatea aparatului meu neuromuscular, evident că nu există motive să fac mișcări stîngace care să aibă efecte indezirabile. Așa se face că nu-mi amintesc să fi spart sau stricat vreun obiect oarecare în casă. Din pricina îngustimii cabinetului meu de lucru, adesea

[5]) În limba germană *der Hammer* (Nota trad.)

am fost obligat să adopt atitudinile cele mai incomode pentru a manipula obiectele de argilă și de piatră din care posed o mică colecție, iar cei care m-au privit făcînd acest lucru și-au exprimat de multe ori teama că voi scăpa un obiect sau altul din mînă și-l voi distruge. Niciodată, însă, nu mi s-a întîmplat asemenea accident. Atunci de ce mi s-a întîmplat într-o zi să las să-mi scape și să se spargă capacul de marmură al modestei mele călimări?

Călimara mea se compune dintr-o placă de marmură avînd o cavitate destinată să conțină un recipient de sticlă. Ea este acoperită de un capac cu buton, tot din marmură. Îndărătul acestei călimări se găsește o ghirlandă de statuete de bronz și de figurine de teracotă. Într-o zi mă așez la masă, ca să scriu, și cu mîna care ține tocul execut o mișcare extrem de stîngace și de largă, făcînd să cadă la pămînt capacul care era așezat lîngă călimară. Explicația nu este greu de găsit. Cu cîteva ore mai înainte, sora mea intrase în cabinet pentru a vedea ce noi achiziții am făcut. Ea le-a găsit foarte frumoase și a spus: „Acum biroul tău este foarte frumos împodobit. Doar călimara nu se potrivește cu restul. Îți trebuie una mai frumoasă". Ies cu sora mea, spre a o însoți, neîntorcîndu-mă decît după cîteva ore. Și atunci, cred, am executat călimara condamnată. Voi fi tras concluzia din cuvintele surorii mele că ea avea intenția să-mi ofere cu prima ocazie o călimară nouă și, pentru a o obliga să-și realizeze intenția, pe care i-o atribuisem, m-am grăbit s-o pun în fața unui fapt împlinit, spărgînd vechea călimară pe care o găsise urîtă? Dacă este așa, mișcarea mea bruscă nu era stîngace decît în aparență; în realitate, ea era extrem de precisă, conformă cu scopul, pentru că a știut să cruțe toate celelalte obiecte care se aflau împrejur.

Cred că acest raționament se aplică la o întreagă serie de mișcări în aparență stîngace. Este adevărat că aceste mișcări apar violente, brutale, în același timp spasmodice și ataxice, însă ele sînt dominate, ghidate de o intenție și își ating scopul cu o siguranță pe care multe dintre mișcările noastre conștiente și voluntare ar putea-o invidia. Aceste două caracteristici, violența și siguranța, le sînt dealtfel comune cu manifestările motrice ale nevrozei isterice și cu acelea ale somnambulismului, ceea ce dovedește că în toate cazurile este vorba de aceleași modificări, încă necunoscute, ale procesului de excitație.

Observația următoare a doamnei Lou Andreas-Salomé demonstrează foarte bine că o „stîngăcie" tenace poate sluji cu multă amabilitate intenției ascunse: „Pe timpul cînd laptele începuse să fie un articol rar și prețios, mi se întîmpla, spre marea mea groază, să-l las să dea în foc ori de cîte ori îl fierbeam. Am încercat să lupt împotriva acestui accident supărător, dar a fost în zadar, cu toate că în general nu sînt distrată și neatentă în împrejurările curente ale vieții. Măcar dacă aceste accidente ar fi început să se producă după moartea terierului meu alb, la care țineam nespus de mult (pe nume „Drujok", ceea ce în rusește înseamnă „prieten", nume pe care-l merita mai mult decît mulți oameni!). Dimpotrivă, tocmai că după moartea cîinelui am încetat să mai las laptele să dea în foc. Primul meu gînd a fost: „Laptele nu mai dă în foc; cu atît mai bine, căci ceea ce s-ar împrăștia pe jos sau pe plită, nu și-ar mai găsi nici o întrebuințare". În același timp îl vedeam pe

Drujok al meu, aşezat în faţa mea, ochi şi urechi, urmărind cu o înfăţişare gravă operaţia fierberii, cu capul puţin înclinat şi dînd imperceptibil din vîrful cozii, în aşteptarea sigură a magnificului dezastru ce trebuia să se producă. Atunci totul deveni limpede pentru mine, între altele faptul că l-am iubit *mai mult* decît aş fi crezut".

În cursul acestor din urmă ani, de cînd strîng astfel de observaţii, mi s-a întîmplat de multe ori să sparg sau să deteriorez obiecte de o anumită valoare, însă analiza acestor cazuri mi-a arătat întodeauna că nu era vorba nici de hazard, nici de o stîngăcie involuntară. Astfel, pe cînd într-o dimineaţă treceam printr-o cameră, îmbrăcat în costumul meu de baie şi cu picioarele în papuci, ca şi cum aş fi ascultat de un impuls subit, am azvîrlit din picioare un papuc, în perete. Rezultatul a fost atingerea şi proiectarea pe podea a unei mici Venus de marmură. În timp ce ea se sfărîma în bucăţele, eu recitam impasibil aceste versuri de Busch :

Ach die Venus is perdu —
Klickeradoms ! — von Medici ! [6])

Gestul meu nesăbuit şi impasibilitatea în faţa pagubei suferite îşi găsea explicaţia în situaţia de atunci. Una din rudele noastre apropiate era grav bolnavă şi starea ei începuse să mă facă să-mi pierd speranţa. În dimineaţa aceea aflasem, însă, că starea ei se ameliorase în mod simţitor. Îmi amintesc că gîndisem : „Ea va trăi, deci". Accesul de furie destructivă a fost atunci pentru mine ca un mijloc de a-mi exprima recunoştinţa faţă de soartă şi de a aduce un fel de „sacrificiu", ca şi cum aş fi făcut un legămînt a cărui execuţie depindea de vestea bună pe care o primisem. Cît despre faptul că îmi alesesem ca obiect de sacrificiu pe Venus de Medici, fără îndoială că trebuie să vedem în aceasta un omagiu adus convalescentei. Şi de această dată m-au uimit hotărîrea rapidă şi îndemînarea execuţiei, deoarece nici un alt obiect din cele aflate în vecinătatea statuetei n-a fost atins de papucul meu.

Altă dată m-am făcut vinovat de distrugerea unui obiect pentru un motiv asemănător, cu deosebirea că sacrificiul nu-mi era dictat de recunoştinţa faţă de soartă, ci de dorinţa de a evita o nenorocire. Într-o zi am cedat pornirii de a-i adresa unui prieten credincios şi devotat un reproş care se baza numai pe interpretarea anumitor manifestări ale inconştientului său. El mi-o luă în nume de rău şi îmi scrise o scrisoare în care îmi recomanda să-i scutesc pe prieteni de tratamentul psihanalitic. Trebuia să recunosc că avea dreptate şi i-am dat un răspuns conciliant. În timp ce-mi scriam răspunsul, făcui la un moment dat un gest cu mîna, în cursul căruia tocul îmi scăpă dintre degete şi se abătu asupra unei superbe figurine egiptene smălţuite, achiziţionată de foarte curînd, deteriorînd-o foarte serios. Îndată ce nenorocirea s-a produs, am înţeles că am provocat-o spre a evita una şi mai mare. Din fericire, atît prietenia, cît şi figurina au putut fi reparate, fără ca urmele fisurilor să fie prea vizibile.

Într-un al treilea caz, distrugerea obiectului ţinea de motive mai puţin serioase. Era vorba, spre a mă servi de o expresie a lui Th. Vi-

[6]) „Ah ! Venus e pierdută — / Klickerradoms ! — de Medici ! (Nota trad.)

scher, de o „execuţie" mascată a unui obiect care încetase de a-mi mai plăcea. Am avut multă vreme un baston cu mîner de argint. Cînd placa subţire de argint a fost, într-o zi, fără să ştiu cum, deteriorată, am dat bastonul la reparat, însă reparaţia a fost rău făcută. Cîteva zile mai tîrziu, jucîndu-mă cu unul dintre copiii mei, m-am servit de mînerul bastonului pentru a capta piciorul acestuia. Mînerul se rupse, fireşte, iar eu mă descotoroşii de baston.

Calmul şi impasibilitatea cu care acceptăm în asemenea cazuri paguba suferită indică faptul că am fost călăuziţi de o intenţie inconştientă în executarea actelor care au dus la distrugerea obiectelor respective.

Uneori, căutînd motivele unui act ratat atît de neînsemnat ca distrugerea unui obiect, găsim cauze care, cu toate că îşi au obîrşia într-o perioadă îndepărtată a vieţii unui individ, influenţează încă situaţia sa prezentă. Următoarea analiză, publicată de L. Jekels, ne furnizează un exemplu :

„Un medic se afla în posesia unei vaze de gresie. Fără a fi scumpă, vaza aceasta era foarte frumoasă. El o primise cu mult înainte, în dar, cu multe alte obiecte, dintre care unele de valoare, de la una din pacientele sale (măritată). Cînd deveni clar că aceasta era atinsă de psihoză [7]), medicul se grăbi să restituie familiei bolnavei toate obiectele pe care le primise, cu excepţia vazei, lipsită de mare valoare, de care nu se putea despărţi datorită, posibil, frumuseţii acesteia. Medicul nostru, om cu scrupule, nu se hotărîse la această însuşire a vazei fără o anumită luptă interioară, deoarece îşi dădea seama perfect de indelicateţea actului său. Încerca, însă, să-şi înăbuşe remuşcarea, invocînd lipsa de valoare a vazei, dificultatea de a o ambala în aşa fel încît ea să ajungă la destinaţie etc. Cînd, cîteva luni mai tîrziu, fu nevoit să se adreseze unui avocat spre a reclama plata unui rest de onorariu, pe care familia refuza să-l plătească benevol, remuşcarea îl cuprinse din nou. La un moment dat i se temu ca nu cumva familia să descopere deturnarea de care se făcuse vinovat, şi să răspundă reclamaţiei sale printr-o urmărire penală. Remuşcarea sa atinse la un moment dat o asemenea intensitate încît se întreba dacă nu ar face bine să renunţe la reclamaţie, chiar dacă suma care i se datora era de o sută de ori mai ridicată, în comparaţie cu costul obiectului sustras. Însă el sfîrşi prin a renunţa la această idee, pe care o găsi din cale afară de absurdă. Pe cînd era pradă acestei stări de spirit, se întîmplă că, primenind apa din vază, făcu o mişcare cu totul stîngace, fără nici o legătură organică cu operaţia pe care o executa, în urma căreia vaza căzu la pămînt şi se sfărîmă în vreo cinci sau şase bucăţi. Şi să mai adăugăm că era un om care ştia să-şi domine aparatul muscular şi că putea să numere pe degete obiectele pe care le spărsese în viaţa lui ! Faptul cel mai curios este că acest accident se petrecuse a doua zi după o cină pe care o oferise cîtorva amici, în vederea căreia se hotărîse, nu fără multă şovăială, să plaseze acea vază, umplută cu flori, pe masa din sufragerie. Observînd, cu cîteva minute înainte de accident, că vaza fusese lăsată în acea încăpere, se dusese el însuşi s-o transporte

[7]) Legea prevedea ca astfel de „cadouri", făcute de oameni iresponsabili, să fie considerate furt săvîrşit de cei care le primeau. (Nota trad.)

în salon, unde se afla de obicei. Momentul de stupefacție odată depășit, se puse să culeagă cioburile și, potrivindu-le unele cu altele, constată posibilitatea reconstituirii vazei, fără nici o soluție de continuitate. Dar abia făcu această constatare că două sau trei din bucățile cele mai mari îi alunecară din mînă, făcîndu-se bucățele și luîndu-i orice speranță de a mai reconstitui vaza. Fără îndoială, acest act ratat izvora din tendința actuală a medicului de a-și înlesni acoperirea drepturilor sale, deoarece suprima obiectul însușit, care-l împiedicase într-o anumită măsură să-și reclame onorariile contestate. În afară, însă, de acest determinism direct, actul ratat de care ne ocupăm prezintă și un altul, mult mai profund și mai important în ochii psihanalistului. El prezintă, de asemenea, un determinism *simbolic*, dat fiind că vaza constituie un simbol incontestabil al femeii. Eroul acestei istorioare fusese căsătorit, iar soția sa, tînără, frumoasă, și pe care o adora, murise în împrejurări tragice. În urma acestei nenorociri, el căzuse într-o stare de neurastenie accentuată, agravată de faptul că se considera vinovat de moartea femeii (am spart o vază frumoasă). Începînd din acel moment, el se ferea de femei, nevrînd să audă nici de recăsătorire, nici de aventuri amoroase, pe care inconștientul său i le înfățișa ca acte de infidelitate cu privire la aceea pe care o iubise atît, în timp ce conștiința le refuza sub pretextul că el aducea nenorocire femeilor, că nu voia ca o altă femeie să se sinucidă din cauza lui etc. (Vedem că îi era interzis să păstreze multă vreme vaza)!. Dată fiind, totuși, intensitatea libidoului său, nu-i nimic surprinzător în faptul că vedea în relațiile cu femeile măritate mijlocul cel mai potrivit, prin caracterul său în mod necesar trecător, de a-și satisface instinctul (de unde însușirea vazei care aparținea altei persoane). Următoarele două fapte aduc o interesantă confirmare acestei interpretări simbolice : voind să se vindece de nevroza sa, s-a supus unui tratament psihanalitic. În cursul ședinței, pe cînd descria cum spărsese vaza de argilă, începe din nou să vorbească de atitudinea lui față de femei și pretinse că în această privință era exigent pînă la absurd, pretinzînd de exemplu femeilor o frumusețe care „să nu aibă nimic pămîntesc". Mărturisea prin aceasta că rămăsese atașat de soția sa (moartă, deci care și-a pierdut orice natură terestră) și că nu voia să știe nimic de „frumusețea terestră", de unde distrugerea vasului de pămînt. Iar atunci cînd, intrat în faza de „transfer", el concepuse proiectul imaginar de a se căsători cu fiica medicului său, îi făcu cadou acesteia... o vază, ca pentru a arăta cum înțelege el să-și ia revanșa pentru nenorocirea ce i s-a întîmplat. Semnificația simbolică a acestui act ratat este susceptibilă încă de multe variante, legate de anumite detalii, ca de exemplu ezitarea pe care o încerca ori de cîte ori turna apă în vază etc. Dar ceea ce mi se pare cel mai interesant este existența a mai multor motive, a cel puțin două care, provenind din preconștient și din inconștient și acționînd separat, pe cît se pare, se reflectă în dedublarea actului ratat : răsturnarea vazei și căderea ei la pămînt" [8]).

e) Faptul de a scăpa din mînă, de a răsturna, de a distruge obiecte pare adesea a fi utilizat ca expresie a unor suite de idei conștiente : sînt acele idei de care uneori ne putem asigura cu ajutorul analizei sau, cel mai adesea, ținînd cont de întîmplările populare, de superstiții și de

[8]) Internat. Zeitschr. für Psychoanalyse, I, 1913.

zicători. Se cunosc interpretările legate de răsturnarea unei solnițe, a unui pahar cu vin, de căderea unui cuțit care se înfige cu vîrful în dușumea etc. Voi arăta mai departe pînă la ce punct aceste interpretări superstițioase merită a fi luate în considerație. Voi face aici doar observația că un act de stîngăcie nu are în toate cazurile aceeași semnificație, însă, după circumstanțe, servește spre a exprima cutare sau cutare intenție.

A existat recent acasă la mine o perioadă în care sticlăria și vesela de porțelan au suferit un adevărat masacru. Eu însumi am contribuit la aceasta într-o măsură considerabilă. Însă această mică endemie psihică era ușor de explicat : eram la cîteva zile după căsătoria fiicei mele mai mari. În această împrejurare solemnă există și obiceiul de a sparge obiecte de sticlă sau de porțelan, însoțit de urări de fericire. Această datină poate avea semnificația unui sacrificiu și multe alte sensuri simbolice.

Cînd personalul domestic distruge obiecte fragile, scăpîndu-le din mînă, nu ne gîndim însă imediat să căutăm o explicație psihologică pentru aceste acte. Totuși, nu este mai puțin probabil că acestea din urmă sînt determinate, cel puțin în parte, de motive obscure. Nimic nu este mai străin omului lipsit de cultură decît dragostea pentru artă și pentru operele de artă. Personalul domestic arată o surdă ostilitate față de acestea, mai ales cînd aceste obiecte, a căror valoare n-o înțelege, îi impune o muncă suplimentară și migăloasă. Din contra, personalul de același fel din instituțiile de știință, deși nu are un grad de cultură mai ridicat și are aceleași origini ca și personalul de serviciu tocmit în casele burgheze, se distinge prin îndemînare și siguranță în mînuirea obiectelor delicate, îndemînare și siguranță pe care aceste persoane nu le dobîndesc decît după ce s-au identificat cu șeful lor și după ce și-au format obișnuința de a se considera atașați pentru totdeauna de instituția din care fac parte.

Intercalez aici comunicarea unui tînăr tehnician, care ne dezvăluie mecanismul care a condus la deteriorarea unui obiect :

„De cîtva timp eram ocupat, dimpreună cu mai mulți dintre colegii mei de la Școala Superioară, cu o serie de experiențe foarte complicate asupra elasticității, muncă cu care noi ne-am însărcinat benevol și care începuse să ne răpească foarte multă vreme. Într-o zi în care mă duceam la laborator cu colegul meu F., acesta îmi spuse că era dezolat să piardă atîta timp acolo, pe cînd acasă avea atîtea de făcut. N-am putut decît să-l aprob și adăugai în glumă, făcînd aluzie la un incident care avusese loc în săptămîna precedentă : „Să sperăm că mașina va intra astăzi în pană, ca atunci, ceea ce ne-ar permite să ne suspendăm munca și să plecăm numaidecît !" Cu ocazia distribuției sarcinilor de muncă, colegul meu F., fu însărcinat să regleze supapa presei, adică să lase să pătrundă lent lichidul de presiune al acumulatorului în cilindrul presei hidraulice, deschizînd cu precauție supapa. Cel care dirijează experiența stă lîngă manometru și, cînd este atinsă presiunea voită, strigă tare : „Gata !" Auzind acest semnal, F. apucă ventilul și îl întoarse din toate puterile sale... la stînga (pe cînd toate supapele, fără excepție, se închid prin rotație la dreapta !). Rezultatul a fost că întreaga presiune a acumulatorului s-a exercitat în presă, depășind rezistența canalelor și avînd

ca efect ruperea unei suduri a ţevilor. Accidentul nu era grav, dar ne obliga să întrerupem lucrul şi să ne întoarcem acasă. Curios este faptul că colegul meu F. cu care, la cîtăva vreme după aceea, am avut ocazia să vorbesc despre acest incident, pretindea să nu-şi amintească nimic de el, pe cînd eu, în ceea ce mă priveşte, i-am păstrat o amintire neştearsă".

A cădea, a face un pas greşit, a aluneca — iată tot atîtea accidente care nu rezultă întotdeauna dintr-o funcţionare momentan şi accidental defectuoasă a organelor noastre motrice. Dublul sens pe care, dealtfel, limbajul le atribuie acestor expresii, arată care sînt ideile disimulate pe care diferite tulburări ale echilibrului corporal sînt susceptibile de a le revela. Îmi amintesc un mare număr de afecţiuni nervoase uşoare care s-au declarat, la femei şi la fete tinere, în urma unei căderi care n-a putut evidenţia nici un fel de leziune şi care au putut fi interpretate ca manifestări de isterie traumatică provocate de frică. Am presupus atunci că lucrurile nu stau tocmai aşa, că succesiunea faptelor trebuie să fie diferită, că o cădere ar putea fi foarte bine ea însăşi o manifestare de nevroză şi o expresie a acelor idei inconştiente cu conţinut sexual cărora trebuie să le acordăm, între simptome, rolul de forţe motrice. Nu avem oare o confirmare în proverbul care spune : „O fată cade totdeauna pe spate" ?

Tot o *confuzie* săvîrşeşte cel care dă unui cerşetor o piesă de aur în locul uneia de aramă sau a unei mici monede de argint. Explicaţia erorilor de acest fel este uşoară : sînt sacrificii făcute spre a îmblînzi soarta, spre a îndepărta o nenorocire etc... Astfel, actele noastre ratate ne furnizează un mijloc de a rămîne legaţi de acele obiceiuri şi superstiţii, pe care lumina raţiunii noastre, devenită incredulă, le-a izgonit în inconştient.

f) Mai mult decît oricare alt domeniu, acela al activităţii sexuale ne furnizează probe sigure despre caracterul intenţional al actelor noastre accidentale. Aceasta se datoreşte faptului că în acest din urmă domeniu limita care, în celelalte, poate exista între ceea ce este intenţional şi ceea ce este accidental, se şterge complet. Pot cita un frumos exemplu personal de felul în care o mişcare, în aparenţă stîngace, poate să răspundă unor intenţii sexuale. Acum cîţiva ani, în casa unor prieteni, am întîlnit o tînără fată care a trezit în mine o simpatie pe care o credeam stinsă de mult. M-am arătat faţă de ea vesel, vorbăreţ, amabil. Şi totuşi, aceeaşi tînără fată mă lăsa rece cu un an mai înainte. De unde să fi provenit simpatia de care, deodată, m-am simţit cuprins pentru dînsa ? Anul trecut, pe cînd stăteam cu ea de vorbă între patru ochi, unchiul ei, un domn foarte bătrîn, intră în încăperea unde ne aflam şi văzîndu-l, ne-am grăbit amîndoi spre un fotoliu ce se găsea într-un colţ, pentru a i-l oferi. Tînăra fată fu mai sprintenă decît mine, şi dealtfel se şi aflase mai aproape de fotoliu. Astfel a reuşit prima să pună mîna pe el şi să-l ridice în braţe, cu spătarul întors îndărăt. Voind s-o ajut, m-am apropiat de dînsa şi, fără să înţeleg cum s-au petrecut lucrurile, mă pomenii în spatele ei, cu braţele încolăcite în jurul bustului ei. Se înţelege de la sine că nu am lăsat ca această situaţie să dureze mai mult de o clipă. Nimeni n-a observat cu cîtă îndemînare am recurs eu la această mişcare neîndemînatică.

Adesea pe stradă se întîmplă ca doi trecători care vin din sensuri inverse şi care vor să se evite unul pe altul, cedînd locul unul altuia, să întîrzie timp de o fracţiune de secundă deviaţia cu cîţiva paşi, aşa încît apoi să încerce să facă acest lucru amîndoi în acelaşi sens şi simultan, pînă cînd se opresc unul în faţa celuilalt. Rezultă o situaţie neplăcută, agasantă, în care în general nu vedem decît efectul unei stîngăcii accidentale. Este însă posibil să se dovedească că în multe cazuri această stîngăcie ascunde intenţii sexuale şi reproduce o atitudine indecentă şi provocatoare ţinînd de o vîrstă mai tînără. Din analizele pe care le-am practicat la nevrozaţi, ştiu că aşa-zisa naivitate a tinerilor şi a copiilor nu constituie decît o mască, care le slujeşte să-şi exprime sau să săvîrşească, fără a se simţi jenaţi, multe lucruri indecente.

W. Stekel a raportat observaţii cu totul analoage, făcute asupra lui însuşi. „Intru într-o casă şi întind stăpînei mîna mea dreaptă. Fără să iau aminte, în acelaşi timp îi desfac nodul cordonului de la capot. Sînt sigur că nu am avut nici o intenţie indecentă, totuşi am făcut această mişcare stîngace cu îndemînarea unui adevărat scamator".

Am citat numeroase exemple de unde reiese că poeţii şi romancierii atribuie actelor ratate un sens şi motive, cum o facem şi noi. Aşa că nu ne vom mira să vedem odată mai mult un romancier ca Theodor Fontane[9]) atribuind unei mişcări stîngace un sens profund şi o putere de prevestire a unor evenimente ulterioare. Iată un pasaj împrumutat din *L'Adultera*[10]). „...şi Melania se sculă brusc şi aruncă soţului ei, în chip de salut, o minge mare. Însă ea nu ţintise bine : mingea devie şi o prinse Rubehn". La întoarcerea din excursie, cînd s-a petrecut acest mic incident, a avut loc între Melania şi Rubehn o conversaţie în care se observă un prim indiciu al unei atracţii crescînde. Puţin cîte puţin, această atracţie se transformă în pasiune, pînă cînd Melania sfîrşeşte prin a-şi părăsi soţul, pentru a se duce să trăiască tot restul zilelor cu bărbatul pe care îl iubeşte (comunicat de H. Sachs).

g) Efectele consecutive actelor ratate ale indivizilor normali sînt în general anodine. Cu atît mai interesantă este chestiunea de a şti dacă actele ratate de o importanţă mai mult sau mai puţin mare şi putînd avea efecte grave, ca de exemplu acelea comise de medici sau de farmacişti, pot, sub un raport sau altul să fie considerate din punctul nostru de vedere.

Neavînd decît rar ocazia de a face intervenţii medicale, nu pot cita decît un singur exemplu de stîngăcie extras din experienţa mea personală. Vizitez de ani de zile, de două ori pe zi, pe o bătrînă doamnă şi, în cursul vizitei de dimineaţa, intervenţia mea se mărgineşte la două acte : îi instilez în ochi cîteva picături de colir şi îi fac o injecţie de morfină. Cele două flacoane, unul albastru cu colir, şi altul alb cu soluţia de morfină, sînt cu regularitate pregătite în vederea vizitei mele. În timp ce înfăptuiesc cele două operaţiuni, aproape totdeauna mă gîndesc la altceva. Într-adevăr, am executat cele două operaţii de atîtea

[9]) Prozator realist critic german (1819—1898), autor, între altele, al romanelor *Vor dem Sturm* (1878) şi *L'Adultera* (1882). (Nota trad.)

[10]) *Gesammelte Werke*, Bd. II, S. Fischer Verlag, S. 64.

ori, încît acum cred că îmi pot permite să fiu neatent. Într-o dimineață, însă, observ că automatismul meu n-a mai funcționat: în realitate am scufundat pipeta în flaconul alb și am instilat în ochi morfină. După o clipă de spaimă, mă liniștesc spunîndu-mi că cele cîteva picături din soluția de morfină 2% instilate în sacul conjunctival nu pot face mare rău. Sentimentul meu de frică trebuie să fi provenit dintr-o altă sursă.

Încercînd să analizez acest mărunt act ratat, îmi scapă îndată fraza: „a o profana pe bătrînă“ [11]), care era de natură să-mi indice drumul cel mai scurt spre a ajunge la soluție. Eram încă sub impresia unui vis pe care mi-l povestise în ajun un tînăr și pe care crezusem că-l pot interpreta ca raportîndu-se la relațiile sexuale ale acestui tînăr cu mama sa [12]). Faptul destul de bizar că legenda greacă nu ține nici o socoteală de vîrsta Jocastei mi se părea că se acordă foarte bine cu concluzia mea că în dragostea pe care mama o inspiră fiului ei, nu este vorba de persoana actuală a mamei, ci de imaginea pe care fiul a păstrat-o despre ea și care datează din anii săi de copilărie. Inconsecvențe de acest fel se manifestă ori de cîte ori o imaginație care ezită între două vîrste, se atașează apoi definitiv la una din ele, odată ce devine conștientă. Absorbit de aceste idei, am ajuns la pacienta mea nonagenară, fără îndoială pe punctul de a concepe caracterul general uman al legendei lui Oedip, ca fiind în corelație cu fatalitatea care se exprimă în oracole, deoarece imediat am comis o confuzie a cărei „victimă“ a fost bătrîna. Totuși această confuzie a fost inofensivă: din cele două erori posibile, una constînd în instilarea de morfină în ochi, și cealaltă din injectarea de colir subcutanat, am ales-o pe cea mai puțin primejdioasă. Rămîne de văzut dacă, în erorile care pot avea consecințe grave, este posibil să se descopere prin analiză o intenție inconștientă.

Materialele îmi lipsesc în legătură cu aceasta, așa încît sînt obligat să recurg la ipoteze și la comparații. Se știe că în psihonevrozele grave adesea se observă, în calitate de simptome morbide, mutilări pe care bolnavii și le pricinuiesc ei singuri și totdeauna ne putem aștepta ca conflictul psihic să sfîrșească la ei prin sinucidere. Am putut constata (iar într-o zi voi aduce și proba, publicînd exemple bine elucidate) că multe leziuni în aparență accidentale, care-i afectează pe acești bolnavi, nu sînt decît mutilări voluntare, deoarece există la acești bolnavi tendința de a-și provoca suferințe, ca și cum ar avea de ispășit greșeli, iar această tendință, care uneori ia forma de reproșuri adresate sie însuși, alteori contribuind la formarea de simptome, izbutește să folosească cu abilitate o situație exterioară accidentală sau să o ajute să producă efectul mutilant dorit. Aceste fapte nu sînt rare, chiar în cazurile de gravitate mijlocie, ele relevînd intervenții inconștiente printr-un anumit număr de trăsături particulare, ca de exemplu, uimitorul sînge rece pe care acești bolnavi îl păstrează în prezența pretinselor nenorociri accidentale [13]).

Nu voi cita în detaliu decît un singur exemplu provenind din experiența mea personală: o tînără femeie cade din trăsură și își rupe un picior. Iat-o la pat pentru mai multe săptămîni, dar ea uimește pe toată lumea prin absența oricărei manifestări de durere și prin calmul imperturbabil pe care-l păstrează. Acest accident a servit de preludiu unei lungi și grave nevroze de care ea s-a vindecat prin psihanaliză. În cursul tratamentului, m-am informat atît asupra circumstanțelor care au însoțit accidentul, cît și asupra anumitor fapte care l-au precedat. Tînăra femeie se afla cu soțul ei, foarte gelos, la moșia uneia dintre surorile ei, de asemenea măritată, într-o companie numeroasă de surori și frați, cu soții și soțiile lor. Într-o seară, ea oferi acestui cerc intim o reprezentație, manifestîndu-se în una din artele în care ea excela: dansă „cancanul“ cu o veritabilă virtuozitate, spre marea satisfacție a familiei sale, dar spre marea nemulțumire a soțului ei, care, atunci cînd sfîrși, îi șopti: „Te-ai purtat din nou ca o fată nemăritată“. Cuvîntul cîntări greu. Fie din cauza acelei ședințe de dans, fie și din alte motive, prea puțin interesează, tînăra femeie petrecu o noapte agitată și se sculă hotărîtă să plece chiar în dimineața aceea. Însă voi să-și aleagă ea însăși caii, refuză o pereche, acceptă alta. Sora ei cea mai mică voia să-și urce în trăsură copilul sugar însoțit de doică, dar ea se opuse energic. În timpul călătoriei ea se arătă nervoasă, îi spuse de mai multe ori vizitiului că bidiviii lui par să fie fricoși și cînd animalele, neliniștite, la un moment dat refuzară cu adevărat să se mai lase strunite, ea sări înspăimîntată din trăsură și își rupse un picior, pe cînd cei rămași în trăsură nu pățiră nimic. Dacă, față de aceste amănunte, ne putem încă îndoi că acest accident a fost plănuit dinainte, nu trebuie să admirăm mai puțin precizia cu care accidentul s-a produs, ca și cum ar fi fost într-adevăr vorba de o pedeapsă pentru o faptă comisă, căci începînd din acea zi bolnava a fost, pentru multe săptămîni, în imposibilitate de a mai dansa „cancanul“.

Nu-mi amintesc să-mi fi pricinuit mutilări în împrejurările obișnuite ale vieții, însă nu același lucru se poate spune în situațiile complicate și agitate. Cînd un membru al familiei mele se plîngea a-și fi mușcat limba, a-și fi zdrobit un deget etc., nu uit niciodată să-l întreb: „De ce ai făcut-o?“ Dar și eu însumi mi-am zdrobit un police, într-o zi în care unul dintre tinerii mei pacienți mi-a împărtășit, în cursul consultației, intenția (care dealtfel nu era serioasă) de a se căsători cu fiica mea cea mare, pe cînd ea tocmai se afla într-un sanatoriu, iar starea sănătății ei îmi inspira cele mai grave neliniști.

Unul dintre fiii mei, al cărui temperament viu era refractar îngrijirilor medicale, a avut un acces de mînie atunci cînd i s-a spus că va petrece dimineața în pat. El amenința chiar cu sinuciderea, imitîndu-i

[11]) Verbul *sich vergreifen (an)* înseamnă a ridica mîna asupra cuiva, a atinge o notă falsă, a greși, iar figurativ a profana (Nota trad.)

[12]) Este ceea ce eu numesc *visul lui Oedip*, deoarece acest vis ne permite să înțelegem legenda regelui Oedip. În textele lui Sofocle auzim din gura Jocastei o aluzie la un vis de acest fel (Cf. „Traumdeutung“, VII, Aufl., p. 183).

[13]) Mutilarea voluntară, care nu tinde la distrugerea completă, în starea actuală a civilizației noastre nu are altă cale decît să se disimuleze îndărătul unui accident sau să se afirme simulînd o maladie spontană. Odinioară automutilarea era o expresie a durerii adoptată de toată lumea, pe cînd în alte epoci putea să servească drept expresie a ideilor de pietate și de renunțare la cele lumești.

astfel pe cei despre care citise prin ziare. Seara îmi arătă o umflătură ce-i ieşise pe piept în urma unei căderi care-l proiectase în mînerul uşii. La întrebarea mea ironică prin care voiam să ştiu de ce făcuse asta, şi unde voia să ajungă, acest băiat de 11 ani îmi răspunse ca în urma unei subite iluminări : „A fost încercarea mea de sinucidere, cu care te-am ameninţat azi dimineaţă". Trebuie să adaug că nu cred să fi vorbit în faţa copiilor mei despre concepţia mea asupra mutilării voluntare

Cei care cred în realitatea mutilărilor voluntare semiintenţionale, dacă ne este permis să folosim această expresie oarecum paradoxală, sînt cu totul pregătiţi să admită că există, alături de sinuciderea conştientă şi intenţională, o sinucidere semiintenţională, provocată de o intenţie inconştientă, care izbuteşte să folosească cu pricepere o ameninţare împotriva vieţii şi să se prezinte sub masca unei nenorociri accidentale. Dealtfel acest caz trebuie că nu este extrem de rar, căci oamenii la care tendinţa de a se autodistruge există, cu o intensitate mai mult sau mai puţin mare, în stare latentă, sînt mult mai numeroşi decît acei la care această tendinţă se manifestă. Mutilările voluntare reprezintă, în general, un compromis între această tendinţă şi forţele care i se opun şi, în cazurile care se termină prin sinucidere, înclinaţia spre acest act trebuie să fi existat demult la o intensitate atenuată sau în stare de tendinţă inconştientă reprimată.

Cei care au intenţia conştientă de a se sinucide îşi aleg şi ei momentul, mijloacele şi ocazia ; pe de altă parte, intenţia inconştientă aşteaptă un pretext care se va substitui unei părţi din cauzele reale şi veritabile şi care, deturnînd forţele de conservare ale persoanei, o vor elibera de presiunea pe care o exercită asupra ei aceste cauze [14]). Consideraţiile pe care le dezvolt aici sînt departe de a fi oţioase. Cunosc mai mult decît un „accident" nenorocit (cădere de pe cal sau din trăsură) care, analizat îndeaproape şi în lumina împrejurărilor în care s-a produs, autorizează ipoteza unei sinucideri inconştiente. Astfel, de exemplu, în timpul unei curse de cai, un ofiţer cade din şea şi se răneşte atît de grav încît, în patru zile, moare. Atitudinea sa, după ce şi-a venit în simţire, era cu totul bizară. Încă şi mai bizară, însă, fusese atitudinea sa înainte de cădere. El era foarte deprimat ca urmare a morţii mamei sale adorate, izbucnea brusc în lacrimi, chiar cînd se afla în compania camarazilor săi, voia să părăsească serviciul spre a se duce în Africa

[14]) În ultimă analiză, acest caz seamănă întru totul cu acela de agresiune sexuală împotriva unei femei, agresiune contra căreia femeia este incapabilă să se apere prin forţa ei musculară, această forţă fiind neutralizată în parte de instinctele inconştiente ale victimei. Nu se spune că, în aceste situaţii, forţele femeii sînt *paralizate ?* Ar trebui însă arătate motivele pentru care ele sînt paralizate. Din acest punct de vedere, judecata spirituală pronunţată de Sancho Pancha în calitatea sa de guvernator al insulei sale, nu este psihologiceşte exactă *(Don Quijotte,* partea a II-a, cap. XIV). O femeie tîrăşte în faţa judecătorului pe un om care, pretinde ea, i-ar fi răpit onoarea. Sancho o despăgubeşte, dîndu-i punga doldora cu aur pe care el o luase de la acuzat şi, după plecarea femeii, îi permite acestuia să alerge după ea şi să încerce să-i smulgă punga cu pricina. Bărbatul şi femeia revin luptîndu-se, aceasta din urmă lăudîndu-se că turbatul n-a reuşit să-i ia punga. La care Sancho observă : „Dacă ai fi pus întru apărarea onoarei tale jumătate din înverşunarea cu care-ţi aperi punga, încă ai fi o femeie cinstită".

şi a lua parte la un război care, în fond, nu-l interesa deloc [15]). Călăreţ desăvîrşit, de cîtva timp el evita să urce în şea. În sfîrşit, în ajunul curselor, de la care nu se putea sustrage, avea un trist presentiment. Dat fiind felul nostru de a lua în consideraţie acest caz, nu sîntem surprinşi că acest presentiment s-a realizat. Mi se va spune că era firesc ca un om atins de o atît de profundă depresiune nervoasă să fie incapabil să-şi stăpînească calul, aşa cum o făcea cînd se afla într-o dispoziţie normală. Fără îndoială. Numai că eu caut în această intenţie de sinucidere mecanismul acestei inhibiţii motorii prin „nervozitate".

S. Ferenczi mă autorizează să public următoarea analiză a unui caz de rănire, aparent accidentală, printr-un glonte de revolver, caz în care el vede (eu fiind întru totul de acord cu dînsul) o tentativă inconştientă de sinucidere.

„J. Ad., muncitor tîmplar, în vîrstă de 22 de ani, vine să-mi ceară o consultaţie la 18 ianuarie 1908. Voia să ştie dacă era posibil sau necesar să-şi extragă glontele pe care-l avea în tîmpla stîngă de la 20 martie 1907. Abstracţie făcînd de cîteva rare cefalalgii, slabe, nu-l indispunea nimic niciodată, iar examenul obiectiv nu descoperea nimic anormal, în afară, bineînţeles, de prezenţa la nivelul regiunii temporale stîngi a unei cicatrici înnegrite, caracteristică pătrunderii unui glonte de revolver. L-am sfătuit, în consecinţă, să nu facă operaţia. Interogat asupra împrejurărilor în care se produsese accidentul, bolnavul declară că era vorba de un simplu accident. Se juca cu revolverul fratelui său şi, *crezînd că nu este încărcat,* îl sprijinise cu mîna stîngă de tîmpla *stîngă* (nu este stîngaci), pusese degetul pe trăgaci şi glonţul porni. Revolverul, care era de şase focuri, conţinea trei cartuşe. L-am întrebat cum de i-a trecut prin minte să pună mîna pe revolver. Îmi răspunse că era pe vremea cînd trebuia să se prezinte înaintea consiliului de revizie şi că, seara în ajun, ducîndu-se la han şi temîndu-se de o încăierare, luase arma cu dînsul. La consiliul de revizie fusese declarat inapt din cauza varicelor, ceea ce îl făcu să se ruşineze. Se întoarse acasă şi, jucîndu-se cu revolverul, fără nici o intenţie de a-şi face rău, nenorocirea se produse. L-am întrebat dacă în general era mulţumit de soarta lui, la care el îmi răspunse cu un suspin şi-mi povesti o istorie de dragoste : iubea o fată care şi ea îl iubea la rîndu-i, ceea ce n-a împiedicat-o să-l părăsească, plecînd în America pur şi simplu ca să cîştige bani. A voit s-o urmeze, însă părinţii săi se opuseră. Prietena sa plecase la 20 ianuarie 1907, aşadar cu două luni înainte de accident. În ciuda tuturor acestor detalii, care totuşi erau de natură să-l pună în gardă, bolnavul continua să vorbească de accident. Eu însă sînt ferm convins că neglijenţa sa de a se asigura dacă arma era încărcată, ca şi mutilarea pe care şi-a adus-o în mod involuntar, au fost determinate de cauze psihice. Aflat sub influenţa deprimantă a nefericitei sale aventuri amoroase fără îndoială că el spera să „uite", la regiment. Spulberîndu-i-se, însă, şi această ultimă speranţă, ajunse să se joace cu revolverul, cu

[15]) Se înţelege prea bine că războiul oferă voinţei de sinucidere conştiente, care însă se teme de calea directă, cele mai bune condiţii de realizare. Comandantul suedez spune în *Wallenstein* cu privire la moartea lui Max Piccolomini : „Se spune că el căuta moartea cu luminarea".

alte cuvinte o tentativă inconştientă de sinucidere. Faptul că ţinea revolverul nu în mîna dreaptă, ci în stînga, dovedeşte că într-adevăr nu făcea decît să se „joace", neavînd cu alte cuvinte nici o intenţie conştientă de a se „sinucide".

Iată o altă analiză care, de asemenea, mi-a fost pusă la dispoziţie de către cel ce a făcut-o. Şi de data aceasta este vorba de o mutilare voluntară, accidentală în aparenţă, cazul care face obiectul acestei analize amintind de proverbul : „Cine sapă groapa altuia, cade el însuşi într-însa".

„Doamna X., făcînd parte din societatea aleasă burgheză, este măritată şi are trei copii. Cu toate că este nervoasă, niciodată n-a fost nevoie să urmeze vreun tratament, adaptarea ei la viaţă fiind satisfăcătoare. Într-o zi ea a fost victima unui accident care a dus la o mutilare gravă a feţei, accident din fericire trecător. Pe o stradă în refacere, ea se împiedică într-o movilă de pietriş şi căzu cu faţa într-un zid. Întorcîndu-se acasă, văzu că faţa ei este toată o rană, iar pleoapele învineţite şi umflate. Temîndu-se să nu orbească, chemă un medic. După ce am liniştit-o, am întrebat-o : „De ce aţi căzut în acest fel ?" Îmi spuse că nu demult îşi prevenise soţul care, suferind de o afecţiune articulară, nu se ţine prea bine pe picioare, să fie atent cînd trece pe acea stradă. Pînă acum a avut de multe ori ocazia să constate că ea însăşi era victima accidentelor faţă de care îi prevenea pe ceilalţi. Această explicaţie a accidentului nesatisfăcîndu-mă, am întrebat-o dacă nu mai are nimic să-mi spună. Atunci ea îşi aminti că, puţin înainte de accident văzuse într-o prăvălie, vizavi, un frumos tablou. Spunîndu-şi că acest tablou ar împodobi foarte bine camera copiilor, s-a hotărît să-l cumpere. Ieşi deci din casă şi se îndreptă direct spre prăvălie, fără a da atenţie străzii. S-a împiedicat de grămada de pietre şi a căzut cu faţa de zid, fără să facă nici cea mai mică încercare de a opri căderea prin întinderea braţelor. Proiectul de a cumpăra tabloul îi ieşi cu totul din minte şi ea se întoarse în grabă acasă.

— Dar de ce nu aţi fost mai atentă ? — am întrebat-o.

— Poate că era vorba de o *pedeapsă,* răspunse ea. O pedeapsă pentru ceea ce v-am povestit confidenţial.

— Deci istoria aceea n-a încetat să vă chinuiască.

— După istoria aceea am avut remuşcări, mă consideram ca o femeie rea, criminală, imorală. Dar şi înainte eram de o nervozitate care atingea nebunia.

Era vorba de un avort. Fiind însărcinată pentru a patra oară, în vreme ce situaţia financiară a familiei era destul de precară, ea se adresase, cu consimţămîntul soţului, unei „doftoroaie" care a făcut ce trebuia. Avură loc urmări care necesitară îngrijirile unui specialist.

— Mi-am făcut adesea, spuse ea, reproşul de a-mi fi ucis copilul şi mă neliniştea gîndul că o asemenea crimă nu se putea să rămînă nepedepsită. Avînd în vedere însă asigurarea că nu trebuie să mă tem pentru ochii mei, am devenit liniştită, mi-am primit de-acum pedeapsa.

Aşadar acest accident nu era decît o sancţiune pe care bolnava şi-o autoaplicase, pentru ispăşirea unui păcat pe care l-a săvîrşit şi poate că, în acelaşi timp, era un mijloc de a scăpa de o pedeapsă necunoscută,

şi mai gravă, de care se temea de luni de zile. În momentul în care ea se îndrepta în grabă spre a cumpăra tabloul, toată această poveste — cu aprehensiunea care se lega de ea şi care trebuie să fi fost foarte activă în inconştientul ei, deoarece ea nu scăpa nici un singur prilej de a-i recomanda cea mai mare prudenţă în traversarea străzii aflate în reparaţie — izvorîse în amintirile ei cu o intensitate deosebită, putînd fi exprimată aproximativ în felul următor : „Ce nevoie ai tu de o podoabă pentru camera copiilor, tu care ai lăsat să-ţi fie omorît unul dintre copii ? Eşti o ucigaşă ! Pedeapsa ce ţi se cuvine este, cu siguranţă, aproape !" Fără ca această idee să fi devenit conştientă, ea o luă drept pretext, într-un moment pe care l-aş numi psihologic, pentru a o utiliza în vederea propriei sale pedepsiri şi fără ca nimeni să-i poată vreodată ghici intenţia, acea grămadă de pietre care i se părea cît se poate de potrivită pentru scopul propus. Aceasta ne explică de ce nu se gîndise să întindă braţele în timpul căderii şi de ce accidentul nu o impresionase din cale afară. O altă cauză, nu mai puţin importantă, a accidentului ei, poate consta în căutarea unei pedepse privitoare la dorinţa ei *inconştientă* de a-şi vedea soţul dispărînd — el fiindu-i dealtfel complice în chestiunea cu avortul. Această dorinţă se exprimase în recomandarea pe care i-o făcea de a traversa strada cu prudenţă, recomandare complet inutilă, dat fiind că soţul, tocmai din cauza slăbiciunii picioarelor sale, mergea cu cele mai mari precauţiuni" [15]).

Examinînd îndeaproape împrejurările în care s-a produs cazul următor, am fi înclinaţi să-i dăm dreptate lui J. Stärcke (op. cit.), care vede un „sacrificiu" în mutilarea, în aparenţă accidentală, prin arsură.

„O doamnă, al cărei ginere trebuia să plece în Germania, unde era chemat pentru serviciul său militar, se arse la picior în următoarele împrejurări : fiica ei era pe punctul de a naşte, iar frămîntările pricinuite de primejdiile războiului nu erau de natură să facă să domnească veselia în casă. În ajunul plecării ginerelui, ea îl invită la cină, împreună cu fiica ei. Se duse la bucătărie să pregătească masa, după ce-şi pusese (lucru care nu i se întîmpla niciodată), în locul ghetelor închise cu care se simţea foarte bine şi pe care avea obiceiul să le poarte acasă, papucii mari, largi, ai soţului ei. Luînd de pe foc o oală mare plină cu supă în clocot, o scăpă şi îşi opări serios un picior, îndeosebi în acea parte care nu era protejată de papuc. Se înţelege de la sine că toată lumea a văzut în acest accident un efect al „nervozităţii ei". În primele zile care urmară acestui „sacrificiu" ea mînui cu multă băgare de seamă obiectele fierbinţi, ceea ce nu o scuti să se frigă din nou, de data aceasta cu sos" [16]).

[15]) Van Emden, *Selbstbestrafung wegen Abortus (Zentralbl. f. Psychoanalyse,* II, 12). Un corespondent scrie în legătură cu această problemă a „pedepsei pe care ţi-o aplici singur cu ajutorul unui act ratat" : cînd observăm felul în care oamenii se comportă pe stradă, constatăm frecvenţa cu care mici accidente se întîmplă oamenilor care, după cum e obiceiul, se întorc să privească după femei. Cutare face un pas greşit pe teren drept, altul se loveşte de un lampadar, altul se răneşte într-un fel oarecare.

[16]) Numeroase asemenea cazuri de accidente care provoacă vătămări corporale sau moartea, prilejuiesc interpretări problematice. În căderea unui gheţar nu se poate vedea decît un joc al hazardului, în timp ce în cazul unei persoane accidentate apropiate nouă şi cunoscute prin atîtea amănunte intime, este de presupus

Dacă o neîndemînare accidentală și o insuficiență motorie pot astfel să servească anumitor persoane drept paravan, îndărătul căruia se disimulează furia contra propriei lor integrități și a propriei lor vieți, nu avem decît un pas de făcut pentru a admite posibilitatea de extensiune a acestei concepții la actele ratate susceptibile să amenințe grav sănătatea și viața unor terțe persoane. Exemplele pe care le pot cita în

o motivație din partea unor intenții inconștiente. Despre modul și împrejurările în care se produce cunoașterea acestora, un bun exemplu ne oferă următoarea relatare a unui tînăr cu privire la accidentul mortal suferit de logodnica sa, pe cînd ea traversa o stradă :

„În septembrie anul trecut am făcut cunoștință cu domnișoara Z., în vîrstă de 34 de ani. Ea avusese anterior multiple legături erotice, înainte de război a fost chiar și logodită, dar logodnicul, ofițer activ, a căzut pe front în 1916. Am izbutit să ne înțelegem și să ne iubim, la început fără planuri de căsătorie, dată fiind situația, anume diferența de vîrstă — eu am numai 27 de ani — ceea ce nu ne îngăduia să ne facem proiecte în acest sens. Dar cum locuiam pe aceeași stradă, vizavi unul de celălalt, cu timpul relațiile noastre au devenit mai intime. În felul acesta a încolțit ideea căsătoriei legitime, cu care în cele din urmă am fost și eu de acord. Logodna a fost stabilită pentru sărbătoarea Paștelui din acel an. Domnișoara Z. hotărîse să facă în prealabil o călătorie la rude, călătorie care, din cauza unei greve la calea ferată, a fost brusc împiedicată. Perspectivă sumbră pentru domnișoara Z., pentru climatul în care trăiam noi, deoarece ea era înclinată să vadă periclitat viitorul nostru de alte și alte dificultăți ivite pe neașteptate. Cu toate acestea, sîmbătă, 20 martie, ea se găsea într-o stare sufletească excepțională, situație care m-a surprins și m-a antrenat și pe mine totodată, încît am reînceput să vedem totul în culori trandafirii. Cu cîteva zile mai înainte vorbisem să mergem ocazional la biserică, fără să fi fixat o zi anume. În dimineața următoare, duminică 21 martie, la ora 9 și un sfert, cînd m-a întrebat prin telefon dacă pot merge imediat la biserică, am refuzat, pentru că n-aș fi putut fi punctual și, pe deasupra, aveam de rezolvat niște treburi. Domnișoara Z. a fost foarte afectată de acest refuz, a pornit-o singură la drum, iar pe scara casei a întîlnit un cunoscut care a însoțit-o pe parcursul dintre Tauenzienstrasse și Rankestrasse. Ea era în cea mai bună dispoziție, nelăsînd să se vadă nimic din starea sufletească pricinuită de convorbirea noastră. Domnul respectiv s-a despărțit de ea rostind o glumă — exact în locul unde domnișoara Z. voia să traverseze strada —, locul unde, foarte aproape de trotuar, a fost lovită de o trăsură cu cai (contuzie abdominală gravă, care cu cîteva ore mai tîrziu i-a adus moartea). Locul cu pricina, noi îl străbătusem pînă atunci de sute de ori ; domnișoara Z. era extrem de prudentă, adesea mă făcea atent la traversare, iar în acea dimineață — aproape că nu circula nici un vehicul, tramvaiele, omnibusele erau în grevă — tocmai atunci domnea o liniște absolută, iar trăsura ar fi trebuit, dacă nu s-o vadă, negreșit s-o audă ! Toată lumea era încredințată că este vorba de „întîmplare“ — primul meu gînd a fost : — Este imposibil, dar nici de o intenție, firește, nu poate fi vorba ! Am căutat o explicație psihologică. După cîtva timp cred că am găsit-o în lucrarea Dv. *Psihopatologia vieții cotidiene*. Domnișoara Z. manifesta uneori o certă tendință spre sinucidere, într-adevăr, eu însumi am încercat de multe ori să-i scot din cap asemenea gînduri ; de exemplu, cu două zile mai înainte, pe cînd ne întorceam de la o plimbare, a început să vorbească, cu totul fără motiv, despre moartea ei și reglementarea problemelor legate de moștenire. De acestea din urmă, dealtfel, nu s-a ocupat, ceea ce ar fi un indiciu că afirmațiile sale nu erau determinate de nici o intenție. Dacă îmi este însă permis să-mi exprim o părere care, dealtfel, nu se pretinde competentă, despre cele petrecute, consider că nenorocirea n-a fost întîmplătoare și nici un efect al tulburării conștiinței, ci rezultatul unei intenții inconștiente de autodistrugere, mascată de împrejurări accidentale. Această interpretare îmi este confirmată de afirmațiile făcute de domnișoara Z. în fața rudelor ei, pe vremea cînd nu ne cunoșteam, cît și mai tîrziu, față de mine pînă și în ultimele zile — toate dovedind o influență a pierderii primului său logodnic care, cum gîndea în sinea ei, nu avea voie să fie înlocuit“.

sprijinul acestui fel de a vedea sînt luate din experiența dobîndită de mine cu nevroticii și, ca atare, nu corespund întru totul cadrului vieții cotidiene. Voi comunica un caz în care am ajuns la soluționarea conflictului bolnavului nu pornind de la un act ratat, ci de la ceea ce s-ar putea denumi un act simptomatic sau accidental. Am pornit într-o zi să restabilesc viața conjugală a unui om foarte inteligent, ale cărui neînțelegeri cu soția care-l iubea cu duioșie se întemeiau desigur pe motive reale, dar care (o recunoștea și el) nu ajungeau să le explice în întregime. El era neîncetat preocupat de ideea divorțului, fără a putea lua o hotărîre definitivă din cauza celor doi copii mici pe care îi adora. Cu toate acestea, revenea mereu la preocuparea lui, fără să caute un mijloc de a face situația suportabilă. Această neputință de a rezolva un conflict este pentru mine o dovadă că unele motive inconștiente și refulate îi serveau să-și întărească motivele conștiente care se înfruntau între ele. În cazurile de acest fel eu încerc să pun capăt conflictului printr-o analiză. Bărbatul îmi dezvălui într-o zi un mic incident care-l înfricoșase. Se juca cu copilul cel mare, pe care-l iubea cel mai mult și pe care, cînd îl ridica, cînd îl scobora. La un moment l-a ridicat atît de sus, și chiar dedesubtul unei lustre grele cu gaz, încît capul copilului *aproape* că se lovi de aceasta. *Aproape*. Copilului nu i s-a întîmplat nimic, dar pe dînsul l-au trecut sudorile. Tatăl rămase încremenit de spaimă, ținînd copilul în brațe ; mama avu o criză de isterie. Deosebita precizie a acestei mișcări imprudente, violenta reacție pe care aceasta a provocat-o la părinți, m-au incitat să caut în acest accident un act simptomatic exprimînd o intenție nefastă cu privire la copil. Cît despre contrastul între acest fel de a vedea lucrurile și duioșia manifestată de tată față de copilul său, am reușit să-l suprim, deplasînd impulsiunea nocivă într-o perioadă în care copilul era încă unic și așa de mic încît încă nu-i putea inspira tatălui dragoste. Astfel mi-a fost ușor să presupun că acest om, nesatisfăcut de femeia sa, putea în acel timp să aibă ideea sau să conceapă următorul proiect : dacă această mică ființă, care nu mă interesează nicidecum, ar muri, aș deveni liber, m-aș putea despărți de soție. Această dorință de a vedea murind copilașul, astăzi atît de iubit, a putut să persiste în inconștientul său. Pornind de aici, e ușor de găsit calea de fixare inconștientă a acestei dorințe. Într-adevăr, am reușit să găsesc în amintirile din copilărie ale pacientului o amintire despre moartea unuia din frații lui mai mici, moarte pe care mama sa o atribuise neglijenței tatălui și care provocase discuții furtunoase între soți și amenințări de despărțire. Evoluția ulterioară a vieții conjugale a bolnavului meu n-a făcut decît să confirme planul meu, căci tratamentul pe care l-am aplicat a fost încununat de succes.

J. Stärcke (op. cit.), a citat un exemplu care arată că poeții nu ezită să înlocuiască un act intențional printr-o confuzie susceptibilă de a deveni sursa unor consecințe foarte grave.

„În una din aceste schițe, Heyermans [17]) descrie o confuzie, sau mai degrabă un act ratat, în jurul căruia el construiește o întreagă dramă. Este vorba de o schiță intitulată *Tom și Teddie*. Tom și Teddie, soț și

[17]) Hermann Heyermans, *Schetsen van Samuel Falkland*, 18. Bundel, Amsterdam, H. J. W. Becht, 1914.

soție, sînt scufundători care dau reprezentanții într-un teatru de varietăți. Unul din numerele lor constă în executarea a tot felul de tururi de forță sub apă, într-un bazin cu pereții de sticlă. Femeia flirtează cu un alt bărbat, îmblînzitorul de fiare. Soțul ei îi surprinsese pe amîndoi în vestiar, înainte de reprezentație. Scenă mută, priviri amenințătoare. Soțul spune : „Vedem noi !". Reprezentația începe. Scufundătorul începe să execute turul de forță cel mai greu : el va sta două minute și jumătate sub apă, într-o ladă închisă ermetic. Ei au făcut isprava aceasta de atîtea ori ! Odată lada închisă, Teddie arăta spectatorilor care controlau timpul pe ceasurile lor, cheia care servea la încuiatul și descuiatul lăzii. O dată sau de două ori, ea lăsa în mod intenționat să cadă cheia în bazin, sărind apoi repede spre a o scoate la timp, înainte de a fi trecut timpul cînd lada trebuia deschisă. În seara de 31 ianuarie Tom fu, ca de obicei, încuiat în ladă de mîinile agile ale micii femei. El surîdea îndărătul vizetei, ea se juca cu cheia, așteptînd semnalul convenit pentru deschiderea lăzii. În culise aștepta îmblînzitorul costumat ireproșabil, cu cravată albă, cu cravașa în mînă. Pentru a atrage asupra sa atenția lui Teddie, el fluieră încetișor. Ea îl privi, zîmbi și, cu gestul stîngaci al unuia căruia îi este distrasă atenția, aruncă cheia atît de sus încît aceasta recăzu în pliurile pînzei care acoperea estrada. Erau exact două minute și douăzeci de secunde de cînd Tom era închis în ladă. Nimeni n-a observat ce s-a întîmplat și nici n-ar fi putut. Din sală, iluzia optică te făcea să crezi că cheia a căzut în apă, iar personalul teatrului putea avea aceeași iluzie, stofa amortizînd zgomotul cheii căzute pe scîndură. Rîzînd, și fără a pierde o secundă, Teddie încălecă marginea bazinului. Ea coborî scara rîzînd într-una, covinsă că Tom va suporta această mică întîrziere. Mereu cu zîmbetul pe buze, ea dispăru sub estradă pentru a căuta cheia. Negăsind-o imediat, cu o expresie a feței care voia să spună : „O, doamne, ce incident supărător !", ea se apleca încolo și încoace, cu o mimică inimitabilă. În acest timp, Tom făcea grimase îndărătul vizetei și era vădit că și el începe să fie neliniștit. I se vedea albul dinților și cum își mușca buzele acoperite de o mustăcioară blondă. Se vedeau și bulele care se formau în juru-i, în apa pusă în mișcare de respirația lui. Efectul era comic. Spectatorii văzuseră de-acum bulele acelea formîndu-se și atunci cînd el mîncase un măr sub apă. Se vedeau agitîndu-se și crispîndu-se degetele lui osoase, iar lumea rîdea, cum mai rîsese de multe ori în cursul serii. Două minute și cincizeci și opt de secunde... Trei minute și șapte secunde.... și douăsprezece secunde... Bravo ! Bravo! Bravo !... Deodată s-a produs stupefacție în sală și lumea a început să bată din picioare, căci personalul de serviciu și chiar îmblînzitorul căutau cheia, iar cortina a căzut înainte ca lada să fi fost deschisă. Șase dansatori englezi își făcură apariția, apoi veni omul cu poneii, cîinii, maimuțele. Și așa mai departe. Numai a doua zi dimineața publicul află că se petrecuse o nenorocire și că Teddie devenise văduvă..."

Se observă, din acest paragraf, de ce înțelegere ar fi trebuit să dispună artistul cu privire la natura accidentelor noastre, pentru a fi mers astfel pînă la cauza profundă a neîndemînării omucide.

* * *

IX

ACTELE SIMPTOMATICE ȘI ACCIDENTALE

Actele pe care le-am descris și în care am recunoscut realizarea unei intenții inconștiente, se prezentau ca forme perturbate ale altor acte intenționale și se disimulau sub masca neîndemînării. Actele accidentale de care va fi vorba în acest capitol nu se disting de confuzii decît prin faptul că nu resping sprijinirea pe o intenție conștientă și nu au nevoie de un pretext. Ele se produc pentru ele însele și sînt admise ca atare, deoarece nu li se presupune nici un scop și nici o intenție. Sînt săvîrșite „fără nici un gînd", „într-un fel pur accidental", „ca și cum le-ai da doar de lucru mîinilor", considerîndu-se că această explicație trebuie să pună capăt oricărui examen ulterior privind semnificația actului. Pentru a putea beneficia de această situație excepțională, actele respective, care nu invocă scuza stîngăciei, trebuie să îndeplinească anumite condiții determinate : nu trebuie să fie stranii, iar efectele lor trebuie să fie neînsemnate.

Am adunat un mare număr din aceste acte accidentale, săvîrșite de alții și de mine însumi și, după ce am supus fiecare caz unui examen aprofundat, cred că am putut conchide că aceste acte merită mai degrabă denumirea de *simptomatice*. Ele exprimă ceva ce nici autorul actului nu bănuiește și în general are intenția de a păstra în sinea lui, în loc de a-l împărtăși celorlalți.

Recolta cea mai îmbelșugată de acte accidentale sau simptomatice ne este, dealtfel, furnizată de rezultatele tratamentului psihanalitic al nevrozelor. Nu pot rezista tentației de a arăta, pe baza a două exemple care provin din această sursă, pînă la ce grad și cu ce finețe aceste incidente puțin aparente sînt determinate de idei inconștiente. Limita care separă actele simptomatice de confuzii este atît de puțin tranșantă încît aș fi putut la fel de bine să citez aceste exemple în capitolul precedent.

1) În cursul unei ședințe de psihanaliză, o tînără femeie dezvăluie această idee care îi venise în minte : în ajun tăindu-și unghiile, „ea își crestă degetul pe cînd era ocupată să-și îndepărteze pielița dimprejurul unghiei". Acest amănunt este atît de puțin interesant încît ne putem întreba de ce și-a amintit bolnavul de el și ni l-a dezvăluit. Presupunem, în consecință, că este vorba de un act simptomatic. Această mică nenorocire i s-a întîmplat inelarului, acela care poartă verigheta. În afară de aceasta, ziua accidentului era și ziua de aniversare a căsătoriei, ceea ce conferă acestei mărunte răniri un sens cu totul

net şi lesne de descoperit. Pe deasupra, ea povesteşte un vis în legătură cu stîngăciile propriului ei soţ şi cu propria sa insensibilitate sexuală. De ce s-o fi rănit la inelarul stîng, pe cînd verigheta se poartă pe inelarul drept? Soţul ei este avocat, „doctor în drept" [1]), iar cînd ea era fată avusese o înclinaţie secretă pentru un medic („doctor în stînga", spunea ea în glumă). O căsnicie întemeiată pe mîna stîngă (stîngace) avea, de asemenea, semnificaţia ei determinată.

2) O tînără fată nemăritată povesteşte: „Ieri, din întîmplare, am rupt în două un bilet de bancă de 100 de florini şi am dat o jumătate unei doamne care se afla în vizită la mine. Să fi comis, oare, un act simptomatic?" O analiză mai aprofundată relevă următoarele amănunte: această femeie consacră o parte din timpul şi din averea ei unor opere de caritate. Împreună cu o altă femeie, ea asigură educaţia unui orfan. Cei 100 de florini îi fuseseră trimişi tocmai de acea doamnă. Primind bancnota, ea o pusese într-un plic pe care îl depusese în mod provizoriu pe birou. Doamna ce se afla în vizită la dînsa era o persoană notabilă, care se ocupa de o altă operă de caritate. Ea venise să întocmească o listă cu persoanele cărora le-ar putea cere o contribuţie pentru opera pe care o întreprindea. Negăsind hîrtie pentru a scrie numele respective, pacienta mea luă plicul de pe birou şi îl rupse în două, fără a lua aminte la conţinutul lui. Într-adevăr, voia să păstreze pentru ea un duplicat al listei pe care ea o dădea vizitatoarei. Să se remarce caracterul cu totul inofensiv al acestui act inutil. Se ştie că un bilet de o sută de florini sfîşiat nu-şi pierde nicidecum valoarea, din moment ce este posibil să-l reconstitui din fragmentele sale. Or, dată fiind importanţa practică a bucăţii de hîrtie, era sigur că doamna o va păstra şi nu era mai puţin sigur că, de îndată ce va observa preţiosul conţinut, se va grăbi să-l restituie celei căreia îi aparţinea.

Dar ce gînd inconştient putea să exprime acest act accidental, înlesnit de uitare? Doamna aflată în vizită era un partizan hotărît al metodei psihanalitice. Ea este aceea care a sfătuit-o pe bolnavă să mi se adreseze şi, dacă nu mă înşel, bolnava îi era foarte recunoscătoare pentru sfatul dat. Semi-bancnota de o sută de florini reprezenta, oare, onorariul pentru această amabilă intervenţie? Ar fi de mirare.

Iată, însă, şi alte amănunte. În ajun, o mijlocitoare de alt soi, pe care bolnava mea o cunoscuse la o rudă, o întrebase dacă n-ar fi dispusă să facă cunoştinţă cu un anume domn. Cu cîteva ore înainte de sosirea vizitatoarei amintite, bolnava mea primise o scrisoare de la acel domn, prin care acesta îi cerea mîna, ceea ce a amuzat-o mult. Cînd vizitatoarea a început conversaţia, întrebînd-o pe pacienta mea de sănătate, aceasta se va fi gîndit: „Tu mi-ai indicat medicul care-mi trebuia, însă eu ţi-aş fi şi mai recunoscătoare dacă m-ai putea ajuta să-mi găsesc soţul care-mi trebuie" (gîndind la soţ, ea se gîndea cu siguranţă şi la un copil). Pornind de la această idee refulată, ea a pus în aceeaşi oală pe cele două intermediare şi i-a întins vizitatoarei onorariile pe care, în imaginaţia sa, era dispusă să i le ofere celeilalte. Ceea ce face ca această explicaţie să fie cu totul verosimilă, este faptul că nu mai tîrziu decît în ajun, seara, eu o întreţinusem despre actele accidentale şi simptomatice. Ea profită de prima ocazie spre a produce ceva analog.

[1]) Joc de cuvinte bazat pe sensul cuvintelor *das Recht* (= drept, lege, justiţie) şi *die Rechte* (= mîna dreaptă, partea dreaptă). (Nota trad.)

Actele simptomatice şi accidentale cele mai frecvente le putem clasa în diverse categorii, după cum ele sînt obişnuite, se produc în general în anumite condiţii, nu sînt izolate. Primele (obişnuinţa de a se juca cu lănţişorul ceasului, de a se trage de barbă etc.), care pot servi într-o anumită măsură pentru caracterizarea persoanelor care le săvîrşesc, se confundă cu nenumăratele ticuri şi trebuie să fie tratate laolaltă cu acestea din urmă. În a doua categorie includ mişcările pe care le facem cu bastonul, mîzgăliturile pe care le facem cu creionul, cocoloşirea fărîmiturilor de pîine şi a altor substanţe plastice. Fac parte din acelaşi grup oamenii care au obiceiul de a-şi zornăi banii în buzunare, de a-şi potrivi hainele etc. Tuturor acestor îndeletniciri, care apar ca nişte jocuri, tratamentul psihic le descoperă un sens şi o semnificaţie cărora le este refuzat un alt mod de expresie. În general, persoana interesată nu se îndoieşte nici de ceea ce ea face, nici de modificările pe care le aduce gesturilor sale obişnuite, rămînînd însă insensibilă la efectele produse de aceste gesturi. De exemplu, nu aude zgomotul pe care-l produc monedele zornăite în buzunar şi afişează un aer mirat şi incredul cînd i se atrage atenţia asupra acestui amănunt. De asemenea, toate acele tracţiuni pe care anumite persoane le exercită asupra vestmintelor lor, fără a lua aminte, au o semnificaţie şi merită să reţină atenţia medicului. Orice schimbare în ţinuta obişnuită, orice neglijenţă, ca, de exemplu, un nasture rău încheiat, orice veleitate de a lăsa vreo parte a corpului descoperită — toate acestea semnifică ceva ce purtătorul hainelor nu vrea să spună direct şi de care cel mai adesea el nu se îndoieşte. Interpretarea acestor mărunte acte accidentale, ca şi probele pe care se sprijină această interpretare, se degajează de fiecare dată, cu o certitudine suficientă, în cursul şedinţei, din împrejurările în care actul s-a produs, din conversaţia pe care o avem cu persoana respectivă, din ideile care-i trec prin minte cînd îi atragem atenţia asupra caracterului, în aparenţă numai accidental, al actului. Dat fiind totuşi faptul că, în cele prezentate mai sus, am avut în vedere mai ales persoane anormale, renunţ de a mai cita în sprijinul afirmaţiilor mele exemple confirmate de analiză. Dacă, însă, menţionez toate acestea, este pentru că sînt convins că actele de care ne ocupăm au la omul normal aceeaşi semnificaţie ca la anormali.

Voi cita un singur exemplu, pentru a arăta în ce măsură un act simbolic, devenit o obişnuinţă, se poate lega de ceea ce este mai intim şi mai important în viaţă [2]).

„După cîte ne învaţă profesorul Freud, potrivit experienţelor psihanalitice mai vechi, simbolismul joacă în viaţa infantilă a omului un rol mult mai important decît credem. Sub acest aspect, nu este lipsit de interes să prezentăm următoarea analiză, mai ales datorită perspectivelor medicale pe care ea ne lasă să le întrevedem. Instalîndu-şi mobilierul într-un nou apartament, un medic dă peste un stetoscop „simplu", de lemn. După ce a căutat cîteva clipe locul unde să-l pună, s-a

[2]) Jones, *Beitrag zur Symbolik im Alltag.* (Zentralblatt für Psychoanalyse I, 3, 1911).

simţit ca împins de cineva să-l aşeze pe birou, între scaunul său şi acela pe care de obicei sînt invitaţi să se aşeze bolnavii. Acest act era oarecum bizar, din două motive. În primul rînd, acest medic (care este neurolog) se serveşte rar de stetoscop, iar în rarele cazuri în care are nevoie de acest aparat, el se serveşte de un stetoscop dublu (pentru ambele urechi). În al doilea rînd, el îşi păstra toate aparatele şi instrumentele medicale în sertare. Stetoscopului i se acordase, deci, un loc de favoare. După cîteva zile el nu se mai gîndea la acest lucru cînd, o bolnavă venită pentru consultaţie şi care nu văzuse niciodată un stetoscop „simplu", îl întrebă ce era acela. Primind explicaţia, ea întrebă de ce stetoscopul se găsea acolo şi nu în altă parte. La care doctorul răspunse cu vioiciune că acela era locul potrivit. Întrebările îl frapară însă, şi el începu să se întrebe dacă actul nu-i fusese dictat de motive inconştiente. Familiarizat cu metoda psihanalitică, el se hotărî să clarifice lucrurile. Îşi aminteşte mai întîi că, pe cînd era student în medicină, avea un şef de lucrări care obişnuia, în timpul vizitelor de la spital, să ţină în mînă un stetoscop simplu de care nu se servea niciodată. Îl admira mult pe acest medic şi îi era foarte devotat. Mai tîrziu, devenind el însuşi medic de spital, luase acelaşi obicei şi nu s-ar fi simţit în largul său dacă, din greşeală, ar fi plecat de acasă fără să balanseze instrumentul în mînă. Ceea ce dovedea, cu toate acestea, inutilitatea acestei obişnuinţe, nu era numai faptul că singurul stetoscop de care el se slujea în realitate era un stetoscop dublu, pe care-l purta în buzunar, ci şi faptul că îşi păstrase această obişnuinţă chiar după ce a fost numit într-un serviciu de chirurgie, unde stetoscopul nu era de nici o utilitate. Semnificaţia acestor observaţii apare de îndată, dacă admitem natura falică a acestui act simbolic. Un alt fapt de care-şi aminti a fost următorul: adolescent, el fusese izbit de obişnuinţa medicului familiei de a-şi păstra stetoscopul său simplu în căptuşeala pălăriei. Găsea interesant că medicul avea mereu la dispoziţia sa principalul său instrument, cînd mergea să-şi vadă bolnavii, şi că-i era deajuns să-şi scoată pălăria (adică o parte din vestminte) spre a-l da la iveală. Pe atunci avea multă simpatie pentru acest medic. Analizîndu-se recent, şi-a amintit că la vîrsta de trei ani şi jumătate a avut două fantasme pe tema naşterii surorii lui celei mai mici: mai întîi, că ea se născuse din el şi mama sa; apoi, că se născuse din el şi din doctor. În aceste fantasme el juca atît rolul feminin cît şi pe cel masculin. În continuare îşi aduse aminte, că a fost, la vîrsta de şase ani, examinat de acelaşi medic şi îşi aminti clar senzaţia voluptoasă pe care o avusese simţind capul doctorului sprijinit de pieptul său prin intermediul stetoscopului, ca şi mişcările de du-te-vino ale respiraţiei lui. La vîrsta de trei ani avu o bronşită cronică care a necesitat examene repetate, de care însă nu-şi aminteşte nimic. La vîrsta de opt ani a fost deosebit de impresionat auzindu-l pe unul dintre camarazii săi povestind că medicul avea obiceiul să se culce în pat cu pacientele sale. Povestea aceasta avea un sîmbure de adevăr într-însa, deoarece medicul respectiv se bucura de simpatia tuturor femeilor din cartier (la fel şi de a mamei sale). Şi analizatul însuşi simţise de mai multe ori, dorinţe sexuale faţă de unele dintre pacientele sale. El iubise în mod succesiv pe două dintre ele şi sfîrşise prin a se căsători cu o clientă. Este aproape sigur că tocmai identificarea sa inconştientă cu medicul îl determinase să aleagă cariera medicală. Din analizele făcute altor medici, rezultă că, într-adevăr, acesta este motivul cel mai frecvent (cu toate că este greu să se calculeze această frecvenţă) al alegerii acestei cariere. În cazul de mai sus e posibil să fi existat două momente decisive: în primul rînd superioritatea pe care medicul a manifestat-o în comparaţie cu tatăl, în numeroase ocazii, fiul fiind foarte gelos pe tată; în al doilea rînd faptul că medicul cunoştea lucruri care nu erau la îndemîna oricui şi avea numeroase prilejuri de satisfacţie sexuală. Analizatul şi-a mai amintit apoi de un vis (care, dealtfel, a fost publicat)[3]) de natură net homosexuală şi masochistă, în care un bărbat, care nu-i decît o imagine de substituire a medicului, ameninţa pe analizat cu o spadă. Aceasta îi aminti de o întîmplare pe care o citise în *Cîntecul Nibelungilor* şi unde este vorba de o sabie pe care Sigurd ar fi aşezat-o între el şi Brunhilda adormită. Aceeaşi întîmplare figurează şi în legenda lui Arthur, pe care omul nostru o cunoştea de asemenea. Sensul actului simptomatic devine în acest fel de înţeles. Medicul îşi plasase stetoscopul între el şi pacientele sale, exact cum Sigurd îşi aşezase sabia între el şi femeia pe care nu trebuia s-o atingă. Era un act de compromis care trebuia să servească două scopuri: să-i trezească, în prezenţa unei paciente seducătoare, dorinţa sa refulată de a avea cu ea raporturi sexuale şi să-i reamintească în acelaşi timp că această dorinţă nu putea fi satisfăcută. Era vorba, ca să zicem aşa, de o armă împotriva asalturilor tentaţiei. Voi mai adăuga că în copilărie fusese puternic impresionat de aceste versuri din *Richelieu* de Lord Lytton:

Beneath the rule of men entirely great
The pen is mightier than the sword[4]),

că el a devenit un scriitor fecund şi că se serveşte de un stilou uriaş. Întrebîndu-l: „Ce nevoie ai de o asemenea unealtă de scris?", el îmi răspunse: „Am atîtea lucruri de exprimat". Această analiză ne arată o dată mai mult ce profunzimi ale vieţii psihice ne dezvăluie actele aşa-zis „inofensive, lipsite de sens", şi la ce fragedă vîrstă începe să se dezvolte tendinţa de simbolizare".

Mai pot cita un caz din practica mea psihoterapeutică, în care o mînă care se juca cu un cocoloş de pîine mi-a revelat lucruri interesante. Pacientul meu era un băiat în vîrstă de abia 13 ani, atins de doi ani de o isterie gravă şi care, după o lungă şedere într-un staţionar hidroterapic, mi-a fost încredinţat în vederea unui tratament psihanalitic. După părerea mea, el trebuie să se fi dedat anumitor experienţe sexuale şi acum era torturat, dată fiind vîrsta, de probleme de ordin sexual. M-am ferit totuşi de a-i veni în ajutor prin a-i da explicaţii, căci voiam să dovedesc încă odată soliditatea ipotezelor mele. Trebuia, deci, să caut calea de urmat pentru a obţine această verificare. Or, într-o zi, am fost izbit de următorul fapt: el învîrtea ceva între degetele mîinii sale drepte, băga mîna în buzunar, unde degetele sale continuau

[3]) *Freud's Theory of Dreams*, Americ. Journ. of Psychoanal., 1910, nr. 7, April, p. 301.

[4]) Sub guvernarea oamenilor cu adevărat mari, / Condeiul este mai puternic decît sabia. Cf. Oldhams: „I wear my pen as other do their sword" (Îmi port condeiul cum alţii îşi poartă sabia). (Nota trad.)

să se joace, le scotea din nou, şi aşa mai departe. L-am întrebat ce avea în mînă. Drept răspuns, el desfăcu degetele. Era miez de pîine, din care făcuse un bulgăraş. În şedinţa următoare aduse o altă bucăţică de pîine şi, în timp ce conversam cu dînsul, făcu din miez, cu o rapiditate extraordinară şi cu ochii închişi, tot felul de figurine care m-au interesat în mod deosebit. Erau nişte omuleţi, asemănători cu idolii preistorici cei mai primitivi, avînd cap, două braţe, două picioare şi, între picioare, un apendice care se termina cu un vîrf lung. Figura abia terminată, el se apuca din nou de treabă. În alte momente, el îşi lăsa opera intactă, însă îi multiplica apendicele, spre a disimula sensul aceluia pe care i-l făcuse între picioare. Voiam să-i dau de înţeles că pricepusem, fără a-i da însă pretextul de a afirma că nu se gîndise la nimic modelîndu-şi omuleţii. Cu această intenţie, l-am întrebat deodată dacă îşi amintea istoria acelui rege roman care, în grădină, răspunsese printr-o pantomimă solului trimis de fiul său. Băiatul pretinse că nu şi-o amintea, cu toate că o învăţase mult mai recent decît mine. El mă întrebă dacă nu cumva făceam aluzie la istoria în care răspunsul fusese scris pe craniul ras al unui sclav: „nu — răspunsei eu — această din urmă anecdotă ţine de istoria grecilor". Şi i-am povestit despre ce este vorba: regele Tarquinius Superbus ordonase fiului său să se strecoare într-o cetate latină vrăjmaşă. Fiul, care izbutise să-şi creeze relaţii secrete în oraş, trimise regelui un mesager însărcinat să-l întrebe ce mai trebuie să facă. Regele nu dădu nici un răspuns, însă, întorcîndu-se în grădină, puse pe sol să repete întrebarea şi, fără a mai spune un cuvînt, reteză cele mai mari şi mai frumoase măciulii de mac. Nu-i rămase mesagerului decît să se ducă la Sextus şi să-i povestească ce văzuse. Sextus înţelese şi avu grijă să suprime prin asasinat pe cetăţenii cei mai notabili ai oraşului. În timp ce îi vorbeam, băiatul încetă de a mai frămînta miezul de pîine, iar cînd am ajuns la pasajul care spunea ce a făcut regele în grădină, şi mai ales la cuvintele „fără a spune un cuvînt, reteză", bolnavul meu, la rîndu-i, reteză capul omuleţului cu iuţeala unui fulger. Deci mă înţelesese şi remarcase că şi eu îl înţelegeam. Am putut începe să-l interoghez făţiş, i-am dat lămuririle care-l interesau şi, în puţină vreme, el fu vindecat de nevroza sa.

Actele simptomatice, din care găsim o varietate inepuizabilă atît la omul sănătos cît şi la omul bolnav, merită interesul nostru din mai multe motive. Ele îi furnizează medicului indicaţii preţioase care îi permit să se orienteze în mijlocul unor situaţii noi sau încă puţin cunoscute. Ele îi dezvăluie observatorului profan tot ceea ce el doreşte să ştie, şi uneori chiar mai mult. Acela care ştie să utilizeze aceste indicaţii, cînd are ocazia trebuie să procedeze cum o făcea regele Solomon care, după legendă, înţelegea limbajul animalelor. Într-o zi am fost rugat să merg să examinez pe un tînăr care se găsea la mama sa. Primul lucru care m-a frapat cînd îl văzui, fu o pată mare, albă, pe pantalonii săi, pată care, judecînd după marginile ei caracteristice, trebuia să provină de la un albuş de ou. După un scurt moment de încurcătură, tînărul se scuză, spunînd că, fiind un pic răguşit, înghiţise un ou crud, din care puţin albuş îi cursese pe pantaloni. Pentru a-şi confirma spusele, îmi arătă o farfurie pe care încă se mai găseau cojile. Provenienţa petei suspecte părea deci explicată în modul cel mai firesc. Dar cînd mama

sa ne lăsă între patru ochi, îi mulţumii de a-mi fi înlesnit, în felul arătat, diagnosticul şi am putut fără nici o dificultate să obţin de la dînsul mărturisirea că se masturba. Altădată, am avut de examinat o doamnă pe cît de bogată pe atît de vanitoasă şi de proastă şi care avea obişnuinţa de a răspunde la întrebările medicului printr-o avalanşă de plîngeri incoerente, care făceau ca diagnosticul să fie deosebit de dificil. Intrînd, am găsit-o aşezată în faţa unei măsuţe rotunde, unde aranja în grămăjoare nişte florini de argint şi, sculîndu-se, ea răsturnă pe parchet cîteva piese. O ajutai să le strîngă şi nu întîrziai să o întrerup, cînd începuse să-mi descrie mizeria ei, întrebînd-o: „Distinsul dumneavoastră ginere v-a făcut să pierdeţi tot atîţia bani cîţi aveţi aici?" Ea îmi răspunse printr-un *nu!* iritat, ca după o clipă să-mi vorbească de starea de exasperare în care o aruncase prodigalitatea ginerelui său. Trebuie să adaug că n-am mai văzut-o niciodată de atunci, deoarece nu întotdeauna îţi faci prieteni printre cei cărora le dezvălui semnificaţia actelor lor simptomatice.

Dr. J. E. G. van Emden (Haga) relatează un alt caz de mărturie „prin act simptomatic": „Calculînd notele de plată, chelnerul dintr-un mic restaurant din Berlin pretinse că preţul unui anumit fel de bucate a crescut cu 10 pfenigi. Întrebîndu-l de ce această majorare nu figura pe lista de bucate, el răspunse că desigur era vorba de o omisiune, că el era sigur de ceea ce spune. Punînd banii în buzunar, el scăpă pe masă, chiar în faţa mea, o piesă de zece pfenigi. „Acum ştiu că m-ai tras pe sfoară. Îmi dai voie să mă documentez la casă?" — „Pardon, poftim... o clipă... şi dispăru. Se înţelege de la sine că nu m-am opus retragerii sale, şi cînd, zece minute mai tîrziu, reveni scuzîndu-se că, printr-o greşeală de neînchipuit, confundase un fel de mîncare cu altul, i-am dat din nou cei 10 pfenigi, ca recompensă pentru contribuţia sa la psihopatologia vieţii cotidiene".

Observîndu-i pe oameni în timp ce iau masa, avem prilejul să surprindem actele simptomatice cele mai frumoase şi mai instructive.

Iată ce povesteşte Dr. Hanns Sachs:

„Am avut ocazia să asist la supeul unei perechi mai în vîrstă, cu care sînt înrudit. Femeia are o boală de stomac şi ţine un regim riguros. Cînd se aduse friptura, soţul o rugă pe femeie, care nu avea voie să se atingă de acest fel de mîncare, să-i dea muştarul. Femeia deschide bufetul, scoate un flacon mic care conţinea picăturile pe care le ia ea şi le aşază în faţa soţului. Între vasul cu muştar în formă de butoiaş şi flaconul cu picături nu era — evident — nici o asemănare susceptibilă de a explica confuzia. Şi totuşi femeia nu-şi observă greşeala decît atunci cînd soţul îi atrase atenţia, rîzînd, asupra a ceea ce făcuse. Inutil să mai insistăm asupra semnificaţiei acestui act simptomatic".

Datorez doctorului Bernh. Dattner (Viena) comunicarea unui preţios caz de acest gen, care a fost foarte abil utilizat de către observator:

„Iau dejunul la restaurant cu colegul meu de la filozofie, Dr. H. El îmi povesteşte despre dificultăţile situaţiei de stagiar şi adaugă în legătură cu aceasta că, înainte de a-şi termina studiile, intrase în calitate de secretar al ministrului plenipotenţiar al statului Chile. „Apoi minis-

trul a fost înlocuit şi nu m-am mai prezentat celui nou". Şi în timp ce el pronunţă această din urmă frază, duce la gură o bucată de prăjitură, însă îi cade de pe cuţit, ca din cauza stîngăciei. Prind din zbor sensul ascuns al acestui act simptomatic şi îi spun, ca în treacăt, colegului meu prea puţin familiarizat cu psihanaliza: „Ai lăsat să cadă o bucată cît toate zilele". El nu observă că cuvintele mele pot să se raporteze tot aşa de bine la actul său simptomatic, şi repetă cu o vivacitate surprinzătoare cuvintele mele: „Da, a fost într-adevăr o bucată cît toate zilele, cea pe care am scăpat-o". Şi el îşi descărcă sufletul, povestindu-mi, fără a omite nici un amănunt, despre stîngăcia sa care i-a lipsit de un post bine plătit. Semnificaţia actului simptomatic apare limpede, dacă ne gîndim că colegul meu trebuie să fi încercat o anumită jenă spre a-mi vorbi, mie care nu-l cunoşteam decît puţin, despre situaţia sa materială precară. Ideea pe care el voia s-o refuleze a determinat un act simptomatic care a exprimat în mod simbolic ceea ce trebuia să rămînă ascuns, dîndu-i astfel interlocutorului meu un mijloc de uşurare care-şi avea sursa în inconştient".

Exemplele care urmează arată ce semnificaţie poate avea faptul de a-ţi însuşi în mod involuntar un obiect aparţinînd altei persoane.

Dr. B. Dattner: „Unul dintre colegii mei face o vizită uneia dintre prietenele sale din copilărie, prima vizită după căsătoria acesteia. Vorbindu-mi de acest mic eveniment, îşi exprimă mirarea de a fi fost obligat, contrar intenţiei sale, să prelungească puţin această vizită, şi în acelaşi timp îmi mărturiseşte că a comis acolo un act ratat bizar. Soţul prietenei, care luase şi el parte la conversaţie, începu la un moment dat să caute cutia cu chibrituri care (colegul meu îşi aminteşte foarte bine) se găsea pe masă atunci cînd el a intrat în cameră. A fost căutată peste tot, colegul meu se scotoci prin buzunare, zicîndu-şi că, din nebăgare de seamă, ar fi putut să şi-o *aproprieze*, dar zadarnic. Numai după mai mult timp găsi cutia, într-adevăr într-un buzunar, şi cu acest prilej fu frapat de faptul că în ea nu se afla decît un chibrit. Două zile mai tîrziu, el visă că cutia reprezintă un simbol, prietena sa din copilărie avînd în vis rolul de personaj central. Aceasta confirmă explicaţia pe care i-am dat-o eu, anume că, prin actul său ratat (apropierea involuntară a cutiei); el voise să-şi afirme dreptul de prioritate şi de posesiune exclusivă (nu era decît un singur chibrit în cutie)".

Dr. Hanns Sachs: „Bona noastră are slăbiciune pentru o anumită prăjitură. Faptul este incontestabil, deoarece acesta era singurul fel de mîncare pe care nu-l strica niciodată. Într-o duminică ea aduse prăjitura şi o puse pe o mescioară, luă apoi farfuriile în care se servise pînă atunci şi le aşeză pe tava pe care adusese prăjitura. Dar, în loc de a ne-o servi, puse şi prăjitura pe teancul de farfurii şi duse totul la bucătărie. La început crezurăm că mai avea ceva de dichisit la prăjitură, însă cînd am văzut că nu mai vine, soţia mea s-a hotărît s-o recheme şi a întrebat-o: „Dar cu prăjitura ce-ai făcut, Betty?" A trebuit să i se atragă atenţia asupra a ceea ce făcuse, anume că o încărcase pe tavă, o luase la bucătărie şi o pusese undeva pe o masă sau aiurea „fără să ia aminte la ceea ce face". A doua zi, cînd voirăm să mîncăm restul de prăjitură, soţia mea constată că bona nici nu se atinsese de porţia care-i era rezervată. Întrebată asupra motivelor acestei reţineri, ea răspunse, uşor încurcată, că nu avea poftă s-o mănînce. Atitudinea infantilă a fetei este vizibilă în tot acest fapt: mai întîi aviditatea de copil care nu vrea să împartă cu nimeni obiectul dorinţei sale; apoi reacţia de ciudă nu mai puţin infantilă: pentru că nu pot mînca singură toată prăjitura, prefer să nu iau nici o firimitură, — n-aveţi decît s-o mîncaţi voi, toată".

Actele accidentale sau simptomatice care se referă la viaţa conjugală au adesea cele mai adînci semnificaţii şi pot inspira credinţe în semne prevestitoare acelora care nu sînt familiarizaţi cu psihologia inconştientului. Nu este de bun augur cînd o tînără femeie îşi pierde verigheta în cursul călătoriei de nuntă. Este adevărat că verigheta, care a fost pusă din neatenţie într-un loc neobişnuit, cel mai adesea este regăsită. Cunosc o femeie divorţată care, cu mult timp înainte de divorţ, adesea greşea, semnînd cu numele ei de fată hîrtiile privitoare la administrarea bunurilor sale. Într-o zi, fiind în vizită la nişte tineri însurăţei, am auzit-o pe tînăra femeie povestind, cu hohote de rîs, că ducîndu-se, la întoarcerea din călătoria de nuntă, să-şi vadă sora, aceasta îi propuse s-o însoţească prin magazine la cumpărături, în vreme ce soţul se va duce să-şi vadă de afacerile lui. Pe stradă ea zări, pe trotuarul opus, un domn a cărui prezenţă acolo părea s-o urmărească, şi îi spuse surorii sale: „Ia te uită, ai zice că ăla e domnul L.". Ea uitase că domnul L. era, de mai multe săptămîni, soţul ei. M-am simţit indispus ascultînd această istorie, însă m-am abţinut de la orice concluzie. Nu mi-am reamintit de această mică întîmplare decît după mulţi ani, cînd căsnicia respectivă a luat o întorsătură dintre cele mai nefericite.

Din lucrările foarte interesante ale lui A. Maeder, publicate în limba franceză [5]), împrumut observaţia care urmează, care ar fi putut figura tot atît de bine şi în capitolul despre *Uitare*:

„Une dame nous racontait récemment qu'elle avait oublié d'essayer sa robe de mariage et s'en souvint la veille du mariage à huit heures du soir, alors que la couturière désespérait de voir sa cliente. Ce détail suffit à montrer que la fiancée ne se sentait pas très heureuse de porter une robe d'épouse, qu'elle cherchait à oublier cette idée pénible. Elle est aujourd'hui... divorcée" [6]).

Unul dintre prietenii mei, care ştie să observe şi să interpreteze semnele, mi-a spus că marea tragediană Eleonora Duse a săvîrşit, într-unul din rolurile sale, un act simptomatic care demonstrează profunzimea jocului ei. Este vorba de o dramă de adulter: tocmai avusese o explicaţie cu soţul ei şi se afla scufundată în gînduri, în timp ce seducătorul se apropia de dînsa. În acest scurt interval ea se juca cu verigheta pe care o purta pe deget: o scotea, o punea la loc, iarăşi o scotea. Iată-o gata să cadă în braţele celuilalt.

[5]) Alph. Maeder, *Contributions à la psychopathologie de la vie quotidienne*, Archives de Psychologie, T. VI, 1906.

[6]) „O doamnă ne povestea recent că a uitat să meargă să-şi probeze rochia de nuntă, amintindu-şi de aceasta în ajunul cununiei, la ora 8 seara, cînd croitoreasa îşi pierduse speranţa de a-şi mai vedea clienta. Acest detaliu este suficient ca să demonstreze că logodnica nu prea era fericită să poarte o rochie de mireasă, că ea căuta să uite această reprezentare neplăcută. Astăzi ea este... divorţată". (Nota trad.)

De aceasta se leagă și ceea ce Th. Reik (*Internat. Zeitschr. f. Psychoanalyse*, III, 1915) povestește în legătură cu alte acte simptomatice pe tema verighetei:

„Cunoaștem actele simptomatice săvîrșite de soți, care constau în scoaterea și repunerea mașinală a verighetei. Colegul meu K. a săvîrșit o serie întreagă de acte simptomatice de acest fel. O tînără fată pe care o iubea îi făcu cadou un inel, spunîndu-i să nu-l piardă, pierderea inelului însemnînd că el n-o mai iubește. Așa se face că el era mereu obsedat de teama de a nu pierde inelul. Cînd i se întîmpla să și-l scoată, de exemplu pentru a se spăla pe mîini, uita cu regularitate locul unde-l pusese și adesea nu-l regăsea decît după lungi căutări. Cînd punea o scrisoare la cutia poștală se temea totdeauna ca nu cumva o mișcare stîngace în fanta cutiei să nu-i smulgă inelul și acesta să cadă în fundul cutiei, dimpreună cu scrisoarea. Într-o zi el execută mișcarea atît de bine că accidentul de care se temea deveni o realitate. Era ziua în care expedia o scrisoare de adio uneia din vechile sale amice, față de care se simțea vinovat. În momentul în care el lăsa scrisoarea să cadă în cutie, fu cuprins de dorința de a o revedea pe această femeie, dorință care intră în conflict cu afecțiunea sa pentru actuala amică“.

În legătură cu aceste acte simptomatice care au ca obiect inelul sau verigheta, constatăm încă o dată că nu există descoperire a psihanalizei care să nu fi fost de multă vreme presimțită de poeți. În romanul lui Fontane *Înainte de furtună*, consilierul de justiție Turgany a spus următoarele la un joc de gajuri: „Credeți-mă, doamnelor, remiterea unui gaj dezvăluie uneori misterele cele mai profunde ale naturii“. Printre exemplele pe care le citează în sprijinul afirmației sale, este unul care merită un interes deosebit. „Îmi amintesc — spune el — de soția unui profesor, la vîrsta împlinirii, care își punea de fiecare dată în gaj verigheta, pe care și-o scotea din deget. Permiteți-mi să nu vă relatez nimic despre fericirea conjugală a celor doi“. Și continuă: „În aceeași societate se găsea un domn care nu ostenea să depună pe genunchii acestei doamne briceagul său cu zece lame, cu tirbușon și brichetă, pînă ce acest briceag-monstru, tăind mai multe fuste de mătase, a dispărut prin găurile acestora, spre marea indignare a publicului“.

Nu este de mirare că un obiect de felul inelului are o semnificație atît de bogată, chiar și atunci cînd nici un sens erotic nu se leagă de dînsul, adică nu este vorba nici de un inel de logodnă, nici de o verighetă. Dr. M. Kardos mi-a pus la dispoziție următorul exemplu de act ratat de acest fel:

„Acum cîțiva ani, un ins mult mai tînăr decît mine și care îmi împărtășea ideile, a vrut să se asocieze la lucrările mele și să adopte față de mine o atitudine pe care voi numi-o de discipol. Ca un anumit prilej, eu i-am oferit un inel care a provocat din parte-i un mare număr de acte simptomatice sau ratate, aceasta ori de cîte ori relațiile noastre erau tulburate de o neînțelegere. Foarte de curînd, el mi-a împărtășit următorul fapt, deosebit de interesant și de transparent: sub un pretext oarecare, el nu veni la una din întîlnirile noastre săptămînale, în cursul cărora noi aveam ocazia să facem pe-ndelete schimburi de idei. În realitate el preferase să se întîlnească cu o tînără doamnă, cu care

stabilise întîlnirea la aceeași oră. A doua zi el observă, însă cînd era destul de departe de casă, că uitase să-și pună inelul. Nu s-a neliniștit peste măsură, zicîndu-și că îl va fi lăsat, desigur, pe noptieră, unde avea obiceiul să-l pună în fiecare seară, fiind convins că îl va regăsi la întoarcere. Imediat ce a sosit acasă, începu să caute inelul, dar în zadar: nu era nici pe noptieră și nici altundeva. În cele din urmă își aminti că, urmînd o obișnuință pe care și-o formase de mai bine de un an, pusese inelul pe noptieră, alături de un mic briceag. Se gîndi că, fiind distrat, va fi pus inelul în buzunar, laolaltă cu briceagul. Băgă deci mîna în buzunarul jiletcii și, într-adevăr, găsi acolo inelul.

„Verigheta în buzunarul jiletcii“, sună un proverb popular adresat soțului care-și propune să-și înșele soția. Conștiința vinovăției îl împinsese mai întîi să-și aplice singur o pedeapsă: „Nu mai meriți să porți acest inel“, pentru ca apoi să-și mărturisească infidelitatea, sub forma unui act ratat care, e adevărat, nu avea martori. Nu i s-a întîmplat să-și mărturisească mica sa „infidelitate“ decît pe ocolite prin intermediul (cum, dealtminteri, era de prevăzut) unei povestiri“.

De asemenea, cunosc un domn în vîrstă care s-a căsătorit cu o fată foarte tînără și care, în loc să plece imediat în călătorie de nuntă, preferă să-și petreacă prima noapte cu tînăra sa soție într-un hotel din capitală. Abia ajuns la hotel, constată cu neliniște că portofelul care conținea suma destinată călătoriei de nuntă dispăruse. A avut destul timp să telefoneze servitorului său, care găsise portofelul într-un buzunar al hainelor pe care proaspătul căsătorit le îmbrăcase pentru ceremonia cununiei. Reintrat în posesia portofelului, putu să plece a doua zi în călătorie cu tînăra sa femeie. Însă, așa cum se temuse, în timpul nopții fusese „incapabil“ să-și îndeplinească datoria conjugală.

Este consolator gîndul că, în imensa majoritate a cazurilor cînd oamenii pierd un lucru, ei săvîrșesc un act simptomatic și, astfel, pierderea obiectului corespunde unei intenții secrete a aceluia care suportă paguba. Adesea, însă, pierderea obiectului nu dovedește decît lipsa de valoare a acestuia sau lipsa de stimă față de persoana care ni l-a dat. Tendința de a pierde un obiect determinat provine dintr-o asociație de idei simbolică între acest obiect și altele, mult mai importante, tendința fiind transferată de la acestea din urmă. Pierderea de obiecte prețioase, pe de altă parte, poate exprima sentimentele cele mai variate: poate fi reprezentarea simbolică a unei idei refulate, deci un avertisment la care nu ne aplecăm urechea bucuroși, sau (înainte de toate) ea trebuie considerată ca un sacrificiu oferit obscurelor puteri care ne guvernează viața și al căror cult încă se mai menține printre noi.

Iată cîteva exemple în sprijinul acestor teze privitoare la pierderea de obiecte:

Dr. B. Dattner: „Un coleg îmi spune că și-a pierdut întîmplător un stilou pe care-l avea de vreo doi ani și la care ținea mult, considerîndu-l foarte comod. Analiza revelă următoarea situație. În ajun, colegul meu primise de la cumnatul său o scrisoare cu totul neplăcută, care se termina cu cuvintele: „Dealtfel nu am nici timp, și nici nu doresc să încurajez superficialitatea și lenea ta“. Impresia provocată de această scrisoare fu așa de puternică încît a doua zi el își pierdu stiloul

pe care-l primise în *dar tocmai de la acest cumnat*, fiind un fel de sacrificiu, ca el să nu mai datoreze nimic acestuia din urmă".

O doamnă pe care o cunosc, pierzîndu-şi mama, se abţinu, fireşte, de la frecventarea teatrelor. Aniversarea morţii trebuind să expire în cîteva zile, ea se lăsă antrenată de prieteni şi luă un bilet pentru un spectacol deosebit de interesant. Ajunsă la teatru, constată pierderea biletului. Ea crede că, din neatenţie, l-a aruncat odată cu biletul de tramvai, cînd a coborît. Această doamnă se laudă că niciodată n-a pierdut nimic din neatenţie.

Se poate admite că şi o altă pierdere, pe care ea a suferit-o, are de asemenea motivele ei. Sosind într-o staţiune termală, ea se decide să facă o vizită într-o pensiune de familie, unde fusese găzduită cu ocazia unui sejur anterior. Este primită aici ca o veche cunoştinţă, invitată la cină şi, cînd vrea să plătească, este refuzată, ceea ce îi cam displace. I se acordă doar permisiunea de a-i lăsa ceva servantei şi ea deschide poşeta pentru a scoate un bilet de 1 marcă. Seara, servitorul pensiunii îi aduce un bilet de 5 mărci pe care-l găsise sub masă şi care, după cum credea stăpîna pensiunii, nu-i putea aparţine decît ei. Deci ea îl scăpase, în timp ce căuta în poşetă biletul pe care voia să-l dea bacşiş bonei. Probabil că ea ţinea să-şi plătească totuşi trataţia.

Într-o comunicare destul de lungă [7]), O t t o R a n k a recurs la analiza viselor pentru a face să reiasă caracterul de „sacrificiu" inerent acestui act şi a-i degaja raţiunile profunde [8]). Interesant este că autorul arată că nu numai pierderea de obiecte este determinată de motive ascunse, dar că adesea acelaşi lucru se poate spune şi despre *găsirea* de obiecte. Observaţia care urmează arată în ce sens trebuie să înţelegem această propoziţie. Este evident că, în cazul pierderii, obiectul este dat, pe cînd în cazul *găsirii* lui, el trebuie să fie dorit.

„O tînără fată, care trăieşte încă pe cheltuiala părinţilor, vrea să-şi cumpere o bijuterie ieftină. Ea se interesează de preţul obiectului care o tentează, însă, spre regretul ei, află că aceasta depăşeşte economiile sale. Nu-i mai lipsesc decît două coroane ca să-şi poată oferi acea mică bucurie. Foarte tristă, ea se îndreaptă spre casă de-a lungul străzilor foarte animate la ora aceea. Într-un loc din cele mai frecventate şi cu toate că, după cîte afirma, era adînc scufundată în gîndurile ei, ea zăreşte pe jos o bucăţică de hîrtie, pe lîngă care trece neatentă. Dar apoi ea se răzgîndeşte, se apleacă şi o culege, constatînd, spre uimirea ei, că este un bilet de două coroane, împăturit. Ea se gîndeşte : „Numai o fericită întîmplare mi-l trimite, ca să-mi pot cumpăra bijuteria", şi îşi propune să facă calea-ntoarsă pentru a-şi realiza intenţia. Însă, în acelaşi moment, ea consideră că nu e bine s-o facă, deoarece banii găsiţi poartă noroc şi trebuie să-i păstrezi.

Analiza care ne poate face să înţelegem acest act accidental se degajează singură din situaţia dată, fără să fie nevoie să interogăm persoana interesată. Printre ideile care o preocupau pe tînăra fată în timp ce se întorcea acasă, desigur că în primul rînd figura aceea despre să-

[7]) *Das Verlieren als Symptomhandlung*, Zentralbl. f. Psychoanalyse, I, 10/11.

[8]) Alte comunicări pe aceeaşi temă în Zentralblatt für Psychoanalyse, II, şi Intern. Zeitschrift für Psychoanalyse, I, 1913.

răcia şi jena ei materială, aşa că putem presupune că această idee era asociată cu dorinţa de a vedea această situaţie încetînd cît mai curînd. Este mai mult decît probabil că gîndindu-se la satisfacerea modestei dorinţe de a avea bijuteria care o tenta, ea se întreba care ar fi mijlocul cel mai lesnicios de a completa suma necesară, şi este cu totul firesc ca ea să-şi fi spus că dificultatea ar fi rezolvată în modul cel mai simplu cu putinţă, dacă ar găsi suma de două coroane, care-i lipsea. Astfel inconştientul ei (sau preconştientul) era orientat spre „găsire", chiar dacă presupunem că, atenţia fiindu-i absorbită de altceva (era „adînc cufundată" în gîndurile ei), ideea unei atari posibilităţi nu-i atingea conştiinţa. Amintindu-ne de alte cazuri analoage, care au fost analizate, putem chiar să afirmăm că „tendinţa de a căuta", *inconştientă*, poate să ducă la un rezultat pozitiv mai uşor decît atenţia orientată conştient. Altfel ar fi greu să explicăm de ce tocmai această persoană, printre alte sute care urmau acelaşi drum, a făcut descoperirea, uimitoare prin ea însăşi, şi aceasta în ciuda întunericului care cădea şi a înghesuielii mulţimii grăbite. Spre a arăta întreaga forţă a acestei tendinţe inconştiente sau preconştiente, este suficient să cităm faptul ciudat că după prima sa descoperire tînăra noastră fată a mai făcut una : ea găsi o batistă într-un loc întunecos şi singuratic de pe o stradă mărginaşă. Or, faptul de a fi găsit biletul de două coroane dîndu-i satisfacţia pe care o aştepta, este sigur că dorinţa de a mai găsi ceva era complet străină de conştiinţa sa şi, în orice caz, nu-i mai putea călăuzi şi dirija atenţia" [9]).

Trebuie spus că tocmai actele simptomatice de acest fel ne deschid cel mai bine accesul la cunoaşterea vieţii psihologice intime a omului.

Din marele număr de acte simptomatice izolate pe care le cunosc, voi cita unul al cărui sens profund ni se revelează fără a mai fi nevoie să recurgem la analiză. El ne arată cît se poate de bine condiţiile în care aceste acte se produc, fără ca persoana interesată să observe acest lucru şi, pe deasupra, ne autorizează să facem o remarcă de mare importanţă practică. În cursul unui voiaj de vacanţă, mi s-a întîmplat să fiu obligat să rămîn mai multe zile în acelaşi loc, spre a aştepta sosirea unui tovarăş de călătorie. Între timp am făcut cunoştinţă cu un tînăr care părea şi el să se simtă singur şi care se întovărăşi bucuros cu mine. Cum locuiam în acelaşi hotel, fireşte că luam masa împreună şi ne făceam plimbările împreună. În după-amiaza celei de a treia zile el mă vesti deodată că seara trebuia să-şi aştepte soţia, care sosea cu expresul. Interesul meu psihologic fu trezit de faptul că încă în cursul dimineţii mă frapase modul în care el respinsese proiectul unei excursii importante, iar în cursul micii noastre plimbări refuzase să meargă pe un anumit drum, deoarece îl găsea prea povîrnit şi primejdios. În timpul plimbării de după-amiază îmi spuse pe neaşteptate să nu întîrzii de la cină din cauza lui, să mănînc fără dînsul, dacă-mi era foame, căci, în ceea ce-l priveşte, nu va cina înainte de sosirea soţiei sale. Am înţeles aluzia şi m-am aşezat la masă, în timp ce el se duse la gară. A doua zi dimineaţă ne întîlnirăm în faţa hotelului. Mă prezentă soţiei sale şi adăugă : „Dejunaţi cu noi ?" Aveam de cumpărat ceva dintr-un magazin

[9]) Intern. Zeitschrift für Psychoanalyse, III, 1915.

apropiat, aşa că am promis să revin numaidecît. Intrînd în sala de mese, am găsit perechea instalată, amîndoi de aceeaşi parte, la o mică masă de lîngă fereastră. În faţa lor nu se afla decît un jilţ, al cărui spătar şi loc de şezut erau acoperite de impermeabilul voluminos al soţului. Am înţeles pe deplin sensul acestei situaţii, care desigur nu era intenţională, dar cu atît mai semnificativă. Parcă voia să spună: „Aici nu mai e loc pentru tine, eşti de prisos". Soţul n-a observat că rămăsesem în picioare în faţa mesei, însă soţia sa îi dădu cu cotul şi-i şopti: „Ţi-ai pus impermeabilul pe jilţul acestui domn".

În legătură cu acest fapt, ca şi cu altele analoage, mi-am spus de multe ori că actele neintenţionale de acest gen trebuie în mod necesar să devină o sursă de neînţelegeri în relaţiile dintre oameni. Acela care săvîrşeşte un astfel de act, fără a-i da vreo atenţie, nu şi-l atribuie şi nu se socoate responsabil. Cît despre acela care este, ca să zicem aşa, vizat de o astfel de acţiune, suportîndu-i consecinţele, acesta îi atribuie partenerului său intenţii şi gînduri pe care acesta nu şi le recunoaşte, el pretinde a cunoaşte despre viaţa psihică a celui din urmă mai mult decît acesta a dezvăluit. Autorul unui act simptomatic este cît se poate de contrariat cînd este pus în faţa concluziilor trase de alţii. El declară că aceste concluzii sînt false şi lipsite de temei, deoarece el nu are conştiinţa intenţiei care a prezidat actul său. Astfel că el sfîrşeşte prin a se plînge că este neînţeles sau rău înţeles de către ceilalţi. În fond, neînţelegerile de acest fel ţin de faptul că înţelegem mai mult şi mai adînc. Cu cît doi oameni sînt mai „nervoşi", cu atît vor exista mai multe prilejuri de ceartă între ei, fiecare din ei declinîndu-şi responsabilitatea cu atît mai multă energie cu cît o va atribui celuilalt. Este aici o pedeapsă pentru lipsa noastră de sinceritate interioară: sub masca uitării şi a confuziei, invocînd pentru justificarea lor absenţa oricărei rele intenţii, oamenii îşi exprimă sentimente şi pasiuni pe care ar face mai bine să le mărturisească ca atare, atît în ceea ce-i priveşte pe ei, ca şi pe ceilalţi, din moment ce nu sînt în stare să şi le domine. Într-adevăr, în general putem afirma că fiecare practică în mod constant analiza semenilor săi, pe care sfîrşeşte prin a-i cunoaşte mai bine decît pe sine însuşi. Drumul pentru a ne conforma preceptului γνῶθι σεαυτόν [10]), trebuie să treacă prin studiul propriilor noastre acte şi omisiuni, aparent accidentale.

Dintre toţi poeţii care s-au pronunţat asupra micilor acte simptomatice sau acte ratate, ori s-au servit de ele, puţini sînt cei care au întrevăzut atît de bine natura lor ascunsă şi au clarificat atît de făţiş situaţiile pe care le determină acestea, cum a făcut-o Strindberg (al cărui geniu a fost înlesnit, dealtfel, de propria sa stare psihică, profund anormală).

Dr. Karl Weiss (Viena) a atras atenţia auspra următorului pasaj din una din scrierile sale (*Internat. Zeitschr. f. Psychoanal.*, I, 1913, p. 268):

„După o clipă, contele sosi într-adevăr şi se apropie calm de Estera, ca şi cum i-ar fi dat o întîlnire.

[10]) *Gnothi seauton*, = Cunoaşte-te pe tine însuţi!, maximă înscrisă pe frontispiciul templului lui Apollo din Delfi şi pe care Socrate şi-a însuşit-o ca laitmotiv al filozofiei sale. (Nota trad.)

— Aştepţi demult? întrebă el cu o voce înăbuşită.

— De şase luni, o ştii, răspunse Estera. M-ai văzut azi, cumva?

— Da, mai înainte, în tramvai. Şi te priveam drept în ochi, încît credeam că-ţi vorbesc.

— S-au petrecut multe de-atunci.

— Da, iar eu credeam că totul s-a sfîrşit între noi.

— Cum aşa?

— Toate mărunţişurile pe care le-am primit de la tine s-au spart, s-au stricat, într-un mod foarte misterios. Dar aceasta e ştiută de mult.

— Zău? Acum îmi amintesc o mulţime de cazuri pe care le consideram ca pe nişte simple efecte ale hazardului. Într-o zi am primit de la bunica mea un pince-nez. Era pe vremea cînd mai eram bune prietene. Lentilele erau din cristal de stîncă şlefuit şi-mi erau foarte folositoare cînd practicam autopsii. Acest pince-nez era o adevărată minune pe care o păstram cu grijă. Într-o zi am terminat-o cu bătrîna, ea s-a înfuriat pe mine. Or, la prima autopsie care a urmat după această ceartă, lentilele căzură din ramă, fără nici o pricină. Am crezut că e vorba de un simplu accident şi am dat pince-nez-ul la reparat. El, însă, continua să-mi refuze serviciile sale. L-am înfundat într-un sertar şi habar n-am ce mai e cu el.

— Ciudat! Aceste obiecte legate de vedere sînt cele mai sensibile. Am primit de la un amic o lornetă de teatru, foarte bine acomodată cu ochii mei, încît era o adevărată plăcere să mă servesc de dînsa. Într-o zi, eu şi amicul meu, devenirăm duşmani. Asta, ştii, se întîmplă fără cauză aparentă, ca şi cum deodată ai găsi că n-are nici un rost să mai păstrezi relaţii cu celălalt. Voind să mă servesc, pentru prima oară după această întîmplare, de lorneta mea, am constatat că nu mai văd clar. Cele două lentile mi se păreau prea apropiate şi vedeam o imagine dublă. Inutil să-ţi spun că nu se stricase nimic: lentilele nu se apropiaseră şi nici distanţa dintre ochii mei nu crescuse. Era unul din acele miracole care se petrec zilnic şi pe care un prost observator nu le înregistrează. Explicaţia? *Forţa psihică a urii este mai mare decît credem.* Apropo: inelul pe care mi l-ai dat, nu mai are piatră, am pierdut-o. Şi e imposibil să-l repar, imposibil. Oare vrei să te desparţi de mine?... *(Die gotischen Zimmer*, pp. 258 şi urm.)".

Astfel şi în domeniul actelor simptomatice observaţia psihanalitică trebuie să acorde prioritate scriitorilor. Ea nu face decît să repete ceea ce aceştia au afirmat demult. Wilhelm Stross îmi atrage atenţia asupra unui pasaj din celebrul roman umoristic al lui Lawrence Sterne[11]) *Tristram Shandy* (partea a VI-a, cap. V):

„Nu sînt nicidecum mirat că Grigore de Nazians, observînd gesturile repezite ale lui Iulian, a prezis că acesta va deveni într-o zi renegat; sau că sfîntul Ambrozie l-a alungat pe al său Amanuen, din cauza mişcărilor necuviincioase făcute de acesta cu capul, pe care-l întorcea la dreapta şi la stînga ca pe un îmblăciu; sau că Democrit care, văzîndu-l pe Protagoras făcînd o legătură de crengi, crenguţele cele mai

[11]) Scriitor englez care a trăit cu mult înainte de apariţia psihanalizei (1713—1768), scrierea sa cea mai cunoscută fiind *The Life and Opinions of Tristram Shandy Gentleman* (1759—1767). (Nota trad.)

subţiri punîndu-le la mijloc, a tras din aceasta concluzia că Protagoras era un savant. Există mii de deschideri invizibile — continuă tatăl meu — prin care un ochi pătrunzător poate vedea dintr-odată ceea ce se petrece într-un suflet. Afirm, adăugă el, că un om cu bun-simţ nu-şi va pune niciodată pălăria pe cap cînd intră într-o casă, după cum nu şi-o va lua de pe cap ieşind, sau, dacă o face, trădează un anumit lucru".

Reproducem încă o mică colecţie de diferite acte simptomatice la persoane sănătoase sau la nevrotici :

Un coleg mai în vîrstă, căruia nu-i place să piardă la cărţi, îşi achită într-o seară o datorie de joc importantă, fără nici un protest, însă făcînd un efort vizibil. După plecarea sa, se descoperi că lăsase, pe locul unde stătuse, aproape tot ceea ce obişnuia să poarte cu dînsul : ochelarii, cutia cu ţigări, batista. Această uitare poate fi tradusă astfel : „Sînteţi nişte tîlhari, frumos m-aţi mai despuiat".

Un bărbat, care din cînd în cînd suferă de impotenţă sexuală (din cauza profundei afecţiuni pe care, de copil, o arătase mamei sale), povesteşte că are obiceiul de a împodobi manuscrisele şi desenele cu litera S., care este iniţiala numelui mamei sale. El nu suportă ca scrisorile pe care le primeşte de acasă să stea pe birou lîngă altele, cu caracter aşa-zicînd profan ; aşa că pe primele le păstrează aparte.

O tînără doamnă deschide brusc uşa de la sala de tratamente, unde se află o altă bolnavă. Ea invocă drept scuză „zăpăceala" ei. Analiza descoperă că a fost împinsă la acest act de aceeaşi curiozitate care o făcea altădată să dea buzna în camera părinţilor. Tinere fete, mîndre de părul lor frumos, ştiu să-l aranjeze atît de bine cu ajutorul pieptenilor şi agrafelor, încît el se desface exact în mijlocul conversaţiei.

Anumiţi oameni pierd, în timpul tratamentului (în poziţia culcată), bani mărunţi, care le scapă pe jos, din buzunarele pantalonilor, recompensînd în acest fel, după puterile lor, munca pe care o cere o oră de tratament.

Acela care-şi uită la medic ochelarii, mănuşile, poşeta, arată prin aceasta că nu pleacă cu dragă inimă şi că va reveni curînd. E. Jones spune : *„One can almost measure the succes with which a physician is practising psychotherapy, for instance by the size of the collection of umbrellas, handkerchiefs, purses and so on, that he could make in a month"* [12]).

Actele cele mai obişnuite, mai neînsemnate şi săvîrşite cu cea mai superficială atenţie, ca de exemplu întorsul ceasului seara, înainte de culcare, stingerea luminii în momentul părăsirii unei încăperi etc., sînt, în anumite ocazii, supuse unor tulburări care dovedesc într-un mod incontestabil influenţa complexelor inconştiente asupra „obişnuinţelor" celor mai solide. M a e d e r povesteşte, în revista *Coenobium*, întîmplarea unui medic de spital care s-a hotărît într-o seară să meargă în oraş pentru o chestiune importantă, cu toate că era de serviciu şi nu avea dreptul să părăsească spitalul. Întorcîndu-se, el fu surprins zărind lumina aprinsă în camera sa, fapt care nu i se întîmplase niciodată ; uitase să stingă lumina atunci cînd ieşise. Nu întîrzie, însă, să descopere raţiunea acestei uitări : văzînd lumină în camera internului său, directorul spitalului nu se putea îndoi de prezenţa sa acolo.

[12]) În l. engleză în textul original : „Se poate aproape măsura succesul cu care un medic practică psihoterapia, de exemplu prin mărimea colecţiei de umbrele, batiste, pungi etc., pe care el o poate aduna într-o lună de zile". (Nota trad.)

Un ins copleşit de griji şi avînd accese de depresiune profundă, mă asigura că în mod regulat găseşte ceasul oprit dimineaţa, atunci cînd i se întîmpla ca seara să se culce cu un sentiment de plictiseală care făcea ca viaţa să-i apară în culorile cele mai sumbre. Uitînd să întoarcă ceasul el exprima deci simbolic faptul că-i este indiferent dacă se va trezi sau nu a doua zi. Un altul, pe care nu-l cunosc personal, îmi scrie : „În urma unei mari nenorociri, viaţa mi s-a părut atît de dură şi de ostilă încît am ajuns să-mi spun zilnic că nu voi mai avea destulă putere să prind ziua de mîine. În acest fel am ajuns să uit să-mi întorc ceasul, fapt ce nu mi s-a mai întîmplat înainte, acesta fiind un act pe care-l făceam maşinal în fiecare seară, înainte de a mă culca. Nu-mi aminteam de această obişnuinţă decît rar, atunci cînd a doua zi aveam o treabă importantă sau care mă interesa în mod deosebit. Să fie acesta, de asemenea, un act simptomatic ? Nu-mi puteam explica această uitare".

Acela care, ca J u n g *(Über die Psychologie der Dementia praecox*, p. 62, 1907) sau ca M a e d e r *(Une voie nouvelle en psychologie : Freud et son école*, Coenobium, Lugano, 1909), vrea să-şi dea osteneala de a fi atenţi la ariile pe care cutare sau cutare persoană le fredonează, adesea involuntar şi fără să observe acest lucru, va găsi că există aproape întotdeauna un raport între textul cîntecului şi o preocupare a persoanei respective.

Determinismul mai adînc care guvernează exprimarea gîndurilor noastre prin cuvinte sau prin scris ar merita, de asemenea, un studiu serios. În general, ne credem liberi de a ne alege cuvintele şi imaginile care să ne exprime ideile. O observaţie mai atentă arată, însă, că adesea consideraţii străine de aceste idei hotărăsc alegerea şi că forma în care ne turnăm ideile reveleazã adesea un sens mai profund, de care noi înşine nu ne dăm seama. Imaginile şi stilul vorbirii de care se serveşte de preferinţă o persoană sînt departe de a fi indiferente atunci cînd este vorba să emitem o judecată asupra acelei persoane. Unele dintre aceste imagini şi maniera de a vorbi sînt adesea aluzii la lucruri care, cu toate că rămîn pe planul al doilea, exercită o influenţă puternică asupra celui care vorbeşte. Cunosc pe cineva care, într-o vreme, în fiece clipă, chiar în conversaţiile abstracte, se servea de următoarea expresie : „Cînd ceva îţi trece deodată prin cap". Or, eu ştiam că acela care vorbea astfel primise, cu puţin timp mai înainte, ştirea că un proiectil rusesc trecuse prin boneta de campanie pe care fiul său, soldat combatant, o avea pe cap.

*

* *

X

ERORILE

Erorile de memorie nu se disting de uitarea cu falsă recunoaştere decît prin faptul că celor dintîi, departe de a fi recunoscute astfel, li se dă crezare. Întrebuinţarea cuvîntului „eroare" pare a se lega şi de o altă condiţie. Vorbim de *eroare,* în loc de a vorbi de *falsă amintire,* cînd în materialele psihice, pe care vrem să le reproducem, ţinem să punem accentul pe realitatea lor obiectivă, adică atunci cînd trebuie să fie amintit altceva decit un fapt din viaţa noastră psihică, mai curînd un lucru care poate fi confirmat sau respins şi de alte persoane. După această definiţie, contrariul unei erori de memorie ar fi ignoranţa [1]).

În cartea mea *Die Traumdeutung* (1900, 7. Auflage, 1922), m-am făcut vinovat de o mulţime de erori cu privire la faptele istorice şi altele, erori care m-au vexat şi mirat cînd am citit cartea tipărită. Un examen puţin mai aprofundat n-a întîrziat să-mi arate că aceste erori nu ţineau nicidecum de ignoranţa mea, ci erau erori de memorie uşor explicabile prin analiză.

1) La pagina 266 (ed. I) vorbesc despre oraşul *Marburg* din Stiria, ca fiind oraşul natal al lui *Schiller.* Aflu cauza acestei erori în analiza unui vis pe care l-am avut în cursul unei călătorii nocturne, cînd am fost trezit de conductorul care anunţa staţia *Marburg.* În acest vis fusese vorba de o carte a lui *Schiller.* Or, Schiller este născut nu în oraşul universitar *Marburg,* ci în oraşul suab *Marbach.* Vă asigur că am ştiut totdeauna acest lucru.

2) La pagina 135, dau tatălui lui *Hannibal* numele de *Hasdrubal.* Această eroare, care mi-a fost deosebit de dezagreabilă, n-a făcut dealtfel decît să confirme concepţia mea asupra erorilor de acest fel. Puţini cititori ai cărţii mele erau mai la curent cu istoria Barchizilor decît mine, care am comis această eroare şi care am lăsat-o să treacă prin trei corecturi. *Tatăl lui Hannibal* se numea *Hamilcar Barcas.* Cît despre *Hasdrubal,* era numele *fratelui lui Hannibal,* ca dealtfel şi acela al cumnatului şi predecesorului său la comandament.

3) La paginile 177 şi 370, afirm că Zeus l-a emasculat şi l-a alungat de la tron pe tatăl său *Chronos.* Din eroare, am devansat cu o generaţie această oroare : mitologia greacă o atribuie lui Chronos faţă de tatăl său *Uranus* [2]).

[1]) „*şi nu uitarea*", am adăuga noi, subliniind o distincţie valabilă. (Nota trad.)

[2]) Eroarea este totuşi îndoielnică : după versiunea orfică a mitului, emascularea lui Chronos a fost opera fiului său Zeus (R o c h e r, *Lexikon der Mythologie*).

Cum se face că memoria mea a fost deficitară în legătură cu acestea, atunci cînd (şi sper că cititorii nu mă vor dezminţi) eu de obicei îmi amintesc cu exactitate fapte din cele mai îndepărtate şi mai puţin obişnuite ? Şi mai ales cum se explică faptul că, în ciuda celor trei corecturi, aceste erori mi-au scăpat, ca şi cum aş fi fost lovit de cecitate ?

G o e t h e a spus despre L i c h t e n b e r g : „În fiecare dintre vorbele sale de duh este ascunsă o problemă". S-ar putea spune la fel despre pasajele citate din cartea mea : îndărătul fiecărei greşeli este ceva refulat sau, mai exact, o absenţă de sinceritate, o deformare care se sprijină pe faptele refulate. Analizînd visele raportate în aceste pasaje, am fost obligat, de însăşi natura subiectelor la care se referau ideile visului, să întrerup la un moment dat analiza, înainte de terminarea acesteia, şi astfel să atenuez printr-o uşoară deformare relieful cutărui sau cutărui detaliu indiscret. Nu puteam să fac altfel şi nu aveam altă alegere, dacă, în general, voiam să citez exemple şi dovezi. Mă găseam într-o situaţie dificilă, decurgînd din însăşi natura viselor, care constă în a exprima ceea ce este refulat, adică inaccesibil conştiinţei. A trebuit totuşi să las de o parte destule lucruri susceptibile de a şoca firile sensibile. Or, deformarea sau suprimarea anumitor idei care-mi erau cunoscute şi care erau în plină desfăşurare nu s-a efectuat fără a fi rămas urme ale acestor idei. Ceea ce am voit să suprim s-a strecurat adesea fără ştirea mea în ceea ce am menţinut şi s-a manifestat aici sub forma unei erori. În cele trei exemple citate mai sus este vorba, dealtfel, de acelaşi lucru: erorile sînt produse ale unor idei refulate care se referă la tatăl meu decedat.

Să reluăm aceste erori :

ad 1) Dacă recitiţi visul analizat la pagina 266 a lucrării mele *Die Traumdeutung,* veţi constata fie direct, fie prin anumite aluzii, că mi-am întrerupt expunerea pentru că eram pe punctul de a aborda idei care ar fi putut cuprinde o critică inamicală la adresa tatălui meu. Urmărind această serie de idei şi de amintiri, regăsesc o istorie neplăcută în care cărţile joacă un mare rol, regăsesc pe un prieten şi asociat al tatălui meu, care se numea *Marburg,* adică exact numele staţiei a cărei anunţare de către conductorul trenului întrerupsese somnul meu. În cursul analizei mele, am vrut să-l disimulez pe acest domn Marburg, atît mie cît şi cititorilor. El, însă, s-a răzbunat, strecurîndu-se acolo unde nu-i era locul şi transformînd din *Marbach* în *Marburg* numele oraşului natal al lui Schiller.

ad 2) Eroarea care m-a făcut să scriu *Hasdrubal* în loc de *Hamilcar,* adică să pun numele fratelui în locul aceluia al tatălui, se leagă de un ansamblu de idei în care este vorba de entuziasmul pentru Hannibal pe care-l avusesem ca tînăr licean, şi de nemulţumirea pe care mi-o inspira atitudinea tatălui meu cu privire la „duşmanii poporului nostru". Aş fi putut lăsa ca ideile să se desfăşoare şi să povestesc cum atitudinea mea cu privire la tatăl meu s-a modificat ca urmare a unei călătorii în Anglia, unde am făcut cunoştinţă cu fratele meu vitreg, fiu pe care tatăl meu îl avea dintr-o primă căsătorie. Fratele meu vitreg are la rîndu-i un fiu care-mi seamănă ; puteam deci, fără nici o lipsă de verosimilitate, să am în vedere consecinţele eventualităţii în care aş fi fost fiul, nu al

tatălui meu, ci al fratelui meu. Aceste fantezii au falsificat textul exact în locul unde eu am întrerupt analiza, făcîndu-mă să pun numele fratelui în locul aceluia al tatălui.

ad 3) Tot sub influența acestei amintiri despre fratele meu cred că am comis eroarea de a fi făcut să avanseze cu o generație oroarea mitologică a Olimpului grec. Dintre povețele pe care mi le-a dat fratele meu, una mi-a rămas multă vreme în memorie: „În ceea ce privește conduita ta în viață — îmi spunea el —, un lucru să nu uiți: tu aparții nu celei de a doua, ci celei de a treia generații, începînd cu aceea a tatălui nostru". Tatăl nostru, dealtfel, se căsătorise pentru a treia oară tîrziu, atunci cînd copiii săi din a doua căsătorie erau de-acum destul de mari. Am comis eroarea notată la paragraful 3) exact în acel loc din cartea mea unde vorbesc despre respectul pe care copiii îl datorează părinților lor.

S-a întîmplat de mai multe ori ca prieteni sau pacienți ale căror vise le publicam sau despre care făceam aluzie în analizele mele privind visele, să-mi atragă atenția asupra inexactităților strecurate în relatarea mea despre cutare sau cutare fapt de care discutasem împreună. Era vorba tot de erori istorice. Examinînd din nou, după rectificare, toate cazurile care mi-au fost semnalate, m-am putut asigura că amintirile mele în legătură cu faptele concrete nu s-au aflat în deficit decît acolo unde am crezut că trebuie să deformez sau să disimulez ceva în cursul analizei. Așadar, chiar și în acest caz era vorba de o *eroare care a trecut neobservată și care constituia un fel de revanșă a unei refulări sau a unei suprimări intenționale.*

Trebuie să distingem aceste erori determinate de refulare, de acelea care se bazează pe o ignoranță propriu-zisă. Din ignoranță, de exemplu, găsindu-mă odată în excursie în *Wachau*, în satul *Emmersdorf*, eu credeam că pășesc pe pămîntul țării natale a revoluționarului *Fischhof*. Între cele două sate nu este decît o identitate de nume. Emmersdorf, satul natal al lui Fischhof, se află în Carintia. Eu n-o știam.

4) Iată încă o eroare instructivă și de care mi-e rușine, un exemplu, ca să zic așa, de ignoranță temporară. Un pacient mă roagă într-o zi să-i împrumut cele două cărți despre Veneția pe care i le promisesem și pe care voia să le consulte înainte de a pleca într-o călătorie, în timpul vacanței de Paște. „Le-am pregătit" îi răspunsei și mă dusei în camera vecină, unde se găsea biblioteca mea. În realitate, însă, uitasem cu totul să pregătesc cărțile, deoarece nu eram deloc de acord cu voiajul bolnavului meu, în care vedeam o întrerupere inutilă a tratamentului și un prejudiciu material pentru mine. Arunc o privire asupra bibliotecii, în căutarea celor două cărți pe care le-am promis bolnavului. Una se intitulează *Veneția — centru artistic.* Iat-o. Dar trebuie să mai am încă o lucrare despre Veneția, din aceeași colecție. Într-adevăr, iat-o și pe aceasta: *Familia Medicis.* Îi aduc cele două cărți bolnavului, dar îndată, spre rușinea mea, îmi observ greșeala. Știam că familia Medicis nu avea nimic comun cu Veneția, însă în clipa în care scoteam din raft cartea, nu mă gîndeam deloc că o lucrare despre această familie nu conținea nimic interesant pentru cineva care se interesa de Veneția. Trebuia să fiu cinstit. Reproșîndu-i de atîtea ori bolnavului meu propriile sale acte simptomatice, nu-mi puteam salva autoritatea decît fiind sincer și mărturisindu-i deschis motivele ascunse ale resentimentului meu față de voiajul său.

Este uimitoare constatarea că înclinația spre adevăr este mult mai puternică decît s-ar crede. Poate că trebuie să se vadă o consecință a cercetărilor mele psihanalitice în faptul că am devenit aproape incapabil de a minți. Ori de cîte ori încerc să deformez un fapt, comit o eroare sau un act ratat care, ca în ultimul exemplu și ca în exemplele precedente, revelează lipsa mea de sinceritate.

Mecanismul erorii este mult mai confuz decît acela al tuturor celorlalte acte ratate. Prin aceasta vreau să spun că, în general, o eroare se produce atunci cînd activitatea psihică corespondentă trebuie să se lupte împotriva unei influențe perturbatoare, fără ca felul erorii să fie cu toate acestea determinat de calitatea ideii perturbatoare disimulate în profunzimile vieții psihice. Voi adăuga, însă, că aceeași stare de lucruri se observă în multe cazuri de *lapsus linguae* și de *lapsus calami.* Ori de cîte ori săvîrșim unul sau altul dintre aceste *lapsusuri*, trebuie să tragem concluzia unei tulburări produse de procesele psihice care scapă intențiilor noastre, dar de asemenea trebuie să admitem că *lapsusul* în vorbire sau în scris se supune adesea legilor asemănării sau corespunde dorinței de comoditate sau de rapiditate, fără ca autorul *lapsusului* să reușească să trădeze în eroarea comisă cutare sau cutare trăsătură a caracterului său. Tocmai plasticitatea limbajului permite determinarea erorii și impune limite acesteia.

Spre a nu vorbi numai de erorile mele personale, voi cita încă cîteva exemple care ar fi putut să figureze tot atît de bine la rubrica *lapsusuri* de vorbire sau confuzii (ceea ce, dealtminteri, nu are nici o importanță, dată fiind echivalența care există între toate aceste varietăți de acte ratate).

5) Îi interzisesem unuia dintre bolnavii mei, care se hotărîse s-o rupă cu amanta sa, de a comunica prin telefon cu ea, orice conversație neputînd decît să îngreuieze lupta împotriva înclinației pe care o contractase pentru dînsa. Îl sfătuiesc să-i facă cunoscută prin poștă decizia sa, în ciuda dificultății de a face să-i parvină scrisoarea. Pe la ora unu la amiază, el vine să mă vadă, spre a-mi spune că a găsit un mijloc de a soluționa dificultatea și, în treacăt, mă întreabă dacă poate să facă uz de autoritatea mea medicală. Către orele zece, ocupat cu redactarea scrisorii de adio, el se întrerupse brusc și îi spuse mamei sale, care se afla lîngă dînsul: „Uite că am uitat să-l întreb pe profesor dacă-i pot da numele". El aleargă numaidecît la telefon, cere legătura și spune: „Aș putea să-l văd pe domnul profesor după cină?" — „Ești nebun, Adolf?", îi răspunde pe un ton mirat chiar vocea pe care, după sfatul meu, el n-ar fi trebuit s-o audă. El pur și simplu se „înșelase" și ceruse numărul de telefon al amantei sale, în locul aceluia al meu.

6) O tînără femeie își propuse să facă o vizită uneia dintre prietenele sale recent măritate, care locuiește pe *Habsburgergasse.* Ea vorbește de această vizită și în timpul mesei, însă din greșeală spune că trebuie să se ducă pe *Babenbergergasse.* Celelalte persoane de la masă îi atrag rîzînd atenția asupra erorii (sau, dacă preferați, asupra lapsusu-

lui) pe care ea a comis-o fără a observa. Cu două zile mai înainte, într-adevăr, la Viena fusese proclamată republica, drapelul negru și galben dispăruse, spre a ceda locul culorilor bătrînei Mărci de Est: roșu-alb-roșu; Habsburgii erau răsturnați. Doamna în chestiune nu făcuse, la rîndu-i, decît să-i elimine pe Habsburgi de pe strada care încă le poartă numele. Dealtfel, există la Viena o *Babenberger*STRASSE, foarte cunoscută, dar aceasta este o „magistrală", nu o „stradă".

7) În cursul unui voiaj de vacanță, un institutor, un tînăr foarte sărac, dar prezentabil, face curte fiicei proprietarului unei vile care în timpul iernii locuia în capitală și sfîrși prin a-i inspira o dragoste atît de mare încît reuși să le smulgă părinților consimțămîntul pentru căsătorie, în ciuda diferențelor de situație socială și de etnicitate. Într-o zi, institutorul scrise fratelui său o scrisoare în care relata: „Fata nu este frumoasă, dar e foarte nobilă, și-n această privință nu-i nimic de zis. Mă voi hotărî însă să mă căsătoresc cu o evreică? asta încă nu ți-aș putea spune". Scrisoarea aceasta cade în mîinile logodnicei și pune capăt idilei, în timp ce fratele primește în același timp o scrisoare al cărei conținut îl uluiește, căci era o veritabilă declarație de dragoste. Cel care mi-a povestit istoria, m-a asigurat că a fost vorba de o greșeală, nu de un șiretlic intenționat. Mai cunosc un caz în care o doamnă, nemulțumită de medicul ei și neîndrăznind să i-o spună direct, și-a atins totuși scopul, datorită inversiunii unor scrisori. Aici, cel puțin, pot garanta că din greșeală, nu dintr-o viclenie conștientă, a recurs doamna la acest clasic procedeu de vodevil.

8) Brill relatează cazul unei doamne care, voind să-i ceară știri despre o prietenă comună, o denumește pe aceasta, din greșeală, cu numele ei de fată. Atrăgîndu-i-se atenția asupra acestei erori, ea trebui să recunoască că nu-l suporta pe soțul prietenei sale și că nu aprobase niciodată căsătoria cu dînsul.

9) Iată un caz de eroare care în același timp reprezintă și un *lapsus linguae*. Un tînăr tată se duce la starea civilă pentru a declara nașterea unei a doua fiice. Rugat să spună numele copilului, el răspunde: „Hanna", însă funcționarul îi atrage atenția că el are deja un copil care poartă acest nume. Din această eroare putem trage concluzia că nașterea celei de a doua fiice nu era la fel de dorită cum fusese a celei dintîi.

10) Mai adaug cîteva observații relative la confuziile de nume. Bineînțeles că aceste observații ar putea de asemenea să figureze și în alte secțiuni ale acestei cărți.

O doamnă are trei fiice, dintre care două sînt de-acum măritate, în timp ce a treia își așteaptă încă soarta. O prietenă a oferit fiecăreia dintre fetele măritate același cadou de nuntă: un superb serviciu de ceai, din argint. Ori de cîte ori vine vorba de acest serviciu, mama îl atribuie, din greșeală, celei de a treia fiice. Este evident că prin această eroare ea își exprimă dorința de a o vedea și pe aceasta măritată la rîndu-i. În același timp, ea va primi același cadou.

Tot atît de ușor se poate interpreta cazul în care o mamă confundă numele fiicelor, fiilor sau ginerilor.

11) Iată un frumos exemplu de confuzie de nume, ușor de explicat. Îl privește pe J. G., care, dealtfel, l-a comunicat. Faptul s-a petrecut într-un sanatoriu.

„La pensiunea sanatoriului, în cursul unei conversații duse pe un ton convențional și care mă interesa prea puțin, îi adresez vecinei mele de masă a frază deosebit de amabilă. Domnișoara, care nu mai este la prima sa tinerețe, nu se poate opri de a mă face să observ că nu-mi stă în obicei să fiu amabil și galant cu ea — observație care pe de o parte exprimă un anumit regret, iar pe de alta, o aluzie transparentă referitoare la o tînără fată căreia obișnuiesc să-i dau o atenție mult mai mare. Înțeleg imediat și, în cursul conversației noastre ulterioare, sînt făcut atent (lucru penibil) în mai multe rînduri de vecina mea, pe care mă încăpățînez s-o numesc cu numele fetei pe care ea, pe bună dreptate, o consideră ca pe fericita sa rivală".

12) Clasez tot printre „erori" următorul eveniment, de un caracter mai grav, care mi-a fost povestit de un martor ocular. O doamnă își petrece seara la țară, cu soțul ei și în compania a doi străini. Unul dintre acești străini este prietenul ei intim, ceea ce nimeni nu știe și nici nu trebuie să știe. Cei doi amici însoțesc cuplul pînă aproape de casă. Așteptînd ca ușa să se deschidă, bărbatul și femeia își iau rămas bun de la amici. Doamna se apleacă spre unul dintre străini, îi întinde mîna și îi spune cîteva cuvinte drăguțe. Apoi ia brațul celuilalt (care îi era amant) și se întoarce spre soțul ei, ca și cum ar fi vrut să-și ia rămas bun de la el. Soțul acceptă gluma, își scoase pălăria și, cu o politețe contrafăcută, spune: „Sărut mîna, scumpă doamnă". Femeia lasă îngrozită brațul amantului ei și, înainte ca soțul să-și fi revenit, are timp să exclame: „Dumnezeule, ce mai aventură!" Soțul era dintre aceia care consideră infidelitatea soției lor drept un lucru absolut imposibil. El jurase în mai multe rînduri că dacă vreodată soția l-ar înșela, mai mult decît viața unuia va fi în primejdie. Avea, așadar, cele mai serioase motive să nu înțeleagă provocarea pe care o implica greșeala femeii sale.

13) Iată o eroare a unuia dintre pacienții mei care, repetîndu-se, s-a transformat în opusul ei. Ea este deosebit de instructivă. Un tînăr extraordinar de nehotărît sfîrșește, după lungi lupte interioare, prin a se decide să promită că o va lua în căsătorie pe fata care-l iubește și pe care și el o iubește de multă vreme. După ce și-a condus logodnica, urcă radiind de fericire într-un tramvai și-i cere taxatoarei... *două* bilete. Șase luni mai tîrziu îl regăsim însurat, însă fericirea sa conjugală lasă de dorit. El se întreabă dacă a făcut bine căsătorindu-se, regretă relațiile amicale de altă dată, are tot soiul de lucruri de reproșat socrilor săi. Într-o seară, după ce a plecat cu soția sa de la socri, urcă cu ea în tramvai și se mulțumește să-i ceară taxatoarei... *un* bilet.

14) Maeder ne arată, printr-un frumos exemplu (*Nouvelles, contributions etc.*, Arch. de Psych., VI, 1908), cum o *dorință reprimată în silă* poate fi satisfăcută cu ajutorul unei „erori". Un coleg voia să profite în liniște de o zi de concediu. Totuși *trebuia* să facă la Lucerna o vizită care nu prea îl încînta. Șovăie multă vreme și, în sfîrșit, se hotărăște să plece. Pentru a se delecta, pe traseul Zürich-Arth-Goldau el citește ziarele, schimbă trenul în cea din urmă stație și continuă să citească ziarele. Pe parcurs, controlorul îl înștiințează că n-a luat trenul potrivit, că se urcase în trenul care revenea de la Goldau la Zürich, pe cînd biletul său era pentru Lucerna.

15) Dr. V. Tausk publică, sub titlul *Falsche Fahrtrichtung*, cazul unei tentative analoage, deşi mai puţin reuşită, de a satisface o dorinţă reprimată prin acelaşi mecanism al erorii.

„Sosii la Viena în permisie, venind de pe front. Un vechi bolnav, aflînd de prezenţa mea, mă rugă să vin să-l văd, căci zăcea la pat. I-am îndeplinit dorinţa şi petrecui două ore lîngă dînsul. În momentul plecării, bolnavul mă întrebă ce-mi datora. „Sînt în permisie şi nu exersez. Consideraţi vizita mea ca pe un serviciu prietenesc". Bolnavul fu mirat, deoarece îşi dădea seama că nu avea dreptul să accepte o consultaţie profesională ca pe un serviciu prietenesc gratuit. Cu toate acestea se înclină în faţa răspunsului meu, socotind (această opinie respectuoasă îi era dictată de dorinţa de a economisi costul vizitei) că în calitate de psihanalist ştiam ce fac. N-am întîrziat să mă îndoiesc de sinceritatea actului meu generos şi, pradă unei indispoziţii al cărei sens era evident, urcai în tramvaiul de pe linia X. După un scurt traseu, trebuia să urmez linia Y. Pe cînd aşteptam tramvaiul de legătură, am uitat complet chestiunea onorariului şi nu mă gîndeam decît la simptomele morbide ale bolnavului meu. În fine, sosi şi vehiculul aşteptat şi urcai. Am fost însă obligat să cobor la prima staţie, deoarece în loc să urc într-un vagon pentru linia Y, luasem tot un vagon pentru linia X, adică mergînd în direcţia de unde veneam, ca şi cum aş fi voit să mă întorc la bolnavul căruia îi refuzasem onorariul. Faptul s-a petrecut pentru că *inconştientul meu ţinea să încaseze onorariul*" (*Internat. Zeitschrift. f. Psychoanalyse*, IV, 1916/17).

16) Şi eu însumi am trăit o aventură analoagă cu aceea povestită în exemplul nr. 14. Îi făgăduisem fratelui meu mai mare, om foarte susceptibil, să vin să-i fac o vizită pe care i-o datoram de multă vreme. Convenisem că voi veni să-l întîlnesc pe o plajă engleză şi, cum timpul de care dispuneam era limitat, trebuia să iau drumul cel mai scurt, fără a mă opri nicăieri. Voiam, doar, să-mi rezerv o zi pentru Olanda, însă socoteam s-o fac la întoarcere. Am plecat deci din München, prin Köln, spre Rotterdam-Hook în Olanda, de unde vaporul trebuia să ne ducă la miez de noapte pînă la Harwich. La Köln a trebuit să schimb trenul, spre a lua rapidul de Rotterdam. Mi-a fost însă cu neputinţă să găsesc acest rapid. M-am adresat mai multor amploiaţi, care mă trimiteau de la un peron la altul. Începui să-mi pierd orice speranţă, cu atît mai mult cu cît, consultînd „mersul trenurilor", am constatat că toate acele căutări ale mele mă făcuseră să pierd legătura. După ce mi s-a confirmat aceasta, m-am întrebat mai întîi dacă n-aş face bine să petrec noaptea la Köln. Hotărîrea aceasta mi-a fost inspirată de un sentiment de pietate, căci, după o veche tradiţie de familie, strămoşii mei fugiseră din acest oraş pentru a scăpa de persecuţiile care se dezlănţuiseră împotriva evreilor. După cîteva clipe, însă, îmi mutai gîndul şi mă hotărîi să plec cu un alt tren la Rotterdam, unde am ajuns în plină noapte, ceea ce mă obligă să petrec o zi în Olanda. Am putut în acest fel să-mi realizez un proiect nutrit de multă vreme: să văd magnificele tablouri ale lui Rembrandt de la Haga şi de la muzeul din Amsterdam. Numai în după-amiaza următoare, pe cînd mă aflam într-un tren englezesc, rumegîndu-mi impresiile, mi-am amintit limpede că în gara Köln văzusem, la cîţiva paşi de trenul din care coborîsem şi pe acelaşi peron, o pancartă mare cu inscripţia: „Rotterdam-Hook, Olanda". Trenul pe care ar fi trebuit să-l iau spre a-mi continua călătoria, mă aştepta acolo. Numai printr-o „orbire" cu adevărat de neconceput mă îndepărtasem de acest indicator, spre a-l căuta aiurea. Cel puţin să mi se admită că ţineam, în ciuda recomandărilor fratelui meu, să văd tablourile lui Rembrandt în cursul călătoriei mele „dus". Tot restul: agitaţia mea bine jucată, intenţia pioasă, izvorîtă pe neaşteptate, de a petrece noaptea la Köln — totul nu era decît un artificiu destinat să-mi disimuleze mie însumi proiectul, pînă în clipa în care el izbuti să-şi impună realizarea.

17) J. Stärcke (op. cit.) povesteşte un caz personal în care era vorba de un sacrificiu de acelaşi fel: o „uitare" venită să permită satisfacerea unei dorinţe la care s-ar fi spus că renunţase.

„Într-o zi trebuia să ţin, într-un sat, o conferinţă cu proiecţii. Data acestei conferinţe fu amînată pe neaşteptate, cu o săptămînă. După ce am răspuns scrisorii care îmi anunţa această schimbare de dată, am notat noua dată în agenda mea. M-aş fi dus foarte bucuros în acest sat, după-amiaza, pentru a-i putea face o vizită şi unui scriitor pe care-l cunoşteam şi care locuia acolo. Din nefericire, nu puteam dispune de timp cum aş fi voit, aşa că renunţai la acest din urmă proiect. Ziua conferinţei odată sosită, mă grăbii să mă duc la gară, în mînă cu un sac plin cu clişee pentru proiecţii. Am fost obligat să iau un taxi spre a ajunge la timp (adesea mi se întîmplă, cînd trebuie să iau trenul, să plec de acasă în ultimul moment şi să fiu obligat să iau un taxi). Ajuns la destinaţie, am fost foarte mirat văzînd că nimeni nu mă întîmpină la gară (cum se face de obicei în micile localităţi în care se invită conferenţiari). Pe dată, însă, mi-am amintit că conferinţa mea a fost amînată cu o săptămînă şi că făcusem o călătorie inutilă, din cauză că avusesem în vedere data fixată iniţial. După ce am afurisit, în sine-mi, această amnezie, m-am întrebat dacă nu aş face bine să mă întorc cu primul tren. Îndată, însă, mi-am spus că aveam acum o excelentă ocazie să-l văd pe scriitorul de care am vorbit mai sus. Aceasta am şi făcut. Pe drum constatai că dorinţa mea de a face această vizită (care altfel ar fi fost imposibilă) pusese foarte bine la cale complotul. Faptul că mă împovărasem cu un sac greu de clişee pentru proiecţii şi că mă grăbisem să ajung la timp la gară, serviseră ca să-mi ascundă cu atît mai bine intenţia mea inconştientă".

Se va spune, poate, că erorile de care m-am ocupat în acest capitol nu sînt nici prea numeroase, nici prea semnificative. Eu îmi permit, însă, să întreb dacă punctul nostru de vedere nu se aplică şi explicaţiei *erorilor de judecată*, mult mai importante, pe care le comit oamenii în viaţa şi în activitatea ştiinţifică. Numai spiritele de elită şi care se bucură de un echilibru ideal par a fi capabile de a feri imaginea realităţii exterioare, pe care o percep, de deformările pe care ea le suferă în majoritatea cazurilor trecînd prin individualitatea psihică a subiectului care percepe.

* * *

XI

ACTELE RATATE COMPLEXE [1])

Două dintre exemplele citate în capitolul precedent, adică propria mea eroare constînd în situarea familiei Medicis la Veneţia, şi aceea a tînărului care, în ciuda interdicţiei, ştiuse să intre în comunicaţie telefonică cu amanta sa, nu au fost descrise într-un mod prea exact şi, la un examen mai atent, apar ca rezultatul combinării unei amnezii cu o eroare. Aceeaşi combinaţie apare cu şi mai multă claritate în alte cîteva exemple pe care le voi cita.

1) Un prieten îmi împărtăşeşte următorul fapt : „Acum cîţiva ani am reuşit să fiu ales membru al comitetului unei asociaţii literare, în speranţa că această societate mă va ajuta să reprezint una din piesele mele. Luam parte, dealtfel fără mare entuziasm, la şedinţele de vinerea ale comitetului. Acum cîteva luni am primit asigurarea că piesa mea va fi jucată la teatrul din F., şi din acel moment am *uitat* cu regularitate să mă duc la şedinţe. Citind lucrările dumneavoastră, mi-a fost ruşine, spunîndu-mi că era nedelicat din parte-mi să lipsesc de la reuniuni pentru că nu mai aveam nevoie de acei oameni. Astfel că m-am hotărît ferm să nu mai uit să asist la şedinţa din vinerea următoare. Mă gîndeam tot timpul la această hotărîre şi cînd, în fine, am pus-o în aplicare, spre marea mea surprindere m-am găsit în faţa unei uşi încuiate : mă înşelasem asupra zilei. Venisem sîmbătă, pe cînd, cum am arătat, şedinţele aveau loc vinerea".

2) Exemplul următor reprezintă o asociaţie între un act ratat şi imposibilitatea de a găsi un obiect. Acest exemplu mi-a parvenit printr-o filieră complicată, însă provine dintr-o sursă sigură.

O doamnă face o călătorie la Roma, împreună cu cumnatul ei, pictor celebru. Vizitatorul este sărbătorit de germanii care locuiau la Roma şi primeşte, între alte cadouri, o medalie antică de aur. Doamna constată cu părere de rău că cumnatul ei nu ştie să aprecieze la valoarea ei această piesă. Sora sa venind la Roma s-o înlocuiască, ea se întoarce acasă şi observă că, făcîndu-şi bagajele, luase cu dînsa medalia, fără a şti cum s-a petrecut faptul. Îşi informă imediat cumnatul şi-i spuse că îi va remite medalia la Roma chiar a doua zi. În ziua următoare, însă, îi medalia de unde nu-i, aşa că n-a putut s-o expedieze. În acel moment doamna avu intuiţia a ceea ce însemna să fie distrată : dorinţa de a păstra pentru ea frumoasa medalie.

[1]) „Kombinierte Fehlleistungen" în textul freudian. (Nota trad.)

3) Iată cîteva cazuri de acte ratate care se reproduc cu obstinaţie, însă schimbîndu-şi de fiecare dată mijloacele.

Jones (op. cit., p. 483) povesteşte că, din motive pe care nu le cunoaşte, a lăsat odată pe biroul său, timp de cîteva zile, o scrisoare pe care o scrisese. Într-o zi el se decise s-o expedieze, însă îi fu returnată de „dead letter office" (serviciul scrisorilor rebutate), deoarece uitase să scrie adresa. Reparînd această lipsă, el puse scrisoarea la poştă, însă de data aceasta uită să pună timbre. În această situaţie el fu nevoit să recunoască că, în fond, nu ţinea deloc să expedieze scrisoarea cu pricina.

4) Iată o observaţie făcută de dr. Karl Weiss (Viena) asupra unui caz de uitare, care descrie într-un mod impresionant eforturile zadarnice făcute pentru a realiza o acţiune împotriva unei rezistenţe interioare : „Cazul următor arată cu ce fermitate este capabil inconştientul să se afirme, cînd el are un motiv de a se opune realizării unui plan, şi cît este de greu să rezişti acestei tendinţe. Un prieten alese din biblioteca mea o carte care-l interesa şi mă rugă să i-o aduc a doua zi. I-o promit, însă imediat încerc un sentiment de indispoziţie, pe care la început nu reuşesc să mi-l explic. Explicaţia îmi apare mai tîrziu : acest prieten îmi datorează de ani de zile o anumită sumă de bani, la achitarea căreia pare a nu se gîndi. După cîteva clipe nici eu nu mă mai gîndesc la aceasta, dar a doua zi dimineaţa încerc acelaşi sentiment de indispoziţie ca în ajun şi îmi spun pe dată : „Inconştientul tău va face tot ce va putea spre a te face să uiţi promisiunea de a-i împrumuta cartea. Însă cum tu nu eşti răuvoitor, în ceea ce te priveşte vei face totul ca să nu uiţi". Vin acasă, învelesc cartea într-o coală de hîrtie, pun pachetul pe biroul meu şi încep să scriu nişte scrisori. După aceea plec. Abia fac cîţiva paşi şi-mi amintesc că am lăsat pe birou scrisorile pe care intenţionam să le pun la poştă (în treacăt fie spus, printre aceste scrisori era una care conţinea lucruri neplăcute adresate unei persoane care, într-o anumită împrejurare, ar fi trebuit să-mi facă un serviciu). Deci mă întorc acasă, iau scrisorile şi ies din nou. În tramvai, îmi amintesc că i-am promis soţiei să fac nişte cumpărături şi mă gîndesc cu satisfacţie că nu va fi decît un mic pachet. Cuvîntul pachet trezeşte în mine prin asociaţie ideea de carte, şi numai atunci observ că n-am luat-o cu mine. Aşadar, nu numai că am uitat-o prima dată, odată cu scrisorile, ci mi-a scăpat şi a doua oară, cînd m-am întors să iau scrisorile lîngă care şedea" [2]).

5) Este vorba de o situaţie analoagă în această observaţie făcută de Otto Rank şi care a constituit obiectul unei analize amănunţite :

„Un om ordonat pînă la meticulozitate, de o exactitate pedantă, povesteşte următorul fapt cu totul extraordinar. Găsindu-se într-o zi pe stradă şi voind să ştie cît este ceasul, băgă de seamă că şi-a uitat ceasul acasă, lucru care, din cîte-şi aminteşte, nu i s-a întîmplat niciodată. Cum seara era aşteptat la o întîlnire care nu suferea amînare şi nu mai avea timp să se întoarcă acasă să-şi ia ceasul, profită de vizita la o prietenă spre a împrumuta ceasul acesteia. Trebuind s-o revadă pe acea doamnă a doua zi, îi promise să-i readucă ceasul cu acea ocazie. A doua zi, odată sosit acolo, observă că uitase să aducă ceasul împrumutat. În schimb, pe al său nu-l uitase. Mirat şi contrariat, îi promise să aducă obiectul chiar

[2]) Zentralblatt für Psychoanalyse, II, 9. (Nota trad.)

în aceeaşi zi şi se ţinu de cuvînt. Dar un nou prilej de uimire şi de contrarietate : voind să vadă cît e ora, înainte de a-şi lua rămas bun de la acea doamnă, constată că de data aceasta uitase acasă propriul său ceas. Această repetare a actului ratat i se păru omului nostru (în general atît de punctual şi de exact) atît de patologică, încît ţinea cu orice preţ să cunoască motivele psihologice. Acestea n-au întîrziat să se dezvăluie de la prima întrebare a analistului : anume, dacă nu i se întîmplase nimic neplăcut în ziua primei uitări şi, dacă da, în ce condiţii s-a produs evenimentul neplăcut. El povesti atunci că după masa de prînz, cu puţin înainte de a pleca de acasă, uitînd ceasul, mama sa i-a spus că una din rude, un individ a cărui conduită lăsa mult de dorit şi care îi pricinuise destule necazuri şi îl costase mulţi bani, îşi amanetase ceasul şi cerea acum banii necesari spre a-l scoate de la amanet. Acest fel necinstit de a-şi procura bani îl impresionase neplăcut pe omul nostru şi i-a amintit toate relele anterioare făcute de aceeaşi rudă, rele de pe urma cărora a avut de suferit ani de zile. Actul său simptomatic apare acum ca fiind determinat de mai multe motive : pe de o parte el exprimă într-un fel intenţia de a nu se mai lăsa stors de bani în felul acesta, părînd a spune : „fiindcă e nevoie de un ceas acasă, îl las pe al meu". Numai că, avînd nevoie de ceas pentru întîlnirea din acea seară, intenţia sa nu se putu realiza decît pe o cale inconştientă, sub forma unui act simptomatic. Pe de altă parte, uitarea sa mai semnifică următoarele : „veşnicele sacrificii de bani pe care le face pentru acest derbedeu vor sfîrşi prin a mă ruina şi voi fi nevoit să mă despart de tot ce am". Cu toate că impresia produsă de înştiinţarea mamei sale n-a fost, după spusa lui, decît momentană, repetarea aceluiaşi act simptomatic arată că inconştientul său continua să sufere influenţa acestui fapt, că devenise o obsesie, exact ca şi cum conştientul ar fi spus : Istoria asta nu-mi iese din cap ! [3]). Dat fiind acest mod de comportare caracteristic inconştientului, nu sîntem surprinşi că ceasul împrumutat a avut aceeaşi soartă ca ceasul subiectului nostru. Poate, însă, că există motive speciale care au favorizat acest transfer de uitare asupra „inocentului" ceas al doamnei. E posibil ca omul nostru să fi avut veleitatea de a păstra acest ceas în locul aceluia al său, pe care-l socotea sacrificat. De asemenea se poate să fi voit să-l păstreze ca amintire de la doamna care i l-a împrumutat. În afară de aceasta, faptul de a fi uitat obiectul împrumutat i-a dat ocazia s-o revadă pe doamnă încă o dată. Este adevărat că trebuia să revină la ea a doua zi dimineaţa, pentru o altă chestiune, însă, uitînd cu acel prilej să-i aducă ceasul, părea să spună că ţinea prea mult la acea vizită, convenită demult, spre a profita de ea în scopul restituirii ceasului. Apoi, faptul că omul nostru şi-a uitat propriul ceas, atunci cînd s-a hotărît să-l restituie pe acela al doamnei, arată că, fără a-şi da seama, el evita să aibă asupra sa ambele ceasuri deodată. Se poate ca în acest fel să-şi fi interzis orice aparenţă de bunăstare, tot ceea ce ar fi putut să fie în contradicţie prea flagrantă cu starea de jenă în care se afla ruda sa. Pe de altă parte, el ar fi voit să sublinieze, să exagereze obligaţiile pe care le avea

3) Această persistenţă a unei impresii în inconştient se poate manifesta fie sub forma unui vis care secondează un act ratat, fie prin repetarea acestui act sau prin omiterea unei corectări.

faţă de familia sa (faţă de mama sa îndeosebi), spre a-şi înăbuşi intenţia matrimonială pe care părea s-o nutrească faţă de doamnă. Iată, în sfîrşit, o ultimă raţiune care l-ar fi putut face să uite să aducă ceasul ce-i fusese împrumutat : fiind seara, în ajun, într-o societate de tineri (este vorba de întîlnirea amintită mai sus), el se simţea jenat să citească ora pe un ceas de damă. O făcea pe furiş şi se poate ca, pentru a evita repetarea acestei situaţii neplăcute, să se fi hotărît să nu mai pună în buzunar acel ceas. Cum însă, totuşi, trebuia să-l restituie, din lupta celor două tendinţe a rezultat un act simptomatic inconştient, care se prezintă ca un fel de compromis şi ca o victorie scump plătită a instanţei inconştiente" (*Zentralblatt f. Psychoanalyse*, II, 5).

Trei observaţii făcute de J. Stärcke (op. cit.).

6) *Imposibilitatea de a regăsi un obiect, distrugere, uitare : triplă expresie a uneia şi aceleiaşi contra-voinţe refulate.*

„I-am făgăduit fratelui meu să-i împrumut o parte din colecţia mea de ilustraţii, pe care am alcătuit-o în vederea unei lucrări ştiinţifice. Voia să le utilizeze ca proiecţii pentru o conferinţă. La drept vorbind, nu prea ţineam ca aceste reproduceri, pe care le adunasem cu mare greutate, să fie prezentate sau publicate mai înainte de a le fi putut utiliza eu însumi. Această idee, însă, doar mi-a trecut vag prin minte, şi i-am promis fratelui meu să caut negativele imaginilor de care avea nevoie şi să fac după ele clişee pentru proiecţie. Mi-a fost însă cu neputinţă să dau de acele negative. Am căutat în toate cutiile de negative în legătură cu subiectul meu, mi-au trecut prin mînă mai mult de două sute de negative pe care le-am examinat unul cîte unul, fără a putea pune mîna pe acela de care avea trebuinţă fratele meu. Bănuiam că, în fond, nu ţineam să-i fac serviciul cerut. Astfel, luînd cunoştinţă de această idee dezagreabilă, pe care o respinsesem, am observat că pusesem de-o parte, fără s-o examinez, o cutie de negative, tocmai aceea care adăpostea negativele căutate. Pe capacul ei figura o scurtă inscripţie asupra conţinutului şi probabil că-mi aruncasem ochii la iuţeală peste ea, înainte de a pune cutia la o parte. Cu toate acestea, ideea dezagreabilă pare să nu fi fost învinsă cu totul, căci diferite incidente m-au făcut să mai întîrzii trimiterea imaginilor. Curăţind una din plăcile lanternei, am scăpat-o jos şi ea s-a spart în ţăndări (lucru care nu mi s-a mai întîmplat). Pregătind o altă placă, am scăpat-o iarăşi, dar am prins-o apoi din zbor, înainte de a ajunge pe parchet. În timp ce montam plăcile lanternei, toate căzură din nou la pămînt, dar fără a se strica. În sfîrşit, trecură multe zile pînă ce m-am hotărît să le împachetez şi să le expediez, lucru pe care totdeauna îl amînam pe a doua zi şi pe care îl uitam în mod regulat".

7) *Uitare repetată. Confuzie cu ocazia executării finale a unui act uitat de mai multe ori.*

„Trebuia să-i trimit unui prieten o carte poştală, dar amînam această trimitere de la o zi la alta şi presupun că pricina era următoarea : prietenul meu îmi anunţase vizita iminentă a unei persoane a cărei revedere nu mă încînta. Cînd săptămîna în cursul căreia ar fi trebuit să primesc vizita anunţată s-a scurs şi putui spera că persoana indezirabilă nu va mai veni, m-am hotărît, în fine, să scriu cartea poştală în care comu-

nicam cînd pot fi văzut. Scriind-o, voiam mai întîi să adaug că fusesem împiedicat s-o trimit mai curînd din cauză de *druk werk* (în olandeză = ocupație pînă peste cap), dar nu am mai făcut-o, spunîndu-mi că nici o persoană rezonabilă nu mai crede în această scuză banală. Nu știu dacă nu cumva această mică minciună căuta totuși să se exprime : fapt este că, expediind scrisoarea, din neatenție am pus-o în cutia pentru *Drukwerk* (tot în olandeză = imprimate)".

8) *Uitare și eroare.*

„O tînără fată se duce într-o dimineață, pe o vreme superbă, la „Ryksmuseum", pentru a copia busturi în ipsos. Cu toate că ea ar fi preferat să profite de timpul frumos spre a se duce la plimbare, hotărăște să fie rezonabilă și să muncească serios. Însă mai întîi trebuia să cumpere hîrtie de desen. Se duce la magazin (circa zece minute de mers de la muzeu), cumpără creioane și alte accesorii, exclusiv hîrtie, intră la muzeu și odată instalată pe micul ei pliant, gata să-și înceapă lucrul, observă că nu are hîrtie, ceea ce o obligă să se întoarcă la magazin. Dispunînd acum de hîrtie, ea începe să deseneze, își continuă treaba în mod serios și, după cîtva timp, aude orologiul din turnul muzeului bătînd de un anumit număr de ori. Își spune : „Trebuie să fie amiază", continuă lucrul și aude orologiul bătînd un sfert : „E douăsprezece și un sfert", gîndește ea. Își strînge lucrurile și se decide să meargă la sora sa, prin „Vondelpark", pentru cafea (a doua masă zilnică în Olanda). Ajungînd în fața Muzeului Suasso, ea constată, cu totul surprinsă, că nu este decît douăsprezece, pe cînd ea credea că este douăsprezece și jumătate. Timpul frumos fusese mai puternic decît zelul ei. De asemenea, ea nu se gîndise, atunci cînd orologiul sunase ora unsprezece și jumătate, că orologiul unui turn anunță ora întreagă încă de la jumătatea de oră care o precede".

9) Așa cum o demonstrează unele dintre observațiile precedente, o tendință perturbatoare inconștientă își poate atinge scopul prin repetarea asiduă a aceluiași act ratat. Împrumut un exemplu amuzant de repetiție de acest fel dintr-o cărticică intitulată *Frank Wedekind și teatrul*, apărută la Drei-Masken Verlag din München. Las însă autorului cărții responsabilitatea întîmplării pe care o povestește în maniera lui Mark Twain.

„În partea cea mai interesantă a piesei într-un act a lui Wedekind, *Cenzura*, figurează următoarea frază : *„Teama de moarte este o eroare a gîndirii"* (= *Denkfehler*)". Autorul, care ținea mult la acest pasaj, îl rugă pe actor, cu ocazia repetiției, să facă o mică pauză înainte de a pronunța cuvîntul *Denkfehler*. Seara, actorul, pe deplin familiarizat cu rolul său, ține seama de pauza indicată, însă, fără a-și da seama și pe un ton solemn, spuse : „Teama de moarte este... o eroare de tipar (= *Drukfehler*)". Reprezentația odată terminată, autorul îl asigură pe actor că nu are nimic a-i reproșa, însă îi reaminti că „teama de moarte este o eroare a gîndirii" (*Denkfehler*) și nu o „greșeală de tipar" (*Drukfehler*). A doua zi seara, *Cenzura* este din nou jucată. Ajuns la faimosul pasaj, actorul spune, pe același ton din cele mai solemne : „Teama de moarte este... o fișă de ajutat memoria" (*Denkzettel*). Și de data aceasta Wedekind îl copleși pe actor de elogii, dar îi aminti încă odată că „teama de moarte este o eroare de gîndire". (*Denkfehler*). Cu prilejul celei de a treia reprezentații a *Cenzurei*, actorul care între timp se împrietenise cu autorul, cu care avusese lungi discuții despre artă, pronunță iarăși faimoasa frază, cu intonația cea mai solemnă din lume : „Teama de moarte este... o etichetă tipărită" (*Drukzettel*). Artistul primi din nou cele mai călduroase felicitări din partea autorului, iar piesa fu jucată încă de multe ori. Cît despre „eroarea de gîndire" (*Denkfehler*), Wedekind n-a mai pomenit nimic, considerînd chestiunea lichidată odată pentru totdeauna".

Rank s-a ocupat de raporturile foarte interesante care există între „actul ratat și vis" (*Zentralbl. für Psychoanal.*, II, p. 266 ; *Internat. Zeitschr. f. Psychoanal.*, III, p. 158), raporturi pe care, însă, nu e posibil să le desprindem fără o analiză aprofundată a visului care se atașează actului ratat. Odată am visat, între altele multe, că mi-am pierdut portmoneul. A doua zi dimineața, îmbrăcîndu-mă, într-adevăr n-am reușit să-l găsesc. Dezbrăcîndu-mă în ajun, uitasem să-l scot din buzunarul pantalonilor pentru a-l pune la locul lui obișnuit. Această neglijență nu-mi era necunoscută și probabil că ea a servit drept expresie unei idei inconștiente care era astfel pregătită să apară în conținutul visului [4].

Nu pretind că aceste cazuri de asociere de acte ratate sînt de natură să ne învețe ceva nou, față de ceea ce ne-au relevat actele ratate simple. Însă schimbările de formă care afectează actul ratat pentru a duce la același rezultat sînt expresia plastică a unei voințe care tinde spre un scop determinat și furnizează un argument în plus și mult mai solid împotriva concepției care consideră că actul ratat nu este decît un fapt accidental și care nu are nevoie de explicație. Ceea ce mai este izbitor în acest caz, o constituie neputința în care ne găsim de a neutraliza efectul unui act ratat, opunîndu-i un proiect conștient. În ciuda tuturor eforturilor sale, prietenul meu n-a reușit să asiste la o ședință a comitetului său, și în ciuda oricărei bunăvoințe, cumnata pictorului nu este în stare să se despartă de medalie. Inconștientul care se opune acestor proiecte și planuri conștiente sfîrșește prin a găsi o ieșire, atunci cînd credem că i-am barat toate căile. Pentru a deveni stăpînul motivului inconștient, este necesar, într-adevăr, ceva mai mult decît un contraproiect conștient : este necesară o operație psihică care să facă să pătrundă acest inconștient în sfera conștiinței.

* * *

[4]) Faptul că acte ratate de felul pierderii sau rătăcirii unui obiect se pot anula prin mijlocirea visului, caz în care în timpul somnului se revelează locul unde poate fi găsit obiectul, nu este un fenomen rar și nu are nimic de natură ocultă atît timp cît păgubașul și cel care visează sînt una și aceeași persoană. O tînără doamnă scrie : „Acum vreo patru luni am pierdut un inel foarte frumos. Am scotocit fiecare colț al camerei mele, însă fără rezultat. Săptămîna trecută, însă, am visat că inelul zace lîngă lada de gunoi. Firește, visul nu mi-a lăsat nici o clipă de liniște și a doua zi dimineața l-am găsit exact în acel loc". Ea nu contenește să se minuneze de acest fapt și susține că adesea i se întîmplă ca gîndurile și dorințele să i se împlinească, dar neglijează să cerceteze ce schimbare a intervenit în viața ei între momentul pierderii și acela al regăsirii inelului.

XII

DETERMINISM
CREDINȚA ÎN HAZARD ȘI SUPERSTIȚIE
PUNCTE DE VEDERE

Concluzia generală care se desprinde din considerațiile speciale dezvoltate în capitolele precedente poate fi formulată în felul următor : *anumite insuficiențe ale funcțiilor noastre psihice* (insuficiențe al căror caracter general va fi definit cu mai multă precizie în continuare) *și anumite acte în aparență neintenționale se dovedesc a fi, dacă sînt supuse unui examen psihanalitic, perfect motivate și determinate de rațiuni care scapă conștiinței.*

Pentru a putea fi inclus în categoria de fenomene susceptibile de o asemenea explicație, un act ratat trebuie să satisfacă următoarele condiții :

a) Nu trebuie să depășească o anumită limită stabilită de judecata noastră ; cu alte cuvinte, nu trebuie să depășească ceea ce numim „limitele stării normale".

b) Trebuie să prezinte caracterul unei tulburări de moment, provizorii. Persoana respectivă trebuie să fi săvîrșit anterior același act de o manieră corectă sau să fim siguri că îl putem săvîrși în orice moment într-un mod corect. Cînd ni se obiectează în momentul în care săvîrșim un act de acest fel, trebuie să fim capabili de a recunoaște imediat justețea observației corectoare și incorectitudinea procesului nostru psihic.

c) Chiar dacă ne dăm seama că săvîrșim sau am săvîrșit un act ratat, acesta nu va fi bine caracterizat ca atare decît dacă motivele care ni l-au dictat ne scapă și dacă încercăm să ni-l explicăm prin „hazard" sau „neatenție".

Fac deci parte din această categorie cazurile de uitare și erorile (care nu sînt efectul ignoranței) ; *lapsusurile linguae* și *calami*, erorile de lectură, confuziile și actele accidentale.

În limba germană, toate cuvintele care desemnează actele ratate menționate mai sus încep cu silaba *ver (Ver-sprechen, Ver-lesen, Ver-schreiben, Ver-greifen)*, ceea ce subliniază identitatea lor esențială. De explicarea acestor procese psihice atît de diferite se leagă o serie de remarci, în majoritatea lor prezentînd un mare interes.

A) Considerînd o parte dintre funcțiile noastre psihice ca nefiind susceptibile de o explicație prin reprezentarea scopului în vederea cărora ele s-ar îndeplini, ignorăm astfel dimensiunile determinismului [1]) căruia

[1]) „der Umfang der Determinierung" în textul german. (Nota trad.)

se supune viața psihică. Aici, ca și în alte domenii, determinismul se extinde mult mai mult decît o bănuim. Într-un articol publicat în 1900 în *Zeit*, istoricul literar R. M. Mayer a demonstrat, în amănunt și cu numeroase exemple, că este imposibil să comitem un nonsens în mod arbitrar și intențional. Știu de multă vreme că este cu neputință să te gîndești la un număr sau la un nume a căror alegere să fie cu totul întîmplătoare. Dacă examinăm un număr din mai multe cifre, compus într-o manieră aparent arbitrară, în glumă sau din vanitate, constatăm în mod invariabil că el este riguros determinat, că el se explică prin rațiuni pe care în realitate nu le-am fi socotit niciodată ca posibile. Voi analiza mai întîi pe scurt un exemplu de prenume ales în mod spontan și apoi voi supune unei analize mai detaliate un exemplu de număr aruncat la întîmplare, „fără a gîndi la nimic".

1) Reconstituind, în vederea publicării, materialul de observație legat de una dintre bolnavele mele, mă întreb ce prenume să-i atribui [2]). Alegerea pare dificilă. Fără îndoială, anumite nume sînt de la început excluse, în primul rînd numele adevărat al bolnavei, apoi numele membrilor propriei mele familii, a căror întrebuințare m-ar șoca, în sfîrșit alte cîteva nume de femei, prea bizare sau pretențioase. Dealtfel, nu trebuie să mă frămînt prea mult, nu am decît să aștept și numele feminine mi se vor oferi din belșug. Dar, în loc de o mulțime de nume, un singur nume îmi vine în minte : numele de *Dora*. Îi cercetez determinismul. Cine poartă numele Dora ? Prima idee, pe care aș putea fi tentat s-o resping ca fiind neverosimilă, este că acesta este numele guvernantei copiilor surorii mele. Sînt, însă, prea expert în analiză spre a ceda acestui prim impuls : mențin deci această idee și continui investigația. Îmi amintesc astfel de un mic eveniment petrecut seara în ajun și care îmi aduce determinarea căutată. Am văzut pe masa din sufragerie, la sora mea, o scrisoare cu adresa : „Domnișoarei Roza W...". Mirat, întreb cine poartă acest nume și aflu că aceea pe care toată lumea o numea Dora, în realitate se chema Roza, nume la care renunțase intrînd în serviciul surorii mele, deoarece și aceasta se numea Roza. Întristat, reflectez : „Acești sărmani oameni, nu le e îngăduit nici măcar să-și păstreze propriul lor nume !". Îmi amintesc că am rămas cîteva clipe tăcut, gîndindu-mă grav la tot felul de lucruri pierdute în negura vremii, dar pe care acum aș putea să le evoc cu ușurință și să le conștientizez. Căutînd, a doua zi, numele pe care l-aș putea da unei persoane pe care n-o puteam numi cu numele ei real, n-am găsit decît *Dora*. Această exclusivitate se sprijină pe o solidă asociație internă, căci în biografia bolnavei mele era vorba de o influență, decisivă din punctul de vedere al tratamentului, emanînd de la o persoană (o guvernantă) aflată în serviciul unei case străine.

Acest mic eveniment a avut, după mai mulți ani, un epilog neașteptat. Ținînd într-o zi o conferință în care trebuia să vorbesc de cazul Dora, publicat demult, mi-am amintit că una dintre auditoarele mele purta acest nume care revenea atît de des în expunerea mea. M-am adresat ei, scuzîndu-mă că nu m-am gîndit la acest amănunt și declarîndu-mă gata să-l înlocuiesc printr-un alt nume. Deci trebuia să aleg rapid, băgînd de

[2]) Din rațiuni de conveniență socială, diversele cazuri publicate de medici nu apar sub numele real al bolnavilor, ci sub inițiale sau nume fictive. (Nota trad.)

seamă să nu ating numele vreunei alte auditoare, ceea ce ar fi fost un rău exemplu pentru cele două auditoare de-acum destul de versate în psihanaliză. Așa se face că am fost foarte mulțumit cînd numele *Erna* veni să se substituie aceluia de *Dora*. M-am servit, deci, de acest nou nume în continuarea conferinței mele. Terminînd-o, m-am întrebat de unde mi-a putut veni numele de *Erna* și nu mi-am putut stăpîni rîsul constatînd că eventualitatea de care mă temeam reușise să se realizeze, cel puțin în parte. Cealaltă auditoare a mea se numea, într-adevăr, pe numele ei de familie, *Lucerna*, din care eu am luat ultimele două silabe.

2) Scriu unui prieten că am terminat corectarea șpalturilor cărții mele *Die Traumdeutung* și că sînt hotărît să nu mai intervin cu nimic în această lucrare, „cuprinzînd ea chiar și 2467 de greșeli“. De îndată caut să-mi lămuresc proveniența acestei cifre și adaug analiza făcută la scrisoarea destinată prietenului. O citez cum am notat-o atunci, sub influența faptului proaspăt surprins :

„Iată acum, în grabă, încă o contribuție la psihopatologia vieții cotidiene. O găsești, în scrisoarea mea numărul 2467, exprimînd estimarea arbitrar exagerată a greșelilor care mi-au putut scăpa în cartea mea despre vise. Or, în viața psihică nu există nimic arbitrar, indeterminat. Așa că ești în drept să presupui că inconștientul a avut grijă să determine numărul lansat de către conștient. Tocmai am citit de curînd în ziar că generalul E.M. a ieșit la pensie cu gradul de mareșal. Trebuie să-ți spun că omul mă interesează. În timp ce-mi făceam serviciul militar, în calitate de medic auxiliar, el veni într-o zi (era pe atunci colonel) la infirmerie și-i spuse medicului : „Trebuie să mă pui pe picioare în 8 zile, căci am de făcut o treabă care-l interesează pe Împărat“. Urmărind cu mintea fazele carierei parcurse de acest om, constat că astăzi (în anul 1899) această carieră s-a terminat, că fostul colonel este mareșal pensionar. Mi-am amintit că l-am văzut la infirmerie în anul 1882. I-au trebuit, deci, șaptesprezece ani ca să parcurgă acest drum. Îi vorbesc de aceasta soției, care-mi spune : „Atunci și tu ar trebui să fii de-acum la pensie ?“ Eu protestez : „Să mă ferească sfîntul !“ După această conversație, mă așez la masă ca să scriu. Însă ideile mele își urmează pe bună dreptate cursul lor. Am calculat greșit, o știu după un punct de reper fix pe care-l păstrez în memorie. Mi-am sărbătorit majoratul, adică a 24-a aniversare, în timp ce-mi făceam serviciul militar (în acea zi am lipsit fără permisie). Era, deci, în anul 1880 ; în consecință, sînt 19 ani de atunci. Regăsești astfel în numărul 2467 pe acela de 24. Ia vîrsta mea și adaugă 24, adică 43 + 24 = 67 ! Asta vrea să spună că la întrebarea soției care mă chestiona dacă n-aș voi și eu să ies la pensie, i-am răspuns acordîndu-mi încă 24 de ani. În fond, sînt în mod evident contrariat de a nu fi putut face, în intervalul de 17 ani cîți i-au trebuit colonelului M. pentru a deveni mareșal și a trece la pensie, aceeași carieră ca și el. Dar această contrarietate este mai mult decît neutralizată de bucuria pe care o încerc gîndindu-mă că am încă timp înaintea mea, pe cînd cariera sa e sfîrșită de-a binelea. Am deci dreptul să afirm că pînă și acest număr 2467, lansat fără nici o intenție, a fost determinat de rațiuni izvorîte din inconștient“.

3) După acest prim exemplu de motivație a unui număr ales cu toate aparențele arbitrariului, am reprodus experiența în repetate rînduri, cu

numere diferite și mereu cu același succes ; majoritatea cazurilor, însă, prezintă un caracter prea intim ca să poată fi publicate.

Tocmai de aceea mă grăbesc să adaug aici o analiză foarte interesantă a unui caz de „număr ales la întîmplare“ caz pe care Dr. Alfred Adler (Viena) îl deține de la o persoană „perfect sănătoasă“ [3]). A., spune doctorul Adler, îmi scrie : „Am consacrat seara de ieri lecturii *Psihopatologiei vieții cotidiene* și desigur că aș fi citit cartea pînă la capăt, dacă nu mi s-ar fi întîmplat un incident destul de ciudat. Citind în special că fiecare număr pe care-l reproducem în conștiință într-un mod aparent arbitrar are un sens definit, m-am hotărît să fac un experiment. Îmi vine în minte numărul 1734. Imediat îmi vin următoarele idei : 1734 : 12 = 102 ; 102 : 17 = 6. Tai atunci numărul 1734 în două părți : 17 și 34. Eu am 34 de ani. Așa cum cred că v-am spus-o, consider cel de-al 34-lea an ca ultimul an al tinereții, așa că n-am fost peste măsură de vesel în ziua ultimei mele aniversări. Spre sfîrșitul celui de-al 17-lea an din viața mea a început pentru mine o frumoasă și interesantă perioadă de dezvoltare. Îmi împart viața în porțiuni de cîte 17 ani. Ce înseamnă aceste diviziuni ? În legătură cu numărul 102, îmi amintesc că este numărul fascicolei colecției *Reclam's Universalbibliothek* care conține piesa lui Kotzebue ***Mizantropie și căință.*** Starea mea psihică actuală poate fi caracterizată prin aceste două cuvinte : „mizantropie și căință“. Numărul 6 al colecției *Bibliotecii Reclam* (știu pe de rost multe numere din această colecție) corespunde *Greșelii* lui Müllner. Sînt mereu chinuit de ideea că din cauza greșelilor mele nu am ajuns să fiu ceea ce aptitudinile mele mi-ar fi îngăduit să fiu. Îmi amintesc că No. 34 al *Bibliotecii Reclam* corespunde unei nuvele a aceluiași Müllner, intitulată *Calibrul* (în l. germană *Kaliber*). Tai în două acest titlu și obțin Kali — ber. Constat că acest cuvînt conține și cuvintele „Ali“ și „Kali“ (potasiu). Aceasta îmi amintește că într-o zi făceam rime împreună cu fiul meu Ali (în vîrstă de 6 ani). L-am rugat să găsească o rimă pentru Ali. El nu găsi nici una și mă rugă să găsesc eu în locul lui. Spusei : „ALI *reinigt den Mund mit hypermangansaurem* KALI“ [4]). Am rîs mult și Ali a fost foarte drăguț. În aceste ultime zile am fost contrariat să constat că „Ali nu este drăguț“ (KALI*eber* ALI *sei*. KA = abreviere de la *kein*). Apoi mă întreb : „Ce lucrare a *Bibliotecii Reclam* poartă No. 17 ?“ Sînt sigur că știam, deci bănuiesc că am voit să uit. Toate încercările pe care le fac de a găsi în memorie acest lucru rămîn fără rezultat. Vreau să reiau lectura, dar nu izbutesc să citesc decît mașinal, fără a înțelege un cuvînt, mereu torturat de acest număr 17. Sting lumina și-mi continui cercetarea. În cele din urmă îmi amintesc că nr. 17 trebuie să corespundă unei piese de Shakespeare. Dar care ? Găsesc : *Hero și Leandru.* Evident, este o încercare voluntară de deturnare a atenției mele. Mă scol și consult catalogul colecției *Bibliotecii Reclam :* No 17 corespunde piesei *Macbeth* de Shakespeare. Spre marea mea stupefacție, sînt obligat să recunosc că nu știu mai nimic despre această piesă, cu toate că nu mă interesează mai puțin decît celelalte tragedii ale lui Shakes-

[3]) Alfred Adler, *Drei Psychoanalysen von Zahleneinfallen und obsedierenden Zahlen*, Psych.-Neur. Wochenschr., N. 28, 1905. (Nota trad.)

[4]) „Ali își spală gura cu hipermanganat de potasiu“. (Nota trad.)

peare. Îmi amintesc numai atît : ucigaș, lady Macbeth, vrăjitoare, „frumusețea e hîdă“ și că altă dată am găsit foarte frumoasă adaptarea piesei *Macbeth* datorată lui Schiller. Nu încape nici o îndoială : am voit să uit această piesă. Mă mai gîndesc apoi că numerele 17 și 34, împărțite la 17, dau 1 și 2. Or, numerele 1 și 2 ale *Bibliotecii Reclam* corespund cu *Faust* de Goethe. Îmi găseam altădată mare asemănare cu Faust“.

Nu putem decît regreta că discreția autorului nu ne permite să sesizăm semnificația acestei întregi serii de idei și amintiri. Adler ne spune că cel care-i scrisese n-a reușit să opereze sinteza tuturor acestor detalii. Noi am fi chiar înclinați să le socotim lipsite de interes, dacă continuarea nu ar conține ceva care să ne dea cheia misterului și care să ne facă inteligibile și numărul 1734 și suita de idei pe care a declanșat-o.

„Mi s-a întîmplat azi dimineață ceva care pledează cu putere în favoarea concepției freudiene. Soția mea pe care am trezit-o astă noapte, m-a întrebat ce am căutat în catalogul *Bibliotecii Reclam*. I-am povestit toată istoria. Ea găsi că toate acestea, în afară de cazul Macbeth (amănuntul este foarte interesant), care mi-a dat atîta de furcă, sînt pură șicană. Ea mă asigură că nu se gîndea la absolut nimic cînd enunța un număr. I-am spus : „Să facem o încercare“. Ea dădu numărul 117, la care eu îi răspunsei pe loc : „17 se leagă de ceea ce ți-am povestit. In afară de aceasta, ieri îți spuneam : cînd o femeie are 82 de ani, atunci cînd bărbatul nu are decît 35, situația e proastă. De cîteva zile o tachinez pe nevastă-mea spunîndu-i că este o bătrînică de 82 de ani. 82 + 35 = 117“.

Acest om, care nu a putut găsi motivele determinante ale numărului enunțat de el însuși, a descoperit imediat motivele numărului ales de soția sa într-un mod în aparență arbitrar. În realitate, femeia a sesizat foarte bine complexul din care făcea parte numărul enunțat de soțul ei și a ales propriul ei număr integrat în acest complex, cu siguranță comun ambilor, întrucît era vorba de vîrstele lor. Ne este, deci, ușor să sesizăm semnificația numărului care i-a venit în minte soțului. Așa cum o spune însuși Adler, acest număr reprezintă o dorință refulată a *eului*, care se poate traduce astfel : „Unui bărbat de 34 de ani, ca mine, îi trebuie o soție de 17 ani“.

Ca să nu judecați cu ușurință aceste „jocuri“, voi adăuga un detaliu pe care Dr. Adler mi l-a împărtășit de curînd : un an după publicarea acestei analize, perechea de care vorbim era divorțată 5).

4) Adler explică într-un mod analog producția de numere obsedante. Alegerea de numere zise „favorite“ nu este fără legătură cu viața persoanei interesate și nu este lipsită de interes psihologic. Un domn, care avea o preferință specială pentru numerele 17 și 19, își amintește, după cîteva clipe de reflecție, că la 17 ani el a cucerit libertatea academică, devenind student, iar la 19 ani a făcut prima sa mare călătorie

5) În legătură cu *Macbeth*, figurînd sub nr. 17 în *Biblioteca Universală Reclam* Adler îmi comunică că subiectul său aderase, la vîrsta de 17 ani, la o asociație anarhistă care avea drept scop regicidul. De aceea uitase el conținutul piesei *Macbeth*. Cam în același timp el a inventat un alfabet cifrat, în care literele erau înlocuite cu numere.

și, curînd după aceea, prima sa descoperire științifică. Fixarea acestei preferințe, însă, nu s-a efectuat decît cu un deceniu mai tîrziu, cînd aceleași numere dobîndiră o anumită importanță pentru viața sa erotică. Analiza descoperă un sens surprinzător chiar în numerele pe care obișnuim să le folosim, în anumite ocazii, într-un fel care pare total întîmplător. Astfel, unul dintre bolnavii mei a observat într-o zi că, atunci cînd era nemulțumit, avea obiceiul să zică : „Ți-am mai spus-o de 17 ori, dacă nu de 36 de ori“. De asemenea el s-a întrebat dacă acest fapt nu are cauzele sale. Își aminti că era născut pe ziua de 27 a unei luni, pe cînd fratele său mai mic era născut într-o zi de 26 și că avea motive să acuze soarta că i-a fost mult mai favorabilă fratelui său decît sie. El își reprezenta această injustiție a sorții amputînd data sa de naștere cu zece zile, pe care le adăuga la data de naștere a fratelui : „Cu toate că sînt primul născut, am fost *micșorat* de soartă“.

5) Vreau să insist asupra analizelor „cazurilor cu numere“, deoarece nu cunosc alte exemple care să facă să apară cu atîta claritate esența proceselor intelectuale mai complicate, complet exterioare conștiinței. Pe de altă parte, aceste cazuri furnizează cele mai bune exemple de analiză în care colaborarea atît de des incriminată a medicului (sugestia) poate fi exclusă cu o certitudine aproape absolută. Voi comunica deci analiza unui „caz de număr“ care se referă la unul dintre bolnavii mei, despre care voi spune doar că era cel mai tînăr dintr-o familie destul de numeroasă și că și-a pierdut foarte de timpuriu tatăl, pe care-l iubea nespus. Amuzat de experiență, el enunță numărul 426718 și se întrebă : „Ce-mi trece prin minte în legătură cu acesta ? Mai întîi o glumă : cînd te duci la medic să-ți tratezi un guturai, asta durează 42 de zile, pe cînd dacă îl tratezi cu indiferență, durează 6 săptămîni. Aceasta corespunde cu primele cifre ale numărului : $42=6\times7$“. În pauza care a urmat după acest prim răspuns, îi atrag atenția asupra faptului că numărul ales de dînsul cuprinde toate cifrele mici, în afară de 3 și 5. În urma acestei observații, el își reia explicația. „Noi sîntem 7 frați și surori, eu fiind cel mai mic copil ; 3 corespunde cu numărul de ordine al surorii mele A., 5 cu acela al fratelui meu L. Și unul și celălalt îmi erau inamici. Copil fiind, mă rugam lui Dumnezeu în fiece seară să mă scape de acești doi călăi. S-ar zice că îmi acord eu însumi satisfacția dorită, omițînd din numărul meu cifrele 3 și 5, adică nemenționîndu-l pe răutăciosul frate și pe sora pe care o detest. Deoarece acest număr îi desemnează pe frații și surorile dvs., ce înseamnă cifra 18 de la sfîrșit ? Dumneavoastră nu sînteți decît 7. — Mi-am spus adesea că dacă tatăl meu ar fi trăit mai mult, eu n-aș fi rămas ultimul. Dacă ar mai fi avut 1 copil, am fi fost 8, iar eu aș fi avut după mine un frățior mai mic, față de care aș fi jucat rolul primului născut“.

Semnificația acestui număr era astfel elucidată, dar ne mai rămînea încă să stabilim o legătură între prima parte a interpretării și celelalte. Or, legătura decurge din însăși condiția formulată cu privire la ultimele cifre : „Dacă tata ar fi trăit mai mult“. $42=6\times7$ exprimă disprețul pentru medicii care au fost incapabili să-i salveze tatăl și, în același timp, regretul că tatăl nu a trăit mai mult. Numărul, în ansamblul său, corespunde realizării dorințelor sale infantile în raport cu familia : urarea de moarte la adresa răutăcioasei surori și a răutăciosului frate și regretul

de a nu avea o soră sau un frate mai mic ca el. Aceste două dorințe pot fi exprimate pe scurt astfel : „Dacă cei doi ar fi murit în locul tatălui iubit !" [6]).

6) Iată un mic exemplu furnizat de unul dintre numeroșii mei corespondenți. Un director de poștă îmi scrie din L. că fiul său, în vîrstă de 18 ani și jumătate, care s-a dedicat medicinii, se ocupă încă de pe acum de psihopatologia vieții cotidiene și încearcă să-și convingă părinții de exactitatea propozițiilor și teoriilor mele. Transcriu aici unul dintre experimentele făcute de acest tînăr, fără a intra în discuția adiacentă.

„Fiul meu stă de vorbă cu mama sa pe tema așa-zisului hazard și-i explică că nici unul din cîntecele, nici unul din numerele care îi vin în minte nu sînt realmente „accidentale". Se angajează următoarea conversație :

Fiul : Spune-mi un număr oarecare.
Mama : 79.
Fiul : Ce gîndești în legătură cu acest număr ?
Mama : Mă gîndeam la frumoasa pălărie văzută ieri !
Fiul : Cît costa ?
Mama : 158 de mărci.
Fiul : Asta e : 158:2=79. Vei fi găsit pălăria prea scumpă și cu siguranță vei fi gîndit : „Dacă ar costa pe jumătate, aș cumpăra-o".

La această deducție a fiului meu, am obiectat că în general doamnele nu calculează prea bine și că mama cu siguranță că nu-și dădea seama că 79 este jumătatea lui 158. Teoria freudiană presupune deci faptul neverosimil că subconștientul calculează mai bine decît conștiința normală. „Nicidecum, îmi răspuse fiul meu ; presupunînd că mama n-a făcut calculul 158:2=79, s-ar fi putut prea bine ca ea să fi avut prilejul să vadă undeva această ecuație. Se mai poate apoi ca ea să fi avut un vis în legătură cu acea pălărie și să fi calculat ce preț ar avea dacă ar costa pe jumătate".

7) Împrumut de la Jones (op. cit., p. 478) o altă analiză referitoare la un număr. Un domn pe care-l cunoștea enunță numărul 986 și îl roagă să atașeze acest număr de vreuna din ideile sale. „Prima asociație a subiectului era o amintire care se raporta la o glumă uitată de mult. Acum șase ani, un ziar a anunțat într-o zi, care a fost cea mai caldă zi de vară, că temperatura urcase la 986° Fahrenheit, exagerare deosebit de grotescă a temperaturii reale, care fusese 98°6. În timpul acestei convorbiri, noi ne aflam așezați înaintea căminului în care ardea un foc strașnic. Interlocutorului meu fiindu-i prea cald, s-a tras mai îndărăt și a spus, probabil pe bună dreptate, că tocmai căldura teribilă a căminului i-a evocat acea amintire. Dar această explicație nu mă satisfăcea și voiam să știu de ce acea amintire se păstrase atîta timp în memoria sa. El îmi spuse că acea glumă îl făcuse să rîdă cu lacrimi și că îl amuza mult ori de cîte ori se gîndea la ea. Cum eu, totuși, nu găseam nimic deosebit în acea glumă, voiam cu atît mai mult să știu dacă ea nu disimula un sens de care subiectul meu nu era conștient. În continuare el mi-a spus

[6]) Pentru mai multă simplitate, am lăsat de-o parte alte cîteva idei, mai puțin interesante, ale bolnavului.

că reprezentarea căldurii trezea în mintea sa o mulțime de alte reprezentări, foarte importante : căldura este lucrul cel mai important din lume, izvorul oricărei vieți etc. Asemenea romantism, la un tînăr cu spirit accentuat pozitiv, m-a cam surprins. L-am rugat, deci, să-și urmeze asociațiile. El se gîndi la coșul de uzină pe care-l vedea din camera sa. Se gîndea adesea seara la fumul și flacăra ce ieșeau de acolo și în legătură cu aceasta se gîndea la regretabila risipă de energie. Căldură, flăcări, risipă de energie printr-un lung tub gol : nu era greu să se conchidă din aceste asociații că reprezentările de căldură și de flăcări se legau la el de aceea de dragoste, așa cum adesea se întîmplă în gîndirea simbolică, și că un puternic complex de masturbare motivase numărul pe care-l enunțase el. Nu-i mai rămase decît să confirme aceste deducții".

Cei care vor să-și facă o idee despre felul în care materialele furnizate de numere sînt elaborate în gîndirea inconștientă, vor citi cu folos articolul lui C. G. Jung „Ein Beitrag zur Kenntnis des Zahlentraumes" (*Zentralbl. f. Psychoanal.*, I, 1912) și acela al lui E. Jones „Unconscious manipulations of numbers" (*Ibid.*, II, 5, 1912).

În propriile mele analize de acest gen, am fost frapat de următoarele două fapte : în primul rînd de certitudinea cvasisomnambulică cu care eu merg spre un scop necunoscut și mă afund în calcule care duc subit la numărul căutat, ca și de rapiditatea cu care se săvîrșește orice lucrare ulterioară ; în al doilea rînd am fost frapat de ușurința cu care se prezintă numerele gîndirii mele inconștiente, pe cînd în general sînt un slab calculator și întîmpin cele mai mari dificultăți ca să rețin, în memoria mea conștientă, datele, numerele de casă etc. Găsesc, dealtfel, în aceste operații inconștiente asupra numerelor, o tendință de superstiție, a cărei origine mi-a rămas multă vreme necunoscută [7]).

Nu ne vom mira să constatăm că examenul analitic dovedește ca fiind perfect determinate nu numai numerele, ci orice cuvînt enunțat în aceleași condiții.

[7]) Rudolf Schneider, din München, a făcut o obiecție interesantă contra deducțiilor noastre, făcute pe marginea analizei numerelor (R. Schneider, „Zu Freud's analytischer Untersuchung des Zahleneinfalles", *Internat. Zeitschr. f. Psychoanalyse*, I, 1920, Heft 1). El lua un număr oarecare, de exemplu primul număr care îi cădea sub ochi într-o lucrare de istorie deschisă la întîmplare, sau propunea unei alte persoane un număr ales de dînsul și încerca să-și dea seama dacă se prezentau idei determinante chiar în legătură cu acest număr impus. Rezultatul obținut fu pozitiv. Într-unul din exemplele pe care le publică, cu privire la el însuși, ideile care i s-au prezentat i-au furnizat o determinare tot atît de completă și de semnificativă ca și în analizele noastre de numere apărute spontan, pe cînd în cazul lui Schneider numărul, de proveniență exterioară, nu avea nevoie de motive determinante. Într-o altă experiență care avea drept subiect o persoană străină, el și-a ușurat extrem de mult sarcina, propunîndu-i acesteia numărul 2, al cărui determinism poate fi stabilit cu ușurință de oricine, cu ajutorul oricărui material.

R. Schneider trage din experiențele sale două concluzii : 1) Pentru numere, noi avem aceleași posibilități psihice de asociație ca și pentru concepte. 2) Faptul că în legătură cu numerele concepute spontan se prezintă idei determinante nu dovedește nicidecum că aceste numere ar fi fost provocate de ideile descoperite prin analiză. Prima dintre aceste două concluzii este perfect exactă. Pentru un număr dat putem găsi o asociație tot atît de ușor, ca și pentru un cuvînt enunțat, și poate chiar mai ușor, căci semnele, puțin numeroase, din care se compun numerele, posedă o forță de asociație deosebit de mare. Ne găsim atunci pur și

8) Jung a publicat un interesant exemplu cu privire la originea unui cuvînt obsedant (*Diagnostische Assoziations-studien*, IV, p. 215). „O doamnă îmi povestește că de cîteva zile este obsedată de cuvîntul „Taganrog", fără a ști de unde îi vine acest cuvînt. O interoghez asupra evenimentelor afective și a dorințelor ei din trecutul cel mai apropiat. După o oarecare ezitare, ea îmi mărturisește că ar dori mult să aibă o rochie de cameră (*Morgenrock*), însă că soțul ei nu manifestă prea mare entuziasm pentru dorința ei. *Morgenrock* (în traducere literală „rochie de dimineață"), *Tag-an-rock* (care se poate traduce, la nevoie, prin „rochie de zi" — deformare a cuvîntului *Taganrog*, numele unui oraș rusesc) : vedem că există, între aceste două cuvinte, o afinitate parțială, interesînd la fel de bine atît sensul, cît și fonetica. Adoptarea formei rusești (*Taganrog*) se explică prin faptul că doamna tocmai făcuse cunoștință cu o persoană originară din acel oraș".

9) Datorez dr.-ului E. Hitschmann soluția unui alt caz, unde un vers a fost evocat de repetate ori în același loc, pe cînd persoana interesată ignora proveniența versului și nu vedea ce raporturi ar putea exista între acesta și locul respectiv.

„Dr. E. povestește : Acum șase ani, călătoream de la Biarritz la San Sebastian. Calea ferată trece peste Bidassoa, care separă Franța de Spania. De pe pod se desfășoară o priveliște superbă : de o parte, o vale largă și Pirineii ; de cealaltă parte, vasta întindere a mării. Era o frumoasă și limpede zi de vară, totul era inundat de soare și lumină, eram în vacanță, încîntat de a merge în Spania, și deodată aceste versuri mi-au țîșnit din memorie : „Aber frei ist schon die Seele / schwebet in dem Meer von Licht" 8). Îmi amintesc că am căutat atunci în zadar poemul din care făceau parte aceste versuri Dat fiind ritmul, era cu siguranță vorba de versuri, dar mi-era imposibil să-mi amintesc unde

simplu în fața a ceea ce se numește experimentul „de asociație", care a fost studiat sub toate aspectele sale de școala lui Bleuler-Jung. În cazurile de acest gen, ideea (reacția) este determinată de cuvînt (excitație). Această reacție ar putea totuși să se manifeste sub aspecte foarte variate, iar experimentele lui Jung au demonstrat că, oricare ar fi reacția. ea nu este niciodată datorată „hazardului", ci „complexe" inconștiente iau parte la determinare, ori de cîte ori acestea sînt atinse de cuvîntul care joacă rolul de factor de excitație.

A doua concluzie a lui Schneider, însă, merge prea departe. Din faptul că numerele (sau cuvintele) date fac să răsară idei apropiate, nu putem trage cu privire la numerele (sau cuvintele) care apar spontan nici o concluzie de care să nu fim obligați să ținem seama chiar înainte de cunoașterea acestui fapt. Numerele (sau cuvintele) ar putea fi identificate sau determinate de ideile revelate prin analiză sau de alte idei pe care analiza nu le-a revelat, în care caz analiza ne-ar fi indus în eroare. Trebuie numai să înlăturăm prejudecata după care problema s-ar pune altfel pentru numere decît pentru cuvinte. Nu ne propunem să facem în această carte un examen critic al problemei și o justificare a tehnicii psihanalitice cu privire la evocarea ideilor legate de numere. În practica psihanalitică se admite că a doua posibilitate este suficientă și poate fi utilizată în cea mai mare parte a cazurilor. Cercetările lui Poppelreuter, făcute în domeniul și cu ajutorul metodelor psihologice experimentale, au demonstrat, dealtfel, că această a doua posibilitate este cu mutl mai probabilă (A se revedea, pe această temă, interesantele considerații ale lui Bleuler din lucrarea sa *Das autistisch-undisziplinierte Denken*, etc., 1919. Section 9 : „Von den Wahrscheinlichkeiten der psychologischen Erkenntniss").

8) „Dar sufletul de-acum e liber / înoată-n marea de lumină". (Nota trad.).

le-am citit. Cum de atunci ele mi-au venit de multe ori în minte, îmi amintesc a fi întrebat multe persoane, dar nimeni nu m-a putut ajuta. Acum un an, întorcîndu-mă din Spania, urmam același traseu. Era noapte și ploua. Cu fața lipită de ferestruica portierei, încercam să disting locul exact unde ne găseam în raport cu punctul de frontieră și constatai că traversam podul peste Bidassoa. Și iată că aceleași versuri îmi revenіră în minte, fără a putea nici acum ști din ce poem le luasem. Cîteva luni mai tîrziu, din întîmplare, îmi cad în mînă poemele lui Uhland. Deschid volumul și primele versuri pe care le văd sînt : „Aber frei is schon die Seele /schwebet in dem Meer von Licht", prin care se termină un poem institulat *Der Waller*. Recitesc poemul și îmi amintesc vag că odinioară l-am învățat pe de rost. Acțiunea se petrece în Spania : aceasta este, pare-mi-se, singura legătură care există între versurile citate și locul unde acestea mi-au venit în minte. Prea puțin satisfăcut de descoperirea mea, continui să răsfoiesc mecanic cartea. Versurile cu pricina ocupau partea de jos a unei pagini. Întorcînd foaia, dau peste un poem intitulat *Podul de la Bidassoa*. Voi adăuga că acest din urmă poem îmi era și mai puțin cunoscut decît cel dintîi și începea cu aceste versuri : „Auf der Bidassoabrücke / steht ein Heiliger altersgrau / segnet rechts die span'schen Berge, / segnet links die frank'schen Gau" 9).

B) Acest mod de a concepe determinismul numelor și numerelor alese în aparență la întîmplare este de natură, poate, să contribuie la elucidarea unei alte probleme. Se știe că multe persoane invocă împotriva unui determinism psihic absolut convingerea lor intimă în existența unui liber-arbitru. Această convingere refuză să se încline în fața concepției determinismului. Ca toate sentimentele normale, ea trebuie să se justifice prin anumite rațiuni. Totuși, cred că am remarcat că ea nu se manifestă în deciziile importante. În astfel de cazuri încercăm mai degrabă sentimentul unei constrîngeri psihice și recunoaștem : „La aceasta am ajuns, nu pot face altfel". Cînd, dimpotrivă, este vorba de hotărîri insignifiante, indiferente, afirmăm că am fi putut tot atît de bine să facem și altfel, că am acționat liber, că am săvîrșit un act de voință nemotivat. Analizele noastre au arătat că nu este necesar să contestăm legitimitatea convingerii cu privire la existența liberului-arbitru. Distincția între motivația conștientă și motivația inconștientă odată stabilită, convingerea noastră ne relevă doar că motivația conștientă nu se extinde asupra tuturor deciziilor noastre motorii. *De minima non curat praetor* 10). Dar ce rămîne astfel nemotivat dintr-o parte, își are motivele în altă parte, în inconștient, și rezultă că determinismul psihic se realizează fără lacune de continuitate 11).

9) „Pe podul peste Bidassoa / stă un sfînt bătrîn ca lumea, / cu dreapta binecuvintează munții Spaniei, / cu stînga țara Francilor". (Nota trad.)

10) Dicton latinesc : „Conducătorul nu se îngrijește de mărunțișuri". (Nota trad.)

11) Aceste idei despre riguroasa determinare a actelor psihice în aparență arbitrare au și dat rezultate foarte bune în psihologie și poate că și în drept. Bleuler și Jung au adoptat acest punct de vedere pentru a face inteligibile reacțiile care se produc în cursul experimentului zis de asociație, în timpul căruia persoana examinată răspunde la un cuvînt pronunțat în fața ei printr-un alt cuvînt care îi vine în minte cu acest prilej (excitație și reacție verbală), timpul

37 — c. 239

C) Cu toate că cunoașterea motivației actelor ratate de care ne-am ocupat scapă în acest fel gîndirii conștiente, ar fi de dorit să se descopere o dovadă psihologică a existenței acestei motivații. Chiar și o cunoaștere mai aprofundată a inconștientului ne autorizează să admitem posibilitatea de a descoperi această dovadă. Cunoaștem două domenii care prezintă fenomene care par să corespundă unei cunoașteri inconștiente și, în consecință, refulate a acestei motivații.

a) Paranoicii prezintă în atitudinea lor această trăsătură izbitoare și în general cunoscută, că dau cea mai mare importanță detaliilor celor mai insignifiante, care în general scapă oamenilor normali, pe care ei le observă în conduita celorlalți. Ei interpretează aceste detalii și trag concluzii de mare anvergură. Paranoicul pe care l-am văzut ultima dată, de exemplu, a tras concluzia existenței unui complot în anturajul său, deoarece atunci cînd a plecat de la gară oamenii făceau semne cu mîna. Un altul, își nota felul în care merg oamenii pe stradă, cum își învîrtesc bastonul în mînă etc. [12]).

Pe cînd omul normal admite o categorie de acte accidentale care nu au nevoie de motivație, categorie în care așază o parte din propriile sale manifestări psihice și actele ratate, paranoicul refuză orice element accidental în manifestările psihice ale altuia. Tot ceea ce observă la ceilalți este pentru el semnificativ, deci susceptibil de interpretare. De unde îi vine acest mod de a vedea ? Aici, ca și în multe alte cazuri analoage, el proiectează probabil în viața psihică a celuilalt, ceea ce există în propria sa viață în stare inconștientă. În conștiința paranoicului se grămădesc o mulțime de lucruri, care la omul normal și la nevrotic nu există decît în inconștient, unde prezența lor este revelată cu ajutorul psihanalizei [13]). Din acest punct de vedere, deci, paranoicul are într-o oarecare măsură dreptate : el vede ceva ce scapă omului normal, viziunea sa este mai penetrantă decît aceea a gîndirii normale. Ceea ce însă anulează orice valoare cunoașterii sale, este extinderea asupra altora a unei stări de lucruri care nu este valabilă decît pentru el însuși. Sper că nu veți aștepta de la mine o justificare a cutărei sau cutărei interpretări paranoice. Admițînd însă, între anumite limite, legitimitatea unei astfel de concepții a actelor ratate. facem mai ușor comprehensibilă convingerea care, la paranoic, se leagă de toate aceste interpretări. *Este un sîmbure de adevăr în toate acestea,* iar erorile noastre de judecată, chiar cînd nu sînt morbide, nu-și cîștigă în alt fel în ochii noștri o certitudine care ne duce la convingere. Această convingere, justificată

care se scurge între excitație și reacție fiind măsurat. Jung a arătat în lucrarea sa *Diagnostischen Assoziationsstudien* (1906) ce indicator sensibil pentru stările psihice este experimentul de asociație astfel interpretat. Doi elevi ai criminalistului H. Gross (din Praga), Wertheimer și Klein, au fondat pe aceste experimente o tehnică a „diagnosticului chestiunii de fapt" în cazul actelor criminale, tehnică al cărei examen îi preocupă azi pe psihologi și juriști.

[12]) Din alt punct de vedere, a fost denumită „manie a raporturilor" această interpretare a manifestărilor insignifiante și accidentale.

[13]) Născocirile (pe care analistul le conștientizează) istericilor cu privire la fărădelegile sexuale și la acte criminale coincid. de exemplu. în cele mai mici amănunte. cu plîngerile paranoicilor. Acest fapt este ușor de remarcat și de înțeles cînd conținutul ideatic se manifestă de asemenea în realitate, în legătură cu mijloacele folosite de perverși pentru satisfacerea tendințelor lor.

în privința unei anumite părți a raționamentului nostru eronat, este extinsă de noi la întregul ansamblu din care face parte acest raționament.

b) O altă dovadă a existenței unei cunoașteri inconștiente și refulate a motivației actelor ratate și accidentale o vedem în acel ansamblu de fenomene care constituie superstițiile. Vreau să-mi ilustrez opinia în această chestiune prin discutarea unei mici întîmplări care va servi ca punct de plecare pentru deducțiile noastre.

Întors din vacanță, încep să mă gîndesc la bolnavii de care va trebui să mă ocup în cursul anului. Mă gîndesc în primul rînd la o bătrînă doamnă pe care o văd de ani de zile (a se vedea mai sus) de două ori pe zi, în vederea acelorași intervenții medicale. Această stereotipie mi-a creat adesea condiții favorabile pentru experimentarea anumitor idei inconștiente, fie în timpul drumului făcut pînă la ea, fie în timpul intervențiilor. Fiind în vîrstă de 90 de ani, este firesc să mă întreb, la fiecare început de an, cît îi mai rămîne de trăit. În ziua la care se referă relatarea mea, sînt grăbit și iau o trăsură spre a merge la dînsa. Toți birjarii din stația de trăsuri din fața casei mele cunosc adresa bătrînei doamne, întrucît nu este nici unul care să nu mă fi dus la ea de mai multe ori. Or, în acea zi, se întîmplă că birjarul nu oprește în fața casei sale, ci în fața unei case care purta același număr și era situată pe o stradă paralelă, ce-i drept foarte asemănătoare cu aceea unde locuia bolnava mea. Constat eroarea și i-o reproșez birjarului, care se scuză. Semnifică oare ceva faptul că am fost dus la o casă care nu era aceea a bolnavei mele ? Pentru mine, cu siguranță, nu. Dar dacă aș fi fost superstițios, aș fi văzut în acest fapt un avertisment, un semn al sorții. un semn care să-mi vestească faptul că doamna nu va mai trăi în anul următor. Multe avertismente sau semne înregistrate de istorie sînt întemeiate pe un astfel de simbolism. Eu, însă, îmi spun că este vorba de un incident fără nici o semnificație.

Ar fi fost cu totul altfel dacă, parcurgînd drumul pe jos, absorbit de „reflecțiile" mele și „distrat", m-aș fi oprit în fața casei de pe strada paralelă, în loc să fi ajuns în fața casei bolnavei mele. Atunci n-aș fi vorbit de accident și de hazard, ci aș fi văzut în eroarea mea un act dictat de o intenție inconștientă și care are nevoie de o explicație. Dacă aș fi „rătăcit" astfel drumul, probabil că ar fi trebuit să interpretez eroarea mea spunîndu-mi că mă aștept ca în curînd să nu-mi mai găsesc bolnava în viață.

Ceea ce, deci, mă deosebește de un om superstițios, este următorul fapt :

Eu nu cred că un eveniment la producerea căruia n-a fost implicată viața mea psihică ar fi în stare să-mi releve fapte ascunse cu privire la viitorul real ; cred, însă, că o manifestare neintenționată a propriei mele activități psihice îmi relevă ceva ascuns care, la rîndul său, nu aparține decît vieții mele psihice. Cred în hazardul exterior (real), dar nu cred în hazardul interior (psihic). Superstițiosul, dimpotrivă : nu știe nimic despre motivația actelor sale accidentale și a actelor ratate, în consecință crede în hazardul psihic ; în schimb, el este înclinat să atribuie hazardului exterior o importanță care se va manifesta în realitatea viitoare, văzînd în hazard un mijloc prin care se exprimă anu-

mite fapte exterioare care îi rămîn ascunse. Există, deci, două deosebiri între omul superstițios și mine : în primul rînd, el proiectează în exterior o motivație pe care eu o caut în interior ; în al doilea rînd, el interpretează printr-un eveniment hazardul pe care eu îl reduc la o idee. Ceea ce el consideră ca ascuns corespunde pentru mine la ceea ce este inconștient, noi avînd în comun tendința de a nu lăsa să subziste hazardul ca atare, ci de a-l interpreta [14]).

Admit, deci, că una din rădăcinile psihice ale superstiției este formată de această ignoranță conștientă și din această cunoaștere inconștientă a motivației hazardului psihic. Tocmai *pentru că* superstițiosul nu știe nimic de motivația propriilor sale acte accidentale și *pentru că* această motivație caută să se impună cunoașterii sale, el este obligat să o deplaseze, situînd-o în lumea exterioară. Dacă acest raport există, este puțin probabil că el se limitează la acest singur caz. Într-adevăr, socot că, în bună parte, concepția mitologică despre lume, care animă pînă și religiile cele mai moderne, *nu este altceva decît o psihologie proiectată în lumea exterioară.* Cunoașterea obscură[15]) a factorilor și faptelor psihice ale inconștientului (cu alte cuvinte : percepția endopsihică a acestor factori și a acestor fapte) se reflectă (e greu să spunem altfel, analogia cu paranoia trebuind să fie chemată aici în ajutor) în construirea unei *realități suprasensibile,* pe care știința o retransformă într-o *psihologie a inconștientului.* Adoptînd acest punct de vedere, ne-am putea lua sarcina să descoperim miturile referitoare la paradis și la păcatul originar, la Dumnezeu, la bine și la rău, la nemurire etc. și să transpunem *metafizica* într-o *metapsihologie.* Distanța care separă deplasarea operată de paranoic de aceea operată de superstițios este mai puțin mare decît ar părea la prima vedere. Cînd oamenii au început să gîndească, ei au fost obligați să rezolve în mod antropomorfic lumea într-o multitudine de personalități făcute după chipul și asemănarea lor. Accidentele și întîmplările pe care ei le interpretau în mod superstițios erau, deci, în ochii lor acțiuni, manifestări ale unor persoane. Altfel spus, ei se comportau exact ca paranoicii care trag concluzii din cel mai neînsemnat semn făcut de alții, și ca acei oameni normali care, pe drept, formulează judecăți asupra caracterului semenilor lor, bazîndu-se pe actele lor accidentale și neintenționale. În concepția noastră modernă despre lume — concepție științifică și care este încă departe de a fi desăvîrșită în toate elementele sale — superstiția apare deci oarecum deplasată, însă ea era justificată în epocile preștiințifice, alcătuind un complement logic.

Cetățeanul roman care renunța la un proiect important atunci cînd constata un zbor de pasăre defavorabil, avea deci, în mod relativ, dreptate : el acționa conform premiselor sale. Dar cînd renunța la proiectul său, pentru că făcuse un pas greșit pe pragul ușii („Un Romain retournerait") [16]), el ni se arăta superior nouă, incredulilor, dovedindu-se mai bun psiholog decît noi. Acest pas greșit era pentru el dovada existenței unei îndoieli, a unei opoziții interioare față de acest proiect, îndoială și opoziție a căror forță putea anihila forța intenției sale în momentul executării proiectului. Într-adevăr, nu ești sigur de un succes deplin decît atunci cînd toate forțele spiritului tind spre scopul dorit. Ce răspuns dă Wilhelm Tell al lui Schiller, care a șovăit multă vreme să tragă în mărul așezat pe capul fiului său, lui Vogts care îl întreabă de ce și-a pregătit și o altă săgeată ? „Această săgeată, — spune el — mi-ar fi servit să te străpung pe tine, dacă mi-aș fi ucis fiul. Și *fii sigur* că, în ceea ce te privește, *nu mi-aș fi greșit ținta* [17])".

D) Acela care a avut prilejul să studieze cu ajutorul psihanalizei tendințele ascunse ale omului, este de asemenea în stare să cunoască destule lucruri despre calitatea motivelor inconștiente care se manifestă în superstiție. La nevrotici, adesea oameni foarte inteligenți, care suferă de idei obsesive și de stări obsesionale, se constată cu cea mai mare claritate că superstiția își are rădăcinile în tendințele refulate, cu un caracter ostil și crud. Superstiția semnifică, înainte de toate, așteptarea unei nenorociri, iar acela care adesea a dorit rău altora, dar care, fasonat de educație, a reușit să-și refuleze astfel de dorințe în inconștient, va fi în mod special înclinat să trăiască cu teama perpetuă că o nenorocire poate veni să-l lovească, drept pedeapsă pentru răutatea sa inconștientă.

Desigur, recunoaștem că sîntem departe de a fi epuizat prin aceste observații psihologia superstiției. Înainte de a părăsi această temă trebuie, totuși, să ne oprim un moment la următoarea chestiune : trebuie să refuzăm superstiției orice bază reală ? Este absolut sigur că fenomenele cunoscute sub numele de presimțire, vis profetic, experiență telepatică, manifestări ale forțelor suprasensibile etc. nu sînt decît simple produse ale imaginației, fără nici un raport cu realitatea ? Departe de mine ideea de a formula o judecată pe cît de riguroasă pe atît

[14]) Înserez aici un exemplu interesant, extras dintr-un studiu în care N. Ossipow analizează diferența dintre interpretarea psihanalitică și cea superstițioasă și mistică (*Psychoanalyse und Aberglauben*, Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, VIII, 1922). El se căsătorise într-un orășel de provincie și îndată după aceasta a întreprins, împreună cu tînăra sa soție, o călătorie la Moscova. Într-o stație, cu două ore mai înainte de a fi ajuns la destinație, l-a cuprins dorința de a coborî în acea gară ca să arunce o privire asupra orașului. Potrivit calculelor sale trenul trebuia să staționeze acolo timp suficient, dar, întorcîndu-se pe peron după cîteva minute, a constatat că trenul în care se afla tînăra-i consoartă se și pusese în mișcare. Acasă, povestindu-i bătrînei sale mătuși întîmplarea, ea a clătinat din cap, spunînd : „Căsătoria asta nu va fi în ordine". Ossipow a rîs atunci de profeția făcută de mătușa sa, dar peste cinci luni era divorțat și, neavînd încotro, a admis că părăsirea trenului trebuia înțeleasă ca un „protest inconștient" împotriva căsătoriei pe care o încheiase. Orașul, în care a avut loc acest act ratat a căpătat după un an o importanță deosebită pentru el, întrucît acolo trăia persoana de care mai tîrziu avea să-i fie strîns legată soarta. Despre existența acestei persoane nu avea pe atunci deloc cunoștință. Interpretarea *mistică* a comportării sale susține însă că el și-a părăsit în acel oraș trenul și soția ca o prevestire a viitorului, ca o luare de contact cu terenul, în vederea relațiilor cu persoana care trăia acolo.

[15]) Pe care, firește, nu trebuie s-o confundăm cu o cunoaștere autentică.

[16]) În limba franceză în textul freudian (= „un cetățean roman s-ar întoarce din drum") (Nota trad.)

[17]) Iată textul schillerian :

„Mit diesem Pfeil durchbohrt'ich — Euch,
Wenn ich mein liebes Kind getroffen hätte,
Und Euer — wahrlich — hätt'ich nicht gefehlt" (Nota trad.)

de absolută asupra unor fenomene a căror existenţă a fost atestată chiar şi de oamenii cei mai eminenţi din punct de vedere intelectual. Tot ce putem spune despre aceste fapte, este că studiul lor nu este încă terminat şi că este necesar să fie supuse unor noi cercetări, mai aprofundate. Ne este chiar îngăduit să sperăm că datele pe care începem să le posedăm asupra proceselor psihice inconştiente vor contribui într-o mare măsură la elucidarea acestor fenomene, fără ca noi să fim obligaţi să impunem concepţiilor noastre actuale modificări prea radicale [18]). Iar cînd se va reuşi să se dovedească realitatea şi a altor fenomene, de exemplu a acelora care stau la baza spiritismului, vom aduce „legilor" noastre modificările impuse de aceste noi experienţe, fără a răsturna cu totul ordinea lucrurilor şi legăturilor care le leagă pe unele de altele.

Rămînînd în limitele acestor consideraţii, nu pot să dau chestiunilor formulate mai sus decît un răspuns subiectiv, adică bazat pe experienţa mea personală. Sînt obligat să mărturisesc că fac parte din acea categorie de oameni nevrednici, în faţa cărora spiritul îşi suspendă activitatea şi cărora suprasensibilul le scapă, astfel că niciodată n-am fost capabil să simt ceva care să facă să nască în mine credinţa în miracole. Ca toţi oamenii, am avut şi eu presentimente şi am trăit nenorociri, dar niciodată unele nu au coincis cu celelalte, adică niciodată presentimentele n-au fost urmate de nenorociri şi nici nenorocirile n-au fost precedate de presentimente. Cînd, tînăr fiind, locuiam într-un mare oraş străin, singur şi departe de ai mei, mi se părea adeseori că aud subit o voce cunoscută şi dragă care pronunţă numele meu, notam momentul exact cînd se produsese halucinaţia şi mă interesam la ai mei ce s-a petrecut cu dînşii în acel moment. De fiecare dată mi se răspundea că nu s-a întîmplat nimic. În schimb, mi s-a întîmplat mai tîrziu să stau în tihnă de vorbă şi fără cel mai mic presentiment, cu un bolnav, pe cînd, copilul meu era gata să moară din cauza unei hemoragii. Dealtfel, nici unul dintre presentimentele pe care mi le-au împărtăşit bolnavii mei n-a putut vreodată să dobîndească în ochii mei valoare de fenomen real.

Credinţa în visele profetice numără mulţi partizani, fiindcă se poate sprijini pe faptul că multe lucruri îmbracă mai tîrziu în realitate aspectul pe care dorinţa li l-a dat în timpul visului [19]). Nu este nimic surprinzător în aceasta şi, dealtfel, credulitatea celor care visează neglijează distanţa adesea considerabilă care există între faptul visat şi ceea ce s-a realizat. O bolnavă inteligentă şi care avea oroare de minciună mi-a dat într-o zi un frumos exemplu de vis care, pe bună dreptate, ar putea fi calificat drept profetic. Ea visase că s-a întîlnit, înaintea cutărui magazin, din cutare stradă, cu vechiul ei prieten şi medic. Or, avînd de făcut, a doua zi dimineaţa, un drum în centrul oraşului, l-a întîlnit cu adevărat pe acel domn chiar în locul unde-l văzuse în vis.

[18]) E. Hitschmann, *Zur Kritik des Hellsehens*, Wiener Klinische Rundschau, Nr. 6, 1910, şi *Ein Dichter un sein Vater, Beitrag zur Psychologie religiöser Bekehrung und telepatischer Phänomene*, Imago, IV, 1915/16.

[19]) Cf. Freud. *Traum und Telepathie* (Imago, VIII, 1922, inclus în vol. al III-lea al ediţiei de opere complete).

I-am atras atenţia asupra faptului că această ciudată coincidenţă a rămas fără nici o legătură cu evenimentele vieţii ei ulterioare, deci că era imposibil să i se găsească vreo justificare în faptele care au urmat-o.

Examenul a permis să stabilim cele ce urmează : nimic nu dovedea că doamna şi-a amintit de visul ei dis-de-dimineaţă, adică înainte de a fi avut loc întîlnirea. Ea consimţi bucuroasă să considere, împreună cu mine, situaţia ca lipsită de orice caracter miraculos, nevăzînd într-însa decît o problemă psihologică interesantă. Ea trece într-o dimineaţă pe o anumită stradă, îl întîlneşte în faţa unui anumit magazin pe vechiul ei medic şi, văzîndu-l, e convinsă că în noaptea precedentă a visat că s-a întîlnit cu acest medic în acelaşi loc. Analiza a putut demonstra cu multă veridicitate cum s-a format la ea această convingere, căreia nu i se poate, în general, refuza un anumit grad de sinceritate. O întîlnire într-un loc determinat, după o prealabilă aşteptare, nu este altceva decît o întîlnire. Vederea medicului i-a evocat amintirea acelei vremi cînd întîlnindu-se cu o *a treia persoană*, cu care şi medicul era prieten, au jucat în viaţa ei un rol foarte important. Ea păstrase relaţii cu acea terţă persoană şi o aşteptase în zadar în ziua precedentă visului. Dacă aş putea da aici toate detaliile acestei situaţii, mi-ar fi uşor să arăt că iluzia visului profetic, care a avut loc la vederea vechiului prieten, echivalează aproximativ cu discursul următor : „Ah, dragă doctore, aminteşti fericitele vremi de altădată, cînd niciodată nu-l aşteptam în zadar pe N. şi cînd el era punctual la întîlnire".

Iată un exemplu personal în legătură cu această „coincidenţă ciudată", care consistă în a întîlni o persoană la care tocmai te-ai gîndit. Prin simplitatea şi facilitatea interpretării, acest exemplu poate fi considerat drept un caz-model. La cîteva zile după ce primisem titlul de profesor, care în statele monarhice conferă o mare autoritate, mă las, în cursul unei plimbări prin oraş, absorbit de o reverie infantilă în care îmi făceam proiecte de răzbunare împotriva părinţilor uneia din vechile mele bolnave. Aceşti părinţi mă chemaseră, cu cîteva luni mai înainte, să le văd fiica, în urma unui vis care provocase un fenomen obsesional interesant. Acest caz, căruia încercam să-i stabilesc geneza, mă interesa mult, însă tratamentul pe care l-am propus n-a fost acceptat de către părinţi, care mă făcură să înţeleg că aveau intenţia să se adreseze unei celebrităţi din străinătate, care efectua tratamente prin hipnoză. Aşadar, eu visam că după eşecul total al acestei tentative, părinţii mă roagă să aplic tratamentul meu, spunîndu-mi că acum au deplină încredere etc., pe cînd eu răspundeam : „A, da, acum sînt profesor şi aveţi încredere. Titlul n-a adăugat nimic cunoştinţelor mele. Fiindcă nu m-aţi vrut cînd eram docent, lipsiţi-vă de mine şi azi, cînd sînt profesor". Deodată reveria mea este întreruptă de un salut cu voce tare : „Bună ziua, domnule profesor !" Ridic ochii şi pe cine văd ? Părinţii fostei mele bolnave, pe care tocmai mă răzbunasem, respingîndu-le oferta. Mi-a fost deajuns o clipă de reflecţie spre a constata că în această coincidenţă nu era nimic miraculos. Eram pe o stradă dreaptă, largă, puţin frecventată şi cei doi veneau în direcţia mea ; aruncînd spre dînşii o privire fugară, cînd ei se aflau la douăzeci de paşi, cu siguranţă că am zărit şi recunoscut feţele lor, însă, cum se întîmplă într-o haluci-

nație negativă, am respins această percepție, din motivele afective care se manifestaseră în reverie, care astfel s-au desfășurat cu toate aparențele spontaneității.

Relatez, după Otto Rank, un alt caz de „explicație" a unui pretins presentiment" (Zentralbl. f. Psychoanal., II, 5) :

„Acum cîtăva vreme, am trăit eu însumi experiența unei variante bizare a acelei „coincidențe miraculoase" care constă în întîlnirea unei persoane la care tocmai ne-am gîndit. În ajunul Crăciunului mă duc la Banca Austro-Ungariei ca să schimb, în vederea darurilor, un bilet de zece coroane pe zece piese de argint de o coroană. Cufundat în visuri ambițioase legate de contrastul între neînsemnata sumă pe care mergeam s-o ridic și enormele sume de bani acumulate la bancă, intru în mica stradă unde aceasta este situată. Văd dinaintea portalului un automobil. O mulțime de oameni intră sau ies din bancă. Mă întreb dacă funcționarii vor avea timp să se ocupe de coroanele mele. Dealtminteri îi voi lua repede. Voi depune biletul și voi spune : „Dați-mi *aur*, vă rog". Îmi observ imediat greșeala : *argint* trebuie să cer. Mă trezesc din reveria mea. Sînt la cîțiva pași de intrare și văd venind în fața mea pe un tînăr pe care cred că-l cunosc, însă pe care încă nu-l pot recunoaște, din pricina miopiei mele. Cînd se apropie mai mult, recunosc în el pe un coleg de școală al *fratelui* meu, numit *Gold* (= aur în l. germană), el însuși frate al unui scriitor cunoscut, pe ajutorul căruia contam mult la începutul carierei mele literare. Acest ajutor nu mi-a fost acordat, și deci nu m-am bucurat nici de succesul material scontat, care mă preocupase și în reverie, în timp ce mă îndreptam spre bancă. Adîncit în reveria mea, trebuie să fi perceput, fără a-mi da seama, apropierea domnului Gold, ceea ce, în conștiința mea care visa succese materiale, s-a manifestat sub forma hotărîrii pe care o luasem, de a cere casierului aur *(Gold)* în loc de argint mai puțin valoros. Pe de altă parte, faptul paradoxal că inconștientul meu a fost capabil să perceapă un obiect, pe care ochiul nu l-a recunoscut decît mai tîrziu, se explică printr-un „complex" (Bleuler) special care, orientat spre lucrurile materiale, îmi dirija pașii, cu excluderea oricărei alte preocupări, spre clădirea unde se efectua schimbul între aur și bilete de bancă".

Se mai integrează încă în domeniul miraculosului și al misteriosului bizara senzație pe care o încercăm în anumite momente și în anumite situații și care ne face să credem că am și văzut ceea ce vedem, că ne-am și aflat o dată în aceeași situație, fără ca totuși să ne putem aminti în ce condiții. Știu că mă exprim foarte impropriu, calificînd drept senzație ceea ce simțim în acele momente. Este vorba mai curînd de o judecată, anume de o judecată cognitivă. Însă aceste cazuri nu prezintă în această alternativă un caracter mai puțin special, și nu trebuie să neglijăm faptul imposibilității de a ne aminti ceea ce căutăm. Nu știu dacă s-a invocat cu seriozitate acest fenomen de *„déjà vu"*, spre a se face un argument care să dovedească o existență psihică anterioară a individului, însă psihologii s-au interesat de acest fenomen și s-au dedat la cele mai diverse speculații cu privire la această enigmă. Nici una dintre explicațiile propuse nu mi se pare corectă, deoarece nu țin cont decît de amănuntele care însoțesc fenomenul și de condițiile care-l favorizează. Majoritatea psihologilor actuali neglijează complet procesele psihice care, după părerea mea, sînt susceptibile să dea o explicație a acestei *„déjà vu"*, mă refer la reveriile inconștiente.

Cred că nu avem dreptate să calificăm drept iluzie senzația de „deja văzut și deja trăit". Într-adevăr, în acele momente este vorba de ceva care de-acum a fost resimțit. Numai că acest ceva nu poate face obiectul unei amintiri conștiente, deoarece individul n-a avut niciodată conștiința acestui „ceva". Pe scurt, senzația de *„déjà vu"* corespunde amintirii unei reverii inconștiente. Există reverii (vise în stare de veghe) inconștiente, după cum există și reverii conștiente, pe care fiecare le cunoaște din propria sa experiență.

Știu că subiectul ar merita o discuție aprofundată, însă eu nu voi da aici decît analiza unui singur caz de *„déjà vu"*, și aceasta pentru că senzația s-a remarcat prin intensitatea și durata sa. O doamnă, azi în vîrstă de 37 de ani, pretinde a-și aminti foarte clar că venind, la vîrsta de 12 ani și jumătate, în vizită la niște prietene care locuiau la țară, a avut senzația, intrînd pentru prima oară în grădină, că a mai fost acolo. Aceeași senzație a avut-o din nou cînd intră în apartamente, în așa fel încît ea știa dinainte ce cameră urma, cum arată etc. Din datele culese rezultă că era pentru prima dată cînd ea vedea casa și grădina respectivă. Doamna care povestea acestea nu căuta explicația psihologică, dar vedea în senzația pe care o încercase atunci un presentiment profetic al rolului pe care acele prietene trebuiau să-l joace mai tîrziu în viața ei afectivă. Gîndindu-ne însă la împrejurările în care s-a produs acest fenomen, găsim ușor elementele explicației lui. Cînd vizita fu hotărîtă, ea știa că aceste tinere fete au un frate unic, grav bolnav. L-a putut vedea în timpul șederii ei acolo, găsi că are o înfățișare îngrijorătoare și își spuse că nu va mai trăi mult. Tot astfel și fratele ei unic a avut, cu cîteva luni în urmă, o difterie gravă și, în timpul bolii lui, ea fusese îndepărtată din casă, locuind mai multe săptămîni la o rudă. Ea crede că-și amintește că fratele ei o însoțise în acea vizită la țară și chiar că aceasta a fost prima lui călătorie mai mare, după boală. Amintirile pe care le are în legătură cu acestea sînt dealtfel cu totul vagi, pe cînd își amintește perfect toate celelalte amănunte, în special rochia pe care o purta în acea zi. E deajuns să ai puțină experiență ca să ghicești că așteptarea morții fratelui ei a jucat în acea perioadă un mare rol în viața acestei fete și că această așteptare n-a fost niciodată conștientă sau a suferit o energică refulare în urma fericitului deznodămînt al bolii lui. În caz contrar (dacă fratele murea), ea ar fi fost obligată să-și pună o altă rochie, adică o rochie de doliu. La prietenele ei ea găsește o situație similară : un frate unic, amenințat de moarte (dealtfel a și murit puțin după aceea). Ea ar fi trebuit să-și amintească în mod conștient că s-a mai aflat în această situație cu cîteva luni mai înainte, dar, neputînd să-și actualizeze această amintire, deoarece era refulată, a transferat senzația acestei amintiri asupra casei și grădinii, ceea ce a făcut-o să trăiască un sentiment de *„fausse reconnaissance"* [20]), iluzia de a fi văzut totul mai înainte. Putem conchide din faptul refulării că așteptarea ei cu privire la moartea fratelui avea aproape caracterul unei dorințe capricioase, ca rămînînd astfel copilul

[20]) În limba franceză în textul freudian. (Nota trad.)

unic. În cursul nevrozei de care fu atinsă ulterior, ea era puternic obsedată de teama de a-și vedea decedînd părinții, temere îndărătul căreia analiza a putut, ca întotdeauna, să descopere o dorință inconștientă cu același conținut.

În ceea ce privește cele cîteva rare senzații de „déjà vu" pe care le-am încercat eu însumi, întotdeauna am reușit să le atribui drept origine constelațiile afective ale momentului. De fiecare dată era vorba de trezirea unor proiecte imaginare (necunoscute și inconștiente) care la mine corespundeau dorinței de a obține o ameliorare a situației mele. Această explicație a fenomenului de *„déjà vu"* n-a întrunit pînă acum decît adeziunea unui singur observator. Dr. Ferenczi, căruia cea de-a treia ediție a acestei cărți îi datorează numeroase contribuții prețioase, îmi scrie: „M-am putut convinge, observîndu-mă atît pe mine cît și pe alții, că sentimentul inexplicabil de *„déjà vu"* poate fi redus la reverii inconștiente cărora le păstrăm amintirea inconștientă într-o situație dată. La unul dintre bolnavii mei, lucrurile păreau să se petreacă altfel, dar în realitate se petreceau într-un fel cu totul analog. Acest sentiment se reproducea frecvent la el, dar de fiecare dată a fost posibil de văzut că provenea dintr-un vis uitat (refulat) sau dintr-o fracțiune de vis refulat din noaptea precedentă. Se pare, așadar, că fenomenul de *„déjà vu"* își poate avea sursa nu numai în visele în stare de veghe, ci și în visele nocturne".

Mai tîrziu am aflat că Grasset a dat în 1904 o explicație a fenomenului, care se apropie mult de a mea.

În anul 1913, într-un mic studiu [21]), am descris un alt fenomen care se aseamănă mult cu acela de *„déjà vu"*. Mă refer la fenomenul de *„déjà raconté"*, adică iluzia de a fi împărtășit mai înainte ceva cuiva, fapt care iese în evidență în timpul tratamentului psihanalitic. Pacientul susține, cu toate semnele unei certitudini subiective, că el a și relatat demult o anumită amintire. Medicul, însă, este sigur tocmai de contrariul și îl poate determina pe pacient să-l edifice asupra cauzelor erorii sale. Explicația acestui interesant act ratat constă în faptul că pacientul a avut imboldul sau intenția de a face comunicarea respectivă, dar pe parcurs s-a răzgîndit, iar acum face o confuzie între intenție și ducerea ei la îndeplinire.

Un fapt similar, avînd la bază probabil același mecanism, ne dezvăluie Ferenczi în așa-zisele „pretinse acțiuni greșite" [22]) (*Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, III, 1915). Cineva crede că a uitat, rătăcit sau pierdut un lucru și nu poate fi convins că nu i s-a întîmplat aceasta, că toate sînt în ordine. Astfel, de exemplu, o pacientă revine în cabinetul medicului, motivînd că s-a întors să-și ia umbrela pe care a lăsat-o acolo, dar medicul observă că în realitate umbrela cu pricina se găsește chiar în mîna persoanei respective. Există, prin urmare, imboldul spre un asemenea act ratat și aceasta este suficient pentru ca impulsul să fie confundat

[21]) *Über fausse reconnaissance („déjà raconté") während der psychoanalytischen Arbeit*, Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, I, 1913. Lucrare inclusă în vol. al VI-lea al ediției de opere complete.

[22]) „vermeintlichen Fehlhandlungen" în textul original (Nota trad.)

cu traducerea sa în fapt, fiind ștearsă deosebirea între presupusul act ratat și realitate.

E) Unul dintre colegii mei, care posedă o vastă cultură filozofică și căruia am avut de curînd ocazia să-i expun cîteva exemple de uitare de nume însoțite de analiza acestora, s-a grăbit să-mi răspundă: „E foarte frumos, însă la mine uitarea de nume se produce altfel".

Răspunsul este prea facil. Nu cred că acest coleg al meu s-a gîndit vreodată să analizeze uitarea de nume. Dealtfel, el nici nu mi-a putut spune cum se produc la dînsul astfel de uitări. Remarca sa, însă, atinge o problemă pe care multe persoane sînt ispitite s-o considere ca avînd o importanță capitală. Explicația actelor ratate și accidentale, propusă de noi, are o valabilitate generală, sau nu este valabilă decît pentru unele cazuri izolate? În acest din urmă caz, în ce condiții poate fi extinsă la fenomenele care au un mod de producere diferit? Experiența și observațiile mele personale nu-mi permit să răspund la această întrebare. Pot numai să afirm că raporturile pe care le-am stabilit în această lucrare sînt departe de a fi rare, căci ori de cîte ori le-am cercetat, fie în cazurile care mă priveau personal, fie în exemple care se referă la bolnavii mei, am putut constata realitatea lor sau, în cazurile mai puțin favorabile, să găsesc temeiuri serioase de a admite această realitate. Nu trebuie să ne surprindă faptul că nu totdeauna și în toate cazurile găsim sensul ascuns al unui act simptomatic, căci trebuie să ținem seama de rolul decisiv jucat adesea de rezistențele interioare care, după forța și intensitatea pe care le posedă, se opun mai mult sau mai puțin soluționării problemei de către analist. Tot așa, nu este posibil să interpretăm orice vis, fără excepție, fie al nostru, fie al unui bolnav. Este suficient, pentru ca valabilitatea generală a teoriei să fie confirmată, să putem pătrunde din ce în ce mai departe, cît mai departe posibil, în necunoscut. Cutare vis care se arată refractar analizei atunci cînd încercăm s-o facem chiar a doua zi, adesea își dezvăluie misterul o săptămînă sau o lună după aceea, dacă o schimbare reală a intervenit în acest interval, diminuînd forțele factorilor psihici aflați în conflict. Se poate spune același lucru despre explicația actelor accidentale și simptomatice. Exemplul de eroare citat mai sus, „în butoi prin Europa", (a se vedea cap. al VI-lea din prezenta lucrare), mi-a dat ocazia să arăt cum un simptom la început inexplicabil devine accesibil analizei, atunci cînd *interesul real* pentru ideile refulate suferă o reducere [23]). Atîta timp cît era pe-

[23]) Vezi și V. Tausk, *Entwertung des Verdrängungsmotivs durch Rekompense*, în Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, I, 1913. Autorul arată cum un nume uitat devine din nou accesibil conștiinței atunci cînd este implicat într-o asociație care generează plăcere, caz în care este blocată reamintirea situației neplăcute care a dus la refulare. Mecanismul, susține Freud, presupune intrarea în joc a unor forțe de natură *economică* (noi am spune *materială*): „Ne putem reprezenta lucrurile în modul următor: elementul refulat exercită în direcția conștientului o presiune continuă, care se cere echilibrată de o contrapresiune la fel de continuă. A menține refularea presupune, așadar, o cheltuială permanentă de forță; a o suprima înseamnă, din punct de vedere economic, o cruțare de energie" (*Métapsychologie*, Gallimard, 1968, p. 53). Este prin urmare logic ca refularea să cedeze în fața perspectivei de trăire a plăcerii, din moment ce „motivul și finalitatea refulării... nu le constituie nimic altceva decît evitarea neplăcerii" (op. cit., p. 56) (Nota trad.)

nibil ca fratele meu să primească înaintea mea titlul atît de rîvnit, această eroare de lectură a rezistat tuturor tentativelor de analiză, însă în ziua în care am avut certitudinea că acest fapt nu se va produce, am găsit drumul care trebuia să mă ducă la dezlegarea enigmei. Ar fi deci inexact să se afirme că toate cazurile rezistente la analiză se produc cu ajutorul altor mecanisme decît acelea arătate de noi. Pentru ca această afirmaţie să fie adevărată, ea ar trebui să se sprijine pe altfel de argumente decît pe acelea negative. Este probabil că, chiar şi la oamenii normali, tendinţa de a crede în posibilitatea unei alte explicaţii a actelor simptomatice şi accidentale nu se sprijină pe nici o bază reală. Această tendinţă nu este, la rîndul ei, decît o manifestare a aceloraşi forţe psihice care au produs fenomenul psihic misterios şi care, din acest motiv, se străduiesc să-l menţină şi se opun clarificării lui.

Nu trebuie să uităm, pe de altă parte, că ideile şi tendinţele refulate nu-şi găsesc o expresie completă în actele simptomatice şi accidentale. Condiţiile tehnice care fac posibilă această deplasare, această derivaţie a excitaţiei trebuie să existe independent de aceste acte. Aceste condiţii, însă, sînt utilizate cu precădere de ideea refulată în intenţia de a dobîndi o expresie conştientă. Care sînt relaţiile structurale şi funcţionale care se pretează la această intenţie ale ideilor refulate ? Filozofi şi filologi s-au străduit să le cerceteze şi să le stabilească pentru cazurile de *lapsus linguae.* Dacă facem deosebire aici între motivul inconştient şi relaţiile fiziologice şi psihologice care concură la apariţia lor, mai rămîne încă de rezolvat chestiunea de a şti dacă, în limitele stării de sănătate, mai există şi alţi factori care, după exemplul motivului inconştient şi în locul său, sînt capabili să utilizeze aceleaşi relaţii spre a produce acte simptomatice şi accidentale. Dar discutarea acestei chestiuni depăşeşte cadrul pe care ni l-am impus.

Dealtfel nici nu stă în intenţia mea să accentuez diferenţele — şi aşa destul de mari — care există între concepţia psihanalitică şi concepţia curentă despre actele ratate. Prefer să atrag atenţia asupra cazurilor în care aceste diferenţe sînt mai degrabă atenuate. În cazurile cele mai simple şi mai puţin accentuate de lapsus linguae şi lapsus calami, unde avem o simplă fuziune de cuvinte sau o omisiune de cuvinte sau de litere, interpretările complicate nu sînt indicate. Din punct de vedere psihanalitic, trebuie să afirmăm că în aceste cazuri este vorba de o oarecare tulburare a intenţiei, dar ne găsim în imposibilitatea de a spune care este originea tulburării şi care este scopul vizat de ea. Aceasta n-a reuşit decît să-şi manifeste existenţa. În unele şi aceleaşi cazuri se constată intervenţia de factori cărora niciodată nu le-am negat existenţa şi care, aşa cum sînt asemănarea fonetică şi anumite asociaţii psihologice, nu pot decît să favorizeze producerea de lapsusuri. Dar, din punct de vedere ştiinţific, este raţional să cerem ca şi aceste cazuri rudimentare de lapsus linguae şi de lapsus calami să fie explicate avîndu-se în vedere cazurile mai pronunţate, mai accentuate, al căror examen a furnizat indicaţii de o justeţe incontestabilă cu privire la determinismul actelor ratate.

F) Începînd cu consideraţiile noastre asupra lapsusurilor vorbirii, ne-am mulţumit să arătăm că actele ratate au o motivaţie ascunsă şi

ne-am servit de psihanaliză pentru a ne deschide calea pentru cunoaşterea acestei motivaţii. Cît despre natura lor generală şi particularităţile factorilor psihici care se exprimă în actele ratate, nu ne-am ocupat cituşi de puţin pînă în prezent de acestea sau, cel puţin nu am încercat să le definim mai îndeaproape şi să cercetăm legile de care acestea ascultă. Nu ne propunem să epuizăm aici chestiunea, căci primii paşi pe care i-am face în această direcţie ne-ar arăta că ea trebuie abordată pe o altă latură. În legătură cu aceasta putem formula mai multe întrebări, arătîndu-le în acelaşi timp doar însemnătatea :

1. Care este conţinutul şi care este originea ideilor şi tendinţelor care se exprimă în actele accidentale şi simptomatice ?

2. Care sînt condiţiile necesare pentru ca o idee sau tendinţă să fie obligată să recurgă, pentru a se exprima, la acest expedient ?

3. Se pot stabili raporturi constante şi univoce între felul actului ratat şi calităţile ideii sau tendinţei care se exprimă în acest act ?

Voi începe prin a cita cîteva materiale susceptibile să furnizeze elementele unui răspuns la a treia din aceste întrebări. Discutînd exemplele de lapsus al vorbirii, am crezut necesară depăşirea conţinutului discursului intenţional şi căutarea cauzei tulburării vorbirii în afara intenţiei. Într-un anumit număr de cazuri persoana care comisese lapsusul era perfect conştientă de cauza acestuia. În cazurile aparent cele mai simple şi mai manifeste, un alt concept, exprimat printr-un cuvînt asemănător din punct de vedere fonetic, venea să tulbure exprimarea, fără a şti de ce acest concept reuşise să-l submineze pe celălalt („contaminările“ lui M e r i n g e r şi Mayer). Într-un alt grup de cazuri, eliminarea unui concept era motivată printr-un considerent care totuşi nu fusese atît de puternic încît să efectueze o eliminare completă (a se vedea lapsusul „zum Vorschwein gekommen“), dar şi aici persoana care a comis lapsusul avea conştiinţa conceptului refulat. Numai în legătură cu lapsusurile care fac parte din a treia grupă se poate spune fără rezerve că ideea perturbatoare nu se confundă cu ideea intenţională şi că se poate stabili, între una şi cealaltă, o distincţie esenţială. Sau ideea perturbatoare se leagă de ideea tulburată în virtutea unei asociaţii (tulburare prin contradicţie internă), sau între cele două idei nu există nici o afinitate internă, cuvîntul „tulburate“ fiind legat de ideea perturbatoare, *adesea* inconştientă, în virtutea unei asociaţii *exterioare*, cel mai adesea bizară. În exemplele pe care le-am citat şi care sînt luate din practica mea psihanalitică, orice discurs se afla sub influenţa unei idei, devenită activă în momentul în care discursul era pronunţat, dar complet inconştientă, şi care-şi trăda existenţa fie prin însăşi tulburarea pe care o provoca (KLAPPER*schlange* — KLEOPATRA), fie printr-o influenţă indirectă, care permitea diferitelor părţi ale discursului conştient şi intenţional să se tulbure reciproc *(durch die* ASE NATMEN în loc de *durch die* NASE ATMEN, lapsus ivit în legătură cu numele unei străzi HAUSENAUER*strasse* şi prin asociaţie cu o amintire referitoare la o franţuzoaică). Ideile reprimate sau inconştiente care pot da naştere la un lapsus au originile cele mai diverse. Această rapidă trecere în revistă nu ne permite însă să formulăm nici o concluzie generală cu privire la această chestiune.

Examenul comparat al exemplelor de erori de lectură și de *lapsus calami* conduce la aceleași rezultate. În anumite cazuri eroarea pare a rezulta, ca în lapsusurile de vorbire, dintr-un travaliu de condensare ale cărei motive ne scapă. Ar fi însă foarte interesant de știut dacă nu trebuie îndeplinite anumite condiții pentru ca să se producă o asemenea condensare, care este regulă în vis, dar care nu este niciodată completă în stare de veghe. Exemplele cunoscute de noi nu ne dau în legătură cu aceasta nici o indicație, însă eu combat cu anticipație concluzia după care nu ar exista condiții de acest fel, exceptînd o anumită relaxare a atenției conștiente. Știu dintr-o altă sursă că tocmai actele automate se disting prin corectitudinea și siguranța lor. Sînt mai degrabă înclinat să cred că, așa cum adesea se întîmplă în biologie, fenomenele normale și apropiate de normal reprezintă obiecte de studiu mai puțin favorabile decît fenomenele anormale. Ceea ce rămîne obscur, cînd încercăm să explicăm aceste tulburări, care sînt cele mai ușoare, trebuie, după părerea mea, să se clarifice datorită studierii tulburărilor mai grave.

Chiar în ceea ce privește erorile de lectură și de scriere, nu lipsesc exemple în care pare probabilă o motivație îndepărtată și complicată. „În butoi prin Europa" este o eroare de citire care se explică prin influența unei idei îndepărtate, care nu are nimic comun cu lectura ca atare, o idee care își are originea într-un sentiment de ambiție și de gelozie și care utilizează dublul sens al cuvîntului *Beförderung* (mijloc de transport, avansare în grad) spre a se atașa de lucrurile indiferente și anodine care făceau obiectul lecturii. În cazul *Burckhard* numele însuși rezultă dintr-o asemenea substituție de sens.

Este incontestabil că tulburările de vorbire se produc mai ușor și cer intervenția unor forțe perturbatoare într-o mai mică măsură decît tulburările altor funcțiuni psihice.

Ne situăm pe un teren diferit, dacă analizăm uitarea în înțelesul propriu al cuvîntului, adică uitarea unor evenimente trecute (s-ar putea, la nevoie, să se treacă uitarea de nume proprii și de cuvinte străine la rubrica „insuficiențe momentane de memorie", iar uitarea de proiecte la rubrica „omisiuni"). Condițiile fundamentale ale procesului normal care duce la uitare sînt necunoscute [24]). Este bine de reținut, de asemenea, că nu tot ceea ce considerăm uitat este astfel în realitate. Explicația noastră nu are în vedere decît cazul în care uitarea ne stîrnește mirarea, deoarece înfrînge regula după care numai ceea ce este lipsit de importanță poate fi uitat, în vreme ce ceea ce este important subzistă în memorie. Analiza cazurilor de uitare care ni se par a cere o explicație specială ne descoperă întotdeauna că motivul uitării constă în repulsia de a ne aminti de ceva care este susceptibil de a ne trezi o senzație penibilă. Ajungem în acest fel să presupunem că acest motiv încearcă în general să se afirme în viața psihică, însă că adesea este împiedicat să se exprime, din cauza forțelor opuse de care el se izbește. Amploarea și importanța acestei lipse de entuziasm pentru evocarea impresiilor penibile merită un examen psihologic profund. Și este cu neputință să considerăm independentă de acest ansamblu mai vast chestiunea de a ști care sînt condițiile particulare care, în fiecare caz, favorizează realizarea tendinței generale a uitării.

Un alt factor vine să ocupe primul plan în uitarea de proiecte. Conflictul, pe care doar îl presupunem atît timp cît este vorba de refularea amintirilor penibile, devine aici manifest și analiza descoperă întotdeauna existența unei contra-voințe care se opune proiectului, fără a-l suprima. Ca și actele ratate, la care ne-am referit mai sus, recunoaștem aici două genuri de procese psihice : contra-voința se poate ridica direct contra proiectului (cînd este vorba de planuri de o oarecare importanță), sau (cum este cazul proiectelor indiferente) ea nu prezintă nici o afinitate cu proiectul ca atare, la care ea nu se atașează decît în virtutea unei asociații pur *exterioare*.

Același conflict caracterizează fenomenul de confuzie. Impulsiunea care se manifestă prin tulburarea acțiunii este adesea o contra-impulsiune. Dar și mai frecvent încă este vorba de o impulsiune cu totul străină, care profită numai de ocazie pentru a se manifesta paralel cu îndeplinirea actului, tulburîndu-l. Cazurile în care tulburările rezultă dintr-o contradicție internă sînt cele mai importante și se raportează de asemenea la actele cele mai însemnate.

În sfîrșit, în actele simptomatice și accidentale : conflictul interior joacă un rol din ce în ce mai șters. Acestor manifestări conștiința le acordă o importanță neînsemnată, atunci cînd ele nu-i scapă completamente de sub control, servind ca să exprime astfel tendințele inconștiente sau refulate cele mai variate. Ele constituie cel mai adesea o reprezentare simbolică a visurilor și a dorințelor.

Ca răspuns la prima chestiune privitoare la originea ideilor și tendințelor care se exprimă în acte ratate, se poate spune că pentru o anumită categorie de cazuri ideile perturbatoare provin de la tendințe. Egoism, gelozie, ostilitate, toate sentimentele și toate impulsiunile comprimate prin educația morală, folosesc adesea la om drumul care duce la actul ratat, spre a-și manifesta într-un fel sau altul puterea lor incontesta-

[24]) În ceea ce privește mecanismul uitării propriu-zise, pot da următoarele indicații : materialele amintirilor noastre se supun, în general, la două influențe, condensarea și deformarea. Deformarea este opera tendințelor care domină viața psihică și ea se aplică mai ales urmelor amintirilor care au păstrat o forță afectivă și care, din acest motiv, rezistă mai mult condensării, fără a manifesta vreo rezistență. În anumite cazuri însă, deformarea interesează de asemenea și materialele indiferente care n-au primit satisfacție în momentul în care s-au manifestat. Cum aceste procese de condensare și de deformare se întind peste o lungă durată de timp, pe parcursul căreia toate noile cevenimente contribuie la transformarea conținutului memoriei, noi credem în general că numai timpul face ca amintirile să devină vagi și nesigure. Este mai probabil că timpul ca atare nu joacă nici un rol în uitare. Analizînd urmele amintirilor refulate, putem constata că trecerea timpului nu le imprimă nici o schimbare. Inconștientul se află, în general, în afara timpului. Caracterul cel mai important și cel mai ciudat al fixării psihice constă în faptul că impresiile subzistă nu numai așa cum au fost primite, cît privește natura lor, ci de asemenea menținîndu-și toate formele pe care le-au îmbrăcat în cursul dezvoltării lor ulterioare, particularitate care nu se lasă explicată prin nici o comparație cu ceea ce se petrece în alte sfere ale vieții. Așa se face că, după teorie, starea anterioară a conținutului memoriei poate fi evocată în calitate de amintire, chiar și atunci cînd toate elementele care condiționau relațiile sale primitive au fost înlocuite prin noi elemente.

bilă, dar necunoscută de instanțele psihice superioare. Această libertate tacit acordată actelor ratate și accidentale corespunde în bună măsură unei toleranțe comode cu privire la ceea ce este imoral. Printre aceste tendințe refulate, pornirile sexuale[25]) joacă un rol care este departe de a fi neglijabil. Dacă, în exemplele pe care le-am citat în paginile acestei lucrări, analiza n-a reușit să degajeze factorul sexual decît în cîteva rare cazuri, aceasta se explică doar prin selecția materialelor. Cum aceste exemple se raportează în marea lor parte la propria mea viață psihică, această selecție nu putea fi decît parțială și viza excluderea a ceea ce putea fi în legătură cu domeniul sexual. În celelalte cazuri, ideile perturbatoare par să provină din obiecții și considerații absolut anodine.

Iată-ne în măsură să răspundem la cea de a doua chestiune formulată mai sus: care sînt condițiile psihologice cerute pentru ca o idee, în loc de a se exprima pe deplin și în mod sincer, să îmbrace o formă așa-zicînd parazitară, să se prezinte ca o modificare și ca o tulburare a unei alte idei? Exemplele cele mai tipice de acte ratate arată că trebuie să căutăm aceste condiții în raport cu conștiința, în caracterul mai mult sau mai puțin accentuat al elementului sau elementelor refulate. Dar, urmînd seria exemplelor, vedem acest caracter rezolvîndu-se în nuanțe din ce în ce mai vagi. Dorința de a ne debarasa de ceva care ne risipește inutil timpul, credința că o idee dată nu prezintă, la propriu vorbind, nici un raport cu scopul pe care-l urmărim — aceste motive, și altele de acest fel, par să joace în refularea ideii (care nu se poate manifesta decît sub forma de tulburare a unei alte idei) același rol ca și condamnarea morală a unei tendințe sociale sau ca o idee provenită dintr-un ansamblu inconștient. Nu în acest fel putem noi sesiza natura generală a determinismului actelor ratate și accidentale. Un singur fapt important se degajă din aceste cercetări: cu cît motivația unui act ratat este mai anodină, cu atît mai puțin șocantă este ideea care se exprimă prin acest act și, în consecință, cu cît mai puțin inaccesibilă pentru conștiință este ea, cu atît mai ușor este de rezolvat cazul dacă i se acordă suficientă atenție. Lapsusurile cele mai ușoare sînt îndată remarcate și corectate în mod spontan. Dar în cazurile în care actele ratate sînt motivate prin tendințe realmente refulate, o analiză aprofundată devine necesară și adesea se lovește de mari dificultăți putînd eșua.

Concluzia care se desprinde din cele de mai sus este că, dacă vrem să obținem cunoștințe satisfăcătoare asupra condițiilor psihologice ale actelor ratate și accidentale, trebuie să orientăm cercetările într-o altă direcție și să urmăm altă cale. Cititorul îngăduitor este deci rugat să nu vadă în aceste considerații decît fragmente în mod artificial decupate dintr-un întreg mai vast, dintr-o demonstrație mai completă.

G) Numai cîteva cuvinte, încă, cu titlu de indicație cu privire la direcția ce trebuie de urmat spre a se ajunge la acest întreg mai vast. Mecanismul actelor ratate și accidentale, așa cum ni s-a dezvăluit datorită aplicării analizei, arată, în punctele sale esențiale, o mare analogie cu

25) „sexuellen Strömungen“ în textul freudian. (Nota trad.)

mecanismul care prezidează elaborarea viselor, așa după cum l-am descris în capitolul „Travaliul visului“ din cartea mea *Die Traumdeutung*. Atît într-o parte cît și în alta apar condensări și formații de compromis (contaminări). Situația este aceeași, adică ea se caracterizează prin faptul că ideile inconștiente ajung să se exprime în calitate de modificări ale altor idei, urmînd căi neobișnuite, independent de asociațiile exterioare. Inconsecvențele, absurditățile și erorile inerente conținutului visului, din cauza cărora se ezită adesea să se vadă în vis produsul unei funcțiuni psihice, se produc în același fel ca și greșelile curente ale vieții noastre de toate zilele, deși au loc cu o utilizare mai liberă a mijloacelor existente. *Și într-o parte și în cealaltă, aparența de funcțiune incorectă se explică prin interferența particulară a două sau mai multe acte corecte.* Din această analogie se degajă o concluzie importantă: modul de funcționare specific, a cărui cea mai frapantă manifestare o vedem în conținutul visului, nu se explică numai prin starea de somn a vieții psihice, deoarece noi sesizăm manifestări ale aceluiași mod de funcționare pînă și în starea de veghe. Acest considerent, de asemenea, ne interzice să atribuim drept condiție a acestor procese psihice, anormale și bizare în aparență, o disociere profundă a activității psihice sau a stărilor morbide ale funcțiunii[26]).

Noi putem însă să formulăm o judecată corectă asupra funcționării specifice, care duce tot atît de bine la acte ratate cît și la imaginile din care se compune un vis, dacă ținem cont de faptul, stabilit din punct de vedere științific, că simptomele psihonevrotice, și în special formațiile psihice ale isteriei și ale nevrozei obsesionale reproduc în mecanismul lor toate trăsăturile esențiale ale acestui mod de funcționare. Mai manifestăm, apoi, un interes cu totul deosebit de a privi actele ratate, accidentale și simptomatice, în lumina acestei analogii. Punîndu-le în aceeași categorie cu manifestările psihonevrotice sau cu simptomele nevrotice, dăm un sens și o bază celor două afirmații pe care le auzim repetate deseori, anume că între starea nervoasă normală și funcționarea nervoasă anormală nu există o limită netă și tranșantă și că noi toți sîntem mai mult sau mai puțin nevrozați. Nu este necesar să ai o mare experiență medicală pentru a imagina mai multe tipuri de nervozitate mai mult sau mai puțin conturate, mai multe *formes frustes*[27]) de nevroză: cazuri cu simptome puține sau care se manifestă la intervale lungi sau cu o intensitate atenuată, deci cazuri cu manifestări patologice atenuate ca număr, intensitate și durată. Este posibil să nu reușim să descoperim tocmai tipul care reprezintă faza de tranziție cea mai frecventă de la starea normală la starea patologică. Tipul de care ne ocupăm și ale cărui manifestări patologice consistă în acte ratate și simptomatice, se distinge tocmai prin faptul că simptomele se raportează la funcțiunile psihice mai puțin importante, pe cînd tot ceea ce presupune o valoare psihică superioară se îndeplinește fără nici cea mai mică tulburare. Localizarea contrară a simptomelor, adică manifestarea lor prin funcțiile psihice cele mai im-

26) Vezi *Die Traumdeutung*, p. 362 (7. Aufl., p. 449).

27) În limba franceză în textul original. (Nota trad.)

portante, din punct de vedere individual şi social, este proprie cazurilor de nevroză gravă şi caracterizează aceste cazuri mai bine decît varietatea şi intensitatea simptomelor patologice.

Caracterul comun, însă, cazurilor celor mai uşoare ca şi celor mai grave, deci şi al actelor ratate şi accidentale, *constă în faptul că toate fenomenele arătate, fără nici o excepţie, se reduc la elemente psihice incomplet reprimate*[28]) *sau care, cu toate că sînt respinse de către conştiinţă, nu şi-au pierdut orice posibilitate de manifestare şi exprimare.*

[28]) „unvollkommen unterdrücktes psychisches Material" în textul original. (Nota trad.)

Plan editură 6534.
Coli de tipar 37,25. Bun de tipar 21.XII.1979

C. 239 — I. P. INFORMAȚIA
str. Brezoianu nr. 23—25, București
Republica Socialistă România